

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

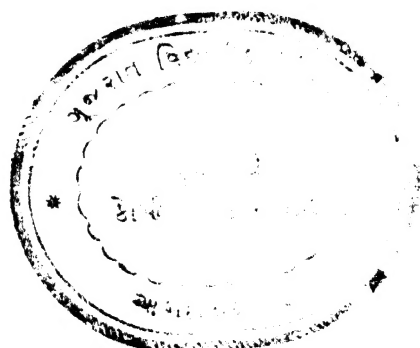
(ગુજરાત કૉપીરાઇટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૧૮૪૯ કિંમત ૮.૦૦

ગ્રંથનામ વૈદુષ (વિલ્લાસ)

વર્ગાંક

વૈદક વિલ્લાસ.

એટલે

૪૬૪૪

શરીર ઉપર વારંવાર હુમલો કરતાં તમામ દરદોના આજ
સુધીમાં સિદ્ધ થયેલા ઈલાખે તથા તેને ભગતું ઉપયોગી
જ્ઞાન ધરાવનાર કુટુંબમાં રાખવા લાયક

—પુસ્તક—

જેની અંદર અંગ્રેજી તથા દેશી અસરકારક કવાઓનો
સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે.

બનાવનાર

૭૭ પચાણ

સામ્રાજી ડીસ્પેન્સરી ડૉક્ટર.

અમદાવાદ.

મામાની હવેલીમાં અ. પુનાઈટ પ્રીટીંગ અને જનરલ
એજન્સી કંપની (લિમિટેડ)ના પ્રેસમાં
રજીસ્ટ્રેશન અંગારાએ છાપ્યું.

સને ૧૮૮૩.

કીમત રૂ ૬-૦-૦

૧૮૭૭

આ પુસ્તક સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આફ્ટ મુજબ
રજીસ્ટર કરાયું છે.

અર્પણ પત્રીકા.

આજમ મેહેરખાન રાવ બહાદુર કેશવરાવ ભાસકરજી
ફ. ડેપુટી આસીસ્ટન્ટ પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ.
પ્રાંત ઝાલાવાડ.

આપ સાહેબ કાઠીઆવાડ પ્રાંતમાં આસરે પંદર
વરસ ઉપરાંત થયાં બીરાળે હો, તેમાં આપે આપની
નોકરીનો ધણોખરો ભાગ ઝાલાવાડ પ્રાંતમાંજ મુજરેલો
છે, તે દરમ્યાનમાં આપ સાહેબે જે જે સુધારાનાં કામો
કરેલાં છે અને હજી તેની અંદર વધારો થવા ઉમ્મટ પ-
રાવોહો, તે વાત કાઠીયાવાડમાં તેમાં વીશિષકરી ઝાલા-
વાડ પ્રાંતના કોઇપણ માણસથી અજાણી નથી. આપે
ઝાલાવાડમાં લાંબા વખત રહી નેક નજરથી તમામ લો-
કોનો પુર્ણ પ્યાર મેળવેલછે; તેમજ દેશની દરેક રીતે
આબાદી થવા પાછળ વધારે ઉત્સાહી હો તેના સંતોષને
ખાતર આ માંડ વૈદકવિલાસનામનું લઘુ પુસ્તક આપને
અર્પણ કરેલું વધારે ઉપયોગી ગણી આપ સાહેબને અર્પણ
કરું, તે મેહેરખાનીના રાહિ સ્વીકારશો એવા બંરસો છે.

શાઅલા તા. ૧ માચી }
સને ૧૮૮૩.

જીજી પચાંજીજી,
શાઅલા ડીસ્પેનસરી.

દીખાચો.

નામદાર અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં વૈદકખાતાની આજ સુધીમાં ધણીજ ઉપયોગી શોધો થઈ ચુકીછે, અને હજુ વધારે શોધ જારી છે. તે બાબતનાં આજ સુધીમાં અંગ્રેજીબાષામાં ધણાં પુસ્તકો બહાર પડેલાં છે; પરંતુ આપણા સાધારણ દેશીઓને ઉપયોગમાં આવે એવાં ગુજરાતી પુસ્તકો આજ સુધીમાં ધણાં ઘોડારચાએલાં જોવામાં આવેછે, તેમજ જે પુસ્તકો રચાએલાંછે, તેને કેટલોક વખત થઈ ગએલાંછે, અને તે પછી બીજા ધણા નવા નવા શોધો થએલાંછે, અને ચતાજાયછે. તે દરેક વખતે અવારનવાર ઉભરાઓ થઈ બહાર પાડવાની ધણી જરૂરછે, કારણ કે દરેક રાજ્યોમાં તથા તાલુકાઓમાં હોસપીટાલો તથા ડીસપેન્સરીઓ ખોલવામાં આવેલીછે, અને ત્યાંના લોકો માવરાથી તે ઉપયોગી દવાનો લાભ લેછે. પરંતુ ગામડાની અંદર કંગાલ દરદીઓ અંગ્રેજી દવા શું ચીજછે, અને તેનાથી શું ફાયદો થતો હશે તથા તેને કેવી તરેહથી ઉપયોગમાં લેવાતી હશે, એ બાબતનું કંઈ પણ જ્ઞાન નહીં હોવાથી આ અમુલ્ય દવાનો બીજકુલ લાભ લેતા નથી. તથા તે સરવધી પહેલે દરજ્જે જાણવા જોગ બાબતથી તદ્દન અજાણ્યાં જોવામાં આવેછે. તેમજ તેમાંના કેટલાએક ભાગમાં અંગ્રેજી જવામાં વટાળ આવેછે એવા વેદમયી પણ તે દવાનો બીજકુલ ઉપયોગ કરતા નથી. તો આ બાબતની ખોટ પુરી પાડવા ગુજરાતી સરલ બાષામાં અવાર નવાર વૈદકનાં પુસ્તકો બહાર પડવાથી, તેવા લોકોને એક સાધારણ ઓપડીઓની માફક વાંચવામાં આવવાથી આ કેળવાએલી દવાઓનો ઉપયોગ કરવાને રસ્તો મળી આવશે.

ઉપર પ્રમાણે ખોટ મારા જોવામાં આવવાથી દરેક રીતે નાના ગામડામાં પણ ઉપયોગી થઈ પડે એવું સરલ અને શુદ્ધ બાષામાં અંગ્રેજી તથા દેશી દવાઓથી બરપુર આ પુસ્તક બનાવવા કોસીસ કરેલી છે. આ પુસ્તક ધણાં સારાં સારાં પુસ્તકોની મદદથી તેમાં મુખ્યત્વે વૈદકજ્ઞાન તથા દુઃખનીવારણની વધારે મદદ લીધેલી છે. જેથી તેના બનાવના-

રનો ધણો આભારી થયોહું. ઉપલાં બંને પુસ્તકના કેટલાએક ઉપાયો આપણી આખુ હવાને વધારે માફકના છે. એ ઉપરથી તેની વધારે મદદ લીધેલીછે. વળી દરેક દરદની નીચે જામનગરનાં પ્રખ્યાત વૈદ્યરાજ્ય મણીશંકર વીલજીએ પોતાની અજમાએશથી સિદ્ધ કરેલા ઉપાયો આની અંદર ગોઠવવા મદદ કરેલીછે. તેને વાસ્તે તેઓનો પણ ધણો ઉપકારમાનુંહું.

આ પુસ્તક જ્યાં ડાક્ટરો અથવા વૈદો મળી આવતા નથી અથવા તેઓ મળી આવે ત્યાં સુધી દરદી પોતે અથવા તેનાં સગાંવાલાઓ તે દરદને આગળ વધવા ન દેવાને વાસ્તે આપતા ઉપાયો લે. અથવા તેનાં કારણ સોધી કાઢી દરદ પારખી તેની ચોકસ દવા લાગું કરવાને જુલ ન આપ તેને વાસ્તે તેની અંદર ધણી તજવીજ કરવામાં આવેલી છે.

આ પુસ્તકની અંદર વારંવાર હુમલો કરતાં તમામ દરદોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલોછે તથા તેની સાથે દરેક દરદનાં આપણી આખુ હવાને આજ સુધીમાં માફક આવેલા અંગ્રેજી ઉપાયો ગોઠવેલા છે. અંગ્રેજી દવાઓ જે ડોક્ટરો ન મળી આવે તેને વાસ્તે જામનગરના વૈદ્યરાજ્ય મણીશંકર વીલજીના હાથથી સિદ્ધ કરેલા ઉપાયો તેની અંદર ગોઠવેલાછે. તે ઉપાયો એવી સરળ રીતથી ગોઠવવામાં આવેલા છે કે, તે દવા નાનાં ગામડામાં પણ મળી શકશે. વળી અંગ્રેજી દવાઓ કાંઈ જુલથી અથવા અજાણેથી અપાઈ જાય અથવા અપાઈ જાય તેને વાસ્તે તે દવાઓનાં સિદ્ધ થએલાં વલણો તેના પાછલા ભાગમાં ગોઠવવામાં આવેલાં છે.

તેમજ ઝેરી પદાર્થો જેવાંકે સોમલ, અફીણ વીગેરે ઝેરી યાળો આવામાં આવીહોય, તથા ઝેરી જાનવરો કરડેલાં હોય તેનાં અસરકારક ઉપાયો તેની અંદર આપવામાં આવેલાંછે.

આ પુસ્તકને છેડે દવાઓનો કોશ આવેલોછે તેની અંદર દરેક દવા લાટીનના નામથી તથા અંગ્રેજી નામથી કેમ બોલાય છે, તથા તેને ગુજરાતીમાં શું કહેછે, તે કઈ કઈ યાળોનું બનેલછે. કયા કયા મુલકમાંથી આવેછે અથવા ઉત્પન્ન થાયછે. તે મોટા માણસને કેટલી અપાય છે. તથા બાળકને કેટલી અપાયછે, વીગેરે દરેક દવાની ધણીજ ખુલાસાવાર સમજીતી આપવામાં આવેલી છે, તેમાં મુખ્ય હેતુ એટલોજ છે કે, આ-

પણ દેશી લોકો દરેક અંગ્રેજ દવામાં વટાળ છે એવા વહેમથી મરતાં સુધી અંગ્રેજ દવાનો લાભ લેતા નથી. જેથી આ કોસમાં ચોખું જણાઈ આવશે કે, આ દવામાં વટાળ છે અથવા નથી. તેમજ કયા મુલકની ઓજ છે તે સાફ જણાઈ આવશે.

આ પુસ્તકના ઉપયોગ કરનારને અગત્યની એ સુચના કરવામાં આવે છે કે, પ્રથમ પાછળ આપેલા દરદીની માવજત વિશે આપેલી સમજૂતી પાને ૭૧૪ મેં છે તેની દરેક બીટી યાદ કરવી તેમજ દવાઓના કોસમાં આપેલા વજનનો તથા ગુણનો અભ્યાસ કરવો જેથી આ ગ્રંથ વાપરવામાં ધણો ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ મોટું અને વૈદકનું જોખમકારી કામ પહેલવેલું મેં મારે માથે લીધેલું છે. આ કામ ધણીજ કાળજીથી તથા સાવચેતીથી કરવામાં આવેલું છે તેમ છતાં કદાચ તેમાં કંઈ ભુલ જેવું જણાય અથવા કોઈ ખામતનો શક ઉત્પન્ન થાય તો તેમાં નવાઈ જેવું નથી. કારણ કે, પહેલવેલું પુસ્તક છપાવવું તેમાં નજર દોષથી ભુલો રહી જાય છે. તે એક સાધારણ રીત છે, તોપણ કોઈ નુકશાનકારક ભુલ ન થાય તેને વાસ્તે ધણીજ કાળજી રાખવામાં આવેલી છે, મોટે નહીં અટકાવી શકાય તેવી નાંની ભુલ અજણપણે પુસ્તકમાં થઈ હોય અથવા કોઈ શક બરેલી ધખારત માલમ પડે તો તે વિશે વાંચનારી આલમથી દરુજુજર માગું છું.

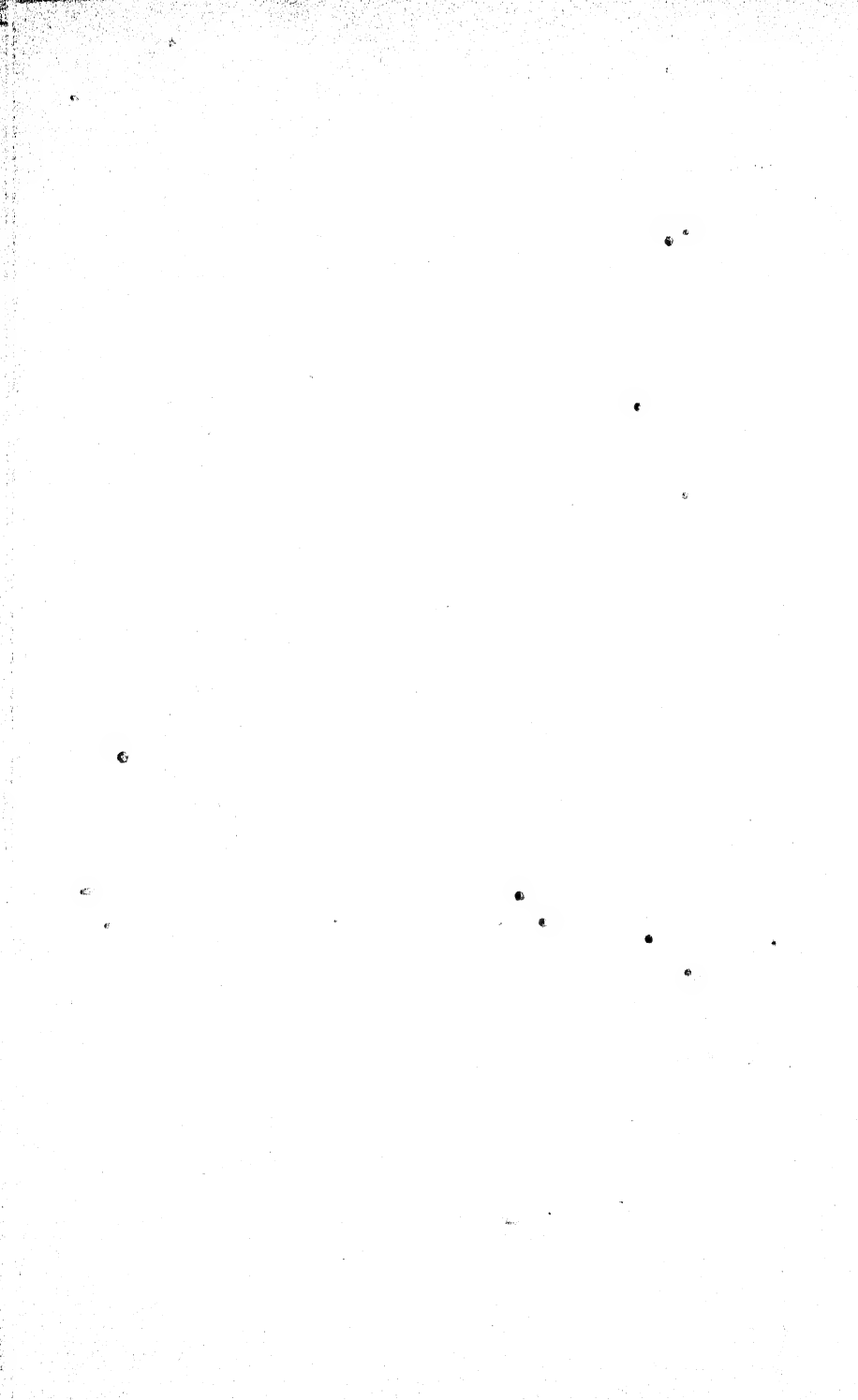
પુસ્તક છપાવવાનું કામ ધણી ઉતાવળથી લેવાથી ખેચાર જગોએ પૃષ્ઠના હેડીંગમાં ભુલ ધએલી છે એટલે કે—ટાઈરએમેટીકનું હેડીંગ તાંબાના ઝેરના હેડીંગમાં કંપોઝીટરોએ નોડી દીધેલ તે સુધારતી વખતે મારી નજર દોષથી રહી અએજ છે વાસ્તે તે સુધારીને વાંચવું, જેથી તે ભુલ નહિ ગણાય.

જીજી પચાણજી.

સાયલા ડીસ્પેન્સરી,

તાવ.

(અગ્નિ = Agni .)

આ તાવના ત્રણ પ્રકાર છે. રોજીઆ, તરીઆ અને ચોથીઆ.

રોજીઆ તાવ દર રોજી મુકરર વખતે આવેછે એટલે કે આન્ને દશ વાગેથી શરૂ થયો તો કાલે પણ દશ વાગે શરૂ થાય.

તરીઆ તાવ દર ત્રીજી દહાડે આવેછે એટલે આન્ને દશ વાગે આન્નો તો કાલે બીલકુલ નહીં આવે, અને પરમ દહાડે દશ વાગે બરોબર આવશે.

ચોથીઆ બે દહાડા બીલકુલ આવતો નથી અને દર ચોથે દહાડે બરોબર વખતે આવેછે.

ધાણું કરી તાવની શરૂઆતમાં તાઢનાં લખ લખાં આવેછે, અને પછી અંગ ગરમ થતું જાયછે. જ્યારે તાવ ઉતરવાનો હોયછે ત્યારે કપાળ તથા શરીર ઉપર પરસેવો વળવા માંડેછે.

તાવ માલેરીઆ નામની ઝેરી હવાથી ઉત્પન્ન થાયછે. એ હવા ધાણું કરી બીનાસવાળી જગોમાં, તેમજ ઉજડ જગોમાં, વરસાદ અથવા રેલ ફરી વળવા પછી તે ઉપર તડકો પડી તે પાણી મુકાવા માંડેછે; ત્યારે તેમાંથી તે હવા ઉત્પન્ન થાયછે.

હિલાજ—તાવનો હિલાજ બે જાતનો છે. એકતો તાવ શરૂ થયો કે તેનું જોર નરમ પાડવાના ઉપાય કરવા, એટલે કે પરસેવો લાવવાના ઉપાય કરવા. કારણ કે તાવ આવવા પછી તે તરત બંધ થઈ શકતો નથી પણ ધોતાને વખતે ઉતરેછે. બીજો હિલાજ એ છે કે તાવ ઉતર્યો કે બીજી વારે બીલકુલ ન આવે તેનો અટકાવ કરવો.

તાવ હોય તે વખતે તેને નરમ પાડવાના અથવા

પરસેવો લાવવાના ઇલાજ.

તાઢ વાય તે વખતે જવનું ગરમ પાણી અથવા ચહા અથવા વા-
ઈન ખાંડી ગરમ પાણી વીગેરે પાવું. આજ્ઞરીને સારીપે ધામળીએ
એઢાડવી. ગરમ પાણી બાટલીમાં ભરીને તેનો, અથવા ગ્રીણી રેતીનો,
અથવા શેકેલા મીઠાના પોટલી કરી શેક કરવો. 'ગરમ પાણીમાં રાઈ
નાખીને તેમાં પગ બાળવા, એવે વખતે અફીણુ ઘણે કાયદો કરેછે માટે
૧૫ થી ૨૦ ટીપાં ટીચરએપી તેમાં તેટલોજ સલફ્યુરીક ઇથર નાખી
તેમાં બેથી ત્રણ રૂપીઆભાર પાણી નાખી તે બીમારને પાઈ દેવું, ઘણી
વખત ટાઢ લાગવાની એક કલાકની અગાઉ આજ્ઞરીને હલદી કરાવવાથી
ખડુ કાયદો થાયછે. અને તેથી ટાઢ લાગવી બંધ થાયછે, વાસ્તે પલવીસ એપી-
કામ્યુના અથવા મીઠળનો ખારીક ભુકો ગરેન ૨૦ થી ૪૦ સુધી ગરમ પા-
ણીમાં અડવાળીને દરદીને પાવું. જ્યારે તાવ આવે અને ચામડી ગરમ
થાય ત્યારે પરસેવો છૂટે એવી દવાઓ આપવી. જવી કે—

લાઈકર આમોનીઆ એસાટેટીસ ... આંઉસ ૧

એપસમસાઈટ ... આંઉસ ૧૧

સ્પીરીટઇથરનાઈટરસ ... ડ્રામ ૨

કપરનું પાણી ... આંઉસ ૬

આ મેળવણીમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.
અને ટુકા અથવા ગરમ પાણીમાં વાદળી બોળી તે શરીર ઉપર ફેરવવી
અને તરત શરીર સુઈ નાખવું. યાદ રાખવું કે ઉપર ખાંડી પાવા બતાવેલ
છે તે આવે વખતે બીલકુલ પાવું નહી, એટલે કે શરીર જરા પણ ગરમ
થયું હોય ત્યારે બીલકુલ ખાંડી અથવા વાઈન આપવું નહી. કારણ કે

તેથી તાવ ઉલટો ચડે છે અને ખરાબી થાય છે. જ્યારે પરસેવો છુટી તાવ તદ્દન ઉતરી જાય ત્યારે ૨૦ ગરેન કવીનાંઈન ડીસલફ્સ જેને સાધારણ લોકો (કોમ્પાન.) કહે છે તે લેઈ તેના ચાર ભાગ કરી અંકેક ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે આપવું, એમ કરવાથી બીજો દીવસ તાવ બીલકુલ આવશે નહીં. તાવ ગયા પછી પણ એ દવા થોડા દીવસ ચાલું રાખવી અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ આપવી.

ટિચરઓફ આઇઓડાઇન... ... મીનીઅમ. ૪૦

સાકરેનો સીરો .. .. આંઉસ. ૧

પાંણી .. ... આંઉસ. ૧૧૧

એ સમજાવે મેળવી તેમાંથી પોણું વાંછન ગલાસ ભરી ખીમારને દર ત્રણ કલાકે પાવું.

અથવા જીભ ઉપર મેલ હોય તો ૩ ગ્રેન કેલોમલ અને ૩ ગ્રેન એક્રેસ્કટ ઓફ્ફોલોસીય કંમપાઉન્ડ સાથે મેળવી પાણીમાં ગળાવવું અને ત્રણ કલાક ગયા પછી એપસંમસાલ્ટ અને સુનામખીનો જીલાબ આપવો. ઉપર પ્રમાણે ઉપાઓથી તાવ ન જાય તો નીચે લખેલી દવાઓ આપવી.

પોટાસ ઓમાઇડ. ... ... દ્રામ. ૨

કવીનાંઈન ડી સલફ્સ ... ... ગ્રેન. ૧૦

લાઇકર આરસેનીકાલીસ ... ... મીનીઅમ. ૨૦

સીનકોના ખારકનો ઉકાળો ... ... આંઉસ ૮

ઉપલી મેળવણીમાંથી એક વાંછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું અથવા નીચલી દવાઓ આપવી.

૩ દ્રામ નીમક તથા ૧૬ ગ્રેન કાર્બોનેટ આવ આપન એ બંનેને મેળવીને તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેક પડીકું દીવસમાં ત્રણ

વારે જ્યારે તાવ ન હોય ત્યારે પાવું. આ દવા સાધીએ એટલુંજ નહીં પણ કવીનાંછન કરતાં કેટલીક વખત વધારે ફાયદો કરે છે.

ધણી વખત કવીનાંછનથી તાવ જતો નથી ત્યારે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને જ્યારે તાવ ન હોય ત્યારે ૫ ટીપાં એક ગલાસ પાણીમાં મેળવી દરદીને દરેક બખે કલાકે પાવાથી ધણો ગુણ થાય છે.

આમ્મોડાઇન ...	...	...	ગ્રેન. ૧૫
પોટાસ આમ્મોડાઇડ ...	...	...	ગ્રેન ૩૦
પાણી...	...	...	દ્રામ ૧૧

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવા વાપરવી.

અતીવીસની કળી ..	...	...	દ્રામ ૧
કરીઆડુ ...	...	...	દ્રામ ૧
મોથ. ...	...	...	દ્રામ ૧

એ સમજાને ખારીક વાટી લુગડે આળી સાથે મેળવી તેમાંથી ૨૦ ગ્રેનથી ૪૦ ગ્રેન ખીમારને દર ત્રણ કલાકે જે વેળા તાવ નહીં હોય તે વેળા દાહાડામાં ૩ વાર પાણી સાથે ફકાવવું, એથી તાવ ફરી આવશે નહીં; અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ કવીનાંછન કરતાં ધણો ફાયદો કરે છે. વાસ્તે તાવ નહીં હોય ત્યારે તે આપવી.

અતીવીધ ...	...	...	દ્રામ ૧
સાગર ગોટા ...	...	...	દ્રામ ૨

એ બંનેનો ઝીણો ભુકો કરી મેળવી તેમાંથી ૧૦ થી ૨૦ ગ્રેન જેટલું જે વેળા તાવ ન હોય ત્યારે દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું. આ દવાથી તાવ ફરી આવશે નહીં, તથા ખીમારને તેથી શક્તિ પણ આવશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો, કરોળીઆનું ૫૩ ગ્રેન ૧૫ લેઈ તેને ગોળમાં અથવા આઠામાં મેળવી તેની ત્રણ ગોળીઓ બનાવી અંદેક ગોળી દર મે અથવા ત્રણ કલાકે તાવના વખત અગાઉ યંડા પાણી સાથે ગળાવવી, ને એથી તાવ નરમ ન પડે તો ધીમે ધીમે દરેક ગોળીમાં કરોળીઆનું ૫૩ ૧૦ ગ્રેન સુધી વધારવું. પણ યાદ રાખવું કે, એ દવા આપવા અગાઉ ઝાડો સાફ હોવો જોઈએ. ને ઝાડો કબજા હશે તો તે દવા ખીલકુલ કા-યદો કરશે નહીં, વાસ્તે હલકો જીલામ આપ્યા પછી તે દવા આપવી. ઉપ-લી દવાઓ વખતે દરદીને ઉલટી થતી હોય ને પેટમાં નરહી શકતી હોય તો તાવ અગમાંથી નરમ પડતાં સુધી નીચેની દવા આપવી.

સોડા બીકાર્બોનેટ . ... ગ્રેન ૩૦
એસીડ ટારટરીક ... ... ગ્રેન ૨૯
પાણી ... ... આંઉસ ૬

આ દવાઓને પાણી મેળવવાથી તે ઉપર સોડાવોટરની માફક સ. લુસણાટ થશે તેજ વખત બાટલીમાં નાંખી મજબુત બુચ દઈ દેવું. અને તેમાંથી દર ત્રણ કલાકે અંદેક વાઇન ગલાસ આપવું.

દરદીને તાવના વખતમાં કંઈ ખાવા ગમતું નથી, પરંતુ ને માગે તો તેને મોળા મચરા અથવા ગાંમઠી ચોખાની કાંજ આપવી. ખીમાર નખજો હોય તો દુધ આપવું એથી કંઈ હરકત નથી.

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓ ન મળી આવેતો, તાવ ન હોય ત્યારે ની-ચેની દવાઓ આપવી.

મોથ, સુંક, કરીઆતુ, ખડસલીઓ પીતપાપડો, લીડી પીપર, કકુ, ગજો એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી રંગાબાર લેઈ ડંડા પાણી સાથે સવારે તેમજ સાંજે આપવી.

જોવાવર જ્વરી તાવ.

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓથી આરામ ન થાય તો તેને એકદમ દવા બદલ કરાવવી, જેથી એ તુરત આરામ થઈ જશે. .

જોરાવર જ્વરી તાવ.

(રીમીટેન્ટ ફીવર Remittent fever.

નીચાંની—રોજંદા તાવની માફક આ તાવની પણ નીચાંનીઓ હોય છે. ફેર એટલેજ કે રોજંદો તાવ હર ચોક્કસ વખતે ઉતરી જાય છે, તે આ જાતના તાવમાં તે કદી પણ ઉતરી જતો નથી; પણ થોડો ધણો ઓછો થાય છે, તથા શરીરની ગરમી જરા નરમ પડે છે. આ જાતના તાવમાં પ્રથમ તાઢ વાયછે અને તે પછી જોરમાં તાવ આવે છે. કેટલીક વેળા ઉલટી થાય છે તથા કેટલીક વેળા કમજો પણ જણાય છે. તાવ શરીરમાં ૧૦ થી ૧૬ કલાક સુધી ધણો જોરમાં રહે છે અને ત્યાર પછી શરીરની ગરમી જરા ઓછી થાયછે ખરી તોપણ તાવ બીલકુલ શરીરમાંથી જતો રેતો નથી. તાવનું જોર ધણું કરીને સાંજે વધારે અને સવારે કમતી હોય છે. આ તાવ ૧૪ થી ૧૫ દીવસ સુધી રહે છે અને તેથી દરદીરે રાત થાય છે. આ વખત વીત્યા કેડે પુરકળ પરસેવો છુટે ને તાવ ઉતરી જાય છે, અને જો તેટલા વખતમાં તાવ ઉતરે નહીં તોખીમારના શરીરમાં નબળાઈ થાય છે, અને હુંદગી જીખમમાં આવી પડે છે. આ તાવના ધલાજ ધણું કરી રોજંદા તાવને મળતા છે માટે તે અજમાવવા અને બીજા વધારે નામે મુજબ છે.

લાઈકર આમોનીઆએસીટેટીસ. .. આંહસ ૧૧

ફીવર એકોનાઇટ... ... મીનીમ ૩૦

સ્પીરીટુઅર નાઇટરસ ... દામ ૨

જોરાવર જરી તાવ.

સીરપલેમન.	...	...	...	... આંહિસ ૧
સ્પીરીટ આંમોનીઆ એરોમીટીક	...	...	...	... દ્રામ ૨
પાણી	...	...	...	... આંહિસ ૩૧

ઉપલી દવાઓને મળવી દર ત્રણ કલાકે પોણું વાંધન ગલાસ જરી પાવું.

સેલીસ્તીન	...	...	...	.. દ્રામ ૧૧
સાકરેનો.સીરો	...	...	...	... આંહિસ ૧
પાણી	...	...	...	... આંહિસ ૬

એ સઘળાને મળવી પોણું વાંધન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઈકરએમોની એસીટીસ	...	...	...	.. દ્રામ ૬
વાંધન એન્ટીમોની પોટાસ ટારટારસ	...	...	...	.. દ્રામ ૨
કપુરનું પાણી...	...	...	...	... આંહિસ ૬

એ સઘળાને મળવી પોણું વાંધન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

અગર જો તરસ ઘણી લાગતી હોય તો નીચેની દવાઓમાંથી થંડી પડવા પછી થોડી થોડી પાણી દુધાળા પાવી, જેથી તરસ છીપશે અને ગ્રાડો પણ સાફ આવશે.

પોટાસ ટારટારસ.	...	...	... આંહિસ ૧
લેમન ઓઇલ....	...	...	... મીનીમ ૧૫
સાકરેનો સીરો	...	...	... આંહિસ ૨
ખજખજનું પાણી	...	...	... આંહિસ ૪૦

અગર ગ્રાડો ઘણો કબજ રહે તો હોય તો પ્રથમ ૪ ગરેન કેલોમલનું એક પડીકું ફકાડીને પછી ત્રણ કલાક વીસા કેડ નીચે જણાય.

બી દવાઓ મળવીને સમજી એકદમ પાઈ દેવી.

એપસંમસાજટ ... .. દ્રમ ૨થી ૪

સુનામખીનો અકે ... .. દ્રમ ૧થી ૨

માંડિ. ... .. આંડિસ ૦૧

સુનામખીનો ઉકાળો ... .. આંડિસ ૧૧

દરદીને ઉછાળો ઘણો થતો હોય અને ઉલટી ન થતી હોય તો એક આંડિસ વાઇન એપીકાઇયુના તથા એક આંડિસ પાણી આ બંનેને મેળવી પાઈ દેવું.

ઉલટી ઘણી થતી હોય તો પીપરી (છાતી) ઉપર વાટીને રાઈ મુકવી જોયી ઉલટી બંધ થશે.

ઉપરના ઇલાજને કર્યા પછી જો શરીરની આમડીની ગરમી ઓછી થાય (જે ઘણું કરીને સવારે થાય છે) તો તે વખતે તરત ૧૦થી ૧૫ ગ્રેન કવોનાઇનડી સલફસ સવારના પહેરમાં પાણી સાથે ફકાડવું, અને ત્રણ કલાક વીત્યા કેડે ફરીથી ફકાડવું. આ પરમાણે કવોનાઇનડી સલફસ આપ્યા કરવું.

અગર જો બીમાર બે સુધ થતો જાય અને જોને ઘણી સુસતીલાન ગે તો, બોસા ઉપર એમ પ્લાસ્ટ કેથારીડીસનું પ્લીસ્ટર મારવું. અથવા રાઇન્ટી પટ્ટી મારવી.

બીમારને કમજો વરતાય તો જમણી બાજુ ઉપર પાંસળીની નીચે રાઇન્ટી પટ્ટી મુકવી અથવા ત્યાં ટરપીનટાઇન ઓઇડીને તે ઉપર ગરમ સેક કરવો.

નબજાઈ ઘણીજ થઈ હોય તો દુધ સેરવોવાઇન બ્રાન્ડી વીગરે આપવું.

જોરાવર જરૂરી તાવ.

૬

ઉપલી દવાઓ નહી મળી આવે તો નીચે મુજબ દેશી દવાઓ પ.
રસેવો લાવવા મ્હાટે આપવી.

કાકડીનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૧
ખડખડનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૧
તડખડનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૧
કાસનીનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૨
પરાકનો સરકો .	...	...	આંઉસ ૧૦
સાકર	...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	...	રતલ ૧

પ્રથમ સઘળાં બીજોને પાણીમાં ઉકાળવાં અને ગાળી કાઢવાં, તેમાં
સાકર તથા સરકો મેળવીને સઘળું મળી ૨૦ આંઉસ જેટલું કરવું. આ
મેળવણીમાંથી ૦૧ થી ૧ આંઉસ જેટલું પાણીમાં મેળવીને દહાડામાં ત્રણવાર
પાવું, અથવા નીચે મુજબ આપવું.

કાસની.	...	...	આંઉસ ૧૧
કુલકા બીજ.	...	...	આંઉસ ૧૧
આહુ	...	...	નંગ ૧૦
પાણી	...	...	આંઉસ ૧૨

આ સઘળાનો કાવો બનાવી તેમાંથી બેથી ત્રણ આંઉસ પાવો. આ
દવાથી પરસેવો છુટશે અને તાવ નરમ પડશે.

અગર જો ઘણા દીવસો સુધી તાવ ચાલુ રહ્યા કરે તો ૩ ચમચા
સુકાં આંમળાંનો ભુકો તથા ૧ ચમચો સીનકોના બાર્કનો ભુકો આ બંનેને
મેળવી તેનાં બે પડીકાં કરવાં અને એક પડીકું સવારમાં અને એક ૧
ડીકું સાંજે પાણી સાથે ક્રકાડવું.

જોરાકમાં જે વેળા તાવ હોય તે વેળા કુધની કાંજી આ વીગેરે આ પવું. એ વખતે કોઈ પણ જાતનો દારૂ આપવો નહીં. ૦૦

આ તાવમાં મેદું લાવવા માટે કંઈ પણ પારાની દવા આપવી નહીં, અગર ઘણી જાણી કદી પણ મુકાવવી નહીં.

અથવા તાવ ઘણો હોય તો નીચે પરમાણે દેસી દવાઓ આપવી.

નાગર મોથ	...	...	દ્રામ ૧
ધમાસો	...	...	દ્રામ ૧.
પીતપાપડો.	...	...	દ્રામ ૧
નેત્રવાળો...	..	...	દ્રામ ૧
કરીઆતુ. .	...	...	દ્રામ ૧
લીમડાની છાલ	..	..	દ્રામ ૧

ઉપલી છ વસ્તુઓને આંડી તેને કોરા વાસણમાં નાંખી તેમાં બાર આંદ્રસ પાણી નાંખી તેને ઉકાળતાં બાકી છ આંદ્રસ રહે એટલે ગાળી લેઈ બધે આંદ્રસ સવારમાં ત્રણ વખત પાવું.

અથવા સુંક, ભિંરીગણીનાં મુળ, એરડાનાં મુળ, કાકડાસીંગી, કકુ કસુરો, મરેહીનાં ફુલ, કાળી મુશળી, ગજો, આમળી, વીસનગરી હજદર, લોંડી પીપર, તીખાં, પાનની જડ, તરાઅમાન, અડસલીઆ પીતપાપડાનાં પાન, કરસના અગર, ધમાસો, કડાછાલ, તપસી, સુગંધીવાળો, ગરમાળાની સીંગ, તજ, જાવંતરી, દેવદાર, મોથ, કડવું પટોળું, અજવાઅન, આતરાછાલ, હરડેદળ, પીપરીમુળના ગંડોડા, કરીઆતુ એ સરવ બરાબર લેઈ કરીઆતુ સરવથી બમણું લેઈ તે સરવને આંડી લુગડે ચાળી તેમાં થી રૂના બારને આસરે ઠંડા પાણીમાં સવાર સાંજ આપવી આ ઉપાય ઘણો સારો છે. આ સુદરશન ચુરણ છે.

ઝીણો તાવ.

(હેક્ટીક ફીવર—Hectic fever.)

નીચાંની તથા કારણ આ તાવને ઝીણો તાવ, હાડગ્નવર કહે છે. જ્યારે શરીરના કોઈ અગત્યના ભાગમાં ગરમ થઈને તે પાક ઉપર ચઢે છે તથા તેમાં પર પેદા થાય છે, ત્યારે દરદીને સાંજની વખત ટાઢ વાઈને ઝીણો તાવ આવે છે, મોઢું રાતું થાય છે. તથા થોડા કલાક તાવ ઉતરી જઈ અતીશય પરસેવો પડે છે, નાડી ધણી ઉતાવળી આવે છે, અને તે નખળી હોય છે. દીન દીન શરીર ગળતું જાય છે, તથા હુશિયાં નખળાઈ વધતી જાય છે. ખંઠ, મરડો, પાડુ, હાડકાનો સળો, કાળજીનું પાકવું છતાં દરદીમાં એ જાતનો ઝીણો તાવ ધણો સાધારણ હોય છે.

હલાજ—કયા કારણથી આ તાવ આવે છે તે પ્રથમ સોધી કાઢવું, અને તેનો હલાજ કરવો. અને શક્તિ આવે એવી દવાઓ આપવી. જે વીકે ટીચરફરી પરલોરીડ, કેમીકલક્રુડ વીગરે ખોરાક સાદો અને સારો તાજો આપવો.

પરસેવો ધણોજ પડે અને આંખાર ગળતુંજ જાય છે તો નીચે જણાવેલી દવાઓ આપવી.

ટીચર ખેલાડોના ..	...	મીનીમ ૪૦
ટીચરઓપાઈ ...	...	મીનીમ ૪૦
પાણી ...	...	આંઉસ ૬

આ સમજાને મેજવી પોણું વાઈન ગલાસ દર ત્રણ કલાક દરદીને પાવું અથવા—

ઝીતસાઈઓકસાઈડ.... ... એન ૧૬ થી ૨૦

એકરૂકટ હાથ આસીઆની ... ... એન ૧૨

એ બંનેને મેળવી તેની આર ગોળીઓ કરી અંકેક ગોળી દર તણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી અથવા-

આસીડ સલ્ફ્યુરીક ડીલુટ.... ... દ્રામ ૧૧

સાકરેનો સ્ત્રો ... ... આંઉસ ૧

પાણી ... ... આંઉસ ૬

આ સમજાને મેળવી પોણું વાઇન ગલાસ દર તણ કલાકે પાવું અથવા-

મોરધુધુ ... ... એન ૦૧

અફીણ ... ... એન ૧

આ બંનેને મેળવી એક ગોળી કરી રાત્રે ગળાવવી. અથવા ૫ થી ૧૦ એન મેલીક આસીડ દર તણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા દશી ઉપાય નાથે મુજબ કરવો.

દ્રામ

દરડાં

અડસલીઓ પીતપાપડો

નાગર મોય

કડુ

ગરમાળાનો મોળ

દરેકનો પોણો તોલો લઈ કાઢો કરી અ-

ડધો સવારે તથા અડધો સાંજે પાવો.

કરીઆત્ર, વાળો, કડુ અને ગળો તથા નાગરમોય આ દરેકનો એક એક તોલો કવાય સાંજ સવારે પાવો.

અથવા-રીગણી, ગળો, સુંઠ એ દરેક એક એક દ્રામ લઈ તેમાં બાર આંઉસ પાણી નાંખી તેનો ઉકાળો કરી બાકી છ આંઉસ રહે કે તે ગાળી લઈ બન્ને આંઉસ સવારમાં તણવાર પાવું.

લુ.

સનસ્કોક Sunstroke.

નીશાની—લુ ધણી જિરમાં લાગવાથી માણસ બેસુધ થઈ ભોંયપર એકાએક પડી જાય છે જે કાંઈ પુછવામાં આવે તો તેનો ઉત્તર મુદલ આપી શકતું નથી. શરીરની ચામડી અતીશય ગરમ અને અડખચડી થઈ જાય છે. તેને હલટી થાય છે. છાતી ઉપર હાથ મુકવાથી તેમાં ધણી ધબકારો થતો જણાય છે અને મરવાની છેલ્લી ધડી હોય એવા સવાસ લે છે આંખો રાતી તથા નાડી ભરેલી ચાલે છે. અને કોઈ વખત તેને અચ તાણ થઈ જાય છે. અથવા લુ ધણી જિરમાં નહીં હોય અને થોડી લાગી હોય છે તો, તેને ચકરી આવે છે, તરસ ધણી લાગે છે, થોડો તાવ આવે છે, છાતી ઉપર ભાર લાગે છે, તોતળું ખાલે છે અને જાણે ભર ઊંધમાં હોય તેમ પડી રહે છે.

સખખ—ધણો સખત તડકો આવથી અથવા જંગલોમાં તડકે ખુદ્ધાં ફરવાથી જિનને ગરમી લાગીને તેમાં લોહીનો જિસ થાય છે. અને સાથે લોહી ચડે છે તેમાં ધણો શર પીનારને આ દરદ બહુ થાય છે. એ ખીમારી ન થાય તેને વાસ્તે પ્રથમથી તજવીજ રાખવાની જરૂર છે. કે ધણો તડકો ખાંવો નહીં ૯૦ થી વધારે ડીગરી તડકો હોય તે વખતે ભટકવું નહીં, પણ કેટલાએક કારણથીતમ કરવાની જરૂર પડે છે તો વખતે ૧૦૦ ડીગરી ઉપરનો તાપ હોય તોપણ તડકામાં જવું પડે છે. તો તે વખતે પાંચડી ઉપર સફેત કપડું અથવા લાલ કપડું લપેટવું તથા શરીરમાં પણ સફેત કપડાં પેરવાં અને છત્રી ઉપર પણ ધોળો ગલેફ રાખવા જેથી આછી ગરમી લાગશે. કાળાં કપડાં તે વખતે કદી પણ પહેરવાં નહીં. તે છતાં કદાપી લુ લાગે તો નીચે મુજબ ધલાજ કરવા.

બીમારને સુવાડેલો રાખવો, લુગડાં ન્યાંધી તંગ હોય ત્યાંધી તે ઢીલાં કરવાં, તેના માથા ઉપર ઊંચેથી થંડું પાણી ઘણીવાર, સુધી નામવું. પગ ગરમ પાણીમાં ઘોળવા. મોઢા ઉપર પંખાથી વા નાખવો તથા નવસાગર તથા ચુનો એ બંને મેળવીને મુંઘાડવું. થંડા પાણીમાં થોડો સરકો નાંખીને તેમાં લુગડાનો કડકો ભીજવીને બીમારના શરીર ઉપર ફેરવવો. માથા ઉપર એકલી બે કલાક સુધી બરફ ફેરવવો. અથવા માથાના બાલ કાઢાવી નાંખીને કોલનવોટર અને પાણી એ બંનેમાં લુગડાનો કડકો ભીજવીને માથા ઉપર મુકવો. અને તે ભીજેલો ને ભીજેલો રાખવો. બીમારથી ગળી શકતું હોય તો ૧૦થી ૧૫ ગરેન કવીનાઇન ડીસલફસ થોડા પાણીમાં હલાવીને પાઈ દેવું, તેનાથી અતી ઘણો ફાયદો થઈ. ત્યાર પછી તેના ઉપર થોડો સોડાવોટર અથવા લેનનેટ પાવો. ગરદન ઉપર રાઇની પટી અથવા પલાસ્તર મુકવું. આમલીનું પાણી અથવા આમલીનું સરખત અથવા લીંબુનું સરખત થંડા પાણીમાં નાંખી પાવું અથવા આલુ ઇચ્છા બે દાનાનું પાતળું પાણી થોડું થોડું આપવું.

બીમાર સુધીમાં આવે પણ નખળાઈ ઘણી યઈ હોય તાડી ઘણી નખળી દોરા જેવી હોય અને શરીર થંડું યઈ ગયું હોય તો ૧થી ૨ અમ્આ ખાન્ડી, પાણીમાં નાંખીને વારમવાર પાવું તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી દર એકથી બે કલાકે પાવી અને હાથ પગ અને બગલમાં રાઇ મુકવી. ખોરાકમાં શેરવો દુધ વીગરે આપવું.

ફાર્મેન્ટ ઓફ આગોનીઆ...	...	ગ્રેન ૫
ધયર સલ્ફ્યુરીક	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આઉસ ૧

હુ લાગે નહી તેને વાસ્તે ઘણી સંભાળ રાખવી જોઈએ. માથાની પાછડીનો અંદર કોબીનું અથવા સલગમનું પાંદડું રાખવું. અને બોમ્બી

ઉપર પણ ઘોળા લુગડાનો કડકો રાખવો. તડકામાં ફરવાથી માથું ધાતું
ગેરમાં ડુબવા અથવા તો તરત છાયામાં જઈને બેસવું, થંડું પાણી મોઢા
ઉપર છાંટવું, માથા ઉપર થંડું પાણી રેડવું. સવારના પહોરમાં દર રોજ
થંડા પાણીએ નાવું. અને તે વખતે હરકોઈ જાતનો દારૂ પીવો નહીં.

હુ લાગેલા માંસને તાજાંનીલોફર અથવા સુકાંની લોફર રતલ વા
તથા સાકર રતલ ૧ અને પાણી રતલ ૩ આ બધાંને એક બંધ વા-
ણસમાં નાંખી ઉકાળવું અને આશરે એક રતલ જેટલું રહે કે તેને થંડું
પાડી તેમાંથી વાં થી ૧ આઉસ જેટલું પાણીમાં મળવીને બીમારને પાવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પ્રમાણે દૈનિક દવાઓ
વાપરવી.

ધાણા, કમળ કાકડીના ગોળા, ધરોનું મુળ, જીરૂ, બીલીનો ગરબ,
આંખાનાં પાત, બેંજુડાનાં પાત, વડનાં પાત તથા વડવાઈ એ સરવ
બરાબર લેઈ તેને વાટા રૂના સવા બાર ચાર ઘડીએ ઠંડા પાણીમાં
પાવું. તથા તેનાશરીર ઉપર નીચેની દવાનો લેપ કરવો.

આંખાની ગોટલી, આંખનાં, મેઠ, ગોરમટી માટી, સુરોખાર એ સ-
ર્વ બરાબર લેઈ બારીક વાટી શરીર ઉપર લેપ કરવો.

તાપત્ત્વી અથવા બલોહોર. ખરોલ.

એનલાર્જ મેનટ ઓફ્ ડીસેસીન. Enlargement of the spleen.

નીશાંની—પેટમાં ડાબી બાજુ પાંસળાઓની નીચે દાખવાથી એક
મોટી ગાંઠ દેખાય છે. દરદી તવાતો જાય છે તેનું મોટું ફીફુ થવું જાય છે,
શક્તી દરરોજ ઘટતી જાય છે, બુખ લાગતી નથી, હોઠ તથા દાંતના પા-
રા ડુગેલા જણાય છે, અને પેટ મોટું થએલું લાગે છે.

સાખબ—રોજંદો, આંતરીઓ અથવા ચોચીઓ તાવ ધણા દીવ-

સો સુધી શરદમાં રહે છે તો તેથી પેટની ડાબી બાજુએ પાંસળીઓની નીચે જે ગાંઠ આવે છે તેને તક્ષી કરી કહે છે. તે સુજીને મોટી થાય છે. આ બીમારીની અંદર તાવ પણ આવતો હોય તો રોજીન્દો, આંતરીઓ, અથવા ચોખીઆ તાજા મથાળા હેઠળ આપેલા ધુલાજ કરવા. તથા દરદીની ઉમર પ્રમાણે કવીનાંધન ડીસલક્સ ફકાડવું. અને દરદીને સારી ચોખી દવામાં રાખવી. તથા ગયા છતાં આ ગાંઠ અગાઉના જેવડીજરહે તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી મોટી ઉમરના દરદીને પોણું વાંધન ગલાસ ભરી તથા બજાકને તેની ઉમર પ્રમાણે ૧ થી ૪ ચમચી દર ત્રણ કલાકે દહાડામાં ચારવાર પાવવી.

કવીનાંધન ડી સલક્સ...	...	... ગ્રેન ૬
સીરપ્ફેરીઆઇઓડાઇડ	...	} દ્રામ ૧૧૧
અથવા સીરપ્ફેરી ઓમાઇડ	...	
પોટાસઆઇઓડાઇડ.	...	... ગ્રેન ફરથી ૨૦
પાણી	...	... આઉસ ૬

અથવા ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં ટીચરફેરી પરકલોરીડ એક ગલાસ પાણીમાં નાખીને દહાડામાં ચારવાર આપવું તથા ગાંઠ ઉપર ટીચર આવ આઇઓડાઇડ પીછાથી દરરોજ સવાર સાંજ ચોખડવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેની ત્રીસ ગોળીઓ કરી એકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણ વાર પાણી સાથે દરદીને ગળાવવી.

સીન્કોનાઇડા સલફેટીસ	...	...	દ્રામ ૦૧
પીલ્યુલીફેરીકારબોનેટીસ	...	...	દ્રામ ૧૧
ફ્લૂકોનીઆ સલફેટીસ	...	...	ગ્રેન ૧

અથવા હેઠળ લખેલી દવામાંથી ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

કવીનાંઇનડી સલફસ	...	...	ગ્રેન ૩
ડાઇલીઉટેડસલફીઉરીકએસાડ.	...	...	ટીપાં ૫
સલફટ્રોફઆએરન	...	...	ગ્રેન ૬
પાણી	...	...	આંઉસ ૩

અથવા નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ અજમાવવી.

હીમજી હરડ	...	...	...તોલો ૦૧
સાતુરા ..	...	...	...તોલો ૦૧
કરફસનાં બીજ	...	...	...તોલો ૦૧
બેએકેબર	...	...	...તોલો ૦૧
વરીઆળી ..	...	...	...તોલો ૧
અનીસુન	...	...	...તોલો ૧
અજબર	...	...	...તોલો ૦૧

આ સઘળાને ખાંડીને ૧૦ આંઉસ પાણીમાં એક દીવસ બીજવી રાખવી અને ત્યાર પછી ઉકાળીને ગાળી કાઢવું. અરધુ સવારમાં તથા અરધુ સાંજે તેમાં થોડી સાકર નાંખીને દરદીને પાવું. અથવા થોડા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી અને ગાંઠ ઉપર ચોપડવાની દવા નીચે મુજબ તૈયાર કરી ચોપડવી.

ઉસક.	...	...	...તોલો ૧
ગુગલ	...	...	...તોલો ૧
ચાયાફલ	...	...	...તોલો ૧

ઉપલી બધી દવા વાટી દારૂમાં અથવા સરકામાં મેળવી દહાડામાં એ વખત ગાંઠ ઉપર ચોપડવી.

બલોદાર નાની કરવાના હેતુથી સખત જીલાઓ તથા પારાની દવા
એ વીગેરે કદી પણ આપવું નહી, કારણ કે તેમ કરવાથી નબળાઈ વધશે,
તેથી માં નાની થવાને બદલે ઉલટી વધશે; તેમજ જળો અથવા સંઝ-
રાહથી લોચી કદી કઢાવવું નહી.

અથવા નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ આપવી.

સરપેખાનું મુળ દરામ ૧૧ા છાસ આંડસ ૧ એ બંનેને વાટી ગઠ-
ળી સવારમાં પાઈ દેવું.

અથવા—

લીડી પીપર	...	...	... ગરેન ૧૨
મધ	...	...	... દરામ ૧
છાસ	...	...	... દરામ ૪

એ સઘળાંને વાટી સવારમાં પાઈ દેવું.

અથવા—

સીંધાલુંણ	...	...	આંડસ ૨૧
હળદર	...	...	આંડસ ૨૧
રાઈ	...	...	આંડસ ૨૧
છાસ	...	...	પાઉન્ડ ૧૦

ઉપલી દવાઓને ખાંડી છાસની સાથે મેળવી એક માટીના વાસણમાં
ભરી મોઢું બંધ કરી ત્રણ દહાડા જમીનમાં દાટી રાખવી, પછી એથે દહાડે
કાઢી તેને ગળી સાસા ભરી રાખી યુગ્મ દઈ દેવું; તેમાંથી દરરોજ દર ત્રણ
કલાકે સવા સવા આંડસ પાવું. એનાથી ગમે તેવી ખરોલ હશે તે મટી જશે.

અથવા જવખાર ઊંટડીના દુધમાં દરરોજ થોડો થોડો નાખી પાવો

અથવા આકડાના પાંતની રાખમાં થોડું મીઠું મેળવી દહીનું પાણી અથવા જાડી છાસ તેમાં નાંખી થોડા દહાડા પાવું.

અથવા વડાગર મીઠું, હળદર, રાઈ એ ત્રણે છ છ દ્રામ લેઈ તેમાં પાંચ શેર જાડી છાસ નાંખી આકણા વાસણમાં ભરી તે પાંચ દિવસ સુધી રહેવા દેઈ પછી તેમાંથી ૩૨૦ ભારને આશરે થોડા દહાડા પાવી.

અથવા સાટોડીનાં મૂળ, લીંબડાનો અંતરછાલ, કડવુંપટોળ, મુંઠ, કડું, ગજો, દાડહળદર, હરડેળ, જવખાર, સાંજખાર, એ સર્વ બરાબર લેઈ સાટોડીનાં મૂળ સરવથી બમણાં લેઈ સરવને આખાંભાંગા ખાંડી રેશા ભાર કોરા વાસણમાં શેર એ પાણી નાંખી તેમાં નાંખી તેને ઉકાળી બાકી પાણી ૩૭ ભાર રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેઈ બધું પાઈ દેવું. તે કુચા વાસણમાં રહેવા દેવા, અને તેમાં બીજી દવા નાંખી ઉપર પ્રમાણે ઉકાળો કરી દિવસમાં એવારે પાવું, આડો વધારે લાગે તો દહાડામાં એક વખત પાવું અથવા—

સાકોતરી એળાએ રેશા ભાર. જવખાર વાલ ૪, સાંજખાર વાલ ૪, સંયળ વાલ ૪, સીંધાલુણ વાલ ૪, નવસાર વાલ ૪, સાંભરલુંણ વાલ ૪, અચલુણ વાલ ૪, એ સરવને બાટીના કોરાવાસણમાં આખાને આખા નાંખી પાણી ૩૬૦ ભારમાં રાતે પલાળવાં. સવારે તે નીતરવું પાણી લેઈ પાઈ દેવું.

સંધિવા.

(રયુમેટીઝમ Rheumatism.)

સંધિવા બે પ્રકારના હોય છે.

૧ લો—તીક્ષ્ણ સંધિવા.

૨ નો—શુનો સંધિવા.

૧ લો—તીક્ષ્ણ સંધિવા.

નીશાની—આ જાતના સંધિવામાં હાથ પગના મોટા સાંધાઓ જોવાડે, ખંભા હાથની કોણી તથા પોહોઆં, પગની પાટલીઓ, ઘુટણ વગેરેમાં ઘણો શકત ફુપ્પાવો થાય છે. તેઓ સુજી આવે છે, તેમજ તે ભાગ રાતા થાય છે, તાવ ઘણો આવે છે. ઘણું કરીને રાતની વખત અથવા ગરમ સેક કરવાથી ફુપ્પાવો વધે છે. સંધિવાથી ઘણી વેળા કેડ અકડી જાય છે, અને તેમાં ઘણોજ ફુપ્પાવો થાય છે. કોઠવેળા છાતીના તથા હાથ પગના માંસના લોચાઓમાં શકત ફુપ્પાવો થાય છે, તેમજ માથુ પણ ફુપ્પે છે. સંધિવાના દરદમાં વખતે પેહેલેથી તાવ હોય છે અથવા તે ફુપ્પ થયા પછી તાવ આવે છે. આ તાવમાં શરીર ઘણું ગરમ રહે પણ પરસેવો ઘણો પડે છે, તેથી અંગ ગરમ તેમજ બીનુ પણ હોય છે. પરસેવાનો વાસ આણુગમતો ખાટો હોય છે. ખાટા વાસ વગરનો પણ પરસેવો પડે છે. પણ ન્યારે ખાટો વાસ હોય ત્યારે એ દરદ તાવની શરૂઆતમાંથી થયું છે એમ પારખી શકાય છે. આ દરદમાં ઘણું કરીને દસથી બાર દિવસ સુધી તાવની ખીમારી વધતી જાય પછી તાવ ઓછો થવા માંડે. સાંધાઓનું દરદ નરમ પડતું જાય અને ૨૫ થી ૩૫ દિવસમાં આજારી સાળો થાય છે. પણ ઘણો શકત સંધિવા થયો હોય તો, તાવ નરમ પડવા

પછી પણ સાંધાઓ થોડા ફુપ્પા કરે અને થોડા સુન્નેલા રહેછે.

સમ્ય—ધણી થંડી લાગવાથી બીનાસવાળી જગ્યામાં ફરવાથી, અથવા રહેવાથી, તાવ આવવાથી, ચાંદીનો રોગ થવાથી, અંગની ઘણી મેહેનત લીધાથી, શરીર કોઈ કારણથી ગરમ થયેલ હોય તને એકદમ થંડી હવા લાગવાથી, તેમજ એની જાતને મળતાં પ્રરણાથી, આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાએકને તેના બાપદાદાથી વારસા તરીકે મળેછે. પણ એનું મુળ કારણ લોહીમાં બીગાડ થવાથી એ રોગ થાય છે. આ રોગનું નામ સંધિવા છે. તે ઉપરથી એમ નહીં સમજવું કે, સાંધાઓમાં કોઈ જાતનો વા અથવા પવન ભરાય છે અને તેથી તે એક સાંધામાંથી બીજા સાંધામાં શરીરમાં ફરતો ફરેછે. પણ લોહીનો બીગાડ થવાથી તેની અંદર એકઝેરી વસ્તુ પેદા થાય છે. તે ઝેરી વસ્તુ લોહીની મારફતે એક સાંધાને પકડી બીજાને પકડેછે, અને બીજાને મુકી ત્રીજાને પકડેછે. આ બીમારી જાતે નાસકારક નથી પણ ઉપર જણાવ્યા પરમાણે સાંધાઓને છોડી દીલ અથવા અંતઃકરણને તે પકડેછે, તારે તે ધાસ્તીકારક થઈ પડેછે. આ રોગની અસર દીલમાં પેલાયે તારે જાણીની ડાબી બાજુએ ચુંચાની આ સપાસની જગોમાં ફુપ્પારો થાય છે. છાતી દાખવાથી ફુએછે, આજનીનો ચેરો લેવાએલો હોય છે, તથા નાંડી બેકાઅદે ચાલેછે, તેની સાથે ખાંસી પણ થાય છે.

હલાજ. ખોરાક ઘણો સાદો આપવો. બનતાં સુખી કાંજી, ચા, દુધ આપવું. અને નીચે મુજબ દવા પાવી.

સેલીસ્ટાઈટ આવસોડા ...	..	.. દરમિ ૨
લાઈકર આમોનીઆ એસ્ટેટીસ ...	...	આઉસ ૧૧
ગુલાબનું શરબત ...	...	આઉસ ૧

પાણી ... ... આંહસ ૧૧

ઉપલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાંદનગલાસ બરી મોટી ઉમરનાને તથા બાળકને તેની ઉમર પરમાણે ૧ થી ૪ દરાંમ જેટલી દર ત્રણ કલાકે રાત દીવસ પાવી. આ દવા સંધાવા ઉપર ઘણા ફાયદો કરેછે, અને જો તે મેથી ત્રણ દીવસ સુધી લાગટ પીધા હોય તો, તેથી ઘણેજ પરસેવા પડાને સંધાવાને લગતુ ઝેર જીને—લેક્ટીફએસીડ કહેછે, તે શરીરમાંથી પરસેવાને રસ્તે નીકળી જાયછે. ઝાડો કપ્પજ હોય તો એક જુલાબ આપવો.

ઉપલી દવા ઝેરી નથી પરંતુ ઘણે પરસેવા પડી નાડી અટકી અટકી ચાલે તો થોડો એ.ડી મીક્ષર દુધ સેરવો વીગરે આપવું હાથે પગે ૩ લપેટી ક્લાનલનું લુગડું ઉપર લપેટવું. મેથી ત્રણ દીવસમાં તેથી ફાયદો ન થયો હોય તો તેનુ વજન થોડુ ઓછું કરી પાછી સર કરવી.

ધ્યાન— ૧ દરાંમ પ્રોમાઇડ એક આમોનીઅમ તથા ૧ આંહસ સારસાપરીલાનો ઉકાળો તથા પેસ્ટાબ સાફ ન આવતો હોય તો તેની અંદર ૧ દરાંમ એસાટેટ આવપોટાસ મેળવીને પોણું વાંદનગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. અને તે પ્રાંચથી સાત દીવસ સુધી આપવી, તથા જે સાંધાઓ દુખતા હોય અથવા લાલ થયા હોય તેનાથી એક ઈંચ છેટે એક બલીસ્ટર મુકવું. અથવા એક બાગ ટારટર એમેટીક અને ૪ બાગ ચરબી એ બંનેને મેળવી સાંધાઓ ઉપર ચોપડવું. જેથી દુખાવો ઘણો ઓછો થશે. અથવા દુખાવો બીલકુલ નરમ પડી જાય ત્યાં સુધી સાંધાઓ ઉપર બરફ મુકી રાખવું. અથવા કેલોમલ ગરેન ૪ તથા અફી-શુ ગરેન ૨ એ બંનેને મેળવી તેના ચાર ગોળાઓ કરી અકેક ગોળી દીવસમાં ચારવાર ગળાવવી. આ પરમાણે જે દીવસ એ ગોળાઓ ગળાવવી પછી ત્રીજે દીવસ સ્વારમાં એરંડીઆ તેલનો જુલાબ આપવો. અગર

નખનાઈ ઘણી હોય અને પરસેવા ઘણું જવાથી ખીમાર સુસ્ત થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને પોણું વાઢનગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવી.

કારબોનેટ ઓફ પોટાસ	...	...	... દરામ ૪
બાઇકારબોનેટ ઓફ પોટાસ	...	...	... દરામ ૨
વાઇનઓફ કોલસીકમ	...	...	.. દરામ ૧
ટીચરઓફ હેનબેન	..	...	... દરામ ૩
એપસેમ સાઇટ	...	...	.. આંદ્રિસ ૧
કારબોનેટ ઓફ મેગ્નેસીયા	...	...	... ગ્રેન ૨૦
કેમફર વાઇટ	...	...	... આંદ્રિસ ૬

ઉપલી દવા આપતી વખતે રાત્રે હુંધ નહીં આવતી હોય તો ૦૧ ગરેન મ્યુરેટ ઓફ મોરફીઆ અથવા ૧૫ ગરેન અફીણ પાણી સથે રાત્રે ગળાવવું. સંધિવા આંદી અથવા પરમો ધવાયી થઓ હોય તો ૧૦ થી ૧૫ ગરેન આઇઓડાઇડ ઓફ પોટાસ તથા ૧૫ આંદ્રિસ સારેસાપરીલાનો ઉકાળો એ બંને મેળવી દીવસમાં ચારવારે પાવું. તથા તે ઘણા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું.

ઉપલી અગ્રેજી દવાઓ ન મળીશકે તો નીચે પરમાણુ દેસી દવાઓ આપવી.

ભાંગ	...	...	દરામ ૧
બાઅફળ	...	...	દરામ ૦૧
એલચોદાણા	...	...	દરામ ૦૧
મસતકી	...	...	દરામ ૦૧
તજ	...	...	દરામ ૦૧
સાકરેનો બુકો	...	...	દરામ ૩

આ સંધળનિ મેળવી ૨૦ થી ૬૦ ગરેત જોટલુ દીવસમાં ત્રણવાર પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા ગા દરામ ધંતુરાનાં બી. તથા અડધો દરામ પીપ આ બંનેને મેળવી ૪ ગરેતનુ પડીકુ કરી સવાર બપોર સાંજ મળી દીવસમાં ત્રણ વખત ફકાડવું.

મુકાં મરચાંનો થોડો ભુકો લેઈ એક ખાટલીમાં પાંણી ભરી તેમાં તે નાખી આખી રાત પલાળી રાખવું અને તે સવારેમાં ગાળી લેઈ તેમાં લુગડાનો કડકો બાળી સંધિવાવાળા ભાગ ઉપર મુકવો. લીંબુનો રસ આ દરદમાં કાપદો કરેછે વારતે બીજી દવાઓ ન હોય તો ખાટાં લીંબુનો રસ તેમાં થોડી સાકર નાખી થોડા પાંણીના સાથે ભિળી દીવસમાં ત્રણ વખત પીવો અને દરેક ખોરાકમાં એ રસ ગા આંહસ લેવો એનાથી તફાવત જણાય તો દરેક ખોરાકમાં ૧૧ આંહસ સુધી રસ લેવો. અથવા ચોખ્ખો સુરોખાર ગરેત ૪૫ ત્રણ આંહસ પાંણીમાં પીગળાવી દરએક આંહસ દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવું. એ દવાથી આંજરની સુસતી ન લાગે તો ૪૫ ગરેતને ડોકાણે ૬૦ ગરેત સુરોખાર ત્રણ ખોરાક મળીને આપવો, અને ચાર અથવા પાંચ દીવસ એ દવા જારી રાખવી. જો સુરોખાર ન હોયતો તેને બદલે ચોખ્ખો પપ્પડખાર ઉપર આપેલ વજનમાં વાપરવો.

આ દરદમાં તરસ ધણી લાગતી હોય તો ૨૯ આંહસ પાંણીમાં ૨ થી ૪ દરામ ચોખ્ખો પાપડખાર અથવા સુરો ખાર નાંખીને તે પાવું. અથવા લીંબુનું સરખત પાણીમાં નાંખીને આપવું

બીમારના પરસેવાવાળાં લુગડાં તુરત બદલી નાખવાં કારણકે ઉપર જણાવવા પરમાંણે પરસેવા વાળી અંદર ઝેરી વસ્તુ નીકળે છે જે રહેવાથી ગેરફાયદો થાય છે. તેવા બીમારને કાંઈ દુધ સેરવો વીગરે કુવત

વાળો ખોરાક આપવો. જો નખળાઈ ઘણી હોય તો સેરીવાઇન આપવો પણ પોરડર જવના ફીણ વાળા દારૂ તાડી ખીલકુલ આપવી નહીં. સાકર અને તેમ થોડી આપવી. મીઠાઈ વીગરે ખીલકુલ આપવું નહીં.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

ઇંદરાંમણાનાં મુળ	ગરમ ૪
લીંડી ખીંપરનો બુકો	ગરમ ૮
ગોળ	દરાંમ ૧

એ સમજાને વાટી તેના એક ગોળી કરી સવારમાં ગળાવવી એ પરમાણે પંદર દહાડા સુધી તેવી ગોળીઓ ગળાવવી.

અથવા-સોતરા છાલ, અંદરજવ, કાળીપાટ, કડુ, અતીવખની કળી, હરડેદળ એ સરવે ખરાખર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦ ભારને આસરે ગરમ પાણીમાં અથવા ઓખા એરંડીઆમાં સાંજ સવાર પાવું.

અથવા-અસોંદ, ઉપજેટ, કાળીજીરી, રાસના, દેવદાર, વજ, માલકાંકણી, જવંતરી, કેશર, એ સરવે ખરાખર લેઈ ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી ચાર વાલ નાગરવેલના પાનમાં સવારે તથા સાંજે જમવા પછી આપવું, તથા તેના ઉપર નીચે પરમાણે લેપ કરવો.

ઘંતુરાનો રસ, અણીડીયું, સીંગડીઓ વઢનાગ, માલકાંકણી, ઉપજેટ, ગંધોલો વજ, ઘોળાં સરસવ, તીખાં, ખીંપરીમુળના ગંડોડા, રાઈ, એ સરવે ખરાખર લેઈ બકરીના દૂધમાં ખારીક વાટી ગરમ કરી દુખાવા ઉપર લેપ કરવો.

ગુનો સંધિવા.

નીશાની-આ જાતના સંધિવામાં તાવ આવતો નથી. તીક્ષ્ણ સંધિવાની માફક આ રોગની શરૂઆતમાં સાંધાઓ સુજેલા અથવા લાલ

હોતા નથી, પણ બાહારથી અસલ જવાબ દેખાય. જેમ દરેદ વધતું જાય તેમ માંસના લોચા પાતળા થાય છે, પછી સાંધાઓ મુજબ તથા ચઢી આવે છે.

સમજ્ય-આ દરેદ થવાનાં કારણો સંધીવાને મળતાં છે. તાવ સાથેની સંધીવા થઈ ગયા પછી સાંધાનું દરેદ વધતે રહી જાય છે, અને તે જીવું થાય છે. અથવા પરમો અગર ઠાંકીનો આગર જેને આગળ થઈ ગયો હોય તેને પણ આ જાતનો સંધીવા થાય છે. વાસતે તેને નીચે મુજબ દવાઓ ન્યાં ફુગાવો હોય ત્યાં ચોપડવી.

ટીચરઓપી	...	...	દરાંમ ૨
કલોરો ફારમ	...	...	દરાંમ ૨
ટીચરઆવ એકોનાઇટ	...	...	દરાંમ ૪
લીનીમેન્ટ સેપોનીસ	...	...	આંડિસ ૧૧

વળી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દીવસમાં ચારવાર પીવી, અને તે થોડા દીવસ સુધી જરૂરી રાખવી. અને શકતી લાવવા માટે મધરનુ તેલ સવારે સાંજ પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઇડ...	...	...	ગરેન ૨૦ થી ૪૦
કવીનાઇન ડીસલફસ	...	...	ગરેન ૬
ટીચર આવ હેનલેન	...	...	દરાંમ ૨
સીરપ ઓફ આઇઓડાઇડ ઓફ આર્થ્રન	...	...	દરાંમ ૧૧
પાણી	...	...	આંડિસ ૬

એક ગયાલન ગરમ પાણીમાં ૧ આંડિસ કાર્બોનેટ આવ સોડા તથા ૪ દરાંમ ગંધકનાં ઢુલ નાંખવાં અને એ પરમાણુમાં થોડા ગયાલન ગરમ પાણી ખનાવી તેમાં ફુટ્ટી સુધી પસવું.

ધાતુના નરમ તેજભા મહિલા એક તેજખનાં થોડાં ટીપાં તથા કવીનાઈન ડ્રીસલફ્સ એ બંનેને મેજવીને દાહાડામાં ત્રણ ચાર વાર પાવું અને થોડા દીવસ સુધી જારી રાખવું અથવા ૧ ચમચો કેરો. સીન તેલ તથા ૧ ચમચો ઓલીવ ઓઇલ એ બંનેને મેજવીને દીવસમાં ચારવાર થોડા દીવસ સુધી ચાલુ પાવું, તેમજ એ તેલ દુખ્તતા ભાગે ઉપર થોડા દીવસ ચોપડવું. આ ઉપાયથી ઘણો જલદીથી કાયદો થશે. અથવા ૨૦ ગરેન ગ્રંથકના ટુલ તથા ૨ ગરેન ફીમ આવ ટારટર આ બંનેને મેજવીને દીવસમાં ત્રણ વખત ઘણા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું. ઘણી વખત દુખ્તતા સાંધાઓ ઉપર ટીચર આવ આઈઓડાઈન ચોપડવાથી કાયદો થાય છે. અથવા નીચે મુજબ દવાઓ મેજવી લગાડવાથી પણ ઘણો કાયદો થશે.

એકોનાઈટીઆ .. .. ગરેન ૧

સપરમેસીટીનો મલમ ... આંઉસ ૧

દસ ગરેન અજમાના ટુલને એક લીકર ગલાસ કોલનવાટરમાં મેજ વીને દરદ વાળા ભાગ ઉપર ચોપડવું.

રેસાનું તેલ... .. આંઉસ ૧

મીઠું તેલ ... .. આંઉસ ૧

આ બંનેને મેજવી દરદવાળા ભાગ ઉપર ચોપડવું, અથવા નીચે ના લીનીમેન્ટો એક પછી એક ચોળવા. એ દવાઓમાંની એક થોડા દીવસ ચોળવાથી કાયદો ન થાય તો બીજી બદલવી. દરરોજ બદલવી નહીં.

લીનીમેન્ટ આવ કેમફર

લીનીમેન્ટ આવ આમોનીઆ

લીનીમેન્ટ આવ સોપ.

લીનીમેન્ટ આવ ઓપીઅમ.

લીનીમેન્ટ આવ કલોરોફોર્મ.

કમપાઉન્ડ લીનીમેન્ટ આવ કેમફર

કમપાઉન્ડ લીનીમેન્ટ આવ મસ્ટર.

અથવા નીચે પરમાણુ તેલ તદ્દિઆર કરી ઓપડવું.

ટરપીટન તેલ... ... દરોમ ૪

ગંધકનો તેલ... ... દરોમ ૧

મીઠું તેલ ... ... આર્ગેસ ૧૧

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

પોટાસા આર્થ્રોઆઈટિસ ... ગરેન ૧

વીનમ કોલચીસી... ... ટીપાં ૪૫

ટૉચર આવ હૅઆસીઆમી ... ટીપાં ૩૦

કુઆસીઆની આઈ * ... આર્ગેસ ૩

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેગવી ૧ વાદન ગલાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવી.

આમોનીએટડ ટીચર આવ ગુઆકમ. દરોમ ૧

બાઈકારબોનેટ ઓફ પોટાસ ... ગરેન ૧૫

ટૉચર આવ હૅઆસીઆમી ... ટીપાં ૪૫

પીરવીઅન પારકમો ઉકાળો ... આર્ગેસ ૧

શકતી લાવવા નીચેની દવાઓ મેળવી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવી.

કાઢ્લીવરઝોહલ... ... દરામ ૬

આઠઝોડાહડ આવ પોટાસ ... ગરેન ૧૨

ટીઅર કાલ્ખા... ... દરામ ૧૧

કડુનીચાહ ... ... આંહિસ ૪૧

ઉપલી ઝંગ્રેજી દવાઓ મળી શકે નહીં તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓનો ઉપયોગ કરવો.

સુંક, મરી, પીપળી, હરડાં, ખેડાં, આંમળાં, ઝેલઝા, મોથ, વાવડીંગ, તમાલપત્ર, એ દસ ઝોસડો એક એક તોલો તથા બર્વીંગ દસ તોલા નસો-તરે ૨૦ તોલા, આ સઘળી દવાઓનું ખારીક ચુરણ કરી વજન પ્રમાણે એકત્ર કરવું તથા તેમાંથી સાંજ સવાર અડધો તોલો લેઈ તેની સાથે ઘોડી સાકર મેળવી ફાકી જવું તેનાથી દરરોજ સાંજ ઉતરશે, સાંધા છુટી જશે અને સોજો ઉતરી જશે.

અથવા—ધમાસો, ખપાટ, ઝેરંડાનાં મુળ, દેવદાર, કચોરા, વજ, અરડુસો, સુંક, હરડાં, ચવક, નાગચોય, સાટોડી, ગજો, વરીઆળી, ગોખર, ઘોડાઆસોંદ, અતીવીખંની કળી, ગરમાળાનોગર, સતાવરી, પીપળી, ધાણા, બાયરંગણી, અને મોટી રોંગણી, આ સરવ અકેક બાગ અને રાસના જેથી ત્રણ બાગ લેઈ તેમાંથી દરરોજ ચાર તોલાનો કવાથ કરી સાંજ સવાર પીવો અને પીતી વખતે તેમાં જરા સુંકનો ભુકી મેળવીને પીવો અને દુખતા સાંધાઓ ઉપર નીચે મુજબ લેપ કરવો.

સુવા, દેવદાર, કઠ, અને સીંધાલુણને આકડાના દુધમાં મેળવી તેનો લેપ કરવો. અથવા હીંગ, સુંક, સીંધાલુણ; અને જવનો આકડાના દુધ સાથે લેપ કરવો. અથવા સાટોડી, દેવદાર, સુંક, સરસવ અને સરગ-

વાની હાલનો લેપ કરવો. અથવા માલકાંકણીનું તેલ લગાડવું.
સંધિવાથી અથવા બીજાં હરકોઈ કારણથી કમરમાં થતો શકત કુખાવો.

(લમબેગો Lumbago)

ીશાની—જરા પણ વાંકું વળતાં, ઉભુ થતાં ખેસતાં અથવા બારી
ખોળે ઉચકતાં કોઈ વખત એકદમ કમરમાં સકત કુખાવા થઈ આવે છે.
આ બારી કમરમાંથી અકડી જાય છે. કમરમાં ખડું ખેંચાવો, થાપ કમર
ના માંસના લોચા અંદરથી તણાતા હોય એમ લાગે તેથી આ બારી કમ-
રમાંથી વાંકો વળી જાય છે. અને પાછો સાધો થવાને તજવીજ કરે તો, દ-
રદ, તેમજ ખેંચાવો વધી પડે છે.

સખમ—આ દરદ પણ સંધિવાની પેઠે યાદમાં સુતાથી અથવા રહે-
વાથી અથવા કમરમાં જોરથી કંઈ આંચકો લાગવાથી તથા ઘણીવાર ખે
શી વાંકું વળી કામ કરવાથી થાય છે.

ધલાજ—કમર ઉપર રાઇની પટી સુકવી તથા ખસખસનાં ફીંડવાં-
નો ગરમ શેક કરવો તથા કલોરોફોરમ લીનીમેન્ટ આવ કેમકરકો તથા ટી-
ચરઓપી સરખે બાગે મેજવીને કમરના કુખતા બાગ ઉપર ચોળવી. અ-
થવા ટીચરઆવઆરનીકા અથવા ટીચર આવ સેમીસીક્ષુગા, રેસીમોસા
કમર ઉપર ચોપડવું. કેરોસીન તેલ અથવા ટરપનટાઇન આ ખેમાંથી જો
મજે તે લઈ તેમાં તેનું જોડવું બીનીમેન્ટ સોપ નાંખી તેને ગરમ ક-
રી કમર ઉપર ચોપડવું. તથા દસ ગરેન ડોવર્સ પાઉડર તથા ૨ ગરેન
કેલોમલ એ ખંતેને મેજવી રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું. અને બીજો દીવસ
સવારમાં એરંડીઆ તેલનો જીલાખ આપવો, અથવા વીલાયતી મીઠું અ-
ને મીઠીઆવળના ઉકાળાનો જીલાખ આપવો. ઝાડો સાફ આવવા પછી
નીચે બજેલી દવાઓમાંથી પોણું વાંધન ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાક પાવું.

કારખોનેટ આવ પોટાસ ...	... દરામ ૧૧
સ્પીરીટ્ઝથરનાઈટરસ ...	... દરામ ૨
ટીચર આવ હેનખેન ...	... દરામ ૩
પાણી ...	... આંડિસ ૬

ખીમારને ગરમ પાણીનો ખાફ આવવો. કમર ઉપર સુકા વેલે. પુરે મુકયાં તથા કમરનો જે ભાગ જરા આંગળી લગાડવાથી પણ દુખે ત્યાં પાંચ છ જણો મુકાવવી. અથવા ૩ દરામ કુંમપાઉન્ડ ટીચર આવ ગુએકમ તથા ૪૧ આંડિસ પાણી એ બંનેને મેળવી પોણું વાંછનગલાસ દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું અને ૧૦ ગરેન ડોવરસ પાઉડર રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું તથા લીનીમેન્ટ આવ ઓપીઅમ તથા લીનીમેન્ટ આવ એ-કોનાઈટ એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવીને સારી પેઠે કમર ઉપર મોળવું તથા ગ્રાડો સાફ ન આવતો હોય તો નીચેની દવાઓની એક ગોળી ખનાવી દીવસે આપવી.

કુંમપાઉન્ડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ કોલોસીન્ટ ...	ગરેન ૪
હપીકાક્યુના પાઉડર ...	ગરેન ૦૧
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ કોલસીકમ ...	ગરેન ૧

અગર જો ખીમારથી ખેસી થકાતુ હોય તો તેને નેતરની ઊંચી ખુ-રસી ઉપર ખેસાડી આસપાસ જાડી ધાખળી સારી પેઠે ઓઢાડી નીચેથી ગરમ પાણીનો ખાફ અડધાથી એક કલાક સુધી દરરોજ આપવો. જેથી ધણી વખત કામદો થાયછે. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણું વાંછ-નગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટરપીનટાઈન ...	... દરામ ૨
ગુંદરનો ભુકા ...	... દરામ ૪

પાણી

...

...

આઉસ ૬

અથવા આગળ પરમો થએલ હોય અને તેથી લે. દરદ થએલ હોય તો બાથી એક દરમ બાલસંમ આવ કોપેબા પતાસાં ઉપર નાંખીને તે અવરાવવું. અથવા લોદાનો ખીલો સારી પેડે ગરમ કરી હળવેથી કુખતા બાગ ઉપર ચોખા મારવા.

લોખાંતનાં ફૂલ ગરેન ૨ થી ચાર. દીવસમાં ત્રણ વખત પાણી સાથે ફકાડવાં તથા એક અમચો કેરોસીન તેલ કુધમાં ભીળીને દર ત્રણ કલાકે પાવું અને આસરે ૨૦ સુધી રાતાં મરચાંને ચીરીને ૧ બાટલી પાણીમાં એક દીવસ સુધી પલાળી રાખી અને ત્યારપછી ગાળી કાઢી તેમાં લુગડાનો કટકો પલાળી તે દરદવાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને તે ઉપર ઓઇલસાધક મુકી પાટો બાંધી દેવો પણ ને ઘણી બળતરા થાય તો તે કાઢી નાખવું. આ ઇલાજ ઘણો સરસ છે.

આ દરદને જીવતા સંધિવાનો ઇલાજ લાગુ પડે છે વારંતે તેમાંથી અજમાવી નેવું. અને કંમર ઉપર બેલાડોના પલાસ્ટર, ઓપીઅમ પલાસ્ટર, કાલીબીએટ પલાસ્ટર લુગડાં ઉપર ચોપડીને લગાડવું આ દરદને વખતે ચાંપવાથી પણ ફાયદો થાય છે વાસ્તે તેમ પણ કરવું.

શરીરના સાંધાઓનું બંધાર્ધ જવું અથવા સજડ થઈ જવું.

(સ્ટીફનેસ આવ નેઇન્ટસ Stiffness of joints.)

નીશાની તથા સખ્ય શરીરના સાંધાઓ જેવા કે ધુટણ ખંભા હાથની કોણી જંગના થાપા. અથવા પગની પાટલીઓમાં વાજો નીકળવાથી અથવા પડી જવાથી તેઓમાં વાગવાથી પેહેલાં સોજી થાય છે અને તે સુગ આવીને રાતા થાય છે અને ઘણા દીવસ બીત્યા પછી ને કે વાજો

સારો યામ છે અથવા સોજો નરમ પડે તોપણ તે સાંધાઓના હાડકાની વચ્ચે રેતી જેવી એક વસ્તુ બંધાવાથી તેઓ સજડ થઈ જાય છે અને તેઓમાં હાલચાલ બીલકુલ થતી નથી. તો તેને ટીચર આવ આછાઓડાઈને પીછાવતી ચોપડવું અથવા આછાઓડાઈનનો મલમ તે ઉપર સ્વાર સાંજ ચોપડવો. અથવા મહુડાં તથા ખજૂર એ બંનેને ગરમ કરી તે ઉપર દરરોજ ચોપડવાં, અથવા સોપપલાસ્ટર અને પારાનો જલદ મલમ અથવા સ્ક્રોગ મરકયુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ તથા થોડો કપુર એ બંનેને મેળવીને સામડાના કડકા ઉપર છરીવતી ચોપડી આગળી કરી તે ઉપર મુકવી અથવા લેડપલાસ્ટરની આગળી બનાવીને મુકવી. પાણીમાં મીઠુ પલાળીને તેનો ફલાનલથી સ્વાર સાંજ સાંધાઓ ઉપર ગરમ સેક કરવો તથા બદાંમનું તેલ દીવસમાં બેથી ત્રણ વાર તે ઉપર ચોપડવું અને તે સાંધાને ધીમે ધીમે લાંબો કરવો.

ધુટણનું સુછ આવવું તથા તેમાં થતો દુખાવો.

(ઇનફ્લેમેશન આવધી ની જોઈન્ટ Inflammation of the knee joint).

સમ્બન્ધ—થંડી ભાંય ઉપર બેસવાથી, વારંવાર ધુટણ મરડીને બેસવાથી અથવા ઘણું ચાલવાથી ધુટણની ઉપરનો ભાગ સુછ આવેલો તેમાં દુખાવો થાય છે.

કલાજ—આરામ લેવરાવવો, હીલચાલ કરવાદેવી નહો, તેના ઉપર થોડી જળોયુ મુદાવણી અને ઉપર ગરમ સેક કરવો. જુલાબ આપવો, તે

૩૪ ઘુટણનું સુછ આવયું તથા તેમાં થતો દુખાવો,

ઉપર ટીચર આવ આઘઘોડાઘન પીંછાવતી ચોપડવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી ગરમ કરી અને છરીથી ચામડા ઉપર પા-
થરીને તે ઘુટણ ઉપર મુકવું.

સાખુ	}	સરખે ભાગે.
મીઠું તેલ		
લેડ પલાસ્ટર		
નવસાગર		

અથવા નીચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

એકલકળી લસણ રૂ. ૨૫ ભાર. તેમાં તલ, લીમડાપતર, લવંગ, એળકી, નાગકેશર, એ બધાં વાલ ચાર ચાર લેઈ લથળામાં વાટીને નાં બધાં. લસણ ઝીણું કાતરીને નાખવું, પછી ત્રાંખા અથવા પીતળના વાસણમાં દુધ શેર અડધો તથા સાકર રૂ. ૨૫ ભાર નાંખી તથા ઘી રૂ. ૨૫ ભાર નાંખી તેમાં ઉપલી દવાઓ નાંખી તેને ઉકાળી જનું થવા દેઈ તે બધું સવારમાં ચઢાડી દેવું. એ પરમાણે એકવીસ દાડા સુધી કરવું.

જંગના થાપાઓમાં મુખ્ય કરીને તેના માંસના લોચામાં સંધિવા-
થી થતો તીક્ષણ દુખાવો તથા સંધિવાનું પગ સુધી છેક નીચે ઉતરવું.

(સાએટીકા Sciatica.)

હાજી—કમરના છેક નીચેના ભાગ ઉપર રાહની પટ્ટી મુકવી. પલાસ્ટર મુકવું. સુકા વેલેટુર મુકવાં, જંગ તથા પગો ઉપર ટરપીન-
ટાઇન ચોપડીને તે ઉપર ગરમ સેક કરવો, અથવા ટીચરઓપી અને ટરપંનટાઇન સરખે ભાગે મેળવીને તે અથવા કેરોશીન તેલ ચોપડી તે ઉપર થુલાનો ગરમ સેક કરવો. ઉપલા હાલ્લાંથી દરદ નરમ ન પડે તો જંગના થાપા ઉપર જ્યાં ઘણું દુખાવો હોય ત્યાં બીજી પલાસ્ટર મુકવું, અને ઉપર ફાઈફઓ થાય તે કાપી કાઢવો.

ધુંટણનું સુજી આવવું તથા તેમાં થતો ફુખાવો.

૩૫

અને તે ઉપર ૦૧ ગરેન આસોટ્ટ આવ મોરફીઆ તથા થોડા ગરેન આરાશ્ટ એ બંનેને મેળવી તે ઉપર ભભરાવવું અગર તાવ નહી હોય તો પેહેલાં એક જુલામ આપવો અને પછી ૫ ગરેન કારમોનિટ આવ આ. યર્ન દીવસમાં ચારવાર થોડા દીવસ સુધી ફકાડવું. અગર જો તાવ ધણો શકત આવતો હોય તો જે ભાગ ઉપર ફુખાવો હોય ત્યાં થોડી જાજો મુકાવવી, ખસખસનાં ફીડવાનો ગરમ શેક કરવો, જુલામ આપવો, તથા ગરમ પાણીમાં દરદીને ખસાડવો. અથવા નીચે મુજબ ધણીજ કરવો.

ગમજુએકમનો ભુકો ...	...	દરામ ૨
ઝંધકનાં ફલ ...	...	દરામ ૪
સુંડનો ભુકો ...	...	દરામ ૧

એ સમજાને મેળવીને તેમાં તેના ખાર પડીકાં કરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાણી સાથે ફકાડવું તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને ચોપડવી.

કલારોકારમ	}	મરખેભાગે
ટીચર એકોનાઈટ		
ટીચર આપી		
લીનીમેન્ટ સેપોનીસ		

અથવા ૩ ગરેન મ્યુટેઆવ મોરફીઆ તથા ૧૦ મીનીમ પાણી એ બંનેને મેળવી જંગના થાપામાં જે ભાગમાં ફુખાવો હોય ત્યાં પીચ-કારી (હિપોડર મીક મીર્ગેજ) વડે દાખલ કરવું. આ ઉપામ ધણો સારો છે.

થંડીથી ગરદન અકડી જવા વિશે.

(રાઈનેક Wry neck.)

ઈલાજ--ગરદન ઉપર રાઈની પટ્ટી મુકવી અથવા નીચે જણાવે-
જી દવાઓ મળવીને તે ચોપડવી, અને તે ઉપર ગરમ સેક કરવો.

ટરપીનટાઈન અથવા	}	દરામ ૨.
સ્પીરીટ ઓવ હારટસહાર્ન		
મીઠું તેલ		
...	...	દરામ ૬

અથવા ઈંચર આરનીકા, પેનકીલર, લીનીમેન્ટ સેપોનીસ તથા ઈંચર
ઓપી અથવા કેરોશીન તેલ, એ ચારમાંથી ગમે તે એક ગરદન ઉપર
મસળવું, તેથી ન મટે તો સંધીવાની નીચે જણાવેલા ઉપાઓ કરવા.

હાંસડીના હાડકામાં થતું દરદ.

(પેઈન ઇન ધ કોલરબોન. Pain in the Collar bone.

નોશાની-હાતીના હાડકામાં એટલે ખંભાની નજદીકનું હાડકું જેને
હાંસડી કહે છે, તેમાં દરદ થાય છે, તારે તે ખમી શકાય નહીં એવું થકત
થાય છે, અને હાંસડીના હાડકાથી તે છેક આખા હાથ સુધી થઈ આવે છે.

ઈલાજ--તેના ઉપર રાઈની પટ્ટી મરવી અથવા ઈંચર ઓવ આર-
નીકા લગાડવું અથવા ઈંચર બેલાડોના, ઈંચર ઓપી અને લીનીમેન્ટ
કેમફરકો, એ ત્રણે દવાઓ સરખે ભાગે મળવીને ચોપડવી, તેથી દરદ નરમ

નહી પડે તો, ૨૦ ગરેન હેડરેટ કલોરલ, ૩૦ ગરેન પોટાસ બ્રોમાઈડ અને એક આંજસ પાણી, એ સઘળાને મેળવી બીમારને પાવું. અથવા નીચેની દવાઓ પાણીમાં મેળવીને પાવી, અને જરૂર જણાય તો એ ક્ષતિ કરી આપવી.

ઈથર સલફ્યુરીક... .. મીનીમ ૨૦

એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ, મીનીમ ૨૦

ઈથર આવ આપીઅમ . . . મીનીમ ૨૦

સોજી અથવા વરમ.

(ઇનફ્લેમેશન Inflammation.)

નીશાની—સોજવાળો ભાગ ઘણો લાલ થાય અથવા તેમાં હમ-ધાંના કરતાં ઘણી રતાસ આવે, ચઢી આવે, અથવા ઉપસી આવે, શરીરના બીજા ભાગ કરતાં તે વધારે ઉનો લાગે, આભરેને તે ભાગમાં ઘણી આગ અને દાહ થાય અને તેમાં દરદ અને ડુખારો થાય. આ નીશાનીઓ અથવા તેમાંની ઘણી હાજર હોય તો, તે સોજનુ દરદ ખતલાવેછે. તે સોજવાળા ભાગ ઉપર, આંગળાંથી દાખવાથી, તેટલા ભાગની લાલી જતી રહેશે, અને સફેત થશે. આંગળાં લેઇ લેવાથી પાંજો લાલ થશે, આનુ મુખ્ય કારણ તેની અંદર લોહી એકઠું થાયછે, અને તે ફરવું નથી. પણ કરીને વરમવાળા ભાગની ગરમી ૯૦ ડીગ્રીથી વધારે હોતી નથી.

સમય—સોજી અથવા વરમ થવાનાં કારણો ઘણાંછે, મુખ્ય કારણો હવામાં અસુક જતનો ફેરફાર થવાથી, થંડી લાગવાથી, સરદીવાળી જગોમાં રહેવાથી અથવા સુવાથી, ઝાંચેથી પડી જવાથી, જખમ પડવાથી,

કાંઠે, મુખે, છરી વીગિરે અણીયાણુ હથીયાર ભાકાવાથી અથવા કોષપણુ જાતનો તેજા અગર પદાર્થ, જેવો કે ગંધકનો તેજા, મુરાખારનો તેજા, વીગિરે શરીરને લાગાવાથી, અથવા એવાં બીજાં કારણોથી, શરીરનું સોહી બીગડીને તેમાં ઝેરી પદાર્થ એકઠાં થાયછે, તેથી સોજી અથવા વરમ થાયછે, સોજાનો અંત નીચે જણાવ્યા પરમાણે ચાર રીતે આવેછે.

૧ જી. સોજી બિસા જાય અને તે ભાગ પોતાની મજે અમાલ જેવો થાય છે.

૨ જી. સોજી એક ભાગ ઉપરથી નમ પડી તેથી છેદ દુરના ભાગમાં આવે અથવા શરીર માહિના બીજા કોઈ અવયવોમાં ઉતરેછે અથવા વરમવાળો ભાગ પાક ઉપર ચઢે તેમાં ચસકા લાગે તે સકત હોય તો પોચો થવા માંડે અને તેમાં પડે થાય એ પડે પાથ્ર ચુસાઈ જાય અથવા ફટી બાર નીકળે.

૩ જી. પડે નીકળી ગયા પછી તે ભાગ ઉપર ચાંદુ અથવા નાસુર પડે, સોજી ઘણું કરીને બે જાતનાં છે ૧ લો સકત અને જોરાવર સોજી, ૨જો નમજો અથવા જુનો સોજી. સકત સોજી લોહીઆર માંણસને કંઈ બારી વાગવાથી અથવા તે દરદને પેદા કરનારાં કારણોની અસર થવાથી થાયછે, તેને ધણો સકત તાવ આવેછે. પીસાળ થોડી અને લાલ આવેછે, આજીરની ઢંધ આવતી નથી.

નમજો અથવા જુનો સોજી—જે માણસ કોષપણુ કારણથી નમ જો પડી ગએલ હોય તેને સોજાની બીમારી થાય તો, તેની નીસાંની પેલી જાત કરતાં ઘણી જુદીછે. એ જાતના સોજામાં હાથ પગ થંડા થાય, જાતી તથા પેટ થાકુ ગરમ હોય અને સરીરમાંથી પરસેવા છુટે, નાડી ૧૦૦ થી ૧૨૦ સુધી ચાલે, પણ તે નમજો અને પોચો હોયછે. ઝાડો પાતજો

અને વધારે વખત આવે.

ધાણે—શાંજે મજબુત બાંધાવાળા માણસને થયો હોય, નાડી બ-
રેલી સકત અને ઉતાવળી હોય તો તેવા બીમારને સંગરાહ મુકાવી તેનું
કરતુ લોહી ઓછું કરવું, તેથી શાંજે પણ નરમ પડશે, શાંજવાળા, ભાગને
જરાપણ હીલવવો નહિ અથવા પેટેલે દીવશે પ ગરેન ક્લોમલ તથા પ ગરેન
ક્રમપાંઉડ, એક્ટ્રેક્ટ આવ કોલોસીયની ગોળી કરી ગળાવવી, અને ત્રણ ક-
લાક પછી એપસંમ સાહ તથા સુનામ ખીનો જ્યુલામ આપવો અને બી-
જ દીવશે પરશ્વેવા છુટે એટલા વારંતે નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને
દર ત્રણથી ચાર કલાકે પાવી, અને તે ઘોડા વખત સુધી ચાલુ રાખવી.

વાઇન આવ એન્ટીમોની ...	...	દરામ ૦૧
ફાર્માનિટ આવ મેગનેસીઆ ...	...	ગરેન ૧૦
એપસંમસાહ ...	...	દરામ ૧
સીનેમોમવાટર ...	...	આંડિસ ૦૧
પાંણી ...	...	આંડિસ ૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ, મળવીને તેના ચાર ભાગ કરી,
અકેકો ભાગ પાવો.

વાઇન આવ એન્ટીમોની ...	...	દરામ ૨
લાઈકર આમોનીઆ એસાટ્રીસ ...	...	આંડિસ ૨
કેમફરવાટર ...	...	આંડિસ ૪

ખોરાકમાં માત્ર દુધની કાંછ, દુધ અને ચા આપવી, તરસ ધણી
લાગે તો સોડાવોટર અને ખરક આપવું.

સોજની ઉપર રતાસ ધણી હોય તો મુગરબીડ અને પાણી, ઝેલન

ઘાટર અને પાણી, સરકો અને પાણી, અથવા ૧ દરામ સલફેટ આવ ઝીંક, ૨ દરામ નવસાગર, તથા આઠ આર્ગેસ પાણી. આ ત્રણે મિળવીને તે આ ચારમાંથી ગમે તેમાં લુગડાંનો કડકો ખોળીને રાત દીવસ સોળ વાળા બાગ ઉપર મુકવો, પણ રતાસ ધણે નહી હોય તો ખસમનાં ફીડવાનો ગરમ પાંણીથી સેક કરવો. વખતે ખીમાર એકદમ નખજો અને શકતીહીન થઈ જઈ શરીર થંડુ પડે છે અને તે લવારો બકારો કરે છે એવે વખતે વાઈન, પાન્ડીમીક્ષચર, અથવા નીચેની દવાઓ મિળવી પોણું વાઈન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

બાઈકાર્બોનેટ આવ આમોનીઆ	...	ગરેન ૩૦
કમપાંજડ ટ્રીચર આવ લવંડર...	...	દરામ ૨
સાન્કોના બારકનો ઉકાળો	...	આર્ગેસ ૬
કમપાંજડ ટ્રીચર આવ સાન્કોના	...	દરામ ૩

અથવા નખજા ખાંધાવાળા માણસને સોળે આવ્યો હોય તો પ્રથમથીજ શકતો લાવનારી દવાઓ આપવી, અને જજો મેલાવવી નહી. સોઅ, કાંટો અગર એવી અણીઆળી યોજ સરીરમાં ભાકાએલ હોય તે પ્રથમ કાઢી તે પછી ઉપર પરમાણુ હલાંળો કરવા-

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

સરસવ	...	આર્ગેસ ૧
સુંઠ	...	આર્ગેસ ૧
સાટોડીનું મુળ	...	આર્ગેસ ૧
સરમવાની છાલ	...	આર્ગેસ ૧
દેવદારનું લાકડુ	...	આર્ગેસ ૧

ઉપલી પાંચે દવાઓને ખુબ ખાંડી છાસમાં વાટી ગરમ કરી સોળ વાળા ભાગ ઉપર લેપ કરવો—અથવા બળતરા થતી હોય તો—

સરગવાની છાલ
જેડીમધ
સુખડ
એલડી
જઠામાંઉસી
હળદર
દારહરદળ
ઉપલેટ
વાળો
તગર

એ સઘળી દસ દવાઓને ખુબ ખાંડી
હુગપ્રથી ચણી તેને ધીમાં કાલવી સો-
ળ વાળા ભાગ ઉપર દરરોજ લેપ કરવો.

અચબુચી—તીક્ષ્ણ અભૂર્ણ.

(ઇન્ડાઇજેસ્ટન. Indigestion.)

નીશાની—ખાધા પછી પેટમાં ભાર લાગે, ખાટા અથવા કડવા ઓડકાર આવે, છાતીમાં દાહ અથવા આગ બળે, મોઢાનો સ્વાદ ફેરવાઈ જઈ અને બદસ્વાદલાગે, શરીર સુસ્ત રહે. હાથ પગ કળે અને ફુએ, માથુ થોડું ફુખ્યા કરે, વખતે ઉલટી આવે તેમાં ન પચેલું અંન ખાહાર નીકળે, જીભ મેલી હોય અને પેટ કબજ રહે, રાત્રિ બીઆંમણાં સ્વપનાં આવે. હાથ પગ ખેંચાચ, તેથી અથવા માથાના દરદથી આભરી જીંઘમાંથી ભગી ઉઠે, કોઈ વેળા પેટમાં ચુંક આવે અને વખતે પીતના જોરથી ઉલટીઓ પણ જોરમાં આવે.

સમ્બન્ધ—અભૂર્ણ થવાનાં ઘણાં કારણો છે. જેવાં કે ઘણો જલદ દારૂ પીવાથી, ઘણો ખોરાક ખાવાથી, ઘણી ગરમ અને જલદ આ અથ

વા કાફી પીવાનો માવરો રાખવાથી, વખતસર ખોરાક નહીં ખાવાથી, ચા-
બવા હાલવાની કસરત નહીં કરવાથી, ખોરાક ચાવવા વગર ગળી જવાથી,
રાત દીવસ કંઈ પણ જાતની ફીકર રાખવાથી, વખતો વખત અપવાસ
કરવાથી, ખરાબ અને ગલીચ હવામાં રહેવાથી, વીગરે ઘણાં કારણોથી
અશુભ થાય છે, વાસતે તેમાંના જે કારણથી ચમ્પેલ હોય તે પ્રથમ સોધી
કાઢી તેનો ઇલાજ કરવો. હોજરીમાં એક જાતનો જીરૂ સંબંધી રસ હોય
છે. ખોરાક પચાવવાના કામમાં ઘણું અગત્યનો છે તે રસ ઉપલા કારણો-
ને લઈ એછો થઈ જાય છે તેથી અશુભ પેદા થાય છે.

ઉપાય—દરદીએ પોતાનો હમ્મશાનો ખોરાક બદલી નાંખવો. કોઈપણ
જાતની મીઠાઈઘણાં જલદ સાકો, કોઈપણ જાતનો સુકો મેવો, ઘણું ધી
નાંખેલ પકવાનો, વીગરે ખાવું નહીં. તંબાકુ અથવા અફીણ અથવા તપ
ફીર સુંઘવાની ટેવ રાખવી નહીં. ઝુનાનું ઢૂપાણી તેમાં કુધ નાંખીને સોડા-
વોટર અથવા શેરીવાઇન પાણી સાથે મેળવીને અથવા ભુખ ન લાગતી
હોય તો સોડાવોટરમાં ૨ દરામ ખાંડી નાંખીને ખાવું. ખોરાક ચાવીને
વખત સરખવો, ખુલી હવામાં ફરવા હરવાની ટેવ રાખવી, કંઈ પણ
જાતની ફીકર રાખવી નહીં. દરરોજ યંડા પાણીથી નાવું. ગરમ પાણીથી
નાવું નહીં. રાત્રે ઉજાગરો કરવો નહીં, ઘણું ખાવું નહીં, જરા ભુખ્યા રહેવું.
એટલી સંભાળ રાખવાથી અશુભ કદી થાય નહીં; પરંતુ તેમ કરવાથી
થાય, અને મટે નહીં તો નાચે પ્રમાણે ઇલાજ કરવા.

પેપ્સીન ... ... ગરેન ૪

અથવા લેક્ટોપેપ્ટીન ... ... ગરેન ૧૦

એન્ડો ... ... ગરેન ૧

આ બંને બપોરે તથા રાત્રે ખાણું ખાધા પછી લેવું. ઝાડો કબજ
રહેતો હોય તો નાચે જણાવેલી દવાઓ અઠવાડીઆમાં બે વખત જ્યાં

સુધી ગ્રાહો સાદ આપે ત્યાં સુધી પાવું.

રૂપાર્થ	...	...	ગરેન ૧૫
સલફેટ આવ પોટાસ	...	...	ગરેન ૩૦
ટીઅર આવ સેના	...	...	દરામ ૧૧
પીપરમડાનું પાણી	...	...	આંદ્રિસ ૧૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી એકવાર સવારે તથા એક વાર સાંજે પાવી.

કોલમની કાતરીનો બુકો...	...	...	ગરેન ૮
રૂપાર્થ	...	...	ગરેન ૧૦
સુંક	...	...	ગરેન ૨
ઈપીકાકયુના પાઉડર	...	...	ગરેન ૩
કારબોનિટ આવ પોટાસ...	...	...	ગરેન ૫
સુયાનું પાણી	...	...	આંદ્રિસ ૧૧

આજરોને ઉલટીની માફક થયા કરે પણ ઉલટી થાય નહીં તો પણ વીસ એપીકાકયુના ગરેન ૧૫, ગરમ પાણીમાં મેળવી સધળું પાઈ દેવું. અને પછી થોડી થોડી વારે ગરમ પાણી પાયા કરવું, જેથી ઉલટી સારી પડે થશે. ઉલટી કરાવવાથી ઘણી વખતે આજરોની તબીબત હુંશીઆર થઈ જાય છે અને પછી કંઈ પણ દવાની જરૂર રહેતી નથી. ઉલટી કરાવવા પછી કંઈ બદ હજમીની નીચાની જણાય નહીં તો દરદીને એક વખત લાંઘણ કરાવવી, પણ જો ઉપલા ઇલાજો કરવા છતાં આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક ગણાસ ભરી પાવું. અને પાછું તણ કલાક પછી બીજું પાવું.

કમપાઉન્ડ ટીઅર આવ કારડામમસ... ટીપાં ૬૦

કાર્બોનેટ આવ સોડા ... .. ગરેન ૨૦

પાણી ... .. આંહિસ ૨

અથવા નીચે લખેલી દવાઓમાંથી પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર
ત્રણ કલાકે પાવું.

ડાઇલ્યુટેડ હાઇડ્રો કલોરીક એસીડ ... મીનીમ ૧૫

ટીચર આવ નક્સ વોમીકા ... .. મીનીમ ૪૦

ટીચર આવ કેલંબા ... .. દરામ ૨

બ્રુસ આવ ડેનડીલીઅન ... .. આંહિસ ૧

પાણી ... .. આંહિસ ૬

અગર પેટમાં દુખતુ હોય, પેટમાં આંકડી આવતી હોય તો નીચે
લખેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાધન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઇફર બીસમથ એટ એમોનીસાઇટ્રેટીસ ..દરામ ૨

ડાઇલ્યુટેડ હાઇડ્રોસીઆનીક એસીડ ... મીનીમ ૧૦

પ્રોમાઇડ આવ પોટાસીઅમ ... .. ગરેન ૪૦

ટીચર આવ કોનાયમ ... .. દરામ ૧ થી ૨

પાણી ... .. આંહિસ ૬

અથવા હોજરી નબળી પડી ગઈ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓના
માર ગોળીઓ બનાવી એકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે થંડા પાણી સાથે
ગળાવવી.

કવીનાઇનડી સલફસ ... .. ગરેન ૬

પલ્લવીસએપીકાઇયુના ... .. ગરેન ૨

એકમટ્રાફ્ટ આવ નક્સવોમીકા ... .. ગરેન ૨

એકમટ્રાફ્ટ આવ નેનશીના ... .. ગરેન ૧૦

રીડીયુસ આયરન ... .. ગરેન ૬

કોઈ વખત કવીનાઇનથી ઉલટી થાઅ છે, માટે ૨ થી ૪ ગરેન

સેલીસીન અથવા ડાઈનિટ્રીન પાઉર, આણું આધા પછી પાણી સાથે ફકાડવું.

જેમને હમેશાં અંશુ યવાની ટેવ હોય અને તેથી મોટું વાસ મારતું હોય, તેવા માણસને આણું આધા પછી, ચારકોલ લોઝનજીસ અથવા ચાર કોલ બીટકીટ ખાવી, જેથી અંશુ થસે નહી, અને મોટું પણ વાસ મારસે નહી.

અથવા અંશુ યવાથી, ઝાડો ઘણા થઆ કરતો હોય તો, ૧ આં- હસ પતંગના લાકડાંનો બુકો, ૨ દરાંમ તજનો બુકો, ૨૦ આંહિસ પાણી- માં એક કલાક સુધી ઉકાળવો, થંડુ પડવા પછી ગાળી લેવું, તેમાંથી ૧ થી ૨ આંજીસ મોટી હમરનાને દીવસમાં ચારવાર પાવું. બાળકને ૧ થી ૨ અમચી, દીવસમાં ચારવાર પાવું અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧૫ થી ૩૦ ગરેન જોટલું દીવસમાં ત્રણવાર ફકાડવું.

કાથો	...	...	દરાંમ ૨
હીરાદખણુ ..	...	...	દરાંમ ૧
તજ	...	...	દરાંમ ૧૧
તમાલપતર...	..	...	દરાંમ ૧૧

અથવા ઝાડો ઘણા દીવસનો હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી, ૧૧ થી ૧ દરાંમ જોટલું દીવસમાં ત્રણવાર ફકાડવું.

આંમળાં	...	...	દરાંમ ૧
મોચરસ	...	...	દરાંમ ૧
હરડે	...	...	દરાંમ ૧
તપસીર	...	...	દરાંમ ૧

અંશુ લાંબા દીવસનું હોય, માથુ દુખ્યા કરતું હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી, ઝીણા બુકો કરી, ૧૦ થી ૨૦ ગરેન દીવસમાં ત્રણ વખત પાણી સાથે ફકાડવો.

દરડે	...	...	દરામ ૧
હીમજ	...	...	દરામ ૨.
હીંગ	...	..	ગરેન ૧૫
મુંઠ	...	...	ગરેન ૮
પીપળ	...	...	ગરેન ૩૦

અથવા લશણ, જીરૂ, સીંધવ, સંચળ, મુંઠ તીખાં, પીપળી, અને વધારણીનું સંમ ભાગ ચુરણ કરી તે લીંબુના રસમાં ફકાડવું.

અથવા કાંકડાઓ તોલો ૧, મુંઠ તોલો ૧, સંચળ તોલો ૧૦, વધારણી સેકેલી તોલો ૧૦, તેની સરગવાના રસમાં ગોળીઓ ૧૨ વાળવી. તેમાંથી અકેક દર બે કલાકે આપવી, તે અજીર્ણ મુંઠ અને કરમના રોગને મટાડેછે.

અજીર્ણની સાથે પેટમાં ધણુંજ દુખેછે, અને કળ પડતી નથી, તેને બેલાડોનાની દવા બહુ ફાયદો કરેછે, વાસતે એકરૂઠાકટ આવ બેલાડોના ગરેન ૧, તેની ગોળી કરી દર ચાર ચાર કલાકે ગળાવવી, જ્યેથી મુંઠ મટો જસે અને ઝાડો પણ સાફ ઉતરસે, અથવા વધારણી, સીંધવ, કોકમ, રાઈ, તથા મુંઠ, એ સર્વનું સમભાગ ચુરણ કરી, થોડા દીવસ બે વખત ફકાડવું. ગોટો ચડી આવે ત્યારે એરંડીઆ તેલનો જીલામ આપવો, અને પેટ ઉપર તેલ ચોપડી આકડાના બાંનનો અથવા એરંડાના પાંનનો સેક કરવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

મુંઠ	...	...	ગરેન ૬
સીંધાણુ	..	...	ગરેન ૬*
દરડે	..	...	ગરેન ૨૪

એ ત્રણેને ખુબ ખાંડી, લુગડે ચાળી, સવારમાં થંડા પાણીમાં, અથવા રાત્રિ સુતી વખતે ફકાડવું. એથી ફાયદો ન થાય તો—

હોડીપોપર... ... ગરેન ૧૨

ગોળ ... (ગોળી વગેરે એટલા લેઈ તેની ગોળી કરી થંડા પાણીમાં ગળાવવી. એથી ફાયદો ન થાય તો.

હરડે ... ... ગરેન ૨૪

સોડાબી કાર્બોનાસ ... ... ગરેન ૧૨

એ બંને મેળવી તેની ફાફી કરાવવી.

અથવા જીરું, સંચળ, સુંફ, તીખાં, હોડીપોપર, સિંધવખાર, અન્ન-મોદ, સોંઢી વધારણી, હરદેદાન, એ સધળાં એકેક તોલો લેઈ તેમાં નસોતર તોલો આઠભાર નાખી, તેને ખુબ ખાંડી, તેનું ચુરણ કરી તેમાંથી થોડું થોડું ટુંક બે ગરમ પાણી સાથે ફાફે તો તતકાળ અજીરણ મટી જાય. અથવા અન્નમોદ, હરડેની છાલ, ચાવક, લવંગ, તજ, સિંધવખાર, એ સધળાં બરાબર લેઈ ઝીણું વાટી ટુંક બે પાણી સાથે ફાફાડવાં.

ચુંકો.

(કોલીક Colic).

નીશાની—ફુંટી આગળ અથવા આખા પેટમાં ફુએ, ઘણી વખત ઉલટી આવે, પેટમાં ઘણું સુળ મારે, જેથી આંતરડી ખમી શકે નહીં. એ ફુખારામાં તેના પેટ ઉપર હાથ મુકે અથવા દાખે તો દરદ નરમ વરતાય છે, એ દરદ ઘણીવાર રહે તો નાડી ધમી થામ્, આંતરડાના સોજાની બીમારીમાં અથવા પેટના બીજા કેટલાએક રોગોથી પેટમાં ફુએ છે તારે હાયવતી દાખવાથી દરદ નરમ પડતું નથી પણ વધારે થામ્ છે, તેના સાથે તાવ આવે છે, નાડી ઉતાવળી ચાલે છે, પરંતુ ચુંકની બીમારીમાં તાવ આવતો નથી, અને શરીર થંડુ થામ્ છે.

સખખ—ઘણા ખોરાક, વામડી ચીજ, અથવા કાચો મેવા, અથવા ખાટો મેવા ખાધાથી પેટમાં પવન અથવા વાયુ પેદા થાય છે, કાંડો ઘણા

દીવસ સુધી કબજ રેવાથી, થંડી હવા લાગવાથી, થંડી ઓજ પીધાથી, થંડા પાણીમાં પગ ઘણા વખત સુધી રાખવાથી, સંકેતો ઓળખીને રંગ લગાડવાનો અથવા સીસાનો ધંધો કરનારને, અથવા સીસાના વાસણમાં રાખેલું પાણી પીવાનો માવરો રાખવાથી આ રોગ ઉઠે છે.

ઉપાય—પેટ ઉપર રાઇની પટ્ટી મારવી, ખસખસના ફીડવાને અથવા કેમોમાઈલના ફુલને પાણીમાં ઉકાળીને તેથી પેટ ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો. ૨૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક અથવા ૨૦ ગરેન પલવોસ એપીકાક્યુના પાણીમાં નાખી પાવું, જ્યાં અંદરથી અપચાનો કચરો નીકળી જશે. આ દવા પાચ્છા પછી, ચાર કલાકે કાસટરઓઈલ, ૧ થી ૧૫ આંઉસ પાવું. સંકેતો અને રંગવાનું ટામ કરનારાઓને, સખત દુખાવો હોય તો, ૩૦ થી ૪૦ ટીપાં ટીચરઓપી, પાણીમાં નાખીને પાવું, અને ખીમારને ગરમ પાણીમાં ખેસાડવો, દરદ નરમ પડવા પછી નીચેની દવાઓ મળવી તેના ચાર ભાગ કરી, અંકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

એપસેમસાઈટ ...	...	આંઉસ ૧
એલમપાઉડર ...	...	દરાંમ ૧-થી બે
ટીચરઆવ એપીઅમ ...	...	દરાંમ ૦૫
પાણી ...	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવાથી ઝાડો સાફ આવવા પછી, નીચેની દવાઓ મળવી, એક લીકર ગલાસ દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

ઇથર ...	...	ટીપાં ૩૦
સ્પીરીટઆવ ક્લોરો ફોર્મ ...	...	મીનીમ ૨૨
કંમપાઉન્ડટીચર આવ કારડામોમ	...	દરાંમ ૧૫
પેપરમહાનું પાણી ...	...	આંઉસ ૩

ઉપલી દવાઓ મળી શકે નહીં તો, નીચેની દસી દવાઓ ખોખરી કરી, ૦૫૫ શર પાણીમાં, અડધો કલાક સુધી ઉકાળવી, તેને માળી લઈ થંડ

પડવા દેધ તેના બે ભાગ કરવા, એક ભાગ પ્રાપ્ત પછી ૪ કલાક પછી બોળે જરૂર પડે તો પાવો.

એલચી દાણા	...	...	તોલો ૭૧
લવીંગ	...	...	તોલો ૭૧
તજ	...	...	તોલો ૭૧
જામ્બૂન...	...	...	તોલો ૭૧

જો પેટ ધાણું જુલું લાગે અને પવન પેટમાં એકઠો થએલો જણાય તો, વધારણી ગરેન ૧ થી ૨ લેઈ તેના ગોળી કરી પાંણી સાથે ગળાવવી, જરૂર પડે તો ૩ કલાક પછી બીજી એક ગોળી ખનાવી ગળાવવી. અથવા ચુંકનું દરદ શીર આતથીજ ધાણું હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ ઝીણી વાટી તેની ગુંદરના પાણીમાં ચાર ગોળીઓ કરી ૧ ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

ચુંક	...	...	ગરેન ૨
પીપર	...	...	ગરેન ૨
સેલારસ	...	...	ગરેન ૨
કેસર	...	...	ગરેન ૨
અફીણ	...	...	ગરેન ૧

આ રોગમાં પેટ ઉપર શેક કરવાથી વખતે બહુ ફાયદો થાય છે. વાસ્તે પેટેલથીજ બાઢલીમાં ગરમ પાંણી ભરી તેનો, અથવા ગરમ કરેલા મીઠાનો, અથવા ગરમ કરેલી ઝીણી રેતીનો શેક કરવો, પરંતુ આંતરની ઘણી પીડા થતી હોય તો પેટ ઉપર ટરપનટીન તેલ ઓપડી તે ઉપર ક્લોરોફોર્મ સેક કરવો, અથવા આંતરની ગરમ પાંણીમાં કમર સુધી બેસાડવો. અથવા પેટ ઉપર ઈથરઓપી ઓપડીને તે ઉપર ક્લોરોફોર્મ સેક કરવો. અથવા ઉપર કહેલ ગરમ પાંણીમાં થોડો ગંધક નાખી તેમાં આંતરની કમર સુધી બેસાડવો, ઉપલી દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો,

પીપરીમુળ ... ... ગરેન ૯

કાંગસાનો ગોળો સેકેલ ... ... ગરેન ૯

એ બંને વાટી ટાઢા પાણીમાં ફકાડવું. એથી પણ ફાયદો ન થાય તો ઊપલી દવામાં હરડે ગરેન ૨૪, સોડાબીકારબોનસ ગરેન ૧૨, એ બંને મીઠો નાખી થંડા પાણીમાં ફકાડવું. ઊપલી દવા ન મળે તો, અજમો, મુંક, સીંધાલુણ, વધારણી, રાઈ, સંચળ, જવખાર, બંગડીખાર, એ સર્વે ખરાખર લેઈ ઝીણા વાટી લુગડે ચાળી લાંબા લીંબુના રસમાં કણી-કની માફક બાંધી તેની ચાનકીયું રૂપીઆ રૂપીઆ બારને આસરે બાંધી દેવતા ઉપર સેકી તેમાંથી એક ચાનકી સાંજે તથા એક સવારે ખવરાવવી.

કોલેરા મોરબસ.

(Cholera).

નીસાંની—પેટેલાં ગ્રાડો બદલજમીના જેવો આવે, પછી પાતળા કાંજ અથવા ચોખ્ખાના ધોવણુ જેવા ગ્રાડાઓ આવવા માંડે, જીવ મચ-ખાય અને ઉલટીઓ પણ ગ્રાડાના રંગની આવે. હાથ પગમાં આંકડા તથા દેડકાં આવે અથવા ગોટલા ધાંસે, અંગ ધંડુ થાય, ઊંઘ આવે નહીં, આંખમાં ખાડા પડે, ચેરો લેવાઈ જાય, તરસ ધણી લાગે, અવાજ ખેસી જાય, આંખરી મુસ્ત લાગે અને હાંફણુ થાય, પરંતુ આંખરી મજબુત બાંધાનો હોયતો ઊપલી બધી નીશાંનીઓ વરતાતી નથી, આંખરી હોંસીઆર રહેછે. નાડી થોડી ધીમી લાગે, ચેરો ધણો કમજાય નહીં, અને ગોટલા પણ ધાંસે નહીં. પરંતુ આંખરી થોડો નબળો હોયતો નાડી ધીમે ધીમે નાંની થવા લાગે. હાથ પગ થંડા થવામાંડે તથા પેટમાં બહુ દુઃખાવો થાય, ચેરો થોડો કમજાય, જો દરદનું જોર વધે તો નાડી ધણી થોડી

ચાલે, પણ બીલકુલ બે માલુમ થાય નહી. આવી રીતના દરદીઓ અરધાં માનું થાયછે.

પણ એ આજ્ઞારી અસલથીજ ઘણો નબળો હોયતો પેટ તથા મુંઝું છુટી ગયા પછી નાડી ઘોડા વખતમાં ઘણીજ બિમારીક દોરાજેવી થઈ જાયછે. અને ઘણી વખતે બેમાલુમ થાયછે. હાથ પગ થંડા થાય એટલુંજ નહી પણ આખા અંગમાંથી ગરમી જતી રહેછે. અને અંગ ખરક જેવું થઈ જાયછે, અંગમાંથી થંડો પરસેવો છુટેછે. હોઠ અને નખ કાળા અથવા જાંબુડાના રંગના થઈ જાયછે, જીભ સફેત અને થંડી હોયછે, મોઢામાંથી થંડો સ્વાસ નીકળેછે, આખું શરીર નખાઈ જાયછે, આંખમાં ઊંડા ખાડા પડેછે, તથા અવાજ બેસી જાયછે. ટુંકામાં આ રોગ થયા પછી ઘોડા વખતમાં આજ્ઞારીનું કુવત અથવા શકતી એક દમ જતી રહેછે. હાથ તથા પગ એવાઈ જઈ શકત લાકડા જેવા થાયછે. હાથનાં આંગળાં જાણે ઘણો વખત પાંછીમાં બાળી રાખ્યાં હોય તેમ થંડાં સફેત અને કોગાઈ ગયાની માફક કરચલી વળેલાં લાગે, પીસામ ઘોડો આવે, અને વખતે ઘણા કલાક સુધી બીલકુલ આવે નહી, અને સ્વાસ બરાબર ચાલે નહી. આ બીમારીમાં અંગ થંડું બરક જેવું થઈ જાય તોપણ આગ બળે તથા પેટની અંદર બળતરા બળે, જોયી દરદી અકબાઈને એઢાઉં પણ કાઢી નાખેછે. અને એક પડખેથી બીજે પડખે થયા કરેછે. ઘણી વખત આંચકી અથવા હેડકી આવેછે. આવી હાલતમાંથી દરદી ૪ થી ૫ કલાક અથવા અરધા દીવસમાં વખતે ધીમે ધીમે સારો થાય, અથવા તે મરણ પામે, આજ્ઞારી છેલ્લી ઘડી સુધી ઘણું કરી શુધામાં રહેછે તેની નાડી બીલકુલ માલમ ન પડતી હોય તો પણ તે હુશીયારીથી વાતચાત કરેછે.

એ દરદનો છેડો જુદી જુદી રીતે આવેછે. કોઈ વખત દરદીને એક

બે વખત ઝાડો આવેછે, સેજ ઉલટી થાયછે, ગોટલાં ન ધાલે તોપણ એ-
કદમ દરદી થંડો થઈ જઈ મરણ પામેછે. અથવા કોલેરાની ખરાબર
નીશાંની થયા પછી દરદી થંડો થાય, નાડી ધીમે ધીમે નબળી થતી જાય,
અને પછી બેમાલુમ થઈ દરદી મરણ પામે. અથવા ઉપર આવેલી
ક જાતની હાલતમાંથી એકાદ હાલતમાં આવવા પછી જો સાર થવાનું
હોય તો નાડી બેમાલુમ થએલી પાછી ધીમે ધીમે સુધરવા માંડે, અને
ધણી ઊતાવળી ચાલે. ચાંમડી ધીમે ધીમે ગરમ થવા લાગે, ઝાડો અને
ઉલટી બંધ થાય. ચેરો સારો થતો જાય, અને હળવે હળવે આંખરી સારો
થાયછે. કોઈ વખત ચાંમડી તથા નાડી અસલ જેવી એટલે કે સારી
થાય. પણ ઝાડો તથા પીસામ બંધ થઈ જાય, આંખ લાલ થાય, મુસ્તી
આવે, ઉધ આંખાની પેઠે થાય, પછી થુધી ઠેકાણે રહે નહી, અને દરદીનો
અંત આવે.

આ રોગની નીશાનીઓમાંની કેટલીએક નીશાનીઓ જાણવાની જરૂર
છે. કારણ કે તે દરેકમાં કેટલો ભય રહેલો છે તે જણાઈ આવે છે.

ઝાડો—કોલેરાના મરજમાં પાતળો કાંજ જેવો અથવા ચોખ્ખાના
ધોવણુ જેવો સફેદ ઝાડો થામ્મ છે તેવા રંગનો બીજા કોઈ રોગમાં થતો
નથી. વખતે ઝાડો નીતરા પાણી જેવો હોય અને ઘોડો વખત રાખવાથી
નાચે છાસ જેવું ઠરી જામ્મ છે. કોઈ વખત ઝાડાનો રંગ ચોખ્ખો લાલ હોય
છે તો તેવા બીમાર કોઈ પણ સાન્ને થતો નથી. જેમ ઘણો ઝાડો આવે
તેમ ભય ઘણો છે એમ ન સમજવું, પણ તેની સાથે નાડી નબળી થાય
તો ભય રાખવો, તેમજ ઝાડો ઘણો આવતો હોમ્મ ને તે થોડો થામ્મ પણ
રંગ પીળાસ ઉપર અથવા કઠણ ઉપર ઝાડો આવતો નથી ત્યાંસુધી જોખમ
ઓછું થતું નથી. ઘણી વખત એવું પણ બને છે કે ઝાડાનો કાંજ જેવો
રંગ દરદી હુશીઆર થામ્મ ત્યાંસુધી ફેરવાતો નથી.

ઉલટી.—ઉલટીમાં જે પડે તેમી રંગ પણ કાંજના જેવો હોય છે. કોઈને જરા ઉબળકા આવે અને જીવ ચુંથાય અને કોઈને એટલીતો ઉલટી આવે કે દવા પણ ટકી શકતી નથી. ઘણી ઉલટી સાથે નાડી બેસતી જાય તથા અંગ થંડુ થતુ જાય સારે તેનું જીવન વધે છે.

પીસાબ.—નાડીના બેસવા તથા અંગના થંડા થવાની સાથે પીસાબ બંધ થઈ જાય છે. અને નાડી સારી થતી જાય તેમ તથા અંગ ગરમ થતું જાય, તેમ તેની સાથે પીસાબ છુટે છે. પણ જો આગળ આપેલા ડગ દરબજની હાલતમાંથી દરદી હુંશીઆરે થવા પછી પીસાબ ન છુટે તો તે ખરાબ નીશાની છે. પીસાબ બંધ રહેવાથી દરદી મરણ પામે છે. ઘણી વખત કોલેરાવાળા દરદીઓ સાબ થવા પછી પીસાબ બંધ થાય છે તો તે મરણ પામે છે.

અંગની થંડી.—કોઈનું શરીર સજ થંડું થાય છે અને કોઈનું વધારે થાય છે, કોઈને થોડો પરસેવો છુટે છે, અને કોઈને ઘણો છુટે છે. અંગનું થંડું થવું એ ઘણી ખરાબ નીશાની છે, અંગ જેમ વધારે થંડુ તેમ વધારે જીવન છે.

નાડીનું બેસી જવું.—અંગ વધારે થંડુ તેમ વધારે જીવન છે, તેમ નાડી બેસતી જાય તેમ જીવન વધારે છે, ખરાબ હાલતમાં પેહિંઆ આગળની નાડી બીલકુલ માલમ પડતી નથી.

આંકડા અથવા ગોટલી.—પેહેલાં હાથ પગનાં આંગળાંમાં આવે, ધીમે ધીમે આખા શરીર અને હાથ પગમાં આવે, વખતે તેનાથી થોડું દુઃખ થાય, અને વખતે હાથ પગ ખેંચાઈ જાય, અને ફેરવાઈને વાંકા થઈ જાય અને તે દરદી ઝાલો, દાવો, એવી રાડો પાડે છે, અને ઘણું કરી ખરાબ હાલતમાં તે વધારે થાય છે.

દમ—દમનું ઉતાવળે ચાલવું, છાતીનું ઉચકાવું, અને હાંફણું થવું, જેમ વધારે હોય તેમ જોખમ વધારે છે. આ બીમારીની આખરીમાં થાય તો તે દરદીનો અંત આવેલ બતાવે છે.

ઉપાય—વાઝડી ચીજ અથવા અજીર્ણ થાય એવી ચીજ ખાવામાં વાપરવી નહી. જે વખતે કોલેરા ચાલતો હોય તે વખતે એવી ચીજો વાપરવાથી અજીર્ણ થઈ અજીર્ણનો ઝાડો આવે છે, તેને આ ઝેરી હવા જલદી લાગુ પડે છે. ઘણા દારૂ પીનારે પીવામાં ઘણો અંદાજે રાખવો, નહી તો તેને પણ તે હવા જલદી લાગુ થશે. કોલેરા ચાલતો હોય તે વખતે જી-લાખ લેવો નહી. આ દરદનો ઉપાય બે રીતનો છે. ૧ લો—શીઝ આતમાં થતો ઝાડો બંધ કરવો. ૨ જો—ઝાડો બંધ ન થાય અને કોલેરાની નીચાની ચોખી જણાય તો તેનું જોર નરમ પાડવાના ઉપાય કરવા.

ઉપાય—પલવીસ કરેલા એરોમેટીક ગરેન ૧૦ પાણીમાં મેળવીને પાવું, તે પછી ફરી ઝાડો થાય તો દર બે કલાકે એ હવા ભરી રાખવી. અથવા તે તદ્દઆર નહોય તો નીચે લખેલી દવાઓની ઝીણી ભુકી કરી ખાટલીમાં ભરી તેમાંથી ગરેન ૧૦ થી ૧૫ સુધી દર ૨ અથવા ૩ કલાકે શરૂઆતનો ઝાડો બંધ કરવા આપવી. *

તજ	...	..	...	...	ગરેન ૧૬
કેસર	...	...	...	...	ગરેન ૧૨
લવીંગ	...	...	...	...	ગરેન ૧૨
એલચીદાણા	...	...	...	...	ગરેન ૬
ધોખેલો ચાક	...	...	...	...	ગરેન ૪૪
સાકર	...	...	...	...	દરામ ૨

ફપલી દવાથી એક બે વખત આપવા છતાં ઝાડો બંધ ન થાય તો

તે દરેક ખોરાકમાં અકીણુ ગરેન ૦૧ નાખીને આપવું. અથવા કલોરોડા-
ઈન નામની દવા નેચ્ય તો તેમાંથી ૨૦ ટીપાં એક ગલાસ પાણીમાં નાખી
પાવું. એજ રીતે બે કલાક પછી બીજી વાર આપવી— એ દવા લેતી
વેળા સીશીને સારી પેટે હલાવવી, કારણ કે દવા નીચે બેશી ગમેલ હોયછે.

ઝાડાનો રંગ ફેરવાઈને કાંજી જેવો થઈ ગયો હોય તો ૧૦ ગરેન કે]
લોમલ દરએકથી બે કલાકે ૧ ચમચ પાણીમાં પલાળીને દિવસમાં એકથી
બે વાર ચઠાડવું. ઝાડાનો રંગ બદલાય કે તે બંધ કરવું, અને ૧ ચમચી
કાસ્ટર ઓઈલ તેમાં એક ટીપું ઓઈલ આવ પીપરીટ નાખીને પાવું.
દવાઓ પેટમાં ટકે નહીં તો પીપડી ઉપર રાઈની પટ્ટી મુકવી, અથવા
બરફ લગાડવો, અથવા કલોરોફોર્મમાં થોડું ટીચરઓપી નાંખી તેમાં
લુગડું બાળી પીપડી ઉપર મુકવું અને તે બીનિલુજ રાખવું. બરફ ચુસા-
ડવો, ઘણી તરસ લાગે તો ચુનાના પાણીમાં થોડો બરફ નાખીને પાવું
પણ ઘણું આપવું નહીં. દરદી મોટી ઉમરનો હોય તો ઉલટી બંધ કરવા
સાફ હેડરેટ કલોરલ ૧ ચમચી બરફના પાણીમાં પલાળીને આપવું.
ન્યાંસુધી ઉલટી બંધ થાય ત્યાંસુધી દર ૨૦ મીનીટે તે પાચ્યા કરવું અ-
થવા ૧ દરામ હેડરેટકલોરલ તથા ૨ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી
ચુદામાં પીચકારી મારવી અથવા ૫ થી ૧૦ મીનીઅમ કલોરોફોર્મ થોડા
સાકરના સીરામાં મેળવી પાવું અથવા, ૦૧ દરામ એસીડ સલફ્યુરસ
પાણીમાં નાખીને ન્યાં સુધી ઉલટી બંધ થાય ત્યાંસુધી દર ૧ કલાકે
પાવું. અથવા લાઈકર સ્ટ્રીકીનીઆ ૫ મીનીઅમ થોડા પાણીમાં પાવું. જેથી
ઉલટી બંધ થશે. ગંધક અથવા લોબાંન અથવા આઈઓડાઈન
આખો દીવસ દરદીના ખોરાકમાં ખાટલાની પાસે તેના મોઢા આગળ
ખાળવું, તેને સાફ પાણી પાવું નહીં પણ ૧ ખાટલી પાણીમાં ૨ ચમચો
મીઠું નાખીને તે થોડું થોડું પાવું. આ સઘળા ઉપાઓ હાલની રીત તથા

સોધ પરમાણુ ધણા અસરકારક છે. નોરથી ગોટલા તથા તાણુ થતી હોય તો ઈંચર આવ બેલાડોના અને ઈંચર આવ ઓપી સરખે ભાગે મળવી તેના ઉપર ચોપડવું.

કોલેરાની શરૂઆતમાં એટલે કે ઝાડો પીળા રંગનો હોય પણ ધોળા રંગનો થઓ ન હોય ત્યાં સુધી નીચે જણાવેલો ડાક્ટર લીકનો બનાવેલો કોલેરા મીક્ષચર જેની બનાવટ નીચે પરમાણુ છે તે મુજબ તદ્દિઆર કરી આપવાથી ઝાડો બંધ થાય છે. અને ધણો ફાગમો થાય છે. પણ યાદ રાખવું કે સફેદ રંગનો ઝાડો થવા માંડે તો આ મીક્ષચર અથવા અફીણની કોઈ પણ દવા આપવી નહી. સદરહુ કોલેરા મીક્ષચર દર ૨ કલાકે એક લીકર ગલાસ ભરીને પાવું પણ દરદીની તપાસ રાખવી કે દરદીને અફીણનો કેફ વધારે ન થાય, જો કદાપી થાય તો આ દવા બંધ કરવી.

કોલેરા મીક્ષચર—

લાઈકર આમોનાઆ ફારટીચર... મીનીમ ૨૦

ઈંચર આવ ઓપીયમ. દરામ ૨

બ્રાંડી. આંઉસ ૪

ઈંચર કેપસીકમ. દરામ ૨

પેપરમીટ વોટર આંઉસ ૪

અથવા

પ્રીપેડ આક. દરામ ૨

ઈંચર આવ ઓપીઅમ. દરામ ૦.૧

ઈંચર આવ કેટીકુ ... ... આંઉસ ૧

એસીડ ગાલીક... ... ગેરેન ૧૫

સીનેમનવોટર ... ... આંહિસ ૬

એ સઘળી દેવા મેળવીને અડધો વાઈન ગલાસ દર અડધે કલા-
કે પાવું. અથવા.

કલોરોડાઇન	...	...	દરામ ૧
ટીચર આલ્પ કાઇનો...	...	...	દરામ ૨
લાઇકરબીસમથ એટઆમોનીઆ			} દરામ ૨
સાઇટ્રેટીસ	...	...	
એક્સ્ટ્રેક્ટ આવ લોગઉડ	...	...	ગરેન ૨૦
પાણી	...	...	આંહિસ ૪

ઉપલી દેવા મેળવીને અરધો વાઈન ગલાસ દર એકથી બે કલાકે
પાવું. અથવા

એસીડ ટેનીક	...	...	...ગરેન ૬૦
સુગરલેડ	...	...	ગરેન ૧૫
એક્સ્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમ.	...	...	ગરેન ૩

એ સઘળાંના બાર ગોળીઓ બનાવી અંકેક ગોળી દર એક કલાકે
ગળાવવી. અથવા

અફીણ	...	...	ગરેન ૧
તીખાં કાળાં	...	...	ગરેન ૨
વધારણી	...	...	ગરેન ૩

એ સઘળાંની એક ગોળી કરી ગળાવવી, તેમજ દર બે કલાકે તે-
વીજ ગોળીઓ કરી ગળાવવી.

કોલેરાની ખાસ નીશાની જણાવ્યા પછીના ઇલાજો—ન્યારે ઝાડો પાતળો અને કાંજ જેવો અથવા ચોખાના ધોવણ જેવો આવે, આંખ-રીનું શરીર થંડુ થયું જામ્યું, હાથ પગમાં ઘણા ગોટલા ચડે, નાડી નબળી પડતી જામ્યું, ઉલટીમાં પણ કાંજ જેવું અથવા ચોખાના ધોવણ જેવું આવે. તે વખતે કોલેરાઝાહન ટીપાં ૨૦થી ૩૦ સુધી એક ગલાસ પાણીમાં નાંખીને પાવું. એ પ્રમાણે બે કલાક પછી ફરી આપવું.

એથી આરામ ન થાય અને નાડી ઘણીજ ખારીક થતી જામ્યું તો ઉપલી અફીણ વાળી દવા બંધ કરવી અને સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક મીનીમ ૨૦ અરધા વાઈન ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું. તે દવા દર બે કલાકે અથવા નાડી ઘણીજ ખારીક હોય તો દર એક કલાકે પાવું. અથવા સ્પીરીટ આવ હારટસ હારન મીનીમ ૧૦ અરધા વાઈન ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું, અને દર બે અથવા એકેકે કલાકે આપતા રહેવું. એ દવાથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેજવી અરધો વાઈન ગલાસ દર એક કલાકે પાવી.

ટીચર આવ મસક ... ... ટીપાં ૩૦

સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક... ટીપાં ૬૦

ટીચર આવ કાપસાકમ... ... ટીપાં ૧૫

પાણી ... .. આંઉસ ૩

ઉપલી દવા ન હોય તો ૩ ગરેન કસ્તુરી, ૩ ગરેન કપુર, ૧૧૧ દરામ ખાંડી, ૩ ચમચા પાણી મેજવી તેમાંથી એક ચમચો દરએક કલાકે પાવો અથવા નીચેની દવાઓ મેજવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દર બે કલાકે પાવું.

ઘથર	...	...	ટીપાં ૪૫
ડાઘલીઉટેડસલફરીક એસીડ	...	...	ટીપાં ૩૦
આઇલઆય એનીસીડ...	...	...	ટીપાં ૬
આઇલઆવકાજુપુટી	...	...	ટીપાં ૬
આઇલઆય જ્યુનીપર	...	...	ટીપાં ૬
પાણી	...	...	આંહિસ ૩

ઉપલી દવાઓથી પણ ફાયદો ન થામ્મ અને નમ્મજામ્મ વધતી જાય તો નીચેની દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર બે બે કલાકે પાવું.

વડાગર મીઠું	...	...	ગરેન ૨૦
સોડાબીકારબોનસ	...	...	ગરેન ૪૫
પોટાસકલોરસ	...	...	ગરેન ૧૫
પાણી.	...	...	આંહિસ ૩

અથવા શીઝ આતથી ઉપલી બીજી દવાઓ મળી ન શકે તો નીચેની દેશી દવાઓ આપવી.

તજની ભુકી
એલમીનીભુકી
સુંઠની ભુકી } દરેકનાં અઢી અઢી તોલા.

એ સરવેન એકઠી કરી આળી તેમાંથી રથી પ રતીભાર ફકાડવું, અથવા

અફીણની ભુકી ૩ ભાગ
કાળાં તીખાં ૪   "
તીખાંની ભુકી ૧૦   "
સુવાળી   "   ૧૨   "
ચુંદરની   "   ૧   " } એ સરવેન એકઠાં કરી આળી તેમાંથી ૧ થી ૩ રતી એ ચુરણ આપવું.

કોલેરા મોરબસ

અથવા નીચેની દવા આપવી.

લીંબાળીનો ખોળ	...	...	૩.૫ ભાર
સીંધાધુણુ	...	..	૩.૨ ભાર

તેને ખુબ ખાંડી આળી તેમાં થોડુ પાણી નાખી ચણીમીરના જ્યેડી ગોળીઓ કરવી. આંખાના પાંદડાની રાખ ૩૦૦ ભાર તથા કસતુરી વાલ ૨ તેને ખુબ વાટી પરતી પછી ઉપલી ગોળીઓને કાંસાના વાસણમાં નાખી તે ઉપર તે રાખ ભભરાવવી અને તે રાખમાં તે ગોળીઓ ખુબ રંગદોળવી પછી તેમાંથી ૨ ગોળીઓ મોટા દરદીને ગળાવવી, તેથી બરોબર કાયદો ન થાય તો પાછી એક ગોળી બે કલાક પછી ગળાવવી.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૫ થી ૩૦ રતીભાર ફકાડવું.

તજની ભુકી	...	...	૪ ભાગ
જામ્બુફળ	..	...	૩ "
કેસર	...	..	૩ "
લવીંગ	...	...	૧ $\frac{1}{2}$ "
એલચી	...	...	૧ "
ધોયલ ચાક	...	...	૧૫ "
સાકર	...	..	૨૫ "

કોલેરાના દરદીને તરસ લાગે તો ધાણા અને સુગંધીવાળાનું પાણી ઉકાળીને આપતા રેવું, અથવા લવીંગ, જામ્બુફળ અથવા નાગરમોચનું પાણી ઉકાળી પાયા કરેવું.

કોલેરાવાળા દરદીની પરચુરણ સંભાળ.

દરદીને પાણીની તરસ ઘણી લાગેછે તે વખતે ઘડી ઘડી પાણી

આપવું નહી, પણ થોડું થોડું પાણી પીવા આપવું. બરફ મળી શકે તો મોઢામાં રખાવવો, અને ૧૦ થી ૧૫ આંઉસ પાણી ગુદામાં પીચકારીથી દર ત્રણ કલાકે નાખવું, પીચકારી મારવા પછી ગુદા આગળ લુગડાનો કુચો આપવો, કારણ કે પાણી નીકળી ન જાય, અને સોડાવાટરમાં થોડું બરફ નાખી દરદીને દર બે કલાકે પાવું. ઘણી ઉલટી થતી હોય તો છાતી ઉપર રાઈન્ડ પટ્ટી મારવી. હાથે પગે ગોટલા ચડતા હોય ત્યાં સ્પીરીટ આવ કેમફર ચોળવું, અથવા રાઈનો ભૂંડો ચોળવો. હાથે પગે બાટ-લીમાં ગરમ પાણી બીજીને અથવા ઝીણી રેતી ગરમ કરી અથવા મીઠું ગરમ કરી તેનો શેક કરવો. આબીજીને સુવાડી રાખવો, ઉઠવા અથવા ખસવા દેવો નહી, અને તેને ગરમ ધાબળાઓ ઓઢાડી રાખવી. બીમાર કોઈક નંખાઈ જાય તો માથા ઉપરના બાજ કઢાવી તે ઉપર કુંદારીડીસ પલાસતર મારવું, અને બ્રાંડી અથવા વાઈન પીવા આપવો. પીશાબ જલદી થાય વાસતે પેડુ ઉપર ગરમ શેક કરવો અને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન પોટાસકલોરસ પાણીમાં નાંખી દર બે કલાકે પાવું.

આબીજીનો ખોરાક.

માંસ, બીયડી, જાત જાતનાં સાક તથા બીજી નકર ખોરાક આપવો નહી, પણ કોલેરાની બરોબર નીશાની જણાય ત્યારે સાબુઓ ખાતી અથવા બીજી કાંઈ ઉપર દરદીને રાખવો, જે નાડી નખળી પડવા માંડે તથા શરીર થંડું થવા માંડે તો કાંઈ દર ૩ અથવા ૪ કલાકે આપવી અને તેમાં પોરટવાઈન અથવા સેરીવાઈન અથવા મોટો ચમચો બ્રાંડી નાખીને પાવું. પણ સારું થતું જાય તેમ વાઈન અથવા બ્રાંડીનું વજન ઓછું કરતા જવું.

કોલેરા થાય નહી અથવા થયો હોય તેણે નીચે મુજબ સંભાળ રા-

ખતી, જે વખત કોલેરાએ દેખાવ દીધો હોય તે વખત ઘરમાં અથવા ઘરની બાહાર ખાળ અથવા ગટર હોય તેમાં પાણી ભરાઈ રહ્યું હોય તે સાફ કરાવવું. ઘરમાં સઘળે ડોકાણે ચુનો લગાડવો, જાનર હોમ તે સાફ રખાવવું અને ત્યાં પણ ચુનાનો ઢગલો કરી રાખવો. ગટરમાં, ખાળમાં, જાનરમાં, સરકો હીરાકચીનું પાણી, એસીડકારબોલીક, કોનડીસસોલ્યુશન વીગરે ગંદકી દૂર કરનારી ચોળે હમેશાં છાંટવી, હમેશા નાહી શરીર સાફ રાખવું, પેટ ઉપર ક્લોનલનો પાચો બાંધી રાખવો. તાળિ હલકો ખોરાક ખાવો. સુકો તથા લીલો ખેવો ખાવો નહીં. અને સડી ગએલ ખેવો ખાવામાં નહીં આવે તેની પકી સંભાળ રાખવી, ટાઢું સાક, ટાઢું ગોસ, વીગરે ટાઢું ખાવું નહીં. પાણીને ગાળવાના વાસણમાં ગાળીને પાવું, ઉત્તરગરો ન કરવો, રાત્રે પેટેલું સુવું અને પેલું ઉઠવું. કંઈપણ કીકર રાખવી નહીં, સવાર સાંજ આઠઘોડાદન ગંધક અથવા કપુરનો ધુવાડો દમમાં લેવો, પેરવાનાં લુગડાંને ૧ ભાગ કારબોલીક એસીડ અને ૧૦૦ ભાગ પાણી નાંખી તેમાં બોળવાં અને સુકવ્યા પછી પેહેરવાં.

ઉપલી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી. કોલેરાની શરૂઆતમાં જ નીચેની દવા આપવાથી ફાયદો થાય છે.

સુંક
પીપર
તીખાં
અજમોદ
સિંધાલુણ
જીરું
સાજીરું.
વધારણી

તેમાંનાં સાતવાનાં એક એક દરામ લેવાં.
અને વધારણી સાત ગરન લેઈ વધારણી
શકી તે બધાંને ખાંડી તેનું ચુરણ કરી
તેમાંથી એક દરામ દાહાડામાં ત્રણ વખત
તથા પાણી સાથે ફકાડવું.

એથી ફાયદો ન થાય અને ઝાડો તથા ઉલટી શરૂ થઈ જાય, પાણીનો સોસ ઘણો પડે તો.

લચીંગ ... દરામ ૧

હરડેની છાલ... દરામ ૧

એ બંનેને ખાંડી તેમાં પાંચ રૂપીઆ ભાર પાણી નાંખી તેને ડા-
કાળી આશરે સવા રૂપીઆભાર પાણી રહે એટલે ઉતારી ગાળી તે પાઈ
દેવું તે કાવાની અંદર ત્રણ ચાર ગરેન સાંધાલુણ નાંખીને પાવું. એ પ્ર
માણે દાહાડામાં ત્રણ વખત પાવું.

મરડો.

(ડિસેન્ટેરી. Dysentary)

નીશાંતી—ઝાડામાં લોહી તથા આંમ પડે, ઝાડો ઘણો થોડો આવે,
પણ તે આવતી વખતે પેટમાં અમળાય, મરડાઅ, ફુએ, અથવા પેટમાં
કોઈ કપાવું હોય એમ લાગે. ઝાડો ઉતરવા પેટેલાં કસટાવું પડે, અને ઘ-
ણો વખત સુધી તે જગો ઉપર બેસી રહેવાનું ગમે. પેટમાં બધી જગોએ
દાબી ભ્રેયું હોય તો તેના કોઈ ભાગમાં કોઈ ફુએ છે એવું દરદીના ચેરા
ઉપરથી તે વખતે લાગે. એ રોગ એ ચાર દીવસ વધારે રહે તો ઝાડે બડી
બડી જવું પડે, તથા લોહી અને આંમ વધારે પડે. ફુખાવો તથા અમળાટ
વધતો જાઅ, ઘણું કાંસવું પડે, પીસાઅ લાલ અને થોડો આવે.

જુના મરડામાં—ઝાડો પાતળો પાણી જેવા આવે તેમાં લોહી ત-
થા આંમ બહુ હોય. અને તેની સાથે પડે પણ પડે. થોડા દીવસ પછી
ઝાડો ઘોએલા માંસના જેવા લાલ પાંણી જેવા આવે, અને ઘણી ખરાબ
હાલતમાં ચરબીના કડકા અથવા છીછડાં જેવું પડે, અને તે ઘણું જ
(ખરાબ) વાસ મારે. જીભ ચળકતી અને સુકી હોઅ. વખતે હેડી આવે.

ચેરો લેવાઈ ભાગ્ય, અને આભરીના ખાટલા આગળ ઘણીજ ખરાબ સડેલા માંસના જેવી ગંધ લાગે.

સમજાવ—ઘણો દારૂ પીવાથી ઘણી થંડી ખાવાથી, અથવા થંડી જીમાં રહેવાથી, અથવા ઘણો ખોરાક ખાવાથી, અથવા ઘણો શકત તાવ આવવાથી, વીગરે ઘણાં કારણોથી, મોટા આંતરડાના અંદરના ભાગમાં સોજી થાય છે. એ ખેચાર રોજ રહેવાથી તેમાં લાંબાં તથા ગોળ સાંદા પડે છે, જેમાંથી લોહી અને મરડો જીનો થાય છે ત્યારે પર આવે છે. જીના મરડામાં વખતે આંતરડાના સોજવાળા ભાગમાંથી તે પડ સડીને ચરબીના કડકા અથવા છીછડાં પડે છે. અને આંતરડાનો થોડો ભાગ સડી જવાથી દરદીની આગળ કંઈ મરી ગએલું જાનવર સડી ગયું હોય તેવો ખરાબ વાસ માલમ પડે છે.

ઉપાય—આંતરડાનો તીક્ષ્ણ સોજી થયો હોય એટલે કે મરડો થવાની શરૂઆતમાં પેટેલાં ૩૦ થી ૬૦ ગરેન પલવીસ એપીકાક્યુના પાણી સાથે ફકાડવો જો તેથી ઉલટી થાય તો પીપડી ઉપર (છાતી ઉપર) રાઇની પટ્ટી મારવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓને સઘળી પાવી, જેથી ઉલટી બંધ થશે. અને પલવીસ એપીકાક્યુના પેટમાં ટકશે.

પલવીસ એપીકાક્યુના	...	...	ગરેન ૩૦ થી ૬૦
ગુલાબનું સરખત	...	...	દરાંમ ૪
અથવા લીજનું સરખત	...	...	
લાઇકરઓપાઈ સેડીવ	...	...	મીનીમ ૧૫
ખરકનું પાણી	..	..	આંઉસ ૧

એક કલાક પછી ફરી ઉપર પરમાણુ દવા પાવી, તેને બીજો દીવસ નીચે મુજબ હલકો જીલાબ આપવો.

એરંડીયું તેલ	...	...	અમમો ૧
દીંચર આવ ઓપીયમ	...	...	મીનીમ ૫
પેપરમીટવાટર	...	...	આંહિસ ૧૧

ગુદામાં બહુ બળતરા થતી હોય તો નીચેની દવાઓની બે ગોળીઓ કરી એક સવારે તથા એક સાંજે ગુદામાં મુકવી.

અક્રીણું	...	...	ગરેન ૪
કેરટીલસોપ	...	...	ગરેન ૬
ગુદરનો ખુકો	...	...	ગરેન ૬૦

અથવા ૩૦ થી ૪૦ મીનીમ દીંચર આવ ઓપીઅમમાં ૧ આંહિસ પાંણી ભિળી ગુદામાં પીચકારી મારવી.

અથવા તીક્ષ્ણ મરડાવાળાને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવી. આ દવા એકથી બે દીવસ પાવાથી મરડો સાંજે થાય છે. અથવા નીચેની દવાઓને મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અઢકડ પડીકાં દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું.

પલવીસ એપીકાક્યુના	...	ગરેન ૧૨
ડોવર્સપાઉડર	...	ગરેન ૨૪
બીસમથ સબનાઈટરસ	...	ગરેન ૬૦ થી ૯૦

અથવા નીચેની દવાઓને મેળવી તેની ૪ ગોળીઓ ખનાવી અઢકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર ગળાવવી.

પલવીસ એપીકાક્યુના	...	ગરેન ૮
એકરેક્ટ આવ ઓપીઅમ...	...	ગરેન ૩
એકરેક્ટ આવજેનશીઅન	...	ગરેન ૮

અથવા ઝાડો તથા લોહી સીમટ ઘણાં વનનમાં આવે અમળાટ ધણે થાઅ તથા ઝાડો ફીણવાળો આવે તો સખનાધુરેટ આવખીસમથ ગરેન ૧૫ લેઈ તેનાં ૩ પડીકાં કરવાં અને એક પડીકુ દર ચાર કલાકે સાકર સાથે ફકાડવું.

આ રોગમાં પેટમાં અમળાઅ, અને બહુ ફુએ, ત્યારે પેટ ઉપર થોડુ દરખીનટાંછન ઓપડીને ફલાંનલનો સેક કરવો, યુદામાં બહુ ફુએ તો ત્યાંપણ ગરમ નળીઆથી સેક કરવો.

થોડો થોડો અને કઠણ ઝાડો આવતો હોય અથવા અમથુ લોહી સીમટ અને બંધાએલા મળ પડે તો નીચેની દવા આપવી.

હીમજીહરડે	...	...	તોલો ૧૧
વરીઆળી	...	...	તોલો ૧
સુંઠ	...	...	તોલો ૦

પેટેલાં હીમજીહરડેને તથા વરીઆળીને જરા એરંડીઆનો હાથ દઈ ધીમી આંચે તવી ઉપર સેકવું, પછી સઘળી દવાએને સાથે વાટી તેમાંથી ૦૧ તોલો લેઈ થોડી સાકર સાથે ફકાડવી. એથી અમળાટ નરમ પડશે, તથા ઝાડો સાફ આવશે. બીજે દીવસ ઝાડો પાછેજરા જરા આવે અને લોહી સીમટ પડે તો ફરીથી ૦૧ તોલો એ દવા ફકાડવી. એક વખત આપવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો દીવસમાં એ વખત ફકાડવી.

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓથી આરામ ન થાઅ અને ઝાડો લાલ પાંણી નેવો આવે તેના વાસ ઘણી ખરાબ હોઅ તથા થોડો તાવ આવે, ત્યારે એમ સમજવું કે આંતરડામાં ચાંદા પડાં છે, અને તે બાગ સડવા માંડે છે. ઉપલી ચાંદાની નીશાની વખતે એક અઠવાડીઆમાં પણ

જણાવ્યું છે. જ્યારે તે માલુમ પડે ત્યારે નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી
૩ પડીકાં કરી દર ચાર કલાકે કૂકાડવાં.

ડોવરસ પાઉડર... .. ગરેન ૧૨

સખનાઈટરેટ આવ બીસમથ ગરેન ૧૫

એસીડ ગેલીક... .. ગરેન ૧૫

સલ્ફરેટ આવ કવીનાઈન... .. ગરેન ૩

ઉપલી દવાથી આરામ થતો ન જાય તો, ઉપર લખેલ ડોવરસ પા-
ઉડર ગરેન ૧૨ છે તેને ડોકાણે ગરેન ૧૫ સુધી નાખી આપવું, તેથી પણ
ફાયદો ન થાય તો સુગર આવ લેડ ગરેન ૮ અફીણુ ગરેન ૧ તથા સલ્ફરે
ટ આવ કવીનાઈન ગરેન ૩ ને સારી પેઠે ગુંદરના પાણીમાં મેળવી
તેની ચાર ગોળીઓ કરી તેમાંની એક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ મળી શકે નહીં તો, નીચે પરમાણુ રશી
દવાઓ તૈયાર કરી આપવી.

ધાણા... .. તોલો ૧૧

મોથ... .. તોલો ૧૧

મુગંધીવાળો... .. તોલો ૧૧

સુંઠ... .. તોલો ૧૧

બીલાંનું મગજ... .. તોલો ૧૧

એ સધળા દવાઓને ખોખરી કરી ૧ શરૂ પાણીમાં ઉકાળવું અને
અરધ પાણી રહે ત્યારે તેને ગાળી લેવું, અને તેના ત્રણ ભાગ કરી
તેમાં જરા સાકર નાખી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું. એ દવા બે ત્રણ
દીવસ સુધી આપવી.

વખતે ૨૦ થી ૩૦ ગરેન સંખજીર ખાંડમાં મેળવી દર ત્રણ કલાકે

ફકાડવાથી ફાયદો થાય છે. અથવા ૧ ધજા બાર અફીણ તથા ૦૧૧
તોભો મુવા લેઈ તેઓને જરા થોડી પાણીમાં વાટવાં. અને પાવું, જેથી
ફાયદો થસે. અથવા અમથુ છૂર તોભો ૦૧ દીવસમાં ત્રણ વખત ફકાડવું.

જુના મરડાનો ઉપાય.

દરદી સેવાતો જાય, તથા નખળાઈ વધતી જાય, તો કીકવીડ
એકસટરાકટ આવ ખેલ દરાંમ ૩ ને ત્રણ વાઈન ગલાસમાં મેળવી તેમાં.
થી એક વાઈન ગલાસ દીવસમાં ૩ વાર પાવું. . .

એ દવા જે ચાર દીવસ જરૂરી રાખવી. જે પેટમાં અમળાટ ધણે
થાય, તથા કાંસવું ધણું પડે, તો એ દવાના દરેક ભાગમાં સ્પીરીટ આવ
કલોરોફોર્મ ટીપાં ૧૦ નાખી પાવું. એ દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની
દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેની ૪ ગોળીઓ ખનાવી એક ગોળી દીવસમાં
૩ અથવા ૪ વખત ગળાવવી.

ઓપો મોરથુથુ. . . . . ગરેન ૧

અફીણ . . . . . ગરેન ૧

સલફેટ આવ કવીનાઈમ. . . . . ગરેન ૪

એકસટરાકટ આવ જીનરીયન ગરેન ૪

અથવા ખીલાના મગજનો બુકો દરાંમ ૧ તેના ત્રણ ભાગ કરી
દીવસમાં ત્રણવાર તેમાં થોડી સાકરનાંખી આપવું, અથવા નીચેની દવા.
ઓનો બુકો કરી તેના ૪ ભાગ કરી દીવસમાં ૩ અથવા ૪ વખત પાણી
સાથે ફકાડવું.

ખીલાંનું મગજ. . . . . તોભો ૦૧

મોચરેસ . . . . . તોભો ૦૧

જાન્યવૃણ	...	...	તોભી ૦૧
અપ્રેક્ષ	...	...	ગેત ૧

અથવા માયાં દરામ ૧૧ દાડમની છાલનો બુકો દરામ ૭ સાકર
દરામ ૧ એ સધળાનો બુકો કરી ૧ થી ૨ દરામ નેટલો પાણી સાથે
સવાર સાંજ ફકાડવો. અથવા નીચેની દવાએને ઝોખરી કરી ૧૦ આં-
ગિસ પાણીમાં થોડો વંખત સુધી ઉકાળી આસરે ૬ આંગિસ નેટલું
ખાકી રહે ત્યારે ગાળી લેઈ ઘંટ પડવા દેઈ તેમાંથી ૨ આંગિસ નેટલું
દીવસમાં ત્રણવાર પાવું.

સોફાં	...	...	દરામ ૨
ખીલાં	...	...	દરામ ૨
વાળો	...	...	દરામ ૨
ધાણાં	...	...	દરામ ૨
મોથ	...	...	દરામ ૨
સુંઠ	...	...	દરામ ૨

ઉપાય ખીંગે.

હરડાં	...	...	...	દરામ ૨
બેડાં	...	...	...	દરામ ૨
સોફાં	...	...	...	દરામ ૨
આમળાં	...	...	...	દરામ ૨
ધાણા	...	...	...	દરામ ૨
હરડે	...	...	...	દરામ ૨
માંગોસ્તાન	...	...	...	આંગિસ ૧

ઉપલી સધળી દવાએને ઝોખરી કરી, ૧૨ આંગિસ પાણીમાં ઉકા-

જવું અને થંડું પાડી ગાળી બાટલીમાં ભરી તેના આઠ ભાગ કરવા, અકેકો ભાગ દીવસમાં ચાર વાર પાવો, આ દવા બેઝની ત્રણ દીવસ સુધી ભરી રાખવી. અથવા ગ્રાડામાં લોહી વધારે જાય, ગ્રાડો થતી વખત પેટમાં કપાઈને ફુએ તો ૧૥ દરામ હીમજી હરડેને ધીમાં તળીને સુકવવી અને તેનો બુકો કરી તેમાં એક ચમચી સાકર નાખી તેમાંથી ૦૧ થી એક ચમચી મોટી જંમરના દરદીને દીવસમાં ત્રણમાર પાણી સાથે ફકાડવું. તથા બચાને ૫ થી ૧૦ ગરેન જેટલું મધમાં મેળવીને દીવસમાં ત્રણવાર ચટાડવું. અથવા નીચેની દવાને મેળવી ૨૦ થી ૩૦ ગરેન જેટલું દીવસમાં ત્રણવાર ફકાડવું.

બીલા	...	...	દરામ ૨
તજ	...	...	દરામ ૦૧
નાગકેસર	...	...	દરામ ૦૧
ધાણા	...	...	દરામ ૧
સાકર	...	...	દરામ ૨

સાધારણ મરડા ઉપર વખતે નીચે જણાવેલી દવા કાપદો કરેછે.

કુદની છાલ.	...	દરામ ૧
વાળાનાં મુળીઆં	...	દરામ ૧
મોથ	...	દરામ ૧૧
લોદર	...	દરામ ૧
દાડમની છાલ	...	દરામ ૨

એ સમજાને ખાંડી ૮ આંઉસ પાણીમાં ઉકાળી ૬ આંઉસ જેટલું બાકી રહે તારે, થંડુ પાડી તેમાંથી ૨ આંઉસ જેટલું દીવસમાં ત્રણ

વાર પાવું.

ખાળકને મરેડો થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ૪ પડીકાં કરી અંકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે સાકરના સીરા સાથે ચટાડવું.

ખીસમથ સખનાહટરસ ...	...	ગરેન ૨૦ થી ૩૦
ડોવરસ પાઉડર ...	...	ગરેન ૪ થી ૮
કમપાર્જિડ આક* પાઉડર...	...	ગરેન ૨૦
હાઇદ્રોજેરી કમકરેટા ...	...	ગરેન ૩

જેપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ વાપરવી.

વધારણી ...	...	દરામ ૧
બજ ...	...	દરામ ૨
કઠ ...	...	દરામ ૫
સાજખાર ...	...	દરામ ૭
વાવડીંગ ...	...	દરામ ૯

એ સગળાને ખુબ ખાંડી લુગડે આળી તેમાંથી ૧ દરામ દાહાડામાં એ વખત તાદા પાણી સાથે ફકાડયું, એથી ફાયદો ન થાય તો, હીમજ નંગ ૫ ને ધીમાં તળી તેનો ભુકો કરી તેમાં તેટલીજ સાકર નાખી રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું. એ ફાકી ત્રણ ચાર દાહાડા જરૂરી રાખવાથી આરામ થઈ જશે.

પેટમાં કપાઈને ઉમટી સાથે વારંવાર ઘણો ઝાડો આવે તે વીશે.

ઘણું ખાવાથી, અથવા પેટમાં કરમ પેદા થવાથી, અથવા ખરાબ

મીઠા ખાધાથી, હાસાદી કારણોથી જો પેટ છુટી જાય તો, તેને એક દમ બંધ કરવું ન જોઈએ. કેમકે બંધ કરવાથી આંતરડાંનું ઘણું ગેરકાયદો થાય છે. હંધિર પોતાની મેજે તે દરદ ફર કરવા ઝાડો કરે છે, તેની વચે એક દમ પડવું નહીં. અથવા એક બે ઝાડા આવવા પછી નીચેની દવા. એ મેજવીને તે પાવી.

રૂબાર્બ પાઉડર	...	...	ગરેન ૫
કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ	...	...	ગરેન ૨૦
સીનિમ્મ વાટર.	...	...	આંહિસ ૧૧

આથી એક હલકો જીલાબ આવશે અને પેટનો કચરો નીકળી નહીં દરદ બંધ પડશે.

ઉપલી દવાથી ઝાડો બંધ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેજવી તે-
માંથી પોણું વાળન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

પ્રીપેડ મોક	...	દરામ ૨
ગુંદરનો ભુકો	...	દરામ ૨
એરોમેટીક પાઉડર આવમોક	દરામ ૧	
ટીચર આવ સીનિમ્મ	દરામ ૨	
લાનડેમ	...	મીનીમ ૪૦
ટીચર આવ કેટીફું...	દરામ ૨	
પાણી.	...	આંહિસ ૬

અથવા નીચેની દવા મેજવી તેમાંથી એકેકી ચમચી ૧ ગલાસ ખાં-
ડી તથા થોડા પાણી સાથે મેજવીને દર બધે કલાકે ઝાડો બંધ થા-
ત્યાં સુધી પાવું. અથવા તેથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓની ૪

ગોળીઓ કરી અકેકી દર ત્રણ કલાકે આપવી.

ગેલ્ફિક્સેસીડ ... ગરેન ૧૫

સુગરલેડ ... ગરેન ૧૨

અફીણ... .. ગરેન ૪

ગુંદરનું પાણી નોંધએ લેવું.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણું વાઢન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું. ૧થી ૫ વરસના બચાંને આ દવા આપવા અગાઉ રૂબાઈ અથવા એરંડીઆ તેલનો જીલાબ આપવો.

ટીચરઆવકાઇનો... .. દરામ ૩

કલોરોડાઇન ... .. દરામ ૧

લીકવીડએક્ટ્રાક્ટઆવમેલ... .. દરામ ૪થી ૮

ડીકોક્શન આવલોગીડ ... આંઉસ ૬

ઉલટી પણ સાથે થતી હોય તો, નીચેની દવાઓ મેળવીને ન્યાં સુધી ઝાડો બંધ થાય ત્યાં સુધી તેમાં બરફ થોડો થોડો નાંખીને પાવી, તેમજ પેટ ઉપર રાઈ મુકવી. અને જરૂર જણાય તો તે દવા દર ત્રણ કલાકે પાવી જરૂર રાખવી.

બાઈકારબોનેટ આવ પોટાસ ... ગરેન ૨૦

સીટરીક એસીડ. ... .. ગરેન ૧૫

પોટાસા બરોમાઇડ. ... .. ગરેન ૮થી ૧૨

કલોરોડાઇન ... .. મીનીમ ૫થી ૧૦

અથવા ટીચર ઓપી ... .. મીનીમ ૫

લાઇકર બીસમથ એટ આમોનીઆ સીટરસ. . મીનીમ ૪૦

પેપરમીન્ટ વોટર ... .. આંઉસ ૬

અથવા કરમ પડવાથી ઝાડો થયો હોય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેના ૪ પડીકાં કરી અઢેક પડીકુ દર ત્રણ કલાકે ૬ કાડવું, જેથી કરમ નીકળશે, અને ઝાડો બંધ થશે.

સેનટોનાઇન	...	...ગરેન ૧૨
સોડા	...	....ગનેન ૪૦
ડોવર્સપાઉડર	...	...ગરેન ૨૦
કેલોમલ	...	...ગરેન ૪

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી અઢેકા સમઝો ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ટરપીનટાઇન.	...	...	...	મીનીમ ૪૦
લાઇકરબીસમથ એટ આમોનીઆસીટરસ	...	...	...	મીનીમ. ૪૦
પાણી.	...	...	...	આંહિસ ૨

અથવા પ થી ૧૫ મીનીમ સોલ્યુશન આવ નાઇટરેટ આવ આપર્ન એક લીકર ગલાસ પાણીમાં નાખી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું આ ઉપાય ધણો સારો છે.

હસ આંહિસ થંડા પાણીની પીચકારી મોટી ઉમરના દરદીને શુદ્ધમાં મારવાથી ધણોજ ફાયદો થાય છે, ગમે તેવો લાંબા દીવસનો ઝાડો કંઈ પણ દવા પીધા વીના બંધ થાય છે. બાળકને ૧ આંહિસ જેટલું પાણી શુદ્ધમાં પીચકારીથી નાખવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ આપવી.

મુંઠ ... ... દરામ ૧

ધાવડીનાં ફુલ	...	દરામ ૧
મોચરસ...	...	દરામ ૧
અજમોદ...	...	દરામ ૧

એ સઘળાંનું ખુબ વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૧ દરામ દહાડામાં ત્રણ વખત થોડી છાશમાં મેળવી પાવી. એથી કાયદો ન થાય તો.

અંદરજવ

મોચ

ધાવડીનાં ફુલ

બીલીમો ગરબ

લોદર

સુંક

મોચરસ

એ સાતે વાનાં એક એક દરામ લેઈ તેને ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી એક એક દરામ દહાડામાં ત્રણ વખત છાશમાં જરા ગોળ નાંખી તેમાં તે ચુરણ નાંખી પાવું.

અથવા—મેઠ, ખડીઓખાર, ફુલાવેલો કાથો, સુંક, અતીવખની કળો, જાયફળ, મોચરસ, એ સરવ ખરાખર લેઈ ત્રીણા બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૧ ભારને આશરે લેઈ અફીણ ચણાઈ ૨ ભાર લેઈ તેનો કસુંબો કાઢી ઉપજા એસડમાં નાંખી તેની ગોળાએ આઠ કરી અકેકી ગોળા દહાડામાં ત્રણ વખત ખવરાવવી. ઉમર પ્રમાણે વધતી ઓછી આપવી.

ઉછાળો તથા ઉલટી.

(નોરીઆ એન્ડ વોમીટીંગ—Nausea and Vomiting.)

નીશાની તથા સખખ—ઉલટી થવાનાં ઘણાં કારણો છે મુખ્ય કરીને અણર્ણ થવાથી, પેટમાં ખટાસ થવાથી, હોજરી નખળી પડવાથી, સ્ત્રી ગર્ભવંતી, થવાથી અમક થવાથી, ગોળીમાં આંતરડું ઉતરવાથી, ખ-

રાખ જાતનો તાવ આવવાથી, ભિન્નનો અથવા ભિન્નના ચીકટ પડોનો વરમ થવાથી, હોજરીમાં ચાકુ પડવાથી, વીગેરે ઘણું કારણથી ઉલટી થામે છે. ઉલટી થવાથી કોઈ વખત ખાંધેલી ચીજ અથવા પીત ખહાર પડે છે.

ઉછાળો તથા ઉલટી ઘણું કરીને હોજરીની બીમારીથી થામે છે. ઘણી વખત શરીરની બીજી બીમારીથી પણ થામે છે.

ઉપાય—એસીડ હેડરોસીઆનીક ડીલુટ	...	મીમીમ ૧૦ થી ૧૫
સોડાબી કારબોનસ	...	ગરેન ૬૦
એસીડ ટારટારીક	...	ગરેન ૪૦
ટીચર આવ ઓરેજ	...	દરામ ૨
સાકરનો શરિ	...	આંઉસ ૧
પાણી...	...	આંઉસ ૫

ઉપલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી ઓટી ઉમરના દરદીને દર ત્રણ કલાકે પાવું. બાળકને બે ચમચી દર ત્રણ કલાકે પાવું. સોડા વોટરમાં બરફ નાખીને પાવો. પીપડી ઉપર રાઈની પટી મારવી, અને નીચે જણાવેલ દવા મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અંકેક પડીકું દર ચાર કલાકે બરફના પાણી સાથે પાવું.

કેલોમલ	...	ગરેન ૪
કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ	...	ગરેન ૨૦
બીસમથ સબ નાઈટ્રસ...	...	ગરેન ૪૦ થી ૬૦

જ્યાં સુધી ઉલટી થવાની નીશાની જણાય ત્યાં લગી ખોરાક ઘણાજ હલકો લેવો. જોવા કે કાંજ તથા કુધ દર બે કલાકે પાવું.

ઝાંડો પણ સાથે થતો હોય તો નીચેની દવાઓને ઝેળવીને ૧ લી કરગલાસ મોટી ઉમરના દરદીને દર ત્રણ કલાકે પાવી બાળકને ૧ થી ૨ ચમચી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

લાઈકર બીસમથએટ આમોનીઆ સીટરસ. દરામ	૨
એસાડહેડરોસીઆનીક ડીલુટ	... .. મીનીમ ૧૦
સોડાબીકારબૈનસ	... .. ગરેન ૪૦
ટીચર ઓપી	... .. મીનીમ ૪૦
પાણી	... .. આંઉસ ૪

અજીણુ થવાથી, ખરાબ વસ્તુ ખાધાથી, ઉલટી થતી હોય તો તે બંધ કરવી નહીં, કારણ કે એવા કારણોથી ઉલટી થવાથી કામ્મદો થાય છે; વારંતે ગરમ પાણીમાં ૨૦ ગરેન પલ્લવીસ એપીકાર્ક્યુના ૨૦ ગરેન સલફેટ આવર્ટીક ૧ થી ૨ ચમચી રાઈ અથવા ૧ ચમચો નીમક એ પાંચમાંથી જે હાજર હોય તે આપી ઉલટીઓ કરાવવવી. અથવા હોન્જરીમાં ખટોસ થવાથી ઉલટીઓ થતી હોય, અને છાતીમાં દાહ બળતી હોય તો ૧ લીકરગલાસ ચુનાનું પાણી સોડાવોટર સાથે ઝેળવીને દીવસમાં ત્રણ વાર થોડા દીવસ સુધી પાવું. ખોરાકમાં ફક્ત દુધ આપવું, અને સોડલીજ પાઉડરનો જીલ્લામ અકવાડીયામાં બે વખત આપવો.

ઉલટીની સાથે મોટું વાસ મારે તો ૧ ચમચી હાડકાના કોયલાનો બુકો ખાણું ખાધા પછી પાણીમાં ફેંકાડવો.

કોઈ પણ કારણથી નબળાઈ થઈ હોય અને તેથી હોન્જરી નબળી પડી જઈ ઉલટીઓ થતી હોય તો, હોન્જરીને શક્તી આપવા ૧ ચમચો બ્રાંડી પાણીમાં નાખી ખાતી વેળા પાવો. અથવા ૪૦ મીનીમ એસાડ-હેડરોસીઆનીક ડીલુટ અથવા ૪૦ મીનીમ એસાડ નાઈટ્રોક ડીલુટ

પાણી જે આંઉસ દીવસમાં ત્રણ વખત થોડા દીવસ સુધી પાવું.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીને વખતે ખાધેલી કુંઈ પણ ચીજો ટકી શકતી નથી તો તેને પીપડી ઉપર રાધની પટ્ટી મારવી, ખરફ ચુસાડવો, તથા કુધમાં ચુનાનું પાણી મેળવીને પાવું. અને નીચેની દવાઓ મેળવી ૧ લીકરગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે તેમાં ખરફ નાખીને પાવું.

સોડા ખીકારબોનસ	...	...	ગરેન ૬૦
સોડા પોટાસા ટારટારસ	...	...	દરામ ૪
એસાડ ટારટારીક	...	...	ગરેન ૫૦
એસાડ હેડરોસીઆનીક ડીલુટ	...	...	મીનીમ ૧૦ થી ૨૦
ગુલાબનું સરખત	...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૪

ઉપલા ઉપાઓથી ફાયદો નજ થાય તો, ૧ ભાગ ક્લોરોફોર્મ તથા ૩ ભાગ ઈથર ઓપી તેમાં લુગડાંનો કડકો બાળી તે પીપડી ઉપર મુકવો. તેમજ નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ લીકરગલાસ દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર પાવું, અને જે ત્રણ દીવસ સુધી જરૂરી રાખવું.

ઓકઝેલેટ આવ સીરીઅમ	...	...	ગરેન ૧૨ થી ૨૦
એસાડ હેડરોસીઆ નીકડીલુટ	...	...	મીનીમ ૧૦
ગુલાબનું સરખત	...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૩

ગર્ભવંતી સ્ત્રીને આ ઉપાયથી ઘણો ફાયદો થાયછે, પણ તેથી ફાયદો ન થાય તો ૧ દરામ ક્લોરલહેડરેટ ૨ આંઉસ પાણી નાખી તેની સ્વાર સાંજ ગુલામાં પીચકારી મારવી. ગોળીમાં આંતરડુ ઊતરી ગયું હોય, અને તેથી ઉલટી થતી હોય તો ઉપલી પીચકારીની દવા ઘણો ફાયદો

કરેછે. અને આંતરડું પણ ઉપર ચઢેછે. અથવા જોને આંતરડું ગોળીમાં ઉતરી પડ્યું હોય જોને ૨૦ મીનીટ સુધી ગરમ પાણીમાં બેસાડવો. અને ત્યારપછી ૨ ગરેન મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ તથા એક દરામ પાણી એ બંનેને મેળવો પેટના જે ભાગમાંથી આંતરડું ઉતરે હોય તેની આસપાસના ભાગમાં તે દવામાંથી ૫ મીનીમ જેટલું લેઈ પીચકારી ચામડીમાં મારવી અને તે પછી આંતરડા ચડાવવાનો વતન કરવા, કે જેથી આંતરડું પુરત ચડશે. અને ઉલટી પણ બંધ થશે. અથવા શીશ આતમાં ઉલટી થતી હોય અને પેટમાં ઘણું ફુગ્મત હોય તો તજ, સુંઠ, ઘોળા તીખાં તથા કુદનો એ ચારેનો ઉકાળો કરીને પાવો. તથા પીપડી ઉપર ૧૦ મીનીટ સુધી બરફ મુકી રાખીને તે કાઢી લેઈ તે જગો ઉપર રાઈની મોટી પટી બનાવી મુકવી.

હોજરીમાં ચાંદુ પડવાથી ઉલટી થતી હોય તેની નીશાની દરદીને પીપડીના હાડકા આગળ ધીમો ફુગાવો થવા કરે અને કંઈ પણ ખોરાક ખાધાથી તેમાં વધારો થાય. બરડાના કાંઠાની અધવચમાં તથા પીપડીની નીચે પેટમાં હમેસાં ગળ્યા કરે, કોઈ કોઈ વખત ખાટા આંડકાર આવે, ઉછાળો થઈને ઉલટી થાય, ઉલટીમાં કાણુ લોહી પડેછે. દરદી દીનપૂર દીન ગળતો જાય. શરીર થંડુ થઈ જાય. અથવા ચાંદા ઉપર રૂઝ ન આવે, અને હોજરીમાં આરપાર છીદ્ર પડેછે. તો લોહી ઓકીને અથવા ખાધેલો ખોરાક ઓકીને દરદી પુરત મરણ પામેછે. તોપણ ઇલાજ કરવાથી તે સાફ થાયછે વાસ્તે નીચે જણાવેલા ઇલાજો અજમાવવા.

હોજરીમાં ચાંદુ પડવાથી ઉલટી થતી હોય તો પીપડી ઉપર રાઈ મુકવી તથા ટરપેનટાઈન ગોપડીને તે ઉપર સેક કરવા.

ઉલટી જોરમાં થતી હોય, દરદી લોહી ઓકતા હોય, તો બરફ સાથે

મીઠું મેળવીને તે પીપડી ઉપર મુકવું. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઢન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું. ••

બીસમથ સખ નાઈટરસ	ગરેન ૬૦
ટીચર આવ કાઢનો	દરામ ૨
ટીચર ઓપી	ગીનીમ ૪૦
ગુંદરનો ભુકો	ગરેન ૬૦
પાણી	આંઉસ ૬

અથવા ગા દરામ લીકવીડ એકસટરાકટ આવ અરગટ તથા ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ખોરાકમાં ઘણી સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, કારણ કે તેમ નહો કરવાથી દવા ફાયદો કરતી નથી. વાસ્તે કાંજી અને દુધ અથવા તેમાં થોડું ચુનાનું પાણી નાખીને પાવું, પણ જો ઉલટીથી તે ટકી શકવું ન હોય તો તે પીચકારીથી ગુદામાં દાખલ કરવું. પછી ઉલટી ઓછી થતી જાય તેમ થોડો થોડો ખોરાક મોઢાને રસ્તે લેવો. ઘણી થાક અને એવી મહેનત કરવી નહીં. પેટ ઉપર હમ્સાં ફલાનલનું લુગડું બાંધી રાખવું. ઉલટી આવતી હોય ત્યારે ઉઠાસે કદી ન કરવું નહીં પણ સુઈ રહેવું.

અથવા ધીમાં સીંધવખાર નાખીને પાવું. અથવા મગ, મંજીર, જવ એના લોટની રાખ કરી તેમાં મધ મેળવી પાવું. અથવા આમળાંતા રસમાં સુખડ તથા મધ મેળવી પાવું. અથવા દાડમના રસમાં મધ મેળવીને પાવું. અથવા ઓખાના ઘોવણમાં મધ નાખી પાવું. અથવા પીપળાના છોડાની રાખ પાણીમાં ઓલવી એ પાણી રાખ સુધા પાવું. અથવા જાંબુડાના તથા આંખાના પાંદડા પાણીમાં ઉકાળી એમાં ઓખાની ઘાણીનો લોટ નાખી મધ મેળવી પાવું. અથવા ધીમાં સીંધવખાર

નાખીને પાવું. અથવા દાડમના રસમાં મધ મેળવી પાવું. અથવા પી
પળાના છોડીઆને બાળી પાણીથી ઠારી એ પાણી તથા રાખ પાવી.
અથવા જંજીરનાં અથવા આંખાના પાંદડાં પાણીમાં ઊકાળી એ
પાણીમાં એખાની ધાણીનો લોટ નાંખી તેમાં થોડું મધ મેળવી પાવું.
તેથી તતકાળ ઉલટી બંધ થશે.

નળબંધ વાયુ.

નીશાંતી—ખોરાક ન પચવાથી આંતરડાની અંદર પવન એકઠો
થામ્મ છે. તેથી પેટ ધ્રુલેલું અથવા ચડેલું લાગે છે, તેના ઉપર આંગળ
વતી ટકોરા મારવાથી ઢોલના જેવો અવાજ થામ્મ છે. વખતે પેટમાં પવન
એટલો બધો એકઠો થાય છે કે જળંધરની માફક પેટ મોઢું ચડેલું લાગે છે.

ઓડકાર આવે તેમાં ખરાબ સ્વાદ લાગે. કોઈને વા બહુ સરે, અને
એ પરમાણે થવાથી જરા ચેત પડે. વખતે પેટમાં ઝીણી ચુંક પણ આવે.
વખતે છાતીમાં દાહ બળે છે અને જીવ ખરાબ રહે છે.

ઉપાય — જે માંસુસને આ પરમાણે થઆ કરેનું હોય તેણે તેનો
ખોરાક એક દમ બદલી નાખવો. જલદી જરૂર થામ્મ એવો ખોરાક ખાવો.
વાયડી સોજ આવી નહી. બહુ ખાવું નહી પણ થોડું અને પચે તેટલું
ખાવું. મીઠાઈની સોજ કંઈ પણ આવી નહી. ફરવા હરવાથી ચરિરને
કસવું. જે પેટ ધોડું ધ્રુલેલું લાગતું હોય તો, એસંસ આવ પીપરમીટ ટીપાં
૧૦ પાણીનાં નાખી પાવું. અથવા પીપરમીટ ટીપાં ૫ થોડા પાણીમાં
નાખી પાવું. અથવા ૧ ચમચો ઝંચો ખાંડી ખાંણું ખાતીવેળા પાણી.

અથવા થોડી સુંઠ, પીપર, તજ, ઘોળાં તીખાં કોકમ અને જાંબવી એ સઘળાને ખોખરાં કરી અખળતા પાણીમાં નાખી અને ઘંકુ પર એટલે તે ખાંણું ખાતી વખતે પાવું. અથવા નીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

દીપ્તરકારડામ્મિ કો.	...	...	દરાંમ ૧
દીપ્તર આવ જુંજર	...	...	મીનીમ ૪૦
આમોનીઆટ ૩ દીપ્તર આવ વેલરીઅન.	...	...	મીનીમ ૩૦
પાંણી	...	...	આંહસ ૨

ઉપલી દવા હાજર ન હોય તો ૧ ગરેન વધારણીની એક ગોળી કરી ગળાવવી અને જરૂર જણાય તો ત્રણ કલાક પછી પાછી એવી બીજી ગળાવવી.

દાહ ખળતી હોય તો નીચેની દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવવી.

સોડાખીકારબાનસ	...	...	દરાંમ ૧
દીપ્તર આવ જુંજર	...	...	દરાંમ ૩
એકરૂકટ આવ કેમોમાઇલ	...	...	ગરેન ૨૪
પાંણી	...	...	આંહસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનો ૬૦ ગોળીઓ બનાવી મે ગોળીઓ દીવસમાં ત્રણ વાર ખાણું ખાધા પછી પાંણી સાથે ગળાવવી. આ ગોળીઓથી ખાંણું હજમ થસે ઝાડો પણ સાફ ઉતરશે.

વધારણી	...	...	દરાંમ ૨
એળીઆનો બુકો	...	...	દરાંમ ૧

કાળાં તીખાં ... ... ગરેત ૩૦

સુંક ... ... દરામ ૧

એકરૂક્ટ આવ કેમોમાઇલ ... ગરેત ૬૦

અથવા ૬ ગરેત પેપસીન ખાણું આધા પછી પાણીમાં નાખીને પાવું.
મોટુ વાસ મારતુ હોય તો કોઆલાની રોકણીઓ ખાણું આધા પછી મોટામાં રાખવી. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણુંવાઇત ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કુઆસીઆનો ઉકાળો ... ... આંઉસ ૩

ટીચરકારડા મોમશો. ... ... દરામ ૨

એસીડનાઇટરીકડીલુટ

અથવા એરોમેટીકસલફ્યુરીક એસીડ } મીનીમ ૪૦

ફ્રેમપાંઉડ ઇનફ્યુઝન આવ જેનસીઅન આંઉસ ૩

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણું વાઇત ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવાથી પેટનો પવન છુટો પડશે, અને દુખવું બંધ થશે.

સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક ... દરામ ૨

ટીચર આવ હેનબેન ... દરામ ૨

અથવા ટીચર આવ બેલાડોના ... દરામ ૧

ટીચર આવ એસેફેટીડા ... દરામ ૨

ડીલ વોટર ... આંઉસ ૬

ઉકાળો ઘણો થતો હોય તો તથા માથુ પણ દુખતુ હોય તો ૧૦ ગરેત કારબોનેટ આવ આમોનીઆને ૬ અમચો લીંચુના રસમાં ભળીને તે પાણીમાં પાવું. અથવા ૧૫થી ૨૦ ટીપા એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટને નારંગીની છાલના ઉકાળામાં ભળીને દીવસમાં ત્રણવાર પાવું.

બાળકને પેટમાં પવન પકડે તો નીચેની દવાઓ મળવી ૨ ચમચી ભરી પાવી.

મેગનેસીઆ કાર્બોનાસ	ગરેન ૨૦
સ્પીરીટ આમોનીઆ ઓરોમેટીક	ટીપાં ૧૦ થી ૨૦
ડીલવોટર	આંદિસ ૧

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પરમાણુ દેસી દવાઓ વાપરવી.

ધાણા	દરામ ૧
હરડેની છાલ	દરામ ૧
વધારણી	દરામ ૧
ઐરંડાનું મુગ	દરામ ૧
સીંધાલુણ	દરામ ૧
બીડ લવણ	દરામ ૧
કાચ લવણ	દરામ ૧
અજમોદ	દરામ ૧
જવખાર	દરામ ૧
વાવડીંગ	દરામ ૧
નસોતર	દરામ ૩

એ સમજાને ખુબ ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી એક દરામ દાડામાં ગણ વખત ગરમ પાણીમાં ફકાડવું. એથી ફાયદો ન થાય તો.

નસોતર	દરામ ૨
પીપર	દરામ ૪
હરડે	દરામ ૫

એ સઘળાને ખુબ ખાંડી લુગડે આળી તેમાં ગોળી વળાઅ તેટલો ગોળ નાખી અડધા અડધા દરામની ગોળીઓ કરી દાડામાં બે વખત ગરમ પાણીમાં અંકેક ગોળી ગળાવવી.

જળંધર.

∴ (ડ્રોપસી—Dropsy.)

નીસાની—પેટની અંદર પાણી જેવા પ્રવાહી એકઠો થવાથી પેટ સુજી આવીને મોટું લાગે, અને તે સાથે કેટલીક વખત હાથ પગ તથા મોટું પણુ સુજી જાત્યછે. જળંધર પારખવાની રીત એછે કે જળંધરવાળા માંણસને બેસાડી તેના પેટના એક પાસા ઉપર એક હાથ મલી ખીજ પાસા ઉપર ખીજ હાથના આંગળાંના ટકોરા મારવા એમ કરવાથી જેમ પાણીથી ભરેલી પખાલના કોઈ ભાગ ઉપર એક હાથ મુકીને ખીજી તરફ ખીજ હાથના આંગળાના ટકોરા મારવાથી તે મહિલુ પાણી હાલીને તે ઉપર મુકેલા હાથને પાણીનો આંચકો લાગેછે. તેજ પરમાણે જળંધરવાળા પેટમાંનું પાણી હાલતુ આપણા હાથને લાગેછે અને આપણે આંગળાના જેટલા ટકોરા મારીએ તેટલાનો આંચકો ખીજ હાથને તુરત માલમ પડે છે. એ મુજબ એ ચારવાર જુદે જુદે ઠોકાણે તપાસી જોવું અને જો જળંધરથીજ પેટ મોટું થયું હશે તો સઘળી વખત ઉપર કહા પરમાણે પાણીના અંદર થતી ગતી આપણા હાથને જણાયા વીના રહે નહીં.

જો પેટની સાથે હાથ પગમાં સોજી હોય તો તે સોજવાળા ભાગ ઉપર આંગળાથી દાખવું એટલે ત્યાં ખાડો પડશે, અને પાછો થોડા વખતે બરાઈ જશે. અથવા ધુરાઈ જશે.

જળંધર ચાર પ્રકારથી થાયછે. કલેજના રોગથી, ગુરદાના રોગથી, દીલ અથવા અંતરણના રોગથી, નબળાઇથી. ૦

ઉપાય—દીલના, ગુરદાના, કલેજના અથવા તલીના દરદથી છાતી અથવા પેટમાં પાણી એકઠું થયું હોયતો નીચે જણાવેલી ત્રણ બાબતોને લગતા ઉપાય કરવાથી એવી જાતનું પાણી ઘણી વખત ઓછું થાયછે. પણ શરૂઆતથી એ પરમાણે કરવાથી બીલકુલ મંટી જાયછે. એ ત્રણ બાબતો નીચે જણાવા પરમાણે છે.

ઝાડો લાવવા માટે જીલ્લામાં આપવા.

પીસાબ છુટે એવી દવાઓ આપવી.

ઘણા પરસેવો છુટે એવી દવાઓ આપવી.

પેટમાં અથવા છાતીમાં પાણી ઘણું એકઠું થયું ન હોય પણ મધ્યમસર હોય તો ૦૦ થી ૫ દરામ જેલપ પાઉડર અને બેથી ચાર દરામ કરીમ આવ ટારટર એ બંનેને મેળવી દરરોજ પાણી સાથે ફર્કાડવું. તે ત્રણથી ચાર દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું. અથવા ૦૦ દરામ ફેલસાઇન્ડ મેગનેસીઆ ૦૦ દરામ રૂબીડી તથા ૨થી ૪ દરામ કરીમ આવ ટારટર એ સઘળાને મેળવી દર રોજ પાણી સાથે ફર્કાડવું. અને તે ત્રણથી ચાર દીવસ ચાલુ રાખવું. અથવા ૧ ગરેન રેવંઓના સોરને થોડા ગુલકંદમાં મેળવી તે ની એક ગોળા બનાવી તે એકથી બે દીવસ સુધી ગળાવવી.

પીસાબ ઘણા લાવવા માટે ઘણી દવાઓ આપાયછે. જેવી કે સ્કુઇલ ડીજીટેલીસ, ટરપન ટાઇન, કેનથારીડીસ, જીનીપર, હયર, એસોટેટઆ વ પોટાસ, કારબોનેટ આવ પોટાસ, કાલસીકમ, નાઇટ્રેટ આવ પોટસ વીગરે આપાય છે.

દીલના દરદથી જળંધર થયું હોય તો એખરાનાં બી પાણીમાં નાખી

ઉકાળી પાવાં. અથવા નીચેની દવા મેળવી પોણું વાઢન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. * ૭

ટીચર આવડીજીટેલીસ	..	મીનામ	૪૦
સ્પીરીટ આવનાઇટરીક હથર	...	દરામ	૨
પોટાસા નાઇટરસ.	...	દરામ	૧૧૧
ટીચર આવ સ્ક્રુમલ.	...	દરામ	૧
કમપાઉન્ડે ડીકાકશન આવ ખુમ		આંહિસ	૬

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઢન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચર આવ કેથારીડીસ	...	મીનામ	૪૦
ગુંદર.	...	દરામ	૨
ટીચર આવ હાઆસીઆમી.		દરામ	૨
સ્પીરીટ આવ જ્યુનીપર	...	દરામ	૨
સ્પીરીટ આવ કલોરો ફોરમ..		દરામ	૧
કરીમ આવ ટારટર	...	દરામ	૨
પાણી.	...	આંહિસ	૬

રોગે સુતી વખત ૫ ગરેન બલુપીત અને ૧ ગરેન પાઉડર આવ સ્ક્રુમલ આ બંનેને મેળવી તેની એક ગોળી કરી તે ગળાવવી. આ દવાઓ થોડા દીવસ ભરી રાખવાથી ઘણો પેસાબ છુટશે. ઘણી વેળા પારાનો મલમ ગુરદાનો જગો આગળ લગાડ્યાથી, ખસખસના પોસનો ફલાન લથી ગરમ શેક કરવાથી, ટરપનટાઇન અથવા ટીચર આવ સ્ક્રુમલ ઓપડવાથી, બહો ફાયદો થાય છે. ગુરદાના દરદથી જળંધર થયુ હોય તો

પરસેવો લાવવાની દવાઓ આપવાથી ઘણા ફાયદો થાય છે. પરસેવો લાવવા માટે દવાઓ જેવી કે, સેલીસીલીક એસીડ એપીકામ્પુનાપાઉડર, અને અફીણ, એન્ટીમોની, ગરમ પાણીનો બાફ વીગેરે અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાધન ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે રાત અને દીવસ મળી છ વખત પાવું. આ દવા પરસેવો લાવવા માટે ઘણી અકસાર છે.

સેલીસીલીક એસીડ.	...	ગરેન્ટ ૯૦
ડીઅર આવ ઓરેન્જ....		દરામ ૨
સાકરનો સારો.	...	આંઉસ ૧
પાણી	... ..	આંઉસ ૯

ઉપલી દવા ત્રણથી ચાર દીવસ સુધી જારી રાખવી. પરસેવો ઘણા પડે અને નખખાઈ વરતાય તો તે દવા બંધ કરવી, અને ખાંડી મીક્ષચર પાવું. એ પાચ્છા પછી ૪ ગરેન કેલોમલ તથા ૨ ગરેન અફીણ એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દીવસમાં ચારવાર ગળાવવી. એ પ્રમાણે ત્રણથી ચાર દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી. દરદીને ગરમ ફલાનલના પુરતાં લુગડાં પેરાવવાં અને બાફ આપવો. દુધ સોવાય બીન્ને કંઈ પણ ખોરાક નહીં આપવાથી ફાયદો થાય છે. ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચેની દવાઓ જેવી કે, સરગવાની છાલ, દેવદાર, તથા નાગરભાયનો કવાય કરી પાવો. અથવા નીચેની દવાઓ આપવી.

ઝાતક મુળ, ત્રીકુળા, ત્રીકટુ, જીર, સેરણી, વેખંડ, અજમોદ, વરીઆળી, કચોરા, ધાણા, વાવડીંગ, કાળીજીરી, પોખરમુળ, સાજીઆર, જવઆર, સીંધવ, સંચળ, બીડલોણ, મીઠુ, વાગડઆર, અને ઉપલેટ એ સરવનો અકેકો તોલો નસોતર ત્રણ તોલા. દાંતીમુળ ત્રણ તોલા. અને ત્રણ

અથવા, આર ધારીધોર ત્રણ તોલા, આ સરવનું ચુરણ કરી તેમાંથી માફક આવે તેમ તોલો. અડધો પાંણીમાં આપવું. આ ચુરણ અજીર્ણને પણ ફાયદો કરે છે. અથવા નીચેની દવા આપવી.

જવખાર, ટંકણખાર, ચીત્રકમુળ, ત્રીકટુ. અને પંચલવણનું સમ ભાગ ચુરણ ત્રીફળાના કવાથમાં પાવું તેનાથી સાફ ઝાડો ન આવે તો તેમાં થોડી નસોતરની ભુકી નાખવી, અથવા નીચેની દવા આપવી.

પટોળ, વાવડીંગ, ત્રીફળા, અકેકો તોલો. દાલચીની ટેટુ અને નસોતર આ ત્રણે અડધો અડધો તોલો તેનું ચુરણ કરી તેમાંથી તોલો અડધો ગાયના મુતરની સાથે આપવું. અથવા નીચેની દવા આપવી.

સુંક, તીખાં, ટંકણખાર, પારો. અને ગંધક આ સરવ સંમ ભાગ અને નેપાળાના ખી બે ભાગ તેને ખરલમાં ઘુંટી એકત્ર કરવાં તેમાંથી બે રતી નેટલું આપવું. અથવા નીચેની દવા આપવી.

પુનરવા, સુંક, ગજો દેવદાર. બાળહરડેનાં કાઢામાં સંમ આગ ગાયનું મુતર નાખી પાવું.

ઉપર પરમાણે ઉપાચો કરવા છતાં આરાંમ ન થાય અને પાંણીથી પેટ હાય પગ મોટું અને આખું શરીર સુજી જાય ત્યારે ફુટીની નજીકમાં ડાકટર (ટરોકર કેલુલા) નામનું એક હથોઆર મુકી પાંણી કાઢે છે પણ તેની ખચવાની આશા થોડી છે એક બે વખત કાઢવા પછી આભરી બે ભાન થઈ મરણ પામે છે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવા.

છીપનો ચુનો ... દરંમ ૧

જવખાર ... દરંમ ૧

સીધાલુણ ... દરંમ ૧

એ સધળાને ખુબ ખાંડી તેમાંથી અડધો દરોમ દાડામાં ત્રણ વખત ગાયના દહીં સાથે પાવું.

અથવા મોરધુધુ, ગંધક, લીડીપીપર, હરડેની છાલ. એ સરવ ખરાબર લેઈ એને ખારીક વાટી થોરના કુધમાં દીવસ પાંચ ખરલ કરવો. પછી ગરમાળાના ગોળના રસમાં દીવસ પાંચ ખરલ કરવો પછી તેમાંથી ખાર ગરેન દરોજ ગરમ પાણી સાથે આપવું જેથી તુરત ફાયદો થશે.

આડાની કબજાઅત.

(કોનસ્ટીપેશન—Constipation.)

નીશાંની—હમેશાં આડો ન આવે પણ એક એ અથવા વધુ દીવસને આંતરે આડો ઉતરે અને તે ઘણો કઠણ હોય છે. ખુબ લાગે નહીં પેટમાં ખાર જણાય. આજસાધ આવે એની લાગે એ લાંબા દીવસ ચાલવાથી ધીમે ધીમે પેટમાં પવન પકડે, પેટ ફુલી આવે, તેથી પેટમાં ઝુક આવે. બદ હજમી થાઅ. હરસ, આંમળ, નીકુંજવામી રોગ માથાનુ દરદ. ફેરઅકર અથવા લોહીના ગ્લેસ સાથના ખીજ દરદો થવાનુ કારણ બને છે. અથવા તે દરદ હોય તો તેને પુસ્ટી મળે છે.

સખખ—કેટલાએક માંણસોને વારે ધડીએ નજીવા કારણને વાસ્તે જુલાખ લેવાની ટેવ પડી હોય તેથી તેમજ આડાની હાજત થાય ત્યારે કોઈ કામથી અથવા આજસાધથી તે વખતે ન જાઅ અને આડાની હાજત વીતા પછી જાઅ. ત્યારે આડો સાફ ઉતરતો નથી, અને ધીમે ધીમે ઉપલો રોગ થાઅ છે. આખો દીવસ બેસીને આજસાધમાં કાઢવાથી,

અથવા મિસીને ધંધો કરવાથી, ખુલી હવામાં દરરોજ ન ફરવાથી, ઘણી ઊંઘથી, અથવા અધીઆર ઝોરડામાં હમેશાં સુવાથી, કમળાચીત થાયછે. તેમજ જ્યારે પીત ખરાબર પેદા થતુ નથી અથવા જીલાખની માડી ટેવથી આંતરડાના માંસના સાકા બહુ નબળા થાય છે, તેથી પણ ઝાંડો વખત સર આવતો નથી.

ઉપાય—વારંમવાર જીલાખ બીધાની ટેવ હોય, તે જેમ બને તેમ જલદી છોડી આપજી. શકત જીલાખ લેવાની ટેવ પડી હોય તો તે છોડી હલકો જીલાખ આપી ઝાંડો સાફ લાવવો. ઓરાક ખાવામાં ઘણી તતખીર રાખવી. દાળ, વાલ અને એવી વાવડી ઝાંડો ખવરાવવી નહીં, ઝોખાની વરતુ વાપરવી નહીં, ઘઉંની ઝાંડો વાપરવી. ઘઉંના થુલા વીગિરે ખવરાવવું, દુધ પચતુ આપવું. રાતે સુતી વખત અને સ્વારે ઉડતી વખત એક ટંબલર ઘંકુ પાંણી પાવું. તેમજ દરરોજ એકસ વખત ખુલી હવામાં ફરવાની ટેવ રાખવી. સાદો ઓરાક આપવો. વખત પરમાણે ઝાંડો જવું. ઝાડાની મનમાં આતુરતા રાખવી નહીં. મેવો, જેવો કે અંજીર કેળાં, સંત્રાં, કાળી દરાખ પપેનસ, વીગિરે આપવું. માંખણ ખાવાની ટેવ હોય તો ગોળ અથવા મધ આપવું. રાત્રે ખાણું ખાધા પછી થોડી વાર ફરહર કરવું અને પછી સુવું.

ગામઠી એરડીયું તેલ ૪ ભાગ, ડીચરઆવ એલોઝ ૧ ભાગ એ બનેને મેળવીને તે અથવા મગરનું તેલ સવારમાં ઉડતાં વાર પીપડીના ખાડા આગળ મસજવું. અને ૧ થી ૨ કડકા સુંક અથવા ૨ દરામ ડનડીલીઅનના મુળીઆને ૫ આંગિસ પાણીમાં ઉકાળી તેમાં ગા દરામ એસાડનાઈટરીક ડીલુટ નાખીને સવાર સાંજ પાવું અથવા નીચેની દવા મેળવી તેમાંથી બે અમત્યા બરી સવાર સાંજ પાવું.

એપસમસાહટ ... ... આંજિસ ૦૧

પોટાસ નાઈટ્રસ ... ... ગરેન ૨૦

ધનક્યુઝનઆવ સેના ... ... આંજિસ ૪

પેપરમીન્ટ વાટર ... ... આંડિસ ૪

અથવા નીચેની દવાઓની બાર ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

કમપાઈન્ડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ કોલોસોથ ગરેન ૪૦

બલુપીલ ... ... ગરેન ૨૦

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હાઓ સીઆમી ગરેન ૧૦

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેની બાર ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

રૂબાઈ પાઉડરે ... ... દરામ ૦૧

પલવીસ એપીકાક્યુના ... ... ગરેન ૬

ગુલકંદ ... ... ગરેન ૧૫

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેનો પાખ કરી તેમાંથી ૫ થી ૧૦ ગરેન લઈ તેની એક ગોળી કરી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

રૂબાઈ પાઉડરે ... ... આંજિસ ૪

જેલપ પાઉડરે ... ... આંજિસ ૩

મરે પાઉડરે ... ... આંડિસ ૨

સોફ્ટ સોપ ... ... આંજિસ ૨૧

ઓઈલ આવ કેન્થુપુટી ... ... આંજિસ ૧

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેની ઓવીસ ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે સુતી વખત ગળાવવી.

એલોઝ પાઉડર...	...	ગરેન ૩૫
કોલોસેથિય પાઉડર	..	ગરેન ૧૨
જેલપ પાઉડર ...	...	ગરેન ૨૪
રેવંચીના સીરામી બુકો	...	ગરેન ૭
કેસ્ટીલ સોપ ..	...	ગરેન ૧૨
આઈલિમાવ કેરેવ	...	ટીપાં ૨૦

પાણીમાં ખરફ નાખીને પાવું અને થંડા પાણીમાં વાદળા બોળી શરીર ઉપર ફેરવવી. ••

અથવા પાંચ ટીપાં લાઇકરેસ્ટ્રીકનીઆ થોડા પાણીમાં નાખી દીવ. સમાં ત્રણ વાર પાવું. બાળકને થોડી સોનામખી કાફીમાં ઉકાળીને તે પાવી.

દરદીને હરસ હોય તો ૨ દરામ ગંધકનાં ફુલ અને ૪ દરામ કરીમ આવ ટારટર એ બનેને મેળવી, તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકું દીવસમાં ચારવાર મધમાં ચટાડવું.

સુનામખીનો બુકો ..	...	આંઉસ ૬
જેડીમધનો બુકો ...	• ...	આંઉસ ૬
વરીઆળી.	... •	આંઉસ ૩
ગંધકનાં ફુલ ...	...	આંઉસ ૩
સાકર	... ..	આંઉસ ૧૮

આ સઘળાને મેળવી તેનો પાક તઢધાર કરી રાખી બાળકને ૧ ચમચો જેટલો રાત્રે સુતી વેળા મધમાં ચટાડવો.

એક ખાલા થંડા પાણીમાં ૧ ચમચો મીઠું નાખી ડોવીને અથવા હલાવીને દરરોજ સવારમાં પાવું. આ પરમાણે પંદરથી વીસ દીવસ પાયાથી કબજા-અત થશે નહીં. અને એકેકો ઝાડો સાફ આવશે. આ ઉપાય બહો સારો છે.

અથવા નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ વાપરવી.

સુંઠ	...	...	ગરેન જી
કાળીદરાખ	...	...	દરાંમ ૨
સુનામખી...	...	...	દરામ ૦૧ થી ૧
ગરમાળો...	...	...	દરામ ૩
માના	...	...	આંઝિસ ૦૧

એ સમયે જાને ખાંડી તેને ચાર આંઝિસ પાણીમાં ઉકાળવું અને થંડુ પડેકે ગાળી કાઢી તેના એ ભાગ કરી અકેકો ભાગ પાવો.

અથવા નીચેની દવા ખાંડી ૦૧ થી ૧ દરામ જેટલું ફકાડવું.

સુનામખી...	..	...	આંઝિસ ૧
હરડે	...	...	દરાંમ ૧
સુંઠ	...	...	દરામ ૦૧
સાકર	...	...	દરાંમ ૦૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ આપવી.

સુનામખી...	...	૩ ૫ ભાર
ગુલાબનાં ફુલ	...	૩ ૫ ભાર
ધાણા	...	૩ ૫ ભાર
મેડાની છાલ	...	૩ ૫ ભાર
સુકાં આમળાં	...	૩ ૫ ભાર
હીમજી હરડે	...	૩ ૫ ભાર

પેટેલાં હીમજી હરડેને ઝેરંડીઆ તેલમાં તળવી અને તે પછી બાકીની દવાઓને ખાંડી તેમાં ભિજવવી અને તેમાંથી ૦૧ અમચો ભરી ખાંડ સાથે ભિજવીને ઝોટી ઉમરના માણસને દરરોજ એકવાર પાણી સાથે ફકાડવી. બાળકને ૦૧ અમચી ભરી દીવસમાં એક વાર ફકાડવી.

ઉપાય—બદહજમી હોય તો પાછળ બદહજમીનો ઉપાય આપેલ છે, તે પ્રમાણે કરવું. અને માયાનું દરદ નરમ પાડવા હેઠળ લખેલી દવાઓમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દીવસમાં બે અથવા ત્રણ વાર પાવું.

ડીકાકશન આવ એલોજ ... ... આંડિસ ૧૧

લાઇકર પોટાસી... ... ૧૨૫મ ૧

જનસીઆનની આ ... ... આંડિસ ૧૧

ઉપલી દવાથી કાયદો જણાય પણ ઝાડો વધારે આવે તો દવા એક વખત આપવી પણ તેથી કાયદો ન થાય તો નીચેની દવાની સરખી ૨૪ ગોળીઓ બનાવી બંને ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

પલવીસ એપીકાક ... ... ગરેન ૧૦

એલોઝ (એજીઓ)... ... ગરેન ૬

કારબોનેટ આવ આયરન ... ... ગરેન ૪૮

એરોમેટીક પાઉડર .. ... ગરેન ૧૨

આ જાતના માયાના દરદમાં નબળાઈ જણાત તો નીચે લખેલી દવાઓની ૨૪ ગોળીઓ બનાવી બંને ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

સલફ્યુર આવ આયરન... ... ગરેન ૨૪

પોટાસા કારબોનેટ ... ... ગરેન ૧૨

મર ... .. ગરેન ૧૨

એલોઝ (એજીઓ) ... ... ગરેન ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાને મેળવી પાવી, અને જરૂર જણાત તો બીજી વાર પાવી.

કેલસાઈન્ટ મેગનસીઆ... ... ગરેન ૨૦

વાઈનઆવ કોલસાઈટ ... .. મીનીમ ૧૦

પાણી .. ... આંડિસ ૧

ઉપલી દવાથી કાયદો ન થાય તો ૫ ગરેન બહુપીલ લેવી, અને તેને

ખીન્ને દહાડે નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી પોણું વાઢનિ ગલાસ ભરી
૬૨ ત્રણ કલાકે પાવી, થોડા દીવસ સુધી જારી રાખવી,

રૂપાબી ... .. ગરેન ૪૦

દીંચરઆવ કેલમબા ... દરામ ૨

એસીડેડરોસીઆનીકડીલુટ મીનીમ ૧૦

સોડાબાઇ કારબોનસ ... ગરેન ૪૦

ડીલવોટર ... આંદિસ ૬

અથવા નાચેની દવાઓ મેળવી તેનો ત્રણ ગોળીઓ બનાવી અંકેક
ગોળી દાહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી જેથી માયાનું દરદ નરમ પડસે.

સફોટ્રીન એલોઝ ... .. ગરેન ૪

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નકસવામીકા ... ગરેન ૨

એકસ્ટ્રાક્ટઆવહેનબેન ... .. ગરેન ૪

કેસ્ટીલસોપ ... .. ગરેન ૪

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચેની દસી દવાઓને ૧૧
શર પાણીમાં ધીમી આંચે ઉકાળી અરધુ પાણી રહે ત્યારે ગાળી લેવું,
અને તેમાંથી અરધુ સવારમાં અને અરધુ સાંજે થોડી સાકર નાખીને
પાવું. દરરોજ એ દવા તાજી લેવી.

હરડાનું દળ ... .. તોલો ૧૧

મોટી હાડેનું દળ ... .. તોલો ૧૧

આલુ .. ... દાણા ૧૦

ઉતાપ ... .. દાણા ૧૦

સીપસતાન ... .. દાણા ૭

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી. ગાયનું
અથવા ભેંસનું ધી સો પાણીએ ઘોઈ જ્યાં માથુ દુખતું હોય ત્યાં એપ-
ડવું. અથવા—

લીકર ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટીચર આયુ વેલરીઅન	...	...દરામ ૨
કેલસાઇન્ડ મેગનેસીઆ	...	...ગરેન ૨૦
એસેન્સ આવ પેપરમીટ	...	...દરામ ૧૧
ટીચર આવ કેસ્ટ્રોરીઅમ	...	...દરામ ૨
પાણી	...	...આંઉસ ૪

અથવા—અજ્ઞા, સુંક, પીપળ, કુદનો, જીર, અને વધારણી એ સરવ ઘોડું ઘોડું લઈ ખાણીમાં ઉકાળી ઘોડું ઘોડું પાવું.

બાર ગરેન પ્રીપર્ડ્યાક તથા ૧૨ ગરેન રૂબાઈ એ બંનેને મેળવી બાળકને ફડાડવું. અને લીનામેન્ટ સોપ પીપડી ઉપર ચોપડવું, અથવા તેની સાથે ટીચર આવ ઓપીઅમ ઘોડું નાંખીને ચોપડવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

મારના પીછાની રાખ	...	...ગરેન ૧૨
લીડી પીપરની ભુકી	...	...ગરેન ૬
મધ	...	...દરામ ૨

એ ત્રણે ચીજોને મેળવી તેમાંથી બધે કલાકે આંગળી આંગળી ચટાડવું. અથવા

અડદ.	...	...દરામ ૧
હળદર.	...	...દરામ ૧

એ બંનેને ખાંડી તેને ચલમમાં ભરી હાકો પાવો.

અથવા—ગોળ અને સુંકને પાણીમાં વાટી તેનો નાશ આપવો.

અથવા—સણની છાલનું ચુરણ કરી ચલમમાં નાંખી પાવું.

અથવા—બીજીરાનો રસ, સંચળ, મધ એ ત્રણેને મેળવીને ચટાડવું.

અથવા—મકનાં ડાંખળાં ચલમમાં ભરીને પાવાં.

માથુ દુખવા વિષે.

(હેડએક—Headache.)

માથાના દરદના મુખ્ય કરી નીચે પ્રમાણે પાંચ ભાગ કરવામાં આવ્યા છે તેથી તે દરેકનું ખ્યાન જુદું જુદું આપવાની જરૂર છે.

૧ પીતવીકારનું માથાનું દરદ.

૨ નબળાઇનું માથાનું દરદ.

૩ આધાસીસી.

૪ વાનું માથાનું દરદ.

૫ લોહી વીકારનું માથાનું દરદ.

૧ પીત વિકારનું માથાનું દરદ.

(બીલીઅસ હેડએક)

નીશાની—પીતમો ઉછાળો થઇને માથાનું દરદ થાય છે. ઘણું કરીને સવારમાં અથવા સાંજે માથુ દુખવું શરૂ થાય છે. એ દરદ આખા માથામાં હોતુ નથી, પણ ફક્ત આંખના ભવાં આગળ અને કાન પટ્ટી આગળ દુખે છે. અને આંખનાં ડોળામાં પણ સણકા મારે છે, ભુખ જતી રહે છે, જીભ ઉપર પીળો મેલ અંધાય છે, મોહોડુ કડવું લાગે, જીવ મચળાયાં કરે, ઝાડો સકત અને સફેત રંગનો આવે, પીસાળ થોડો અને લાલ રંગનો હોય, ઉછાળો તથા ઓકારી આવે, તેમાં ખાટુ ન પચેલું પડે. અથવા કડવું પીત પડે તારે માથાનું દરદ મટે છે. અથવા આંખની ઉલટીમાં જરા પણ ખાટુ પડવાથી જરા ચેન પડે.

સમ્બન્ધ—ઝાડો કપજ રહેવાથી, ઘણો ખોરાક ખાધાથી, બદલજમીન પેદા કરનારાં કારણોથી, આ રોગ પેદા થાય છે.

આમરજમાં કેલોમલ અથવા પારાની દવા અવગુણ કરતા છે.

ઉપલી દવાઓના મળી શકે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

કાસટર ઓઇલ... ... આંજિસ ૧

સીંધાલુણ ... ... દરાંમ ૦૧

એ બનેને ઉતા પાણીમાં પાવું અથવા તેનું પીચકારી ગુદામાં મારવી મળ કડણ હોય તો સાજીપ્પાર તથા જવનો લોટ એ બનેને ગરમ પાણીમાં વાટી તેનો પેટ ઉપર લેપ કરવો.

ઉપલી દવાઓથી ઝાડાની કબજા અત ન મટે તો એરંડીનાં બીજ રૂ ૧૦ ભાર લેઈ તેને ગાડરના ચાર ચેર દુધમાં પોટલી બાંધી બાફવાં તે ચડી રહ્યા પછી પોટલી કાઢી તે મીજને લેઈ નાંખી છાંયડ સુકવી નાખી તેમાંથી મીજ પાંચ સવારે આખાં ભાગાં કરીને ગળાવવાં. દરરોજ અંકેકુ મીજ ચડવું જવું એ પરમાણે એકવીસથી બેતાળીસ મીજ મુખી ચડવું. અને પાછું અંકેકુ મીજ કમી કરતા જવું. આ ઉપાય સારો છે.

હેડકી.

(હીકપ—Hiccup)

પેટમાં ખરાસ થયાથી, અપવાસ કરવાથી, ઘણી તીખી વસ્તુ ખાધાથી, ખીડી અથવા હોકો પીવાથી, વીગેરે કારણોથી થાય છે.

ઉપાય—નાક બંધ કરી હળવેથી પાંણી પીવું. કેટલીક વખત હેડકી ચાર પાંચ દીવસ લાગટ આવે છે. અને જરા પણ એન પડવા દેતી નથી. ત્યારે ખીમાર મોટો હોય તો ૧૨ ગરેન કવીનાઇનડીસલફસ તથા ૨૦ ગરેન ખીસમથ સમનાઇટરસ એ બનેને મેળવી તેનું એક પડીકું કરી તે ફકાડવું. જેથી હેડકી તુરત બંધ થઈ જાય. જો જરૂર જણાય તો એવુંજ બીજું

પડીકુ બે કલાક પછી આપવું. અથવા નીચેની દવા ૧ આંદ્રિસ કપુરના પાણીમાં નાખી પાઈ દેવી.

ધયર સલકુચુરીક ... .. મીનીમ ૨૦

અથવા સોલ્યુશન આવ આમોનીઆ. મીનીમ ૫

ટીચર ઓપી ... .. મીનીમ ૧૦

ગળાની પાસેના બે હાડકાં જોને હાંસડી કહે છે તે બંનેને ગળાની નીચે અંગોઠાથી થોડી મીનીટ સુધી મજબુત દાબી રાખવાથી હેડકી બંધ થઈ જાય છે. અથવા ૨ દરમિયાન બરોમાઈડ આવ પોટાંક્ષીઅમને ૬ આંદ્રિસ પાંણીમાં નાખી પોણું વાઇન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે તેમાં બરફ નાખી પાવું. તથા વચે વચે થોડો સોડાબોટર પાવો. ધયર સલકુચુરીકમાં લુગડુ બોળી તે ગરદન ઉપર તથા પીપડી ઉપર મુકવું અને તે બીનેલું રાખવું. અથવા રબરના દડા વાળી પીચકારીથી છાતી પેટ તથા ગરદન ઉપર ધયર સલકુચુરીક છાંટવું હોય તો ગમ્મ તેવી હેડકી મટી જશે.

ઉપર જણાવેલા ઉપાયોથી કંઈપણ ફાયદો ન થાય તો ગરદન ઉપર પલાસતર મારવું. તથા ૧૦ ગરેન કવીનાઇનડી સલકુસ દીવશે ફકાડવું અને ૨૦ થી ૩૦ ગરેન હેડરેટ આવ કસોરલ રોતે સુતી વખત થોડા પાણીમાં પલાળી પાવું.

તાવને લીધે હેડકી આવતી હોયતો થોડા ગરેન રિપાઈ ૬૨ બે કલાકે ફકાડવો અથવા ૧૦ ગરેન ક્લોમબલનું ૧ પડીકુ કરીને તે પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા ૧ અમઓ સરકો. ૧૫ મીનીમ એસીડ સલકુચુરીક ડી-લુટ, ખાટાં દાડમનો રસ, કુદનાનો રસ, અથવા લીંબુનો રસ એ પાંચમાંથી ગમ્મ તે એક લેઈ, લીકર ગલાસ પેપરમીન્ટ વોટરમાં નાંખીને પાવું.

અથવા—૨૦ ગરેન સુંઠનો ભુકો તથા ૪૦ ગરેન ગોળ એ બંનેને મેળવી તે ખાવું અથવા દરદી બુદો હોય તો માચેની દવાઓ મેળવી એક

જેઠીમધ...	...	...	દરામ ૨
ચંદન...	...	...	દરામ ૨
ધમાસો ...	...	...	દરામ ૨
ધી..	...	...	આંકુસ ૩
ફુધ	...	...	આંકુસ ૧૨

ઉપલી ત્રણે વસ્તુને આંડી ધીની અંદર કાલવી તેમાં ફુધ નાખી તેને ચુલા ઉપર ઉકાળી. ઉકાળતાં બાકી ધી રહે એટલે ઉતારી લેઈ તેમાંથી અડધો આંકુસ દરરોજ સવારમાં પાવું. અને તે ધી મુંઘાડવું થયેવા—

સાકર	...	...	ગરેન ૬
દરાક	...	...	ગરેન ૬
જેઠીમધ	...	...	ગરેન ૬

તેને જરા ફુધની અંદર વાટી તેમાંથી છછો ટીપાં નાકની અંદર દાહાડામાં એક વખત નાખવાં.

ઉપલી દવાથી માથાનું દરદ ન મટે તો સુખડ, બરાસકપુર, જેઠી મધ, મણસીલ, એ સરવ બરાબર, લેઈ ઝીણાવાટી પાણીમાં નાંખી તેનો માથા ઉપર લેપ કરવો.

નખળાઈનું માથાનું દરદ.

(નરવસહૃદયેક)

તીશાની—આ દરદ કેટલીક વખત એકદમ થઈ આવેછે. અને તે એકદમ મટી પણ જાયછે. માથામાં જોરથી ભાલા વાગતા હોય એમ લાગે, અને વખતે બંને કાનપટી આગળ કોઈ જોરથી દાખનું હોય તેમ લાગે. ચેરો ફીકો લાગે, માથુ થંડુ હોય, ફેર ચકર આવે, આંખે અંધારાં

આવે, અને જાંખ લાગે. દરદીને પડી જવાની ખીક લાગે, ખાટા ઓ-
ડકાર આવે, પેટમાં પવન પકડે, ધણી વખત પાછલા પોહિરે આ દરદ
શરૂ થાય, અને રાતે જીંધમાં મટી જાય. અને વખતે દરદ એટલું થાય કે
જીંધ ખીલકુલ આવે નહીં.

સખખ—પોચા મીજજવાળાને થંડી હવા માયાને લાગવાથી, ધણી
ધાત જવાથી, ઇતીયાદી એવા કારણોથી આ રોગ ઉઠેછે.

ઉપાય—ઝાડો કપ્પજ હોય તો હલકો જીલ્લાખ આપવો. અને નખ-
ખાઇ ધણી હોય તો નીચેની દવાઓમાંથી ૧ લીકરુંસ્લાસ ભરી દાહાડામાં
ત્રણ વાર પાવું, શકતી આવે ત્યાં સુધી તે દવા ભરી રાખવી.

કારબોનેટ આવ આમોનીઆ... ... ગરેન ૨૦

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર. ... દરામ ૪

બારકનો ઉકાળો.. .. આંઉસ ૫૫

અથવા ૧૦ થી તે ૩૦ ગરેન પોટાસા નાઇટરસ અથવા ૧૦ થી
૩૦ ગરેન કલોરાઇડ આવ આમોનીઆને ૧૫ આંઉસ કેમોમાઇલ ફુલ-
ના ઉકાળામાં મેળવી દર કલાકે જ્યાં સુધી માથુ ફુગ્મતું બંધ રહે ત્યાં
સુધી પાયા કરવું આ ઉપાય ધણી સારો છે.

ઉપલી દવાથી કાયદો ન થાય તો નીચેની દવામાંથી અકેકી અ-
મચી ખાણું ખાધા પછી પાવી.

સલફેટ આવ સ્ટ્રીકનીઆ... ... ગરેન ૧ (એક)

ડીલુટેડ ફોસફોરીક એસીડ ... દરામ ૬

ટીચર આવ સ્ટીલ ... ... દરામ ૬

કેમોમાઇલના ફુલનો ઉકાળો. ... આંઉસ ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની સરખી છો ગોળીઓ
કરી અકેક ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર ગળાવવી. એ દરદથી રાતે જીંધ ન
આવે તો સુતી વખત ખે ગોળી ગળાવવી. આ ઉપાય ધણી સરસ છે,

સલફીટ આવ કવીનાઈન ... .. ગરેન ૯

એકસ્ટ્રાક આવ હાઇઓસીઆમી ... .. ગરેન ૧૨

કેમફર ... .. ગરેન ૪

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

હપજેટ... .. દરામ ૧

એરંડાનું મુળ ... .. દરામ ૧

મુંઠ ... .. દરામ ૧

એ ત્રણે વસ્તુને છાસમાં વાટી તેને ગરમ કરી તેનો જાડો જાડો ગરમ ગરમ માયા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા હરડેજળ, ખેડાં, આમળાં, લીંબડાંની અંતરછાલ, કડવું પટોળ, મોથ, વીસનગરી હળદર, તરાઅમાન, કરીયાતુ, ગજો, એ સરવ બરાબર લેઈ આખા ભાગા ખાંડી માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શર એક ઉપલી દવાઓમાંથી રૂા ભાર નાખી ઉકાળી બાકી પાણી રૂા ભાર રહે તારે ઉતારી ગળી ઠુંં થવા દેઈ રાતે સુતી વખત પાધું.

આધાસીસી

(હેમી કરેનીઆ.)

નીશાંની—અરધા માયામાં અથવા અરધા કપાળમાં જોરમાં ફુખે જ્યાં ફુખતું હોય ત્યાં હાથ લગાડવાથી દરદ વધારે લાગે તે તરફનો ડોળો લાલ થાય તેમાં ફુખાવો થાય તડકો અડતો જાય તેમ દરદનું જોર વધતું જાય, અને બપોર નમતા જાય તેમ દરદ પણ ઓછું થતું જાય છે. અને તે એકાદ વખતે પાધું શર થાય છે. ઉછાળો અને ઉલટી થાય દરદને કંઈ પણ જોવા ગમે નહિ અને દરદના જોરથી દરદી રાંડો પાડે.

સખ્ય—માણેરીઆ જાતની તાવ પેદા કરનારી ઝેરો હવાથી અથવા એવાં બીજાં કારણોથી આ દરદ થાય છે.

ઉપાય—ઝાડો કબજ રહે તો હોય તો એક હલકોજીલાખ આપવો. અને પછી નીચેની દવાઓને મેળવી તેની સરખી છ ગોળીઓ ગુંદરના પાણીમાં કરી અકેક ગોળી દહડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. આ ઉપાય સારો છે.

સલફેટ આવ કવીનાઈન ... ગરેન ૧૮

એકસ્ટ્રાક આવ હાઇડ્રોક્સીઆમી... ગરેન ૯

અથવા કલોરો ફોરમ અને ટીચર ઓપીમાં... લુગડુ બોળી કુખ્તા ભાગ ઉપર દાખવાથી આરામ થાય છે, પણ તેથી બળતરા બળે તોપણ દાખી રાખવું. પણ ઘણીજ બળતરા બળે તો કાઢી નાંખવું. અને નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી તે થોડા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી.

ઇથર સલફ્યુરીક ... દરામ ૧

ટીચર આવ એકોનાઇટ ... મીનીમ ૨૦

ટીચર આવ હેનબેન ... દરામ ૨

કેમફર વોટર. ... આંઉસ ૬

અને નીચે લખેલી દવાઓની ગુંદરના પાણીમાં ઓવીસ ગોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી ઉપલી દવા પીતી વેળા ગળાવવી.

રબાઈ પાઉડર ... ગરેન ૪૦

પલવીસ એપીકાક્યુના. ... ગરેન ૧૦

કેસ્ટીલસોપ ... ગરેન ૪૦

આજારી નખ્ખો હોય અને તેનો ચેરો ફીકો લાગે તો ટીચર ફેરી પરકલોરીડ મીનીમ ૩૦ ને બે આંઉસ પાણીમાં મેળવી તેમાંથી અરધુ સવારે અને અરધુ સાંજે પાવું. એથી લોહીમાં વધારો થશે, અને માથાનું દરદ મટી જશે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

બકરીના દુધમાં સુંક ઘસી તેનું નાકમાં ટીપુ નાંખવું, અથવા.

કેસર તથા ઘી સરખે ભાગે મેળવી તને ગરમ કરી તેનાં ટીપાં નાકમાં નાખવાં. અથવા.

દાર હળદર .

મજી

કડવા લીંબડાનાં પાન

સુગંધીવાળાં .

પદમક

એ પાંચે આળે સમભાગે લેઈ તેને

પાણીમાં વાટી ન્યાં માથુ ફાપવું હોય

ત્યાં લેપ કરવો.

અથવા—સાકર અને કેસરને ધીમાં સેકી તેનો નાસ આપવો. જેથી ફાયદો થશે. અથવા સાકર અને મીઠુણ અને ગાયના મુતરમાં ખારીક વાટી નાસ આપવો.

અથવા—આંખાની છાલને પાણીમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

વાનું માથાનું દરદ.

(રૈમેટીક હેડએક—Rheumatic headache.)

નીશાની—કપાળથી તે ખોખા સુધીના ચામડામાં સ્કત ફાપવો થાય તેને હલાવવાથી અથવા હાથ લગાડવાથી દરદમાં વધારો થાય. દરદમાં એકજ જગાએ કાયમ રહે નહીં પણ ઘડીમાં આગલા ભાગમાં થાય અને ઘડીમાં પાછલા ભાગમાં થાય, એ રીતે માથામાં દોડતું ફરે. વખતે થોડીવાર નરમ પડે અને પાછું શીર થાય. સાંજે અને થંડે વખતે દરદમાં વધારો થાય. ગરમીને વખતે અથવા માથાને ગરમ રાખવાથી દરદ નરમ પડે.

સખખ—થંડી હવા લાગવાથી, થંડી હવાવાળી જગોમાં રહેવાથી અથવા માથા ઉપર ઘણી થંડી ઓજ મુકવાથી અથવા સંધીવાના ધણીને આ દરદ વધારે થાય છે.

ઉપાય—ઝાડો કમળ હોય તો જુલાબ આપી ઝાડો સાફ લાવવો. પછી રાત્રે ડોવરસ પાઉડર ગરેન ૫ ફકાડવું, તેથી રાત્રે ઊંઘ આવશે. અને બીજી દીવસે નીચેની દવાને મેળવી તેના ૬ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દીવસમાં ત્રણ વાર ફકાડવું.

એનટીમોનીઅલ પાઉડર ... .. ગરેન ૬

ડોવરસ પાઉડર ... .. ગરેન ૧૫

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓની ૬ ગોળીઓ બનાવી અંકેક ગોળી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર ગળાવવી.

કેમફર ... .. ગરેન ૪

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ કોલચીકમ ... .. ગરેન ૨

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હાઇપોસીઆમી... .. ગરેન ૬

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય અને તેની સાથે સંધીવાનું દરદ હોય તો હેઠળ લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

સાઈટ્રેટ આવ પોટાસ ... .. દરામ ૨

વાઈન આવ કોલચીકમ ... .. મીનીમ ૪૫

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ. દરામ ૧

કેમફર વોટર ... .. આંઉસ ૬

અથવા વીજળીના સંચાની મદદ લેવી તેનો એક છેડો કુખ્તા માંથા ઉપર લગાડવો. અને બીજો છેડો હાથમાં પકડાવવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

પોટાસા આઈઓ ડાઈડ... .. ગરેન ૧૨ થી ૩૦

ક્લોરાઈડ આવ આમોનીઆ ... .. ગરેન ૪૦ થી ૬૦

ઈનફ્યુઝન આવ હોપ્સ ... .. આંઉસ ૪

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

કોસ્ટ, એરંડાનું મુળ, સુંક, એને છાસમાં ખારીક વાટી ગરમ કરી માયા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા અડ્ડના લોટને પાણીમાં કસણીને તેનો રોટલો કરી એ રોટલો એક પહેર મુઘી માથા ઉપર બાંધી રાખવાથી આરામ થશે.

લોહી વીકારનું માથાનું દરદ.

નીશાની—માથુ ઘણું જીરમાં ફૂલે, અને તે ગરમ હોય, ચેરો તથા આંખ લાલ થાય, નાડી ઉતાવળી અને બરેલી હોય, અને કાનપટ્ટી આગળ લોહીનો ધબકારો થાય, કાનમાં ગુંગું અવાજ સંભળાય, ઝાડો કબજા હોય, પીસામ ઘોડો અને લાલ હોય, અને હાથ પગ થંડા લાગે. આ માથાના દરદની એ જાત છે. એક લોહી વીકારનું જોરાવર દરદ, અને બીજું લોહી વીકારનું ધીમું દરદ, તેમાં પહેલી જાતમાં ઉપર પ્રમાણે આનંદ હોયછે, અને બીજી જાતમાં માથાનું દરદ ધીમું ધીમું હોય, આંખમાં કે-ફની માફક જણાય, આંખે ઝાંખું દેખાય, કાનમાં અવાજ થાય, ચેરો જરા ફીકો લાગે, ઉચે જોવાથી માથુ ફૂલે, ઊંઘ બહુ આવે, નાડી ધીમી અને નમળી ચાલે.

ઉપાય—પહેલી જાતના માથાના દરદમાં ઝાડો કબજા હોય તો જી-લામ આપી પેટ સાફ લાવવું, અને જોરાવર બીમાર હોય તો અને કાનપટ્ટી ઉપર ફરતો ૧ થી ૩ ડાઘન જળો મેલાવવી. સંગરાહ મુકાવવી. માથા ઉપરના મુવાળા કાઢી નંખાવી ઉપર થંડું પાણી અથવા બરફ મુકવે. અથવા પાણી અને કોલન ચાટરમાં લુગડું ખોળી માથા ઉપર મુકવું અને તેને બીજાં રાખવું. અને તેને અંધારા ઓરડામાં રાખવે. પણ પવન સારી પેઠે આવવા દેવો.

જો લોહી વીકારનું ધીમું દરદ જોરાવર માણસને થાય તો અને કાન-પટ્ટી ઉપર જળો મેલાવવી, અને ઝાડો સાફ લાવવો પણ નાડી નમળી હોય તો જળો મેલાવવી નહી, પણ ઝાડો સાફ લાવી નીચેની દવામાંથી ૧ લીકરેગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વખત પાવી.

ટીચર આવડ્યા... ... મીનીમ ૩૦
 કમપાઉડ ટીચર આવ નેનસીના. મીનીમ ૬૦
 આમોનીઆટડ ટીચર આવ વેલેરીઅન. મીનીમ ૪૫
 પાંણી ... ... આઉસ ૩

માયાના દરદો ઉપર લગાડવાની દવાઓ—કોલાનવોટર અને પાંણી, લવંડરચાટર અને પાંણી, ગુલાબજળ, અથવા પાંણીમાં અથવા ગુલાબ જળમાં ધસેલું સુખડ વીગેરે મુકવું. માથુ ધાલુજી ગરમ હોય તો ખરફનો કટકો માથા ઉપર ફેરવવાથી ફાઅદો થાય છે.

પણ વાના અને બીજા માયાના દરદમાં જેમાં માથુ થંડુ હોય અથવા થંડી ઓજ લગાડવાથી દરદ વધારે થાય તો, તે લગાડવી નહીં. પણ તેને બદલે ગરમરેતી અથવા ગરમ મીઠું અથવા ગરમ છાતનો અથવા ફલાનલનો સેક કરવો. માથા ઉપર ફલાનલ લપેટી રાખવું. રાતે સરદીના વખતે માથુ ઉધાડુ ન રાખવું.

વાના તથા નખળાઇના દરદમાં જ્યારે ફુખાવો ઘણો હોય ત્યારે ૪૦ થી ૬૦ ટીપાં ટીચરઓપીનાં દરદની જગો ઉપર ઓપડવાં. અથવા ૨ ગરેન અફીણ જરા પાણીમાં ધસીને ઓપડવું. અરધું માથુ ફુખવું હોય ત્યારે પણ આ દવા લગાડવી સારી છે.

પગ થંડા હોય તો ગરમ પાણીમાં અથવા ગરમ પાણીમાં ૧ અમ્મો રાઇનો ભુકો નાખી ઘુંટણ સુધી બોળી લુછી નાખી ધાબળીથી લપેટી લેવા.

ઘણો દારૂ પીવાથી માથુ ફુખવું હોય તો પલવીસ એપીકાક ગરેન ૩૦ અથવા સલફેટ આવ ગ્રીક ગરેન ૨૦ ને પાણીમાં નાખી પાઈ ઉલટીઓ કરાવવી. અને દારૂ બધો ઉલટીમાં નીકળી જાય કે તુરત ગા દરંમ રૂબાઈ અને ૧૫ ગરેન કેલસાઇન્ડ મેગનેસીઆ પાણીમાં નાખીને પાવું. અને ત્યાર પછી ૩ ટીપાં નાઇટ્રેટ આવ એમાઇલ રમાલપર છાંટીને સુધાડવું.

(કઠણુ ટાંકી)

માંદીના આંતરથી માથુ ફુખ્તુ હોય અને આંતરની ગેરાવર હોય તો પારાની ધુણી આપવી, અથવા પારાનો મલમ માથા ઉપર ચોપડવો. અને ૫ ગરેન પોટાસા આધ્યોડાઈડ કરીઆતાના ઉકાળામાં દાહડામાં ત્રણ વખત પાવું.

ગુરદાના દરદથી માથુ ફુખ્તુ હોય તો ગુરદા ઉપર ગરમ સેક કરવો. અને એક જુલાબ આપવો. પછી ૧૫ ગરેન એસીટ્ટ પોટાસ તથા ૨ થી ૪ દરાંમ ધનક્યુઝન આંવડીજીટેલીસ એ બનેને મેળવી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

સજેખમથી માથુ ફુખ્તુ હોય તો સરદીના ઉપાય કરવા. અને કસ્તુરી, હીરામોળ, અફીણ અને તીખાં એ ચારે વસ્તુને દારૂમાં ધસીને માથા ઉપર ચોપડવું. તથા ધનુરાના પાંદડાનો રસ બદાંમના તેલમાં મેળવી માથા ઉપર ચોપડવો. આમોનીઆકારમોનસ સુંધાડવું. ધરસલક્યુરીક માથા ઉપર ચોપડવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો,

મુખડ, કમળકાકડી, એને ટાઢા પાણીમાં વાટી માથા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા સો વાર ઘોચલા ધીનો માથા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા કપુર, કેસર, સાકર, મુખડ એ બધાને બકરીના દુધમાં બારીક વાટી માથા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા સુંડ અને ગોળને પાણીમાં વાટી તેનો નાસ આપવો.

માથે લોહી ચડવાનો રોગ.

(એપોપ્લેક્સી—Epoplexy.)

નીશાની—આ દરદ લોહીઆર અને ગેરાવર માણસને થાય તારે ને નીશાનીઓ જણાય છે તે સઘળી નીશાનીઓ નખળા અથવા પોચા

માણસને થાય છે, તેમાં જણાતી નથી. લોહીઆર માણસને થાય છે તારે દરદી એકદમ જમીન ઉપર પડી જાય છે, તેનો દમ જોરમાં આવે છે, અને જંઘમાં ધોરતો હોય તેવો અવાજ નીકળે છે, એહરો લાલ તુતી જેવા લાગે છે, માથાની તથા ગળાની બહુ નસો તણાઈ આવે છે, માથુ બહુ ગરમ હોય છે, આંખ ઘણીજ લાલ હોય છે, અને તે અરધી ઢાંકિલી અથવા બીલકુલ બંધ હોય છે, આંખની કીકી અસલ કરતાં મોટી થાય છે, નાડી બહુ ભરેલી શકત અને ઊતાવળી હોય છે તથા શરીર બહુ ગરમ હોય છે.

પણ નબળા માણસને થાય તારે પેલેલાં માથુ ડુખ્યા કરે, ચેરો ફીકો થાય, હોઠ સફેદ દેખાય, નાડી નાંની અને પોચા લાગે, અંગ થંડુ થાય, અને દરદીનો જીવ ફરી આવી બેભાન થાય. પછી જીવ ઠેકાણે આવે તારે હાંશીયાર થાય તારે પણ માથુ ડુખવાનું કીધા કરે. વખતે તે પછી શરીર ગરમ થાય અને પાછી બેહોશી થાય.

ઉપાય—આંખરી જોરાવર અને લોહીઆર હોય તેને આ રોગ થાય તો તેને સંગરાહ મુકાવવી. અને આંખરીની શકતી ઉપર લોહીનો જોસ ચડી ગયો હોય તેટલું લોહી કાઢવું, પણ નાડી મોટી તથા શકત હોવાને બદલે મધીયમ કદની હોય તો બંને કાનપટી ઉપર ૨ થી ૩ ડબ્બન જણો મલાવવી. માથાની હેઠળ તકીઓ મુકી તેને જંઘું રાખવું. ગરદનની આસપાસ તંગ બાંધેલું હોય તે છોડી નાખવું. પગને ઉના પાણીમાં ઓળવા. આંખરી ગળી શકે એવા હોય તો કેલોમલ ગરેન ૩ અને કમપાઉન્ડ જેલપપાઉડર ગરેન ૪૦ થોડા પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. અથવા આંખરી ગળી શકે તેમ ન હોય તો ૪ થી ૫ ગરેન કેલોમલ જીભ ઉપર બભરાવવો, અને ઉપર ચમચે ચમચે પાણી પાવું. પણ ગળવાની શકતી તદન જતી રહી હોય તો ૨ ટીપાં કરોટન ઓઇલ જીભ ઉપર ઓપડવું. અને નાચેની દવાઓ મેળવી તેને એક મોટી પીચકારીમાં ભરી ચુદામાં મારવી.

એપસંમ સાલટ ...	...	આંઉસ ૧
સુનામખીમી ચા ...	...	આંઉસ ૨
એરંડીયુ તેલ ...	...	આંઉસ ૧
કાંજનું પાતળ પાણી ...	...	આંઉસ ૧૬

ઉપલી પીચકારીથી ઝાડો સાફ ન આવે અથવા પીચકારીની દવા અંદર ન જાય અને પાકું નીકળી જાય, તો ફરીથી એ પરમાણે કરવું. અથવા ૧૧૧ આંઉસ એરંડીયા તેલની ફક્ત પીચકારી મારવી.

માથા ઉપર થંકુ પાણી નામવું, અથવા બરફ ફેરવવો, અથવા મુકી રાખવો. રાઈની પટ્ટીઓ બનાવી પગની એડી તથા ઠેઠાંએ ઉપર મુકવી. આ દરદ બારી ખાણું ખાવાથી અથવા દારૂ પીવાથી હોય તો તેને ઉલટી કરાવવી.

પણ જો નમળા ખાંધાવાળાને આ રોગ થયો હોય તો સંગરાહ મુકાવવી નહી. પણ આમોનીઆ કારબોનસ સુંઘાડવો, મોઢા ઉપર થંકુ પાણી સારી પેઠે છાંટવું, અને સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક ટીપાં ૩૦ થી ૪૦ એક ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું. અથવા નીચેની દવાઓમાંથી એક ઝીકરગલાસ બરી દર એ અથવા ત્રણ કલાકે પાવું પણ અંગ ગરમ થવા માંડે તો તે બંધ કરવું.

કારબોનેટ આવ આમોનીયા' ...	ગરેન ૬
આરંજ સીરપ ...	દરામ ૪
પાણી ..	આંઉસ ૩૧

આ વખતે ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો નીચેની દવામાંથી એકેક વાઈન ગલાસ દર ચાર કલાકે પાવું. એક એ વખત આપવાથી ઝાડો સાફ આવે કે તે બંધ કરવું.

એપસંમ સાલટ ...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ સીનકોના...	દરામ ૪
સુનામખીનીઆ ..	આંઉસ ૩
પાણી ...	આંઉસ ૪

ઉપલા ઉપાઓથી ફાયદો ન થાય, અને લોહીયાર અને જોરાવર મા-
ણસ હોય અને તે મડદાની માફક થઈ ગયો હોય તો, કેથારીડીસ પલા-
સતરની એક પટ્ટી ગરદન ઉપર મુકવી. અને બીજી માથાની જોપરી
ઉપર, અને બે પટ્ટીઓ કાનપટ્ટી ઉપર મુકવી. જ્યોત્તી એક ચમતકારની
માફક આરામ થશે. યાદ રાખવું જોઈએ કે આ દરદની શરૂઆતમાં
અથવા મટવા પછી દારૂ બીલકુલ પાવો નહીં. દારૂ તે દરદને એક
ઝેરની અસર કરે છે.

..

૬૬૩.

(એપીલેપસી—Epilepsy.)

નીશાની—૬૬૩સર થતાં કેટલીક વખત આંખરી મોટેથી રોડો પાડે,
અથવા ઓસ પાડે. જમીન ઉપર બે સુધી થઈને પડી જાય. હાથ પગ-
માં તાણ થાય અને તેને લીધે આખું શરીર હાલાકરે હાથનાં આગળાં
વળી જાય, સ્વાસ ગભરાએલો ચાલે, ચેરો લાલ થાય. કોઈ વખત મોઢું એક
બાજુ ફરી ગએલું લાગે. મોઢા ઉપર ફીણ આવે, આંખના ડોળા ફરવા
ઈ જાય. ચાવણીઆં ખુબ જોરથી ખેંસી જાય. અને વખતે જડખાની વ-
ચે જીભ આવી જાય તો તે કપાઈ જઈ લોઈ નીકળે. ઝાડો તથા પીસા-
બ બે અખતીઆર આવે, એવી અવસ્થા થાડો વખત રહે પછી આ-
ંખરી થોડો વખત સાંત પડી રહે, અને પછી પાછો હુશીઆર થાય. આંખ-
રીને તરેહવારે સ્વપનાં આવે, તરેહવારે ચીતરો સ્વપનામાં દેખાય, ધારતી
બરેલા અવાજ સંભળાય, માથુ ફુએ અને આંખે ઝાખ મારે. અને તે રોગ
થઈ આવવાનો હોય તારે પેહેલાં હાથ ઉપર જાણે કુંઈ જનનવર ચાલતું
હોય એવા સજવળાટ લાગે.

સખખ—તે રોગ વારસા તરીકે ઉતરતો આવે છે. ધણો દારૂ પીધાથી

અથવા બીજી કેફી વસ્તુ વાપરવાથી ઘણી રંડી બાજી કરવાથી હાથ રસ ની ધીકારવા જોગદેવથી, ઠાંકી થવાથી, ધાત જવાથી, પથરીના આબરમાં ગુરદાની રેતીના આબરમાં ખરડાના કાંઠાની ગુડમાં વરમ અથવા ગુમકુ થવાથી, પેટમાં કરમ થવાથી, બાળકને દાંત પુટવાથી, ઓરતને ગરબ સ્થાનના દરદથી, ભિભની બીમારીથી વીગરે એવા કારણોથી તે દરદ ઉતપ ન થાય છે.

ઉપાય—જ્યારે ૬૬૩ થઈ આવે ત્યારે દરદીને એક ગાદલા ઉપર સુવાડી તેના માથા નીચે નાકીઆ મુકવો. તેમ જુગડાં પેહેરેલાં હાથ તે ઢીલાં કરવાં. દાંત વચ્ચે જીભ ન આવી જાય તેને વાસ્તે દાંતોની વચ્ચે મોટું જુવ અથવા લાકડાનો કટકો મુકવો, પણ તે ગળી ન જાય તેની સંભાળ રાખવી. માથુ ઉઠુ હાથ તો થોડું પાણી રેડવું અને તેને લાઈકર આમોનીઆફોર-ટીઅર અથવા આમોનીઆ કારબોનસ સુંઘાડવો. અથવા મોઢા ઉપર થંડા પાણીના ફટકા મારવા. તપખીર અથવા છીકણી સુંઘાડવાથી ફાય-દો થાયછે. વાસ્તે તે સુંઘાડવી. આમરજ થવાની શરૂઆતમાં નીશાની તરીકે સળવળાટ થાય તો જે જગાથી તે સળવળાટ શરૂ થવા માંડે તે જગો ઉપર જુગડાનો જોરથી પાટો બાંધી દેવો, જેથી વખતે ૬૬૩ થવું અટકી જશે. તે મરજ નહીં થાય તેને વાસ્તે ઉપર જણાવ્યા પરમાણે જે કારણથી તે રોગ થયો હોય તે બંધ કરવું. અને આબરોનો ઝાડો કબજ હોય તો કમપાઉન્ડ રિપાર્બ પાઉડર દરોમ ૧ ગરમ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. અથવા કાસટર ઓઇલનો જીલાબ આપવો. ઝાડો સાફ આવવા પછી કુવત આવે એવી દવાઓ અને ખોરાક આપવો. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી લાંબા વખત સુધી એક પણ દીવસનો ખાંચો લાંબા સીવાય દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર પાવી.

પોટાસા ઓમાઇડ ... દરોમ ૧

આમોનીઆ ઓમાઇડ ... ગરેન ૪૦

ટીચર આવકેસકેરીલા	...	દરાંમ ૨
પાંણી	... ..	આંઉસ ૬

ઉપર જણાવેલી પોટાસા ખોમાઈડ નામની દવા એક અથવા બે અઠવાડીઆં સુધી પાવાથી દરદીન શરીર ઉપર રાતાડાઘ જેવું કંઈ ન વરતાય અથવા કંઈ અવગુણ ન વરતાય તો જાણવુંકે તે દવા ફાયદો કરસે, વાસ્તે તે દવા ૧ દરામ છે તેને બદલે વધારી ૨ દરામ ઉપલી દવાઓની સાથે મેળવી તેના ચાર ભાગ કરી ઉપર પરમાણે પાવી. અથવા આ રોગ કોઈ પણ રાંડના આજરથી થયો હોય તો ઉપલી દવાઓની સાથે ૨૦ થી ૬૦ ગરેન પોટાસા આઈઓડાઈડ મેળવી ઉપર પરમાણે પાવું. અથવા નીચેની દવાઓની ૧૨ ગોળીઓ કરી અંકેકી ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર પાણી સાથે ગળાવવી. એ દવા પણ થોડા દીવસ સુધી જરૂરી રાખવી, જેથી ઘણા ફાયદો થાયછે.

સલફેટ આવર્ગીક	...	ગરેન ૨૪
એક્ટ્રાક આવજેનસીઅન	...	ગરેન ૩૬

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરે ગલાસ દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું.

ફાસફેટ આવર્ગીક	• ...	... ગરેન ૨૦
ડીલુટેડ ફાસફેરીક એસીડ	...	... દરાંમ ૧૧૧
ટીચર આવ રીલી	...	... દરાંમ ૧૧૧
પેપરમીટવોટર	... ..	... આંઉસ ૬

કદાપી ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાઓની ૧૨ ગોળીઓ કરી અને અંકેક ગોળી દાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

વેલરીએનટ આવર્ગીક	..	... ગરેન ૧૨
એક્ટ્રાકટ આવ બેલાડોના	...	... ગરેન ૩
એક્ટ્રાકટ આવ જેનસીઅન	...	... ગરેન ૧૨

અથવા ૧૨ ગરેન લેક્ટેટ આવર્ગીક તથા ૧ ગરેન એક્ટ્રાક આવ

નકસવોમીકા એ બનેની ત્રણ ગોળીઓ કરી અફેફી ગોળી દાહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

અગર જે ફેફરાવાળા માંણસને ઘેલાપણાના કંઈ આન જણાતાં હોય તો ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ પાંણીમાં નાખી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા ૫ થી ૨૦ ગરેન બ્રોમાઇડ આવ સોડી-અમ પાણીમાં નાખી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ફેફરાની સાથે કરમનો આજર હોય તો ૬ ગરેન સેનટોનાઇન અને ૩૦ ગરેન જલપપાઉડર તૈનાં ત્રણ પડીકાં કરી દાહાડામાં ત્રણ વાર થોડા દીવસ સુધી જરી રાખવાં, તેથી ફાયદો ન થાય અને કરમનું જર હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧૧ આઉસ જોટલી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ડરપીનટાઇન	...	...	મીનીમ ૩૦ થી ૬૦
યુંદરનો બુકો	...	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ આવ નાઇટરીકઇથર			દરાંમ ૧
ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબા	...	...	આઉસ ૬

નીમારથી ખમી શકાય તો હમેશાં થંડા પાંણીથી નવરાવવો. અને માથા ઉપર થંડુ પાંણી રેડવું. અને સાંજ સ્વાર મગરનું તેલ પાવું.

ફેફરાના મરજમાં પોઝસા બ્રોમાઇડ બહુ ફાયદો કરેછે, વાસ્તે પોઝસા બ્રોમાઇડ વાળી દવા ધણા દીવસ જરી રાખવી. ઉપલા ઉપાઓ જલદી જલદી ફેરબદલ કરવાથી ફાયદો નહીં થાય વાસ્તે દરેક ઉપાય ધણા દીવસ અજમાવવો અને તેથી આરામ ન થાય તો બીજી અજમાવવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે દસી દવાઓ વાપરવી

જોગોવજ ગરેન ૬ ને વાટી મધમાં મેળવી દરરોજ સ્વારમાં ચટાડવો.
અથવા

ધોળા સાકર કોળાના રસમાં જોડીમધ ગરેન ૬ નાખીને દાહાડામાં ત્રણ

વાર પાવું. અથવા ગાવસુકણાંનો ભુક્ષો ગરેન ૩ છીકણીની માફક દરરોજ સુંધાડવો અથવા

માલકાંકણી ...	દરાંમ ૧
કડવા લીમડાનાં પાન ...	દરાંમ ૧
જેટીમધ ...	દરાંમ ૧
સરગવાની છાલ ...	દરાંમ ૧
તલનું તાજુ તેલ ...	આંઉસ ૨
ગઉમુતર .	આંઉસ ૮

ઉપલી ચારે ઓળેને ખુબ વાટી તેને તેલ તંથા ગઉમુતરમાં મેળવી ચુલા ઉપર ચડાવી ઉકાળતાં બાકી તેલ રહે ત્યારે તેને ગાળી તે તેલ દરરોજ શરીર ઉપર ઓળવું.

અથવા હરડેળ, ખેડાં, આંમળાં, સુંઠ, તીખાં, લીડીપીપર, વધારણી, વજ, સીંધાલુણ, કડું, નાની પીલુડીનાં પાન, ઘોળો સરસવ, લીંબુનો રસ. એ બધાં બરાબર લેઈ લીંબુનો રસ ઓસડોથી બમણો લેવો. બધાં ઓસડો ને બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી પછી તેને લીંબુના રસનો કરમો દેવો. તે છાંએ સુકવી પછી તેને બકરીના મુતરમાં ખરલ કરી તેના ગોળીઆ કરી સુકવી પછી તે ગોળી ઉપલી બીમારીવાળાને બકરીના મુતરમાં ધસીને આંજવી.

છાકટપણાથી ભેજ ઉપર થતી અસર.

(ડીલીરીઅમ ટ્રીમેન્સ—Delirium Tremens.)

નીસાંની—બીમાર ધડ પુંછડા વગરનું કલાકોના કલાકો ધણું બકા કરેછે. હાથ પગ ધુજેછે જોંધ બીલકુલ આવતી નથી. હળવે હળવે ભેજની શકતી તદન જતી રહેછે અને બીમાર ઘેલા માણસના જેવો બની જાયછે.

સખખ—ઘણો દારૂ પીવાથી અથવા દારૂ પીવાનો માવરો હોયતો તે એકદમ પીવો બંધ કરવાથી આ દરદ થાયછે.

ઉપાચાર—૩૦ ટીપાં ટીચર ઓપી પાણીમાં નાખી પાવાં અને ૫
છી જીલાય આપવો.

અથવા ૦૧ દરામ પોટાસા ઓમાઇડ તથા ૧૫ ગરેન હેડરેટ કલો
રલ એ બનેને એક આંહસ પાણીમાં નાખી પાવું તેથી જંધ ન આવેતો
તે દવા દર બમે કલાકે પાવી જેથી જંધ સારા પડે આવજી. અને જંગી
ઉઠા પછી હુશીઆર થસે. બીમારને અંધારા ઓરડામાં રાખવો. જંધ-
માંથી ઉઠ્યા પછી નખજાઈ તથા સુસ્તી લાગેતો તેને જે દારૂ પીવાનો મા-
વરો હોય તે થોડો પાવો, અથવા જીન અથવા પોરટર પાવો. ઝાડો સાફ
ન આવતો હોયતો નીચેની દવાઓ મેળવી તેના ગુદામાં પીચકારી મારવી.

ટરપીન ટાઇન	...	દરામ ૨ થી ૪
એરંડીયુ તેલ	...	આંહસ ૧
કાંજનું પાણી	...	આંહસ ૧૦

અથવા ૨૦ ગરેન વધારણી અને ૧૨ ગરેન તીખાં એ બનેને મે
ળવી તેના છો ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દર બમે કલાકે પાણી સાથે
ગળાવવી. અથવા નાંચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણુ વાઇન
ગલાસ દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

બાઇકારબોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૪૦
ધથર કલોરીક	...	દરામ ૧
એસીડ હેડ્રોસીઆનીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૬ થી ૧૨
કેમફર પોટર	...	આંહસ ૬

નખજાઇ જણાય તો ઊપલી દવામાં ૨૦ ગરેન કારબોનેટ આવ
આમોનીઆ નાખીને ઉપર પરમાણુ પાવું. દારૂ ધણો પીધો હોય ત્યારે ૬-
૨૮ની સીરઆતમાં આજરીનાં કપડાં તંગ હોય તે ઢીલાં કરવાં. જરૂર જ-
ણાય તો ૩૦ ગરેન પલવીસ એપીકામ્યુના પાણીમાં પાછને ઉલટી કરાવવી.
તેના ઉપર થંડા પાણીની પખાલની અથવા મોરીઆની ધાર કરવી.

ઉપલી અગ્રજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પરમાણુ દેસી દવાઓ વાપરવી.

આફુ દરામ ૦૫ તથા ગોળ ૧ દરામ એ બનેને મેળવી તેની ગોળી કરી સ્વારમાં ગળાવવી. સાંજે હરડેની છાલ દરામ ૧ બેડાની છાલ દરામ ૧ આંમળાની છાલ દરામ ૧ એ ત્રણેનો ઝીણો ભુકો કરી તેની મધમાં ગોળી કરી ગળાવવી. એ પરમાણુ સાત દાડા જરૂરી હોખવું.

પાણીનો મોસ બહુ પડતો હોય અને ગરમીની આતસ બહુ થતી હોયતો, ખજૂર દરામ ૨, દરાક દરામ ૧, પાકલ આમલી દરામ ૧, દાડમના દાણા દરામ ૧, લીલાં આંમળાં દરામ ૧ એ પાંચે મીઠાને પાણી આંહસ ત્રણમાં વાટી તેમાં થોડી સાકર નાખી ગળી તે સરખત અકેક આંહસ દાડામાં ત્રણવાર પાવું. દારૂ પીવાથી પેટમાં બાદીથી ઉબળકા આવતા હોયતો, ચવક, સંચળ, સેકેલ વધારણી. બીજોરાંની કળી, મુંઠ. એ બધાનો ભુકો કરી પીવાના દારૂમાં નાખી એક દરામ સુધી પાવું.

ધનુસવા અથવા આંચકી.

(ટેટેનસ Totanus)

નીશાની—થંડી હવામાં મુતાથી એકાએક આ દરદ થાય છે. આખા શરીરમાં ખેચતાણ થાય અને આંકડી આવે, દરદીનો દેખાવ સજડ થઈ ગએલો અને ખેચાઈ ગએલો લાગે. ૧૦ થી ૧૫ મીનીટ ખેચતાણ તથા આંકડી ધણી આવે અને પાંચ દસ મીનીટ નરમ પડી જાય અને પાછું થાય. એ પરમાણુ થયા કરે. તાણ અને આંકડી ધણી આવે ત્યારે ડાઘાં પીસાઈ જાય, આજરૂરીથી ખોલાય નહી, મોઢુ ઉઘડે નહી, હાથ પગ અને શરીર સજડ થઈ જાય. દાંત પીસેલા દેખાય, આજરૂરી આંખે ટગર ટગર જોયા કરે. પાણી પીવાય નહી. મોઢુ ઉઘડવું

હોય અને પાણી પીવા જાય તો તાણ વધારે આવે, આખું શરીર કમા-
નની માફક વળી જાય.

સખમ—ધણી થંડી જગો ઉપર સુતાથી, શરીરના કોઈ ભાગને જ-
ખમ લાગવાથી, કોઈ વખત જખમ થયા પછી એ દરદ તુરત થાયછે.
અને કોઈ વખત થોડા દીવસ પછી થાયછે. પણ અકસર જખમ લાગ્યા
પછી ૪ થા અને ૧૪ મા દાડાએ વધારે થાયછે. લડાઇના માણસો
જખમી થયા હોય તેને એ મરજ વધારે થાયછે. જખમ થયા પછી નવ
દીવસ થયા પછી જખમ ઓછો થતો જાયછે. કેટલીક વેળા પેટમાં કરમ
પડવાથી પણ એ મરજ થાયછે.

ઉપાચાર—દરદીને સાંત ઓરડામાં રાખવો. તેના શરીર ઉપર દવા
લાગવા ન દેવી તેને કોઈએ અડવું નહી. કાંજી શેરવો દુધ જવો દલકા
ખોરાક વખતસર દરદીને આપવો. તેનો ઝાડો સાફ લાવવા કુંમપાઉન્ડ
જેલપપાઉડર દરમ ૧ ને પાણીમાં નાખી પાવું એથી ઝાડો સાફ ન
આવે તો ૧ આંઉસ એરંડીયુ તેલ પાવું. પણ જો ગળી શકે તેમ ન હોય
તો ૧ અથવા ૨ ટીપાં કરોટન ઓઇલના જીભ ઉપર મુકવાં અને ટરપેન
ટાંઇનની પીચકારી ગુદામાં મારવી. એ મરજને એ ચાર રોજ થઈ ગયા
હોય અને આજરોની નાંડી નખળી હોયતો કરોટન ઓઇલ વાપરવું નહી.
પણ ગુદામાં એરંડીઆની પીચકારી મારવી. આજરોના બીજાના નીચે
ધખતા અંગારા અથવા ઉકળતુ પાણી રાખી મુકવું, અને શરીરને ગરમી
આપતા રેવું. અને તેને નીચે પરમાણે દવા તદઆર કરી તેમાંથી એક
લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણવાર અથવા તાંણ બહુ હોયતો ૪ વાર
દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવું.

ટીચર આવ ધનડીઅનહેમ્પ ... ટીપાં ૪૦

સ્પીરીટ આવ કલોરો ફોરમ ... ટીપાં ૬૦

કવીનાઇન ... ગરેનુ ૮

કેમકરવોટર

... આંકડો ૪

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી ૧ લીટર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે રાત અને દીવસ દરરોજ પાવી. હમેસાં આદવા તાજી બનાવીને આપવી થોડા દીવસ સુધી તે ચાલુ રાખી આજરોને તેની કેકમાં રાખવો. જેમ જેમ ફેર પડતો જાય તેમ તેમ દર ત્રણથી ચાર કલાકે ૧ લીટર ગલાસ ભરી પાવાને બદલે દર પાંચથી છ કલાકે પોણું વાંછન ગલાસ ભરી પાવું.

પોટાસા બ્રોમાઇડ ... દરમી ૩

ટ્રીચર આવ કેનાબીસ ... દરમ ૨

હેડરેટ આવ કલોરલ ... ગરેન ૧૦૦

પાણી ... આંકડો ૬

ધણી વખત ૧૫ ને બદલે ૩૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલ મોટી ઉમરનાને એક વખતના ખોરાકમાં દીવસમાં ત્રણવાર આપવાથી અને તે થોડા દીવસ ચાલુ રાખવાથી અતી ઘણા ફાયદો થાયછે. પણ તેવે વખતે સાથે પોટાસા બ્રોમાઇડ આપવું નહીં. આપવાથી આજરો આખો દીવસ અને રાત કેકમાં રહેછે.

આજરોનું શરીર ચંકુ થઈ જાય અને નાડી ખેસી જાય તો ખાંડી અથવા વાંછન આપવો.

થોડી થોડી મીનીટ ખેંચતાણ થવું હોય અને ઉપરા ઉપરી આંકડો આવતી હોયતો ૮ થી ૧૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલ ગુલાબના સરખતમાં નાખીને દર અરધે કલાકે પાવું જેમ જેમ ફેર પડતો જાય તેમ આ દવા આપવાનો વખત ફેરવીને એટલે લાંબો વખત રાખીને વધારતા જવું. ખરાડાના કાંઠા ઉપર બે ઇંચ પોહાળી અને આઠ ઇંચ લાંબી ખેલાડોના અથવા નીચેની દવાની ૪ ગોળીઓ ગુંદરના પાણીમાં બનાવી અને અંકેક ગોળી દર ૪ કલાકે ગળાવવી.

એકરૂઠાકટ આવ બેલાડોના ... ગરેન ૧

કવીનામન ... ગરેન ૬

તાણુ એવ ધણું થતું હોય તે વખતે ગા દરામ કલોરોફોરમ રમાલ ઉપર છાંટી છેટેથી સુંઘાડવું. તેથી આરામ જણાય તો તેજ પ્રમાણે તણુ કલાક પછી સુંઘાડવું. પણ હવાદ રાખવું કે તેની નાડી ખેસી ન જાય નાડી ઝીણી પડી જતી જાય તો તે બંધ કરવું, અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી જેમ જરૂર પડે તેમ ૧ આંઉસ નેટલી દર મેથી તણુ કલાકે રાત દહાડો પાવી.

કવીનામનડી સલફસ ... ગરેન ૧૨

ટીચર આવ કેનામીસ દરામ ૨

હેડરેટ આવ કલોરલ. ... ગરેન ૬૦

ટીચરઓપી ... દરામ ૧૧

પાણી ... આંઉસ ૮

આજરોનિ જખમ થયો હોય તો જખમને દર રોજ ગરમ પાણીથી સાફ કરવો. અને જખમમાં કાળો સડો થયેલો ભાગ હોય તો ટરપનટાઇનમાં લીન્ટનું લુગડું બોળી જખમ ભેવડો કરી મુકવો. અથવા અલસાનું પોલટીસ દીવસમાં ચારવાર બાંધવું. પણ જખમ લાલ હોય તો દર રોજ સાફ કરી સફેત મલમનો પટ્ટી મારવી. જખમને ધસડીને ઘોવો અથવા લુછવો નહીં. પણ તેને આસતેથી વાદળીવતી ઘોઈ લુછી પટ્ટી મારવી. ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

એરંડાનું મુળ

બીલીનું મુળ

મેડી ભારોંગણીનું મુળ

ઉભી ભારોંગણીનું મુળ

સંચળ

સુંક

તીખાં

લીડીપીપર

બીન્નિરાનું મુળ

સાંધાલુણ

વધારણી

એ બધાં સરખે ભાગે લેઈ તેને ખાંડી તેમાંથી ચાર દરામ લેઈ તેમાં છ આંઉસ પાણી નાખી તેને ઉકાળી બાકી એક આંઉસ પાણી રહે તારે, ઉતારી ગાળી લેઈ તે પાવું. અને પાછું તેના તે કુચામાં પાછું છ આંઉસ પાણી નાખી ઉકાળી બાકી એક આંઉસ રહે એટલે ઉતારી સંધ તેને ગાળી સાંજે પાઈ દેવું.

(હીસ્ટેરીઆ Hysteria.)

નીશાની—ઘણું કરીને આ રોગ જુવાન અને યોગ્ય મીનજવાળી ઔરતોને થાય છે. તેમજ વખતે મરદને પણ થાય છે. આ રોગ શરીરની તંતુઓને મળતો છે. આ રોગ શરૂ થવાની આગમજી જીવ ધુજી આવે, ફેર ચકર આવે, હાથ પગ થંડા થઈ જાય, છાતી ધબકા કરે, અને ચેરાની બાહી અથવા રંગ બદલાઈને ઘોળો પુણી જેવો થાય. હોઠ પુણી જેવાયઈ જાય. તે નીચે અથવા બીજાના ઉપર સુઈ જાય તેને પુછીએ તો તે બરાબર જવાબ આપે નહીં. બીજાના ઉપર આમથી તેમ પછાડા મારવા કરે, હોઠ અને ખેસે, તેના હાથ પગ ખેંચાય, અને આમથી તેમ અકાળે, જોરમાં મુડીવાળી રાખે. માથું નાંચું નાંખી દે, દાંતીઆ ખીસાઈ જાય, રાડો પાડે અને વખતે કોઈને ગાળો દે. વખતે ડચકા ખાઈને રોવે, અને વખતે હસે, માયાના વાળ વીખી નાંખે. કોઈને કરડવા જાય, અથવા બાઝી પડે. અને તે એટલું તો જોર કરે કે બે ત્રણ માણસો પણ ઝાલી શકે નહીં. એવી હાલત થોડી મીનીટો અથવા કલાકો સુધી ચાલ્યા પછી તે નરમ પડે અને ધીમે ધીમે હુંશીઆર થાય.

ઉપર પ્રમાણે આ રોગ શરૂ થવાને બદલે પેટમાં અથવા પેદુમાં ફાપાવો થાય ત્યાં કઠણ ગોળા જેવું જણાય, પેટમાં પવન દોડે, પેટ કુલીને ઢોલ જેવું થાય, પેટમાં ગગડાટ થઈને પવનનો ગોળો પેદુમાં પીપડી ઉપર ચઢી આવે. અથવા ત્યાંથી તે ગોળો ગળા સુધીમાં આવે અને તેથી આજરી ઝુઝાઈ જાય. તે અંદરથી હુંશીઆર હોય પણ બાહી શકાતું નહીં. અને ગળામાં આંગળાં ધાલી પવનના ગોળાને કાઢવાની કોશીસ કરે. એ ગોળાથી હાથ પગ થંડા થાય, જીવ ગભરાઈ જાય, વખતે રોવે અથવા હસે તેને કમ બંધ થઈ જતો હોય તેમ લાગે, પછી આડકાર આવીને

અથવા પુંઠેથી પવન છુટીને તે ગોટો હોં કુતરી જાય અને આગ્નરી
હુંશીઆર થાય છે. ૦

સમખ—આ દરદ ધાણું કરીને નખળા ખાંધા વાળી ઓરતોને થાય
છે. દસતાંનના તરેહવાર રોગથી, ગર્ભસ્થાનના રોગથી, અથવા સુવાવડના
દરદોથી આ રોગ ઘણે દરેજે થાય છે. વખતે ધાત જવાથી પણ આ
રોગ થાયછે.

ઉપાય—આ રોગનો ઉપાય તેમાં થતી જુદી જુદી નીશાંનીઓ પર
માણે કરવા જોઈએ.

હીશટીરીઆનું જોર થતાંજ થંડા પાણીના ફટકા મેટા ઉપર
છાંટવા. અને માથા ઉપર થંડા પાણીની ધાર રેડવી. અને આમોનીઆ
કારમોનસ અથવા સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક અથવા સ્પીરીટઆવ
લવંડર અથવા સ્પીરીટઆવ હારટસ હારન વીગરે જે હોય તે સુંધાડવું.
તેથી અસર ન થાય તો પગના ટેટા ઉપર અથવા છાતી ઉપર રાઇની
પટી ૦ કલાક સુધી મારી રહેવા દેવી. અને આગ્નરીથી ગળી શકાય
તેમ હોય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ જરૂર
પરમાણે દર બે અથવા ત્રણ કલાકે પાવી.

ધિરસલકુપુરીક... .. મીનીમ ૩૦

ફ્રેટીડસ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક દરામ ૧

સ્પીરીટઆવ કલોરોફોરમ... .. મીનીમ ૪૦

કેમફર વોટર ... .. આંહિસ ૩

છાતીમાં ગોળો ચડી આવે તેમાં પણ ઉપર પરમાણે ઠલિાળો કરવા,
એથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી પાઇ દેવી.

ટીચરઆવ એસેશટીડા ... .. દરામ ૦૧

સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક... .. દરામ ૦૧

આંડી ... .. સમઓ ૬

ટીચરઆવ વેલેરીઅન ... .. દરામ ૧

પાણી ... .. આંહિસ ૧૧

પેહેલીવાર તાણનોડ થાય અને તે નરમ પડે છે, ૧ ચમચી સ્પીરીટ આવ લવંડર તથા ૧ ચમચી સ્પીરીટ આમોનીઆ ઐરોમેટીક ૧ આંજ-સ પાણીમાં નાંખી પાઈ દેવું. અથવા ૧ ચમચી ઈથર સલ્ફ્યુરીક ૧ આંજ-સ પાણીમાં નાંખી પાઈ દેવું.

ઉપલુ દરદ ધાત જવાથી અથવા નખળાઈથી થતુ હોય તો તે પાછું નહીં થાય તેને વાસતે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી, તેમાંથી પોણુ વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચારવાર પાવી. અને તે ઘણા દીવસ સુધી જારી રાખવી.

ફેરીકવીનાઈન સાઈટ્રેટીસ કમસ્ટીકનીઆ ... ગરેન ૧૨
ઈનફ્યુઝનઆવ કાલમબા ... આંજીસ ૬

અથવા પાચન શક્તી નખળી થવાને લીધે પવન પકડવાથી થતુ હોય તો ૨ થી ૪ ગરેન વધારણી ફુલવીને સવાર બપોર તથા સાંજ ઘણા મહીના સુધી ગળાવવી અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણુ વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચારવાર પાવી.

ડીચરઆવ એસેફાટીડા ... દરામ ૨
પોટાસા ઓમાઈડ ... ગરેન ૪૦ થી ૧૨૦ સુધી
ડીચર કારડામ્મમકા ... દરામ ૨
કમપાંજીડઈન ફ્યુઝનઆવ જેનસીના આંજીસ ૬

અથવા દસતાન બરાબર ન જતુ હોય, અને થોડુ થોડુ ફૂર્પાને જતુ હોય, તો તે બરાબર જાય તેને વાસતે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી એકેકો ભાગ દીવસમાં ત્રણ વાર ઘણા દીવસ સુધી પાવી.

કમપાઉન્ડ ડીકાકસનઆવ એલોઝ ... આંજીસ ૩
કમપાઉન્ડ મીક્ષચરઆવ આયરન... આંજીસ ૩

પેડુ ઉપર રાઈની પટ્ટી મુકવી. ગરમ પાણીમાં થોડી વાટેલી રાઈ નાંખી તેણીને બેસાડવી.

અથવા દસતાન ધણુ જતુ હોઅતો, તેને અટકાવવા ૧૦ ગરેન એસીડ ગેલીક દીવસમાં ત્રણ વાર પાણી સાથે પાવું. અથવા ૨૦ ટીપા ટરપીનટાઈનને ગુંદરના પાણીમાં મેળવી દીવસમાં ત્રણવાર પાવું. અથવા ૨૦ થી ૩૦ મીનીમ લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ પાણીમાં નાંખી દીવસમાં ત્રણવાર પાવું, અને ઠંડા પાણીમાં લુગડુ મોળી પેડુ ઉપર મુકી રાખવું.

સાદ બેશ્લી ગયો હોય અને તે બોલી શકતી ન હોય તો વીજળીના સંચાનો એક છેડો આંતરનીના હાથમાં ઝલાવવો, અને બીજો છેડો સામા માંણસે પોતાના હાથે રેશમી રમાલ વીટાળી ઝાલવો અને તે છેડો તેણીની જીભની અણી ઉપર ફેરવવો.

ઉપલા દરદ એટલે અમકથી ઉલટી થતી હોય તો ૩ ભાગ ટીચર ઓપી તથા ૧ ભાગ ક્લોરોફોર્મ એ બનેને મેળવી લુગડુ મોળી પીપડીના પાડા ઉપર મુકવું. અથવા દસ મીનીટ સુધી પીપડી ઉપર રાખી પટ્ટી મુકવી. એથી ઉલટી બંધ થસે.

અમક ધણું જીરમાં થતું હોય તો ઈથીરીયલ ટીચર આવ વેલરી-યન સુંઘાડવું અથવા ૨ ગરેન મોનોપ્રોમાઈડ આવ કેમફર ૧ આંહિસ પાણીમાં નાંખી પાવું જેથી અમકનું જીર તુરત નરમ પડશે.

બરડાના કાંઠામાં દુખાવો થતો હોય તો એનટીમોની પોટાસા ટારટાર-સનો મલમ તે ઉપર ચોપડવો. અથવા જઠામાંસી દરામ ૩ થી ૪ અખજતુ પાણી આંહિસ ૧૦ એનો ૦૧ કલાક સુધી ઉકાળો કરવો અને થંડો પાડી તેમાંથી ૨ થી ૩ આંહિસ દીવસમાં બેથી ત્રણ વાર પાવું.

માથાનું દરદ થાય તો તે ઉપર ટીચર ઓપી તથા ક્લોરોફોર્મ ચોપડવું. અથવા લીનીમેન્ટ સેપોનીસ ચોપડવું. ઝાડો કબજ હોય તો કમ-પાઉન્ડ રિપાર્બ પાઉરનો જીલાબ આપી ઝાડો સાફ બાવવો.

શરીર નમ્મણ હોય તો કૌવત આવે એવી જેવી કે, ઠીંચર ફેરી જેવી દવાઓ ધણા દીવસ સુધી આપવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

હરડની છાલ	...	...	દરામ ૧
ઘોળો વજ	...	...	દરામ ૧
રાસના	...	...	દરામ ૧
સીંધાલુણ	...	...	દરામ ૧
આફુ	...	...	દરામ ૧
ધી	...	...	દરામ ૧
સરકો	...	...	દરામ ૧

ઉપલી પાંચ ચીજોને ખાંડી તે ભુકામાં ધી તથા સરકો મેળવી તેમાંથી બધે કલાકે એકેકી આંગળી ચટાડવું. ચાટવાની શક્તી ન હોય તો નીચેની દવા સુંઘાડવી.

તીખાં	...	...	ગરેન ૫
સરગવાના બી	...	...	ગરેન ૫
વાવડીંગ	...	...	ગરેન ૫

એ ત્રણે ચીજોને ખુબ ખાંડી લુગડે ચાળી તે છીંકણીનો માફક સુંઘાડવું. અથવા ફેશર, લવીંગ, કરીયાતુ, ટુકલકરો, લીડીપીપર, એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂંદા બાર આદાના રસમાં નાખીને સવારે તથા સાંજે બંને વખત પાઈ દેવું.

વોજળીના પડવાથી માણસનું બેશુધ થવું.

ઉપાય—વોજળીના પડવાથી કોઈ માણસ બેશુધ થઈ જાય તો, તેનાં સમ્રણાં લુગડાં કાઢી નાખી ૧૦ થી ૧૫ મીનીટ સુધી તેના શરીર ઉપર થંડુ પાંણી રેડવું. ફેફસામાં હવા દાખલ કરવા માટે પાણીમાં ડુબેલા માણસના ઉપાય પરમાણે ઉપાય કરવા. છાતી ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી. અથવા બલીસ્ટરનું તેલ મળી શકે તો તે પીછાવતી છાતી ઉપર

ચોપડવું. અને જ્યાં સુધી સુધીમાં આવે અને નાડી બરાબર ચાલે ત્યાં સુધી થોડો થોડો ખાંડો પાવો. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને પાવી અને જરૂર જણાય તો દર અરધાથી એક કલકિ ફરી પાવી.

ધથર સલફ્યુરીક	...	...	દરોમ ૧૧
બાઈકાર્બોનેટઆવઆમોનીઆ	...	...	ગરેન ૫ થી ૧૦
પેપરમેન્ટ વોટર	...	...	આંઝસ ૧૧

વીજળીનો સંયો મળી શકે તો તેનું થોડું થોડું આકરસણુ આત્મરોને આપવું, અને સુધીમાં આવે તારે બંધ કરવું આ ઉપાય સારો છે.

ચેતવણી—વરસાદના વખતમાં વીજળીનું તોફાન થતુ હોય, ત્યારે ઊંચા ઝાડ અથવા ઊંચા ગંજીઓ નીચે, અથવા ધાતુના બારણાં નીચે, અથવા કાંઈ પણ ધાતુની બનાવેલી ટાંકી અગર ખીજ એવી ચીજો પાસે, ઉભુ રહેવું નહીં. પણ ખુલી જગોમાં ઉભા રહી પલળવું વધારે સારું છે, કારણકે ઉપલી ચીજો ઉપર વીજળી વધારે વખત પડે છે. ઘરમાં હોઈએ તો તેવે વખતે બારી બારણાં આગળ ઉભા રહેવા કરતાં ઘરમાં મધ્ય ભાગે ઉભા રહેવું એ વધારે સારું છે.

ઉંચેથી પડી ગયાથી માથામાં વાગવાથી અથવા જ્વેરમાં આંચકો લાગવાથી થતો ખેસુધી.

(મટનઝોર કનકશન—Stun or concussion.)

નીશાની તથા સખખ—થોડી અથવા ઘણી ઊંચાઈથી પડી જવાથી માથામાં વાગે છે, અથવા જ્વેરમાં આંચકો લાગે છે, તેથી પડનાર તે વેળા ખેસુધી થઈ જાય છે. નાના બાળકો ઘણીવાર ઝોસરી ઉપરથી, અથવા ખુરશી ઉપરથી, અથવા એવે ખીન્ડેકાણેથી રમતાં રમતાં અથવા દોડતાં પડી જાય છે, તે વખતે બિજામાં લાગવાથી તે બે મુઠ્ઠા થઈ

જાત છે. વળી કોઈ વખત તેની સાથે ઉલટી પણ થાય છે. અને તે ઘણી વાર સુસ્ત પડી રહે છે, અને જો તેને જોરથી ડંડાવામાં આવે તો તેનું આખું શરીર છાકટા માણસની પેઠે ધુન્ને છે.

ઉપાય—તેના માથા નીચે તકીયો મુકી માથું ઊંચું રાખવું તેને ઉદવા દેવું નહીં. તેના મોઢા ઉપર જોરથી ડુંગુ પાણી છાંટવું. કોલનવોટર અને પાણીમાં લુગડાનો કટકો બાળી માથા ઉપર મુકી રાખવા.

હાય પગ થંડા થઈ ગયા હોય તો ગરમ પાણીની બાટલીથી અગર ગરમ રેતીથી સેક કરવો. આમોનીઆ કાર્બોનાસ લાઈકર આમોનીઆ ફોરટીઅર છેટેથી સુંઘાડવું. છાતીની ડાબી બાજુ ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી, થોડી ખાંડીમાં પાણી નાખી તે પાવું.

ભિન્ન ઉપર દબાણ થવાથી થતી બેસુધી.

(કમ્પ્રેશન ઓફ ધી બ્રેન. Compression of the brain.)

નીશાની તથા સમય—માથામાં લાકડીનો, અથવા પથરાનો, અથવા એવી કોઈ બીજી ચીજનો જોરથી માર વાગવાથી, ભિન્ન ઉપર દબાણ થઈને આજ્ઞરી બે સુધ થઈ જાય છે. માથાની ઓપરીનું કોઈ હાડકું ભાંગી જવાથી, અથવા ભિન્નની કોઈ તસ દુટ્ટી જવાથી, તેમાંનું લોહી ભિન્ન ઉપર આવે છે. અને તેથી ભિન્ન ઉપર દબા થાય છે. બીમાર બે સુધ થઈ જાય છે. ખોરાક અથવા પાણી વીગેરે તે મોટી મુશ્કેલી ગણી શકે છે. નાક તેમજ કાનમાંથી રાત્રી દીવસ લોહી ઝરા કરે છે, પેલ્લાં શરીરની ચામડી થંડી હોય છે. અને પછી તાવ આવીને ગરમ થાય છે.

ઉપાય—એવી વેળા જોઈથી પડી ગયાથી અથવા આંચકો લાગ્યાથી જો બે સુધી થાય છે તેના જ ઉપાયો આપેલા છે, તે પ્રમાણે વરતવું. આજ્ઞરીને ૩ ગરેન કેલોમલ ખાંડમાં નાખીને ત્રણ ચાર દીવસ સુધી રૂકાડવું.

અને તેના સવારે સોજા ગરમ પાણીમાં પગ ઓળવા, માથા ઉપર બરફ મુકવો. તેને ખોરાક તરિકે ફક્ત દુધ અને કાંજી આપવું. ગળી શકે નહીં તો તેની યુદામાં પીચકારી મારવી. આજ્ઞરીને તાવ આવતો હોય તો સંગ રાહ મુકાવવી. પણ કદાપી માયાની ખોપરીનું હાડકું ભાંગી ગયું હોય તો તે ટુંચીઆર ડાક્ટર પાસે કઢાવવું.

અરધાંગ—ફેલિજ—લકવો.

(હેમીપ્લેજિઆ—Hemiplegia.)

નીચાંતી—એ રોગ વખતે કોઈ શરીરના નાના ભાગમાં થાય છે. જેવાકે (ખે બાજુનાં) હાથ પગનાં આંગળાં અથવા એક હાથનો પૌચો ખીલકુલ રહી જાય છે. અને તે જરા પણ હેલવી શકાતો નથી પણ કોઈ વખતે પગથી તે માથા સુધી એક બાજુનું અડધું શરીર જેમકે, અડધું મોઢું અથવા ચેરો, અડધી ગરદન, અડધી છાતી અને તે બાજુનો હાથ અને તે બાજુનો પગ ખીલકુલ નીરબળ અથવા સુતમારી જાય છે, અને જ્યાં હાથ ત્યાં હાથ, અને પગ ત્યાં પગ. મુડદારની પેઠે પડી રહે છે. આજ્ઞરી તે હજાવવા અથવા ફેરવવા જાય તો તે ખીલકુલ ફેરવી સકાતો નથી. વાસ્તે એને અરધું અંગ રહી જવાનો રોગ કહે છે. ફેલિજ અને લકવો એ બંનેનો જુદો અરથ થાય છે. ફેલિજ એટલે ઊપર કહ્યા મુજબ અડધું અંગ રહી જાય છે. અને ફક્ત મોઢું રહી જાય તેને લકવો કહે છે. અરધાંગવાળો રોગી તોતળુ બોલે તે બીજાના સમજવામાં ખરોખર આવે નહીં. ટુંકામાં તેની જ્ઞાન તંતુની બધી ખાસી અત બદલાઈ જાય.

આ રોગ કદાપી જોરમાંથી થાય તો આજ્ઞરીનો થોડા વખતમાં અંત આવે છે.

સમજ — ઘણો દારૂ પીવાથી, ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, થંડી હવા

લાગવાથી, હાથ રસની ટેવથી, ઉચ્ચથી પડી જઈ માથાની ઓપરીમાં જ-
ખમ પડવાથી, અથવા અંદરના ભિન્નને આંચકો લાંગી સોળે થવાથી.
ભિન્નની એકાદ નસ ઢુટી જઈ તેમાંનું લોહી ભિન્ન ઉપર આપી એક ગાંઠ
બંધાય છે. અને તેથી ભિન્નને દબાંણુ થાયછે, તેથી ભિન્ન પોતાનું કામ
બરોબર કરી શકતું નથી. જેથી આંતરરી એકદમ બેસુધ થઈ પડી જાય
છે. અને તેમાંથી લકવો થાયછે. સીસું અને સોમલ જેવી વસ્તુઓના કાર
ખાંનામાં કામ કરવાથી લકવો થાયછે. એવા બીમારનું શરીર ઘણું ગરમ
રહેછે. અને તે ઘણું કરીને જીવાંનું અને લોહીઆંર માણસને થાયછે.
બીજી જાતનો લકવો ધરડા તથા જીવાન પણ નબળા બાંધાવાળા માણ-
સને થાયછે. એવા માણસને ભિન્નનો વરમ થતો નથી. પણ ભિન્ન તવા-
ઈને મલાઈ અથવા ખીર જેવું થાયછે. જેથી ભિન્નતા નીકળતા તેનું પણ
કુરબાન હોયછે, તેથી હાથ પગની ચેતન શકતી કુરબાન થઈ મૃત મારી
જાયછે. આ જાતના લકવામાં શરીર ઘણું થંડું રહેછે.

ઉપાય—હિલાજ કરવા અગાઉ આંતરરીને જે હાથે લકવો થયો
હોય તે હાથ સાંધા આગળથી તથા પગ પકડીને ઘુટણ આગળથી વાળી
જોવો. વાળતી વખતે તેમાં કુખાઈ જણાય, તે લાકડા જેવો લાગે, અને
તે સેહેલથી વાળી શકાય નહીં. અને આંતરરી. જીવાન અને મજબૂત
બાંધાનો હોય તો, અને તેને દારૂ પીવાની ઘણી આદત હોય તો, તેને
ભિન્નનો વરમ અથવા સોળે થયોછે એમ સમજવું. અને તેને પેટેલાં નીચે
જણાવા પરમાણે જીલાજ તદ્દયાર કરી ફકાડવો.

પલવીસ જેલપ	...	...	દરામ ૧
કેલોમલ	...	...	ગરેન ૫
કેલોસાંથ પાઉડર	...	...	ગરેન ૧૦

અથવા આંતરરીથી ગળી શકાતું ન હોય તો ૨ ટીપાં જમાલગો-
ટાનાં ચપટી ખાંડમાં નાખી જીલ ઉપર મુકવાં તેનાથી જીલાજ લાગશે.

અને નીચે પરમાણુ દવા તથા ચાર કરી સફારમાં પીચકારી મારવી.

કાસટર ઓઈલ	...	...	આંઉસ ૨
ટરપીનટ્રાઈન	...	...	અમચા ૧ થી ૨
કાંજનું પાણી	...	...	આંઉસ ૧૦

બામી ઉપર કૈયારીડીસનું પલાસતર મારવું. માથુ ગરમ હોય તો તે ઉપર બરફ મુકવો, અથવા ફેરવવો. ઉપર પરમાણુ ઇલાજ કરવાથી જરૂર સુધીમાં આવે તો તેને તાવ નરમ પાડવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર પાવી, અને તે થોડા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી.

સોલ્યુશન આવ એસીટ ઓઈલ આમોનીયા.	...	...	આંઉસ ૧ થી ૧૫
એપસમ સાઈટ	...	...	દરામ ૬
સ્પીરીટ ઓફ નાઈટરસ	...	...	દરામ ૨
કેમફરવોટર	...	...	આંઉસ ૬

તાવ ઓછો થવા પછી નીચેની દવાઓ મેળવી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી, અને તે થોડા દાહાડા જરૂર રાખવી.

પોટાસા આમોડાઈડ	...	...	ગરેન ૫
સોલ્યુશન આવ પરક્લોરાઈડ આવ મરક્યુરી.	...	...	મીનીમ ૨૦
ઈનફ્યુઝન આવ સારસાપેલા...	...	...	આંઉસ ૧૫

ધરડા અથવા જીવાન પછુ ઘણા નબળા બાંધાવાળાને આ દરદયાય તો તેના હાથ પગ વાળી જોવાથી તે કુખાવો થવા વગર વગર હરફતે વાળી શકાય છે. એવા બીમારને શકત જીલાખની દવા આપવાને બદલે નીચેની દવાઓમાંથી ૬ ગોળીઓ કરી બેથી ત્રણ ગોળીઓ પેટે લે દીવસ ગળાવવી. અને જરૂર જણાય તો બીજી દીવસ બે અથવા ત્રણ ગોળી ગળાવવી.

કમપાંઉન્ડ એકસ્ટ્રાક આવ કોલોર્સીય...	...	...	ગરેન ૧૨
કમપાંઉન્ડ રબાર્બી પીલ	...	...	ગરેન ૧૨

બહુપીલ	...	...	ગરેન ૬
આધિલ આવ કેરેલ	...	...	ટીપાં ૩

અથવા ૧૧ અમચો એરંડીઉ તેલ અથવા ૫ ગરેન કેલોમલ અ-
થવા ૪૦ ગરેન રૂબાઈ પાઉડર તથા ૩૦ ગરેન કેલસાઈનિડ મેગનેશીયા એ
અંનેને મધમાં મેળવી ચટાડવું. અને તેને શકતી લાવવા દુધ જેવો હલકો
ખોરાક આપવો. તથા મગરનું તેલ સવાર સાંજ અપવું, અથવા નીચે
લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગ્લાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે
દાહાડામાં ચાર વાર પાવી.

આમોનીયા બીકારબોતસ	...	...	ગરેન ૨૦
ટીચર લવંડરેકો	...	...	દરામ ૨
ઈનફુઝન સીનકોનાપ્પાર્ક	...	...	આંહિસ ૬

ઉપલા ઇલાખે કરવાથી ભિન્નમાં કોઈ રીતની હરકત ન જણાય,
તાવ ઓછો થાય, માથાનું દરદ ખીલકુલ ન રહે, ત્યારે રહી ગએલા હાથ
પગને જોર આપનાર અને ભિન્નને શકતી આપનારા ઉપાચો કરવા.
આજ્ઞરંનિ વીજળીનો સાંચો થોડા દીવસ લગાડવો. ૧ આંહિસ ટરપીન-
ટાઈન તથા ૩ દરામ ટીચર કેથારીડીસ એ અંનેને મેળવીને અથવા,
ઓઇલ આવ કેમફર અથવા લીનીમેન્ટ સેપોનાસ એ ત્રણ માંદેલી એક
દવા તે બાગો ઉપર ચોળવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં
થી ૧ લીકરગ્લાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવી.

ઝીંકસી સલફસ	...	...	ગરેન ૬
ટીચર જેનસીનાકો	...	...	દરામ ૨
કરીયાતાની ચા	...	...	આંહિસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓની આઠ ગોળીઓ બનાવી બધે
ગોળી દાહાડામાં ચાર વાર ગળાવવી, અને તે ધણા મહીના સુધી
ભરી રાખવી.

એકસ્ટ્રાક આવ નકસવામીકા ... ગરેન ૨

કવીનાઈન સલફસ	...	...	ગરેન ૬
રીડ્યુસ આયરન	...	...	ગરેન ૮
પેપસીન	...	...	ગરેન ૮
એકમટ્રાક્ટ આવ નકસવોમીકા	...	...	ગરેન ૬

ઉપલી એકમટ્રાક્ટ નકસવોમીકા નાંમની દવા દસમાર દીવસ જરૂરી રાખવાથી એવ તાંલુ વરતાય તો એ અથવા ત્રણ દીવસ તે કાઢી નાંખવી અને પાછી તેટલા વખત પછી તેમાં નાખવી.

આ રોગ ઘણો જીંમો થાયછે. અને ભિજની કાંઈ પણ ખીમારી રેતી નથી અને ઉપલા હિલ્લોથી સાર થતુ નથી, ત્યારે નીચેની દવા હાથ પગના માંસને જોર આપવા ૧ લીકર ગલાસ જરૂરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

સોલ્યુશન આવ ઇમ્પ્રીકીનીઆ	...	મીનીમ ૩૦
કરીઆતાનો આ	...	આઉસ ૩

ચેતવણી-ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયમાં એકમટ્રાક્ટ આવ નકસવોમીકા અથવા સોલ્યુશન આવ સ્ટ્રીકીનીઆ ઘોડા દીવસ આપવાથી અજવાળુ જોવાય નહી. કોઈના ખોલવાથી કાંનમાં ઘોંઘાટ થાય. શરીરને હાથ લાગાડાથી કુખાવો થાય. તથા એવ ત્રણ થાય. અથવા આજરૂરી ઉદ્ધાર રહેતો હાથ પગ ધુલે અને પડી જવાની ધાસ્તી લાગે. તો એ દવા બંધ કરવી. કેમકે એ ઝાઝા દીવસ જરૂરી રાખવાથી તે ઝેરની અસર કરેછે.

ઉપલી અંગ્રેજ દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે દર્શી દવાઓ આપવી.

અડદ	...	...	દરાંમ ૧
કઉઆં	...	...	દરાંમ ૧
એરંડાનાં મુળ	...	...	દકાંમ ૧
ગોખરેનું મુળ	...	...	દરાંમ ૧
પાણી	...	...	આઉસ ૧૨

ઉપલી ચારે ઓળેને ખાંડી તેને પાણીમાં નાખી ઉકાળતાં ખાકી

૧૩૪ શરીરની નીચેના અરધા ભાગનો ફાલેજ અથવા લકવો.

એક આંડસ રહે એટલે તે ગાળી લઈ તેમાં વધારણી ગરેન ૮ તથા સીંધાલુણ ગરેન ૮ એ બને ઓળે નાખી પાઈ દવું અથવા

પીંપરોમુળના ગંઠોડા...	...	દરામ ૨
ઓતરક	...	દરામ ૨
લીડી પીંપર	...	દરામ ૨
સુંઠ	...	દરામ ૨
રાસના	...	દરામ ૨
સીંધાલુણ	...	દરામ ૨

ઉપલી બધા ઓળેને ખાંડી તેમાં વીસ આંઝીસી તાજુ તલનું તેલ નાખી તેલથી ઓળણે ઉપલો અડદનો કવાથ નાખી એ બધાંને ઉકાળી બાકી તેલ રહે એટલે ઉતારી ગાળી તે તેલ શરીર ઉપર ઓળવું. અથવા સુંઠ દરામ ૨ લસણ દરામ ૨ ધી દરામ ૨ તેમાં સુંઠને ધીમાં તળી તેમાં લસણ મેળવી વાટી તેની ગોળાઓ બાર કરી અકેકી ગોળી દાહાડામાં તળુ વાર ગળાવવી.

શરીરની નીચેના અરધા ભાગનો ફાલેજ

અથવા લકવો.

(પેરેપલેજીઆ—Paraplegia).

નીચાંની—જેમ માથાથી પગ સુધી ઉપર અડધું ધડ રહી જાય છે, તેમ કમરની હેઠળનો શરીરનો સમગ્ર ભાગ જુઠો પડી જાય છે. અથવા આડુ અડધુ અંગ રહી જાય છે એમ કહી શકાય. આ રહી ગએલ ધડ-પણ ઉપલા અડધાંગની માફક નીરજીવ થઈ જાય છે.

આ દરદની જે જાત કરવામાં આવી છે. ૧ જાતમાં બરેડાની ગુડ અથવા મગજના કોઈ ભાગમાં વરમ અથવા ઓળે થવાથી કમરમાં

ધણે ફુપાવો થાય છે. ૨ જી જાતમાં બરડાની ગુડ અથવા સોળે થવા વિના કોઈ બીજા ભાગમાં રોગ થવાથી તે થાય છે. તેમાં બરડાની ગુડનો ફુપાવો હોતો નથી.

૧ લી જાતમાં બરડાની ગુડનો વરમ થાય છે, અને તેથી કંમરમાં ફુપાવો થાય છે. દરદવાળા ભાગને દાખવાથી દરદમાં વધારો થાય છે. અ-ડક શરીર નીરજીવં થઈ જાય છે. ઝાડો એ અખતીઆર આવે છે. આ રોગની શરૂઆતમાં પીસાખ બંધ થઈ જાય, પેડુ બરાઈ જાય, પણ પીસાખ આવે નહીં. પછી ધંણો દીવસે ટીપુ ટીપુ પેસાખ એ અખતીઆર ટપકા કરે. જુદા પડેલા ભાગમાં અગન બળે અને પેટ તથા કમરને દોરડાથી જાણે તાંણીને બાંધુ હોય તેમ લાગે.

૨ જી જાતમાં કમરમાં ફુપાવો તથા દરદ થતું નથી. એમાં ધણું કરીને પેડું, કમર, પીસાખનો કુકનો અને જંગના ઉપલા ભાગો નીરજીવ થતા નથી. ઝાડો એ અખતીઆર આવવાને બદલે, અથવા પીસાખ બ-માલુમ ટપકાને બદલે, તેની હાજતની દરદીને અગર પડે છે. જુદા પડેલા ભાગમાં તાંણુ આંકડી સળવળાટ વીગેરે નીસાની જાણાતી નથી. પેટ અને કમરની આસપાસ દોરડેથી બાંધુ હોય તેમ ન લાગે.

સામ્ય—કેઠ ઉપર ભારે મારે વાગવાથી, અથવા કેડતું હાડકુ ભા-ગવાથી, અથવા બરડાના હાડકામાં સડો લાગુ પડવાથી અથવા થંડી થવાથી બરડાની ગુડમાં વરમ થવાથી તેથી આ રોગની ૧ લી જાત ઉત્પન્ન થાય છે.

૨ જી જાત પીસાખના કુકનાના રોગથી, જુના પરમાની અસરથી, ગુરદના વરમથી, ગરબસ્થાનના દરદથી આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—આ રોગની પેહેલી જાતમાં બરડાના કાંઠાના ફુપતા ભાગ ઉપર ૧ થી ૨ ડજન જળો મેલવી. અને ટરધીનટાઇનની પીચકારી ગુદામાં મારવી. તથા ઝાડો સાફ લાવવા નીચેની દવા પાઈ દેવી.

૧૩૬ શરીરની નીચેના અરધા ભાગનો ફાલેજ અથવા લકડો.

એપસંમ સાદૃ	...	દરામ ૪
માના	...	દરામ ૧
સુનામખીની ચા	...	આંઉસ ૧૧

ઉપલી દવા આપવા પછી નીચેની દવાની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવી એકેક ગોળી બે ચાર દિવસ સુધી દર ચાર કલાકે ગળાવવી.

કેલોમલ	...	ગરેન ૯
અફીણ	...	ગરેન ૧

ફુખ્તા ખરડાના કાંઠા ઉપર તથા બામી ઉપર એકથી બે દિવસ સુધી ખરડું મુકવો. અને આશરે આઠ ઇંચની લાંબી બેલાડોના પલાંસ-તરની પટ્ટી ચાંમડા અથવા રેશમના લુગડા ઉપર ખનાવી ફુખ્તા ભાગ ઉપર મુકવી. અને ૨ ગરેન એકસ્ટ્રાક આવ બેલાડોના તથા ૧૦ ગરેન એકસ્ટ્રાક આવ જતસીઅન એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ ખનાવી એકેક ગોળી દહાડામાં ચાર વાર દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી. આ ગોળીઓ દસથી પંદર દિવસ સુધી જારી રાખવી.

અથવા નીચેની દવાનાં ૪ પડીકાં કરી એકેક સ્વાર સાંજ દહાડામાં બે વખત ગળાવવાં.

પાઉડર આવ અરગંટ	...	ગરેન ૧૨
સાકરની ભુકી	...	ગરેન ૧૨

ખરડાના દરદ અને એચ તાંબુને લીધે ઉંધ ન આવતી હોય, તો રાતે સુતી વેળા નીચેની સઘળી દવા પાછી દેવી. પણ ઉંધ લાવવા અફીણની દવા આપવી નહિ.

ટીઅર આવ હાઇપોસીઆમી	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૧

પીસાખ બંધ હોય તો કેથેટર (એક જાતની રૂપાની સળી આવેછે) તે મુકીને પીસાખ કાઢવો. બુખ્ત લાગવા ખીર, પોટર, અથવા વાષન પાવો. પગોં તથા જંગોની ચંપી કરવી તેની નીચે તકીઆ મુકી તેને સુવાડીજ

શરીરની નીચેના અરધા ભાગનો ફાલેજ અથવા લકવો. ૧૩૭

રાખવો અને તે ઉપર ટરપીનટાઇન લીનીમન્ટ સેપોનીસ વીગેરે દર રોજ ચોપડવું. વીજળીનો સંચો થોડા દિવસ લગાડવો.

૨ જી જાતનો ઉપાય કરવા પહેલાં તે કયા કારણથી થયો છે તે શોધી કાઢવું. પીસાખના ફૂકનાના દરદ થવા પછી આ રોગ થયો હોય તો, પીસાખ કરવા પછી નીચે લખેલી દવાની એક નાની પીચકારી બરી દર રોજ પીસાખની નળીમાં મારવી.

ટીચર ઓપી. ... મીનીમ ૪૫

પાણી ... આંબિસ ૨

પીસાખ અટકી ગયો હોય તો કેથેટર મુકી પીસાખ કાઢવો. ગરબ-મથાનના દરદથી થયું હોય તો, ૧ ગરેન અફીણની બુકી થોડા રૂમાં લપેટી અગ્નિ પહેરાવવું. અને દરદ નરમ પડે એટલે કાઢી નાખવું. ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી અથવા હાથ રસની માઠી ટેવથી થયું હોય તો, બરડાની યુડને કુવત આપવા નીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચર ફેરીપર કલોરીડ ... મીનીમ ૪૦

ટીચર કેયારીડીસ ... મીનીમ ૧૫

કવીનાઇન સલફસ ... ગરેન ૬

પાણી ... આંબિસ ૩

અથવા નખખાઇને લીધે બરડાની યુડ ખીર જેવી પોચી થવાથી આ રોગ થયો હોય તો બરડાનો કાંઠો ઠોકવાથી તેમાં દરદ થતુ નથી, તેવું માલમ પડે તો શકતી આપવાની દવા આપવી. જેવી કે કેમીકલ ફુડ મમચી ૧ પાણી સાથે સવાર સાંજ આપવું. અથવા ટીચર ફેરી પરકલો-રીડ મીનીમ ૧૦ થી ૧૫ પાણીમાં નાખીને દહાડામાં ચાર વાર પાવું. ગરમ પાણીના વાસણમાં ગંધક નાખીને તેમાં દરદીને દરરોજ અરધા કલાક સુધી બેસાડવો તેને હાથ રસ કરવાની ખરાબ ટેવ હોય તો તે જોડી દેવી જોઇયે. શરીરના અડધા ઘડનો રોગ ઘણો જુનો થયો હોય તો તેને શકતી આપવા નીચે જણાવેલી દવા આપવી.

૧૩૮ શરીરના નીચેના અરેખા ભાગનો ફાલેલ અથવા લકવો.

ઝેરી કચુરાના ખીતો બુકો	...	દરામ ૦૧
કાળાં તીખાં	...	દરામ ૧
હરડે	...	દરામ ૨૧

એ સધળાંનો ઝીણો બુકો કરી પ થી ૧૦ ગરેન જેટલો દાડમાં ત્રણવાર ફકાડવો. અને ઝેરી કચુરાથી તાંણ થાય તો તે બંધ કરવી, અને થોડા દીવસ રહેવા દઈ પાછી આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો.

આસિંદ	...	દરામ ૧
લીમડાનું મુળ...	...	દરામ ૧
દેવદાર	...	દરામ ૧
સરસવ	...	દરામ ૧

એ બધાંને ખાંડી તેમાંથી એક એક દરામ દાડમાં ત્રણ વિખત મધમાં ચટાડવું—અથવા.

સરસવ એક આંઉસ-રાફડાની માટી ચાર આંઉસ એ બંનેને વાટી તેમાં થોડું મધ મળવી શરીરના નીચેના ભાગ ઉપર લેપ કરવો—અથવા.

સુંઠ	...	દરામ ૧
દેવદાર	...	દરામ ૧

એ બંનેને વાટી તેમાંથી એક દરામ દાડમાં બે વિખત ગરમ પાણીમાં પાવું—અથવા.

બીલાંમુ	...	દરામ ૧
લીડીપીપર	...	દરામ ૧
પીપળીમુળના ગંઠોડા	...	દરામ ૧
તલ	...	દરામ ૧
સાકર	...	દરામ ૧
પાંણી	...	શેર ૧૧

એ બધાંને ખાંડી પાણીની અંદર નાખી ચુલે ચડાવી બાકી પાંચ રૂપીઆ ભાર રહે ત્યારે નીચે ઉતારી ગાળી લઈ તેમાં થોડું મધ નાખી તે પાવું.

પારાની ધાતુ શરીરમાં જવાથી થતો લકવો.

મરક્યુરીઅલ પાલસી—Mercurial palsy.

નીશાની—આ જાતના લકવામાં દાંત કાળા થઈ જાય છે. આંખોનો રંગ ખુરો થઈ જાય છે. દરદી તોતળું ખેલે છે હાથ પગમાં શક્તી રહેતી નથી અને તેમાં આંકડાં આવે છે.

સમ્બન્ધ—કાચ ઉપર પારો ચડાવનારાઓને, વાયુ માપક યંત્ર બનાવનારાઓને અને જ્યોત્તિના સ્વાસમાં પારાનો બાફ જાયતેને આરોગ થાય છે.

ઉપાય—૫ ગરેન પોટાસા આઈઓડાઈડ પાણીમાં નાંખી દાડામાં ચાર વાર પાવું અને તે ઘણા દહાડા સુધી જારી રાખવું. ઉના પાણીમાં ગંધક નાંખી તે દરદીને સ્વાર સાંજ ખેસાડવો, અને તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો.

શીસાની ધાતુ શરીરમાં જવાથી થતો લકવો.

(લેડ પોલસી—Lead palsy).

નીશાની—દાંતના પારાઓની આસપાસ લીલા રંગનો થરો જણાય. હાથના પેહિયાઓ મરજી પરમાણે હીલવી શકાતા નથી પણ તે બીલકુલ જીંદા પડી જાય છે.

ઉપાય—પોટાસા આઈઓડાઈડ ગરેન ૫ પાણીમાં નાંખી દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું, અથવા પોટાસા ઓમાઈડ ગરેન ૨૦ થી ૩૦ પાણીમાં નાંખી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું, અથવા ૧૫ ટીપાં એસીડ સલ ફ્યુરીક ડીલ્ટ પાણીમાં નાંખી સ્વાર સાંજ પાવું. તથા ગંધકના પાણીમાં દરદીને ખેસાડવો, તથા દરીઆની હવામાં તેને રાખવો.

ધુજતો લકવો.

(પેરેલીસીસ એજીટેન્સ ટ્રેમર ઓર સેકીંગ પોલઝી) .

(Paralysis, Agituns Tremor or shaking palsy)

નીશાની—આ દરદમાં આંખરીના હાથો પગો અને હળવે હળવે આખું શરીર દીવસ અને રાત ધુજ કરે છે. અને તે સીધાં ઉભા રહી શકતો નથી. આ રોગ ધણાજ ધીમે ધીમે વધે છે. અને ધણા વખત ગયા પછી આખું શરીર એટલું બધું ધુજે છે કે, દરદી સુધી શકતો નથી. ખોરાક બરોબર ચવાતો તેમજ સેહેલથી ગળાતો નથી. ખીસાખ અને ઝાડો પોતાની મેળે જે અખતીયાર થાય છે. મોઢામાંથી જે અખતીયાર થુક નીકળે એખું બોલી શકે નહિ—

સમ્બન્ધ—ધડપણ અને નખળાઈમાં આ રોગ વધારે થાય છે. ઘણી થંડીથી, ઘણા સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, ઘણા દારૂ પીવાથી અને અરધાંગ પેદા થવાના કારણોથી પણ આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—આંખરીને ચોખી હવામાં રાખવો. શકતી આવે એવા ખોરાક આપવો. જે ટાઢ નહિ વાયતે થંડા પાણીથી દરરોજ નવરાવવો, અને સવાર સાંજ મગરનું તેલ આપવું. અથવા શકતી લાવવા નીચેના દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દહાડામાં ચાર વાર ગળાવવી.

રીડ્યુસ્ડ આયરન	...	ગરેન ૪ થી ૮
વેલરી એનેટઆવ ઝીંક	...	ગરેન ૬
કવીનાઈન સલફસ	...	ગરેન ૬
એકસ્ટ્રાક આવ નકસવોમીકા	..	ગરેન ૨
લકટો પેપટીન	...	ગરેન ૨૦
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ નેનશીયન	...	ગરેન ૨૦

અથવા નીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું.

સોલ્યુશન આવ સ્ટ્રીકનીઆ ... મીનીમ ૩૦
કરીઆતાની આ ... આંઉસ ૩

અથવા ઘણા સ્ત્રી સંભોગ કરવાથી થયો હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

ટીચર ફેરીપરકલોરીડ ... મીનીમ ૩૦
ટીચર કેંથારીડીસ ... મીનીમ ૧૫
સલફેટ કવીનાઇન ... ગરેન ૬
પાણી ... આંગેસ ૩

ખરડાના કાંઠા ઉપર દરદ થતું હોય તો લીનીમેન્ટ સેપોલીસ ચોળવું. જો સંધીવા થવાથી આ રોગ થયો હોય તો જીના સંધીવાનો ઊપાય વાંચી જોઈ તે પરમાણે કરવું—ગરમ પાણીમાં ગંધક નાખી દરદીને સવાર સાંજ દર રોજ ખેસાડવો—

ઓરતને સુવાવડમાં થતું દીવાનાપણું.

(પ્યુઅર પેરેલમેનીઆ—Pure paretmania.)

બાળક જનમા પછી તુરંતજ અથવા તે પછી પાંચ છ દિવસે સુવાવડી સ્ત્રીને ઉપરના નામનું દીવાનાપણું થાય છે. કેટલીક વખત બાળક જનમા અગાઉ અથવા જનમા પછી ઘણે મહીને પણ થાય છે.

નીશાની—આ બીમારી વાળી સ્ત્રી ઘણા ગભરાટમાં રહે છે. તે ઘણી જોસમાં ઉસકેરાએલી રહે છે અથવા કંઈ પણ બોલવા ચાલવા વીના ચીંતાતુર પડી રહે છે. કંઈ પણ ખોરાક અથવા પાણી પીતી નથી ખેતાતા મરદ તથા બાળકના ઉપર વાહાલ આવવાને બદલે ધીકારથી જીવે છે. અને તેઓને મારી નાખવા વીચાર કરે છે. અથવા આપઘાત

કરવાના બીચાર કરેછે. તેને ઊંઘ આવતી નથી. માયાઝાં દરદ થાયછે. વખતે તાવ પણ આવેછે. શરીરની ચામડી સુકી અને ગરમ રહેછે. થાનમાં દુધ બરોબર આવતુ નથી, જીભ ઉપર મેલ હોયછે. ઝાડો કબજ રહેછે. પીસાળ બરાબર થતો નથી દસતાંન પણ બરોબર આવતુ નથી.

સમ્બન્ધ—આરોગ ધણું કરીને નખળાદને લીધે થાયછે. બાળકનો જ નમ આપતી વખત અથવા જનમ આપા પછી ધણું લોહી જાયતો તેથી થાયછે. અથવા જનમ આપતી વેળા તેને ધણુંજ દુખ પડેતો તેથી થાયછે.

ઉપાય—આ બીમારી વાળી સ્ત્રીને એકાંત અને અંધારા વાળા ઔરડામાં પુરી રાખવી, તેના પાસે તેના ઘરનાં અગર તેનાં સગાંઓ જે જવું નહીં. તેના બાળકને તેની પાસે કદી પણ લઈ જવું નહીં. તેની સંભાળ લેવા વાસ્તે કોઈ અજાણી સ્ત્રી જે મહેનતુ તથા તેની આછલ વીછલ કરી શકે એવી હોય તેને ઔરડાની અંદર તેનાથી દુર બેસવા કહેવું. તેણીની સાથે તેને વાતચીત કરવા ના પાડવી. બાળકને કોઈ સારી તંદુરસ્ત ઔરતને ધવડાવવું. તેણીને સાદો અને પુરઠીકારક ખોરાક આપવો. તેનો ઝાડો કબજ હોય અને તે નખળી હોય તો ૪ ગરેન કેલોમલ તથા ૨૦ ગરેન રૂબાઈનો જીલામ આપવો. અથવા કાસટર એઈલનો જીલામ આપવો. અને તેને નીચેની દવામાંથી પોણું વાઇનગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

આમોનીઆ કાર્બોનાસ	...	ગરેન ૯
એસીડ ફ્રાક્સેરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૩૦
ટીચર હાઇપોસીયામી	...	દરામ ૩
ટીચર જંજીવરીસ	..	દરામ ૨
પાણી	..	આઉસ ૯

આ બીમારીમાં બીલકુલ ઊંઘ આવતી નથી, વાસ્તે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે સઘળી પાઈ દેવી. અને જો જરૂર જણાય તો ત્રણથી છ કલાકે તે પાવી. આ દવા ધણી ફાયદાકારક છે.

હેડરેટ ક્લોરલ	...	...	દરામ ૦૧૧
પોટાસા ઓમાઇડ	...	...	ગરેન ૨૦
પાણી	...	...	આંઉસ ૧૧૧

અથવા નીચેની દવા ઊંધ આવતાં મુધી દર ત્રણ કલાકે પોણું વાઇન ગલાસ ભરી પાવી.

હેડરેટ ક્લોરલ	...	...	દરામ ૧
ટીચર આવકેને બીસ...	...	...	દરામ ૧
સ્પીરીટ ટ્રાઇટરીક ઇથર	...	...	દરામ ૨
પાણી	...	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવા ન મળી શકે તો ૩૦ થી ૪૦ મીનીમ ક્લોરોડાઇન પાણીમાં નાખીને પાવું. ઉપલા કોઈ પણ ઊપાયથી ઊંધ આવતી નથી અને આજારી ઘણીજ તરફડે છે વાસ્તે તેને ઊંધ લાવવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે દરેક મેળવણીમાંથી બધે ટીપાં લેઈ તેની પીચકારી ખભાની ચામડીમાં મારવી.

એસીટેટ આવ મોરફીઆ	...	...	ગરેન ૧૦
સ્પીરીટ આવ વાઇન	...	...	મીનીમ ૧૫
પાણી	...	...	મીનીમ ૪૫

એ સંઘજાને મેળવી એક સીસીમાં ભરવું. અને ૧ ગરેન સલફેટ આવ એટરોપીન અને ૨ દરામ પાણી એ બંનેને મેળવી બીજી જુદી સીસીમાં નાખવું. આ દરેક સીસીમાંથી બધે ટીપાં લેઈ ઉપર જણાવા પરમાણે ખભાની ચામડીમાં પીચકારી મારવી. આ દવા ઘણીજ ઝેરી છે, વાસ્તે તે કામ ઘણાજ હંશિયાર માણસે સંભાળ રાખી કરવું. ઉપર જણાવેલી કંઈ પણ દવા મળી ન શકે તો ૧૧૧ થી ૨ ગરેન અફીણની એક ગોળી બનાવી દર ત્રણથી ચાર કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી—

દેવદાર	...	કડુ	...	બુજો
વજ	..	ધાણા	...	કાકડા સીંગી
ઉપલટ	...	હીમજ	...	સાજુર
લીડીપીપર	...	ગજપીપર		
સુંઠ	...	ધમાસો		
કાયફળ	..	ગોખર		
મોથ	...	ભારીંગણી		
કરીયાતુ	...	અતીવીસની કળી		

એ બધાં અંકેક દરામ લેવાં તેમાં ધમાસો એ દરામ લેવા પછી તેઓને ખાંડી તેમાંથી એક આંઉસ લઈ તેમાં ખાર આંઉસ પાણી નાખી તેને ઉકાળી બાકી એક આંઉસ પાણી રહે તે સવારમાં પાઈ દેવું.

એ પરમાણે સાંજે પાવું એમ દસ ખાર દહાડા પાવું

ઉપરનો બીકાળો તપ્યાર કરી તેમાં સીંધાલુણ અને વધારણી સેકીને વાલ એ નાંખી પાઈ દેવું. આ ઉપાય સારો છે.

દીવાનાપણું.

દીવાનાપણું ઘણાંજ જુદા જુદા કારણોથી થાયછે. અને તેના ધણા જુદા જુદા ભાગો કરવામાં આવેલછે, કે જેનું જ્યાં કરતાં ઘણુંજ લંબાણ થઈ પડે તેમજ તે કામ ઘણુંજ ખારીકછે, તેથી તે એકદમ સમજવું ઘણુંજ મુસકેલ છે વાસ્તે તેનું સઘળું જ્યાં આ જગોએ કરેલ નથી પણ ટુકામાં તેનું જ્યાં તથા ધલાજ નીચે મુજબ છે.

નીશાંની—જ્યારે કોઈ માણસ ભેજના રોગથી અગર ફેફસ થવા અથવા ઘણી ધાત જવાથી દીવાનુ થઈ જાયછે, ત્યારે તે આગળ પાછળના માણસોને મારવા દોડેછે, લુગડાં કાઢી નાખેછે, ધડા વીનાનું ખાલેછે, ભાઈ બાપની અગર છોકરાંની ઓળખાણ રહેતી નથી. વીગેરે તેના શરીરની અંદર ચીન પેદા થાયછે.

ઉપાચાર—દીવના માણસનો ઇલાજ એ રીતથી થાયછે. ૧ લી રીત તેના દવા કેવી રીતે કરવી, તેનો ખોરાક કેવો કેટલો તથા કેવી રીતે આપવા. ૨ જી રીત દીવાના માણસનાં સગાઓએ તેના સાથે કેમ વરતવું, તે મારફત કરે નહીં અને તે આનંદમાં રહે અને તેના મનને આનંદ લાગે એવા ઉપાય કરવા.

૧ લી રીત. જ્યારે કોઈ માણસ દીવાનુ થાયછે અને તેને ઉપર જણાવેલાં ચીન વરતાય ત્યારે તેને ઊંઘ આવતી નથી. વાસ્તે પેહેલાં તેને ઊંઘ લાવવાના ઉપાયો કરવા. જે તેના બિજામાં વરમ થયો હોયતો, અને તેને તાવ પણ હોય અને તે મજબુત બાંધાનું હોયતો, તેને ફસ ખોલાવવી. અથવા એકથી બે ડગળ જળો માથા ઉપર મુકવી. અને એક જુલામ આપવો.

અથવા જ્વર દસ્તાંન બંધ થઈ જવાથી દીવાનાપાણું થયું હોયતો તેની જાંગની વચમાં અથવા છુપા ભાગ ઉપર થોડી જળો મેલાવવી, જેથી દસ્તાંન જસે અને એકદમ સાજી થસે.

અથવા આંખરીને હરસ હોય અને તે સુજી આવ્યા હોયતો ગુદાનાં આસ પાસ ૧ ડગળ જળો મેલાવવી, અને ગરમ પાણીમાં ખસખસના પોસ નાખી તેમાં આંખરીને ખસાડવો. પણ ઉપલા કાઠપણુ કા-રણ સીવાય દીવાનાપાણું થયું હોયતો પેહેલાં એક જુલામ આપવો. અને ત્યાર પછી ઊંઘ લાવવા નીચેની દવા સઘળી પાઠ દેવી, જેથી સારી રીતે ઊંઘ આવસે.

પોટાસા ખોમાઇડ	...	ગરેન ૩૦ થી ૪૦
હેડરેટ કલોરલ	...	ગરેન ૩૦ થી ૪૦
સાકરનો સીરો	...	અમચો ૧
પાણી	...	આંઉસ ૧૥

એથી ઊંઘ ન આવે તો એ દવા ત્રણ કલાક પછી ફરી પાવી, અને

એ પરમાણે ત્રણ અથવા ચારેવાર પાવાથી જંધ આવવી જસે. ઉપલી દવાથી જંધ ન આવે તો નીચેની સધળી દવા મેળવી પાછ દેવી.

પોટાસા ઓમાઇડ	...	ગરેન ૪૫ થી ૬૦
ટીચર આવ કેનેબીસ	...	મીનીમ ૨૦ થી ૬૦
પાણી	...	આંહિસ ૨

ફેફર થવાથી આ રોગ થયો હોયતો નીચેની દવામાંથી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવાથી ઘણો ફાયદો થાયછે.

લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંહિસ ૪૫

ઉપલી દવા ઘણા દીવસ આપવાથી ફેફરાનો રોગ મટી જાયછે. ટુંકામાં આ દવા ઘણીજ ગુણકારક છે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે દેસી દવાઓ વાપરવી.

વજ	...	દરામ ૧
ઉપલેટ	...	દરામ ૧
સંખાવળી	...	દરામ ૧
નાગકેસર	...	દરામ ૧
ભરાંમમીનો રસ	...	દરામ ૧
ખુરા કોળાનો ગરભ	...	દરામ ૧

ઉપલી ત્રણ ઓળેને ખાંડી પછી ખાકીના એ ઓસડામાં નાખી તે પાછ દેવું તથા તેમાંથી થોડાં ટીપાં નાકમાં નાખવાં, અથવા તે આંખમાં આંજવું.

હંધ નહી આવવા વિશે.

સ્લીપલેસનેસ—Sleeplessness.

જંધ ન આવવાનાં ઘણાં કારણો છે જેમાંનાં મુખ્ય નીચે પ્રમાણે

છે. સખત ગરમી ઇડવાથી શરીર ઉપર યુમડાં અથવા મોટો જખમ પડ્યો હોય તેથી, અજીર્ણ થવાથી, ભિન્નને લગતું ધણું કામ કરવાને લીધે, ઘણી ચીંતા રાખવાથી, બહિર ફરવા હરવા નહીં જતાં આખો દીવસ ઘરમાં બેસી રહેથી ઇત્યાદી કારણોથી, ઉધ થોડી અથવા બીલકુલ આવતી નથી.

ઉપાય—ઉનાળામાં ગરમીને લીધે ઉધ ન આવતી હોય તો ઘરની અંદર નીચે પાણી છંટાવવું, જેની થંડકથી ઉધ આવશે. અજીર્ણ થવાથી ઉધ ન આવતી હોય તો અજીર્ણમાં આપેલા ઉપાય કરવા. અથવા ૨૦ ગરેન મેગનેસીઆ કાર્બોનાસ નથા ૪૦ ગરેન સોડાબીકાર્બોનાસ એ બંનેને મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકું દહાડામાં ચારવાર પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા ભિન્નને લગતું ધણું કામ કરવાથી ઉધ ન આવતી હોય તો ૧થી ૨ ગરેન અફીણ અથવા ૧૦થી ૨૦ ગરેન હેડરેટ કલોરલ એ બેમાંથી ગમે તે એક આંઉસ પાણીમાં નાંખી રાતે સુતી વેળાપાવું.

સુવાનો ઓરડો ખાલી અને હવાવાળો રાખવો. સુવા જવા અગાઉ ગરમ પાણીથી નાવું અથવા ગરમ પાણીમાં થોડીવાર પગ ધોળી રાખવા. અને પછી જડા ટુવાલથી લુછી સુકા કરવા. ઘણા યાક ચડે એટલી ઝેલેન્ટ કરવી નહીં. ઘણા અભ્યાસથી, અગર કંઈ કેફી વસ્તુ પીધાથી, મન ઉસકેરાએલું હોય તો ટુરન સુવું નહીં. સુવા જતો વખતે માથુ ગરમ હોય તો થંડા પાણીથી ઘોઈ લુંછી નાંખવું. રાતે મોઢું અથવા ઘણું ખાધા પછી ટુરન સુવું નહીં. ઘણા પરસેવો પડતો હોય તો ગરમ લુઘડાં પેરીને સુવું નહીં. રાત્રે વહેલાં સુવું અને સવારે વહેલાં ઉડવું.

સેલેડ—સરકામાં ધોળીને રાત્રે ખાણા સાથે ખાવું તેમજ નીચે જણાવેલો દવાઓને ખરલમાં સારી થોંઠ મેળવી એક આંઉસ જેટલી રાત્રે પીને સુઈ જવું.

રેકટીકાઇડરપીરીટ આવ વાઇન...	મીનીમ ૨૦
ગુંદર	દરામ ૪
સીરપ આવ લેમન ...	આંઉસ ૦૧
આઇલ આવ પેપરમીન્ટ ...	મીનીમ ૨૫
પાણી	આંઉસ ૫

ઉપલી ઉપાય અનુભવ અથવા થાક ચડ્યો હોય તો વધારે કાયદો કરે છે. અથવા નીચે જણાવેલી દેસી દવાઓ આપવી.

ભાંગ ...	દરામ ૨ થી ૪
કાળાં તીખાં...	દરામ ૦૧
ખસખસ ...	દરામ ૧
કાકડીનાં બી...	દરામ ૧૧
તડબુચનાં બી...	દરામ ૧
સાકર. ...	આંઉસ ૨
દુધ... ..	આંઉસ ૫
પાણી ...	આંઉસ ૬

ઉપર જણાવેલી પેટેલી છ વસ્તુઓને છુટી ખાંડી તેનો ભુકો કરો તેને પાણીમાં મેળવી લુગડાથી ગાળી તેમાં દુધ અને સાકર નાંખી છથી બાર આંઉસ જેટલું એક વખતમાં પાવું.

ઉપલી દવાઓ હાજર ન હોય તો.

હરડાંની છાલ ...	દરામ ૧
બેડાંની છાલ ...	દરામ ૧
આંમળાં. ...	દરામ ૧

એ બધાંને ખાંડી તેમાંથી એક દરામ મધની સાથે સવારમાં ચાટવું. એ પરમાણે બપોરે તથા સાંજે ચાટવું. અથવા ઝેરકેચલાં એક દરામ લઈ તેને ધીમાં તળી ઉપલી છાલ કાઢી નાંખી તેને બારીક વાટી તેમાંથી ૩ ગરેન પાણીની સાથે દરરોજ ગળાવવું. અથવા (લીલાગર) ભાંગ તેને ફીકરા ઉપર બાળી તેમાંથી એક વાલ મધમાં નાંખી દરરોજ ચટાડવી.

આંખ ઉપર વાગવું.

(બ્લેકઆઇ—Blak Eye.)

મારામારીમાં અથવા ઘણો દારૂ પીવાથી, પડી જવાથી, અથવા એવાં બીજાં કારણથી. આંખ ઉપર કંઈ વાગે છે ત્યારે તેની આસપાસની જગો સુજીને કાળી થાય છે.

ઉપાય—ગરમ પાણીથી આંખ ઉપર વારંવાર સેક કરવો. આંખ ઉપર જોવા માર વાગે કે તુરત કાળો ડાગ ન પડે તેને વારંવાર આંખની આસપાસ તાજુ માંખણ અથવા ઓલીવનું તેલ એથી ત્રણ ઇંચની જગો ઉપર વારંવાર ઝોળવું.

આંખ આગળ કાળો ડાઘ પડે હોય તો ૧ ભાગ ઈચર આવ અરનીકા તથા ૭ ભાગ પાણી એ બનેને મેળવી તેમાં ઝીણા નરમ લુગ ડાનો કડકો બોળી તેથી કાળો ડાઘ વારંવાર ઘેર્યા કરવો. અથવા તે લુગડુ બોળીને આંખ ઉપર મુકી પાટો બાંધી રાખવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

દારૂહળદર

હળદર

મોથ

હરડેની છાલ

બેડાની છાલ

આંમળાની છાલ

સાકર

મધ.

એ બધાં ઓસડો મરખાં લેઈ તેમાં મધ બધું બજે એટલું લેઈ લાગલા ભાગ ઉપર ચોપડવું. તથા સ્ત્રીનું દૂધ આંખમાં નાંખવું.

આંખનું સુજવું તથા તેમાંથી પાણીનું ઝરવું.

(બ્લીઅરઆઈ—Blear Eye.)

આંખના સાધારણ સોજાની બે જાત કરવામાં આવી છે.

એક હલકો સોજો અને એક જોરાવર સોજો.

હલકો સોજાની નીશાની—આંખની સફેતીનો થોડો ભાગ લાલ જણાય તેમાં બળતરા બળે અને કાંકરો અથવા રેતીના દાણા અંદર ખુંચતા હોય તેમ લાગે, જેથી આંખની આંખને ચોળા કરે. તેમાંથી થોડું પાણી નીકળા કરે. અજવાળા તરફ જતાં વખતે હરકત લાગે.

જોરાવર સોજાની નીશાની—આંખની આંખી સફેતી લાલ થઈ જાય. આંખમાં ડુખાવો અને દરદ બહુ થાય, તેમાં બળતરા બળે, પાણી ઘણું નીકળા કરે. ચીપડા બંધાય. આંખનાં પોપડાં સુજી આવે અને તેની સાથે થોડો ધણો તાવ પણ હોય.

સખખ—ઘણી થંડી હવા લાગવાથી, આંખમાં પાપણ ખુચવાથી, કાંકરી અથવા કચરો આંખમાં જવાથી, આંખ ઉપર કંઈ બાગવાથી, ઘણી જલદ રોશની અથવા અજવાળા સામું ઘણી વાર તાકીને જોવાથી, આંખમાં ગરમ ઓળ જવાથી, ઘણો દારૂ પીવાથી અથવા ઉત્તગરો કરવાથી થાય છે.

હલકો સોજાનો ઉપાય—ઉપર પરમાણે જે કારણથી થયો હોય તે સોધી કાઢી દૂર કરવું. જો કબજ હોય તો કમખાંડ જેલપ પાઉડર અથવા રૂબાઈ પાઉડર અથવા એપસમસાઈટનો જીલ્લખ આંખી જોડો સાફ લાવવો. આંખ ઉપર વખતે સેક કરવાથી અથવા થંડી ઓળ ઓપડવાથી ફાયદો થાય છે. જો આંખની નબળો હોય તો આંખ ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો. આંખની નબળો ન હોય તો, આંખ ઉપર ગુલાબ જળમાં અથવા થંડા પાણીમાં અથવા ૪ આંજસ પાણીમાં ૧૦ દીપા

ગોલારડ વાટરનાં નખ્ખી તેમાં લુગડુ બોળી આંખ ઉપર બીનુ બીનુ મુક્યા કરવું. અથવા વીનમઓપીનાં ટીપાં આંખમાં નાખવાં, અથવા હેઠળ લખેલી દવામાં લુગડુ બોળી આંખ ઉપર મેલા કરવું.

સુગરઆવ લેડ ... ... ગરેન ૧૦

વીનમ ઓપી ... ... દરોમ ૧

ગુલાબજળ ... ... આંહુસ ૧

અથવા ૨ ગરેન ફટકડી અથવા ૨ ગરેન ઝીંકસીસલફસ ને ૧ આંહુસ પાણીમાં નાખી તેમાંથી થોડાં ટીપાં દાડામાં તણુ અથવા ચાર વાર આંખમાં નાખવાં.

ઓપડા થતા હોય તો, આંખને ગરમ પાણીથી ઘોઈ અને પાંપણ ની કોર ઉપર સાલીડનું તેલ અથવા સફેત મલમને આંગળી ઉપર જરા ગરમ કરી લગાડવો, એથી તફાવત ન પડે અને આંખ લાલ રહે તો, કાનની પાછળ રૂપીયા જેવું પલામ્તર કરી મારવું. આજરી નખજો હોય તો થકતી લાવનારી ટીચરફેરી જેવી દવા આપવી.

જોરાવર સોજાનો ઉપાય—જોરાવર સોજો તરતનો હોય અને આજરી જોરાવર હોયતો, આંખના બવાંની ઉપર તથા કાંનપટી ઉપર ફરતી ૬ થી ૯ જળો મુકવી, જળોના ડુંખને ગરમ પાણીથી સેક કરવો. આજરીનો ઝાણો સાફ લાવવા ગુલાબો આપવા, અને ઝાણો સાફ આવ્યા પછી હલકા સોજામાં આપેલા ધલાજ અજમાવવા.

આંખનો સોજો જીનો થાય અને આંખમાં રેતી જેવું ખુંચતુ લાગતુ હોય, આંખ બજે, અને દુખાવો થાયતો હેઠળ લખેલી દવામાંની એક દવાનું પાણી બતાવી થોડાં ટીપાં આંખમાં દરરોજ નાખવાં, અને તેથી કાયદો ન થાય તો એમાંની બીજી દવા અજમાવવી.

ફટકડી અથવા સુગર આવ લેડ	} એ પાંચ દવામાંથી ગમે તે એક દવા ગરેન ૧ થી ૩ ગુલાબજળ અથવા વરસાદનું પાણી આંહુસ ૧
અથવા સલફેટ આવ ઝીંક	
અથવા ટાનીક એસીડ	
અથવા કાસટીક	

ઉપલી દવાથી કાચદો ન થાય તો વીનમ ઓશીનાં ઘોડાં ટીપાં દર-
રોજ આંખમાં નાખવાં.

ઉપલી દવાએ ન મળે તો નીચે પરમાણુ દસી દવા ના વાપરવી.

મેડાંતી છાલ ... દરામ ૧

હરડેની છાલ ... દરામ ૧

આમળાં ... દરામ ૧

કડવી ધસિાડી ... દરામ ૧

કડવા લીમડાનાં પાંત ... દરામ ૧

અરકુસીના પાંત ... દરામ ૧

ઉપલી દવાએ નિ ખુબ ખાંડી તે ખે ભાગ કરી તેમાં છો આંઉસ
પાણી નાખી ચુલા ઉપર ચડાવી ઉકળતાં બાકી એક આંઉસ રહે ત્યારે
ઉતારી ગાળી તેમાં છો ગરેન ગુગળ નાખી તે પાછું દેવું. પાછા તે ને તે
કુઆમાં ઉપર પરમાણુ પાણી નાખી ઉકાળી તેમાં ગુગળ નાખી ઉપર
પરમાણુ સાંજરે પાવું. બીજાં દાડે બીજાં બાકી રહેલ ભાગ ઉપર પરમા-
ણુ પાવો.

આંખમાંથી પાણી બહુ ઝરતુ હોયતો, બાવળના પાનનાં ઉકાળેા કરી
તેનો રસ કાઢી તેને ગાળી લેઈ પાછો તેને ઉકાળી જાડો કરી તેમાં મધ
મેળવી આંખમાં અંજન કરવાથી પાણી ઝરતુ બંધ થસે.

આંખનું આવવું.

(કનજન્કટીવીટીઝ—Conjunctivitis).

નીશાંની—આંખરીથી આંખ ઉઘડાય નહી, આંખમાંથી જાડુ પદ
નીકળે, અંદર ખટકો તથા ડુખાવો અતીસે થાય. આંખ અંદર ઘણી જા-
લ થએલી હોય, જો સોજો ઘણો જોરમાં હોયતો, આંખની વચમાંના ઝોળ

નીતરા ચક્રમાં આંદુ પડે અથવા તે ખવાઈ જાય અને આંખરી હમેસ-
નો આંધળો થાય.

સમ્યક્—ઘણી થંડી હવાથી, આવેલી આંખની રસા સારી આંખને
લાગવાથી તે આંખ આવી જાય છે, અથવા આવેલી આંખ ઉપર માં-
ખી ખેસા તેનું પર કોઈ બીજાની આંખ ઉપર ખેસા અડડે છે, તો તે ચે-
પથી પણ આંખ આવી જાય છે.

ઉપાય—આંખરી જોરાવર હોય તો સંકત જીલાખ આપવો, પણ
આ બીમારી ઘણું કરીને નબળા માણસને થાય છે. વારંતે કુંમપાઉડ ર-
ખાઈ પાઉડરનો જીલાખ આપવો, ઝાડો સાફ આવવા પછી આંખ ઉ-
પર ખસખસના ફીડવાનો અથવા કેસોમાઇલ ડુલનો સેક કરવો. અને
તે પછી ૮ ગરેન ઝીંકસાસલફર, ૨ આંડસ પાણીમાં મેળવી, તેમાંથી
એકથી બે ટીપાં સ્વાર સાંજ આંખમાં નાખવાં, અથવા ૮ ગરેન પલમખી
એસીટ, ૨ દરામ સરકો, તથા ૮ આંડસ ચોખુ પાણી, એ સઘળાને મેળ-
વી તેમાંથી એકથી બે ટીપાં આંખોમાં નાખવાં અને તે પાણીથી આંખ
ધોવી. એથી પણ તકાવત ન જણાય તો, ૨ ગરેન કાસ્ટીક અને એક
આંડસ ચોખુ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેનાં ટીપાં સ્વાર સાંજ આંખમાં
નાખવાં. આંખની અંદર આંદુ પડી ગયું હોયતો તેને આ દવા વધારે ફા-
યદો કરે છે.

હરડાં, ખેડાં, અને આંખનાં એ ત્રણેને સરખે ભાગે લેઈ ખાંડવાં
અને તેને ત્રણ કલાક સુધી પલાળી રાખવાં, અને તેને ગાળી કાઢી તેનાં
ટીપાં આંખમાં નાખવાં. તથા તેમાં જીલગુ પલાળી આંખ ઉપર મુકી
રાખવું.

આંખમાં દરદ ઘણું થતું હોયતો ૧ થી ૨ ટીપાં લાઇકર આપાઈ-
સેડટીવને ૧ થી બે ટીપાં પાણીમાં મેળવી દહાડામાં ત્રણથી ચારવાર આં-
ખમાં નાખવાં, બાળકને વારંમવાર આંખો આવે છે, અને તેમાંથી પુસક-

જ રસી નીકળેછે તે વખત ૬ ગરેન ફટકડી તથા ૧૦ આંદિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના પીચકારી આંખોમાં મારવી. અને આંખની પાંપણો વળગી ન જાય, વાસ્તે રાત્રે સુતી વખત થોડો સફીતીનો મલમ પાંપણને લાગાડવો.—અને

હરડે	...	દરામ ૬
આલુ	...	નંગ ૨૦
સાથરા	...	દરામ ૫
માના	...	દરામ ૩.

એ મધુજાને ખાંડી ના બાટલી પાણીમાં ઉકાળી અને આશરે છ આંદિસ જીટલું રહે કે થુંડું પાડી તેમાંથી બેથી ચાર આંદિસ જીટલું પીવું. એ દવાથી ઝાડો સાફ આવશે, અને આંખનો સોળો પણ મટી જશે, ઉપલી દવાઓની સાથે આજરો નખજો હોય છે, વાસ્તે તેને કુવત લાવનારી દવાઓ આપવી, તેને કુવતવાજો ખોરાક આપવો. સારી દવાવાળી જગો. માં રાખવો, આંખ ઉપર અજવાળું આવવા દેવું નહીં. આજરોને દરદને લીધે જીંધ ન આવતી હોય તો ૩૦ ટીપાં ટીચર હાઇપોસીઆમસને ૧ આંદિસ કેમફર વાટરમાં મેળવી રાત્રે સુતી વેળા પાવું.

પરમીઓ થયો હોય અને તેની રસી આંખને લાગે તો આંખ આવી જાય છે. વાસ્તે તેને પણ ઉપર પ્રમાણે હલાળે કરવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દવાઓ વાપરવી.

હરડાની છાલ	...	દરામ ૧
બેટાની છાલ	...	દરામ ૧
આંખજાની છાલ	...	દરામ ૧
લોહર	...	દરામ ૧
જીંઠી મધ	...	દરામ ૧
સાકર	...	દરામ ૧
મોથ	...	દરામ ૧

એ બધી દવાઓને ટાઢા પાણીમાં ખુબ વાટી બાંગની માફક પાંણી

કાઠી તે પાંણીની આંખ મીચી તે ઉપર ધાર કરવી. અથવા તેનાં પોતાં આંખ ઉપર મુકવાં. અથવા ચીના કુધનાં આંખમાં ટીપાં નાખવાં. અથવા રસવંતી પાંણીમાં ઘસી ચોપડવી. અથવા આંખની પાંતને વાટી તેની લુગદી કરી તે આંખ ઉપર મુકવી.

અથવા—અફીણ, કુલાવેલી કુટકડી, લોદર સરખે બાગે લેઈ એ બધાને લીધુના રસમાં વાટી લોદાની કડછીમાં થોડુ ગરમ કરી આંખ ઉપર લેપ કરવો. જેથી તતકાળ આરામ થશે. અથવા લોદાની કડછીમાં લીધુનો રસ નાખી તેને થોડુ ગરમ કરી જાડુ કરી આંખો ઉપર લેપ કરવો. આંખમાં ખટકા આવે તો આંખનાં પાંણીમાં વાટી તેની ચેપલી કરી આંખ ઉપર બાંધવી અથવા—સુંઠ, લીમડાનાં પાંત એમાં થોડો સીંધવખાર નાખી બારીક વાટી એની ચેપલી કરી આંખો ઉપર બાંધવી.

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો હરડેળ, ખેડાં, આંખનાં, સાનાગેર, સીંધાલુણ, દારૂહળદર, રસબતી, એ સરખ સરખે બાગે લેઈ પાંણીમાં ખુબ બારીક વાટી આંખ ઉપર લેપ કરવાથી જલદી આરામ થશે, આ ઉપાય સારો છે.

અથવા—ઘાળી સાગડીનાં મુળને મધમાં ઘસી આંખમાં આંજવું તેથી કુલું તથા છાંયા પડી હશે તે દુર થશે.

આંખ ઝાંખ મારી જાય છે તે વીશે.

(ધીમ્નેસ આવ સાઈટ—The dimness of sight).

સખખ—આંખોના બીતરના ભિન્ન આગળનાં તંતુઓ નખખાં પડી જવાથી ઘણું કરીને આંખે ઝાંખ મારે છે.

ઉપાય—શકતી આવે એવી દવાઓ આપવી. જેવી કે ટીચરફરી પર ફ્લોરીડ, મગરનું તેલ, ક્વીનાઇન, ટીચર આવ નક્સવામીકા વીગેરે કુવત

વાળી દવા ઘણા દીવસ સુધી પાવી. અથવા નીચે જ્યુગાવેલી દવાની આઠ ગોળીઓ કરી બજે ગોળી દાડામાં ચાર વાર ગળાવવી.

રીજ્યુરડ આયરન. ...	ગરેન ૮
એકસ્ટ્રાક આવ નકસવોમીકા. ...	ગરેન ૨
ક્વીનાઈન સલફસ ...	ગરેન ૪
પેપસીન ...	ગરેન ૮

કાંતની પછવાડે અવાર નવાર પાંચથી દસ બલીસરો મુકવાં. અને તે ઘણા દીવસ ઝરવા દેવાં. આંખોમાં થંડા પાંણીના ફટકા દરરોજ મારવા અને—

મોરચુથુ ...	ગરેન ૧૫
કપુર ...	ગરેન ૪
બખખનુ પાંણી.	આંહસ ૪

એ સઘળાને મળવી તે થંડુ પડે કે તેમાં બીજુ થંડુ પાણી ઉમેરી સંધ્ય મળી ચાર બાટલીઓ જેટલું કરવું. તે ગાળી લેઈ સ્વાર સાંજ તેથી આંખો ધોવી. શકતી આવે એવા ખોરાક આપવો. અને આંખોને મહેનત આપવી નહીં.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

વરીઆળી
સુરમો
રસવંતી
સાકરે
સમુદર ફીણ
સંખની રાખ
સીંધવ
ગેર
મનસલ
તીખાં

એ સઘળાં સરખે ભાગે લેઈ તેમાં મધ બજે
એટલું લેઈ ઘુંટી તેનાં ટીપાં આંખમાં નાખવાં.

આંખોનાં પોપચાનું સુછ આવવું તથા તેઓમાં થતા ખીલો.

(સોર આંખ લીડસ એન્ડ ગ્રેન્યુલર કનજનક્ટીવીટીઝ)

Sore Eye lids and Granular Conjunctivitis.

નીશાની--આંખની સફેદી ઉપર ટાંચણીના માથા જેવડા લાલ દાણા થાય છે. અને તે દાણા ડુટી જાય છે, ત્યારે તેના કદ જેવડા નાનાં ચાંદાં પડે છે. બાળકોને આ ખીમારી વધારે થાય છે. આંખ મુજેલી હોય છે, અને અજવાળા સામું જોવાતું નથી.

ઉપાય--પલમખી એસીડ ગરેન રથી ૩ એક આંઉસ ગુલાબજળમાં અથવા વરસાદના પાણીમાં મેળવી તેનાં ટીપાં દહાડામાં બે વખત આંખમાં નાખવાં. અથવા કાસટીક ગરેન ૨ અને ૧ આંઉસ ગુલાબજળમાં મેળવી તેનાં ટીપાં દહાડામાં બે વાર નાખવાં, અથવા તે દાણા લાલ અને બપસી આવેલા હોય તો મોરચુથાના કડકાને પાણીમાં ખોળી તેની આણી તે ઉપર ફેરવવી.

આંખની પાંપણો અંદર વળેલી હોય તે આંખને લાગવાથી અંદરથી પાણી ઝરતું હોય તો તે પાંપણો ચોમટાથી ખેંચી કાઢવી. જો ખેંચી ન કઢાય તો પાંપણોની કોર ઉપર થોડું કોલોડીઅન દરરોજ પીછા વડે ચોપડવું.

કોઈ વખત આંખના પોપચાનો માહેલો ભાગ સુછ આવી તેમાં લાલ દાણાઓ થાય છે તે આંખના ડોળાને વાગવાથી આંખમાંથી પાણી ઝરે છે. એ ઘણા દિવસ રહેવાથી અંદર ચાંડુ પડી જાય છે. વાસ્તે ચોમટના બીને ઝીણા પરતી આંખના પોપચામાં બભરાવવું. અને આંખો ઉપર પાટો બાંધી રાખવો એ પરમાણુ આઠ દિવસ કરવાથી આરામ થઈ જશે. આ ઉપાય ઘણા સારો છે.

શરૂઆતમાં એટલે કે આંખના પોપચાની અંદરે ઝીણા લાલ દાણા થાય છે, તે ઉપર આંખ ઉલટાવી મોરચુથાની કટકી અલગે હાથે લગાડવી. અથવા પલંમબી એસીટનો ઝીણો ભુકો તે ઉપર થોડો બભરાવવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દર્શી દવાઓ વાપરવી.

રસવંતી ... ... ગરેન ૩

સુંઠ ... ... ગરેન. ૩

તીખાં ... ... ગરેન ૩

પીપર ... ... ગરેન ૩

આ બધાને પાણીમાં વાટી તેની દીવેટ કરી આંખમાં આંજવી.

આંખનું દુલું.

(અલસર્સ ઓનથી આઇ બોલસ. Ulcers on the eye balls.)

આંખ ફુપવા આવવાથી, તેમાં સોળે થવાથી, આંખમાં ચાંદુ પડવાથી, કીકીના પડમાં વાગવાથી અને શીતળાના રોગમાં આંખમાં સોળે થઇને દુલું પડેછે. બાળકને ચાંદુ પડી રૂઝાવા પછી અથવા બીજા કારણથી દુલું પડે તો હલકા અને તરતના દુલામાં કાસટીક ગરેન ૨ અને ૧ આંડિસ ગુલાબજળ બંનેને મળવી તેનાં થોડાં ટીપાં સવાર સાંજ નાંખવાં. તેથી આંખ લાલ વધારે થાય ને ફુપાવો થાય તો તે બંધ કરવું. તેને બદલે વાઇનમ ઓપીનાં ટીપાં સવાર સાંજ નાંખવાં,

અથવા—રેડ ઓક્સાઇડ આફ મરક્યુરી ... ગરેન ૧

બાલસમ આવ પીર ... મીનીમ ૫

ચરબી ... દરામ ૧

એ સંધ્યાને મળવી આંખો ઉપર લગાડવાથી ગમે એવું છારી દુલું અથવા ચાંદુ સારૂ થશે. સલફેટ આવ સોડાનો ઝીણો ભુકો આંખમાં બભરાવવાથી ફાયદો થાય છે. આંખની કુવત આવે એવા ખોરાક તથા દવા આપવી,

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.
વડના દુધમાં કપુર વાટી તે આંખમાં આંજવું—અથવા

કરંજના બી ઝીણું વાટી કેસુડાના રસમાં દીવેટ કરી સુકાવું, ત્યાર
પછી આંખમાં ફેરવવી.

શીતળાના આંતરથી આંખમાં ડુલુ પડ્યું હોય તો ગધેડાની દાઢ-
ને પાણીમાં ધસી દરે રોજ આંજવી જેથી આરામ થયે.

રચુંદો અથવા રાત આંધળો.

(નાઈટ બ્લાઈન્ડ નેસ—Night blindness)

નીશાની તથા સખમ—રાત્રે આંખે દેખાય નહી, અને દીવસે બરા-
બર દેખે તેને રતાંજળ કહેછે. તે ઘણું કરીને હોજરી તથા કલેજની
બીમારીથી થાય છે.

ઉપાય—૦૧ દરામ સલફેટ આવ ઝીંક તથા ૮ આંઉસ પાણી તે
બનેને મેળવી તેથી આંખો ધોવી. આંખો ઉપર લીલી બનાત અથવા એવી
બીજી ચીજ રાખવી. ઘણા અજવાળા સામું જોવું નહી. અને કાનપટીની
પછવાડે બલીટ્સ્ટર મારવું. અને નીચે જણાવેલી દવામાંથી બે ચમચા
ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

ટીચરઆવ સીનકોના...	...	આંજીસ ૧
એસીડસલ્ફ્યુરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૪૦
ઈનફ્યુઝનઆવ સીનકોનાબારક...		આંજીસ ૫

ગરમીના દીવસમાં કોઈ પણ જાતનો જલદ દારૂ, વાઈન વિગેરે પીવું
નહી, અને કલેજ બરાબર કામ કરી શકે તેટલા વાસતે, ૫ ગરેન બલુપીલ
દર ત્રીજે ૬હાડે દાંતે લેવી. અને તેને બીજે દીવસ સીડલીજ પાઉડર
નો હલકો જીલાબ લેવો. આ પરમાણે થોડા દીવસ રાખવું અથવા ૧૫

મીનીમ લાઇફરસ્ટ્રીકનીઆ છ આંજિસ પાણી એ બંને મેળવી પોણું વાધન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા નીચે જાણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી અરધી સવારે તથા અરધી સાંજે પાવું.

મગરનું તેલ	...	...	દરોઝ ૨ થી ૪
લાઈફર પોટાસ	...	...	મીનીમ ૪૦
પેપરમીન્ટ વોટર	...	...	આંજિસ ૨

એક મીનીમ સોલ્યુશનઆવ સ્ટ્રીકનીઆ પીચકારી વડે કાનપટીના ચામડીમાં દાખલ કરવાથી રતાંજળ ખરેખર સાબુ થાય છે. પણ તે દવા ઝેરી છે વાસતે તે કામ હુંશીઆર ડાકટર શીવાય કરવું નહીં.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

અરીઠાનું ફીણ કાઢી આખમાં દરરોજ નાખવું. અથવા લીડીપીપર ને બકરાની બીડીઓમાં બાફી પછી તેના રસમાં વાટી આખમાં આંજવા-થી ફાયદો થાય છે. અથવા—

સુંઠ	...	...	ગરમ ૬
પીપર	...	...	ગરમ ૬
તીખાં	...	...	ગરમ ૬

એ બધાને ખાંડી તેને મધમાં વાટી આખમાં આંજવી.

નખજાઈથી આંખો આવે રાતી થાય દુખે સુણ આવે

પાણી ઝર્યા કરે અજવાળુ જોવાય નહીં તે વીશે.

ઉપાય—આંખો ઉપર ખસખસતા ફીંડવાનો ગરમ સેક કરવો, અથવા ખેલાડોનાં થોડા પાંદડાં ગરમ પાણીમાં ઉકાળીને અથવા ૧ થી ૨ ચમચી ટીઅરઆવ આઈઓડાઈન ખખખતા પાણીમાં નાખી તેનો બાફ આંખોને આપવો.

આંખોમાં દુખાવો ધણો થતો હોય તો ૩૦ ગરમ એકસ્ટ્રેકઆવ ખેલાડોના તથા આઠ આંજિસ પાણી એ બંને ગરમ કરી તેનો આંખો

ઉપર સેક કરવો. અથવા લાઈકર ઓપાઈ સેડટીવ અને ૧ આંજસ પાણી એ.બનેને મેળવી.તેમાંથી ૧ થી ૨ ટીપાં દાડામાં ખેથી ત્રણ વાર દરેક આંખમાં નાંખવાં. કાનની પછવાડે એક હલકુ પલાસ્તર મુકવું. રૂબાઈ સીડલીજ પાઉડર—મેગનેસીઆસલફસ અથવા ઈરંડીઆ તેલ નો જીલાખ આપવો. અને પછી કુલત લાવનારી દવાઓ આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ વાપરવી.
સોનાને ધીમાં ધરી આંખમાં મોપડવું.

.. ❦ ❦ ❦ ❦ ❦

આંજણી.

(સ્ટાઈ ઓર હોરડીઓલમ—Sty or Hordeolum.)

નીસાંની તથા સખખ—આંખની પાંપણ ઉપર એક જાતની ઝીણી ફાડકી થઇને તેમાં ફુઆવો તથા ખળતરા ખજે છે. તે ઘણુ કરીને નખ-જા ખાંધાવાળાને અથવા અજીર્ણવાળાને અથવા ઝાડો સાફ ન આવતો હોય તેને થાય છે.

ઉપાય—આંજણી ઉપર ધુલાંનો અથવા ધર્જના લોટનો ગરમ સેક કરવો. અથવા કાસટીક પોટાસ તે ઉપર એકથી બે દીવસ સુધી લગાડવું. અને પછી તે ઉપર ધર્જના લોટની પાલટીસ મુકવી, જેથી તેની ઉપરની ચામડી ખળી જઇને તેમાંથી બી બહાર નીકળે. આ દવા સંભાળીને લગાડવી તથા ઘણી લગાડવી નહી.

સીંફુર અથવા સીંફુરનો મલમ આંજણી ઉપર મોપડવો. આંજણી ખીળી થાય અને તેમાંથી બી નીકળે નહી, તો ઠાંજણીથી અથવા સોયથી જોતરીને બાહાર કાઢવો. આંજણી વારમવાર થયા કરતી હોય અને ઝાડો કમજ રહેતો હોય તો, તે અટકાવવા અવારનવાર રૂબાઈ અને મેગનેસી-આકારમાનસ એ બંનેને મેળવી તેનો જીલાખ લેવો. અને શક્તી લાવવા ૧૨

૧૬૨ આંખમાંથી પાણીનું ગળવું તથા આંસુનાળનું સુજવું.

ગરન પોટાસાઆઈઓડાઈડ અને ૬ આંઉસ કરીઆતાનો ઉકાળો એ ખંતેને મેળવી પોણું વાછન ગદાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

લીડીપીપર

દરેડાંની છાલ

મેડાંનીછાલ

આંમળાંની છાલ

લાખ

ષાદર

સાંધાલુણ

એ બધી દવાઓ સરખે ભાગે લેઈ ભાંગરાના

રસમાં ચણા ચણા જેવડી ગોળાઓ કરી સુકવી

પછી પાણીમાં ધસી આંજણી ઉપર દેહાડામાં

ખે વાર ચોપડવી.

અથવા—રસવંતીને પાણીમાં ધસી આંજણી ઉપર ચોપડવું. અથવા રસવંતી, લીડી પીપર, તીખાં, સુંઠ એ ચારે ઓળેને પાણીમાં ધસી આંજણી ઉપર ચોપડવું.

આંખમાંથી પાણીનું ગળવું તથા આંસુ નાળનું સુજવું.

(ફીસ્યુલાલેક્રીમલીસ—Fis tula Lachrymalis)

નીશાની તથા સખખ—ખંતે આંખોના આડાની બાહારના ખુણા આગળ પણ આંખોના ડોળાથી બીજકુલ છુટી ખે ઝીણી ગાંઠો હોય છે. જેમાંથી આંસુ ઉતપન થાયછે. અને તેજ પરમાણે તેઓના દરેક માંહેલા ખુણા આગળ અકેકુ છીદ્ર હોય છે, જેમાંથી અકેકી પોકળ નળી જેને આંસુ નાળ કરી કહેછે. તે નાકમાં ઉતરેલી હોય છે. આ ખે નળીઓ વડે આંખોમાંનાં આંસુ નાકમાં આવેછે, કેટલીક વેળા વરમ થવાથી એ નળીઓ સુજી જાયછે, અને જાડી થાયછે, ત્યારે તેઓના ઉપલાં છીદ્રો બંધ થઈ જાય છે. અને તેથી આંસુઓ નાકમાં ઉતરવાને બદલે ગાલ ઉપર ટપક્યા કરે છે.

આંખમાંથી પાણીનું મળવું તથા આંસુનાળનું મુળવું. ૧૬૩

ઉપાય—એપસક્તસાલટનો ગુલાબ આપવો. તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કડકો બોળી આંખો ઉપર મુકતારેહેવું.

ઝીંકસીસલફસ. ... ગરેન ૪થી ૧૦

લાઇકર ઓપાઇસેડીવ. દરામ ૦ા

ગુલાબ જળ. ... આંહિસ ૧

અથવા—૧૦થી ૧૫ ગરેન ફટકડી, અથવા પ્લંમબી એસીટર ૨ થી ચાર ગરેન અથવા પથી ૧૦ ગરેન એસીડ ટાનીક એ ત્રણમાંથી એક લ. ઈ ૧ આંહિસ ગુલાબજળમાં મેળવી તેમાં લુગડાનો કડકો બોળી આંખો ઉપર મુકવો. આંસુનાળ બીજકુલ બંધ ન થએલ હોય અને તેનું ઉપલું છીદ્ર ખુલુ હોય તો, તે છીદ્ર ઉપર મોરધુધ અથવા કાસટીક લગાડવાથી સાર થાય છે.

ઉપલી દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

ગોર ચંદન... ગરેન ૨

જવખાર ... ગરેન ૨

મોરધુધ. ... ગરેન ૨

લીંડીપીપર.... ગરેન ૨

ઉપલી ચાર દવા વાટી તેને મધમાં મેળવી આંસુનાળ ઉપર લગાડવી.

નબળી આંખવાળાને સુચના.

જ્યેષ્ઠાન. આંખ ઝાંખ મારતી હોય, અથવા થોડો વખત પણ વાંચવાથી આંખમાંથી પાણી ઝરતુ હોય, અને ચક્રી આવતી હોય, તેવા બીમારે બનતાં સુધી થોડું વાંચવું. અને બનતાં સુધી દીવાની આગળ બેશી વાંચવું નહીં. કદાપી વાંચવાની જરૂર હોય તો દીવાનું અજવાળું આંખ ઉપર પડે નહીં તેમ વાંચવું. એટલે કે દીવો પીઠ પાછળ હોય અને તેના ઉજસથી વાંચવું. ગાડીમાં બેઠાં બેઠાં અથવા સુતાં સુતાં અથવા મંદવાડમાંથી તરત સાળે થયા પછી વાંચવું નહીં કારણ કે એમ કરવાથી આંખો ફૂપવા આવે છે. નબળી આંખવાળાએ રાત્રે દશ કલાક સુવું

જોઈએ, અને સવારમાં મળસકામાં અથવા સાંજે સંજ વખતે વાંચવું નહીં નખળી આંખવાળાએ રાતે તથા દીવસે થંડા પાણીનાં અથવા પાણીમાં બરફ નાંખી તેના ત્રણથી ચાર ફટકા આંખમાં મારવા.

આંખની કીકીનો વરમ.

(આઈરિટીસ—Iritis)

નીશાની—જ્યારે કીકીનો વરમ થાય છે ત્યારે ખીલકુત્ર નોવાઈ શકાતુ નથી, આંખોમાંથી ઘણું પાણી ઝરવા કરે છે. કીકીના કુંડાળાના પડની ખેંચાણ શકતી ઓછી થાય છે. અને તેનો રંગ બદલાઈ જાય છે. કીકીનો રંગ પરથમ કાળો હોય તો તે બદલાઈને રાતો થાય છે. અથવા આસમાની હોય તો લીલો જણાય છે. કીકીનું કુંડાણ ખેંચાય છે, અને કીકી પોતે પણ સંકોચાય છે. અથવા તદન બંધ થઈ જાય છે. તેનાં કુંડાળાની કોરે આંખના ખીલોરી પદાર્થ સાથે વળગી જાય છે. અને તેમાં ઝીણી ગાંઠો અથવા દાણા થાય છે. જ્યારે આંખે આંખ મારે છે. આંખોમાં ડુખાવો થાય છે. અને ઉપલી રીતે દાણા થવાથી અને તેઓ ધૂટી જવાથી ચાંદાં પડે છે.

સમ્બન્ધ—આંખોને થંડી હવા લાગવાથી, ચાંદીના મરજથી, આંખ ઉપર કંઈ વાગવાથી, અથવા તે ઉપર કંઈ ઓજનો ધા પડવાથી, સંધિવાથી, નજળાથી, અથવા નખળા બાંધા વાળાને આ દરદ વધારે થાય છે.

ઉપાય—અજવાણ જોઈ શકાતુ ન હોય તો કાચના લીલાં ચસમાં અથવા લીલી બનાતનો પડદો આંખો ઉપર રાખવો.

આ દરદનો ઉપાય કરતાં પરથમ બે બાખતો યાદ રાખવાની છે.

પહેલી એકે કુંડાળા માંહેનો લોહનો જોસો ઓછો કરવો, અને ખીજી એકે જો કાંઈ ખીન (અથવા જો લીમ્ફ કહે છે તે) કીકીના કુંડાળાની કોર

ઉપર ઝરૂં હોય આંખ તેથી કીકી સંઘોચાએલી જણાય તો તે ચુસાય અને બીજી વધે નહિ તેની સંભાળ લેવી એટલા સારૂં દરદીને અંધારા આરડામાં રાખવો. લીલા રંગનાં ચસમાં પેરાવવાં, કાંત પટી ઉપર બલીશ્વર મારવું, અથવા ભવાં આગળ અરધી ડગળ જણો મુકવી, આંખ ઉપર ખસખસના પોસનો સેક કરવો.

કીકી સંઘોચાઈને બીલકુલ બંધ ન થઈ જાય તેટલા સારૂં આંખોની આસપાસ એકસ્ટ્રાક આવ બેલાડોના, પીઓરીના પાલાનો રસ અથવા બીજીનો રસ થોડી ફટકડી તથા થોડી રસમતી અથવા ધતુરાનો રસ એ સઘળાને મેળવીને તે આ ત્રણેમાંથી ગમે તે ઓપડવું અથવા.

સલફેટ આવ એટસેપીયન	...	ગરેન ૪
રેકટી ફાઇડ સ્પીરીટ વાઈન	...	દરામ ૧
આખુ પાણી	...	દરામ ૭

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી એક ટીપુ આંખમાં નાખવું, જ્યેથી કીકી ને ખેંચાએલી હશે તો પોહોળી થશે અને ઘણા દિવસો સુધી ખુલી રહેશે.

કીકીના કુંડાળાનો લોહીનો નેસ આજો થાય એટલા સારૂં ૫ ગરેન કેલોમલ ફકાડવું. અને ત્રણ કલાક વીતા કેડે એરંડીયા તેલનો જીલામ આવવો. આંખોમાં દુખાવો ઘણો થતો હોય તો સુતી વખત ૨ ગરેન અફીણની એક ગોળી ખનાવી તે ગળવી. આંખો ઉપર ગરમ પાણીનો સેક કરવો. શક્તી આવે એવો ખોરાક આવવો. દારૂ બીલકુલ પીવો નહિ. બીજી મતલબ એટલી કે ફાઈબ્રીન ચુસાય અને કીકી સંઘોચાએલી રહેવાને બદલે પોતાની આગલી અવરથામાં આવે એટલા સારૂં નીચે જવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણુંવાઈન ગલાસ ભરી દરત્રણ કલાકે પાવી.

પોટાસા આઈઓડાઈડ	...	ગરેન ૨૦
વીનમક્રોલચીસી	...	મીનીમ ૪૦

દીઘર આવહાઓસીઆમસ ... દરામ ૬
પાણી ... આંહી ૬

ઉપલી દવાથી મોટું ન આવે અને સજેખમ ન થાયતો અકેકી વળા દવા પીતાં ૫ ગરેન પોટાસાઆહઓડાહડને બદલે ૨૦ થી ૩૦ ગરેન દહાડામાં ચાર વાર પીવું. અથવા ઘણા દહાડા સુધી ચાલુ રાખવી.

સંધિવા અથવા નજળાથી વરમ થયો હોય તો ૮ ગરેન કેલોમલ તથા ૧ ગરેન અફીણ એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી. એથી દાંતના પારાઓ ફુપ્પવા આવેતો તે બંધ કરવી. આંદીના આજરમાં પારાની ધુણી આપવા જણાવેલ છે તે પરમાણે આપવી.

આંખના ડોળાની આસપાસ ઘણા ફુપ્પાવો થતો હોય તો ૪ ગરેન અફીણ તથા ૧૦ ગરેન પારાનો મલમ એ બંનેને મેળવી તે આંખની આસપાસ લગાડવું.

ઘણા નખળા બાંધા વાળા માણસને અથવા નખળા બાળકને આ પરમાણે વરમ થયો હોય, તો મગરનું તેલ અથવા દીઘરફેરી પર-કલોરીડ બીમારની ઉમરના પરમાણમાં પાણીમાં મેળવી પાવી.

આંખોમાં કંઈ વસ્તુ પડે તે વિશે.

(ફોરેન બોડી ઇન ધી આઈ—Foreign body in the Eye)

કોઈ કારણથી આંખોમાં ચુનો પડે છે જ્યાં આંખોમાં ઘણું જ દરદ થાય છે. અને તેના અંદરના પડદા બળે છે. ચુનો આંખોમાં ગયાથી ઘણી વખત આંખોના પડદાઓ બીલકુલ ખવાઈને આંખો ઉપયોગ વિનાની થઈ જાય છે. વાસ્તે આંખોમાં ચુનો પડે કે તુરત નીચે મુજબ ઉપાય કરવો.

ઉપાય—જેઠાં યુનો આંખમાં પડે તુરત સરકો તથા પાણી એ બંનેને સરખે બાગે મેળવી તે જરા ગરમ કરી તેમાં પીછી બાળી આંખોમાં ફેરવવી, અને સધળો યુનો કાઢી નાખવો, અને તે મેળવણીથી આંખોને સારી પેઠે થોવી, અને આંખોમાં થોડું નાખવું અથવા કાચની પીચકારી ભરી તેમાં મારવી. અને સધળો યુનો બહાર નીકળી ગયા પછી આંખો ગરમ પાણીથી થોવી અને આંખમાં થોડાં ટીપાં મીઠા તેલનાં નાખવાં. આંખમાં યુનો જવાથી વરમ ધણા થયો હોય તો, તેની આસપાસ થોડો જળો મેલવો, અને ખસખસતા ફીડવાનો ગરમ સેક કરવો અને એક શકત જુલાખ આપવો.

એવે વખતે આંખોને બીલકુલ ચોળવી નહિ.

આંખોમાં કોઈ પણ જાતનો તેજાવ ગયો હોય તો ૮ ગરેન કારમોનેટ આવ સોડા અને ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના આંખમાં ફટકા મારવા.

આંખોમાં તાવેલી ચરબી ડાંમર વગિરે એવી ચોળના છાંટા પડ્યા હોય તો થોડાં ટીપાં બદામનું તેલ અથવા આલીવ આઇલનાં વારંભવાર નાખવાં.

અથવા ધુળ લોહાનો જુકો ભિગેરે એવી રજકણા આંખોમાં ગઈ હોય તો થંડા પાણીના ફટકા જોરથી આંખમાં મારવા. અથવા ઝીણી પીછી સાલેડના તેલમાં બાળી તે આંખોમાં ફેરવવી, જોથી અંદર ગએલી રજકણા ચોટીને બહાર નીકળશે.

અથવા તે ધણીજ મજબુત ચોટી હોય અને ઉપર પરમાણુ ઉપાય કરવાથી ન નીકળે તો આંગળી ઉપર લુગડાનો કડકો વીંટાળી તે આંખોમાં ફેરવવો જોથી તુરત બહાર નીકળશે.

આંખોમાંથી ધુળ જલદી નીકળી જાયછે પણ લોહાની રજકણા નીકળતી નથી, વાસ્તે લોહ ચુમખકનું કડક આંખો ઉઘાડી તેના ઉપર

રાખવું જેથી લોકોની રજકણ તે કડાને વળગી જશે, આ પરમાણે કરવા પછી આંખને સોળે આવે તો વરમ અથવા સોળના મધાળા હેઠળ ખતાવેલા ઉપાય કરવા.

બેહેરાપણું.

(ડેફનેસ—Deafness)

સખ્ય—કાનના આગલા ભાગનો અથવા અંદરનો વરમ થવાથી કાન પાકવાથી, કાનને થંડી હવા લાગવાથી, કાનમાં મેલ ઘણો થવાથી, ગળુ મુછ આવવાથી, અથવા કાનની સાંભળવાની તંત્રમાં કંઈ ફેરફાર થવાથી, કાંતનો સંધી વા થવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—આ રોગનો ઉપાય કરવા પેહેલાં ઉપર પરમાણે જે કારણથી થયું હોય તેનો પેહેલાં ઉપાય કરવા.

કાંતનું બેહેરાપણું મટાડવા નીચે જણાવેલા ઉપાયો કરવા.

સાણેડનું તેલ, મધ, કુપેલ, તાણુ મીઠું તેલ, ગલીસીરાઈન, વીનમ ઓપી, ઈથર સલ્ફ્યુરીક વીગરે જે મળી આવે તેનાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં. ગરમ પાણીની પીચકારી સવાર સાંજ કાનમાં મારવી. જેથી અંદરનો પલ જોલ મેલ નીકળી જશે. તે પછી નીચેની દવાઓ મળવી તેમાં ૩ બોળી તે કાનમાં થોડા દાડા મુખી મુકા કરવું.

લીનામેન્ટ સેપોનાસ...	...	દરોમ ૨
કપુર	...	દરોમ ૧
ઓલીવ ઓઈલ	...	દરોમ ૨
ઉપાય બીજો મીઠી બદામનું તેલ	...	રતલ ૧
લસણ ઘુંદણ	...	આંઉસ ૨

એ બનેને ઉકાળી ગાળી કાઢી અને તેમાં ૩ બોળી તે કાન ઉપર ખાંધવું અને તેનાં થોડાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં.

અથવા—તમાકુની બીડી અથવા હોકાનો ધુવાડો મોઢામાં સારી ઘેલેલો, અને તે પછી મોઢું તથા નસકોરાં મજબૂત બંધ કરી તે ધુવાડો નાક ને રસ્તે નીકળે એમ બેહેનત કરવી. જ્યોત્તી કાનમાં જે ઝીણી નળી આવે છે તેમાં તે ધુવાડો ભરાશે અને કાનમાં જે સાદું સંભળાય છે તે તેથી બંધ થશે. ઘણા દીવસનો કાંન બેહરો હોય તેને આ ઉપાય ઘણો ફાયદો કરે છે.

અથવા ડુંગળીનો રસ કાઢીને અથવા બદામનું તેલ તથા સરકો એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવી તેના થોડાં ટીંપા કાનમાં નાખવાં.

નબળાઈથી કાન બેહરો થયો હોય તો.—કવીનાઈન તથા ટીંચર-ફરી ઉમર પરમાણે પાણીમાં પાવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

બીલીનો ગરબ...	...	દરોમ ૨
ફુધ	...	દરોમ ૨
તલનું તાજુ તેલ	..	આંઉસ ૧
પાંણી	...	આંઉસ ૧
ગાયનું મુતર	...	આંઉસ ૪

એ બધાને ચુલા ઉપર ચડાવી ઉકાળતાં બાકી તેલ રહે એટલે ઉતારી ગાળી પછી તે તેલનાં ટીંપા દાહાડામાં બે વખત કાંનમાં નાખવાં.

અથવા—મુળાના કાંદાનો રસ, તેલ, મધ, એ સરખે બરાબર લેઈ જરા ગરમ કરી કાનમાં ટીંપાં નાખવાં.

અથવા—સાકર તથા ઇલાયચી, એને ખારીક વાટી કાંનમાં નાખવું.

અથવા—તલનું તેલ, સુંક, મરી, પીપર, કોસ્ટ, પીપરીમુળ, હંધે-ડીનો ખાર, જવખાર, બીલીના મુળનો રસ, ગાયનું મુતર, એ સરખે બરાબર લેઈ મધુરી આંચથી પકવતાં તેલ માત્ર બાકી રહે ત્યારે તે તેલનાં કાનમાં ટીંપા નાખવાં. અથવા કેરડાનાં કુપળાં, લવીંગ, એ બંનેને

વાદી તેમાં જરાક બકરાનું મુતર નાખી તેને ગરમ ફ્રી ગાળી તેનાં ટીપાં કાનમાં પાંચ નાંખવાથી તુરત કાયદો થશે.

કાનનું દુખવું.

(પેન ઈન ધી ઇઅર ઓર ઇઅરએક Pain in the Ear or Earache)

નીશાની તથા સખખ—કાનને થંડી દવા લાગવાથી તે વારંમવાર દુખે છે, અને તેથી કાનના અંદરના ભાગોમાં દુખાવો થાય છે. મુખ્ય કરી બાળકના કાન વધારે દુખે છે, અને તે વખતે પેટનું દરદ પણ થાય છે.

ઉપાય—જીલાબ આપવો. તથા મીઠા તેલમાં ૩ બોળી તેનાં ટીપાં નાંખવાં. તથા તે ઉપર મુકવું. કાન ઉપર ખસખસના ફીડવાનો ગરમ સેક કરવો, અથવા ડુંગળી બાફીને તે ગરમ ગરમ કાંન ઉપર બાંધવી.

કાનની પછવાડે રાઈની પટ્ટી મુકવી, અથવા અળસીની પોલટીસ બાંધવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અકેક પડીકુ દર ત્રણ કલાકે ફંકાડવું.

મેગનેસીઆ સલફસ.	...	દરોમ ૧
ફ્યાર્બ	... ..	દરોમ ૦૧
સુંઠનો ભુકો	... ..	ગરેત ૧૦

અથવા ૧૦ ટીપાં ટીઅરઓપી તથા ૧ ટીપું ઓઇલ આવ કલ્સેવ-ઝ એ બંનેમાં થોડુ બદાંમનું તેલ નાખી તેમાં ૩ બોળી તે કાનમાં મુકવું.

કાંન બીલકુલ સુકો હોય અને અંદરથી ચસકા મારતા હોયતો, ગળગોટાના લીલાં પાંદડાંનો રસ ગરમ કરીને, તે અથવા સખજના પાંદડાના રસમાં અથવા મીઠી બદાંમના તેલમાં, ટીઅરઓપી તથા લસણ કકડાવી તે નાખી સઘળું થંડું પડવાદઈ અને પછી કાંનમાં ટીપાં નાખવાં. અથવા સમુદ્રફીણ, લસણ, અજમો, સીતાબ, તથા કપુર એ દરે-

ક ા તોલો. તથા ી તોલો અફીણ લેવું. અને તેમાંથી કપુર સીવાય બાકીની ઝાળોને ખાંડી મીઠા તેલમાં ઉકાળવી, અને પછી તેમાં કપુર નાખવો, આ મળવણીને ગાળી કાઢી તેમાંથી થોડાં ટીપાં કાંનમાં નાખવાં. આ ઉપાય જો કાંન વેહેતો હોય તોપણ તે બંધ કરવાને સારો છે.

અથવા કાંન પાક્યો હોય, તેથી ચસકા મારતા હોય, સોળે ચઢ્યો હોય, વવળાટ થતો હોય, અને રસી જતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેનાં થોડાં ટીપાં દરરોજ કાંનમાં નાખવાં.

કુંભપાઉન્ડ ટીચર આવ આઘઝોડાઈન	...	મીનીમ ૧૦
સ્પીરીટ આવ કલોરોફોરમ	...	મીનીમ ૩૦
ટીચરઓપી	...	મીનીમ ૩૦
લાઈકર પોટાસી	...	મીનીમ ૨૦
ગલીસીરાઈન	...	દરામ ૧
પાંણી	...	દરામ ૨

કાનમાં કંઈ જનાવર ગયું હોયતો કડવી બદામના તેલનાં ટીપાં અથવા ટીચરઓપીનાં પાંચ છ ટીપાં નાખવાં, જેથી જીવડું મરી જસે પછી કુકા પાણીની પીચકારી મારવી, જેથી મરેલ જીવડું નીકળી જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દસી દવાઓ વાપરવી.

લસણનો રસ	...	દરામ ૦૧
આદાનો રસ	...	દરામ ૦૧
સરગવાના મુળનો રસ	...	દરામ ૦૧
વાઈવરણાનો રસ	...	દરામ ૦૧
મુળાના પાનનો રસ	...	દરામ ૦૧
કેળનો રસ	...	દરામ ૦૧

આ બધાને એકઠાં કરી ગરમ કરી તેનાં ટીપાં કાનમાં દહાડામાં બે વાર નાખવાં, અથવા આકડાનાં પીળાં પાન ઉપર ધી ઓપડી તેને જરા ગરમ કરી પછી તેનો રસ કાઢી તે રસનાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં. કાનમાં

બહુ પીડા થતી હોયતો બકરાના મુતરમાં થોડો સીંધવખાર નાખી જરા ગરમ કરી તેનાં ટીપાં કાનમાં નાખવાથી પીડા દૂર થશે. અથવા ફટકડી કુલાવી બારીક વાટી કાગળની ભુંગળીમાં ભરી કાનમાં રાખી ઢુંક મારવી, જેથી તે દવા કાનમાં આભાદ જવાથી તુરત કાયદો થશે.

કાનનું પાકવું અથવા પરનું થવું.

(ડીસ્ચાર્જ ફ્રોમ ધી ઈઅર—Discharge from the Ear.)

નીશાની—કાનનો આગલો ભાગ પાકેછે ત્યારે તેમાંથી પાતળું ચીકણું પરં નીકળે છે, પણ જ્યારે અંદરથી પાકેછે ત્યારે તેમાંથી જીંદું અને ગંધાળું પરં નીકળેછે. વખતે કાનના અંદરના હાડકામાં સડો લાગુ પરેછે, ત્યારે પરં સાથે મળેલું લોહી નીકળેછે, તે વખતે થોડો ઘણો તાવ પણ આવેછે.

સખમ—થંડી હવા લાગવાથી, કાનના સોજાના સખખોથી નાના બાળકોને તંદુરસ્તીમાં બીગાડ થવાથી, ગળામુનાની ગાંઠો થઈ આવેછે. અને જ્યોતું અંગ નખખાઈને લીધે તવાતુ જાયછે તેઓના કાંન લાંબો મુદત સુધી વધા કરેછે. અને ઉમરે આવા પછી તે બંધ થાયછે.

ઉપાય—કાંન ઉપર પોલટીસ બાંધવી તથા ગરમ દુધ અને પાણી એ બંનેની કાનમાં પીચકારી મારવી. અથવા ૫ ગરેન ડ્રીકસી સલ્ફુર અને ૨ આંઉસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી કાનમાં પીચકારી મારવી. રસી ધણી વેતી હોયતો ખાંડી અને ગરમ પાણી એ બંને મેળવી તેની પીચકારી કાનમાં મારવી. અથવા સાબુના પાણીની પીચકારી મારવી. અથવા થોડાં ટીપાં ટીચર આવ મર તથા મધ એ બંનેને મેળવી કાનમાં નાખવાં. અથવા મુઠદારસીંગને વાટીને કાનમાં મુકવી. અથવા કાનની પછવાડે બલીસટર મારવું.

અથવા. ૩ દરમિ ઓકસગોલ તથા ૧ દરામ બાલસમ આવ પીર
એ બંનેને મેળવી તેનાં ટીપાં સ્વાર સાંજ નાખવાં.

ઉપલા ઉપાયોથી પર બંધ ન થાય અને કાન વાસ મારે તો કાર-
બોલીક એસાડ તથા એલીવ એહલ એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવી તે
માંથી ૨ થી ૩ ટીપા કાનમાં નાખવાં.

પ્રથમ રેનો ટાકડો મધમાં બોળી તે કાનમાં ફેરવવા, અને પછી
કોડી બાળી તેની રાખ કાનમાં નાખવી.

ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયોથી પર બંધ ન થાય, અને તે જુનુ થાય
તો ૩ ગરેન કાસટીક તથા ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેનાં
અથવા ૨ ગરેન ક્લોરાઇડ આવ ક્રીક તથા ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને
મેળવી તેનાં થોડાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં, કાનની અંદર મહર કાન બજુરો
અથવા એવાં કોઈ જીવડાં અંદર ગયાં હોયતો, સાબુના પાણીની પીચકારી
કાનમાં મારવી. અથવા કાનમાં થોડાં ટીપાં કોલેનવોટરનાં નાખવાં. અથવા
એરંડીઆ તેલમાં એળીઆ કકડાવીને તે કાનમાં નાખવો. કાનમાં કાંકરો
અનાજનો દાંણો, કપાસીઆ વીગરે એવી ચીજ ગઈ હોય તો કાનની ચા-
ટુડીનું ચાકું કાનની અંદર આસ્તેથી નાખી તે ચીજની પછવાડે લેઈ બ-
ળવી તાંણી લેવું. અથવા ઝીણા ચામટામાં આવે એવું હોય તો તેથી પકડી
કાડી લેવું. અથવા કોઈ બાજરના દાંણા જેવી ઝીણી ચીજ ગઈ હોય તો
પાણીની પીચકારી ભરી ભરેમાં અંદર મારવી જેથી તે બાહાર નીકળી જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

સમુદર ફીણને વાટી તેનો ભુકો એક કાગળની ભુંગળીમાં ભરી તે
ભુંગળી કાનના છેદમાં મુકી પછી ઢુંક મારવી, એટલે તે ભુકો અંદર દા-
ખલ થઈ પર વહેવું બંધ થશે. અથવા તુળસાના પાનનો રસ કાઢી તેનાં
ટીપાં નાંખવાં.

નાક.

નાકમાંથી લોહીનું વહેવું, નસકોરી કુટવો.

(બ્લીડીંગ ફ્રોમ ધી નોઝ—Bleeding from the nose)

નીશાની—આ રોગ ઘણું કરીને ઘરડા માણસોને તેમાં મુખ્ય કરીને લોહીઆર અથવા ઘણા નખળા બાંધાવાળાને થાય છે. નસકોરી કુટી થોડીવારમાં બંધ થાય તો તેથી અવગુણને બદલે ગુણ થાય છે. ભિન્નના કેટલાએક રોગોમાં ખુદરત પોતાની મેળે લોહી કાઢે છે, જેથી આત્મરતિને આરામ થાય છે. જો એવી વેળાએ જતું હોય તો લોહી કદી બંધ કરવું નહીં. પણ નખળા બાંધાવાળા અથવા ઘરડા માણસને લોહી જાય તો તેને લોહી બંધ કરવું જોઈએ. વાસ્તે જ્યું લોહી વહેવા માંડે કે તુરત થંડા પાણીની ધાર કપાળ અથવા માથા ઉપર કરવી, અથવા માથા ઉપર થંડા પાણીમાં અથવા નીતરણની માટીમાં લુગડું બાળી માથા ઉપર મુકવું. બોચો અને નાક ઉપર ખરફ લગાડવો. મુખડને ગુલાબજળમાં ધસીને બોચો અને નાક ઉપર ચોપડવી. નાકમાં થંડા પાણીની પીચકારી મારવી, અથવા સરકો અને પાણી અને સરખે ભાગે મેળવી કપાળ અને નાક ઉપર ચોપડવું. ખરફ, લેમોનેડ પીવા આપવું. એથી આરામ ન થાય તો, ફટકડીની અથવા માઆંફળની ઝીણી ભુકી નાકમાં દાખવી અથવા ટીચર ફેરીમાં ૩ બોળી નાકમાં દાખવું.

ઉપલા ઉપાયોથી ફાયદો ન થાય તો, નીચેની દવાઓ મેળવી તેની પીચકારી નાકમાં મારવી.

ઝીંકસીસલફસ ...	ગરેન ૨૦
એસીડ ટાનીક ...	ગરેન ૨૦
ફટકડી ..	દરામ ૧
પાણી ...	આંઉસ ૨

અથવા—દાડમની છાલનો ઝીણો ભુકો, ગમકાદનો મટીકોનો ઝીણો

ભુકો, હીરાદખણ અથવા કાયાનો ભુકો, અથવા કાળી માટીના ઢેશ ઉપર પાણી નામીને તે આ છમાંથી ગમે તે મુંઘવું.

અઠવાડીઆમાં એકથી બેવાર સીડલીજ પાઉડરનો જીલાપ આ પવો. નાકમાં દાણા અગર એવી ચોજ ગઈ હોય તો લાંબી ચાટુડી અંદર તેની પછવાડે ખોશી ખેંચી લેવો, અથવા એક ફોરનું નસકોરું આંગળાંથી દાખી બીજ નસકોરાએ ડુકાડો મારવો એટલે જ હશે તે નીકળી જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

હરડાની.જાલ	...	ગરેન ૧૦
દાડમનાં ડુલ	...	ગરેન ૧૦
ધરોનો રસ	...	દરામ ૧

ઉપલી બે યોગેને ઝીણી વાટી તેમાં ધરોનો રસ મેળવી પછી તેનાં ટીપાં નાકમાં નાંખવાં. અથવા આંમળાંને ધીમાં તળી છાસમાં વાટી માથા ઉપર ચોપડવાં. અથવા આદુ, ફટકડી, ધાવડીનાં ડુલ, જોડીમધ એ બધાં સરખે ભાગે લેઈ સ્ત્રીના ડુધમાં વાટી તેનાં નાકમાં ટીપાં નાંખવાં.

અથવા—ધરો અને દાડમનાં ડુલ એ બંનેને વાટી તેનો નાસ આપવો.

થુંક.

(સેલાઈવા—Saliva)

તનુરસ્ત માણસના મોઢાંમાંથી ચોવીસ કલાકમાં એક રતલથી વધારે થુંક પેદા થાય છે. પણ જ્યારે તેથી થુંક ઓછું પેદા થાય છે. ત્યારે મોઢું સુકું રહે છે, વાસ્તે થુંક લાવવા રાઇનાં બી, અકલકરો, પેલીટરીટ આવ સ્પેન, ચાવવાથી અથવા તે મોઢામાં રાખવાથી તે વધારે પેદા થાય છે, પણ કોઈ વખત પારાની દવા આધામાં આપ્યાથી, પાચનશક્તિ બગડવાથી, અથવા મોઢામાં જીભ અથવા અંદરના ભાગમાં ચાદાં પડવાથી, થુંક વધારે નીકળે છે.

પારાની દવા ખાધામાં આવવાથી થુંક વધારે પેદા થતી હોયતો, હરડાં ખેડાં અને આંખનાં, અથવા આવળની છાલ એ ચારમાંથી ગમે તે એક વસ્તુને પાણીમાં ઉકાળી તે થુંક પડે કે તેમાંથી ૨૦ આંદ્રસ નેટલું લેઈ તેમાં ચાર દરામ પોટાસ ક્લોરેસ નાંખી તેના કોગળા કરાવવા અથવા નાચેની દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરવવા.

ટુંકણુખાર	...	...	દરાંમ ૨
એસીડ ટાનીક	...	...	દરામ ૦૫
પાણી	...	...	... આંદ્રસ ૧

અથવા—

ફટકડી	...	...	દરાંમ ૧
મધ	...	...	આંદ્રસ ૧
પાણી	...	...	આંદ્રસ ૮

ઝાડો સાફ લાવવા એપસમસાદ તથા સુનામખીનો ઉકાળો એ બંનેને મેળવી તેનો જીલાબ આપવો. પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાદન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર થોડા દાહાડા પાવી.

ઈનફ્યુઝનસીનકોનાપાર્ક	...	...	આંદ્રસ ૬
ટીચરઆવ સીનકોનાપાર્ક	...	...	દરાંમ ૨
પોટાસા ક્લોરેસ	...	...	દરાંમ ૧

અથવા એસીડસલફ્યુરીક ડીલુટ અથવા નાઈટરીક ડીલુટ પાણીમાં મેળવી પાવું.

ખાટી થુંક.

થુંકનો સ્વાદ ખાટો લાગતો હોય તો ઝાડો સાફ લાવવા હલકો જીલાબ આપવો. અને ૫ થી ૧૦ ગરેન મેગનેસીઆ કારબોનસ તથા ૫ થી ૧૦ ગરેન સોડાકારબોનસ એ બંનેને મેળવી તેનું એક પડીકું કરી તેનાં પડીકાં સવારે સાંજ થોડા દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવાં ને ૪ દરાંમ ટુંકણુખાર અને પંચર આંદ્રસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

વાસ મારતી થુંક તથા મોઢામાં ચાંદાનું પડવું.

(સેલ્સિયસન બુધ્ધ કાઉલ સ્મેલ એન્ડ અલ્સરેશન Salivation with foul smell and ulcerations.)

ઉપાય—કરીઓઝોટ	...	...	મીનીમ ૬
અથવા એસીડ કારબોલીક	...	...	ગરેન ૨ થી ૪
ગુંદર	...	...	દરામ ૨
ઈથરઆવ ઓરેન્જ	...	...	દરામ ૨
સાકરનો સીરો	...	...	આર્જિસ ૧
પાણી	...	...	આર્જિસ ૫

એ સમયનાં મેળવી પોણું વાપ્રન ગલાસ ભરી દહાડામાં ચારવાર થોડા દીવસ સુધી પાવું. તથા ૧ ભાગ એસીડકારબોલીક અને ૪૦ ભાગ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના, અથવા બા આર્જિસ ક્લોરીનિટેડ સોલ્યુશન આવ સોડા અને ૮ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવીને તેના અથવા ૪ દરામ ઈથરઆવ ખર અથવા ૧૦ ગરેન એસીડટેનીક અને ૪ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

દુપલી દવાઓ ન મળે તો તપસી, એળચી, મોથ, કાથો, ખેરસાર એ બધાને સરખાં લેઈ કેળના રસમાં અથવા પાણીમાં ખુબ ખારીક વાટી ખોરાં નેવડી ગોળીઓ કરી એકેકી મોઢામાં રાખવી.

અથવા—ગુદનાં પાન, ૨ ૧ ભાર, ચાળીને તેને અડધી ઘડી મોઢામાં રાખવાં. પછી કાઢી નાંખવાં એ પરમાણે સાંજ સવાર કરવાથી ફાયદો થશે.

મોઢાનો આગર.

નીશાની સખખ—દાંત ખરાખર સાફ ન રાખવાથી દાંતમાં ખોરાક ની રેન્કણો ભરાઈ રહેવાથી, આડો કપ્પજ રહેવાથી, નળબંધ વાસુથી અને ખોરાક ખરોખર ન પચવાથી મોઢું વાસ મારે છે—

ઉપાય—ખાંણું ખાધા પછી અથવા રાત્રે સુતી વખત દાંતસુધી દાંત સાફ કરવા. દાંતના પારા ઉપર લીલ થઈ હોય તો, છરીની અણી અથવા ધારથી કાઢી નાખવું. જો હમેશાંની કબજીઅત રહેતી હોય તો નીચેની દવાઓની બે ગોળીઓ ખનાવી રાત્રે ત્રણ ચાર રોજ ગળાવવી.

કમપાજી ડ્યેકસ્ટ્રાક આપ કોલોસીય ... ગરેન ૩

ખલુખીલ ... ગરેન ૨

એકસ્ટ્રાક આપ ડાનડેલીઅન ... ગરેન ૨

નળખંધ વાયુ જણાય તો તેમાં ખતાવ્યા પરમાણે તેનો ખલાજ કરે-
વો. અથવા નીચે પરમાણે ધલાવે કરવા.

દાંત અથવા દાઢ, સડી ગઈ હોય અને તેમાં રક્તી થઈ હોય તો નસ-
તરથી પારો ચીરવો. અને દાંતને ટુથ ફ્રેસેપ અથવા ચોપીઆથી કાઢી
નાખવો. અથવા જીભની આસપાસની ગાંઠો સુજી આવીને તેમાં પર થયું
હોય તો તેઓને નસતરથી ચીરવાં, અને પછી નીચે લખેલી દવાઓને મ-
ળવી તેના કોમળા કરાવવી.

એસીડકારબોલીક ... ગરેન ૧૦

હરડાંખેડાનો ઉકાળો ... આંઉસ ૮

પોટાસા ક્લોરેસ ... દરાંમ ૩

થોડો સોડા પાણીમાં નાખી તેના કોમળા કરાવવા, અથવા ખાવળની
છાલ ઉકાળીને તેમાં ફટકડીનો ભુકો નાખી તેના કોમળા કરાવવા, અથવા
૩ દરાંમ કળીચુનો એક ખાટલી પાણીમાં નાખી તેના કોમળા કરાવવા,
અથવા ૧ આંઉસ ટીચર આપ મર તથા ૬ આંઉસ પાણી એ બંને મ-
ળવીને તેના દાડામાં પાંચથી સાત વાર કોમળા કરાવવા. ઝાડો સાફ લાવવા
એક જુલાબ આપવો. અને પછી નીચે જણાવેલી દવાઓમાંથી દોઢ
પાઇન ગલાસ ભરી દાડામાં ચાર વાર પાવી અને તે થોડા દાડા ભરી
રાખવી.

પોટાસા કલોરસ ... દરોમ ૧
ટીચરે આવ જ્વેનસીના .. દરોમ ૨
કેમોમાઇલ ફુલની આ .. આંઉસ ૧૨

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.
તીખાં, લીડીપીપર, ઉપલેટ, અંદરજવ, એ ચારે ઓળે સરખે
બાગે લેઈ તેનો ખારીક ભુજો કરી તે દાતણના કુચાવતી ધસવી.
અથવા—તજ, લવીંગ, એળકીનાં ફેાતરાં, એ ત્રણે ઓળે સરખે બાગે
લેઈ તે મોઢામાં નાખી અમળાવી કાઢી નાખવું. એ પરમાણે તણ ચાર
દહાડા કરવું.

અથવા—નાગકેસર, તજ, તમાલ પત્ર, એળચી, લવીંગ, જમફળ,
જવંતરી, ખરાસકપુર, ઉપલેટ, એ સરખે ખરાખર લેઈ ખારીક ખાંડી લુગડે
ચાળી તેમાંથી વાલ ૪ મધની સાથે દરરોજ સવારે ચટાડવું.

ગરમીથી મોઢાનું આવી જવું.

(એપ્ઠીઓર થરસ—Apthæ or Thrush).

નીશાની—આ દરદમાં મોઢું આવે છે, જીભ, તાળવું, તથા ગાલો
પાકી જાય છે. અથવા રાતા થાય છે. તેમાં ઝીણી ગોળ ફણગલીઓ
થાય છે. અને તે કુટીને ચાંદાં પડે છે.

સખખ—અંદરના તાવથી, અજીરણથી, અથવા તીખી અને ગરમ
વસ્તુ ખાધાથી, છાતી ઉપર ખરાસ થવાથી, માનું કુધ ખાટુ થઈ જવાથી,
મોહાડું આવી જાય છે.

ઉપાય—ગુંદરના પાણીના કોગળા કરાવવા અને ચાંદા પડ્યાં હોય,
તો ગા આંઉસ ગલીસીરાંઈન અથવા ગા આંજીસ મધ તથા ૧ દરોમ
ફંકણુખાર એ બંનેને મેળવી દહાડામાં બે ત્રણવાર મોઢામાં ચોપડવું, અથવા

૦૧ તોલો ફટકડી અને બે તોલા ચોખ્ખા મધમાં મેળવી ચાદાં ઉપર દાડા-
માં બેથી ત્રણ વાર ચોપડવું, બે ત્રણ નાનાં ચાદાં હોય તો તે ઉપર
ચીનાઈ કાથાની ભુકી દાડામાં બે વાર દાખવી, પછી જો તેથી ચાદાની ભાંય
સારી ન થાય તો ચાદાં ઉપર કાસટીકની અણી એક બે દીવસ લગાડવી.
જેથી આરામ થઈ જશે-અથવા ૩ આંગિસ હરડાંનો ઉકાળો ૩ આંઉસ
બેડાંનો ઉકાળો અને ૨ દરાંમ ટંકણુઆર એ ત્રણને મેળવી તેથી
અથવા ૬ આંઉસ કાથાનો ઉકાળો તથા ૨ દરાંમ ટંકણુઆર એ બંનેને
મેળવી તેના કોગળા કરાવવા. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેના
કોગળા કરાવવા.

મ્યુરીઆટીક એસીડ ...	ટીપા ૨૦
ગુલાબનું સરખત ...	આંઉસ ૧
જવનું ઉકાળેલું પાણી ...	આંગિસ ૪

અથવા

કેલસાઈડ મેગનેસીઆ ...	ગરેન ૧૨
રખાર્ખપાઉડર ...	ગરેન ૧૦
બીસમથ સખ નાઈટરસ... ..	ગરેન ૧૦
સુંકનો ભુકો. ...	ગરેન ૧

એ સઘળાને મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અંકેક પડીકુ દાડામાં
ચારવાર મધમાં મેળવીને બાળકને ચટાડવું. અને તે થોડા દાડા સુધી
ચાલુ રાખવું. ઉપલી દવાના પડીકાં થોડા વધારે જનનમાં લેઈ બાળકની
માએ પોતે ચાટવાં જેથી તેનું દુધ સુધરશે.

બાળક ધણુંજ રોઆ કરવું હોયતો તેને પેટમાં દુબેછે એમ સમ-
જવું, અને તેને ફૂટી સુધી ગરમ પાણીના વાસણમાં આસરે પાંચ મી-
નીટ સુધી બેસાડવું અને પછી બાહાર કાઢી શરીર સારી પેટે લુલ્લ સુવાડવું
અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી બે અમઝા ભરી દર ત્રણ
કલાકે પાવવી.

સ્પીરીટ આવ. ક્લોસેફારમ	...	મીનીમ ૮
કેલસાઇન્ડ મેગનેસીઆ	...	ગરેન ૮
ટીચર આવ હેનખેન	...	મીનીમ ૩૦
કેરેવ વાટર	...	આંઉસ ૧

કોઇ વખત બાળકની ગુદા પાકી જાય છે તો તે વેળા ૦૦ આંઉસ મલીસીરાંઇન ૧ દરામ ટુંકણુપ્પાર એ બંનેને મળવી તે ઉપર ચોપડવું. ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે દેસા દવાઓ વાપરવી. જામના લીલાં પાનનો ભુકો કરી તે મોઢામાં ચોપડવાં અથવા.

જામનાં પાન	...	દરામ ૧
ગળેા	...	દરામ ૧
ધરાક	...	દરામ ૧
ધમાસો	...	દરામ ૧
દાર હળદર	...	દરામ ૧
હરડાંની છાલ	...	દરામ ૧
મેડાંની છાલ	...	દરામ ૧

ઉપલી સઘળી ઓળેને લેઈ ખુબ ખાંડી તેમાં સોળ આંઉસ પાણી નાખી તેને ચુલે ચડાવી ઉકાળતાં બાકી એક આંઉસ રહે ત્યારે નીચે ઉતારી તે ગાળી પાઈ દેવું. એ પરમાણે સાંજે તથા આર કરી ઉપર પરમાણે પાવું અથવા—

જવપ્પાર	...	દરામ ૧
તેજબળ	...	દરામ ૧
કાળીપાટ	...	દરામ ૧
રસવંતી	...	દરામ ૧
દાર હળદર	...	દરામ ૧
લીંડીપીપર	...	દરામ ૧

ઉપલી બધી ઓળેને ખાંડી તેમાં મધ મળવી મોરડીના ફળીઆના નેવડી ઓળાઓ કરી અકેડી ઓળા મોઢામાં રાખવી.

અથવા કેવડાના ડોડામાં આટા જેવો જે ભુકો નાકજે છે તે ભુકો દાડામાં જે તણ વખત મોઢામાં બભરાવવો જેથી આરામ થશે. અથવા ચંબેલીનાં પાંત ચવરાવવાં અથવા. ખેરસાર, જાયફળ, ખરાસકપુર, દહીં-ણી સોપારી, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, હલાયચી, કરતુરી એ સરવ ખરાખર લેઈ એને ખારીક વાટી ખેરસારના કાઢામાં એની ચણા પરમાણે ગોળાઓ કરી દરરોજ અઢેકી મોઢામાં રાખવી. અથવા જાયફળ, કરતુરી, ખરાસકપુર સોપારી એ ખરાખર લેઈ એની ખરાખર ખેરસાર લેઈ એ સરવને ખારીક વાટી ચણા પરમાણે ગોળાઓ કરી દરરોજ અઢેકી મોઢામાં રાખવી.

જીભનાં દરદો.

(ડીઝીઝ ઓફ ધ ટંગ્—Diseases of the tongue.)

નીશાની—જીભ ઉપર ફાલીઓ, ચાંદા અથવા ચોરા પડે છે તે ઘણું કરીને જીભની આગલી ટોચ ઉપર અથવા જીભની નીચેની કોર ઉપર જણાય છે.

સમ્મ—ઘણા લાંબા દીવસનું અજીર્ણ હોવાથી, ખોરાક ખરાખર નહીં પચવાથી, પેટમાં ખટાસ થાય છે. તેથી અથવા ચાંદી થવાથી થાય છે.

ઉપાય—લાંબા દીવસનું અજીર્ણ હોવાથી પેટમાં ખટાસ પેશ થાય છે, તેથી ઉપલો રોગ થયો હોયતો ખીમારનો ખોરાક બદલી નાખવો. જલદી પચી જાય તેવો હલકો અને સાદો ખોરાક જેવો કે, દુધ, ઓખા વીગેરે થોડી ભુખ રાખી ખવરાવવો. અને તે વખતસર આપવો. કોઈ પણ જાતનો દારૂ પીવા આપવો નહીં. સુકો મેવો જેવો કે દરાક, અજીર, કાળુ વીગેરે તેમજ ખટાસવાળી ચીજ છાસ અથાણું, ગળાં પકવાનો જાત જાતનાં સાંધો ખાવા આપવાં નહીં. દારૂ પીવાનો માવરો હોયતો ૧ અમઓ

જાઓ ખાંડી સોડાવોટ્ટર સાથે મેળવી જમતી વખત પાવો. મોટી ઉમરના બીમારને ૨ ચમચા ચુનાનું પાણી એક ખાલા દુધમાં મેળવી પાવું. બાળકને તેના ઉમર પરમાણે ૦ થી ૧ ચમચો ચુનાનું પાણી દુધ સાથે ભેળી પાવું. ૩ થી ૧૦ ગરેન બીસમથ સખનાઇટરસ અને ૦ થી ૧૧ ગરેન કવીનાંઇન સલફુસ એ બંનેને મેળવી એ પરમાણે દાડામાં ચારવા- ૨ ઉમર પરમાણે પાણી સાથે પાવું. થોડાં હરડાં તથા ખેડાં ખાંડી ૧ ખાટલી પાણીમાં સારૂં પેઠે ઉકાળી અથવા બાવળની છાલને એક ખાટલી પાણીમાં એક રાત પલાળી રાખી સવારે ગાળી લેઇ તેમાં ૧ ચમચો ટંકણુખારના બુકાનો નાખી સારી પેઠે મેળવી તેથી દાડામાં પાંચથી આઠવાર કોગળા કરાવવા. ચાંદા ઉપર ટુલાવેલ ફટકડી અથવા ચોનાઇ કાથાનો બુકી દાખવી. અથવા મોરથુથુ અથવા કાસટીક લગાડવી. અથવા નીચે જણાવેલ દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

ટંકણુખાર	...	ચમચો ૨
ગલીસીરાઇન	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૪

પારાની કોઇપણ દવા ખાધામાં આવી હોય, તેથી મોઢું આવ્યું હોય, યુંક ગળતી હોય અને જીભ ઉપર ચાંદા પડ્યાં હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

કલોરીનિટ્રોસોલ્યુશન	આવ સોડા ..	આંઉસ ૦૧
ટીચર આવ મર	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૮

અથવા ૫ ગરેન મોરથુથુ અને એક આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

પોટાસા કલોરસ	...	દરામ ૨ થી ૪
ગલીસીરાઇન	...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ કેટીફુ	...	દરામ ૪

પાણી.

... આંહિસ ૩

દાંત સડી ગયા હોય અને તેનો ચેપ જીભને અડવાથી ચાંદાં પડ્યાં હોય તો દાંત દુધ ફેરસેપથી અથવા ચીપીઆથી કાઢી નાંખવો, અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગ કરી દહાડામાં ચારવાર પાત્રી અને તે દવા થોડા દહાડા જરૂરી રાખવી.

પોટાસા કલોરસ... દરામ ૧

ટીઅર આવ સીનકોના ... દરામ ૨

એપસંમસાદ... આંહિસ ૦૧

પાણી ... આંહિસ ૬

ચાંદીના રોગથી જીભ ઉપર ચાંદાં પડ્યાં હોય તો ચાંદીના ઉપાયમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપાયો કરવા અને ૧થી ૨ દરામ એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ અને આઠ આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

નમળાઇથી તે રોગ થયો હોય તો કુપત આવે એવી દવાઓ આપવી, જેવી કે ટીઅર ફેરી પરકલોરીડ અથવા સીનકોના બાર્કિનો ઉકાળો આંહિસ ૩ અને એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ મીનીમ ૨૦ એ બંનેને મેળવી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું. જીભ ઉપર લાંબા ચીરા પડ્યા હોય તો ૧ દરામ ટ્રંકણ્ચાર અને એક આંહિસ મધ એ બંનેને. મેળવી તે ચીરા ઉપર ચોપડવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

બીસમથીસબનાઇટ્રેસ... દરામ ૧થી ૪

ગલીસીરાઇન. .. આંહિસ ૦૧

ગુલાબજળ. ... આંહિસ ૧

પાણી. ... આંહિસ ૩

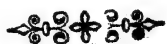
અને તેને ૧૫ ગરેન પોટાસા કલોરસ અને ૧ આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી એ પ્રમાણે દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ઉપલો દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓનો ઉપયોગ કરવો.

નાની જીભનું સુજીને મોટું થવું.

૧૮૫

કાંચકાની છાલ તથા ઝરસાર એ અને એક એક દરામ લઈ તેમાં ચાર આંડસ પાણી નાંખી ઉકાળી તેના કોગળા કરાવવા.

વળગેલી જીભ.

(ટાંગ ટાઇડ—Tongue tied)

નીશાની—નીચલા જડ્યા તથા જીભની આગલી ટોચની વચ્ચે જ નમથી એક મજબુત ચીકણી દોરી જેવી ચામડી કોઈ વખત હોયછે, તેથી જીભ ચારેતરફ ખરાખર ફરી શકતી નથી. જીભની આગલી ટોચ અને નીચલા જડ્યાની વચ્ચે એક ઝીણી દોરી જેવી ચામડી હોયછે, પણ જ્યારે તે ધણી જડી હોય છે, ત્યારે બાળકથી ખરાખર અથવા બીલકુલ ધવાઈ શકાતું નથી, અને મોટું થતાં તેનાથી બાલી પણ ચકાતું નથી, તો તેનો ઉપાય ધણો સરળ છે.

ઉપાય—જીભની દોરીની આસપાસ જીભને લગતી બે નસો છે તે કપાય નહીં એટલી સંભાળ રાખી, તે દોરી જેવી ચામડી કાપી કાઢવી.

નાની જીભનું સુજીને મોટું થવું.

(પુબ્યુલા રીલેક્સડ—Uvula relaxed)

નીશાની તથા સખખ—ગળાની ખારી આગળ નરમ તાજવાના વચલા ભાગમાંથી જીભના જેવો એક નાનો કટકો લટકે છે, જેને ગળાના કાકડા કહીએ છીએ અને મોટું ખરોખર ઉઘાડીને છેક ગળામાં નજર કરતાં જ નાની જીભ જેવું લટકતું દેખાય છે જેને અંગ્રેજીમાં પુબ્યુલા (uvula) કરી કહે છે એ જીભ અથવા કાકડો કોઈ વખત સુજીને લાંબો થાય છે, તેથી સ્વાસ લેવાની નળીના ઉપલા ભાગ ઉપર લાગવા

થી અથવા દબાણ થવાથી ગળામાં અખરાટ થાય છે, અને વખતે એક જાતની ખાંસી થાય છે.

ઉપાય—નીચલી દવાઓને મળવી ૧ નાની ચમચી ભરી દહાડામાં બે વાર પાવી.

કાઠનો પાઉડર...	...	દરામ ૬
ફટકડીનો બુકો....	...	દરામ ૨
તજનો બુકો. ...	...	દરામ ૨
સાકરનો શીરો ...	...	આંઉસ ૩

એક નાની નરમ પીછીથી થોડું એસીડટાનીક તે કાકડા અથવા જીભ ઉપર દહાડામાં બેવાર લગાડવું, અને નીચેની દવાઓ મળવી એક રાત મુખી રહેવા દેઢ સવારે ગાળી કાઢી તેના વારમવાર કોગળા કરાવવા.

ખાંડેલ રાતાં મુકાં મરચાં...	...	મરચાં ૫ થી ૭
દીંચર આવ મર....	...	દરામ ૩
ગુલકંદ ...	...	આંઉસ ૧
સેરડીના સરકો ...	...	આંઉસ ૩
પાણી ...	...	આંઉસ ૧૫

અથવા—ડાકટર પાસે તે નાની જીભ ઉપર કાસટીક અથવા દીંચર આઈઓડાઇન ચોપડાવવું. અર્થવા નીચે જુલાયેલી દવાઓને મળવી તેના કોગળા કરાવવા.

હરડાંપિડાં ...	...	આંઉસ ૧
ફટકડી ...	...	દરામ ૧
ખાંડી ...	...	આંઉસ ૨
ઉનું પાણી ...	...	ખાટલી ૧૥

આ દરદ નખળા ખાંધાવાળા માણસને થાય છે, વાસ્તે તેણે ગળા ઉપર ફલાનલ વીંટાળેલું રાખવું. તથા સરદીવાળી જગામાં રહેલું નહીં, તથા પગમાં મોજાં પહેરી રાખવાં.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે ઉપાયો કરવા.

મુંઠ ...	દરામ ૦ા
લીંડીપીપર...	દરામ ૦ા
તીખાં ...	દરામ ૦ા
જવખાર....	દરામ ૦ા
હરેડેની છાલ.	દરામ ૦ા
ઓતરાનું મુળ	દરામ ૦ા

એ સમજાંએને ખુબ ખાંડી લુગડે ચાળી તે બુકી દહાડામાં ત્રણ ચાર વાર જીભ ઉપર ઘસવી, અથવા ઉપલી દવાઓમાં દોઢ આંદિસ તાજુ તલનું તેલ, તથા ત્રણ આંદિસ પાણી એ બધાંને ઉકાળી બાકી તેલ રહે ત્યારે ઉતારી તેને ગાળી તેના કોગળા કરાવી ઉપર ઉના પાણીના કોગળા કરાવવા.

હોઠનું ફાટવું.

(ચેપ્ડ લીપ્સ—Chapped lips)

નીશાની—શીઆળામાં અથવા અમથા હોઠ ફાટે છે, તેમાં ચીરા પડે છે, લોહી નીકળે છે, અને દાંત કાઢી શકાતા નથી.

ઉપાય—નીચલાં ઓસડોને મેળવી એક ઘાટેલા માટીના વાસણમાં તેને ઉકાળવું, અને તેને લુગડામાંથી દાખા વગર ગાળી કાઢવું, અને તે થંકુ પડે કે તે હોઠ ઉપર લગાડવું.

તાજુ માંખણ ...	...રતલ ૦ા
પીણુ મીણુ ...	...રતલ ૦ા
આલકેનેટ. ..	...આંદિસ ૧
કાળી દરાખ ...	...આંદિસ ૩

અથવા નીચલી દવા લગાડવી.

ફટકડી. ...	...આંદિસ ૦ા
ધોણુ મીણુ.	...આંદિસ ૧

સુરોખાર. ...આંઉસ ૦.

ચરખી. ... આંઉસ ૮

એ સમજાને ઝળવી તેમાં રંગ લાવવા થોડો આલકોનેટ નાંખી તે દેા ઉપર ચોપડવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે.

રાણ ... ... દરામ ૧

મીણુ.... ... દરામ ૧

ગોળ.... ... દરામ ૧

ધી અથવા તેલ.. દરામ ૨

પેહેલા રાજની ઝીણી ભુકી કરી પછી મીણુ ગરમ કરી તેમાં રાણ તથા ગોળ તથા તેલ નાંખી તેને હલાવી ઠરવા દેઈ પછી તે હોઠ ઉપર દહાડામાં બે વાર ચોપડવું.

દાંતનું દરદ.

(દુથ એક—Tooth ache)

નીશાંની સખખ—બદહજમી જેવી બીમારીથી અથવા દાંત સાફ નહી રાખવાથી દાંતની અંદર એક જાતનો સડો લાગુ પડે છે. દાંત તથા દાંઠો પોલીઓ થાય છે, અને તેમાં રાત અને દીવસ નહી ખમી શકાય એટલું દરદ થાય છે. ઘણી મીઠી ખાંતે અથવા પકવાંનો ખાવાથી બદહ જમી થઈ થુંકમાં ખટાસ પેદા થાય છે. અથવા ઘણી ખટાસ વાળી વસ્તુઓ ખાવાથી તેમાં મુખ્ય કરીને તેજબવાળી દવાઓ દાંતને ઝડપથી ખાય છે. ઘણી ઘંડી અને ઘણી ગરમ વસતુ પીવાની ટેવ રાખવાથી દાંતમાં સડો લાગુ પડે છે.

ઉપાય—દરદ થોડું હોય તો, લવીંગનું તેલ અથવા લવીંગ વાટીને તેનું પાણી દાંત તથા પારા ઉપર ચોપડવું. અથવા ટીઅર ઓપીમાં ૩ નું

પુમકુ બોળી કુખતા દાંત ઉપર મુકવું. અથવા ૧ ગરેન કપુર અને એક ગરેન અકીણુ એ બંનેને મેળવી તેની ગોળી કરી કુખતા દાંત ઉપર મુકવી. ઘણી વખત સુંઠ અને અકલકરાના કટકા આવવાથી આરામ થાય છે. અથવા ફરાયરસ બાલસમમાં લીન્ટનો કટો બોળી કુખતા દાંત ઉપર દાખવો અથવા કલોરોફોરમ અથવા ઇથર સલ્ફ્યુરીકમાં રેનું પુમકુ બોળી દાખવું અથવા કરીઆઝોટમાં રેનું પુમકુ બોળી દાખવું એથી ઘણો ફાયદો થશે. એથી નરમ ન પડે તો કાસટીકની જરા કટકી તે ખાડામાં બે ત્રણ મીનીટ મુકવી અને પછી કાઢી લેવી. જોથી ઘણો ફાયદો થશે. એથી પણ આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાં રેનું પુમકુ બોળી તે ઉપર દાખવું.

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોરમ	...	દરાંમ ૧
ટીઅરઆવ મર	...	દરાંમ ૧
ટીઅર ઓપી	...	દરાંમ ૨
કપુર	...	દરાંમ ૦૧૧

અથવા નીચલી દવાઓને મેળવી તેમાં રે બોળી કુખતા દાંત ઉપર દાખવું.

હેડરેટ કલોરલ	...	દરાંમ ૧
ટીઅરઆવ એક્રોનાઇટ	...	દરાંમ ૦૧૧
કલોરોફોરમ	...	દરાંમ ૦૧૧
ઇથર સલ્ફ્યુરીક	...	દરાંમ ૦૧૧
સ્પીરીટઆવ વાઇન	...	દરાંમ ૦૧૧
પાણી	...	દરાંમ ૪

અથવા નીચલી દવાઓને મેળવી તેમાં રે બોળી કુખતા દાંત ઉપર દાખવી.

એસીડ કારબોલીક	...	દરાંમ ૧
હેડરેટ કલોરલ	...	દરાંમ ૧
ટીઅર કેમફરકો	...	દરાંમ ૧

એકરૂકટઆવ એકોનાઈટ
આઈલિઆવ પેપરમીન્ટ ...

ગરન. ૧૦ થી ૨૦
દરામ ૦૧

અથવા ફૂપતો દાંત ઘણો હાલતો હોય તો ચીપીઆથી તે કાઢી
નાખવો અને પછી દરદ થાય તો નીચલી ગમ્મ તે મેળવણીમાંથી દાંત
પડી ગએલ ખાડામાં લગાડવું.

એસીડ કારબોલીક ...	દરામ ૧
સોલ્યુશન આવ પોટાસ ...	દરામ ૧
પાણી ..	આંહિસ ૧

એ સઘળાને મેળવીને તે અથવા.

સ્પીરીટઆવ લવંડર	} સરખે ભાગે
સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક	
ટીચર ચીપી	

એ સઘળાને મેળવી તે અથવા.

કરીઆઝોટ ...	ભાગ ૩
કોલોડીઅન ..	ભાગ ૨

એ બંનેને મેળવી તેમાં ૩ બોળી તે ખાડામાં લગાડવું.

દાંત પોલો થયો હોય અથવા તેમાં છેદ પડ્યો હોય તેમાં કેટલી
એક ચોજ પુરવાની આવે છે. જે પુરવાથી આરામ થાય છે.

આ વસ્તુઓ દાંતમાં પુરવા અગાઉ દાંતના છેદને અથવા પોકળ
ભાગને અણીઆળા હથિયારથી અથવા તેની કાનસથી ખોતરી ઘસી
સાફ કરવા, પછી આલકોલ અથવા ચંદ્રસને ઈથરસલફ્યુરીક અથવા
કોઈ પણ દારૂના તેલખમાં પીગળાવી ગોળ જેવું નરમ થાય ત્યારે તેમાં
૩ બોળી તે દાંતના ખાડામાં પુરવો અને જો તે એક બે દીવસે વાસ
મારે તો થોડે થોડે દહાડે બદલ્યા કરવો. અથવા ગરમ પરચાના નાના કટકાને
સ્પીરીટના દીવાથી આગાળી નરમ કરી દાંતના ખાડામાં પુરવો, તે પુરવા
અગાઉ દાંતના ખાડાને લુગડથી પેંહેલાં ખુબ લુછી કોરો સાફ કરવો, કે

જેથી ગઠાપરચા જલદી ચોટી જાય. અથવા ઓકસાઈડ આવ ઝીકને સોલ્યુશન આવ ક્લોરાઈડ આવ ઝીકમાં મેળવી ગોળ જેવું નરમ કરી દાંત ના ખાડામાં પુરવું.

સડેલા દાંતને જથુકના પુરવા સારૂ બે જાતની મેળવણી આવેછે.

પારાની મેળવણી એને સુનાનો વરક—પારાની મેળવણીથી દાંત કાળા થઈ જાયછે તે પસંદ કરવા જોગ નથી, પણ સુનાના વરકની લુગદી મારવાને વાસ્તે ઘણા હથીયારોની જરૂર પડેછે. કે જે સાધારણ માણસથી થઈ શકતુ નથી. વાસ્તે પારાની-મેળવણીની દવા પસંદ કરવી પડેછે તે ઘણી જાતની છે. ૧ લી રૂપાના કટકાને કાનસ વડે કરી ઘસી ખારીક ભુકી કરી તેમાં થોડો પારો નાખી હથેળીમાં ખુબ મસળવું તેની લુગદી થાય તેમાંથી વધારાનો પારો નીચોવી નાખી સડેલા દાંતના પોકળ ભાગમાં ખુબ દાખવા. એ ઘણી સરસ મેળવણી છે. ૨ જી. ૧ ભાગ સોનું ૨ ભાગ કલાઈ ૩ ભાગ રૂપુ એ ત્રણેને એક કુલડામાં ગરમ કરી તેનો ઢાળ પાડી તેને કાંનસે ઘસી ઝીણા ભુકો કરી એ ભુકા બરાબર પારો લેઈ એ બંનેને હથેળીમાં સારી પેઠે મસળી લુગદી કરવી. પછી તેને સ્પીરીટ આવ વાઇનમાં બે ત્રણ વાર ઘોઈ સાફ કરી તે મેળવણીને દાંતના ખાડામાં માથ તેટલી લેઈ એક પાતળી મજબુત સળીથી ધીમે ધીમે દાખી ખાડો સજડ પુરી નાખવા.

દાંત ઘણા સડી ગયા હોય એટલે કે તે દવા પુરી શકાય નહીં તો તે દાક્ટર પાસે કઢાવી નાખવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે દવાઓ વાપરવી.

ખરેટીનાં પાન દુખતા દાંત ઉપર જ્યાં સુધી ત્યાં લોહી નીકળે ત્યાં સુધી ઘસવાં તે પછી સુંઠ તીખાં સીંધાલુણ લીડીપીપર એ ચારે ચોળેને ખારીક કરી તેમાં થોડું મધ મેળવી તે દુખતા દાંત ઉપર ચાપડી એને લાજ ઝરવા દેવી.

અથવા મીઠું, તાવડીના મેસ, છીકણી એ બરાબર લેઈ તેમાં છીકણી થોડે ભાગે લેઈ બધાંને બારીક વાટી દાંતણના કુચાથી દાંતે બે ત્રણ દાડા ધસવાથી આરામ થશે.

અથવા—ફટકડી રૂબા ભાર, તીખાં વાલ ર ફટકડીને કુલાવતી વખત તીખાં ઉપર નાંખવાં તે ફટકડી કુલી રહ્યા પછી તે ઠીકરૂ દેવતા ઉપર ઝંકુ રાખવું જેથી તીખાં બળી બળ પછી એને વાટી દાંતણના કુચા વતી ન્યાં પીડા થતી હોય ત્યાં ધસવું.

અથવા ઇંગોરીઆનો ગોળ ન્યાં પોલ હોય ત્યાં ભરવો જેથી કુખાવો જલદી સારો થશે. અથવા સરગવાનો ગોળ ભરવો. દાંત કળતા હોયતો સીસુ તથા ગંધક સરખે ભાગે લેઈ માટીના વાસણમાં બાળી તેનો બુકો કરી દાંતે ધસવો.

ઢીલા દાંત.

(ટીથ લુસ—Teeth loose)

દાંત હાલતા હોય તો તેઓને એકદમ કાઢી નાખવા નહિ કારણ કે, તેના ઉપાયો કરવાથી ઘણી વખત પાંછી મજબૂત થાય છે.

ઉપાય—દાંત હાલતા હોય તેને વારંમવારે હાથથી હલાવવા નહિ તેમજ તે વખત નકરે બોરાક નહિ ખાતાં પાણી જેવો પ્રવાહી બોરાક લેવો.

દાંત ઉપર મેલ અથવા ખેરી બંધાવાથી દાંત ઢીલા પડી ગયા હોય તો તે મેલ ચકુ અથવા એવા અણીઆળા હથીઆરથી ધીમેથી કાઢી નાખવો. અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ અમચી જેટલું ૧ા અંડિસ પાણીમાં નાખી તેના કોગળા કરાવવા.

ફટકણપારે ... ... દરોમ ૧

ફટકડી ... ... દરોમ ૧

સ્પીરીટ આવ કેમકર	...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ મર	...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ રેટની	...	આંઉસ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૪

ઉપલી દવા ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

મોથ	...	ગરેન ૨૦
હીમિજ	...	ગરેન ૨૦
સુઠ	...	ગરેન ૨૦
તીખાં	...	ગરેન ૨૦
લાંડીપીપર...	...	ગરેન ૨૦
વાવડીંગ	...	ગરેન ૨૦
લીંબડાનાંપાન	...	ગરેન ૨૦

એ સઘળાઓને ગઢ મુતરમાં ખુબ વાટી તેની બોરાં નેવડી ગોળાઓ કરી રાતે અકેકી મોઢામાં રાખવી.

દાંતના પારાનુ સુજવું.

(ગમ બોઇલ—Gum boil).

દાંતના પારા સુજી આવ્યા હોય તો—૨ દરામ ઓઇલ આવ રોઝમેરી તથા ૧ દરામ ગાલમેનમ એ બંનેને મેળવી તે પારા ઉપર લગાડવું.

પારા સુજી આવવાથી દાંત ઘણા ફુપ્પતા હોય તો ટીચર આવ ઓપીયમમાં ક્લોરોફોર્મ મેળવી તેમાં ૩ બોળી તે પારા ઉપર મુકવું. ગાલ ઉપર રાઇની પટી મુકવી. ટીચર ઓપી ઓપડવું. ખસખસના ફોડવાનો વારંવાર સેક કરવો.

ઉપલા ઇલાજથી ફાયદો ન થાય અને તેમાં ૫૨ થાય તો તેને ડા-કટર પાસે નસતરથી ચારાવી નાખવા. તેમજ ૪ દરામ ટીચર આવ ગા-લસ અને ૪ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેથી અથવા ઝીંકસી

મલકસ ૩૦ ગરેન, ગુલાબજળ ૧ આંડસ, ૨ આંડસ માણી, એ ત્રણેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા. તેથી આરામ ન થાય તો હાલતા દાંતને ચીપોઆથી કાઢી નાખવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

મસોડાને જરા ચપુથી અથવા એવા હથીયારથી ચીરી તેમાંથી લોહા કાઢી પછી તેના ઉપર રસવંતી ગરેન ૩, લોદર ગરેન ૩, નાગરમોથ ગરેન ૩ એ બધાને ખુબ વાટી તેને મધમાં મેળવી ચોપડ્યું અથવા રાય-ણની છાલ બે આંડસ લેઈ તેમાં આઠ આંડસ પાણી નાખી ઉકાળી બાકી બે આંડસ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેના કોગળા કરાવવા.

દાંતના મંજન.

(દુધ પાઉડર—Tooth powder)

દાંતના મંજન ઘણી જાતના થાય છે. કેટલાએક દાંતની બતરીસાના કળાતર અને દરદ થાયછે તેને નરમ પાડેછે જેમાં મુખ્ય કપુર, હીરાખોળ, મસતકી આવે છે. કેટલાએક દાંતના ચવાઈ ગએલા પારાને મજબુત કરે છે, તેમાં મુખ્ય કાથો, માયાં અને ખારકની ભુકી આવેછે અને કેટલાએક દાંતના ખરાબ વાસને દુર કરે છે તેમાં મુખ્ય કોલસો, મસતકી, કપુર, બલીચોંગ પાઉડર. જેના ગુસકા નીચે મુજબ છે.

ચોખો ચાક	...	તોલા ૬
હીરાખોળ	...	તોલા ૧
કપુર	...	તોલા ૦૧૧
કાથા	...	તોલા ૧
ઉપાય ૨ નો—મસતકી	...	દરામ ૨
કપુર	...	દરામ ૨
જવંતરીનો ભુકો	...	દરામ ૨

ચોખ્ખો ચાક	...	આંઝિસ ૨
ઉપાય ૩ નો—સીતકોના બારકનો ભુકો	...	આંઝિસ ૦૧
હીરાબોળનો ભુકો	...	આંઝિસ ૦૧
કોયલાનો ભુકો	...	આંઝિસ ૩
લલંગ	...	દરામ ૧
ઉપાય ૪ થો—લમ્પસુગર	...	આંઝિસ ૧
કોયલો	...	આંઝિસ ૧
પીરવીઅન બાફું	...	આંઝિસ ૦૧
કરીમ ઈયાવ ટાઈર	...	આંઝિસ ૦૧
તજ	...	દરામ ૦૧
ઉપાય ૫ મો—કપુર	...	આંઝિસ ૧
ચોખ્ખો ચાક	...	આંઝિસ ૪
કોયલો	...	આંઝિસ ૪
ચુલાબનું અતર	...	ટીપાં ૪
ઉપાય ૬ ઠો—કસ્તુરી	...	} સરખે બાગે
અગર	...	
લલંગ	...	

હવેલા નુકસાઓ દાંતણુ કરતી વખત ધસવા. પણ યાદ રાખવું કે દાંતણુના કુચા બહાર રાખીને તેમજ દાંતને ખુબ મજબુતીથી ધસવા નહીં કારણ તેના આંચકાથી દાંત હાલવા માંડે છે.

દાંતના પારાઓનું સુછ આવવું તથા તેઓમાંથી લોહીનું નીકળવું.

(સ્કર્વી—Scurvy)

નીચાની—દાંતના પારાઓ સુછ આવે છે. પોચા તથા કુચાએલા થાય છે. તેઓમાં રંગ રાતો અથવા બેલુડો હોય છે, દાંતોની આસપાસનું

પારાનું માંસ બાહાર નીકળેછે અને તેના ઉપર જરા પણ દબાણ થવાથી તેમાંથી લોહી નીકળેછે. આજરોનો ચેરો ફીકો હોયછે. નબળાઈ થતી જાયછે, કામ કાજ કરવા ગમતું નથી, સ્વાસ વાસ મારેછે, પગો ધુંટણ આગળથી લાકડા જેવા થઈ જાયછે, સુજી આવેછે અને વખતે તેમાં ચાંદાં પડેછે.

સખબ—આ દરદ ઘણું કરીને દરીઆની ખુસાફરી કરનારાઓને વધારે થાયછે. કારણ કે તેમને વાહાણની અંદર તાળે ખોરાક અગર તાળે મેવા, તાજી તરકારી વીગેરે મળી શકતી નથી, જેથી તેઓનું લોહી બગડી ઉપલા દરદને લાયક થાયછે. તેમજ જમીન ઉપર રહેનારાઓમાં પણ એવા ખોરાક આધામાં આવેછે તો તેવા દરદને લાયક થાયછે.

ઉપાય—તાળે ખોરાક, તાળે ખટાસવાળો મેવા, તાજી ફુધ વીગેરે તાળે ખોરાક આધામાં વાપરવો. અને નીચેની દવાઓ મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવી થોડા દહાડા જરૂરી રાખવી.

તાજી લીંબુનો રસ	...	આંઉસ ૧૫ થી ૨
સાકરનો સીરો	...	આંઉસ ૧
સુરોખાર	}	ગરેન ૧૫
અથવા પોટાસાફોરેસ		
દીંચર આવઓરેન્જ	...	દરીમ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૨

અથવા નીચલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ જરૂરી દહાડામાં ત્રણ વખત પાવું અને તે થોડા દહાડા જરૂરી રાખવું.

પોટાસા સીટરસ	...	દરીમ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

પગમાં ધણા ચસકા મારતા હોય અને દરદ ઘણું થતું હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ થી ૨ આંઉસ જેટલી દહાડામાં ત્રણ વાર પંદરથી વીસ દહાડા સુધી પાવી.

ટીચર ઓપી	...	દરામ ૨
સીતકોના બાકીની બુકી	...	દરામ ૬
ખાટાં લોખ્ખો ૨૫	...	આંજિસ ૬
સીતકોના બાકીનો ઉકાળો ..		આંજિસ ૧૨
ઉરાકનો દારૂ	...	આંજિસ ૬
સાકર	...	આંજિસ ૬

ખાટાં લોખ્ખ ન મળી શકે તો ૧ ખાટલી ચોખો સેરડીનો સરકો, ૩ આંજિસ મુરોખાર, એ બંનેને મેળવી ૧ ચમચો ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં નાખી પાવું.

શરીરે નબળાઈ થઈ હોય તો પેટેલાં એરંડીયા તેલનો જીલાખ આપવા, બીજી દીવસે નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના છ ભાગો કરી અકેકો ભાગ દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર પાવો.

નારંગીની છાલનું સરખત	...	આંજિસ ૧
ટીચર સીતકોનાકો	...	આંજિસ ૧
આમોનીયા કારખોનસ	...	ગરેન ૩૦
ધનક્યુઝન આવ સીતકોના	...	આંજિસ ૬

રાત્રે દરદ ધાણું થતુ હોય તો ૧૦ ગરેન ડોવર્સ પાઉડર સુતી વખત પાણી સાથે ફકાડવું.

દાંતના પારાઓ સુજેલા પોચા અને તેઓમાંથી લોહી જતુ હોયતો નાચે જણાવેલા ઉપાયોમાંથી ગમે તેના કોગળા કરાવવા.

ફટકડી	...	દરામ ૧૧૧
મધ	...	દરામ ૨
ગુલાબનાફુલનો ઉકાળો		આંજિસ ૬

એ સમજાને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા—અથવા

ટીચર આવ મર	...	આંજિસ ૧૧૧
એસીડ મ્યુરીઆટીક.		ટીપાં ૧૫
ધનક્યુઝન આવ પીરવીયનબાફ.		આંજિસ ૬

એ સધળાને મળવી તેના કોગળા કરાવવા અથવા ૨ દરામ ટંકણ-
ખાર અને ૬ આંદ્રસ પાણી તેના કોગળા કરાવવા. ખાવળની છાલ તથા
દરડાં, ખેડાં, એ સધળાને પાણીમાં ઉકાળી તેમાંથી અરધા ખાટલી નેટલુ
લેઈ તેમાં ૩ દરામ પોટાસા ક્લોરસ નાખી તેના અથવા નીચે જણા-
વેલી દવાઓના કોગળા કરાવવા.

એસાડેનીક	..	દરામ ૧
ટ્રીચર મર	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંદ્રસ ૮

અથવા મસતડી તોલા ખે, મેચરસ તોલો એક, હીરાદખણ તોલો એક,
દાડમડીનાં સુકાં ફુલ તોલા ખે, હીમજીહરડે તોલા ખે, સુકાં આમળાં તોલા
ખે, કાથો તોલા ખે, એ બધાને ખારીક વાટી દરરોજ દાંતણથી તે દાંતે ધસવું
જેથી પારા તંદુરસ્ત અને લાલ થશે. દાંતમાંથી લોહી નીકળતું બંધ થશે.
અને દાંત હાલતા મટી મજબુત થશે.

ગજાનો સાદો વરમ.

(ઇનફ્લેમેટરી સોરથ્રોટ — Inflammatory sorethroat)

નીશાની—ગજાની અંદરના ભાગો વરમથી ફુએ છે તથા સુજ આ-
વે છે. વરમની જગો, જીભની પછવાડેનો ભાગ, જેને નાંની જીભ કહે છે તે
તથા નરમ તાળવું અને જીભની બંને બાજુની ખે ગાંઠો હોય છે. જીભને
આંગળાથી નીચો દાખી અંદર નજર કરશું તો છેક અંદરની ખે ગાંઠ સુ-
જેલી અને રાત્રી થએલી દેખાય છે. ગજામાં ફુએ છે, કંઈપણ વસ્તુ ગજા-
તાં હરકત પડે છે અથવા ગજાતી નથી. ગળુ અંદરથી સુકાવાથી તેમાં
ખપ્પરાટ લાગે છે. ગજામાં કંઈ ખુતી બેઠું હોય એમ લાગે. આબરીનો
સાદ ખારે થાય. આ દરદ સજેખમમાં વારમવાર થાય છે.

સમ્બ—થંડી હવા લાગવાથી, ખરફ જેવી થંડી વસ્તુ ખાધાથી, અથવા મરચાં, ગરમ મસાલો એવી વસ્તુઓ ખદુ ખાધાથી અથવા ખદુ ઉની વસ્તુ ખાધાથી આ રોગ થાયછે.

ઉપાય—તે દરદની શરૂઆતમાં કાંજી જેવો ગળી શકાય એવો હલકો ખોરાક આપવો. રાત્રે સુતી વખત પગોને ઉના પાણીથી ખુબ ઝારી સારી પેઠે લુછ નાંખવા. ઝાડો સાફ ન આવતો હોયતો એપસંમ સાલટ અથવા કમખાંઉન્ડ રૂબારૂ પાઉડરનો જીલામ આપવો. ગળાની આસપાસ ગરમ ફલાનલ લપેટી રાખવું.

પોહોળા મોઢાના વાસણમાં ઘણું ઉનુ પાણી ભરી તેમાં થોડો સરકો નાખી મોઢુ ઘણુ ઉધાકુ રાખી અંદરના ભાગમાં તેનો બાફ લેવો. ગળા ઉપર એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના પાણીમાં ઘસી ચોપડી તે ઉપર ગરમ પાણીનો અથવા ખસખસના ફીડવાંનો શેક કરવો અથવા લીનસાડની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ કરી ગળા ઉપર ગરમ ગરમ બાંધવી.

અથવા ટરપીનટાઇન ગળા ઉપર ચોપડી તે ઉપર ગરમ પાણીનો સેક કરવો. ગળા ઉપર રાઇની પટી બનાવી મુકવી અથવા સોલ્યુશન આવ આમોનીઆ લગાડી તે ઉપર સેક કરવો. ગરમ દુધ અને પાણી એ બંનેને મેળવી તેના અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

અફીણ	...	...	દરોમ ૧
એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના			દરોમ ૧
પાણી	...	...	આંઝિસ ૨
અથવા—એસીડ હેડ્રોસીઆનીક ડીલુટ.			દરોમ ૧૧
ચોખ્ખુ મધ	...	...	આંઝિસ ૧
ગુલાબજળ	...	...	આંઝિસ ૮
પાણી	...	...	આંઝિસ ૮

તેથી આરામ ન થાય તો.

ટુંકણુપાર	...	દરામ ૩
અથવા—પોટાસા કલોરસ...		દરામ ૨
ફટકડી	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઊસ ૮

તેથી આરામ ન થાય તો

ટીચરઆવ મર	...	દરામ ૪
પોટાસાનાઈટરસ	...	દરામ ૩
ઈનફ્યુઝનઆવ સીનકોના પાર્ક.		આંઊસ ૭

ધણી વખત બરફનો કડકો મોઢામાં રાખ્યથી ધણો ફાયદો થાય છે. બરફ મોઢામાં રાખી ન થકાય તો, સુરોપાર અથવા જોડીમધનું લા. કડુ મોઢામાં રાખી ચુસ્કા કરવું અને તે ટુંક ગળી જવું.

પીવાની દવા આપવા અગાઉ એક હલકો ગુલાબ આપવો અને પછી સારી પેઠે પરસેવા પડે એવી નીચે પરમાણુ દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને જ્યાં સુધી ધણો પરસેવા છુટે ત્યાં સુધી બેથી ચાર દાડા સુધી તે જારી રાખવી.

સેલીસીકએસીડ	...	ગરેન ૮૦
લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસી.		આંઊસ ૧
ગુલાબનું સરખત	...	આંઊસ ૧
પાણી	...	આંઊસ ૪

અથવા—૦૧ દરામ વીનમએનટીમીની ૧ આંઊસ પાણીમાં નાખી દર ચાર કલાકે પાવું. ૧૦ ગરેન ડોવર્સ પાઉડરનું એક પડીકું કરી રાત્રે સુતી પેજા ફકાડવું અને ગરમ પાણીમાં ઘોડી રાઈ નાખી તેમાં બંને પગો દસથી પંદર મીનીટ સુધી બોળી રાખવા.

ઉપલા ઢાલિને કરવાથી આજરોને જરા આરામ થતો જાય પણ શરીરમાં નબળાઈ જણાય તો ૨૦ ગરેન આમોનીઆ કારબોનસ તથા ૬ આંઊસ ઈનફ્યુઝનઆવ સીનકોના પાર્ક એ બંનેને મેળવી દાડામાં ચારવાર પાવું અને તે થોડા દાહાડા સુધી જારી રાખવું.

જીભની આસપાસની ગાંઠો પાકે અને તે પોતાની મેળે ફુટે તો ફુટવા દેવી તેને નસતર મારવાની જરૂર નથી. ફુટવા પછી ઉપલી કોગળા કરવાની દવામાંથી ગમે તેના કોગળા કરાવવા. પણ પોતાની મેળે ન ફુટે તો તેને નસતરથી જરા આરી અંદરથી પર કાઢી નાખવું. પછી એક આંદુસ સોલ્યુશન આવ ક્લોરીનિટેડસોડા અને ૧૬ આંદુસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા ઉપલી દવાઓથી કાપદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

ધરાક ૦.૦

કકુ

સુંક

તીખાં

લીડી પીપર.

દારહળદર

તજ

હરડનીછાલ

મેડાનીછાલ

આંમળાની છાલ

નાગરમોથ

કાળીપાટ

રસવંતી

ધરો.

તેજબળ.

એ સધળી યાગ્ને અડધો અડધો

દરામ લેઈ તેને ખારીક ખાંડી

લુગડે ચાળી તેમાં મધ મેળવી તે

ગળાના સુન્દેલા ભાગ ઉપર દા-

ડામાં એ વખત ઓપડવું.

ગાનાનું બેશી જવું અથવા સાદનું બેશી જવું.

(હોર્સનેસ Hoarseness.)

ગળાને ઘણી થંડી લાગવાથી અથવા તાણીને ઘણી વખત ખોલવાથી, ઘણું ગાવાથી, તેલ અથવા ધી વાળી ખોરી વસ્તુ ખાધાથી ગળું ખેસી જાય છે, અને ખોલાતું નથી એટલે કે તેનો સાદ નીકળતો નથી કોઈ વખત અમકવાળા ખીમારને ગળું ખેસી જાય છે.

ઉચાચ—સરકો ગરમ કરીને અથવા ખંખણતણ પાણીમાં થોડી સેરડીનો જલદ સરકો નાંખીને તેનો બાફ સવારમાં આપવો, અથવા સુરોખારનો કટકો મોઢામાં રાખી ચુસા કરવો—અથવા—

ભીંડીના પાંદડાંને પાણીમાં ઉકાળી તેનો બાફ અથવા સ્પીરીટના ઇંટ રીક ધિરનો વાસ સ્વાસમાં લેવો અથવા ૨ ચમચો સ્પીરીટ ધિરના ઇંટ-રસ અને ૩ આંગિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેને દાડામાં ત્રણવાર પાવું. પરસેવાને વારતે ગરમ ચા અથવા કાફી પાવી અને ૧૦ ગરેન ડોવરસ પાઉડરનું એક પડીકુ રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું બાઈન ગલાસ ભરી દાદાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

સેલીસીન	...	દરોમ ૧
લાઇકરઆમોનીઆ	એસીટેટીસ	આંગિસ ૧૧
કેમફરવાટર	...	આંગિસ ૬

આગરનીના સઘળા લુગડાં ઉતરાવી તેને એક ગમ ધાવણી ઓઢાડી તેને એક ખુરશી ઉપર બેસાડી જ્યાં સુધી ઘણો પરસેવો છુટે ત્યાં સુધી ખુરસાની નીચે ઉતું આધણુ જેવું પાણી કરી મુકી તેનો બાફ આપવો. સુંડનો કટકો, ટંકણુખાર, અથવા કાચો મોઢામાં રાખી મુકવો અથવા કાળાં તીખાં અને દાડમની છાલ એ બંનેને પાણીમાં ઉકાળી તેના કોગળા કરાવવા,

બે દરોમ ફટકડી ૧ દરોમ એસીડટાનીક ૨ દરોમ હીરાબોળ ૩ દરોમ સુરોખાર અથવા ૦૧ દરોમ નાઈટ્રોખુરીઆટીક એસીડ એ પાંચમાંથી ગમે તે એક ૬ આંગિસ પાણીમાં પીગળાવી તેના કોગળા કરાવવા.

નખળા બાંધાવાળી સ્ત્રીનું ગળુ બેસી જાય તો—૩ દરોમ એસીડહેડરો લોકરીકડીહુટ અથવા ૨ દરોમ ટંકણુખાર તથા એક આંગિસ ટીચર. આવ મર એ બંનેને આઠ આંગિસ પાણીમાં મેળવી તેથી કોગળા કરાવ-

ગરદન કાન અને જડખા આગળની ગાંઠોનું સુજી આવવું. ૨૦૩

વા, અથવા ૨ દરૂંમ ફટકડી ૨૦ ગરેન એસીડાનીક અથવા ૨ દરૂંમ ઈંચરઓપી એ ત્રણમાંથી ગમે તે એક અથવા ૧ દરૂંમ ઈંચરઆવ બેલાડોના અથવા ૬ દરૂંમ સોલ્યુશનઆવ કલોરીનેટડ સોડા એ બેમાંથી ગમે તે એક મેળવી તેમાં આઠ આર્જિસ કેમફરવોટર નાખી તેના કોગળા કરાવવા એથી અતીથણો ફાયદો થશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી

જેઠીમધનો સીરો મોઢામાં રાખવો. અથવા જેઠીમધની લાકડી નો કડકો મોઢામાં રાખવો. અથવા બાવળની પાક્કી મોઢામાં રાખવી. અથવા ચણકખાવા મોઢામાં રાખવા-

અથવા—આંખાનો કોર, જેઠીમધ, ઉપજેટ, દાડમનાં ફુલ, સાકર, એ સરવે બરાબર લઈ તેનો ગોળીઓ કરી મોંમાં રાખી તેનો પરસાળ મોઢામાં ઉતારવો.

ગરદન કાન અને જડખા આગળની

ગાંઠોનું સુજી આવવું.

(મમ્પ્સ—Mumps)

નીશાની—કાંતની પાસેની ઝીણી ગાંઠો જેમાં થુંક પેદા થાય છે તે સુજી આવે છે, જેથી ખોરાક ગળી શકાતો નથી. તેના દરદથી વખતે નાવ આવે છે. જીભ ઉપર મેલ હોય છે અને માથુ ફુપે છે.

સમ્પ્સ—ઘણી થંડી હવા લાગવાથી, ટાંકીના આબરથી અથવા બીજા કારણથી લોહી બીગડવાથી તેમાં નબળા બાળકોને વધારે થાય છે.

ઉપાય—આબરની કાંજ ફુધ જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો, ગાંઠો ઉપર ખપ્પસનાં ફીંડવાંનો ઘૂંક કરવો. અથવા લીનસીડની અથવા

૨૦૪ ગરદન કાન અને જડખા આગળની ગાંઠોનું સુગ્ર આપવું.

ધર્મના લોઠની ગરમ પોલટીસથી શેક કરવો. અને તે પછી ઉપર ફલા-
નક પાંદો લેવું. અને એક હલકો જુલાળ આપવો, અને ગાંઠો ઉપર
ટીચર આઈઓડાઇન પીછાવતી દહાડામાં ખેવાર લગાવવું. અથવા આ-
ઈઓડાઇનઆઈન્ટમેન્ટ તથા સફેત મલમ સરખેલાગે મેળવી તેના પડીમારવી.

સોળે ઘણો જોરમાં હાય તો ચારથી પાંચ જગો તે ઉપર મુકવી.
અને ગરમ પાણીમાં થોડું ટીચર આપી નાંખી તેનો શેક કરવો. અને
નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ આંઢિસ દહાડામાં ત્રણવાર પાવો.

કવીનાઇન સલફસ...	... ગરેન ૪
એસીડસલફ્યુરીકડીલુટ.	... મીનીમ ૪૫
સાકરેનો સીરો ..	... આંઢિસ ૧
પાણી ...	... આંઢિસ ૪

કોઈ વખત આ ગાંઠ ઉપરનો સોળે એકદમ જતો રહે છે, અને
બીલકુલ દેખાતો નથી, જો આ પ્રમાણે થાય તો તે ગોળાઓમાં અથવા
શરીરના બીજા અગત્યના અવયવોમાં તે ઉતરે છે. જ્યાં ઘણો અવગુણ
થાય છે. વાસ્તે જો એમ થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તે
ગાંઠો વાળી જગો ઉપર ચોપડવી.

કપુર.	... ગરેન ૬૦
લાઇકર આમોનીઆ ફોરટીચર,	દરામ ૨
ટીચર આવ કૅથારીડીસ ...	દરામ ૦૧
રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ આવ વાઇન.	આંઢિસ ૧

અથવા ૧ દરામ પોટાસાનાઇટરસ તથા ૧૧૧ ગરેન ટારટરએમ્લેટીક
એ બંને મેળવી તેનાં ૭ પડીકાં કરી અંકેક પડીકુ દર ચાર કલાકે પાવું.

ઉપલી દવા ન મળે તો, સીંધાલુંણને ખુબ પાણીમાં બારીક વાટી
ગાલપઓલા ઉપર બીના મુકુ દહાડામાં ખે વાર ચોપડવું.

અથવા--ઉપલેટ, કાળીજીરો, વરણાનું લાકું, ખડી, એ સરવ
બરાબર સેઈ બારીક વાટી ગરમ કરી દહાડામાં ખે વખત ચોપડવું.

જનમથી નખળાઈ હોય તે વીશે.

(સ્ક્રોફુલા—Scrofula)

નીશાની—મોઢું ફીકું તથા આખું શરીર ગળી ગમ્મેલું હોય છે. હાઠો જડા અને તેઓ ઉપર ચોરા પડેલા હોય છે. આંખની પાંપણા લાંબી હોય છે, આંખો રાતી હોય છે, અને તેમાંથી પાણી ગળ્યા કરે છે. દાંતના પારાઓ પોચા હોય છે.

સખ્ય—જોઈએ તેટલો શક્તિવાળો ખોરાક નહી મળવાથી, ખરાબ હવાવાળી જગોમાં રહેવાથી, માખાપની નખળાઈથી, વગેરે કારણોથી એક જાતનું ઝેર શરીરના લોહીમાં ફરતું ફરેછે તેથી તે દીનપરદીન નખળ થતું જાય છે.

ઉપાય—બાળકને દર રોજ કોકરવરણા પાણીથી નવરાવવું અને તેથી ટાઢ ન ચડે તો ધીમે ધીમે થંડા પાણીથી નવરાવવું ખોરાક થોડો પચતો અને શક્તી આવે એવા આપવો. ખુખ્પકરી ગોસ્ત, સેરવો, માંખણ બકરીનું દુધ વગેરે આપવું. બની શકે તો બાળકને દરીઆ કીનારે સારી હવાવાળી જગોમાં રાખવું. અને દરીઆના પાણીથી તેને દરરોજ નવરાવવું, પણ તે પ્રમાણે બની નશકે તો સવાર સાંજ દરીઆ કીનારે ફરવવા લઈ જવું. અને પાણીમાં મીઠું નાંખીને તેથી બાળકને નવડાવવું તેને થંડી હવા ન લાગવા દેવી. ફલાનલ લપેટી રાખવું. ઉપલી તતખીરથી ઘણો ફાલો થાય છે. ઝાડો કબજ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને તેના ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકું દહાડામાં ચારવાર મધમાં ચટાડવું અને તે થોડા દહાડા સુધી જારી રાખવું.

કેલસાઈન્ડ મેગનેસીઆ	...	ગરેન ૧૦
પાણીડર આવ રખાવું	...	ગરેન ૨૦
હાઈદરા શરીકમ કીરેટા	...	ગરેન ૨

ઝાડો સાફ આવવા માંડે ત્યારે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને
૧ થી ૨ ચમચી ભરી ખચાંતી ઉમર પરમાણે દાડામાં ચારવાર પાવી
અને તે લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવી.

કવીનાઈન સલ્ફેસ	...	ગરેન ૧ થી ૨
ટીઅરફેરી પરકલોરીડ	...	મીનામ ૫ થી ૧૦
પાણી	...	આર્જેસ ૨

અથવા ૧ ચમચી કેમીકલક્રુડ પાણીમાં નાખી દસ વરસની અંદ-
રના બાળકને સ્વાર સાંજ પાવું અથવા.

આમ્મોડાઇન	...	ગરેન ૧
પોટાસા આમ્મોડાઇડ	...	ગરેન ૧૫
સોરપફેરી આઇપોડાઇડ...	...	દરાંમ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૮

ઉપલી દવાઓને મેળવી ૨ ચમચી ભરી સાત વરસની ઉમરના
બાળકને દાડામાં ત્રણવાર સાકરના શીરામાં તથા પાણીમાં મેળવી પાવું.
એ દવાથી ઉછાળો અથવા ઉલટી ન થાય તો ધીમે ધીમે દવાનો વજન
વધારતા જવું અને છેલ્લે એકથી બે ચમચા સુધી વધારવું. આ દવા
એકથી બે મહીના સુધી જરૂરી રાખવી. તે પછી તે બંધ કરી એક અથવા
બે દાડા ધણો હલકો જીલ્લાખ આપવો. અને વચે થોડા દાડાનો આંતરો
નાખી પાછી તેજ દવા સર કરવી. આ પરમાણે બાળક સારી પોં તંદુર-
સ્તીમાં આવે ત્યાં સુધી પાપા કરવું અથવા.

ટીઅરકારડા મોમકો	...	દરાંમ ૯
પોટાસા કલોરેસ	...	દરાંમ ૨
સોરપ આવ ઓરેન્જ	...	આર્જેસ ૦૧
ટીઅરફેરી પરકલોરીડ	...	દરાંમ ૨
ઇનફુઝન આવ સીનકોનાબાર્ક	...	આંઉસ ૧૦

એ સમયગાળે મેળવી એકથી બે ચમચા ભરી દાડામાં ચારવાર

પાવું. અથવા.

ગમ ગુએકમ રેઝીન	...	આંઝસ ૧૧
રીડ્યુસ્ડ આર્યન	...	દરામ ૧૧
સાકર	...	આંઝસ ૧૧

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી એક ચપટી જેટલું બચાંની ઉમર ૫-૨ માણે દાડામાં બે વાર ફકાડવું. અને તે ધણે લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવી, પણ જો તેથી તાવની પટે જણાય તો તે બંધ કરવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી એકેકો ભાગ ખાણું ખા-ધા પછી એકથી બે કલાકે વીતા કેડે દાડામાં ત્રણવાર પાવો.

મગરનુ તેલ	...	ચમચો ૧
સીરપફરી આઓડાઈડ આયર્ન	...	મીનામ ૨૦
પોટાસા આઈઓડાઈડ	...	ગરેન ૩ થી ૬
નારંગીની છાલનો ઉકાળો	...	ચમચા ૩

ઉપલી મગરના તેલની દવાથી બાળકને ઉછાળો ઉલટી અથવા ઝાડો વરતાય તો તે તુરત બંધ કરવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ નમજે તો ગળે એક દરામ ગોખર એક દરામ આંમળાં એક દરામ એ ત્રણેને બારીક વાટી થોડી સાકર તથા ધીમાં મેળવી સ્વારમાં ચટાડવું. એજ પરમાણે બીજી તદ્દ આર કરી સાંજે ચટાડવું. એમ થોડા દાડા જરૂરી રાખવું.

ગળામાં અથવા ખોરાક ઉતારવાની નળીનાં કાંઈ પણ ખોરાક કાંટો લખોટી કોડી વીગરેનું ખુચી જવું.

નીસાંની—બાળકને રમતાં કોડી, લખોટી અથવા એવી ઓજ મો-ઠામાં રાખવાથી ખોરાક ઉતારવાની નળીમાં ખેસા જાયછે અથવા મોટા માણસને કોઈ કારણથી એવી ઓજ તે નળીમાં ખેસા જાયછે.

ઉપાય—ખરડાની પીઠ ઉપર જોરથી ઢીકો મારવો. અને તે વેળા રોટલીનો કટકો ચવરાવી પાણીનો એક મોટો ઘુંટડો ઉતરાવવો અથવા ગળામાં જ્યાં સુધી આંગળુ જઈ શકે ત્યાં સુધી દાખલ કરવું. ઉલટી કરા-

વવાથી વખતે તે વસ્તુ બાહાર નીકળી પડે છે. વાસ્તે, ૧ ચમચો દળેલી રાઈ અથવા ૨ ચમચા મીઠુ એ બેમાંથી ગમે તે એક ગરમ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું અથવા જંધિ માથે તેવા બીમારને જંધિ પકડી રાખવો અને તેને તે વખતે હીંચકાની માફક હલાવવો.

દમ અથવા હાંફણ.

(એસથમા—Asthma).

નીશાની—આ રોગ યવાની આગમજ થોડા દીવસ અછૂર્ણની બીમારી ચાલ્યા કરે અને વખતે કાંઈ પણ એતવણી આપા સીવાય એકા એક થઈ આવે છે, ઘણી વાર રાત્રે આ રોગ શરૂ થાય છે. અને આ જરૂરી ભર જંધિમાંથી જાગી ઉઠે છે. અને છાતીમાં એટલો તો ગભરાટ થાય કે હવા ખાવા એરડાની બાહાર મેદાનમાં જાય. જેમ દમ જોરથી ચાલે તેમ છાતી વધારે ઢિચકાતી જાય, અને દમના જોરથી આજરૂરી નીચુ માયુ રાખી બેસી રે. અને દમ જોરમાં ચડે તે વખતે આજરૂરીથી જાગ્યા અથવા બોલી શકાય નહીં.

સખખ—આ રોગ વારસા તરફે ઉતરતો આવે છે. સાંકડી અને નખળી છાતીવાળાને અથવા પોચા મીજાળ વાળાને અથવા હીસીટીરીઆ વાળી એરતને આ રોગ વધારે થાય છે. થંડી હવાની અસરથી, સજેખમ થવાથી, ખરાબ જલદ વસ્તુની બેભટ સ્વાસમાં જવાથી જ્યાં સુકુ ધાસ કપાતુ હોય તેની આસપાસની હવા સ્વાસમાં જવાથી હાંફણ થાય છે. ખાટી અને તીખી, મરચાં અને અથાણાં જેવી વસ્તુઓ બહુ ખાવાથી, ઘણા ખરાબ તેલનું ખાંણું ખાવાથી હાંફણ થાય છે. કોઈ વખત એકા એક ધાસકો પડવાથી, નાસીપાસ થવાથી, ઘણા ધુસે થવાથી વગેરે કારણોથી આ બીમારી ઉઠે છે.

ઉપલા કારણોમાંનું એક પણ કારણ બતાવાથી બિનમાંથી ને તંતુઓ ફક્સામાં જાય છે, તથા હાજરીમાં પથરાએલ છે તેઓ ઉપર ખરાબ અસર થઈને એકાએક હાંફણ થઈ આવે છે.

ઉપાય—જ્યારે હાંફણ જોરમાં થઈ આવે ત્યારે સર્વથી પેહેલી ઉલટી આવે એવી દવાઓ આપવી. જેવી કે એપીકાકયુના પાણી ૨૦ થી ૨૫ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક ૨૦ ગરેન એ બંનેને મળવી ગરમ પાણીમાં પાવું. ત્રાડો કબજ હોય તો સાબુના પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી, એ કરવા પછી સ્વાસ લેવાની નળીઓમાં ને આંકડાં આવે છે તે નરમ પાડવા નરમ કરેલ કલોરોફોરમ, સલફ્યુરીક ઇથર અને આલકોહ એ ત્રણેને મળવી તે સંભાળથી સુંઘાડવું.

૫ થી ૧૦ ગરેન કાળા ધંતુરાનાં પાંદડાના જુકાની બીડી અથવા ૫ ગરેન તમાકુની બીડી બતાવીને તે પાવી, અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને તે પાવી અને જો અગત્ય જણાય તો દર ત્રણ કલાકે તે બતાવી પાવી.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૪
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક		દરાંમ ૦૧
અથવા પોટાસા આઇકારબોનેસ		ગરેન ૧૫
સ્પીરીટ આવ નાઇટ્રીકઇથર	...	દરાંમ ૦૧
ટીચર આવ બેલાડોના	...	મીનીમ ૧૫
પાણી	... ..	આંઉસ ૧

ઉપલી દવાથી આંખે ખરાબર દેખાય નહીં અને જીભ સુકાય તો, તેમાંથી ટીચર આવ બેલાડોના નાંમની દવા કાઢી નાખવી. ગરમ પાણીનો બાફ સ્વાસમાં લેવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગ્લાસ ભરી દર બે કલાકે જ્યાંસુધી હાંફણ નરમ પડે ત્યાંસુધી પાવી.

આમોનીઆ બીકારબોનેસ	...	ગરેન ૩૦
વીનમ એપીકાકયુના	... ..	દરાંમ ૧

ઝોક્સીઝલ આવ સ્કુધલ ... દરામ ૩
ડીઝિકશન આવ સેનેગાર્ટ ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું, અને જો તેથી જીભ સુકાય તથા તરસ લાગે તો અજસીની આ અથવા જવનું પાણી ખનાવી તે જરા જરા પાયા કરવું.

ટીચર આવ સમખુલ... ... દરામ ૧ થી ૨
ટીચર આવ બેલાડોના.. ... મીનીમ ૪૦
ટીચર આવ સેનીગા... ... દરામ ૨
પાણી ... ... આંઉસ ૬

હાંફણની સાથે ફેફસાનો તથા તેની સ્વાસ લેવાની નર્જીઓનો વરમ થયો હોય તો ટરપેનટાઈન જરા ગરમ કરી છાતી ઉપર ઓપડવું. અને તે ઉપર અજસીની પોલટીસનો સેક કરવો. અથવા છાતી ઉપર એક હલકુ પલાસતર મારવું. અને સીડલીજ પાઉડર અથવા સુનામખીનો જીલામ આપવો. ઝાડો સાફ આબ્યા પછી ૦૧ ગરેન એન્ટીમોની પોટાસા ટારટા-રસ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું.

નજળાવાળા બીમારને હાંફણ થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

પોટાસા આપ્પ્રોપ્રાઈડ* ... ગરેન ૧૨ થી ૨૦
પોટાસા બીકાર્બોનેટ. ... દરામ ૧૧
વીનમ કોલમીસી ... દરામ ૧
અથવા ટીચર ફેરી પરક્લોરીડ ... દરામ ૧
ટીચર આવ બેલાડોના ... દરામ ૧ થી ૧૧
પાણી ... ... આંઉસ ૬

અથવા ૦૧ ગરેન એકસ્ક્રૂક આવ કેનાબીસીની એક ગોળી ખનાવીને તેથી ગોળીઓ દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

નાઈટરેટ આવ પોટાસ અથવા સલફેટ આવ સોડા એ બેમાંથી ગમે તે એક લઈ તેને પાણીમાં સારી પેઠે ઓગાળી જાડુ રાખી તેમાં બ્લો-

ટીંગ પેપર અથવા પ્રાઉનપેપર બાળી હવામાં મુકવી નાખવા, અને પછી તે ઉપર ક્રાયરસ બાલસમ થોડું ચોપડીને રાખી મુકવા, અને જ્યારે હાંફણ થાય ત્યારે તેમાંના બે ત્રણ કાગળો સળગાવીને તેનો ધુવાડો બીમારના સ્વાસમાં આપવો. અથવા ધંતુરાના પાંદડાના બુકાને મુરાપ્પારના પાણીમાં એક દીવસ પલાળી રાખી તે પછી તેને ગોળી, તેને ગાળી તેમાં રાતા રંગના કાગળો અથવા પ્રાઉનપેપરો બાળી તડકે મુકવી જ્યારે હાંફણ થઈ આવે, ત્યારે તેમાંના એક બે કાગળો સળગાવી તેનો ધુમાડો પા કલાક બીમારે સ્વાસમાં લેવો. ૫ મીનીમ ફાઉલર્સ સોલ્યુશન પાણીમાં નાખી પાવાથી ઘણો ફાયદો થાયછે.

અથવા નીચલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ૫ ગરેનની અઢેકી ગોળી બનાવી બેથી ચાર ગોળીઓ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

કસતુરી	...	...	દરામ ૧૧
સુંઠ	...	...	દરામ ૧
કાળાંતીખાં	...	...	દરામ ૧

તરેહવાર જાતની દવાઓનો બાફ સ્વાસમાં લેવા વાસ્તે એક જાતનું કાચનું વાસણ આવેછે, જેને અંગ્રેજીમાં એક્લેક્ટીક ઇનહેલર (Ecclectic Inhaler) કરી કહેછે. તે મોટા દવાખાનાઓમાં હોય છે. તે મળી શકે તો તેમાં પાણી નાખી નીચે દીવા મુકી અને તે પાણી ગરમ કરવું. પાણી ગરમ થયા પછી તેને મથાળે જે વાદળાંનો કટકો હોયછે, તે ઉપર ૨૦ ટીપાં સફસફોનાઈનાં નાખવા, અને પછી ગરમ પાણીમાંથી જે બાફ નીકળે તે સ્વાસમાં લેવો. એથી ગમે તેવી હાંફણ હશે તે એકદમ મટી જશે. અથવા નીચે જણાવેલી દવામાંથી ૨૦ મીનીમ ઉપર જણાવેલા વાસણમાં નાખી તેનો બાફ સ્વાસમાં લેવો.

એકસ્ટ્રેક્ટ આવહેમલોક...	...	દરામ ૫
સોલ્યુશન આવ પોટાસ	...	દરામ ૧
પાણી	...	દરામ ૧૦

હાંફણ ફરીથી ન થાય એટલા વાસ્તે નીચે જણાવા પ્રમાણે સોમ-
બની મેળવણીની દવા થોડા મહીના સુધી ચાલુ ઉપલા વાસણથી સ્વાસ
માં બાફ લીધી હોય, તો એ બીમારી ફરી કદી થતી નથી. જેવી કે ૧
ગરેન આરસેનીએટ આવ સોડા અથવા ૧ ગરેન આરસેનીએટ આવ
પોટાસ અથવા ૦૧ દરામ ફાઝિલર્સ સોલ્યુસન અથવા ૦ થી ૦૧ ગરેન
આરસેનીએટ આવ આમોનીયા. આ ચારમાંથી ગમેતે એક દવા તેના
જણાવેલા વજન પરમાણે પેટેલા બે મહીના સુધી દાહાડામાં બે વાર,
ત્રીજે મહીને દાહાડામાં એકવાર, ચોથે મહીને અઠવાડીયામાં ત્રણ વાર,
બાફ સ્વાસમાં લેવી, અંત પછી તે બંધ કરવી. અથવા નીચેની દવાઓ
મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ઈયર સલફ્યુરીક	...	મીનીમ ૪૫
કલોરોફોર્મ	...	મીનીમ ૧૫
ટીચર આવ ઓપીયમ	...	મીનીમ ૩૦
કેમફર લોટર...	...	આંઉસ ૪૧

પરમો અથવા ચાંદીના આબર વાળા દરદીને આ રોગ થયો
હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને પોણું વાઈન ગલાસ બરી દર
ત્રણ કલાકે પાવી.

પોટાસા આઈઓડાઇડ	...	ગરેન ૨૦
કેમપાઉન્ડ ટીચર આવ સ્ત્રીકોના...	...	દરામ ૨
ટીચર આવ બેલાડાના	...	દરામ ૧
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક	...	દરામ ૨
આકવામેનથા પીપરેટા	...	આંઉસ ૬

અથવા—જેઠીમધનો શીરો તથા અકલકરો એ બંનેને સરખે ભાગે
લઈ વાટી તે મધમાં મેળવી તેની વટાણા જેવડી ગોળાઓ બનાવી બંને
ગોળાઓ દાહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી, અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવી તેમાંથી ૦૧ થી ૧ દરામ જેટલું દાહાડામાં ત્રણ વાર મધમાં મટાડવું.

કાકડા સાંગ	...	દરાંમ ૧
કાઅફળની છાલ	...	દરાંમ ૧
કાળી દરાખ	...	દરાંમ ૧

અથવા—ભાંયરોંગણીનાં મુળીઆં ૪ દરાંમ તથા પાણી આંઉસ ૬ એ બંનેને ઉકાળી આસરે ૩ આંઉસ જેટલું રહે ત્યારે થંડુ પાડી ગાળી લઈ તેમાંથી ૧ આંઉસ જેટલુ દાડામાં ત્રણ વાર મધમાં પાવું.

અથવા—

લવોંગનો ભુકો	...	દરાંમ ૦૥
અફીણ**	...	ગરેન ૨૦
તજનો ભુકો	...	દરાંમ ૦૥
કપુરનો ભુકો	...	દરાંમ ૧
ગુંદરનો ભુકો	...	ગરેન ૨૦

એ સધળાંને મેળવી તેની આળીસ ગોળીઓ બનાવી એકથી બે ગોળીઓ દાડામાં ત્રણથી ચાર વાર દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

બીમારનાં લુગડાં છાતી આગળથી ખુબ ઢીલાં રાખવાં, તેને તાજુ દવા આવે એવા મકાંતમાં રાખવો. અજીર્ણ થાય એવા ખોરાક અથવા બારે આણું આપવું નહી, ગ્રાડો કબજ રાખવો નહી, દરરોજ ગરમ પાણીથી નવરાવવો, અને ગરમ લુગડાં પેરાવવાં. ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

ભારંગનું મુળ	...	દરાંમ ૧
સુંઠ	...	દરાંમ ૧

ઉપલી બંને ઓળેની ભુકી કરી આફુના રસમાં મેળવી સવાર અને સાંજ મળી અડધી અડધી ખવરાવવી. અથવા—

અડદ	...	દરાંમ ૦૥
હળદર	...	દરાંમ ૦૥

એ બંને ઓળે આંડી તેને હોકાની ચલમમાં બરી દેવતા ચડાવી તે હોકો પાવો, અથવા તે ધુવાડો મોઢામાં લેવો.

અથવા—આદાનો રસ મધ સાથે ચટાડવો.

અથવા—સાકર કોળાની જડ, બારીંગનું મુળ, બારીંગણીનું મુળ, બીંડીપીપર, મોથ એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩. ૦ બારને આસરે મધની સાથે દાડામાં બે વખત ચટાડવું.

અથવા—નાગરમોથ, સુંઠ, હરદ, એટલા આસડોને બારીક ખાંડી તેથી બમણો ગોળ અંદર મેળવી મારાના ઢીંચા જેવડી ગોળીઓ કરી તેમાંથી અંકેક દરરોજ મોઢામાં રખાવવી, જેથી જલદી ફાયદો થશે.

અથવા—અરકુમો, હળદર, ગળો, બારંગ મુળ, પીપર, સુંઠ, રીંગણી મુળ, એટલી દવાઓ સરખે ભાગે લેઈ તેમાં અડધો શર પાણી નાખી ઉકાળી તેમાં તીખાં વાલ ત્રણ નાખી પાકાંદેવું. જેથી દમ બેસી જશે.

સરકમ અથવા સજેખમ.

(કોલ્ડ ઓર કેટાર — Cold or Catarrh).

નીશાની—પેલેલાં નાક સુકુ લાગે, છીંક ઘણી આવે, માથુ થોડું થોડું દુખે, નાક બંધ થાય, પછી નાક ધીમે ધીમે ગળવા માંડે, ગળામાં ખખરાટ થાય, અવાજ ખોખરો થાય, અને તેમાંથી ઉધરસ થાય. ન્યારે સાફ થવા માંડે છે, ત્યારે પાતળી લીંટ નાકમાંથી નીકળવાને બદલે જાડી નીકળે છે.

સખખ—ઘણી થંડી હવા ખાવાથી, હવામાં ફેરફાર થવાથી, રૂઠું બદલાવાથી, પાંણીના ફેરફારથી, આ રોગ થાય છે. નાકની અંદર પરમ અથવા સોજી થાય છે.

ઉપાય—જેને થંડી લાગવાથી ઘડી ઘડીમાં સજેખમ થતો હોય તો તેણે તપખીર સુંઘવાની ટેવ રાખવી. સજેખમ જોરમાં થયો હોય, આંખો રાતી થઈને તેમાંથી પાણી ગળતુ હોય, નાકમાંથી લીંટ ગળે, છીંકો આવે,

સરકમ અથવા સળેખમ.

તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે તપખીરની પેઠે સુંઘાડવી.

કપુરનો ઝીણો ભુકો...	}	એ સરખે ભાગે.
એસીડ ટેનીક ...		
સેલીસીક એસીડ ...		

અથવા—

બીસમથી સળ નાઈટરસ ...	દરામ ૧
ગુંદર ...	દરામ ૨
હેડરોકલોરેટ આવ મોરફીયા...	ગરેન ૨

એ સમજાના મેળવી એવીસ કલાક સુધીમાં તે મહિલી અરધી દવા સુંઘાડવી, અને બાકીની થોડા કલાકને આંતરે સુંઘાડવી.

જે માણસને સળેખમ થયો હોય તેણે એવીસકલાક સુધીમાં પાણી અથવા પાણી જેવી કંઈ પણ વસ્તુ પીવામાં ન લેતો, સળેખમ એકદમ મટી જાય.

સળેખમ થવાનાં ઓછા જણાય કે દુરત રોગે સુતી વેળા કાંઈ અથવા જવનું ઉકાળેલું પાણી પાવું, અને ૧૦ ગરેન ડોવરસ પાઉડરનું એક પડીકું પાણી સાથે ફકાડવું. ગરમ પાણીમાં રાઈ નાંખી તેમાં પગો બાળવા અને ગળા ઉપર ગરમ ગળપટો અડવા ફલાનલ વાંટાળવું.

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે ફકાડવી.

જેમસીસ પાઉડર ...	ગરેન ૨ થી ૪
ડોવરસ પાઉડર ...	ગરેન ૧૫

અથવા—નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે પાવી.

સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઈથર ...	દરામ ૧
ટીઅર કેમફરકો ...	દરામ ૧
ઓક્સીમિલ આવ સ્કુબલિ. ...	દરામ ૦.૧
વીનમ એન્ટીમોની ...	દરામ ૦.૧
કેમફર વોટર ...	આંહિસ ૧

અથવા ૧ આંઉસ ધિર સલફ્યુરીકને ખાટલીમાં નાખી તેને મન્યુત ખુચ દેઈ પછી તે ઉઘાડી ૨ થી ૩ દરામ જેટલું બંને નસકોરાએ મળી સુંઘાડવું. એ પરમાણુ દાહાડામાં બેથી ચાર વાર સુંઘવાથી એ દાહાડામાં સજેખમ તદ્દન મટી જશે. અથવા પોરાસા કલોરસનો કટકો ખોદામાં રખાવી ચુસાડવો, તેથી પણ ફાયદો થશે.

શખત જાતનો સજેખમ થયો હોય તેના નીશાની તથા સખખ.

હવામાં એકાએક ફેરફાર થવાથી, અથવા ઝોમાસાની રૂઠુ શરૂ થવા અગાજી. પુરવ દીશા તરફનો પવન છાતીને લાગવાથી, એકાએક સરદી જાગીને સખત સજેખમ થઈ આવેછે. તે વખતે નાક પુચકળ ગળે છે, છીંકો આવેછે, માથુ દુખેછે, ટાઢવાઈ તાવ આવેછે, ખાંસી થાયછે, જુખ લાગતી નથી, અને ઘણી નખજાઈ થાયછે. આ બીમારી એકથી બીજાને ઉડેછે.

ઉપાય—ગરમ હવાવાળા ઝોરડામાં બીમારને રાખવો, છાતી ઝીપર રાઈની પટી મુકવી, ઇંટ ગરમ કરીને અથવા ખાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેનો પગો ઉપર સેક કરવો, રૂખાઈ, એરંડીયું અથવા મગનેસીયા સલફસનો જીલાબ આપવો. ઝાડો સાફ આવ્યા પછી નીચે જણાવેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ટારટર એમટીક	...	ગરેન ૧
પોરાસા નાઈટરસ	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંજીસ ૬

એમાં તાવ આવેછે તે નરમ પડવા પછી શકતી આવવા સાર આમોનીયા બીકાર્બોનાસ ગરેન ૫ તથા ૧૧ આંઉસ ઈનફ્યુઝન આવ કાલમખા એ બંને મેજવી દર ત્રણ કલાકે પાવું. ખોરાકમાં કાંજી દુધ નેવો હલકો ખોરાક આપવો.

છાતી ઉપર ગરમ સેક કરવો તથા ગરમ પાણીમાં ૨૦ ગરેન હેનમેન

નાખી તેનો ખાફ સ્વાસમાં આપવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મે-
જવી તેમાંથી પોણું વાંઈત ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ઘોંચર આવ ટોણ ... ... દરામ ૪
સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઈથર... દરામ ૬
વીનમ એપીકાકયુના ... ... દરામ ૨
લાઈકર આમોનીયા એસીટેટીસ. આંઉસ ૨
કેમફર વાટર ... ... આંઉસ ૪

દાડમની છાત દાહાડામાં ત્રણથી ચાર વાર ચવરાવવી, જ્યેથી સ-
જેખમની સાથે ઠાંસો થઈએ હોય તે મટી જાયછે.

ઉપલી અંગરેજ દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

તીખાંનો બુકો એક દરામ લેઈ તવો ચુલા ઉપર મુકી તેમાં તે તી-
ખાંનો બુકો નાખી તેનો ધુમાડો નાકમાં લેવો. અથવા લવંગ દરામ ૦.૧
લેઈ તેને ખારીક વાટી તે મધમાં મેજવી તેના બે ભાગ કરી એક સવારે
તથા એક સાંજે ચટાડવો. અથવા તજને વાટી તેનો લેપ નાક ઉપર તથા
કપાળ ઉપર કરવો.

અથવા—સુંક દેવતા ઉપર સેકીને તેને ખારીક વાટી લુગડે ચાળી
તપખીરેની માફક સુંધાડવી.

અથવા—લીંડીપીપર, ગંઠોડા, ચવક, ચીતરાછાલ, સુંક એ સરવ ખ-
રાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂરા બારકોરા માટીના વા-
સણમાં પાણી શેર ૧૧ માં નાખી ઉકાળી ખાકી પાણી શેર ૦૧ રહે ત્યારે
ગાળી તેમાં ચાર વાલ જાયફળ નાખી પાઈ દેવું.

ખાંસી.

(કફ—Cough.)

નીસાની—સજેખમમાંથી અથવા બીજા કારણથી ખાંસી પેદ

થાય છે. ખાંસી બે જાતની છે. સુકી ખાંસી, અને બલગમી ખાંસી. આ સુકી ખાંસીમાં આંખનીને ઘડી ઘડી ખાંસવું પડે છે, પણ છાતી ઉપરથી કંઈ પડતુ નથી. તેમાં આખો દહાડો થોડો ઘણો તાવ રહ્યા કરે છે. એટલુ દીવસ સુકી ખાંસી રહેવા પછી છાતી ઉપરથી ચોકણો સંકેત ફીણવાળો બલગમ પડે છે. જેમ આ રોગનુ જોર વધતું જાય, તેમ બલગમ ચોકણો થતો જાય છે, તરસ લાગે છે, માથામાં ડુખાવો થાય છે, જ્યારે આ રોગ સારો થવા આવે છે ત્યારે ચોકણો ફીણવાળો બલગમ પડવાને બદલે સંકેત અથવા પીળા બળખા પડવા માંડે છે. **

સખખ—ચંડી અથવા બીનાશવાળી દવાની અસરથી, અથવા બીના કપડાં પહેરી રાખવાથી, વરસાદમાં પલળવાથી, અથવા દવામાં ઘડી ઘડી ગરમી ચંડીનો ફરફાર થવાથી, અથવા દુનુના બદલાવાથી આ બીમારી ઉઠે છે. અથવા ખોરી ખાટી વસ્તુઓ ખાંધાથી પણ તે બીમારી ઉઠે છે.

ઉપાય—આંખની જોરાવર હોય તો ૪ ગરેન કેલોમલ સાકરના સીરામાં ચટાડવું. અને ચાર કલાક પછી કુંમપાઉન્ડ જલપ પાઉડર દરામ ૧ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. પણ આંખની નખળા ખાંધાનો હોય તો તે દવા આપવી નહિ. પણ તેને બદલે એપસમ સાલ્ટ દરામ ૪ અને સુનામખીની આ આંઉસ બે એ બેનેને મેળવી પાઈ દેવું. ઝાડો સાફ હોય તો જીલ્લાખ આપવાની જરૂર નથી.

રત્તિ ગરમ પાણીનો ખાફ લેવો, અથવા ગરમ પાણીમાં પગો બોળી તેઓને લુછી કોરા કરી અને ૧૦ ગરેન મુરાખારને ગરમ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું, અને પછી ગરમ લુગડુ ઓઢાડી સુવાડી દેવું. સવારે ઉઠતી વેળા પરસેવો પડ્યો હોય તે લુછી લુગડાં બદલી નાખવાં.

શરીરમાં તાવ હોય, ખાંસી જોરમાં હોય, અને આંખની નખળો ન હોય તો, નીચે જખેલી દવાઓને મેળવી એક સાસીમાં ભરી રાખી તેમાંથી

૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી એ દવા બે દિવસ ચાલશે.

પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૫
ટારટર એમટીક	...	ગરેન ૧
એસીડ ટારટારીક	...	ગરેન ૫
પાણી	...	આંઉસ ૮

અથવા ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

વીનમ એન્ટીમોની	...	ટીપાં ૪૦
સ્પીરીટ ઇથરનાઇટ્રસ	...	દરામ ૧
લાઇકર આમોનીયાએસીટેટીસ.	...	આંઉસ ૧
મ્યુશીલિજ આવ ગમઅક્સીયા,	...	દરામ ૪
કેમફર પોટર	...	આંજિસ ૨૥

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે હલાવી હલાવીને પાવું.

આમન્ડમીક્ષચર	...	આંઉસ ૨૥
વીનમ એન્ટીમોની	...	ટીપાં ૨૦
વીનમ એપીકાઇનુના	...	ટીપાં ૪૫
સીરપ	...	દરામ ૪

ઉપલી દવા જોરાવર માસણને વાસ્તે છે, અને તે શરૂઆતમાં ફાયદો કરે છે.

અથવા—એસીટમ આવ સીલા...	...	દરામ ૨
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટ્રસ	...	દરામ ૪
ટીચર આવ ડીજીટેલીસ	...	દરામ ૧
પાણી.	...	આંઉસ ૪

એ સમજાને મેળવી તેમાં થોડી સાકર નાંખી તેમાંથી ૧ ચમચો ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું અથવા—

સીરપ આવ પોપી	...	આંજિસ ૧
સીરપ આવ સ્કુઇલ.	...	દરામ ૪

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કેમકર	દરામ . ૪
ટીચર આવ ટોલુ	... દરામ ૪
પાણી...	... આંગિસ ૨૧

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

અથવા—

ટીચર ઓપી...	... મીનીમ ૨૦
સરકો	... આંગિસ ૦૧
મધ	... આંગિસ ૦૧
વીનમ ઓપીકાક્યુના	... મીનીમ ૨૦

એ સઘળાને મેળવીને રાત્રે સુતી વેળા પાવું.

ડોવરસ પાઉડર	... દરામ ૦૧
કમપાઉન્ડ ટ્રેગેકેન્ડ પાઉડર	... દરામ ૩
સીરપ આવ ટોલુ	... આંગિસ ૧
મધ.	... આંગિસ ૧
એકસ્ટ્રાક આવ હોન્સ .	... આંગિસ ૦૧ થી ૧

એ સઘળાને મેળવી ૧ ચમચો ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

આ ઉપાય ખાંશી નરમ પાડવા ઘણો સારો છે. **અથવા—**

કમપાઉન્ડ સ્કુઇલ પીલ	... ગરેન ૪૦
કમપાઉન્ડ એકસ્ટ્રેક આવ કોલોસીય	... ગરેન ૨૦
પલવીસ ઓપીકાક્યુના	... ગરેન ૧૦ થી ૨૦
એકસ્ટ્રેક આવ હેનમેન	... ગરેન ૨૦

એ સઘળાને મેળવી તેની ૨૦ ગોળીઓ કરી બધે ગોળી દાહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. અથવા ઘણી ધુંસવાળી ખાંસી આવતી હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની બાર ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ ગાલમેનમપીલ	... દરામ ૦૧
કમપાઉન્ડ સ્કુઇલ પીલ	... દરામ ૦૧

અથવા—

મીઠી બદામનું તેલ	...	... આંઉસ ૧
સીરપ આવ લિમન.	...	... આંઉસ ૧
પલવીસ એપીકાક્યુના.	...	... દરામ ૧
કમપાન્ડ ટ્રેગેકેન્ડ પાઉડર.	...	... દરામ ૧
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ હોપ્સ	...	... દરામ ૪

એ સધળાને મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો ભરી દર બે કલાકે પાવું.
જે વેળા અફીણ ન અપાય તે વેળા ખાંસીને વાસ્તે આ દવા સારી છે.
૨ દરામ ઇથર સલ્ફ્યુરીક રમાલ ઉપર છાંટી સુંઘા કરવું. લાંબા દહાડાની
ખાંસી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગ-
લાસ ભરી દર ત્રણ કે દહાડામાં ચાર વાર પાવી.

ટીચર આવ સેનોગા...	...	...દરામ ૨
સીરપ આવ ટોલુ	...	...દરામ ૪
લાઇકર મોરફીઆ મ્યુરસ	...	...દરામ ૨
અથવા—ટીચર આવ લોબીલીઆ	...	...દરામ ૧
બાલસમ આવકોપેઈબા	...	...દરામ ૨
ગુંદરનો ભુકો...	...	...દરામ ૨
પાણી	...	...આંઉસ ૬

અથવા—

એકસ્ટ્રેક્ટ આવ લીકરીસ	...	આંઉસ ૦૧
ગુંદર	...	આંઉસ ૦૧
ટીચર કેમફરકો	...	આંઉસ ૨
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	આંઉસ ૦૧
પાણી.	...	આંઉસ ૧૨

એ સધળાને મેળવી મોટી ઉમરના બીમારને ૦૧ આંઉસ જેટલું
તથા બાળકને ૧ દરામ જેટલું દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ખાંસી ઘણા લાંબા દહાડાની હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓને

મળવીને તેને સારી પંઠે ઉકાળી તેનો ઘાડો સીરા જેવો થાય કે થકુ પાડી
બાઘલીમાં ભરી તેમાંથી ૦ા આંઉસ જેટલું દાહાડામાં ત્રણવાર પાણીમાં
મળવીને પાવું.

સુકો જંગલી કાંદો	...	દરામ ૧
સુકાં અંજીરનો ભુકો	...	આંઉસ ૬
અનીસુનનો ભુકો	...	આંઉસ ૦ા
કાળી ધરાખ	...	આંઉસ ૨
મીઠી બદામનો ભુકો	...	આંઉસ ૧
સુંઠનો ભુકો	...	દરામ ૨
મધ	...	રેતલ ૨
પાંણી	...	આંઉસ ૪૦

અથવા-

નવસાગર	...	દરામ ૨
જેઠીમધના મુળીઆનો ભુકો.	આંઉસ ૦ા	
ખજખજતું પાણી.	આંઉસ ૮	

પરથમ જેઠીમધને ખજખજતા પાણીમાં નાંખીને ઢાંકી રાખવું, અને
થકુ પડે કે ગાળી કાઢી તેમાં નવસાગર નાંખવો. આ મળવણીમાંથી ૧
થી ૨ આંઉસ જેટલું દાહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

લવાંગ	...	દરામ ૧
તીખાં	...	દરામ ૧
મેડાંની છાલ	...	દરામ ૧
ખેરસાર	...	દરામ ૩

એ સમજાવેને ખાંડી ભુકી કરી બાવળના છાલ એક આંઉસ જેઠું
તેમાં ચાર આંઉસ પાણી નાંખી તેને ઉકાળી ઉપલી દવાઓના ભુકામાં
ગોળાઓ વળાય તેટલું પાંણી નાંખતા જઈ તેને ખુબ વાટી તેની ચણાના
જેવડી ગોળાઓ વાળી તે દહાડામાં ત્રણ વખત મોઢામાં રાખવાથી જલ્દી
દી આરામ થશે.

અથવા—લવોંગ	...	ગરેન ૧૦
લોડીપોપર	...	ગરેન ૧૦
જામ્બફળ	...	ગરેન ૧૦
તીખાં	..	ગરેન ૨૦
સુંક	...	આંઈસ ૧૧
સાકર	...	આંઈસ ૧૧

એ સમ્રાજીને ખારીક ખાંડી તેમાંથી દરરોજ ગરેન પાંચ પાણી સાથે ફકાડવાથી તતકાળ ફાયદો થશે.

અથવા આકડાનાં ડુલની વચલી ડુલી તથા તીખાં ખરાબર લેઈ વાટી ચણાઈ જેવડી ગોળીઓ બનાવી તેમાંથી ગોળી એક દરરોજ આપવી. અથવા આકડાના ડુલની વચલી ડુલી તથા લવોંગ એ ખરાબર લેઈ તેને વાટી રતી ૧ પરમાણુની ગોળીઓ બનાવી એકેક દરરોજ આપવી.

અથવા લવોંગ, તીખાં, ખેંડાં, એટલાં ઓસડો સરખે ભાગે લેઈ ખારીક ખાંડી તેને ખેરસાર અને બાવળની છાલના ઉકાળાના સાતપુટ આપી સુકવવી પછી છેલો એક પુટ આપી વટાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી એકેક ગોળી દરરોજ મોઢામાં રાખી તેનો રસ ગળી જવાથી ખાંસી એકદમ સારી થશે.

બલગમી ખાંસી.

(જ્વોન કાઢટીસ—Bronchitis.)

નીશાની—કોઈ વળા સુખી ખાંસીમાંથી આ રોગ થાય છે. સુકી ખાંસીનો તાવ નરમ પડે અને ખાંસી ઘણા દીવસ થયા કરે તેમાંથી પાકો બલગમ ઘણો પડે, આજરી લેવાતો જાય, બુખ ઓછો લાગે, રાતે જાંઘ આંધે નહીં, વખતે હાંફણ થાય, સાંજે થોડો તાવ આવતો પરસેવા પુષ્કળ પડે, વખતે સુકી ખાંસી થયા વિના રોગ એકાએક થાય છે.

તાવ વીના ઉધરસ ધણા દીવસ આબ્યા કરે અને તેની સાથે શર-
આતથી સફેત અથવા પીળા બળબા પડા કરે, આ રોગ ધણા દીવસ
રવાથી નબળાઈ વધતી જાય, બલગમ ધણો પડે, અને કોઈ વખત પર
જેવા ગંધાતો બલગમ પડે-

સમ્બન્ધ—આ બીમારી પેદા થવાનાં કારણો સુકી ખાંસીને મળતાં
આવે છે, વાસતે તેમાં વાંચી વાકેફ થવું-

ઉપાય—આ રોગમાં રોગીસાની હવા જવાની નળીઓમાં બહુ નબળાઈ
થાય છે, અને શરીર પણ નબળું હોય છે. વાસ્તે હેટળ લખેલી દવામાં
થી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

વીનમ એપીકાક્યુના ... ... મીનીમ ૪૫

એલીકસર પારેગોરીક ... ... મીનીમ ૩૦

આમોનીઆકમમીક્ષચર. ... ... આર્ગેસ ૩

એ દવા થોડા દહાડા જરૂરી રાખવાથી ફાયદો ન થાય તો ટીચર ખેન-
જોઈક કમપાઉન્ડ વા દરાંમ સવારે અને વા દરામ સાંજે થોડા ગુંદરના
પાણીમાં મેળવી પાયા કરવું. નહીં તો હેટળ લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં
થી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ઓક્સીમિલ આવ રુકુષલ ... દરામ ૧૧

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ ખેન જોઈન. દરામ ૧૧

મીઉસીલિજ આવ ગમ અકેસીઆ. દરામ ૫

કેમફર વોટર... ... આર્ગેસ ૨

છાતીના જે ભાગમાં ઝોણો સાદ આવતો હોય ત્યાં એક હલકુ પલા
સતર મારવું. બાળક હોય તો ૩ ગરેન પલવીસ એપીકાક્યુના અને ૩ ગ-
રેન ઝીંકશી સલફસનું એક પડીકું કરી ગરમ પાણીમાં પાવું. જ્યાં સુધી
સારી પેઠે બલગમ પડે ત્યાં સુધી દર અડધે કલાકે પાયા કરવું. બીમાર
મોટી ઉમરનો હોય તો. ૨૦ ગરેન પલવીસ એપીકાક્યુના અને ૨૦ ગરેન
ઝીંકશીસલફસ એ બંનેને ગરમ પાણીમાં મેળવી પાવું, એથી ઉલટી ન

થાય તો પા કલાક પછી એ પ્રમાણે કરી પાવું. બીજે દીવસે પરસેવા પડવા તથા થોડો થોડો બલગમ પડવા વાસ્તે. ૮ ગરેન કેલોમલ અને ૮ ગરેન જેમસીસ પાઉર એ બંનેને મેળવીને તેનાં ચાર પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું દર છ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દહાડામાં ચાર વાર પાવું. બાળકને ૧ ચમચો ભરી પાવું. અને જોડીમધ આખો દીવસ ચુસાડવા કરવું.

વીનમ એન્ટીમોની પોટાસા ટારટારસ...	દરામ ૨
વીનમ એપીકાઇસ્યુના.	... દરામ ૧૥
સ્પીરીટ નાઇટરીક હાયર	... દરામ ૨
ઓક્સામેલ આવ સ્કુઇલ	... દરામ ૧
પોટાસા ક્લોરસ.	... દરામ ૧
લાઇકર મોરફીઆ	... દરામ ૨
ગુંદર	... દરામ ૨
પાણી	... આંહિસ ૬

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ચણા જેવડી ગોળીઓ કરી પાંચથી પંદર ગોળી સુધી આખા દહાડામાં મોઢામાં રાખી ચુસાડવી.

જોડીમધનો સીરો	... તોલા ૨
બાવળનો ઘોળો ગુંદર	... તોલા ૨
ગુંદર.	... તોલા ૨
ધર્જનો નીસાસ્તો	... તોલા ૧
કાંખાં તીખાં	... તોલા ૦૧
સાકર	... તોલા ૨
કેસર.	... તોલા ૦૧

ઉપલા ઉપાયથી બહો કામદો થાય છે તેમજ નીચેની મેળવણીથી પણ બહુ કામદો થાય છે.

પોટાસાઆઇ ઓડાઇડ	... ગરેન ૨૦
આમોનીઆ કારબોનસ	... ગરેન ૨૦

ટીંગરે આવ ખેલાડોના	...	દરામ ૧
વીનમ એપીકાકયુના.	...	દરામ ૨
પાણી	...	આર્જસ ૬

ધણે દરજે ઉપલા ઉપાયોથી ખાંસી નરમ પડી જશે. એથી વધારે સારો ઉપાય એછે જે ખાંસી સર થતાંજ કરવામાં આવે તો તે ધણો અકસારે ઉપાયછે. તે એકે ૨ થી ૩ દરામ ઇયર સલફ્યુરીક રમાલ જી-પર છાંટીને તેનો સ્વાસ અથવા સરકો ઉકાળીને તેનો બાફ સ્વાસમાં લેવો, અને તેથી ફાયદો થાય તો થોડા કલાક પછી વે.પરમાણે કરવું. જેથી ખાંસી નરમ પડી જશે. સુકા ધંતુરાની બીડીને પીવાથી અથવા તેને અપખતા પાણીમાં નાખી તેનો બાફ લેવાથી ફાયદો થાયછે. એક હલકો જીલાબ આપવો અને બીમારના ઓરડામાં તાર અથવા ડાંમર બાળી તેના ધુવાનો સ્વાસ મોઢામાં આપવો.

આ બીમારીમાં કલેજી બગડ્યું હોયતો બા ગરેન પોડોફીલીન અને ૩ ગરેન એકરેક્ટ આવ હાઇપોસ્ટાઆમી. એ બંનેને મળવી તેનો એક ગોળી બનાવી તે થોડા દાહડા સુધી આંતરે આંતરે ગળાવવી.

સેરવો દુધ કાંજ જેવો ખોરાક આપવો.

આ મરજમાં હવા ફેરફાર કરવાથી બહુ ફાયદો થાયછે અને જે દેશની હવા ગરમ હોયછે તે હવા આ રોગીને માફક આવેછે.

બપોલી અંગરેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે લખેલી દેશી દવાઓ વાપરવી.

લવીંગ	...	તોલા ૧
જયફળ	...	તોલા ૧
પીપર	...	તોલા ૧
મેડાનીઝાલ	...	તોલા ૩
તીખાં	...	તોલા ૨
સુંઠ	...	તોલા ૧૬

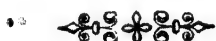
સાકર

...

તોલા ૨૪

એ બધાને ખુબ ખાંડી લુગડે આળી તેમાંથી અડધા તોલાને આ-
શ્વેર થોડા મધમાં દહાડામાં બે વખત ચટાડવું.

અથવા—ગરમાળાની સીંગ, ગંઠોડા, કડુ, મોય, હરડેદળ એ સરવ
બરાબર લેઈ આખા બાંગુ ખાંડી માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર ૨૫
માં ઉપલી દવાઓમાંથી ૩ રા બાર નાખી ઉકાળી બાકી પાણી ૩ ૫
બાર રહે તારે ગાળી તેમાં જવખારે વાલ બે નાખી પાઈ દેવું.

જીની બલગમી ખાંસી.

(ક્રોનિક બ્રોનકાઇટીસ—Chronic Bronchitis)

આ મરજમાં નખજાઈ ધણી હોય છે વારંતે હુંશીયારી આવે એવી
દવાઓ આપવી જોવી કે—

સોલ્યુશન આવ એસોટેટ આવ આમોનીઆ. આંઉસ ૨	
આમોનીયા કારબોનસ	... દરોમ ૦૫
સ્પીરીટ્ઝથર નાઇટરસ	... દરોમ ૨ થી ૩
પાણી	... આંઉસ ૪

એ સદ્ગાને મળવી બે ચમચો ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

બલગમ ઘણો પડતો હોય તો ગરમ પાણીમાં બાફ આપવો અ-
થવા ખખખતા પાણીમાં એકથી બે ચમચો ટરપેનટાઇન અથવા કીઝોટ
નામીને બીમારના ઓરડામાં મુકવું. જોયી તેનો બાફ ફેલાઈને બીમારના
શ્વાસમાં જશે તેથી ઘણો ફાયદો થશે. ટીચર આવ મલીન ગાથી ૧ દરોમ
પાણીમાં નાખી પાવાથી ઘણો વખત ખાંસીનું જોર નરમ પડે છે.

ખાંસીના જોરથી જીંઘ બીલકુલ આવતી ન હોય તો નીચે જણાવેલી
દવાઓની ચાર ગોળીયો બનાવી અંકેકી ગોળી સવાર સાંજ ગળાવવી.

એસોટેટ આવ મોરફીયા ... ગરેન ૧

એકરૂંડ આવ સિંધુસ	...	ગરેન ૧૨
એકરૂંડ આવ મેલાડોના	...	ગરેન ૧

અથવા આંતરિક નરમ પાડવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

સોરપ આવ ટોલુ	...	દરામ ૪
ડીચર આવ સેનીગા	...	દરામ ૨
ડીચર આવ લોખીલીયા	...	દરામ ૧
ઓક્સિડેલ આવ મુક્કલ	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંતરિક ૧

ટાંકી અથવા સાંધીના રોગથી આ મરજ થયો હોય તો ઉપલી દવામાં ૧૨ થી ૨૦ ગરેન પોરાસા આપોડાઇડ નાખી તે ઉપર જણાવા પ્રમાણે પાવું.

સંધિ વા અથવા નજળાથી આ બીમારી થઈ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

પોરાસા આપોડાઇડ	...	ગરેન ૧૨
વીનમકોલમીસ્ટા	...	મીનીમ ૪૦
સોરપ આવ ટોલુ	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંતરિક ૬

શરીરમાં નળનાઈ બહુ હોય તો ૧ ચમચો મગરનું તેલ કુધમાં નાખી સવાર સાજ પાવું. દવાનો ફરકાર કરવો.

ઉપલી અંગરેજ દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

લીડીપીપર	...	દરામ ૧
પદમક	...	દરામ ૧
લાખ	...	દરામ ૧
પાકેલાં ભારીગણીના ફળ.	...	દરામ ૧

એ સધળાને ખુબ આંડી થોડા ધી અને થોડા મધમાં મેળવી તેમાંથી અકેકી આંગળી દહાડામાં ત્રણ વખત ચલાવવી.

કુકડીયા ખાંસી.

(કૃપ—Croup)

આ રોગ ઘણું કરી દસ વરસની અંદરના બાળકને થાય છે. આ બીમારી પ્રથમ સળેખમના આનથી શરૂ થાય છે. અને એ પ્રમાણે ૧૦ થી ૧૫ દીવસો સુધી ભરી રહેવા પછી ખાંસીની ધુમ આવવા માંડે અને તે ઉપરા ઉપર ખાંસી થઈ ધુમ આવે. જે વખતે બાળકનો ચેરો તથા આંખ લાલ થઈ જાય છે, અને ખાંસીની ધુમમાં હમણાં દમ નીકળી જશે એમ લાગે છે. ધુમ વખતે એક એ અને વખતે કેટલીક મીનીટો સુધી ઉપરા ઉપરી ભરી રહે છે. અને પછી ઉલટી થઈને અથવા મોઢામાંથી આકણો બલગમ પડીને ખાંસીનું ભેર નરમ પડે છે. ખાંસીનું ભેર નરમ પડવા પછી બાળકને જાણે કંઈ રોગ નથી એમ લાગે. આ બીમારીમાં વખતે ઉપલીયું અથવા તાંણુ થાય છે. આ બીમારી હુંદગીમાં એક વાર થાય છે, અને તે એક ઉપરથી બીજાને મળે છે.

સમજ—સ્વાસ લેવાની નળીમાં વરમ થવાથી તેની અંદરનું પડ સુજી આવે છે. અને તેમાં એક જાતનું આકટ પડ બંધાય છે, આ બીમારી ઘણું કરીને થંડી લાગવાથી દાંતોના ડુટવાથી થાય છે. આવા રોગ વાળા બાળકથી બીજા બાળકને દુર રાખવાં કારણ કે તેને તે રોગ ઉડે છે.

ઉપાય—આ રોગ સાધારણ ખાંસીથી શરૂ થાય છે, વાસ્તે પ્રથમ સાધારણ ખાંસીમાં બતાવેલા ઉપાયો કરવા. તેથી આરામ ન થાય તો ખાંસીમાં ધુમ આવવા માંડે તો નીચે જણાવેલી દવામાંથી ૧ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ નાની ચમચી દર ચાર કલાકે દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર ભરીને પાવી.

વીનમ એપીકાઇયુના ... મીનીમ ૧૦

વીનમ એન્ટી મોનીઅલ ... મીનીમ ૬

એલીકસર પારેગોરીક	...	મીનીમ ૧૫
સાકરનું સરખત	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૧

છાતી ભરેલી લાગે અને છાતીમાં બલગમ ધણો હોવાથી કુકડાના જેવો અથવા ખરેખરે અવાજ થાય તો ૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૧ ગરેન એપીકાકચુના પાઉડર લઈ તેને જરા સાકરની ભુકીમાં મેળવી તેના સરખાં ત્રણ પડીકાં કરવાં. અને અડેકુ પડીકુ સાકરના સીરામાં મેળવી અઠાડવું, જેથી ઉલટી થશે. અને સારી પેઠે બલગમ પડશે. કદાપી એક પડીકુ આપવાથી એકારી અથવા ઉલટી થઈ બલગમ ન પડે તો ચાર કલાક પછી પાછું બીજું પડીકુ ચઠાડવું. અને બલગમ પડ્યા પછી ઉપલા મીક્ષચરમાંથી તેમાં બતાવ્યા પરમાણે દવા પાવી. અને તેથી આરામ ન થાય તો હેઠળ લખેલી દવામાંથી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી ૧ વરસના બાળકને દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

વીનમ એપીકાકચુના	...	મીનીમ ૮
એકસીમિલ આવ સ્કુઇલ	...	મીનીમ ૨૦
ટીચર આવ વેલેરીયન	...	મીનીમ ૧૦
સીરપ આવ પોપીસ	...	મીનીમ ૧૫
પાણી	...	આંઉસ ૧૧

ઉપલી દવા આપવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવા મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો ભરી દર બે કલાકે પાવી.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૪
સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમેટીક	...	મીનીમ ૪૦
ટીચર આવ સેનેગા	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૨

ગળાની બાહાર નળી આગળ અને છાતી ઉપર થોડાં ટીપાં જમાલ ગોઠાનું તેલ સેલેડના તેલમાં ભળી તે ચોપડવું. ગરમ પાણીમાં બીમા-

રને દસથી પંદર મીનીટ સુધી ખેસાડવો તેનાથી તે સેવાય નહીં તો બાહ્ય-
ર કાઢી લેવું, અને ખખખતા પાણીમાં વાદળી (સ્પેન્જ) ખોળી ગળા ઉપર
તેનો ગરમ ગરમ સેક કરવો. અને પછી ૫ મીનીમ વીનમ એન્ટીમોની
તથા ૪ ટીપાં ટીચર હાઇપોસીઆમસ એ બંનેને મેળવી દર ત્રણ ક-
લાકે પાણી સાથે પાવું. બીમારની જીભ ઉપર સફેત થરો થાય, અને
ઝાડો કબજા હોય તો, રાત્રિ ૨ ગરેન કેલોમલ ૧ થી ૨ ગરેન પાઉડર આવ
સ્કેમોની એ બંને મેળવી ફકાડવું. અને સવારમાં સુનામ બી અથવા એ-
પસંમસાલ્નો જીલામ આપવો. અથવા નીચે લખેલી દવા પાવી.

માંઉ	...	ગરેન ૨૦
એપસંમસાલ્	...	દરામ ૨
ઇનક્યુઝનઆવ સેના		દરામ ૧ થી ૨

ખાંસી જીની થાય અને નખખાઇ જણાય તો નીચે લખેલી દવામાં
થી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવી.

બારકનો ઉકાળો	...	આંજીસ ૧ા
એલીકસર પારિગોરીક	...	મીનીમ ૧૫

ખાંસી સાથે હાંફાણ થઈ આવે અને છાતી ઉચકાય તો છાતી ઉપર
રાઈની પટ્ટી મારવી. અથવા તે ઉપર દરરોજ થોડું લીનીમેન્ટ કેમફરકો
ઓપડવું, અને તે ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો. રાતે ઊંઘ ન આવે તો ૧
થી ૨ વરસના બાળકને ૧ ગરેન ડોવરસપાઉડર અને ૩ ગરેન લીકરીસ
પાઉડર એ બંનેને સારી પેંડ મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી અને અકેક
પડીકુ રાત્રે સુતી વેળા ફકાડવું જોયી ઊંઘ આવશે.

કોઈ વખત આ રોગ મોટી ઉંમરના માણસને થાય છે. એ વખતે
પેહેલાં ૧૫ થી ૩૦ ગરેન કેલોમલ એકદમ ફકાડવું. અને તેથી ઝાડો ન
ઉતરે તો છ કલાક પછી પાછું એ પરમાણુ બીજી ફકાડવું. પછી ૦ા દરામ
પોટાસા કલોરસ અને ૧ દરામ એપસંમ સાલ્ એ બંનેને પાણીમાં મેળ

વી દર ત્રણ કલાકે પાવું. વરમને લીધે રવાસ સેવાની નળીમાં ચોકટપડ ન બંધાય એટલા વાસતે થોડુ ઓક્ષીએટ આવ મરક્યુરી અથવા ૩૦ થો ૪૦ ગરેન ઓઇન્ટમેન્ટ આવ મરક્યુરી ત્રણથી ચારવાર ઓવીસ કલાકમાં બગલમાં ઓપડવું. ચકતી આવવા કુપત વાળો ખોરાક દુધ, કાંજી, સેરવા વીગેરે આપવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નેવળી રૂ. ૧ બાર અજમો વાલ ૪ તેનો એક થેર પાણીમાં ઉકાળો કરી બાકી પાણી રૂ. ૪ બાર રહે તારે ઉતારી ગાળી તેમાંથી રૂ. ૩ બાર છોકરાની માને પાવું. ને રૂ. ૧ બાર છોકરા-ને પાવું.

અથવા—લીડીપીપર, કાકડાસિંગી, ચીતરા છાલ, મોથ, એ સરવ બ. રાખર લેઈ બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી વાલ ૪ મધ તથા પાણી માં નાખી છોકરાને શાંત તથા સવારે પાવું.

ઉટાંટીઓ.

(હુપીંગ કફ— Hooping Cough.)

નીશાની—આ રોગ એક જાતની ખરાબ ખાંસી છે. જેમાં એક અજબ તરેહનો સાદ થાય છે, અને ઘણું કરી સાથે ઉપરાઉપરી ખાંસી આવે છે, અને ઉલટી થાય છે. આ ખાંસી સાધારણ ખાંસીમાંથી શરૂ થાય છે, અને પછી સાદ બેસી જાય છે. સરઆતમાં આથરે ચૌદ દીવસ તાવ આવે છે, અને પછી ઉતરી જાય છે. આ રોગ એપી છે. એકથી બીજાને ઉડે છે.

ઉપાય—ખાંસીની સરઆતથી બીચારને ગરમ લુગડાં પહે-રાવી રાખવા. અને ઝાડો સાફ આવે એવી નીચે પરમાણે દવા આપવી.

માંઉ ... ... ગરેન ૨૦

ટીચર આવ સેના ... દરામ ૨
ધનકંધુઝન આવ સેના... આંઉસ ૧૧

એ સઘળાને મેળવી મોટી ઉમરના બીમારને પાવું. અને બાળકને
અકેથી બે દરામ જેટલું પાવું. ખાંસી નેરમાં હોય અને ઉલટી ન થતી
હોય તો બીમારની ઉમર પરમાણે ૫ થી ૩૦ મીનીમ વીનમ એન્ટીમો-
નીયલ પાણીમાં ભિળીને દર ત્રણ કલાકે પાવું. અને નીચે જણાવેલી
દવાઓ મેળવી બીમારની પીઠ તથા છાતી ઉપર ચોપડવી.

અંબર ૦૦ ... ... આંઉસ ૦૧
લવીંગનું તેલ... ... આંઉસ ૦૧
સેલેડનું તેલ ... ... આંઉસ ૧

અથવા ૩ આંઉસ લીનીમેન્ટ સેપોનીસ અને બે આંઉસ ટીચર
આવ બેલાડોના એ બંને મેળવાંને બીમારના ખરડાના કાંઠા ઉપર ચોપ-
ડવું. ખાંસીનું નેર ઘણું વધે, ઉપરા ઉપરી ઘણી ધુસ આવે, પણ
ઉલટી થાય નહીં તો, ૨ ગરેન ઝીંકસી સલફસનું એક પડીકું કરીને ગરમ
પાણીમાં મેળવી ન્યાંસુધી ઉલટી થાય ત્યાંસુધી બાળકને પાવું. બીમાર
મોટી ઉમરનો હોય તો ઝીંકસી સલફસ ૧૦ ગરેન ગરમ પાણીમાં નાંખી
ન્યાંસુધી ઉલટી થાય ત્યાંસુધી દાહાડામાં ત્રણથી ચારવાર પાવું. આ દવા
ત્રણ ચાર દીવસ આપ્યાથી ચીકણા બલગમ સારી પેઠે પડે કે તે બંધ ક-
રવું. અને પછી હાલતી રીતથી સરવથી સીધ થએલા ઉપાઓ નીચે
પરમાણે કરવા. ૧ થી ૫ ગરેન હેડરેટ ક્લોરલ અથવા ૧ થી ૨ ગરેન
કોટન ક્લોરલને સાકરના પાણીમાં મેળવી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં
ચારથી પાંચવાર એકથી ત્રણ વરસના બાળકને પાવું. અથવા ૧૨ ગરેન
કવીનાઈન સલફસ અથવા હેડરોક્લોરેટ આવ કવીનાઈનનાં ચાર પડીકાં
કરી એક પડીકું દાહાડામાં ચાર વાર એક આઠવાડીયું સુધી બાળકને
પાવું. મોટી ઉમરના બીમારને ૮ ગરેનનું અકેકું પડીકું કરી દાહાડામાં

ચાર વાર પાણી સામે ફકાડવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે મોટી ઉમરના બીમારને પાવું. બાળકને ૧ થી ૪ ચમચા સુધી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

પોટાસા ઓમાઈડ	...	... દરામ ૧
હેડરેટ ક્લોરેલ	...	... ગરેન ૪૦
સીરપ આવ સ્કુઈલ	...	... દરામ ૧
ટીચર આવ સીનકોના	...	... દરામ ૨
ટીચર આવ સેનીગા	...	... દરામ ૨
પાણી	...	... આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખીને ધુંચ આવે તે વખતે તેમાંની દવા થાડી રૂમાલ ઉપર છાંટી નાક તથા મોઢા આગળ લે રૂમાલ રાખવો.

હથર સલફ્યુરીક...	...	ભાગ ૬૦
ક્લોરોફોર્મ	...	ભાગ ૩૦
ટરપેનટાઈન	...	ભાગ ૧૦

અથવા ૧ આંઉસ પાણીમાં ૫ થી ૧૦ ગરેન ફટકડી અથવા ૨ ગરેન એસોડટાનીક મેળવી ગળાની અંદર તેની પાંચકારો મારવી.

અથવા આઈઓડાઈડ આવ સીલવર નામની દવા આંખી હોય તો ઘણું કરી અઠવાડિયામાં આ આંસી મટી જાય છે. આ દવા નીચે જણાવ્યા પરમાણે બનાવવી.

કાસટીકને ઓખા પાણીના ગલાસમાં પલાળવી અને તેમાં પોટાસા આવ આઈઓડાઈડ થોડું નાખવું. જેથી ગલાસને તળીએ પીળા રંગનો ક્રીણા બુકાનો થશે થયેલો જણાશે, જેને આઈઓડાઈડ સીલવર કહે છે. તે ગલાસનું પાણી ધીમેથી નીતારી નીચેનો બુકો કાઢી સ્વેદ તડકે સુકવવો પછી તેની નીચે પરમાણે દવા બનાવી પાવી.

આઈઓડાઈડ આવ સીલવર ... ગરેન ૧૦

સાકરનો બુકો.	...	... ગરેન ૭૦
ગમ ટૂંગેન્ડ	...	...ગરેન ૧૦
મધ	...	...દરામ ૨

એ સધળાને મળવી તેના ૮૦ ભાગો કરી એકેકો ભાગ દાહાડામાં ત્રણથી પાંચ વાર બેથી ત્રણ વરસના બાળકને ચટાડવો. અથવા

લાઘકર પોટાસા	...	... દરામ ૧
ધંધર સલકુરીક	...	... મીનીમ ૪૦
એસીડ હેડરોસીયાનીક ડીલુટ	...	... મીનીમ ૬
લાઘકર મોરફીયા મ્યુરસ...	...	... મીનીમ ૨૦
ગુંદનો બુકો...	...	... ગરેન ૪૦
પાણી	...	... આંઉસ ૬ !

ઉપલી દવાએને મળવી એકથી એ ચમચી ભરી એકથી ત્રણ વરસના બાળકને અને ૪ દરામ મોટી ઉમરના બીમારને દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવું. અને નીચેની દવાએ મળવી બરડાના કાંઠા ઉપર ચોપડવી.

લીનીમિન્ટ આવ મેલાડોના	...	ભાગ ૨
લીનીમિન્ટ આવ કલોરોફોરમ...	...	ભાગ ૨
લીનીમિન્ટ આવ સેપોનીસ	...	ભાગ ૨૦

અથવા ૨મ દારૂ અથવા ટરપેનટાઈન બરડાના કાંઠા ઉપર ચોપડવું. બાળકને ગરમ લુગડાં પહેરાવી બની શકે તો સાંજે દરીયાને કીનારે લઈ જવું. અને સુર્ય આયમા પહેલાં પાછું ઘરમાં લાવવું.

વાદળાં હોય અથવા થંડો પવન હોય તો બાહાર લઈ જવું નહીં. જો એઆ દીવસમાં દરીઆની ખારી હવા પંદરથી વીસ દીવસ ખવરાવી હોય તો તેથી ઘણો ફાયદો થાય છે.

આ રોગ ઉપલી દવાએથી સારો ન થાય, અને ઘણા દાડા સુધી આવે તો નીચે જણાવેલી દવાએ મળવી તેમાંથી એ ચમચી ભરી દર ચાર

કલાકે દાડામાં ચાર વાર પાત્રી, અને વચલા વખતમાં ૫ થી ૧૦ મીનીમ
ટીચર કેમફરકો પાણીમાં નાખી પાવું.

કોચીનલ	...	દરાંમ ૧
પોટાસા ટારટારસ		ગરેન ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૨

ઉલટી ઘણી થતી હોય અને પેટમાં કંઈ ટકતુ ન હોય તો શકતી
આવે એવા ખોરાક આપવો. અને તેની સાથે ૫ થી ૧૦ ટીપાં ટીચર
આવ સીનકોના અથવા ૧ થી ૩ ટીપાં એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ તથા
૨ થી ૪ ટીપાં ટીચરફેરી પરક્લોરીડ એ સઘળાંને પાણીમાં નાખી પાવાં.

શરીરમાં તાવ રહેતો હોય, ફેફસામાં વરમ થએલો હોય, અને છાતીમાં
બલગમ એકઠો થવાથી ખરર ખરર સાદ થાય તો ૦ા થી ૧ ગરેન જ્ઞેમ-
સીસ પાઉડર અને ૧ ગરેન કેલ્સીમલ એ બંનેને મેળવી રાતે સુતી વખત
ફંકાડવું. અને બીજો દીવસ કાસટરઓઇલનો જીલ્લાબ આપવો, અને તેજ
દીવસ નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી બાળકને બે ચમચી ભરી અને
મોટી ઉમરનાને પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દર ચાર કલાકે પાવું.

ટીચર આવ હાઇડ્રોક્સીઆમસ	...	દરાંમ ૧
સ્પીરીટ આવ નાઇટ્રીક ઇથર	...	દરાંમ ૧
વીનમ એન્ટીમોની	...	દરાંમ ૧
પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૦
સીરપ આવ ટોલુ	...	આંઉસ ૦ા
પાણી	...	આંઉસ ૫ા

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો ઊંટકંઠાનાં પાન લીલાં બીના લુગડામાં
બાંધી દેવતામાં પકવી (ચોડવી) તેને વાટી તેનો રસ વાલ ૪ તેમાં જવખાર
ચણાહી બે ભાર નાખી સાંજ તથા સવારે પાવું.

અથવા—પળાંસીનો ખાર, જવખાર, આકડાનો ખાર, અધાડાનો
ખાર, એ સરવ ખરાખર લેઈ તેમાંથી ચણાહી છો ભાર લેઈ નાગરવેલના
રસમાં પાવું.

અથવા—સીંધાલુણ, અને ગાયનુ ધી દત્તેશાં તેવા દરદીને પાવાનો માવરો રાખવો. મીઠળનાં બીજ. ત્રણ અથવા પાંચ તેને વાટી મધમાં ચટાડવાં.

ફેફસામાંથી લોહીનું પડવું.

(હીમોપ્થીસીસ—Haemoptysis.)

નીશાની—લોહી પડવા અગાઉ ગળામાં ખખરાટ થાય, છાતીમાં ફુપ્પારો થાય, અને ખાંસી આવી બલગમની સાથે ફીણના જેવું લોહી પડે છે, અને ભેરાતા રંગનું હોય છે. મોઢામાં ખારો સ્વાદ લાગે છે, વખતે કંઈ પણ એતવણી આપ્યા વિના એક દમ લોહી પડે છે, જે ફેફસાના વરમના રોગમાં બલગમ સાથે મેજ લોહીની છાંટ પડે છે, અથવા બલગમ સાથે જરા લોહી મળેલું પડે છે, તે આ રોગથી તદ્દન જુદો જ છે, એમાં તો એક બે તોલાથી વખતે શ્વેર કરતાં પણ વધારે લોહી પડે છે.

સખખ—ખહીના ભુંડા રોગની સર આતની નીશાંની તરફ ફેફસામાંથી લોહી પડે છે. એટલુંજ નહી પણ એ રોગનું મુખ મજબુત રોપાયા પછી ફેફસાનો કેટલોક ભાગ ખવાઇ ગયાથી તેની ધોરી નસનું મોટું છુટવાથી ખાંસીમાં લોહી પડે છે, ખહીના રોગ સીવાય શરીરના કોઈ ભાગમાંથી માવરાનું હમેશાં લોહી એકદમ બંધ કરવાથી, ફેફસામાં લોહીનો જોસ થઇને તેમાંની એકાદ ધોરી નસ ટુટીને લોહી પડે છે. જેવું કે હરસનું જતુ લોહી, સ્ત્રીનું દસતાંન, વખતે વાંકું વળી બેસીને કામ કરનારાઓના ફેફસામાં લોહીનો જોસ થાય છે. અને ધોરી નસ ટુટી લોહી વહે છે, છાતી ઉપર જોરથી વાગવાથી અથવા ધા પડવાથી લોહી પડે છે.

ઉપાય—આવા રોગમાં દેશી વૈદો એકદમ સંગરાહ મુકાવે છે તેથી ઘણો ગેરફાયદો થાય છે, તે કયા કારણથી લોહી પડે છે તે સોધા કાઢી તેનો

ઉપાય કરવો. આંખરીની નાડી બરેલી અને મોટી હોય અને આંખરી મજબુત ખાંધાનો હોય તો, સંગરાહ મુકાવવી. પણ નખળા માણસને કદી મુકાવવી નહીં. ઝાડો કબજા હોય તો એપસેમ સાલ્ટ અથવા સીડલીજ પાઉડરનો જીલાબ આપવો. આંખરીને ખીછાનામાં ચતો. સુવાડી રાખવો. માથુ તથા ખંભા નીચે તકીઓ મુકી ઉંચું રાખવું. પાણી પીવા માગે તો થંડું પાણી અથવા બરફ મળી આવે તો થોડો ચુસાડવો. અને નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એસીડ સલફ્યુરીક એરોમેટીક ... દરામ ૧૥

એલીકસર પારેગોરીક ... ... દરામ ૪

સીનિમમ વોટર ... ... આંઉસ પા

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ચાર સ-રખી ગોળીઓ ખનાવી અને અકેક ગોળી દર ૩ અથવા ૪ કલાકે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

મુગર આવ લેડ ... ... ગરેન ૮

અફીણ ... ... બરેન ૧

કનફેક્શન આવ રોઝીસ ... ... ગરેન ૫

અથવા ૧૦ દરામ લીકવીડ એકરૂકટ આવ અરગટ દર ત્રણ કલાકે પાણીમાં ભીની પાવું, આ ઉપાય ધણો સારો છે. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. એ ઉપાય પણ સારો છે.

તથી આરામ ન થાય તો એસીડગેલીક ગરેન ૧૫ થી ૨૦ લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અકેક પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાણી સાથે ફંકાડવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી લોહી બંધ થાય ત્યાંસુધી તેમાંથી એક વાઈન ગલાસ ભરી દર ચાર કલાકે પાવું.

એસીડ ગેલીક ... ... ગરેન ૪૦

એસીડ સલફ્યુરીક એસોમીટીક... દરામ ૧
ટીચર આવ સીનિમોમ.. ... દરામ ૪
પાણી ... ... આંઉસ ૮

ઉપલી અંગ્રેજ દવા ન મળી શકે તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી
તેમાંથી ૧૫ થી ૩૦ ગરેન દાહાડામાં ત્રણવાર થંડા પાણી સાથે ફકાડવું.

દાડમની છાલનો ભુકો ... ... દરામ ૨
હીરાદખણ ... ... દરામ ૨
બાવળનો ગુંદર ... ... દરામ ૧
અફીણ ... ... ગરેન ૮

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી અકેક
પડીકું દર ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું.

ફટકડી ... ... ગરેન ૩૦
બાવળનો ગુંદર ... ... ગરેન ૪૦
સાકર ... ... ગરેન ૪૦

અથવા માયાંફળ દરામ ૧૧ ને ઝીણાં ખાંડી ચાળી તેના ત્રણ પ-
ડીકાં કરી દાહાડામાં ત્રણ વાર ફકાડવાં. અથવા અરકુસાનો રસ દરામ
એક તથા મધ દરામ ૧૦ તેમાં થોડી સાકર નાખી તે પાવું. અથવા
વાળો દરામ ૧૦ તથા કમળકાકડી દરામ ૧૦ તથા લોદર દરામ ૧૦
ધાણા દરામ ૧૦ રતાંજળી દરામ ૧૦ જ્ઞેમિધ દરામ ૧૦ ગજો દરામ
૧૦ કાળોવાળો દરામ ૧૦ અરકુસો દરામ ૧૦ એ બધી ચીજોને ખુબ
ખાંડી તેનાં બે પડીકાં કરી તેમાંનું એક પડીકું લઈ તેમાં એક શર પાણી
નાખી તેને ઉકાળી ઉકાળતાં બાકી શર ૧૦ પાણી રહે ત્યારે નીચે ઉતારી
ગાળી તેમાં જરા મધ તથા સાકર નાખી પાવું. એજ પરમાણે સાંજરે
બીજા પડીકાનો ઉકાળો કરી પાવું.

અર્થ.

(કનઝમ્પશનઑરથાઇસીસ—Consumption or Phthisis.)

નીશાની—આ રોગ એવી બમાલુમ રીતે થાયછે કે તેનું મુળ પુરેપુરું રોપાય ત્યાં મુધી સાધારણ માણસને અપરે પડતી નથી. કેટલીકવાર ધનુણા દીવસો મુધી શરૂઆતમાં દર સવારે ખાંસી વરતાય, અને થોડો વખત આવી તે પાછી મટી જાય. ધીમે ધીમે ખાંસીમાં વધારો થાય, અને તે વધારે વખત મુધી આવ્યા કરે તેની સાથે સફેત નીતરો અને ચીકણા બલગમ પડવા માંડે. ખાંસીથી આંજરીનો અવાજ ખોખરો થાય. આ પરમાણે ધણા દીવસો ચાલવાથી અંજરીનો દમ બરાઈ આવે, અને થોડું ચાલવાથી અથવા કે મહેનત કરવાથી, દમ બરાઈ આવે. જેમ જેમ ખાંસીનું જોર વધતું જાય તેમ આંજરી લેવાતો જાય, નાડી આખો દીવસ ઉતાવળી ચાલે, આંજરીને સાંજે થોડો તાવ આવે, ઉપર પ્રમાણે સવારમાં ખાંસીનું થવું થોડું ચાલવાથી, અથવા કામ કરવાથી, હાંફણુ થઈ આવે છે. અને શરીરની નબળાઈ એ નીશાનીઓ અહીંનો પેદલો દરજ્જો બતાવે છે. પણ સઘળી વખત શરૂઆતની ઉપર પહેલું ખાંસી જણાતો નથી. પણ તેને બદલે લાંબા દહાડાંની બદ હજમી રહ્યા કરેછે, અને કોઈ વખત છાતીમાંથી લાલ લોહી એકાએક મોઢેથી બહુ પડેછે, અને તે પછી ખાંસી તથા પડે જેવા બલગમ પડી બધનો મરજ દેખાવ આવે છે.

ઉપર જણાવા પ્રમાણે થોડી ધણી મુદત જરી રહેવા પછી ખાંસીનું જોર વધતું જાય, અને સફેત ફીણ વાળો બલગમ પડવાને બદલે પીળો પડે જેવો બલગમ પડે, અથવા એ પડના બલગમ સાથે જરા લોહી મળેલું હોય, થોડો સાંજે તાવ આવતો તે હવે તાહાડ વાગી સારી પેઠે તાવ આવે, અને રાત્રે ઉતરે તારે ધણી પરસેવો પડે. આંજરીનો દમ જડપથી ચાલે, અને શરીરમાં નબળાઈ વધતી જાય, હાંસડીનાં હાડકા નીચે છાતીમાં

અથવા ખબામાં ફુખાવો થાય છે. અને તે ફુખાવો સંધીવાની પેઠે વખતે એક તરફથી બીજી તરફ દોડતો હોય, એમ જણાય, આ નીશાનીઓ ખઈનું મુળ પુરેપુરું રોપાયા પછી વરતાય છે. અને તેને ખઈનો બીજો દરજ્જો કેવામાં આવે છે.

આ પરમાણુ કેટલાક દીવસ થયા પછી આ રોગનું જોર વધતું જાય છે. ખાંસી વધારે થાય છે, પરના બળખા ઘણા પડવા માંડે રાત્રે પરસેવો ઘણો પડતો જાય અને આંખરી લેવાઈને હાડખીજર જેવો થઈ જાય. નાડી તથા દમ અથવા ફેંસા બહુ જોરમાં આવે. આંખરીના પગ ઉપર સોજા ચડે વખતે આખી રાત ઊંધ પણ આવે નહી, અને આંખરીથી લાંબે દુર જવાઈ શકાય નહી. આ હાલતને ખઈનો ત્રીજો અથવા છેવટનો દરજ્જો ગણવામાં આવે છે. રાત્રે પુશકળ પરસેવો પડીને અથવા ઘણો ગ્રાંથે થઈ આંખરીનો અંત આવે છે.

ખઈના રોગમાં જોરાવર તાવ આવતો નથી પણ કોઈ વખત ફેફસાના વરમની અસરથી જોરાવર તાવ આવે છે, અને થોડા દહાડામાં આંખરી મરણ પામે છે, પણ જોરાવર તાવ વીના તે રોગ શરૂ થાય તો સરાસરી ગણતાં આંખરીનો અંત બે વરસે આવે છે. ખઈનો રોગ શરીરના કમ્પા ભાગમાં અને કેમ પેદા થાય છે, તે જાણવું ઘણું જરૂરનું છે. જ્યારે લોહીની અંદર એક જાતની રોગી વસ્તુ પેદા થાય છે ત્યારે તે લોહી માંથી જુદી પડી ફેફસાના હવાના ખાડાઓમાં જાય છે જેથી ફેફસાનો તેટલો ભાગ વાદળી જેવો પોકળ હોય છે, તે કઠણ અને હવા ન જઈ શકે તેવો થાય છે. અને તેમાં વરમ થવાથી ખઈના પહેલા દરજ્જાની નીશાની જણાવા માંડે છે. થોડી મુદત પછી ખઈની આ રોગી વસ્તુ નરમ થાય છે, અને તેની આસપાસની ફેફસાની કોર પાકે છે અને તેમાંથી પર જેવા બળખા પડે છે, એ પરમાણુ થવાથી ફેફસાના તેટલા ભાગમાં ખાડા પડે છે. અથવા ફેફસાનો કેટલોક ભાગ ખવાઈ જાય છે. પરના

બળખાની સાથે લોહી પડે છે. તે ફેફસાના આડામાંથી પડે છે. એ બળખા પાણીના વાણસમાં નાખ્યા હોય તો તે નીચે ખેંચી જાય છે. અને પાણી વીના ખાલી વાસણમાં નાખ્યા હોય તો, એ બળખા એક થઈ જતા નથી પણ જીવતા રહે છે, અને તે ગોળ આકારના હોય છે. કોઈ વખત ફેફસાનો ભાગ ખવાઈને નાની ધોરી નસનું મોડું કુટે છે, ત્યારે તેમાંથી એક દમ લાલ લોહીના કોગળા આવે છે, અને વખતે એ લોહી એટલું તો પડે છે કે આજરો છેક મરણ કાઢે આવે છે.

સખખ — આ રોગ વારસા તરીકે માખાપંથી ઉતરતો મળે છે. કોઈ વખત એકથી ત્રીજી પેઢીએ તે રોગ થાય છે એ વીના સાકરીઓ પરમા થવાથી, ઘણી ધાત જવાથી, નાનપણમાં ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાનો મા. વરો રાખવાથી, શરીર નબળુ થઈ એ મરજને લાયક થાય છે. વળી કા. રીગરો જેઓ ધાતુ, કાચ, પથર, વીગરેનું કામ કરે છે તેઓના સ્વાસમાં એ ત્રીણી રજકણો જવાથી આ રોગ જલદી થાય છે. અને એ મરજને મદદ કરનાર ચંડી અને ભીંનાસવાળી જગા અથવા હવાના ઘડી ઘડીમાં ફેરફાર એ મુખ્ય ગણાય છે. ઘણા લોકો ધારે છે કે આ રોગ થયો તો તે બચવાનું નથી એ વાત બુલ ભરેલી છે, પણ તેનો શરૂઆતથી ઉપાય કર્યો હોય તો તેને સારી રીતે આરામ થાય છે.

અહીં કેમ પારખવી તે આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ રોગ ખેમાલુમ રીતે થાય છે ઘણી વેળા સરૂઆતમાં ખાંસી થાય છે તેને સુકી ખાંસાના રોગ સાથે ભિન્ની દે છે. પણ સુકી ખાંસીમાં બે ત્રણ દહાડા પછી ફીણ વાળો બલગમ પડવા માંડે છે જે ખાંસની શરૂઆતની ખાંસીમાં પડતો નથી અને ઘણા મહીનાઓ સુધી વગર બલગમે ખાંસી થયા કરે છે. વળી સુકી ખાંસીમાં છાતીના સીના ઉપર અને છાતીના વચલા ભાગમાં ડુખાવો થાય છે પણ ખાંસની ખાંસીમાં છાતીની બેઠા બાજુએ હાંસડીના હાડકા નીચે ડુખાવો થાય છે વાસ્તે જ્યારે લાંબા દિવસ ખાલી વગર

અલગમની ખાંસી થયા કરે નાડીની ચાલ હમિશ અને ઘણું કરી સાંજે ઉતાવળી થાયછે, સેજ મેનત કીધાયી હાંફણ થઈ આવે અને છાતીમાં ધપકારો થાય અને આંતરી દર રોજ લેવાતો જાય, તારે અખની શરઆત થઈ છે એમ સમજવું અને એ પ્રમાણે થોડા દહાડા ચાલવા પછી ખાંસી થઈ લાલ કીરમજ અને ફીણવાળુ સોહી મોઢા વાટે પડે તો અખનું મુળ રોપાઈ ચુકુ એમ સમજવું.

આ ઉપાય કરતી વેળા મુખ્ય નીચે પ્રમાણે ચાર ખાખતો ઉપર ધ્યાન આપવું જરૂરનું છે.

૧ જે કારણથી ખાંસી થઈ હોય તે કારણ શોધી કાઢી તેનો ઉપાય કરવો.

૨ આંતરીને શરીરે નખખાઈ ન થાય અને શકતી આવે એવા ઉપાય કરવા.

૩ ફેફસામાં જે ઝીણા દાણા અંધાઈ કઠણ થાય છે અને તે પાકી કુટી ખાડા પડે અને તેમાંથી પર નીકળેછે વારંતે આ દાણાનો શર-આતથી ઉપાય કરવો.

આ ખીમારોથી ઘણો ઝાડો અથવા ઘણો પરસેવો છુટતો હોય તો તેનો ઉપાય કરવો. આંતરી થંડી હવામાં રહેતો હોય તો તે જગો બદલી ગરમ હવામાં લઈ જવો. જ્યાંની હવામાં વારંમવાર ફેરફાર થતો નથી ત્યાંની હવા સારી છે અને તે ફાયદો કરે છે. જલદી જરૂર પત થાય એવા અને શકતીવાળો ખોરાક આપવો. શરઆતમાં દારની પરેજ રખાવવી પણ નખખાઈ જણાય તારે ખાંડી મીક્ષચર આપવું. આંતરીએ પોતાના કુવત મુજબ ચાલીને અથવા ઘોડેથી ફરી શરીરને કસવું. પણ એટલું નહીં કે થાક ચડે. આ રોગની શરઆતમાં તાવ જીરમાં આવતો નથી પણ ઝીણા આવે છે અને તેની સાથે ખાંસી હોય છે વાસંતે નીચે જણાવેલી દવામાંથી ૧ બીકર ગલાસ બરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વખત પાવું.

ભાઈકર આમોનીઆ એસોટીસ ...	દરોમ ૬
વીનમ એપીકાક્યુના...	... મીનીમ ૧૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઈટરસ...	... દરોમ ૧
કેમકર વોટર ...	... આંજિસ ૩

અથવા જોરમાં તાવ ન હોય તો અહિની શરૂઆતમાં કાડલીવર ઓઈલ દરોમ એ અને ગુંદરનું પાણી અથવા ૧ લીકર ગલાસ દુધ એ અને મેળવી સવારે પાવું તથા એ મુજબ સાંજે પાવું. આ દવા આ મર-જને વાસતે ધણીજ અક્સાર છે. એથી વધારે ઝાડો થાય તો તે થોડા દીવસ બંધ કરવી. કોડલીવર ઓઈલની સાથે ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં સારપફૂરી આઈઓડાઇડ નાખીને આપવાથી વધારે ફાયદો કરે છે. ઉપલી દવા ખનતાં સુધી પાવી પરંતુ તેથી સુગ ચડે તો નીચેની દવાઓ મેળવી તે છાતી તથા પેટ ઉપર સવારે સાંજ સારી પેઠે ઝોળવી.

કાડલીવર ઓઈલ ...	આંજિસ ૩૩
સ્પીરીટઆમોનીઆએરોમેટીક.	આંડિસ ૧
ટીચરઓપી ...	દરોમ ૪
ઓઈલ આવ લવંડર ...	મીનીમ ૧૫

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગ-લાસ ભરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવી.

સારપઆવ ટોલુ ...	દરોમ ૪
ટીચરઆવ સેમ્પુલ ...	દરોમ ૨
બાલસમઆવકોપેઈબા...	દરોમ ૨
ગુંદ	... દરોમ ૨
ટીચર આવ હેમલોક ...	દરોમ ૧ થી ૨
ઓકસીમેલ આવ સ્કુઈલ	દરોમ ૧૩
પાણી ...	આંડિસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી સવારે સાંજ પાવી.

આઈસલેન્ડ મોસ	...	આંદ્રિસ ૧
માસમેલો	...	આંદ્રિસ ૧૧
જેડીમધનો સીરો	...	દરામ ૨
અમળતું પાણી	...	આંદ્રિસ ૬

છાતીમાં દુખાવો થતો હોય અને બલગમ છુટથી પડતો ન હોય તો નીચેની દવાઓ મેળવીને પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એસોટટ આવ મોરફીઆ	..	ગરેન ૧
પોટાસા કલોરસ	...	દરામ ૧
ગુંદર	...	દરામ ૨
સ્પીરીટઆવ કલોરોફોરમ	...	દરામ ૧
કમપાર્ગેડ ટીચરઆવ બેનગ્નેઈન	...	દરામ ૨
વીનમ એપીકાકયુંના	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંદ્રિસ ૬

અથવા—નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ઉકાળી તેના છ ભાગો કરી અંકેકો ભાગ દાડામાં ત્રણવાર પાવો અને તે બે દાડા સુધી ચાલુ રાખવો.

સાબરસીંગાનો બુકો	...	તોલા ૨૧
ગુંદર	...	તોલા ૨૧
સાકર	...	તોલા ૫
પાણી	...	ચેર ૧૧૧

અથવા—છાતી ઉપર રાઈની પટ્ટી મુકવી તેથી કાપદો ન થાય તો લીનીમેન્ટ ટરપેનટાઈન ઓપડયું અથવા ટીચર આવ આઈઓડાઈન પીછાવતી દરોજ ઓપડયું અથવા નાનું પલાસતર મુકવું અથવા તે ધણા દીવસ ઝરવા દેવું.

આ મરજમાં સરૂઆતથી નીચેની દવા આપી હોય તો તે વખતે બહુ કાપદો કરે છે વાસતે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર મલાસ ભરી દાડામાં ૩ વાર પાવું.

વાઈન આન સાઈટરેટ આવ આપર્ન .. દરામ ૩
... આંઉસ ૩
પાણી

ચેટ કબજ હાય તો ઉપલી દવા આપવા અગાઉ સીડલીજ પાઉડ-
રનો એક જીલાળ આપવો.

છાતી ઉપરથી લોહી ધણું પડતું હોય તો ગાથી ૧ દરામ લીકવીડ એક
સ્ક્રેક આવ અરગટ પાણીમાં મેળવીને પાવું અને ન્યાં સુધી લોહી બંધ
થાય ત્યાં સુધી દર ત્રણ કલાકે તે પરમાણે પાયા કરવું અને ૧૦ થી ૩૦
દીપાં કલોરોફોરમ અથવા ૨ દરામ ઈથર સલફ્યુરીક મુંઘાડવું. શરીરમાં
શકતી રાખવા સાર નીચે લખેલી દવાઓ દુધમાં મેળવી સવાર સાંજ પાવી.

દીપર આવ આઇઓડાઇન ... મીનીમ ૧૦
ફ્રાસફેટ આવ આપર્ન ... ગરેન ૫
મગરનુ તેલ ... ચમચો ૧

મગરના તેલથી ઝાડો થાય તો તે બંધ કરવી અને નીચે લખેલી
દવાઓ મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અકેકુ પડીકું દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કારબોનેટ આવ આપર્ન .. ગરેન ૩૦
ફ્રાસફેટ આવ સોડા ... દરામ ૧
પાઉડર આવ રબાર્બ ... ગરેન ૧
પાઉડર આવ જીન્જર ... ગરેન ૧

અથવા ૧ શેર મોટાં પાકાં ગુદાંનો રસ કાઢી સાકર સાથે સ્વાર સાં-
જ તોલા બે આપવો. આંખું આધા પછી નીચે લખેલી દવાને મેળવી તે-
માંથી પોણું વાંછન ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એસ્ટ્રાહેડરો કલોરીક ડીલુટ ... મીનીમ ૨૦
કવીતાંછન સલફસ ... ગરેન ૧
પાણી ... આંજસ ૧

અને ૧ દરામ જમાલ ગોટાનું તેલ અને ૧ દરામ ઓલીવઓઇલ
એ બંનેને મેળવી છાતી ઉપર મેળવું અને જો છાતી રાતી થાય અને

તે ઉપર ઝીણા ઝીણા બલીસ્ટરના જેવા દાંણા દેખાય તો તે બંધ કરવી.

હાલના સોધ પરમાણુ સરસ હલાળ એછે કે રતુના સમય પરમાણુ થંડા અથવા ગરમ પાણીમાં થોડું નાઇટ્રીક એસીડ નાખી અથવા સલ્ફ્યુરીક એસીડ નાખી તેમાં વાદળી બોળી છાતી ખંબા તથા હાથો ઉપર સ્વાર સાંજ ફરવું અને તે તરત લુછી નાખવું. અથવા છાતી ઉપર બરફ મુકવો. જેથી ઘણા ફાયદો થાયછે. એવા ખીમારે દરીઆની મુસાફરી કરવી. ઘણા અભ્યાસ કરવો નહીં અને સંસાર ભાગ બીલકુલ છોડી દેવો.

નહારી જાતના ઝીણા દાણાઓ જે ફેફસા ઉપર થાયછે તેને અટકાવવાનું ઘણું જરૂરછે કે જેથી લાંબી ખીમારી થતી અટકેવાસ્તે ૧ ગરેન આરસેનાએટ આવ આયર્ન અથવા ૧ ગરેન આરસેનાએટ આવ સોડામાં ૧ દરામ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ જ્વેનસીઅન નાખી બરાબર મેળવી તેની વીસ ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. આ ગોળીઓ બેઘડક એક મહીનો સુધી ચાલુ રાખવી. કે જેથી ફેફસાને વધારે બગાડતુ અટકાવશે અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાંછનગલ્મસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે ઘણા દાડા સુધી ચાલુ રાખવી એથી પણ ફાયદો થશે.

એસીડ કારબોલીક	...	ગરેન ૨
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ લીકોરીસ	...	ગરેન ૪૦
ગુંદરનો ભુકો	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંજિસ ૬

આઇઓડાઇન રકાબીમાં સળગાવીને તેનો ધુવો અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેનો બાફ દરરોજ સ્વાસમાં લેવડાવવો.

એસીડ કારબોલીક	...	ગરેન ૨૦
રેકટાફાઇડ આવ સ્પીરીટ વાઇન...		દરામ ૨
ટીઅર આવ આઇઓડાઇન	...	દરામ ૧

અખળતું પાણી

... આંજીસ ૧

બીમારને તાવ આવી રાત્રે પરસેવા ધણો પડતો હોયતો કંમપાઉડ કાઢનો પાઉડર ગરેન ૧૦ થી ૧૨ સુધી લેઈ સાકરના સીરામાં રાત્રે સુતી વેળા ચટાડવું નેથી પરસેવા થોડો થયે.

આંસી સાથે પર નેવો બલગમ ધણો પડે અને નખખાઈ વધતી જાય તો બલગમ ઓછો કરવા સાર નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ડીલુટડ સલફ્યુરીક એસીડ	...	મીનીમ ૧૫
સીરપ આવ પોપીસ	...	દરામ ૨
સલફેટ આવ કુવીનાઇન	...	ગરેન ૪
પાણી	...	આંજીસ ૩

રાત્રે જાંઘ ન આવેતો સોલ્યુશન આવ મોરફીઆ ટી ૩૦ થી ૪૦ ૧ લીકરગલાસ પાણીમાં નાખી રાત્રે પાવું.

ઝાડો છુટી જાય અને પાતળાં પેટ આવે તો. બદલજમીના ઝાડામાં આપેલા ઉપાય કરવા અથવા ડોવરસ પાઉડર ગરેન ૧૫ લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી દાડામાં ત્રણવાર ફકાડવાં. એ દવાથી ઝાડો બંધ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાને સારી પેઠે મેળવી તેની ગુંદરના પાણીમાં સરખી છ ગોળીઓ બનાવી દાડામાં ત્રણ અથવા જરૂર પડે તો ચાર વખત દર ચાર કલાકે એકેક ગોળી ગળાવવી.

પલંમબી એસીડ ... ગરેન ૧૨

અફીણ ... ગરેન ૨

ઘટાલી દેશમાં સોલફાટારા નાંમનો એક બળતો પાડછે જેમાંથી ગંધક અને સોમલ નીકળેછે અને તેઓની ઝીણી રજકણા આસપાસની જગાની હવામાં પથરાઈ જાયછે તે જગોને વાસ્તે ત્યાંના ડાકટરો એવા મન આપેછે કે ખહીવાળા દરદીને તે હવામાં લઈ જવામાં આવે તો તે

હવા ફેફસામાં દાખલ થવાથી આંતરી એકદમ સાંજુ યાયછે. આ પરમાણે ધણાં માણસો સાંજ થએલાના દાખલા આપેલાછે. ચારતે એવા બીમારો ત્યાં જવાને લાયક હોય તેઓને ત્યાંની હવા ખવડાવવાથી ધણાં ફાયદો થશે એ એકસંજે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

સાકર સોળ તોલા, તપસી તોલા આઠ, લીડીપીપર તોલા ચાર, એજકી તોલા બે, તજ તોલો એક, એ સરવને એકઠાં કરી બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂના બાર મધ અથવા ધીમાં નાખી દહાડામાં બે વખત દર રોજ આપવું.

અથવા—સાકર, લીડીપીપર, કાળી ધરાક, ખારેક, જેઠીમધ, નાની એજકી, લવીંગ, તમાલપત્ર, નાગકેશર એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂના બાર મધમાં મીલાવી દહાડામાં ત્રણ વખત આપવું. ગળકામાં લોહી પડતું હોય તો.

સુગંધીવાળો, તગરનું લાકડું, સુંઠ, રતાંજળી, સુખડ, લવીંગ, પીપળી-મુળ, લીડીપીપર, એજકી, નાગકેશર, નાગરમોથ, આંમળાં, બરાસકપુર, તપસી, તમાલપત્ર, કરસનાગર, કેશર, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાં સાકર તેથી એક અઠ્ઠામાંઉસ લેઈ તેમાં મેળવી તેમાંથી રૂના બાર લેઈ થંડા પાણીથી સાંજસવાર પાવી, જેથી આરામ થઈ જશે.

અથવા—કેળાનું બડયુ કરી તેમાં તીખાં વાલ ચાર, મધ રૂપીઆ સવા બાર નાખી એ સરવ મીલાવી દરરોજ ખવરાવવું.

દીલનું દરદ.

(એનજાઈના પેક્ટોરીસ—Angina pectoris)

નીશાની—આ એક જાતનું જાતીની અંદરનું દરદ છે. જાતીની

ડાખી બાજુ કે જ્યાં દીલ અથવા અંતરહરણ છે તેમાં એકાએક આકરે આવીને ત્યાં અતીથિ દરદ થાય છે. કોઈ વખત છાતી અંદરથી બળતી હોય એમ લાગે અથવા કોઈ ઘણા જોરથી તે દાખતુ હોય એમ લાગે. આ દરદ એટલું તો જોરમાં થાય છે કે જાણે આજની ઝુંગળાને એકદમ મરી જશે એમ તેને લાગે, વારંવાર છાતી વચ્ચેથી ડુખાવો થઈ તે બોમી તથા પીઠ અથવા ડાખા ખભા સુધી આવે છે. સ્વાસ ટુંકો અને ઉતાવળો ચાલે છે, શરીરની ચામડી થંડી અને પરસેવાથી ઝેખંઝખાં થાય છે, આ જાતનો ડુખાવો ઘણું કરીને બે મોનીટ સુધી રહે છે અને પછી આજનીને કંઈ નથી એમ ફરતો ફરે છે. કોઈ વખત આ ડુખાવો અરધાથી પોણા કલાક સુધી રહે છે.

આ રોગ ઘણો ભયંકર છે અને આથી બીમાર એકદમ મરણપામે છે.

સમ્બન્ધ—અંતરહરણમાં ચરબી વધવાથી અથવા તેને લગતી ધોરી નસોના પડદાઓમાં ચુનાના જેવી કઠણ વસ્તુ બંધાવાથી આ દરદ થાય છે કેટલીક વખત ચમકમાં પણ થાય છે.

ઉપાય—જે વખતે ન ખમી શકાય એવા જોરમાં ડુખાવો થઈ આવે તે વેળા ૪ મીનીમ ઓછલઆવ એમખર પોણાવાઇન ગ્લાસ પાણીમાં નાખી દર અરધાથી એક કલાકે જેમ જરૂર જણાય તેમ પાવું.

અથવા ૨ થી ૪ મીનીમ નાઇટ્રાઇટ આવ એમાઇલ રમાલ ઉપર છાંટી બીમારને સુંધાડવું અને તેની આંખો રાત્રી જણાય અને જરા જરા બંધ આવવા માંડે તો તે બંધ કરવું. આ દવા ઘણી ઝેરી છે વાસ્તે સંભાળથી વાપરવી અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગ્લાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

આમોનીયા કાર્બોનાસ	...	ગરેન ૩૦
સ્પીરીટ આવ ક્લોરોફોર્મ	...	દરામ ૧૫
ધિર સલ્ફ્યુરીક	...	દરામ ૧

દીઝર આવ ખેલાડોના	...	મીનીમ ૨૦
દીઝર આવ કુંધારીડીસ	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આઉસ ૬

અથવા કુખાવો ઘણો થતો હોય તો ઉપલી દવામાં દીઝર ઓપી મીનીમ ૨૦ નાખી તેના ચાર ભાગો કરી તે પાવું. છાતી ઉપર રાઇન્ડી પટી મારવી, ટરપેનટાઇન ઓપડી તે ઉપર સેક કરવો અથવા લીનીમેન્ટ ખેલાડોના અને ક્લોરોફોર્મ સરખે ભાગે મેળવી તે ઓપડવું. અને કુવત વાળો ખોરાક આપવો.

આ રોગ ફરીથી ન થાય તેને વાસ્તે એક કામલ ડાક્ટર લખેછે કે ૧ થી ૨ દરમ ગંધકનાં કુલ મધમાં મેળવી સવાર સાંજ ચલાડવાં.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

એરંડાના મુળને ૩૧૦ ભાર લેઈ છાંયે સુકવી તેનું ખારીક ચુરણ કરી તેમાંથી ૩૧ ભાર લેઈ તેમાં ૩૨ ભાર મધ મેળવી દરરોજ ખવરાવવું.

અથવા ઓખો સીલાજીત, ભારીંગમુળ, ગજો, એરસાર, ખાવળની છાલ, એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦૦ ભાર લેઈને ગરમ પાણીમાં દહાડામાં એ વખત પાવું.

અથવા—મુંક, તીખાં, લીંડીપીપર, તજ, તમાલપત્ર, એળકી, વજ, વધારણી, કાળીપાટ, સાજીખાર, જવખાર, દારૂહળધર, વીસનગરીહળધર, ચવક, કકુ, અંદરજવ, સતાવળ, સોંધાલુણ, સાંભરલુણ, સંચળ, ખીડલવણ, એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦ ભાર ગરમ પાણીની સાથે દહાડામાં એ વખત ખવરાવવું. જોથી જલદી ફાયદો થશે.

દીલનો ધપકારો.

(પેલપીટેશન આવ ધ હાર્ટ—Palpitation of the Heart)

નીશાની—છાતી જોરથી ધપકા કરે તે સાથે ગરદનની તથા કપા-

જની નસો પણ હાલતી જણાય, માથુ ફુએ, ફેર આવે, આંજરીની પોતાના રોગ વીંછે તરેહવાર ખ્યાલ આવે, એ રોગ જરૂરી રહેવાથી નખખાઈ વધતી જાય, ખાવાપીવા તથા વાત ચીત કરવા ગમે નહિ. દીલના રોગ શીવાય આ રોગ થયો હોય તો પેસાળ વધારે વંજનમાં આવે છે અને તે પાણી જોવા નીતરો હોય છે. ચાલવાથી, મનત લીધાથી, અથવા વાત ચીત કરવાથી આરામ લાગે પણ દીલના રોગથી થયો હોય તો સામુ આંજરીને એન પડે નહિ.

સમ્ય—એકાએક ધાસકો પડવાથી, કોઈ કારણથી મનનો જેસો ઉસકેરાઈ આવવાથી, ચમકથી, નખખાઈથી, પેટમાં વા પકડવાથી, ખાણું નહિ પચવાથી, ઘાત જવાથી, ઘણું દોડવાથી, ઘણી કસરત કરવાથી, દીલના માંસના દરદ વીંગેરે કારણોથી થાય છે.

ઉપાય—ચમકને લીધે ધપકારો થતો હોય તો તેમાં જ તવા પરમાણે ઉપાય કરવા. આંજરી જોરાવર હોય તો દીલની જગા ઉપર ૧ થી ૨ ડાળન જળો મેલાવવી અને કુંમપાંઉડ રખાઈ પાઉડરનો જીલાળ આપવો. બીજી દહાડે કેલોમલ ગરેન ૧૨, અફીણુ ગરેન ૨, એ બંને દવાઓને મેળવી તેની ૬ ગોળીઓ બાંધવી અને દહાડામાં ત્રણ વાર અકેકી ગોળી ગળાવવી. આંજરીને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. નખખા બાંધાનો બીમાર હોય તો ઉપલો ઉપાય તેમજ જળો મુકાવવી નહિ. હવાનો ફેરફાર કરાવવો અને કુવત લાવવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૫

ટીચર આવ ફાકસગવલ ... મીનીમ ૮

જેનસીનાની આ ... આંઉસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વામન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચરફેરી પરકલોરીડ	...	દરામ ૧
કવીનામનેડી સલકસ	...	ગરેન ૬
ધયર સલક્યુરીક	...	દરામ ૧ થી ૨
એસીડ સલક્યુરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા —

ટીચર આવ એસાફાટીડા	..	દરામ ૨
સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમટીક	...	દરામ ૨
ધયર સલક્યુરીક	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

દીલનો ધપકારો ઘણો જિરમાં થતો હોયતો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ધયર સલક્યુરીક	...	મીનીમ ૨૨
આમોનીયા કારબોનસ	...	ગરેન ૬
સીરપ	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંઉસ ૨૧

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચર આવ સેમબ્રુલ	...	દરામ ૧ થી ૨
ટીચર આવ બેલાડોના	...	દરામ ૧
ટીચર એપી	...	મીનીમ ૪૦
કસારોફેરમ	...	મીનીમ ૧૦
રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ આવવાઇન	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૫

અજીર્ણની બીમારીથી આ રોગ ઉઠો હશે તો ઉપલી દવાથી આરામ થશે નહિ વારંતે પેટેલાં નીચે જણાવેલી દવામાં ૧ લીકર ગલાસ

ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું અને એથી અજીણું નરમ ન પડેતો અજીણુંમાં બતાવેલા ઈલાજ કરવા.

ટીચર આવ કારડામોમસ ...	દરામ ૧૧૧
ડીલુટેડ હેડરોસીઆનીક એસીડ ...	મીનીમ ૫
સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમેટીક ...	મીનીમ ૨૨
સીરપ ...	આંઉસ ૧
પેપરમીન્ટ અથવા કુદનાનોઅરક ...	આંઉસ ૨

છાતીની ડાબી બાજુ ઉપર જ્યાં દીલછે, ત્યાં બેલાડોના પલાસતરમાં થોડું અફીણ નાખી તેની પટ્ટી બનાવી તે ઉપર મુકવી. અથવા ઓપી-અમ પલાસતરની પટ્ટી મુકવી અથવા લીનીમેન્ટ ઓપી તે ઉપર ચોપડવું.

દીલનો ધપકારો ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયથી નરમ ન પડે તો એમ સમજવું કે દીલના ભીતરના માંસના સાકાઓમાં દરદર થવાથી તે થાય છે વાસતે જો તેમ હોયતો તે બંધ કરવા પ થી ૧૦ ટીપાં ટીચર ડીલુટેલીસ તથા ૧૫ ટીપાં ટીચર ફ્રી પેરકલોરીડ એ બંને ૧ લીટર ગલાસ પાણી-માં મેળવી દર ત્રણ કલાકે પાવું અથવા પ થી ૧૦ ટીપાં ટીચર આવ વીરિટ્રીયમ વીરીડીસ પાણીમાં નાખી દર ચાર કલાકે પાવું. ઉપલી બે દવાઓ ટાંચર આવ ડીલુટેલીસ તથા ટીચર આવ વીરિટ્રીયમ વીરીડીસ જે. ડ અને તેથી કોઈ વાર બીમારની નાડી એકદમ બેસી જાયછે માટે નિવચેત રાખવી.

ઝાડો કબજ રહેવાથી અથવા પેટમાં પવન પકડવાથી દીલનો ધપકારો થાય તો સીડલીજ પાઉડરનો જીલામ આપવા. અને પોણું વાદન ગલાસ ભરી કેમોમાઇલ કુલનો ઉકાળો પાવો.

ધણા લાંબા દહાડાનું અજીણું હોય, છાતીમાં દાહ બળે, ખાટા ઓડકાર આવે અને તેથી દીલનો ધપકારો થાય તો નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાદન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કારબોનેટ આવ સોડા	...	દરામ ૧
ટીચર કોરડામોમ કો	...	દરામ ૨
ડીલુટેડ હેડરોસીયાનીક એસીડ...		મીનીમ ૮
ક્રમ પાઉન્ડ ટીચર આવ સોનામોમ..		દરામ ૨
ઇનફ્યુઝન આવ કેમોમાઇલ	...	આઉસ ૬

ઉપલી દવા થોડા દહાડા ચાલુ રાખ્યા પછી ૮ મીનીમ નાઇટ્રો-મ્યુરીયાટીક આસીડને ૬ આઉસ ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબામાં નાર્મન પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા નજળાના રોગથી દીલનો ધબકારો થતો હોય તો નીચ્છે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું અને થોડા દહાડા ભરી રાખવી.

વાઇનમ કોલમ્બોસી	...	દરામ ૧
પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	દરામ ૦
ટીચર આવ હેનમન	...	દરામ ૨
કરીમ આવ ટારટર	...	દરામ ૪
પાણી	...	આઉસ ૬

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

લોંડીપીપર, સુંક, તીખાં, ગંડોડા, સંખાવળી એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડ ચાળી તેમાંથી રંગ ભાર મધમાં મેળવી દહાડામાં ત્રણ વખત ચટાડવું અથવા લોંડીપીપર, ગંડોડા, ચવક, ચીતરા છાલ, સુંક, એ સરવ ખરાબર લેઈ આખુ પાખુ ભાંગી તેમાંથી રંગ ભાર લેઈ કોરા માટીના વાસણમાં નાખી તેમાં પાણી શેર રાખી ઉઠાળી બાકી પાણી રંગ ભાર રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી મધ રંગ ભાર મેળવી પાઇ દેવું.

ફેફસાના પડનો વરમ.

(પલ્યુરાઇટીસ—Pleuritis.)

નીચાની—અને ફેફસાના ઉપર ઘણા ખારીક પડ ફરી વળેલાં છે.

જેમાં વરમ અથવા સોજી થવાથી તાવ સાથે છાતીમાં જોરાવર દરદ થાયછે. કોઈ જરી અથવા એવું હરકોઈ હથીઆર છાતીની એક અથવા બંને બાજુમાં ખોસતું હોય એવો દુખાવો સ્વાસ લેતી વેળા અથવા ખાંસતી વેળા થાયછે. અને આંગણાંથી છાતી દાબી જોતાં અથવા ઠોકી જોતાં તેમાં દરદ વધારે થાયછે. દુખાવાને લીધે સ્વાસ ખરાબર લેવાતો નથી. જે બાજુ ઉપર દુખાવો હોય ત્યાં કાન મુકી સાંભળવાથી અંદર ખરરર ખરરર અવાજ સંભળાયછે. આજરી તો તરફ મુઠ શકતો નથી. કદાપી બંને બાજુનો વરમ હોય તો ચતો મુઠ રહેછે. આ દરદને છાતીના સંધીવાના દરદની સાથે ભેળી ન નખાય એટલા સાર તેની કેટલીએક નીચે મુજબ હકીકત લખવાના જરૂર છે. છાતીના સંધીવામાં દુખાવો વખતે જોરમાં થાયછે. પણ તે દરદ છેક બીંતરથી થતુ નથી. એ દરદ એક જગાએથી બીજી જગાએ દોડ્યા કરેછે. એ દરદમાં જોરથી દમ લીધાથી અથવા આંગણાંથી પાંસળાં દાબવાથી દુખાવો વધારે થતો નથી. તેમજ એ દરદમાં જરી તાવ રહેતો નથી. પરંતુ છાતીના પડના વરમમાં છાતીના એક એકસ ભાગમાં દુખાવો અને દરદ થાયછે. એ દરદ એક જગાથી બીજી જગાએ દોડતું નથી. તેમજ દુખતા ભાગ ઉપર દાબવાથી, સ્વાસ લીધાથી, ખાંસી ખાવાથી દરદમાં વધારો થાયછે, અને તેની સાથે તાવ પણ જરૂર હોયછે.

સખખ-થંડીથી, સરદીવાળી જગોમાં સુવાથી, છાતીમાં જોરથી વાગવાથી અથવા પાંસળી લાગી ગયાથી અથવા કોઈ હથીયારનો છાતીમાં જખમ પડવાથી, ફેફસાને ધ્રુજ થવાથી તેના પડનો સોજી થાયછે.

ઉપાય-આજરી મજબુત હોય તો છાતી ઉપર જ્યાં દુખાવો થતો હોય ત્યાં એકથી ૨ ડાઘન જળો મુકાવવી. અને તે ઉપર ફૂલાનલથી ખસખસના ફીડવાનો સેક કરવો. ખોરાક કાંજુ જેવો હલકો આપવો. અને આઠ ગરેન કેલોમલ અને એક ગરેન અફીણ એ બંનેને મેળવી

તેની ચાર ગોળીઓ ખનાવી અંકેકી ગોળી દાહાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ગળાવવી. દાંતના પારાઓમાં ફુઆવો થાય ત્યાંસુધી બિથી ચાર દાહાડા ગળાવવી, અને પછી બંધ કરવી. પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પાત્રી.

ટીંચર સેના	...	...	દરામ ૨
એપસંમ સાલ્ટ	..	...	આંઉસ ૦૧ થી ૧
ઈનફ્યુઝન આવ સેના...	...	...	આંઉસ ૧૧

આ દરદને ટારટર એસિડીક ધણો ફાયદો કરેછે. વાસ્તે એ દવા ઓકસાઈથી એક ગરેન તોળી લેઈને ચાર આંઉસ પાણી સાથે સારી પેઠે મેળવવી. તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી, એથી કદાપી ઉલટી થાય તો હરકત નથી. અથવા એને બદલે નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી એક શીશીમાં ભરી રાખી તેમાંથી ૧૧ લીકરગલાસ દર ચાર કલાકે પાવું. તાવ ધણો હોયતો બેત્રણ દીવસ એ દવા ભરી રાખવી.

પોટાસા નાઈટ્રેસ	...	ગરેન ૪૫
ટારટર એસિડીક	...	ગરેન ૧
એસીડ ટારટારીક	...	ગરેન ૫
પાણી	...	આંઉસ ૮

ઉપલા ઇલાજ જોરાવર માણસને વાસ્તે છે. વાસ્તે જો આભરી નબળો હોય અને ઉપલી દવાઓથી ઉલટીઓ ધણી આવે તો, તે દવા બંધ કરવી. છાતી ઉપર જો મુકાવવાને બદલે તે ઉપર હલકું પલાસતર અથવા રાઈની પટ્ટી મારવી. અથવા ટરપેનટાઈન ગરમ કરી ઉપર ઓપડવું. અને તે ઉપર અળસીના લોટની પોલટીસ મુકવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર થોડા દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવી.

પોટાસા આઈઓ ડાઈડ	...	ગરેન ૧૨ થી ૨૦
એપસંમ સાલ્ટ...	...	અમઓ ૧૧

ટીચર આવ હેનમેન...	...	દરામ ૨
સ્પીરીટ નાઈટરીક ઈથર	...	દરામ ૨
ટીચર આવ સ્કુઈલ	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા નાચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી
દર ત્રણ કલાકે પાવો.

લાઈકર આમોનાઆ એસીટેટીસ...	આંઉસ ૧૧
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટરસ ..	... દરામ ૨
વીનમ એપીકાકયુંના ...	... મીનીમ ૨૦
કેમફર વોટર	... આંઉસ ૨૧

નખખાઈમાં શરૂવા કુદ જોવા કુવતવાળો ખોરાક આપવો. અને
નખખાઈ વધારે વરતાય તો વાઈન પાવો. નખખાઈ વધારે જણાતી જાય,
હાથ પગ થંડા થાય, છાતી અને પેટ ગરમ હોય, અને નાડી નાની હોયતો
આમોનીયા કારબોનસ ગરેન ૧૫ ને ત્રણ આંઉસ કેમફરવોટરમાં નાંખી
તેમાંથી એક આંઉસ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ઉપલા ઉપાઓથી તાવ નરમ પડે, ખાંસી થોડી આવે તો હેઠળ
લખેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

પોટાસા આઈ ઓડાઈડ	...	ગરેન ૬
સોલ્યુશન આવ પોટાસ	...	ટીપાં ૪૦
કરીયાતાની અથવા બારકનીઆ.	...	આંઉસ ૩

પરંતુ કોઈ વખત ફેફસાનો વરમ અથવા સોજો પાક ઉપર ચડેછે,
અને ફેફસાનો થોડો ભાગ સડી જાયછે, જેથી થુંક પડે જેવી પડેછે. જેથી
તેનો તથા આજ્ઞરીના મોઢાનો વાસ સડેલા માંસ જેવો ગંધાય છે, અને
તેની સાથે કાળા છીછડા જેવું પડેછે, અને આજ્ઞરી લેવાતો જાયછે.

જ્યારે આવી નીશાનીઓ જણાય ત્યારે એક વાસણમાં ખળખળતું
પાણી ભરી તેમાં થોડું ટરપેનટાઈન રેડવું અને એ વ્રાણ આજ્ઞરીના

સવાસમાં લેવા કહેવું. એથી તકાવત ન જણાય તો ઓછલઓવ ઠરપેન-
કાઈન મીનોમ આડ. સવારમાં તથા તેટલુંજ સાંજે થોડા ગુંદરના પાણીમાં
માંખી પાયા કરવું. અને નખનાઈ જણાય તો મીક્ષચર આવ ખાંડી પાયા
કરવી. ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો,

ભારીગમુળ, ગરમાળાનો ગોળ, ગંઠોડા, કકુ, મોથ, હરેડેળ, કરીયાતુ,
મીતરાછાલ, દેવદાર એ સરેવ સરખે ભાગે લેઈ આખા પાખું ભાગીતેમાં
થી ૩૩ ભાર લેઈ તેને માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શર ૧૫માં નાખી
ઉકાળી બાકી પાણી ૩૫) ભાર રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં જવખાર
તથા વધારણી વાલ બંધે નાખી દાહાડામાં બે વખત પાવું.

હોજરીમાંથી લોહીનું પડવું.

(હીમેટેમેસીસ Haematemesis).

નીશાની—હોજરીમાંથી લોહી પડવા અગાઉ ઉછાળો અથવા મોળ
આવે છે. પીપડી ઉપર ભાર લાગેછે. ફેરચકર આવે, આંખે આંખ મારે,
અને પડી ઉલટી થઈ તેમાંથી કાળા લોહીના બંધાએલા કડકા પડે છે.
એ લોહી સાથે આવેલું અને અથવાં રસ સાથે મળેલું નીકળે છે. અથવા
કંઈ પણ ચેતવણી આપવા સીવાય આ રોગ એકદમ થઈ આવે છે.

સખખ—હોજરીની જગો ઉપર સકત વાગવાથી, અથવા તેમાં ચાંદા
પડવાથી, કાળજના રોગથી, અથવા ખરોલ થવાથી, દસતાંન અથવા હર-
સનું લોહી એકદમ બંધ કરવાથી, જલદ વસતુઓ અથવા ઘણો દારૂ પીવાથી,
ગરબના દબાણથી, ઝાડો કખજ રેવાથી, અને લોહી બીગાડ થવાથી આ
રોગ પેદા થાય છે.

ઉપાય—લોહી પડતું હોય ત્યારે આજરીને સુવાડી રાખવો, અને થોડા
કલાક સુધી કંઈ ખાવાનું આપવું નહી, બરફ મળી શકે તો તે ચુસાડવો.

અથવા વીસ મીનીમ એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ તથા થોડી સાકર એ બંનેને ભરફના પાણીમાં અથવા અમથા ૧ ગલાસ પાણીમાં નાખી તે દર ત્રણ કલાકે પાવું, અથવા ૧૦ ગરેન એસીડગેલીક અથવા ૫ ગરેન એસીડ ટાનીક એ બેમાંથી ગમે તે એ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે પાવું. અથવા ૫ ગરેન ફટકડી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવી, અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મળવી તેમાંથી પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	દરોંમ ૧
એપસેમસાલ્ટ	...	અમથો ૧
ગુલાબનું સરખત	...	આંઉસ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૧.

અથવા—હેઠળ લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

એગેમટીક સલફ્યુરીક એસીડ	...	દરોંમ ૧૥
એલીક સર પારેગોરીક	...	દરોંમ ૪
સીનેમોમ વાટર	...	આંઉસ ૫૥

અથવા—હેઠળ લખેલી દવાઓની ચાર ગોળ્મો કરી અકેક ગોળી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ચંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

પલ્કમબી એસીડ	..	...	ગરેન ૮
અફીણ	...	...	ગરેન ૧
કનફેસન આવ રોઝીસ (ઝુલકંદ)	...	...	ગરેન ૫

અથવા—ઉછાળો જોરમાં થતો ન હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટરપેનટાઈન	...	દરોંમ ૨
દીચર આવ કાઈનો	...	દરોંમ ૨
દીચર આવ કેટીફુ	...	દરોંમ ૨
સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઈથર	...	દરોંમ ૨

ગુંદરનો બુકો ... ... દરાંમ ૪
પાણી ... ... આંઉસ ૬

અથવા—ગા દરાંમ હીરાદખણ અને એક ગરેન આફીણ એ બેહુને
એકઠાં વાટી તેનાં ચાર સરખાં પડીકાં કરી એકેક પડીકુ લોહી બંધ થાય
ત્યાં સુધી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ફકાડવું, અથવા માયા ફળની ખારીક
બુકી દરાંમ ૧૧૧ લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી દાડામાં ત્રણ વાર ફકાડવાં.

નાડી ઘણી જોરમાં ચાલતી હોય અને તેનો ધબકારો પણ જોરમાં
થતો હોય તો, નીચે જણાવેલી દવામાંથી પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર
ત્રણ કલાકે પાવું.

ટોચર આવ ડીજીટેલીસ ... મીનીમ ૪૦
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ ... દરાંમ ૧
ટોચર આવ આરેન્જ ... દરાંમ ૨
કરીમ આવ ટારટર ... દરાંમ ૪
સાકરનો સીરો ... આંઉસ ૧
પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા—ગા દરાંમ લીકવીડ એક્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ ૧ આંઉસ
પાણીમાં નાખી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

આ રોગમાં હાથ પગ ઉપર ફમાલ અથવા દોરી બાંધી હોય તો
નસોમાંથી જે લોહી ટીલમાં જાય છે તે બંધ થાય છે, જેથી ઘણો ફાયદો
થાય છે, આ રોગવાળાને દુધ કાંજી જેવો હલકો ખોરાક આપવો, અને
થંડી ને લગતી એન્જી જેવી કે નારંગી લીંબુની જાતનો એવો વીગેરે આપવું.
દાર ખીલકુલ આપવો નહીં.

હોજરીમાં ખટાસનું થવું.

(એસીડીટી આવ ધ સ્ટમક—Acidity of the stomach)

સમ્બ—પાચન શક્તી નબળી પડી જવાથી, અથવા અજીર્ણ થ

વાથી અથવા તે નડારી અવસ્થામાં આવવાથી હોજરીમાં ખટાશ થઇને છાતી ઉપર દાહ બળે છે.

ઉપાય—નીચેની દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇને ગલાસભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. બાળકને એકથી બે ચમચી ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કારબોનિટ આવ સોડા	...	ગરેન ૪૦
મ્પોરીટ આમોનીઆ એસોમિટ્રીક...		દરામ ૧ થી ૨
ફેનિક્સચુઝન આવ ફેલ્સેમબા.	...	આંઢિસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાઓમાંથી પોણું વાઇને ગલાસ ભરી દહાડામાં ચાર વાર પાવું.

મેગનેસીઆ કારબોનસ.	..	ગરેન ૪૦
કારબોનિટ આવ સોડા	...	ગરેન ૨૦
સુંડનો ભુકો	... ..	ગરેન ૨૦
ક્રમપાઉન્ડડીક્રીક્શન આવ એલોઝ		આંઢિસ ૨
કેમોમાઇલ ફુલનો ઉકાળો.	...	આંઢિસ ૪

ખોરાક સાદો અને શકતી વાળો આપવો. ખુલી હવામાં ફરવા જવું ત્રાડો કબજ રહેતો હોય તો અવાર નવાર હલકા જીલામો આપવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો

ધરાક, ધાંણા, જીરૂ, સાજીરૂ, અમતુજીરૂ, વરીઆળી, નાગકેશર, વાવડીંગ, એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂબા ભાર લેઈ તેમાં મધ રૂબા ભાર તથા સાકર રૂબા ભાર મેળવી એ પરમાણે દહાડામાં બે વખત અવરાવવું.

હોજરીમાં થતો સકત દુખાવો.

(સ્ટમક એક—Stomach ache)

સમ્બન્ધ—ખરાબ જાતનો અથવા પચી શકે નહીં એવા અથવા ધ-

છો ખોરાક ખાધાથી હોજરીમાં ઘણી વેળા શકત દુખાવો થાય છે.

ઉપાય—કેલસાઈન્ડ મેગનેસીઆ ... દરોમ ૧

રૂબાઈ. ... ... દરોમ ૦૧૧

સુંકનો ભુકો ... ... ગરેન ૧૦

એ સઘળાને મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે ન્યાં સુધી દુખાવો નરમ પડે ત્યાં સુધી પાણી સાથે ક્રકાડવું. અથવા

મેગનેસીઆ કારબોનસ ... ગરેન ૧૨

સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક. દરોમ ૦૧૧

ડીલ વોટર ... ... આંઝિસ ૧

એ સઘળાને મેળવી એ ચમચો બરી બાળકને દર ત્રણ કલાકે પાવું.

અથવા—ઘણો ખોરાક ખાધાથી અજીર્ણ થયું હોય અથવા બીજી

વસ્તુ ઘણી ખાધામાં આવી હોય તો ૨૦ ગરેન સલફર આવ ઝીંક ગરેમ

પાણી આંઝિસ ૧માં મેળવી પાઈ દેવું. જ્યો ઉલટીઓ થયે. અને પછી

સુનામખી અથવા એપસેમસાઈટ અથવા રૂબાઈનો જીલ્લાય આપવો. અ

થવા જીભ ઉપર ઉજળો ચરો હોય અને પેટમાં દરરોજ દુખ્યા કરવું હોય

અને ઝાડો કબજ હોય તો, નીચે જણાવેલો દવાઓનો એક ગોળી કરી

દર રોજ સવારમાં પાણીમાં ગળાવવી.

બુબીલ ... ગરેન ૫

પલવીસએપીકાસ્થુના... ગરેન ૦૧૧

એકસ્ટ્રેક્ટ આવડાનડેલીયન. ગરેન ૫

અથવા—તીખાંતી ચામાં થોડો રૂબાઈ નાખી પાવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો—

જેડીમધ, વધારણી, વજ, આકડાનું દુધ, ઘોજો સરસવ, લથણ, ઉપલેટ, પાતની જડ, એ સરવ રૂબ ૦૧ બાર લેઈ ખારીક વાટી બકરાના મુતરમાં મેળવીને આજરીને સુંઘાડવાં.

અથવા—હરડાંબેડાં, આમળાં, સુંક, તીખાં, લીંડીપીપર, તજ, એ.

૧૬૪ હોજરીમાં અથવા આંતરડામાં આંકડી આવવા વિશે.

જકી, તમાલપતર એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તે-
માંથી વાલ ખાર લેઈ મધમાં મેળવી દહાડામાં તણ વખત ચટાડવું.

અથવા—સુંઠ, તીખાં, લોંડીપીપર, ચવક, આંતરાછાલ, તીખાં,
દરડાંમેડાં, આંમળા, ખીડલવણ, સીંધવ, વાવડીંગ, કરંજનાંમુળ, અજમો,
ધાણા, ૭૩ એ સરવ ખરાબર લેઈ તેમાં તીખાં તથા પીપર બધે ભાગ
લેવી એ સમજાને ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂના ભાર ઉના
પાણી સાથે દહાડામાં બે વખત આપવું.

હોજરીમાં અથવા આંતરડામાં આંકડી આવવા વિશે.

(સ્પેઝમ આવ ધ સ્ટમક ઓર આવ ધી ઇન્ટેસ્ટાઇન્સ.)

(Spasm of the stomach or of the Intestines)

નીશાની તથા સખખ—કોઈ ખરાબ ખોરાક ખાધામાં આવવાથી
અથવા અપવાસ કરવાથી પીપડી આગળ અથવા આંતરડામાં જાણે
કોઈ ખેચતુ હોય અથવા વળ દેતુ હોય એવી નહિ ખમી શકાય એવી ચુંકો
ધડી ધડી વારે આંખા કરે છે.

ઉપાય—૨ દરામ વીનમ એન્ટીમોની અથવા ૧૦ ગ્રેન પલવીસએપીકા
ક્યુના દર કલાકે એકથી બે વાર જ્યાં સુધી ઉલટી થાય ત્યાં સુધી આ-
પવું. એથી નહિ પચી શકે એવી વસ્તુ ઉલટી વાટે બહાર પડશે અને થોડા
ટીપાં એસેન્સ આવ પેપરમીટ ૧ આંઉસ એરંડીયા તેલમાં નાખી પાઈ
દેવું. ઝાડો થવા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઇન ગલાસ
ભરી દર બેથી ત્રણ કલાકે પાવું અને ખાળકને એકથી બે ચમચા દર
બેથી ત્રણ કલાકે પાવું.

હોજરીમાં અથવા આંતરડામાં આંકડી આવવા વિશે. ૨૬૫

હથર સલકુરીક	...	દરામ ૧
હથર કલોરીક	...	દરામ ૧
એસોટ્ટ આવ મોરફીઆ	...	ગરેન ૧
આહલ આવ એનીસાડ	...	મીનીમ ૧૦
પાણી	...	આંહસ ૬

અથવા ફુખાવો ધણે થતો હોય તો ઉપલો ઉપાય સર કરવો.

અથવા તે ન બની શકે તો ૧ આંહસ ખાંડી અને ગરમ પાણી બંનેને મેળવી પાઈ દેવું અને ફુખાવો થોડો આછો થયા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે પાવી.

રૂખાર્ખ	...	ગરેન ૨૦
સુંઠનો ભુકો	..	ગરેન ૫
ફેલસાહન્ડ મેગનેસીયા ..		ગરેન ૨૦
આકવામિન્થા પેપરેટા...		આંહસ ૧૧

અથવા —

ટીચર ઓપી	...	મીનીમ ૧૫
ટીચર આવ જીન્જીબેરીસ...		દરામ ૦૧
સ્પીરીટ આવ લવંડર	...	ચમચો ૧
કુંમપાંઝિન્ડસ્પીરીટ આવ આમોનીયા ચમચો ૦૧ થી ૧		
પાણી	...	આંહસ ૧

એ સઘળાને મેળવી પાઈ દેવું અને તે ઉપર થોડું ગરમ પાણી પાવું. પીપડી અથવા પેટ ઉપર જ્યાં ચુંકો આવતી હોય ત્યાં રાઇની પટ્ટી મારવી અથવા ગરમ પાણીનો સેક કરવો અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ સરખે ભાગે મેળવી તે પીપડી ઉપર ચોપડવી.

લીનીમિન્ટ કેમફરકો
ટરપેનટાઇન
કલોરો ફોરમ

ધણી વખત ઉભા રહી હાથો વતી બંને પેટની બાજુએ મસજવાથી પણ ફાયદો થાય છે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો

ધરણ, દારૂહળદર, જેડીમધ, લોડીપીપર, ગરમાળો, તેજબળ, એળકી, હરડેળ, ખેડાદળ, આંમળાં, વાવડીંગ, કડુ, રતાંજળી, સુગંધાવાળો, તજ, તમાલપતર, એળકી, નાગકેસર, લીંબડાની અંતરછાલ, વંસરોચન તળસીના-પાન, નાગરમોચ, દેવદાર, ઉપલેટ, મજીઠ, ભારીંગમુળ, દાડમની છાલ, ખેરડીનાં છાલ, હળદર, કપુર, રીંગણીના મુળ, રાસના એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૧ ભાર ચુરણ લેઈ તેમાં ૩૧ ભાર સાકર મેળવી તેમાં મધ તથા ધી થોડાં મેળવી દહાડામાં બે વખત એ પરમાણે ચટાડવું.

કલ્પનનો તીક્ષ્ણ વરમ.

(ઈનફ્લેમેશન આવ ધ લીવર—Inflammation of the liver)

કલેન્જુ કયાં છે અને કેટલું વધેલ છે તે તપાસવા સારું છાતીની જ-મણી બાજુ ઉપર ડાબા હાથનું એક આંગળું પાંસળીની સમાંતર આવે એવી રીતે મેલવું પછી જમણા હાથના એક અથવા બે આંગળાંથી એ ડાબા હાથના એક આંગળા ઉપર ટકોરા તાંણીને મારવા. પણ એ ટકોરા મારતી વખત જમણા પોંચાને હલાવવો પણ તે હાથને છેક ખભા સુધી હાલવા દેવો નહીં એ પરમાણે કરવાથી અંદરથી બટ અવાજ નીકળશે. એ પરમાણે જમણી પાંસળીઓ ઉપર જ્યાં સુધી બટ અવાજ નીકળે ત્યાં સુધી કલેન્જુ વધેલ છે એમ સમજવું. કલેન્જુ છેક નીચેની જમણી પાંસળીઓ અંદરથી આંગળાએ દાખવાથી ગાંઠની માફક લાગે છે અને તે વધીને જમણી છેલી પાંસળીની બાર આવે છે તેના ઉપર પણ ઉપર પરમાણે આંગળાથી મોકીઆથી બટ અવાજ નીકળે છે, અને તેની અંદર વરમ થવાથી તહાડ આવી તાવ આવે છે અને તે

બીમારીનું જોર નરમ પડે ત્યાં સુધી થોડો થોડો તાવ રહે છે. જમણી પાંસળી નીચે અને તેના હેઠળના નીચેના ભાગમાં અકરસાટ તથા ફુપ્પાવો થાય છે, આંગળાંથી દાખવાથી, ઉધરસ ખાવાથી, જોરથી દમ લેવાથી અથવા ડાબી બાજુએ એક કોરવાળી મુનાથી વધારે ફુપ્પે છે. વખતે ઉછાળો તથા ઉલટી થાય વખતે ખાંસી થાય. આંખની ધણું કરીને ચતો અથવા જમણીકોર તરફ સુવે છે. થોડા દાડા આ પરમાણે રેવાથી જમણી પાંસળી નીચે ગાંઠ થાય અને તે ચડેલું લાગે તેમાંથી વખતે કમળો થાય.

આ રોગમાં તાવની બીમારી સમજાને એક રીતે જણાતી નથી જો જોરાવર માંજીસને થાય અથવા ઘણા ભાગમાં દરદ પથરાએલું હોય તો તાવ ઘણો જોરમાં આવે છે પણ એવું શકત દરદ આપણા દેશીઓને થતું નથી આપણા બાંધા ઘણો નબળો હોવાથી તાવ થોડો આવે છે. કલ્પજનો વીસતાર મોટો છે તેથી તે જમણી તથા ડાબી બંને બાજુએ પથરાએલ છે વાસતે ફુપ્પાવો તથા દરદ સમજા માંજીસને એકજ જગોનાં થતો નથી પણ જુદે જુદે ઠેકાણે થાય છે કાળજીની જમણી તરફના ભાગમાં રોગ થાય તો પેટની જમણી બાજુ તરફ ફુપ્પાવો થાય છે અને તેની સાથે મુઠ્ઠી ખાંસી હોય છે અને જમણા ખભામાં પણ ફુપ્પાવો થાય છે પણ જ્યારે કાળજીની ડાબી તરફના ભાગમાં રોગ થાય છે ત્યારે પીપડી આગળ ફુપ્પારો જણાય છે અને ત્યારે વખતે ડાબા ખભામાં ફુપ્પાવો તથા ઉલટી આવે છે, કદાપી જો તેના ઉપલા ગોળ ભાગમાં રોગ થાય તો છઠ્ઠી અને સાતમી પાંસળી ઉપર દબાવું કરવાથી ફુપ્પે પણ પેટમાં ન ફુપ્પે. કાળજીના ઉપરના ભાગ તથા તે ઉપરના પાતળા પડમાં વરમ થાય તો અકરસાટ તથા દરદ ધણું થાય છે અને જાણે અંદરથી છરીના ધા થતા હોય તેવું દરદ આંખની લાગે છે પણ જો તેના ઉડાણમાં આ રોગની અસર થાય તો અકરસાટ જેવું ધીમે ધીમે દરદ થાય છે.

સખ્ય—ઘણી ગરમી આધાથી અથવા માલેરીયા નામની ઝેરી દવાથી શરીર નખળુ થઈ આ રોગને લાયક થાય છે, ઘણી થંડી ઘણા મુરજનો તાપ અથવા તડકો લાગવાથી અથવા પીતાની પથરીના દરદમાં ઘણા દારૂ પીનારા છાકટાઓનાં કાળજી નખળાં થઈ જવાથી આ રોગ થાય છે. સનેપાતના જરૂરી તાવમાં પણ આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—દરદ તરતનું હોય અને આજરૂરી જિરાવર મજબુત બાંધાનો હોય તો ફક્ત ખોલાવવી પણ નખળો હોય તો કદી ફક્ત મુકાવવી નહીં, એ પુરી રીતે યાદ રાખવું. તેમજ પારાની કોઈ પણ દવા ખાવી નહીં અગર મોઢાકુ અણાવવું નહીં. ઉપલી બંને વાત પુરી રીતે ધ્યાનમાં રાખવી

રોગની શરૂઆતમાં જો પેટનો દુખાવો અને દરદ ઘણું હોય તો આજરૂરીની નાડીના પરમાણુમાં દુખતા ભાગ ઉપર ૧થી ૪ ડઝન જળો મુકાવવી અને તે ઉપર પાંઉની પોલટીસ બાંધવી અથવા ફલાનલનો સેક કરવો. આજરૂરીનો ઝાડો કળજ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓની બે ગોળીઓ કરી બંને પાણી સાથે ગળાવવી,

બહુપીલ ... ગરેન ૬

પલવીસ એપીકાકયુના ગરેન ૨

એ ગોળીઓ આપવાથી ચાર કલાક સુધીમાં ઝાડો ન આવે તો ઓખુ એરંડીયુ તેલ ૧૧ થી ૨ મોટા ચમચા જરૂરી થંડા પાણી સાથે પાવું.

ઉપર પરમાણુ ઉપાય કરવાથી દરદ નરમ ન પડે તો અને નાડી બહુ નખળી ન હોય તો બીજી દીવસ ફરીથી પેલાના કરતાં થોડી જળો મેલાવવી. પણ દુખાવો નરમ પડ્યો હોય અને આજરૂરી નખળો હોય તો ફરીથી જળો કદી મુકાવવી નહીં, પણ ઉપર પરમાણુ બહુપીલ તથા એપીકાકની ત્રણ ગોળીઓ બનાવી દર ચાર કલાકે અંકેક ગોળી ગળાવવી. બીજી દીવસ નીચે લખેલી દવાનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ દર ચાર કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું.

કેલોમજા ... ગરેન ૪
જેમસીસ પાઉડરે ગરેન ૬

એ પરમાણુ ઉપલી ગોળીઓ તથા પડીકાં જે ચાર દાડા આપવાં પણ જે તેવામાં આજીનીના દાંતમાં દરદ થાય તથા થુંક વધારે આવે તો તરત એ સમજી દવાઓ બંધ કરવી અને નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ૧ વાહન ગલાસ ભરી, દર ત્રણ કલાકે પાવું. એ દવા જે ત્રણ દાડા જરૂરી રાખવી.

સાલઆમોનીઆક (એઓ નવસાગર) ... ગરેન ૩૦
સ્પીરીટ નાઇટરીક ઇથર ... મીનીમ ૩૦
પાણી ... આંહિસ ૬

અથવા હેડળ લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

લાઇકર આમોનીયા એસીટીસ ... આંહિસ ૧
પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૩૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... દરામ ૧
ડીકોક્શન આવ ડાંનડેલીયન ... આંહિસ ૫

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓના ચાર ભાગ કરી દહાડામાં ચાર વાર પાવી.

સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... દરામ ૨
ટીચર આવ હેનમેન ... દરામ ૩
કરીમ આવ ટારટર ... દરામ ૬
પોટાસા બીકારબોનસ ... દરામ ૧
એસીડ સીટ્રીક ... ગરેન ૪૦
સકસ ટ્રેકસેસાઇ ... આંહિસ ૧
પાણી ... આંહિસ ૫

ઉપલા ઉપાયો કરવાથી પેટનો દુખાવો જતો રહે અને થોડો બાકી રહે અને પેટની જમણી તરફ જરા શકતાઈ અને કુલેલુ ભાગે તો જ-

મણી પાંસળી હેઠળના ભાગ ઉપર નાનું કૈયારીઢીસ પલાસતર મુકવું અને હેઠળ લખેલી દવામાંથી એક વાદન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. એ દવા થોડા દહાડાસુધા ભરી રાખવી, જેથી બાકીનું દરદ મટી જશે.

ડીલુડ નાઇટરોમ્યુરીયાટીક એસીડ ... મીનીમ ૧૫

ડીક્રિકસન આવ ડાંનડેલીઅન અથવા } આંઉસ ૧
કરીયાતાનો ઉકાળો }

અથવા કલેજની ટેપ બેસે નહિ તો તે ઉપર ૨ દરામ નાઇટરો મ્યુરીઆટીક એસીડ તથા ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે કલેજની ટેપ ઉપર રાત દિવસ બીનીલો રાખવા.

દરદ ઘણું થતુ હોય તો $\frac{1}{2}$ થી ૧ા ગરેન એસીટીક આવ મારફોયા રાત્રે પાણી સાથે ફકાડવું. આજનીને હલકો અને જલદી જરપત થાય એવા કુવત વાજો ખોરાક આપવા—

કલેજનું પાકવું.

(એબ્સેસ આવ ધી લીવર—Abscess of the Liver)

નીશાની—પેટેલાં કલેજના સૌજની નીશાની થયા પછી દસખાર દહાડે આજનીને ટાઢ વાગી તાવ આવે છે. જમણી પાંસળીની નીચે સુજેલું તથા ગાંઠ વરતાય અને તેને આંગળાંથી ઠોકી જોવાથી બટ અવાજ નીકળે. આજની લેવાતો જાય, બુખ ઓછી થાય, અને ઓકારી અથવા સુકી ખાંથી થાય. સાંજે ઝીણા ઝીણા તાવ આવે, જ્યારે એ પરમાણે થાય ત્યારે કલેજનું પાક ઉપર ચઢ્યું છે એમ સમજવું.

કેટલીક વેળા કલેજનું પાક ઉપર ચઢ્યા પછી તાવ ઉતરી જાય તથા દરદ જણાય નહીં, પરંતુ આજની દાડે દાડે લેવાતો જાય છે. તેની સાથે કલેજમાં ઠોષ વખત ચક્કા મારે છે અને પછી સાંજે ટાઢ વાગી ઝીણા

તાવ આવે છે, અને તે ઊતરતી વખત ધણી પરસેવા પડે છે. કલેજની જગ્યાએ ઊંચાણ લાગે અને ત્યાં ગાંઠ જેવું જણાય અને તેમાં દરદ સર થાય છે. કલેજી જેમ વધારે પાકતુ જાય તેમ ફુગાવો તથા અસકા વધે છે તેમાં કોઈ વખત મરડો થઈ આવે છે. કલેજના હેઠલા ભાગમાં તે દરદ થયું હોયતો પાંસળીની નીચે ગાંઠ જેવું તરી આવે છે તથા દાખવાથી માલમ પડે છે. ન્યારે તે બહુ પાકી ગયું હોયતો તેને દાખવાથી તે નરમ લાગે છે. કલેજનું છેવટ ચાર રીતે આવે છે. ફૂંસામાં અથવા આંતરડામાં અથવા હોજરીમાં અથવા બાહારના ભાગમાં તે ફુટે છે.

ફૂંસામાં ફુટે ત્યારે જોરમાં ખાંસી થાય, હાંફણ થાય, અને ઉધરસની સાથે પર મોઢામાંથી બાહાર નીકળે છે. આંતરડામાં ફુટે ત્યારે મરડો થાય, અથવા એકાએક ઝાડાવાટે બહાર પર નીકળે, બાહારના ભાગમાં ફુટવાનું હોય તો જમણી પાંસળી આગળ ગાંઠ તરી આવે અને તે અણીદાર થાય અને તે ફુટીને તેમાંથી પર નીકળે. હોજરીમાં ફુટે તો એકદમ ઉલટી થઈ તેની સાથે પર નીકળે છે.

ઉપાચાર—ઉપર પરમાણે કલેજી પાકવાની જરા પણ નીસાની જણાય તો પારાખી કુંદપણુ દવા આપવી નહીં, અથવા શકત જીલાય આપવો નહીં. કલેજી પાકતી વખત આખો દાડો તાવ રહેતો હોયતો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઇકર આમોનીઆ એસાટેરીસ	...	આંઉસ ૧
પોટાસા નાઇટ્રેસ	...	ગરેન ૩૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટ્રેસ	...	દરામ ૧
ડીક્રિકસન આવ ડાનરેલીઅન	..	આંઉસ ૫

પણ આખો દાડો તાવ ન રેતો હોય ને સાંજરે તાવ આવી પરસેવા પડતો હોયતો ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસીડનાઇટરીક ડીલુટ ...	મીનીમ ૧૫
કરીઆતાની આ ...	આંજિસ ૬

ઝાડો કપવ હોયતો, સીડલીજ પાઉડર અથવા રેખાઈર્વનો જીલામ આપવો. આજરી લેવાતો જય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીટર ગ-જાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

સાલ આમોનીઆક અથવા ચોખ્ખો નવસાર ...	ગરેન ૩૦
એકમૂકટ આવ ડાંડેલીઅન ...	ગરેન ૬
કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર ...	મીનીમ ૩૦
પાણી ...	આંજિસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાઇનગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે ઘણા દાડા જરી રાખવી.

ડીલુટનાઇટ્રો મ્યુરીઆટીક એસીડ ...	દરામ ૧
ટીચરફેરી પરક્લોરીડ ...	મીનીમ ૪૦
આમોનીઆ હેડ્રો કલોરેટ ...	દરામ ૧
કંમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના ...	દરામ ૨
સકસ ટેરેકસેસાઈ ...	આંજિસ ૧
પાણી ...	આંજિસ ૬

આ રોગમાં મરડો થાય તો ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવાના ચાર ભાગ કરી દાડામાં ચારવાર દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કલોરોડાઇન ...	મીનીમ ૪૦
લાઇકરઓપાઇ સેડેટીવ ...	મીનીમ ૩૦
ટીચર આવ કાઇનો ...	દરામ ૨
ઇનફ્યુઝન આવ લોગઉડ ...	આંજિસ ૬

કલેજી પાકી ગયું હોય એમ માલુમ પડે તો આજરીન મોટી આ-સપીટાલમાં લઈ જવો, જ્યાં તે પાકેલ કલેજને ડાકટર (ન્યુમેટીક એસ્પી-રેટર) નામની પીચકારીથી ફાડી પચે કાઢી બ્રાન્સે, જેથી આજરી બીન-

હરકતે ત્રણ ચાર રોજમાં સાંજે થઈ જશે. કલેજી ફેફસામાં અગર આંતરડામાં અથવા હોઝરીમાં ડુટવાથી વખતે નુકશાની પોંચેછે, વાસ્તે ઉપર મુજબ એલાજ કરવા ચુકવું નહીં.

આજીરની રાતમાં જીંધ ન આવતી હોયતો હેઠળ લખેલી સઘળી દવા પાઈ દેવી.

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ .. મીનીમ ૧૫

પાણી ... આંજિસ ૧

કલેજી પાક ઉપર ચઢતી વખત તેમાં ઘટકા મારેતો તે જગો ઉપર અલશીનું પોલટીસ દહાડામાં ત્રણ ચાર વાર પાંધવું અથવા ફલાનલનો શેક કરવો, અથવા નીચે લખેલી દવામાં લુગડું બોળી તે ભાગ ઉપર દહાડામાં ત્રણ વાર મુકવું. એથી બળતરા બહુ બળે તો તેમાં ૧૦ આં-ઉસ પાણીની બદલે ૧૨ આંઉસ પાણી નાખવું.

એસીડ નાઇટ્રીક ... .. દરામ ૧

મ્યુરીઆટીક એસીડ. ... .. દરામ ૧૧

પાણી .. ... આંઉસ ૧૦

ઉપલાં બંને એસીડો ધીમે ધીમે પાણીમાં મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવાં અને તેનો ઉપર પરમાણે ઉપયોગ કરવો.

કલેજી કદાપી ફેફસામાં ડુટવાથી ખાંસી જિરમાં થાય ત્યારે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એલીકસરપારે ગોરીક ... .. દરામ ૧

વીનમ એપીકાક્યુતા. ... .. મીનીમ ૧૫

સ્પીરીટ ઇથરનાઈટરસ. ... .. મીનીમ ૨૨

પાણી ... .. આંજિસ ૩

ફેફસામાં ડુટવાથી ખાંસી સાથે તાવ હોય તો ઉપલાનું સકાની પેહેલી દવા નાંખવાને બદલે પોટાસા નાઇટરસ ગરેન ૧૫ નાંખવો. જો આંતર-ડામાં ડુટે અને મરડો જણાય તો, નીચે લખેલી દવાનાં ત્રણ પડીકાં કરી દહાડામાં ત્રણવાર સાકરના સ્ત્રો સાથે ચઢાડવાં.

ડોવસી પાઉડર	...	...	ગરેન ૧૨
બીસમથ સખ નાઇટરસ	...	...	ગરેન ૧૫
એસીડ ગાલીક.	...	...	ગરેન ૧૫
સલફેટ આવ કવીનાઇન	...	...	ગરેન ૩

ઉપરની બાજુ ઉપર કુટે તો બેત્રણ દહાડા ધડાના લોટની પોલટીસ બાંધી પછી તે ઉપર સીમપલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી રૂઝ આવે ત્યાં સુધી બગાડવી. આભરીને હલકો ખોરાક આપવો, આવા મરેજમાં હવાનો ફેરફાર કરવાથી ચમતકારની માફક ફાયદો થાય છે વારંતે દરીઆવાળી થંડી હવામાં આભરીને હવા બદલ કરાવવી.

ક્રમજો.

(જોનડીસ—Jaundice.)

નીશાની—પેટેલાં આંખની સફેતીમાં પીળાટ જણાય, પછી ચેરો તથા નખ પીળા થાય, અને પછી આખુ શરીર હળદર જેવું થઈ જાય. પેસાબ પીળો આવે, ઝાડો સફેત અથવા કાળો હોયછે. વખતે કોષનો પરસેવો તથા થુંક પણ પીળો હોયછે. ક્રમજાવાળી આરતનું કુધ વખતે પીળું હોય છે. આભરીના શરીરનો પીળો રંગ હોયછે તે વખતે બદલાઈને આમડી ઘેરા લીલા રંગની થાયછે. જોને આપણામાં ક્રમજી કહેછે. એ બંને દરેદ જુદાં નથી એકજ છે.

સખખ-કલેજાનો વરમ થવાથી, અથવા તે પાકવાથી, પીતની પથરીથી, પેટમાં કરમો પડવાથી, લાંબા દાહાડાનું અજીર્ણ, લાંબા દાહાડાનો તાવ, ઝેરી સર્પના કરડવાથી, જ્યારે કલેજામાં પીતની પથરી બંધાયછે ત્યારે તેમાં ઘણું કપાઈને કુએછે, ઉલટીઓ આવેછે.

ઉપાય—ઉપલા જે કારણથી થયો હોય તે સોધી કાઢી તેમો ઉપાય કરવો. પીતની પથરી બંધાવાથી કપાઈને કુખુ હોય, અને ઉલટીઓ થતી હોય તો બરફ ચુસાડવો. અને ૨૦ થી ૩૦ મીનીમ ટીચર ઓષી પાણીમાં ભેળી પાવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે પાવી.

ટીચર ઓપી	...	...	દરામ ૧
ટીચર બેલાડોના	...	...	દરામ ૧
એસીટ્ટ આવ મોરફીઆ	...	...	ગરેન ૨
કેમફર વોટર	...	...	આંહિસ ૬

અથવા દવા પેટમાં ટકી શકે નહીં તો, નીચેની દવાઓ મળવી ગુ-
દામાં પીચકારી મારવી.

અફીણ	...	...	ગરેન ૨ થી ૩
ટીચર આવ બેલાડોના	...	...	મીનીમ ૨૦
વાઈન	...	...	આંહિસ ૧

એ શીવાય સાધારણ ક્રમજોમાં પેટ કબજા હોયછે, વાસ્તે એક હલકો
બુલાબ આવે, જાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવા મળવી, તેના
બાર ગોળાઓ બનાવી અકેકી ગોળા સવાર અને સાંજ ચાર પાંચ દા-
હાડા સુધી પાણી સાથે ગળાવવી.

એક્ટ્રાક્ટ આવ ડાનડેલીયન	...	...	ગરેન ૩૦
પલમર્સ પીલ	...	...	ગરેન ૧૦
આકસગાલ	...	...	ગરેન ૧૦
કેસ્ટાઈલ સોપ	...	...	ગરેન ૬

એથી હાયદ્રો ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ
ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

પોટાસા એસીટસ	...	...	ગરેન ૪૫
એક્ટ્રાક્ટ આવ ડાનડેલીઅન	...	...	ગરેન ૬
ટીચર આવ હાઈપોસીયામસ	...	...	મીનીમ ૨૦
પાણી	...	...	આંહિસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ વાઈન ગલાસ ભરી દાહાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

ક્રીમ આવ ટારટર	...	...	ગરેન ૩૦
મોરાકસ	...	...	ગરેન ૧૦
મ્પીરીટ ઈથર નાઈટરસ...	...	...	દરામ ૧
પાણી	...	...	આંહિસ ૬

અથવા ૩૦ મીનીમ એસીડ નાઈટ્રીક ડીલુટ અથવા એસીડ સ-
લફ્યુરીક ડીલુટ અથવા ડીલુટેડ હેડરોકલોરીક એસીડ, એ ત્રણમાંથી ગમે
તે ઉપલા વજનમાં લેઈ અને સાડાચાર આંઉસ કમપાઉન્ડ ડીકાકથન
ઓફ ગેનસીના લેઈ બનેને મેળવી તેમાંથી પાણું વાઈન ગલાસ બરી
દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓની ૧૦૦ ગો-
ળીઓ બનાવી ત્રણ ગોળીઓ પાણી સાથે સવાર સાંજ ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ સીનામોમ ...	દરામ ૧
રૂબાર્બ	દરામ ૨
ઓઈલ આવ જ્યુનીપર	મીનીમ ૨૦
સીરપ આવ જીનજર	ઑંડું
કેસટીલ સોપ	દરામ ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ૬ ગોળીઓ બનાવી
બધે ગોળી દાહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

રૂબાર્બ	ગરેન ૩
પલવીસ એપીકાકથુના... ..	ગરેન ૪
કેસટાઈલ સોપ	ગરેન ૧૦
ઓઈલ આવ જ્યુનીપર.	એક ટીપું.

આ રોગમાં આંખરીને તરસ ધણી લાગેછે, વાસ્તે નીચે લખ્યા
પરમાણે પાણી તઈયાર કરી એમાંથી ૩ થી ૬ આંઉસ દાહાડામાં બે
અથવા ત્રણ વાર તરસ લાગે સારે પાવું. જેથી તરસ ધીપથ અને કમ-
જાનું જોર નરમ પડશે.

કરીમ આવ ટારટર	આંઉસ ૧
સાકર	આંગિસ ૨
ઉકળતું પાણી... ..	રેતલ ૨૥

ઉપલી બંને વસ્તુ કાચના વાસણમાં નાખી તે ઉપર ઉકળતું પાણી
ધીમે ધીમે રેડા કરવું. બધું ઓગળી જાય, અને થંડુ પડે, સારે તે
કામમાં લેવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો અરડુસો, ગજો, લીમડાની છાલ, ત્રી-

કૃણા, કરીયાનું, કડુ, એ સરવ ખરાબર લેઈ ખાંડી તેમાંથી ગરેન ૬ નો ઉકાળો કરી તેમાં થોડું મધ મેળવી થોડા દાહાડા પાવું. અથવા ત્રીકૃણાનો રસ, અથવા ગળાનો રસ, અથવા દારૂ હળદરનો રસ, અથવા બીમડાના પાંદડાંનો રસ, જે મળી આવે તેમાં થોડું મધ મેળવી દરરોજ થોડા દાહાડા પાવું. દરેક રસ પંદર પંદર મીનીયમ લેવા અથવા કડવી તુંબડીના ગરબના રસનો થોડા દાહાડા નાસ આપવો.

અથવા સુંક, તીખાં, લીડીપીપર, એ એકેક રૂપીયાભાર લેવાં, એખો મંડુર ૩૩) ભાર લેવો. એ બધાંને ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦ ભાર ગરમ પાણીની સાથે દાહાડામાં એક વખત આપવું.

પેસાબનું ઘણી વાર થવું.

(ફ્રીક્વન્ટ મીક્ટુરીશન—Frequent Micturition).

ઉપાય—

ટીચર આવ બેલાડોના ... મીનીયમ ૩૦

ટીચરફેરી પરકલોરીડ ... મીનીયમ ૩૦

પાણી ... આઉસ ૩

એ સમજાવે મેળવી તેમાંથી ૧ લીટર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું, ઊપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

સીમજાનાં ફુલ, ઉમરના પેપા, જાયફળ, સેકી લીલાગર, એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી વાલ બેને આસરે દાડામાં બે વખત મધની સાથે ચટાડવાં.

ઉંઘમાં પેસાબનું થવું.

(ઇનકોન્ટીનન્સ આવ યુરીન—Incontinence of urine).

ઉપાય—ખાળકને તેમજ મોટી ઉમરના માણસને ઊંઘમાં ખીજાનામાં

પોતાની મેળે પેશાબ થઈ જાય છે, તો તેવા બીજારને નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી, બાળકને તેમાંથી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

ટીચરે આવ અરગટ ... મીનીમ ૧૦ થી ૧૫

ટીચરફેરી પરકલોરીડ ... મીનીમ ૧૦

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ ... મીનીમ ૫

ઈનફ્યુઝન આવ કુઆસીઆ. આઉસ ૧

પીશાબમાં લોહી પડવાનો રોગ.

(હીમેટુરીઆ—Haematuria)

નીશાની—પેશાબમાં જે લોહી પડે છે તે ગુરદામાંથી, કુકનામાંથી અથવા પેશાબ આવવાની નળીમાંથી આવે છે. જ્યારે ગુરદામાંથી લોહી નીકળે ત્યારે પીશાબ સાથે મળેલુ લોહી નીકળે છે અને તેનો રંગ આંડી અથવા પોરેટવાઈનના જેવો હોય છે. ગુરદામાંથી લોહી પેશાબની સાથે નીકળવા પહેલાં અથવા પડતી વખત ટાઢ વાગે અને કંપારી છુટે છે. હાથ પગ થંડા થઈ તાવ આવે છે. કમરમાં ભાર લાગે અને તેમાં ખેંચાવા અથવા થોડું દરદ થાય છે.

કુકનામાંથી લોહી નીકળે છે ત્યારે પહેલાં થોડો નીતરો પીસાબ આવે છે અને પછી છેલ્લો પીશાબ લાલ લોહી જેવો આવે છે. આ રોગમાં પીસાબની હાજત ઘડી ઘડી લાગે છે. ગુદામાં કુખાવો થાય, આગ બળે, ભાર લાગે અને પેશાબ કરતી વખત આંખરીને કાંસવું પડે. પેટ ફાટ ફાટ થાય. ઇંદ્રીના કુલમાં વખતે બળતરા બળે અને વખતે ઉલટી થાય ને તાવ પણ આવે.

પેસાબ બાહાર આવવાના મારગમાંથી લોહી નીકળે ત્યારે બધો પેસાબ નીતર્યો આવે તે આવી રહ્યા પછી પાછળથી થોડાં ટીપાં લોહીના અથવા લોહીની ધાર થાય છે. આ રોગમાં પેશાબ કરતી વખત કંઈ દરદ જણાય નહિ અને પીશાબની હાજત પણ વારંમવાર ન થાય.

પીશાબનો લાલ લોહી જેવો રંગ મળે. અથવા હાથીઆ ઘોરનાં લાલ ફીંડવાં. પતંગના લાકડાનું પાણી વીગેરે એવી વસ્તુ દ્વારા તરકે અથવા અમથી આધામાં આવી હોય તો તેથી પણ થાય છે વાસ્તે એમ હોય તો ગભરાવું નહિ.

લાલ પેશાબને થોડી વાર સુધી કાચના વાસણમાં રાખી મુક્યો હોય અને પછી જોયો હોય તો તેમાં નીચે લોહીનો થરો બેઠેલો જણાશે. અથવા પેશાબ તપાસવાની કાચની નળીમાં લાલ પેશાબ નાખી તેને સ્પીરીટના દીવા ઉપર ગરમ કરી તેમાં થોડા ટીપાં એસીડ નાઇટ્રીકના નાંખવા. જેથી ઈંડાની સફેતી જેવો પદાર્થ નીચે બેઠેલો જણાશે. ઉપર પરમાણુ કોઈ પણ વસ્તુ આધામાં આવવાથી લાલ પેશાબ આવતો હોય તેને કાચના વાસણમાં રાખી મુકવાથી નીચે થરો બેસતો નથી.

સમ્બન્ધ—પેશાબમાં લોહી ઘણાં કારણોથી પડે છે. કમરમાં પેંટું અથવા પેશાબના મારગ ઉપર જોરથી વાગવાથી ઉચ્ચાણથી પડી જવાથી, ધોડા દોડાવતાં લાંબી મુસાફરી કરવાથી, અથવા ટેકરોટેકરી વાળી ખરાબ જમીન ઉપર ગાડી અથવા ગાડામા બેસી મુસાફરી કરવાથી ગુરદામાં ચોટ અથવા આંચકો લાગે છે તેથી તેમાંથી લોહી પેશાબની સાથે નીકળે છે. તથા બીનાસવાળી જગામાં સુવાથી, ગુરદામાં રેતી પડવાથી, પરમો થવાથી, ડુકનામાં પ્રથરી બંધાવાથી, ઘણી ગરમ અને જલદ વસ્તુ આધાથી, દારૂ પીવાથી, પેશાબ કરવાની બાહારની નળીનો સાંકડો મારગ થવાથી, અથવા ઘણાં સ્ત્રી સંભોગ કરવાથી પેશાબની સાથે લોહી જાય છે.

ઉપાય—ગુરદામાંથી રેતી જવાથી લોહી જવું હોય તો ગુરદામાં પથરી અથવા પેશાબમાં રેતી જાય તે વચ્ચેના મથાળા હેઠળ જણાવ્યા પરમાણુ ઇલાજ કરવા—

ડુકનામાં પથરી બંધાય છે તો તે હુંશિયાર ડાકટર પાસે ચીરીને કઢાવવી, એમ છતાં કોઈ વખત લોહી જાય છે તો તેવે વખતે નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાદન ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

એસીડ ગાલીક	...	ગરેન, ૪૦
લીકવોડ એક્ટ્રાક્ટઆવ અરગટ.	દરોમ	૨
સાકરનો સીરો	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૫

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ બરી દહાડામાં
ત્રણ વાર પાવું.

એસીડ સલ્ફ્યુરીકડીસુટ	...	મીનામ ૩૦
કુઆસીયાની અથવા કોલમનીઆ...	આંઉસ ૩	

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેનાં છો સરખાં પડીકાં કરી
૧ પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે સાકરના સીરામાં ચટાડવું અને
એ પરમાણુ ચાર પડીકા સુધી એક દીવશમાં આપવું.

એસીડ ગાલીક	...	દરોમ ૧
અક્રીલ	..	ગરેન ૧

ઉપલી દવાઓથી કાયદો ન ચાલતો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે
મેળવી તેમાંથી ગુંદરના પાણીમાં ચાર સરખી ગોળીયો વાળી એક ગોળી
દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી. કોઈ પણ કા-
રણથી પેથાબમાં લોહી પડતું હોય અને આગરની બહુ નબળો થઈ જાય
તો પહેલેથીજ આ ગોળીઓ ગળાવવી.

પર્લમબી એસીડ	...	ગરેન ૬
ઓપ્તુ અક્રીલ	...	ગરેન ૧ (એક)

ગુરદાના દરેદથી અથવા તેમાં રેતી જવાથી લોહી પડતું હોય અને
તેથી ગુરદા આગળ કમરમાં ડુખાવો થતો હોય તો તે ઉપર ટરપેનટાઇન
ઓપડી ઉપર ફલાનલનો શેક કરવો. અથવા ઉપર બરફ ફેરવવાથી બહો
કાયદો થશે.

કુકતામાં પથરી ન હોય અને બીજા કારણથી લોહી જતું હોય અ-
થવા પેસાબ કરવાની નળીમાંથી લોહી જતું હોય તો, પેકુ ઉપર બરફ
ફેરવવો અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના પીચકારીઈદરીમાં મારવી.

ફટકડી.	..	ગરેન ૧૦
--------	----	---------

એસાડેનીક ... ... ગરેન ૧૦
પાણી ... ... આંબિસ ૧૧.

તેની સાથે ૨૦થી ૬૦ ગરેન ફરી આમોનીઆ સલફીટીસ અને આઠ આંબિસ પાણી એ બંનેને મળવી તેના છ ભાગો કરી અધેકો ભાગ દર છ કલાકે પાવો. અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચ્ચરફેરી પરક્લોરીડ. ... મીનીસ ૨૨
કોલમની આ ... ... આંબિસ ૭

ન્યારે ગુરદામાંથી લોહી જતું હોય અને તેથી નબળાઈ થઈ હોય તો તેને પણ ઉપલી દવા ફાયદો કરે છે.

પ્રકનાનું લોહી બંધ કરવા ૨૦ થી ૩૦ ગરેન ફટકડી તેને એક પા. ઇન્ટ પાણીમાં પીગળાવી તેની પીચકારી ઇંદરીમાં મારવી, અથવા મોખા થંડા પાણીના પીચકારી ઇંદરીમાં મારવી, જ્યાં વખતે ઘણો ફાયદો થાય છે. ઘણી વખત એવું બને છે કે પ્રકનામાંથી લોહી બહાર આવવાને બદલે તેમાં બંધાઈ જાય છે. જ્યાં પેટુ સુણ આવે છે. તેમાં દરદ થાય છે. પેસાબ બંધ થઈ જાય છે. ન્યારે એમ થાય ત્યારે કેથેટર ઇંદરીમાં મુકી તે કેથેટરને રસ્તે પેસાબ તથા લોહી બહાર કાઢવું.

પેસાબ સાથે ઘણું લોહી જતું હોય અને આગળ આપેલો કોઈ દવા ન હોય તો ૧૦ ટીપાં ટરપેનટાઇન એક આંબિસ ગુદરના પાણીમાં નાંખી હલાવી પાઈ દેવું. અને બંધ ન થાય તો ૩ અથવા ચાર કલાકે ફરી એ પરમાણે પાવું, પણ શરીરમાં તાવ હોય તો એ દવા આપવી નહીં.

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓ હાજર ન હોય તો કાયાની ભુકી અથવા હીરાદખણની ભુકી ગરેન ૩૦ લઈ તેની સાથે એક ગરેન આફીણ મેળવી તેનાં ત્રણ સરખાં પડીકાં કરી, અને એક એક પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા નીચે લખેલો દવાઓની બારીક ભુકી કરી તેમાંથી તોલો ૦૧ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવી.

દાડમની મુકી છાલ... ... તોલો ૧૧
માયાંફળ ... ... તોલો ૦૧

અકીણ ચોખું ... ... ગરેનું ૧ (એક)

ખીમારને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો, પણ નખળાઈ વધારે હોય તો દુધ, ગુરવો, વાહન વીગરે કુવત વાળો ખોરાક આપવો, હવા ફરબદલ કરાવવી.

મધુપરમેહ મીઠો પેસાબ.

(ડાઈઆબીટીઝ મેલીટીસ—Diabetes Mellitus.)

નીશાની—સરઆતમાં આંખરીના હાથખગ ઢીલા પડે, વાંચવા લખવા ગમે નહીં, તરસ બહુ લાગે, મોઢું સુકું અને તેનો સ્વાદ મીઠો લાગે, પેસાબનાં હાજત જલદી જલદી થાય. દર વખત તે ઘણો પેસાબ કરે. વધારે દાડા રોગ ચાલવાથી આંખરીની ચામડી મુકી થાય. પરસેવો નીકળતો ધોમે ધોમે બંધ થાય, પાણી પી પેટ ઠસ થાય તોપણ તેની તરસ છીપે નહીં. પેટ કબજ રહે અને ઝાડો આવે તે ઘણો કઠણ મળેવો આવે. નખળાઈ દરરોજ વધતી જાય, આંખે ઝાંખ મારે, છાતીમાં ફાહબજે. અને લાંબા દાડાની બદલજમીની ઘણી નીશાંતીઓ જણાય. કેટલીક વખતે આંખરીને ભુખ ઘણી લાગે અને તે બે અંદાજે ખાય. એ પરમાણે ઘણા મહીનાઓ ચાલવા પછી ઊંઘ અરાખર આવે નહીં. સાંજે ઝીણો ઝીણો તાવ આવે, અને ઘણી મીઠી પેસાબ આવવાથી આંખરી બીલકુલ હાડ પાંજરા જેવો લેવાઈ જાય. તેમાંથી ખંધ, જળંદર, પાઠાં વીગરે રોગો થઈ આંખરીનો અંત લાવે.

મીઠો પેસાબ તપાસવાની રીતો ઘણીછે. જેવી કે પેસાબ કાચના વાસણમાં કરી એક કોરે મુકી રાખવાથી તે ઉપર હજારો કીડીઓ ચડી આવશે. તેમજ પેસાબને બે આંગળાં વચે દાખવાથી મધ અથવા સાકરની ચાસણીની માફક ચીકણો લાગશે. અને તેનો વાસ મીઠો લાગશે. અથવા મોરથુયાનું પાણી એક ગલાસમાં કરી પેસાબ તપાસવાની કાચની નળીમાં થોડો પેસાબ નાખી તેમાં ઉપલુ મોરથુયાનું પાણી ટીપે ટીપે નાખવું અને પછી તેમાં થોડાં ટીપાં લાઇકર પોટાસાનાં નાખવાં. જેવાં

લાઇકરે પોટાસાનાં ટીપાં પડવા માંડશે તેવાજ પેસાબમાં લાલ થરો દે-
ખાશે, પણ પાછળથી તે પીગળી જશે. છેલીવારે એ દવા રેડી રહા પછી તે
નળીને ગરમ કરવાથી તેમાં લાલ અથવા નારંગીના રંગનો થરો દેખાશે.
એવી રીતનો ફરફાર જણાય તો તેમાં સાકરનો ભાગછે એમ સમજવું.
અથવા પેસાબ તપાસવાની કાચની નળીમાં થોડો પેસાબ નાખી તેમાં
તેથી અરેષો ભાગ સોલ્યુશન આવ પોટાસ નાખવો. અને પછી તે નળી-
ને સ્પીરીટના દીવા ઉપર ગરમ કરવી. જો તેમાં સાકરનો ભાગ હશે તો
પેસાબનો રંગ ઘેરો, ભુરો અથવા પોરટવાંધનના જેવો જણાશે. અથવા
નીચે લખેલી દવાઓને મૈળવી તેમાંથી થોડાં ટીપાં પેસાબ તપાસવાની
કાચની નળીમાં નાખી તેને સ્પીરીટના દીવા ઉપર ઘાણું ગરમ કરવું.
પછી તેમાં ચારથી પાંચ ટીપાં પેસાબનાં નાખવાં. પેસાબમાં સાકર ઘણી
હશે તો, તે સઘળાનો રંગ એકદમ બદલાઇને પીળો થઈ જશે. અને પીળા
રંગનો અથવા રાતા રંગનો થરો નીચે એકઠો થએલો જણાશે. ઉપર પર-
માણે નીચાંનીઓ જણાય નહીં તો પેસાબમાં સાકર જતી નથી એમ સમજવું.

સખ્ય—માણસના શરીરમાં થોડી અથવા ઘણી સાકરનો ભાગ
હોયછે, પરંતુ જ્યારે લાંબા દાડાના અજીણને લીધે ઘણા ધીનાં અને
સાકરવાળાં પકવાંનો વીગિરે ઘાણું ખાધામાં આવેછે, સારે હોજરીમાં ખરાખર
પાચત નથી. તેથી તે વસ્તુઓ તેની તેજ અવસ્થામાં અથવા સા-
કરના આકારમાં બદલાઇને પીસાબની સાથે મળી જાયછે. ઘણો લાં-
બો વખત થંડી અથવા બીનાસ ખાધાથી, અંગ ગરમ થયું હોય તે
વખતે થંડુ પાણી પીવાથી, ખાટા અથવા જવના ફીણવાળા દારૂઓ
અમ્મદાજે વાપરવાથી, ઝાડો થવાથી, ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, એવાં
બીજાં કારણથી શરીરમાં નબળાઈ થઈ એ રોગ થાયછે. કોઈ વખત
વારસા તરીકે આ રોગ ઉતરેછે.

ઉપાય—ગોળ, ખાંડ, સાકર, મધ વીગિરે મીઠાસવાળી વસ્તુઓ,
પટેટા, ગાજર, સકરીઆં વીગિરે એવી મીઠી તરકારીઓ, સેગો, આરાહ-
ટ, ઘઉંનું ફુધ, ગાંમડીઓઆ, અથવા આટાના સત્વવાળી એવી વસ્તુઓ
વીગિરે એળેથી નદન ફર રેવું. તરકારી વીના ન ચાલે તો, કોબીજ, મુળા,

બાઈ, દુધ, વીંદરે ખપમાં લેવું. દારૂ પીવાનો માત્રો હેતુનો સેરી અથવા થોડા બરાંડીમાં પાણી નાખી આપવું. શરીરમાં ફલાનલ અને એવાં ગરમ કપડાં પેરાવી રાખવાં, અને પોતાની ચકતી પરમાણે દરરોજ ખુલી હવામાં જવું. બીનાસવાળી જગોથી દુર રેવું.

આ બીમારીમાં ઝાડો કબજ રહેછે, વાસ્તે એરંડીયું અથવા કમ-પાઉન્ડ રૂપાર્થ પાઉડરનો જીલ્લાય આપવો. પણ એપસંમસાહ અથવા સીડલીજપાઉડરનો જીલ્લાય આપવો નહીં. ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૫
બારકની ચા ... આંઉસ ૩

એ દવા થોડા દાહાડા આપવા છતાં ફાયદો ન થાય તો, એરોમીટીક સલફ્યુરીક એસીડ મીનીમ ૧૫ લેઈ ત્રણ આંઉસ કરીઆતાની ચામાં નાખી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ દાડામાં ત્રણવાર પાવું. અથવા બાથી ૧ ગરેન એક્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમની એક ગોળી બનાવી દર ચાર કલાકે ગળાવવી. અને તે ધણા દાડા સુધી ચાલુ રાખવી. અથવા બા ગરેન "ફોડીઆ" દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાણી સાથે પાવું. ઉપલા ઉપાય ધણા ફાયદા કારક છે, વાસતે તે અજમાવવા બુલવું નહીં. તેથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દાડામાં ચારવાર પાવું, અને તે ધણા દાડા ચાલુ રાખવું.

એક્ટ્રેક્ટ આવ હેમલોક ... ગરેન ૨

એક્ટ્રેક્ટ આવ કેન્થારીસ ... ગરેન ૨

ડીલુટેડ હેડ્રોસીઆનીક એસીડ. મીનીમ ૮

ઈનફ્યુઝન આવ કાલમબા ... આંઉસ ૬

શરીરમાં તાવ રેતો હોય તો ૨ ગરેન કવીનાઈન સલ્ફસ દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું. અથવા પાંચ મીનીમ લાઈકર આરસેનોકાલીસ ને કરીઆતાના ઉકાળામાં નાખી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અને તાવ બંધ થવા પછી ઉપલી એક્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમ અથવા "ફોડીઆ"ની દવાઓ પાવા શરૂ કરવી.

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

આમોનીઆ સાઇટ્રેટ આવ આવન ...	ગરેન ૩૦
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોચીક ...	દરામ ૧૧
ક્લોરિસા બાઈ કારબોનસ ...	દરામ ૧
કોલમનીઆ ...	આંદ્રિસ ૨

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

ટીઅરફેરી પેરક્લોરીડ ...	મીનીમ ૨૩
સલફેટ આવ કવીનાઈન ...	ગરેન ૬
પાંછી ...	આંદ્રિસ ૩

ઉપલા ઉપાએ કરતી વખત કમર ઉપર નીચે મુજબ દવા તૈયાર
કરી લગાડવી, પણ તે ખુલથી પીવામાં ન આવે તેની સંભાળ રાખવી.
અને તેમાંથી ૨ ચમચા ભરી દાડામાં બે વાર કમર ઉપર ઝોળવી.

લીનીમિન્ટ સેપોનાસ ...	આંદ્રિસ ૪
ટીઅર ઓપી ...	દરામ ૫
ટીઅર આવ કૅથારીડીસ ...	દરામ ૩

તરસ ધણી લાગતી હોય તો સાદા પાણીમાં થોડાં ટીપાં ડીલુટેડ
ફ્રાસફેરીક એસીડ તથા થોડા ગરેન એસીડ સીટરીક અથવા ટારટારીક
એસીડ નાખી તે દર વેળા પાવા કરવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાએ
ઝળવી પાંછીને બદલે તે યોવીસ કલકમાં થોડી થોડી પાવી.

ગલીસીરાઈન ...	દરામ ૫
એસીડ ટારટારીક ...	ગરેન ૫
એસીડ સીટરીક ...	ગરેન ૫
પાંછી ...	આંજિસ ૩૨

આ બીમારીમાં ઝાડો વધારે થતો હોય તો એસીડ વાળું પાંછી પીવા
આપવું નહીં. પણ તેને બદલે થોડું ચુનાનું પાણી પાવા કરવું.

આબરોન ધણી નબળાઈ થઈ ગઈ હોય તો નીચે જણાવેલી દવા.

ઝો મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી દાડામાં ૩ વાર પ્રાવી.

સોલ્યુશન આવ સ્ટીકીનીઆ ... મીનીમ ૧૫

ડીલુટડ નાઇટરોમ્યુરીઆટીક એસીડ દરામ ૦૧

કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ નેનસીના આંઉસ ૪૧

એક કામેલ ડાકટર નામે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાધન
ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાવાની ભલામણ કરે છે.

ડીઅર ફરી પર કલોરીડ ... દરામ ૧

અથવા-ફરીએટ આમોનીઆ સ્પીટરસ ગરેન ૩૦

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ ... મીનીમ ૪૦

લાઇકર મોરફીઆ હેડરો કલોરેટીસ દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૧

એવા રોગને વાસતે એક ડાકટર ભલામણ કરે છે કે પેહેલાં થોડા
દીવસ સુધી ૦૧ દરામ લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ દાડામાં ત્રણ
વાર પાણીમાં નાખી પાવું અને થોડા દાડા વીતા કેડે ૩ થી ૬ દરામ લી-
કવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ અને સાડાચાર આંઉસ પાણી એ બંને-
ને મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી, એથી ઘણો
ફાયદો થાય છે.

અથવા-ઝોવીસ કલાકમાં ખોરાક દાખલ ફક્ત ૩ ~~શી ૪~~ શેર દુધ
પાયુ હોય, અને બીજી કંઈ પણ ખોરાક આપ્યો ન હોય તો પેસાળમાંથી
સાકરનો ભાગ થોડા દાડામાં કમતી થાય છે.

ઉપલા રોગ શીવાય બીજાં કેટલાં એક દરદોમાં પેસાળ વધારેવાર તે
મજ વધારે થાય છે, વાસ્તે જો એમ હોય તો એ ભુંડા મરજની ધાસ્તી
રાખવી નહીં. દરદો જેવાંકે પોઓ મીનજ તથા હીસટીરીઆવાળી ઝોરતને
પરમીઆના દરદમાં તેમજ તનફુરસ્ત માણસને થંડીની વખતમાં પીસાળ-
ની હાજત વધારે વાર થાય છે તેમજ પેસાળ વધારે ઉતરે છે, અને કેટ-
લીએક વખતે નખળાઇમાં પણ પેસાળ વધારે આવે છે. વાસ્તે એમ જ
ણાય તો ઉપર આપેલા પરીક્ષાઓથી ચોક્કસ કરી સંકા મટાડવી, ઉપલી
દવાઓ ન મળી આવે તો—

ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીશે. ૨૮૭

લોદર, હરડાં, કાચકળ, નાગરમોથ, વાવડોંગ, કાળીપાટ, સાદડ, ધ-
માસો, અજમો, વાવડોંગ, દારૂ હળદર, નાગરમોથ, મોરચણીનાં પાન એ
સરવે સરખે ભાગે લેઈ તેમાં નાગરમોથ એ ભાગ લેઈ ખારીક વાટી તે-
માંથી રેતી બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર રા નાંખી ઉ-
કાળી બાકી પાણી રૂબ બાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં રેતી બાર મધ ના-
ખી દર રોજ પાવું.

ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીશે.

(રીનલ કેલ્ક્યુલી એન્ડ ગ્રેવલ—Renal calculi and gravel.)

નીશાની—દરેક પુરૂષ અથવા સ્ત્રીને ડુંદીની હારમાં બંને બાજુએ
પીડની તરફ એ ગુરદા થાય છે, તે બંને ગુરદામાં અથવા એકમાં એ જાત
ની રેતી થાય છે. એક કઠણ જાતની તથા બીજી નરમ જાતની પેસાબને
કાચના વાસણમાં થોડો વખત સુધી રહેવા દીધાથી તેમાં રેતી હોય છે. તે
નીચે બેસી જાય છે.

કઠણ અથવા લાલ જાતની રેતી ઇંટની બુકી જેવી અથવા લાલ
કીરમજી રંગની હોય છે. તેને બંને આંગણાં વચ્ચે દાખવાથી રેતીની મા-
ફક કઠણ લાગે છે. અથવા મોટી હોય તો તેની બુકી થઈ જાય છે. જ્યાં
સુધી રેતી ગુરદામાં હોય છે ત્યાં સુધી દરદ થતું નથી, પણ જ્યારે ગુર-
દામાંથી પેસાબના ડ્રુકામાં જવા સારૂ મુતનાળમાં જાય છે, ત્યારે તે
સાંકડી નળીમાં એકાદ સાંકડી ખુતી જાય છે. ત્યાં તેમાં દરદ થાય છે. કોઈ
વખત તે રેતી પેસાબને રસ્તે બહાર નીકળતી નથી, તો ડ્રુકાનામાં એકઠી
થઈ તેની પથરી બંધાય છે. આ જાતની રેતીની પેસાબ દીવા ઉપર ગરમ
કરી હોય તો તે રેતી પીગળતી નથી. આ જાતની રાત્રી રેતીમાં મુખ્ય ક-
રીને એક અટાશવાળો ભાગ આવે છે, જેને પુરીક આસીડ અથવા
લીટીક આસીડ કહે છે. આ પુરીકઆસીડ બીજા ખારો જેવા કે સોડા,
આમોનીઆ વીગરે સાથે મળેલી હોય છે.

૨૮૮ ગુરુદાસના પદો થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વધે.

નરમ જાતની રેતી આદાના જેવી નરમ તથા સફેદ હોય છે. આ જાતની રેતી યુવાની તથા બીજી જે ખટાસવાળી માંજે જોને ઓછાલીક આસીડ તથા ફોસ્ફોરીકઆસીડ કહે છે તેની બનેલી છે. આ જાતના પેસાબને ગરમ કસ્યો હોય તો તે થોડી રેતી પેસાબ સાથે પીગળી જાય છે.

રેતી બંધાવાની મુખ્ય ત્રણ નીશાનીઓ છે.

૧ બી. ગુરુદા આગળ જાણુક દુખ્યા કરે છે.

૨ જી. કોઈ વેળા ગુરુદામાંથી રેતી જતી વેળા ઓછું તો સકત ૬-૨૬ થાય છે કે, દરદીથી તે ખમીશકાતું નથી. અને તેથી તે ખેસુધ થઈ જાય છે, તથા તેનું શરીર પાણી પાણી થઈ જાય છે. આ દરદ કોઈ વેળા ઘણા કલાક સુધી રહે છે.

અને જ્યારે રેતી ગુરુદામાંથી ટુકનામાં આવે છે ત્યારે તે નરમ પડે છે.

૩ જી. પીશાબ સાથે લોહી જાય છે.

આવા દરદની વખતે દાખવા કરતાં ઉપર સેક કરવાથી દરદ નરમ પડે છે.

સખખ—ઘણું કરી જોયો વરણના લોકો જોયોને ઘણા જોયો ખોરાક ખાયા મળે છે, અને તેઓ એક ટુકાણે પડી રહે છે, અને તરેહવાર જાતના સરખતો તથા દારૂઓ પીએ છે, અથવા થંડી અને બીનાસ વાળી જગામાં રહેવાથી, ઘણી ખટાસવાળી વસ્તુઓ ખાધાથી, અથવા ગંદીવાના ઘણીને લાલ રેતીનું દરદ થાય છે.

બોળી અથવા નરમ જાતની રેતી જોને ફોસફેટ આવ લાઇન અથવા યુના વાળી રેતી કહે છે, તે ઘણું કરીને ગરીબ દુરબળ લોકો જોયોને પુરતો ખોરાક નથી મળતો તેને થાય છે. તેમજ ખાવામાં બદપરેજી રાખવાથી અજીર્ણની નીશાની સાથે થાય છે.

ઉપાય—જોયોને રાતા રંગના રેતી જતી હોય તેઓને ઘણાં જોયાં પકવાંનેને બદલે હલકો ખોરાક જલદી પચી શકે એવો આપવો. દારૂ બીજા કશું પાવો નહીં. કસરત કરાવવી, ગરમ કબજે હમેશાં પેહેરાવી રાખવો, ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો નીચે જણાવેલી છ દવાઓમાંથી ગમે તે એક નો હલકો જીલાબ આપવો. અને બીઠીઆવોટર અથવા લીચીવોટર પીવા આપવું.

ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીચી. ૨૮૬

કરીમ આવ ટારટર   સુનામખી   એપસમ સાલ્ટ
ગરમાળો   રૂપાઈ   કાળી દરાખ

ઉપર પરમાણુ સંભાળ લેવાથી રેતી થતી અટકે છે. રેતી જતી વેળા અતીસે દરદ થતું હોય તો ગુરદા આગળ ખસખસનાં ફીડવાનો ગરમ સેક કરવો. દરદીને ગરમ પાણીમાં કમર સુધી અરધો કલાક સુધી તેમાં ખસખસનાં ફીડવાં નાંખી બેસાડવો. ગુરદાની જગો ઉપર ટીચર આપી બેલાડોના કલોરોફોરમ એ ત્રણે સરખે ભાગે મળવી તે ઉપર લગાડવી અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી પોણું વાંદન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાત્રી.

ગુંદ   ...   દરામ ૩
પોટાસાઆઈઓડાઈડ...   દરામ ૦ થી ૦ા
પોટાસા બીકાર્બોનાસ ...   દરામ ૨
અથવા સોલ્યુશન આવ પોટાસ.દરામ ૨
એસીડ સીટ્રીક   ...   દરામ ૧
ટીચર આવ હેનબેન ...   દરામ ૨
સ્પીરીટ આવ નાઈટ્રીક ઇથર.દરામ ૨
ઈનફ્યુઝન આવ લીનસીડ.   આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મળવી તેમાંથી પોણું વાંદન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ફોસ્ફેટ આવ સોડા   ...   દરામ ૪
ગુંદર   ...   દરામ ૩
સ્પીરીટ ઇથર નાઈટ્રસ   ...   દરામ ૨
ટીચર આવ હેમલોક   ...   દરામ ૨
ઈનફ્યુઝન આવ બુકુ   ...   આંઉસ ૮

અથવા દરદ ઘણું થતું હોય અને ઊંધ ન આવતી હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી પાવું અને દરદ જરો રહે તો ત્રણ કલાક પછી બાકીનું બીજુ ગલાસ પાવું. તેને કેફ જણાય અને તે પડી રહે તો તેને પડી રહેવા દેવો.

૨૬૦ ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીંછી.

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ ... મીનીમ ૨૦ (વીસ)

ઇથર સલફ્યુરીક ... ... મીનીમ ૧૫

પાણી ... ... આંઉસ ૨

સોડાની ઉપલી દવાઓ સીવાય બીજી કોઈ પણ દવા આપવી નહીં, કારણકે ગુરદામાં ફાસફેટ આવ સોડા પીગળી જાય છે. તો પણ કાર- ખાનૈટ આવ સોડા તેજ રીતે પીગળી જતો નથી. તેથી ઉલટુ પથરી બંધાવામાં જે ખટાસ વાળી વસ્તુ આવે છે તેની સાથે મળી જઈ પથરી થવાને મદદ કરેછે વાસતે આવી બીમારીમાં સોડાવાટરને બદલે લીટીઆ વોટર પીવા આપવું સાહે છે.

કાચી કાફીના છત્રીસ દાણા એક આંજીસ કુવાના અથવા નદીના સ્વછ પાણીમાં નાખી એક કલાક સુધી ઉકાળવા અને પછી તે દાણાઓ પાછા બાહાર કાઢી સારી પેંઠે છુંદવા અને પાછા તેજ પાણીમાં નાખીને એક કલાક સુધી વધારે ઉકાળવા. પછી તેમાં વા દરામ સ્પીરીટ ઇથર નાઈટરેસ નાખી તે દાડામાં ગમે ત્યારે એક વાર પાવું. આ પરમાણુ બે મહીના બરોબર કરવાથી જામેલી પથરી હોય તે પીગળી બાહાર નીકળી જાય છે લાલ રેતી વાળાના પેસાબમાં બહુકાગળ બોળવાથી તે રાતો થઇ જશે. જે કાગળ પેસાબ તપાસવાને વાસતે તદ્દુઆર આવે છે.

સફેત અને નરમ રેતી નબળા અને જેને ખોરાક બરોબર નહીં મળવાથી લાંબાં દાડાનું અજીર્ણ ચાલે છે તેને થાય છે. આ પેસાબ થોડો વાર કાચના વાસણમાં રાખી મુકવાથી નીચે ઘોળો થશે જામેછે તેમાં હળદી-આ કાગળને બોળવાથી જો તેમાં ખારનો ભાગ વધારે હશે તો પીળો રંગ બદલાઇને નારંગી અથવા બદામી રંગનો કાગળ થશે. પાછો તે કાગળ કોઈ ખટા-સવાળી ચીજમાં બોળવાથી પીળો થઈ જશે. બહુ કાગળ તથા હળદીઆ કા-ગળ તદ્દુઆર ન મળે તો નીચે પરમાણુ બનાવવા. બહુ કાગળ બનાવવા. ક્ષીટમસ નામની એક ગળીના જેવી ચીજ આવેછે તેને પાણીમાં પીગ-ળાવી તેમાં ઘોળો બ્લોટીંગપેપર બહુરંગ આવે ત્યાં સુધી બોળવો, અને પછી તડકે સુકવી પેસાબની ખટાણ તપાસવા થોડો થોડો ઉપર પરમાણુ કામમાં લેવો. હળદીઆ કાગળ. હળદરનો ટીંચર અથવા હળદરના પાણી-

રદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીણ. ૨૫૧

મ' જો બલોટીંગ પેપર બોળી તડકે મુકવી પેસાબના ખાર તપાસવા
વા સફેત રેતીવાળો પેસાબ તપાસવા કામમાં લેવા.

સફેત રેતીવાળા બીમારને કુવતવાળો પચી શકે તેટલો ખોરાક આ-
પવો. સકતી આવવા ટીચરફેરી પરકલોરીડ ખારકના ઉકાળાની સાથે
પાવો, લીંબુની જાતનો ખટાસવાળો મેવો ખવરાવવો. દાઝ પીવા વીના ન
ચાલે તો થોડો ચેમપેન અથવા ક્લોરેટ આપવો. તથા એસીડ નાઇટ્રેટ
ડીલુટ અથવા એસીડનાઇટ્રો મ્યુરીઆટીક ડીલુટ મીનિમ ૧૫ ધિધ જો
આંદોસ કરીઆતાની ચામાં મેળવી તેમાંથી એક વાંછનગલાસ દાડામાં
ત્રણવાર પાવું. અથવા ખાટાં લીંબુનો રસ તોલા બે લેઈ તેમાં બે આં-
ડોસ પાણી નાખી ૧ આંદોસ એક દાડામાં બે વાર પાવું. એ રસ હમેસા
તાજે લેવા અથવા નાચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગ કરી દાડા-
માં ચારવાર પાવી અને તે ઘણા દાડા મુધી ચાલુ રાખવી.

એસીડ નાઇટ્રો મ્યુરીઆટીક ડીલુટ ...	દરામ ૧
ટીચરફેરી પરકલોરીડ ...	દરામ ૧
ટીચર આવ કેસફેરીલા ...	દરામ ૨
ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબા ..	આંદોસ ૬

અથવા પથરી ટુકડામાં બંધાઈ ચુકી હોય તો એક જાતનું હથીયાર
આવે છે તેને ઇંદરીને રસ્તે ટુકડામાં ખોસી અંદરની પથરીના કટકેક-
ટકા કરી નાખે છે કદાપી તેથી નથી ટુટતી તો ઇંદરી તથા ગુદાની
વચમાં નસતર મુકી ત્યાંથી પથરી કાઢવામાં આવેછે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

ગોખર, ગરમાળાની સીંગ, ડાબડાનામુળ, કાસડાનામુળ, જવાસો,
આંબળાં, પાખાંણબિદ, હરડેદળ એ સરવ બરાબર લેઈ આખુપાખુ બાંગી
તેમાંથી ૩૦૦૦ બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શર ૧૧ માં
નાખી ઉકાળી બાકી પાણી ૩૭ બાર રહે તેને ગાળી તેમાં મધ ૩૧બાર
મેળવી દરરોજ પાવું.

મોટા આંતરડાના નીચેના ભાગનો વરમ.

(ટીફલાઇટીસ—Typhlitis)

નીશાની—પેટની જમણી બાજુએ નીચેના ભાગમાં મોટા આંતર-ડાનો એક ભાગ વરમ થવાથી ધણી વેળા સુજી આવેછે. અંદર ચુંકો તથા કપાતું હોય એમ લાગે. થોડો થોડો તાવ ચઢી ઉતર આવ્યા કરે કોઈ વખત ઝાડો કબજ રહે તો કોઈ વખત ઝાડો બહુ થાય. પેટની જમણી બાજુ તથા તેની નીચે આંગણાંથી દાબી જોવાથી તે દુખેછે. પેટમાં વા પકડેછે અને તે ધ્રુવીને ઢોલ જેવું યાયછે. અટકડી ઉછાળો તથા કોઈ વખત ઉલટી થાય છે. આજરી પોતાની પીઠ ઉપર તથા જમણી બાજુ તરફ જ કોર વાળીને સુઈ રહેછે અને બંને ધ્રુવો પેટ તરફ વાળેલા રાખે છે. આંતરડાના વરમની સાથે તેનું મોઢાણું પડે છે તેનો પણ જો વરમ થાય તો તેથી ખરાબી થાય છે.

સખખ—મોટાં આંતરડામાં ઝાડાની કબજીયતને લીધે ઝાડાની કઠણ, ગાંઠો અંદર બરાઈ જવાથી અથવા કાંઈ નકર ખોરાક અંદર ખુચી જવાથી અથવા પડી જવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—ઉલટી ન થતી હોયતો પહેલાં એરંડીયા તેલનો એકાદ જુલાબ આપવો. બીજો હર કોઈ જાતનો કઠૂણ જુલાબ આપવો નહિ. એરંડીયાથી સાફ ઝાડો ન આવે તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની પીચકારી ગુદામાં મારવી.

એરંડીયું તેલ ... ... ચમચો ૧૧

ટરપેનટાઇન. ... ... ચમચો ૧

કાંજીનું પાણી. ... ... આંઢસ ૧૦

ધજના લોટની અથવા અળશીની પોલટીસ બનાવી તે ઉપર થાંડું ટીંચર ઓપી છાંટી તે ગરમ ગરમ તે દુખતા ભાગ ઉપર બાંધવી અને તે થંડી પડે કે બમે કલાકે બદલ્યા કરવી. ગરમ પાણીના વાંસણમાં આ-જરીને અરધા કલાક સુધી બેસાડવું, અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ બનાવી અંકેકી ગોળી દહાડામાં ચાર વાર પાણી

મોટા આંતરડાના નીચેના ભાગનો વરમ.

સાથે ગળાવવી અને તે ધણા દહાડા સુધી ભરી રાખવી.

એકરૂંકટ આવ ઓપીઅમ ...   ગરેન ૨

એકરૂંકટ આવ ખેલાડોના ...   ગરેન ૨

સોડાવાટર તથા લેમનેટ પાવો, જે હલટીઓ ધણી થતી હોય તો ઉપલી ગોળીઓને બદલે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી. અને બે દહાડા એ દવા આપવાથી હલટી બંધ થાય તો પાછી ઉપલી ગોળીઓ શરૂ કરવી.

બીસમથી સખ નાઇટરસ ...   દરમ ૧૧

એસીડ હેડરોસીઆનીક ડીલુટ ...   મીનીમ ૧૫

ટીચર ઓપીઅમ ...   મીનીમ ૪૦ થી ૬૦

પાણી ...   આંઉસ ૬

બીમાર એકથી બે વરસનું હોય તો ઉપલી દવામાંથી ૧ થી ૨ ચમચો દર ત્રણ કલાકે પાવી.

બીમારને સુવાડી રાખવો. અને પ્રવાહી પદાર્થ ખાવા આપવો.

ઉપર જણાવેલા સઘળા ઉપાય કરવા છતાં આરામ ન થાય તો જમણી બાજુએ બેચાં ફુગાવો થતો હોય ત્યાં થોડી જળો મુકવી અને ગરમ સેક કરવો.

ઉપેલા ઉપાયો કરવ઼ છતાં આરામ ન થાય અને તે પાક ઉપર ચડે અને આંખોની તાવ આવી ધણા ઇરસેવો પડે છે તે વખતે તાવને વારતે ઝીણા તાવમાં બતાવ્યા પરમાણે ધીલાળે કરવા. અને પાકેલા ભાગને નસતરથી અનુભવી માણસે ચીરવું અને તે જખમ ઉપર આવે એવડો ગટાપરચાનો કટકો કાપીને ફલાનલના કપડામાં વીંટાળી તેને પાંખું એક-નરમ ચામડાના કટકામાં વીંટાળી ગાદી જેવું કરી જખમ ઉપર મુકી ઉપર પાટો બાંધી દેવો.

અથવા—તે પાંખું ન હોય પણ જમણી બાજુ તરફ ધણા દહાડા સુધી ખેંચાવો થયા કરે તથા ત્યાં ગાંઠ થએલી જણાય તો ૧ આંઉસ ચરબી તથા ૧ દરમ આઇઓડાઇડ આવ આમોનીઅમ એ અનેને મેળવી સવાર સાંજ તે ઉપર ચોપડવું જેથી તે પીગળી જાય.

આંતરડામાંથી લોહીનું પડવું.

(મેલેના—Melaina)

નીશાની તથા સમય—આંતરડામાંથી કાળા રંગનું કટકાના આ-
કારમાં બંધાએલું લોહી પડે છે, તે ઝાડો કમળ રહેવાથી મરડો થવાથી
અથવા કંઈ તે ઉપર વાગવાથી વીગિરે એવાં કારણોથી તેવું લોહી પડે છે.

ઉપાય—મરડાના આંતરથી લોહી જતું હોય તો મરડામાં બતાવેલા
ઉપાયો કરવા. પણ ઝાડો કમળ રહેવાથી જતું હોય તો સાચું તથા
થંડા પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી. ઝાડો સાફ આવવા પછી ૧ દરામ
ટીંચર આવ એપીયમ તથા ૨ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેની
પીચકારી સફરામાં મારવી. અથવા ઝાડો સાફ લાવવા બા ચમચી ગં-
ધકના ફુલ તથા બા ચમચી કારબોનેટ આવ મેળનેસાઆ એ બંનેને
મેળવી એ પરમાણે સવાર સાંજ ફાકવું. અથવા ગુલકંદ ખાવો. ઉપર
પરમાણે કરવાથી ઝાડો સાફ આવવા પછી બા દરામ લીકવીડ એક્ટ્રેક્ટ
આવ અરગટ પાણીમાં મેળવી દર એકથી એ કલાકે પાવું. જોથી લોહી
બંધ થઈ જશે.

પેટ ઉપર સકત વાગવાથી અથવા ઊંચેથી પડી જવાથી આંતર-
ડામાંથી લોહી જતું હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની સાથે
ગોળીઓ બનાવી તેમાંથી બમે ગોળી જમ જરૂર જણાય તેમ ગણાવવી.

એસીડ ગાલીક	...	...	ગરેન ૪૦
પલમખી એસીડ	...	...	ગરેન ૧૨
અફીણ	...	...	ગરેન ૩

પાડુ અગર એવી બીમારીમાં નબળાઈ થઈ લોહી જતું હોય, તો
બરફના પાણીની પીચકારી સફરામાં મારવી. અથવા ઉપર જણાવ્યા પ-
રમાણે લીકવીડ એક્ટ્રેક્ટ આવ અરગટ આપવું.

આંતરડામાં વળ આવવાથી થતી ચુંકો.

(ઇન્ટરસેપ્શન—Intussusception.)

નીશાની—કોઈ વેળા આગળ આપેલા ચુંકોના ધલાજ કરવાથી તે દરદ નરમ પડતું નથી. અને શકત જીલાખની દવાઓ આપવાથી ઝાડો પણ થતો નથી. પણ આજની આકારી આવેછે. અને ઉલટીમાં અ-રાખ ગંધાતી વીસટા જેવું પડેછે. અને પેટની અંદર ધણો કુખાવો થાયછે. એ પરમાણે થાય તારે આંતરડાએ વળ આવેછે અથવા તેના કોઈ ભાગમાં દબાણ થયુંછે એમ સમજવું. આ રોગમાં સકત ચુંકની સાથે જેમ વખત જાય તેમ પેટ હોલ જેવું થતું જાયછે. આજની પેટના કયા ભાગમાં દરદ થાય છે તે માલમ પડે અને એમ જણાય કે પેટના કોઈ એક ભાગ સુધી પવન આંતરડામાં ચાલીને પછી જાણે અટકી જાયછે. આ બીમારીમાં તાવ આવતો નથી, પણ પરસેવો પડી શરીર થંડું થાયછે.

સમજ—સાધારણ ચુંકના દરદમાં આંતરડાના માંસમાં આંકડી આવેછે. પણ આ સકત ચુંકની બીમારીમાં આંતરડાનો કોઈ ભાગ વળ આવે જાયછે, જેથી આંતરડાનો નળ બંધ થઈ જાયછે. તેથી અંદરના ઝાડાનો કચરો વળ આવેલા ભાગથી નીચે ઉતરી શકતો નથી તેથી તે કચરો ઉલટી થઈ મોઢાને રસ્તે બાહાર પડેછે. વખતે આંતરડાના કોઈ ભાગ ઉપર દબાણ થાયછે. (જેવું કે આંતરડાના આજનીમાં) તારે પણ એવી નીશાની થાયછે.

ઉપાય—સાધારણ ચુંકોનો ધલાજ કરવાથી તે નરમ પડે, અને જીલાખથી ઝાડો પણ ન છુટે. તો તપાસવું કે આંતરડાના અથવા ગોળાનો આજની બીમારને છે જો તે હોય તો તેને ઉપર ચડાવવા ઉપાય કરવો.

વળી કેટલાએકને ડુંઠો નીકળેલો હોયછે. જો તે હોય તો તે ખસાડવો. એ પરમાણે તપાસ કરવા પછી પણ દરદ જારી રહે તો એરંડીયા તેલની અથવા ગરમ પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી એ ઉપાય બે ત્રણ વાર કરી જોવો. તેમજ સકત ચુંકની બીમારીમાં બતાવા પરમાણે જીલાખ

આપવા. પણ જ્યારે સકત જીલાબથી ડાડો ન થાય અને ઉપર પરમાણે નીચાનીઓથી ખાતરી થાય કે આંતરડાએ વળ આપાછે તો જીલાબની દવા આપવી બંધ કરવી. કારણ કે તેથી નુકશાન થાયછે. અંન અથવા કંઈ સોજ પેટમાં ટકી શકતી ન હોય તો સેરવા દુધ અથવા કાંજી એવી વસ્તુની ગુદામાં પીચકારી મારવી જોઈ જીવને આધાર મળે. દરદ બહુ થાય તો દરદ નરમ પાડવા અફીણ ગરેન ૦૦ થી એક લઈ તેની એક ગોળી કરી દાહાડામાં એક વખત ગળાવવી. અને જરૂર પડે તો એ પરમાણે એ અથવા ત્રણ વખત ગળાવવી. પેટને હાથથી સારી પેઠે યોજવું. જોઈ વખતે પોતાની મેળે આંતરડાનો વળ નીકળી જશે. પેટને જોરથી યોજવું નહીં. અથવા ડાડો ધણા દીવસનો કબજ હોય, ને જીલાબ આપવાથી થતો ન હોય તો નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી રટમકપમ્પથી તે ગુદામાં પીચકારી મારવી, અને પછી ત્યાં કુઓ દેઈ દેવા, જોઈ તે દવા બાહાર નીકળી ન જાય.

કાસટર ઓઈલ ... ... આંઉસ ૧૦

ટરપેનટાઈન ... ... દરામ ૪

ટીચર એસાફાઈડા ... ... દરામ ૨

કાંજીનું પાણી ... ... આંઉસ ૧૮

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ઉપર પરમાણે ગુદામાં પીચકારી મારવી.

ક્રોટન ઓઈલ ... ... મીનીમ ૩ થી ૬

કાસટર ઓઈલ ... ... દરામ ૪

ટીચર એસાફાઈડા ... ... દરામ ૨

કાંજીનું પાણી ... ... આંઉસ ૧૮

ઉપલા ઉપાયોથી ડાડો ન આવે તો તે દવા એકદમ બંધ કરવી અને નીચે પરમાણે ઉપાય કરવા ચુકવું નહીં.

આજરોને ક્લોરોફોર્મ સુંઘાડી ધોડો બેસુધ કરી ૩ થી ૪ દરામ બાઈ કારબોનેટ આવ સોડા પાણીમાં સારી પેઠે પીગળાવો તેની પીચકારી ગુદામાં મારવી. અને પછી ૨ થી ૩ દરામ એસાડ ટારટારીક પાણીમાં

ઝળવી તેની પીચકારી પણ ગુદામાં મારવી, અને પછી ગુદા ઉપર હાથ દાખી રાખવો. આ અને દવાઓની ઝળવણીથી આંતરડામાં પવન ઉત્પન્ન થશે અને તેથી આંતરડાં એટલાં તો કુલશે કે જોથી આંતરડાનો વળ પોતાની ઝેળે નીકળી જશે. અને થોડા વખતમાં ગુદાને રસ્તે સાફ આડો આવશે. આ ઉપાય ઘણો સારો છે.

અથવા નીચેની દવાઓને ઝળવી તેની ત્રણ ગોળીઓ કરી અંકેકી ગોળી દર ચાર કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી. અથવા પેટ ઉપર ગરમ સેક કરવો.

એકરેક્ટ આવ બેલાડોના	...	દરામ ૧
એકરેક્ટ આવ ઓપીયમ	...	દરામ ૧
એકરેક્ટ આવ પોપી.	...	આંઉસ ૨

આબ્જરીને ગરમ પાણીના વાસણમાં બેસાડવો. અથવા આબ્જરીને ક્લોરોફોર્મથી બેસુધ કરી ધમણની મદદથી ગુદાને રસ્તે અંદર પવન દાખલ કરો હાથ તો તેથી આંતરડાનો વળ નીકળી જાય છે. ઘણી ઉંચેથી થંડા પાણીની ધાર રેડવાથી ફાયદો થાય છે.

જ્યારે ઉલટીની તથા આડાની દવાઓ આવવાથી, ગુદામાં દવાની પીચકારી મારવાથી, ગરમ પાણીના વાસણમાં બેસાડવાથી વીગેરે ઉપાય થી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવા સંધળી પાછી દેવી. અને જરૂર જણાયતો દર ત્રણ કલાકે પાવી. આ દવાથી અતિ ઘણો ફાયદો થાય છે.

એપસંમ સાલ્ટ	...	...	દરામ ૧
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	...	મીનીમ ૧૦
લાઈકર એટ્રોપી	...	...	મીનીમ ૨ થી ૫
ઈથર આવ ઓરેન્જ	...	...	દરામ ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૧

ઉપલી દવા ઘણી ઝેરી છે વાસ્તે તે હુંશીયાર માણસે વાપરવી.

હરસ.

હરસથી લોહીનું જવું.

(પાઈડિસ ઓર હીમોરો હોઈડિસ—Piles or Haemorrhoids).

નીસાની—ગુદાની પાસે નાના મસા થાયછે, તેને આપણે હરસના નામથી ઓળખીએ છીએ. હરસના મસાની બે જાત કરવામાં આવીછે. જ્યારે તે ગુદાની પાસે અથવા ફરતા હોય, અને તે દેખાતા હોય તે બાહારના મસા કહેવાય છે. અને જ્યારે તે ગુદાની અંદર હોય અને તે જણાતા નથી ત્યારે તેને અંદરના મસા કહેછે. આ મસામાંથી લોહી નીકળેછે. વાસ્તે તેને ડુજતા મસા કહેછે. અને બાહારના મસામાંથી લોહી નીકળતું નથી, વાસ્તે તેને સુકા મસા કહેછે. બાહારના હરસના મસા જ્યારે તરતના અને નાના હોય ત્યારે તેમાં સેહેજ ગરમી લાગે. કીડ અને ખરજ થાય, ઝાડે જવા પછી તેમાં બાર લાગે અને મસામાં ધીમું મીઠું દરદ થાય. દરદની સલક છેક કુલામાં અને ગુદામાં લાગે. જિજી રહેવાથી તથા ચાલવાથી દરદમાં વધારો થાય.

અંદરના હરસના મસા હોય તો ગુદામાં કીડ લાગે, બળતરા બળે, અકરસાટ અને દરદ થાય, ગુદામાં કુંઠ ઝીજ ખુચતી હોય એમ જણાય. ઝાડે ગયા પછી ધણો વખત સુધી આંખરીને કાંસવું પડે. અને જાણે હજી બીજાં ઝાડો આવશે એમ લાગે, વખતે ઝાડે જતા આંખરીને એટલું તો કાંસવું પડે અને ડુખાવો તથા દરદ થાયકે આંખરી ઝાડો રોકી રાખે પણ છેવટ તેને જવું પડે, ત્યારે ધણું દરદ થાય અને ઝાડો ઉતરે, એ પ્રમાણે દર વેળા ધણું કાંસવાથી ધણીવેળા આમજ નીકળે છે, અને તેની સાથે ડુજતા મસા બાહાર નીકળે છે. એ પરમાણે નીશાંત્રીઓ જણાવા પછી વખતે એકદમ ઝાડાને રસ્તે લોહી પડે જે લોહી થોડું હોય તો તે પડા પછી ડુખાવો નરમ પડે પણ જે લોહી ધણું પડે તો શરીરમાં નબળાઈ આવે, ચેરો ફીકો થાય, લોહી લાલ કીરમજ જેવું હોય છે અને તે ટીપુ ટીપુ પડે છે, અને વખતે ધારથી પડે છે.

સખખ — આખો દાડો ખેસીને કાઢવાથી, થોડી મનત કરી સારો ખો-
રાક ખાવાથી, મસાજો તથા જલદ દાર પીવાથી, ઘણી ઉત્તેજન થાણી
થંડી વસ્તુઓ પીવાનો માવરો રાખવાથી, હમેશાંની કબજીઆતથી ઘણું
કાંસવાથી, કંમરની આસપાસ તંગ કમરપટો બાંધી રાખવાથી, સકત
જીલામની દવાઓ ઘડી ઘડી લીધાથી, ગરમ હવામાં રહેવાથી, હવાએલી
અથવા બીની જગો ઉપર ખેસવાનો માવરો રાખવાથી, ગરબવંતી સ્ત્રીને
ગરબના દવાણુથી, અને એ સીવાય કાળજીના તથા તલીના દરદથી આ
રોગ થવાને મદદ મળે છે. પુખ્ત ઉમરે આ રોગ વધારે થાય છે, અને
તે વખતે વારસા તરીકે પેઢી દર પેઢી ઉતરતો મળે છે.

જે કારણથી દરદ ઉતપ્પન થયું હોય તે સોધી કાઢી દૂર કરવું.

અંદરના હરસના મસાનો ઉપાય—

(ઇન્ટરનલ ઓર બ્લીડીંગ પાઇલ્સ—Internal or bleeding piles).

લોહી ઘણું જતું હોય તો ૦ા ચમચી લીકવીડ એક્ટ્રેક્ટ આવ અ-
રગટ દર ત્રણ કલાકે ૧ આંહિસ પાણીમાં પાવું, અને પછી ઝાડો સાફ
લાવવા ૪ દરામ કરીમ આવટારટર તથા ૨ દરામ ગંધકના ફુલ એ બંનેને
મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકું દાડામાં ચાર વાર . મધમાં
ચઠાડવું અને તે એક ચહીનો સુધી તે જારી રાખવું તથા ૦ા ગરેન
પોડોફીલીન ૧ આંહિસ પાણીમાં મેળવી રાત્રે સુતી વેળા દર ત્રણથી ચાર
દાડાને આંતરે પાવું અથવા ૫ ગરેન બ્લુપીલ ગળાવવી. અથવા નાએ
લખેલી દવાઓનો પાક કરી એક કાચના વાસણમાં ભરી રાખવો, તેમાંથી
એક ચમચી ભરી દર ત્રણ કલાકે ઝાડો સાફ આવે ત્યાંસુધી ખવરાવવો.

ગંધકનાં ફુલ	...	આંહિસ ૧
પલવીસ જ્વલપ	...	દરાંમ ૧
બાલસમ આવ કોપેઇબા	...	આંહિસ ૦ા
સુંકનો બુકો . .	...	દરાંમ ૦ા
કરીમ આવ ટારટર	...	આંહિસ ૦ા
સાકરનો સારો	...	ઘોડો

હરસનું લોહી બંધ કરવા ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ લાઇકરફરી પરનાખ-

ટ્રેડીસ દર ત્રણ કલાકે ૧ આંઉસ પાણીની સાથે પાવું, તથા ૮૦ મીનીમ ટીઅરઓપી અને મે આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાંથી અરધ સવારમાં તથા અરધું સાંજે પીચકારી વડે ગુદામાં દાખલ કરવું. અથવા ૩ ગરેન અરગોટીન તથા ૧૦ ગરેન ગુંદરનો ભુકો, એ બંનેને મેળવી તેની એક ગોળી બનાવી તે સવારમાં અને બીજી એવી બનાવી તે સાંજે ગુદામાં દાખલ કરવી, આ ગોળીઓથી ઘણો ફાયદો થાય છે, એથી સોહી જવું બંધ થશે એટલુંજ નહીં પણ હરસની નસોનો સોજો મટી તે આરામ થઈ જશે.

અથવા—૧ લોલા ફટકડી એક બાટલી પાણીમાં પીગળાવી તેની પીચકારી અથવા ૨ લોલા માયાફળની ભુકી કરી તે ઉપર ૧ રતલ ખજ ખજતું પાણી નાખવું, અને થંડું પડે કે તેના નીતરા પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી, એથી પણ સોહી બંધ ન થાય તો ૪ દરાંમ ટીઅરફેરીપર કલોરીડ અને ૧૦ આંઉસ થંડા પાણીમાં નાખી તેની પીચકારી ગુદામાં દરરોજ મારવી, ઝાડે જતાં કાંસતા મસા બાહાર નીકળે તો તેના ઉપર બરફ લગાડવો અથવા ટીઅરફેરીમાં લુગડુ બોળી તેના ઉપર મુકી જરાવાર દાખી રાખવું, અથવા તે ઉપર ફટકડીની ભુકી દાખવી, અથવા તે હરસોને સીપીઆ વતી પકડી રેશમની દોરીથી મજબુત બાંધવા અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ બરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું નેથી તે સોહી ઘણું કરી બંધ થશે.

ગલીસી રાંધન ... દરાંમ ૨૫ થી ૪

એસાડ સીટરીક ... દરાંમ ૨

ટીઅર આવ કારડામોમ... દરાંમ ૩

પાણી ... આંઉસ ૮

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી અ-
કેડી ગોળી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

પલંમબી એસાટ ... ગરેન ૮

અફીણ ... ગરેન ૧ (એક)

ફનફેસન આવ રોઝીસ ... ગરેન ૫

અથવા — ત્રીજે લખેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી ૧ વાઈન ગ્લાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

એસીડ ગાલીક ... ગેરેન ૪૦
એરોમેટીક સલફ્યુરીક એસીડ દરાંમ ૧
ટીચર આવ સીનેમોમ ... દરાંમ ૪
ડીસ્ટીલ્ડ અથવા મોખુ પાણી. આંઉસ ૮

ઉપલી તત્ત્વોથી ઘણે દરજ્જે આરામ થઈ જાય. વખતે તેનું ઘણું જોર થઈ જવાથી આરામ થતો નથી. ત્યારે તેના ઉપર સંભાળથી નાઈટ્રીક એસીડ મુકવામાં આવે છે. તેથી આરામ ન થાય તો તેને ક્લોરો-ફોર્મ સુંઘાડી નસતરથી અંદરના મસા કાપી કાઢે છે, જેથી એકદમ આરામ થઈ જાય છે. પરંતુ એ કામ ઘણાજ કુશીલાર માણસનું છે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો,

હરડેની ઊલ	...	...	તોલા ૨૦
ચીતરક	...	...	,, ૫
સુંક	...	...	,, ૫
સોધ્યાં બીલામાં	...	...	,, ૨૦
કાળાં તીખાં	...	...	,, ૫
પીપરીમુળ	...	...	,, ૫
લોંડીપીપર	...	...	,, ૫
જીર	...	...	,, ૫
રાવિલ સુરણ	...	...	,, ૨૧

એ સરવેને ઝીણાં વાટી સરવથી બમણો ગોળ નાખી તેની તોલા પાંચ બારની ગોળીઓ બનાવી તેમાંથી ગોળી એક દર રોજ ખાય તો હરસ જાય.

અથવા લીંબડાનાં પાન, કરેણનાં પાન, ગોળ, કડવી તુમડીનું મુળ, એ સરવ બરાબર લેઈ કાંજીના પાણીમાં વાટી હરસના મસા ઉપર લેપ થો. ડા દહાડા કરવાથી આરામ થશે. અથવા હળદર, કડવા તુરીઆનું મુળ, આકડાનાં પાન, સરગવાનું મુળ, એ બધાં સરખે ભાગે લેઈ કાંજીના પાણીમાં વાટી મસા ઉપર થોડા દહાડા લેપ કરવાથી ખરી પડશે.

હરસ દુઝતા હોય તો, લીંબાળીના ઠળીઆનાં મીજ અને એળીઆ એ બરાબર લેઈ ખરલમાં પાણીથી બારીક વાટી રતી એક પરમાણુની ગોળીઆ વાળી ગોળી એક રોજ સવારમાં દીન અગીઆર સુધી લે તો લો-હી બંધ થાય. અથવા નાગલા કુવેલીનાં પાન રૂપીઆ પોણા બે બાર ગ્રીણાં વાટી ગાયના ઘીમાં નાંખી સાત દીવસ દર રોજ પાવાં. અથવા લીંબાળીના ઠળીઆનાં મીજ, રસવંતી, ખરાસકપુર, લીલાગર, એ સરવ બરાબર લેઈ પાણીમાં બારીક વાટી મસા ઉપર દર રોજ લગાવવાં. આ ઉપાય સારો છે. અથવા ખોડીકલાર અથવા ગોરખમુંડી રંગા બાર કુધ શેરે ગા માં નાખી દસ બાર રોજ પાવું.

બહારના મસા.

(એક્સ્ટરનલ પાઇલિસ External piles)

ઉપાય—ઝાડો કબજ હોય તો અંદરના મસામાં ખતાવેલ ઉપાયો કરવા, અને ઝાડો સાફ લાવવો. અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ખોળી તે હરસથી સુન્દેલા ભાગ ઉપર બહારની બાજુએ મુકવો.

હરડાંખેડાનો બુકો ... દરામ ૧

ઠોંચર આપી ... આંઉસ ૧

સુગરલેડનું પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે હરસ ઉપર ચોપડવી.

એસીડટાનીક ... ગરેન ૨૦

એસીડેટ આવ મોરફીઆ ... ગરેન ૨

ચરબી ... આંઉસ ૧

અથવા હરસ સુન્દેલા હોય અને દરદ ઘણું થતું હોય અને તેમાંથી લોહી જતું ન હોય તો, આબરની ગરમ પાણીના વાસણમાં ખેસાડવો અથવા ખુરસી ઉપર ખેસી બધાં લુગડાં કાઢી ગરમ પાણીનો બાફ ગુદા ઉપર આપવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનો મલમ ખતાવી સવાર સાંજ હરસ ઉપર ચોપડવો.

હરડાંબેડાનો ભુકો	...	દરામ ૨
કપુર	...	દરામ ૧
ઉનું કરેલ મીણુ	...	આંઉસ ૧
દીંચર ઓપી	...	દરામ ૨

અથવા હરસને કાપી નાખી તે ઉપર કાસટીક લગાડવી. અથવા ૩ ભાગ ઓરપાંમિન્ટ તથા એક ભાગ સોમલ એ બંનેને મેળવી તેની ભુકી છ દહાડા સુધી હરસ ઉપર ભભરાવવી, અને તે મુક્યા પછી તેના ઉપર ગરમ આઠાનો સેક કરવો આ ઉપાય ઘણો સારો છે—અથવા ત્રણ ભાગ સોમલ તથા એક ભાગ કોરોસીવ સબલીમેન્ટ એ બંનેને મેળવી તેનો ઝીણા ભુકો કરી હરસ ઉપર છ દહાડા સુધી ભભરાવવો. અને તે સુકાઈ જાય કે તરત તે ઉપર અળમીની પોલટીસ મુકવી. અને તે પછી મુડદારસીંગને માંખણમાં મેળવી તેનો મલમ કરી તે લગાડવો. તથા ૧ થી ૨ દરામ ગત્રીસીરાઈન પાણીમાં મેળવી સવાર સાંજ પાવું. અથવા કળી-ચુનો, સાજી, ટંકણપાર, મોરચુનું, એ સરવ બરાબર લેઈ લીંબુના રસ-માં ત્રણ દીવસ સુધી પલાળી રાખી પછી તે મસા ઉપર ઓપડવું.

નખળાઈ અથવા સુસ્તી.

(જેનરલ ડેબીલીટી—General Debility.)

સખખ—શરીરની અંદર નખળાઈ મુખ્ય ત્રણ કારણોથી થાય છે.

૧ જી—માયાનું બિજી અથવા તેના તંતુઓ કોઈ પણ કારણથી નખળા પડી જવાથી.

૨ જી—પાચન શક્તિ ઓછી થવાથી, ખોરાક સારીરીતે નહીં પચવાથી,

૩ જી—શરીરનું લોહી કોઈ કારણથી ખગડવાથી, અથવા લોહી તદ્દન નખળી પડી જવાથી, નખળાઈ થાય છે. આજરીની માદ અથવા સ-મરણ શક્તિ ઓછી થાય છે, માયુ ડુબે છે, આંખે ઝાંખ મારે છે અને કાનમાં કંસોરા અથવા તમરાં બોલાના જેવો અવાજ થાય છે.

ઉપાય—પેહેલુ કારણ બિજી અથવા તેના તંતુઓ નખળા પડી જવાથી

નખખાઈ થઈ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની આઠગોળીયો ખનાવી બન્ને ગોળી દહાડામાં ચાર વાર ગળાવવી.

કવીનાંધન સલફસ	...	ગરેન ૬
એક્ટ્રાક્ટ આવ નકસવોમીકા...		ગરેન ૨
વેલરીએનેટ આવ ઝીંક	...	ગરેન ૬
એક્ટ્રાક્ટ આવ જૈનસીયન	...	ગરેન ૧૦

અથવા કવીનાંધન વાઈન પાવો. અથવા ૧ ચમચો કેમીકલ ૫ : પાણીમાં નાખી સવારે સાંજ પાવું.

ખીજ કારણને લીધે એટલે પાચન શકતો ઓછો થવાથી, ખોરાક સારી પેઠે નહિ પચવાથી, નખખાઈ થઈ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને બે ચમચા બરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવો.

સલફેટ આવ આયરન	...	ગરેન ૮
કવીનાંધનડી સલફસ	...	ગરેન ૧૦
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	દરામ ૧
કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ જૈનસીયન. આંઉએ ૮		

બપોરે જમતી વખત ખીર પાવો, તેમજ ગોસ્તનો ખોરાક આપવો. નારંગીની સુકી છાલ અથવા કેમોમાઇલ ફુલ અથવા સીનઝેના બાર્ક અથવા કોલમ એ ચારમાંથી ગમેતે એકનો ઉકાળો કરી પાવો અથવા સુંઠ પીપળામુળના ગંઠોડા, એલચી, ધુદીનો, ઘોળાંતીખાં, તજ, વરીયાળી અને કોલમ એ સઘળી દવાઓ થોડી થોડી લેઈ તેને ખાંડી થોડા પાણીમાં ઉકાળી તે ગાળી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. ઝાડો કબજ રહેતો હોયતો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની પંદર ગોળીઓ ખનાવી એકેકી ગોળી બે વાર ગળાવવી.

એક્ટ્રેક્ટ આવ એલોઝ	...	ગરેન ૩૦
ઓપલ આવ કલોઝ	...	ટીપાં ૩
ડેસ્ટીલ સોપ	...	દરામ ૦૧

અથવા ત્રીજી કારણ એટલે શરીરમાંનું લોહી ખગડવાથી, અથવા લોહી નખજ થઈ જવાથી, શરીરમાં નખખાઈ થઈ હોયતો નીચેની દવાઓને

મળવી તેમાંથી પોણું વાંછન ગલાસ ભરી દહાડામાં ચાર વાર પાવું.

કવીનાઇનડી સલફસ	...	ગરેન ૬
ટીઅરફરી પરકલોરીડ	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૬

જીવ ધુળે તે વીસે.

(નર્વસનેસ—Nervousness.)

નીશાની તથા સખખ—નખખાઇથી અથવા ઘણો દાર પીવાથી. મિજનાં અંદરના દરદોથી, ઘણો સ્ત્રીસંભાગ કરવાથી, કામકાજ વીના આખસુ ખેસી રેવાથી, લાંબા દાડા મુધી અજીણી બીમારી ચાલવાથી, કલેબનાં દરદોથી, અથવા સ્ત્રીનિ દસતાંન બરાબર નહી જવાથી, જીવ ધુળે છે. જરા જરામાં ધાસફો અને ફાળ પડે છે. શરીર થંડુ રહે છે. છાતીમાં ધબકારો થયા કરે છે. વાતચીત કરવા ગમતી નથી. જાણે બીમારના ઉપર કાંઈ આફત આવી પડવાની હોય એમ તેને લાગે છે. આ પરમાણનાં ચોંટા મિજમાંથી અથવા બરડાની યુડમાંથી નીકળેલાં તંતુઓ જે-એ આખા શરીરમાં ફરી વળેલા છે, કે જેઓ માંસના લોચાઓને હાલ ચાલ કરવાની શક્તી આપે છે. અને શરીરના ભાગને ચેતન શકતી આપે છે તેઓમાં કેટલાં એક કારણથી બીગાડ થવાથી આ મરજ ઉઠવાનું કારણ બને છે.

ઉપાય—આબરનીના દરરોજના ખોરાકમાં ફેરફાર કરવો. ચોખ્ખી ખુલ્લી હવામાં દરરોજ ફેરવવું. અને નીતી સંબંધી બાબતોમાં જીવ પરોવાય એવી પેરવી કરવી. આબરનીને પ્રવાહી ખોરાક આપવા કરતાં માંસ જેવો નકર કુવતવાળો ખોરાક આપવો. કાંઈપણુ ગરમ વસ્તુ આધામાં અથવા પીધામાં કમ આપવી. બનતાં મુધી થંડી ચોળી આપવી. કસરત કરાવવી. જલદદાર પાવો નહી. જીવ ખુસ રહે તેમ કરવું. ચીંતાતુર ખેસી રહેવું નહી. તેને દવા તરફ નીચે લખેલી દવાઓને મળવી તેમાંથી પોણું વાંછન ગલાસ ભરી દર તરણ કલાકે દાહાડામાં ચારવાર પાવી અને

૩૦૬ જીવ ખેતાખ મારી જય અથવા ચકરી આવે તે વિશે.

તે ઘણા દાહડા સુધી જરૂરી રાખવી.

લાઇકર રૂટીકીનાઆ	...	મીનીમ ૨૦
ટીચરફરી પરકલોરીડ	...	મીનીમ ૪૦
કવીનાંઇનડી સલફસ	...	ગરૈન ૪
ડીલુટડનાઇટરો મ્યુરીઆટીક એસીડ	...	દરામ ૧
ઇનફ્યુઝન આવ સીનકોનાબારક	...	આંજસ ૬

ઉપર પરમાણુ તજવીજ તથા દવા આપવા છતાં આરામ ન થાય તો કોઈ કામલ ડાકટરની સલાહ લેવા કેહેવું.

જીવ ખેતાખ મારી જય અથવા ચકરી આવે તે વીસે.

(ફેન્ટીંગ ઓરસ્વુનીંગ—Fainting or swooning.)

નીશાની—આજરની ચકરી આવવાથી તે એકાએક જમીન ઉપર પડી જાયછે, અને ખેસુધ થાયછે. તેના ચેતન શક્તી અથવા કંઈ લાગવાની શક્તી થોડી અથવા ઘણી ઓછી થઈ જાયછે. નાડી ઘણીજ નબળી થઈ જાયછે.

સખખ—કોઇપણ કારણને લીધે શરીરનું લોહી ઘટવાથી જેમકે ઘણા દાહડા સુધી ઝાડાનો રોગ જરૂરી રહેવાથી અથવા હરસ અથવા મોઢામાંથી લોહી જવાથી. હાથ અગર પગની મોટી ધોરી નસ કપાવાથી તેમાંથી ઘણું લોહી જવાથી. બુખમરાથી. ખુસાલી અથવા દીલગરીનો એકાએક જીસો થઈ આવવાથી અથવા પોચા મીજજવાળાએ કોઇને ઝખમ થવેલ અને તેમાંથી ઘણું લોહી જીવ જવાથી એકાએક ચકરી આવી જમીન ઉપર પડી જાયછે.

ઉપાય—કોઇપણ માણસને ઉપલાં કોઇપણ કારણથી ચકરી આવે કે તરત તેને જમીન ઉપર સુવાડવું. તેને પંખાથી ખુબ પવન નાખવો તેમજ થંડા પાણીના ફટકા મારવા. પેહેરલાં ભુગડાં જ્યાંથી તંગ હોય

ત્યાંથી છોડી અથવા ફાડી નાખવાં. અને તેને ડુંગળી વાટીને અથવા સરકો. કોલેનવોટર. તીખાંનો ભુકો. રાહ. છીકણી. સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક. લસણ વાટીને. કારબોનેટ આવ આમોનીઆ એમાંનું જે મળી આવે તે તરત સુંઘાડવું. અને થોડું થોડું થંડું પાણી તેના માઠામાં રેડવું અને જ્યારે તેનાથી ગળી શકાય એવું લાગે તો થોડો ખાંડી અથવા ૦૧ થી ૧ ચમચી સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક ૧ આંઘસ પાણીમાં નાખી પાવું.

નાટકશાળામાં અથવા એવા કોઈ મોટા મલાવડામાં ઘણી ગરમીથી, અથવા હવા ખગડીને સ્વાસમાં જવાથી ચકરી આવે તો, એવા માણસને તરત બાહાર ખુલી હવામાં લઈ જવો, અને પંખાથી સારી પેટ પથન નાખવો.

અથવા ચમક થવાથી ચકરી આવે તો પક્ષીનાં પીંછાં બાળી તે સુંઘાડવાં અથવા ચમકમાં ખતાવ્યા પરમાણે ઉપાયો કરવા.

અથવા ભુખમરાથી જીવ ફરી આવે અને ચકરી આવે તો સારો કુવત વાજો ખોરાક આપવો. અને વાંછન અથવા ખાંડી પાણીમાં નાખી પાવો. અગર કોઈ પણ સકત બીમારીમાં, બીજાનામાં સુષ રહેવાની જરૂર છે તેને બદલે ઉઠ ખેસ કરવાથી વખતે અંધારાં આવી ચકરી આવેછે. વાસ્તે આજીરની ઘડી ઘડી વાર ઉઠાડ ખેસ કરાવવી નહિ.

અથવા શરીરને કોઈ રસ્તે ઘણું લોહી જવાથી જીવ ફરી આવે તો તેને તરત સુવાડી દેવું ઉઠવાદેવું નહિ. તેના માથા નીચે તકીયો મુકવો નહિ. ગળી શકાતુ હોય તો વાંછન અથવા ખાંડી થોડો પાણીમાં નાખી પાવો, અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તે સઘળી પાઈ દેવી.

લાઇકર આમોનીયા	...	મીનીમ ૫
ઇયર સલ્ફ્યુરીક	...	દરામ ૦૧
પાણી	...	આંઘસ ૧

રાહની તરણ ચાર પટીયો કરી ખગલ છાતી, અને પગના ટેટા ઉપર મુકવી. તીખાં, રાઈ અથવા સુંઠનો ભુકો શરીરમાં ગરમી આવે ત્યાં સુધી આખે શરીર એળવો. આજીરની બીલકુલ ઉઠવાદેવો નહિ. બીજાનામાં

અનું સુવાડવું અને તેનું માથુ જરા નીચુ રાખવું. જીંઘું ન રાખવું. આખા શરીર ઉપર ફલાનલ અથવા એવા ગરમ કપડાથી ઓઢાડેલું રાખવું. સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી સુંઘાડવું તેનાથી મળી શકાયતો થોડો વાઘન અથવા બાંડી જરા ગરમ કરી તેમાં સાકર તથા થોડુ તજનુ પાણી નાખી પાવું. પગો ઉપર ગરમ ઇંટ અથવા ગરમ ભભેટ અથવા ગરમ પાણીની બાટલીનો સેક કરવો. જેથી તેને થોડે થોડે ગરમી આવી સુધીમાં આવશે. આ બી-મારી ફરી ન થાય એટલા વાસ્તે શકતી વાળો ખોરાક આપતા રહેવું.

ધાતનું જવું.

(સ્પેરમેટોરીયા—Spermatorrhœa)

ધાત જેને ધાતુ અથવા મની કહેછે. તે રાત્રે જીંધમાં અથવા દી-વશમાં જે અખતીયારે જવાથી નખળાઈ થાયછે. જેથી મરદી કમ થાય છે, અથવા જતી રહેછે. તંદુરસ્ત માણસને ૨૦ થી ૩૦ દહાડામાં એક વખત જીંધમાં ધાત જાય તો તે રોગ સમજવો નહિ. પણ જ્યારે થોડા દા-હાડાને આંતરે અથવા દરરોજ જાય તો તેને રોગ ગણવો. એ રોગ ધણો બચકરે અને ધણો બારીક છે, અને તેનું સમજવું પણ ધણું બારીક છે. કે જેનું બ્યાન આ જગોએ થઈ શકતું નથી. પરંતુ ટુંકામાં, ધણી ધાત જ-વાથી હાથ પગ ઢીલા થાય. આળસાઈ જીંધ ધણી આવે. કામકાજ કરવા ગમે નહિ. ખોરાક હજમ થાય નહિ. જેથી પેટમાં પવન પકડે અને ખાટા ઓડકાર આવે. કમરમાં અને માથામાં દુખાવો થાય ઇલાદ શકતી કમ થાય. આંખે ગ્રાંખ મારે. કાને થોડું સંભળાય. ફેર ચકર આવે. છાતીમાં ધપકારો થાય. અને આંજરીનો મીઠજ ધણો પોચો અને બીકણ થાય.

આ રોગ ધણા દહાડા જરૂરી રેવાથી નખળાઈ વધી પડે. ગાડીના અથવા એવા બીજા આંચકાથી અથવા ઝાડે જતાં જોરથી કાંસવાથી એવાં બીજા કારણોથી દાડામાં એકથી વધારે વાર ધાત જાય. આંજરીનો ચેહેરો લેવાએલો અને ફીકો લાગે. તેના મોઢાની નુરાની જતી રહે. તે નીરાશ અને સુસ્ત લાગે, અને નામરદી પેદા થાય. અને પાછળથી ફેફસ, ખંધ, દીવાના

પાછું વીગેરે ભયંકર દુરદો પેદા થઈ આજરનીનો અંત આવે છે.

સમ્ય—આ રોગ ધણી વખત હાય રસ ક્રીધાથી થાયછે, અથવા કાચા ઉમરે ધણા સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, પરમાથી, ધણી એવી એસકી વાતો વાંચવાથી, ગોળીના આજરથી, અને લાંબા દહાડાનું અજીણું થ. વાથી ધાત જાય છે.

ઉપાય—હાય રસની ખરાબ ટેવ છોડી દેવી; ધણા સ્ત્રી સંભાગ કરવા નહી. એસકી વાતો વાંચવી નહી, પણ સારી વાતો સાંભળી મન શાંત રાખવું. વખતસરે ખાવું. તંબાકુ અથવા દારૂ વાપરવો નહી, ખુલી હવામાં ફરવા હરવાની ટેવ રાખવી, રોતે પહેલું સુવું, અને સુતી વખતે ખસાવ કરીને સુવું, કોરવાળીને સુવું, બિજાને લગવું કામકાજ થોડું કરવું. આઠ કલાકથી વધારે વખત સુવું નહી, થંડા પાણીથી નાવું. તે ન શેવાયતો પે-હેલાં ગરમ પાણીથી નાઈ પછી થંડા પાણીથી નાવું, અને પછી ટુવાલ થી સારી પેઠે શરીર કોરું કરવું, આડે કપ્પળ હોય તો ૧ દરામ કમપાઉન્ડ રૂબાઈ પાઉડર અથવા સાડલીજ પાઉડરનો જીલાબ આપી આડે સાફ લાવી નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ડીલુટેડ ફ્રાસફોરીક એસીડ	...	મીનીમ ૨૩
ટીચર આવ નકસવોમીકા	...	મીનીમ ૧૫
કમપાઉન્ડ ટીચર સીનકોના.	...	દરામ ૧૧
આકવામન્યા પેપરેટા	...	આઉસ ૩

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ટીચર આવ નકસવોમીકા.	...	દરામ ૦૧
ડીલુટેડ ફ્રાસફોરીક એસીડ.	...	મીનીમ ૪૦
લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ સીનકોના.	દરામ	૧
ટીચર કારડા મોમકો	...	દરામ ૨
પાણી	...	આઉસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની (૪૦) માલીસ ગોળી-

આ બનાવી એકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

ફાસફરસ	...	...	ગરેન ૧
ધર સલ્ફ્યુરીક.	...	...	મીનીમ ૨૦
કેસ્ટીલ સોપ	...	...	ગરેન ૪૦
ગુંદરનો ભુકો	..	...	દરામ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની છ ગોળીઓ બનાવી એકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી.

સલફ્યુર આવ ઝીંક	...	ગરેન ૧૨
એક્ટ્રાક્ટ આવ નકસવામીકા.	...	ગરેન ૩
એક્ટ્રાક્ટ આવ રૂપાર્થ.	...	ગરેન ૧

અથવા ૧૫ ગરેન પોટાસા ઓમાઇડ તથા ૦૧૧ વાઇન ગલાસ પાણી એ બંનેને મેળવી એ પરમાણુ દહાડામાં ત્રણવાર પાવું. અને તે થોડા દહાડા સુધી જારી રાખવી. આ ઉપાય ઘણા સારો છે.

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને વાટી ૧ તોલા જેટલું દુધમાં ઉકાળી તેમાં ૦૧ લાગ જલકૃષ્ણ નાંખી તે પાવું.

ધોળી મુસળી	}	•
કાળી મુસળી		
મુંદરી		
ગોખરું મોટા		
એખરો		
મુગલાઈ ખેદાના	• દરેક સાત તોલા લેવું.	

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની ચાળીસ ગોળીઓ બનાવી એકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી.

રીડ્યુસ આયરન	...	ગરેન ૮૦
એક્ટ્રાક્ટ આવ નકસવામીકા	...	ગરેન ૨૦
કવીનાઇનડી સલ્ફસ	...	દરામ ૧
ગુંદરનો ભુકો.	...	દરામ ૩

આડાની કબજાઅત અથવા પેટના કરમથી ધાત જતી હોય તો, આડાની કબજાઅત અથવા કરમના મથાળા નીચે ખતાવેલા હલાળો કરવા.

અથવા પેસાણની નળીના થડમાં બદામના જોડી જે ઝીણી ગાંઠ છે તેનો વરમ થયો હોય, અને તેથી ધાત જતી હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની એક ગોળી બનાવી દર રાત્રે સુતી વખત મુદામાં મુકવી. થોડા દહાડા આ પરમાણે મુકવાથી વરમ નરમ પડીને પેસાણ સાફ થશે, અને ધાત જતી પણ બંધ થશે.

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ ઓપીઅમ ... ગરેન ૨ થી ૪

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના. ... ગરેન ૧

કોકોબટર. ... ... ગરેન ૩૦

અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની બે ગોળી બનાવી એકેક ગોળી સવાર સાંજ ગળાવવી.

કેમફર ... ગરેન ૮

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના ... ગરેન ૦.૧

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હેમલોક ... ગરેન ૬

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી દાડામાં ચારવાર પાવી.

લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ ... દરામ ૨

પાણી ... આર્જેસ ૬

અથવા વીજળીનાં સંચા વડે વીજળી આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

અકલકરો, કેશર, લવીંગ, જયફળ, રૂમીમસતકી, સાળાનાં ફુલ, કવચનાંબીજ, ગોખરૂ, એખરો, અસોંદ, સનાવળ, તજ, નીરગંડી, જવંતરી, લીલાગર બાંગ સેકેલી, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી લુગડે માળી, તેમાં મધ નાખી તેની ગોળીઓ એક વાલની કરી તેમાંથી ગોળી એક સ્વારે તથા એક સાંજે એ પરમાણે દરરોજ આપવી. તેના ઉપર દુધમાં સાકર નાખી તેને કઢી, રૂચી માફક પાવું.

આંતરગળ ગોળાનો આગ્નર.

(ઈન્ગ્વીનલ હરનીઆ આર રપચર—Inguinal Hernia or Rupture.)

આ દરદની બે મુખ્ય જાતોછે.

૧. લી રીડ્યુસીબલ હરનીઆ—Reducible Hernia.

૨. જી સ્ટ્રેન્ગ્યુલેટેડ હરનીઆ—Strangulated Hernia.

૧. લી રીડ્યુસીબલ હરનીઆની મુખ્ય ત્રણ નીશાનીઓછે.

૧. લી ગોળાને છેક ઉપરથી એટલે તેનક થડમાંથી બે આંગળાં વચે જાલી આગ્નરીને ઝાંખારવા કહેવું. ઝાંખારવાથી કાંઈ હાલતુ હોય એમ આંગળાને લાગશે. અથવા આંગળાને આંચકો લાગેછે. આ પેહલી નીશાની ત્રણેમાં હોયછે.

૨ જી—ગોળાના ઉપર આંગળુ મુકી બીજા હાથના આંગળાથી તે ઉપર ઠકારો મારે તો તેમાં ઢોલના જેવો અવાજ થાયછે.

૩ જી—આગ્નરીને સુવાડી તેની ગોળી દાખવાથી અંદરનો ગોળો ઉપર ચડેછે, અને તેને પાછો ઉભા કરવાથી, અથવા તેને જાંચથી કુદકો મરાવવાથી, અથવા તાણીને ઝાંખારો ખવરાવવાથી, પાછો તે નીચે ઉતરી જાયછે.

સમ્યક્-ઘણું કુદવાથી, દોડવાથી, તાણાંમિ રાડો પાડવાથી, ઝાડે જતાં અથવા બીજા કારણથી ઘણું કાંસવાથી, અથવા ઘણા જોરથી ઊલટી કરવાથી, ભારે ખાંસે વાંકું વળી ઉપાડવાથી, પેટ ઉપર જોરથી કાંઈ દબાણ થવાથી, આંતરગળ નીચે ઉતરી જાયછે.

ઉપાય—આગ્નરીને તેની પીઠ ઉપર ચતુ સુવાડવું, અને આંગળાં વચે ગોળાને ધીમથી દબાણ કરી ચડાવવો. અને તેને રાત અને દીવસ જંતરે બાંધી રાખવું. (જેને અંગ્રેજીમાં ટ્રસ કહેછે.) તે જંતરે વીના એક મીનીટ પણ ફરવું નહીં. ઘણું કરી એકજ તરફ આંતરગળ ઉતરેછે. તેને જે બાજુએ ઉતરે તે બાજુનું જંતરે ચડાવવું, પણ બંને બાજુએ ઉતરતો હોય તો બંને બાજુનું જંતરે આવેછે તે ચડાવી રાખવું. જંતરે ખરોખર ખસતું હોય કે જેમાંથી ગોળો નીચે ઉતરી ન જાય. જંતરે બાંધવા છતાં ગોળો ઉતરી જાય તો તે જંતરે નકાચું સમજવું. પણ સારું જંતરે છતાં

વખતે કોઈ કારણથી ગોળો ઉતરી જાય છે તો તે પાછો ચડાવી પાછું તે જંતર ચડાવવું. આંભરી જીવાન હોય ને રોગ તરતનો હોય તો એ ત્રણ દાહાડા જંતર બાંધવાથી તે મટી જાય છે. વખતે કોઈ વેળા ગોળો મુજી આવે છે અને તેમાં દુખાવો થાય છે. તો તે વખતે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી મલમ જોવી કરી તે ગોળીની આમડી ઉપર ચોપડવી, અને તે ઉપર ગરમ શેક કરવો. અને બીમારને સુવાડી રાખવો.

એકરૂકટ આવ બેલાડોના ... દરામ ૦૧
અફીણ ... ... દરામ ૦૧ થી ૧
ગલીસીરાધુન ... ... આંઉસ ૧

સોળે નરમ પડવા પછી પાછો ચડાવી જંતર લગાડવું.

નાના બાળકને અથવા જનમતી વખત બાળકને આ રોગ જણાય તો તે ઉપર નીચે લખેલી દવામાં લુગડું બોળી તે ઉપર મુકવું.

નવસાર ... દરામ ૨
સ્પીરીટ રેકટીફાઈડ ... આંઉસ ૧
ટાટું પાણી ... આંઉસ ૫

ઉપલી દવા એ ચાર મહીના જરૂરી રાખવી જોઈ મટી જશે.

ગોળો ઉતરી ગયા પછી ઉપર ન ચડે તો તે ઉપર જંતર બાંધવું નહીં પણ તેને લુગડાની કોથળીમાં નાખી હમેશાં લંગોટ બાંધી રાખવો અને તે ગોળી ઉપર કંઈ ન લાગે તેમ જ તજવીજ રાખવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—રક્તચંદન, મહુડાં, કમળકાકડી, ખસ, કમળનું મુળ, એ સરવ બરાબર લેઈ એને દુધમાં વાટી ઉપર લેપ કરવો. અથવા કડવી તુબડીને ખાંડી પાણીમાં બાફી તેનો ખમતો ખમતો શેક કરવો તેમજ તે પાણીથી આંતરગળને ઝારવું.

આંતરગળ ઉપર ચડતું ન હોય તો ઘેટીના ધીને કાંસાની થાળીમાં ફીણી તેમાં થોડો રાજ નાખી ફરી ફીણી પછી તેમાં થોડો વછનાગ મેળવી તેનો લેપ કરવો.

અથવા—સીલારસ તમાકુના પાંદડા ઉપર ચોપડી આંતરગળ ઉપર મુકી પાટો બાંધવો, અને મીઠાના બી તથા લીંડીપીપર વાલ બંધે લેઈ

બારીક વાટી મધમાં દરરોજ ચઢાડવાં.

૨ છ—રૂઝુલેટ હરનીઆ—Strangulated Hernia

નીશાની—આ જાતના રોગમાં આંતરડું અંડકોસમાં એવી રીતે દબાણુ આપેછે કે જાણે તેની આસપાસ ફાંસો દીધો હોય તેમ લાગે. જેથી ડાડો આંતરડાને છેડથી ઉતરી શકતો નથી. જેથી ઉલટી થઈ મોઢા વાટે પડે છે. આનો ઉપાય તરત ન કરવામાં આવે તો આંતરડામાં મજો લાગુ પડી થોડા વખતમાં આગરનીનો અંત આવેછે.

ઉપાય—ગોળાને ઘણું જોર કરવા શીવાય બંને હાથો વચ્ચે પકડી ઉપર ચડાવવો પણ તેમ કરવાથી ન ખમી શકાય એવો દુખાવો થાય તો ક્લોરો ફોર્મ સુંઘાડી બેસુધ કરી ગોળો ચડાવવો. પણ આ કામ જોખમ ભરેલુંછે વાસ્તે કોઈ હુંશિયાર ડાકટર શીવાય કોઈ પાસે કરાવવું નહિ.

આ પ્રમાણે ઘણીવાર મેનત કરવા છતાં ગોળો ઉપર ચડે નહિતો લુગડાનીકોથળીમાં બરફ ભરી તે ગોળા ઉપર સુકી રાખવાથી તે પાંચથી છ કલાકમાં તે ઉપર ચડી જાય છે, એવેના ઘણી થતી હોય તો આગરની અડધો કલાક સુધી ગરમ પાણીમાં બેસાડી ૧૫ ગરેન અફીણની એક ગોળી કરી તે ગળાવવી. આગરની જાંઘે માથે રાખવો. એટલે કે માથુ નીચુ અને પગો જાંઘા. એ પ્રમાણે થોડો વાર સુધી રાખવો. તથા ૧૫ આં-જાંસ કાસટર ઓઇલ અને ૨૦ આંડિસ કાંજીનું પાણી એ બંને મેળવીને તેની ગુદામાં પીચકારી મારવી. તે પાંછુ બહાર નીકળી ન જાય વાસ્તે આડો ડુઓ દેવો, જેથી ડાડો આવીને આંતરડું પોતાની મેજે ચડી જશે. અથવા તંબાકુ ગોળા ઉપર બાંધવી અથવા બીમારને ઉલટી થાય ત્યાં સુધી ખવરાવવી. ઉપલા ઉપાય કરવા છતાં ડાડો ન આવે તો ડાકટરો એક જાતનું હથીઆર આંતરડામાં ખોસી ડાડો લાવેછે એ જાતનું બીજુ એક ગ્રીણું સોયની અણી જેવું હથીયાર આવે છે તે ગોળાની વચ્ચેવચ્ચે ખોસવા પછી લુંગળીની અંદરનો સુપો કે જે હાથામાં જડલ હોય છે તે ખેંચી લેવાથી તે નળીને રસ્તે ગોળાની અંદરથી રાતા રંગનું પાણી અને થોડો બહો પવન બહાર નીકળી જાયછે. તેથી સોળે અને ગાંઠ આમળા-બને નાની થાયછે. અને ગોળાનું તથા આંતરડાનું કદ નાનું થઈને તે

પોતાની મેળે ઉપર ચડી જાય છે. આ ઉપાય ધણી સરસ છે.

અથવા—૩૦ થી ૫૦ ગરેન હેડરેટ કલોરલ દરરોજ રાત્રે પાણીમાં પાવાથી ધણી ફાયદો થાય છે. તેને વાયડો તથા બારે ખોરાક આપવાનું છે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—હરડેની છાલ, કરીયાવ, ધાણા, એ ત્રણે બધે તોલા, લર્બોંગ તોલો દોઢ, સુનામખી તોલા ચાર, સાકર તોલા બાર, ૧૫ થી મધ તોલા બાર એ સરવને ખાંડી મળવી તેમાંથી રોજ એક એક તોલો ખવરાવવાથી તતકાળ ફાયદો થશે.

ગોળીનો સોળે અથવા વરમ.

આ રોગ નીચે જણાવવા પ્રમાણે ચાર જાતનો છે.

- ૧લી—તીક્ષ્ણ સોળે—(એક્યુટ ઓરકાઈટીસ—Acute orchitis)
- ૨જી—જીનો સોળે—(ક્રોનિક ઓરકાઈટીસ—Chronic orchitis)
- ૩જી—ચાંદીવાળી ઓરતના આજરથી થતો સોળે—(ગોનોરીઅલ ઓરકાઈટીસ—Gonorrhoeal or chitis)
- ૪થો—નખજાઈથી થતો સોળે—(સ્ક્રોફ્યુલસ ટેસ્ટાઈટીસ—scrofulous Testitis)

૧ લી જાત—તીક્ષ્ણ સોળે.

(એક્યુટ ઓરકાઈટીસ—Acute orchitis)

નીશાની—ગોળી તથા તેના થડમાં દોરડા જેવી નસોથી ગોળી બંદાયેલી છે તેમાં ફુઆવો થાય છે. અને બાર લાગે છે. કમર જાંગના થાપામાં કંઈ ખેંચાવો થતો હોય એમ જણાય છે. પેસાબ થોડી થોડી પણ ધણી વાર થાય છે. ગોળીની ઉપરનું ચાંમડીનું પડ મુજબ જવાથી, ગોળીને હાથ લગાડવાથી તે જણાતી નથી. અંડકોસ ખેંચાઈ આવે છે, અને તે કઠણ થાય છે. અને અંદરની ઉપર કહેલી નસો ખેંચાઈને જાડી થાય છે. અને તેમાં ધણી ફુઆવો થાય છે, તાવ આવે છે અને ઉલટી તથા ઉછાળો થાય છે. ઝાડો કમજ રહે છે કોઈ વખત ગોળી પાકે છે અને તેમાં સડો લાગુ પડે છે,

સખખ—શકત પરમો થવાથી અથવા તરતના પરમામાં શકત દવા-
ઓની પીચકારી મારવાથી, ઘણા દારૂ પીવાથી, ઘણી મહેનતવાળી કસરતો
કરવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—ગોળી મુજવાની અગાઉ તેમાં દુધાવો થવા માંડ કે તુરત
ઉઝડીની અથવા ઝાડાની દવાઓ આપવી. જેથી વરમ થતો અટકશે. ઉ-
ઝડી લાવવા નીચેની દવા મેળવી તેનું એક પડીકું કરી ગરમ પાણીમાં
તે પાઈ દેવું.

એન્ડીમોના પોટાસા ટારટરસ ... ગરેન ૫ થી ૧૦

પલવીસ એપીકાક્યુના ... ગરેન ૨૦

અને ઝાડો લાવવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેના બે ભાગ કરી દર
ત્રણ કલાકે પાવી.

સલફેટ આવ સોડા ... દરામ ૪

સકસ ટેરેકસેસાઈ ... દરામ ૩

કમપાંઉન્ડ ટીચર આવસેના... દરામ ૩

આકવામેન્યા પેપરેટા ... આંઉસ ૩

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું પાછન ગ-
લાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

પોટાસાઆઇઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨ થી ૩૦

એપસંમસાઈટ ... દરામ ૪ થી ૮

મેગનેસીયા કારબોનસ ... ગરેન ૪૦

વીનમ કોલસીસી ... મીનીમ ૪૦

ટીચર આવ હેનમેન ... દરામ ૨

ઇનફ્યુઝન આવ સીનકોના ખારક. આંઉસ ૬

દુધાવો ઘણા થતો હોય તો ઝાડો સાફ આવવા પછી બે ગરેન
અફીણની એક ગોળી બનાવી તે પાણીમાં ગળાવવી.

ગોળી ઉપર ગરમ સેક કરવો અને તેના ઉપર હુગડાની ગાદી મુકી
તેને દરરોજ જામી રાખવી તથા તે ગોળી ઉપર નીચેની દવાઓ મેળવી
પીચાવતી ગોળી ઉપર આપડવી.

એક્ટ્રેક્ટ આવ બેલાડોના ... દરામ ૨

અફીણ ... ગરેન ૧૦
ગલીસીરાઇન ... આંઉસ ૧

ઉપલી દવા લગાડવાથી ગોળીનો સોળે તથા દુઆયો નરમ જણાય કે તે ઉપર સ્ટાકોંગ પલાસતરની પટીઓ કરી તે ઉપર લગાડવી. અથવા મરક્યુરી પલાસતર મુકવું અથવા ૧ દરામ આઇઓડો ફારમ તથા ૧૦ આંઉસ સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટ એ બંનેને મેળવી તેની આગળી બતાવી ગોળી ઉપર મુકવી. કદાપી ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો સીમ્પલા ડાક્ટરની સલાહ લેવી.

૨ છ જાત. જુનો સોળે.

(ક્રોનિક ઓરકાઈટીસ—Chronic orchitis)

નીશાની—ગોળીનો તીક્ષ્ણ વરમ ઘણા દીવસ સુધી સાળે થયા વીના રહે તારે તેને ઉપલો રોગ કહે છે—

સમ્બ—પેશાબ કરવાની નળી સાંકડી થવાથી, ઘણા દાડાનો પરમો હોવાથી અથવા નફારી જાતનો ચાંદીનો રોગ થવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—પેશાબ કરવાની નળી પરમો થવાથી સાંકડી થઈ ગઈ હોય અને પેશાબ ઝીણી ધારે અટકી અટકીને આવતો હોય તો ઇંદરીમાં કેથેટર દર અચાર દાહાડે થોડા દાડા મુકાવવો. અને પરમામાં જણાવેલા ઉપાયો કરવા—ઘણી હાલ ચાલ કરવી નહી તથા લંગોટ બાંધી રાખવો અને ગોળી ઉપર સ્ટાકોંગ પલાસતરની પટીઓ અથવા મરક્યુરીયલ પલાસતરની પટી મારવી. અથવા લીનીમેન્ટ આવ આઇઓડાઇન પીછાવતો તે ઉપર ચોપડવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તે લગાડવી.

૩૬ આઇઓડાઇડ આવ મરક્યુરી ... ગરેન ૮
એક્ટ્રેક્ટ આવ બેલાડોના ... દરામ ૧
સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટ ... આંઉસ ૦૧

૩ છ જાત. ચાંદીવાળી ઓરતથી થતો સોળે.

ગોનોરીઅસ ઓરકાઈટીસ—Gonorrhœal orchitis

ચાંદીના રોગથી, લોહી બગડવાથી, સોળે થયો હોય તો ટાંકી અથ.

વા ચાંદીના મથાળા નીચે બતાવેલા ઉપાય કરવા. પોટાસા આઈઓડાઇડ પીવામાં આપવું, અથવા પારાની ધૂણી આપવી, અથવા આંતરની ની અવસ્થા તપાસી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના સોજ ભાગ દરી એકેકે ભાગ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાણી સાથે મેળવીને પાવો.

કોરોસ્ત્રાવ સમલીમેન્ટ	...	ગરેન ૧
કલોરાઇડ આમોનીઆ	...	ગરેન ૮૦
પોટાસા આઈઓડાઇડ	...	ગરેન ૪૦
લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ સારસાપરીલા, આંઉસ ૪		
પાણી	...	આંઉસ ૧૨

પરમો થવાથી સોજો આવ્યો હોય તો, અને આંતરની મજબુત બાંધાનો હોય તો, થોડી જળો ગોળી ઉપર વળગાડવી અને તે ઉપર ગરમ સેક કરવો. તથા અવાર નવાર જીલામો આપવા. ગોળીમાં ઘણું દરદ થતું હોય તો ૧ થી ૨ ગરેન અફીણ એક ગોળી કરી રાતે સુતી વેળા પાણી સાથે ગળાવવી. મુગરલેડના પાણીમાં લુધકુ મોળી ગોળી ઉપર મુકવું, અને લંગોટ બાંધી રાખવો. અને પરમામાં જણાવ્યા પરમાણે ઉપાયો કરવા.

૪ થી જાત. નબળાઈથી થતો સોજો.

સ્કોફ્યુલમ ટેસ્ટાઇટીસ—Scrofulous Testitis

કંઠમાળના રોગીને નબળાઈથી ધીમે ધીમે ગોળી મુજે છે અને કંઠજી થાયછે. અને તેના માંસની અંદર ઝીણા દાણા વાળી ગાંઠો બંધાયછે.

નીસાની—કાંઈ પણ દુખાવો થયા વીના ગોળી મુજીને મોટી થાય છે. અને તે નરમ થઇને પાકેછે, અને ફુટે છે, તેથી અંદરથી રસી અને દાણા વાળી વસતુઓ નીકળે છે. ગોળીમાં નામુરો પડે છે.

ઉપાય—શકતી લાવવા કુચત વાળો ખોરાક આપવો. જેવું કે મગરનું તેલ અથવા કેમીકલકુડ પાણી સાથે ભેળવી સવાર સાંજ પાવું.

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના બે ભાગ કરી સવાર સાંજ પાવા.

મગરનું તેલ ...

અમચી ૨

સોરપ આવ હાઈપોફીસાઈટ આવ લાઈમ. ચમચી ૨

પેનકીએટીક ઈમલઝન ... ચમચી ૨

પાણી ... આંદ્રિસ ૨

અથવા—૧૦ થી ૨૦ મીનીમ સોરપઆવ ડાએલાઈઝડ આવરન
દાહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં નાંખી પાવું.

અથવા—નબળાઈ ધણી થઈ હોય તો ૨૦ ગરેન આમોનીઆ કાર-
બોનસ અને છો ગ્પાંજિસ ઇનફ્યુઝન આવ સીનકોનાબારક એ બનેને
મેળવી દાહાડામાં ચારેવાર પાવું.

ગોળી કુટીને તેમાંથી રસી જતી હોય તો તે ઉપર સ્ટ્રાકીંગ પલાસ્તરની
પટ્ટી મારવી. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી
ગોળી ઉપર મુકી રાખવું.

ઝીંકસોસલફ્સ ... ગરેન ૨૦

ટીચર લવંડર ઓ ... દરામ ૨

રેકટી ફાઇડ સ્પીરીટ આવ વાઇન. આંદ્રિસ ૦ા

પાણી ... આંદ્રિસ ૭

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી ગોળી
ઉપર મુકી રાખવું.

ટીચર આવ આઇઓડાઇન ... આંજિસ ૦ા

ગલીસોરાઇન ... આંદ્રિસ ૨

પાણી ... આંદ્રિસ ૯

ઉપલા ઉપાયોથી આરામ ન થાય તો શીખેલા ડાકટર પાસે ગોળી
કપાવી કાઢવી.

ગોળીનો પાણીનો રોગ.

(હાઇડ્રોસીલ—Hydrocele)

નીશાની—ગોળીની ચામડીની કોથળા નેને અંડકોસ કહે છે તેની
અંદર બંને બાજુએ બે ગોળીઓછે. દરેક ગોળી ઉપર બે પડો છે, એક
ઉજળુ પડ અંડકોસની અંદરની બાજુએ, અને બીજુ કરોળીઆના પડ

જેવું ગોળી ઉપર ચોટીયું હોય છે. એ જે પડોની વચે પાણીનો ભાગ જ્યારે એકઠો થતો જાય છે અથવા થાય છે, સારે તેને ગોળીનો પાણીનો રોગ કહે છે. આવા દરદમાં ગોળીઓ તનુરસ્ત હાલતમાં હોય છે. ઉપર બતાવેલા જે પડોની વચે ધોમ ધોમ પાણી એકઠું થઈ તે વધીને બતકના ઈંડા જેવું અથવા નાળીએર કરતાં પણ વધારે મોટું થાય છે. તેની અંદર પાણી ભરાવાથી, ચાંમડી રબરની માફક તણાવાથી લીસી અને ચળકતી લાગે છે. અંડકોમ દાખી જોવાથી તેની અંદરની ગાંઠી પછવાડેના ભાગમાં માલમ પડે છે, તે પાણીનો રંગ ફીકો પીળો હોય છે, અને ઘણું કરી તેમાં ૧૦ થી ૧૨ આંહિસ જોઈતું પાણી એકઠું થાય છે. અથવા તેથી પણ વધારે થાય છે. જળંદરના માફક તેમાં પાણી હાલતુ લાગે અથવા આબરની અંધારી કોટડીમાં રાખી તે અંડકોસની એક બાજુએ એ મીઠાબતી સજગાવી રાખી બીજી તરફ જોવાથી તેની અંદર પાણી ભરેલું જણાયે.

ઉપાય—સવાર સાંજ દરરોજ તે ઉપર ટીચર આવ આહમોડાઈન લગાડવું. અથવા તેથી ફાયદો ન થાય તો આહમોડાઈન આહન્ટમેન્ટ ગોળી ઉપર ચોપડવું. અથવા કમપાઈન્ટ આહન્ટમેન્ટ આવ મરક્યુરી અથવા નાચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે ગોળી ઉપર ચોપડવી.

આહન્ટમેન્ટ આવ રેડ આહમોડાઈડ આવ મરક્યુરી. આંહિસ ૦ા
સીમપલ આહન્ટમેન્ટ ... આંહિસ ૧

અથવા—જે દરામ આહમોડાઈરમ તથા ૨ આંહિસ સીમપલ આહન્ટમેન્ટ એ બંનેને મેળવી તે ઉપર લગાડવો. ઉપલા ઉપાયોથી ફાયદો ન થાય તો થીખેલા ડાકટર પાસે તે ગોળીમાં નસતર મુકાવી પાણી કઢાવી નાખવું. અને તેની અંદર, અંદરના પાણીના રંગ પરમાણે કમપાઈન્ટ ટીચર આવ આહમોડાઈન અથવા સ્પીરીટ આવ વાઈન એ જેમાંથી ગમે તે એક દરામ સેઈ તેની પીચકારી મારવી. આ પરમાણે પીચકારી મારવાથી ગેર ફાયદાને બદલે ઘણો ફાયદો થાય છે, અને ફરી ભરાતી આટકે છે, એથી જરા વખતે તાવ આવે છે તેની ફીકર ન રાખવો.

બાળકને આ રોગ થાય તો નાચે લખેલી દવામાંથી લુગડું બાળી તે ઉપર મુકી રાખવું.

નવસાર ... દરામ ૨
રેક્ટી ફાઇડસ્પીરીટ. આંઉસ ૧
ટાડુ પાણી ... આંઉસ ૫

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય અને પાણી ઘણું ભરાઇ ગયું હોય તો સીપ્પેલા ડાક્ટર પાસે નસતર મુકાવી પાણી કઢાવવા ચુકવું નહીં.

(હીમેટોસીસ—Haematoccele).

નીશાની—ગોળી ઉપરનું ૫૩ તથા અંડકોસની અંદર બંને પડની વચ્ચે લોહીના પાણીનો ભાગ એકઠો થવાને બદલે તેમાં ફક્ત લોહી એકઠું થાય છે. ગોળીમાં એકદમ સોળે આવેછે તેમાં ડુખાવો થાયછે, અને તે ભારે લાગેછે. અને તેનો દેખાવ ગોળ અને લાંબો કઠણ અથવા પોચો અને અપાર દર્શક હોય છે.

ઉપાય—આભરેનિ ખસાડી રાખવો, અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી તે ઉપર મુકવું.

કલોરાઇડ આવ આમ્મોનીયમ ... દરામ ૪
સુરોખ્ષાર ... દરામ ૪
સુગરલેડ ... દરામ ૪
રેક્ટીફાઇડસ્પીરીટ આવ વાઇન... આંઉસ ૧
પાણી ... આંઉસ ૧૦

હાથમાં કછો બાંધી રાખવો. કેટલીક વેળા ઉપલા ઉપાયથી ફાયદો થતો નથી તો સીપ્પેલા ડાક્ટર પાસે તેની અંદર નસતર મુકાવી ઉપર સાદી પટીઓ મારવી.

ગોળીનો ચામડીનો રોગ.

(સ્ક્રોટલ એલેફન્ટીએસીસ—Scrotal Elephantiasis).

નીશાની—આ રોગ ઘણું કરી બીજી કોઈ નીશાની થયા વગર ધીમે ધીમે શરૂ થાયછે, પણ કેટલીક વખત તાવ આવેછે. ગોળીની ચામડી મુજબ આવે અને તે લાલ થાય તેમાં આગ અગન બળે અને

ફુપાવો થાય. પછી એક બે દાડામાં તાવ નરમ પડે. ગોળીની આમડીનું દરદ ઓછુ થાય, પણ તે ભડી અડઅડડી સુન્નેલી રહે. પછી થોડી ધણી મુદત પછી તાવ સાથે ગોળીની આમડીનો સોજો થાય અને પાછો તાવ ઉતરી જઈ આમડી આગળના કરતાં ભડી થાય. એ રીતે સોજો વધતો જાય અને તે એટલે સુધી વધે છે કે ઇંદરીનો ભાગ પણ જણાય નહીં, અને તે બધી જગો ભારે કોથળી શીવાય કસુ જણાય નહિ. આમડી ઉપર વખતે નાની ફુલગીયો થાય અને તે કુદરતે તેમાંથી પાતળુ પ્રવાહી નેવું પાણી નીકળે કરે અને વખતે નાનાં ચાંદા પડે.

ન્યારે તાવ હોય તથા સુજી આવે ત્યારે નીચેની દવામાંથી ૧ લીકરે ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

લાઘકર આમિનીયા એસીટીસ	...	આંઉસ ૧
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ ૨
પોટાશ નાઇટરસ	...	ગરેન ૪૦
કેમફ્રવાટર	...	આંઉસ ૪

ઝાડો કપજ હોયતો ઉપલી દવામાં ૩ થી ૪ દરામ એપસંમસાલ્ટ નાખી પાવું. સુન્નેલી ગોળી ઉપર પીઓરીના પાલાના રસમાં ગીલિયરમાંની તથા સુખડ તથા રતાંજળી ધસી તેમાં લુગડુ બોળી સુન્નેલી જગો ઉપર મુકવું. અથવા લાઘકર ફરીપરકલોરાઇડ ફારસૌયર પીંછા વતી તે ઉપર ઓપડવી. અથવા ઓઇન્ટમેન્ટ આથ મરક્યુરીની પટ્ટી બનાવી તે ઉપર મુકવી. ગોળીમાં ફુપાવો ધણો થતો હોય તો સુગરલેડમાં લુગડુ બોળી તે ઉપર મુકા કરવું. ફુપાવો તથા દરદ નરમ પડવા પછી આંમડી પાતળી કરવા ૨ થી ૩ દરામ આઇઓડીફોરમ તથા ૨ આંઉસ સીમ્પલઓઇન્ટમેન્ટ એ બંનેને મેળવી તે ઉપર ઓપડવી. અને પીવાની દવા તરીકે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટીઅર ફરીપરકલોરીડ	...	દરામ ૧
કવીનાઇનડીસલ્ફસ	...	ગરેન ૧૨
એસીડ સલ્ફ્યુરીકડીલુટ	...	મીનમ ૧૫
પાણી	...	આંઉસ ૬

પગનું વાસ મારવું તથા તેમાંથી નીકળતો વાસમારતો પરસેવો. ૩૨૩

ઉપલો ઉપાય કરવા છતાં આરામ ન થાય અને ચરખી ઓછી ન થાય તો હુંશિયાર ડાકટર પાસે કાપી કઢાવવી. વખતે આમડી એટલી ભડી થઈ જાય છે કે, જ્યારે કાપેછે ત્યારે એક મણ ચરખી નીકળેછે.

મરડાએલા પગો.

(બેન્ડી લેગ્સ—Bandy Legs).

નીસાની તથા સખખ—કોઈ વખત બાળકના પગ જન્મથી વાંકા હોયછે. પરંતુ ઘણી વખત બાળક પોતાના શરીરનો બોળે ઉપાડવાને કારણે ન થાય, તેની અગાઉ બાળકને ચલવવા અથવા ઉભુ રાખવા તેનાં માબાપો યત્ન કરેછે, જેથી શરીરના વધારે બોળથી પગનાં કુમળાં હાડકાં વાંકા થઈ જાયછે.

ઉપાય—મીઠાના પાણીથી દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર પગો ધોવા અને હાથવતી તેઓને ખુબ મસજવા. અથવા બની શકેતો દરીયા કીનારે ખાડો ખોદી તેની અંદર પગો ઘોડીવાર સુધી ખોસા રાખવા અથવા દરીયાનું પાણી મંગાવી તેથી પગો દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર ધોવા.

પગનું વાસ મારવું તથા તેમાંથી નીકળતો

વાસ મારતો પરસેવો.

(ફીટ ઓફેન્સીવ—Feet offensive).

સખખ—આમડીના છીદ્રોમાં કંઈ ખામી અથવા રોગ હોવાથી તે પગો ઘણી વાર ઘણો ખરાબ વાસ મારેછે.

ઉપાય—પગો વાસ મારતા હોય તો ગરમ પાણીમાં થોડો એસીડ હેડરોકલોરીક અથવા એસીડ કારબોલીક પાઉડર, અથવા કલોરાઈડ આવ લાઈમ નાખીને તેમાં પગો બાળવા.

પગનો પરસેવો વાસ મારતો હોય તો ૧૦ ગરેન હેડરેટ કલોરેલ અને બે આંડસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડું બાળી તે પગો ઉપર મુકવું.

પરમો અથવા પરમીઓ.

(ગોનોરીઆ—Gonorrhœa).

નીશાની—અરામ્ય ઓરતની સાથે સંગ કરવા પછી ત્રણથી દસ દી-વસમાં આ રોગ થાયછે. શરૂઆતમાં ઇંદ્રીનું કુલ અંદર લાલ થએલું જણાય તેમાં આગ અગન બળે, અને કીડ લાગે જેથી આંખરી ઓળા કરે. પેસામ્ય કરતી વેળા બળે. તથા તણખા મારે. અને અંદરથી પેહેલાં પાતળુ પર નીકળે, પછી થોડા વખતમાં જાડું કુધ જેવું ઘણું પર નીકળા કરે. વખતે પેસામ્યની ઇંદ્રી તથા કુલ મુજી જામીછે. અને દાખવાથી કુખાવો થાયછે. અને સોજાને લીધે કુલ બાહાર નીકળતું નથી. રસી રાત દાહાડો ઝરા કરેછે, તાવ આવેછે, ઇંદ્રી જગરત ઘણી થાયછે. અને તેમાં મુજો ખોસી હોય એવા કુખાવો થાયછે. સરૂઆતમાં રસી જાડી અને થોડી પીલાસ ઉપર હોયછે. જેથી પેહેરેલા લુગડાં ઉપર પીળા ડાઘા પડે છે. અને પરમો ઘણા દીવસનો એટલે જીનો થવા પછી રસી પાતળી થઈ જાયછે. આ રોગ વખતે રજસ્વળા અસ્ત્રીસાથે સંગ કરવાથી પણ થાયછે.

ઉપાય—તરતનો પરમો એક બે દાહાડાનો હોય, અને ઘણી જાડી રસી જતી હોય તો ઇંદ્રીની કરતી ૧ થી ૨ ડજન જળો મુકાવવી. પણ આંખરી નબળો હોય અને દરદ જોરમાં ન હોય તો, જળો મુકાવવાની જરૂર નથી. વાસ્તે થંડા પાણીમાં લુગડું બોળી ઇંદ્રી ઉપર વીંટાળી લંગોટ બીડી રાખવી. અને તે લુગડું બીનુંને બીનું રાખવું. અને ઝાડો સાફ લાવવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ફકાડી દેવી.

પલવીસ જોલપ ... ... ગરેન ૪૦

કરીમ આવ ટારટર ... ... દરામ ૩

કેલોમલ ... ... ગરેન ૩

ઉપલી દવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો બીજે દીવસે નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી સઘળી પાઈ દેવી.

ટીચર આવ સેના ... ... દરામ ૨

એપસેમ સાલ્ટ ... ... આંઢસ ૧

ઈનફ્યુઝન આવ સેના ... ... આંઢસ ૧૧

ઝાડો સાફ લાખા પછી તાવ નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવાઓ-
માંથી ૧ વાઈન ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

પોટાસા બીકારબોનસ	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઈટ્રસ	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટ્રસ	દરામ ૨
ગુંદરનું પાણી	આંહિસ ૧
પાણી	આંહિસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીટરગલાસ ભરી
દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીયા એસીટીસ... ..	આંહિસ ૧
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટ્રસ	દરામ ૨
પોટાસા નાઈટ્રસ	ગરેન ૪૦
કેમફર વોટર	આંહિસ ૪

તાવ નરમ પડવા પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું
વાઈન ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

બાલસમ આવ કોપેબા	દરામ ૪
અથવા ગર્જનનું તેલ	દરામ ૨
ગુંદરનો બુકો	દરામ ૪
સ્પીરીટ આવ નાઈટ્રીક ઈથર... ..	દરામ ૨
ટીચર આવ હેનમેન... ..	દરામ ૨
સોલ્યુશન આવ પોટાસ.	દરામ ૨
પાણી	આંહિસ ૬

અથવા ૧૧ દરામ ઓઈલ ઓફ સેનડલ અને ૧ દરામ ઓઈલ
આવ ક્યુબેક્સ તથા ઘોડો સાકરનો શીરો એ ત્રણેને મેળવીને તેના ત્રણ
ભાગો કરી એકેકો ભાગ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવો.

મરમાં, મરકો, અથાણું, લેમોનેડ અથવા કોઈ પણ જાતનો દારૂ
વીગેરે આપવું નહીં. અળસીની આ, જવનું પાણી, દુધની કાંઈ, ગુંદરનું
પાણી પાયા કરવું. અથવા ગોખરું તોલો ૦૧૧ લઈ તેની પોણાસેર આ
કરી તેમાંથી એ ત્રણ વાર પાયા કરવું. મરદની ઇંદ્રીને લટકતી રાખવી

નહી. ઉપર કહા મુજબ થંડા લુગડાથી લપેટી લંગોટ કરી રાખવી.

ઉપર પરમાણે દવા તથા તતબીર રાખવાથી આરામ થઈ જશે. પણ કદાપી તેથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં થી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

બાલસમ ઓફ કોપેન્હા	...	દરામ ૦૮
લાઈકર પોટાસા	...	મીનીમ ૧૫
ગુંદરનું પાણી...	...	આઉસ ૦૮
પાણી	...	આઉસ ૨૦

પેહેલાં પેલી બે દવાઓને સારી પેઠે મેળવી એક રસ થાય એટલે ત્રીજી ગુંદરની દવા નાખી ખુબ એક રસ ખરેલમાં મેળવી પછી તેની અંદર પાણી નાખવું, જેથી એક રસ થશે. નહી તો ફોદો ફોદો થઈ જશે.

ઉપલી દવા આડ દસ દાહાડા આપવા છતાં આરામ ન થાય તો ચણકબાવાનો ઝીણો ભુકો દરામ એક લેઈ તેની અંદર ઘોડી સાકર નાખી તેમાંથી અડધું સવારમાં અને અડધું સાંજે પાણી સાથે ફકાડવું. અને તે ઘોડા દાહાડા ભરી રાખવું. તેથી ફાયદો લાગે તો ચણકબાવા બે દરામ સુધી લેવા, પણ એથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

ઓઈલ આવ કોપેન્હા	...	મીનીમ ૨૦
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટરસ	...	દરામ ૧
ઓઈલ આવ ક્યુબેબ	...	મીનીમ ૮
પાણી	...	આઉસ ૩

પેહેલા પેલી બે દવાઓને સારી રીતે મેળવી પછી ત્રીજી દવા મેળવી અને પછી પાણી મેળવવું.

પેસાબ કરતો વેળા બજતરા ઘણી બજે અને ફુખાવો થતો હોય તો, પાણીમાં ખસખસનાં ફીડવાં નાંખી તેને ઉકાળી આભરીને તે ગરમ પાણીની અંદર અરધો કલાક સુધી કમર સુધી જુડતો બેસારવો, અથવા કાચના વાસણમાં તે ગરમ પાણી નાંખી તેની અંદર અરધો કલાક સુધી ઈંદરી બોળી રાખવી. અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

લાઈકર પોટાસા	...	મીનીમ ૨૩
ટીચર ઓપી	...	મીનીમ ૮
કેમફર પોટર	...	આંજિસ ૩

અથવા—ઈંદરીમાં પોતાની મેજે સકતાઈ આપે, અને તે વાંકી વળી જાય અને તેમાં દુખાવો થાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેજવી તેની ત્રણ ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દર રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

કેમફર ... ... ગરેન ૬

અકેકીણ ... ... ગરેન ૧

અકેસ્ટ્રા પાઉડર (ગુંદર) ગરેન ૬

ઉપર પરમાણે ઉપાયો કરવાથી આરામ થઈ જશે, પણ કદાપી ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેજવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી. ઉલટી થતી હોય તો સોડાવાટર પાવો.

બીસમથી સખનાઈટરસ. ... દરામ ૧

બાલસમઆવ કોપેઆ ... દરામ ૪

ગુંદરનો ભુકો. ... ... દરામ ૩

ટીચર આવ હેનબેન. ... દરામ ૨

સ્પીરોઝ આવ નાઇટરીકઇથર ... દરામ ૨

પાણી. * ... ... આંજિસ ૬

પુરૂષની ઈંદરી તથા ઓરતને છુપો ભાગ બહારથી ઘણે સુન્નેસી હોય અને રાતો થયો હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેજવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે રાત દહાડો તેના ઉપર મુકવો.

એસ્ટ્રાડાનીક ... ગરેન ૨૦

સુગરલેડનું નરમ કરેલ પાંણી. આંજિસ ૮

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેજવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે રાત દહાડો તે ઉપર મુકવો.

પોટાસા નાઇટરસ ... દરામ ૩

ક્લોરાઇડ આવ આમોનીઅમ... દરામ ૨

ટીચર ઓપી. ... ... દરામ ૩

પાણી. ... ... આંજિસ ૮

ઉપલા ઉપાઓ કરવા છતાં વખતે પરમો મટું નહીં અને તેમણા દહાડાનો થાય તો, નીચે પરમાણુ પીચકારી મારવા થર કરવું. પણ યાદ રાખવું કે જો તરતના પરમામાં પીચકારી મારવામાં આવશે તો, ગાળી સુ છ જશે, વાસ્તે પંદર વીસ દીવસનો પરમો જીવનો થયા પછી રસી પાતળી થયા પછી પીચકારી મારવી. જેવી કે સુગરલેડ, બીસમથી સખનાઇટરસ. એસીડ ટાનિક, ઝીંકસી સલફસ એ ચાર મહિલી ગમે તે એક દવા ર થી ૩ ગરેન જેટલી લઈ તેમાં ૧ આંઉસ ગુલાબ જળ નાંખી પીગળાવી તે કાચની પીચકારીમાં ભરી ઇંદરીમાં મારવી, તે એવી રીતે કે જમણા હાથમાં પીચકારી ઝાલી તેની અણી અડધો ઇંચને આશરે ઇંદરીમાં દાખલ કરી પછી ડાબા હાથના આંગળા તથા અંગુડા વચ્ચે ઇંદરીનું કુલ પીચકારીની અણી સાથે ખુબ દબાવી જમણા હાથથી પીચકારી મારવી, જેથી અંદરની દવા તુરત બાહાર નીકળી ન જાય, અને તે બે ત્રણ મીનીટ સુધી દાબી રાખવું. પીચકારીની કોઈ બી દવાથી આગમન ધણી બળે તો તે થોડા દહાડા બંધ રાખવી. અથવા બીજી અજમાવવી. પીચકારી દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર મારવી. અને તે થોડા દહાડા સુધી જારી રાખવી, ઉપલી પીચકારીની દવાથી કામદો ન થાય તો, અને પેસાબ કરતી વખત થોડી આગ બળતી હોય અને થોડું ઘાણું દરદ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી કાચની પીચકારીમાં ભરી દરરોજ મારવી.

બીસમથી સખનાઇટરસ ... ગરેન ૧૦
 મીઝીસીલેજ આવ ગમઅકેસીઆ .. દરામ ૪
 અફીણ ... .. ગરેન ૧
 પાણી ... .. આંઉસ ૧૧

ઉપલો થયા થોડા દીવસ જારી રાખવાથી પેસાબમાંની આગ અગન તથા કુખાવો બીલકુલ નરમ પડી જશે. પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના ત્રણ ભાગો કરી અકેસી ભાગ દહાડામાં ત્રણવાર પીચકારી વતી ઇંદરીમાં દાખલ કરવાથી ઘણા કામદો થશે.

સુગરલેડ ... .. ગરેન ૮
 ઝીંકસી સલફસ .. .. ગરેન ૮

ટીચરઓપી ... .. મીનીમ ૩૦

ગુલાબજળ, ... આંકિસ ૨

ઉપલી પીચકારીની દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચે પાંચ દવાઓના ટીપ આપેલી છે. તેમાંની અંકેક દવા અનુક્રમ પરમાણુ તેમાં લખેલા વજનમાં લેવી અને તેને એક આંકિસ પાણીમાં મેળવી તેની પીચકારી મારવી. એક પીચકારીની દવાથી ફાયદો ન થાય તો તેની નીચેની બીજી દવા વાપરવી, પણ પાંચે દવા એકજ વખતે સમૂળી એકઠી કરી વાપરવી નહીં. તેની સાથે એ પણ યાદ રાખવું કે આ દવાઓની પીચકારી મારતી વખતે ઈંદરીના પુલમાં અથવા તેની આસપાસ આજી અથવા બજારા અને કુખાવો હોવો ન જોઈએ.

પીચકારીની દવાઓ.

એક આંકિસ પાણીમાં

ગોલારડ વોટર ... ૩૦ થી ૪૦ ટીપાં

ફટકડી ... ૧ થી ૫ ગરેન

કાસટીક ... ૧ થી ૩ ગરેન

ગરીનવીટીરીયલ(ઓખી હીરાકસ્ટ) ૧ થી ૩ ગરેન

બલુવીટીરીયલ(ઓખો ઝેરથુથુ) ૧ થી ૩ ગરેન

ધણા દહાડાનો પરમો જીનો થયો હોય તો મેટીકો કેપ્સ્યુલ નામની દવાની ત્રણ ગોળીઓ દાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ગળાવવી. અને ૦૧ થી ૧૨ મઝા મેટીકો ઇન જેક્શન અને ૧ મઝા પાણી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી દાડામાં ત્રણ વાર ઈંદરીમાં મારવી. અથવા ૫ થી ૧૫ ગરેન પરમેગનેટ આવ પોટાસ તથા ૧ આંકિસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી ફક્ત બેથી ત્રણ દાડા મારવી. અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અંકેકો ભાગ પાવો.

સુખડનું તેલ ... દરામ ૧૧૧ થી ૨

ચણકબાવાનું તેલ ... મીનીમ ૮૦

ટીચર આવ હેનબેન ... દરામ ૨

ટીચર આવ સ્ટીલ ... દરામ ૧

ગુંદરનો બુકો ... દરામ ૪

સાકરનો સીરો ... આંકિસ ૧

પરમો અથવા પરમીઓ.

પાણી

...

આંઉસ ૧૫.

અથવા ૩૦ ગરેન ફટકડી અને ૩ દરામ ચણકબાવા એ બંનેને આંડી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેક પડીકુ દાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા ૫ ગરેન ફટકડી અને એક આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના પીચકારી સવાર સાંજ મારવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના છલાંગો કરી અંકેકો ભાગ દાહાડામાં ત્રણવાર પાવો. અને તે થોડા દાડા જરૂરી રાખવી.

પોટાસાશ્રોમાઈડ

...

દરામ ૧ થી ૨

પોટાસા બીકારબોનસ

...

દરામ ૧

ટીચરે આવ હેનબેન

...

દરામ ૨ થી ૪

કેમફર વોટર

...

આંઉસ ૫૫

તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૩ દરામ જેટલાની દાડામાં ચાર વાર પીચકારી મારવી.

પોટાસા શ્રોમાઈડ

...

દરામ ૨

ગલીસીરાઇન

...

આંઉસ ૦૫

પાણી

...

આંઉસ ૫૫

ઉપર જણાવેલી પોટાસાશ્રોમાઈડની દવા પીવામાં તેમજ પીચકારીને વાસ્તે ઘણી ફાયદા કારક છે. તેથી પરમો સાબિત થાય છે. એટલું જ નહિ પણ ઇંદરી જગરૂત થતી વખતે જે દરેદ થાય છે, તે પણ મટી જાય છે. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાહન ગલાસ ભરી દાડામાં ચાર વાર પાવી, અને તે થોડા દાડા જરૂરી રાખવી.

સેલીસેલીક એસીડ

...

દરામ ૧ થી ૧૫

લાઇકર આમોનીયા એસીટીસી...

...

આંઉસ ૧

સાકરનો સીરો

...

આંઉસ ૧

પાણી

...

આંઉસ ૪

ઘણા જીના અને મીઠા પરમામાં પેસાળની સાથે ઘણી પાતળી ધાત જતી હોય તો, નીચે જણાવેલા ઉપાઓ કરવા, જેથી ધાત જતી બંધ થઈ અતી ઘણો ફાયદો થશે.

એસીફ્ટાનીક	...	દરામ ૦૧
અફીણ	...	ગરેન ૧
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૩

એ સઘળાંને જાણવી તેના એક ચોકટ ગોળી બનાવી તેને બીસા પથરા ઉપર ઘસી સુંવાળી કરી અને તે છંદરીના છીદ્રમાં જઈ શકે એવડી નાની કરી તેને સુકવી કકણ થાય ત્યારે તે છીદ્રમાં દાખલ કરવી. તે એક કલાક સુધી રાખી કાઢી નાખવી, આ પરમાણુ એકેકી ગોળી પરમો સાગ્ને થાય ત્યાં સુધી દર રોજ દાખલ કરવી. અથવા એક આંહસ સ્પર્શસાટીનો મલમ તથા ૫ ગરેન કાસટીક એ બંનેને જાણવી તેમાંથી થોડું કેથેટર ઉપર ચોપડી તે કેથેટર (પીથાબ કાઢવાની ગટાપરચાની સળી) છંદરીમાં દાખલ કરવી. તે પાંચમીનીટ સુધી રાખી કાઢી લેવી. આ પરમાણુ દાડામાં એક વાર થોડા દાહાડા સુધી કરવું, જ્યેથી પાતળી ધાત જતી બંધ થઈ જીનો પરમો સાગ્ને થઈ જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો.

નાગરમોથ, ત્રીફળા, હળદર, દેવદાર, મરચો, ઇંદ્રજવ, લોદર એ સઘળાં એકેક તોલો લેઈ તેના ત્રણ ભાગ કરી તેનો ઉકાળો કરી દર રોજ એક વખત પાવો.

અથવા—

છોટી ઇલાયચી	...	તોલો ૧
ફટકડી	...	તોલો ૧
સાકર	...	તોલો ૨

એ સરવને બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેના ત્રણ ભાગ કરી દરરોજ એકેક પડીકું થંડા ફુધની સાથે આપવું જ્યેથી પ્રમેહ બંધ થસે.

અથવા—ગજોનો રસ ૩૧ ભાર તેમાં મધ ૩૧ ભાર નાખી દરરોજ દીવસ ચઉદ સુધી પાવું.

અથવા—એખરો, ગોખર, કઉચાંનાં મીજ, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી લુગડે ચાળી. તેમાંથી ૩૨૧ ભાર લેઈ તેમાં ૩૨૧ ભાર સાકર નાખી ગાઅના ફુધમાં જાણવી સ્વારમાં દરરોજ પાવું.

અથવા—આકોલનાં ફુલાં પાંન, આંબળા, વીસનગરી હળદર, એ

સરવ ખરાબર લઈ ખારીક વાટી 'લુગડે' આળી તેમાંથી રંગ બારથી રંગા બારે સુધી મધમાં મેળવી ચઢાડવું, એથી સરવ જાતના પરમેહ દૂર થશે.

ટાંકી અથવા ચાંદી.

(સીફીલીસ—Syphilis).

ટાંકી અથવા ચાંદી ખરાબ રાંડનો સંગ કરવાથી થાય છે. પરમેહ, તથા ટાંકી અથવા ચાંદી એ બંને દરદો જીદાં છે. મરદને ટાંકી ઇંદરીના દરેક ભાગ ઉપર જણાય છે. તેમાં ઘણું કરી ડુલની કોર આગળ વારમ-વારે થાય છે. કેટલીક વખત ફક્ત ઇંદરીની ચાંમડી ઉપર હોય છે. અને કોઈ વખત ગોળીની ચાંમડી ઉપર હોય છે અને વખતે પેટ ઉપર પણ થાય છે. ટાંકીની નીચે પરમાણે ચાર જાત કરવામાં આવી છે. અને તે દરેક-નું બ્યાંન પણ જીદુ આપેલ છે.

૧. સાદી ટાંકી.
૨. સખત ટાંકી.
૩. ખવાતી ટાંકી.
૪. સડાવાળી ટાંકી.

૧ લી સાદી ટાંકી.

(સીમ્પલસેકર—Simple chancre).

નીશાની—આ જાતની ટાંકી સાધારણ ચાંદા જેવી ગોળ હોય છે અને તે ઘણું કરી નહારી સોખત કરવા પછી એક બે દાડામાં થઈ આવે છે. અને તે એક કરતાં વધારે ચાંદા પડે છે. તેનો દેખાવ જાણે ચાંમડાંની ગોળ કાપી કાઢ્યો હોય એવા હોય છે, અને તેમાંથી થોડું ધારૂં પર નીકળે છે. આ દરદમાં ઘણું કરી બદ થતી નથી. અને જો થાય તો તે જલદી પાકી જાય છે. અને વખતે દવા કરવા સીવાય પોતાની મેળે રજી જાય છે, અને પાછળથી શરીર ઉપર ખરાબ અસર થતી નથી.

ઉપાચાર—એ મૂરજની ફાલી જણાય કે તરત તે ઉપર જલદ એ-
સીડનાઇટરીકનાં એક અથવા બે ટીપાં સળી ઉપર લેઈ મુકવાં, જેથી
તેનું ઝેર બળી જશે. ફાલી ઉપર એસીડનાઇટરીક એટલું બધું ન નાખવું
કે, જેથી આસપાસની સારી જમીન બળી જાય. એ આસીડ લગાડવાથી
થોડી આગ બળસે પણ જો વધારે બળે તો અને આજનીથી ન ખમાય
તો તે ઉપર થંડુ પાણી રેડવું. કદાપી ફાલીઓ ઘણી હોયતો વારા કરતી
અંકેક ઉપર લગાડવું. એક દીવસ લગાડવા પછી ફાલી કુટી જઈ ચાંદા-
નો દેખાવ લાલ થાય તો, ફરી લગાડવું નહીં. પણ સફેત પર જેવી જમીન
હોયતો ફરી બીજે દાહાડે ઉપર પરમાણે લગાડવું. બે ત્રણ દીવસ એ પ-
રમાણે લગાડવાથી ઘણું કરી લાલ જમીન આવી જશે. પણ ફાલી કુટી
જઈ ચાંદુ સરઆતથી પડી ગએલ હોયતો, આઇઓડોફોરમ દાડામાં બે
વાર સવાર સાંજ થોડા દાડા તે ઉપર બભરાવવું. અથવા ૩૦ થી ૬૦ ગરેન
આઇઓડોફોરમ તથા એક આંજિસ ચરબી એ બંનેને મેળવી તેનો મ-
ખ કરી તેની આગળ બનાવી સ્વાર સાંજ તે ઉપર થોડા દાહાડા સુધી
ખરવી. અથવા ઓઇન્ટમેન્ટ આવ રેડઓક્સાઇડ આવ મરકુરીની
આગળ બનાવી તે ઉપર મુકવી. આ સધળા ઉપાયોમાં આઇઓડોફોર-
મનો સરવથી સરસ ઉપાયછે.

આઇઓડોફોરમ તથા ઉપલી દ્રવા ન મળી શકે તો ચાંદાં પરવા-
ળાં હોયતો તે ઉપર કાસ્ટીક જ્યાં સુધી લાલ બિંચ આવે ત્યાં સુધી લ-
ગાડવી, અને પછી સીમપલઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી. તેથી પણ આરામ
ન થાય તો નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડુ પલાળી ચાંદી ઉપર દાડામાં
બેથી ત્રણવાર મુકવું.

એસીડ ટાનીક	...	ગરેન ૨૦
ટીચર લવંડરકો	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંજિસ ૪

ઉપલી કુંઈ પણ દવા ન મળી શકે અને આરામ ન થાય તથા
ચાંદાં ઘણાં ખરાબ મુજેલાં અને પરવાળાં હોયતો તે ઉપર ધીમેથી
મોરચુથાનો કટકો ફેરવવો અને તે બેથી ત્રણ દાડા કરવું. જેથી લાલ જ-

મીન આવશે પછી ઉપર સફેત મલમની પટી મારવી. શરીરને કુવત લાવવા દીંચરફેરી પરફોરીડ મીનીમ ૧૫ ને ત્રણ આંજીસ પાણીમાં નાખી દાડામાં ત્રણ વાર થોડા દાડા મુધી પાવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાએ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવા.

જેવાકે, વડનાં ફુણાં પાંત, મહુડાનો છાલ, જંબુડાની છાલ, લોદર, હરડેની છાલ, હળદર, એ સરવ ખરાખર લેધ એને પાણીમાં ખારીક વાટી ઇંદરી ઉપર લેપ કરવો અથવા સરગવાના ઝાડની છાલ, અથવા નેપાળાના ઝાડની છાલનું ચુરણ કરી ઇંદરી ઉપર લગાવવું. અથવા સોપારી પાણીમાં ઘસીને લગાવવી. અથવા ત્રીફળાને કડાઈમાં બાળી તેની રાખ કરી તેને મધમાં મેળવી તે લગાવવી.

અથવા—મોરચુથ, એક ભાગ, કાઘો ખે ભાગ, મુડદારસીંગ ખે ભાગ. સોપારીનો રાખ ખે ભાગ એ સરવેને મેળવી ખારીક વાટી તે લગાવવી. અથવા ભભરાવવી. જેથી તુરત આરામ થશે.

અથવા—રાળ, રૂ. ૦૧ ભાર, ખોદાર રૂ. ૦૧ ભાર, લોખાંત રૂ. ભાર, હીરાદખણ રૂ. ૦૧ ભાર, હરણીઆ પારો રૂ. ૧ ભાર, એ સરવ ખારીક વાટી પાછળથી હરણીઆ પારો નાખી મેલાવી પછી તેમાં ગાય ધી થોડુ થોડુ નાખી ખરલ કરતા જવું એટલે મુધી કે પારો બીલકુલ માલમ ન પડે ત્યાં મુધી. પછી તે ઇંદરી ઉપર ચોપડી વડ અથવા પીંપળાનું પાંત જરા ગરમ કરી તે ઉપર મુકી પાટો બાંધવો. આ ઉપાય સારો છે.

અથવા—કાળીજીરી રૂ. ૧ ભાર તથા ઉપજેટ રૂ. ૧ ભાર, એને ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાં ગોળ રૂ. ૨ ભાર નાંખી તેની ગોળીયો ૧૪ કરી અકેકો ગોળી સાંજ સવાર ચંડા પાણીમાં ગળાવવી. ઘર્જની રોટલી ધીમે ચોપડી મીઠા મોળી ખાવી બીજુ કાંઈ ખાવું નહી.

સખત ટાંકી.

(ધી ઇન્ડ્યુરેડ ઓર ધ હન્ટીરીઅન સેનકર—The indurated or the Hunterian chancre)

નીચાની—આ જાતની ટાંકી. ખરાબ ઓરતનો સંગ કરવા પછી

સરાસરી ગણતાં ત્રણ અઠવાડીઆં પછી શરૂ થાય છે. પેહેલાં એક નાની ફાડકી અથવા એક નાનો ચારો પડે છે અને તે વધીને ગોળ ચાંદુ પડે છે જે થોડા દીવસ સુધી વધતુ જાય છે. એની અંદરથી પાતળુ પાણી જેવું નીકળી કાઢે છે. પછી થોડા દાડામાં તેની નીચે સકત કાચર ધાલે છે. જે તે ચાંદાને જે આંગળાં વચ્ચે દાબી જોવાથી તેની નીચે નરમ દાડકા જેવું કઠણુ લાગે છે. ચાંદુ ધણું ઊંડુ હોતુ નથી અને તેની અંદરથી ધણે દરજે પર નીકળતુ નથી પણ ચળકતા ચુંદર જેવા ચોકણા પદાર્થનું તેના ઉપર અસતર કીધેલુ હોય એમ લાગે છે અને તે સુંવાળુ લાગે છે. તેની કોર ઉપસી આવેલી અને જાડી હોય છે. અને તેની આસપાસની ચાંમડી લાલ હોતી નથી એની સાથે જાંમના કાતરામાં બદાંમના જેવડી એકથી વધારે ગાંઠો અથવા બદો થાય છે. તે ધણું કરી પોતાની મેજે પાક ઉપર ચડતી નથી. સકત ટાંકીનું ચાંદુ ધણું કરી એકજ હોય છે અને તેમાંની રસા સાજા માણસના ચાંમડામાં દાખલ કરી હોયતો તેને આ રોગ થાય છે. એટલે કે આ ટાંકી એવી ગણાય છે.

ઉપાય—ટાંકીની નીચે કઠણુ કાચર ધાલવા અગાઉ જો તે ચાંદુ ખરાબ છીછડાવાળુ હોયતો તે ખરાબ ઝેર બાળી નાખવા તેના ઉપર કાસટીક લગાડવી અને તેના ઉપર અળસાની પોલટીસ બાંધવી જેથી તે બજેલો પોપડો નીકળી જઈ લાલ જમીન નીકળશે જો તે પોપડો નીકળી ન જાય તો ફરી બીજે દીને કાસટીક લગાડવી અને પાછી અળસાની પોલટીસ બાંધવી એ પરમાણુ જે ત્રણ દીવસ કરવાથી પોપડો નીકળી જશે આ ઉપાય ટાંકી થયા પછી પાંચ સાત દાડા કરવાથી ફાયદો થાય છે પણ કઠણુ કાચર ધાલવા પછી તે ઉપાય ન કરવો. અને તેના ઉપર મરકયુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી. આ રોગમાં મુખ્ય દવા પારાની ગણાય છે. અને તેથી શરીરમાં ફરીવળતુ લોહી અટકે છે અને જલદી આરામ થાય છે. આજની જોરાવર હોયતો નીચે લખેલી દવાની ૧૧ ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી.

કેલોમલ	...	ગરેન ૨૪
અફીણ	...	ગરેન ૩

આભરી નેરાવર ન હોયતો ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવાની છો સરખી ગોળીઓ બનાવી અકેકી સ્વાર સાંજ ગળાવવી.

બલુષીલ ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ આયરન ... ગરેન ૬

અક્રીલ ઓપુ ... ગરેન ૨

અથવા નીચે લખેલી દવાઓની છો સરખી ગોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી સ્વાર સાંજ ગળાવવી.

હાઇડ્રો જીરીકમ ક્રેટા ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ કપીનાઇન ... ગરેન ૧૨

અક્રીલ ... ગરેન ૨ (બે)

અથવા ઉપલી દવાઓને બદલે પલમરસપીલ ગરેન ૧૦ લેઈ તેની બે ગોળી બનાવી તેમાંથી એકેક ગોળી દહાડામાં બે વાર ગળાવવી. ઉપલી ગોળીઓની દવાઓ થોડા દિવસ જરૂરી રાખવી જેથી ટાંકીની શક્તાઈ જતી રહે તે રૂઝ જશે. એટલે તે બંધ કરવી. પરંતુ રૂઝાવાની દરમીયાનમાં ઉપલી ગોળીઓથી દાંતમાં ફાવો થાય તથા પારાઓ સુજી આવે, મોઢામાંથી ખરાબ વાસ નીકળે અને ધુંક વધારે નીકળવા માંડે એટલે કે મોઢું આવવાની કુંઈ પણ નીશાની જણાય કે ઉપલી ગોળીઓ બંધ કરવી. પણ ઉપર પરમાણે મોઢાની કુંઈ પણ નીશાની જણાવા અગાઉ શકત ગાંઠ પીગળી જઈ તે રૂઝી જાય તોપણ ઉપલી દવાઓ બંધ કરવી. ઉપલી દવાઓ આપતી વખતે જલદી જરૂર પડે તથા એવા હલકો ખોરાક આભરીને આપવો. મરચાં દારૂ તાડી વીગેરે ગરમ ચીજોની પરેજ રખાવવી. શરીરને ગરમ કપડા પહેરાવી રાખવાં થંડી હવા લાગવા દેવી નહિ.

ઉપર પરમાણે ખાવાની દવા કોઈ માણસને ન ગમતી હોય તો તેને ૧ દરામ મરકુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ રાત્રે સુતી વેળા જાગતા કાતરામાં અથવા કાખમાં આભરીને લગાડવો અને તે સારી પેઠે ઓળવો. જેથી શકત ગાંઠ નરમ પડી તે રૂઝી જશે. પણ તેની દરમીયાનમાં ઉપર પરમાણે મોઢું આવવાની નીશાની જણાય તો તે લગાડવાની દવા બંધ કરવી.

અથવા પારાની પુણી આપવાથી પણ ઉપલો મરજ ખીલકુલ મટી જાય છે. વાસ્તે આજની સવારમાં ખીલકુલ નાગો કરી એક ખુરશી ઉપર બેસાડી તેના આખા શરીર ઉપર તેમજ છેક નીચે સુધી ક્યાંયથી હવા ન જાય એવી રીતે ધાખળા ઓઢાડવી અને મોઢું બહાર રાખવું પછી એક પોહાળી રકાબીમાં થંકુ પાણી ભરી તે વાસણ તે ખુરશી નીચે મુકી એક ઇંટ ખુબ લાલચોળ કરી તે પાણીવાળા વાસણમાં એવી રીતે મુકવી કે તે ઇંટનો થોડો દળ તે પાણીથી બાહાર રહે પછી તે ઇંટ ઉપર ગા થી ૧ દરામ સીનેબારની ભુકી મુકવી એ પરમાણે કરવાથી ઇંટની ગરમી પાણીનો બાફ અને ઉપલી પારાની દવાનો બાફ તથા હવા એ ત્રણેની ધુંધ એકદમ ખુરશી ઉપર બેઠેલા દરદીને લાગશે અને તે કુઓ અથવા બાફ દરદીની ચાંમડીની રગેરગમાં દાખલ થશે. એ પરમાણે પા કલાક સુધી ધુંણી આપી તે બંધ કરવી. અને પછી લુગડા પેહેરાવી ઓઢાડી સુવાડી દેવો. આ ધુંણીથી મોઢું આવે તથા ટાંકી નરમ થાય તો તે બંધ કરવી. ઉપલી ધુંણીની દવા ન મળે તો કેલોમલ ગરેન ૧૫ અથવા હીંગળો ગા થી ૧ દરામ સુધી દરેક ધુંણીમાં વાપરવો.

એ શિવાય ટાંકીના ઉપર ખીજી દવાઓ લગાડવામાં આવેછે પણ એકલી લગાડવાની દવાથી શરીરની અંદરનું ઝેર નીકળતુ નથી. વાસ્તે તેની સાથે ઉપર પરમાણે પારાની દવા ખાવાની અથવા ચોળવાની અથવા પુણી અજમાવવી જેથી જડમુળમાંથી રોગ જતો રહેશે.

આ જાતની ટાંકી જણાય કે તે ઉપર ૬૦ ગરેન કેલોમલ થોડા ગુંદરના પાણીમાં મેળવી તેની અંદર વીશ આંદિસ ચુનાનું પાણી નાખી એક રસ કરવું જેથી તે પાણી કાળુ થશે. આ દવાને ખેલકવોસ (કાળુ પાણી) કહે છે. ઉપલી દવામાં લીન્ટનો કટકો બોળી ચાંદી ઉપર મુકવો અને તેના ઉપર ઉપલુ પાણી દર વખતે ખુબ હલાવીને રાત દાડો સીંચ્યા કરવું. અથવા તે દવાની નીચે જે કાળો થરો બેસા જાયછે તે દાડામાં બેથી ત્રણવાર ચોપડવો.

અથવા ૧૮ ગરેન કોરોસીવસખલીમિન્ટ તથા ૧૦ આંદિસ ચુનાનું પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લીન્ટનો કટકોબોળી ટાંકી ઉપર મુકી ઉપર પ્રમાણે રાતદાડો તે પાણી સીંચ્યા કરવું. આ મેળવણીને વલોવોસ (પીળુ પાણી) કહે છે.

અથવા થોડા ગરેન આધિઓદ્ધારમ સવાર સુાંજ થોડા દાડા ચાંદી ઉપર ભજરાવવું. ચાંદીમાં ઘણી બળતરા બળતી હોય અને તે સુજી આવી હોય તો થોડા મુગરસેડના પાણીમાં ટીચરઓપી થોડું નાખીને તે ચાંદી ઉપર છુગડામાં બોળી મુકવું અને દરદ નરમ પડવા પછી ઉપર પ્રમાણે ઉપાયો કરવા.

ખવાતી ટાંકી અથવા ચાંદી.

(ફેજેડેનીક ચેનકર—Phagedenic chancre).

નીશાંની—આ ભતની ટાંકી અથવા ચાંદીમાં તેના આશ પાશની કોરે સરખી ગોળ હોતી નથી પણ ખવાઈ ગયેલી આડીતેડી અને ખડખડી હોય છે. તેના ઉપર મીણના જેવું છીછડું ચોટલ હોય છે. તેમાંથી ખરાબ ગંધાતું ગોસના પાણી જેવું ફીકું લાલ પાણી જેવું પર નીકળે છે. આસપાસની જગા ખવાતી ભય છે, અને ચાંદીનું કદ મોટું થતું ભય છે, આની સાથે બદ થાય છે, અને તાવ પણ આવે છે. બદ પાકીને ડુટે છે અને અંદરથી પર નીકળે છે, ત્યારે આભરીને જરા ઠીક લાગે છે. બદ ડુઢ્યા પછી તેના અંદર ખરાબ ગંધાતું છીછડાવાળું પર હોય છે અને તે ખાડો એક અથવા બે દીવસમાં વધી જઈ મોટો થઈ ભય છે.

ઉપાય—આ ભતની ચાંદી ઉપર એકથી બે ટીપાં નાઇટરીક આસીડ અથવા એસીડ સલફ્યુરીકનાં ટીપાં આસ્તેથી ચાંદા ઉપર નાંખવાં, અને તે ફરતું ફેલાઈ જઈ સારી જગોને ખરાબ ન કરે તેને વાસ્તે તે નાખવા અગાઉ તે ચાંદાના ફરતુ જરા ગરમ કરેલ મીણ અથવા સ્ટાકીંગ પલાસ્તરની પટ્ટી ચાંદીની ફરતી મુકવી. અને પછી ઉપર પ્રમાણે ટીપાં નાંખવાં. અને પછી ઉપર અળસીની પોલટીસ બાંધવી. એ પ્રમાણે બેથી ત્રણ દહાડા કરવાથી અંદરની ખરાબ રસો નીકળી જઈ ચાંદાની જમીન લાલ થશે. આસીડ લગાડતી વખત ઘણી બળતરા બળે તો ઉપર થોડા પાણીની ધાર કરવી. ચાંદાની જમીન લાલ થયા પછી નીચેની દવામાં છુમકું બોળી તેના ઉપર દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર મુકવું.

એસીડ ટાનીક	...	ગરેન ૨૦
ટીચર લવંડરકો.	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંજિસ ૪

એ પરમાણુ જે ચાર દીવસ બીનિલુ લુગડુ મુકવા પછી તે આળા ઉપર સીમપલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી. એટલે રૂઝી જશે.

કદાપી ચાંદુ વધતુ જતુ ન હોય તો નીચે લખેલી દવામાં બીન્ટનો કટકો બોળી તે ઉપર મુકી અને રાત દીવસ આ દવાથી ઉપર સીંચા કરવું. દરેક વેળા બાઠલી ખુબ હલાવીને સીંચવું. કારણ કે દવા નીચે ખેંચી જાય છે.

ક્રેલોમલ્ડ	...	ગરેન ૨૦
ચુનાનું પાણી.	...	આંજિસ ૧૦

આ જાતની ટાંકીમાં આજીરોના શરીરમાં ઘણી નબળાઈ થાય છે. વાસ્તે નીચે લખેલી દવાઓના ચાર ભાગ કરી અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે દરરોજ પાવો.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૧૨થી ૩૦
આમોનીઆઇડ ટીચર આવ ગુઆકમ...	...	દરામ ૨
કમપાઉન્ડ ડીકાકથન આવ સારસાપરીલા.	...	આંજિસ ૧૨

અથવા—પોટાસીઓ ટારટરેટ આવ આયરન ગરેન ૨૦ તેને ત્રણ આંજિસ પાણીમાં મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

અથવા—નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૨૩
કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના.	...	દરામ ૧
બારકનો ઉકાળો	...	આંજિસ ૩

ઉપલી દવા ઘોડા દહાડા ભરી રાખવાથી આજીરોના અંગમાં શકતી આવશે તેમજ ચાંદી પણ રૂઝાઈ જશે.

આ રોગમાં ઘણું દરદ થતુ હોય તો ૧ ગરેન અક્રીણ દર ચાર કલાકે ગળાયવું.

ઉપલી અવાતી ટાંકીમાં ફાપાવો ઘોડો હોય અથવા જમીન બહુ ખા

રાખ ન હોય તો, નીચે લખેલા બે ઉપાયોમાં ગમે તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તેના ઉપર મુકવા કરવો.

પોટાસીઓ ટારટરેટ આવ આવરેન	ગરેન ૨૦
પાણી	... આંઝિસ ૨
બીજો—એસીડનાઇટરીક	... મીનીમ ૪
ડીસ્ટીલ્ડ અથવા સોયું પાણી	... આંઝિસ ૨

અથવા—દરદ ઘણું થતું હોય તો નીચે લખેલી દવાઓને ત્રણવી તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે ભાગ ઉપર મુકવો, અને તે રાત દહાડો તેનાથી બીજેલો રાખવો.

એસીડ ટાનીક	..	... ગરેન ૧૮
ટ્રીચર ઓપી.	...	... આંઝિસ ૦૧
કારબોલીક આસીડ...	...	... ગરેન ૨૦
સુગરલેડનું પાણી	...	... આંઝિસ ૬

શકતી આવે એવા ખોરાક આપવો. અને બહુ નબળાઈ હોય તો નાનો ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર ખાંણા સાથે શેરી વાઇન આપવો. ઉપલી ખવાતી ટાંકીમાં પારાની દવા પીવામાં આપવી નહીં.

સડાવાળી ટાંકી અથવા ફાઇમોસીસ.

સ્લફીંગ સેંકર અથવા ફાઇમોસીસ.

(Slufling chancre or Phymosis).

નીશાની—આ જાતની ટાંકીમાં ઇંદરીની આમડી મુજબ આવે છે, અને લાલ થાય છે, ઘણી વખત એ સોજો એટલો બધો હોય છે કે આમડીથી આખું કુલ ઢંકાઈ જાય છે. અને ઉપરની આમડીને તાણી કુલ બાર કાઢવાથી તે નીકળતુ નથી. એ પરમાણુ રહેવાથી તેના ઉપર કાળો ડાઘ અથવા ચાંદુ પડે છે, ને તેમાંથી સડેલી ગંધાતી વાસ નીકળે છે અને અંદરથી પાતળુ લાલ પાણી જેવું ટપકા કરે છે, ઘણા દાડા એ પરમાણુ રહેવાથી ઉપલી આમડી મુડદાલ થઈ જીદી પડે છે. અને એ પરમાણુ

કુલની આસપાસની ચામડી સડીને નીકળતી જાય છે. આજરની તંદુરસ્તીમાં બહુ બીગાડ થાય છે, તાવ આવે છે, દરદ ઘણું થાય છે, અને તેથી જીંધ આવતી નથી, આ ઠાંકીમાં બદ થતી નથી.

ઉપાય—અસખસનાં ફીડવાં નાખી ઉકાળેલા પાણીના વાસણમાં દરદીની ઇંદરી દર ત્રણ કલાકે અરધો કલાક અંદર ખોળી રાખવી. તે પાણી ખમી શકાય એટલું ઊંચું રાખવું. કુલ તથા ઉપલી ચામડીની વચ્ચે તે પાણીની પીચકારી મારવી. જ્યોત્તી અંદરની સઘળી રસી ધોવાઈ જઈ બહાર નીકળશે. એ પરમાણે ગરમ પાણીની પીચકારી મારવા પછી ચાર આંઉસ બ્લેકવોસમાં ૩૦૦ ગરેન કેલોમલ મેળવી તેની પીચકારી ઉપર પરમાણે કુલ તથા ઉપલી ચામડીની વચ્ચે દર ત્રણથી ચાર કલાકે મારવી. અને તેજ મેળવણીમાં ઝીણું લુગડુ ખોળી તેની અંદર સુવાથી જાળવી દાખલ કરવું, અને તે ઉપલી દવાથી બીનેલુ રાખવું. ઉપર પરમાણે બ્લેકવોસની પીચકારી મારવાથી બળતરા ઘણી બળે તો તેને બદલે ૬ આંઉસ મુગરલેડનું પાણી તથા ૩ દરામ ઈચરઓપી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી દાડામાં ચારથી પાંચવાર એ દહાડા સુધી મારવી. અથવા નીચે લખેલી દવાની પીચકારી તે જગોએ મારવી અને દરદ નરમ પડવા પછી પાછી બ્લેકવોસની પીચકારી મારવી.

મોરચું ૨... દરામ ૦ા

મુગરલેડ ૨... દરામ ૧

પાણી ... આંઉસ ૮

અથવા—બ્લેકવોસમાં લીન્ટ પલાળી ઇંદરીનાં મુજેલી ચામડી અથવા મોઢા ઉપર લપેટવું. અને તે બીનેલુજ રાખવું. અથવા નીચે લખેલી દવામાં લીન્ટ પલાળી ઉપર પરમાણે લપેટી તેથી બીનેલુજ રાખવું.

ગોલારડવોટર ... દરામ ૨

ઈચરઓપી ... દરામ ૨

ઓપ્પુ પાણી . . આંઉસ ૧૦

આ દરદમાં તાવ હોય છે તેને નરમ પાડવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાવું.

પોટાસા બાઈ કારબોનસ	...	ગરેન	૪૫
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન	૪૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ	૨
ગુંદરનું પાણી	...	આંઉસ	૧
પાણી	...	આંઉસ	૩

અથવા નીચે લખેલી દવા ઉપર પરમાણે પાવી.

બાઈકર આમોનીયા એસીટેટીસ	...	આંઉસ	૧
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ	૨
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન	૪૦
કેમફર વોટર	...	આંઉસ	૪

ઝાડો કબજ હોય તો ઉપલી એમાંની ગમે તે દવામાં ચાર દરામ એપસમસાઇટ નાખીને પાવું.

તાવ ઉતરી ગયા પછી સક્ત ટાંકીમાં જણાવા પરમાણે બહુપીલની ગોળીઓ ગળાવવી.

કદાપી ઉપલી કોઈ પણ દવાથી આરામ ન થાય અને અંદર સડો વધારે થતો જાય તો આન્ડરની કલોરોફોર્મ સુંધાડી ફુલની ઉપરની ચામડી બાહાર ખેંચી ફુલ અંદર આધુ હડાડી તે વચલાભાગને ફોરસેપમાં (ચીપાઓ) બરોબર સરખો દબાવી તે ફુલની ખરાબ ચામડી લેનસેડથી સરખી એકદમ કાપી નાખવી, પછી તેના ઉપર વાછળી દબાવી જોવાથી જો કોઈ મોટી નસ કપાણી હશે તો તેની અંદરથી સેડ છુટશે. જો એમ માલમ પડે તો આરટરી ફોરસેપથી તે નસ પકડી તેને રેશમની દોરીથી મજબુત બાંધી લેવી. તે બાંધી લેવા પછી કપાએલ ચામડીની અંદરથી લોહી ધણું જનુ હોય તો ટીચરફેરીમાં લીન્ટનો કટકે બાળી તે ઉપર દબાવી દેવા. એટલે તે લોહી પણ એકદમ બંધ થઈ જશે. ઉપર પરમાણે ચામડી કાપી કાઢવાથી ફુલ બાહાર નીકળશે, પછી તેના ઉપર ચાંદી હોય તો ઉપર પરમાણે બ્લેક-વોશ વીગિરેના ઉપર લગાડવાની દવાઓ વાપરવી, અને તેની સાથે ઉપર પરમાણે પીવાની દવા પણ આપવી જોયી જલદી આરામ થઈ જશે.

સુચના—કદાપી અથવા સખત ટાંકીમાં પારાની દવા આધામાં આપવાથી ફાયદો કરેછે, પણ ખવાએલી અથવા સડાવાળી ટાંકીમાં પા-

રાની દવા આપવી ફાહી, તેમજ આજરોને સહઆતથી તાવ તથા દરદ ધણું હોય, બદ મોટી થઇને પાકી હોય, અથવા ચાંદીનો રોગ એક બેવાર આગળ થઈ આવેલ હોય અને તેથી શરીરમાં નબળાઈ હોય અથવા પારાની દવાથી મોટું જલદી આવી જતું હોય અથવા આજરોને ગરદનમાં ગાંઠો થએલ હોય અને તે નબળો હોય અથવા બહી અથવા બરોલ હોય અથવા મરડો અથવા ઝાડો અથવા ગુરદાનો રોગ હોય તો કદીપણ પારાની દવા આપવી નહીં. એ ખરેખર એકસ યાદ રાખવાનું છે, અથવા બોદાર, સોયરો, હીરાદખણ, સીંદુર, માણસનાં હાડકાં એ સરવ સરખે ભાગે સેઈ બારીક વાટી લુગડે ચીળી ટાંકી ઉપર દાખવું.

૫૬.

(બુબો—Bubo.)

સખખ—કહણ અથવા હાડકા જેવી ટાંકી સ્ત્રી અથવા પુરુષને થાયછે ત્યારે તેનું ઝેર જંગના કાતરામાં લોહીની મારફતે જાયછે અને તેની ગાંઠ બંધાયછે જેને બદ કહેછે. બદ ટાંકી જણાયા અગાઉ પણજણાયછે.

ઉપાય—ખસખસના ફીડવાને ગરમ પાણીમાં ઉકાળીને તેનો સેક બદ ઉપર કરવો. અથવા તે ઉપર જાઈકર આઘઘોડાઈને ખોંછાવતી દરરોજ ચોપડવું. અથવા દરદી મજબુત હોય તો બદ ઉપર એકથી બે ડજન ઝળો મુકવી, અને પછી તે ઉપર ગરમ સેક કરવો. અને પછી કહણ ટાંકીમાં જણાયા પરમાણે ખુલ્લીની ગોળીઓ ગળાવવી. અને જંગના કાતરામાં ૩૦ ગરેન જેટલો ખુલ્લોઘાઈન્ટમેન્ટ દરરોજ સાંજ સવાર ચોળવો. એથી ગાંઠ ખસી જશે. પણ જો પાક ઉપર ચડે તો તેના ઉપર અજીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર મુકવી અને નરમ થએલા ભાગ ઉપર પોટાસા કાસટીક બેથી ચાર દહાડા સુધી લગાડવો. એમ કરવાથી પોતાની મેળે કુટી જશે. પણ પાકી જાય અને પોતાની મેળે ન કુટે તો નસતરથી આડો મોટો કાપ મુકી પર કાઢી નાખવું. પાંખા પછી જલદી ન ચીરાય તો અંદર જમીન ખોદા.

તી જાય છે. નસતર સુકવા પછી તેની અંદર કારખાલીક ઓઈલમાં લી-
ન્ટ બોળી અંદર નાખવું. અથવા ઝીંક ઓઈન્ટમેન્ટ અથવા રેઝીન
ઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ મારવી. જખમ ગરમ પાણીથી દરરોજ
ધોવા, અને ઉપર પરમાણે કારખાલીક ઓઈલ અથવા મલમતી પટ્ટી-
ઓ મારવી. રેઝીન ઓઈન્ટમેન્ટની આગળી દરરોજ તાજી ખનાવીને સુ-
કવી. બદમાં વખતે તાવ હોય છે તેને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી
૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા બાઈ કારબોનસ ... ગરેન ૪૫

પોટાસા નાઈટ્રસ ... ગરેન ૪૦

સ્પીરીટ ઇથર નાઈટ્રસ ... દરામ ૨

મીથુસેલેન આવ ગમઅકેસીયા. આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૩

ઝાડો કબજ હોય તો ઉપલી દવાના એક ખોરાકમાં એપસમ સાલ્
દરામ ૩ થી ૪ ચાર નાખી પાવું.

બદ સર આતમાં સુજી આવેલી હોય અને આગ બળતી હોય અને
બાહ્યું દરદ થતું હોયતો નીચે લખેલી દવામાં લુગડું બોળી તે ઉપર મલ્યા કરવું.

ગોલારડ વોટર ... દરામ ૨

ટીઅર ઓપી ... દરામ ૨

ઓખુ પાણી ... આંઉસ ૧૦

બદનો ડુખાવો નરમ પડવા પછી તે કઠણ અને મોટી હોય અને
પીગળે નહી તો તેના ઉપર તેના કદ જેટલી નાની લુગડાંની ગાદી મેલી
તાણીને પાટો બાંધી રાખવો, જેથી વખતે ખેસા જશે.

બદ કુટવા પછી અથવા નસતરથી કાપવા પછી અંદરની જમીન
ખરાબ છીછડાવાળી જણાય તો તે ઉપર કાસટીક લગાડવી. અને પછી
ઉપર પોલટીસ બાંધવી. એ પરમાણે એક બે દીવસ કાસટીક લગાડવાથી
છીછડાં જુદાં ન પડે તો તે ઉપર એસીડ નાઈટ્રીકના એક બે ટીપાં ના-
ખવાં અને પોલટીસ બાંધવી. એ પરમાણે એક બે દાહાડા કરવાથી છી-
છડા જુદા પડી લાલ બાંધ આવે, એટલે તેના ઉપર સીમપલ ઓઈન્ટ
મેન્ટની પટ્ટી દરરોજ મારવી જેથી રૂઆઈ જાય.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો હરડેની છાલ, પીંપર, સીંધવખાર એ સરવ વોસ વીસ ગરન લેઈ વાટી તેને એરંડીયામાં તળી રોજ અવ-રાવવું. અથવા જીર, એણીની છાલ, ઉપગેટ, ઘઉં, ખોરડીના પાન એને કાંજીના પાણીમાં ખારીક વાટી બદ ઉપર લેપ કરવો. જેથી તુરત આરામ થયે. અથવા ધીલોડાને ઘેટીના દુધમાં વાટી દરરોજ લેપ કરવો. અથવા કસુંબીનાં ફુલ, નગોડ, લાખ, ખોદાર, મણસોલ એ સરવ ખરા-બર લેઈ પાણીમાં ખારીક વાટી તેની હુગદી બદ ઉપર દરરોજ બાંધવી. તેના ઉપર નળીયાનો ગરમ ગરમ સેક કરવો.

શરીર ઉપર ટાંકીના ઝેરની અસર.

(સેકન્ડરી સીફીલીસ—Secondary Syphilis)

ટાંકીનું ઝેર લોહીમાં ફરવાથી. ટાંકી થયા પછી થોડે મહિને અથવા કાંઈ વખત ઘણે વરસે શરીરની આંતરડીમાં તરેહવાર જાતના દરદો ઉત-પન થઈ પુટી નીકળેછે. જેવાં કે રાતી છાંટ. ફોડલા. માંછલીના ભોંગડા જેવા પોપડા. પડવાળી ઝીણી ફોડકીઓ શરીરના જીદા જીદા ભાગમાં કઠણ ગાંઠો. મસા. તેમજ કલેજી. ભેજી. દીલ. ફેફસાં. આંતરડાં. હોઝરી. આંખો. વીગેરેમાં પણ બીગાડ થાયછે. શરીર ઉપર રૂપીઆના જેવડાં મોટાં પડવાળાં આંદા થાયછે. વખતે માથાના. નેણના. દાઢીના. પાંપ-ણના વાળ ખરી જાયછે, હાથ પગના નખમાં સડો લાગુ પડેછે અને તે સડીને નીકળી પડેછે. મોઢામાં, નાકમાં અને ગળાની અંદર પાકી જ-વાથી તેમજ આંદા પડવાથી ખરાબર અવાજ શકાય નહીં; તેમજ કંઈ આ-જ ગળાઈ શકાય નહીં. વખતે તાગવાંમાં આંદુ પડી અને તે હાડકુ સડી ત્યાં છેદ પડે જેથી નાક અને મોઢુ એક થઈ જાય, તેથી અવાજ ગુંગણો થાય, સાક્ર બેલાય નહીં. છાતી. સીનાના. પગના નળાના. તથા હાથનાં અને બીજાં હાડકાંઓમાં કળતર અને દુખાવો થાયછે અને હાડકા ઉ-પર કઠણ ગાંઠો થાયછે તેને દાબવાથી દુખાવો થાયછે.

ઉપાય—તાવ હોયતો તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો અને તાવ

નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાવી.

પોટાસાબી કારબોનસ	...	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ ઇથરનાઇટ્રસ	...	દરાંમ ૨
મીથુસાલેજ આવ ગમઅકેસીઆ	...	આંજસ ૧
પાણી	...	આંજસ ૩

તાવ નરમ પડવા પછી શરીર ઉપરનાં ચાઠાં પરવાળા ન હોય તો અને આઝરી બહુ નબળો ન હોય તો પલમરસપીલ ગરેન ૧૦ ની ખે ગોળીઓ ખનાવી, સવાર સાંજ અકેકી ગળાવવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓની છો ગોળીઓ ખનાવી અકેકી સવાર સાંજ ગળાવવી.

બલુપીલ ... ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ આયરન ... ગરેન ૬

અફીણ ... ... ગરેન ૨

ઉપલી ગોળીઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવાની છો ગોળીઓ ખનાવી અકેકી ગોળી સવાર સાંજ ગળાવવી.

હાઇડ્રાજીરી કમકરેટા ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ કવીનાઇન ... ગરેન ૧૨

અફીણ ... ગરેન ૨

ઉપર પરમાણુ ગોળીઓ લાંબા દીવસ આપવાથી ફાયદો ન થાય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

લાઇકર હેડ્રાજીરી બાઇકલોરાઇડ ... દરાંમ ૧૧

કમપાઉન્ડ ડીકોક્સન આવ સારસાપરીલા ... આંજસ ૩

ઉપલી દવા ગુના આતેસકના આઝરમાં ઘણો ફાયદો કરે છે અથવા ઉપલી દવાઓને બદલે મોટું આવે ત્યાં સુધી નીચે લખેલી દવાઓના બાર ભાગો કરી અકેકો ભાગ દાડામાં ત્રણવાર લાંબા વખત સુધી એટલે કે મોટું આવે ત્યાં સુધી પાવી.

સોલ્ફુશન આવ પરકલોરાઇડ આવ મરકુરી ... દરાંમ ૨

પોટાસા આઘઝોડાઘડ

... દરામ ૨

ઈનક્યુઝન આવ ઝોરેટા

... આંજિસ ૧૮

આજ્ઞરી નખજો હોય તેમજ ઉપર પરમાણે દવાઓ પી અગર આઘ ન શકે તો. આગળ કહા મુજબ પારાની ધુંણી આપવી. તેમાં ઘણું કરી ના થી ૧ દરામ સોનેબારના ભુકાની ધુંણી દરરોજ સ્વારમાં થોડા દાડા આપવી, જ્યેથી ઘણો ફાયદો થશે. અથવા ઓઘન્ટમેન્ટ આવ મર-ક્યુરી જંગના કાતરામાં અથવા બગલમાં થોડા દાડા દરરોજ ઓળવા આપવા.

ઉપલી દવાઓથી દાંતના પારા દુખે તથા સુજી આવે અને મોઢુ આવી જાય તો તે બંધ કરવી.

શરીર ઉપરના ચાઠાં અથવા ફાડકીઓ રસી વીનાની સુકી હોય ત્યાં સુધી ઉપલી પારાની દવાઓનો ઉપયોગ કરવો. પણ ચાઠાં અથવા ચાંદાં રસીવાળા હોય અથવા થાય તેમજ ગળામાં નાકમાં અને બીજા કોઈ ભાગમાં સડો લાગુ પડી તેમાં રસી થાય અને આજ્ઞરી નખજો અને લેવાઈ ગયેલો હોયતો. ઉપલી પારાની દવા આપવી નહી. એવી હાલતમાં નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

કોડલીવર ઓઘલ

... દરામ ૬

લાઈકરપોટાસા

... મીનીમ ૨.૩

પોટાસા આઘઝોડાઘડ

... ગરેન ૯

પાણી

... આંજિસ ૬

અથવા—નીચે લખેલી દવા ઉપર પરમાણે પાવી.

પોટાસા આઘઝોડાઘડ

... ગરેન ૧૨

લાઈકરપોટાસા

... મીનીમ ૨૨

ટીચર હૈઝોસાઆમસ

... દરામ ૧

બારકનો ઉકાળો

... આંજિસ ૩

ઉપર પરમાણે જ્યાં પારાની દવાઓ આપી ન શકાય ત્યાં ઉપલી ટીચર હૈઝોસાઆમીવાળી તેમજ નીચેની દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવાથી ઘણો ફાયદો થાયછે.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨

લાઇકર પોટાસા ... દરામ ૨

કમપાઉન્ડ ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા. આંઉસ ૮

કદાપી ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી લીકર ગલાસ બરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી. જેથી નળગાઈ દુર થશે આતેશકના ચાઠાં રૂઝાશે અને સાંધાનું તથા હાડકાનું કળતર મટશે.

સીરપ આવ આઇઓડાઇડ આવ આયરન ... મીનીમ ૨૩

ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા ... આંઉસ ૩

બાહારની દવા તરફે ચાંમડી ઉપર નીકળેલ ચાઠાં તથા ફાલીઓ ઉપર પારાનો મલમ જેવો કે ઓલીએટ આવ મરક્યુરી અથવા ઓઇ. ન્ટમેન્ટ આવ રેડઓક્સાઇડ આવ મરક્યુરી અથવા ૨૦ ગરેન જેટલો બ્લુઓ-ઇન્ટમેન્ટ ઓઓમાંથી ગમે તે એક, ચાઠાંને બલેકવોસથી ઘોઈ સવાર સાંજ ઓપડવા અને તેની સાથે ઉપર પરમાણે પીવાની દવાઓ આપવી, જેથી ચાઠાં રૂઝાઇ જઈ આરામ થઇ જશે.

ટાંકીના આબ્જરથી ફેફરાનો રોગ થયો હોય તો. ઉપર જણાવવા પરમાણે પારાની દવા પાવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી દોઢ વાઇન ગલાસ બરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૨૦

સ્પીરીટઆમોનીઆ ઍરોમેટીક. દરામ ૨

કમપાઉન્ડ ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા. આંઉસ ૧૨

ઉપલી દવા બે ત્રણ દાહાડા આપવાથી આબ્જરીનું મોઢુ ન આવે તો અકેકીજ વેજા ૧૨ થી ૧૮ અથવા ૩૬ થી ૬૦ ગરેન આઇઓડાઇડ ઓફ પોટાસાઅમ દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા નીચે લખેલી દવામાં થી ૦૧ થી ૧ ચમચો બરી ખાણું ખાધા પેહેલાં પાવી.

આઇઓડાઇડ આવ પોટાસાઅમ ... દરામ ૪ થી ૭

ફીરીએટ આમોનીઆ સીટરસ ... દરામ ૪

પાંણી ... આંઉસ ૮

સુચના—પારાની દવા સર કરવા આગમજ આ પાત ધ્યાનમાં

રાખવી કે આહમ્મોડાહડ આવ પોટાસીઅમની દવા બંધ કરીને તરત પારાની દવા ચાલુ કરવી નહી, પણ તે બંધ કરવા પછી થોડા દાડાનો આંતરો નાખીને પારાની દવા સર કરવી. એ પરમાણે નહી કરવામાં આવે તો ઘણું સખત મેલોડુ આવી જશે.

મસા થયા હોય તો તે કાતરથી કાપી નાખી પછી તે ઉપર થોડાં ટીપાં સ્ટ્રોંગ સોલ્યુશન આવ પરકલોરાઈડ આવ આપરન અથવા એસી. ટીક એસીડ મુકવું અથવા કાસટીક લગાડવી અથવા થોડાં ટીપાં સોલ્યુશન આવ નાઈટરેટ આવ મરક્યુરીનાં મુકવાં. અથવા તેમાંથી ચોકાણું પાણી ઝરફે તો તે ઉપર મરક્યુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ અથવા વાઇટ પ્રેસીપેટ લગાડવો અથવા તે ઉપર જરા ક્લોમલ ભભરાવવો—

અથવા—ઉપલી દવાઓ મુકવાથી તેટલો ભાગ મુજબ જાય તો તે ઉપર અળસાની અથવા ઘર્જના લોટની પોલટીસ મુકવી અથવા ૦ા આંદુસ કાસટીક પોટાસ તથા ૧ દરામ ગુંદર એ બંનેને થોડા ઘર્જના લોટમાં મેળવી પછી સ્ટાંડીંગ પલાસતરની પટીઓ બનાવી, તે મસાનાં નેટલા અથવા તેના બરોબર કાંણાં પાડી તે ઉપર મોટાડી મસા બાહાર રાખો, પછી તે ઉપર ઉપલી પોટાસા કાસટીક વાળી પોલટીસ મુકવી.

નખ પાકે તો તે ઉપર કાસટીક લગાડવી અને તે ઉપર મરક્યુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ ઓપડવો અથવા બ્લાકવોસમાં લુગડુ બોળી તે ઉપર મુકા કરવું.

હોઠ ઉપર, જીભ ઉપર, અને ગાલ તથા મોઢામાં, જીભ ઉપર, આંદાં અને ચોરા પડેછે તે ઉપર અળગે હાથે કાસટીક દાડામાં એક વખત લગાડવી. અને તે થુંકે થુંકી નાખવા કેહેવું. તાળવું લાલ થઈ ગયું હોય અને તેમાં ચાંદુ પડ્યું હોય તથા ગળાની અંદર કાકડા પાસે ચાંદુ પડે તથા લાલ થઈ જાય તો તેના ઉપર લગાડવા સાર ૧૦ ગરેન કાસટીકને એક આંદુસ ડાસટાઈડવોટર અથવા વરસાદના પાણીમાં મેળવી તેને એક નાંતી સીસામાં ભરી, તેના ઉપર બ્લુ કાગળ લપેટી રાખવું અને એક વાદળીના નાના કટકાને એક નેતરની છોદને છેડે બાંધી તે વાદળીનો કટકો ઉપલી દવામાં બોળી, તાળવા ઉપર તથા ગળાની અંદર કાકડા

પાસે દીવસમાં એક વાર થોડા દાડા મુધી લગાડવું જેથી એકદમ આરામ થઈ જશે. અથવા ગળાના દરદમાં નીચે લખેલી દવાઓને મળવી તેના દીવસમાં બે વાર કોગળા કરાવવા.

એસીડ હેડરોકલોરીક ડીલુટ ... દરામ ૧૥

ઓપ્પુમધ ... આંઉસ ૧

ગુલાબજળ ... આંઉસ ૮

પાણી ... આંઉસ ૮

હાથનાં, પગનાં નળાનાં, હાંસડીનાં અને સીનાનાં હાડકાં મુજબ આવે, તેમાં ડુખાવો થાય, તેના ઉપર સકત દરદ વાળી ગાંઠો થઈ આવે તો તે ઉપર ટીચર આઇઓડાઇન પીછાવતી દાડામાં બે વખત ઓપડવું. અથવા ૦૦૬ દરામ મરક્યુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ તે ગાંઠો ઉપર દર રાતે ઓપડવો અથવા મરક્યુરીઅલ પલાસતરની પટ્ટી મારવી. નહીં ખમાય એટલું દરદ થતું હોય તો તે ઉપર થોડી જળો મુકીને ઉપર ગરમ પાણીનો શેક કરવો.

રાતે જંધ લાવવા ૧ થી ૨ ગરેન અફીશુ રાતે ગળાવવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

કરીઆતુ, કકુ, લીમડાની છાલ, જેડીમધ, નાગરમોય, પડોળ, પીત-પાપડો, ખસ, ત્રીફળાં, કુડાની છાલ, એનો ઉકાળે થોડા દાહાડા પાવાથી આરામ થશે.

અથવા—ઓખા અને કુડાની છાલને પાણીમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

અથવા—ધતુરાનો રસ, નાગરવેલનો રસ, ચંબેલીનો રસ, ઘોળી ધરોનો રસ, મનસીલ, પારો, ગંધક, પ્રથમ પારા ગંધકની કાજળી કરી તેમાં મનસીલ વાટી તેમાં સરસીઉં તેલ નાંખી ખરલ કરવો. પછી ખાકીના ચારે રસ એમાં નાંખી પહેર બે ખરલ કરવો. પછી કાચના વાસણમાં અથવા ચીનાઈ વાસણમાં ધાલી રાખવું. પછી તેમાંથી થોડા દાડા લેપ કરવાથી આરામ થઈ જશે. આ ઉપાય ઘણો સારો છે.

અથવા—ખેરસાર, હરડેળ, ખેડાં, આમળાં, લાંબડાની અંતરછાલ, કડવું પટોળ, ગળો, અરડુશીનાં પાન, એ સરવ ખરાખર લેઈ ઓખાં

પાખાં ભાગી તેમાંથી રૂ. ૨૫ ભાર માટીના કોરા વાસણમાં પાણી ફેર
૨૫ માં નાખી ઉકાળી બાકી પાંણી રૂ. ૭ ભાર રહે, તારે ગળી તેમાં
એખો યુગળ વાલ ચાર નાખી, હલાવી થંડુ પડવા દઈ પાઈ દેવું. એ પર-
માણે દરરોજ પાવું.

ભગંદર અથવા નાસુર.

(ફીસચુસા—Fistula)

નીચાની—ચરીરના કોઈ પણ ભાગ ઉપર જોડો જન્મ થવાથી તે-
માંથી રસા વહે છે. અને તે તદ્દન રૂઝાવાને બદલે તેમાં જોડો ગ્રીણા દો-
રા જેવા પોકળ મારગ રહી જાય છે. અને તેમાંથી રસા વહા કરે છે,
તારે તેને ભગંદર અથવા નાસુર કહે છે. નાસુરનાં છીદ્રનું એક મોટું હોય
છે, અને કોઈ વખત બંને બાજુએ મોટાં હોય છે. જેથી તેની અંદર રૂપાની
સળી નાંખવાથી એક મોટી બીજા મોટે નીકળે છે. નાસુરમાંથી પાતળી
લોહીવાળી રસા નીકળે છે.

સમ્બન્ધ—ગુમડાં અથવા જન્મ પાકવાથી તે કુટી તેનું મોટું નાનું
રહી જાય છે જેથી બરોબર રસા નીકળવાથી અંદરના ભાગો ખવાતા જાય છે,
અને તેથી નાસુર પડે છે. તેમજ કોઈ વખતે ગુમડાંને મોટો સેગાફ મુકવા-
ને બદલે જરા મોટું કરે છે જેથી અંદરની રસા બરોબર બાહાર નીકળતી
નથી. એટલે તેમાંથી બરનીગળ અથવા નાસુર થઈ જાય છે. દાંતમાં સડો
થવાથી ગાલમાં નાસુર પડે છે, ગરદન ઉપર, ગુદા આગળ, પીસાબની
છંદરીની નીચે અને બીજા કેટલાએક ભાગમાં ગુમડું થવાથી તેમાં નાસુર
પડે છે. ટાંકી અથવા પરમાનો રોગ થવા પછી પેસાબની જગો અથવા
ગુદા આગળ ગુમડું થઈ નાસુર પડી જાય છે. અને તેને ભગંદર કહે છે.
પેસાબની જગો આગળ નાસુર પડે છે તારે વખતે તેમાંથી પેસાબ ટપ-
કીઆ કરે છે અને ગુદા આગળ નાસુર પડે છે તો, તેમાંથી વખતે ઝાડા
નો કંઈ ભાગ તે રસ્તે નીકળે છે.

ઉપાય—આવા બીમારને હવા બદલ કરવાથી ઘણા ફાયદો થાય છે
વાસ્તે જો બની શકે તો તેમ કરવું, અને પોસ્ટીકારક ખોરાક આપવા

અને નખખાઈ વધારે હોય તો, થોડો શરી વાઘન અથવા પોટ્ટી વાઘન પાવો.

નાસુરમાં પીચકારી મારવાથી તે રૂઝ જાય છે. વાસ્તે નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી અકેકો ચમત્તો ભરી તે કાચની પીચકારી વડે નાસુરમાં દર ત્રણ કલાકે મારવી અને પીચકારી મારવા પછી તે ઉપર આંગળુ દાખી રાખવું.

કવીનાંધનડી સલફુસ ... ગરેન ૧૨

એસીડ સલફુરીક ડીલુટ... મીનીમ ૧૫

પાણી. .. આંગિસ ૨

ઉપલી દવાની પીચકારી થોડા દહાડા ચાંલુ રાખ્યાથી ઘણે દરને નાસુર બંધ થઈ જાય છે, તે દવા હાજર ન હોય તો, ડ્રીક્સીસલફુસ ગરેન પથી ૧૦ અને જો આંગિસ પાણી. એ બંનેને મેળવી તેની અથવા ૧ દરામ ટીચર આવ આઈઓડાઇન તથા ચાર દરામ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાંથી થોડું થોડું દરરોજ પીચકારીવડે નાસુરમાં દાખલ કરવું, અથવા રૂપાની સળીને ટીચર આઈઓડાઇનમાં બોળીને અથવા એસીડના છટરીકમાં બોળી તે નાસુરની અંદર ફેરવવી અથવા તે ઉપર આઈઓડો દારમ બભરાવવો. અથવા રથી ૩ ગરેન કાસ્ટીકને ૧ આંગિસ પાણીમાં મેળવી તેની દરરોજ પીચકારી મારવી.

અથવા—નાસુર મોટું હોય તો તેમાં કાસ્ટીકની આણી ફેરવવી.

વખતે હાડકાઓમાં સડો લાગુ પડવાથી હાડકું કાઢવા સીવાય ઉપલી દવાથી નાસુર બંધ થતું નથી. દાઢ અથવા દાંતમાં સડો થવાથી ગાલમાં નાસુર થયું કહે છે અથવા દાઢોડી કહે છે. તેને સડેલી દાઢ કાઢવા સીવાય ઉપલી દવાથી વખતે કાયદો થતો નથી, વાસ્તે તે દુધફારસેપથી કાઠી નાંખવી એટલે તરત તેની મેળે રૂઝાઈ જાય. તેમાં બીજા કેટલાએક ભગંદરો અથવા નાસુરે ઉપલી પીચકારીથી વખતે રૂઝાતાં નથી તો તેની અંદર ડા-ઇરેક્ટર નાંખી તેમાં નસતર નાંખી તે વડે કાપી પછી તે ઉપર સીમપલ આઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ મારવી. જેથી રૂઝી જાય.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દર્શી ઉપાયો કરવા.

પર નીકળતું હેઠ્ઠા તેની અંદર થોર અથવા આકડાના દુધમાં દીવે.
૮ પલાળી હમેશાં મુકવી. અથવા ગરમાળાનું મુળ, હળદર, મજીઠા, એને
મધમાં બારીક વાટી તેની દીવેટ કરી અંદર મુકવી. અથવા મધમાં અ-
થવા મીઠાના પાણીમાં દીવેટ કરી મુકવી. અથવા, સાંજુઆર, જવઆર,
કંપીલો, મેંદી, ટંકણુઆર, ઘોળો ખેરસાર એ સઘળાં બારાખર લેઈ એને
ગાયના ધામાં બારીક વાટી દીવસ એક રહેવા દઈ પછી તેની દીવેટ કરી
અંદર ભરવી. જેથી જીવડા હશે તે મરી જઈ રૂઝ આવશે. અથવા નગોડ
ના પાનના રસમાં તેલ પકવી એ તેલની દીવેટ દરરોજ મુકવી, અથવા
ભિસા યુગળ શેર ૧, સીંદુર તોલા ૧૦, વછનાગ તોલા ૫, તેઈ પરથમ ભે-
સા યુગળને હથોડાથી ખેરણ ઉપર જરા ધીનો હાથ દેઈ કુટવો, નરમ થવા
પછી તેમાં વછનાગ, સીંદુર નાંખી નરમ કરવો. પછી તેની આગળી બ-
નાવી દરરોજ મુકવી.

અથવા—મોરથુધુ, કંપીલો, મુરદારશોંગ, ઘોળો ખેરસાર, સફેતો, સીં-
દુર, હોંગળો, મીણુ, કેસર, ગાયનું ધી એ સરવ બરાખર લેવાં, પછી
ગાયના ધીને ગરમ કરી નીચે ઉતારી તેમાં પેહેલાં મોરથુધુ વાટીને નાંખ-
વું, પછી તેજ વખત તેમાં મીણુ નાંખી તેને પીગળાવી લેવું. પછી એમાં
બાકીનાં એસડો બારીક વાટી નાંખી તેને એક દીવસ સુધી કાંસાની ધા-
ળીમાં ખુબ પાણી નાંખી તેમાં તે નાંખી હાથ વતી ખુબ મરદન કરવું,
પછી તેની આગળી બનાવી દરરોજ મુકવી જેથી જલદી આરામ થશે.

અથવા—સફેત મીણુ, મસતકી, ગુંદર, મીઠળ, મોરથુધુ, ટંકણુઆર,
સાંજુઆર, સીંદુર, કંપીલો, મુરદારશોંગ, યુગળ, તીખાં, સોનાગેર, ઇલા-
ચમી, ખેરજો, સફેતો, હોંગળો, સુધ ગંધક, એ સરવ બરાખર લેઈ મીણુ
વીના સરવેને એકઠાં બારીક વાટી. અને મીણુને ગાયના ધીમાં તપાવી સુધ
કરી પછી સરવ એસડો મીણુમાં મળવી દીવસ બે સુધી ખેરલમાં ખુબ
બારીક પરતી એક જીવ કરી તેની આગળી કરી લગાવવી. જેથી તતકા-
ળ આરામ થશે.

ઉપલી દવાથી બગંદર ન મટે તો બીલાડાનાં હાડકાં બાળી તેને
ખેડાં, હરડાં તથા આમળાના પાણીમાં વાટીને દરરોજ લેપ કરવો.

અથવા—કાચખાની પીઠને બાળી ઉપર પરમાણુ પાણીમાં વાટી તેનો લેપ કરવો.

અથવા—સાબરસાંગાને બાળીને તેને મધમાં મેળવી નાસુર ઉપર દરરોજ લગાવવું.

પાઠુ.

(કાર્બનકલ—Carbuncle)

નીસાની—જે ભાગમાં પાઠુ થવાનું હોય ત્યાં પેહેલ વેહેલી તે ભાગની આમડી લાલ થાય, તે જરા સકત લાગે તેમાં આગ અગન બળે, અને ડુખાવો થાય પણ તે ભાગ સર આતમાં સુજેલો લાગે નહીં. પછી થોડો વખત પછી સોળે વધવા માંડે અને ગોળ કાચખાની પીઠ જેવા ઉપસેલો અને કઠણ ફેલો દેખાયછે. જેમ સોળે વધતો જાય, તેમ આગ ધણી બળે, ડુખાવો ધણો થાય, અને તાવ પણ આવે. થોડા વખત પછી પાઠાનો રંગ કાળાટ પકડે અને તેના ઉપર ફરતી નાની ફાડકાઓ થાય. જે કુટી જવા પછી પાઠા ઉપર છીંદ્રો પડે. પાઠુ યુમડાંની પેઠે પાકીને નરમ થાય નહીં, પણ સકત પથર જેવુંજ રહે. તેના પડેલા છીંદ્રની અંદર સફેદ છીંછડા જેવું ભરેલું જણાય અને તેમાંથી થોડું ઘાસ પસ નીકળા કરે. રોગનું જોર વધવાથી આસપાસની આમડી સડીને નીકળી જાય અને ત્યાં એક મોટો ખાડો પડે. તેમાંથી થોડું ગંધાનું પસ તથા સફેદ છીંછડાં નીકળા કરે. વખતે અંદરના ભાગો જઘદી ખવાઈ જઈ હાડકાંમાં સડો લાગુ પડે જેથી આજીરી રીબી રીબાંને મરણ પામે. પાઠુ ધણી વખતે એક થાયછે, અને વખતે એક રૂઝાવા પછી પાઠું બીજુ થાયછે. એ પરમાણુ સાત આઠ પાઠાં થાયછે. અને કોઈ વખતે સર આતથી એક કરતાં વધારે પાઠાં થાયછે. પાઠાં ખરડાના કાંઠા ઉપર, ગરદનની પાછળ, બોચી ઉપર, ખંભા ઉપર, અને કુલાની વચેના હાડકા ઉપર થાયછે. પણ કેટલીક વખત હાથ પગ અને બીજા શરીરના ભાગો ઉપર થાયછે.

ઉપાય—આજ્ઞરી જોરાવર અને મજાનુત હોય, અને નાડી ભરેલી હોય, અને રોગ થવાને એક બે દાહાડાથી વધારે ન થયું હોય તો પાઠાની ફરતી ૧ થી ૨ ડાન જળો મેલાવવી. તે પછી નીચે લખી દવાઓના સરખી છો ગોળાઓ કરી તેમાંથી ૨ થી ૩ ગોળી ગળાવવી. અને ચાર કલાક પછી તેની નીચેની જુલાખની દવા પાઠ દેવી.

કમપાઉનડ એકસટરાકટ આવ કોલોસીય. ગરેન ૧૨

કમપાઉનડ રૂબાઈપીલ ... ગરેન ૧૨

બલુપીલ ... ગરેન ૬

ઓઈલ આવ કેરોવે ... ટીપાં ૩

ચાર કલાક પછી નીચેની દવા પાઠ દેવી.

એપસેમ સાઈટ ... દરામ ૪

માના (સોરખેસત) ... દરામ ૨

સુનામખીનો ચા ... આંઉસ ૧૧

ઉપરે પરમાણે દવા ખાપી ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવી.

લાઈકર આમોનીયા એસેટેટીસ ... આંઉસ ૧૧

આનટામોનીયલ વાઈન ... મીનીમ ૨૦

પોટાસા નાઈટરસ ... ગરેન ૩૦

કેમફર પોટર ... આંઉસ ૪

દરેક ઘણું થતું હોય અને રાત્રે જીંધ ન આવતી હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી રાત્રે પાવી.

વીનમ એનટીમોની ... મીનીમ ૧૫

ટીચર ઓપી ... મીનીમ ૧૫

કેમફર પોટર ... આંઉસ ૩

જો પાઠુ નાનું હોય અને સરખાતમાં આગ ઘણી બળે તો જળો મુકવાને બદલે થોડા પાણીમાં અથવા ગુલાબજળમાં, અથવા કેમફરવો-
ટરમાં લુગડુ બોળી પાટો બાંધવો, અથવા ગુલાબજળમાં ઘસેલ સુખડ
ચોપડવું અને દરેક ઘણું થતું હોય, તો ઓપીયમ પલાસતરની પટી મુકવી
અથવા બેલાડોના પલાસતર મુકવું.

પાકુ મોટું થયું હોય તો તે ઉપર અળસીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ દાડામાં ત્રણવાર મુકવી, એને પોલટીસથી પકવી તે ફાડવું. પછી નસતરથી નખળાઈના વખતમાં પાકુ કદી ચીરવું નહી, નહીતો લોહી વધારે જઈ ખરાબી થશે.

પોલટીસ મુકવાથી પાઠામાં છીંદ્રો પડે તેની અંદર ૧ ભાગ કારબોલીક એસીડ અને ૬ ભાગ ગલીસીરાઈન, એ બંનેને મેળવી તેમાં લીન્ટ બોળી તે છીંદ્રમાં સળીથી લીન્ટ દાખલ કરવું. અને તેના ઉપર એ તેલ એક ખેવાર સીંચવું. દરેક ઘણું થતુ હોય તો ઊપલી મેળવણીમાં ૮૦ ભાગ ટીચર આવ ઓપી નાખવું, અથવા ટરપેનટાઈન ઓઇલ તથા સાલેડનુ તેલ સરખે ભાગે મેળવી તેમાં લીન્ટ બોળી ઉપર પરમાણે છીંદ્રમાં દાખલ કરવું, અને ઉપર પોલટીસ બાંધવી, તે ઘોળા છીંછડા જુદા ન પડે તો અને ખરાબ ગંધ નીકળતી હોય તો ૧ દરામ કારબોલીક એસીડને એ આંદસ પાણીમાં મેળવી તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી પાઠા ઉપર થોડો વાર સુધી મુકવો, એટલે છીંછડા જુદા પડી જશે. છીંછડા નીકળી ગયા પછી લાલ જમીન આવે, તે ઉપર સીમપલઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારતા રહેવું. એટલે રૂઝાઈ જશે.

અથવા પાઠામાં છીંદ્ર પડાં ન હોય તો પાઠાના મરવથી નરમ થયેલા ભાગ ઉપર પોટાસા કાસ્ટીક લગાડવું, જેથી ત્યાં છીંદ્ર પડશે એટલે ઉપલી તેલની મેળવણીમાં લીન્ટ બોળી અંદર ખોસા કરવું.

છીંદ્ર વીનાના પાઠા ઉપર ટીચર આવ આવ્યોડાઈન થોડા દાહાડા લગાડવું, જેથી વખતે બેસી જશે અથવા પાકીને કુટશે.

પાકનો ભાગ ઘણો કઠણ હોય તો તેની ફરતી કોર ઉપર કાસ્ટીક દાડામાં ખેવાર ૨૨ બેથી ત્રણ દાડે લગાડવી, અને પછી તે ઉપર લીન્ટ મુકી પાટો બાંધી રાખવો જેથી પાકુ ફેલાતુ બંધ થશે અને તે નાનુ થશે. પાઠા ઉપર ૧ દરામ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના તથા ૧ આંદસ ગલીસીરાઈન એ બંનેને મેળવી તેના ઉપર મોપડવું. દરેક ઘણું થતુ હોય તો ૧ ગરેન એસીડેટ આવ મોરફીઆ અને ૫ મીનીમ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી પાઠાની ચામડીમાં મારવી. આબરોના શરીરમાં

કુવત લાવવા ટોચર, આવ રટીલ, કવીનાંધલ સલકસ, ડીકાકસન આવ
સારસાપરીના વીગેરે પાવું.

કુવતવાળો ખોરાક આપવો, નખળાઈ વધારે હોય તો થોડો સેરીવાધન
અથવા પોટાઈન આપવો.

લેપરસી

(લેપ્રોસી—Leprosy)

લેપ્રોસીના નીચે જણાવ્યા પરમાંણે એ ભાગો કરવામાં આવા છે.

૧ લો. ગંડીઓ કોડ.

૨ જો, ગાંઠ વીનાનો કોડ અથવા સુનો રગત પીત.

૧ લો. ગંડીઓ કોડ અથવા રગતપીત.

(ટ્યુબરક્યુલર લેપ્રોસી—Tubercular Leprosy).

નીશાંની—ગાંઠ, બંને કાંનો, નાક ઉપરની ચામડી ચળક્યા કરે અને
તેનો રંગ જરા આસમાની થાય, પછી એ ભાગો સુજી આવે, સખત થાય,
તથા તેમાં ગાંઠો બંધાય જેથી ગાંઠ જડા અને ખેડોળ લાગે, નાક સુજી
મોટું થાય, કપાળની ચામડી ગાંઠથી ઢંકાઈ જાય, કાંનની ટીસીઓ મોટી
અને જડી થાય. એટલે કે આજનીનો ચેરો બદ સીકલ બીજામણો લાગે.
હાથપગ અને આખા શરીર ઉપર એવી ગાંઠો થાય તેથી આજનીનું
ચામડું હાથીના ચામડા જેવું જડુ અને ખડખડુ લાગે. દરદનું જોર
વધતું જાય, તેમ મોઢામાં તથા ગળામાં ગાંઠો થાય, અવાજ ખોખરો થાય,
હાથપગનાં આંગળાં જડાં અને ખેડોળ થાય, અને તે વળી શકે નહીં,
પછી ગાંઠો પાકવા માંડે, મોઢામાંથી અને નાકમાંથી ગંધાતી રસી નીકળે,
નાકના હાડકામાં સોડો લાગુ પડી નાક ખેશી જાય. મોટું તથા તાજવું પાકી
જાય—આ મરજના ઉપાય ગાંઠ વીનાનો કોડ અથવા રગતપીતને મળતો છે.

૨ જો. ગાંઠ વીનાનો અથવા સુનો રગતપીત.

નીશાની—સુનો રગતપીત થવા પહેલાં ગરદન અથવા પોંચા અ-
થવા કોણી આગળની ચામડી સુન મારી જવા પહેલાં તેમાં આગ અગન

બળે અને પછી સુન મારીજાય. સુનમારેલી ચામડી નુકી લાગે અને ક-
ડચલી વળેલી દેખાય. તેનો રંગ બદલાઈને ભુરો થાય-તે સુનમારી ગએલ
ચામડીને ચીમટી ભરવાથી અથવા ઠાંચણી ખોસવાથી અથવા ગરમ
ચીજ લગાડવાથી કંઈ વરતાય નહી. કેટલીક વખતે ચામડી સુનમારવા
પહેલાં મોઠા ફેફડામાં થઈ ડુટી તે ફાઈ ત્યાં ભુરા રંગનું સુનમારેલું
ચાલું પડે. આ પરમાણે થોડી અથવા લાંબી મુદત રહ્યા પછી હાથ પ-
ગનાં આંગળામાં ફેફડામાં થઈને તેમાં સડો લાગુ પડી તે ખરેવા માંડે.
એ પરમાણે હાથ પગનાં સઘળાં આંગળાં ખરી જાય અને આંખરી ફુંડો
તથા હુલો થાય.

સખખ—સારો અને તાજો ખોરાક ન મળવાથી શરીર મેલું અને
મેલાં લુગડાં પેરી રાખવાથી અથવા માખાપથી વારસા તરફ મળેછે.

ઉપાય—આંખરીને તાજો ખોરાક જેવો કે દુધ, માંખણ, ઘી, ઘ-
ઉ, ચોખા, દાળ, મીઠું, વીંગિરે આપવું. મરચાં, મસાલો, દારૂ, તાડી, ત-
માકુ, અફીણ, ભાંગ, ગાંજી, ખારી માંછલી વીંગિરે બીલકુલ આપવું
નહી. દર રોજ ચોખા પાણીથી નાવું. અને સવારે સાંજ શકતી માફક
ખુલી હવામાં ફરવા કહેવું.

આંખરીને ૧૦ થી ૧૨ ચમચી ગરજનનું તેલ દુધમાં ભિળી દહા-
ડામાં ત્રણ વાર પાવું તે એકથી બે વરસ સુધી ચાલું રાખવું અને એ
તેલ તે ઉપર ચોપડવું.

અથવા ૫ થી ૧૫ મીનીમ ચોલમુગરાનું તેલ દહાડામાં ત્રણ વાર
દુધમાં ભિળી પાવું. અને તે બેથી ત્રણ વરસ સુધી ચાલું રાખવું અને
તેજ તેલ લેપરસી ઉપર ચોપડવું.

૫ મીનીમ ફાઉલર્સ સોલ્યુશન પાણી સાથે ભિળી દહાડામાં ત્રણ
વાર એક મહીના સુધી પાવું. આ દવા સોમલની છે વાસ્તે એટલા વ-
ખતમાં આંખરીને ઝેરની અસર કંઈ ન જણાય તો ૫ થી ૮ મીનીમ
સુધી વધારી ઉપર પરમાણે પાવી. પણ જો તેથી આંખમાં બળે, પેટમાં
ડુખાવો થાય અને ઝાડો તથા ઉલટી થાય તો એડા દહાડા તે બંધ ક-
રવી અને થોડા વખત ગયા કેડે તે પાછી સર કરવી, એ ધણી મહીનાઓ

મુધી ચાલું રાખવી નીચે અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાઈનિ ગલાસ ભરી દહાડામાં ચાર વાર પાવું અને તે થોડો મહીના ભરી રાખવું.

પોટાસા આઈઓડાઈડ ... ગરેન ૧૫

એસીડ કાર્બોલીક ... ગરેન ૨

ઈનફ્યુઝન આવ ચોરેટા ... આંઉસ ૬

અથવા એકથી ૨ આંઉસ ડીક્રિકસન આવ ડલકેમારા સોલેનમ દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું અને તે લાંબો વખત મુધી ચાલું રાખવું અને એજ દવામાં લુગડાનો કટકો બોળી રાત દહાડો લેપરેસી ઉપર મુકતા રહેવું. અથવા એકશ્રેકટ આવ ડલકેમારા અને ગલીસીરાઈન એ બંનેને મેળવી લેપરેસી ઉપર સવાર સાંજ ચોપડવું.

ચામડી ફાટીને તેમાંથી રસો ઘણી જતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે ઉપર દરરોજ મુકવે.

ટંકણુઆર ... દરોમ ૨

મધ ... આંઉસ ૨

પાણી ... આંઉસ ૬

ડીક્રિકસન આવ ડાનડેલીઅન અથવા ડીક્રિકસન આવ સારસાપ-રીલા એ બેમાંથી ગમે તે એક ૬ આંઉસ નેટલી લેઈ તેમાં ૪૦ મીનીમ ડાઈલુટેડ નાઈટ્રો હઈડ્રોકલોરીક એસીડ બેળી દહાડામાં ચાર વાર પાવી અને તે લાંબા દહાડા ભરી રાખવી. અને કાચુડું તેલ પાણીમાં બેળી પીછાવતો દરરોજ ચોપડવું અથવા નીચેની દવાઓના ત્રણ ભાગ કરી એકેકો ભાગ દહાડામાં ત્રણવાર પાણી સાથે ફકાડવે.

ચોલમુગરાનાં ખી ... ગરેન ૨૦

ઝુંદરનો ભુકો ... ગરેન ૨૦

એ દવા ઘણા મહાનાઓ મુધી ચાલું રાખવી. એથી ઉછાળો થાય તો તે થોડો વખત બંધ કરવી. અને પાછી સર કરવી.

ઉપલી દવાની સાથે ઉપર પરમાણુ પરેજ તથા ખુલી દવામાં ફર-વા વગેરે માવજત નહીં રાખે તો દવાથી કંઈ પણ ફાયદો થશે નહીં.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો, કમુંદરાના મુળને જાસમાં ધસી મેપ કરવે.

અથવા મુળાનાં બીજ, સરસવ, લાખ, દારહજીર, વીસનગરી હજીર, પવાડીઆનાં બીજ, નાગરમોથ, તીખાં, લીડીપીપર, વાવડોંગ, એ સરવ ખરાખર સેઈ બારીક વાટી છુગડે ચાળી તેમાં બોકડાનું મુતર મેળવી તેનો લેપ કરવો.

અથવા વીસફોટકના રોગમાં જે ખરસારનો કાથ લખેલો છે તે પણ પાવો.

કરમ.

(વરમસ—Worms)

કરમ આંતરડાના જુદા જુદા ભાગમાં પેદા થાયછે. અને તેને સર્વ માણસો ઓળખેછે. તે બાળકને તેમજ ઉમરે પેહિચેલા માણસને થાયછે. પણ બાળકને થાયછે સારે વખતે તેમાં ગ્રન્થમ બરેલી નીશાનીઓ જણાયછે. તેથી બાળકનું બ્યાન આપવાની જરૂર છે.

બાળકના પેટમાં કરમ થાયછે, સારે બાળકની ભુખ જતી રહેછે. અથવા તે ધણું ખાવા માગેછે. તરસ ધણી લાગેછે, નાક, હાથવતી ઓળા કરેછે, પેટમાં દુખેછે, મોઢુ ખરાબ વાસ મારેછે, ઉલટી થાયછે અને તેમાં ખાટું પડેછે. બાળકને ખેચેનીથી ઊંધું આવતી નથી. બાળકની યુદા આગળ કરડતું હોય એમ લાગે, તેથી બાળક ત્યાં હાથ ફેરવા કરે. પાતળો ઝાડો આવે અને વખતે તેમાં કરમ પડે. અને વખતે ઉલટીમાં પણ કરમ પડે. થોડો ધણો તાવ હોય, અથવા ધણો સકત હોય, જેથી બાળક લવારો કરે અને તેમાંથી વખતે એંચતાણ અથવા આંચકી યઈ બાળક મરણ પામે.

કરમ ધણી જાતનાં છે પણ તેમાંની ત્રણ જાત જાણવાની જરૂર છે વાસ્તે તેની ત્રણ જુદી જુદી નીચે પરમાણે જાતોનું બ્યાન આપેલ છે.

૧ થ્રેડ વરમ—(Thread Worm)

૨ રાઉન્ડ વરમ—(Round Worm)

૩ ટેપ વરમ—(Tape Worm)

સખ્ય—જોરાકની સાથે તેનાં ઇંડા પેટમાં જવાથી તેની અંદર તેનું પોસણ થઈ તે મોટાં થાયછે. ઘણો વનસ્પતીનો જોરાક, અથવા ઘણો મીઠો જોરાક આધારી કરમની પેદાસમાં વધારો થાયછે. કાચુ માંસ અને કાચો જોરાક તેમજ ચીકાસવાળા જોરાકથી વધારે થાયછે. ખાંણું મીઠા વગરનું આવાથી કરમ થાયછે. તેમાં નળળા બાળકોને વધારે થાયછે. ખજૂર જેવી વસ્તુઓ તથા અવાવરકુવા તથા ટાંકીના પાણીની અંદર કરમના ઇંડા થાયછે વાસ્તે તે જો આધામાં અથવા પીધામાં આવે તો કરમ પેદા થાયછે.

૧ લી જાત દોરા જેવાં પાતળાં કરમ.

થેરડ વરમ—(Thread Worm)

આ જાતના કરમ મોટા આંતરડામાં ગુદાની આગળ જથાખંધ રહે છે અને ઘણું કરીને બાળકને થાયછે. અને તેઓ વખતે આડામાં ઝીણાં ઝીણાં પુશકળ પડેલાં જણાયછે, અને વખતે તે એટલાં બધાં ઝીણાં હોય છે કે તરતના આડાને અજવાળામાં લઈ ખારીકીથી જોવાથી અંદર ઝીણાં ઝીણાં અસંખ્યાત સરવળતા માલમ પડેછે.

ઉપાય—બાળકને કાંજી તથા દુધ જેવો સાદો જોરાક આપવો. જાત જાતનાં સાક અને મેવો, અથવા મીઠાઈ બીલકુલ બંધ કરવી. બાળકના જોરાકમાં મીઠુ નાખવું. અને ચંડા પાણીની અથવા ૨ દરામ મીઠુ અને બે આંડિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી ગુદામાં સવાર સાંજ મારવી જેથી જથાખંધ કરમો નીકળી પડશે. અથવા બાળકને ઘણો પાણી જેવો આડો થતો ન હોય તો ૧ થી ૧૨ વરસ સુધીના બાળકને ૧ ચમચી અથવા ૨ મોટા ચમચા બરી મેગનેસીઆ સલ્ફસ લેઈછો લીકરગલાસ પાણીમાં મેળવી તેની પીચકારી થોડા દાહાડા ગુદામાં મારવી. પીચકારી મારવા પછી ગુદા આગળ લુગડાનો કુચો દેઈ દેવો જેથી તરત તે દવા પાછો નીકળી ન જાય. જેથી કરમો નીકળી પડશે. અથવા ૧ દરામ ઢયરે સલ્ફ્યુરિક અને બે આંડિસ સાદુ પાણી અથવા ચુનાનું પાણી અથવા ૧ ચમચો કાસ્ટર ઓઈલ અને ૧ થી ૨ દરામ સ્પીરીટ આવ ટરપેનટાઈન અથવા ૦૧ થી ૩ ચમચી ઈથર ફેરી પરક્લોરીડ અને ૧ થી ૪ આંડિસ

પાણી આ ચારમાંથી ગમેતે એક મેળવણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી. જેથી થોડા વખતમાં સધળાં કરમો બાહાર નીકળી જશે અથવા અંદર મરી જશે.

પીચકારી મારવાનું ન બની શકે તો ૫ થી ૧૦ ગરેન ગંધકના કુલ દાહાડામાં ત્રણવાર મધમાં ચઢાડવાં અથવા પલાસપાપડો પાણીમાં ધસીને પાવો. અથવા ઝાડો ધણો પાતળો આવતો હોય તો દાડમની છાલ અથવા દાડમની કળીયું પાણીમાં ઉકાળી તે થોડું થોડું દાહાડામાં ત્રણ વાર થોડા દાહાડા સુધી પાવું. એથી કરમ પડશે તેમજ ઝાડો પણ બંધ થશે. અથવા નીચે પરમાણે દવા આપવી.

કરમાની અજમો ... ... દરામ ૧

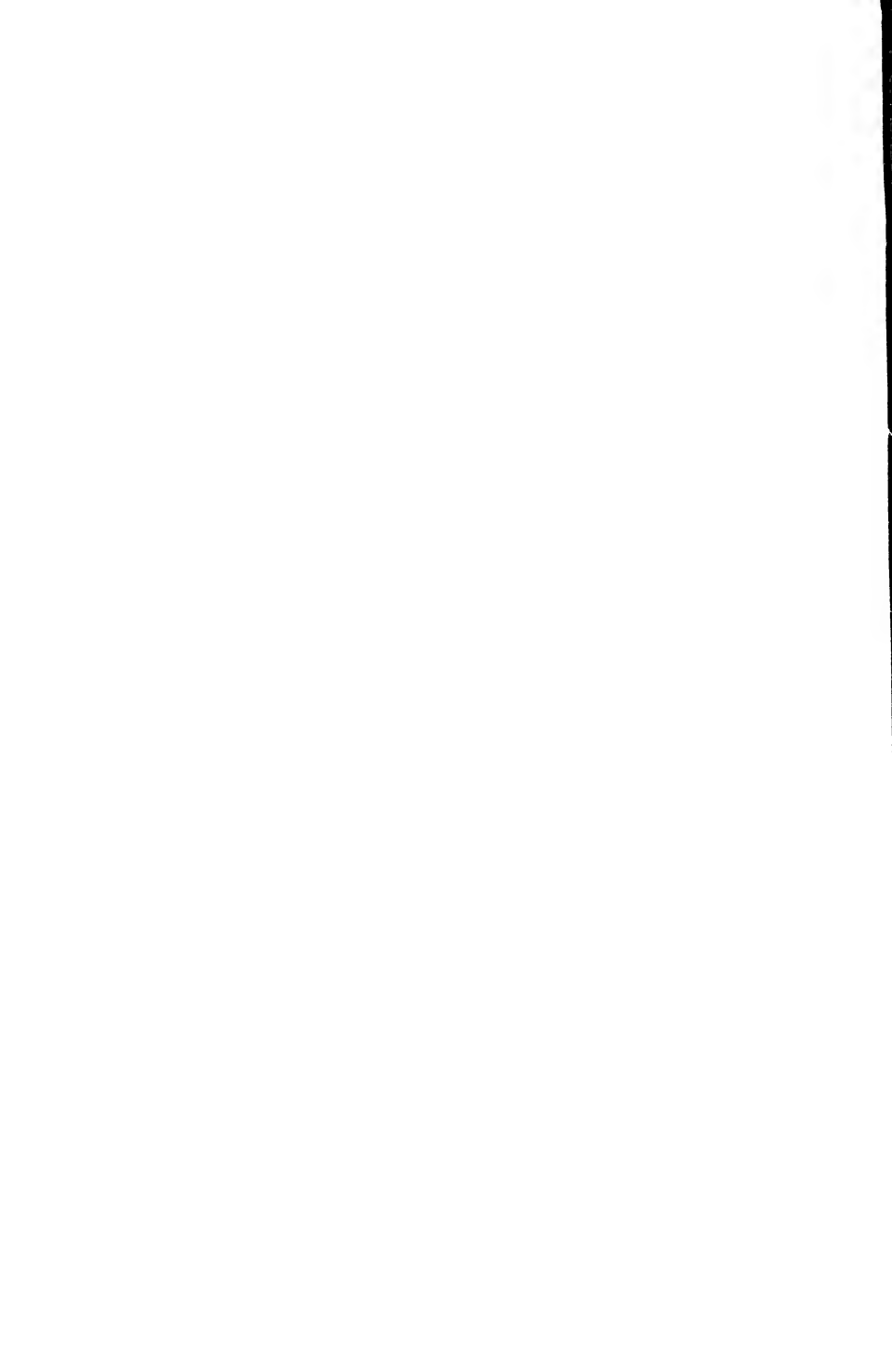
વાયવરણ ... ... દરામ ૧

સાકરનો ભુકો ... ... દરામ ૪

આ સધળાને મેળવી ૨ થી ૩ દરામ જેટલું મોટી ઉમરનાને દરત્રણ કલાકે ફકાડવું, અથવા ૫ થી ૧૦ ગરેન દરત્રણ કલાકે બાળકને ફકાડવું.

અથવા ૧ થી બે વરસના બાળકને ૦૧ થી ૧ ગરેન સેનટોનાઈન સાકરના સીરામાં ચઢાડવું. જેથી ઝાડાને રસ્તે કરમ નીકળશે. ઝાડો કબજ હોય તો ઉપલી દવા આપવા પછી ચાર કલાકે ૦૧ થી ૧ નાની ચમચી કાસ્ટર ઓઈલ પાવું. જેથી કરમો નીકળી પડશે. પેટેલે દીવસ ઉપર પરમાણે આપવાથી કરમ ન પડે અથવા થોડા પડે અને હજીએ એમ લાગે તો જીપર પરમાણે એકેક દાહાડાને આંતરે બે ત્રણ વાર આપવી. જેથી જથાબંધ કરમો નીકળી પડશે. આપણા લોકોમાં એવા વેહમ છે કે કરમ કમરનો બાંધો છે અને તે નીકળી જવાથી નુકશાન છે. એ સમજવું મુશ્કેલી ભરેલું છે. કરમ એક જાતનો રોગ છે. જેને પેટની અંદર થોડાં પણ કરમ હોયતો તેને રોગ ગણવો જોઈએ. કરમ આંતરડામાં પેદા થાય છે, અને તેને કમરની સાથે કસો પણ સંબંધ નથી. ધણી વખત મડદાંઓ ચીરી અંદર તપાસી જોતાં કરમ કોઈતાજ આંતરડામાં વળતે જોવામાં આવેછે, પણ ધણા ભાગમાં જોવામાં આવતા નથી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો, પુરસાણી અજમો ગરેન અઢી,

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(મુજાપ) કોર્પોરેટ વિભાગ

અનુક્રમાંક ૧૮૪૧/૨ કિંમત —

પાંચલક્ષ

સર્ગાક

વાસી પાણી સાથે સાત દીવસ પાવો, જેથી કરમીયાં ઝાડા વાટે નીકળી જશે. અથવા વાવડીંગ ગરેન અઢી રોજ મધ સાથે થોડા દાહાડા ચટાડવું. અથવા દસ મીનીયમ લીંબડાના પાનના રસમાં એક ગરેન સંચળ મેળવી થોડા દાહાડા પાવું.

અથવા બકાલ લીંબડીના પાનનો રસ તથા એરંડીયું તેલ ચચાર વાલ પાવું. મોઠાને એથી વધારે આપવું.

અથવા વજ્ર અને વાવડીંગ એ સરખે બાગે લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી રંગ બાર મધની સાથે ચટાડવું.

૨જી જાત—ગોળ કરમ.

(જારજ રાઉન્ડ વર્મ—Large Round Worm)

આ જાતના કરમો, નાના આંતરડામાં પેદા થાયછે. તેઓ ગા થી ૧ ફુટ લાંબા હોયછે. આ કરમો નાના આંતરડામાં હોજરીની સાથે વળગેલાં હોયછે તેથી ઘણી વખત ડ્યુરો ચડી ઉપર આવી ઉલટી થઈ મોઠાને રસ્તે બાહાર પડેછે.

આ જાતના કરમમાં વખતે પેટમાં કપાઈને ડુબેછે પેસાળની જગાએ ચળ આવેછે, બાળક લેવાતું જાયછે. ઝાડો કોઈ વખત કબજ રહેછે અને કોઈ વખત ખુલાસાથી આવેછે અથવા ધણો આવેછે.

ઉપાય—નાચે પરમાણે દવાઓ મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી અઢેક પડીકું દાડામાં ચારવારે સાકરના સોરામાં મેળવીને ચટાડવું. એ પરમાણે ખેથી ચારદાડાં સુધી ચાલુ રાખવું જેથી સઘળાં કરમો બાહાર નીકળી જશે અથવા અંદર મરી જશે.

સેનટોનાઇન ... ગરેન ૬

કેલોમલ ... ગરેન ૩

પાઉડર આવ રકામોની .. ગરેન ૪

પાઉડર આવ જેલપ ... ગરેન ૧૫

ઉપલો દવા આપતી વખત બે બાબતોનું ધ્યાન રાખવું. એક તો એ કે બાળક નબળું હોય અને મોઢું આવી જાયછે વાસ્તે કેલોમલની દવા કાઢી નાખવી. અને બીજી ઉપર પરમાણે એકથી બે દાડા પડીકાં આપ-

વાથી જો ઝાડો ધણો આવે તો ફક્ત સેનટોનાં ઇન સીકરના સીરામાં ચટાડવું. અથવા નીચે પરમાણુ દવાઓ મેળવી બે ચમચીથી એક ચમચો ભરી દર ત્રણ કલાકે ઉમર પરમાણુ પાવું.

ટરપેનટાઇન	...	મીનીમ ૩૦ થી ૬૦
ગંદરનો બુકો	...	ગરેન ૨૦ થી ૨ દરમ
પાણી	...	આંકેસ ૨

ઉપલી દવા સીવાય. કેલોમલ. હસકેમોની. જલપપાઉડર. રૂબાઈ. કાસ્ટરઓઇલ ત્રીગેરે જીલાબની દવાઓ. ઉમર પરમાણુના વજનમાં આપવાથી આ જાતનાં કરમ પાડે છે. એ દવાઓ પેટ કબજ રહેતું હોય તારે બહુ માફક આવે છે. વાસ્તે. ૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન હાઇડ્રાઇરી કમકરેટા સાકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવું અથવા એને બદલે નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ત્રણ સરખા પડીકાં કરી તેમાંનું એક પડીકું સાકરના સીરામાં બુએ પેટ ચટાડવું અને જરૂર જણાય તો આકીના પડીકામાંથી બીજે અથવા ત્રીજે દાડે ઉપર પરમાણુ આપા કરવું.

કેલોમલ	...	ગરેન ૧
હસકેમોની	...	ગરેન ૧
જલપપાઉડર	...	ગરેન ૩

૩ જી જાત--ચપટાં કરમ.

(ટેપ વર્મ--Tape Worm)

આ જાતના કરમ ઘણું કરી મોટી ઉમરના માણસને થાય છે. આ કરમ ધણાં લાંબા તથા ચપટાં ચાંમડાની પહોળી વાધરી જેવાં હોય છે. અને તે ઘણું કરીને નાના આંતરડામાં રહે છે. આ કરમ પાંચથી પંનર વાર લાંબુ અને એક ઇંચના ૧ થી ૧ નેટલું જાડું અથવા પહોળું હોય છે. આ કરમ વખતે એક અથવા બે ત્રણ પડે છે. આ જાતના કરમમાં ઉપર પરમાણુ પેટમાં ફૂંચે છે. કપાળમાં સણકા મારે છે. બુખ અતીસે લાગે છે. અને વખતે બાલકુલ લાગતાં નથી. કાઈ વેળા તાંણ ફેફસ અને ચમક થાય છે. પેટ ફુલીને ઢોલ જેવું થાય છે.

ઉપાય—પેહેલાં ૩ થી ૪ દરામ સીડલીજ પાઉડર અથવા ૧ દરામ કુંપાઉન્ડ જ્વેલપપાઉડર ફકાડવું. અને તેને બીજા દહાડે ૨૦ થી ૪૦ મીનીમ લોકવીડ એક્ટ્રાક્ટ આવ મેલફૂરન ગુલકુંદમાં મેળવીને દર રાત્રે થોડા દહાડા સુધી આપવું. ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો કાસટર આપલનો જુલામ દર સવારે થોડા દહાડા સુધી આપવો. આ ઉપાય ધણો સારો છે.

અથવા — ૩૦ ગરેનથી ૨ દરામ કેમીલા પાઉડર ગુલાબના સરખતમાં મેળવી મોટી ઉમરના માણસને પાવું અને તેને બીજા દિવસે હલકો જુલામ આપવો. આ પુરમાણે અઠવાડીયામાં બેથી ત્રણ વાર કરવું.

અથવા—મોટા માણસને કુસુ નામની દવા ચાર દરામ લઈ તેના ભુકો કરી તે ઉપર આઠ આંઉસ બળબળતું પાણી રેડી તેની ચા બનાવી તેમાંથી દરરોજ ચાર આંઉસ પાવી. એ દવા થોડા દહાડા આપવા પછી એક જુલામ આપવો. જ્યો વખતે ઘણો ફાયદો થશે. અખરોટ અથવા કાકડીના ગોળા આધાથી વખતે ઘણો ફાયદો થાય છે. ઝાડો પાનજો આવતો હોય તો ૫ થી ૭ ગરેન એસીડટાનીક દહાડામાં ત્રણવાર પાણી સાથે થોડા દહાડા સુધી ચાલુ ફકાડવું.

અથવા—૨૦ થી ૩૦ મીનીમ એસીડ સલ્ફ્યુરીક એરોમેટીક પાણીમાં નાખી દરરોજ સવારમાં પેહેલાં ભુખે પેટે પાવું.

અથવા—નીચેની દવાને મેળવી પાઈદેવી અને ટરપનટાઇનને લીધે પેશાબમાં આગ ન બળે એટલા વાસ્તે ત્રણથી ચાર કલાક પછી કાસટર આપલનો જુલામ આપવો.

ટરપનટાઇન	...	દરામ ૩
ટીંચર આવ હેનબેન	...	દરામ ૦૧
ગુંદરેનો ભુકો	...	આંઉસ ૦૧
પાણી	...	આંઉસ ૨

ઉપલી દવા બે ત્રણ દહાડા વાપરવાથી ચપટાં કરમો મરી જશે.

ઓરતની ધાતનું જવું.

(લ્યુકોરીઆ—Leucorrhœa)

નીશાની—ધાત સંબંધ મારગમાંથી તેમજ ગરબસ્થાનમાંથી જાય છે. સંબંધ મારગમાંથી ધાત જતી હોય તો તે પહેલા નીતરા પાણી જેવી હોય છે. પણ બહાર આવે છે ત્યારે તેનો રંગ કુદ જવો અથવા પીળાટ ઉપર હોય છે. તે ખાટી ગંધાય છે. આ જાતની ધાતમાં અંદરથી સોજે અથવા ફુગાવો હોતો નથી. પણ વખતે કેડમાં તથા પેડુમાં જરા ફુગાવો તથા બાર લાગે છે. એ લાંબા દહાડા રહેવાથી નબળા થાય છે.

ગરબસ્થાનની ધાત કમળના મોઢામાંથી નીકળે છે ત્યારે તે ઘંડાની સફેતી જેવી હોય છે પછી બહાર આવતાં સાધુના ફીણ જેવી અથવા વખતે જરા પીળાટ ઉપર હોય છે. વખતે તે ઘણી જાડી હોય છે અને તે જલદી ધોવાઈ જતી નથી. પેડુમાં તથા કુલાની વચમાંના હાડકામાં અને કેડમાં બાર લાગે તથા જલુક થોડો ફુગાવો રહેવા કરે અને ધાત વધારે જાય ત્યારે ફુગાવો વધારે થાય છે. આવી ધાત જવાથી નબળાઈ થઈ તરેહવાર જાતના રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

સખખ—ઘણું સંસાર મુખ ભાગવવાથી, ઘણું છોકરાંઓ થવાથી, દસતાં બંધ કરનારી દવાઓ લીધાથી, બાળકને ઘણું ધવાડવાથી, ઘણું દસતાં જવાથી, ઘણો દારૂ પીવાનો માંવરો રાખવાથી વિગેરે કારણથી આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—પહેલાં જ કારણથી આ રોગ થયો હોય તે સોધી કાઢી તેથી દુર રહેવું અને તત્કાલ મુધરવાના ઉપાયો લેવા, ધાતના બંને રોગોમાં એકજ દવા અથવા બંનેનો એક સરખો ઉપાય છે. જ્યુદો જ્યુદો નથી પણ સંબંધ મારગની ધાતમાં પીચકારીની દવાઓ વધારે ફાયદો કરે છે વાસ્તે પીચકારીની દવા બનતાં મુધી સંબંધ મારગની ધાતમાં વાપરવી. સરખાતમાં ઝાડો કબજ હોય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે દાડમાં બે અથવા ત્રણ વાર પાવું. એકજ વાર પીધાથી ઝાડો સાફ આવે તો ફરી તે દહાડે બીજી પાવીનહીં.

એપંસમસાહ	...	દરામ ૪
સલફેટ આવ આવરન	...	ગરેન ૬
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૧૫
પેપરમીન્ટ પોટર	...	આંડિસ ૩
પાણી	...	આંડિસ ૩

ઉપલી દવા જરૂર પરમાણુ એક બે દાહાડા જરૂર રાખવા પછી આજ્ઞારીના શરીરમાં કુવત લાવનારી દવાઓ જેવીકે ટી-ચરફરી પરકલોરીડ. ફેરીએટ કવીનાંઇન સીટરસ જેવી આજ્ઞારીની ઉમર પરમાણુ દાડામાં ત્રણ વખત આપવી. કેડમાં અને પેડમાં ફુખાવો ઘણો થતો હોય તો કેડની નીચે બંને કુલાની વચેના હાડકા ઉપર નાનું ૩ થી ૪ ઇંચ સમ ચોરસ બલીસ્ટર મારવું જેથી ફુખાવો ઓછો થશે. અને ધાત જતી બંધ થશે.

સમંધ મારગની ધાતમાં પીવાની દવા આપતી વેળા ફીમિલસીરેજથી સમંધ મારગમાં નીચેની દવાઓ મારવી. આરતને સુવાડાંને પીચકારી મારવી કદાપી પીચકારીની દવા તુરત બાહાર નીકળી જાય તો કેડની નીચે એક તકીયો મુકવો. અને દસ આંડિસ થંડુ પાણી મોટી ફીમિલસીરેજથી અંદર દાખલ કરવું. પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની પીચકારી ઉપર પરમાણુ મારવી.

સલફેટ આવ ઝીંક	...	દરામ ૫
ફટકડી	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંડિસ ૨૦

અથવા—૧૦ આંડિસ ગરીન અને ૨૦ આંડિસ પાણીમાં ઉકાળી તે થંડુ પડવા પછી તેમાં ૨૦ ગરેન એસીડ ટાનીક નાખી તેની પીચકારી થોડા દાહાડા મારવી. જેથી વખતે ઘણો ફાયદો થશે અથવા થંડા પાણીમાં થોડો સરકો નાંખી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે જંગ તથા કુલા ઉપર મુકવો અને નીચે જણાવેલી દવાઓની ચાર ગોળીઓ બનાવી એકેકી ગોળી દાડામાં ચારેવાર ગળાવવી.

રીડ્યુસ આવરન	...	ગરેન ૮
એળીઓ	...	ગરેન ૩

ઔરતની ધાતનું જવું.

એકરૂઢાકટ આવ નકસવામીકા. ગરેન ૨
 અથવા દાડમની છાલ પાણીમાં ઉકાળી તે થંકુ પડવા પછી તેની
 પીચકારી ઘણા દાડા ચાલુ મારવી જેથી વખતે ઘણો ફાયદો થશે. અથવા
 બાવળની છાલનો ભુકો ... આંઉસ ૨
 કટકડી ... દરામ ૧
 બળબળનું પાણી ... આંઉસ ૨૦
 ઉપલી દવાએને ઉકાળી થંકુ પાડી ગાળી કાઢી તેની પીચકારી
 દહાડામાં ખેવાર મારવી.

અથવા નીચે લખેલી ત્રણ દવાઓમાંથી જામ તે એક દવાની સાને
 લખેલા વજનમાં લેઈ તેમાં દસથી બાર આંઉસ પાણી નાખી તે સઘ-
 ળાની એક વખતમાં પીચકારી મારવી.

(પીચકારીની દવા.)

કટકડી ... ગરેન ૧૦ થી ૪૦

અથવા સુગરલેડ ... ગરેન ૫ થી ૧૦

અથવા ઝીંકસો સલફસ.. ગરેન ૫ થી ૧૦

અથવા ઉપલી દવાને બદલે ૭ થી ૧૦ તોલો માઆંફળની ભુકી
 કરી તે ઉપર શેર એક બળબળનું પાણી રેડી ઢાંકી મેલવું અને તે થંકુ
 પડવા પછી તેમાંનું નીતર પાણી ગાળી લેઈ તેની પીચકારી થોડા દહાડા
 મારવી. જેથી ધાત બંધ થશે.

પીચકારીની દવાથી ઝીને હરકત હોય અથવા સરખ લાગે તો નીચે
 લખેલી સઘળી દવાએને ધીમી આંચે મેળવી તવાપતે સઘળું પાણી જેવું
 થાય કે જાડા કાગળની આઠ ઇંચ લાંબી અને ટચલી આંગળી જેવડી
 જાડી પોકળ નળી બનાવી તેનો એક છેડો બંધ કરી તે નળીમાં ઉપલી
 દવા સારી પેઠે હલાવી રેડી દેવી એટલે થોડા વખતમાં તે ઠરી જઈ તેની
 નળીના પરમાણુ જેવડી લાકડી જેવું થશે. પછી તેમાંથી આઠ સરખા
 કટકા કરી અકેકો કટકો છુપા બાગમાં પેરાવવા જે કટકો અંદરની ગરમીથી
 ઓગળી જશે અને અંદરના બાગોને લાગી ધાત બંધ થશે.

એસીડ ટાનીક ... દરામ ૨

કાયાની ભુકી ... દરામ ૧

બટરઆવ કોકોઆ ... આંહિસ ૧
સાલીડનું તેલ ... દરામ ૨

ઉપલી દવામાં બટરઆવ કોકોઆ મળી ન આવે તો તેને બદલે તેટલું મીણુ લેવું અને સાલીડનું તેલ એ દરામને ઠેકાણે ચારથી ૬ દરામ લેવું. ઉપલી દવાએ થોડા દહાડા પેહેરાવવાથી ધાત અંધ ન થાય તો ઉપલા ઉપાયની પેલી અને દવાએને બદલે ૨૦ ગરેન સુગરઆવલેડ નાખી તેના ઉપર પરમાણે આઠ ભાગો કરી તેમાંથી દરરોજ ચપકડી અથવા દહાડામાં એ વાર પેહેરાવવી. એથી પણ ફાયદો ન થાય તો ઉપલી દવાની પેહલી એ દવાએને બદલે આકસાઇડ આવ ઝીંક દરામ ૧ અથવા સલફેટ આવ ઝીંક ગરેન ૪૦ લેઈ તેના ઉપર લખવા પરમાણે આઠ ભાગો કરી દરરોજ એક અથવા દહાડામાં એ વાર પેહેરાવવો. ઉપલી દવાએ ન મળી આવે તો—

અરડુસાનો રસ ૩૦ા ભાર મધ ૩૧ ભાર અથવા ગળોનો રસ ૩૦ા ભાર, મધ ૩૧ ભાર અથવા સતાવરોનો રસ ૩૧ ભાર, મધ ૩૨ ભાર, એ ત્રણમાંથી ગમે તે દવા સવારમાં દરરોજ પાવાથી ધાત જતી અંધ થશે. અથવા—જેઠીમદ ૩૧ ભાર વાટી તાંજળજળના રસમાં દરરોજ પાવાથી આરામ થશે.

અથવા—તંચળ, જીરું, જેઠીમધ, લીલાં રંગનાં કમળ, એ સરવખરાખર લેઈ ખારાક વાટી તેમાંથી ૩૧ ભાર લેઈ ગાયના દહીમાં મેળવી તેમાં મધ ૩૧ ભાર નાંખી દરરોજ પાવું.

અથવા—ડાબડાનાં મુળ ૩૦ા ભાર ચોખાના ધોવાણમાં વાટી દીવ સ ત્રણ અથવા પાંચ દરરોજ સવારે પાવું જેથી તુરંત આરામ થશે.

અથવા—હરડેદળ, આંમળાં, ખેડાં, સુંઠ, દાર હળદર, લોદર, એ સરવ ખરાખર લેઈ આખાપાખુ ખાંડી તેમાંથી ૩૧ા ભાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર ૧૧માં ઉકાળી બાકી પાણી ૩૭ ભાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં લોદર ૩૦ ભાર વાટીને નાંખવો. એ પરમાણે દરરોજ પાવું. એથી સરવ જાતની ધાત મટી જશે.

અથવા—દાર હળદર, રસબતી, અરડુસો, કરીઆવુ, બીલીનો ગ-

રૂબ, એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક ખાંડી તેમાંથી ફેરા બાર માટીનાં ફેરા વાસણમાં પાણી શેર ૧માં ઉકાળી ખાકી પાણી રૂ.૫ બાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં મધ રૂ.૧ બાર મેળવી દરરોજ પાવું.

અથવા—તાંજામની બાજનાં મુળ, રસાંજન એટલે દાર હલદરનું સુરખ બદરીન કુધમાં રાંધેલું એ બંનેને સરખે ભાગે ચોખ્ખાના ચોસા-મણનાં ઘસી તેમાં મધ મેળવી પાવું.

દસતાન થોડું પડવા વિશે.

(એમેનોરીઆ—Amenorrhœa)

દર મહિને દસતાન ઘણું થોડું આવે છે. અથવા બીજકુલ આવતું નથી નેથી ડમર તથા બરડામાં કુખાવા થાય છે, સુરતી રહે એ અને માથુ દુખે છે.

ઉપાય—આ રોગને લોહાની જાતની દવાઓ વધારે ફાયદા કરે છે.

જેવી કે—	હીરાકસી ...	ગરેન ૩૦
	કારબોનેટ આવ સોડા	ગરેન ૩૦
	હીરાબોળનો બુકો ...	દરામ ૧
	ગોળ ...	થોડો

ઉપલી દવાઓને મેળવી તેની ત્રીસ ગોળીઓ બનાવી એકથા બે ગોળીઓ દાહાડામાં બે વાર ગળાવવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની આઠ ગોળીઓ બનાવી બે ગોળીઓ દાહાડામાં ત્રણવાર થોડા દાહાડા સુધી ગળાવવી.

રીક્યુરેન્ટ આમ્મોનિયમ ...	ગરેન ૧૮
સેકરેટેડ કારબોનેટ આવ આમ્મોનિયમ ...	ગરેન ૧૨
એક્ટ્રેક્ટ આવ લીકોરીસ ...	ગરેન ૧૬
રૂબરબ પાઉડર ...	ગરેન ૧૨
એક્ટ્રેક્ટ આવ એલોઝ ...	ગરેન ૧૬
આઇલ આવ એનીથી ...	મીનીમ ૪

ઉપલી ગોળીઓથી કદાપી ઉછાળો થાય તો તેને બદલે ૧૫ ગરેન ફ્રીએટ આમોનીઆ સીટરસ અને સાડાચાર આંગ્રસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગઝાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

આ રોગવાળી સ્ત્રીને ચમક પણ થતી હોય તો ૯ ગરેન ફ્રીએટ ક-વીનાઈન સીટરસ કમસ્ટ્રીકનીઆ અને દોઢ દરામ ઈંચરઆવલેરીઆન એ બંનેને સાડાચાર આંગ્રસ પાણીમાં મેળવી તેમાંથી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. જાડો કબજ રહેતો હોય તો નાંચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી દસ ગરેન જેટલી દવા ગોળમાં ગોળી કરી ન્યારે જરૂર જણાય ત્યારે ગળાવવી.

એળીઓ	...	દરામ ૧
કેસર	...	દરામ ૧૦
હીરામોળ	...	દરામ ૧૦
ગુંદર	...	દરામ ૧૦

દસ્તાન લાવતારી ઉપલી કોઈ પણ દવા ન મળી આવે તો ત્રણ તોલા વરીઆબીને દોઢ શેર પાણીમાં ઉકાળીને પોણાશેરને આશરે રહે ત્યારે તેમાં ત્રણ તોલા રાતી આંડ નાંખી તે દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

દસ્તાન લાવતારી દવાઓ આપતી વેળા દરરોજ દહાડામાં એક અથવા બેવાર પેદુ ઉપર લીનીમેન્ટ કેમફરકો અથવા લીનીમેન્ટ આપ આમોનીઆ ઓપડી જરા વાર ધોમેથી ઓળવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

કાળા તલ ૩.૫ ભારને આંડી પાણી શેર ૧૦ માં ઉકાળો કરી બાકી પાણી ૩.૭ ભાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં ગોળ નાંખી ઠરવા દેઈ દરરોજ પાવું. દસ્તાન બહુ જતું હોય તો બરોબર નીચમ પરમાણુ આવશે.

અથવા—સોનાગેર, આંખાની ગોટલીનો ગરબ, હળદર, સુરમો, કા-યફળ, એ સરખ પરાબર લેઈ બારીક આંડી લુગટ આળી તેમાંથી ૩૦ ભાર લઈ ૩૦ ભાર મધ મેળવી તે યોનીમાં લેપ દરરોજ કરવો.

આંમણાં ૩૨૦ ભાર માટીના કોરા વાસણમાં પાણી ૩૧૦ ભારમાં પલાળી સવારે નીતરવું પાણી ગળી લેઈ તેમાં મધ ૩૨૦ ભાર નાંખી પા-

૩૩૨ દસતાંન આવતી વેળા પેટમાં અગઉથી થતો દુખાવો.

ઈ દેવું તેનાથી ઘોળી ધાત તુરત બંધ થયે.

અથવા—આસોપાલવની છાલ, હીરવાંણી કપાસનાં ફૂલ, તાંબળા-
જનાં મુળ, આંમળાં, રસવંતી, એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક ખાં-
ડી તેમાંથી રૂા બાર ગોખાના ધોવણમાં નાંખી દરરોજ સવારે સાત અ-
થવા અઠરાવ દહાડા પાવું. આ ઉપાય સારો છે.

દસતાંન આવતી વેળા પેટમાં અગઉથી થતો દુખાવો.

(ડીસમેનોરીઆ—Dysmenorrhœa)

ઉપાય—દસતાંન આવવા અગાઉ પેટમાં દુખાવો થાય તો દોઢ
આંઉસ કપુરનું પાણી તથા ૦ા ગરેન એસીડેટ આવ મોરફીઆ એ બં-
નેને મેળવી તે સમુદ્ધ પાવું અથવા ૧ ગરેન એક્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના
તથા ૮ ગરેન એક્ટ્રાક્ટ આવ હેનમેન એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગો-
ળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી, અ-
થવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પેણું વાઈન ગલાસ ભરી
દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા ખ્રોમાઇડ	...	દરામ ૧
હેડરેટ આવ ક્લોરેલ	...	ગરેન ૪૦
ટીચર આવ વેલરીઅન	...	દરામ ૨
મીક્ષચર આવ ગમગુએકમ...	આંઉસ ૪	

અથવા—બે ગરેન અફીણ અને ચાર ગરેન કપુર એ બંનેને મેળવી
તેની છો ગોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી, એક
અથવા બે ગોળી આપવાથી દરદ ઓછું ન થાય તો દરદ નરમ પડે ત્યાંસુધી
બધે ગોળીઓ દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી અથવા દરદને બેસાડવા ૦ા ગરેન
અફીણ અને એક અમઓ બરાંડી એ બંનેને મેળવી તેમાં બે ત્રણ અમઓ
પાણી નાંખી તે પાઈદેવું, પણ તાવ શરીરમાં હોય તો એ દવા આપવી

નહી. અથવા અડીણની ગોળીથી ઉછાળો થાય તથા માથુ કુખે તો ૩૦ થી ૪૦ ટીપાં સોલ્વથન આવમ્પુરેટ આવ ગ્રેરફીઆ લેઈ તેને એક આંઉસ મેફરવોટરમાં મેળવી પાવું અને જરૂર પડે તો ત્રણ કલાક પછી એ પરમાણે ફરી પાવું.

દસતાંન દરદ થઇને આવે અને તેમાં ચરબીનાં છીછડાં જેવું પડે તો તે દરદ ખેસાડવા આમોનીઆટેડ ટીચર આવ કુએકમ દરમિ દોઢ લેઈ ત્રણ આંઉસ પાણીમાં નાખી તેમાંથી દાડમાં ત્રણવાર પાવું.

અથવા—દરદને નૂરમ પાડવા બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેથી પેટને તથા પેટને સારી પેઠે સેકવું, અથવા કમર સુધી ગ થી ગા કલાક સુધી આજીરોને ખેસાડવું. પેટ ઉપર રાઇના પટી મારવી, અને તે થાડો વાર રાખી ઘણી બળતરા બળે એટલે કાઢી લેવી. પગ થંડા હોય તો તે ત્રણ શેકની ગરમ કરવા. અને કાંજ જેવો હલકો જીલાબ આપવો.

ઝાડો કબજ હોય તો સીડલીજ પાઉડરનો જીલાબ આપવો, અને અતીશ ફુખાવો થતો હોય તો હુંશીઆરે અનુભવી માણસે ક્લોરોફોર્મ સુંઘાડવું.

દસતાંન ધણું જન્ય તે વીશે.

(મેનોર્રહેજા—Menorrhagia)

નીશાની—કોઈ સ્ત્રીને થોડો વખત ધણું દસતાંન જઈ ખેચાર કલાક થોડું જન્ય છે, અને પાછું જોરમાં જન્ય છે, કોઈને ઘણા દાહાડા સુધી દસતાંન વહા કરે છે, જેથી શરીરમાં નબળાઈ ધરે છે, જેથી અનેક પરકારના રોગો ઊત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—ઝાડો સાફ લાવવા સારું પેહેલે દાડ ત્રણ દરમિ કરીમ આ. પરંતુ મધમાં મેળવી ચડાડવું. જેથી ખેતણ ઝાડો સાફ આવશે, બીજા દાડ બરફના પાણીમાં લુગડાનો કટકો માળી તે પેટ ઉપર મુકવો, અને ૪૫ મીનીમ ટીચરફેરી પરકલોરીડ પાણીમાં મેળવી અથવા ૩૦

મીનામ સોલ્યુથન આવ પરનાછૂટ આવ આઅરન દાડામાં તણ વાર પાણીમાં મેળવી પાવું.

દસતાંન થોડ જવુ હોય તો લોહાની મેળવણીવાળી દવાઓ પાવાથી દર મહીને સારી રીતે જાય છે, અને વળી નો ધણું જવુ હોય તો ગરબ-ચ્યાંનને શકતી આપી દસતાંન બંધ કરેછે.

લોહાની મેળવણી વાળી દવાથી કાયદો ન થાય તો ૩૦ થી ૬૦ મી-નીમ લીકવીડ એકટ્રાકટ આવ અરગટ થોડા પાણીમાં મેળવી દાડામાં તણવાર પાવું.

અથવા—નાચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની આર ગોળીઓ ખનાવી અકેક ગોળી દાડામાં ચારવાર ગળાવવી.

સુગરલેડ ... ગરેન ૧૨

અફીણ ... ગરેન ૨

ગુંદરનો બુકો ... ગરેન ૧૦

ઉપલી દવાને બદલે ૫ થી ૧૦ ગરેન એસીડ ગ્લાઈકનું એક પડીકું કરી દહાડામાં તણ વાર એવાં પડીકાં ફકાડવાં. આ ઉપાય સારો છે. અથવા નાચે લખેલી દવાને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દહાડામાં તણ વાર પાવું.

ટરપેનટાઈન ... દરામ ૨

સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઈથર ... દરામ ૨

ગુંદરનો બુકો ... દરામ ૪

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા—નાચે લખેલી દવાને સારીપેંઠે કૂટી તેને પાણીમાં મેળવી તેમાંથી એક આંગળને આસરે લાંબી સળીઓ ખનાવી તે સ્ત્રીના છુપા ભાગમાં કમળના મોઢા સુધી અડે એવી રીતે મુકવી, તે પીગળી જાય કે બીજ મુકવી.

દાડમના ફલની સુકી કળી ... તોલો ૦

ફટકડી ... તોલો ૦

ટંકણઆર ... તોલો ૦

માણુ'ફળ	...	તોલો ૦૧
ઈસસન્ને ભુકો	...	તોલો ૦૧
અકાકીઆ	...	તોલો ૦૧

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેના ગોળી બનાવી સ્ત્રીના છુપા ભાગમાં મુકવી અને તે પીગળે કે બીજી મુકવી.

કોકમનું તેલ	...	દરામ ૦૧
એસીડટાનીક	...	ગરેન ૧૦
સલફેટ આવ ઝીંક	...	ગરેન ૧૦
અફીણ	...	ગરેન ૨
નરમ સાબુ	...	ગરેન ૫

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ વાલન ગલાસ ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું, એ દવા જી-ચેથી પાવી, દાંતને અડવા દેવી નહીં.

એસીડ ગાલીક	...	ગરેન ૪૦
એસીડ સલફ્યુરીક એરોમેટીક	...	દરામ ૧
ટોચર આવ સીનિમોમ	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંઉસ ૮

અથવા નીચેની દવાઓનો ચાર ગોળીઓ બનાવી અંકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી જોયી દસતાજા બંધ થશે.

પલમળી એસીડ	...	ગરેન ૮
અફીણ	...	ગરેન ૧
કનફેસન આવ રોઝીસ	...	ગરેન ૫

છુપા ભાગમાં થંડા પાણીની અથવા બરફના પાણીની પોચકારી મારવી અથવા અંદર બરફ મુકવો. એથી લોહી બંધ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી ચાર પડીકા કરી અને અકક પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે સાકરની ભુકી સાથે જાળવી ફકાડવું.

પાઉડર આવ અરગટ	...	ગરેન ૧૫
એસીડ ગાલીક	...	ગરેન ૨૦

ઉપલા ઉપાયોથી ફાયદો થતો નથી ત્યારે કોકરવરણા પાણીની પી-
ચકારી મારવાથી વખતે ફાયદો થાય છે. અથવા ફક્ત પાંચ ટીપાં ફાઉ-
લરસ સોલ્યુશન પાણીમાં મેળવી પાવાથી બંધ થઈ જાય છે. આભરની
કુવત વાળો ખોરાક આપવો, દારૂ બીલકુલ આપવો નહીં.

ગરભસ્થાન.

ગરભ રહેવાની નીશાની.

(પ્રેગનેન્સી—Pregnancy)

નીશાની—ગરભ રહે છે ત્યારે નીચે પ્રમાણે ચોક્કસ છ નીશાનીઓ
માલમ પડે છે

૧ લી—પેટેલવંલુ દસતાંન બંધ થાય છે. પણ દસતાંન બંધ થયું
એટલે ચોક્કસ મહીના રહ્યા એમ માની શકાતું નથી કારણ કે કેટલીક
વખત સ્ત્રીને ધાત જવાથી, ધારતીથી, ખમના રોગથી, દસતાંનની જે બે
ગાંઠો અંદર છે તેમાં કંઈ રોગ થવાથી, બાળકને ઘણું ધવડાવવાથી પણ
દસતાંન કેટલાએક મહીના સુધી બંધ રહે છે.

૨ જી—એકથી પાંચ આડવાડીયા સુધીમાં ગરભવંતી સ્ત્રીને સવારમાં
ઢીણાજો અથવા ઢીલટી થાય છે. વખતે આખો દીવસ પણ જારી રહે છે.
છાતીમાં દાહ બળે છે. ડીકરાં, ખડી, માટી, સોપારી એવી વસ્તુઓ આધાનું
બહુ મન થાય છે. મોઢામાંથી ઘણું થુંક છુટે છે.

૩ જી—ગરભ રહેવા પછી બીજી મહીનથી થાંન ભરાવા માંડે છે
તથા મોઢાં થાય છે. અને થાનની બીંટડીની આસપાસનું ચકર મોંઢું
તથા કાળા રંગનું થતું જાય છે. થાંનની અંદર તીક્ષ્ણ દરદ થાય છે.
બીંટડીને અંદરથી દબાવવાથી ઘોળો અને નીતરો પ્રવાહી નીકળે છે.

૪ થી—ચાર મહીના પછી પાંચમાં મહીનાની ચરઆતમાં બાળક
પેટમાં હાલતુ હાય એમ માલમ પડે છે. પેટ ઉપર હાથ મુકી જોવાથી બા-
ળક અંદર હાલતું હાથને લાગે છે. પેટની એક બાજુએ (રજેસકોપ-) એક
જાતની જુગળી મુકી કાને વતી સાંભળવાથી બાળકના દીલનો ધબકારો

એક મીનીટમાં ૧૩૦થી ૧૫૦ સુધી સંભળાય છે. આ ધ્વજકારો તેની માથી તદ્દન જુદોજ સંભળાય છે.

૫ મી—ગરબસ્થાન મોટું થતું જાય છે. તેમજ પેટ પણ વધત જતો જાય તેમ મોટું થતું જાય છે.

ગરબની દરમીયાનમાં થતા રોગો.

હમલવાળી ઓરતને જરૂર શિવાય દવા આપવી નહિ કારણ કે કેટલાએક દરદો તેની મેળે મટી જાય છે.

ઉઝાળો તથા ઉલટી રાતદિવસ ઘણી થયા કરેતો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી જાણું વાઘન ગલાસ ભરી દર ચાર કલાકે પાવું.

સોડાખીકારખોનસ ... ગરેન ૪૦

એસીડેડરોસીયાનીક ડીલુટ. ... મીનીમ ૮

ઇનફ્યુઝન આવ કાલંમખા... આંઉસ ૬

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક વાઘન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

સોડાખી કારખોનસ ... ગરેન ૩૦

એસીડ ટારટારીક ... ગરેન ૨૬

પાણી .. આંઉસ ૬

ઉપલી દવા ન મળી આવે તો સોડાબોટર પાવું. છાતીની પીપડી ઉપર કંઈ દુખાવો થતો હોય તો ત્યાં રાઇની પટ્ટી મારવી. એથી આરામ ન થાય તો ટીચર ઓપોમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે ઉપર મુકવો. અથવા અફીણ ધસા તે ઉપર ઓપડવું.

ઉલટી બહુ થતી હોય અને ખોરાક પેટમાં ન રહેતોહોયતો બે ભાગ દુધ અને એક ભાગ ચુનાનું પાણી, એ બંનેને મેળવી એ પરમાણે દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર પાવું. ઉલટી નરમ પડે ત્યાં સુધી તેજ ખોરાક ઉપર રાખવું.

ઉપર પરમાણે ધલાજ કરવાથી આરામ ન થાય તો ડથી ૫ ગરેન સેલીસીનનું એક પીડીકુ કરીને દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફંકાડવું. અથવા ૧૦ ગરેન પેપસીનનો બુકો ખાણું ખાધા પછી ફંકાડવો. અથવા

નીચેની દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ બનાવી અંકેકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

અફીણ ... ગરેન ૩

મરચાનો ભુકો ... ગરેન ૩

ઉપલી ગોળીઓથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

આકબ્રેલેટ આવ સીરીઅમ ... ગરેન ૧૨થી૧૬

સીરપ આવ એરેન્જ ... દરામ ૩

પાણી ... આંઉસ ૬

ગરબવંતી સ્ત્રીએ હલકો અને જલદી જરપત થાય એવો ખોરાક ખાવો. દુધ અને ચુનાનું પાણી અથવા દુધ અને ખરફ. અથવા સાગુ ચોખ્ખાની કાંજી અને ખરફ. બનતાં સુધી ચા પીવા નહીં.

પીપડી ઉપર થોડું દાખવાથી દુખે તો, તે ઠેકાણે બેથી ચાર જણો મુકવાથી ઘણા ગુણ થયે. ઉલટી થયા કરતી હોય ત્યાં સુધી બીછાનામાં સુઈ રેવું. ઉઠવેસ કરવી નહીં.

છાતીમાં દાહ બહુ બળતી હોયતો. નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અંકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

બીસમથી સબનાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

એસીડ હેડ્રોસીઆનીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૦

ક્રીઓઝોટ ... મીનીમ ૬

ગુંદર ... દરામ ૨

ડીલવોટર ... આંઉસ ૬

ગરબવંતી સ્ત્રીને ઝાડો કબજ રેતો હોયતો. જમાલગોટા જેવા ભારે જુલામો કદી પણ આપવા નહીં. તેમજ વારમવાર જુલામ આપવા નહીં. કારણ કે વખતે બાળક અધુરે નીકળી પડેછે. વાસ્તે ઝાડો કબજ રેતો હોયતો. ૧૫ ગરેન રૂબારબ તથા ૧૫ ગરેન મેગનેસીઆ કાર્બોનસ. અથવા ૧ થી ૨ ચમચા ચોખ્ખુ એરંડીયું તેલ અથવા એવોળ કોઈ હલકો જુલામ આપવો.

નબળા બાંધાવાળી સ્ત્રીએ નીચે લખી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી

તેમાંથી અંકેકો દરમ દાડામાં બેથી ત્રણવાર ચટાડવી. આ દવાથી હર-
સવાળી ઓરતને ધણો ફાયદો થશે.

ગંધકનાં ટુક	...	આંબિસ ૨
કરીમ આવ ઠારઠર	...	દરાંમ ૪
ચોખ્ખુ મધ	...	આંબિસ ૨

ઉપલી દવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો, નીચેની દવાઓને સારી
પેઠે મેળવી તેમાંથી ૧ થી ૧૫ દરામ સુધી ચટાડવું. જેથી ઝાડો સાફ
આવશે.

મીઠીઆવળનો મુકા	...	તોલા ૪
ધાણા	...	તોલા ૨
અંજીર	...	તોલા ૩૫
આમલીનો ગર	...	તોલા ૫૫
ગરમાળાનો ગર	...	તોલા ૫૫
આળુ	...	તોલા ૪
જેઠીમધનો સીરો	...	તોલા ૧૫
ચોખ્ખી સાકર	...	તોલા ૧૯

ઉપલી દવામાંથી, અંજીર અને આળુને ૧૫ તોલા ડીસટીલડ વો-
ટરમાં ચાર કલાક સુધી કલાઇવાળા વાસણમાં નાખી ઢાંકીને ઉકાળવું.
તેમાંથી જેટલું પાણી બળી ગયું હોય તેટલું બીજું પાણી નાખી બરોબર
૧૫ તોલા કરવું. પછી તેજ વાસણમાં આંમલીનો તથા ગરમાળાનો ગર
નાખીને એ કલાક સુધી બીનવી મુકવું. પછી સઘળાને ચાળણીમાં નાખી
સઘળો માવો ગાળી ફાટવો અને ચાળણીની અંદર જે કચરો રહે તે
કાઢી નાખવો. ગાળેલા માવામાં સાકર અને જેઠીમધનો સીરો નાખવો,
અને ધીમી આંચે મુકવું, પછી ચુલા ઉપરથી હેઠું ઉતારી તેમાં મીઠીઆ-
વળ તથા ધાણાની ભુકી થોડે થોડે નાખીને હલાવતા જવું અને સઘળાને
એક રસ કરવાં.

ઉપર પરમાણે પાક તથા આર થઈ રહ્યા પછી થોડો પડવા દઈ ઉ-
પર કેવા પરમાણે વાપરવો.

ઝાડો સફેત રંગનો આવતો હોયતો તેમાં પીત ધાણું થોડુછે એમ જાણવું. વાસ્તે ઝાડો ધણો થતો હોયતો, ૫ ગરેન બલુપીલ અથવા ૩ ગરેન કેલોમલ પાણી સાથે ફકાડવું. જ્યેથી સાફ ઝાડો આવશે. આજનીને ફક્ત ખરાબ ચોળે ખાવાની ટેવ હોયતો તે છોડાવી દેવી. ખોરાક સાદો કુવતવાળો અને જલદી પચે એવા આપવા.

ગરભવંતી સ્ત્રીને માથુ ધણું દુખતુ હોય તો કોલનવોટર અને પાણી સરખે ભાગે મેળવી તેમાં રમાલ બેવડો ચોવડો કરી બોળી માથા ઉપર મુકવા અથવા ૪ દરામ હથર સલફ્યુરીક તથા ૧ આંઉસ પાણી એ બંને મેળવી તેમાં ઉપર પરમાણે રમાલ બોળી કપાળ ઉપર મુકવા. અથવા સુંક, લવીંગ, જાયફળ, બોળાં તીખાં, એ ચારે વસ્તુ થોડી થોડી સરખે ભાગે મેળવીને તેમાં થોડુ અક્ષીણ નાખીને તે કોઈ પણ જાતના દારૂમાં ગરમ કરી માથા ઉપર ચોપડવું તે સુકાવા પછી ફરીથી ચોપડવું.

ઉપર પરમાણે ચોપડવાની દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઘન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ફૂરીએટ આમોનીયા સીટરમ ... ગરેન ૨૦

પોટાસા બ્રોમાઇડ ... ગરેન ૪૦

ટીચર આવ હેનમેન • ... દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેની સરખી છો ગોળીઓ ઘુંદરના પાણીમાં બનાવી તેમાંની એકેક ગોળી દહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

કવીનાઇન સલફસ ... ગરેન ૧૮

એક્ટરટાકટ આવ હાઇડ્રોસોઆમસ ... ગરેન ૬

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

તજ, તુણસીનાં પાન, ઉપલેટ, તીખાં, એ સરવે ખરાબર લેધ તેને દુધમાં ગરમ કરી માથા ઉપર ચોપડવું.

અથવા—નવસાર અને સુંક ખાંડીને સુંધાડવાં.

ગરભવાળી અવસ્થામાં સ્ત્રીના દાંત ઘણા ફુપ્પતા હોય તો, કીચ્છોઝાટ અથવા કલોરોફોરમ અથવા ટીચર ઓપીમાં રૂનું પુમડું બાળી ફુપ્પતા દાંતો ઉપર મુકવું. તેમજ દાંતોના દરદમાં બતાવેલા સમ્મળા ધલાન્ને કરવા પણ ફુપ્પતા દાંતને કદી ખેંચી કઢાવવો નહી, કારણ કે તેથી બાળકને નુ-કશાની પેચ છે.

ગરભવંતી સ્ત્રીની છાતી તથા થાનોમાં ચસકા મારતા હોય અથવા ફુપ્પાવો થતો હોય તો, ફલાનલ અથવા ખસખસવા પેસનો સેક કરવા અથવા નીચે લખેલી દવાએ સરખે ભાગે મેળવી તે ઓપડવી અને તે ઉપર સેક કરવો.

લીનામિન્ટ આવ સોપ.

ઓઇલ આવ કાન્થુપુટી.

ટીચર ઓપી.

થાનમાં વરમ થઈ તેઓ સુજીને મોટા થાય તો, અને તેઓનો રંગ રતાશ ઉપર હોય તો સુગરલેડના પાણીમાં લુગડાનો ખેવડો ઓવરો કટકો બાળી થાનો ઉપર એકથી બે દહાડા મુઘી મુકવો. તેથી આરામ ન થાય તો તેના ઉપર ગાથી ૧૩જન જળો મુકવી કે જેથી થાનો પાકશે નહી.

ગરભવંતી સ્ત્રીને હાથે પગે સોજા ચડા હોય, પેટ પણ સોજાયો જાડું થયું હોય અને પેસામ સાથે ઘાળી ઇંડાની સફેતી જેવી ઘાત જતી હોય તો તે તપાસવાની જરૂર છે. કારણ કે બાળકનો જનમ આપતી વખત સ્ત્રીને તાણ થાય છે. તથા દસતાન છુટી જાય છે. વાસ્તે એવી પેસામને, પેસામ તપાસવાની કાચની નળીમાં નાંખી સ્પીરીટના દીવા ઉપર ગરમ કરી તેમાં થોડાં દીપાં એસીડ નાઇટ્રીકના નાંખવાં. જેથી એક જાતની ક-ડણ વસ્તુ નળીને તળીએ બેસી જશે. આવી વખતે સ્ત્રીને કમર ઉપર તંગ લુગડાં રાખવાં નહી. ગુરદાની જગો આગળ દાખવાયો તેમાં ફુપ્પાવો જણાય તથા તાવ હોય તો તે ભાગ ઉપર થોડી જળો મુકવી તથા રાઇની પટ્ટી મારવી. અથવા ફલાનલનો ગરમ સેક કરવો. સ્ત્રીને ગરમ પાણીથી નવ-ડાવવી, ગરમ પાણીનો બાફ દહાડામાં બેથી ત્રણવાર આપવો.

પેસામ વારંવાર તપાસતા રહેવું. ઇંડાની સફેતી જેવો પદાર્થ ઓછો

થવા માંડે એટલે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી
અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ફેરીએટઆમોનીઆ સોટરસ. ... ગરેન ૨૦

ટીઅર આવ કાલંબા ... દરામ ૨

ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબા ... આંડિસ ૬

ધાત ઘણી જતી હોય અને તેથી ઘણી નબળાઈ જણાતી હોય તો
કુવતવાળો ખોરાક આપવો, અને ૪૦ મીનીમ ટીઅર ફેરી પરકલોરીડ તથા
છો આંડિસ પાણી એ બંનેને મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ
કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી-
ને તેના ચાર ભાગો કરી અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

એસીડ નાઇટ્રો મ્યુરીઆટીકડીલુટ ... મીનીમ ૪૦

ટીઅરફેરી પરકલોરીડ ... મીનીમ ૪૦

ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબા ... આંડિસ ૬

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો ૧૦ દરામ ફટકડી, ૧૦ ગરે-
ન પલંબીએસીટ અથવા ૧૦ ગરેન ઝીંકસીસલફસ એ ત્રણમાંથી ગમ્મ
તે એક દવાને ૧૦ આંડિસ પાણીમાં મેળવી તે અથવા ૧૧ દરામ માયાં
ફળના ભુકાને આઠ આંડિસ પાણીમાં ઉકાળી તે થંડુ પડવા પછી તે
ગાળી કાઢી તેની પીચકારી છુપા ભાગમાં મારવી.

ગ્રભવંતી સ્ત્રીને જરા પણ કામકાજ કરતાં દીલમાં ધપકારો થઈ
આવે તો અથવા હાંફણ થઈ આવે તો છાતી ઉપર ડાબી બાજુએ દી-
લની જગા આગળ ખેલાડોના પલાસતર મુકવું. અને નીચે જણાવેલી દ-
વાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ કલાકે પાવી.

ઈથર સલફ્યુરીક ... દરામ ૧

ઈથર કલોરીક ... દરામ ૧

ટીઅરઆવ વેલેરીઅન... દરામ ૨

કેમફરવાઇટ ... આંડિસ ૬

ખાંસી ઘણી હોય તો ઉપલીજ દવામાં ૪૦ મીનીમ ટીઅરઓપી
નાખી ઉપર જણાવ્યા પરમાણે પાવી.

અભવાળી સ્ત્રીને પીસાળ વારમવાર પણ થોડી થોડી થયા કરતી હોય તો પ્રથમ ઝાડો સાફ આવે એમ કરવું અને પછી અળસીની ચા અથવા જવનું પાણી બનાવી પાવું. પીસાળ કરતી વખત ઘણી બળતરા બળતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ટીચરઆવ હેનમેન ... દરામ ૨

ચુંદરનો ભુકો ... દરામ ૨

અલસીની ચા ... આંહિસ ૬

પીસાળની હાજત ઘણી જલદી જલદી થાય અને પેદું ફાટ ફાટ થાય અને ફુખાવો થતો હોય તો નીચે લખેલી દવાઓની સરખી છો ગોળીઓ બનાવી એકેક ગોળી દાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

કવીનાઈન સલફસ ... ગરેન ૧૮

એકરેટ્રાકટ આવ હુષ્ઓસીઆમસ. ગરેન ૬

ઉપલી દવાને બદલે ટીચર આવ હુષ્ઓસીઆમસ દરામ ૧ થી ૧૫ લેઈ તેને ત્રણ આંહિસ કરીઆતાની ચામાં નાખી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. પેદું ઉપર દરેક થવું હોય તો ગરમ સેક કરવો.

અભવંતી સ્ત્રીને પગમાં આંકડી આવે અથવા તણાઈ જાય તો તેને ધીમેધી લાંબા કરવા અને હાથવતી ખુબ મસળવા તથા તે ઉપર ટરપેનટાઈન ઓપડી તે ઉપર સેક કરવો. પગો સુજી આવે તો બીજાનામાં સુવાડી રાખવું. પગોને નીચે તકીઓ મુકી જઈ ચા રાખવા. આંગળાંથી તે ચુંદણ સુધી ફલાનજનો પાટો બાંધી રાખવો. ઝાડો સાફ લાવવા એપસમ સાલટ અથવા સીડલીજ પાઉડરનો ગુલાબ આપવો.

અભવંતી સ્ત્રીને પેટમાં ફુખાવો થતો હોય તથા આંકડી આવતી હોય તો પેટ ઉપર સેક કરવો. અને ટીચર આવ જ્વેનસીઅન અથવા કમપાઈડ ટીચર આવ કારડામોમ ટીપાં ૩૦ થી ૪૦ લેઈ એક આંહિસ પેપરમીન્ટવોટર અથવા કુદનાના પાણીમાં નાખી પાવું અને પેટ ઉપર ઓઇલ આવ કાન્થુપુટી, ટરપેનટાઈન અથવા ટીચરઓપી અને કોલન

વાટર એ બંને સરખે ભાગે મેળવી તે ધીમે ધીમે ચોપડવું અને પેટ ઉપર સઘળી બાજુએ એક સરખુ દબાણ થાય એવી રીતે પાટો બાંધવો. તેમજ નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી એકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

હથિર સલક્યુરીક	...	દરામ ૧
સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ	...	દરામ ૧
ટીચરઓપી	...	મીનીમ ૨૦
ટીચરકારડામોમકો	...	દરામ ૨
આકવામિન્યા પેપરેટા	...	આંઉસ ૬

અભવંતી સ્ત્રીના છુપા ભાગની બાહારની સપાટી ઉપર અથવા અંદરની બાજુએ નહીં ખમાય એવી ખુજલી અથવા ચળ થાય અને તે ખંજેળવાથી ચાંદાં પડે તો તેને કારબોલીક સોપથી હમેશાં ધોવા અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો લઈ તેથી તે ભાગો ધોવા. આ પરમાણુ ધોતી વખત ૧ ચમચાથી વધારે દવા લેવી નહીં.

એસીડ હેડ્રોક્સીઆનીક ડીલુટ	...	દરામ ૧
લાઇકરઓપાઇ સેડેટીવ	...	દરામ ૧
કારબોનિટ આવ સોડા	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા—લીંમડાના પાનડાનો રસ કીડવાળા ભાગ ઉપર ચોપડવો અથવા કીડ ઘણી લાગતી હોય તેના સાથે બળતરા બળતી હોય તો સલફર સોપ અથવા પેટ્રોલીઅમ સોપથી તે ભાગો ધોવા અને ત્યાર પછી ત્રીસ ગરેન ગળીને, થંડા પાણીમાં પીગળાવી તે પાણી કીડવાળા ભાગો ઉપર ચોપડવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેમાં છુગડાનો કટકો ખોળી તે કીડવાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને તે બીજીજી રાખવો.

બોરેક્સ	...	દરામ ૨
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંઉસ ૨

ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયથી આરામ ન થાય તો ૫ ગરેન નાઈટરેટ આવ સોલવર અને એક આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી પીછાવતી

તે ભાગો ઉપર અંકેકા દાડને આંતરે દાડામાં એક વાર લગાડવું. અથ-
વા બે દરામ ટીંચરઆવ આપ્યોડાઇન તથા બે દરામ પાણી એ, બંનેને
મેળવી પીંછાવતી કીડવાળા ભાગ ઉપર સવારે સાંજ લગાડવું.

ઝાડો સાફ લાવવા હલકો અવાર નવાર જુલાખ આપવો.

અભવંતી સ્ત્રીને દસતાન ઘણું જટુ હોય તો તેણીને હાલચાલ કરવા
દેવી નહીં પણ સુવાડીજ રાખવી. ખોરાક હલકો આપવો. તથા નીચે
જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના બે ભાગો કરી અંકેકા ભાગ સવારે સાંજ
પીચકારીવડે છુપા ભાગમાં દાખલ કરવો.

ફટકડી	...	દરામ ૦૮
એસાડ ટાનાઈક...		ગરેન ૧૦
ઝીંકસી સલફસ		ગરેન ૨૦
પાંણી	...	આંઉસ ૨

તેમજ નીચેની દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અંકેકા ભાગ
દર ત્રણ કલાકે પાવો.

એસાડ ગાલીક	...	ગરેન ૨૦
એસાડ સલફ્યુરીક ડીલુટ...		દરામ ૧
ઇનફ્યુઝન આવ રોઝ	.	આંઉસ ૨

આવી બીમારીવાળી સ્ત્રીઓએ ઉઘાડે પગે તથા બીનાસ અને
મરદીવાળી જગોમાં ફરવું નહીં અથવા રવું નહીં. મરચાં, દારૂ જેવી જલદ
વસતુઓ વાપરવી નહીં.

અભવંતી સ્ત્રીને ઉંઘ ન આવતી હોય અને બેચેની જણાતી હોય
તો ટીંચરઆવ હાથઓસાઆમસ ટીંપાં ૨૦ થી ૩૦ ને એક આંઉસ
કેમફરવાટરમાં નાખીને રાતના સુતી વેળા પાવું. ખુલી હવામાં આબરોને
સુતાડવું તથા ઉપર લુગડા ઘણાં ઓઢાડેલાં હોય તો કાઢો નાખવાં, દારૂ
તથા ગરમ વસતુ બીલકુલ આપવી નહીં, ચા આપવી નહીં, ઝાડો સાફ
લાવવા સીડલીજ પાઉડરનો જુલાખ આપવો. માથુ ડુખતુ હોય અને
લોહી વીકારના માથાના દરદનું ઓન જણાવું હોય તો લોહી વીકારના દર-
દમાં બતાવેલા ઇલાજો કરવા.

અભસ્થાનમાં થતી ગાંઠો.

એનલાર્જમેન્ટ એન્ડ ટ્યુમર્સ ઓફ ધી ઉટેરસ.

(Enlargement and Tumours of the Womb)

કેટલીક વેળા સ્ત્રીના અભસ્થાનમાં ગાંઠો થાય છે. આ ગાંઠો કોઈ વેળા નાહાની અને કોઈ વેળા મોટી હોય છે. તેથી સ્ત્રી અભવંતી હોય એમ લાગે છે. આ ગાંઠો કમળની અંદર માંસ સાથે થોડી વળગેલી હોય છે.

ઉપાય—ક્લોરાઈડ ઓફ આયોડીન દરમ એક અને ચાર આઉન્સ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી દાડામાં ચાર વખત ઘણા મહીના સુધી પાવી અથવા ૪૦ થી ૬૦ ગરેન પોટાસા પ્રો. માઈડ અને છો આઈડિસ પાણી એ બંનેને મેળવી પોણું વાંદન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું અને તે ઘણા મહીના સુધી ચાલુ રાખવું. આ ડો કમળ રહેતો હોય તો એ દવામાં ત્રણ દરમ કરીમ ઓફ ટાર્ટર નાખી પાવું.

અભસ્થાનનું નીચે ઉતરો પડવું.

(પ્રોલેપસસ યુટેરી—Prolapsus Uteri)

કેટલીક વખત સ્ત્રીને બાળકનો જનમ આપવાથી અથવા નખજા-ધથી તેણીનું ગરભસ્થાન અથવા કમળ નીચે ઉતરી જાય છે. કેટલી એક વખત તે એટલે સુધી ઉતરી જાય છે કે તેના મોઢાની કોર સ્ત્રીના છુપા ભાગથી છેક બહાર દેખાય છે.

ઉપાય—કમળ સ્ત્રીના છુપા ભાગની બહાર છેક ન આવતું હોય તો તેણીએ આસાએસ લેવી અને બીજાના ઉપર સુતી વખત બંને કુલા નીચે તકીયો મુકી તે ભાગ ખભા કરતાં જરા ઊંચો રહે તેવી રીતે સુવું. પેડુ ઉપર તથા છુપા ભાગ ઉપર સુગરલેડનું થંડુ પાણી મુક્યા કરવું. તથા ૧ થી ૪ દરમ એસીડાનિક અને એક આઉન્સ ગલીસ્ટીરાઈન એ બંને મેળવીને એક રેનો ગોળ ડુઓ બનાવી તેમાં બાળવો. આ ડુઓને એક

ગ્રીણી દોરીથી બાંધવે અને તે રત્ન સુતી વખત છુપા ભાગમાં મુકી રાખવે. અને તે સવારમાં કાઢી નાખવે.

ધુધના જેવી પાતળી સફેદ ધાત જતી હોય તો વા આંદુસ ગ્રીન અને ૨૦ આંદુસ પાણીમાં ઉકાળીને તે થંડુ પડવા દેવું અને પછી તેમાં ૧ દરામ એસીડ ટાનીક નાખી તેને રબરનો પીચકારી વતી છુપા ભાગમાં દરરોજ દાખલ કરવું. દરદ ઘણું થતુ હોય તો એક આંદુસ પાણી તથા ૧૫થી ૩૦ મીનીમ ટીચર ઓપી એ બંનેને મેળવી તેને કાચની પીચકારી વતી છુપા ભાગમાં દાખલ કરવું.

આવી વખતે ટીચર ઓપી ઘણું વાપરવું નહિ કારણ કે તેથી ગેર ફાયદો થાય છે.

ઝાડો કમજર રહેતો હોય તો વખતો વખત કીમ આવ ટારટરનો જી-લાખ આપવે. અને બાળક અવતરવા પછી ચઉદ પંચર દહાડા વીતા પછી એક દરામ લીકવીડ એકરૂટાકટ આવ અરગટ અને સાડાચાર આંદુસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાંથી પોણું વાહન ગલાસ ભરી દા-હાડામાં ત્રણ વારે પાવું. તથા એક દરામ એસીડ ટાનીક અને ચાર દરામ મીણુ એ બંનેને મેળવીને તેનો એક ગોળ દડો બનાવી તેની આસપાસ દોરી બાંધી તેને છુપા ભાગમાં મુકી રાખવે. તેથી ક્ષાપી સોજી આવે તો દડો કાઢી નાખવે.

અથવા કમળ છેક સ્ત્રીના છુપા ભાગની બાહાર નીકળી પડે તો સ્ત્રીએ ખીછાના ઉપર સુઈ આંગણાંથી કમળ ઉપર ચડાવી પછી ઉપર પરમાણે બતાવેલી દવાની પીચકારી મારવી.

આ બીમારીમાં અરગટની દવા ઘણો ફાયદો કરે છે પણ તે વા-પરતી વખત ઉછાળો અથવા ઉલટી થાય તો તે બંધ કરવી.

અભસ્થાનના મોઢાની કોરવું સુજવું.

કેટલીએક વખત કમળના મોઢાની કોર સુજી આવીને તે જડી તથા કકણુ થાય છે.

ઉપાય—સ્પેક્યુલમ (એક જાતનું હથેયાર ઉપર જરા તેલ ચોપડી સ્ત્રીના) છુપા ભાગમાં મુકવું, જેથી કમળના મોઢાની કોર જોવામાં આવશે. પછી

૩૮૮ બાળકને જન્મ આપતી વખત સ્ત્રી થતી તાંણુ.

તે સુજ્જલા ભાગ ઉપર કાસટીક અડધાડીયામાં એક અથવા બેવાર અળગે હાથે લગાડવી, એથી આરામ ન થાયતો તે સુજ્જલા ભાગ ઉપર ઘણી સં-ભાળથી પાંચથી છો જગો મુકવી અને થોડા દહાડા વીતા પછી જે દરામ ટુંકણુપાર, વીશ આંદસ પાણી તથા વીશથી ત્રીસ મીનીમ ટીચર ઝોપી એ બ્રેલેને મેળવી તેના ત્રણ ભાગો કરી અકેકો ભાગ દહાડામાં ત્રણ વાર રબરની પીચકારી વતી છુપા ભાગમાં દાખલ કરવો.

ગ્રભવંતી સ્ત્રીને બાળકનો જન્મ આપ્યા અ-
ગાઉ અથવા આપતી વેળા અથવા આપા
પછી થતી તાંણુ.

(પ્યુરપેરલ કનવલઝન્સ—Puerperal convulsions)

નીશાની—તાંણુ થઈ આવવાની અગાઉ તેને ચક્રર આવેછે, માથુ ભારે લાગેછે અને તેમાં બેસાવો થાયછે. કાંતમાં કંચારાં બાલેછે. આંખો રાતી થાયછે. તેણીને ઉભસ તથા ત્રીણી ચળકતી-અંજો હવામાં ઉડતી દેખાયછે. નાડી ભરેલી, કઠણુ તથા ઘણી ધીમી ચાલેછે તે વારમ-વાર ડચકાં ખાયછે. ભરેલીદ્રામાં પરૂછે તથા ઝોકાં ખાયછે. કેટલીક વખત માથામાં તથા પીપડી આગળ પેટમાં થોડે થોડે વારેકોઈ અણીવાળુ હથીઆર ભાંકતુ હોય એવું દરદ થાયછે તાહાડ વાયછે. ઉપર પરમાણે નીશાનીઓ ધ્યાનમાં ન રાખી ઉપાય નકરો હોયતો તેણીને એકદમ મુરછા થઈ આવેછે. હાથ પગના લોઆઓમાં ભરેથી તાંણુ તથા ખેંચ થાયછે. આંખના ડોળા એક બાજુથી બીજી બાજુ તરફ ઘણા જોરમાં હાલા કરેછે. મોઢુ ફેરવાઇને ઘણું બીહામાણું લાગેછે અને તે મુજીને તેનો રંગ કાળો થઈ જાયછે. એક મીનીટમાં આસરે સોળવાર સ્વાસ ચાલવાને બદલે ઘણો ઉતાવળો ચાલેછે અને દાંતો એક એક ઉપર ચઢી જઈ સન્જડ થઈ જાયછે તેથી મોઢાની અંદર ધુંક એકડુ થાયછે, જેથી સ્વાસ ચાલતી વેળા એક જાતનો અવાજ નીકળેછે. અને તે આસરે અરધો

કલાક સુધી મુરછામાં પડી રહે છે અને જ્યારે સુધીમાં આવે છે ત્યારે તે-
ણીને ઘણો થાક ચડેલો લાગે છે.

સખ્ય—ગ્રભસ્થાનમાં બાળક રેવાથી તે મોટું થાય છે, જેથી ભિન્નની
નસો ઉપર દબાણ થવાથી તેઓમાં લોહી ખસેખસ કરેતું નથી, જેથી
તાંણ થઈ આવે છે. તે સાવાય બીજા કેટલાંએક કારણોથી તાંણ થઈ
આવે છે, જેવાં કે—મનને લગતા નિસાચી. ઘણા દાડા સુધી ઝાંઝો કમજ
રેવાથી. ગ્રભસ્થાનનું દબાણ ટુકા ઉપર થવાથી, પીસાળ થઈ શકતી નથી,
અને તેથી ટુકામાં પીસાળ એકઠી થઈને તે ભરાઈ જવાથી. બાળકને
જન્મ આપતો વેળા ઘણી કસ્ટો એવાવાથી વીગેરે કારણોને લીધે તાંણ
થાય છે.

ઉપાય—બીમાર મજબૂત બાંધાની તથા લોહીવાળી હોયતો એક
અથવા બંને હાથોની ફસ ખોલાવવી પણ નબળા બાંધાની હોયતો ફસ
ખોલાવવી નહીં પણ માથાના બાલ કઢાવી નાખી તે ઉપર કોથળીમાં બરફ
ભરી તે કોથળી માથા ઉપર મુકવી અથવા પાણીમાં કોલનવોટર નાખી
તેમાં લુગડુ ખાળી માથા ઉપર મુકી જ રાખવું. ખોચો ઉપર બલીસટર
મુકવું. વાંસ આંગિસ પાણીમાં ઘોડો સાબુનાં ખી તે સઘળું પીચકારીથી ગુદા
માં દાખલ કરવું, તેથી ઝાંઝો સાફ ન આવે તો પાંચથી દસ ગરેન કેલો-
મલ જીભ ઉપર ભભરાવું. આજરો સુધીમાં હોય અને દવા પી શકે
એમ હોયતો કેલોમલ આપવા પછી ચાર દરામ એપસમસાલ્ટ તથા બે
આંગિસ ઇનફ્યુઝન આવે સેના એ બંનેને મેળવી તે પાઈ દેવું, પણ
આજરો બેસુધ હોય અને કંઈ ગળી શકાતું ન હોયતો એક ટીપુ જમા-
લગોટાનું તેલ જીભ ઉપર મુકવું. પીસાળ બંધ હોયતો સળી મુકી પીસા-
ળ કાઢવો.

કલોરોફોરમ રમાલ ઉપર છાંટી તે જ્યાં સુધી ઊંધમાં આવે ત્યાં
સુધી સુંઘાડવું. અને ઊંધ આવવા પછી સુધાડવી નહીં. તાંણ કેટલે કેટલે
વખતે આવે છે તે ધ્યાનમાં રાખી જ્યારે તે થવાનો વખત હોય તેની
અગાઉ અડધે કલાકે કલોરોફોરમ સુંઘાડવું, એ પરમાણે ત્રણ ચાર વ-
ખત કરવાથી તાંણ મટી જશે.

૩૬૦ સુવાવડી સ્ત્રીની તથા જનમેલા બાળકની માવજત.

ઉપર પરમાણુ ઉપાયો કરવા છતાં આરામ ન થાય તો કોઈ કાબે લ દાઈ અથવા ડાકટર પાસે બાળકને અંદરથી કઢાવી લેવું.

અથવા બાળકનો જનમ આપવા પછી તાંણુ થાય તો ૦ ગરેન મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ અને પાંચ મીનીમ પાણી, એ બંનેને મિળવી તેના ખંભામાં પીચકારી મારવી અને જો જરૂર જણાય તો. દર ત્રણથી ચાર કલાકે દાખલ કરવા કરવું. કલોરોફોર્મ અથવા ઇથર રમાલ ઉપર છાંટી તે સુંઘાડવું તથા ૫ થરેન બેનઝોઇક એસીડ અથવા ૫ થી ૭ ગરેન કપુર દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે કંધાડવું અને બાચો ઉપર બલીગટર મારવું.

બાળકનો જનમ આપવા પછી સુવાવડી સ્ત્રીની તથા જનમેલા બાળકની માવજત.

(ટ્રીટમેન્ટ આફ્ટર ડીલીવરી—Treatment after delivery)

સુવાવડી સ્ત્રીનો ઓરડો સારો હવાવાળો જોઈએ, ઓરડાનાં બારી બારણાં ખુલાં રાખવાં, જેથી ચોખ્ખી હવા અંદર આવ જ કરી શકે, તેણીના પાસે ઝાઝી બીડ થવા દેવી નહીં, બનતાં સુધી થોડા માણસોથી બેસવું અને તેમણે પણ ઝાઝી વાતચીત અથવા કુંઈ ગડબડ કરવી નહીં, જાત કરવી હોય તો ઘણીજ ધોમાસથી બોલવું કે બોલેલો બોલ સુવાવડી સ્ત્રીના કાંત ઉપર ન જાય. તેણીને સાંત દીલથી હીમત તથા દીલાસો આપવો. વીણુ શરૂ થયા પછી ચોવીસ કલાકની અંદર બાળક જનમે છે. બાળક કુંઈ પણ હરકત વીના જનમે તોપણ ઓરડાને ઘણો થાક લાગે છે. વાસતે તેને બાળકનો જનમ આપવા પછી તરત સારી પેંડે સુવા દેવી જેથી થાક ઉતરી જશે અને તબીબત હુંશીયાર થશે.

થાક ઘણો લાગે હોય અને બેચેનીને લીધે જીંધ ન આવે તો ૧૦ મીનીમ ઈથરઓપી, એક ગલાસ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું, જેથી સારી રીતે જીંધ આવી જશે પણ જો આવી હાલતમાં નાડી બેસી ગએલી લાગે અથવા ઘણી નાની લાગે, એરો ઉતરી ગએલો લાગે અને નબળાઈ

જણાય તો થોડો વાંઘન અથવા ખાંડી પાણી સાથે પાવો અને પછી તેને ઊધવા દેવી પણ યાદરાખવું કે આવા જરૂરીના કારણે સુવાવ વાંઘન અથવા ખાંડી કદો પણ આપવો નહીં કારણ કે તેથી ઘણો ગેરફાયદો થાય છે.

સુધ્ધ ઉઠવા પછી તબીયત હુશિયાર થાય એટલે કાંકર વરણા પાણીમાં થોડો ખાંડી નાખી તેથી બહારના ભાગોને દહાડામાં બે ત્રણ વાર સારી પેઠે ધોવા. એર પડી જવા પછી ગરમ પાણીમાં સમાઈ બોળી બહારના ભાગો ઉપર મેલી રાખવો. અને તે દહાડામાં બે ત્રણ વાર બદલા કરવો.

બાળકનો જનમ આપવા પછી તુરંત અથવા એક બે દહાડામાં બીજાના ઉપરથી ઉઠ બેસ કરવાથી ગરબસ્થાન પોતાની જગ્યાએથી ખસી જાય છે. દસતાંન છુટી જાય છે. અને ભયંકર મરજી પેદા થાય છે. વાસ્તે આઠ દસ દહાડા સુધી તેને બીજકુલ ઉઠ બેસ અથવા હાલ ચાલ કરવા દેવી નહિ. પીસામ અથવા ઝાડો વાસણમાં બીજાના ઉપરજ કરાવવો. આઠ દીવસ પછી જરા ઉઠબેસ કરવા અથવા મોટી નેતરની ખુરશી આવે છે તેના ઉપર ઓઠીગણ દેઈ બેસવા દેવી અને ૧૨ થી ૧૫ દીવસ પછી ધીમે ધીમે હાલચાલ કરવા દેવી. બાળકનો જનમ થાય અને એર પડવા પછી દસતાંન છુટી ન જાય તથા ગરબસ્થાન બેસાડને પોતાની બેજે આગલી સ્થિતિમાં આવે એટલા વાસ્તે પીડુ ઉપર હાથ રાખીને ત્યાં છુગડાની ગાદી કરી તે ઉપર મુકી અને તેના ઉપર પાટો બાંધી લેવો. એક વખત પાટો બાંધવા પછી તે નરમ પડી જાય તો પાછો તંગ બાંધવો. આ પરમાણે ઓછામાં ઓછા આઠથી બાર દહાડા સુધી પાટો બાંધી રાખવો. ઉપર પરમાણે ગરબસ્થાની સ્ત્રીની સંભાળ રાખવાની ઘણી જરૂર છે. કારણ કે ઉપર પરમાણે સંભાળ નહિ રાખવાથી જેટલી ખરાબી થાય છે તેટલી બીજા કોઈ કારણથી થતી નથી.

ઉપર પરમાણે બધી સંભાળ રાખવા છતાં કેટલીએક વાર કેટલાં એક કારણોને લીધે બાળકનો જનમ આપવા પછી દસતાંન છુટી જાય છે. જેથી સ્ત્રીનો જીવ ઘણો ધાસ્તીમાં આવી જાય છે. એ પરમાણે થવાનાં કારણો નીચે પરમાણે છે.

૧ જુ—બાળકનો જનમ આપવા પછી ગરભસ્થાન સઘળી તરફથી સરખી રીતે એસાઇને પોતાની આગલી સ્થિતામાં નાનું થવાને બદલે કોઈ વેળા તેમાં લોહીની અંધાઈ ગએલી ગાંઠો રહી જવાથી અથવા પાટો સરખી રીતે દબાણ નહિ કરે એવી રીતે એટલે કે એક કોરથી વધારે અને બીજી કોરથી થોડું અંધાવાથી તે આકૃ અવજી એસાઈ જાય છે. જેથી તેમાં લોહી પણ નિયમવિના ગમે તેમ ફરે છે. અને તેથી દસ્તાન છુટી જાય છે.

૨ જુ—સુઆણીની બુલથી અથવા સ્વભાવીક રીતે ચોર આખીને આખી બહાર પડવાને બદલે તેમાંનો થોડોક ભાગ ગરભસ્થાનમાં રહી જાય છે. જેથી તે ભાગમાંથી લોહી વેહા કરે છે.

૩ જુ—સ્ત્રીનો બાંધો પ્રથમથીજ નબળો હોવાથી ગરભસ્થાન પોતાની મેળે એસાઇને પોતાની આગલી સ્થિતિના કદથી જરા પણ નાનું થવું નથી પણ બાળકનો જનમ આપવા અગાઉ તેમાં બાળક રહેવાથી જેવું તે મોટા કદનું હોય છે. તેવુંજ તે મોટા કદનું જનમ આપવા પછી પણ રહે છે, જેથી તેમાંનો ઝીણી નસોનાં કોરો પણ એસાતી નથી જેથી દસ્તાન વેહા કરે છે.

આ પરમાણે પુસકળ દસ્તાન જવાને અટકાવવાની ઘણી જરૂર છે વાસ્તે બાળકનો જનમ આપવા પછી થોડા વખત બાદ એક હાથ છુપા ભાગમાં એટલે ગરભસ્થાનમાં દાખલ કરવો. અને ત્યાં તે એકથી બે મીનીટ સુધી રાખવો અને બીજો હાથ પેટ ઉપર દબાણ કરવું, જેથી ગરભસ્થાનના માંસના સાકાઓ સરખી રીતે એસાવા માંડશે અને તેથી ચોરનો ટુટી ગએલો ભાગ અથવા લોહીની કોઈ અંધાએલી ગાંઠ બહાર નીકળી પડશે. એવી રીતે કરવા પછી હાથ પાછો બહાર કાઢીને પેટ ઉપર એક સરખી રીતે દબાણ થાય એવી રીતે પાટો બાંધો લેવો. આ પરમાણે કરવા છતાં દસ્તાન જવું અંધ ન થાય તો બરફના કટકા લુગડામાં લપેટી પેટ ઉપર મુકી રાખવા અથવા પાણીમાં બરફ નાખી તે પાણીની ખીચકારી છુપા ભાગમાં મારવી.

પીવાની દવા તરીકે ગા દરામ અગરટનો ભુકો તથા ૮થી ૧૦ગરેન એસાડગાલીક એ બંનેને મેળવી તેનું પડીકું કરી જ્યાં સુધી જરૂર જણાય

ત્યાં સુધી દર એક કલાકે ફકાડવું અથવા નીચે પરમાણે દવા બનાવી પેટની ચામડીમાં પીચકારી વતી દાખલ કરવી.

અરગોટીન ... ગરેન ૨ થી ૩

રેકટીફાઇડસ્પીરીટ આવવાબન. મીનીમ ૫

પાણી ... મીનીમ ૧૦

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર બાગો કરી અકેકો બાગ દર બે કલાકે પાવો.

એસીડગાલીક ... ગરેન ૩૦

એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ... દરામ ૧૧

સાકરનો સીરો ... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે સધળી પાઈદવી અને બે જર જણાય તો દર બે કલાકે ફરીથી પાવા કરવી.

ટરપેનટાઇન ... ચમચી ૧ થી ૨

બદામનું દુધ ... ચમચી ૧

પાણી ... આંઉસ ૧૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દર બે કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

એસીટેટ આવલેડ * ... ગરેન ૧૮

એકસ્ટ્રાક્ટઆવ ઓપીયમ ... ગરેન ૩

એસીડ ગાલીક ... ગરેન ૩૦

ગુંદરનો ભુકો ... ગરેન ૩૦

પાણી ... ચમચી ૦૧

ખોરાક—શરૂઆતમાં ચારપાંચ દહાડા સુધી સાબુચોખ્ખા, આરારિટ, એવી વસ્તુની કાંજ દુધ, માખણ, રોટલી, એવું આપવું એ સીવાય બીજું કંઈ આપવું નહિ અને પછી હળવે હળવે કુવત વાળો ખોરાક આપવો.

ગાંઠનું દરદ—ખોર પડવા પછી ગરભસ્થાનની ગાંઠમાં ખમાય એવું દરદ થોડા દાડા થયા કરે છે તેથી તંદુરસ્તીને કંઈ હરકત આવતી નથી, પણ કોઈ વખત એ દરદ વધારે થાય છે. અને ગાંઠ વધારે મોટી થયેલી

૩૬૪ સુવાવડી સ્ત્રીની તથા જનમેલા બાળકની માવજત.

લાગે છે. એવી વખતે ગાંઠ ઉપર ફલાનલનો સેક કરવા જેથી ગરબસ્થાનમાં બંધાઈ ગયેલુ લોહી છુટી બહાર નીકળશે જેથી ગાંઠનું દરદ નરમ પડશે પણ એ ઉપાયથી આરામ ન થાય તો ટીચર ઓપી ટીપાં ૧૦ ને એક આંદુસ પાણીમાં નાખીને પાછ દેવું. અને જરૂર જણાય તો ત્રણ કલાક પછી ફરી એજ દવા પાવી. ઝાડો કમળ હોય તો નીચેની દવા સઘળી મેળવી પાઈ દેવી.

એપસમસાહટ	...	દરામ ૪
માના(સારએસત)	...	દરામ ૨
સુનામબીની આ	...	આંદુસ ૧૧

પીસાખ—બાળકનો જનમ થયા પછી વખતે પેશાબ કુકનામાં હોય છે તોપણ સુવાવડી સ્ત્રીને પેશાબની હાજત લાગતી નથી વાસ્તે ૧થી ૮ કલાકમાં પેશાબ ન આવેતો પેશાબ કરવાને યાદ આપવી. જેથી તેની હાજત નહિ હોવા છતાં મેનત કરવાથી પેશાબ સારી પઠે ઉતરશે. પણ તેમ કરવા છતાં પેશાબ ન ઉતરેતો ગરમ પાણીમાં લુગડુ બાળી તેથી સારી પઠે પેકુને સેકવું જેથી પેશાબ છુટશે એ પરમાણે ઉપાય કરવા છતાં ન ઉતરે તો સળી મુકીને પીસાખ કાઢવો.

તાવ—જણવાની મેનતને લીધે તેમજ દુધ પેદા થવાના જ્વરથી સેજ અંગ તપી આવેછે તેની ફીકર નહિ. એવી વખતે ઓરડામાં પવન સારી પઠે આવવા દેવો પણ શરીર ઉપર થંડો પવન ન લાગે તેમ કરવું. જો તાવ વધારે હોય અને થાંતમાં દરદ થાય તો તેનો જીરો ઉપાય બતાવેલ છે તે પરમાણે કરવું.

જખમ—આપણી દેશી દાઢઓની જણાવવાની ખરાબ ટેવથી બાળકને ખેંચવાને બાણું બિકારવા જોગ જોર કરવાથી અથવા સ્ત્રી પાસે પોતાના જોર કરતાં વધારે જોરથી વીણ અવડાવવાથી બાહારના બાગો એટલાતે ખેંચાયછે કે વખતો વખત ઘણાં મોટાં અને ભયંકર જખમો પડેછે. વખતે સંબંધ મારગની આગલી કોરથી તે સફરાની કોર સુધીની જખમ ફાટી જાયછે અને ત્યાં મોટો ચીરો પડેછે અને વખતે તે એટલો બધો ચીરો પડેછે કે સફરાનો મારગ અને સંબંધ મારગનો છેદ એક થઈ જાયછે અને તે જખમથી રૂઝાતો નથી. વાસ્તે જણાવી વેળા સ્ત્રીને

ખીછાના ઉપર ડાબી બાજુએ કોર વાળીને તથા બંને પગો ધુટણ આગળથી વાળી રાખીને મુવાડીને બાજુને આવવા દીધું હોય તથા જે વેળા બાળકનું દબાણ બાહારના ભાગે ઉપર થાય તે વેળા તેઓ ઉપર હાથનો ટેકો બરાબર દીધો હોય તો આવા માદા બનાવ થોડા બને છે. વાસ્તે એ પરમાણે તજવીજ કરવી.

જો જખમ થોડો હોય તો કાકરવરણા પાણીથી ધોયા કરવો. જખમની બંને કોરને પાસે લગોલગ રાખી અને તે ખસી ન જાય માટે હીલ ચાલ કરવી નહિ. જખમ ન રૂઝાય અને વાંકો ટેડો હોય તો લીન્ટના કટકાને ફરાયરસ બાલસમમાં મોળીને તે ઉપર દરરોજ મેલવું અને ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી કદાપી મોટો જખમ થઈ ગયો હોય તો ઠાંકા લેવા અને ઉપર પરમાણે પટ્ટી મારવી.

ગરભસ્થાનમાં થતો દુખાવો.

(આફ્ટર પેન્સ — After pains)

બાળકનો જનમ થયા પછી અથવા ઓર પછા પછી ગરભસ્થાનમાં સોહીની ગાંઠો રહ્યાથી અથવા બીજા હરકોઈ કારણને લીધે તેમાં ન ખમી શકાય એવા શકત દુખાવો થાય છે. થોડો દુખાવો થતો હોય તો તેથી ફાયદો થાય છે. એ પ્રમાણે સેજ દુખાવો થઈને ગરભસ્થાન પોતાની આગલી સ્થિતિમાં આવે છે. એટલે કે તે પાછું અસલ જેવું નાનું થાય છે, વાસ્તે તેવી વખતે દવાની જરૂર નથી. પણ કદાપી દુખાવો ઘણા જોરમાં થતો હોય તથા ઝાડો કબજા હોય તો પ્રથમ એકાદ જીલ્લાખ આપવો. જેવો કે ૩ દરાંમ સીડલીજ પાઉડર, ૧૧૧ ચમચો એરંડીયું તેલ વીગેરે આપવું. પેદુ ઉપર ફલાનલનો ગરમ પાણીથી શેક કરવો. અને ઝાડો ઉતરવા પછી નીચે જણાવેલો દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

દરપેનટાઇન

દરાંમ ૪

ટીચર આવ ઓપીઅમ મીનીમ ૪૦

ગુંદરનો બુકો

દરાંમ ૨

સીનિઆમ વાઈર

આઉસ ૬

બાળક જનમવા પછી માતાના થાંનમાં દુધ આવતી વેળા આવતો તાવ.

(મીલ્ક ફીવર—Milk Fever)

કેટલીક વખતે બાળકનો જનમ આપવા પછી થાંનમાં દુધ આવતી વખતે તેણીને તાવ આવે છે. વારતે જો સેજ તાવ આવતો હોય તો તેની ફીકર નહીં પણ જો તાવ ઘણો જોરમાં હોય અને થાંનમાં ઘણો દુધ આવે ત્યારે દુધ પણ ઘણું પેત્રુ હોય તો દુધ ઓછું કરવા સારું ખોરાકમાં ફક્ત કાંજી, દુધ અને રોટલી આપવી. તથા એપસંમ સાલ્ટનો હલકો જીલાય આપવો. અને થાંને ઉપર ગલીસીરાઈન તથા ડીઅર આવ બેલાડોના, એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવીને તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી થાંનો ઉપર ભીનલો ને ભીનલો મુકવો. અથવા સુગરલેડનું પાણી બનાવી તેમાં લુગડું બાળી તે થાંનો ઉપર મુકવું.

ચેતવણી.—ઉપલી બંને દવાઓ. તેમજ બીજી દવાઓ કોઈ કારણને માટે થાંનો ઉપર ઓપડેલ હોય તો બાળકને ધવાડગી વખતે તે થાંનો ખુબ સારી પેઠે ઘોંઘા સાફ કરી લુછી ધવાડવું, કારણ કે એવી ઘણીખરી દવાઓ ઝેરી હોય છે. તેથી ઘણા ગેરફાયદો થાય છે.

બાળકનો જનમ આપતી વખતે છુપા ભાગમાં થતો જખમ.

(ઉન્ડ ઇન ધ પેરીનીઅમ—Wound in the perineum)

બાળકનો જનમ આપતી વેળા માતાના બાહારના છુપા ભાગો ઉપર ઘણું દબાણ થવાથી તથા તે ભાગો ઘણા ખેંચાવાથી કોઈ વખતે સફરાની કોર સુધી મોટા ચીરા પડે છે. એમ ન થવા અવારનવાર હલકો જીલાય આપવો. અને ઝાડો સાફ લાવતા રહેવું, કારણ કે ઝાડો કબજ રહેવાથી સફરા આગળ દબાણ થઈ અને તેથી બાળક જનમતી વખતે જખમ મોટો પડે છે.

અથવા—જખમ થયો હોય તો તે જખમ જેટલો લીન્ટનો કટકો લઈ તેને ટરપેનટાઈન, ક્લારેસ બાલસમ, અથવા ગલીસીરાઈનમાં બા.

જીને તે ઉપર મુકવી. અને તેના ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી અથવા ૧ ભાગ કારબોલીક એસીડ અને ૮ ભાગ ગલીસીરાઇન, એ બંનેને મેળવીને તેમાં ૩ બોળી તે ધા ઉપર મુકવેા. તથા તેના ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી અથવા ૧ ભાગ આઇઓડો ફોરમ તથા ૮ ભાગ ચરબી, એ બંનેને મેળવી તે કપડા ઉપર ચોપડીને તેના આગળી બનાવી તે મુકવી.

બાળકનો જનમ થવા પછી તેને સ્વાસ ભેવામાં થતી અડચણ.

(ડીફીકલ્ટી આવ બ્રીથીંગ ઇન ધ ન્યુલી બોરન ઇન્ફન્ટ.)

(Difficulty of breathing in the newly born Infant.)

બાળક જનમવા પછી સારી પેઠે સ્વાસ ન લેઈ શકતુ હોય અને તેથી તે ગુંગળાઇને મરી જવાની ધાર્તીમાં હોયતો તેના ઘટતા ઉપાયો કરવાની ઘણી જરૂર છે.

ઉપાય—નાળ તેના ગળાની આસપાસ વીટળાઈ ગયો હોયતો તે કાઢી નાખવો. અને તેના મોઢા ઉપર તથા છાતી ઉપર સારી પેઠે થંકુ પાણી છાંટવું, તેના સાથજો ઉપર જરા દાખવું. હળવેથી તેના કાંનો ઉપર ચોમટીયો બરવી. કોલનવોટર, સુંઘાડવું. અથવા સેવાય એટલા ગરમ પાણીના વાસણમાં તેને બોળીને તેમાંથી કાઢી લેઈ પાછુ થંડા પાણીના વાસણમાં બેસાડવું, તેમાંથી કાઢી લેઈને વળી પાછુ ગરમ પાણીમાં બેસાડવું. એ પરમાણે અવાર નવાર ગરમ તથા થંડા પાણીના વાસણમાં બાળકને પલાળવું, તેના શરીર ઉપર ખાંડી ચોપડવો, તેના મોઢા તથા નાકમાં આંગળી ઘાલી બલગમ અથવા ચોકણી ઘુંક હોય તે કાઢી નાખવી, તે પછી બાળકના મોઢા આગળ સામા માણસે પોતાનુ મોઢુ રાખીને જોરથી કુકવું, તેના છાતીની બંને બાજુએ ધોમચી દાખીને તરત હાથો ખસેડી નાખવા અને વળી પાછી દાખવી અને વળી છોડી દેવી, એ પરમાણે અવાર નવાર થોડો વખત સુધી કરા કરવું. હાથો પગો મસળવા, તેના હાથોને માથા તરફ ઊંચા લેઈ પાછા તેના છાતીની બંને બાજુએ તરફ લાવવા અને પાછા ઉચા કરવા. એ પરમાણે થોડોવાર કરા કરવું, અને બાળકને હવાવાળા ઓરડામાં રાખવું.

બાળકનો જનમ થવા પછી થોડે દાહાડે દેખાતો કમળો.

(જોન્ડાસ ઇન ધ ન્યુલી બોર્ન ઇન્ફન્ટ)

Jaundice in the newly born Infant

ફેટલીએક વખત બાળકનો જનમ થવા પછી બેથી ચાર દાહાડામાં તેનું કલેજુ મુસ્ત અવસ્થામાં રહ્યાથી કમળાની અસર થઇ તેનું શરીર સધળું પીળું થઇ જાયછે. જો એ પરમાણે પીળું શરીર થઈ જાય તો ૧ ગરેન હાઇડ્રાજીરી કમ કરેટા તથા ૪ ગરેન બાઈકારબોનેટ આવ-સોડા એ બંનેને મેળવીને તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી એકેકું પડીકું દાહાડામાં ત્રણવાર માતાના દુધમાં મેળવીને ચટાડવું અને તે બેથી ચાર દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું. અને તે પછી ૦ા અમચી એરંડીકુ તેલ ચટાડવું.

બાળકનો જનમ થવા પછી માતાના બંને પગો ઉપર થતો સોળો.

(ફ્લેગ મેસીઆ ડોલેન્સ—Phlegmasia dolens)

બાળક જનમવા મછી થોડે દાહાડે માતાના બંને પગો ઉપર અને ઘણું કરી તેણીની જાંગો ઉપર સોળો આવેછે. અને તેઓ ગરમ થાય છે. ટાઢ વાયછે તાવ આવેછે. પ્રથમ કમરમાં દુખાવો થાયછે. અને પછી જાંગો તથા પગોમાં કળતર થાયછે. તથા સુષ્ણ આવેછે.

સમ્બ—જાંગોની નસોમાં તથા કાતરાઓની વેરોમાં લોહીનું ફરવું સારી રીતે નહી હોવાને લીધે આ દરદ થાયછે.

ઉપાય—જાંગના કાતરાઓમાં એકથી બે ડજન જળો મુકવી અને તેથી રતાસ તથા સોળો નરમ પડવા માટે કે જાંગોની માંદિના ભાગો ઉપર તથા પગના ટેટા ઉપર રૂપીઆના જેવડાં નાનાં ચારથી પાંચ બલી મટર મુકવાં તથા એપસંમ સાલ્ટનો જીલાબ અવાર નવાર આપીને ઝાડો સાફ લાવવો. તાવ ઘણો જોરમાં આવતો હોય તો નીચેની દવા મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

સેબીસીન

... દરમ ૧

લાઇકર આગોનીઆ એસોટરીસ

આંઉસ ૨

પાણી

... આંઉસ ૬

અથવા—પ્રથમ જીલાખ આપી ડાડો સાફ આવવા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેનાં ચાર પડીકાંઓ કરી અઢેક પડીકુ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું.

ટારટર એસીડિક ... ગરેન ૦૧

એપીકાકયુના પાઉડર ... ગરેન ૧૨

અફીણ ... ગરેન ૨

પગો તથા જાંઘો ઉપરનો રતાસ ગરમી તથા દુખાવો નરમ પડે પણ માત્ર સોળે રહે હોય તેને હાથ લગાવી જોવાયા તેઓ ગરમ હોવાનું બદલે થંડા લાગે તો સોળે ચટાડવા માટે તેઓ ઉપર લીનીમેન્ટ આવ સોપ સોપડી તે ઉપર ફલાનલની ગાદી મુકી પગના અંગુઠાથી તે છેક જાંઘના કાતરના મુધી સમ્રાજા ભાગ ઉપર સરખાવવાનું થાય એવી રીતે પાટો બાંધી લેવા.

બાળકનું અધુરે પડવું.

(એબોર્શનઅર્થમીસકેરેજ—Abortion or miscarriage).

નીશાની—સાત મહીના સુધીનો ગરભ જીવી શકતો નથી, એટલે કે સાત મહીના અગાઉ ગરભ બાહાર આવે છે ત્યારે તેને અધુરે પડવું કે-હેવામાં આવે છે, થોડા દાડાનો ગરબ પડે તો તેથી કંઈ ખરાબી નથી, પણ ગરભ જ્યારે વધારે મહીનાનો હોય અને તે અધુરે પડવાનો હોય તો શર-આતમાં આજસાઈ અને મુસતી લાગે, હાથપગ થંડા થાય, ફેર આવે, જીવ ફરી આવે, પેટના હેઠલા ભાગમાં અંદરથી ઘણું ટાટુ લાગે, અને એકાએક પેટમાં ઘણું ભાર આવીપડે હોય તેમ લાગે, હળવે હળવે કેડમાં તથા પેડમાં ધીમો દુખાવો થાય અને સેજ પાણી જેવું પેટેણુ નીકળે, એ પરમાણે થયા પછી દરદમાં વધારો થાય અને જણતી વખત જેવી વીણુ આવે તેવી વીણુ આવીને લોહી અથવા દસતાન જેવું નીકળવા માંડે, વખતે ગરભ પડવાની આગમન એક એ દાહાડા લોહી એટલું બધું નીકળા કરે કે આજરીનો જીવ જોખમમાં આવી પડે, અધુરે ગરભ પડા પછી ઓર અંદર રહે તો તે પડે ત્યાંસુધી લોહી અતીસે નીકળા કરે તેથી

જ્યાંસુધી ઔર તથા ગરબનો સઘળો ભાગ બાહાર આવે ત્યાંસુધી જોખમ રહે છે, ઔરનો ભાગ અંદર રહી જવાથી વખતે તે અંદર સડે અને તેની માઠી અસર આજનીના શરીરને પોહોચે તો તેથી તાવ આવે છે, લવારો બકારો કરે છે અને આખર ખરાબ પરીણામ નીપજે છે.

સખખ—આ બીમારીને પેદા કરનારાં કારણો ઘણાં છે, ઘણું કરી પોચા અને સેજ કારણથી તપી જાય એવા મીઠાજવાળી ઔરતને આ રોગ જલદીથી પકડે છે, અણચીતવી બીક અને ધારતીથી, શરીર અથવા મંતની ઘણી યાકથી, હીસટીરીઆની ખેંચતાંણથી, ઝાડે જતાં અથવા પે-સાખ કરતાં ઘણું કાંસવાથી અથવા જીરથી ખાંસી આવવાથી, વાંકુ વળીને ઘણો બાર ઉપાડવાથી, ઘણું કામ કરવાથી, સકત જુલાખા લીધાથી, પેટ ઉપર કંઈ વાગવાથી, અથવા જીએથી પડી જવાથી, મહીના રહેવા પછી, આગલા બાળકને ઘણું ધવાડવાથી, કોઈ કારણથી ઘણો ઉછાળો અથવા ઉલટી થવાથી, ઘણા દાંત કાઢવાથી, ઘણો સંભાગ કરવાથી, સીતળા, ગોવર, ટાઈફાઈડકીવર, કોલેરા, ચાંદીનો રોગ. તેમજ તેના બરથારને ચાંદીનો રોગ હોય અને સખંધ કરેલ હોય તેનો ગરબ રહેલ હોય તો તેથી, એ સીવાય બીજાં ઘણાં કારણોથી બાળક અધુરે અવતરે છે, એક વાર બાળક અધુરે અવતરે તો બીજીવાર અધુરે અવતરવાની ટેવ પડે છે.

ઉપાય—અધુરે પડવાની ટેવ પડી હોય તો ગરબ રહેવા પછી કેટલોએક તજવીજ રાખવાથી બાળક પુરા દાહાડા સુધીનું થઈ અવતરે છે. વાસ્તે ઉપર બતાવેલાં અધુરે પડવાનાં કારણો સોધી કાઢી, હોય તે દુર કરવાં. ઔરત લોહીઆર તથા મજબુત ખાંધાની હોય તો તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવી, દારૂ અને ગરમ વસ્તુ બીલકુલ આપવી નહી, ઘણી મહેનત કરવા દેવી નહી, ખુબી હવામાં દરરોજ થોડે સુધી ચાલીને ફરવા કેવું, ઝાડો કપજ હોય તો સીડલીજ પાઉડર અથવા એપસેમ સાહટ કેવું, ઝાડો કપજ હોય તો સીડલીજ પાઉડર અથવા એપસેમ સાહટ અથવા એરંડીઆ તેલનો હલકો જુલાખ આપવો, થોડો સોડાવાટર તથા લેમોનેડ પાવો, કંઈ પણ મીઠા ઉની પીવા અથવા ખાવા આપવી નહી, ગરમ કપડાં પેરાવવાં નહી. નબળી ઔરતને સારો કુવતવાળો ખેરોડ આપવો, નબળાઈ ઘણી હોય તો થોડો બીર અથવા વાંછન પાવો, પગમાં

ગરમ મોજ અને તરૂર પડતાં ગરમ લુગડાં પેહેરાવવાં. ક્ષાસ્તી હોય તે દુર કરી તેને દીલાસો તથા સારી વાતો કહી ખુસ રાખવી, સંભાગ બીલ-કુલ કરવો નહી, થંડુ પાણી નંગ તથા પેકુ ઉપર સારી પેઠે રેડવું, અથવા દરીઆના પાણીથી નાવું, એની સાથે નખળાઈ દુર કરવા પીવાની દવા તરીકે ૨ ચમચી સીરપ આવ હાઇપો ફ્રેસફ્ટ આવ લાઇમ, એક આં-ઉસ પાણીમાં નાખી એ પરમાણે દાડામાં ત્રણવાર પાવું, અને તે લાંબા વખત સુધી ચાલુ રાખવું, અથવા નીચે પરમાણે દવા મેળવી તેમાંથી પોણું વાંધન ગલાસ બરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ ... મીનીમ ૩૦

ટીચરફેરી પરક્લોરીડ ... દરામ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે પરમાણે દવા મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવી અને તે થોડા દહાડા બરી રાખવી.

ટીચરફેરી પરક્લોરીડ ... દરામ ૨

પોટાસા ક્લોરેસ ... દરામ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

ચાંદીયું દરદ મરદ અથવા ઓરતને હોય તો ચાંદીમાં બતાબા પરમાણે ઉપાયો કરવા. અને પોટાસા આઇઓડાઇડ પીધામાં લેવું.

ઉપર પરમાણે ઉપાયો તથા તજવીજ રાખવા છતાં અધુરે પડવાની નીશાની તરીકે સફઆતમાં સેજ પાણી અથવા લોહી જેવું પડવા માંડે તે વખતે પણ ઉપાય કરવાથી તે બંધ થઈ જાય છે, વાસ્તે એવી વેળાએ આબરોને સુવાડી રાખવી, ઉઠ ખેસ કરવા દેવી નહી અને ૨ ગરેન અફીણ તથા બે આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી મુદામાં મારવી. પીચકારી ન લેઈ શકે તેમ હોય તો ૧૦ મીનીમ ટીચર-ઓપી તથા ૧૧૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવીને પાવું. અને જો દરદ બરી રહેતો બે અથવા ત્રણ કલાક પછી ફરીથી, એ પરમાણે પાવું. પેટું ઉપર થંડા પાણીમાં લુગડું બાળી મુકી રાખવું. અને તે બીનિલુજ રાખવું.

અથવા—લોહી વધારે જાય અને કમળનું મોટું ખુલેલ ન હોય તો, લોહી બંધ કરવા એસીડ ગાલીક ગરેન ૮ થી ૧૦ સુધી દર બે અથવા

તણ કલાકે સાકરની ભુકી સાથે ફકાડવું. અથવા લીન્ટ અથવા રૂનો દડો બનાવી તેને બરફના પાણીમાં બાળી તેને છુપા ભાગમાં છેક અંદર મુકવો. એ પરમાણુ બેથી તણ દહાડા મુકવો અને જો તે લોહીથી ખરે-ડાઈ જાયતો તે કાઢી નાખી બીજો મુકવો અને તે એકથી એ કલાક સુધી રાખી દરતાન જતું બંધ થાય, ત્યારે કાઢી નાખવો અથવા પેટું ઉપર જાંઘી ધારે બરફનું પાણી રેડવું. બરફ અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના એક ગોળી બનાવી તે છુપા ભાગમાં મુકવી.

ગુંદરનો ભુકો ... ગરેન ૧૦

સુગરબેડ ... ગરેન ૩

અફીણ ... ગરેન ૦૧

એ શીવાય ઘણું દસતાન જવાના મથાળા હેઠળ બતાવેલા ઉપાયો કરવા. ઉપર બતાવેલ બરફનું પાણી ન મળી શકે તો ઠંડુ સાફ પાણી વાપરવું.

કદાચી—વીણ જોરમાં આવે અને કમળનું મોટું આંગળી લગાડવાથી અથવા તપાસ કરવાથી ખુલું લાગેતો ગરબને અંદર રાખવાની કદી પણ તજવીજ કરવી નહી, કારણ કે તેવી વખતે ગરબ મરેલ હોય છે અથવા એ પરમાણુ ગરબ અંદર રાખવાની તજવીજ કરવાથી આજ્ઞારીનો જ્ઞાન જોખમમાં આવી પડે છે. વાસ્તે તે ગરબ જેમ અને તેમ જલદી પડવા ઉપાય કરવા. એવી વેળા વીણ લાવનારી અરગટ નામની દવા આવે છે તે એક દરામ લેઈ તે ખોખરી કરી તેને પાણીમાં ઉકાળી થંડુ પડવા દેઈ તે પાવી. અથવા ૪૦ ટીપાં ટીચર આવ અરગટને એક આંઉસ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. અથવા ૧૫ થી ૨૦ ગરેન કવીનાઈન ડી સલફસનું પડીકું બનાવી તે ફકાડવું જેથી બાળક અંદરથી નીકળી પડે. અને દસતાન જતું બંધ થશે.

ઘણું લોહી જવાથી નાડી ખેસી જાય ને નખખાઈ વરતાય તો ખાંડી અથવા વાઈન પાવો. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર એ કલાકે પાવું.

સ્પીરીટ આમોનીઆ ઓરોમિટીક ... દરામ ૨

ઈથર સલફ્યુરીક ... દરામ ૧૧

કમ પાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર ... દરામ ૨

પાણી ... આઉસ ૬

ઓરનો કંઈ ભાગ અંદર રહી જવાથી તે અંદર સડી, તેની શરીરને ખરાબ અસર થઈ, આભરીને તાવ આવે તો તે નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસોટેટીસ ... આઉસ ૧

સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઈથર ... દરામ ૨

પોટાસા નાઈટ્રેસ ... ગરેન ૪૦

કેમફરવોટર ... આઉસ ૪

બારકનો ઉકાળો ... આઉસ ૩

ઝાડો કપ્પળ રહેતો હોયતો સીડલીજ પાઉડર અથવા એપસમ સા-
લ્ટનો જીલાબ આપવો.

સંબંધ મારગમાંથી ધણું ખરાબ બદખોવાળું પાણી નીકળતું હોયતો સોલ્યુશન આવ કલોરીનેટ સોડા દરામ ૩ અથવા કાનડીસ સોલ્યુશન દરામ ૨ ને ૧૦ આઉસ ગરમ પાણીમાં નાખી તેની પીચકારી સંબંધ મારગમાં મારવી જેથી ખરાબ બદખો બંધ થઈ જશે.

અધુરે પડવા પછી જેવી સુવાવડીની માવજત રાખવામાં આવેછે તે પરમાણે ખરોબર તેની પણ સંભાળ રાખવી. અને તેને હાલ ચાલ તથા મેનત કરવા દેવી નહીં.

આથી બીમારવાળા સ્ત્રી અથવા મરદને ટાંકીનો ખરાબ આભર હોયતો જેને હોય તેણે અથવા બંનેને હોયતો બંને જણે તેનો ઉપાય કરાવી તે રોગ જડમુળમાંથી કઢાવવો નહીતો કાપદો થવો મુશ્કેલ છે. અને બાળકો રોગીશ્ઠ અવતરણ. ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

ડાબડાનાં મુળ, કાસડાનાં મુળ, એરંડીનાં મુળ, ગોખરનાં મુળ એ સરવ ખરાબર લેઈ આખાભાંગા ખાંડી તેમાંથી ૩૧ બાર લઈ દુધ ૩૨૦ બાર લેઈ તેમાં નાખી ઉકાળી બાકી ૩૧૦ બાર દુધ રહે ત્યારે તેમાં ૩૨૧ બાર સાકર નાંખી પાવું.

અથવા—ગોખર, જેઠીમલ, ઝીપટાનાં મુળ, ધરાક. એ સરવ ૩.

અડધા અડધા બાર લાઇ તેને દુધમાં વાટી તેમાં સીકરે ૩૧૧ બાર ના-
બિન પાવું જેથી ફાયદો થશે.

થાંનની બોટણી ઉપર ચીરા પડે, તેની ઉપરની પાતળી ચામડી
ખરી પડે તે વીશે.

બાળકને ધવડાવવાથી થાંનની ટોચ અથવા બોટણી ઉપરની ચા-
મડી ફાટીને તેમાં ચીરા પડે છે. અથવા તેના ઉપર નાનાં ચાંદા પડે છે
અને તેમાંથી પાતળુ પાણી ઝરે છે, તેથી કરી બાળકને ધવાડતી વખત
ધણી પીડા થાય છે. તેના તાણથી સોળે થાય છે અને તાવ પણ આવે છે.

ઉપાય—બોટણી સુજી હોય તો તે ઉપર ઝાંઝીવ ઝાંઝલિ લગાડવું
તથા ગરમ શેક કરવો. જો થાંનની ચામડી ફાટી હોય તો કુલવેલી ફટ-
કડી અથવા કાથાની ખારીક બુકી દરરોજ બભરાવવી અથવા ઈંચર
આવ કેટીકુ તે ઉપર બરસથી લગાડવું અથવા પીંછાવતી લગાવવું. ઝે-
થી આરામ ન થાય તો ૨૦ ગરેન ફટકડી અથવા ઝીંકસીસલકસને ૬
આંઢિસ ગુલાબજળમાં પીંગળાવી તે પાણીથી ચામડીને બેથી ત્રણ વાર
ધોયા કરવી. જો ચીરો વધારે હોય અને ઉપલી દવાઓથી ફા-
યદો ન થાય તો ૫ ગરેન કાસટીક ને એક આંઢિસ ગુલાબજળમાં પીંગ-
ળાવી તેમાંથી દાહાડામાં બેવાર લગાડવું. અથવા ઈંચરફેરી પરકલોરીડ
અને ગલીસીરાઇન એ બંનેને સરખે બાગે મેળવી તે અથવા ૦૧ દરામ
ટંકણુખાર તથા ૦૧ આંઢિસ ગલીસીરાઇન એ બંનેને મેળવી તે બીટડી
ઉપર લગાડવું. અથવા—

ચુનાનું પાણી	...	દરામ ૩
બદામનું તેલ	...	દરામ ૩
અફીણ	...	ગરેન ૧

એ સધળાને મેળવીને તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે બોટણી ઉપર
જ્યાં ચીરા પડ્યા હોય ત્યાં મુકવો. અથવા ૧૦ ગરેન નાઇટ્રેટ આવલેડ
તથા ૧ આંઢિસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી તે બોટણી ઉપર લગાડવું
અથવા કમપાઉન્ડ ઈંચર આવ બેનઝોઇન તથા ગલીસીરાઇન એ બંનેને
સરખે બાગે મેળવી તે બોટણી ઉપર લગાડવું. અથવા ઈંચરઆવકેટીકુ
પીંછાવતી બોટણી ઉપર લગાડવું. ૨મ, અથવા ખાંડીમાં થોડું એસીડ

સહકૃષ્ણરીકડીલુટ નાંખી તે ખોટણી ઉપર લગાડવું. અથવા આમાં ૨૦ ગરેન એસીડ ટાનીક નાંખી તેથી થાંનો બીનેલાંજ રાખવાં. ખોટણી ઉપર ચીરા પડ્યા હોય તે વખતે બાળકને ધવડાવવાથી દરદ થાયછે. તો તેવે વખતે લાકડાની કાચની અથવા રબરની ખીટડી ઉપર લાગુ થાય એવી નળી આવેછે કે જે નળી ખીટડી ઉપર બરોબર બંદબેસ્તી કરી બાળકને ધવાડેથી બીલકુલ ઇજા થતી નથી. અને કુધ નળીને રસ્તે સારી રીતે આવે છે.

ઉપર પ્રમાણે થાંનોમાં ચીરા પડવાની આદત હોય તો બાળક જન-મવાનું હોય તેની થોડા દાઢાંડા અગાઉથીજ સાબુ તથા પાણીથી થાંનને હમેશાં ધોવાં અથવા ૧ ગલાસ ખાંડી અને ૧ ગલાસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેથી એક બેવાર ધોવા કરવું.

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ કદી પણ સકત લુગડાં પહેરવાં નહીં હમેશાં ટીલાં પેહેરવાં કારણ કે તંગ પેહેરવાથી થાંનની ખોટણી દબાઈ જાયછે તેથી બાળકને ધવાડતી વખત ઘણા દુખાવો થાયછે.

એતવાણી—ઉપર જણાવેલી કોઈપણ દવા ખોટણી ઉપર લગાડી હોય તે વખતે બાળકને કદી પણ ધવડાવવું નહીં કારણ કે તેથી બાળકની ખુવારી થાયછે. વાસ્તે ધવાડતી વખત થાંનો ખુબ સારી પેઠે ધોઈ લુગડાવતી લુછી સાફ કરી ધવાડવું.

થાનનું દરદ—થાનનો સોજો.

(ઇન્ફલેમેશન આવે છે—Inflammation of the Breast)

નશાંતી—એક અથવા બંને થાનો સુજી આવે છે. બહુ બરેલાં લાગે, તેમાં ગાંઠ બંધાય દુખાવો અને દરદ થાય—જરા પણ હાથ હલાવવાથી દરદ થાય—તેની સાથે તાવ આવે, સોજો વધારે હોયતો થાનની આમડી બહુ લાલ થઈ આવે, દરદ ઘણું થાય, ઊંઘ આવે નહીં, તથા અંદર ચસકા મારે અને તે પાક ઉપર ચડે, કોઈ વખત તેની અણી ઉપર તરી આવે, અને તે ફાટી અંદરથી પર નીકળે, કોઈ વખત અંદરથી પાકે પણ તેનું મોટું થાય નહીં.

સમજ્ય—ખાજકને વખતસર નહીં ધવડાવવાથી અથવા યાનની બીટડી ખરોબર બાહાર નીકળેલી નહીં હોવાથી કુદ્ધ ખરોબર ખાજક આ શકતું નથી. અથવા યાન બરેલા હોય તે વખતે કોઈ કારણથી હાથને બહુ હલાવવાથી અથવા ઘણો ગરમ ખોરાક અને દારૂ વાપરવાથી તેમજ ઘણી ઘંડી લાગવાથી આ મરજ પેદા થાય છે.

ઉપાય—સ્ત્રી મજબૂત ખાંધાની હોય તો યાન ઉપર એકથી દોઢ ડગળ જળો મુકવી, તે પછી તે ઉપર ફલાન વડે ગરમ પાણીનો સેક કરવો તથા ૫ ગરેન કેસેમલ તથા ૪૦ ગરેન પાણીડર આવ જલપ એ બંનેને મેળવીને પાણી સાથે ફકાડવું.

અથવા—સ્ત્રી નખળા ખાંધાની હોય તો, જળો મુકવી નહીં તેને બદલે ઘંડી દવાઓ યાંત ઉપર લગાવવી. ચાંમડી લાલ નથઈ હોય તો તે ઉપર કમપાઉન્ડ લીનીમેન્ટ સોપ લગાવી ધીમથી મસણવું. પણ જો ચાંમડી લાલ થઈ હોય અને તે ઉની લાગે. અને તેમાં આગ અગત બળે તો મુન્જલા ભાગ ઉપર નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી, તેમાં લુગડુ બાળી તે ઉપર બીનિલુંજ મુકી રાખવું.

ગોલારડ વોટર...	...	દરામ ૨
ટીચર ઓપી ...	...	દરામ ૨
પાણી.	...	આંઉસ ૧૦

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે ઉપર બીનિલો ને બીનિલોજ રાખવો.

નવસાગર ...	...	દરામ ૩
સુરોખાર.	...	દરામ ૩
સ્પીરીટ આવ વાધન ...	...	આંઉસ ૧
પાણી ...	...	આંઉસ ૬

અથવા—ચુલામ જળમાં લુગડું બાળી તે ઉપર મુક્યા કરવું, અથવા સુરોખાર તથા રતાંજળીની પીચોરીનાં પાંદડાંના રસમાં ધસીને તે દહાડામાં ચાર અથવા પાંચવાર લગાડા કરવું. અથવા સોનાગેર, સમજો, મુખડ, તથા મુંડ એ સઘળાને ઘોંટું ઘોંટું પથર ઉપર ધસી અને તે ચુલામ જળમાં મેળવી તે યાંત ઉપર ઓપડવું, તે મુકાય કે તે ઘોંટાં નાંખી પાછું તેજ ઓપડવું. એ પરમાણે વરંવાર ઓપડ્યા કરવું. યાનને લ

બડતાં રાખવાં નહીં. પણ ઝોળીમાં રાખવાં. કદાપી યાનની બીટડી બ-
રાખર બહાર નીકળી ન હોય તો, દુધ કઢવાની સીસીથી દર ચાર કલાકે
દુધ થોડું થાડું કઢાવવું જોયું તેનું તરાણ આંધું થશે, અને બીટડી બાહાર
નીકળી બાળકને ધાવવાનું ઠીક પડશે, જો દુધ ખેંચવાની સીસી ન મળી
શકે તો કોઈ પાસે વખતસર દુધ ધવડાવી કઢાવવું, આડો કબજા હોય તો,
નીચે લખેલી દવા સઘળી મેળવી પાઈ દેવી.

એપસેમસાહટ ... દરામ ૪

માના (સીરખેસત) ... દરામ ૨

સુનામખીની ચા ... આંઝિસ ૧૧

ખોરાક હલકો કાંજુ જેવો આપવો. જો તાવ હોય તો નીચે જણા-
વેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ અથવા
ચાર કલાકે પાવી.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ ... આંઝિસ ૧

સ્પીરીટ ઈથર નાઇટરસ. ... દરામ ૨

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

કેમફર પોટર. ... આંઝિસ ૪

દરદનું જોર વધારે હોય અને તેના જોરથી કાખમાં વેરની ગાંઠ
બંધાય અને ઘટકા તથા ચૂસકા મારે અને તાવ જોરમાં હોય તો થાંભો
ઉપર ફૂલાનલનો સેક સારીપેઠે કરવો. અથવા અળશીની, અથવા ધજેના
લોટની પોલટોસ દરત્રણ અથવા ચાર કલાકે બાંધવી. અથવા લીંમડાના
વરાળીઆં પાંદડાં બાંધવાં. આડો સાફ લાવવા ઉપર પ્રમાણે જીલાન
આપવો. અને તાવને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર
ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવી.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ ... આંઝિસ ૧૧

આનટોમોનીઅલ વાઇન ... ટીપાં ૪૦

પોટાસાનાઇટરસ. ... ગરેન ૩૦

કેમફર પોટર ... આંઝિસ ૪

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

નસોતર પાણીમાં વાટી તેનો લેપ કરવો. તેનાથી ખીડા તથા સોજે
નરમ પડશે, અથવા હીરવાણી કપાસનાં પાંદડાં અથવા નાઇનો ગરબ
પાણીમાં વાટી લેપ કરવો.

થાનનું પાકવું.

(અબ્સેસ ધન ધ બ્રેસ્ટ—Abscess in the breast)

નીશાની—ટાઠ વાગાંનિ તાવ આવેછે. ગુમડું પાકતી વેળા જેમ ઘટકા મારે છે તેમ થાનમાં ઘટકા મારેછે. થાનની કોઈ ચોક્કસ જગો ઉપર આંગળા વતી દબાવવાથી તે ભાગ ધણે નરમ લાગે છે.

ઉપાય—અળસીની પોલટીસ ગરમ ગરમ રાત દહાડો મુક્યા કરે-વી. અથવા અસખસના પોસ ઉના પાણીમાં નાંખી તેથી સેક કરવો, અથવા દુધની ગાંઠો બંધાવાથી થાન પાક્યું હોય તથા આભરીનું બાળક મરણ પામલ હોય તો બીજા બાળકને ધવડાવીને થાનની અંદરનું દુધ કાઢી નખાવવું. મોટી બાટલીમાં અખળતું પાણી ભરીને તેને બુચ મારી તે એક બે મીનીટ રહેવા દેઈ તે માહેલું પાણી કાઢી નાંખી બાટલીના મોઢામાં થાનની બોટણી અથવા ટીચકી ખોસવી અને એ પરમાણે થોડો વખત સુધી બાટલી ત્યાં પકડી રાખવી જેથી દુધ પોતાની મેળે ખેંચાઈને બાટલીમાં આવશે. અથવા દુધ કાઢવાની સાસાથી દુધ ખેંચી કઢાવવું. કેટલીએક વખતે કુદનો બાફીને થાનો ઉપર બાંધવાથી તથા કુદનો પાણી માં ઉકાળીને પીંધાયે દુધ જલદી ઉડી જાય છે.

ઉપર પરમાણે ઉપાયો કરવા છતાં થાન પાકે અને જે ભાગ આંગળાને વધારે નરમ લાગે તે ભાગ ઉપર પોટાસફ્થ્રા હલકે હાથે ધીમે ધીમે લગાડવું જેથી તે ઉપરની ચાંમડી બળી જઈ તેમાંથી રસી બહાર નીકળશે, રસી બહાર કાઢવા સાફ થાનને નસતરવડે ધણું ઉતાવળથી ચીરવું નહીં કારણ કે ઉતાવળથી નસતર મારવાથી લાંબો વખત સુધી દુખ ભાગવવું પડે છે ધણું કરી તે પોતાની મેળેજ કુટે તો તે સાફ. કોઈ પણ રીતે એકવાર રસી બહાર નીકળવા પછી તેના મોઢાની આસપાસ સ્ટાકીંગ પલાસતરની પટીઓ ચોડવી તથા સેસડ તેલમાં દીવેટ બોળી કુટેલા છીદ્રમાં દરરોજ મુકવી. અને તે ઉપર અળસીની પોલટીસ બાંધા કરવી.

થાનમાં ભરીદર પડેતો—

કવીનાઇનડી સલફસ ... ગરેન ૧૨

એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ ... મીનીમ ૧૦

પાણી

...

...

આંબિસ ૨

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી ચાર દરામ જેટલું દર મે કલાકે દાડા-
માં ચારવાર કાચની પીચકારી વતી ભગંદરમાં મારવું. આ પરમાણુ એક
અડવાડીયું સુધી કરવાથી ગમે તેવું નાસુર અથવા ભગંદર પડ્યું હોય તે
રૂઝાઈ જશે.

સ્ત્રીના થાનનું દુધ ઓછું થઈ ગયું હોય તે વધારવાના ઉપાય.

(મીન્સ દુ ઇન ફીઝ ધ ફ્લો ઓફ મીલ્ક—Means to increase
the flow of milk)

ઉપાય—બાળક જનમવા પછી સ્ત્રીને પુરતુ દુધ ન આવતું હોય તો
તેને ઘણો સારો ખોરાક આપવો. ભુખ લગાડવા બીર, પોરટર અથવા કલેરેટ
એ ત્રણમાંથી ગમે તે એક દારૂ પાવો. આકડાનાં અથવા એરડાનાં પાં-
દડાં પાણીમાં બાફીને તે ગરમ ગરમ થાનો ઉપર બાંધવા અથવા સવા
આંબિસ જંગલી તુળશી વાટી તેનો રસ કાઢી અને તેમાં કડવા વાલનો લોટ
મેળવી તે થાનો ઉપર લગાડવું. અથવા ૨૦ ગરેન કેલેબાર બીન તથા
એક આંબિસ સાદો મલમ એ બંનેને મેળવીને તે મલમની પટ્ટી દહાડામાં
એકથી બે વાર બે દહાડા સુધી લગાવવી. જેથી પુષ્કળ દુધ આવશે.

ચેતવણી—આ દવા ઘણી ગુણુ કારક છે તોપણ તે ઘણી ઝેરીછે.
વાસ્તે બાળકને ધવાડતી વખતે તે સારી પેઠે ઘોઈ લુંછી સાફ કરી ધવાડવું.

સુવા. કોપર. બદામ. ચણા. અને પસ્તાં. એ સઘળાને મેળવીને
દાડામાં બેથી ચારવાર ફકાડવું અથવા નીચે જણાવેલી વસ્તુઓના બીજ
મેળવીને તેમાંથી ૧ થી ૧૫ ચમચો ભરી સ્વાર સાંજ ફકાડવાં.

ગાજરનાં બી	...	આંબિસ ૧
કાંદાના બી	...	આંબિસ ૧
વરીઆળીના બી	...	આંબિસ ૧
સુવાના બી	...	આંબિસ ૧
પર		

મુળાનાં બી

...

આંગિસ ૧

ડાળીઆ

...

આંગિસ ૬

અથવા ૦૧ શેર તલ તથા ૧ મોટી ખાટલી ભરીને વાઇન એ બંનેને મેળવીને કાચના વાસણમાં એક દાડો સુધી બંધ કરી રાખી અને બીજો દીવસે તે ગાળી કાઢી તેમાંથી ૧ વાઇનગલાસ ભરી દાડામાં ચાર-વાર પાવું. ગાળતાં જે કુચો રહે તે થાનો ઉપર બાંધવો. થોડા સુવાના બુકાને ૦૧ શેર દુધમાં ઉકાળી તે સ્વાર સાંજ પાવું.

ઉપર પરમાણે ઉપાયો કરવા છતાં દુધ ન આવેતો તેનો સેંદણો અને સરસ ઉપાય એ છે કે થાનો ઉપર વીજળી મુકવી. એથી પુષ્કળ દુધ આવા વીના રહેશે નહીં.

વીજળી શી રીતે લગાવવી તેની સમજણ નીચે પરમાણે.

વીજળીની પેટીની બંને બાજુએ તારને છેડે પકડવા સાદું એકેકી નળી હોયછે. એ નળીઓમાં વાદળીનો કટકો હોયછે તે વીજળી લગાવતી વખતે વાદળીના કટકા પાણીમાં ભીનવી બંને નળીઓમાં મુકવા. બંને તારના છેડાની નળીઓનાં જુદાં જુદાં નામછે એકનું નામ નેગેટીવ પોલ અને બીજીનું નામ પોઝીટીવ પોલ. હવે પોઝીટીવ પોલની નળીને આજરો સ્ત્રીની બગલમાં રખાવવો અને નેગેટીવ પોલ થાંનની ડીંટડી ઉપર ધીમેથી લગાડવો અને તે વીજળીનો સીંચો કોઈ બીજા માણસ પાસે ફેરવાવવો. વીજળીનું જોર ઓરઠથી ખમાય તેટલું રાખવું. આ પરમાણે આસરે બે મીનીટ સુધી કરવા પછી બંને નળીઓ બગલમાં થોડી વાર રખાવવી અને પાછી એક નળી સ્તનની એક બાજુ ઉપર ફેરવવી. એ પરમાણે એક અથવા બે મીનીટ કરવું. પછી બંને નળીઓ છાતીની વચમાં તથા તેની આસપાસ બે મીનીટ સુધી ફેરવવી આ પરમાણે છાતીમાં દુધ આવે ત્યાં સુધી દરરોજ કરવું, ઘણું કરી બે દાડા એ પરમાણે કરવાથી છાતીમાં દુધ પુષ્કળ આવશે.

કેટલી એક કઠંગી માતાઓ પોતાના બાળકને એકદમ મોઢામાં બીટડી આપેછે જેથી પુરત થોડા વાર સુધી દુધ બીલકુલ આવતુ નથી એટલે બાળક બીટડી છોડી રેઈ રોવા લાગેછે. એટલે માતાના મનમાં એમ આવેછે કે બાળકને કંઈ દરદરે તેથી ધાવતુ નથી એવી રીતે માતા ફીક-

રમાં પડે છે. જેથી તેણીના દુધની આસીઆત બદલાઈ ઝરના જેવા દુધમાં ગુણ થાય છે. અને પછી પાછુ બાળક ધવડાવવા માંડે છે એટલે થોડી ઘણી વારે એ અરાબ થએલ દુધ બાળક ધાવે છે જેથી બાળકનાં પેટ છુટી નહીં ઝાડે થાય છે. બાળક ધાસતીમાં આવી પડે છે. વાસ્તે બાળકને ધવાડતાં પેલાં માતાએ એ ડીંટડી પોતાના હાથવતી ખૂબ ઘોળવી ને તે દાખી ભેવી અને બે તેમાંથી દુધની ધાર નીકળે તો તરત બાળકને ધવડાવવું. જ્યાં સુધી દુધની સેડ ન થાય ત્યાં સુધી બાળકને વળગાડવું નહીં. ગાય અથવા બેસને દોતી વખત માંખણથી આંચળો ઘણી વાર સુધી ચોળે છે ત્યારે તેમાં દુધ આવે છે. તે સીવાય તુરત આવતુ નથી વાસ્તે. માતાએ પણ બાળકને ધવડાવવા અગાઉ પોતાની ડીંટડી સારી પેટે ધોવી તેમાંથી દુધની સેડ કાઢી બાળકને છાતીએ લગાડવું. કેટલી એક ઓરતો ગબડગંદી હોય છે જેથી થાંભો ઉપર મેલ અથવા એવી ગંધાતી વસ્તુઓ ચોટલ હોય છે અને બાળકને છાતીએ લગાડે છે જેથી બાળક તે દુરગંધથી બરોબર ધારી શકતુ નથી. વાસતે ધવાડતી વખતે બંને થાંભોને લુગડાવતી સારી પેટે લુછી નાખવાં અને પછી બાળકને છાતીએ લગાડવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

ભાંચકોળ એને રૂપીઆ પાંચ બાર લેઈ ગાયના દુધમાં વાટીને પાવું જેથી દુધ વધશે.

અથવા—કાળીપાટ, નાગરમોથ, કરીઆતુ, દેવદાર, સુંઠ, ઈંદરબવ, ઉપજેટ, ગજો, કડુ, એ સરવ બરાબર લેઈ આખા પાંચ આંડી તેમાંથી રૂ ૧૧ બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શરૂ ૧૧ માં ઉકાળી બાકી પાણી રૂ. ૬ બાર રહે ત્યારે ગાળી પાઈ દેવું.

દસ્તાનનું નહીં પેદા થવું.

બરોબર ઉમરે પોચવા પછે શરીરનાં સઘળા ભાગો પુરતા ખીલવા છતાં દસ્તાન ન પેદા થાય એટલે કે અટકાવ ન આવે તો તે રોગ ગણાય છે. વખતે શરીરનો બાંધો એટલોતો નાનો હોય છે કે ઉમર પરમાણે શરીર ખીલતું નથી અને તેથી દસ્તાન પણ પેદા થતું નથી એવી અવસ્થામાં તે કંઈ રોગ ગણાતો નથી પણ જ્યારે શરીર લાયકનું હોય છે અને

જેટલે વરસે અટકાવ આવવો જોઈએ તે ઉપરાંત કેટલીક મુદત સુધી અટકાવ આવતો નથી અને તે બંધ રેવાથી શરીરમાં કેટલો એક બીગાડ થાય છે.

દસ્તાં બંધ રેવાથી કમરમાં અને પેટેડુમાં ભાર લાગે અને દુખાવો તથા દરદ થાય. આજસાધ અને સુસતી લાગે, તાડ વાગી આવે અને જો શરીર લોહીયાર હોય તો તાવ આવે. ચેરો લાલ થાય, નાડી જલદી ચાલે અને પાણીની તરસ લાગે એ પરમાણે જણાવા પછી એ ત્રણ દાડામાં સઘળી નીચાંની જતી રહે અને દર મહીને દસતાંન આવવાની વખતે એ પરમાણે જણાય પણ દસતાંન અપ્પે નહીં. એ પરમાણે થોડી મુદત જવા પછી માથામાં દુખાવો થાય, કોઠામાં બીગાડ થાય, ઝાડો ખરાબર આવે નહીં અને પછી ધીમે ધીમે તંદુરસ્તીમાં બીગાડ થતો દેખાય અને છેવટ હીસ્ટીરીઆ અથવા ખહીનો ખરાબ રોગ લાગુ થાય.

સમ્બન્ધ—વખતે સંબંધ મારગ જનમથી બંધ હોવાથી અથવા ગરભસ્થાનનું મોહોડુ બંધ હોવાથી અથવા મારગમાં ગાંઠ વીગરે દરદો હોવાથી જો કે દસતાન ગરભસ્થાનમાં પેદા થાય છે. તો પણ બાહાર આવી શકતું નથી તેથી દર મહીને પેડુમાં તથા કમરમાં દુખાવો થાય છે પણ દસતાન જણાતું નથી તે ગરભસ્થાનમાંજ એકઠું થાય છે જેથી પેટેડુ તથા પેટ ધીમે ધીમે મોટું થતું જાય છે અને આખરે ભયંકર બીમારીઓ પેદા થાય છે વળી કેટલીએક વખતે ગરભસ્થાનને લગતા ભાગોની ખુટ હોવાથી દસતાન પેદા થતું નથી.

ઉપાય—જો વેળા દરદ થાય તે વખત આજરને કમર સુધી ગરમ પાણીમાં ૦ થી ૦૦ કલાક સુધી બેસાડવો. અથવા પગને ઘુંટણ સુધી ગરમ પાણીથી સારી પેટે સેકવા. અથવા ગરમ પાણીમાં ખોખો ભરી દબેલી રાંધ નાંખી તેમાં પગો થોડી મીનીટ સુધી બોળી રાખવા ગરમ આ અથવા ગરમ જવનું પાણી પાવું જો શરીર જરા તપી આવેલ હોય તો આનટીમોનીઅલ પાઉડર ગરેન ૧૨ માંથી ત્રણ પડીકાં કરાંને એકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું. જો પેટ કપ્પળ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓની છો ગોળીઓ બનાવી બપો ગોળી દાડામાં બે વાર ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ એકસ્ટ્રાક આવ કોલોસાઈ	...	ગરેન ૧૨
કમપાઉન્ડ રિપારબીલ	...	ગરેન ૧૨
બલુપીલ	...	ગરેન ૬
ઓઇલ આવ કેરોવે	...	ટીપાં ૩

પેટ વધારે કબજ હોય તો નીચેની દવા મેળવી સઘળી પાછ દેવી.

એપસમ સાઈટ	...	દરામ ૪
માના(સરખેસ્ત)	...	દરામ ૨
મુનામખીની આ	...	આંઉસ ૧૧

જો તાવ વધારે હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

બાઇકારબોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ ૨
મીડિસીલેજ આવ ગમ અકેસીઆ...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૩

કદાપી આજની લોહીઆર અને જોરાવર હોય અને દરદ ધણું જોરમાં હોય તો નંગના કાતરા આગળ ૧૧ થી એક ડગ્ગન જળો મેલવી ખોરાક હલકો આપવો. દારૂ તથા ગરમ વસ્તુની કરી રખાવવી, સારી પેટે કાંમકાજ કરાવવું.

ઉપર પરમાણે ઉપાયો કરવાથી દરદ નરમ પડવા પછી દસતાંન લાવનારી તથા લોહીને મુધારનારી દવાઓ આપવી જેથી કે ટીચરફેરી પરકલોરીડ મીનામ ૩૦ થી ૪૫ ને ૩ આંઉસ પાણીમાં નાખી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા નીચે પરમાણે દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

સલફેટ આવ આપરેન	...	ગરેન ૨૫
કારબોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૩૦
મર	...	દરામ ૧
સાકરેની બુકી	...	દરામ ૧

સ્પીરીટઆવ નટમેગ	...	દરામ ૪
ગુલાબજળ	...	આંઉસ ૬૧

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ઓવીસ ગોળીઓ બનાવી બધે ગોળી દાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી.

સલફેટ આવ આપરન	...	ગરેન ૨૪
કારબોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૧૨
મર	...	ગરેન ૧૨
એર્જીઓ	...	ગરેન ૬

ઉપલી દવામાંથી ગમે તે એક થોડા દાડા જરૂરી રાખવા પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ	...	ટીપાં ૪૫
કમ્પાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના.	.	દરામ ૧
બારકનો ઉકાળો	...	આંઉસ ૩

ઉપલી દવા થોડા દાડા જરૂરી રાખવા પછી પાછી તે ઉપર લખેલી દવાઓમાંની એક થોડા દાડા આપવી. ઝાડો કબજ હોયતો નીચે પરમાણે દવાઓ મેળવી તે સઘળી પાઈ દેવી.

એપસમ સાલ્ટ	...	દરામ ૪
માના (સીરએસત)	...	દરામ ૨
મુનામખીની ચા	...	આંઉસ ૧૧

ઉપર પરમાણે દવા આપવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો ચાર કલાક પછી ફરી એ પરમાણે દવા ત્રણવાર કરી પાઈ દેવી. નખળાઈ પરમાણે કુલતવાળો ખોરાક આપવો. બીજે મહીને દસતાંનુ દરદ શરૂ થવાનો વખત આવે ત્યારે એ દવાઓ બંધ કરવી.

દસતાંન લાવનારી દવાઓ આપતી વખત દરરોજ દાડામાં એક વખત પીટુ ઉપર કમ્પાઉન્ડ લીનીમેન્ટ આવ કેમફર અથવા લીનીમેન્ટ આવ આમોનીઆ અલગે હાથે લગાડીને થોડો વાર ધોમથી મસજુનું.

વાંઝીઆપણું.

બાળક નહીં પેદા થવાનાં ઘણાં જીદાં જીદાં કારણોછે. તે કારણો જ્યાં સુધી સોધા કાઢી દુર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ગરભની આસા રાખવી ફાકટછે. કેટલી એક અસાન ઓરતો સીખેલા હુશીઆર ડાકટરની પાસે તેનો ઉપાય કરાવવાને બદલે કોઈ દોંગી માણસો પાસે દોરા ધાગા, ઓઢી, જંતરમંતર, વીગેરે કરાવેછે. જેથી પુત્ર થતો નથી અને પછસાની તથા આબરૂની ખુવારી થાયછે તેમજ કોઈ સમજા વીના અરાખ જાતની ઔસધો આપેછે જે આત્મથી શરીરની અંદર તરેહવાર જાતના રોગો પેદા થાયછે. વાંઝીઆપણું રેવાના નીચે પરમાણે ટુંકામાં કારણો બતાવાં છે જે વાંચવાથી ખાત્રી થશે કે તે કારણો સોધા કાઢી હુશીઆર અને શીખેલા ડાકટરો પાસે ઉપાય કરાવવા સીવાય ગરભની આસા રાખવી તદ્દન ફાકટછે.

સખખ—કેટલાં એક એવાં કારણોછે કે જેથી સખંધ તદ્દન થતો નથી અથવા ઘણો અધુરે થાયછે. જેથી ધાતુની અંદર જીવવાળાં નાનાં પદાર્થો ગરભસ્થાનમાં જઈ શકતાં નથી. જેવાં કે સખંધ મારગના મોઢા ઉપર મજબુત ચામડી ફરી વળેલી હોયછે જેથી ગરભસ્થાન ખીલતુ નથી જેથી ધાતુ અંદર દાખલ થઈ શકતી નથી. અથવા ગરભસ્થાનની કોર સાથે વળગી ગયેલી હોયછે તેથી પણ અંદર ધાતુ દાખલ થતી નથી. અથવા ગરભસ્થાન અંદરથી સાંકડો હોયછે તેથી ધાતુ અંદર ફરી શકતી નથી અથવા ગરભસ્થાનની ગાંઠો ખીલકુલ હોતી નથી અથવા ગરભસ્થાન પોતાની જગોથી ખસી ગયેલું હોયછે. અથવા ગરભસ્થાનના અને દસતાંનના તરેહવાર રોગથી તેમજ મરદની ધાતુમાં બીગાડ થવાથી ગરભ રેતો નથી. વળી ઘણી ધાતુ જવાથી પણ ગરભ રેવામાં હરકત આવેછે.

ઉપર જણાવેલાં કારણો સોધા કાઢવાનું તથા તે દુર કરવાનું કામ શીખેલા હુશીઆર ડાકટરનું કામછે. તે સીવાય બીજાથી બની શકતું નથી વાસ્તે એવી વખતે સીખેલા ડાકટરની સલાહ લેવા ચુકવું નહીં. જેથી નીશકુંળ થયેલી ઓરતો કૃતેમંદ થશે.

બાળકની નાળ ખરી પડવા પછી ડુંટીમાં થતું ચાંદુ.

(સોરેનેસ આપ ધ નેવલ—Soreness of the navel)

ઉપાય—ઝાડો આપ એવી દવાઓ આપવી. ચાંદા ઉપર સફેદ મલમની પટ્ટી હળેશાં ઘોળને મારવી. અથવા પોરટવાઈનમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે મુકવો.

અથવા—રસખતી તથા સીસુ સરખેભાગે ઘસી ચાંદા ઉપર ચોપડવું.

અથવા—લોદર, હળદર, કડાછાલ, એ ત્રણેને વાટી પાણી નાખી ગરમ કરી ચાંદા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા—હળદર, લોદર, ઘઉંલા, જીરીમલ, ઝીપટાનામુળ, એ સરખ સરખે ભાગે લેઈ તેમાંથી ૩૧૦ ભાર લેઈ આખા ભાંગુ ખાંડી તેમાં પાણી શેર ૪ માં નાખી ઉકાળી બાકી પાણી અડધુ રહે ત્યારે તે પાણીથી ચાંદું ધોવું.

બાળકના દાંતડું કુટડું અથવા દુધીયા દાંતડું કુટડું.

(ટીથીંગ—Teething)

બાળકને દુધીયા દાંત કુટેછે ત્યારે પારા ચંડી આવેછે. વખતે પાતળાં પેટ આવેછે. એવેની ઘણી રહેછે અને બાળક રોઆ કરેછે અને ધાવતું નથી જઈ બરાબર આવતી નથી. તેના જોરથી વખતે ઉપલીધુ અથવા ખેંચ તાંણુ થઈ આવે છે. કેટલાંએક બાળકોને કંઈ પણ હરકત સીવાય સઘળા દાંતો કુટેછે અને કેટલાંએકને દરેક દાંત નીકળતી વખતે એટલું તો ફુપ થાય છે કે તેની જીંદગીની ધાસ્તી રાખવી પડે છે. દાંત કુટતી વખતે સેજ પારા મુજ આવે અને તંદુરસ્તીમાં ઘણા બીગાડ થયા વીના દાંત કુટે તો બાળકને ખુબી હવામાં ફેરવવું. થંડા પાણીમાં લુગડુ બોળી માથા ઉપર મુકી રાખવું. દાંતના પારા મુજ આવે તે ઉપર આંખની ફેરવા કરવી ખોરાક હલકો આપવો. ઝાડો કમળ હોય તો ઉમર ૫૨ માણેકમપાઉડ ૩૫૨ અપાઉડર આંખીને ઝાડો સાફ લાવવો.

પણ દાંતના પારા ઘણા જોરમાં મુજ આવેલ હોય અને તે ઘણા

લાલ થએલો અને ગરમ જણાય, જેથી બેચેની ઘણી રહે તથા તાવ આવે તો સુજેલા પારાને ગમલેનસેડથી અથવા પારા ચીરવાના નસતરથી તે ચીરવા. જેથી દાંતનું તરાણ નરમ પડશે અને દાંતો ટુટી નીકળવાનો રસ્તો થશે. ઘણી વખત એ પરમાણે પારાને ચીરવાથી તાવ ઓછો થાય છે પણ એ પરમાણે કરવા છતાં તાવ નરમ પડે અને ઝાડો કબજા હોય તો એક વરસના બાળકને ૦૫ ગ્રેન કેલોમલ અને ૨ ગ્રેન રિપારબ પાઉડરને સાકરના સોરામાં મેળવી ચટાડવું અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેકુ પડીકુ દર ત્રણ કલાકે સાકરના સોરામાં ચટાડવું.

હાઇડ્રાજીરી કમકરેટા	...	ગ્રેન ૧
સોડા બીકાર્બોનેસ	...	ગ્રેન ૮
કમપાઉંડ પાઉડર આવ રિપારબ	...	ગ્રેન ૧૨

ઉપર પરમાણે દવા આપી ઝાડો સાફ લાવવા પછી તાવ નરમ પડવા નાચે લખેલી દવા મેળવી તેમાંથી એક વરસના બાળકને એકથી બે નાની ચમચો ભરી દવા દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

બાઇકાર્બોનેટ આવ પોટાસ	...	ગ્રેન ૨૦
એસીડસાટરીક	...	ગ્રેન ૧૫
સ્પીરીટ ઇથરનાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૫
સાકરનું સરબત	...	દરામ ૨
પાણી	...	આઉસ ૧૫

અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી બે ચમચો ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે બેથી ત્રણ દહાડા સુધી જારી રાખવી.

લાઇકર આમોનીયા એસાટેટીસ	..	મીનીમ ૪૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	મીનીમ ૩૦
કેમફરવાટર	..	આઉસ ૧

દાંતના જોરથી બાળકને એક બે પાતળાં ઝાડા આવે તો તેના ફીકર નથી પણ જો ઘણી વખત ઝાડો થતો હોય તો તેને બંધ કરવા એકથી બે વરસના બાળકને એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક, ગ્રેન બેથી ચાર સુધી દર ત્રણ કલાકે ફંકાડવું, એથી બંધ ન થાય તો એરોમેટીક પાઉડર આવ ચોક એન્ડ ઓપીઅમ ૧થી ૩ ગ્રેન દર ત્રણ કલાકે ફંકાડવું. અથવા

૪૧૮ આજકાળી નાળ ખરી પડવા પછી કુંટીમાં થતુ ચાંદુ.

૧૧ થી ૧ ટીપું કલોરોડાઇન ઉપર પરમાણુ પાણીમાં નાખી પાવું અને તે એ પરમાણુ દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ સારી થોડે મેળવી તેમાંથી બે નાની ચમચો ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.

પ્રીપેરેડ ચાક	...	ગરેન ૧૦
અકેસીયા પાઉડર	...	ગરેન ૧૦
સીનેમોમ વોટર	...	આંદ્રસ ૧૧
સાકરનું સરખત	...	દરામ ૨
ટાચર આવ કેટીકુ	...	ટીપાં ૨૦

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના આઠ ભાગો કરી એકો ભાગ દર બે કલાકે જ્યાં સુધી ઝાડો બંધ થાય ત્યાં સુધી પાવી.

કાસટર ઓઇલ	...	મીનીમ ૧૨
ગુંદરનો ભુકો	...	ગરેન ૮
સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ.		મીનીમ ૮
લાઇકર ખીસમથ	...	મીનીમ ૩૦
સીનેમોમ વોટર	...	આંદ્રસ ૧

પેટ ઉપર કોલનવોટર અથવા ટરપેનટાઇન ઓપડી, તે ઉપર ફૂલાનલનો ગરમ સેક કરવો. અથવા અજસીની પોલટીસ ગરમ ગરમ બાંધી રાખવી. જો બંધ ન આવતી હોય તો, એક ગરેન ડોવરસ પાઉડર અને એક ગરેન હાઇડ્રાજીરી કમકરેટા એ બંનેને મેળવી, તેમાંથી બે સરખાં પડીકાં કરી અને તેમાંનું એક પડીકું સાકરના સીરામાં મેળવી રાતે સુતી વેળા ચટાડવું.

ખાંસી અથવા તાંણુ વરતાયતો ખાંસી તથા તાંણુના મથાળા હેઠળ જણાવા પરમાણુ ઉપાયો કરવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

ધાવડીનાં કુલ, લીડીપીપર, આંમળાનો રસ, એ સરખા ભાગે સેઈ બારીક વાટી તેમાં મધ મેળવી પેદા ઉપર ઓપડવું.

અથવા—કાળીપાટ, નરગંડી, એ બંનેનાં મુળ લાવી દોરડા વતી મળે બાંધવાં.

ઉપલીયું અથવા તાંણ.

(કનવલ્સઝન—Convulsion)

નીશાની—આ રોગ બાળકને પાંચથી સાત વરસ સુધીમાં થાયછે. રોગ થવા અગાઉ બાળક સુસ્ત લાગે, ખેચેન જણાય, આંખના ડોળા ફેરવાએલા લાગે અને તે તાકીને ટગર ટગર જોયા કરે તેમ વરતાય. દાંત કચકચાયે, ઊંઘમાં ચેંકે, અથવા બીએ, ઊંઘમાં બેલે, વખતે આંખ અથવા ચેરાની એક બાજુ, ફરક્યા કરે, હાથનો અંગુઠો વળેલો રાખે, બુખ જતી રહે, રોયા કરે, અને વખતે થોડો તાવ આવે. એ નાશાંતીઓમાની થોડી અથવા સઘળી થોડા દાહાડા જણાયા પછી અથવા કંઈ પણ ચેતવણી આપ્યા વીના એકદમ આ રોગ થઈ આવે છે. અને બાળકનું શરીર એસાઇને સજડ લાકડા જેવું થાય, ચેરો ઉઝા કરે, હોઠ હાલા કરે, ડાઘુ વખતે ખેસી જાય, મોઠા ઉપર ફીણ આવે, હાથનાં આંગળાં વળી જાય અને મજબુત મુઠી વાળેલી રાખે. હાથનો પોંચો જાણે મરડાઈ ગયો હોય એવો એસાઇને વાંકો ટીકો થાય, પગની પાટલી પણ એસાઇને મરડાયેલી લાગે, બરડો ઊંચકાઈ આવે ગરદન પાછળ એસાઇ જાય અને વખતે હાલા કરે, આંખના ડોળા ફેરવાઈ જાય, આંખ બહાર આવી હોય એમ લાગે, દમ ધરડલા જેવો અને બે કાયદે ચાલે, નાડી ઉતાવળી અને નાંની થાય, માથુ ગરમ લાગે, પગ યંડા લાગે, ચેરો લાલ અથવા આસ-માની જેવો થાય, ઝાડો તથા પેશાબ ધબરાટમાં આવી જાય, આખા શરીરમાં પરસેવા છુટે, અને વખતે એવી હાલતમાં બાળક મરણ પામે, પણ ઘણી વેળા થોડા વખતમાં રોગનું જોર નરમ પડે, એસાએલા હાથ પગ ઢીલા થાય, બાળક ઊંચે અથવા રોવા માંડે અને પાછું ઢુંશીઆર થાય. આ પરમાણે થોડો વખત મટી જાય અને પાછું થાય.

સખખ—ફુધ બરાબર હજમ ન થવાથી અથવા ઘણો ખોરાક ખાધાથી, બદહજમી થવાથી, દાંત ઢુટતી વેળા પારા મુછ આવે તેથી, પેટમાં કરમ થાય તેથી, થંડી અને બીની હવાની અસરથી, અણચીતવી ધાસ્તી અથવા બીક માતાને લાગવાથી અને તે વખતે બાળકને ધવાડવાથી, મડી જવાથી, અથવા કંઈ વાગવાથી, તેમજ ગોવર અને બીજા

એવા એવી તાવામાં અને બેળના ઉપર લોહીનો જોસ થવાના અને બીજા કેટલાએક રોગોમાં પણ આ બીમારી થાય છે. વારસા તરીકે આ રોગ ઉતરે છે. નબળાં અને પોચા મીઠાના વાળાં બાળકને વધારે વાર થાય છે. આ રોગ કોઈ વખતે આખા શરીરમાં અથવા ફક્ત હાથ અથવા પગમાં જ થાય છે.

ઉપાય—ઉપલીયું અથવા એસતાણ થઈ આવે ત્યારે ગરદનની આસપાસ તંગ બાંધેલ હોય તો છોડી નાખવું અથવા તંગ લુગડાં પેરેથાં હોય તો તે ઢીલાં કરવાં, બાળકને સુવાડી રાખવું અને બારી બારણાં ઉઘાડાં રાખી ઓરડામાં તાજું હવા આવે તેમ કરવું. બાળકને કમર સુધી ગરમ પાણીમાં બેસાડવું. પગ થંડા હોય તો ગરમ પાણીમાં એક ચમચો રાઈ નાખી તેમાં થોડો વખત સુધી પગ બોળી રાખવા. અથવા પગના ટેટા ઉપર રાઈની પટ્ટી પાંચથી દસ મીનીટ સુધી મારવી. માથા ઉપર કોલનવોટર, બરફનું પાણી અથવા થંડુ પાણી રેડવું અથવા તેમાં લુગડુ બોળી માથા ઉપર મુકી રાખવું. અથવા બરફના કટકાને પોટકીમાં બાંધી તાળવા ઉપર તથા માથાના પાછલા ભાગ ઉપર ફેરવી મોઢા ઉપર થંડુ પાણી છાંટવું.

એ પરમાણે તજવીજ રાખવાથી તાંબુ નરમ પડશે. પછી બાળકથી ગળી શકાય એવું જણાય તો ઝાડો સાફ લાવવા બે વરસના બાળકને એક ગરેન કેલોમલ અને પાંચ ગરેન રૂમારબ પાઉડરને સાકરના સીરામાં મેળવીને ચટાડવું અને જરૂર જણાય તો ફરી ચાર કલાક પછી એજ પરમાણે ચટાડવું. ગળી શકે તેમ ન હોય તો સાબુના પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી અથવા ઝાડો ઘણો કબજા હોય તો ૦.૦ થી ૧ ચમચો એરંડીયું તેલ તથા ૩૦ થી ૬૦ ટીપાં ટરપેનટાઈન સાબુના પાણીમાં મેળવીને તેની પીચકારી ગુદામાં મારવી. તાંબુ નરમ પડવા પછી બાળકને ચુપ પડી રહેવા દેવું. તેના ઓરડામાં ગડબડ અથવા ખખડાટ થવા દેવો નહીં, તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ઉપલીયું થાય તે વખતે શરીરમાં ઘણો તાવ હોય, ચેરો રાતો હોય, નાડી ઉતાવળી આવે અને નાની ન હોય અને આંખરી તાંબુમાં ચીચીઆરી પાડ અને જોરમાં એસતાણ કરે અથવા બકબકારો કરે તો બે વરસના બાળકને દરેક કાંનપટ્ટી ઉપર

બધે નાંની જળો મેલવી, જળોના ડુંખને વેહેવા દેવા નહીં પણ થંડા પાણી-
માં લુગડુ બોળી તે ડુંખ ઉપર લગાડવું, જેથી લોહી બંધ થશે. આજરો-
થી ગળી શકાય એવું થાય કે તુરત ૧ થી ૩ ગરેન કેલોમલ તથા ૫ થી
૧૦ ગરેન જલપપાઉડર બંનેને મેળવી સાકરના સોરામાં ચઠાડવું, જેથી
ઝાડો ખુલાસે આવશે. પછી કેલોમલ ગરેન બે અને એનટીમોનીઅલ પા-
ઉડર ગરેન ૩, એ બંનેને મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેક પડીકુ દર
ત્રણ કલાકે ફકાડવું. પેટમાં કરમ પડવાથી બેચતાંણ થવું હોય તો સેનટો
નાઇન ગરેન ૧ થી ૨ સાકરના સોરામાં મેળવી ચઠાડવું. અને ચારકલાક
પછી ૧ ચમચો એરંડીયુ તેલ પાવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળ-
વી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેક પડીકુ દર ત્રણ કલાકે સાકરના સોરા-
માં ચઠાડવું.

કેલોમલ	...	ગરેન ૪
સેનટોનાઇન	...	ગરેન ૬
ચાર્બ	...	ગરેન ૨૦

ઉપર પરમાણે દવા આપવાથી કરમ પડી જશે. અને બેચતાંણ
નરમ પડશે. સફેત પેટ આવતાં હોય અને બેચેની ઘણી હોય તો ડોવરસ
પાઉડર ગરેન ૨ તથા હાઇડ્રાજીરી કમકરેટા ગરેન ૩ ને મેળવી તેનાં
ત્રણ પડીકાં કરી અંકેક પડીકુ દાડામાં ત્રણ વાર ચઠાડવું. શરીરમાં તાવ
હોય તો ડોવરસ પાઉડર અથવા અફીણની દવા કદી આપવા નહીં.

પારા સુજેલા તથા પોચા હોય અને તે નીચે દાંત ડુટતા હોય તે
ઉપર હાય ફ્રેવવાથી જણાય તો તે ચારવા અને નીચે પરમાણે દવાઓ
મેળવી બેથી ચાર દરામ જેટલું દર બે કલાકે પાવું.

પોટાસા બ્રોમાઇડ	...	ગરેન ૨૦
હેડરેટ આવ કલોરલ	...	ગરેન ૧૦
સાકરનો સોરો.	...	દરામ ૨
પાણી.	...	આંબેસ ૩

કદાપી બદ હજમી થઈ પેટ ઢોલ જેવું ડુલી આવ્યું હોય તો તે ઉ-
પર ફલાનલનો અથવા અગસાની પોલટીસનો શેક કરવો. અને સુવાનો
અકર અને વરીઆળીનો અરક અથવા ડીલવોટર એક બે ચમચો દર
ત્રણ કલાકે પાવી.

અથવા—કોઈ પણ કારણથી બાળકને નબળાઈ થઈ હોય અને તેથી ઉપલીયુ થતું હોય, અથવા બાળક જનમથી ઘણા નબળા બાંધાનું હોય, નાડી ધીમી ચાલતી હોય, મોટું ફીકું થઈ ગયું હોય, તો જળો મુકવી નહીં. જુલાબ આપવો નહીં, તથા ગરમ પાણીમાં બેસાડવું નહીં. પણ જરા સરકા અથવા કારબોનેટ આવ આમોનીઆ સંભાળથી સુંધાડવું. અને તાંણુ નરમ પડે કે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે પાવી અને એજ પરમાણુ દર કલાકે પાયા કરવી.

એરોચેટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ ... મીનીમ ૫

ટીચર આવ વેલેરીઅન ... મીનીમ ૫

ટીચર આવ કેસટર ... મીનીમ ૫

કેમફર વોટર. ... ચમચી ૧

ઉપર જણાવેલા ઉપાયો ફક્ત બાળકને વાસ્તે છે પણ જો માટી ઉમરનાને માટે ઉપાય કરવો પડેતો વધારે વજનમાં દવા આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

ગંધીલો વજ, માલકાંકણી, કેશર, પીપળાની વડવાઈ, કસતુરો, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક ખાંડી તેમાંથી વાલ એક પાણીની સાથે સવારમાં દરરોજ પાવું.

બાળકની ડુંટીનું બહાર નીકળી આવવું.

(પ્રોટ્રુઝન આવ ધ નેવલ—Protrusion of the Navel)

ઉપાય—બાળકની ડુંટી બહાર નીકળી આવી હોયતો, તે ઉપર લીન્ટનો કટકો મુકી તેના ઉપર જંઘના ઘેરાવા જેટલો લાકડાના બુચનો ગોળ કટકો તેના ઉપર મુકવો અને પછી તે ઉપર સ્ટાકીંગ પલાસ્ટરની પટીઓ વ. જગાડવી, અને ત્યાં તે પરમાણુ રાત દાહાડો હમેશાં રાખી મુકવી.

અથવા—એરડાનાં મુળ, ઉપલેટ, કરશનાઅગર, સુખડ, એ સરવ બરાબર લેઈ પાણીમાં વાટી ડુંટા ઉપર દરરોજ ઓપડવાં, તેના ઉપર તેની માએ પોતાનો હાથ ગરમ કરી ડુંટા ઉપર તે વતી શેક કરવો,

બાળક જંઘમાં ચીસ પાડે તે વિશે.

(સડન સ્લીપિંગ આવ ધ ચીલડરન ફ્રોમ આવ ધેર સ્લીપ—Sudden screaming of children from their sleep)

સમ્બન્ધ—કેટલીએક વેળા બાળક જંઘમાં ચીસ પાડી હોંછે તે કારણ કરી પેટમાં કરમ થવાથી, દાંતો ફુટવાથી, અજીરણ થવાથી, તથા માખાપે મુરખાઈથી દીવસે હાઉ આવ્યું એ પરમાણે બીવડાવવાથી બાળક જંઘમાંથી ચીસ પાડી હોંછે.

ઉપાય—બાળક રાત્રે ચીસ પાડી હોંછે તારે તેને ધમકાવવાને બદલે પ્યારથી અને ધીમેથી તેનું નામ દઈ બોલાવવું, છાતીમાં દાખવું. તથા થોડી મીનીટ સુધી હાથમાં અથવા બીજાનામાં રમાડીને પાકું સુવાડવું. બીજે દહાડે ચીસ પાડવાનું કારણ સોધી કાઢી તે પરમાણે ઘટતી દવા કરવી.

દાંત ફુટતા હોય તો દાંતના પારાઓ ચીરવા, જોથી દાંત સેલાઈથી બાહાર ફુટી નીકળશે.

પેટમાં કરમ પેદા થવા હોય અથવા અજીરણ થયું હોય તો કરમ ના મથાળા હેઠળની અથવા અજીરણના મથાળા હેઠળની બાબતોમાં જાણવા પરમાણે ધ્યાન કરવા.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

લીંડી પોપર, હરડાં, બેડાં, આંમળાં, એ સરવે બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી વાલ એક મધ તથા ધીની સાથે ચટાડવું.

અથવા—એરડીનાં મીઝ, જંદરની લીંડીયું, એ બંને સરખે ભાગે લેઈ બારીક ખાંડી તેમાંથી વાલ બે લીંબુના રસમાં મેળવી બાળકની ગુદાએ ચોપડવું.

બાળકનાં શરીરનું તવાઈ જવું.

(ઉવેસ્ટીંગ—Wasting.)

મુખાકારી વાળાં બાળકો કેટલીએક વેળા ફૂંઈ પણ ચોકસ કારણ ન જણાવા છતાં એટલાં તો તવાઈ જાય છે કે આમડું અને હાડકાં સીવાય

બીજી કથું પણ તેઓના શરીર ઉપર જણાતું નથી. કોઈ વખત એવાં બાળકને ઠંસો થાયછે, શરીરમાં તાવ રહેછે, ભુખ લાગતી નથી, અને આખો દાહાડો મુસ્ત રહેછે.

ઉપાય—પેટેલાં બાળક શા કારણથી નખળું થઈ ગયુંછે તે શોધી કાઢવું, પેટમાં કરમ થયા હોય તો કરમના મથાળા હેઠળ ખતાવેલા ઉપાયો કરવા. અથવા અજીરણ થવાથી એમ થયું હોય તો અજીરણના મથાળા હેઠળ ખતાવેલા ઉપાયો કરવા.

કેટલીએક વખતે માતાઓના બંને યાનોનું અથવા એક યાનનું દુધ ખરાબ થઈ ગયું હોય, અને તે બાળકના ધાવવામાં આવતું હોય તો બાળક દાહાડે દનીએ તવાતું જાયછે. પેટ છુટી જાયછે, અને વખતે એંચતાણ થાયછે. અને આખરે મરણ પામેછે. તોપણ ખબર પડતી નથી કે માતાનું દુધ ખરાબ છે તેથી બાળક ઉછરતું નથી, વાસ્તે તેનો ઇલાજ કરવો. પણ તેમ કરવાને બદલે પેટેમી લોકે ભુવાભામા વીગરેની પાસે ખરાબ થાયછે અને આખરે ખારા બાળકનો માતાનું ખરાબ દુધ નાશ કરેછે. એ બાબતમાં ડાક્ટર હાર્ટમેન લખેછે કે એક ઓરતને સાત બાળક હતાં, અને તે ઘણી તંદુરસ્ત હતી. તેનું છેલ્લું બાળક જણ્યા પછી ચાર અઠવાડિયાં સુધી તે ઘણી સારી હાલતમાં હતું. તે પછી બાળકને ઘણાં પાણી જેવા રંગ ભેરંગી પેટ આવવા માંડ્યાં અથવા ઝાડો થવા લાગ્યો અને બાળક બીલકુલ સેવાઈ ગયું. એક પંચવાડિયા સુધી બાળકને જે જે દવા કરી તેથી કંઈ પણ ગુણ થયો નહી. ત્યારબાદ તેના માતાએ જાહેર કંઈ કે બાળકને જમણી છાતીએ ધવાડું છું તો તે મોઢામાં પણ સેતું નથી, અને ચીસોચીસ પાડેછે પણ ડાબી છાતીએ સારી રીતે ધાવેછે. પછી તે ઓરતની બંને છાતીનું દુધ જીડુ જીડુ કઢાવી તપાસી જોયું તો જમણી છાતીનું દુધ ખાંડે માલમ પડ્યું અને ડાબી છાતીનું દુધ મીઠું હતું. બંને છાતીના દુધના રંગમાં જરા પણ તફાવત નોહાતો. તથા એક બીજા દુધમાં પાતળા અથવા જડાપણાનો કંઈ પણ તફાવત માલમ પડ્યો નહી. માત્ર તફાવત સ્વાદમાંજ હતો. આ પરમાણે તપાસવાથી બાળકની તંદુરસ્તી બગડવાનું કારણ સાબીત થયું. તેથી દવાદાર બંધ રાખી બાળકને ફક્ત-ડાબી છાતીએ ધવાડું મુકરે કંઈ. એ પર

માણે કરવાથી જે ત્રણ દીવસમાં ઝાડો ધણો થતો તે બંધ થઈ ગયો. અને થોડા દાહાડામાં તે તંદુરસ્ત થઈ ગયું. આ પરમાણે માતાનું દુધ ખરાબ હોય અને તેના ગમે તેટલા દવાદારથી ઉપાય કરે તો બીલકુલ આરામ થતો નથી. વાસ્તે એવી વેળાએ માતાના દુધનો પેહેલાં તપાસ કરવો.

કેટલીએક વખત માતાની એક અથવા બેને છાતીનું દુધ ખરાબ હોય છે અને તે ધવડાવવાથી બાળકની તંદુરસ્તીમાં બીગાડ થાય છે. સને ૧૮૫૦ માં આરતના દુધમાં જીવડાં હોય છે એવું સોધી કાઢ્યું છે. ડાક્ટર ગીબ પાસે એક સપ્તસ સાત અઠવાડીયાનું બેવાઈ ગયેલું બાળક લેઈને આવ્યો, અને તેણે કહ્યું કે. આ બાળક જનમ્યું તારે શરીરે નિરાવર તથા બેરેલું અને તંદુરસ્ત હતું. પણ હમણાં એડા દાહાડા થયાં માનું દુધ તે બીલકુલ લેતું નથી, અને તે સુસ્ત લાગે છે. બાળકને અતીસાર અથવા બીજી કંઈ રોગ નોહોતો. જેથી તે નમળું થઈ ગયું હોય. આખર ડાક્ટરે માતા દુધની તપાસ કરી, તો દુધનું જાતી ગુરત્વ ૧૦૩૦ હતું અને તે સર્વ રીતે સાફ મીઠું હતું પણ ન્યારે તે દુધને સ્તનમાંથી બાહાર કાઢ્યા બાદ સાત કલાક રહેવા દેઈ સુક્ષ્મદર્શક યંત્રથી તપાસી જોયું તો તેમાં હજારો નાના જીવડાં જીવડાં દેખાવા લાગ્યાં. ફરી બીજા દાહાડે ગુરતના કોટલા દુધને તપાસી જોયું તો તેમાં પણ જીવ દેખાયાં. તે દુધ જરાવાર હવામાં રહેવાથી ખાટું થઈ જતું હતું. પછી ડાક્ટર ગીબે તે બાળકને તેની માને થોડો વખત થોડું થોડું ધવડાવ્યું, અને પછી બીલકુલ છોડાવી દીધું જેથી તે બાળક તંદુરસ્ત તથા હુંશીયાર થયું.

એક ડાક્ટર લખે છે કે હવર લખેલો આજર તાલેવાન લોકોની આરતોમાં થોડો થાય છે પણ ગરીબ આરતોને પેટ પુરતો ખોરાક મળતો નથી તેથી તેઓ નબળાં હોય છે. અને તેઓ કામ ધંધાને લીધે નાતાં નથી, અને ગલીય રહે છે, તેઓને આ આજર વધારે થાય છે. એ જીવડાં સ્તનમાં ખુદ પોતાની મેળે થતાં નથી, પણ ડીટડીઓએ બાળકને ધવડાવવા પછી તે સાફ રાખતાં નથી એટલે કે પોતાં અથવા મુછતાં નથી તેથી તેમાં જીવડાં થાય છે અને પછી તે જીવડાં અંદર દાખલ થાય છે, અને પછી દુધની અંદર આવે છે.

જનમથી નબળાઈ હોયતો તેમાં ખતાબેલા ઉપાયો કરવા તથા શકતી

૪૨૬ બાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા વીશે.

આવે એવી દવાઓ આપવી. પણ સરસ ઉપાય એ છે કે બાળકના આખા શરીર ઉપર મગરનું તેલ દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર ધીમે ધીમે મસાજવું અને તે સારી પેટે ચામડીમાં પચાવવું. દરીઆના પાણીથી બાળકને દરરોજ નવડાવવું. તથા બની શકેતો દરીઆ કીનારે હમેશાં ફેરવવું. બાળકને જરા જરા શકતી આવવા માંડે અને પચવા માંડે કે ૧૧ થી ૧ ચમચી મગરના તેલમાં ૫ થી ૧૦ મીનીમ સ્કારપ આવે આઘઆઘાઈડ આવે આવરેન નાખી તેને સવાર સાંજ પાવું. પણ જો ઉલટી તથા ઝાડો થાય તો મગરનું તેલ થોડા દાહાડા મુધી એકદમ બંધ કરી પાછું થોડાં થોડાં ટીપાંથી ચાલુ કરવું. અથવા નર્ખાઈ ઘણી હોય તો થોડા ટીપાં ખાંડી અથવા પોરટવાઈન પાણીમાં ભિળી પાવો. અથવા ઘણી નાની ઉમરના બાળકને માતાનું દુધ માફક ન આવતું હોય તો કોઈ બીજી ઓરત પાસે ધવડાવવું, અથવા મેલીન્સ ડુડકોર ઇનફન્ટસ પાણીમાં અથવા દુધમાં ઉકાળીને ઓરાક દાખલ આપવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

સુંક, તીખાં, લીંડીપીપર, વાવડીંગ, દેવદાર, એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ બારીક ખાંડી તેમાંથી વાલ ૧ લેઈ તેમાં એક ચણાઈ ભાર સોખો મંડુર નાખી તેને ગાયના ધીમાં અથવા તેની માના દુધમાં મીલાવીને પાવું.

બાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા વીશે.

(ડાઈએરીઆ એન્ડ વોમીટીંગ આવે ઇનફન્ટસ).

Diarrhoea and Vomiting of infants.

નીશાની—બાળકને હમેશાંના કરતાં ઘણી વખત ઝાડો થયા કરે અને તે પાતળો તથા વધારે વજનમાં હોય તેની સાથે બેચેની હોય પેટમાં ગગડાટ થાય, અને પેટમાં દુખતું હોય એમ લાગે, પવનથી પેટ વખતે ફૂલી આવે, અને ઝાડો થતી વેળા પવન છુટવાથી ઘણો અવાજ થાય. ઘણીવાર ઝાડો થવાથી બાળક લેવાતું જાય, તરસ ઘણી લાગે, વખતે બુખ બહુ લાગવાથી ઘડી ઘડી ખાવા માગે, વખતે ઉલટી થાય એની સાથે

ધણું કરી તાવ હોય નહીં, પણ પાછળથી વખતે તાવ તથા પેટનો અકર-
સાટ લાગુ પડે અને તેમાંથી ખરાબી થાય.

આ રોગમાં ઝાડાનો રંગ સઘળી વખત એક સરખો આવતો નથી.
વખતે ઝાડા પાતળા અને ઘણા આવે છે તોપણ તેનો રંગ તથા દેખાવ
અસલ જેવો જ હોય છે, ગરમીની મોસમમાં પીતના જોરથી આવે છે,
ત્યારે પીળો હળદર જેવો અથવા ઘણું કરી લીલા રંગનો હોય છે. વખતે
કેટલાંએકને પેટમાંનો ચીકણો કફ અથવા બલગમ પડે છે. અને પેટ ઘણાં
ગંધાતાં આવે છે. એ બલગમ પેટેલાં પાતળાં અને ઇંડાની સફેતી જેવો
હોય છે. પણ થોડા વખતમાં તે ધારો અને પર જેવો રંગનો થાય છે,
વળી વખતે પીત ખરાબર પેદા ન થવાથી ઝાડો સફેત દુધ જેવો રંગનો
આવે છે, કેટલાંક બાળકને આધા પછી તરત ઝાડે જવું પડે છે, અને
ઝાડાવાટે ન પચેલું પડે છે.

સમય—બાળકને ઉતાવળ ધાવણ છોડાવાથી તથા છેક નાની ઉ-
મરે મોટા માણસના જેવો ખોરાક ખવડાવવાથી, ઘણો થંડો પવન લાગ-
વાથી, ખરાબ ન પચે એવો ખોરાક આપવાથી, અને હવામાં થતા
ફેરફારથી ઝાડો છુટી જાય છે. દુધીઆ દાંત કુટે તેના જોરથી, સીતળા,
ગોવર, ખરાબ દુધ વીગરે બીમારીમાં પણ ઝાડો છુટી જાય છે.

ઉપાય—આ રોગ થવાનું કારણ સોધી કાઢી તેને દુર કરવું, બાળકને
આયાં ધવાડતી હોય તો તેણીનું દુધ તપાસી જોવું, અને તે ખરાબ
જણાય તો તેને બદલી બીજી સારા ધાવણવાળીને ધવડાવવું. અથવા
બાળક ગાયનું દુધ પીવું હોય તો તે તાજું વાપરવું. કેટલીએક વખત વાસી
દુધ પાવાથી, અથવા દુધ પાવાની સીસી ખરાબર સાફ ન રાખવાથી તેમાંનું
દુધ જલદી ખાટું થઈ જાય છે, અને તે હજમ થતું નથી, જો બાળક
મોટું હોય અને ખોરાક ખાવું હોય તો તેનો ખોરાક બદલી નાખવો, અને
કાંઈ દુધ જેવો હલકો ખોરાક ઉપર રાખવું, જો દાંત આવતા હોય અને
તેથી ઝાડો થતો હોય તો દુધીઆ દાંતના મથાળા હેઠળ આપેલા, ઝાડો બંધ
કરવાના ઉપાયો કરવા તથા નસતરથી પારા ચોરવા, હવાની સરદી પરમાણે
બાળકના શરીરમાં ગરમ કપડાં પેરાવી રાખવાં.

ઉપર પરમાણે તજવીજ રાખી ઝાડો બંધ કરવો. જો ઝાડો થોડો

૪૨૮ • બાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા વીચે.

થતો હોય તો ૧ વરસના બાળક સાર ૬ ગરેન એરોમેટીક પાઉડર આવ
ચાક લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું દાહાડામાં ત્રણવાર સાક-
રના સીરામાં ચટાડવું, એથી આરામ ન થાય તો એરોમેટીક પાઉડર
આવ ચાક એન્ડ ઓપીઅમ ત્રણ ગરેન લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ
પડીકું દાહાડામાં ત્રણવાર સાકરના સીરામાં ચટાડવું, ઝાડો વધારે થતો હોય
તો નાચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ થી ૨ નાની ચમચી બરી
દાહાડામાં ત્રણવાર પાવી.

પ્રીપેરડ ચાક	...	ગરેન ૧૦
અંકેસીઆ પાઉડર	...	ગરેન ૧૦
સાનેમોમવોટર	...	આઉસ ૧૧
સાકરનુ સરખત	...	દરામ ૨
ઠીચર આવ કેટીકુ	...	ઠીપાં ૨૦

ઝાડામાં ફીણ જેવું બલગમ પડે તો ૧ વરસની ઉમરના બાળકને ૧
ગરેન પલવીસ એપીકાક્યુના અને ૬ ગરેન એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક
એ બંનેને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી ૬ સરખાં પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું
દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. કદાપી ઝાડો દુધ જેવો સફેત આવે તો ૧ વર-
સના બાળકને ૩ ગરેન હાઇડ્રોજીરી કમકરેટા અને ૩ ગરેન એરોમેટીક
પાઉડર આવ ચાક એ બંનેને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી ત્રણ પડીકાં કરી
અંકેકુ પડીકું દાહાડામાં ત્રણ વાર ચટાડવું, એથી ઝાડાનો રંગ ન સુધરે
તો ૧ ગરેન કેલોમલ અને ૮ ગરેન એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક એ
બંનેને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી સરખાં પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું દા-
હાડામાં એ અથવા ત્રણ વાર ચટાડવું, ઝાડાનો સફેત રંગ બદલાઈને
ખીજો અથવા લીલો થાય કે એ દવા બંધ કરવી. ઝાડાવાટે ન પચેલો
ખોરાક પડતો હોય તે દુધ તથા કાંજી સાવાય બીજી ખોરાક બીલકુલ બંધ
કરવો, અને બાઇકારબોનેટ આવ સોડા ૩ થી ૪ ગરેન લેઈ તેમાંથી ત્રણ
પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું દાહાડામાં ત્રણ વાર થોડા દુધમાં નાખી પાવું,
અથવા ૧૦ ચમચી લાઇમવોટર દુધમાં નાખી દાહાડામાં એ ત્રણવાર પાવું
એથી ઝોડાની ખટાણ નરમ પડશે અને ખાધાનું હજમ થશે.

અથવા — ઉલટી થવા કરતી હોય તો નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી

બાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા બીજી. * ૪૨૯

એકથી ત્રણ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ દરામ જેટલી દર ત્રણ કલાકે પાવી પેટ ઉપર રાઈ મુકવી, તથા બરફ પાણીમાં નાખી પાવો.

પોટાસા બરોમાઈડ	...	ગરેન ૮ થી ૧૬
પોટાસા બીકારબોનસ	...	ગરેન ૨૦
એસીડ સીટરીક	...	ગરેન ૧૨
ક્લોરોડાઇન	...	મીનીમ ૮
લાઇકર બીસમથ	...	મીનીમ ૩૦ થી ૧ દરામ
સાકરનો સીરો	...	દરામ ૨
પાણી	...	દરામ ૬

ઉપર પરમાણુ દવા આપવાથી ઉલટી બંધ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ ઝળવી તેમાંથી બે ચમચી બરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

સોડાબીકારબોનસ	...	ગરેન ૮
ટીચરઓપી	...	મીનીમ ૪
લાઇકર બીસમથ	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આઉસ ૧

પેટ પવનથી ચડેલુ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ ઝળવી તેમાંથી ૧ દરામ જેટલી દર એકથી બે કલાકે બ્યાંસુધી ઝાડો બંધ થાય ત્યાંસુધી એક વરસની ઉમરના બાળકને પાવી.

કાસટરઓઇલ	...	મીનીમ ૩૦
સાકરનો સીરો	...	દરામ ૨
ગુંદર	...	ગરેન ૧૨
સોલ્યુશન આવ હાઇડ્રોકોરિટ આવ મોરફીઆ.	...	મીનીમ ૧૦
લાઇકર બીસમથ	...	મીનીમ ૩૦
સ્પીરીટ આવ ક્લોરોફોર્મ...	...	મીનીમ ૧૦
ડીલવાટર	...	આઉસ ૧

અ: રોગ જીનો થાય અને ઝાડો બંધ ન થવો હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ વરસના બાળકને ૧ નાની ચમચી બરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

એસીડ ગાલીક ... ગરેન ૪

ડીઝરઆપી ... ડીપાં ૩
 સાકરનું સરખત ... દરામ ૨
 સીનેમોમોટર અથવા પાણી ... આંઉસ ૧

પેટ ઉપર હાથ મેલવાથી અકરસાટ અથવા ફુખાવો જણાય તો તે ઉપર લીનીમેન્ટ સેપોનીસ અથવા લીનીમેન્ટ કેમકરકો લગાડવું અને તે ઉપર ફ્લેનલનો ગરમ સેક કરવો.

આડાનો રોગ ઘણા દાહાડા રહેવાથી બાળકને આંમળ નીકળતી હોય તો હાથના બે આંગળાને જરા તેલ લગાડી તેથી આંમળ ધીમેથી દાબી ઉપર ચડાવવી. અથવા ઝીણા રૂમાલ પાણીમાં પલાળી તેવતી આંમળને દાબી ઉપર ચડાવવી. આંમળ બાહાર નીકળે ત્યારે ૧ દરામ ફટકડીને એક બાટલી પાણીમાં પીગળાવી તે પાણીથી આંમળ ચડાવવા અગાઉ દરેકવેળા ધોવી નેથી આંમળ નીચે ઉતરતી બંધ થશે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

હળદર, દેવદાર, ભારીંગણી, ગજપીપર, સતાવળી, એ સરવ બરાબર લઈ બારીક વાટી તેમાંથી વાલ એક લેઈ મધમાં મીલાવી દરરોજ ચટાડવું.

અથવા—લોહી પડતું હોય તો મોથ, સુગંધીવાળો, સાકર એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ તેમાંથી વાલ એક લેઈ તેને મધ તથા આપ્નાના ધોવણમાં પાવું.

અછબડા.

(ચીકનપોક્સ—Chicken pox)

નીશાની—શરઆતમાં જરા તાવનાં ચીન જણાય અથવા તાવ વીના એકદમ પીડ ઉપર, ખબા ઉપર અને ગરદન ઉપર સફેત ફોડકીયો થાય અને તેમાં નીતર પાણી જેવું બરેલું દેખાય, બે ત્રણ દહાડા સુધી એ ફોડકીઓ રહા પછી ચોથે અથવા પાંચમે દહાડે તે કુમળાઈ જાય અથવા ફોટ અને તે ઉપર હલકા પોપડા બાત્રિ, પછી આઠમે અથવા નવમે દહાડે પોપડા ખરી જાય, પોપડા ખરી જવા પછી કંઈ પણ ચાઠાં રહે નહીં. એ અછબડાના દાણા ઘણું કરી ચેરા ઉપર જણાતા નથી. તેઓ

ગોળ હોય છે અને સીતળાના દાણાની પેઠે તેની વચમાં ખાડો હોતો નથી. અછમડાના દાણામાં ઘણું કરી પર થતુ નથી. થોડા થોડા સુકાતા જાય છે તેમ બીજા દુટે છે. એ પરમાણે બે ત્રણ વાર નીકળે છે. એમાં તાવ થોડો આવે છે અથવા આવતો નથી. આ રોગ ઘણું કરી કુધીયા દાંત દુટવા અગાઉ થાય છે.

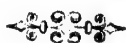
ઉપાય—નીચેની દવાઓ મેળવી તેનાં દસ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દર રોજ પાણી સાથે ફકાડવું. અને સોડાવોટર તથા બરફનું પાણી પાવું.

મેગનેસીઆ કારબોનાસ ... દરોમ ૧

રબારબ ... દરોમ ૦૧૧

મુંડનો બુકો ... ગરેન ૫

અથવા છુટા સીતળાના ઉપાય પરમાણે તેનો ઉપાય કરવો. આ રોગની દવા કરવા શિવાય તેની મળે મટી જાય છે. આ રોગમાં કાંઈ ધાસ્તી રાખવા જોવું નથી. આજરોને હલકો ખોરાક આપવો. ઉપલી દવા દસ વરસ સુધીના બાળકને મોટે છે, વાસ્તે જો ૧ વરસના બાળકને થાય તો એનું અરધુ વજન લેવું.

ગોવર.

(મીઝલ્સ—Measles)

નીશાની—જે પરમાણે સહીઅડ હુંદગીમાં એક વાર આવે છે તેજ પરમાણે ગોવર પણ એક વખત આવ્યા વિના રહેતુ નથી. એ ઘણું કરી બાળ અવસ્થામાં આવે છે. અને કોઈ વેળા મોટી ઉમરે પણ જણાય છે. એનું જોર ઘણું કરી શિયાળામાં વધારે છે. ગોવરામાં શરીર ઉપર ઝીણી ઝીણી છાંટો દેખાય છે. અને તે દેખાવા અગાઉ તાવ આવે છે, નાકમાંથી પાણી ગળે છે. અને જાણે સકત સજેખમ થયુ હોય એમ લાગે, કોઈ વેળા સુકા ખાંસી થાય છે. અને ઘાંટીનાં સાદ ખસા જાય છે. ત્રીજીથી ચોથે દહાડે ઘણું કરી સાંજની વખત ગરદન, છાતી તથા મોઢા ઉપર રાતી ઝીણી છાંટો દેખાય છે. અને તે ઉતાવળી શરીરના બીજા ભાગો ઉપર પથરાઈ જાય છે. આ પરમાણે રાતી છાંટો દેખાવા પછી થોડા વખતમાં

રાતા ડાહ્યો એકમેક સાથે મળી ગએલા જુદી જુદી જગોએ દેખાય છે. અને જેમ જેમ વખત વધતો જાય તેમ તેમ જુદી જુદી જગોએ દેખાય છે. અને જેમ જેમ વખત વધતો જાય છે તેમ તેમ તેનો રંગ પણ ભં-જુડો થતો જાય છે. આ છાંટાના કુડાણાની વચેની ગોળ જગાની ચામડી તદ્દન ડાહ વીનાની સાફ હોય છે. છાંટા દેખાવા પછી પાંચેક દહાડે તાવનું જોર નરમ પડે છે. ગોવરાના ઉપર હાથ ફેરવી જોવાથી તે અળાઈ જેવા અણીદાર લાગે અને તેઓ ન્યારે વધે ત્યારે અડધી ચણાની ડાળ જેવડા ગોળ લાગે. ઉપર પરમાણે ગોવર દેખાવા પછી પાંચેક દહાડે તાવનું જોર નરમ પડે છે. અથવા કોઈ વખત તે એકદમ નરમ પડી જાય છે. ત્યારે ખાંસી અથવા ઝાડો થઈ જાય છે.

તાવનું જોર નરમ પડવા પછી ખાંસી નરમ પડે અને તેની સાથે બલગમ પડે, એરા ઉપરના દાણા ઝાંખા થવા માંડે અને ધીમે ધીમે તે જતા રહે. પછી હાથ, છાતી અને પેટ ઉપરના દાણા જવા માંડે અને છેલે પગ ઉપરના પણ જાય. તાવ આવા પછી સાતમે દહાડે અથવા ગોવર દેખાવા પછી ત્રીજે દહાડે દાણા ઝાંખા થવા માંડે અને તાવને આઠમે અથવા નવમે દહાડે બીલકુલ જતા રહે. ગોવરામાં છેવટ સુધી થોડાં ઘણાં તાવ જરૂરી રહે અને દાણા દેખાવા પછી તે જતો રહે નહીં. ગોવર જતી વખતે ઝીણાપોપડા અથવા ખોડાની માફક સઘળાં દાણા ઉપર પોપડી બંધાય.

ગોવર સીતળા જેવું બય ભરેલું નથી. જેમ સીતળામાં બાળકની ભં-દગી ધારતીમાં રહે છે તેમાં ગોવરામાં રેતી નથી. પણ વારે વારે તેમાં સ-સણી અને બીજી બીમારી ઉટે છે તેથી ખરાબી થાય છે. વળી કોઈ વખતે એમાં તાંણુ અને ઉપલીયાની પેઠે થઈ આવે છે તેથી જોખમ વધે છે.

ખરાબ નીશાની—ગોવર જતુ રહે તે છતાં પણ તાવનું જોર નરમ પડે નહિ તો તે ખરાબ નીશાની છે. ગોવર દેખાઈને તે એકદમ અંદર સમાઈ જાય અને ચામડી અસલ જેવી થાય અથવા ગોવર ખરાબર ડુટે નહિ અને આજરૂરી નબળુ થતુ જાય તો તે જોખમ ભરેલું છે. જોરમાં હાંફણ, ખાંસી, લવારો, બકારો, બેસુધી, અવાજનું ખેશી જવું થાય તો એ સઘળી નાશકારક નીશાની છે. ગોવરાનો રંગ ઘણો લાલ અથવા કાળાટપર હોય તો તે પણ ખરાબ છે.

ઉપાય—બાળકને ધરમાં રાખવું, તેને બને તેમ ચુપ પડી રહેવા દેવું. થંડો પવન ખવડાવવો નહિ પણ ખોરડામાં હવા આવ જાય થવા દેવી. બાળકના મોઢા ઉપર ઘણું અજવાળું પડવા દેવું નહિ. રોગની શરૂઆતમાં કાંજી જેવા હલકા ખોરાક આપવો. પેટ કબજી હોય તો ૧ થી ૨ વરસના બાળકને કંમપાઉન્ડ રૂબાઈ પાઉડર ગરેન ૪ થી ૬ સુધી લેઈ સાકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવું.

અથવા થોડું કાસ્ટરઓઇલ પાવું. પણ જો ઝાડો પાતળો આવતો હોય તો જીલાબ આપવાને બદલે ૪ ગરેન કંમપાઉન્ડ પાઉડર આવ સાક, તથા ૪ ગરેન બીસમયો સખનાઇટરસ એ બંનેને મેળવી તેનું એક પડીકું બનાવી ઝાડો બંધ થાય ત્યાં સુધી દર બે કલાકે, એવાં પડીકાં ફકાડવાં.

તાવ ધણો હોય તો તેને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ અથવા ૨ નાની ચમચો ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવું. એનાથી ગોવરાનું જીરે હૃદમાં રહેશે અને બાળક જલદી હુંશિયાર થશે.

પોટાસા બીકારબોનસ	...	ગરેન ૨૦
એસીડ સીટરીક	...	ગરેન ૧૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૫
સાકરેનુ સરખત	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંહિસ ૧૧

પણ કદાપી ગોવરામાં સળેખમની મીસાલે થઈ પછી ખાંસી થાય અને તાવ વધેતો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧થી ૨ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ નાની ચમચો ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.

લાઇકર આમોનીયા એસોટેટીસ	...	દરામ ૧૧
વીનમએપીકાક્યુના	...	ટીપાં ૪૦
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૬
સાકરેનુ સરખત	...	દરામ ૨
કેમફરવોટર	...	આંહિસ ૧૧

ઉપલી દવાથી ખાંસીનું જીરે નરમ ન પડે અને વધારે જણાય તથા છાતી ઉચકાઈ જાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧થી ૨ વરસના બાળકને ૧થી ૨ નાની ચમચો ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.

પોટાસા ખીકારબોનસ	...	ગરેન ૩૦
એસીડસ્ટીરીક	...	ગરેન ૨૦
વીનમ એપીકાક્યુના	...	ટીપાં ૪૦
વીનમ એન્ટીમોનીયલ	...	ટીપાં ૨૦
એલીકસર પારેગોરીક	...	ટીપાં ૨૦
પાણી	...	આંઉસ ૧૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવા એક વરસના બાળકને પાવી, જેથી ખાંસી નરમ પડશે.

ટીચર આવ ડીજીલેસ.	...	મીનીમ ૧ થી ૨
સારપ આવ પોપી	...	મીનીમ ૫ થી ૨૦
સુરોખાર	.	ગરેન ૫

અથવા મીઠી બદામ પાણીમાં પલાળી તેને વાટી તેનો રસ કાઢી તેમાંથી એકથી બે ચમચી ઉપલી ત્રણ દવાઓમાં નાખી, તે સધળી પાવી. અથવા ૧૦ મીનીમ ટીચર કેમફરકો અથવા ૧ મીનીમ ટીચરઓપી, એ બેમાંથી ગમે તે લેઈ તેમાં પાંચ મીનીમ વીનમ એન્ટીમોનીયલ નાખો તે થોડા પાણીમાં નાંખી પાવું. મોટા વાસણમાં પાણી ઉકાળી તેનો બાફ લેવો.

કેટલી એક વખત એવું બને છે કે ગોવર્ નીકળી એકદમ એસી બન્ય છે, જેથી એકદમ હાંફણ થઈ આવે છે અને તેથી થોડા વખતમાં બાળકની ખરાબી થાય છે માટે એ પરમાણે હાંફણ જણાવા માંડે કે તરત છાતી ઉપર રાઇની પટી મારવી અને ૫ થી ૧૦ મીનીટ સુધી તે રહેવા દેવી અને બાળકને થોડો વાર ગરમ પાણીમાં કમર સુધી બેસાડવું. જો પી શકે તો ૩ થી ૫ ટીપાં સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમેટીકનાં લેઈ થોડા પાણીમાં નાખી તે પાવું, એથી ગોવર્ પાછુ દેખાશે અને હાંફણ નરમ પડશે. ખાંસી સાથે થોડી હાંફણ થાય ત્યારે પણ છાતી ઉપર રાઇની પટી મારવી.

ગોવર્ ઝંખવાતી વેળા બાળકને ઝાડો થાય છે. વાસ્તે જો તે ધણે થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવી.

પ્રીપેરડ ચાક	...	ગરેન ૧૦
અકેસીયા પાઉડર	..	ગરેન ૧૦
સેનિમોમ પાઉર	...	આંઉસ ૧૧

સાકરનું સરખત ... દરામ ૨

ટીચર આવ કેટીકુ .. ટીપાં ૨૦

અથવા ૧ થી ૨ વરસના બાળક સાથે નીચે લખેલી દવામાંથી સરખાં છો પડીકાં કરી અકેકુ પડીકુ દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ડોવરસ પાઉડર ... ગરેન ૨

બીસમથી સખનાઈટરસ ... ગરેન ૬

અકેસીયા પાઉડર ... ગરેન ૬

જાતી ફુખતી હોયતો ગરમ પાણીનો સેક કરવો. શરીરનો આંમડી સુકી તથા ગરમ હોય અને તેમાં ચટકા મારતા હોયતો ગરમ પાણીમાં થોડો સરકો નાખી તેમાં લુગડુ બાળી તે આંમડી ઉપર ફેરવવું અને ધો-મથી તરત લુછી નાખવું. આંખો ઘણી આવી હોયતો ૨૦ ગરેન ઓક્સી સલફુસ તથા ૧ આંજોસ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી તે આંખો ઉપર મુકવું તથા ખસખસના પોસનો ગરમ સેક કરવો.

જે વેળા ગામમાં ગોવરાનો રોગ ચાલતો હોય તે વખતે બાળકને થોડા ગરેન ગંધકનાં ટુલ દાડામાં ત્રણથી ચારવાર ખવાડાં હોય તથા જો તે શરીર ઉપર ઓળખાં હોય અથવા ૨ થી ૧૦ ગરેન સોડી સલફુ કાર્બો-લેટ દર ચાર કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું હોયતો આ રોગ થવાની ધાસ્તી થોડી રહેછે. ગોવર્ધ નરખવાઆ પછી કીડ ઘણી લાગે અને ઊંધ ન આવે તો ૧ ગરેન ડોવરસ પાઉડર સાકરની ભુકી સાથે મેળવી તેમાંથી ચાર સરખાં પડીકાં કરવાં અને અકેકુ પડીકુ દર રાતે સુતી વેળા ફકાડવું.

આ મરજનું જોરે નરમ પડવા પછી બાળકને ગરમ લુગડાં પેરાવી રાખવાં અને ઘણી થંડી હવા તેને લાગવા દેવી નહી કેમકે તેથી ફેફસાની ખાંસી તથા મરડો વીગેરે થાયછે.

આ રોગની સહ આતમાં આંખરીને કાંજી જોવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો પણ જ્યારે નખનાઈ થાય ત્યારે સેરવો ફુધ વીગેરે આપવું અને નાડી ઘણી નખળી તથા નાની હોયતો શેરી વાઈન આપવો અને શરીરનું કુવલ ધટવા દેવું નહી.

સીતળા અથવા સહીઅડ.

(સ્મોલ પોક્સ—Small pox.)

સીતળા અથવા સહીઅડ એક જાતનો તાવછે અને ન્યારે તે થાય છે તારે ગમે તેવી દવા કરવા છતાં આરામ થતો નથી પણ પોતાને ચોક્કસ વખતેજ જાણછે. પણ ઘટતા ઉપાયો કરવાથી આ બીમારીની સરઆતમાં પેહેલા દીવસો ઉપર જે તાવ આવેછે તેનું જોર ઘણું ઓછું રહેછે. એટલુજ નહીં પણ પાછલા દીવસો ઉપર એટલે સહીઅડ આવા પછી આઠમા દીવસનો તાવ તેથી બીલકુલ આવતોજ નથી. જેઓને નાનપણમાં સીતળા કડાવેલાં હોયછે, તેઓને આ બીમારી બીલકુલ થતાં નથી વાસ્તે દરેક સમજી માણાપતી ફરજછે કે પોતાના બાળકને ચારથી છ મહીનાની અંદર સહીઅડ કડાવવા જોઈએ. દાંતો આવવાની કંઈ પણ નીશાની જણાયા અગાઉ સહીઅડ કડાવવાં એ વધારે મારછે. બાળક ચાર મહીનાની પણ અંદરનું હોય અને ગામમાં અથવા ફરતો સહીઅડનો રોગ ચાલતો હોયતો તુરત બાળકને સહીઅડ કઢાવવાં. તેમાં ગફલત કરવી નહીં. પણ એક વાત યાદ રાખવી કે બાળક પુરણ તનતુરસ્ત હોય તોજ સહીઅડ કઢાવવાં. જો બાળક કંઈ રોગથી ભાગવતું હોય અથવા દાંત આવતા હોય અથવા ઝાડામાં બીગાડ હોય અથવા તેના શરીર ઉપર ચાંદા અથવા ખુજલી વીગિરેનો મરજ હોય તેવા બાળકને ઘણી જરૂર સીવાય કદી સહીઅડ કઢાવવાં નહીં. કદાપી કોઈ અણસમજી કાઠનાર હુજતથી કાઢવા માગે તો. ગામના અગર નજીકના ડાકઠરને બતાવી તેનું શરટીફીકટ લેઈ તેને બતાવવું. જેથી તે તંદુરસ્ત થાય ત્યાં સુધી કાઢવું બંધ કરશે. વળી જે બાળકનો ચેપ લેઈ મુકે તે બાળક પણ ઉપર પરમાણે બીમાર હોવું ન જોઈએ તેવા બાળકનો ચેપ લેઈ કાઢે તો તેમ કરવા ઓખી ના પાડવી.

સહીઅડ કઢાવવા પછી ઘણું કરી ત્રીજે દાડે નસતરના ડાંબો લાલ થાયછે અને તે ઠંડાણે લાલ અણીદાર ફાડકીઓ થાયછે. ઓથે અથવા પાંચમે દાડે એ ફાડકીઓ મોટી થાયછે. તેઓમાં નીતર પાણી જેવું પ્રવાહી બરાયછે. આઠમા દાડા સુધી તે વધ્યા કરેછે અને તેઓમાંનું નીતર

પાણી જેવું પ્રવાહી બદલાઇને પણ જેવું થાયછે જેથી તેઓનો દેખાવ સફેદ મોતીના દાણા જેવો દેખાયછે. આ વખતે દાણાઓની આસપાસની ચાંમડી ઘણી લાલ થાયછે. અને તેમાં કાચર ધાયેછે. આઠમે દાડે સેજ તાવ આવેછે પણ તે પોતાની જેમે જલદી જતો રહેછે. અગીઆરમે દાડે ચાંમડીની રતાસ જતી રહેછે. ચાંમડીની સખતાઈ ઓછી થાયછે. દાણા ડુટવા માંડેછે અને તેના ઉપર પોપડા બંધાયછે. જે એકવીસ દાડા સુધીમાં ખરી જાયછે અને તેને ડેકાણે ખાડા રહી જાયછે.

સીતળા કઢાવવા છતાં દાણા ખરોખર ભરાતા નથી અથવા બીલકુલ કંઈ જણાતુ નથી તેની કારણે ડુંકામાં હેઠળ આવેલછે.

૧ હું—જે ચેપથી બાળકને સહીઅડ કાઢવામાં આવે તે ચેપ આઠમા દહાડાનો ભરાએલો તત્કાલે દાણાનો ન લીધો હોય, અથવા ચેપ કાચ ઉપર લેઈ તે કાચ ઘણા દહાડા રહેવા દીધો હોય તો તેવા ચેપથી ખરોખર સીતળા નીકળતાં નથી. ૨ જી—ચેપની જાત સારી હોય. તે તાળે અને પુખ્ત દાણામાંથી લીધો હોય, તોપણ જો તે નસતરથી ચામડીમાં ખરોખર દાખલ ન કરો હોય, અથવા લુગડાથી અથવા કેડીઆથી લુવાઈ ગયો હોય, અથવા તે ઉપર માખી ખેસી ચુસી ગઈ હોય તો સીતળા ખરોખર અથવા બીલકુલ નીકળતાં નથી. વાસ્તે સીતળા કાઢવા પછી એકમે દહાડા તેના ઉપર લુગડું અડવા ન દેવું, તેમજ માંખ ખેસવા ન દેવી, અને દાણા ભરાયા પછી તે લુગડું પેરાવવાથી અથવા બીજા કારણથી દાણા ડૂટી ન જાય તેની પુરતી કાળજી રાખવી. ૩ જી—કેટલાએક લોકો સીતળા કઢાવવા પછી નર્મીત ખેશી રહે છે. અને દાણા કેવા ભરાંણા છે, સારાં નરસા તેની તપાસ કરાવતા નથી, અને જ્યારે ઉપલાં કારણોને લીધે દાણા ખરોખર ભરાતા નથી. ત્યારે જ્યારે તેનો રોગ ચાલતો હોય ત્યારે તેને તે ફરીથી નીકળે છે વારંવાર સમજી અને હુંશીઆર મા ખાંપે ઉપલી દરેક ખાખત પ્યાતમાં રાખવી, ઉપલી તળવીંની રાખવા છતાં કેટલાએકના શરીરની જીદી જીદી ખાસીઅતથી સહીઅડ કઢાવાં હોય તો પણ નીકળે છે.

નીશાની—ઉપર પરમાણુ તળવીંજ રાખવા છતાં સીતળા નીકળે તો સીતળા નીકળવા પહેલાં તાવ આવે, અને સાધારણ તાવની સઘળી નીશાની ઘણી જોરમાં જણાય. તાવ જરૂરી રહેવા પછી ઘણું કરી ત્રીજે દ-

હાડે ચેરા ઉપર લાલ નાના દાણા દેખાય, સહીઅડના દાણા પેહિલાં બાલ અણીદાર અળાઈ જેવા દેખાય. એક એ દહાડામાં તે મોટા થાય તેમાં છાસના જેવી રસી ભરાવા માંડે અને તે નાના ફેફફડા જેવા દેખાય પછી તેની અણી ખેંચી જાય, અને તેને ડોકાણે નાંતો ખાડો પડે. પછી તેમાં સંકેત પર થવા માંડે અને તેથી સહીઅડના દાણા સંકેત મોતી જેવા દેખાય. એ સાથે દરેક દાણાની આસપાસની ચામડી લાલ થાય અને સુજી આવે. તાવ આવવાને આઠમે દહાડે સહીઅડના મોટા દાણા ફુટવા માંડે. તેમાંનું પર એ ત્રણ દહાડા સુધી ઝરફીઆ કરે અને પછી એ પરને પોપડો બંધાઈ જાય વખતે ઘણા નાના દાણા ફુટા વગર કરેમાઈને સુકાઈ જાય. પોપડા બંધાયા પછી ચાર પાંચ દાડામાં તે ખરી જાય અને દાણાને ડોકાણે સહીઅડનાં ચાઠાં પડી રહે. જે વેળા દાણા પાક ઉપર આવે તે વેળા એટલે આઠમે દાડે તાવનું જોર વધારે થાય અને આજની વધારે ગભરાય, વખતે આજનીને કીડ ઘણી લાગે અને તે નખથી દાણાને ફેડી નાખે અને આખો દાડો દાણાને ચુંટા કરે.

વખતે ચેરા ઉપરના સહીઅડના દાણા છુટા હોય એ અને વખતે તેઓ સાથે મળી જાય છે. અને તેની સાથે રોગનું જોર વધે છે તેથી એ રોગની એ જાત કરવામાં આવી છે. છુટા સીતળાના અને મળેલા સીતળાના દાણા. મળેલા સીતળામાં તાવનું જોર ઘણું હોય દાણા અણીદાર હોવાને બદલે ચપટા અને કાળા થાય અને એક બીજા સાથે મળી જવાથી આખો ચેરા દાણાથી ભરાઈ જાય, ખોકારી અતીથિ થાય, માથાનું તથા કમરનું દરદ ઘણું થાય, આંખનાં પોપચાં સુજી આવે, નાડી ઉતાવળી ચાલે અને નખળી લાગે, ખેંચેની ઘણી થાય, મોઢામાં, ગળામાં, જીભ ઉપર દાણા ફુટી નીકળે જેથી મોઢેકુ અને ગળુ સુજી આવે. મોઢામાંથી થુંક ઘણી નીકળા કરે, ખોરાક ચવાઈ અથવા ગળાઈ શકાય નહીં અને વખતે દવા અથવા પાણી પણ મુસકેલાઈથી ઉતારી શકે. આજનીના શરીરમાંથી ઘણો ખરાબ એક જાતનો વાસ નીકળે. વખતે લવારો બકારો કરે, ઊંધ આવે નહીં, આઠમે દાડે ફરી આવવો તાવ ઘણો જોર સાથે આવે અને તેના જોરથી એ વેળા આજની મરણ પામે. આ જાતના સીતળામાં, બગલમાં અને બીજી જગ્યાએ માંઠો બંધાય છે.

અથવા ફૂંસાની ખાંસી મરડો વીગરે નાશકારક દરદો ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી આંખરીનો અંત આવે છે.

ખરાબ નીશાની—મોઠા ઉપરના દાણા સાથે વળગી ગએલા અપટા અને કાળા રંગના હોય તો રોગ ધણો જીરમાં છે અને તેમાં છુટાદાણા કરતાં વધારે જોખમ જાણવો. અવાજ બેશી જાય અથવા શરૂઆતથી ધણી બેચેની અને લવારો બકારો હોય અથવા ગળવાની ચકતી ધણી ઓછી થાય અને પાણી જેવી ઓળ પણ મુમ્કેલાઈથી ઉતરે અથવા ખેલાંતી જણાય અને નાકમાંથી ઝાડાવાટે અને બીજે ઢેકાણેથી લોહી નીકળે તો તે ધણો જોખમ ખતાવે છે અને એવા બીમારો કયસીતજ સાજા થાય છે.

સખખ—સહીઅડવાળાં માણસના શરીરમાંથી સ્વાસ અથવા પરસેવા મારગે કંઈ ઝેરી વસ્તુ નીકળેછે જે સારા શરીરમાં દાખલ થવાથી આ રોગ થાય છે. વાસ્તે એવા રોગવાળા માણસને અડકવાથી અથવા તેનાં કપડાં અથવા બીજાનું વાપરવાથી અથવા એવા રોગી આગળ બેઠાથી તે ઓટ છે.

ઉપાય—જો કે સીતળાનો તાવ આવવા પછી તે દવાથી અટકતો નથી અને ચોકસ વખત સુધી રહી પછી તે જાયછે. તોપણ આ રોગમાં દવાની ધણી જરૂરછે. કેમકે ખરાબ તતબીર કીધાથી અને દવા આપવાથી આ રોગનું જીર હદમાં રાખી શકાયછે. અને તેથી માઠી અમર થતી નથી. વાસ્તે તાવ જણાય કે આંખરીને બીજાના ઉપર સુવાડવો. ઓરડામાં સારી હવાનો આવજાવ થવા દેવો. પણ તેના શરીર ઉપર પાઘરી થંડી હવા ન લાગે, તેની ચોકસી રાખવી. શરીર ઉપર ગરમ લુગડાં પેહેરાવેલાં અથવા ઓઢાડેલાં હોય તે કાઢી નાખવાં. કાંજુ જેવા હલકા ખોરાક આપવો.

તાવને લીધે પાણીની તરસ બહુ લાગે તો લીંબુનો રસ, જવનું ઉકાળેલું પાણી તથા સાકર એ ત્રણેને મેળવી થોડું થોડું પાવું. અથવા ખરકનું પાણી, સોડાવાટર અથવા લેમોનેડ થોડો થોડો પાવો.

તાવ ધણો હોય, જીભ ઉપર ઘોળો થયો હોય અને ઝાડો કમજ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એકથી બે નાની ચમચી

બરી એકથી બે વરસના બાળકને દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.
એ દવાથી ઝાડો ખુલાસેથી આવે કે તેમાંથી એપસંમસાદની દવા
કાઢી નાંખી તાવ નરમ પડતાં સુધી ઉપર પરમાણુ પાવી.

પોટાસા બીકારબોનસ	...	ગરેન ૨૦
એસીડ સીટરીક	...	ગરેન ૧૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૫
સાકરનું સરખત	...	દરામ ૨
એપસંમ સાદ	...	ગરેન ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૧૧૧

અથવા તાવનું જોર નરમ પાડવા સાથે નીચે લખેલી દવામાંથી
૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ નાની ચમચી બરી દર ત્રણ કલાકે
દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

લાઇકર આમોનીયા એસીટીસ	...	દરામ ૧
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૬
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૦
કેમફર વોટર	...	આંઉસ ૧૧૧

આ બીમારીની શરૂઆતમાં ૨૦ મીનીમ સલફ્યુરસ આસીડ દા-
હાડામાં ત્રણ વાર થોડા પાણીમાં નાખી તે પાવું. તથા બાળકને ૨ થી
૩ મીનીમ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં નાખીને પાવું. આ દવા થોડા
દાહાડા ચાલુ રાખી હોય તો તેથી તાવનો જોર ઓછો થાયછે. એટલુંજ
નહીં પણ સહીયડનું જે જોર શરીરમાં ફરવું રહેછે તેનો ઘણો ખર્ચ નાશ
કરેછે તથા એથી આઠમાં દાહાડાનો તાવ પણ ઘણો ઓછો થાયછે અ-
થવા બીલકુલ આવતો નથી.

અથવા તાવ ઘણો જોરમાં હોય તો ઓથે પાંચમી દીવસથી નીચે
જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનું એક પડીકું બનાવી દાહાડામાં ત્રણ વાર
સાકરના સીરામાં મેળવી મોટી ઉમરના બીમારને ચટાડવું. અને તે થોડા
દાહાડા સુધી બરી રાખવું.

સેલીસીલીક એસીડ	...	ગરેન ૨૦
આમોનીયા કારબોનસ	...	ગરેન ૫
કારબોનિટ આવ સોડા	...	ગરેન ૫

ઉપલી દવાથી તાવનું જીરે ઘણું ઓછું થાયછે. શરીરમાંની ગરમી નરમ પડે, પરસેવા પણ સારી પેટ પડે. તથા સહીઅડના દાણાઓ પાકતા નથી તેથી તેઓની જગો ઉપર આડા અથવા આડાં પડતાં નથી અને તેથી બીમાર કસપ થતું નથી.

ઉપલી દવા આપવાથી પાછલા દીવસો ઉપર આભરીને નમળાઈ થઈ આવે તો, વાઈન, સેરેવો, કારબોનેટ આવ આમોનીઆ કુદ વી-ગેરે આપવું.

ઝાડો કબજ રહેવાથી માથુ ઘણું દુખતું હોય તો સહીઅડના પેહેલા દીવસો ઉપર કોઈ હલકો જીજ્ઞાસ્ય જેવા કે કાસ્ટર ઓઈલ, કમપાઉન્ડ ર-બારબ પાઉડર અથવા ૪ ગરેન કેલોમલ અને ૫ ગરેન કમપાઉન્ડ એ-કસ્ટ્રાક્ટ આવ કોલોસીય એ બંનેને જળવીને આપવું.

દરદને લીધે આકળબીકળ ઘણી થતી હોય તો નીચે જણાવેલી દ-વાઓ જળવી તેના બે ભાગો કરી એકે ભાગ સવાર સાંજ મોટી ઉમ-રના બીમારને પાવો.

ટીચર ઓપી ... ... મીનીમ ૩૦

ધીર સલફ્યુરીક.. ... મીનીમ ૩૦

કેમકર વોટર ... આંઉસ ૩

અથવા બાળકને ઊંધ ન આવતી હોય તો એકથી છો વરસના બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન ડોવરસ પાઉડરનું એક પડીકુ બનાવી તે રાત્રે સુતી વેળા મધમાં ચટાડવું.

સહીઅડના દાણા દેખાવા પછી પાછા બે માસ મ થવા માંડે અને ખરાબરે ભરાય નહીં તો તેથી ઘણી ખરાબી થાયછે. વાસ્તે એવી વખતે ગરમ આ અથવા ઉનો સેરેવો પાવો. જેથી સીતળાના દાણા પાછા જીર-થી કુટી નીકળશે.

વખતે સાત આઠ દાહાડામાં નાડી ખેસી જાય, એહેરો લેવાએલો લાગે અને શરીર થંડું થવા લાગે તો ૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૦.૧ થી ૧ ચમચી ભરી સેરીવાઈન જરા પાણીમાં નાખીને દર બે અથવા ત્રણ કલાકે પાવો. અથવા તેથી નાડીમાં જીર ન આવે તો સ્પીરીટ આમોની-યા એરોમેટીક ટીપાં ૨ થી ૫ સુધી એક બે ચમચી ભરી પાણીમાં નાંખી

પાવું. અને જરૂર પરમાણે દરએક અથવા એ કલાકે પાવું. આંખનાં પોપચાં મુજી આવે તો તેને ગરમ પાણીથી સારી પેટે દાદાડામાં તણ ચારે વાર ઘોવાં. દાણા કુટ્યા પછી તેમાં કીડ લાગે અને વવળાટ થાય તો તે ઉપર સાલીડનું તેલ, મીઠું તેલ અથવા કોલ્ડક્રીમ લગાડવું, જે થી કીડ નરમ પડશે.

ચેતવાણી—સહીઅડની દવા કરતાં એ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. એક તો એકે જો કલેજનો, ફેફસાનો, બિજનો, અથવા શરીરમાંના હરકોઈ અવયવનો વરમ અથવા સોજો થઈ આવે તો તેની તપાસ કરી તેના ઘટતા ઉપાયો કરવા ચુકવું નહીં. બીજા એકે સહીઅડ આબાપછી શરીરની આમડી ઉપર નડારી જાતનાં ચાઠાં અથવા ખાડા પડી રહે છે કે જેથી બીમારનું રૂપ ઘણું બગડી જાય છે. તેમ નહીં થાય તેને વારંતે તેની બાબતમાં જણાવા પરમાણે ઉપાયો કરવા.

સહીઅડથી શરીરની ચાંમડીમાં પડતાં ચાઠાં

અથવા ખાડા.

(સ્મોલ પોક્સ પીટીંગ ઇન—small-pox pitting in)

સહીઅડ નીકળવા પછી શરીરનાં ચામડીમાં તેમાં ઘણું કરી મોઢા ઉપરની ચાંમડીમાં ખાડા અથવા ચાઠાં ન પડે અને તેથી બીમાર નબળુ થાય એટલા માટે સહીઅડ આવ્યા પછી આઠ દીવસ વીતા કેડે જે માતી જેવા દાણાઓમાં પર ભરાય છે તે એકેકો દાણો છુટો છુટો ટાંચણી અથવા સોપથી ફાડવો અને પછી ફાડેલો ભાગ વારંમવાર ગરમ પાણીથી ધોવા કરવો. આ પરમાણે વારંમવાર કરા કરવું કે જેથી જરા પણ રસી દાણાઓમાં રહે નહીં. પણ આ પરમાણે કરવાને ઘણીજ ધોરજ રાખવી જોઈએ છીએ વારંતે તેટલા સારા બીમારના સગાવાહાલા સીવાય બીજા કોઈ માણસ તેમ કરી શકે નહીં. આ પરમાણે દાણાઓ ફાડવાથી અને તેઓને ગરમ પાણીથી વારંમવાર સ્વચ્છ કરવાથી અતીશય ઘુણુ થાય છે, અથવા—

ગલીસીરાઇન
જેલટીન
પાણી

એ ત્રણેન સરખે ભાગે મેળવી તેમાં થોડાં ઠીપાં કારબોલીક આ-
સોડનાં નાખી પીંછાવડે દાણાઓ ઉપર તે લગાડવું. અને દાણાઓ
ઉપરની આંમડી ખરી જવા પછી હલકી જાતના થોડા સોડને ગરમ
પાણીમાં મેળવીને તે મોઢા વાસણમાં નાખી તેમાં ખીમારને બેસાડવું
અથવા મધ પીંછાવડે ચોપડવું. મોઢા ઉપર ચાઠાં અથવા ખાડા નહી
પડે એટલા વાસ્તે ગરમ દુધ અને પાણી એ બંને મેળવીને તેથી દા-
ડામાં ત્રણથી ચારવાર મોટું ધોવું અને સાતથી આઠને દાડે નીચે જણા-
વેલી દવાઓ સરખે ભાગે મેળવીને તે ગરમ કરી તેમાં સણનો અથવા
સુતરના ત્રીણા કપડાનો કટકો બાળી તે મોઢા ઉપર મુકવો અને તે સુ-
કાયા પછી તે ફરીથી પલાળીને મુકવો.

ઓલીવ ઓઇલ
ઉજળું મીણ
ઓખી ચરખી

દરેક દાણાઓમાંનો પાણીનો ભાગ બદલાઇને તેમાં રસી થાય તે
અગાઉ તે ઉપર નાઇટ્રેટ આવ સાલવર લગાડવું અથવા દાણાઓ
પાકે તે અગાઉ તેઓ ઉપર સહીઅડની સરખાતમાં ઠીચર આવ
આઇઓડાઇન પીંછાવતી લગાડવું અથવા એક ભાગ ઓક્સાઇડ આવ
ઝીંક તથા ત્રણ ભાગ કારબોનેટ આવ ઝીંક એ બંનેને ઓલીવ ઓઇલ-
માં મેળવીને ખરલમાં નાખી સારી પડે વાટી એક રસ કરી મધના જો-
વું ધાડું થાય કે ગરદન અને મોઢા ઉપર તે લગાડવું.

વાળો.

(મીનીવરમ—Guinea worm.)

નીશાની—વાળો નીકળવા પહેલાં કીડ લાગે તે જગાએ ફાંફાઓ
થાય તેમાં દુખાવો અને દરદ થાય તેની આસપાસની જગો મુજબ આવે
અને પાકવા માંડે અને તે કુટી જાયછે ત્યારે તેમાંથી પરની સાથે સંકેત

વાજાના તાંતણાનો છેડો નીકળેછે. વાજાના જોરથી ધણી વખત તાવ આવેછે. એક ઠેકાણેથી વાજો સારો થયા પછી બીજી જગોએ નીકળેછે.

સખ્ય—તળાવના અને બીજા ખરાબ બંધ પાણીમાં નાના જાનવરો પેદા થાયછે અને જ્યારે એવું પાણી નાનામાં અગર બીજા શરારના કામમાં આવેછે ત્યારે તે જાનવરો ચાંમડીમાં છીદ્રછે તેમાં દાખલ થઈ જાય છે અને તેમાં તે મોટા થાયછે. અને પછી ઉપર પરમાણુ નીશાની જણાઈ તે નીકળે છે.

ઉપાય—જે ગામમાં વાજા બહુ નીકળતા હોય અને ત્યાં તળાવનું અગર વાવ અથવા એવી બંધ જગોનું પાણી નાવા વર્ગિરેમાં વપરાતું હોય તે બંધ કરવું. કદાપી એ પાણી બીજી ન મળી શકે અને વાપરવું પડે તો નાવા પછી તરત દુવાલ અગર જડા રમાલથી શરીર સારી પહેલુછી કોર કરવું. એવી જગોએ તળાવ અગર ખાડી અથવા વાવના પાણીમાં કોઈ કારણથી પગો ભોળવા નહીં.

૧. વધારણી ગરેન ૧૨ ને દુલાવી દહાડામાં ત્રણ વાર મળાવવી.

૨. વધારણી તથા અરીઠાના ગોળાને ગરમ કરી વાજાની જગો ઉપર બાંધવું.

૩. કાચાગોસનો કટકો ધુંદીને ઉપર બાંધવો.

૪. નાખટરો ચુરીયાટીક એસીડ દરામ ૨ અને ૮ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ભોળી રાત દહાડો તે ઉપર બાંધવો.

૫. એળાઓ, ધાણાની બાજી તથા કાસનીનાં પાંદડાંને વાટી, તે ઉપર બાંધવા.

૬. હસબગોળના બીને વાટી, ગુલાબજળમાં મેળવી, તે ઉપર બાંધવા.

૭. સરકો, ગુલાબજળ અને હંરામોળ એ ત્રણેને મેળવી તે ઉપર લગાડવું.

૮. દરદ ધણું ચતું હોય તો સુખડ ધસી તેમાં કપુર તથા અફીણનો ભુકો નાખી તે ઉપર લગાડવું.

૯. કબારના પાંદડાંને વાટી તે ઉપર બાંધવા.

૧૦. આકડાના પાંદડાંને વાટી ઘેપલી કરી તે ઉપર મુકી પાટો બાંધવો.

૧૧. લસણ, વધારણી તથા સાબુ એ ત્રણેને સરખે ભાગે મેળવી તે બાંધવું.

૧૨. અજીર તથા ગોળ એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવી તેમાં થોડું ધી મેળવી તે બાંધવું.

અથવા સાંમડીની અંદર તરી આવેલું યુગ્યું દેખાતું હોય તો તેને અથવા ફોફાઈએ યયો હોય તેને નસતર મુકી તેનો એક છેડો બાહાર નીકળે તેને ધીમે ધીમે ખેંચતા જવું. જે સહેલાઈથી નીકળતો હોયતો વાળાની આસપાસની જગો આંગળાથી મોળતાં જવી અને વાળો આસતેથી ખેંચતા જવું એ પરમાણે વાળો કાઢી નાખવો. કદાપી થોડો નીકળે અને બીજો તે વખતે ન નીકળેતો નીકળેલા વાળને લીન્ટના કટકાની દીવટ કરી તે ઉપર વીંટાળવો અને તે દીવટ તે જગોએ મોટી રહે તેને વાસ્તે ત્યાં-સ્ટાકીંગ પલામતરની બે પટીઓ મારવી. પાછો બીજો દહાડે આસતેથી ખેંચવો અને જેટલો નીકળે તેટલો પાછો દીવટ ઉપર વીંટાળવો. એ પરમાણે ત્રણ ચાર દહાડા કરવાથી બધો વાળો નીકળી જશે.

વાળાના જિરેથી તાવ આવતો હોયતો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

બાઇકારબોનેટ આવ પોટાસ ... ગરેન ૪૫

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... દરોમ ૨

મીયુસોલેજ આવ ગમઅકેસીયા... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૩

ઝાડો કમજ રહેતો હોય તો એપેમ્મસાઇટ અથવા કમપાઉન્ડ દેખા-રખનો જીલામ આપવો જેને એક મટી બીજો થાય. બીજો મટી ત્રીજો થાય એ પરમાણે વાળા નીકળતા હોય તેને ૩૦ ગરેન સોળે નવસાગર ત્રણ આંઉસ કરીઆતાની ચામાં મેળવી, તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. એ પરમાણે થોડા દહાડા જરી રાખવાથી વાળાની જડ બળી જશે.

વાળાના જિરેથી શરીરમાં નબળાઇ જણાય તો ટીઅરફેરી પરક્લોરીડ જેવી શક્તી લાવનારી દવાઓ આપવી—

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવેતો.

એરડાના મુળનો રસ રૂના બારેને આશરે થોડા ધીની સાથે દીન સાત સુધી દરરોજ અકેક વખત પાવો. અથવા સરગવાનું મુળ તથા તેનાં પાંન એને પાણીમાં વાટી તેમાં થોડો સીંધવખાર નાખી થોડા દહાડા

વાળા ઉપર ખાંધવાથી વાળો ખળી જશે, અથવા ધતુરાના પાંદડાં તેલ લગાવી દરરોજ વાળા ઉપર ખાંધવાં. અથવા બાવળનાં બીંને પાણીમાં વાટી વાળા ઉપર લેપ થોડા દહાડા કરવાથી ફાયદો થશે.

અથવા મધમાં થોડો સાજીઆર નાખી થોડા દહાડા વાળા ઉપર લેપ કરવો અથવા કબુતરની હથારની મધમાં ગોળી કરી દીન સાત ગ ખાવવાથી કદી પણ વાળાનો રોગ થશે નહિ.

અથવા ખડીઆઆર ટુલાવેલ, વાલ એક ગોળમાં ગોળી કરી દર રોજ ખવડાવવી.

અથવા ઊંરકોચલ મીણોદરમાં એ બંનેને જુલેલ તેલમાં ધસીને વાળા ઉપર લગાડવું.

અરપસુ.

(એકઝીમા—Eczema)

નીશાની—માંડી ઉપર માંછલાના ભીંગડાની માફક પોપડા બંધાઇને તેની નીચેથી કોઈ વાર રસી નીકળે છે, કોઈ વખત તે સુકાંજ રહે છે અને અતીથિય કીડ લાગે છે. આ દરેક પારખવા સાથે સહેલામાં સહેલી રીત એછે કે ઘણું કરી અરપસુ શરીરના બંને ભાગો ઉપર સાથેજ થાયછે. જમ કે જો તે જમણા પગની પાટલી ઉપર થાય તો ડાબાપગની પાટલી ઉપર પણ થાય છે. તે શીયાળામાં વધારે જોર કરેછે.

સખખ—ખારી માંછલી, અથવા ખાર માંસ, ઘણો મસાલો, ઘણોદાર, વીંગેરે ગરમ વસ્તુ ખાધાથી અને શરીરની સફાઈ બરોબર ન રાખવાથી આ રોગ થાય છે. અથવા ચાંદીનો રોગ થયો હોય તો તેથી પણ થાયછે.

ઉપાય—માંછલી, છાસ, મસાલો, દારૂ, તાડી, મીઠાઈ વગેરે અળેથી બીલકુલ દુર રહેવું. મીઠાસ, માખણ અને ખટાસ બંને તેમ આછુ વાપરવું. પેટ કબજ રહેતું હોયતો જીલાબ વગેરે આપી પેટ સાફ લાવતા રેવું.

ઉપાય—નીચેની દવાઓને મેળવી અરપસા ઉપર પીછાવતી લગાડવી.

તાર ... દરામ ૧

રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ આવ વાઇન... દરામ ૪

ગલીસીરાઇન ... દરામ ૨
કાર્બોલીક આસીડ ... મીનીમ ૪૦

અથવા એક આંહસ ગંધક તથા એક આંહસ બાઇકારબોનેટઆવ પોટાસ એ બંનેને ગરમ પાણીમાં ઓગાળી તેમાં અરપસા વાળો ભાગ દરરોજ થોડો વાર બોળી રાખવો.

રસા બણી જતી હોય તો તેને એકદમ બંધ ન કરવી પણ અજ-સાની અથવા પાંઉની પોત્તટીસ તે ભાગ ઉપર મુકવી અને ઝીંક પાઉડર અથવા બીસમય પાઉડર દહાડામાં બે વાર તે છાંટવો. અને નીચેની દવાઓને મેળવી તે અરપસા ઉપર ઓપડવી.

લીકવીડતાર ... દરામ ૧
કાસટીક પોટાસ ... ગરેન ૨૦
રેકટીફાઇડસ્પીરીટ આવ વાઇન. દરામ ૪
પાણી ... ... આંહસ ૨

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી અરપસા ઉપર ઓપડવી.

સુખડનું તેલ ... દરામ ૧
ગોવાપાઉડર ... દરામ ૧
એસીટીકએસીડ ... દરામ ૦.૧
ટંકણુખાર ... ગરેન ૧૫
કરીઆઝોટ ... મીનીમ ૧૦
મધ ... ... દરામ ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી ગરમ કરી અરપસા ઉપર ઓપડવી.

સુગરલેડ ... ... ભાગ ૫
ગલીસીરાઇન ... ... ભાગ ૧૬૦

અથવા વાહોટ પ્રીસીપીટેટ ઓઇન્ટમેન્ટ, અથવા કારબોનિટ આવ લેડ ઓઇન્ટમેન્ટ, અથવા સીટ્રીન ઓઇન્ટમેન્ટમાંથી ગમ્મિતે એક મતમ અરપસા ઉપર રાતે સુતી વેળા લગાડી પચાવવો અને સવારમાં ધોઈ નાખવો. અથવા અરપસા ઉપર ટીચર આવ આઇઓડાઇન પીદાવતી દરરોજ લગાડવું. વખતે કાસટીક અથવા એસીડનાઇટરીકથી અરપસાને બાળી નાંખવું.

અરપસામાં ઘણી આગ બળતી હોય તો ૧ આંહિસ ગલીસીરાઇન
તથા ના થી ૧ દરામ લાઇકર પલમખી સબએસીટીસ એ બેનને
મેળવી પીછાવતી અરપસા ઉપર ચોપડવી.

અથવા કીડ ઘણી થતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ પથર
ઉપર ગુલાબજળનાં ઘસી તે જાડી જાડી અરપસા ઉપર ચોપડવી.

સફેતો	...	...	દરામ ૨
ગુલેબરમાની	...	...	દરામ ૪
સુખડ	...	...	દરામ ૨
અકાકીયા	...	...	દરામ ૨

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી અર-
પસા ઉપર મુકવો.

ટુંકણઆર	...	દરામ ૩
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંહિસ ૧

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે
અરપસા ઉપર મુકી ભીનેલોજ રાખવો.

સફેતો	...	...	દરામ ૩
બાવળનો ખુંદર	...	...	દરામ ૩
ગુલાબજળ	...	...	આંહિસ ૧

અથવા કીડ ઘણી થતી હોય અને અગન બળતી ન હોય તો
ગોવાપાઉર ગજકરજીનો રસ લીમડો વાટી તેની પોલટીસ, લીમડાનો રસ,
અથવા તાર અને સ્પીરીટ આવ વાઇન એ બેનને મેળવીને તે આ પાં-
ચમાંથી ગમેતે એક દવા અરપસા ઉપર ચોપડવી અને કારબોલીક
એસીડ સોપથી હમેશાં અરપસુ ધોઈ સાફ રાખવું.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે અરપસા ઉપર ચોપડવી.

રેડઓક્સાઇડ આવ મરડ્યુરી	...	દરામ ૨
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૨
કપુર	...	ગ્રેન ૨૦
ઓઇન્ટમેન્ટ આવ ગ્રીક	...	આંહિસ ૧

ઉપર પરમાણે ઓપડવાની એકલી દવાથી વખતે અરપસુ જડમુળ-
માંથી જન્મ નથી વારતે તેની સાથે નીચે પરમાણે પીવાની દવાઓ આપવી.
અરપસુ લાંબા દહાડાનું હોય તો ૧૫ મીનીમ સીરપ આવ આઘઘોડાઘડ
આવ આવરન દહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં મેળવી પાવું અને તે ઘણા
દહાડા સુધી ચાલુ રાખવી.

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના છ ભાગો કરી એકો
ભાગ દહાડામાં ત્રણ વાર પાવો અને તે ઘણા દહાડા સુધી ચાલુ રાખવું.

લાઘકર આરસેનીકાલીસ	...	મીનીમ ૧૫
લાઘકર સ્ટ્રીકનીયક	...	મીનીમ ૨૫
ટીચર આવ કવીનાઇન	...	આંઝિસ ૧
ફેરીએટ આમોનીયા સીટરસ	...	દરામ ૧
ટીચર આવ એરેન્જ	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઝિસ ૮

આજરનો ચેરો ફીકો મારી ગયો હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવી તેમાંથી ૧ દરામ જટલી દહાડામાં ત્રણ વાર ખાણું ખાધા પછી
પાણીમાં ભેળી પાવી.

વાઇનઆવ આવરન	...	આંઝિસ ૧૧
સાકરનો સીરો	...	દરામ ૪
લાઘકર આરસેનીકાલીસ	...	દરામ બાથી ૨
ડીલવોટર	...	આંઝિસ ૨

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણુવાઇન ગલાસ
ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અને તે ઘણા દહાડા જારી રાખવું.

ફેરીએટ આમોનીયા સીટરસ	...	ગરન ૩૦
લાઘકર આરસેનીકાલીસ	...	મીનીમ ૧૮
ટીચરઆવ કેસેરીલા	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંઝિસ ૯

એતવાણી—ઉપલી દવાઓ સોમલની છે. વારતે તેમાંની એક પણ
અજમાવતી વેળા ધ્યાનમાં રાખવું કે એક દવા આશરે પંદર દહાડા અ-
થવા એક મહીનો સુધી પાવાથી જો તેની કંઈ પણ ઝેરી અસર બીમા-
રના ઉપર થાય, જેવું કે આંખમાં અગત બળે, આંખમાંથી આંસુઓ

ટપકે, પેટમાં ફુખી ઝાડો આવે પીગિરે ઝીનો જણાવતો થોડા દહાડા વચ્ચમાં આંતરો નાખી પાછી તે પાવી સર કરવી. એ પરમાણુ છ મહીના અથવા એક વરસ ચાલુ રાખવી જેથી ખરેખર જડમુળમાંથી જશે.

મસા.

(વોરટસ—Wartus).

નીશાની તથા સખખ — મસા સુકા, કઠણ, ગોળ, લાંબા, પેહાળા, અથવા ચપટા હોયછે. અથવા કાળા, પોચા અને લોહીવાળા હોય છે. તેઓ હાથ, પગ, હાથનાં આંગળાંઓ, છુપા ભાગ, સફરા અને ઘણું કરી શરીરના દરેક ભાગ ઉપર થાયછે. તેઓ શરીરને સ્વચ્છ ન રાખવાથી અથવા ચાંદીના આભરણો થાયછે.

ઉપાય—કાળા, પોચા, ઘાંડીવાળા, અને લોહીવાળા મસા ઘણું કરી ગાલની મહિની સપાટી ઉપર થાયછે. આ જાતના મસાને કાતરવતી કદી કાપવા નહીં. કારણ કે તેમ કરવાથી તેમાંથી પુશ્કળ લોહી નાકળેછે. વાસ્તે ઘોડાનો વાળ અથવા રેસમની ઝીણી દોરી તેના થડમાં બાંધી અને તેને દરરોજ એટલી તંગ કરવા જવી. આ પરમાણુ કરવાથી મસાઓ ખરી પડશે, અને લોહી બીલકુલ નીકળજી નહીં.

અથવા મસા ઝીણા, કઠણ, સુકા અને ગોળ હોય તો તે કાતરવતી થડમાંથી કાપી કાઢવા, અને તેઓ ઉપર કાસ્ટીક, ચુનો, મોરચુધુ, અથવા પોઠાસ ફુસા લગાડવું. આ જાતના મસા ઉપર ઝીંકસી કલોરાઈડ જલદ સરકો અથવા લાઇકરેટરી પરકલોરીડ દરરોજ લગાડવાથી તેઓ ખરી જાયછે.

પાવલી જેવડા પેહાળા તથા ચપટા મસા જેઓ ઘણું કરી ઝીના છુપા ભાગ અથવા સફરાની આસપાસ હોયછે. તેઓ ઉપર ગા દરામ ક્લોમલ થોડા દાહાડા મુધી બભરાવવું અથવા એસીટીક આવકોપર લગાડવું.

અથવા બાળેલી કોડીની રાખ, કુલાવેલો ટંકણખાર, કુલાવેલો ખડીઓખાર, નવસાર, કળીચુનો, એ સરવ બરાબર લઈ ખારીક વાઢી મસા ઉપર સારી પેઠે એળવાથી ખરી પડશે.

રસોળી.

(વેન—Wen).

ચરખીવાળી અથવા એક જાતના ચીકણા પદારથવાળી રસોળી ઘણું કરી માયા, ગરદન અથવા બરડા ઉપર થાયછે. રસોળી કોઈવે બા સોપારી જેવડી અને કોઈવેળા નાળીએર જેવડી મોટી થાયછે. તેનો સરવથી સરસ ઉપાય કાપી કાઢવાનો છે.

અથવા રસોળી નાની હોય તો તેને નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવાથી તે પાકીને ખેસા જાયછે.

રસોળીની વચમાં એક પાવલી જેટલા ભાગમાં પોટાસફ્યુસા દર-રોજ થોડા દાહાડા સુધી ચલુ લગાડવું. અને ગાંઠ ઉપરની ચામડી બળી જઈ તેમાં ચાકુ પડે કે ૨ થી ૪ દરમ આઘઘોડાઈડ આવ પોટાસાય-મને એક આંઉસ પાણીમાં મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે ચાંદામાં જેટલો જાય તેટલો મુકવો. અને તે બીનિલોને બીનિલોજ રાખવો. આ પરમાણે કરવાથી રસોળી ગળી જશે.

ઉપર પરમાણે ચાકુ પાડવા પછી તેની ઉપર પારાના મલમની આ-ગળી બનાવીને તેની વચોવચ થોડા ગરેન પોટાસફ્યુસા ભભરાવી તે ગાંઠ ઉપર મુકવી. આગળી દરરોજ બદલવી. આ પરમાણે કરવાથી ગાંઠ પાકીને તે મંહેલી ચીકણી વચ્ચે પડતા આકારમાં બાહાર આવશે. ઉપલા ઉપાયો ઘણા સરસ છે.

રસોળી ઉપર કમપાઉન્ડ ટીચર આઘઘોડાઈન ચોપડવું, અને તેનાં ૫ થી ૧૦ ટીપાં પાણીમાં નાખી દાહાડામાં ચાર વાર પાવાં.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી, તે પીંછાવતી દરરોજ રસોળી ઉપર ચોપવી.

આઘઘોડાઈન ... ... દરામ ૨

આઘઘોડાઈડ આવ પોટાસાયમ.. દરામ ૪

રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન. દરામ ૨

પાણી ... ... દરામ ૪

રસોળી નાની સોપારી જેવડી હોય અને તે હાથે લખવાથી ખેસા

જાય તથા હાથ ઉપાડી સિવાયી પાછી નીકળી આવે તો જાણવું કે તેમાં કોઈ જાતનો ચોક્કસ પદારથ હશે. આ જાતની રસોળી ધણું કરી પગની પાટલી, કપાળ અથવા હાથ ઉપર થાય છે. તેને મોટી જુકના મજબૂત પુંડાથી સારી પેઠે કુટવી જેથી તે પુટી જશે. અને પછી તે ઉપર સ્ત્રીસાનો કટકો મુકી પાટો બાંધી રાખવો કે જેથી તે ફરી થાય નહીં.

ચોખી પીળા રંગની માટી તડકામાં સુકવી તેનો જુકો કરી તેને માળી પાણીમાં મેળવી એ મેળવણીને રસોળી ઉપર ચોપડી તે ઉપર પાટો બાંધી દેવો. એ પરમાણે ઘણી વાર લગાડવાથી રસોળી ભરી જશે.

ખીલી.

(વીટલો—Whitlow)

નીશાની તથા સખખ—હાય પગનાં આંગળાંઓમાં લાકડાંની ફાંસ, સોઝ અથવા એવી અણીવાળી વસ્તુનો ગોદો લાગવાથી તેઓ દબાણમાં આવી કચડાવાથી અથવા મધમાંખ, કાનખજુરો અથવા હરકોઈ એવાં જાતવરોનો ડંખ લાગવાથી ધણું કરીને તખોની કીનારી અથવા થડ આગળથી મુઝુ આવી રાતાં થાય છે. રાત દાહડો તેમાં અતીસે દુખાવો થાય છે તથા તેમાં ગટકા મરે છે. એ પરમાણે થવા પછી થોડા દાહડામાં તે આરામ નથી થતોતો, આંગળીનાં આસપાસનો ભાગ વધારે મુઝે છે અને હાયની હથેળી મુઘી તે વરમ વધી છેક ભોંતરથી તે પાક ઉપર ચડે છે, અને તેમાં પડ થાય છે.

ઉપાય—લાકડાંની ફાંસ, સોઝ અથવા ઝેરી જાતવરોનો ડંખ અંદર હાય તો એક નાના ચીમટાથી બાહાર કાઢી લેવો. પછી તે આંગળાંને ઘણા ગરમ પાણીમાં બોળી રાખવું. અથવા તે ઉપર ગરમ પાણી થોડું થોડું નાખા કરવું અથવા તે આંગળી ઉપર ગરમ પાણીનો બાફ આપવો અને એક જુલાખ આપવો.

તખની કીનારી ઉપર તથા તેના થડ આગળ ઈંચર આવ આવ્યો ડાઘન, લાકડાંની પરકોરાઈડ ફેરસાચર, અથવા ઈંચર આવ ચર-નીકા, એ ત્રણમાંથી ગમે તે એક પોંછાવતી થોડા દાહડા લગાડવું.

અથવા સુગરલેડના પાણીમાં થોડું ઈંચર ઓપી તથા કોલનવાટર

નાખી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે આંગળી ઉપર મુકવે. અને તે રાત દાહાડો ભીનેલોજ રાખવો.

આંગળાની ટોચ પાકે નહીં પણ તેમાં ઘણા દાહાડા સુધી ફાપાવે થયા કરે તો તે ઉપર લ્યુનર કાસટીક લગાડવું.

અથવા આંગળામાં રસી થઈ હોય તો તે ઉપર અજસીની પોલટીસ અથવા ઘર્જના લોટની પોલટીસ દાહાડામાં અચાર વાર બાંધવી. અને પછી આંગળુ નસતરથી ચીરી અંદરની રસી કાઢી નાખી પછી રૂઝ આ વવા સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ લગાડવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

હાથીના દાંતનો ગેર, એરંડીયા તેલમાં ખુબ ગરમ કરી તેની લુગદી કરી ખીલી ઉપર બાંધી દેવી.

બદ હજમીનો આડો—હધામણ.

નીશાની—આડો ઘણી વખત આવે અને તે કચરાવાળો પીળા રંગનો અને પાતળો હોય, ઘણું કરી પાણી જેવો ન હોય, આડો આવતી વેળા પેટમાં દુખે અમળાય અથવા ચુંક ચાલે, પણ કાંસવું ન પડે. આડામાં લોહી સીમટ ન હોય. જીભ મેલવાળી હોય, મોઢાનો સ્વાદ બદલાઈ જાય, પેટમાં ગગડાટ થાય, અને પેટ કુલેલું અને ઢોલના જેવું ભાગે. કેટલીએક વાર ખાટા ઓડકાર આવે, વખતે ઉછાળો અથવા ઓકારી થાય.

કોઈ વખત આ રોગમાં પાતળા નીતરા પાણી જેવો આડો આવે અને તેમાં થોડો છોંછડો પડે પણ કોલેરામાં આવેછે તેવો સફેદ કાંજીના પાણી જેવો રંગ આ બદહજમીના આડામાં થતો નથી, એવા આડા સાથે વખતે હાથ પગ થંડા થઈ જાય છે અને કોલેરાની બીમારી ગામમાં ચાલતી હોય તે વખતે તેને કોલેરા જલદી અસર કરે.

કેટલીએક વેળા બદહજમીના આડામાં ચોકણો તેલ જેવો અથવા ચરખીના જેવો પદારથ પડે અને કોઈવખતે આધિલું અને તેવુંને તેવુંજ પડે, સખમ—આ રોગને પેદા કરનારાં નીચે પરમાણે ઘણાં કારણો છે, જ્યારે હોજરીના કુવત કરતાં તેમાં વધારે ખોરાક પડેછે. ત્યારે તેનાથી ખાંણું બરાબર હજમ કરી શકાતું નથી જેથી નપચેલ ખોરાક આંતરડામાં જાય છે અને તેથી આડો થાય છે. ઘણા ખોરાક સાથે ઘણા દારૂ પીવા

થી અથવા ઉભગરો કરવાથી આ રોગ જલદીથી થાય છે. કેટલી એક જાતનો ખરાબ ખોરાક જેવો કે-

ખાટો કામો અને ઠળીઆ સુધાંતનો જેવો. કાચી વનસપતી, કોહિલી માંછલી, ખરાબ થએલું ગોરુત અને બારે ખોરાક આ રોગને પેદા કરે છે. અથવા થંડી ખાધાથી અને ભીનાસથી તેમજ ઘણી ગરમ દવાથી તથા ઘડી ઘડી દવા થંડી ગરમ થવાથી આ ખીમારી ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—જો આ રોગની જરા અસર થઈ હોય અને થોડો પાતળો ઝાડો હમેશાં કરતાં એક બે વખત વધારે આવે તો ખાંડી બીટર એક અથવા બે નાની ચમચો ભરીને એક ગલાસ પાણીમાં ભેળી પાવું. અને આભરીને સુવાડી રાખવો જેથી જંઘ આવે. અથવા કાળાં તીખાં તોલો ૦ અને શેર ૦ા પાણીમાં ઉકાળી અરધુ પાણી બળવા દઈ તેમાં પેપર મીંટના ૧૦ થી ૧૨ પાંદડાં અને થોડી ચા નાંખી તેમાંનું પાણી સઘળું પાવું. એથી થોડાં પેટ આવતાં હશે તે બંધ થઈ જશે, અથવા એને બદલે એલચીદાણા તોલો ૦ તજ તોલો ૦ તીખાં તોલો ૦ નારંગીની છાલ સુકી તોલો ૦ અને કોલમ તોલો ૦ા લેઈ એ સઘળાને ખોખરું કરી ૦ા શેર પાણીમાં ૦ા કલાક ઉકાળી પછી નીતરું પાણી ગાળી લઈ તેમાંથી અરધુ પાવું અને જરૂર પડે તો તણુ કલાક પછી બાકી રહેલું ફરીથી પાવું.

કદાપી ઘણો ખોરાક ખાધાથી આ રોગ થઈ હોય. ઝાડો જરા આવે અને પેટમાં કચરો ઘણો હોય એવું જણાય તો કમપાજીડ રખારખ પાઉર ગરેન ૨૦ પાણીમાં ડાવી પાવું અથવા ચોખું એરંડીજ એક મોટો ચમચો ભરી પાવું. જેથી પેટમાંનો કચરો નીકળી જશે. જો પેટમાં ઘણું અમળાય અને કુખનુ હોય તો એરંડીઆમાં ટીચરઓપી ટીપાં દસ નાંખાને પાવું.

ઉપલી દવાથી પેટમાંનો કચરો નીકળી ગયા પછી એરોચેટીક પાઉર આવ ચાક દર તણુ કલાકે ફકાડવું, અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧૫ ગરેન પાણી સાથે દર તણુ કલાકે ફકાડવું.

તજ	...	...	...	ગરેન ૧૬
જાયફળ	...	...	...	ગરેન ૧૨
કેસર	...	...	...	ગરેન ૧૨

લવીંગ.	...	...	ગરેન ૬
એલચોદાણા	...	...	ગરેન ૬
ષોએલો ચાક	...	...	ગરેન ૪૪
સાકર	...	.....	દરામ ૨

ઉપલી દવાથી કામદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ ખુબ મેળવી તે-
માંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટીચરઆવ કેટીકુ	...	દરામ ૧૧
ટીચરઓપી	...	ટીપાં ૩૦
એરોમેટીક પાઉડરઆવ ચાક.	ગરેન ૩૦	
તજનું પાણી	..	આંગ્રેસ ૩

(આ દવા-કાઠતી વેળા દરેક વખત સીસીને ખુબ હલાવવી)

જો ઘણા ખોરાક ખાધાથી આ દરદ ન થયું હોય અને ઝાડો ઘણા આવતો હોય તો, એરંડીયુ અથવા કમપાઈન્ડ પાઉડર આવ ૩. બારબ આગળ કેવા પરમાણે આપવું નહીં. પણ ખીમરીની શરૂઆતથી-જ ઉપલી દવા પાવી અથવા ઉપલી દવા ન મળી શકે તો કલોરોડાઇન ટીપાં ૨૦ ને એક લીકર ગલાસ પાણીમાં મેળવી પાવું. ઝાડો થયા કરે તો એ પરમાણે દર ત્રણ કલાકે પાવા કરવું. એથી આરામ ન થાય તો કાથો તથા હારાદખણ દરેક ગરેન ૨૦ લેઈ તે મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અને અડકુ પડીકુ દર ત્રણ કલાકે પાવું. જો વખતે એ કોઈ દવા હાજર ન હોય અને ઝાડો બહુ થતો હોય તો અફીણ ગરેન ૧ માંથી ચાર ગો. જાઓ બનાવી એકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

જો ઝાડો ફીણવાળો આવે અને તેમાં જાણે ખમીર ચડતું હોય એમ દેખાય તથા તેનો બહુ ખાટો વાસ મારે તો રાતનાં સુતી વેળા કેલો મલ ગરેન ૨ ફકાડવું અને પાઉડર આવ એપીકાક્યુના ગરેન છોની સાથે ખીસનથી સબનાઈટરસ ગરેન ૧૫ મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અને અડકુ પડીકુ દાડામાં ત્રણવાર સાકરના સોરામાં અથવા મધમાં ચટાડવું. એ પરમાણે બે ચાર દાડા આપવું.

ખાવેલું અને ઝાડા વાટે આપ્યું ને આપ્યું નીકળે તો નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ત્રણ ભાગ કરી એકેક ભાગ દાડામાં ત્રણવાર આપવો. એ દવા થોડા દાડા જરૂરી રાખવી.

રૂપારબ પાઉડર ... ગરેન ૧૨
 પાઉડર આવ એપીકાક્યુના. ગરેન ૩
 સુંઠનો બારીકબુકો .. ગરેન ૬

પેટમાં બહુ ફાવેલો થતો હોય તો બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેથી અથવા બીજો એવા સેક કરવો. તેથી આરામ ન થાય તો ટરપેન ટાઈન પેટ ઉપર ચોપડી પછી ફલાનલ વડે ગરમ પાણીનો તે ઉપર સેક કરવો. આભરીને શરૂઆતમાં કાંજી જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ગ્રાડાનો રોગ તદ્દન સારો થાય ત્યાં સુધી તરકારી; એવા અને વાપડી મોજની પરેજ રખાવવી. તથા બીરે અને જવના ફીણવાળા દારૂની પણ પરેજ રખાવવી. આભરી નમજો હોય તો એક ગલાસ પોરટર વાઈન અથવા એક મોટો ચમચો ખરાનડીને એ ચમચા ઘંડા પાણીમાં નાંખીને પાવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

મોથ, સુંઠ, ગજો, જવંતરી, એ સરવ ખરાબર લેઈ બારીક ખાંડી તેમાંથી ૩. ૦ ભાર ગરમ પાણીમાં દરરોજ પાવું.

અથવા—લોદર, રીસાંમણીનાં મુળ, મોથ, બીલીનો ગરબ, સુંઠ, ધાણા, જવંતરી, ગજો, મુગંધી વાજો, કડાછાલ, એ સરવ ખરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી ૩ ૧ ભાર લઈ પાણી શરૂ સવામાં ઉકાળી બાકી પાણી ૩. ૫ ભાર રહે તારે તે પાઈ દેવું.

ધર.

(એબ્સેસ—Abscess)

શરીરના કોઈ પણ ભાગમાં સોજો આવી તેમાં પર ભરાઈ ટેપ નેવું થાય છે. તેને ધર કહે છે.

ઉપાય—ગ્રાડો કબજ હોય તો કમપાઉડ રૂપારબ પાઉડર અથવા એરંડીયા તેલનો હલકો જીલાબ આપવો. ધર વધારે મોટું થતું જાય તો ન્યાં સુધી તેના ઉપર અણી થાય અને નસતરથી ફોડવા લાયકનું થાય ત્યાં સુધી તેને દાખવું નહી, ચુંથવું નહી. અથવા બીલકુલ હાથ લગાડવો

નહી, તેના ઉપર ફજાનલનો ગરમ સેક કરવો. અને અગસીની અથવા ધજના લોટની પોલટીસ કરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર બાંધવી. એ પરમાણે થોડા દહાડા બાંધવી, એ પ્રમાણે કરવાથી ન્યારે ઘર પાકીને ફુટે અને તેમાંથી વગર હરકતે રસી નીકળી જાય તારે એક પાતળી સળીને છેડે ઝીણું લુગડુ વીંટળાળી તેને સેલેડના તેલમાં બોળી તે લુગડાને સળીની મારફતે ઘરના પડેલ છેદમાં મુકવું અને તે દાડામાં એકથી બેવાર બદલવું અને પછી તે ઉપર લુગડાનો પાટો બાંધવો અથવા સ્ટાર્કીંગ પલાસતરની પટી આસપાસ મુકવી. તે રૂઝાવા પછી શકતી આવે એવી દવાઓ જેવી કે ટ્રીચરફ્ટરી પરક્લોરીડ અને કરીઆતાનું પાણી. ઘર પોતાની મેળે ફુટે નહીં અને પીડા થતી હોય તો નસતરથી સારી પેંડે સેગાફ મુકવો કે જેથી બધી રસી એકદમ નીકળી જાય તે પછી ઉપર પરમાણે મેલેડ તેલમાં અથવા કારબોલીક ઓઇલમાં લુગડાનો કટકો બોળી મુકવો. એ પરમાણે કરવાથી અંદરનો આડો પુરાય એટલે લુગડું અંદર ધાલવું બંધ કરી સીમપલ ઓઇન્ટમેન્ટના પટો મારવી એટલે રૂઝાઈ જશે.

કેટલીએક વાર એવાં ઘર અતીશ્વિ પીડા કરે છે અને તે એક જ. ગોએથી રૂઝાવા પછી બીજી જગોએ થાય છે. એ પરમાણે ઘણું અને જડાં ઘરો થાય છે. અને તે જલદી રૂઝાતાં નથી જેથી દરદી ઘણું દુઃખ પામી મરણ પામે છે. વાસતે તેના ઘણી કાળજી રાખવી. એને અંગ્રેજીમાં—પાઇમીઆ (Pyæmia) કરી કહે છે. અને તે ઘણું બધુંકર દરદ છે તે શરીરનું લોહી બીગડવાથી અથવા શરીરના નળનાઇથી અને ઘણું કરી ઘરડપણમાં વધારે થાય છે, તેવા બીમારને ૧ દરામ એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ તથા ૬ આંગ્લિસ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેમાંથી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. હવા ફેર બદલ કરવી. અને શકતીવાળો ખોરાક આપવો.

ગુમડાં.

(બોઇલ્સ—Boils)

આ દરદ શરીરના દરેક ભાગ ઉપર થાય છે. કેટલીએક વખત તે

એક બે હોય છે અને કેટલીએક વખત તે બહુ હોય છે. જ્યારે તે ઘણાં નાનાં હોય છે ત્યારે તેને ફાડકી અથવા ડુલી કહીએ છીએ અને જ્યારે થોડાં મોટાં થાય છે ત્યારે ફાડકા અથવા ફાલા કહીએ છીએ, પણ જ્યારે તે ઘણાં મોટાં થાય છે ત્યારે ગડ અથવા ગુમડાંને નામે ઓળખાય છે. ફાલો ઝકત અને ઉપરથી અણીદાર હોય છે, તેની ઉપરની ચામડી લાલ હોય છે અને ઘણું કરી તેમાં અકરસાટ તથા ફુખાવો થવા સ્વાધ્ય બી-
જ કાંઈ હરકત થતી નથી. પણ તે મોટો હોય તો ફુખાવો ઘણો થાય છે, શરીરના જે ભાગ ઉપર થયો હોય તે ભાગ હીલવી શકાતો નથી તેના જોરથી પગમાં અથવા હાથમાં વેળ તણાઈ આવે છે. શરીરમાં ફુખાવો થાય છે અને વખતે તેના જોરથી તાવ પણ આવે છે, ફાલો ઘણું કરી પોતાનાં મેળે પાકે છે ત્યારે તે નરમ લાગે છે અને તેની ટોચ અથવા અણી ફાટીને તેમાંથી સફેદ ઘાં પડે નીકળે છે અથવા વખતે ઘાં પડે નીકળે છે જેથી ચીજ નીકળે છે, જેને આપણે બીઓ કહીએ છીએ. એ બીઓ નીકળવા પછી તેનો ફુખાવો નરમ પડે છે અને તે રૂઝી જાય છે. પણ કેટલાંક ગડને અણી અથવા ટોચ થતી નથી પણ તે ઉપરથી ગોળ હોય છે અને પાકીને પોચુ થાય છે તો પણ તે ડુટવું નથી તેથી તેને જીંધુ ગડ કહેવાય છે,

સખખ—ફાલા ઘણું કરી જોરોવર અને લોહીવાર માણસને થાય છે. અને ઘણો ગરમ અને જીઓ ખોરાક ખાનારને ઉનાળામાં વધારે થાય છે, તેમાં કાંઈ ભય નથી પણ તે થવાથી લોહીનું જોર નરમ પડે છે અને શરીરમાં સારી અસર થાય છે. પણ નબળાઈમાં થાય છે તો તેથી ખરાબી થાય છે.

ઉપાય—જેઓને વારંવાર ગુમડાં થતાં હોય તેને મધ્યમસર ખોરાક આપવો, કસરત કરાવવી, ખુલી હવામાં ફેરવવું, ફાડકી ઘણી લાલ હોય અને તેમાં બળતરા બળતી હોય તથા ફુખાવો થાય તો તે ઉપર ઘસેલું સુખડ ચોપડવું. પણ જો ઘણો ફુખાવો ન હોય તો સુંક ઘસી દાડમાં એક બેવાર ચોપડવી, તેથી ઘણો ફાયદો થશે. ફાલા ઉપર કાળા મલમની અથવા મટાકીંગ પલાસતરની પટ્ટી મારવી. અને તે દરરોજ અથવા ત્રીજે દાડે બદલવી, ફાલો ડુટી ગયા પછી પણ એજ પટ્ટી લગાડવાથી

૩૪ આવેછે. જે કુલી ઘણી નાંની હોય અને તે લાલ ન હોયતો તેના ઉપર ટીચર આઇઓડાઈન ઓપડું જેથી ખસી જશે.

નાના ફોલોને પીવાની દવાની જરૂર નથી. પણ પેટ કબજા હોય, આજની જોરાવર હોય અને ગરમીની મોસમ હોયતો સીડલીજ પાઉડરનો અથવા એપસેમ સાલ્ટનો જીલાબ આપવો. અને દારૂ મસાજા વીગેરે ગરમ માનની પરેજ રખાવવી.

જો મોટા ફોલા અથવા ધડ થાય અને તેમાં તરાંણુ અને ફુખાવો હોયતો, તે ઉપર થોડી જળો મુકાવવી અને પછી ઉપર અળસીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસાંદર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે બાધા કરવી. જેથી તે ખસી જશે અથવા પાકે તો તેને નસતરથી તેને ધડના પરમાણે મોટો ચીરો મુકવો. કારણ કે નાંનો ચીરો કરવાથી અંદરનું પર અને બીજા નીકળી શકતો નથી વાસ્તે મોટો ચીરો કરી પછી તેને ધીમેથી દાબી બંધુ પર કાઢી નાખવું. પછી કાર્બોલીક ઓઇલમાં તેના ખાડાના પરમાણુમાં લોટનો લીરો બોળી અંદર સળીવતી દાખલ કરવો. અને તે હમેશાં કાઢી નાખી બીજો નાખવો. એ પરમાણે થોડા દાડા કરવાથી અંદરનો ખાડો ધુરાઈ જશે પછી તેના ઉપર કાળા મલમની અથવા સોમપલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ થોડા દાડા મારવી. જેથી તે ૩-૪ થઈ જશે.

વખતે કુલા ઉપરની ચાંમડી પ્રાકાને ત્યાં ચાંડુ પડેછે તેમાંથી પાતળુ પર નીકળેછે અને તેની જમીન લાલ ઉપસેલી દેખાયછે તે ઉપર સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી અથવા ચાંદાની બાબતમાં બતાવા પરમાણે ઉપાયો કરવા.

ગુમડાનો વધારે સારો તો ઉપાય એછે કે ગુમડુ દેખાતાંજ તરત તેના ઉપર થોડુ એક્ટ્રાક્ટ આવ ઓપીયમ પાણીમાં ઘસી તે જડું જડું ગુમડા ઉપર ઓપડું તે મુકાવા પછી ત્રણથી ચાર કલાકે વારંવાર લગાડા કરવું. આ પરમાણે કરવાથી સોળે ચોવીસ કલાકમાં તદ્દન ઉતરી જશે તે પછી પારો, અકીણ અને સાબુ એ ત્રણેને સરખે બાગે મેળવીને તેની એક ગોળી બનાવી તેના વચે એક છેદ પાડી તે ગુમડા ઉપર મુકવી અથવા કાળા મલમની આગળી મુકવી. તાવ હોય અને ઝાડો કબ-

જ હોયતો એપસંમસાદતનો જીલામ આપવો અને ઝાડો સાફ આવ્યા પછી. શકતી લાવવા સાફ નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાધન ગલાસે ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે પાંચથી સાત દાડા ચાલુ રાખવી.

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	દરામ ૧
કર્વીનાઇન સલફસ	...	ગરેન ૪
સાકરનો સીરો	...	આંજિસ ૧૧૧
પાણી	...	આંજિસ ૪૧૧

અથવા અંકકો મોટો અમલો ભરી કાંડલીવર ઓછા સવાર સાંજ પાવું. જો કોઈને ઉનાળાની મોસમમાં ફેલાયો થયા કરે અને મટતા જાય અને બીજા થતા હોય તેવા બીમારને ૧૦ ટીપાં લાઇકર પોટાસાના થોડા દુધમાં નાખી દહાડામાં બે વાર પાવું. જેથી નીકળવા બંધ થશે. ગુમડા નીકળવાની શરૂઆતમાં જો કેમફરેટડ આલકોહોલ લગાડ્યો હોય તો ગુમડાં એસી જઈ ઘણા ફાયદો થાયછે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી. ગુમડા પાકુ ન હોય અને અમુદ હોય તેમાં બળતરા ઘણી થતી હોય તો બીજી-રાત્રું મુળ, છડ, દેવદાર, સુંઠ, રાસણા, અરણી એ સરવ બરાબર લેઈ એને પાણીમાં બારીક વાટી તેને જરા ગરમ કરી તે કોકરેવરાણું ગુમડા ઉપર ચોપડવું. જેથી તુરત બળતરા બંધ થશે અથવા મહુડાં, રતાજળી, દરો, આંમળા, કમળનુ મુળ, ખસ, નેત્રવાળો, પદમાસ એ સરવ બરાબર લેઈ પાણીમાં બારીક વાટી લેપ કરવો અથવા સાટોડીનુ મુળ, દેવદાર, હળદર, સુંઠ, સરગવાની છાલ, સરસવ, એ સઘળાં બરાબર લેઈ ખટા-સમાં બારીક વાટી લેપ કરવો જેથી તુરત આરામ થશે.

જો ગુમડા પાક ઉપર આવ્યું હોય તો તેને જલદી પકવવાને વાસ્તે સણુનુ મુળ, સરગવાની સીંગો, તલ, સરસવ, અલસી, દારૂ કાઢવાનો મ-સાલો, જવ, ઘઉં, લીંબડાના પાન એ પ્રધાને બારીક પાણીમાં વાટી તેનો દીવશમાં બે વખત લેપ કરવો. અથવા તલ, સીંધવખાર, જેઠામધ, લી-મડાના પાન, બંને હળદર, નસોતર, નાગરમોથ, એ બરાબર લેઈ એને પાણીમાં વાટી લેપ કરવો અથવા લીંબડાના પાંત, તલ, દંતી, નસોતર,

સીંધવખાર એ બરાબર લેઈ તેમાં મધ મેળવી ખારીક વાટી લેપ કરવા.
અથવા લીંબડાના પાંતને પાણીમાં ખાફીને બાંધવા. ઊમડુ કુટુંબ હોય તો
તેને રૂઝવવા લીંબડાના પાંત, ઘી, મધ, દારૂ હળદર, મહુડાં એને ખારીક
વાટી તેની દીવેટ કરી દરરોજ અંદર મુકવી અથવા આસન, કાયફળ,
લોદર, જોડીમધ, મજીદ, ધાવડીના ફૂલ એને પાણીમાં ખારીક વાટી દર
રોજ બાંધવું જોઈ રહેલું જશે. અંદર જીવડા પડ્યા હોય તો કાંચકીનું
મુળ, લીંબડાની છાલ, નીરગુંડી એને વાટી ઉપર બાંધવા અથવા લથણ
વાટી બાંધવું. અથવા વધારણી તથા લીંબડાના પાંત એને વાટી ઉપર
બાંધવા જોઈ જીવડા મરી જશે.

દરાઝ—ધાધર.

(રીંગ વરમ—Ring worm.)

દરાઝ ગોળ આકારમાં થાય છે, તે બધાના જાણીતો રોગ છે, તે
લાલ અથવા કાળી હોય છે, દરાઝની ઘણી જાત છે, પણ સધળાનો
ઉપાય એક સરખો છે, વાસ્તે તેનું જીવું બાંધી આપેલ નથી, દરાઝમાં
કીડ ઘણી લાગે છે, તેના ઉપર પોપડા બંધાય છે, અને બ્યારે આજરો
બચડે છે, ત્યારે તે પોપડા નીકળી જાય છે, અને તેમાંથી લોહી નીકળી
લાલ જમીન થાય છે.

ઉપાય—દરાઝને દરરોજ ગરમ પાણીથી તથા સાબુથી ઘોઈ સાફ
રાખવી. તેના ઉપર સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટ અને સીમપલ ઓઇન્ટમેન્ટ
સરખે ભાગે મેળવી તેમાંથી થોડો દાહાડામાં બેવાર ઓપડી પચાવવો, આ
પરમાણે થોડા દાહાડા લગાડી પછી સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટ એકલો લગાડવો,
તેથી આરામ ન થાય તો દરાઝને સારી પેઠે ખંજોળી તે ઉપર એસીડીક
એસીડ દરરોજ લગાડવું, અથવા કરીઓઝોટ ઓઇન્ટમેન્ટ થોડા દાહાડા
દરરોજ લગાડવો, અથવા નીચે લખેલો મલમ થોડા દાહાડા દરરોજ
લગાડવો.

કેલોમલ ... દરામ ૩
કરીઓઝોટ ... દરામ ૪
સલ્ફર ઓઇન્ટમેન્ટ... આઉસ ૧

અથવા નીચે લખેલી મુજબ થોડા દાહાડા લગાડી પચાવવો.

વાહીટ પ્રીક્ષાપીટ ઓઇન્ટમેન્ટ આંહિસ ૧

સલફર ઓઇન્ટમેન્ટ. ... આંહિસ ૨

અથવા—ગુલાબગલીનો છોડ જેને મરાઠીમાં ગચ્ચકરનનો પાલો કહે છે, તેના પાતરાનો રસ કાઢીને દરોજ ચોપડવો, જેથી વખતે ઘણો ફાયદો થશે, અથવા જલદ સરકામાં લુગડાનો કટકો ખાળી તે ઉપર મુકવો. અથવા ગોવાપાઉરને ખાંડી અથવા કોલંતવોઠરમાં ભિળી દરાઝ ઉપર ચોપડવું, અથવા ૨ દરામ કારખાનેટ આવ પોટાસ તથા આઠ આંહિસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી તે ચોપડવું.

માથા ઉપર દરાઝ થઈ હોય તો ૧ આંહિસ સલફ્યુરસ આસીડ તથા છો આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ખાળી તે ઉપર મુકવો. ટીચર આવ આઇઓડાઇન દરાઝ ઉપર ચોપડવું, અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે ચોપડવી.

તાર ... દરામ ૧

ઓઇલ આવ જ્યુનીપર ... દરામ ૧

હાઇડ્રારજરી આમોનીઆ ક્લોરીડમ. દરામ ૧

ચરબી ... આંહિસ ૦૧

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે ચોપડવી.

કોકમનુ તેલ ... આંહિસ ૦૧

મીણુ ... આંહિસ ૦૧

જમાલગોટાનુ તેલ ... આંહિસ ૦૧

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે લગાવવી.

કપુર ... ગરેન ૨૦

કારખાનેટ આવ પોટાસ... દરામ ૧

કારખાલીક આસીડ ... મીનીમ ૪૦

ગંધકનો મલમ ... આંહિસ ૧

જંગના કાતરામાં અથવા પીસાખની ગોળી ઉપર દરાઝ થઈ હોય તો ૧ દરામ ટંકણખાર તથા એક આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તે દરોજ ચોપડવું.

અથવા—કપુર, ફટકડી, ગંધક, તથા કાથો એ ચારે સરખે ભાગે લેઈ લીંબુના રસમાં મેળવી તે ચોપડવું.

અથવા—એરડીના બી, એળાઓ, તથા સાજીઆર એ ત્રણે સરખે ભાગે લેઈ લીંબુના રસમાં મેળવી તે ચોપડવું, અથવા મુડદારસીંગને ગુલાબજળમાં ઘસીને તે ચોપડવું. દરાઝવાળા આબ્જરીએ અવાર નવાર રૂબાઈનો ગુલાબ લેવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો કપજેટ, વાવડીંગ, કુમાડીયાના બી, સીંધવખાર, સરસવ, એ સરવ ખરાબર લેઈ એને ખટાસમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો, અથવા ધરો, હરડેની છાલ, સીંધવખાર, કુમાડીઆના બી, કરેણની છાલ, એ સરવ ખરાબર લીધા પછી એને કાંજમાં અથવા છાસમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

અથવા—ખાખરાનો પીતપાપડો, મગ, અમરવેલ, કમળકાકડીનાં મીઠા એ સરવ ખરાબર લેઈ ગાયત્રી છાસમાં ખારીક વાટી તેનો લેપ કરવો.

કમર ઉપર થતો એક જાતની કીડ.

હરપીસ ઓર સીનગલ્સ—Herpes or shingles.)

નીશાની—પરથમ કમરની આમડી સુજીને રાતી થાયછે. અને તે ઉપર બલીસ્ટરના જેવા છાગલાઓ ગોળ પડેલા જણાયછે. તેમાં કીડ ધણી લાગેછે અને બળતરા બળેછે. આ છાગલાઓમાંથી પ્રથમ પાણી જેવા પ્રવાહી પદારથ નીકળેછે અને તે ધીમે ધીમે જડો થતો જાયછે. અને છેલ્લે તે સુકાઈને છાગલાની જગાએ પોપડો બંધાયછે. આ દરેક કોઈ વખત કમર ઉપરાંત સ્ત્રીના છુપા ભાગોઉપર તથા હાથો ઉપર પણ થાયછે.

ઉપાય—સીડલીજ પાઉડરનો અથવા એપસેમ સાફનો અથવા સુનામખનો એક ગુલાબ આપવો. તથા ૮ આંઉસ સુગરલેડનું પાણી અને ૧૧ આંઉસ રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનાં કટકો ભાળી દરદ વાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને તે રાત દાહાડો બીનેલોજ રાખવો.

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં હુગડાંનો કટકો મોળી તે ઉપર મુકવો.

ટુંકણખાર	...	...	દરામ ૨
દીચર ઓપી	...	...	દરામ ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૮

અથવા ઓઈન્ટમેન્ટ ઓફ ઝીંકની પટ્ટી બનાવી તે દરરોજ મુકવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો, કુમાડીઆના ખી, ખાવચો, સરસવ, તલ, કોરટ, બંને હળદર, નાગરમોથ એ સરવ બરાબર લેઈ એને છાસમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

ખીલ.

(પીમપલ્સ—Pimples.)

નીશાની—ખીલ ઘણું કરી નાક, ગાલ, કપાળ, અને ચેરાનીજ નજદીકના ભાગમાં થાયછે. ખીલના દાણા તીણા લાલ અણીદાર અને સખત હોયછે. એ ઘણું કરી પાકતા નથી પણ દાખવાથી તેમાંથી સખત પડેનો ખીઆ નીકળેછે. વખતે ખીલ એક વાર યથા પછી, થોડી મુદતમાં પોતાની મેળે જતા રહેછે. પણ ઘણી વખત થોડા ખીલ સારા થયા પછી પાછા ખીલ થાયછે. ખીલ જીનાં થાયછે તારે તેની હેઠળની આમડી જડી થાયછે અને તે દાખવાથી ઘણી કઠણ લાગેછે. ખીલથી કીડ લાગેછે. દુખાવો થાયછે. અને ચેરાની ખુબ સુરતી જતી રહેછે.

સખખ—લોહીના ગ્લેસથી આ રોગ જીવાનોમાં ઘણો થાયછે. ઘણી ગરમ વસ્તુ તથા દારૂ પીધાથી, ઘણી ચંડી ચોળ વાપરવાથી, હાથ રસની ખરાબ ટેવથી, ઘણો સ્ત્રી સંભોગ કરવાથી, અજીણું ચવાથી, કસરત નહી કરતાં એક જગાએ બેસી રહેવાથી, અને ઝાડો કપ્પજ રહેવાથી આ રોગ થાયછે.

ઉપાય—ઉપર કહેલાં જે કારણો માલમ પડે તે દૂર કરવાં, આજીરની સાદા અને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. દારૂ, છાસ, ખટાસ, મસાલો વીગેરે એવી ગરમ ચીજની પરજ રખાવવી. નાઈચોઈ આમડી

દરોજ સાફ રાખવી. ઝાડો કપ્પળ હોય તો, સીડલીન પાઉડરનો અથવા એપસંમ સાલ્ટનો અથવા એરંડીયા તેલનો ગુલાબ આપવો.

એ પરમાણે ગુલાબો આપી ઝાડો સાફ લાવી, ટંકણુપ્પાર અથવા નયસાગર તોલો વા લેઈ તેને ત્રણ તોલા ગુલાબ જળમાં મેળવી તે દાહાડામાં બે વાર ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા લાઈકર આમોનીઆ એસોટ્રીસ દરામ ચાર અને ગુલાબ જળ આંઉસ ત્રણ સાથે મેળવી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા ચાર તોલા અંચુરીના સરકામાં બે તોલા મધ નાખી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા એક તોલો કડવી બદામનાં બીજ લેઈ તેને છોલી પાંચ તોલા ગુલાબ જળમાં સારી પેઠે ઘુંટી તેને ઝીણા લુગડાથી ગાળી તે ખીલ ઉપર દાહાડામાં બે વાર ચોપડવું.

૧૦ થી ૧૫ ગરેન ગંધકના ડુલ દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર ફાંકવાં થોડા કપુરને આલકોલમાં મેળવી જ્યાં સુધી અગન બળે ત્યાંસુધી તે દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર ખીલ ઉપર લગાડવો. અને તે થોડા દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવું, મોલક આવ રોઝ ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે ચોપડવી.

ટંકણુપ્પાર ... ગરેન ૧૫

સાકર ... દરામ ૧૧

લોંબુનો રસ ... આંઉસ ૧

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે ખીલ ઉપર ચોપડવી.

હાઈડ્રો કલોરીક એસીડ ... દરામ ૧

રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન. આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૮

અથવા—૧ આંઉસ ગુલાબનાં ડુલ તથા ૨૦ આંઉસ ગરમ પાણી એ બંનેને ઉકાળી આસરે દસ આંઉસ જીરુ રહે કે તેમાં ત્રીસ ગરેન એસીડ સીટ્રીક પીગળાવી પછી તે સઘળાંને ગાળી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું.

મીઠું તેલ અથવા સેસેડુ તેલ તથા ચુનાનું પાણી એ બંનેને સરખા ભાગે મેળવી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું.

મીઠા તેલમાં અથવા સેસેડના તેલમાં થોડાં ટીપાં સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીકના નાખી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે ગરમ કરી તે ચોપડવી.

મલાઈ	...	...	આંઉસ ૧
ફટકડી	...	...	આંઉસ ૦૧
ખાંડ	...	...	દરામ ૧
લીંબુનો રસ	...	...	આંઉસ ૧
અથવા ખાંડી	...	...	આંઉસ ૧
અથવા કોલનવોટર	...	...	આંઉસ ૧
તાજુ મધ	...	...	આંઉસ ૮

કોલનવોટર અથવા સ્પીરીટ આવ વાનનામાં થોડાં ટીપાં ઓછા આવ રોઝમેરીનાં નાખી તે ખીલ ઉપર ચોપડવાં.

૧૦ ગરેન કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ તથા ૧૦ ગરેન ગંધકના કુલ એ બંનેને મેળવી દાહાડામાં ત્રણ વાર ફાકવાં અને તે થોડા દાહાડા ચાલુ રાખવાં.

પેહેલાં લોહી સુધારવાને વાસ્તે સારસાપરીલા પાવું અને પછી ઉપલા ઉપાયો કરવા.

ખીલ અણીદાર હોય અને તેના ઉપર સંકેત પડે જેવું જણાય તો ખીલને દાખી કાઢી અંદરથી બીઓ કાઢી નાખવો, જો ખીલ સકત ગાંઠ જેવા લાગે અને તેની નીચેની ચામડી કઠણ લાગે તો તેની ઉપર ઓઇન્ટ આવ આઇઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ જરા જરા લગાડવું, અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૧૨
લાઇકર પોટાસા	...	ટીપાં ૪૫
ટીચર આવ હાઇડ્રોસીઆમસ	...	દરામ ૧
બારકમો ઉકાળો	...	આંઉસ ૩

કદાપી ખીલ સાથે દસતાંનની હરકત હોય તો પેહેલાં તેમો ઉપાય કરવો. જેથી ખીલ તેની મજે મઠી જશે, જો થણા સ્ત્રીસંભાગ કરવાથી નબળા માણસને ખીલ થાય તો નીચે લખેલી દવાઓમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

એસીડનાઇટરીક ડીલુટ ... ટીપાં ૪૫
કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના.દરામ ૧
બારકનો ઉકાળો ... આંઉસ ૩

અથવા ચાંદીના આબરથી ખીલ થયા હોય તો નીચે લખેલી દવા-
માંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

ડોનોવેનસ સોલ્યુશન ... ટીપાં ૩૦

કમપાઉન્ડ ડીકાકસન આવ સારસાપરીલા... આંઉસ ૩

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

કેસર, નાગકેસર, ઉપજોટ, રતાંજળી, રાળ, એ સરવ બરાબર લઈ
ખારોક વાટી સુખડના તેલમાં મેળવી ખીલ ઉપર લેપ કરવો.

આંટણ.

(કોરનસ ઓર બનીઅન્સ—Corns or Bunions).

સખત તંગ જોડા અથવા ખુટ પેહેરવાથી પગે ડંખ પડે છે, અને
તે ઉપર આંટણ થાય છે.

ઉપાય—જોડા અથવા ખુટ ઢીલાં પેહેરવાં, અને જો ઘણું દરદ થાય
તો એકથી બે જગો આંટણ ઉપર મુકવી, ગરમ સેક કરવો, અને અ-
જસાની પોલટીસ મુકવી.

આંટણ ઘણી દુખતી ન હોય તો જગો મુકવાની જરૂર નથી, વાસ્તે
૧ દરામ આઇઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ, એક આંઉસ ચરબીનો મ-
લમ એ બંનેને મેળવીને તે અથવા ટીચર આવ આઇઓડાઇડન આંટણ
ઉપર લગાડવું.

અથવા—નવસાગરનું જલદ અને ઘાડુ પાણી તેમાં લુગડું બાળી
આંટણ ઉપર મુકવું, અને તે બીનેલુંજ રાખવું.

આંટણવાળો પગ આસરે ૨૦ મીનીટ સુધી ગરમ પાણીમાં બાળી
રાખવો, અને પછી ધારવાળી છરીથી આંટણને કાપી કાઢી તે ઉપર કમ-
પાઉન્ડ ગાલમેનંમ પલાસતરને પાતળા ચાંમડા ઉપર ચોપડી તેની આગળી
કરી તે પંદર દાહાડા સુધી દરરોજ મુકા કરવી.

ત્યાર પછી પાછો આંટણવાળો પગ ગરમ પાણીમાં બોળી આંટણને ફરીથી કાપી કાઢવું, અને બીજી પલાસતર મુકવું, આ પરમાણે આંટણ સાફ થઈ જાય ત્યાંસુધી કરા કરવું.

ઉપર પરમાણે પગ ગરમ પાણીમાં બોળી આંટણ કાપ્યા પછી તે ઉપર લ્યુનરકાસટીક લગાડવું અથવા નાઈટ્રીકઆસીડનાં ટીપાં તે ઉપર થોડાં મુકવાં અથવા કાસટીક પોટાસ લગાડવું.

અથવા—એક આંઉસ બાઈકારબોનેટ આવ સોડાને અડધો આંઉસ ચરબીમાં મેળવી તેની આગળી બનાવી તે આંટણ ઉપર મુકવી અને આંટણની કંર બેથી ત્રણ દહાડે કાપતા રહેવું.

અથવા—આંટણ કાપ્યા પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે ખીંછા વતી લગાડવી.

ટોચર આવ આઈઓડાઈન ... દરામ ૪

આઈઓડાઈડ આવ આવરન ... દરામ ૧

સોલ્યુશન આવ ક્લોરાઈડ આવ એન્ટીમોની. દરામ ૪

બાળેલું મીઠું તેલ દર રાત્રે આંટણ ઉપર ચોપડવું. અથવા ચાર દરામ ગમ એમોનીએક તથા ચાર દરામ મીણ એ બંનેને તાવી તેમાં ૦૦ દરામ મોરચુધુ નાખી તે સઘળાને સારીપે મેળવી તેની ચામડા ઉપર પટી બનાવી તે આંટણ ઉપર મુકવી, આંટણને કાપી કાઢી તે ઉપર ક્લોરાઈડ આવ ઝીંક લગાડવું.

માથાની હિંદરી.

(ફેવસ—Favus)

નીશાની—પેહેલાં પીળા રંગના ઝીણા ડાગો અથવા છાંટો માથા ઉપર દેખાય છે અને કોઈ વેળા તેઓ સઘળા સાથે મળી જઈ લોંદા અથવા જીમખાં થઈ જાય છે. અને તેનાં પોપડા બંધાય છે. અને કોઈ વખત તે છુટા છુટા દેખાય છે. આ પોપડાની નીચે અથવા પાસે પડના ભરેલા મોટા દાણાઓ જણાય છે. અને આ દાણાઓમાંથી ઓકણું પર તથા પાણી વહે છે, તેથી બાલ વળગી જાય છે, અને પછી બાલ

ખરી પડે છે. આનો ઉપાય જલદી ન કર્યો હોય તો તે આખા માથા ઉપર પથરાઈ જાય છે અને ખાલ ખરી જવાથી આખું માથું સફેદ થઈ ગએલું જણાય છે. આખર પોપડાઓની નીચે આંદાં પડી તેમાં ઝીણા જીવડા પડે છે. આ રોગ ઘણું કરી બાળકને માથું ખરાબર સાફ નહીં રાખવાથી થાય છે. આ રોગ ચેપી છે, તેનો ચેપ બીજાના માથાને લાગે તો બીજાને થાય છે.

ઉપાય.—માથાના થોડા ભાગમાં ઊંદરી જણાવ કે તરત માથાના ખાલ કતરાવી નાખવા, સવાર સાંજ માથાને સાબુના પાણીથી ધોવા કરવું અને ઊંદરી ઉપર સીટરીન્ટ ઓઇન્ટમેન્ટ દરરોજ લગાડવા. આ થોડા દહાડા લગાડવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલો મલમ દરરોજ લગાડવો.

કરીઓઝોટ.	...	...	ટીપાં ૬૦
વાહીટ પ્રીસીપીટ ઓઇન્ટમેન્ટ			આંજીસ ૧
સીમપલ ઓઇન્ટમેન્ટ	...		આંજીસ ૨

ઉપલા મલમથી ફાયદો ન થાય તો એરથ્રુ ગરેન ૧૫ ને ચાર આંડસ પાણીમાં પીગળાવી તેમાં લુગડું બોળી ઊંદરી ઉપર દરરોજ એક વાર મુકવું, અને પછી સેલેડ ઓઇલમાં અથવા ઓખા એરંડીઆમાં લુગડું બોળી તેના ઉપર મુકવું, એ પરમાણે બે ચાર દહાડા લગાડવાથી ઊંદરી ઉપરના પોપડા નીકળી જઈ લાલ જમીન દેખાય કે તેના ઉપર ઝીંક ઓઇન્ટમેન્ટ અથવા સીમલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી, જેથી તે રૂઝી સાફ થશે. જો પોપડા ઘણા હોય તો, પહેલાં અલશીની અથવા ઘર્જના લોટની પોલટીસ મુકવી.

ઉપર પ્રમાણે મલમો વીગરે ચોપડવાથી ફાયદો ન થાય તો, નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડું પલાળી તે ઉપર હમેશાં મુક્યા કરવું.

સલફ્યુરસ એસીડ.	...	આંજીસ ૧
ડીસટીલડ વાટર.	...	આંજીસ ૮

અથવા—ઝીણી હીમજી હરડે ધીમાં તળી તેનો બુક્રા કરી તે માથા ઉપર લગાડવો. અથવા નીચે લખેલો મલમ માથા ઉપર દરરોજ ચોપડવો.

કરીઓઝોટ	...	...	દરામ ૧
ગંધક,	...	...	દરામ ૧

સપરમેસીટીનો મનમ...	...	દરામ ૪
તારનો મલમ.	...	આંજિસ ૧

અથવા—તાર. ગલીસી રાહન, અને સ્પીરીટ આવ વાહન આ ત્રણે સરખે ભાગે થોડું થોડું મેળવી, પીછાવતી માથા ઉપર દરરોજ ચોપડવું. અથવા એસીટીક એસીડ માથા ઉપર દરરોજ ચોપડવું. અથવા નીચે લખેલા પાણીથી સવાર સાંજ માથાને દરરોજ ધોવું.

સલફેટ આવ પોટાસ	...	દરામ ૩
ધોળો સાબુ.	...	દરામ ૧૧
સ્પીરીટ આવ વાહન.	...	દરામ ૨
ચુનાનું પાણી.	...	આંજિસ ૭૧

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ સારી પેઠે મેળવી તે દરરોજ લગાડવી.

ગંધક	...	દરામ ૩
હાઇદ્રારેટરીએમોનીકલોરાઇડ	...	દરામ ૨
એસીડ કારબોલીક	...	દરામ ૧
સપરમેસીટી	...	આંજિસ ૧

અથવા—૧૦ ગરેન ઓક્ઝેલીક આસીડ એક આંજિસ પાણીમાં ભેળી તેમાં લુગડું પલાળી તે માથા ઉપર મુકવું.

(ચેતવણી—આ દવા ઝેરી છે વાસ્તે સંભાળથી વાપરવી).

ચળ ધણી થતી હોય તો, ૦૧ આંજિસ આઇઓડાઇન તથા એક આંજિસ હાઇડ્રેટ આવ ક્લોરલ એ બંનેને ખરેખરમાં વાટી તેમાં એક દરામ ચોખું એસીડ કારબોલીક નાંખી ગરમ કરી મેળવી આ મેળવણી જંદરી ઉપર દરરોજ લગાડવી.

અથવા—૦૧ આંજિસ હાઇપોસલફેટ આવ સોડા તથા ૭ આંજિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી જંદરી ઉપર મુકવો.

અથવા—એક આંજિસ સલ્ફ્યુરસ આસીડ તથા ચારથી ૭ આંજિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી જંદરી ઉપર દરરોજ મુકવો. ઉપર પ્રમાણે લગાવવાની દવા સાથે આંજિસની તનફુરેસ્તી સુધારવાની બહુ જરૂર છે. વાસ્તે એક મોટો ચમચો ભરી કાડલી વરઝાઇલ થોડા ફુલમાં નાંખી દહાડામાં એ વાર પાવું. અથવા ટીચર

ફેરી પરકલોરીડ ટીપાં ૪૫ ને ત્રણ આંદસ પાણીમાં નાંખી તેના ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા ૯ ગરેન કવીનાઈનની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવી અઢકી ગોળી દહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. ઉપલી પી-વાની દવા મોઠાને વાસ્તે છે મારે બાળકને તેની હિમરેના પરમાણુમાં આપવી. છાસ, મીઠું, મરચું અને ખટાશની પેરેજ રખાવવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

દેવદાર, ઉપલેટ, કાયફળ, કંપોલો, મણમીલ એ સરવ ખરાબર લઈ એરંડીઆ તેલમાં મળવી તેનો લેપ બંદરી ઉપર કરવો.

અથવા—કંકોડાનાં મુળ, ખીજડીનાં પાંત એ બંનેને સરખે ભાગે લઈ ગાયના દહીમાં બારીક વાટી તેનો લેપ કરવો.

અથવા—હાથીનો દાંત બાળી તેમાં રસબતી તેડલી મીલાવી બક-રોના દુધમાં વાટી તેનો લેપ કરવો.

ક્રીડ—ખુજલી.

(ઈચ ઓર સ્કેબીસ—Itch or Scabies.)

નીશાની—આ રોગમાં શરીરના ઉપર નાંખી ફણગી અથવા ફૂલી જેવા દાણા થાયછે. તેમાં એટલી તો ક્રીડ લાગેછે અને વવળાટ છુટેછે કે આભારી આખો દાડો ધવડીઆ કરેછે અને તે ટુંપી ટુંપીને લોહી કાઢેછે. વખતે ક્રીડની ફણગીમાંથી પાતળો પાણી જેવો પરવાહી નીકળેછે અને રસીવાળી ખુજલી કહેછે. પણ કેટલીક વખતે રસી તદ્દન નીકળતી નથી તેથી તે સુકી ખુજલીના નામથી ઓળખાયછે. પણ એ બંને એકજ રોગછે. આ રોગ ઘણું કરી હાથનાં આંગળાંની વચે તથા પગનાં આંગળાંની વચે કમર ઉપર અને જંગના કાતરા ઉપર વારે વારે થાયછે. પણ કેટલીક વખત મોઢા સોવાય શરીર ઉપરના સઘળા ભાગમાં ક્રીડની ફણગીઓ થાયછે.

સખખ—શરીરને ગલીચ રાખવાથી અને મેલાં લુગડાં પેરવાથી આ રોગ વધારે થાયછે. આ ચેપી રોગછે. એકની રસી બીજને લાગે તો તેને થાયછે. આ રોગ શરીરનું લોહી બીગડવાથી થાયછે એમ નથી

પણુ તે એક ચાંમડીનો રોગ છે ચાંમડીની અંદર એક જીવડા પેદા થાયછે તે અંદર કોતરેછે તેથી વવળાટ થાયછે.

ઉપાય—આબ્જરોના શરીરને દરરોજ વીલાતી સાબુ અને ગરમ પાણીથી સાફ રાખવું. ઘોઝેલાં લુગડાં ત્રીજી એથે દાડ બદલી પેરાવવાં. ઝાડો કબજ હોયતો નાચે લખેલી દવા પાઈ ઝાડો સાફ લાવવો.

એપસંમ સાલટ	...	દરામ ૪
માના (સોરખેસત)	...	દરામ ૨
સુતામખીની ચા	...	આંઊસ ૧૧

ઝાડો સાફ આવવા પછી ગંધકને. સક્લીડના તેલમાં અથવા મીઠા તેલમાં મેળવી તે જીડુ જીડુ ક્રીડ ઉપર ખુખ યોળી પચવવું. અથવા સલફર ઓક્સિજન દરરોજ ચોપડી પચાવવો. અથવા સુખડનુ તેલ થોડા દાડ ચોપડવું તેથી ફાયદો ન થાય તો. ૦૧ તોલા કપુરને સાલેડ અથવા મીઠા તેલમાં મેળવી તે ચોપડવું અથવા નાચે લખેલી દવામાં લુગડુ યોળી તે ઉપર ફેરવવું.

સલફુરેસ આસાડ	..	આંઊસ ૧
ડીસટીલડ વોટર	...	આંઊસ ૮

સલફુરેડ પોટાસ ૧ આંઊસ તથા ૭ ગેઆલન ગરમ પાણી તે બંનેને મેળવી તેથી દરરોજ શરીર ઘોવું અથવા ગંધકનો સાબુ (સલફર સોપ)થી હમેસાં નાવું. અથવા ગરમ પાણીમાં થોડો ગંધક નાખી તેથી નાવું. અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે ક્રીડવાળા બાગ ઉપર સ્વાર સાંજ ચોપડવી અને સ્વારે કારખોલીક સોપથી નાઈ નાખવું.

ગંધક	...	દરામ ૨
કારબોનેટ આવ પોટાસ	...	દરામ ૧
ચરબી	...	આંઊસ ૧

અથવા નાચે લખેલી દવાઓ મેળવીને ક્રીડવાળા બાગ ઉપર ચોપડવી અને પછી તે ઉપર ઓલીવ ઓઈલ ચોપડવું.

લાઇકર આમોનીઆ	...	દરામ ૧૧
કપુર	...	ગરેન ૩૦ (ત્રીસ)
આલકોહોલ	...	દરામ ૧૧
નીમક	...	આંઊસ ૦૧

પાણી

... આંબિસ ૨૦

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાને કટકો બોળા કીડવાળા ભાગ ઉપર ફેરવવો.

ચેતવણી—આ દવા ઝેરીછે વાસ્તે સંભાળથી વાપરવી.

ધોળો સોમન ... ગરેન ૧ (એક)

કારબોનેટ આવ પોટાસ... ગરેન ૧૫

લીનીમિન્ટ આવ સોપ ... દરામ ૨

પાણી ... આંબિસ ૩

ઉપર પરમાણે લગાવાની દવાઓની સાથે પીવાની દવાની ધણી જરૂરછે વાસ્તે ફલાવરસ આવ સલ્ફર તથા કરીમ આવ ટારટર દર એક, એકેક દરામ લઈ તેને સારી પડે મેળવી તેમાંથી ચાર પડીકાં કરી, તેમાંથી દાડામાં ત્રણવાર એકેક પડીકુ મધની સાથે ચટાડવું. આ રોગ ચેપીછે. વાસ્તે ઘરનાં જોટલાં માણસને તે થયો હોય તેઓની ભેગી દવા કરવી. એકને કરવાથી ફાયદો થતો નથી કારણ કે બીજાનો ચેપ લાગવાથી પાછી બીજ થાયછે. માતાને એ રોગ હોય અને તેથી તેના બાળકને થયો હોયતો પેટેલાં તેની માને ઉપાય કરવો. અને પછી બાળકનો કરવો. અથવા બંનેનો સાથે કરવો પણ તેટલા વખત સુધી તેની માતાનું દુધ બંધ કરી બીજા દુધની તજવીજ કરવી. દારૂ. મરચુ. ખટાસ વીગેરેની પરેજ રખાવવી.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

ઉપલેટ, તીખાં, આકડાના પાંતની રાખ એ સરવ ખરાબર લઈ ખારીક વાટી લીંબુના રસમાં મીલાવી ચોપડવું.

અથવા—ધમાસો, ઝેટકંટો, ઇંદરામણીના વેલા એ સરવ ખરાબર લઈ તેને પાણીમાં ઉકાળી તેથી નવરાવવું.

અથવા—મોરધુધ તથા ગંધક સરખે ભાગે લઈ ખાંડી તેને ધી ચોપડેલા લુગડા ઉપર નાખીતે લુગડાને સળગાવી તેનો ઝુલો પાડી તેમાં નેપાળાના દાણા પાંચ છ નાખી તે સરવને ઘુંટી ઉપર ચોપડવું.

શેવટ.

(નેટલ ઓર અરટીફરીયા—Nettle or Urticaria)

નીશાની—શરીરના ચામડી ઉપર ક્યારેક અથવા ક્યારેક કાતરો લાગવાથી જેમ ડીખાં ઉપડે છે અને તેમાં ઘણી ખરજ આવે છે તેમ આ દરદમાં પણ રાતાં અથવા ઉજળાં ડીખાં અથવા ઢીંમણા શરીર ઉપર નીકળી ઘણી અગત બને છે, કીડ લાગે છે. તથા વવળાટ થાય છે.

સમ્બન્ધ—આ રોગ મુખ્ય કરી નહારો અને વાશી ખોરાક ખાવાથી થાય છે. કેટલી એક વેળા જેવી કે બાહુસંમ આવ કોપેલા, પોટાસા ખરોમાહડ, ઠરપેનટાહન, હેનખેન, વીગેરે દવાઓ પીધાથી પણ આ રોગ થાય છે. વળી થાક લાગવાથી ડાંસ, માકડ, મોટી માંખો વીગેરેના ડુંખથી તેમજ હાંફા તેમજ સંધાવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—૫ ગરેન બહુપીલ રત્તિ સુતી વેળા ગળાવવી અને તેને બીજે દહાડે સહવારમાં સુનામખી તથા એપસંમસાલટનો એક જીલાખ આપવો. આ પરમાણે દર ત્રીજે દહાડે થોડા દહાડા જીલાખ આપવો તથા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ખોળી જ્યાં કીડ લાગતી હોય ત્યાં ફેરવવું.

ગલીસીરાહન ... ... આંઉસ ૧

એસ્ટ્રીડહાહડરોસીયાનીક ડીલુટ... દરામ ૧થી ૨

સુગરલેડનું પાણી ... આંઉસ ૬

નહારો ખોરાક ખાવાથી આ રોગ થયો હોય તો ઉલટી આવે એવી દવાઓ આપવી જેવી કે ૨૦ ગરેન એપીકાકયુના પાઉડર અથવા ૨૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક અથવા ૨ થી ૪ ચમચો નીમક પાણીમાં ડોવી પાવું. સારી પેટે ઉલટી થયા પછી ઝાડો સાફ લાવવા સીડલીજ પાઉડરનો જીલાખ આપવો. તથા સરકો અને પાણી મેળવી તે શરીરના ચામડી ઉપર લુગડાના કટકાથી ચોપડવું અને ગરમ પાણીમાં પગો ખોળવા.

આ રોગથી વધારે ધન યતી હોય તો મોટા ગરમ પાણીના વાસ-ણમાં ડુંટી સુધી ખેસાડવું તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેના ચાર પડીકાં કરી એકેકુ પડીકુ દહાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ફેંકાડવું. આ પડીકાં થોડા દહાડા સુધી આજ રાખવાં.

રૂપારબ પાઉડર	...	ગરેન ૨૦
સખનાઇટરેટઆવખીસમથ..		ગરેન ૨૦
કેલસાઇડમેગનેસીયા	...	ગરેન ૨૦
સુંકનો ભુકો	...	ગરેન ૧
જેનસીયનરેટનો ભુકો	...	ગરેન ૨૦

આ દરદ સાથે સંધીવા પણુ થયો હોયતો સંધીવાના મથાળા ની-
ચેની ખાખતમાં કોલચીકમની જે દવા પીવાની બતાવી છે તે પાવી.

હલદીની દવાથી હલદી ન થતી હોય તો ૧૦ મીનીમ ફાઉલસ
સોલ્યુસેન તથા સાડા ચાર આઉસ કરીયાતાનો ઉકાળો એ બંનેને મેળવી
પોણુ વાઇન ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

દરદી નખળા બાંધાનો હોય અને ડીખાં વારંમવાર થતાં હોય તો
નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગ કરી તે દહાડામાં ચાર
વાર પાવી અને તે થોડા દહાડા ચાલુ રાખવી.

કવીનાઇન ડીસલફસ	...	ગરેન ૬
નાઇટરો મ્યુરીઆટીકઆસીડ	...	મીનીમ ૮
ટીચરફરી પરકલોરીડ	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આઉસ ૬૧

કેટલી એક વખત છાણાની અથવા અડાયા છાણાની રાખ ડીખાં
ઉપર યોગવાયો જૈનનો ધાખળો? ઓઢવાથી તેમજ ગરમ પાણીમાં રાખ
નાખી તેમાં પગો યોગવાથી વખતે ઘણો ફાયદો થાયછે.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

અડસલીઓ પીતપાપડો, તીખાં, વરણાનું મુળ, કાળીપાટ એ સરવ
બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી રૂગ ભાર થંડા પાણીથી દરરોજ
ખવરાવવું.

અથવા—ઝેરી ગોદલી, સમદરફળ, કાયફળ, અજમોદ, કાળીપાટ,
એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી રૂગ ભાર લેઈ મધ તથા
પાણી સાથે દરરોજ પાવું.

અથવા—સુંક, તીખાં, સુરતીતમાકુ, ગોળ, એ સરવ બરાબર લેઈ
બારીક વાટી તેમાં પાણી નાખી ગરમ કરી શરીર ઉપર લેપ કરવો. તેના
ઉપર અડાયા છાણાની રાખ દાખી દેવી.

ચાંમડીનો ધસારો.

(અભ્રેજન—Abrasion)

ઉપાય—પડી જવાથી અથવા કંઈ ચોજ વાગવાથી ચાંમડી જો-
લાણી હોય તો તે ઉપર કચરો, ધુળ, અથવા રેતી ચોટી હોય તો ગરમ
પાણીથી ઘોંઘ નાખી તે ઉપર જ્યાં સુધી દરદ નરમ પડે ત્યાં સુધી રેકટી
કાઠડસીરીટ આવ વાહન અને પાણી, એ બંનેને મેળવી તે ઉપર રેડા
કરેવું અથવા લીન્ટનો કટકો તેમાં ભોળી તે ઉપર મુકી રાખવો.

અથવા—વરમ થયો હોય અને તેથી દરદ ઘણું થતુ હોય તો તે
ઉપર ધર્જીના લોટની પોલટીય અથવા સુગરલેડનું પાણી કરી તેમાં ઝીણું
લુગડુ ભોળી તે ઉપર મુકી રાખવું.

આળુ રાવવા સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી કરી મુકવી.

અથવા—ચાંમડી જોલાઈ હોય તો ગરમ પાણીથી ઘોંઘ ૧ દરમ
ટીચર આવ અરનીકા તથા અઢી આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી
તેમાં ઝીણા લુગડાનો કટકો ભોળી જોલાએલા ભાગની આસપાસ મુક-
વો. જો તે મેળવણી જલદ લાગે તો તેમાં થોડુ પાણી ઉમેરવું.

અથવા—કંઈ પણ ચોજ વાગવાથી ચાંમડી જોલાવાને બદલે તે
જગો કાળી થાય, સુજ આવે અને તેમાં ફુગાવો થાય તો સોજો ન
આવે એટલા વાસ્તે સુગરલેડનું પાણી અથવા સાદુ પાણી અને કોલન
વાટર એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ભોળી રાત અને દીવસ
તે ઉપર બીનલો મુકી રાખવો અથવા ટીચર આવ અરનીકા દહાડામાં
બે વાર ચોપડવું. ગરમ પાણીનો સેક કરવો. સરકો અને થંડુ પાણી એ
બંનેને મેળવી ચોપડવું.

અથવા ઘણું જોરમાં હોય અને તે ભાગ ઘણો કાળો થઈ ગયો
હોય તો જીલાબ આપવો. તથા રત્રિ સુતી વેળા ખસખસના પોસનો ગ-
રમ સેક કરવો અથવા બાફેલાં કેમોમાઇલ પુલને ફલાનલના લુગડામાં
લપેટી તે ઉપર બાંધવાં.

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ ભોળી તે મુકી
રાખવું.

રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ આપ વાઇન ...	આંગિસ ૦૧
નવસાગર ...	દરામ ૪
સુરોપ્પાર ...	દરામ ૪
પાણી ...	આંગિસ ૬

થોડુ માખણ અથવા આલ્ફા આઇલ હોલાએ ના ભાગ ઉપર થોડી થોડી મીનાટ બેથી ત્રણ કલાક સુધી સારી પેટે ચોપડવું. વખતે કંઈ ખાંડવાથી અથવા ખોદવાથી હાથે ફરફાલા યાચછે તેમજ ઘણી લાંબી મજલ કરવાથી પગે ફરફાલા યાચ છે. તો તેને સોઅ અથવા ટાંચણીથી ફાડી તેને ગરમ પાણીથી ધોવા કરવા તેમજ લાંબી મજલ કરતી વખતે પગને તાજુ તેલ ચોપડી ચાલવું બેથી ફરફાલા થશે નહિ.

હાથ ફાટવા વીશે.

(ચેપ્ડહેન્ડસ—Chapped Hands)

હાથો ધોઆ પછી સારી પેટે નહીં સુછવાથી તે ફાટ છે તો તે નીચેની મેળવણીમાંથી લુગડું બાળી તે ઉપર મુકી રાખવું.

ટંકણપાર ...	દરામ ૨
ગલીસીરાઇન. ...	આંગિસ ૦૧
પાણી ...	આંગિસ ૭૧

અથવા ૧ દરામ ટંકણ પાર તથા ૧ આંગિસ મધ એ બંનેને મેળવી હાથો ઉપર ચોપડવું.

અથવા ૦૧ દરામ કપુરનો ઝીણા ભુકો તથા ૧ આંગિસ સપરમેસીટીનો મલમ એ બંનેને મેળવી તે હાથો ઉપર ચોપડવું.

અથવા:—સપરમેસીટીનો મલમ. ...	આંગિસ ૧
ઘોળ મીણ. ૧ ...	આંગિસ ૪
આલીવ આઇલ ...	આંગિસ ૪

જે સઘળાને મેળવી તેને અખળતા પાણીના વાસણમાં મુકીને પી. ગળાવવું અને પીગળ્યા પછી ૧ આંગિસ મધ અને ૦૧ આંગિસ કપુરનો ભુકો મિદર નાખવો. તે થંડુ પડવા પછી તે સઘળાને હલાવી તેના ગોળા બનાવી તે હાથો ઉપર ચોળવા.

૪૭૮ ઘણી થંડી લાવાથી ચામડી ખડખડડી થવા નિશ્ચ.

અથવા ૧૧ આંજીસ કોકમનું તેલ તથા અડધો આંજીસ ધી એ બંનેને મેળવી તે હાથો ઉપર લગાડવું.

અથવા રાજ, લોખાન, ખોદાર, મીણ એ સરવ બરાબર લેઈ ખા-
રીક વાટી તેમાં દુલેલ તેલ ગરમ કરી તેમાં મીણ નાંખી એકરસ કરી
પછી હાથ ઉપર દરરોજ ચોપડવું.

ઘણી થંડી લાગવાથી ચામડી ખડખડડી

થવા વીશે.

(રફનેસ આવ સ્કીન ફ્રોમ સીવીઅરફોલ્ડ—Roughness
of skin from severe cold)

શીઆળાની મોસમમાં ઘણી ટાઢ ખાવાથી ચામડી ફાટી જાય છે,
તથા ખડખડડી થઈ જાય છે.

ઉપાય—નાચે લખેલી દવાઓ મેળવી સવાર સાંજ ચામડી ઉપર
ચોપડવી.

ખદામનું તેલ	...	...	આંજીસ ૩
ટંકણુખાર.	...	...	દરામ ૨
કાપરસ ખાલસમ	...	...	દરામ ૨
ગુલાબ જળ	...	...	આંજીસ ૩
નારંગીના ફલનું ગાળેલું પાણી.			આંજીસ ૪

અથવા—

મીઠી ખદામના ખી.	...	...	આંજીસ ૫
કડવી ખદામનાં ખી.	...	...	આંજીસ ૧
હજળો વીલાયતી સાબુ.	...	...	આંજીસ ૧૧
ખદામનું તેલ.	...	...	આંજીસ ૧૧
સપરમેસ્ટાટી.	...	...	આંજીસ ૨
ધોળ મીણ	...	...	આંજીસ ૧૧
ઓઇલ આવ લવંડર.	...	...	ટીપાં ૩૦

ચુલાખનું અતર. ... ટીપાં ૨૦
રેકટી ફાઇડસ્પીરીટ આવ વાઘન... આંઝિસ ૨૦
ચુલાખ જળ. ... આંઝિસ ૩૦

પરથમ બદામના બીને પાણીમાં ઉકાળી તેની ઉપરની છાલ કાઢી નાંખી પછી તેને સાબુ તથા ચુલાખના અતર સાથે ઘુંદી પછી બદામનું તેલ સપરમેસીટી અને ઘાણ મીણ એ સાથે મેળવી ચુલા ઉપર તાવવું, અને તેમાં ઉપલી મેળવણી મેળવી મલાઈ જવું ધારૂં કરી લુગડાવતી ચાળી બાકી રહેલી દવા તેમાં નાંખી તે ઉપર ચોપડવો.

ચણાનો લોટ શરીર ઉપર ચોળી હમેશાં નાહાવું.

લાંબાં દાડાની બીમારીથી શરીરની પછવાડેના ભાગમાં પડતાં ચાઠાં.

(બેડસોર્સ ઓર ગેંગ્રીન—Bed sores or Gangrene)

કેટલીક વખત ગ્યારે લાંબા દાડા સુધી કોઈ બીમારી ચાલુ રહે છે ત્યારે કમર, જંગ અથવા ખરડાની પાછળના ભાગમાં ચાઠાં અથવા સળો લાગુ પડે છે.

સમ્બન્ધ—લાંબા દાડાનાં તાવ અથવા એવી લાંબી બીમારીથી ૫-૨૫ પાંચમાં અતીશ્ચ નબળાઈ થવાથી અથવા બીજા કારણથી બીમાર મરતોને મરતો સુધ રહે છે ત્યારે ખરડાના કાંઠાના નીચલા ભાગ, જંગનાં હાડકાં, કોણી, ખંભા અને એડી ઉપર ઘણો ભાર લાગવાથી તથા તેઓ ઉપર જાયું દબાણ થવાથી તેઓની ચામડી સુજી આવે છે. તેઓમાં લોહી સારી રીતે ફરવું નથી તથા ચામડીનો રંગ રાતો ભુરો થાય છે. તે બાઓની ચઢતન થકતી જતી રહે છે, અને બીમારને કંઈ પણ દુખાવો જણાયા વીના તેઓ ઉપરની ચામડી ખરી જાય છે. અને જો તેના તરત ઉપાય નહીં કરવા હોય તો ઘણી નહારી જાતનાં ચાઠાં પડે છે અને માંસ તથા નસો ખવાઈ જઈને હાડકાં ખુલાં દેખાય છે. અને આખરે બીમાર શીખી શીખી મરણ પામે છે.

ઉપાય-લાંબા દાહાડાની બીમારીમાં એવાં ચાંદાં નહીં પડે તેને વાસ્તે પ્રથમથીજ સંભાળ રાખવી. જે જગો ઉપર વધારે દબાણ લાગતું હોય, ત્યાં નરમ નરમ ગદેલાં મુકવાં. બીજાનું ધણું સ્વછ રાખવું, એમ કરવા છતાં ચામડીના જે ભાગ ઉપર રતાસ દેખાય, અને તે સુજેલો દેખાય તે ભાગ ઉપર કોલોડીયમ પીંછાવતી ચોપડવું, અથવા સોપ પલાસતરે ચામડા ઉપર પટ્ટી કરી મુકવું. અથવા તે ભાગને રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ આવ વા-
ઈનથી ધોવો. અથવા નીચેની જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ભાળી જે જગોની ચામડી રાત્રી થઈ હોય ત્યાં મુકવું. જેથી ચાંદુ પડશે નહીં, અને ત્યારપછી તે ઉપર વાઓલેટ પાઉડર છાંટવો.

ખાંડી	...	...	ચમચી ૨
ટીંચર આવ અરેનીકા	...		મીનીમ ૩૦
પાણી	...	...	વાઇનગલાસ ૧

અથવા બરડાની ચામડીનાં છીછડાં નીકળાં હોય તો તે ઉપર કોલ-
સાની પોલટીસ બાંધવી જેથી તેઓ ખરી જશે. અને જે જગોએ રાતાં ચાંદાં રહે તે ઉપર સોમપલ ઓઇન્ટમેન્ટ અથવા ઝીંક ઓઇન્ટમેન્ટની આગળી મુકવી, અથવા પરથમ તે ભાગ ઉપર થોડા ગરેન આઇઓડો ફોરમ ભભરાવી તે ઉપર લીન્ટનો કટકો મુકવો.

આઇઓડોફોરમથી અગત બજેતો, તેને બદલે નીચે જણાવેલી દવાઓની આગળી બનાવવી.

ઓઇન્ટમેન્ટ આવ ઝીંક	...	દરામ ૪
પાઉડર આવ કેટીકુ	...	ગરેન ૨૦
અથવા એસીડ ટાનીક	...	ગરેન ૭
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૨

આભરીને શકતી આવે એવા ખોરાક આપવો. કારણ કે ખોરાક સીવાય દવા કાર કરી શકતી નથી.

સનેપાત અથવા પીતવીકારનો તાવ.

આ તાવ આંતરીઆ અથવા ઓધીયા તાવને મળતો છે પણ તે ઘણા જીરથી આવે છે, આંતરીને ઘણી અકળામણ થાય છે, જેમ ટાઢીઆ તાવમાં પરસેવો પડી તાવ ખીલકુલ જતો રહે છે તેમ આ તાવમાં ખીલકુલ જતો રેતો નથી પણ ઘણું કરી તે સવારને વખતે થોડો ઓછો થાય છે, પછી પાછો થોડા કલાક પછી તાવ જીરમાં ભરાઈ આવે છે. વળી ખીજે દીવસે સવારમાં થોડો મોજો પડે છે અને પાછો બરોબર વખતે ભરાઈ આવે છે. એ પરમાણે એક તાવ ઉપર ખીજે ચઢ ઉતર કરેલા કરે છે. કેટલીએક વખત દર ત્રીજે દાડે થોડો મોજો પડી પાછો ખીજે આવે છે અથવા દર ચોથે દાહાડે થોડો મોજો પડી તે ઉપર તાવ આવે છે. સનેપાત અથવા પીતવીકારના તાવની કેટલીએક જાતો છે, તેમાં પેહેલાં સાધારણ સનેપાતના તાવનું બ્યાન નીચે પરમાણે છે.

નીશાની—તાવ શરૂ થતી વેળા ટાઢ વાગે, શરીરમાં કંપારી છુટે, હાથપગ દુખે, અને કંપાય, બેચેની અને ઉતપાત થાય અને માથુ દુખે, પછી શરીર ઉનું થવા માંડે, અને જલદીથી ગરમ આતસ જેવું થાય, નાડી ઉતાવળી ચાલે, પાણીની તરસ ઘણી લાગે, જીભ સુકાવા માંડે તથા તે ઉપર સંકેત યશો બંધાય, પેશાબ થોડો અને લાલ રંગનો આવે, ઝાડો કબજ રહે, અને વખતે આંતરી ઊંઘમાં બબડે, આ તાવમાં ટાઢીઆ તાવ કરતાં જીભ ઉપર વધારે મેલ હોય છે. માથાનું દરદ વધારે જીરમાં હોય છે, પેશાબ ઘણો થોડો આવે છે, તથા ઝાડો કબજ રહે છે, એ પરમાણે થોડા કલાક તાવ રહ્યા પછી કપાળ ઉપર અને વખતે સઘળા શરીરમાં જરા પરસેવો છુટે છે. પછી તાવની સઘળી નીશાની થોડી નરમ પડે, પણ તાવ ખીલકુલ જતો ન રહે, પછી એ પરમાણે કેટલાક કલાક રહ્યા પછી તાવમાં વધારો થાય અને પાછો આગલે દાહાડે જે વખતે નરમ પડ્યો હોય તે વખતે પાછો થોડો નરમ પડે, આઠ દસ દાડા એ પરમાણે ગયા પછી તાવનું જીર વધતું જાય, નબળાઈ વધતી જાય, નાડી નબળી પડતી જાય, જીભ ઘણી સુકી અને ભુરા રંગની થાય, અને ખરાબ હાલતમાં કાળી થાય, જીભ ઉપર, હોઠ ઉપર, અને દાંત

ઉપર કાળો મેલ બંધાય, હાથ પગ ધુન્ને, તે ખીંદે, તથા ધીમે ધીમે લવારો બકારો કરે, તેને ઊંધ ન આપે, ખીંછાના ઉપરથી ઉઠવા જાય, અને તે બરાબર જવાબ આપે નહીં.

ન્યાય તાવમાં અડધી ખેભાંન અવસ્થામાં આજ્ઞરી પડી રહે, તે નાથી ખોલાય નહીં, પાંણી જેવી પાતળી વસ્તુ સુસકેલાધથી ગળી શકાય, જીભ ઘણી મુકી અને કઠણ થાય, નાડી ઘણી ઉતાવળી પણ નાંખી જાય, ચેરો કુમળાએલો લાગે, પીશાબ ન થાય ત્યારે આજ્ઞરીને સાર થવાની આશા થોડી રાખવી. એવી હાલતમાં ખેભાંની વધો પડી દસ બાર દાડાની માંદગી ભોગવી આજ્ઞરીનો અંત આવે છે. અથવા તાવ નરમ પડવા માંડે તેવામાં આજ્ઞરીનો નાડી જલદી નાંખી થતો જમ ખેમાલુમ થાય છે. આમડી ઘંડી પડી જતા આજ્ઞરી એકદમ મરણ પામે છે.

એથી ઉલટુ-જો અંગની ગરમી થોડી થોડી ઓછી થાય, ખીંદે તાવ આવે તે લાંબા વખત ન રહે, નાડીની ઉતાવળી ચાલ ધીમી પડતી જાય તો તે સારી નીશાંની સમજવી. એ પરમાણે ધીમે ધીમે તાવ નરમ પડી ખીલકુલ ઉતરી જાય છે.

એ તાવ રાત દાહડો જરી રહેવાથી શરીરને ઘણું નબળું કરી નાંખે છે. વળી કેટલીએક વખત ભિલ ઉપર તથા ખીંદ સ્પર્શના અગત્યના અવ-યવો ઉપર લોહીનો જોશ ચડે છે તેથી જીવમાં વધારો થાય છે. ઓકારી અને ઉછળો થાય છે. તથા દવા અથવા ખોરાક ટકી શકતો નથી, જેથી પાછો બાહાર નીકળી જાય છે. જેવડો તાવ તાડીઆ તાવથી વધારે જાય ભરેલો છે વાસ્તે તેની દવા કરતાં ઘણી સંભાળ રાખવી.

સમજ—આ તાવને પેદા કરનારી મુખ્યત્વે કરી માલેરીઆ જાતની ઝેરી હવા છે—

ઉપાય—આજ્ઞરીની આંખ ઉપર ઘણું અજવાળું પડતું હોય તો તેની આગળ પડદો અથવા ઓથ કરવી, તેની પાસે ઘોંઘાટ અને ગડ-બડ થવા દેવી નહીં. આજ્ઞરીને ચુપ પડી રહેવા દેવો. આજ્ઞરીને ખોલાવ ખોલાવ ન કરવો. ઓરડામાં હવા આવજવ સાર જારી બારણાં ખુ-લાં રાખવાં, આજ્ઞરીના માથા નીચે તર્કીઓ રાખવો, માથા ઉપર ઘણા

વાળ હોય તો કઠાવી નાંખવા, અને માથા ઉપર થંડુ પાણી મેલનવોટર, ગુલાબજળ, વીગરે ડંડા પાણીમાં માથા ઉપર લુગડુ પલાળી મુકવું. એથી માયાનું દરદ ઓછું ન થાય તો, નીચે લખેલા પાણીમાં લુગડુ બાળી માથા ઉપર મુકા કરવું.

નવસાગર ... દરામ ૧

રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ આંઉસ ૧

થંડુ પાણી ... આંઉસ ૫

તે ઉછાળો આવે અને ઉલટી ન થાય અને તાવ એક બે દાડાડાનો હોય તથા આંતરો લોહીઆર હોય તો પલવીસ એપીકાકયુના ગરેન ૧૫ થી ૨૦ મુઘા લેઈ ગરમ પાણીમાં મેળવી પાઈ દેવું. જેથી ઉલટી થઈ હોતરી સાફ થશે, ઝાડો કળજ હોય, જીભ ઉપર સફેદ થરો હોય, આંતરો નખજો ન હોય, અને તાવ એક બે દાડાડાનો હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ સાકરના સીરામાં મેળવી ચઠાડવી.

કેલોમલ ... ગરેન ૪

પલવીસજેલપ... ગરેન ૧૫

અથવા પરથમ કેલોમલ ગરેન ૪ થી ૫ એકલુ સાકરના સીરામાં ચઠાડવું અને ચારકલાક પછી નીચે લખેલી દવા સઘળી પાઈ દેવી.

એપસમસાઈટ ... દરામ ૬

સુનામખીની ચા ... આંઉસ ૨

પણ તાવ ઘણા દાડાડાનો હોય અથવા એક બે દાડાડા તાવથીજ આંતરો નખજો થઈ ગયો હોય તો, કેલોમલ અને જેલપનો સકત જુલાબ આપવો નહી પણ ઝાડો બંધ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ સઘળી પાઈ દેવી તેથી ઝાડો સાફ ન આવે તો ચાર કલાક પછી એ પરમાણું ફરીથી પાવું.

એપસમસાઈટ ... દરામ ૨

સીરખેસ્ટ (માંઉ) ... દરામ ૨૧

ટીચર આવ સેના ... દરામ ૨

સુનામખીની ચા ... આંઉસ ૧૧

અથવા—સીડલીજ પાઉડરનો જુલાબ આપી ઝાડો સાફ લાવી

તાવ નરમ પડવા સાથે નીચે લખેલી દવાઓમાંથી એક વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ	...	આંઉસ ૧૧
પોટાસા નાઈટ્રેસ	...	ગરેન ૧૫
વીનમ એનટીમોની	...	ટીપાં ૩૦
કેમફર પોટર	...	આંઉસ ૩
પાણી	...	આંઉસ ૧૧

ઉપલી દવા ન મળી શકે તો આનટીમોનીઅલ પાઉડર ગરેન ૩ થી ૪, દર ૩ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું અથવા નીચે લખેલી દવાની છો ગોળીઓ બનાવી દર ત્રણ કલાકે બે ગોળી થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

આનટી મોનીઅલ પાઉડર	...	ગરેન ૧૨
મોખો કપુર	...	ગરેન ૩
ગુલકંદ ગોળી વળાય એટલો.		

તાવનું જોર જો વખતે થોડું નરમ પડતું હોય ત્યારે નીચે લખેલી દવામાંથી જ્યાં સુધી બીજા આવતા તાવનું જોર વધે નહીં ત્યાં સુધી દર ત્રણ કલાકે એક વાઈન ગલાસ ભરી પાવું.

સલફેટ આવ કવીનાઈન	...	ગરેન ૧૨
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	.	ટીપાં ૧૫
પાણી	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવા તાવનું જોર વધવાનું શરૂ થાય કે તુરત અંધ કરવી. અડતા તાવમાં કદી પણ તે દવા પાવી નહીં. તાવનું જોર નરમ પડવા પછી થોડા વખતમાંજ એટલે ઉપલી દવાનો બીજો ખોરાક આપવાનો હોય તેની અંદર પાછો આવતો હોય તો તાવ નરમ પડે કે તુરત નીચે લખેલી દવા સંધળી પાઈ દેવી.

સલફેટ આવ કવીનાઈન	...	ગરેન ૬
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	ટીપાં ૧૦
પાણી	...	આંઉસ ૨

ઉપર પરમાણે છો ગરેન કવીનાઈન આપવાથી કાયદો ન થાય તો બીજે દાડે વધારે એટલે એક ખોરાકમાં ૧૦ ગરેન સુધી લેવું.

એ પરમાણે તાવ વધે ત્યારે પરસેવો લાવવાની દબ્બ આપવી અને તાવ નરમ પડે ત્યારે કવીનાઈનની દવા આપવી. કવીનાઈન બીજા તાવોમાં બીલકુલ અપાતું નથી પણ આ તાવમાં ઉપર કહ્યા પરમાણે આ પવાની હરકત નથી.

ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો કવીનાઈનના દર ખોરાકમાં એક અથવા બે દરામ એપસેમસાઈટ નાખવું.

જો તાવ વધારે દાડા રહે તેથી આબ્જરી નબળો થાય, જીભ ઉપર કાળો થરો બંધાય અને તે અતીસે સુકી લાગે, દાંત અને હોડ ઉપર મેલ થડે અને તે ઘણા મુકા રહે. ચામડી ઘણી સુકી અને ગરમ લાગે. નાડી ઘણીજ ઉતાવળી ચાલે પણ તે નાની હોય, અને આબ્જરીનિ બરાબર ભાન ન હોય તો સમજવું કે માલેરીઆની દવા તેના શરીરમાં બરાબર ફરી વળી છે. એવી વખતે તાવનું ઓછુ થવા પાછું તથા વધવા પાછું જણાતું નથી વાસતે એવે વખતે કવીનાઈન ૫ થી ૧૦ ગરેન સવારમાં તથા સાંજે આપવું, એથી તાવ નરમ પડશે, પરસેવો સારીપેઠે થશે. અને આબ્જરીનું ભાન પાછુ આવશે. એવે વખતે ઝાડો કબજ હોય તો સખત જ્યુલાબની દવા આપવી નહી પણ નીચે લખેલી દવા પાવી, જેથી ઝાડો સાફ આવશે.

કવીનાઈન	...	ગરેન ૪
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ મીનામ	...	૫
સીરબેસત	...	દરામ ૪ થી ૮
પાણી	...	આંઉસ ૧

પણ કદાચી નબળાઈને લીધે આબ્જરીથી દવા ગળી શકાતી ન હોય તો નીચે લખેલી દવાએને મોટી પીચકારીમાં ભરી તે ગુદામાં મારવી

ચોખ્ખુ ઝેરંડીયું	...	આંઉસ ૧
ટરપેનટાઈન	...	આંઉસ ૧
કાંજનું પાણી	...	આંઉસ ૧૦

જો નબળાઈ એટલી બધી હોય કે હોશીઆર હોવા છતાં આબ્જરી-યો બિલાઈ શકાય નહી, પાણી અથવા દવા વીગરે જે કાંઈ મોઢામાં લે તે બરાબર ગળી શકાય નહી, થોડુ પીએ અને થોડુ બહાર નીકળી જાય,

તેના હાથ ઉપાડ્યા કીધું હોય તો તેનાથી ઉપાડાય નહીં અથવા ઉપાડાય તો હુલા હોય તેમ પાછા ખીંચાના ઉપર પડી જાય અને નાડી ઘણી નાંની અને નખળી હોય તો એવી હાલતમાં સાગુચોખ્ખાની કાંજ સાથે એક લીકર ગલાસ પોરટ અથવા સેરીવાઇન નાંખી દર ત્રણ કલાકે પાવું. તથા દુધ ચમચો ચમચો મોઢામાં નાંખા કરવું. શરીરમાં તાવ હોય તો પણ એ પરમાણે પાવું. આંજરીને દવા અથવા ખોરાક આપતી વેળા ઉઠાડવા નહીં. પણ સુતાં સુતાં ચમચાથી પાવું અને તે તેની ગળવાની શક્તી પરમાણે મોઢામાં રેડવું, એકદમ રેડવું નહીં, આંજરી પેટમાં ઉતારે છે કે નહીં તેને વારતે તેની ઘાંટી તરફ નજર રાખવી જેથી માલમ પડશે. એક ચમચો ગળવા પછી ખીજી નાંખવી.

ઉપર આપેલું બ્યાન સાધારણ અથવા એકલા સનેપાતના તાવનું છે, પણ એ તાવ સાથે કેટલાએક અગત્યના અવયવો ઉપર લોહીનો જોસ થાય છે અને તેથી તે બાગોમાં વખતે વરમ પણ પેદા થાય છે, તેમાંના મુખ્ય નીચે પરમાણે છે.

૧. ભિજા ઉપર લોહીનો જોસ અને સનેપાત.
૨. હોજરી ઉપર લોહીનો જોસ અને ઉલટી.
૩. કલેજા ઉપર લોહીનો જોસ અને પીતવીકાર.
૪. ફેફસા ઉપર લોહીનો જોસ અને ખાંસી.

આ તાવમાં જ્યારે ઉપર આપેલી ચાર જાતની ખીમારીમાંની એકાદ ખીમારી થાય છે ત્યારે તેમાં કેટલી એક વધારે નીસાનીઓ જણાય છે તથા આ તાવનો ઉપાય આપેલ છે તેમાં ઉઠતી ખીમારી પરમાણે તકાવત કરવો પડે છે. વારતે એનું ટુંકામાં બ્યાન નીચે આપેલ છે.

૧ સનેપાતના તાવ સાથે ભેજા ઉપર લોહીનો જોસ—એવડો તાવ શરૂ થયા પછી જ્યારે તાવ આખો દાડો રહે, નાડી ઉતાવળી બરેલી અને સકત હોય, માથાનું દરદ ઘણું હોય, આંખના ડોળા લાલ થાય, આંજરી જોરમાં લવારો બકારો કરે તથા મસ્તી કરે, ખીંચાના ઉપરથી ઉઠીને નાસવા જાય. મારફાડ કરે અને અડધી અથવા પુરી બેસુધીમાં હોય ત્યારે માથા ઉપર લોહીનો જોસ થયો છે એમ સમજવું. આ નીશાનીને સનેપાતના નામથી આપણા લોકો ઓળખે છે, જ્યારે ભિજા ઉપર લોહીનો જોસ

થાય છે ત્યારે ઉપલી નીશાનીઓ આખો દહાડો જરૂરી રહે છે.

ઉપાય—આગળ લખેલો બેવડા તાવનો ઉપાય આ જાતના તાવને પણ લાગુ પડે છે પણ તેમાં કેટલોક ફેરફાર કરવો જોઈએ છે. જ્યારે ઉપર કહેલી નીશાની જણાય ત્યારે આજરૂની સકતી પરમાણુ ૧ થી ૩ ડાઘન જગો કપાળની બંને બાજુએ કાંતપટ્ટી આગળ મુકાયવી. જો આજરૂની નાડી નાંતી અને પોચા હોયતો એછી જગો મુકાયવી. પછી કેલોમલ ગ. રેન ૪ તથા જ્વેલપ પાઉડર ગરેન ૧૫, એ બંને મેળવી આકરના સીરામાં ચડાડવું અને માથા ઉપર ૧ ભાગ કોલન વાટર તથા ૩ ભાગ પાણી એમાં રૂમાલ બાળી માથા ઉપર મુકવું અને તેના ઉપર ઉપલુ પાણી અથવા ગુલાબજળ થોડે થોડે મુકાય નહીં તેમ રેડા કરવું. પણ રૂમાલ માથા ઉપરથી ઊંચક મેલ કરવો નહીં. જો નખળાઈ સાથે બેભાંતી અથવા બેહોસા હોયતો બાંચો ઉપર પલાસતર મુકવું (એમ પલાસટ કેથારીડીસ) અથવા બાંચો ઉપર અથવા માથાના બાલ બોડાવી તે ઉપર બલીસટરોંગ લીકવીડ લગાડવું જેથી ફેફસાઓ ઉઠી આવશે એટલે આજરૂ હુશીઆર થશે. પછી સકતી આવે એવી દવા આપવી.

કદાપી તાવ એક બે દાડાનો હોય, આજરૂ જોરાવર હોય, નાડી ઘણી ભરેલી હોય, આંખો ઘણી રાતી હોયતો બંને હાથે સંગરાહ મુકાયવી પણ આજરૂ નખળા બાંધાનો હોય અને નાડી નખળી અને પોચા હોયતો સંગરાહ કદી મુકાયવી નહીં. કારણ કે તેથી ઘણો ગેરફાયદો થાય છે.

૨. તાવ સાથે હોજરી ઉપર લોહીનો જોસ અને ઉલટી.

સાધારણ સનેપાતના તાવમાં થોડી આકારી ઘણી વખત આવે છે માટે તે ઉપરથી હોજરીમાં લોહીનો જોસ થયો છે એમ સમજવું નહીં. પણ જો આકારી ઘણી હોય, પીપડી ઉપર આંગળાવતી દાખવાથી દરદ અને કુખાવો લાગે. પેટમાં બેચેની અને ગભરાટ થાય તથા જીભ અણી આગળથી અથવા બેઠ બાજુએ લાલ હોયતો હોજરીમાં લોહીનો જોસ અથવા વરમ થયો છે એમ સમજવું. ફક્ત પીતના ઉછાળાથી પણ ઉલટી ઘણી આવે છે તેથી જોરાક અથવા ઓસડ પેટમાં રહી શકતું નથી અને તેમાં જીભના ઉપર પીળો થર હોય છે. વારં વાર ઉછાળો અને ઉલટી હોજરીમાં વરમ થવાથી અથવા લોહીનો જોસ થવાથી આવે છે કે પીતવી-

કારથી આવેછે તે ચોકસાઈથી ઉપર કહા પરમાણે તપાસવું.

ઉપાય—જ્યારે હોજરીમાં લોહીના જોસથી ઓકારી ઘણી હોય તથા થોડી દવા પણ ટકી શકે નહીં અને મોઢા નીચે જે ઉતરે તે પાછું નીકળી જાય ત્યારે સનેપાતના તાવના ઉપાયમાં આપેલા નુસકાઓ જેમાં વીનમ એન્ટીમોની તથા બીજામાં પચ્ચીસ એન્ટીમોની આવેછે તે કદી વાપરવાં નહીં કારણ કે તેથી ઉલટી વધારે થશે. જે પીપડી ઉપર અકરસાટ તથા દરદ ઘણું થતુ હોય, આજરી નખજો નહોય, નાડી ઘણી નાંની અને પો-ઓ ન હોય પણ ભરેલી અને કુવતવાળી હોય અને તાવ ઘણા દાડાનો ન હોયતો પેટની પીપડી ઉપર આજરીના કુવત પરમાણે ૧ થી ૩ ડગળ જજો મેલાવવી, પણ જે તાવ એક અડવાડીઆથી વધારે દાડાનો હોય, નાડી ઘણી નાંની અથવા બારીક હોય અને આજરીને નખજાઈ ઘણી થઈ હોયતો જજો મેલાવવી નહીં પણ પીપડી ઉપર ત્રણથી ચાર ઇંચ સમચારસ બલીશ્ટરના કાગળનાં કટકાં મુકવો. જે પીપડાંનું દરદ ઘણું ન હોય, અને ઓકારો અર્તાસે ન આવતી હોયતો પીપડી ઉપર રાઇનુ પલાસતર મુકવું, જેથી દરદ તથા ઓકારો નરમ પડશે. ઓકારો તથા તાવ ઓછો કરવા સાર નીચે લખેલી દવામાંથી એક વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ અથવા ઉલટી ઘણી હોયતો દર બે કલાકે પાવી.

સોડાબી કાર્બોનાસ ... ગરેન ૩૦

એસીડટારટરીક. ... ગરેન ૨૬

પાણી ... આંબિસ ૬

ઉપલી દવા ન હોય તો નીચેની દવા વાપરવી.

સાજુઆર ... ગરેન ૩૦

આટાં લીયુનો રસ... દરામ ૩

પાણી. ... આંબિસ ૬

પેટ કબજા હોય તો ઉપલી દવાને બદલે સીડલીજ પાઉડરનો જીલાખ આપવો.

ઓકારો નરમ પાડવા બરફના નાના કટકા કરી મોઢામાં મુ-સવા આપવા. તેમજ બરફનું પાણી થોડું થોડું પાવું. બરફ ન હોય તો સો-ડાવાટર એક લીકર ગલાસ દર એક અથવા બે કલાકે પાવું.

ઉપર પરમાણુ ઉપાયો કરવાથી ઓકારી તથા પીપડીનો દુખાવો નરમ પડે છે તાવ ઓછો થાય તે વળા નીચે લખેલી દવા પાઈ દેવી તથા ખીખી સઘળો ઉપાય સનેપાતના તાવનો કરવો.

સલફેટ આવ કવીનાંછન	...	ગરેન ૬
એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ.	...	ટીપાં ૧૦
પાણી	...	આંઈસ ૨

૩. સનેપાતના તાવ સાથે પીતવીકાર-આ તાવ આવવા પછી જો પેટની જમણી બાજુએ પાંસળા નીચે અંગનાંથી દાખી જોવાથી દુખારો માલુમ પડે તે ભાગમાં અકસાટ અને દરદ જણાય તથા જોરથી દમ લીધાથી અને ખાંસીઆવાથી દરદમાં વધારો લાગેતો એ નીશાંની ઉપરથી એમ ધારવું કે કલેજમાં લોહીનો જોસ અને વરમ થયો છે એ માટે આ-જરની નાડીનું જોર તપાસી ૦ા થી ૨ ડબ્બન જળો પેટ ઉપર દરદવા-જી જળો ઉપર ફરતી લગાડવી. અને ઝાડો સાફ લાવવા કેલોમલ ગરેન ૪ તથા જલપપાઉડર ગરેન ૧૫ એ બંનેને મેળવી સાકરના સીરામાં ચ-ટાડવું તથા એકલા સનેપાતના તાવમાં ખતાવેલા ઉપાયો કરવા.

આ તાવમાં પાંચ અથવા છ દહાડા પછી શરીર પીળુ થાયછે આ-ખની સફેતી પીળી થાય. પેસાખ પીળો આવે અને ટુંકામાં બધી કમળા-ની અસર જણાય. પણ જો તે સાથે પેટની જમણી બાજુનું ઉપર આ-આન કીધેલું દરદ અને દુખાવો ન હોય તો તે કમળો તાવના સાધારણ ઉપાય કરવાથી નરમ પડશે.

૪. સનેપાતના તાવ સાથે ફેફસામાં લોહીનો જોસ અને ખાંસી આ તાવમાં જો આજરની નખજો હોય તો વારેઘડીએ ફેફસામાં લોહીનો જોસ અને તેથી ફેફસાનો સોજો અથવા વરમ થાયછે. તાવની સઘળી નીશાની સાથે છાતીમાં દરદ થાય, અને ખાંસી થાય ત્યારે ફેફસા ઉપર લોહીનો જોસ થયો છે એમ સમજવું. તાવની શરૂઆતમાં જો છાતીના કોઈ ઓ-કસ ભાગ ઉપર દુખાવો માલુમ પડે અને આજરની નાડી ઘણી ન-ખજી ન હોય તો ૧થી ૨ ડબ્બન જળો દરદવાળા છાતીના ભાગ ઉપર મે-ળવી અને નીચે લખેલી દવાએને મેલવો તેમાંથી ચાર પડીકાં કરી એક

પડીકું દર ત્રણ કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું, અથવા સાકરના શીરામાં મેળવી ચટાડવું.

૨૧૨૨ એમેટીક . . . ગરેન ૧ (એક)

આનટીમોનીઅલ પાઉડર ગરેન ૧૨

આ દવા ખે ત્રણ દહાડા જરૂરી રાખવાથી ખાંસી અને તાવનું જોર નરમ પડશે. પણ જે વખતે બીજો તાવ ઉતરી જાય અને ફક્ત એક જ તાવ શરીરમાં રહે તે વખતે નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ખે અથવા ત્રણ કલાકે પાવી.

કવીનાઇન સલફસ.

... ગરેન ૯

એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ.

... મીનીમ ૧૨

પાણી

... ..

... આર્ગિસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ચાર પડીકાં કરી એક પડીકું દર ત્રણ કલાકે સાકરના શીરામાં મેળવી ચટાડવું, અને બીજો તાવ ચડવા માંડે કે કવીનાઇનની દવા બંધ કરવી અને પરસેવો લાવવાની દવા આપવી. અને પાછો બીજો દહાડે તાવ નરમ પડે કે પાછો હેઠલી દવા ઉપર લખવા પરમાણે પાવી.

સલફેટ આવ કવીનાઇન

.. ગરેન ૧૨

૨૧૨૨ એમેટીક.

...

... ગરેન ૧ (એક)

થોડા દહાડા થયા પછી જો છાત્રીનું દરદ બાકી રહે તો તે ઉપર બલીસ્ટરનું કાગળ ૩થી ૪ ઇંચ સમચોરસ મારવું. બાકીનો ઉપાય એકલા સનેપાતના તાવનો કરવો.

ખોરાક—ખીચડી, રોટલી, માંસ અને એવો બીજો નકર ખોરાક આપવો નહી. પણ હલકો ખોરાક કાંજુ જેવો આપવો. આપણા દેશમાં આ જાતના તાવમાં નખખાઈ જલદીથી થાય છે. વાસ્તે દુધ જેવો શકતીવાળો ખોરાક આપવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

પીપળીમુળના ગંઠોડા, કરીઆતુ, સુંઠ, એ સરવ બરાબર લઈ ખારીક વાટી તેમાંથી રસા બાર લેઈ પાણી શરૂ સવામાં ઉકાળી બાકી પાણી રૂ.૫ બાર રહે તારે ગાળી પાઈ દેવું.

અથવા—કાયફળ, એરંડાનુ મુળ, કાકડાસીંગી, લીંડીપીપર, એ સ-
રવ બરાબર લેઈ બારીક બાટી તેમાંથી રૂ.૧૧ બાર મધમાં નાખી ચટાડવું.

અથવા—ભારીંગ, કરીઆતુ, લીંબડાની અંતરછાલ, મોથ, કુંડુ,
વજ, સુંઠ, તીખાં, લીંડીપીપર, અરડુસો, નસોતર, રાસના, ધમસો,
કડવુ પટોળ, દેવદાર, હળદર, પાડળીનુ મુળ, ટીંબરીનુ મુળ, ખડખડા,
રામી, દારૂ હળદર, ગજો, અતીવખ, એરંડાનાં મુળ, ભારીંગણીનાં મુળ,
રીંગણીનાં મુળ, અંદરજવ, હરડાં, ખેડાં, આંમળાં, સઢકચુરો, અંદરામ-
ણીનુ મુળ, એ સરવ બરાબર લેઈ આખાં પાંખાં ખાંડી તેમાંથી રૂ.૧૧
બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર ૨૧ માં ઉકાળી બાકી
પાણી રૂ.૫ બાર રહે ત્યારે ગાળી પાઈ દેવું.

અથવા—ગજો, ગરમાજો, સુંઠ, વાવડીંગ, કરીઆતુ એ પાંચે સર-
એ ભાગે લેઈ તેમાંથી રૂ.૨ બાર લેઈ તેને પાણી શેર એકમાં ઉકાળી
બાકી પાણી રૂ.૭ બાર રહે ત્યારે ઉતારી પાઈ દેવું.

એકવીસ દહાડાનો તાવ.

આ તાવ જરૂરી તાવની માફક રાત દહાડો શરીરમાં રહેલો, તેમાં
આઠ દહાડા પછી ઘણું કરી શરીર ઉપર લાલ અથવા ગુલાબી દાણા
કુટી નીકળેછે તથા પાતળાં પેટ આવેછે. તેમાં નખખાઈ અને ગભરાટ
પેહેલેથી થાયછે. અને તે ઘણું કરી એકવીસ દહાડે નરમ પડેછે. તે ઉ-
પરથી તેને ઉપલું નામ આપવામાં આવ્યુંછે. આ તાવ મોટા માણસ
કરતાં બાળકને વધારે થાયછે.

નીશાની—આ તાવ આવે તેની અગાઉ ઘણા દહાડા સુધી આ-
જરૂરીને આળસ આવા કરે, બુખ બરાબર લાગે નહીં, ખેંચેની થાય, માથુ
જરા ફુપ્પા કરે. હાથ પગ ફુપ્પે, અને ચેહેરો ફીકો થતો જાય. પછી થોડી
ટાઠ વાય, શરીરમાં લખલખાં આવે, જરા જરા તાવ શરૂ થવા માંડે.
અને પછી શરીરમાં ભરેલો રહે. નાડી ઉતાવળી ચાલે પેસાળ થોડો
અને લાલ આવે. પાણીની તરસ બહુ લાગે. એ પરમાણે સાત આઠ દહા-
ડા સુધી તાવ જરૂરી રહેવા પછી ઝાડો પાતળો આવવા માંડે અને પછી
દાળના પાણી જેવાં પીળાં અને ગંધાતાં પેટ આવે, અને પેટમાં ફુપ્પાવો

અને અકરસાટ થાય. ધીમે ધીમે આંખરીની શક્તી ઓછી થાય, તેને ચાલવાનું જોર ન રહે, બીજાનામાં ધણો વખત પડી રહે, શરીરમાં તાવ રાત દાહાડો ભરેલો રહે. જીભ તપકીરીયા રંગની અને સુકી અથવા લાલ અને ચળકતી થાય, નાડી ઉતાવળી ચાલે અને તેના ઠણુકા વખતે ૬૦ હાય અને વખતે ૧૨૦ થી વધારે પણ હોય. આમડીમાંથી કોઈ વેળા પરસેવો છુટે તોપણ શરીર ગરમ રહે. હોઠ સુકા થાય અને તેમાં ચીરા પડે. માથામાં, કમરમાં તથા હાથ પગમાં બહુ દુખાવો થાય. આગળ કહા પરમાણે દાળના પાણી જેવા પીણા અને પાતળો બહુ ગંધાતો ઝાડો દાહાડામાં ધણી વખત આવે. પેટ ફૂલેલું રહે અને આંગળીએ ઠોક્યાથી ઢોલની પેઠે લાગે, પેડુની જમણી બાજુમાં દાબવાથી ગગડાટ થાય અને દુખારો લાગે. આસરે સાતથી ચઉદ દાહાડા તાવ આવવા પછી છાતી ઉપર અથવા પેટ ઉપર લાલ અથવા ગુલાબી અળાઈ જેવી અથવા મછરના ડાંબ જેવી છો થી ત્રીશ ફણુગી ડુટી નીકળે પણ તેના ઉપર હાથ લગાડવાથી અણીદાર લાગે નહીં. એ ડુલ્લી ઉપર આંગળાંનું દબાણ કીધાથી તે બિમાલુમ જેવી થાય. અને આંગળાં ઉચકી લાંબાથી પાછી નજરે પડે. એ ડુલ્લી જણાયા પછી એ અથવા ત્રણ દાહાડામાં તે જતી રહે અને બીજી નવી દેખાવા માંડે. આ ડુલ્લી આ તાવમાં સઘળી વેળા જણાતી નથી. પણ ગ્યાં ઉપર કહેલી નીશાની સાથે તે પણ દેખાય ત્યાં આ જાતના તાવને બીજા જરૂરી તાવથી ઓળખવાને બહુ મદદ મળેછે.

પછી જેમ આ દરદનું જોર વધતું જાય તેમ આંખરીની નબળાઈ વધતી જાય, આંખો દાહાડો ઘણું કરી પીક ઉપર ચતો સુઈ રહે. તેનો ચેહેરો સુસ્ત દેખાય, આંખની કીકી હમિશાં કરતાં મોટી થએલી લાગે. તેનો અવાજ ધીમો પડે, અથવા બેસી જાય, તે વાતચીત કવચીતજ કરે, કોઈ વાર લવારો બકારો કરે, તે આવવાનું માગે નહીં. પણ પાણી જેવી ચીજ જલદી પી જાય, નાડી ૧૨૦ થી વધારે ચાલે, હોઠ બીલકૂલ સુકા અને ચીરા પડેલા થાય. જીભ અતીસે લાલ, ચળકતી અને ચીરા પડેલી હોય. હોઠ, દાંત અને જીભ ઉપર કાળો મેલ બંધાય. પેટ ફૂલેલું ઢોલજેવું રહે અને ઝાડો આગળ કહા પરમાણે આવ્યા કરે, કોઈ વેળા ઝાડા વાટે દોહી પડે અને વખતે તેથી માઠા પરીણામો નીપજે. ધણી વખતે આંસી

પણ આ તાવ સાથે થાય. જે તાવનું જોર એટલામાં નરમ ન પડ્યુંતો, આજની આખો દાહાડો બબડ્યા કરે, જાણે કાનમાં વાત કરતો હોય, એમ લવારી કર્યા કરે, તેને શરીર આગળ ઝીણું જીવડાં ઉડતાં હોય એમ લાગે અને તેથી જાણે તે પકડવા જતો હોય એમ ખેભાનીમાં કર્યા કરે, એટલું વારંવાર ખેંચા કરે. વખતે નાક અને કાનને ચપટીયું ભર્યા કરે તે એટલે સુધી કે તેમાંથી લોહી નીકળે, વખતે બાલ ખેંચી કાઢે. પોતાની જોળે પણ આ બીમારીમાં બાલ ખરી પડેછે. ઉપલી સઘળી નીશાનીઓ આ બીમારીમાં બધી વેળા સાથે જણાતી નથી. કોઈ બીમારને લવારો સેજ થાયછે, અથવા થતો નથી. કોઈની જીભ બિનલીજ રહેછે, અને સુકી થતી નથી. કોઈને વખતે પેટ પાતળાં આવવાને બદલે ઝાડો કબજ રહેછે.

જે સાર થવાનું હોય તો એકવીસ દાહાડા પછી તાવનું જોર ધીમ ધીમે નરમ પડવા માંડે અને પરસેવો પડી શરીરની ગરમી ઓછી થાય છે. નાડીની ઉતાવળી ચાલ ધીમી પડેછે, અને એહેરો સારો થતો દેખાયછે. વખતે એક અડવાડીયામાં આ તાવ જતો રહેછે. અને વખતે ૨૦ થી ૩૦ દાહાડા સુધી જરૂરી રહેછે. તાવનું જોર નરમ પડવા પછી પણ આજની એકદમ સાજો થતો નથી, જ્યો તેના માખાપ ઘણી ફીકરમાં પડે છે. બીમારી ગયા પછી પણ ઘણા દાહાડા સુધી તે મુગો, એહેરો બેસી રહેછે, તેનાથી બોલાવું નથી. અથવા બોલો બોલે તે એટલા તો અધુરા અને ધીમર્યા કે સામા માણસને સમજ પડતી નથી, અને બોલવાનું જાણે આજની ભુલી ગયો હોય એમ દીસેછે. જેમ બાળક બોલવા શીખે છે તેમ તે પણ નવેસરથી બોલવા શીખેછે એમ લાગે.

ભય ભરેલી નીશાની.—આ તાવમાં કેટલીએક નીશાનીઓ જણાય તારે ભય રાખવો જોઈએ, જેમ નખનાઈ વધતી જાય, અને હોઠ તથા દાંત ઉપર કાળો થરો એકે તેમ આજનીની અવસ્થા ખરાબ થતી જાય છે એમ જાણવું. જે આજની પીઠ ઉપરજ સુધી રહે, નખનાઈને લીધે તેનાથી કોર વળાય નહી, અને ઘડી ઘડી બીજાનાને છેડે ઢળી આવ્યાં કરે, એ પણ ઘણી ખરાબ નીશાની છે, જે બીમારનો અવાજ ફેરવાઈ જાય, તેને ખરાબર સંભળાય નહી, તે તરેહવાર ચાળા કરે અને લુગડાં

તથા નાકને ચુંથા કરે. નાડી નખળી ખારીક હોય પણ ઘણી ઉતાવળી
આસે અને ઝાડો તથા પેસાળ બેસધીમાં આવે તો તે ખરાબ નીશાની
છે, અને એવા બીમારો કવચીતજ સારા થાય છે.

સમ્બ—એક જાતની ઝેરી હવા શરીરમાં પ્રવેશ થયાથી આ રોગ
પેદા થાય છે, અને એ ઝેરી હવા શરીરમાં ૧૪ દાહાડા સુધી સેવાયા પછી
તેની અસર જણાવા માંડે છે. જ્યાં ખાલી ફુવા, મોરી, ગટર, અને વાડા
ખુલા હોય ત્યાં આ રોગનો ફેલાવો વધારે થાય છે, તેમજ કોહાતી વનસ-
પતી અથવા બીજી વસ્તુઓ જે જગોમાં ઘણી હોય ત્યાં આ રોગનું ગેર
ઘણું વધી પડે છે, ટુકામાં દુરગંધ, અને ગલીઆઈ આ રોગને વધારે પટ્ટી
આપે છે. એવા બીમારની આસપાસ ઘણાં માંણસો એકઠાં થવાથી હવા
જલદી ખરાબ થાય છે, અને સાજા માણસને ત જલદીથી ઉડે છે, એ-
ટલા વારંતે તુરંગમાં, લશ્કરી કાંપમાં, શહેરની ઘણી ગીચ વસ્તીવાળા ભા-
ગોમાં અને નીશાણોમાં જ્યાં ઘણાં માંણસો એકઠાં થાય છે ત્યાં એ રોગ
ખુબ ફેલાવો પામે છે, અને એક માણસ ઉપરથી બીજાને જલદીથી પકડે છે.

ઉપાય—જેમ ટાઢીઆ અથવા સનેપાતના તાવને કવીનાંઈવથી એક
દમ અટકાવી શકાય છે, તેમ આ તાવમાં થતું નથી, બલકે આગળ
જણાવેલા તાવો ઉપર આ દવાની અમતકારીક અસર થાય છે, તેવી
એકવીસ દાહાડાના તાવ ઉપર થતી નથી. તે ઘણું કરી પોતાની મુદતે જાય
છે, પણ તેટલા વખત સુધી તાવથી થતું નુકશાન અને તેમ ઓછું થાય
અને તેનાથી થતી ખરાબી અટકે તથા નખળાઈ ન વધે એવા ઉપાયો
કરવા જોઈએ, પહેલાં આજરની મોટા હવાવાળા અને ખાલી ઓરડામાં
રાખવો, તેમાં કંઈ સામાન રાખવો નહીં, ઓરડાનાં ખારી ખારણાં, ખુલાં
રાખવાં, ઘણાં માંણસોએ આજરનીના ઓરડામાં બેસવું નહીં, આજરની
વાત કરાવવી નહીં, અને બને તેમ તેને ચુપ પડી રેવા દેવો, તેનાં લુગડાં
ઘોઘેલાં ઓખાં રાખવાં, પીસાળ અથવા ઝાડો આવે કે તુરત ઓરડાની
બાહાર લઈ જવો, ઓરડામાં મોરી હોય તો તેને ચુનો છાંટવો, બનતા સુધી
આજરની બીજામતમાં ચાળીસ વરસની ઉમરના માંણસને રાખવો,
કારણ કે તેને તે એથી રોગ અસર કરતો નથી.

આ તાવ સરે થયા પછી આજરની માથુ ઘણું ફુએ, ચેરો અને

આંખ થોડી ઘણી લાલ હોય, નાડી ભરેલી સકત અને થોડી ઉતાવળી હોય, આંખની લવારો કરે, અને શરીરની ગરમી બહુ હોય તો, આવણીયા આગળ અને કાનપટી ઉપર આંખનીની ઉમર અને શક્તી પરમાણે ૦૧ થી ૨ ડબ્બા જળો મેલાવવી, માથાના બાલ ખોડાવી નાખી તે ઉપર થંક પાણી વીગેરે મુકવું.

ઝાડો કપાળ હોય તો સકત જીલાખની દવા આપવી નહી પણ સી ડલીજ પાઉડરનો જીલાખ આપવો, એથી ઝાડો સાફ ન આવે તો ચાર કલાક પછી બીજો, એ પરમાણે ખોરાક આપવો, અથવા એજ દવામાં એપસંમસાદ દરામ બેથી ત્રણ મુઘી નાખીને પાવું, ઝાડો સાફ લાવવા પછી તાવનું જોર નરમ પાડવા સાર નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

લાઇકર આમોનીઆ એસીટેટીસ	...	દરામ ૧૨
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ ૧
એન્ટીમોનીઅલ વાઇન	...	મોનીમ ૩૦
કેમફરવોટર	...	આઉસ ૬

ઉપલી દવાથી મોળ આવે તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી, અને તે તાવ નરમ પડે ત્યાં સુધી પાવી.

સોડાનીકારબોનસ	...	ગરેન ૩૦
એસીડટારટ્રાઇક	...	ગરેન ૨૬
પાણી	...	આઉસ ૬

જો તાવ થોડો ઓછો ન થાય અને પરસેવો ન પડે તો રાતે સુતીવેળા એન્ટીમોનીઅલ પાઉડર ગરેન ૨ થી ૪ મુઘી સાકરના સ્ત્રામાં મેળવી ચઠાડવું.

તાવ ઘેટાં એકસ વખતે ચઢતર કરા કરે તો જે વેળા તાવ નરમ પડે તેવેળા નીચે લખેલી દવા મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર એ અથવા ત્રણ કલાકે તાવ નરમ પડે હોય તે દરમિયાનમાં પાવી, અને પાછો તાવ સર થાય એટલે ઉપર પરમાણે પરસેવો લાવવાની દવાઓ આપવી, અને પાછો તાવ નરમ પડે કે નીચેની દવા આપવી.

સલફેટ આવ કવીનાઇન ... ગરેન ૯

એસીડસલફ્યુરીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૨

પાણી ... આંઉસ ૬

પણ તાવ આવવા પછી સાત આઠ દાહાડામાં આંખની હાલત ફેરવાઈ જાય છે, માટે જ્યારે નાડી નખળી થાય જીભ ઉપર કાજો ધ્યા બુરો થશે બંધાય અને ચેરો લેવાએલો લાગે કે નીચે આપેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવું, અને એ દવા થોડા દાહાડા ભરી રાખવી.

એસીડનાઈટરો મ્યુરીઆઈકડીલુટ ... ટીપાં ૬૦

સલફેટ આવ ક્વીનાઈન ... ગરેન ૩

કેરેવેવાઈર અથવા પાણી ... આંઉસ ૨૧

સાકરનો સીરો ... આંઉસ ૦૧

અથવા—દાહાડામાં એક અથવા બે કરતાં વધારે વખત ઝાડો આવે અને તે પાતળો આવે તો તે બંધ કરવા સાર નીચેની દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એરોમટીક સલફ્યુરીક એસીડ ... ટીપાં ૬૦

ટીચર આવ ઓપીઅમ ... ટીપાં ૧૫ (પંદર)

પેપરમીટવોઈર ... આંઉસ ૩

ઉપલી દવાથી ઝાડો બંધ ન થાય અને ઘણો આવવાથી નખળાઈ વધે છે, એમ જણાય તો ટીચર આવ ઓપીઅમ ટીપાં ૧૫ ને ઠોકાણે ૨૫ પચવીસ સુધી નાખવાં, પણ જો એ દવાથી ઝાડો બંધ ન થાય અને ઉલટી આવ્યા કરે તો ઝાડો બંધ કરવા સાર નીચે લખેલી દવાની ચાર ગોળીઓ બનાવી તેમાંથી એક ગોળી દર ચાર કલાકને આંતરે પાણી સાથે ગળાવવી અને ઝાડો ઘણો આવે તો દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

મુગર આવ લેડ ... ગરેન ૬

અફીણ ... ગરેન ૧ (એક)

ગુલકંદ ... ગરેન ૬

ઝાડો બંધ કરવા ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે વાટી ઝીણા લુગડાથી ચાળી તેમાંથી ૧૨ પડીકાં દર એક ૨૦ ગરેનનાં બાંધવાં, અને એક પડીકું દાહાડામાં ત્રણ અથવા જરૂર પડે તો ચાર વાર પાણીમાં ઝેળવી પાવું.

કાથો	...	દરામ ૨
હીરાદખણ	...	દરામ ૧
તજ	...	ગરેન ૩૦
ભયકળ	...	ગરેન ૩૦

પેટ ફુલેલું હોય અને ઢોલ જેવું લાગે તથા તેમાં ફુખાવો અને દરેક થાય તો તે ઉપર ટરપેનટાઈન ઓપડી ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો.

જો ઓકારી થયા કરે તો પેટ ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી અને તે બંધ કરવા સાડ આઈકારમોનેટ આવ ઓડા ગરેન ૧૦ દર ત્રણ કલાકે પાણીમાં ભેળી પાવું.

તાવ થોડા દહાડા જરૂરી રહેવા પછી નખળાઈથી આંખરીને ઊંધ ન આવે તો ઊંધ લાવવા નીચેની દવા રાતે સુતીવેળા પાવી, પણ આ જરૂરી સુસ્ત અથવા બેસુધ હોય અને તેની આંખની કીકી નાંની થઈ ગઈ હોય ત્યારે તે ઊંધ લાવવાની દવા આપવી નહીં.

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ. ટીપાં ૨૦

પાણી ... ... આઉસ ૧

પણ નાડી નાનો થાય અને જીભ ઉપર કાળો થર બંધાય અને બીજી નખળાઈની નીશાની માલુમ પડે ત્યારે કુવત આવે એવી દવા તથા ખોરાક આપવો. જ્યાંસુધી જીભ સાફ અને ભિન્નલી ન થાય, નાડી અસલ પરમાણે ચાલે નહીં તથા તાવની સુધળી નીશાની જતી ન રહે, ત્યાંસુધી નકર ખોરાક આપવો નહીં. શકતી લાવવા સાડ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ જરૂરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

અને ખરાબર કુવત આવે ત્યાંસુધી એ દવા જરૂરી રાખવી.

એરોમેટીક સલફ્યુરીક એસીડ ... ટીપાં ૪૫

કમપાઉનડ ટીચર આવ સીનકોના. દરામ ૧૧

કરીયાતાની આ ... ... આઉસ ૩

આ તાવની કેટલીક નીશાની સનેપાતના તાવને મળતી આવે છે. પણ તાવ સાથે પાતળો દાળના પાણી જેવો અને ઘણાજ ખરાબ વાસ વાળો ગ્રાડો આવે. પેટ ફુલેલું ઢોલ જેવું હોય અને લાલ ગુલાબી ફુલીઓ ફુટી નીકળે ત્યારે તે તાવ સનેપાતનો નહીં પણ એકવીસ દહાડાનો તાવ સમજવો. પણ ઉપર કહેલો પાતળો ગ્રાડો અને ગુલાબી ફુલીઓ સમજી

વળા જણાતી નથી, સારે હુકમી નીશાનીઓથી આ તાવ ઓળખાય છે. એકવીસ દહાડાનો તાવ ધીમેથી થર થાય છે અને કેટલાએક દહાડા સુધી આંતરો નિસ્તી, આળસ, બેચેની વગેરે જણાયા પછી તાવ આવે છે. આંતરો ધાણું કરી પીઠ ઉપર ચતો પડી રહે છે. તેહશીયાર હોય તો પાણી ને ને વાતચીત કરવા ગમતું નથી. હાડ તથા જીભ ઘણી સુકી થાય છે. તથા નખખાઈ અને બેહરાપાણું જલદીથી આવે છે.

હમેશાંની કબજીયત—સદાનું બંધકોસ.

જ્યારે હમેશા ઝાડો ન આવે પણ એક બે અથવા વધુ દહાડાનો આંતરો નાખીને આવવાનો આવરો પડે અને તે ઘણો કડણ હોય તો તેને ઉપલા નામથી ઓળખાય છે. જો કે ઝાડો સંઘળાને ૨૪ કલાકમાં એકવાર આવે છે તો પણ કેટલા એક લોકોને એકથી વધારે દહાડાનો આંતરો નાખીને આવે છે અને તેથી તેઓને કોઈ રીતની અડચણ જણાતી નથી વાસ્તે એવે વખતે તેને રોગ ગણવામાં આવતો નથી પણ ઉપર કહા પરમાણે ઝાડો બંધ રહે અને જુખ ન લાગે, પેટમાં ભાર જણાય, આળસાઈ આવે અને આંતરોને બેચેની લાગે, ત્યારે તે રોગ સમજવો. એ લાંબા દહાડા ચાલવા પછી ધીમે ધીમે પેટમાં પવન પકડે, પેટ ફૂલી આવે અને તેથી વખતે મુંઝવેલજામાં, હરસ, આંખની નીકળવાનો રોગ, માથાનું દરદ, ફેર અને એકર, હીસકીરીયા અથવા લોહીનો નોસ સાયનાં બીજાં દરદો ઉતપન્ન થવાનો સમય બને છે. અથવા હોયતો વધારે થાય છે.

ઘણા માણસો એમ ધારણે કે આવી સાધારણ અને સરવેને જાણીતી બાબત વીંધે આટલું લંબાણ કરવાની કંઈ જરૂર નહીં હતી, વળી કબજીયત વીંધે કેને ખબર નથી.

સમજ—કેટલાએક વગર કારણે ફક્ત કોઠો સાફ કરવાની મતલબથી જીલાબ લે છે, કોઠને જો મહીને જીલાબ લેવા જોઈએ, કોઠને તેથી ઓછી મહીને અને કોઠને થોડે દહાડે જીલાબ લેવાની ટેવ હોય છે. એ પરમાણે ધડી ધડી જીલાબ લેવાની ખરાબ ટેવથી કબજીયતનું મુખ રોપાય છે. હરેક ભાગને કામ કરવા પછી આસાએસની જરૂર છે અને જો તેને ઘણી મનત પોચે છે તેમ વધારે વખત આસાએસ જોઈએ.

એ કુદરતી કાયદો છે. એજ પરમાણે ઘડી ઘડી જીલાખ લીધાથી આંતરડાંને તેના જોર કરતાં વધારે કામ કરવું પડેછે અને તેથી જીલાખ લીધાથી વધારે લાંબો વખત સુધી આંતરડાં સુસ્ત થાય છે, અને ઝાડો આવતો નથી. વારે ઘડીએ જીલાખ લેનારને જીલાખ લીધા પછી તરતતો હલકાસ જણાયછે. અને તેને તે વખતે ડીક લાગેછે. પણ થોડાજ વખતમાં પાછું પેટ કમજ થાયછે અને બેચેની લાગે છે તેથી તે પાછો જીલાખ લેછે. એ પરમાણે તેને જીલાખ લેવાનું બંધાણ પડી જાય છે. તેથી જો વખતે જીલાખ લે ત્યારે પેટ સાફ થાય છે અને પાછું થોડા વખતમાં કમજ થઈ જાયછે.

ઉપર કહેલાં કારણ શિવાય ઝાડે જવાની હાજત થઈ હોય તે રોકી રાખેછે તેથી વખત વીતા પછી હાજત જતી રહેછે અને તે દહાડે ઝાડો આવતો નથી. એ પરમાણે ઝાડો વારંવાર રોકી રાખવાથી, તેમજ આખો દહાડો ખેતીને આજસાહમાં કાઢવાથી અથવા બંધાયાર ઝોરડામાં હંમેશાં સુવાથી આ રોગ થાયછે. વળી જ્યારે પીત ખરાબર પેદા થતુ નથી અથવા આંતરડાના માંસના સાકા બહુ નબળા થાય ત્યારે પણ ઝાડો વખતસર આવતો નથી.

ઉપાય—આ રોગનો પેહેલો ઉપાય એછે કે વારંવાર જીલાખ લેવાની ટેવ હોય તે હળવે હળવે અને શકત જીલાખને બદલે હલકા હલકા જીલાખો લેઈ તે ખરાબ ટેવ છોડી દેતા વાસ્તે નીચે લખેલી સઘળી દવા ઝાડો કમજ થાય ત્યારે પાઈ દેવી.

એપસમસાહ્ય ... દરામ ૨

સીરખેસ્ત ... દરામ ૨૧

સુનામખીની આ ... આંદ્રસ ૨

અથવા—ગરમાણનો ગર તોલો ૧ ને બે ગલાસ પાણીમાં મોળી ગાળીને તેમાં સીરખેસ્ત તોલો ૧ નાખી સમગ્ર પાવું અને જો જરૂર જણાય તો એ પરમાણે બે ત્રણ દહાડા પાવું પણ એક દહાડો પીધાથી એકાદ ઝાડો સાફ આવેતો બીજો દહાડે પાવું નહિ. અથવા ઉપલી દવાને બદલે નીચે આપેલી દવાએને મળવી તેમાંથી બે ગોળાઓ ખનાવી તે રાતના સુતી થેળા બંને ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ રૂબારબપીલ	...	ગરેન ૩
બલુપીલ	...	ગરેન ૩
હારડ્ડસોપ	...	ગરેન ૧

ઉપલી ગોળી રાતે આપવા પછી સવારમાં ઝાડો ન થાય અને આ-
જરની ઐચની લાગે તો સવારમાં સીડલીજ પાઉડરનો જીલાખ આપવો.
અથવા મોખુ એરંડીયુ તેલ ૧ થી ૧૫ મમ્મો ભરી થોડા ગરમ પાણીમાં
નાખીને પાવું જેથી ઝાડો થશે, ફરીથી જ્યારે કબજીયત લાગે ત્યારે ઉપલી
કમપાઉન્ડ રૂબારબ વાળી ગોળીઓ રાતે ગળાવવી અને સવારમાં જરૂર
જણાયતો ઉપર લખવા પરમાણે સીડલીજ પાઉડર અથવા એરંડીયા તે-
લનો જીલાખ આપવો. જરૂર જણાય તો ઉપલી ગોળીઓ ચારપાંચ દાડા
રાતે રાતે ગળાવવી અને આંતરે આંતરે એરંડીયા તેલનો જી-
લાખ આપવો પણ એક બે વાર એ પરમાણે કરવાથી ઝાડો ખુલાસેથી
આવેતો ફરી જીલાખ આપવો નહિ. ખોરાક આપવા બાબત ઘણી ઓવેટ
રાખવી, કેમકે તેથી ઘણો ક્ષાયદો થાય છે. વાસ્તે દાળ, વાલ અને એવી
ખીજ વસ્તુઓ કે જેથી પેટ બંધ થાય તેવી વસ્તુઓ આપવી ખીલકુલ
બંધ કરવી. મોખાની વસ્તુ થોડી લેવી અથવા લેવી નહી પણ ધર્જની
વસ્તુ, ધર્જની ધુલી, ધર્જની રોટલી વગેરે પચે અને પચન ન પકડેતો તે આ-
પવું અને પચતુ દુધ આપવું. ઘણી ઉની આ અથવા કાફી પીધી નહી.
દારે ખીલકુલ લેવો નહિ. શરીરમાં નખઘાઈ ઘણી હોય તો ફીકો શરીવાઇન
આપવો. અને રાતે સુતી વેળા, તેમજ સવારમાં ઉઠતાં વખત એક
ટંબલર ભરી થંડુ પાણી પાવું. તેમજ દરરોજ ઓકસ વખતે ખુબી હવામાં
ફરવાની ટેવ રાખવી. દરરોજ વખતસર ઝાડે જવું. ઝાડે જતી વખતે
ઘણું કાંસવું નહિ.

ઉપર પરમાણે ઉપાય તથા તતખીરથી આરામ ન થાય અને
ઝાડાનો રંગ પીળો હોવાને બદલે સફેદ હોય તો એમ જાણવું કે પીત
બરાબર પેદા થતુ નથી તેથી બંધ રહેછે. વાસ્તે નીચે લખેલી દવામાંથી
બે ગોળીઓ ખનાવી રાતે ગળાવવી અને એ પરમાણે દર રાત્રે સુતી
વેળા ગળાવા કરવી.

કમપાઉન્ડ એકરૂકટ આવ કોલોસીય... ગરેન ૩

બહુપીલ ... ગરેન ૨

એકરૂકટઆવ ડાનડેલીયન ... ગરેન ૨

આજરી નમજો હોય તો ઉપલી ગોળાઓમાં કવીનાઇન ગરેન ૧થી ૨ નાખવું. ઝાડો સુકો આવે અને તેમાં પુરતો રસ ન હોય તો નીચે લ-
ખેલી દવામાંથી બે પડીકાં કરી એક સવારમાં અને એક સાંજે પાણી
સાથે ફકાડવું અને તે બે ચાર દાડા જરૂરી રાખવું.

પલગીસ એપીકાક્યુના ... ગરેન ૩

હઠડરાજીરીકમકરેટા ... ગરેન ૬

જો એથી ઝાડો નરમ ન આવે અને સકત મળ જોવા આવેતો એરં-
ડીયુતેલ આંઉસ ૧ થી ૨ ને એક નાની પીચકારીમાં ભરી ગુદામાં મારવું
અને તે બા કલાક ત્યાં રહેવા દેવું જેથી ઝાડો નરમ થઇને આવશે.
કોઈ કોઈ વાર થંડા પાણીની પીચકારી મારવી કે તેથી પણ આંતરડાને
કુવત મળે અને ઝાડો બંધ ન રહે, જો પેટમાં થોડો પવન પકડે અને પેટ
કુલેલુ લાગે તો એકલા ગરમ પાણીની અથવા ગરમ કાંજી શરૂ બાથી
લઇને એક આંઉસ એરંડીયા તેલમાં નાખી તેની મોટી પીચકારી ભરી
ગુદામાં મારવી.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

હાંમિજ, ગરમાળાનો ગ્રોળ, મીઠીઆવળ, સંચળ, નસોતર, એ સરવ
બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી રૂબા બાર ઉનાપાણી સાથે દરરોજ પાવું.

લાંબા દહાડાની બદહજમી—સદાનું અજરણ.

નીશાની—ધીમે ધીમે બુખ ઓછી થતી જાય, ખોરાક ખાવા ગમે
નહિ, ખાધા પછી પીપડી ઉપર બાર અથવા બોજ લાગે, અને ત્યાં અ-
કરસાટ તથા ફુખાવો થાય પેટ કુલેલું રહે અને વખતે ઢોલ જેવું થાય. ખાટા
અને ખરામ ઓડકાર આવે. છાતીમાં દાહ અને આગ બળે, અને ખાટા
પાણીના અથવા અંતના ઘસરકા આવે. માથુ વખતે ફુખા કરે. ઝાડો કબજ
રહે, જીભ ભલવાળી હોય, આળસ સાથે કામકાજમાં આત લાગે નહી અને
જીવ ઊદાસ રહે. એ પરમાણે ઘણા દહાડા ચાલવાથી ખોરાક ઘણો થોડો

અવાય, વખતે આધા પછી ઓકારી આવે, ભુખ મરી ગઈ હોય એમ અને સામુ જોવા ગમે નહિ અને અવાય તે પચે નહિ માથુ જરા ગરમ અને જરા જરામાં ફુખા કરે, અંગ તવાતુ જાય, ઊંધ બરાબર આવે નહી, આ જાનીના મનમાં તરેહવાર વહેમ અને ખ્યાલ આવે અને તેનો મીઠજ ઘણો તપેલો રહે. કેરલીક વખત એવું બને છે કે કોઈને અતીસે ભુખ લાગે અને આધા પછી પણ તે ભુખ્યો હોય એમ લાગે. એ પરમાણે જારી રહેવાથી વખતે બહુ શકત રોગ ઉઠે છે. જેવું કે કોઈ વેળા પેશાબમાં ખટાણ થાય અથવા અગત બળે અને ગુરદાના દરદથી ભારે ફુખાવો થાય. અથવા ગુરદાની રેતીનું દરદ અથવા પેશાબની પથરીનો આજર અથવા સંધીવા અથવા ગંડીયાવા વીગેરે દરદો ઊતપન થાય.

સમય—આ રોગને પેદા કરનાર કારણ મુખ્ય ખોરાક છે. ઘણો ખોરાક આધાથી અથવા ભારે ખોરાક લીધાથી અથવા મસાલાદાર અને ઘણા ધી અથવા તેલવાળાં પકવાંનો આધાથી. અથવા કાકડી, તરબુચ અને ઘણો મેવો વાપરવાથી અથવા અથાણા વીગેરે ખાટી ઓજ વાપરવાથી આ દરદ ઊતપન થાય છે. વખતસર ખોરાક લેવાની તથા ધી મે ધોમે ચાવીને ખાવાની ટેવ આપણા ઘણા લોકોમાં હોતી નથી, તેથી તેઓને આ ભુંડો મરજ વધારે થાય છે. ઘણા અપવાસ કરવાથી ભુખ મરી જાય છે અને પછી ખાય છે તે પચતુ નથી. જંથી આ રોગ પેદા થાય છે. ખોરાક ખાતા ખાતા અથવા આધા પછી તુરંત ઘણું પાણી પી પેટ ડસ કરવાથી અથવા તે ઉપર ઘણી ગરમ ચા પીવાથી, આ રોગ થાય છે. દારૂ તથા તમાકુ, તાડી, તપખીર, ભાંગ, અક્રીણ વીગેરે ઓળેનો માવરો રાખવાથી પણ આ રોગ ઉઠે છે. તેમજ આખો દાડો ખેસીને કાઢવાની ટેવ રાખવાથી. અથવા બંધ હવાના મકાનોમાં ખેસીને કામ કરવાથી. ધાસ્તી, દીલગીરી, બળાપો, વીગેરે કારણોથી અંતરણનો રોગ થાય છે. તેમજ લાંબો વખત સુઈ રેવાથી પણ બરાબર પચતુ નથી.

ઉપાય—ખોરાક ખાવામાં અંદાળો અને રીતસર ખાવો, ન પચે એવી વસ્તુઓ જેવી કે તરકારી, કડોળ, મેવો, ઘણું ધી. અને માંખણ, મીઠાઈ અથવા ખટાસ આજરીને આપવો નહી.

હમેસાંની કબજાઅતમાં ફુધ, સાગુ ઓખાની કાંઠ, રોટલી,

મમરા, ચા, કાફી, વીગિરે ઓળે હજમ થાય એવી આપવી.

ખોરાક લેવાનો વખત પણ ચોકસ રાખવો. રાતે ઘણું મોડેથી ખાવું નહીં દારૂ બીલકુલ વાપરવો નહીં અને બાચારીથી વાપરવો પડે તો જલદ દારૂમાં થોડું પાણી નાખીને વાપરવો. આવા રોગીને તપખીર સુંઘવાની અથવા તમાકુ પીવાની ટેવ હોયતો તે છોડી દેવી. તથા તમાકુ ચાવવાની ટેવ હોય તે પણ છોડી દેવી.

ઉપર પરમાણે તતખીસે રાખવાથી ઉપલો રોગ મટી જાયછે. તેમ છતાં જો ન આરામ થાય તો. નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

બારકની ચા	} એમાંની જે હા- જર હોય તે એક જાતની ચા આંઝેસ ૬
જેનસીઆનાની ચા	
કોલમની ચા	
કરીઆતાની ચા	

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ	} ટીપાં ૪૫
અથવા તે ન હોયતો	
એસીડ સલ્ફ્યુરીક ડીલુટ	

એથી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવાની ગોળીઓ ચાર ખનાવી તેમાંથી ૨ બપોરે અને બે સાંજે ખાણું ખાવા પેલાં ગળાયવો. એ પરમાણે થોડા દાડા ભરી રાખવી.

બાલુનાની ભુકી	...	ગરેન ૧૨
પીપરની ભુકી	...	ગરેન ૧૫
રૂબારબની ભુકી	...	ગરેન ૨

આ બીમારીમાં કેટલીએક નીસાની ઘણી જોરમાં થાયછે માટે જે જે નીશાનીઓ વધારે જોરમાં હોય તેનો ઉપાય નીચે આપવા પરમાણે કરવો.

ઉછાળો તથા ઓકારી—કોઈ વેળા ખાધા પછી તુરત થાયછે અને કોઈ વખતે થોડો વખત પછી ખાટું અથવા કડવું પડેછે. ઉછાળો તથા ઉછાટીને પેટેલી બસાડવી જોઈએ. તે વારતે તે થોડી હોયતો થોડો સોડાવાટર પાવો અથવા નીચે લખેલી દવા એક વાઇન ગલાસ ભરી દર બે અથવા ત્રણ કલાકે પાવી.

સોડાબીકારબોનસ	...	ગરેન ૩૦
એસોડ ટારટારીક	...	ગરેન ૨૬
પાણી	...	આર્બિસ ૬

જે પીપડી ઉપર અકરસાટ તથા દુખાવો હોય તો ત્યાં રાંધની પટી મારવી એથી આરામ ન થાય તો ટીચર ઓપીમાં લુગડાનો કટકો બોળી પીપડી ઉપર મુકવો. અથવા જરા અફીણનો કુંડો મોપડવો. ઓકારી એટલી બધી થાય કે ખોરાક લેતાંવાર બહાર નીકળી જાય, તો જે ભાગ દુધ અને એક ભાગ ચુનાનું પાણી ભેળી દાડામાં જે અથવા ત્રણ વાર પાવું અને ઉલટી નરમ પડે ત્યાં મુધી એજ ખોરાક ઉપર આનરની ને રાખવો.

પીપડી ઉપર દુખાવો અથવા દરદ—કોઈને ઘણી ભુખ લાગવાથી પણ એમ થાય છે. માટે લાંબો વખત ન ખાધાથી તે જણાય અને ખાધા પછી દુખાવો નરમ પડે ત્યારે ખોરાક ખાવામાં વખતની ઓકસા-હ રાખવી. કદાપી ખાધા પછી દરદ તરત શરૂ થાય તો ખીસમથીસખ નાઈટરેસ ગરેન ૭ થંડા પાણી સાથે કેટલાએક દાડા મુધી ફંકાડવું અગર ખાધાપછી તુરત દરદ થવાને બદલે ત્રણ અથવા ચાર કલાક પછી દરદ થાય અને ઘણો વખત જરૂરી રહે તો ગરમ ચાનો એક પ્યાલો પાવો. અને તેથી તકાવત ન જણાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારીપેટે મેળવી તેમાંથી ચાર પડીકાં કરી અકેક પડીકું સવારમાં તથા સાંજે સાકરના સોરામાં મેળવી ચટાડવું.

મીથુરીએટ આવ મોરફીઆ ... ગરેન ૧ (એક)

ખીસમથી સખનાઈટરેસ ... ગરેન ૩૦

અથવા દરદ જોરમાં થવાને બદલે પીપડી ઉપર ધીમુ ધીમુ દુખ્યા કરે તથા પેટમાં બાર જણાય, ખેંચેની લાગે ચુંચારો થાય, તથા ભુખ ન લાગે તો નીચે લખેલી દવાઓની જે ગોળીઓ બનાવી એક સવારમાં અને એક સાંજે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

ખીસમથી સખનાઈટરેસ ... ગરેન ૬

કુબારબ પાઉડર ... ગરેન ૨

એરોમેટીક પાઉડર ... ગરેન ૨

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હોપ ... ગરેન ૪

છાતી ઉપર ખટાણુ થાય અથવા પેટ અને છાતીનાં હાડકાં આગળ દાહ બળે અને જાણે હોજરીમાં દેવતાના અંગારા મેલ્યા હોય તેમ આજરીને ગરમી લાગે અથવા બળે, છાતીમાં ગભરાટ થાય. વખતે ઓડકાર સાથે ખાટા પાણીના ગચરકા આવે, અથવા યુંક જેવા પાતળા વગર સ્વાદનો પ્રવાહી નીકળવા પછી આજરીને આરામ જેવું લાગે, એવી નીશાંતી હોય ત્યારે ચુનાનું પાણી આંજીસ ૧ લેઈ થોડા દુધમાં નાંખી દરરોજ પાવું. મોઢામાં ફીકાસ બહુ આવે તથા છાતી ઉપર ફીકા પાણીના ગચરકા આવેતો કમપાંજીડ કાઢનો પાઉડર ગરેન પ(પાંચ)પાણી સાથે ફકાડવું, અને એ પ્રમાણે દહાડામાં બે વાર આપવું. અથવા ખટાણુ તથા દાહ બળે તે ઉપર નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ત્રણ પડીકાં કરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવાં. પાણી સાથે અથવા સોડાબોટરમાં પાવાં.

બીસમથી સખ નાખટરસ ... ગરેન ૨૦

કારબોનેટ આવ મેગનેશીઆ ... ગરેન ૩૦

ઉપલી દવાથી ખટાશ નરમ ન પડે અને મોઢામાં બહુ ખાટા પાણીના ગચરકા આવે તો સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક ટીપાં ૨૦ને એક ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું. અને જરૂર પડે તો દહાડામાં બેવાર એજ પ્રમાણે આપવું. અથવા નીચે આપેલી દવામાંથી અરધી સવારે અને અરધી સાંજે એક લીકરે ગલાસ તાજા દુધમાં મેળવી તે પાવી.

લાઇકર પોટાસા ... ટીપાં ૩૦

ચુનાનું પાણી ... આંજીસ ૧

કદાપી પેટ ચઢી ઓટકાર આવે, પવન ગગડે અને પેટમાં દરદ થાય, તો એસેસઆવ પેપરમીટ ટીપાં દસ પાણીમાં નાંખી પાવાં. અથવા અજમો અથવા મુવા તોલો બા લઈ તેને થોડા પાણીમાં ઉકાળી તેનો કાવો કાઢી તે પાવો. અને એકસ વખતે દરરોજ ખવડાવવું.

ઉપલી કોઈ દવાથી ફાયદો ન થાય અને પેટમાં પવન પકડે, ખાટા ઓડકાર આવે. ખોરાક હજમ ન થાય, સુસ્તી લાગે તો નીચેની દવાઓમાંથી ચાર ગોળાઓ બનાવી બપોરે તથા સાંજે એકેકી જમવા પહેલાં ગળાવવી. એ દવાથી ઝાડો થાય તો તેમાંથી એજાઓ કાઢી નાંખી પહેલી એકલીજ દવાની ગોળાઓ બનાવી ગળાવવી.

પેપસીન ... ગરેન ૨૦

એળીએ ... ગરેન ૨

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

વધારણી વાલ બે, વજ વાલ ચાર, વાવડીંગ વાલ છ, સીંધાલુણ વાલ આઠ, છૂર વાલ દસ, મુંઠ વાલ બાર, તીખાં વાલ ચઉદ, લીંડી પી- પર વાલ સોળ, ઉપલેટ વાલ અઢાર, હરડેદળ વાલ વીસ, ચોતરા છાલ વાલ બાવીસ, અજમોદ વાલ ચોવીસ, એ બધાને એકઠાં કરી બારીક વા- ટી તેમાંથી રંગ બાર તેમાં ગોળ રંગ બાર મીઠાવી ગરમ પાણીથી ન- હાડામાં બે વખત ખવરાવવું.

અથવા—લીંડીપીપર, ગંઠાડા, ચવક, ચોતરાછાલ, મુંઠ, અજમો, સીંધાલુણ, સંચળ, રાજખાર, સુવા એ સરખ બરાબર લેઈ આપ્પાપા- ખુ ખાંડી તેમાંથી રંગ બાર લેઈ તેમાં પાણી શરૂ થા નાંખી ઉકાળી માકી પાણી રંગ બાર રહે તારે જાણી તેમાં વાલ ચાર કોકેલી વધારણી વાટી ને નાંખી પાઈ દેવું.

નાભી અથવા પીચોટીનું ખસવું.

કેટલીએક ઓરતો અને કેટલાએક મરદોમાં એવા વહેમ છે કે પેટમાં ગાંઠ અથવા નાભી અથવા પીચોટી છે તે પોતાની જગોથી ખ- શી જાય છે તારે તેથી પેટમાં રોગ પેદા થાય છે અને તે ઉપર આધાર રાખી ઘણાઓ પીચોટી ચોળાવી દરદને વધારે છે. કોઈને જરા ઝૂંક જેવું વરતાય કે તરત પીચોટી ચોળાવે છે. કોઈને અદહજમીનો ઝાડો આવે તો પીચોટી ચોળાવે છે. કોઈને નળખંધ વાવું અથવા અજુરણ વરતાય તો પીચોટી ચોળાવે છે તેથી થોડા વખત તો આરામ જેવું લાગે છે પણ રો- ગનો વધારો થતો જાય છે એમ તેઓ સમજતા નથી અને વહેમમાં ગોથાં ખાય છે. આ જગોએ ખાતરીથી જણાવવું જરૂરનું છે કે આંખોઈ અથવા પીચોટી જેવી કોઈ વસતું પેટમાં નથી, જેથી તે ખસી જવાથી એ રોગ થાય છે. ઉપર કહેલી નીશાનીઓ ફક્ત જુદા જુદા રોગમાં થાય

છે. જે નીશાનીઓ નીચે પરમાણુ રોગની છે કે શી રીતે તે તપાશી તેનો હિસાબ કરવો. જેમકે બદલ્લમીના ઝાડાનો રોગ અથવા મુળ, વાયુ, અથવા અજીરણને અથવા નળબંધ વાયુ વીગિરેમાં જે રોગને તે નીશાનીઓ મળતી આવે તેનો ઉપાય કરવો. કેટલીએક પેળા કાળજતા અને પેટના બીજા ભયંકર રોગમાં પણ પીચોટી અશીંછિ એમ સમજીને યોગાવે છે જેથી તે રોગ વધી પડે છે એટલુંજ નહીં પણ આંતરીનો જન નેઅમમાં આવી પડે છે. વાસતે જ્યારે પેટના કોઈ દરદથી આંતરી ધણા દહાડાનો હેરાન હોય અને તેને પીચોટી ખસવાનો વેદ મ આવે તો પણ યોગાવવું નહીં. પીચોટીનાં વેદેમી લોકોને ઉપલા કારણથી હેરાનગી ભોગવવી પડતી હોય, જેમકે ઝાડો મળ જેવો કઠણ થઈ બંધ રહે છે અને ઉપરછલાં પાણી જેવાં પાતળાં પેટ આવે છે ત્યારે આંતરીને બરડો ફાટે છે. કળતર થાય છે. વખતે તાવલી આવે છે એવાં ચીનો વરતાય છે ત્યારે વેદેમી લોકો ધારે છે કે પીચોટી અશીંછિ તે ઉપરથી તેઓ યોગાવે છે એટલે તુરતને વાસતે આરામ થાય છે કારણ કે યોગાવવાથી અંદરના કઠણ થએલા મળો નરમ પડી જઈ ઝાડો ખુલાસેથી આવે છે એટલે આરામ થાય છે. પણ વારંવાર એ પરમાણુ કરવાથી આંતરડાંની શંકો મન શકતીમાં બીગાડ થાય છે જેથી વારંવાર એ પરમાણુ ઝાડો કબજ થઈ જઈ ઉપલા રોગમાં વધારો થતો જાય છે. વાસતે સમજી અને ડાહ્યા માણસોએ પીચોટી સમજી પેટ કદી યોગાવવું નહીં પણ ઉપર કહેલાં અજીરણ વીગિરેનાં દરદોમાંથી જે દરદ વરતાય તેનો ઉપાય કરવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

અસેળીઓ રંગા ભાર, સાકર રંગા ભાર એ બંનેને સવારમાં મેળવી દરરોજ ખવરાવવું.

અથવા સુંક, રીસામણીનાં મુળ, એ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક ખાંડી તેમાંથી રંગા ભાર મધની સાથે ચટાડવું.

અથવા—જાયફળ, જાવંતરી, અકીણ એ સરખ ખરાબર લેઈ વાટી નાભી ઉપર લેપ કરવો.

કાળજનું ધીમું અથવા જીનું દરદ.

પેટની જમણી બાજુએ સખત ગાંઠ અથવા ટેપ જેવી થાયછે, અથવા આપણા લોઝીની સાધારણ બાકીમાં બાકીએ તો કલેજી ખેંચાઈ આવેછે પણ તે સાથે તાવ આવતો નથી, તે રોગને ઉપલા નામથી ઓળખાય છે.

નીશાની--આ રોગમાં જમણી પાંસળી આગળના ભાગમાં બાર લાગે, તે મુજેસો દેખાય, તેમાં ખેંચાવો તથા અકરસાટ અને કોઈ વાર ફુગાવો થાય. અને તે જગોમાં સકત ગાંઠ અથવા ટેપ જણાય. આ નીશાનીએ સાથે વારંવાર ચસકા મારે. ડાબી બાજુએ કોરવાળી મુવાથી વખતે બેચેની અને ફુગાવો થાય, અને કોઈ વેળા કમળાની અસર પણ જણાય. આ રોગ જરૂરી રહેવાથી વખતે જળંતર થઈને પેટ મોટું થાયછે. પણ એમાં તાવ ઘણું કરી આવતો નથી. વખતે આંતરોનો ચહેરો લેવાયછે અને તેને પોતાના દરદવીણે તરેહવાર રહેમ અને ખ્યાલ આવેછે.

આ બીમારીમાં કલેજી મુજી આવેછે. તથા જમણી પાંસળી નીચે સખત ગાંઠ અથવા ટેપ જણાયછે. તેથી એને બુલથી કાળજનના તીક્ષ્ણ વરમ અથવા કાળજનના ઘડ સાથે બિળી નાખ્યું નહીં. આ દરદને પારખવાની એ રીત છે કે કાળજનના મખત અથવા તાવ સાથના દરદમાં અથવા કાળજનના ઘડમાં તાવ બહુ જોરમાં આવેછે, અને ફુગાવો તથા દરદ ઘણું થાયછે. પણ આ કાળજનના જીના દરદમાં તાવ ઘણું કરી બીલકુલ આવતો નથી. અને સકત ફુગાવાને બદલે અકરસાટ તથા સેજ દરદ થાયછે.

સખખ--મુરજનો તાવ અને તડકો ખાવાથી અથવા ઘણો દારૂ પીવાનો માવરો રાખવાથી કાળજનમાં ધીમો વરમ થાયછે, અને આ બીમારી ઉઠેછે. કોઈ વેળા તાવ આવવા પછી તેની નખખાઈથી અથવા કલેજનું સકત દરદ થઈ જવા પછી આ ધીમું દરદ રહી જાયછે. વારંવાર એને કાળજનું જીનું અને ધીમું દરદ કહેછે.

ઉપાય--જો આંતરો ઘણી ગરમ જગોમાં હોય અથવા ત્યાં તાવનો મરજ ચાલતો હોય તો તે જગો છોડાવવી ને તેને થંડી હવાવાળી જગોમાં રાખવો. દારૂ ઘણો પીવાનો માવરો હોય તો તે છોડાવી દેવો અથવા તેમ

ન બની શકે તો થોડો આપવો, જે પેટ કમજ હોય અને જીભ ઉપર સફેત મેલ હોય તો નીચે લખેલી ગોળીઓ ગળાવવી અને તેથી ઝાડો ન થાય તો ચાર કલાક પછી સીડલીજ પાઉડરનો જીલાબ આપવો.

બલુપીલ ... ... ગરેન ૬
પલવીસ એપીકાકયુતા ... ... ગરેન ૨

એ પરમાણુ ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું, અને તે થોડા દાહાડા ભરી રાખવું.

એસીડ નાઈટ્રીક ડીલુટ ... ટીપાં ૩૦

ડીકાકસન આવ ડાનડેલીયન }
અથવા કરીયાતાની આ ... } આંઉસ ૬

અથવા ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી અને તે થોડા દાહાડા ભરી રાખવી.

સાલ આમોનીયાક અથવા એપ્પો નવસાગર. ગરેન ૩૦

એક્ટ્રાક્ટ આવ ડાનડેલીયન ... ગરેન ૬

ટીંમર લવંડરફો ... ... ટીપાં ૬૦

પાણી ... ... આંઉસ ૩

ઉપલી દવાથી પણ ટેપ નરમ નપડે અને ટેપ ઘણા દાહાડાની થાય તો નીચે લખેલી દવાના ત્રણ ભાગ કરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઈઓડાઈડ ... ગરેન ૬

લાઈકર પોટાસા ... ટીપાં ૩૦

ડીકાકસન આવ ડાનડેલીયન }
અથવા કરીયાતાની આ. } આંઉસ ૬

કલેજની ટેપ પીગળાવવા કમપાઉન્ડ આઈઓડીન આઈનિટ્રેટ ના મનો મલમ દરામ ૧ લેખ સાલીડ અથવા તાજ તેલમાં નરમ કરી કલેજની ઉપર દરરોજ લગાડવો, અથવા એને બદલે મરક્યુરીયલ આઈનિટ્રેટ લગાડ્યા કરવો.

કલેજના ધીમા દરદમાં તે ગોટું થઈને એઆઈ આવવા પછી ઘણા સખત સ્પીરીટ અને જલદ દારૂ પીનારેનું કલેજ પાછું સંકોચાવા માંડે છે અને પછી તે ઉપરથી એક જતનો જલંદર થાય છે, જે વીંછે એ છેલી ખીમારીના આનમાં લખવામાં આવે છે.

પીતનો ઉછાળો.

ખોરાક ખરાબર પચે નહીં અને તે સાથે ઉછાળો થાય તથા ઓકારી આવે અને તેમાં કડવું તથા લીલા રંગનું પીત પડે.

નીસાની—શરૂઆતમાં જરા માથુ દુખે, હાથ પગમાં નબળાઈ લાગે, પછી કસેજની જગા ઉપર વખત બે વખત દુખી આવે. તથા બદ્દહમી અથવા અજીરણની નીશાની જણાય અને ઉલટી આવે તેમાં કડવું લીલુ છમ જેવું પડે. કોઈ વખતે ઉછાળો અને ઉલટી બે ચાર કલાકમાં નરમ પડી જાય. પણ વખતે બે ચાર દાહાજા જરૂરી રહે. કોઈ વેળા પીતનો ઉછાળો થઈને તાવ આવે, અને કોઈ વેળા કમજો થાય.

સખખ—આ રોગના નામ ઉપરથી એનો સખખ વાંચનારના ધ્યાનમાં એવા આવશે કે પીતના કોઈ વીકારથી આ રોગ ઉઠે છે. પણ ખરાબર જોતાં જોને આપણે સાધારણ રીતે પીતનો ઉછાળો અથવા પીતવીકાર કહીએ છીએ, અને જેથી આપણા લોકોના ઘણાં સ્ત્રીઓ વારંવાર દેરાન રહેછે, તેનું ખરૂં કારણ માત્ર અજીરણ અથવા બદ્દહમી છે એમ સમજવું.

ઉપાય—આ રોગમાં ઉલટી અથવા સકત જીલામ આપવાની ટેવ ખુલ્લુ વધી ગઈ છે પણ એ અને ઉપાયોથી ઘણાં ગેરફાયદા થાયછે. માટે એ ઉપાય કામ લગાડવો નહીં. પણ આ મરજમાં નીચે લખેલી બંને ગોળીઓ ગળાવવી. અને પેટ કમજ રહેતો ચાર કલાક પછી સીડલીજ પાઉડરનો જીલામ આપવો.

બલુપીલ ... ... ગરેન ૬

પલવીસ એપીકાકયુના ... ગરેન ૨

ઉપલી દવાઓથી નરમ ન પડે તો પછી દરરોજ નીચે લખેલી ગોળીઓમાંથી અકેકી દાહાડામાં બે વાર થોડા દાહાડા સુધી આપ્યા કરવી.

બીસમથી સખ નાઈટરસ ... ગરેન ૬

ફખારબ પાઉડર ... ગરેન ૨

એરોમટીક પાઉડર ... ગરેન ૨

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હોપ.. ... ગરેન ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાઓના ચાર ગોળીઓ ખનાવી દર રાત્રે સુતી વેળા બન્ને ગોળી ગળાવવી.

બાલુપીંજ ... ... ગરેન ૬

એકરટ્ટાકટ આપ ડાનડેલીયન. ગરેન ૬

પલવીસ એપીકાકયુના ... ગરેન ૧

ખોરાક હલકો અને સાદો આપવો. તથા અભ્રુરણની ખાખતમાં લખવા પરમાણે પીવાખાવા વીગેરેની તજવીજ બતાવીછે તે પ્રમાણે કરવું.

પીતની કાંકરી.

કેટલીએક વાર પીતની કાંકરી અથવા નાની પથરી પીતામાં બંધાય છે, અને તે પીત લઈ જતારી નળીમાં થઈને આંતરડામાં આવેછે અને ત્યાંથી ઝાડાને રસ્તે બાહાર નીકળેછે. એ પીતની કાંકરી આંતરડામાં જતી વેળા કાળજની જગાપર બહુ સખત દરદ પેદા કરેછે.

નીશાની—પીતની કાંકરી બંધાતી વખત અભ્રુરણની નીશાની સીવાય બીજી કશી અડચણ જણાતી નથી. પરંતુ તે આંતરડા તરફ જતી વેળા દરદ થાયછે, તે આગમજ આ રોગ પરખાઈ શકાતો નથી. જ્યારે તે આંતરડા તરફ રસ્તો કરેછે ત્યારે પેટની જમણી બાજુમાં અને જમણી કમરમાં બહુ શુળ અને ગોદો મારે. ત્યાં ડુખાવો અને દરદ થાય. આંતરડાને ઉછાળો તથા ઓકારી આવે, પેટ કબજ હોય, શરીર હમેશાં નેવું હોય, નાડી ધીમી ચાલે અને આંતરડા એકરાર રહે. તેને દરદને લીધે જરા જંપ ન પડે અને તે રાડો પાડે.

આ દરદ સાથે તાવ આવતો નથી, ત્યાં ડુખાવો થોડો વખત નરમ પડી પાછો જોરમાં થાયછે. અને એ રીતે થોડો વાર નરમ રહેછે. અને થોડો વાર ચુંકોની માફક સકત શુળ તથા દરદ વધેછે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. કેમકે એ નીશાનીઓ ઉપર ખાલ રાખવાથી કલેજના દરદસાથે આ રોગને બેળી નાખવાની બુલ ન થાય.

સખખ—જે કારણથી અભ્રુરણ થાયછે તે કારણથી આ રોગ પણ ઉત્પન્ન થાયછે વારંતે અભ્રુરણમાં આપેલા સખખ જોવા.

ઉપાય—આરે આ રોગનું દરદ શરૂ થાય તારે એરંડીયું તેલ વીગિરે જુલાય આપી ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લી-
કરે ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

હથર સલકુરીક ... ટીપાં ૩૦
સ્પીરીટ આવ ક્લોરોફોર્મ ... ટીપાં ૪૫
કમપાઉનડ ટીચર આવ કારડમોમ. દરામ ૧૥
પેપર મીટ વોટર ... આંઉસ ૩

જો દરદ ઘણું જોરમાં થતું હોય, તો નીચે લખેલી સઘળી દવા પાઈ દેવી.

સોલ્ફુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીયા. ટીપાં ૩૦
પાણી ... આંઉસ ૧

દરદ થતું હોય તો આજની જ રાત્રી પાણીમાં બેસાડવો, અને દ-
રદની જગોને રાત્રી નળીયાથી અથવા ખોજી રીતે ખુબ સેક કરવો.

અથવા ગુદામાં એરંડીયા તેલની પીચકારી મારવી.

દરદ નરમ પડ્યા પછી આ રોગ ફરી ન થાય તે માટે ડાનડલીય-
નનો ઉકાળો એક વાઈન ગલાસ ભરી સવારમાં અને એક સાંજે થોડા
દાહાડા સુધી પાવા કરવો. અને જો ઝાડો કમજોર રહેતો હોય તો એ દવા
સવારમાં લેતી વેળા તેમાં એપસંમસાઈટ દરામ ૨ થી ૩ નાખીને આ-
પાવું. અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દાહાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

એપસંમ સાઈટ ... ૧
કારબોનિટ આવ મેગનેસી ... ૧૨
સ્પીરીટ આમોનીયા ... ટીપાં ૩૦
પાણી ... આંઉસ ૪

આધામાં ઘી અને ચોકાસવાળી વસ્તુ વાપરવી નહી, ખોરાક સાદો
અને હલકો લેવો.

હોજરીનો તીક્ષણ સોજો.

નીશાની—પીપડીના ખાડા આગળ અકુરસાટ તથા દરદ થાય અને હાથે દાખવાથી અથવા હલટી કરવાથી અથવા ખાંસી કરવાથી તેમાં વધારો થાય, પેટમાં પીપડી વાળા ભાગમાં આગ બળે, હુછાજો તથા હલટી થાય અને વખતે હલટી એટલીતો જોરમાં આવે કે કાંઈ પણ વસતુ પેટમાં ટકે નહીં અને જે આવે તે પાછું ઓઢી કાઢે. એ સાથે તાવ આખો દાડો ભરેલો રહે. આખી જીભ અથવા તેની અણી અને કીર ઉપર લાલી રહે. નાડી નાંની, ઉતાવળી અને પોચી હોય, વખતે તરસ બહુ લાગે, આજરીને થંડુ પીવા ગમે, પેટ કબજ રહે તથા આજરીનો ચેરો કુમળાએલો અને આતુર લાગે.

સખખ—દાર, તાડી, મરચાં, મસાલો, એવી ગરમ વસતુઓ જે અંદાજે આધાથી અથવા ઘણો ખરફ અને થંડુ પાણી પીવાથી તેમજ થંડી હવાથી આ રોગ થાય છે. અથવા તાવની ખીમારીમાં અથવા કોલેરામાં અથવા સંધી વા અને ગંઠીઆ વાની ખીમારીમાં પણ આ રોગ હોય છે.

કલાઈ વીનાના વાસણમાં રાંધેલ અંન ખાવાથી અથવા મોરથુડ અને જલદ તેજબ વાળી વસતુઓ બહુ વાપરવાથી ઓકારી સાથે આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—હોજરી ઉપર લોહીનો જોશ થયો હોય તો પીપડી ઉપર જળો મેલવી અથવા બલીમટ્ટર મારવું અને નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

સોડાબી કાર્બોનાસ	...	ગરેન ૩૦
એસીડ ટારટારીક	...	ગરેન ૨૬
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાના ત્રણ ભાગ કરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

સાજીઆર	...	ગરેન ૩૦
ખાટાં લીંબુનો રસ	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવાઓથી ઓકારી નરમ ન પડે તો નીચે લખેલી દવાઓ. ને એક વાઈન ગલાસ પાણીમાં મળવી ફીણ આવે તેવામાં પાવી અને એ પરમાણે તક્યાર કરી દર ૨ અથવા ૩ કલાકે આપવી, એથી ઓકારી ઓછી ન થાય અને ફુઆવો પણ જારી રહે તો એ દવાના એક ડોઝમાં ટીચર ઓપી ટીપાં ૧૦ નાંખી પાવું.

પોટાસા બીકારબોનસ ... ગરેન ૨૦
એસીડ સીટરીક ... ગરેન ૧૪

ઉપલી દવા ન મળી શકે તો આ રોગની શરૂઆતમાં બનકસાનું સરખત અથવા નીલોકરેનું સરખત તોલો ૧ લેઈ તેમાં એક લીકર ગલાસ પાણી નાંખીને સવારમાં પાવું. અને એ પરમાણે સાંજે પાવું અથવા કાસની તોલો ૧ લેઈ થોડા પાણી સાથે ઘુંટી તેનું નીતરૂં પાણી પાવું, એ પરમાણે દાડમાં બે અથવા ત્રણ વાર પાવું. અથવા ખેદાનાનો કાપો, ચમચો ચમચો દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવો. જો કાંઈજ દવા ન હોય તો ખાવળના ગુંદરનું પાણી ખનાવી તે મોટો ચમચો જારી દાડમાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવું, અથવા આંમલીનું સરખત ૧ ચમચો થોડા પાણીમાં નાંખીને પાવું. અથવા આંમલીને પલાળી તેનું પાણી કાઢી તે પાવું.

જો ઝાડો કબજ હોય તો સીડલીજ પાજીડરનો જીલાખ આપવો. અથવા એરંડીઆ તેલની પીચકારી મૂકરામાં મારવી, પણ ઝાડો લાવવાની મતલબથી સકત જીલાખ કદી આપવા નહીં. આ દરદ સાથે થવા પછી પણ થોડા દાડા સુધી ગરમ વસતુ, દારૂ વીગરેની પરજ રખાવવી.

જો આ રોગ સધળો સારો ન થાય પણ તેની થોડી અસર રહી જાય અથવા તે જીનો થાય તો તેનો ઉપાય હોજરીના જીના દરદની ખાબતમાં બતાવ્યા પરમાણે કરવો.

હોજરીનું જીનું દરદ.

નીચાની—આ રોગની શરૂઆતમાં ખોરાક લીધા પછી બેચેની લાગે, વખતે ઉછળો થાય, બુખ ખરોખર લાગે નહીં, માથુ ફુઆ કરે, અને

હાય પગમાં કળતર થાય, એ પરમાણે થોડા દાડા જરૂરી રેવા પછી પીપડી ઉપર ધીમો ધીમો ફુખાવો થાય અને હાથે દાખવાથી અથવા જમવાપછી એ દરદમાં વધારો થાય. ખાધા પછી ઉલટી થાય. અને ખાંધેલું અંન પાછું નીકળે. એ સાથે ખાટા ઓડકાર આવે. પેટ ફૂલેલું રહે, છા. તીમાં દાહ બળે અને ટુંકામાં આ રોગમાં લાંબા દાડાની બદલજમીની નીચાંનીઓ વરતાય પણ આ રોગમાં પીપડી ઉપર જથ્થકનો ફુખાવો થાય છે જે લાંબા દાડાની બદલજમીમાં ઘણું કરી હોતો નથી.

ઉપાય—આ રોગમાં પણ લાંબા દાડાની બદલજમીની પેઠે ખોરાક ખાવામાં બહુ સાવચેતી રાખવી જોઈએ છીએ. વળી મસાલો, મરચાં અને ગરમ વસ્તુ તદ્દન આપવી નહીં. અને બને તેમ હલકા ખોરાક ઉપર આજરોને રાખવો. આરાઈટ અથવા સાગુ ચોખાની કાંજી તથા ફુધ જેવો ખોરાક આપવો. દાળ, ભાત, તરકારી અથવા માંસ વીગરે બીજા કુલ આપવું નહીં. સાગુ ચોખાની કાંજી માફક ન આવે તો ગાંમઠી ચોખાની કાંજી આપવી. કોઈ પણ જાતનો દારૂ આપવો નહીં.

જો પીપડી ઉપર ફુખાવો અને દરદ હોયતો તે ઉપર ૨ થી ૩ ઇંચ સમચોરસ કેથારીડીસ ટીસીયું બલીશ્ટર મારવું અને ચાર કલાક પછી તે કાઢી નાખી તે ઉપર અળસાની અથવા ઘર્જના લોટની પોલટીસ બાંધવી પછી ફાફર આ ઉઠે કે તેને ફાડીને સ્તમ્ભપલ ઓછન્ટમન્ટની પટ્ટી મારવી. એકવાર બલીશ્ટર મારવાથી ફુખાવો નરમ ન પડે તો તે રૂઆણા પછી બીજી વાર મારવું. જો ઝાડો કમજ હોયતો સોડલીજ પાઉડરનો જીલાબ આપવો અથવા કમપાઉન્ડ રૂબારબ પાઉડર એક દરામ લઈ સાકરના સોરા તથા પાણીમાં મેળવી તે પાવું. અથવા એરંડીઆ તેલની પીચકારી ગુદામાં મારવી.

જો એથી દરદ નરમ ન પડે તો કારબેનિટ આવ સોડા ગરેન ૧૦ ને એક આંજસ પાણીમાં નાખી તે દાડામાં જે અથવા ત્રણવાર પાવું અથવા નોંચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ત્રણ પડીકાં કરી દાડામાં ત્રણવાર થંડા પાણી સાથે ફકાડવાં.

બીસમથી સખનાઈટરસ ... ગરેન ૩૦

કમપાઉન્ડ કાઈનો પાઉડર ... ગરેન ૧૫

જો ઓકારી અલીસે આવે તથા નબળાઇ હોયતો નીચે લખેલી દવાએને સારી પડે મેળવી એક ટમલરમાં રેડી અને તેમાં સીટરીક એસીડની બારીક ભુકી ગરેન ૧૫ નાખી ફીણુ આવે અને સણસણાટ થાય તેવામાં સધળું પાઈ દેવું અને એ રીતે દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર તહ આર કરીને પાવું.

સેસકુઇ કાર્બોનેટ આવ આમોનીઆ. ગરેન ૧૮
આ દવા ઝીરેછી—એસીડ હાઇડ્રોસીઆનીક ડીહાઇડ્રેટ. ટીપાં ૩(ત્રણ)
કમ્પાઉન્ડ ટીચર આવ કાર્ડામોમસ. ટીપાં ૩૦
ટીચર ઓપી ... ટીપાં ૫
પાણી ... આંઉસ ૧૧

ઉછાળો તથા પેટનુ દરદ નરમ પડવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ દાડામાં ૨ અથવા ૩ વાર પાવું જેથી કુવત આવશે.

બાઇકાર્બોનેટ આવ પોટાસ ... દરામ ૨
સ્પીરીટ આમોનીઆ ઓરોમિટીક ... દરામ ૧૧
આમોનીઆ સાઇટ્રેટ આવ આએન ... દરામ ૧
કોલમની આ ... આંઉસ ૫

હોજરીનું ચાંદુ.

નીશાની—ચાંદુ પડવા અગાઉ હોજરીનું જીનુ દરદ ઘણી મુદત સુધી જરી રહે અને પછી પીપડીનુ દરદ અને ફુખાવો ઘણા નાના પણુ એક એકસ ભાગમાં હમેસાં થયા કરે. અને જમવા પછી દરદ વધે તથા ૩ થી ૪ કલાક સુધી વધિલુજ રહે, તેમજ ખરડાના કાંઠામાં અને ઘણું કરી પીપડીવાળા ફુખતા ભાગની સામે ફુખાવો અને દરદ થાય. આધા પછો તરત ઓકારી આવે. અને ખાધેલુ અન ઘણું ખર બાહાર નીકળી અથા પછી આજરીને ચેન પડે. કોઇ વખતે ઉલટીમાં લોહી પડે અને આજરી દરોજ લેવાતો જાય. જ્યારે આ સધળી નીશાનીઓ જણાય તારે હોજરીના અંદરના પડ અથવા અસતર ઉપર ચાંદુ પડુંછે એમ સમજવું.

સમ્ય—જે કારણથી હોજરીનું જીનું દરદ પેદા થાય છે તેથી આ રોગ પણ થાય છે.

ઉપાય.—આ રોગમાં ખોરાક આપવામાં બહુ ચોક્કસી રાખવી જોઈએ, કેમકે જે વસ્તુ આધામાં આવે છે તે આંદાને લાગવાથી હોલાય છે અને તેથી આધા પછી તરત દુખ વધે છે અને ઉલટી થાય છે. વાસ્તે સાચું ચોખાની અથવા ખીજી કાંજી અને દુધ જેવા પાતળા ખોરાક ઉપર બને તેમ આજરીને રાખવો. અને કંઈ પણ નકરે ખોરાક આજરીને આપવો નહીં.

જો ઉલટી બહુ થાય અને ખોરાક ટકે નહીં તો જે ભાગ દુધ અને એક ભાગ ચુનાનું પાણી ભેળીને થોડું થોડું પાવું, અને જે ચાર દહાડા સુધી એજ પરમાણે પાયા કરવું. પીપડી ઉપર દરદ થતું હોય ત્યાં અળસીની પોલટીસ દહાડામાં ત્રણવાર બાંધવી. અથવા રાઈની પટી મારવી જે દરદ ધણું હોયતો ટરપેનટાઈન ચોપડી ક્લોનલનો સેક કરવો. સાફ થવા પછી સાકર, ખીર, વાઈન અને કોષ્ટ પણ ગરમ વસ્તુ ધણું દાહડા સુધી આપવી નહીં. આ રોગમાં હોજરીના જીનું દરદનો સંબંધો ઉપાય કરવો.

દરદ નરમ પડ્યા પછી નખળાઈ રહે તે દુર કરવા સાફ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરું ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ફ્રીએટ કવીનાઇન સિટ્રસ... ગેરેન ૧૫

કોલમની ચા. ... આંજીસ ૩

ગુરદાનો તીક્ષણ સોજો.

નીશાંતી—કમરમાં ધણું કરીને એક તરફ અકરસાટ અને બાર લાગે, પછી એ જગ્યામાં જોરમાં દુખાવો થાય. અને કમરને જોરથી દાખવાથી અથવા બેશીને વાંકું વળવાથી અથવા ખાંસી કીધાથી અથવા જોરમાં ચલાસ લીધાથી કમરનું દરદ વધારે થાય છે. એ દરદને લીધે આજરીથી વાંકું વળાય નહીં અને આજરી દરદથી બેચેન રહે. આ સાથે ઉલટી બહુ થાય. અને તાઢ ચડીને તાવ આવે, જે તરફ દરદ હોય તે તરફનો પગ

અને જાગ પણ બારે લાગે, તે જાણે જુદો પડી ગયો હોય, એમ લાગે અને તેમાં ફુખાવો પણ થાય અને એજ તરફની ગોળીમાં પણ ફુખાવો અને ખેંચાવો થાય, પેસાળ કરવાની હાજત ધડીધડી થાય તો પણ પેસાળ બહુ થોડો અને ઘણો લાલ આવે. તાવને લીધે આંખરીનું શરીર ગરમ લાગે. નાડી ઊતાવળી ચાલે. માથુ ફુએ, જીભ ઉપર બહુ સફેત થર રહે. પાણીની તરશ લાગે. ઝાડો કપ્પજ રહે અને આંખરીનો ચેરો ફુખ બરેલો તથા આનુ-૨ દીસે.

સમ્ય—પડી જવાથી અથવા કેડ ઉપર કંઈ પણ પરકારનો માર પડવાથી અથવા ઘોડા ઉપર અથવા ગાડીમાં બેસી લાંબી મુસાફરી કરવાથી કેડમાં આંચકો લાગે તો તેથી અથવા ગુરુદાની રેતીના રોગમાં અથવા સરદ હવાથી અથવા હલકો ખોરાક ખાઈ બહુ દારૂ પીવાનો માવરો રાખવાથી આ રોગ પેદા થાય છે, રસ કપુર અથવા ટરપેનટાઈન અથવા કોઈ પણ પેસાળ લાવનારી ઓળ ખેંચવાને વાપરવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—આ રોગની સરખાતમાં જો આંખરી નખજો ન હોય અને નાડી મોટી અને બરેલી હોય તો કેડ ઉપર દરદની જગાએ કર્પોંગ ગલાસ મુકી ઘોડું લોહી કાઢવું અથવા ૧ થી ૧૧ ડગ્ગન જળો મેલાવવી અને પછી ફલાનલનો સેક કરવો. ત્યાર પછી જો દરદ ઘણું હોય તો કેડ સુધી ગરમ પાણીના વાસણમાં આંખરીને વાધી ૦૧ કલાક સુધી બેસાડવો. ઝાડો લાવવા સારૂ બે મોટા ચમચા ભરી એરંડીયું તેલ ગરમ પાંણીમાં અથવા ચામાં મેળવી પાવું. અથવા કમપાઉન્ડ જાલપ પાઉડર ગરેન ચાલીસને ગરમ પાણીમાં નાંખી પાવું. અથવા સુનામખીન્દ્ર આ બે આંજસ લઈ તેમાં સીરખેસત તોલો ૦૧ અથવા ગરમાળાનો ગર તોલો ૧ નાંખી મેળવી ગાળીને સધણું પાવું. આંખરીને સુવાડી રાખવો. હવાની સરદી પ્રમાણે ગરમ હુગડાં એઠાડી રાખવાં, ખોરાકમાં એક બે દહાડા સુધી કાંજ પાવી. આ રોગમાં અળસીની આ દહાડામાં બેવાર પાણીને બદલે થોડી થોડી આપવી.

ઉપલા ઉપાય કરવા પછી બીજો દહાડે તાવ તથા ફુખાવો નરમ પાડવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ ... આંઉસ ૧
 ટીચરઓપી. ... .. ટીપાં ૧૫ (પંદર)
 વીનમએનટીમોનીઅલ ... .. ટીપાં ૩૦
 કપુરનું પાણી ... .. આંઉસ ૨

ઉપલી ઘણી થતી હોય તો ઉપલી દવામાંથી વીનમએનટીમોનીઅલ નામની દવા કાઢી નાંખીને બીજી સઘળું પાવું. અને આકારી ખેસાડવા સારે ખરફના નાના કડકા મોઢામાં રાખવા આપવા.

ઉપલી દવાથી દુખાવો નરમ ન પડે તો ડોવરસ પાઉર ગરેન ૧૫ માંથી ત્રણ પડીકાં બનાવી દહાડામાં ત્રણ વાર થંડા પાણી સાથે ફકાડવાં. આ રોગમાં ખેસામ ઘોડો અને બહુ લાલ આવે છે. તેથી ખેસામ વધારે લાવવાની મતલબથી સુરોખાર અને એવી બીજી ખેસામ લાવનારી સોળે આપવી નહી કેમકે તેથી ગુરદા ઉપર લોહીનો ગેસ વધારે થાયછે.

ગુરદાનું જીનુ દરદ.

નીશાની—કેડમાં ભાર ખોજ લાગે અને ધીમું દુખ્યા કરે, ખેસામ ઘણો ઘોડો અને લાલ રંગનો આવે. ખેસામ કરવાની હાજત ઘણી વખત થાય, આજરો લેવાતો જાય તેને દર સાંજે ડીણો તાવ આપે. ખેસામ જરા ગદ્દો અને હળદીઆ કાગળથી તપાસવાથી તેમાં ખારનો ભાગ વધારે જણાય. એ બીમારી લાંબા દહાડા જરો રહેવાથી વખતે ગુરદાનો સોળો પાક ઉપર ચઢેછે ત્યારે ખેસામ સાથે લોહી અને ૫૩ પડેછે.

ઉપાય—આ રોગ નરમ પાડવા સારે દરરોજ કેડ ઉપર કપોંગ અથવા વેહેતુર મુકવાં. ઝાડો કમજ હોય તો એરંડીઆનો જીલામ આપવો. પછી તાવ તથા દુખાવો નરમ પાડવા સારે નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ ... આંઉસ ૧
 ટીચરઓપી ... .. ટીપાં ૧૫ (પંદર)
 વીનમએનટીમોનીઅલ ... .. ટીપાં ૩૦
 કપુરનું પાણી ... .. આંઉસ ૨

ઉપલી દવાથી દરદ નરમ ન પડે અને જ્યારે ગુરદામાં ૫૩ થાય અને તે ખેસામ સાથે પડે ત્યારે બુકુની આ આંઉસ છો લેઈ તેમાંથી ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

અથવા—જુના દરદમાં અથવા ગુરદામાં પણ થાય ત્યારે અગતી તથા નુખસે અતમી તથા મેથી, દરેક તોણી ૦ા સ્વર્ધ સધજાને ખોખરું કરી તે ઉપર અખજનું પાણી ત્રણ વાદન ગલાસ રેડી તેની આ તરફથી કરવી અને તેમાંથી ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણવાર આપવી.

પેશાબ નહીં પેદા થવાનો રોગ.

નીશાની—માવરો કરતાં લાંબા વખત સુધી પેશાબ બનતો નથી તેથી આવતો નથી ત્યારે આભરણિ બેચેની અને ઉતપાત થાય છે પછી ઉછાળો અને ઉલટી આવે. પીઠ તથા કમરમાં ભારખાજ લાગે તથા તે જગામાં દરદ થાય, માથુ બહુ દુખ્યા કરે, આંખ લાલ થાય અને વખતે આંખો એરો પણ રાતો થાય, અંગ ગરમ થાય અને નાડી ઉતાવળી ચાલે અથવા તાવ અખ્યે. જો એક બે દાડા પેશાબ ન બનેતો આભરણિ કેડેની માફક જણાય તો તે સુસત પડી રહે અને કાંઈ તેને કહીએ તો તેનો ખરાબર જવાબ નહીં, પછી બેહોસ થાય, ત્યાર પછી વખતે હાથ પગ એચાય અને તણાય, પછી બે હોસામાંથી તે પાછો હેંશીઆર થાય, કેટલીક વેળા પેશાબની વસતુઓ પરસેવાની રસતે નીકળે છે ત્યારે એ રોગીનો પરસેવો મુત્રના જેવો ગંધાય છે. આ રોગમાં પેશાબ ગુરદામાં બનતો નથી તેથી પેડુ પોચું રહે છે. અને પેશાબ થતો હોય અને અટકી ગયો હોય તો પેડુ કઠણ લાગે છે. વાસતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ, કોઈ વેળા ઉપલી નાથાંનીઓ ધીમે ધીમે જણાય છે. પણ કોઈ વેળા થોડા વખતમાં આભરણિએ જાણે અફીણ ખાધું હોય તેમ કેટલું બે હોસ થાય.

સખબ—આ રોગ ઘણું કરી બીજા રોગમાં પાછળથી થાય છે. સ્તીતજાને મળતા એથી તાવમાં, જલદ જરૂરી તાવમાં, ગુરદાના તીક્ષણ સોજામાં, કોષિરાના રોગમાં, કમરમાં કાંઈ વાગવાથી, ગાઉટમાં અને બીજા કેટલાએક રોગમાં સરદી તથા બીનાસની માઠો અસરથી પેશાબ ગુરદામાં બનતો નથી પણ કોઈ વેળા ધરડા માણસને તેમજ કોઈ વેળા શરીરમાં માતેલા માણસને દેખીતા રોગ વીના પીશાબ આવતો નથી.

અને તેનો તપાસ કરવાથી માલમ થાયછે કે પેશાબ બનતોજ નથી. પેશાબને રસ્તે લોહીમાંથી કેટલીએક ખરાબ વસ્તુઓ જીદી પડે છે. તેથી જ્યારે ઉપલા કોઈ કારણથી પેશાબ પેદા થતો નથી ત્યારે લોહીમાં એ ખરાબ વસ્તુઓ રહી જાય છે. અને એવું ખરાબ લોહી શરીરમાં ફરવાથી ઝેરના જેવી અસર થાયછે.

ઉપાય—આ રોગ ખીજ રોગોમાં થાયતો અસલ રોગનો ઉપાય કરવાથી પેશાબ ગુરદામાં બની છુટે છે. કોઈ પણ રોગમાં પેશાબ ન બને અને તેથી ન આવે તો કેડ ઉપર રાઇની પટી મારવી અથવા ગરમ પાણીમાં આભરીને ખેસાડવો અને તથા ફાયદો ન જણાય તો કમર ઉપર બલીસ્ટર મારવું. જો આકાર ન હોય તો ૩ થી ૪ ગરેન ક્લોમલને સાકરના સીરામાં મેળવી ચઠાડવું, અને એથી ચાર કલાકમાં ઝાડો સારી પેઠે ન આવે તો એપસેમસાઈટ દરામ ૩ થી ૪ લેઈ તેને બે આઉસ સુનામખીની ચામાં મેળવી સઘળું પાવું. જો આભરીને ઉલટી બહુ થતી હોય અને દવા ન ટકી શકતી હોય તો એરંડીયાની પીચકારી ગુદામાં મારવી. એ ઉપાય શીવાય જે અસલ રોગ થયો હોય તેનો ઉપાય કરવો. પણ કંઈ પણ દેખીતા રોગ શીવાય ઉમરે પોંચેલા અને માતેલા માણસને પેશાબ ન આવે અને પેડુમાં પેશાબ હોય એમ પણ ન જણાય તો તેને પણ શરૂઆતમાં ઉપર આપેલા ઊપાયો કરવા. તથા કમર ઉપર ટરપેન્ટાઈન લીનામેન્ટ અથવા લીનામેન્ટ કેમફર, ચોપડી ક્લાનલનો સેક કરવો અથવા કમર ઉપર વેલેટુર મુકવાં. જો આભરી જોરાવર હોય અને તેની નાડી ભરેલી હોય તો કમર ઉપર કર્પોંગ ગલાસ ચુકી થોડું લોહી કાઢવું અને પછી ઉપર કહેલી જીલાબની દવાઓ આપવી. પણ એ ઉપાયથી પેશાબ ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. એ દવાથી પેશાબમાં આગ બળે તો તે દવા બંધ કરવી.

ટીચરઆવ કૈથારીડીસ	...	ટીપાં ૩૦
સ્પીરીટ આવ નાઇટરોક ઇથર		દરામ ૩૫
સીરપ આવ જીન્જર	...	દરામ ૨૫
કેમફર વોટર	...	આઉસ ૫૫

ઉપલી દવાથી કાંઈ ફાયદો ન જણાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પૈઠ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડમાં ત્રણ વાર પાવું.

આઇલઆવ ટરપેનટાઇન ... ટીપાં ૪૫

સ્પીરીટઆવ નાઇટરીક ઇથર... દરામ ૨

પોટાસા નાઇટ્રસ ... ગરેન ૨૦

આઇલઆવ કાન્થુપુટી ... ટીપાં ૬

પાંણી ... આઉસ ૩

ઉપલી દવાઓથી પણ પેશાબ ન આવે અને આંખની બેહોશી આવવા માંડે તો પરસેવો લાવવાની દવા આપીને પરસેવાને રસતે પીશા. બની આવગુણી આંખે કાઢવી, જેથી તેનું ઝેર ચડશે નહીં. વાસતે નીચે લખેલી દવાનાં ત્રણ પડીકાં કરી એક પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ફકાડવું.

ડોવરસ પાઉડર ... ગરેન ૧૫

પોટાસા નાઇટ્રસ ... ગરેન ૩૦

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

દાડમના દાણાનો રસ ૩. ૫ ભાર, તેમાં જવખાર વાલ એક, સુરોખાર વાલ એક નાખી દરરોજ પાવો.

પેશાબ ટપકવાનો રોગ.

નીશાની—પેશાબ બે અખતીઆર ટીપુ ટીપુ આપો દાડો આવા કરે, તેથી લગડાં બગડે અને તેનો વાસ ખરાબ લાગે. ભંગના કાતરા અને પીસાબની જગો લાલ થાય અને તેના ઉપર અળાઈ જેવી લાલ ફણગીઓ થાય તેમાં કીડ બહુ લાગે. વખતે એ ઠેકાણે ચાંદાં પડી આવે, અને કીડ તથા ચાંદાના દરદથી આંખરી હેરાંત થાય.

સખબ—આ રોગનો સખબ સમજવા પેલાં. આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે પીસાબનો ટુકો માંસની કોથળીનો બનેલો છે અને તે સંકોચવાથી પીસાબ બાહાર નીકળે છે તેમજ ટુકાના મોઢા આગળ માંસના સાકા ગોળ ફરીવળીને એ મોઢાને બંધ કરે છે અને જ્યારે પીસાબ

બાહાર કાઢવાની હાજત થાયછે ત્યારેજ એ માંસના સાકા ઢીલા પડેછે. જેથી પીસાબ ટુકામાંથી બાહાર નીકળેછે. હવે જ્યારે ટુકામાં પથરી હોવાથી અથવા સફરામાં ફરમ હોવાથી. થંડીની અણુચીતી અસરથી. અથવા ધારતીથી ટુકાની માંસની કોથળીમાં આંકડી આવેછે ત્યારે તેમાં થોડે પેસાબ હોયછે તોપણ આંકડીના જિરથી નીકળી પડેછે. વળી તેના મોઢા આગળના માંસના સાકામાં નબળાઈ થવાથી તેની શંકોચવાની શક્તિ ઓછી થાયછે અથવા મુદલ જતી રહેછે અને તે મુજબ થોડો વાર રહીને અથવા જલદી જલદી પેસાબ બે અખતીઆર ટપકા કરેછે. એ ભાગમાં ઘણા સખમોથી નબળાઈ થાયછે. જેમ કે બેઆંદાજે દારૂ પીધાથી. ઘણા સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી. પેસાબની જગો ઉપર વાગવાથી. ગોળીની નીચેની આંમડીની સીવણ આગળની જગા પાકી જવાથી. હમેલના ભારથી ઉપર કહેલા માંસના સાકા નબળા થાયછે અને તેથી ટુકાનું મોટું ખુલુ રહેછે.

ઉપાય—પેદુમાં ડુખાવો થાય અને પથરીની અથવા ટુકાના વરમની નીશાની જણાય તો પેદુ ઉપર સેક કરવો. આજીરની ગરમ પાણીમાં બેસાડવો, કમર ઉપર વેહેતુર મુકવું અને ૧૫ ટીપાં ટીચરએક્સી એક વાઇન ગલાસ પાણીમાં નાખી તે પાવું અને જરૂર જણાય તો એ પરમાણે દાડામાં બે વખત પાવું.

જો પેદુમાં ડુખાવો તથા ઉપર કહેલા રોગની બીજી નીશાની ન જણાય તો તે ટુકાના મોઢા આગળના માંસના સાકાની નબળાઈથી થયું છે એમ ધારવાને કારણ મળેછે. માટે એ ભાગમાં જિર લાવવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ટીચર આવ કુંધારીડીસ	..	ટીપાં ૩૦
ટીચરફૂરી પરક્લોરીડ	...	ટીપાં ૪૫
સીરપ આવ હેમીડિસમસ	...	દરમ ૩
પાણી	...	આંજીસ ૨૧

ઉપલી દવા બે ચાર દહાડા જરૂરી રાખવાથી પીશાબમાં અગત બળે તો તરત બંધ કરવી અને એકલુ ટીચરફૂરી પરક્લોરીડ ટીપાં ૧૫ ને એક આંજીસ પાણીમાં નાખી સવારમાં પાવું અને એ પરમાણે સાંજેપણ

આપવું. પણ એ દવા થોડા દહાડા આપવાથી ફાયદો ન જણાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી ૧ સરખી ગોળીઓ ખનાવી એમાંની એક ગોળી દાડામાં બે વાર પાણી સાથે ગળાવવી. એ ગોળી થોડા દાડા જરૂરી રાખીને એક બે દાડા બંધ કરવી અને તે દરમિયાન બીજી દવા આપવી. પછી પાછી જરૂર પડે તો એ જરૂરી કરવી અને એ આપતી વેળા જો ગળામાં આગ બળે, પેટમાં દરદ થાય અથવા ઊછાળો થાય તો તે બંધ કરવી.

ડીક્સીસલફ્સ

...

ગરેન ૧૨

એક્ટ્રાક્ટઆવ નક્સવોમીકા

...

ગરેન ૩

એક્ટ્રાક્ટઆવ જેનશીયન

...

ગરેન ૧૨

પેશાબમાં જો હળદીઓ કાગળ યોળવાથી તે ઘણા લાલ થઈ જતો હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એકવાઇન ગલાસ જરૂરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

એસીડનાઇટ્રો મ્યુરીઆટીક ડીલુટ

...

ટીપાં ૩૦

ટ્રીચર આવ હઇપોશીયામસ

...

ટીપાં ૪૫

ડીકાકસન આવ પરેરા

...

આઉસ ૧

ઘડપણમાં વખતે આ રોગ કોઈ દવાથી સારો થતો નથી ત્યારે કો-યક્ષાના બારીક ભુકાની પોટલી કરી લંગોટ સાથે પીશાબની જગો આગળ બાંધી રાખવી. જેથી પેશાબ કોયલામાં ઠપકા કરશે અને તેનો ખરાબ વાસ નહિ લાગે તથા ચાંમડીને લાગી ચાંદાં નહિ પડે. બાળકને ઊંઘમાં પેશાબ આવેછે તે વીશે બાળકના રોગમાં આવશે.

ધુજતો લકવો.

નીશાની—ઘણું કરી આ રોગ વગર ચેતવે એક હાથમાં અથવા ગરદનમાં પેહેલે સર થાય, જેથી આજરૂનીના હાથ અથવા તેની ગરદન હાલા કરે, વખતે થોડાજ ભાગમાં આ રોગ થઇને જનમ સુધી અટકી જાય, અને કોઇની ગરદન તો કોઇનો એક હાથ આખો દાહાડો ધુજા કરે પણ તેના કાંમકાજમાં હરકત ન પડે પણ વખતે થોડી મુદત ગયા પછી આ

રોગ ધીમે ધીમે વધતો જાય અને હાથ તથા પગ સઘળા ધુન કરે, પગ ધુન તેથી સ્થીર ઉભુ ન રહેવાય, તેમજ હાથ હાલવાથી કામમાં દરકત પડે અને વખતે એટલોતો ધુન કે તેનાથી આવાનુ પણ ન આવાય, પછી ચાવવાની અને ગળવાની શક્તી ઓછી થાય, મોઢામાંથી બે અખતીઆર થુંક નીકળા કરે, આંખનીથી બરાબર બોલાય નહી, આંડો અને પેસાબ બે અખતીઆર આવે કરે, અને ઊંઘમાં પણ આંખનીનું શરીર ધુન કરે.

સખબ—ઘડપણ અને નખખાઈમાં આ રોગ વધારે થાય છે, ઘણી થોડી અને બીનાસની અસરથી, ઘણો સ્ત્રીસંભાગ કરવાથી, બે અંદાજે દારૂ પીવાથી, અને એ સીવણ બીજા જે કારણોથી અરધાંગ પેદા થાય છે, તે આ રોગને ઉત્પન્ન કરે છે.

ઉપાય—આંખનીને સારી હવામાં રાખવો, જલદી જરૂર પત થાય, એવા કુવતવાળો ખોરાક આપવો, અને શરીરમાં શક્તી લાવવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી સવાર સાંજ પાવું.

સોલ્યુશન આવ સ્ટ્રીકીનીઆ ... મીનીમ ૩૦

કરીઆતાની આ ... આંઉસ ૩

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓની બાર ગોળીઓ બનાવી એકેક ગોળી દાહાડામાં બેવાર ગુળાવવી.

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નકસવોમીકા ... ગરેન ૬

ઑકસીસલફસ ... ગરેન ૧૨

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નેનસીઅન ... ગરેન ૧૨

જે ઘણા સ્ત્રીસંભાગ રાખવાથી થયું હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ડોચરફેરી પરકલોરીડ ... ટીપાં ૪૦

ડોચર આવ કેથારીડીસ ... ટીપાં ૧૫

સલફેટ આવ ક્વિનાઇન ... ગરેન ૬

પાણી ... આંઉસ ૩

ઉપલા ઉપાએ થોડી થોડી મુદત સુધી અજમાવવા, પીવાની દવા આપતવિના બરડાના કાંઠા ઉપર નીચે લખેલી જે દવા મળે તેમાંનો એક દરરોજ મસળી અને પછી ગરમ પાણીથી શરીરને સારી પેઠે ઝારવું.

લીનીમિન્ટ આવ ટરપેનટાઈન
 અથવા લીનીમિન્ટ આવ કેમફર
 અથવા લીનીમિન્ટ આવ કેમફર કો
 અથવા કમપાઉનડ લીનીમિન્ટ આવ મસટર.
 જો સંધીવા યવાથી આ રોગ થયો હોય તો જીના સંધીવામાં બતા-
 વ્યા પરમાણે ઉપાયો કરવાં.

ચેહેરાનું ફરી જવું.

નીશાની—ચેહેરાની એક બાજુ રહીર અને બાકી ભાગે, મોઢાનો એક ખુણા ખોલાઈ જાય, આજરો હસે અથવા રવે. અથવા ધુસો કરે તો ચેહેરાની એકજ બાજુ ઉપર તે માલુમ પડે. અને જીડી પડી ગયેલી બાજુ જેમની તેમ રહે. જીડી બાજુ તરફની આંખ બરાબર બંધ ન થાય. જોથી તેમાં કચરો વખતો વખત જઈને તેને રદ કરી નાંખે. આજરો પાસે કુક મરાબીએ તો તે તરફનો ગાલ કુલે નહી. જો કપાળને કરચળી વાળવાને કહીએ તો સાજી બાજુની કરચળી વળે અને જીડી બાજુ સાફ રહે. ખોરાક ખાતો વેળા અથવા પાણી પીતાં થોડો એક ખોરાક જીડી બાજુ તરફથી બાહાર નીકળી પડે.

સખખ—ઉપલી નીશાની અરધાંગમાં પણ થાયછે, એટલે શરીરનો અરધો ભાગ જીડો થાયછે. તેની સાથે ચેહેરાનો અડધો ભાગ પણ જીડો પડેછે પણ જ્યારે ફક્ત ચેહેરાની એક બાજુનો લકવો થાયછે ત્યારે અરધાંગ જેટલો એ બીમારીમાં ધણું કરી જોખમ હોતો નથી. અકસર કરી આ બીમારી ભિભના કોઈ ભાગમાં રોગ યવાથી ઉતપન્ન થતી નથી. પણ જે જ્ઞાન અને ગતી તંબુથી ચેહેરાના ગોસને લાગવાની તથા હાલવાની શક્તી છે તે નસોને કંઈ નુકશાન યવાથી એ બીમારી ઉટેછે. જેવું કે કાનની આગળ વાગવાથી અથવા જખમ યવાથી, ચેહેરાની નસોને નુકશાન પોંચે તો તેથી અથવા કાનમાં વરમ અને દરદ થાય તો તેથી અથવા બેહલા દાંતના દરદથી અથવા વખતે ગરદનમાં ચાંદ થઈને તે આ નસો પર દબાણ કરે, તો તેથી અથવા ચેહેરાની બાજુને ઘણો વખત થંડો પવન લાગવાથી આ બીમારી ઉતપન્ન થાયછે.

ઉપાય—આ રોગ થવાનું કારણ સોધી કાઢી તે પરમાણે ઉપાય કરવો. જે વાગવા પછી અથવા થંડા લાગવા પછી થોડા તાવ સાથે આ રોગ શરૂ થાય અને એહેરાના કોઈ બાગમાં ફુપ્પાવો અને દરદ હોય તો રોગીની બાજુ તરફના કાનની પાછળ વા થી ૧ ડબ્બન જળો મેલવી અને ઉપર પોલટીસનો સેક કરવો તથા ઝાડો સાફ લાવવા નીચે લખેલો સમ્રજો જીલાય પાવો.

એપસેમ સાદુ ... દરામ ૪

સારએસત... ... દરામ ૨

સુનામખીનીઆ ... આંઉસ ૧૧

આજરીને કાંજુ જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ખીન્ને દાહાડે પલમરસ પીલ ગરેન ૧૦ માંથી ગોળી એ બનાવી ૧ સવાર સાંજ ગળાવવી. એ એચાર દાહાડા સુધી એ ગોળી જરી રાખવી. અથવા કાન પાકી તેમાંથી પર નીકળતું હોય અને કાનમાં દરદ થાય તો કાનની પાછળ બલીસ્ટર મુકવું, અને કાનના દરદનો ઉપાય કરવો.

પણ કાંઈ ફુપ્પાવો અથવા સોજની નીશાની વીના આ રોગ થાય તો જળો મેલાવવી નહી. પણ ફરી ગએલા બાગ ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો અને ઝાડો સાફ લાવવા સાફ ઉપર કહેલો જીલાય આપવો અને ત્યારપછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઈડ ... ગરેન ૧૨

લાઇકર પોટાસા ... દરામ ૨

કમપાઉનડ ડીકાકસન આવ સારસાપરીલા. આંઉસ ૬

ફીલપાએ—પગ જડા થવાનો રોગ.

નીશાની—આ રોગ ધણું કરી તાવ સાથે શરૂ થાયછે જેથી આજરીનું અંગ ગરમ થાય છે. ઉછાળો તથા ઉલટી આવે. માથામાં દરદ થાય. અને તે સાથે જાંગના કાતરામાં ધેર તણાય અને જાંગના કાતરાથી તે છેક મુંઠણ સુધી જાંગની અંદરની બાજુ પર જડી શકત દોરડી

જેવી નસ તણાઈ આવે, જે લાલ હોય અને હાથ લગાડવાથી વધારે દુખે, થોડા વખતમાં આખો પગ મુજી આવે અને દરદને લીધે જરાપણુ હીલવાય નહિ. એ તણુ દાડા પછી પાછુ તાવનું તથા પગનું દરદ ઓછુ થાય. પણ પગનો સોગ્ગે થોડો રહી જાય. વળી થોડી મુદત પછી પાછુ જોર થઈ આવે અને એ પરમાણુ થયા કરવાથી છેવટ પગ બહુ ભારે અને જડા થઈ જાય. પણ સઘળી વખત જોરમાં તાવ તથા ભારે દુખાવો હોતો નથી. વખતે જંગના કાતરા આગળ જરા વેર તણાઈને સેજ દુખાવા સાથે પગ મુજી આવેછે.

ઉપાય—જો જોરમાં વેર તણાઈ આવે. જંગના કાતરા આગળ ધણું દરદ થાય, આભરી નબળો હોય અને દરદ થવાને એક બેથી વધારે દાડા ન થયા હોય તો જંગના કાતરા આગળ વેર તણાઈ હોય તે ઉપર ફરતી ૧ થી ૧૫ ડબ્બન જળો મેલવી. પણ જો દરદ ધણું જોરમાં નહોય અથવા આભરીનું શરીર નબળુ હોય તો જળો મેલાવવી નહિ. અથવા જો પગ ઘણા લાલ થયા હોય અને તેમાં આગ અગન ઘણી બળે તથા દુખાવો બહુ થાય તો તે ઉપર નીચે લખેલા લેશનમાં લુગડુ ખોળી તે ઉપર બીનુનેબીનુ મુકા કરવું.

ગોલારડવાટર	...	દરામ ૨
ટીચરઓપી	...	દરામ ૨
પાણી	... ..	આઉસ ૧૦

અથવા—પીચોરીનાં પાંતરાંના રસમાં સુખડ તથા રતાંજળીને સારી પઠે ઘસીને તેના જરા જડા પાણીમાં લુગડુ ખોળી મુજેલા ભાગ ઉપર મેલા કરવું.

જો આભરીની ઝાડો કબજ હોય તો એપસંમસાલટનો જીલાખ અથવા કમપાઉન્ડ રૂબાય પાઉડરનો જીલાખ આપવો. અને ત્યાર પછી તાવ હોય તેને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી અડેક ગલાસ દર તણુ કલાકે દહાડામાં ચાર વાર પાવું. એ દવા આપતી વેળા જો ઝાડો કબજ રહે અને જીભ ઉપર સફેત થર જણાય તો એના દર ખોરાકમાં ૧ થી ૧૫ દરામ એપસંમસાલટ નાખીને પાવું અને ઝાડો ખુલાસેથી આવે એટલે એપસંમસાલટ બંધ કરવું.

ખાંધકારબોનેટઆવ પોટાસ	...	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઇટ્રેસ	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટઆવ નાઇટ્રીકધર	...	દરામ ૨
મીયુસીલિન આવ ગમઅકેસીયા...	આંહિસ ૧	
પાણી	...	આંહિસ ૩

આભરીને મુવાડી રાખવા. તેને કાંજી જેવા હલકો ખોરાક આપવો અને મુજેલા પગ નીચે તકીયો મલી તેને ઊંચો રાખવો. એ ઉપાયથી એ ત્રણ દાડામાં તકાવત પડશે.

કદાપી પગનો સોળે તથા ફુઆવો ધણો જોરમાં ન હોય અને પગ જરા લાલ થયો હોય તો વેર તણાએલી હોય તે જગો ઉપર ફલાનલનો અથવા ખસખસના પોસનો સેક દહાડામાં એ ત્રણ વાર કરવો.

ફુઆવો નરમ પડવા પછી પગ મુજેલા રહે, તે ઉપર પગનાં આંખાંથી તે છેક જંગના કાતરા મુધી ગરમ ફલાનલની બાંડેજ બાંધી રાખવી અને તેના ઉપર થંડું પાણી રેડી બીનિલુજ રાખવું અથવા નીચે લખેલા પાણીમાંથી બીનિલુ રાખવું.

ગોલાડ વોટર	...	દરામ ૨
ટીઅરઓપી	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંહિસ ૧૦

અને આભરીને હાલચાલ કરવા દેવી નહી. તથા નીચે લખેલી દવાનાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૧૨
લાઇકર પોટાસા	...	ટીપાં ૪૫
ટીઅરઆવ હાઇઓસીઆમસ	...	દરામ ૧
ખારકનો ઉકાળો	...	આંહિસ ૩

પાટો જથુક બાંધી રાખવાથી થોડા દાડામાં પગ પાછો અસલ જેવા થશે પણ જો પહેલાંથી તજવીજ નહી રાખી તો સોળે પથરાઈ જશે અને પછી તે જવો મુશ્કેલ થશે.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

મદદનાંખીજ, ઉપસેક, ધતુરાનાંખીજ, મુંક, ચણોડીયું, એ સરવ બીજાં સેક ફુધમાં ખદખદાવી તેનો સેપ દરસેજ કરવો—

બેસુધી-બેહોશી.

નીશાની—પેહેલાં આંખરીને સુસ્તી લાગે. અને બે ચેની થાય, પે-
ટમાં ચુંથારો થાય. આંખે અંધારાં આવે. ચેરો ફીકો મારે. હેઠ ધુન્ને
અને હાથપગ થંડા થાય એ વેળા આંખરીની નાડી તપાસી હોય તો
તે ઘણી નાની લાગે. આવી હાલત થોડો વખત ચાલવા પછી તદન બે-
હોશ થવાને બદલે આંખરી પાછો તંદુરસ્ત હાલતમાં આવે. અથવા વ-
ખતે તે તદન બેહોશ થઇ જાય અને તેની નાડી છેક ખેસી જાય અને
વખતે તે માણુમ પણ ન પડે. અંગ ધણું બ્યંડું થાય. પરસેવો પડે. દમ
ગભરાએલો ચાલે અને છાતી ધડક્યા કરે. બેહોશી વખતે એક બે મી-
નીટ રહે અને વખતે કેટલીક મીનીટ જવા વીના તેમાંથી હુશીઆર થાય
નહી, જેમ હુશીઆરી આવતી જાય તેમ નાડી પાછી ધમિ ધમિ દોડવા
માંડે. થંડુ થએલું અંગ પાછું અસલ માફક થવા માંડે તથા ફીકો પડેલો
ચેરો પાછો અસલના રંગનો થાય. વખતે છાતી બંધાઈ જાય અને
આંખરી અંદરથી થોડો હુશીઆર હોય તોપણ તેનાથી ખોલાઇ શકાય
નહી પણ સઘળી વેળા બેહોશી થવા પહેલાં ઉપર કહેલી ચેતવણીની ની-
શાનીઓ જણાય નહી. પણ ધાસ્તી વીગેરે અણચીતા બનાવથી કંઈ ઈ-
સારો મળ્યા વગર એકદમ માણુસ બેહોશ થાયછે.

સમ્બન્ધ—પોચા મીઠાજવાણાને આ રોગ જલદીથી થાયછે. બીક,
ધાસ્તી, દીલગીરી, બીહામણાં સપનાં અને દેખાવો, કમકમાટ બરેલા ફુ-
ખતા અને લડાઇના હેવાલો, ઘણી ખરાબ ખો અથવા વાસ આ રોગને
પેદા કરનારાં જુખ્ય કારણોછે. તેમજ પેટ ઉપર કાંઈ વાગવાથી, ગોળ ચ-
કરના આકારમાં દોડવાથી, ચુંકાના અને બીજા તીક્ષ્ણ દરદથી, અણ
ચીતવી બેહદ ખુશીથી, ઘણા બુખમરો અથવા અપવાસથી અથવા કાંઈ
પણ બંધાણની ચીજ એકદમ થોડી દીધાથી, હરકોઇ રસ્તે ઘણું લોહી જવાથી,
ઘણા ઝાડો થવાથી, એવોપલાકસી અથવા માથે લોહી ચડવાના રોગમાં પણ
માણુસ બેહોશ થઇ જમીન ઉપર પડી જાયછે. પણ તેમાં ઘણુંકરી ચેરો લાલ,
દમ અથવા સ્વાસ ધરેટલાની માફક, અંગ ગરમ અને નાડી મોટી અને
જોરાવર હોયછે. પણ આ બેસુધીના રોગમાં તો અંગ થંડુ, ચેરો ફીકો,

નાડી ઘણી નાની અથવા તદન બેસી ગએલી અને ધીમો સ્વાસ આવે છે. ફેફરામાં બેભાની સાથે મોઢા ઉપર ફીણ આવે છે તેથી અને એ રોગમાં લએલી બીજી નીશાનીઓથી તે પરખાઈ આવે છે.

ઉપાય—બેહોશી થવાનાં ચીનો જણાય અથવા બેહોશી થઈ હોય તો તરત આંજરીને સુપાડી દેવા અને જ્યાં સુધી હોસમાં આવેલાં સુધી ઉઠાડવો નહી, તેના માથા નીચે તકીયો હોય તે કાઢી લેવા અને માથાને નીચું રાખવું, આંજરીના ઓરડાની બારીઓ ઉઘાડી નાખવી. અને મોઢા ઉપર થંડા પાણીના ફટકા સારો પડે મારવા અને કોલનવોટર અથવા લવંડરવોટરમાં લુગડુ પેલાળી તે સુંઘાડવું. એ પરનાણે ઉપાય કરવાથી ઘણુંકરી આંજરી જલદીથી હોસમાં આવે છે. પણ તેથી ન થાય તો કંપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર, તે અથવા સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક અથવા સ્પીરીટઆવ હારટસહારન અથવા આમોનીઆ કારમોનસ અથવા લાઇકર આમોનીઆ ફારટીઅર સુંઘાડવું. એ દવાઓ નાકને ન લાગે તેની સંભાળ રાખવી, કેમકે તેથી નાકમાં સોજો થાય છે. જો અંગ થંડું હોય તો હાથ પગ ઉપર જરા કોલનવોટર અથવા બરાંડી લગાડી થોડો વાર ચોળા કરવું અથવા ગરમ ઇંટનો અથવા ખાટલીનો શેક કરવો. અને આંજરીને હોસમાં લાવવા સાથે તેના બંને ટેટા ઉપર રાઈનાં પલાસતર મારવાં અને તે ન થી ગા કલાક સુધી રહેવા દેવાં. આ ઉપાયથી આંજરી જરા હુશીઆર થાય અને તેનાથી ગળાઈ શકાય એવું જણાય કે તરત સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક ટીપાં ૩૦ લેઈ બે મોટા ચમચા બારી પાણીમાં નાખીને પાવું. અને જો નાડી બેસી ગઈ હોય અને અંગ થંડું પડી ગયું હોય તો એ દવાનાં ૬૦ ટીપાં સુધી આપવાં અથવા કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડરનાં ૬૦ ટીપાં અથવા એને બદલે ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં સ્પીરીટ આવ હારટસહારનનાં લેઈ એક વાઇન ગલાસ પાણી મેળવી પાવાં. જો એ દવાઓ હાજર ન હોય તો ૧ ગરેન કપુરને ૧થી ૨ ચમચા બરાંડીમાં મેળવી તેમાં થોડું પાણી નાખીને પાવું. એકવાર દવા પાવા પછી આંજરી હુશીઆર થાય પણ તેનો જીવ ધુળ કરે અને નાડી નાની હોય તો ગા થી ૧ કલાક રહી ફરીથી દવાનો બીજો ખોરાક આપવો.

કોઈ પણ દવા પાવા સાથે આંજરીને કદી પણ બેઠો કરવો નહી

પણ સુતાં સુતાં સમયે સમયે દવા ખાવી. આજારી હુંથી આર થયા પછી તેની નાડી ધણી નાની જણાય તો થોડી કાંજમાં એક અથવા બે નાના ગલાસ ભરી પોટું અથવા શરીવાહન નાંખીને પાવું.

જો કારણથી બેહોશી પેદા થઈ હોય તે કારણ સોધી કાઢી તે દૂર કરવું. હુંથી આર થયા પછી પાછી નમજાઈ જણાય અને જુખ પારાખર લાગે નહીં તો શરીરને કુવત આપવા થોડા દહાડા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસાડનાઇટરીક ડીલુટ ... ટીપાં ૪૫

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના. દરામ ૧

પારકનો ઉકાળો ... આંઝિસ ૩

જો હાય પગ થંડા રહેતા હોય, જીવ ધુળ્યા કરતો હોય અને નાડી નાની હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

આમોનીઆ કારબોનસ. ... ગરેન ૨૦

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લર્વડર.... દરામ ૪

પારકનો ઉકાળો ... આંઝિસ ૨૧

જો આજારીનો ચેરો ફીકો લોહી વીનાનો દુખાય તો તેના શરીરમાં કોઈ વધારવા સાર ટીપાં ૪૫ ટીચરેરી પુરકલોરીડને ત્રણ આંઝિસ પાણીમાં નાંખી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ઝાડો કબજ રહે તો હોય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું, જોથી ઝાડો સાફ આવશે.

ડીકાકથન આવ એલોઝ. ... આંઝિસ ૧૧

લાઇકર પોટાસી ... દરામ ૧

જેનસીયાનાની આ.. .. આંઝિસ ૧૧

અથવા—કમપાઉન્ડ રિપારેબ પાઉડર ગરેન ૩૦ ને એક આંઝિસ ચેપરમીટ વોટરમાં નાંખીને પાવું. પણ સકત જુલાળો આપવા નહીં શકતી આવે ત્યાં સુધી કંઈ મેહેનત કરવા દેવી નહીં.

બાલનું ખરી જવું.

માથા ઉપરના અને બીજી જગોના બાલ ખરી જવા માંડ છે ત્યાં રે પેહલાં થોડી જગાં સુંવાળી વગર બાલની જણાય છે અને તેની આસપાસ બાલ ઉગેલા હોય છે, પછી જેમ બાલ વધારે ખરતા જાય, તેમ સુંવાળી જગો વધે છે અને વખતે આખા માથા ઉપર તાલ પડે છે, આ રોગ ઘણું કરી બાલની જડમાં મરજ પેદા થવાથી અથવા વખતે ધારતી વીગેરે મનના જીસાથી અથવા કોઠામાં બીગાડ થવાથી પેદા થાય છે અને માથાની ઉદરે વીગેરે દરદોશ પણ બાલ ખરી જાય છે.

ઉપાય—કોઈ દુખાઈતા રોગ વગર બાલ ખરવા માંડે તો દરરોજ સવારમાં થંડા પાણીથી માથાને ધોવા કરવું. રમાલથી હળવેથી ધૂછી નાંખવું. અને પછી થોડી મીનીટ સુધી ખરસથી બાલને ઓળવા, માથા ઉપર કોપરેલ, સાલીડનું તેલ, મીઠી બદામનું તેલ, એઆમાંથી ગમે તે દરરોજ લગાડવું, અથવા એમાંની ગમે તે તેલના છ ગલાસમાં બે ગલાસ ઓઇલ ઓફ રોઝમેરી નાંખી તે હલાવી તેમાંથી દરરોજ તે લગાડવું. પથી ૧૦ મીનીટ સુધી અળગે હાથે અથવા ખરસે તે પચાવવું.

અથવા તેને બદલે નીચે લખેલી બાલ વધારવાની દવા તદ્દઆર કરી તેમાંથી એક ચમચો બરી દરરોજ ઓપડવી.

સાલીડનું તેલ અથવા ઓઇલ }
ટોપરાનું તેલ. } આંગિસ ૮

ડીઅર આવ કેથારીડીસ ... આંગિસ ૧

ઓઇલ આવ રોઝમેરી ... દરામ ૨

ઓઇલ આવ લવંડર ... દરામ ૨

ઉપલુ તેલ ઘણા દાડા સુધી લગાડવાથી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પડે મેળવી તેનું પોમેન્ટમ તદ્દઆર કરી તેમાંથી થોડું દરરોજ લગાડા કરવું. અને હાથથી અથવા ખરસથી થોડી મીનીટ સુધી પચાવવું.

બાલસમ આવ ટોલુ ... આંગિસ ૧

ઓઇલ આવ રોઝમેરી ... ટીપાં ૮૦

ટીચર આવ કુંથારીડીસ	...	આંગિસ ૨
વીલાયતી એરંડીયુ અથવા સાલીડુ તેલ	..	આંગિસ ૫
સફેત મીણુ અથવા ચરબી	....	આંગિસ ૩

પેહેલાં ચરબી અથવા મીણુને તથા તેલને એક નાના વાસણમાં ધીમી આંચે પીગળાવી અને પીગળા પછી તેને ખરલમાં નાખી બાલસં-
મ આવ ટોણુ તેમાં નાખી હલાવી એકરસ કરી પછી બીજી દવાઓ
નાખી મેળવી એક કાચના વાટકામાં ભરી રાખી પછી તે કામમાં લેવું.

જો તાવ વીગેરે કાંઈ રોગ આગળ થઈ ગયાથી નમજાઈ થઈ
હોયતો કુવત લાવનારી ટીચરફેરી જેવી દવાઓ આપવી. બદલજમી હોય
તો તેનો ઉપાય કરવો.

ઉપની અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

કુંઠોડીનાં મુળ, રાફડાની ધુળ, એ બંનેને ગાયના દહીંમાં મીલાવી
માથા ઉપર ભરી થોડી વાર રહેવા દઈ પછી થંડા પાણીથી માથુ ધોઈ
નાખવું.

કુંઠમાળા.

ધાંટીના હાડકાની નજીક એક નાની ગાંઠ છે જે મોટી થાય છે. ત્યાં
કુંઠનાળ અને ગરદનના આગલા ભાગ ઉપર માળા પેહરાવી હોય તેમ
એક મોટી ગાંઠ ફરી વળેલી લાગે છે જેને કુંઠમાળા કહે છે. કુંઠમાળા ધણી
વેળા નારંગીના નેટલી થઈને બંધ પડી જાય છે. પણ વખતે તે ધીમેથી
વધ્યા કરે છે અને નાળીએરે કરતાં પણ મોટી થાય છે. ઘણું કરી ગરદન
ની બેહુ બાજુએ ગાંઠ જણાય છે, તેને દાખી જોવાથી તે નરમ લાગે છે.
તેના ઉપરની ચામડી લાલ અથવા મુન્ડેલી નથી હોતી, અને ઘણું કરી
તેમાં ફુઆવો તથા દરદ પણ થતું નથી. એ રોગ જો બંધ પડી જાય તો
જુંદગીને ગ્રાજી જોખમ પોહાયતું નથી. પણ જ્યારે તે મોટી થાય છે ત્યારે
દમનાળ તથા અનનાળ ઉપર દવાણુ થવાથી સ્વાસ ચાલવામાં હરકત
થાય છે. ખોરાક ખરાબર ગળાતો નથી, અને જીવ જોખમમાં આવી પડે છે.

સમજ—આ રોગનું મુળ કારણ હજી સુધી ખાતરીપુરવક જણાયું

નથી તોપણ એટલું તો સામેત થયુંછે કે ભીનાસ અને ખરાબ હવાવાળી પાહાડની તથા નીચી ખાડાવાળી ખીણોના રહેવાશીઓને તે વધારે થાય છે. અને એવી જગ્યામાં રહેનારાઓમાંના જેઓને સારો ખોરાક પુરતો મળતો નથી, અને યુનાના પટવાળુ પાણી જેઓ પીએછે તેઓને ઘણે દરજ્જે આ રોગ થાયછે. વળી વારસા તરીકે મામાપ તરફથી પણ આ રોગ મળેછે.

ઉપાય—આજનીને સારી હવાવાળી જગ્યામાં રાખવો. દરરોજ દ-રીઆના પાણીથી તેનું શરીર ધોવું, અને સારો કુવતવાળો ખોરાક આપવો. આ રોગના ઉપર આઈઓડીનની બનાવટની દવાઓ જેટલો ફાયદો કરેછે તેટલો બીજી દવાઓથી થતો નથી. પણ એ દવાઓ ઘણી મુદત સુધી આપવી પડેછે. માટે થોડા દાહાડામાં કંટાળી જવું નહી. પેહેલાં આઈઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ ગરેન ૬ લેઈને તેને ૩ આંઉસ કરી-લાતાની આમાં મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વારે પાવું. એ દવા એક બે અડવાડીયા સુધી આપવાથી કંઈ ફાયદો ન જણાય તો આઈઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમનું વજન ધીમે ધીમે વધારી દર ખોરાકમાં ગરેન પાંચ સુધી લેવું. એ દવા દીવસમાં આપતાં પેહેલાં નાથે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ચાર સરખી ગોળી બનાવી બે ગોળી રાતે રાતે સુતી વેળા ગળાવવી. અને એથી ઝાડો વધારે આવે અથવા પેટમાં ફુગાવો થાય તો તે તરત બંધ કરવી.

સલફેટ આવ આયરન ... ગરેન ૪

કમ્પાઉન્ડ રિપારેબ પીલ ... ગરેન ૮

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હાઇઓસીયામસ. ગરેન ૨

ઉપલી દવાથી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વારે પાવું.

પોટાસા આઈઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨

લાઇકર પોટાસી ... દરામ ૨

કંમ્પાઉન્ડ ડીકાકસન આવ સા- } આંઉસ ૬
રસાપરીલા }

અથવા—૨૦ ટીપાં ટીચર આવ આઈઓડીનનાં લેઈ તેને ત્રણ

આંહિસ કરીઆતાની ચામાં મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દા-
હાડામાં ત્રણ વાર પાવું, અને થોડા દાહાડા આપવા પછી આપ્યા દાહા-
ડામાં એ દવાનાં ૩૦ થી ૪૦ ટીપાં મુધી આપવાં, જે એ દવાથી ફાયદો
ન થાય તો થોડા દાહાડા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી
દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

સીરપ આવ આઈઓડાઇડ આવ આવરેન... ટીપાં ૪૫

ડીક્રાક્શન આવ સારસાપરીલા ... આંહિસ ૩

દુપલી આઈઓડીનની દવાઓ લાંબી મુદત મુધી આપવાથી પેટમાં
આગ બળે, હાથપગના સાંધા કળે, જીવ જૂરી આવે, છાતી ધપકલા કરે
તો એ દવા થોડા દાહાડા બંધ કરવી.

જો આભરી નબળો હોય અને તેનો ચેરો ફીકો મારે તો નીચે લ-
ખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

આઈઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ ... ગરેન ૬

ફેરીએટકવીનાંઇન સીટરેસ ... ગરેન ૧૫

કરીઆતાની ચા ... આંહિસ ૩

અથવા—થોડા દાહાડા મોટો ચમચો ભરી બે વખત કાડલીવર આઈલ

દુધમાં નાખીને પાવું, અથવા તેને બદલે કાડલીવર આઈલ, વુધિ આઈ-
ઓડાઇડ આવ આવરેન ૧ થી ૨ ટીસ્પુન દુધ દાહાડામાં બે વાર થોડા
દુધમાં નાખી પાવું.

કુંભાળા બિપર દરરોજ આઈઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ આઈન્ટ-
મેન્ટ લગાડવો. અથવા ટીચર આવ આઈઓડાઇન પીછાથી લગાડવું,
અથવા આઈઓડીન આઈન્ટમેન્ટ તથા સફેત મલમ બંને સરખે ભાગે
મેળવી તેમાંથી દરરોજ ચોપડવો, અથવા એને બદલે રેડ આઈઓડાઇડ
આવ મરક્યુરી આઈન્ટમેન્ટ થોડા સફેત મલમમાં મેળવી લગાડવો, અ-
થવા એ દવાઓ હાતર ન હોય તો વાદળાને બાળી તેની રાખ પાણીમાં
મેળવી તે ચોપડવું, અને એ રાખની બુકી દાહાડામાં બેવાર દરેક બે ગરેન
૧૦ થી ૧૫ મુધી ફકાડવી, જ્યાં આ રોગનું જોર વખતે નરમ પડશે,
લગાડવાની કોઈ પણ દવા એટલી બધી ન ચોપડવી કે તેથી આમડી મુજબ
ભય અને દુખે.

કુંભાળા ઉપર કરી જળો મેલવી નહી, અને તેના ઉપર ગરમ વસ્તુઓ લગાવી તેને પકવી કાઢવાની કદી તજવીજ કરવી નહી, તેમજ સખત જીલામની દવાઓ પણ આપવી નહી, કેમકે તેથી ઉલટી નખળાઈ વધે, અને દરદ જોર પકડે છે, પણ જો ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો કુંભપાઉન્ડ રૂપાર્થ પાઉન્ડર જેવા હલકા જીલામ આપવા, કેટલીએક વેળા આ રોગ દવાથી જતો નથી, અને તેના દવાણથી રુઆસ બંધ થઈ જવાની ધાસ્તી લાગે છે, ત્યારે તેને હુશીઆર ડાકટર આર્પનિઆખી કાપી કોઢે છે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો સરસંગ, સરગવાનાં ખી, અળસી, જવ, મુળાનાં ખી, એ સરવજરાબર લેઈ ખાટી છાસમાં ખારીક વાટી દરરોજ કુંભાળા ઉપર લેપ કરવો, અથવા લીંબડાનાં પાન, ભીલામાં, અને કાળી બકરીના દુધમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો, અથવા રક્તચંદન, હરડેની છાલ, લાખ, વજ, કકુ, એ સરવજરાબર લેઈ પાણીમાં વાટી તેમાં તેલ ધીમી આંચે પકવી તે તેલ ચોપડવું, જેથી તુરંત આરામ થશે.

અથવા—કુતરાનાં હાડકાં, માણસનાં હાડકાં, બીલાડીનાં હાડકાં, વગડાઉ કાચબાની પીઠ, મણસીલ, ખોદાર, કુંપીલો, રાળ, એ સરવજરાબર લેઈ ખારીક ખાંડી એરંડીઆ તેલમાં મીલાવી તેનાં લેપ કરવો.

ગળસુના.

ગરદનની બંને બાજુએ અને કાંતની પાસે નાંની કઠણ ગાંઠો થાય છે, તેને ઉપલા નામથી ઓળખાય છે. એ ગાંઠ વખતે એક હોય છે અને વખતે કેટલી એક ગાંઠોની હાર હોય છે. કદમાં કોઈ બદાંમ જેવડી નાંની અને કાંઈ લીંબુ કરતાં પણ મોટી થાય છે. તેમાં ઘણું કરી દુખાવો થતો નથી અને તેના ઉપરની ચાંમડી અસલ જેવી પાતળી હોય છે. એક બે દાડામાં તેનું જોર વધે છે. અને પાંચ સાત દાડા પછી પોતાની મેળે વખતે નરમ પડે છે. કેટલીએક વેળા ગરદનની બંને બાજુએ થાય છે. પણ વખતે ગરદનની એક બાજુએ થાય છે. અને તે સારી થવા પછી બીજી તરફ જણાય છે પણ કોઈ વેળા તે ઉપરની ચાંમડી લાલ થાય છે, સુજી આવે છે, ગરમ લાગે છે અને દુખે છે અને ગાંઠમાં પણ દરદ ઘણું થાય.

છે. ઘણી વેળા ગળસુનાની ગાંઠો પાકતી નથી પણ મહીનાઓ સુધી કઠણની કઠણ રહેછે પણ કોઈ વેળા તે પાકેછે, તેમાંથી પર નીકળેછે અને તેમાં ચાંદાં તથા નાસુર પડેછે.

સમ્બ—ગળસુના ઘણું કરી બીગડેલા લોહીવાળાને થાયછે તેથી નખળાઇમાં તે ઘણી વખત દેખાવ દેછે અને નાજુક ખરાબ તંદુરસ્તી વાળાં બાળકને વારે વારે થાયછે. ચાંદીના રોગવાળા અથવા બીજા કારણથી નખળા થએલાં માબાપનાં બાળકને આ રોગ વારસા તરીકે મળેછે કેટલીક વેળા કાંતની આસપાસ કંહિવાટ થવાથી, તેના તરાંણથી ગળસુના થઈ આવેછે. સરદી અને બીનાસથી આ રોગ જલદીથી થાયછે.

ઉપાય—આજરોને સેરવા દુધ જેવા ખોરાક ઉપર રાખવો. ખુલી હવામાં દરરોજ ચાલીને અંગને કસવું. સારી હવાવાળી જગોમાં આજરોને રાખવો. અને તેના અંગને રોજ ઘોઈ સાફ રાખવું. ગરદન ઉપર ઘણી થંડી લાગવા દેવી નહીં અને ગરદનની આસપાસ ફાંતનલ અથવા ગરમ ગળપટો વીંટો રાખવો.

ગળસુનાની ગાંઠ એક બે અને નાની હોયતો તેના ઉપર ફાંતનલનો સેક કરવો અને જો તેમાં ફુખાવો હોયતો સેકના પાણીમાં ખસખસનાં ફીડવાં નાખી તેનો સેક કરવો. જો એથી તકુનત ન પડે અને ગાંઠ મોટી થતી જાય તો તેને પીગળાવવા સારું તેના ઉપર ટીચર આવ આપ્પોડાઇન દરરોજ એકવાર થોડા દાડાં પીછાવતી લગાડા કરવું અથવા એને બદલે આપ્પોડાઇન આઇન્ટમેન્ટ તથા સફેત મલમ સરખે ભાગે ઝેળવી તેમાંથી દરરોજ એકવાર ચોપડવો. અથવા ગળસુના ઉપરની આંમડી લાલ થઇ હોય અને તેમાં આગ બળે તથા ફુખાવો થાય તો ઉપર લખેલી દવાઓ લગાડવી નહીં. પણ ગુલાબજળમાં સુખડ ધસી તે બે વાર ચોપડવું. સુખડ તથા રતાંજળીને પીચોરીના પાલાના રસમાં ધસીને તે દાડામાં ત્રણ ચારવાર લગાડા કરવું. કદાપી આંમડી લાલ બહુ થઇ હોયતો અને તેમાં આગ ઘણી બળતી હોયતો નીચે લખેલી દવામાં હુગડુ બોળી તે ઉપર મુકા કરવું. એ દવા ઝેરીછે વાસ્તે કોઇના પીચમાં ન આવે તેની સંભાળ રાખવી.

દીંચર ઓપી ... દરામ ૨
પાણી ... આંજીસ ૧૦

ઉપલી દવાથી ગરમી ઓછી થાય કે ઉપર આપેલા ઉપાયો કરવા. કેટલી એક વેળા ગાંઠ પાક ઉપર ચડે છે. વાસ્તે તેમાં ઘટકા મારે અને તે પોઆ થાય તો તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી અને પાકે ત્યારે નસતરથી ચોરી પછી તેને રૂઆવવા સારૂ સફેદ મલમની પટ્ટી મારવી. જો પાકવા પછી ચાંદા અથવા નાસુર પડે તો તેનો ઉપાય કરવો.

પણુ ઘણી વેળા ફક્ત લગાડવાની દવાથી આ રોગ નરમ પડતો નથી વાસ્તે પેટ કબજા હોયતો સખત જીલાબ આપવાને બદલે કમપાઉન્ડ રૂઆરબ પાઉડરનો જીલાબ આપવો અને નબળાઈને દૂર કરવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

આઇઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ ... ગરેન ૬
ફેરીએટ ક્વીનાઇન સીટ્રેસ ... ગરેન ૧૫
ફેરીઆતાની યા ... આંજીસ ૩

અથવા કુંકમાળાની બાબતમાં લખવા પરમાણે દવાઓ આપવી. જ્યાં સુધી તંદુરસ્તી સુધરતી નથી અને નબળાઈ રહે છે. ત્યાં સુધી આ રોગ નરમ પડતો નથી વાસ્તે કુષત લાવનારી દવાઓ લાંબા દાડા ભરી રાખવી.

વેરની ગાંઠ-વેરનું તણાવું.

જેમ ગરદનની બાજુએ ગાંઠ થાય છે, તેને ગળસુના કહે છે, તેમ જાંઘના કાતરા આગળ અથવા હાથની બાજુ ઉપર ગાંઠ થઈ આવે છે. તેને વેર અથવા વેળને નામે ઓળખવામાં આવે છે. તે ઘણું કરી ચાલવાથી અથવા પગના કોઈ ભાગમાં ચાંદુ અથવા જખમ અથવા ગુમડું થવાથી જાંઘના કાતરાની નીચે તથા જાંઘની અંદરની બાજુ ઉપર વેરની ગાંઠ તણાઈ આવે છે અને કોઈ વેળા એ ગાંઠોની હાર લંબાય છે તે ઉપરની ચાંમડી થોડી ઘણી લાલ થાય છે. એજ માફક હાથના કોઈ ભાગમાં ગુમડું અથવા જખમ થવાથી હાથની બાજુની અંદરની તરફ વેર તણાઈ આવે છે. વખતે સરદીની અસરથી પણ આ રોગ થાય છે.

ઉપાય-જે ભાગની વેર તણાઈ હોય તે ભાગને જરા પણ હીલવવો નહીં પણ સ્થીર રાખવો. જેમ કે જંગના કાતરામાં વેર તણાય તો ચાલવું નહીં. કોઈ જગો ઉપર ચાંદુ અથવા જખમ હોય તો તેનો ઉપાય કરવો. વેળના ઉપર સારી પઠે ફલાનલનો સેક કરવો અને જો ઝાડો કબજા હોય તો કમપાઉન્ડ રિપારખ પાઉડરનો જીલાખ આપવો. અથવા એપ-સંમસાલ્ટનો જીલાખ આપવો. એ શીવાય વેળની ગાંઠને પીગળાવવા સાફ અથવા તેમાં ઘટકા ભરે તો તેને પકવવા સાફ ગળસુનામાં લખેલો ઉપાય કરવો.

કાખખીલારી અથવા ખાંખલી.

કાખખી અંદર વેળ તણાઈ આવે છે અથવા ગાંઠ બંધાય છે તેને આપણે ઉપલા નામથી ઓળખીએ છીએ. એ ગાંઠ ઉપર ફલાનલનો સેક કરવાથી તે ઘણું કરી નરમ પડી જાય છે. જો તે કઠણ રહે અને તેમાં ફુખાવો ન થાય તો તેને પીગળાવવા સાફ ગળસુનાની ગાંઠમાં લખેલી પીગળાવવાની દવાઓ લગાડવી, જેવી કે ઈંચર આઇઓડાઇન, આઇઓડાઇન ઓઇન્ટમેન્ટ વીગેરે. પણ જો તેમાં ઘટકા ભરે અને તે પાક ઉપર ચડે તો પોલટીસ દહાડામાં તણુ અથવા ચાર વાર ખાંધવી જેથી જલદી પાકી જશે. અને પછી નસતરથી ચોરી અંદરથી ખીંગાડ કાઢી નાંખવો. પછી તેમાં કાર્બોલીક ઓઇલમાં લીનટનો કચ્કો ખાળી તે થોડા દહાડા નાંખવો. અંદરનો ખાડો બુરાવા પછી ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી જેથી રૂઝાઈ જશે. જો એ ગાંઠને લોધે તાવ આવે તો નીચેની દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં તણુવારે પાવું.

લાઇકર આમોનીઆ એસ્ટેટીસ ...	આંબીસ ૧
સ્પીરીટ હયર નાઇટરસ....	દરામ ૨
પોટાસા નાઇટરસ ...	ગરેન ૪૦
કેમફરવાટર ...	આંબીસ ૪

નખખાઈ થઈ હોય તો ગળસુનામાં ખતાવેલી કુવત લાવનારી દવાઓ આપવી.

ચોટ અથવા જરખ.

જિઆણથી પડી જવાથી, કાંઈ માર જિએથી પડવાથી અથવા કાંઈ વાગવાથી અથવા કોઈ ભાગ ઉપર દબાણ થવાથી, ચાંમડી ફાટી નહીં પણ તેનો રંગ ફરવાધને જાંબુડારંગનું ડીધું થાય તેને આપણે ચોટ અથવા જરખ કહીએ છીએ. સેજ વાગવાથી ચાંમડીની નીચે લોહી ધાઈ આવે, તેથી ત્યાં ડીધું થાય છે.

એ ડીખાનો રંગ પેટેલાં જાંબુડા જેવા થાય છે. અને તે ધીમેધીમે ફરવાધને લીલો બલુ અથવા કાળો થાય છે. પણ જ્યારે ચોટ ઘણી જોરમાં લાગે ત્યારે ચાંમડીની નીચેના માંસ વીગેરે નરમ ભાગો પણ કચડાય છે. અને તેમાંથી લોહી નીકળીને ચાંમડીની નીચે એકઠું થાય છે જેના ઉપર હાથ મેલવાથી તે પોચું લાગે છે. જેમ ચાંમડીની હેઠળના ભાગો વધારે કચડાએલા હોય છે, તેમ તે પાછળથી વધારે પાકે છે. અને તેમાં સડો લાગુ પડે છે.

ઉપાય—સેહેજ ચોટ લાગવાથી ડીધું થઈ આવે તો તે ઉપર થંડા પાણીમાં લુગડું બાળીને બાંધવું, અને તેને બંનિલુંજ રાખવું. જેથી ડીધું ખસી જશે. ચાંમડીનો ફરવાએલો રંગ પાછો અસલ માફક થશે. અને દરદ હશે તે પણ નરમ પડશે. અથવા ફરાયરસ બાલસમ અથવા પાણી સરખે ભાગે મેળવી તે ડીખા ઉપર ચોપડવું. અથવા જરા લીનીમેન્ટ આવ સોપ લગાડવું. આપણામાં આંબાહળદરને ધસાને તે ચોટના ઉપર ચોપડે છે તેથી પણ ફાયદો થાય છે. પણ જો ચોટ મોટી જગો ઉપર અથવા જોરમાં લાગી હોય તો તેના ઉપર સરવેથી સરસ લગાડવાની દવા નીચે આપીએ તેમાં લુગડું બાળી ચોટ લાગેલા ભાગ ઉપર મેહેલ્યા કરવું અને તેને તે પ્રાણીથી તર રાખવું. દવા જારી મેલવાથી ઘણી વેળા મોટાં ડીખાં ખસી જાય છે અને તેની કળતર પણ મટી જાય છે.

ટીચર આવ અરનીકા ... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

જોરમાં ચોટ લાગવાથી ડીધું મોટું થયું હોય અને તે ગમે તેવું પોચું લાગે તોપણ તેમાંનું ધાઈ આવેલું લોહી બાહાર કાઢવા સાફ જળો મેલા-

વધી નહી, અથવા નસતરથી ચીરવું નહી. કેમકે જ્યાંસુધી તેમાં ઘટકા ભરે નહી ત્યાંસુધી તેમાંના લોહીને પાછું વીખેરી નાખવાની તજવીજ કરવાથી, અને ઉપર આપેલી દવા લગાડવાથી તે વગર પાકવે એસા જાય છે. પણ જ્યારે તેની આસપાસની ચામડી લાલ થાય, તેમાં ફુખાવો થાય, ઘટકા ભરે, અને પાકવાની નીશાની જણાય ત્યારે તેના ઉપર પોલટીસ ખાંધવી અને પછી તેને નસતરથી ચીરવું. તેમજ જ્યારે ચોટ લાગેલી ચામડી કાળી થઇને સડવા માંડે ત્યારે તેના ઉપર પોલટીસ દાહાડામાં ત્રણ વાર ખાંધવી. અને તે સડીને નીકળી ગયાપછી ચાંદુ પડે તેનો ઉપાય કરવો.

ચોટ અથવા જરખ સેજ હોય અને હાથ પગ ઉપર લાગે તો તેથી જીવને જોખમ પોહાયતો નથી. પણ જ્યારે કોઈ ભાગ ઘણા કમડાએ છે અથવા ઘણા મોટા ભાગ ઉપર જરખ પડે છે. અથવા પેટ અથવા છાતી ઉપર જોરમાં વાગે છે ત્યારે તે માંહેલા કલેજ તથા ફેફસા અથવા દીલ જેવા અગત્યના ભાગોને નુકશાન પોહાયવાથી એ ભાગોનો વરમ પેદા થાય છે, અને તેથી ઘણી વેળા ખરાબી નીપજે છે.

છુંદાએલો જખમ.

• બુઝાં હથીયારથી અથવા પાણી વાગવાથી અથવા કોઈ સંચામાં દખાવાથી અથવા ઘોડા વીગેરે જતનના ડરડવાથી અથવા ગોળી લાગવાથી જે જખમ પડે છે, તેની ધાર સરખી અને સાફ હોવાને બદલે છુંદાએલી અને વાંકીટીંકી હોય છે. જેથી ઉપલા જખમને ઉપલા નામથી ઓળખવામાં આવે છે, એમાંથી સાફ જખમના જેટલું લોહી નીકળતું નથી, કેમકે એમાં ધોરી નસ છુંદાવાથી તેનું મોટું બંધ થઈ જાય છે. સાફ જખમની માફક તેની કોર વળગી જઈને વગર પાકવે એ જખમ રૂઝાતો નથી.

ઉપાય—પેહેલાં જખમમાં કાંઈ કચરો વીગેરે ભરાએલું હોય તે ધોઈને સાફ કરવું. પછી છુંદાએલા ભાગોને ખરાબર જોડવવા. અને બને તેમ એક બીજા સાથે લાગેલા રાખવા અને તે ઉપર થંડું પાણી રેઝ્યા કરવું. એ પરમાણુ કરવાથી વખતે ચામડીનું ગાપચુ નીકળી જાય છે અને એક ડોકાણથી વળગેલું હોય છે તો તે પણ વખતે પાછું વળગીને ર-

ગ્રાહ જાયછે. માટે ધુંદાએલો ભાગ ગમ્મ તેટલો જીલો પડી ગયો હોય પણ જરા બળગેલો હોય તો તેને પાછો ડેકાણે મળવવા. પણ આ જખમ ધણું કરી ઘોડા કલાકમાં સુજી આવેછે, તેમાં દુખાવો થાયછે અને ઘટકા ભરે છે. અથવા પાક ઉપર ચડેછે, માટે જ્યારે એવી નીશાની જણાય કે તે ઉપર દાહાડામાં ત્રણ વાર પોલટીસ ગરમ ગરમ ખાંધવી. જેથી ધુંદાએલી ચામડી સડી જઈ છુટી પડેછે અને જખમને ડેકાણે ચાંદુ પડેછે. તેના ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવાથી તે ઘણી વેળા રૂઝી જાયછે. સર્યાતમાં આજીરની હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ખાડો સાફ આવે તેમ કરવું. તાવ આવતો હોયતો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમિનીયા એસોટરીસ... આંઉસ ૧

સ્પીરીટ ઈથર નાઈટરસ ... દરામ ૨

પોટાસા નાઈટરસ ... ગરેન ૪૦

કેમફર પોટર ... આંઉસ ૪

પણ સાફ જખમ કરતાં ધુંદાએલા જખમમાં ધાસ્તી વધારે રહેછે કેમકે તેમાં ચાંમડુ તથા માંસમાં સડો લાગુ પડેછે અને આજીરની ઘણો નખજો થાયછે માટે જ્યારે સડા વાળુ ચાંદુ પડે ત્યારે તેનો એલાજ કરવો અને આજીરની સારો ખોરાક આપવો. વખતે એક હાય અથવા પગ સાંચામાં દબાવાથી અથવા બીજી રીતે એટલોતો ધુંદાઈને ખરાબ થાય છે કે તેને કાપી નાખવાની જરૂર પડેછે.

સુરાખદાર જખમ.

તીણું અથવા અણીઆળું હથીયાર ધોઆવાથી જે જખમ પડેછે, તે વખતે ઘણો ઉંડો જાયછે, તોપણ બહારથી એક સુરાખ અથવા છેદ દખાય છે, તેથી તેને ઉપલુ નામ લાયક છે. સોય અથવા ટાંચણી ધોઆવાથી જે જખમ થાયછે તે, તેમજ બાલો, ખંદુકની ગોળી, બાગનેટ અથવા તલવાર ઉંડી ધોઆવાથી જે ઉંડો જખમ થાયછે તેને આજીરતામાં ગણવામાં આવેછે. સુરાખદાર જખમ માંસમાં થોડો ઉંડો પડવાથી ઘણો ભય

રેતો તથી પણ જ્યારે પેટમાં અથવા છાતીમાં ઝંડો જાય છે, ત્યારે અંદરના અગત્યના અવયવોને તથા મોટી ધોરી નસને જખમી કરેછે. અને તેથી ઘણી ખરાબી થાય છે. જ્યારે ભાલા જેવું ત્રણ ધારવાળું હથિયાર ઉપર કોચાવાથી આ જખમ થાય છે. ત્યારે તેના છેદની આંખડી જરા ધુંદાએલી હોય છે.

ઉપાય—આ જખમમાં લોહી ઘણું નીકળેછે તેને પેલાં બંધ કરવા સારુ લુગડાની જડી ગાદી કરી તે થંડા પાણીમાં ખોળીને જખમ ઉપર દાખવી અને તેના ઉપર જોરથી પાટો બાંધી લેવો. અને તેના ઉપર થંડુ પાણી રેડા કરવું. એ ઉપાયથી લોહી બંધ નૂ થાય અને તેની ધાર છુટેતો ધોરી નસ કપાવાનો ઉપાય વાંચી તે મુજબ કરવું. જખમ નાનો હોય તો થંડા પાણીથી વખતે તે રૂઝી જાય છે પણ તે ઝંડો હોય છે તો તેમાં સોળ્લે થાય છે, ધટકા મરેછે, ફુપ્પાવો તથા દરદ થાય છે. અને તેમાંથી પદ્ નીકળવા માંડેછે એવી હાલતમાં તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી, તે સાથે તાવ આવેતો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાદાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવી અને એપસંમસાલટ તથા રખારબ પાઉડરનો જીલાબ આપી ઝાડો સાફ લાવવો.

લાઇકર આમોનીયા એસ્ટેટીસ	...	આંઝોસ ૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ ૨
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૪૦
કેમફરવાટર	...	આઉસ ૪

ધોરી નસનું કપાવું.

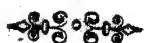
ચોરાએલાં અને ખીજા જખમમાં જ્યારે ધોરી નસ કપાયછે ત્યારે તેમાંથી લાલ ચણોડી જેવા લોહીના ધાર અથવા સેડ છુટે છે. જો નાની નસ કપાયછે તો સેડ ઘણી ઝીણી નીકળે છે. પણ મોટી નસ કપાય છે ત્યારે તે જડી હોય છે. અને ઘણા જોરમાં નીકળે છે. જેમ લોહી નીકળતુ જાયછે. તેમ આભરીનો ચેરો સફેત અને ફીફો મારતો જાયછે. તેની નાડી નાંખી અને કમ જોરે થતી જાયછે, તેને ફેર ચકર આવેછે. અને જો લોહી ઘણું જાય તો તે ખેમુધ થઈ મરણ પામેછે.

ઉપાય—નાની ધોરી નસોમાંથી નીકળતુ લોહી થંડા પાણીથી બંધ થાય છે માટે જખમ ઉપર થંડુ પાણી રેડવું અથવા રેસાનું અથવા ખીજુ લુગડુ થંડા પાણીમાં બોળી તે મુકવું, જે બરફ મળી આવે તો તે ઉપર લગાડવો. અથવા દાખવો પણ એ ઉપાય કરવાથી લોહી બંધ ન થાય અને નીકળાવ કરે તો તે ઉપર ટીચરફેરી પરકોરીડમાં લુગડુ બોળીને ન્યાંથી લોહીની ધાર છુટતી હોય ત્યાં લગાડી જરા વાર દાખી રાખવું. અથવા ફટકડીની ભુકી દાખવાથી અથવા માયાફળનું પાણી કરીને તે જખમ ઉપર લગાડવું અથવા કાસટીકની અણી નસોના મોઢા ઉપર લગાડવી, જેથી લોહી બંધ થયે. એ ઉપાય સિવાય જખમ ઉપર દબાંણ કરવાથી પણ કેટલીક વખત લોહી બંધ થાય છે, કોઈ વેળા જખમના બાગોને બરાબર ગોઠવીને તેના ઉપર બીનેલી ગાદી મેલી જોરથી પાટો બાંધવાથી લોહી બંધ થાય છે. વખતે જે બાગમાંથી લોહી નીકળતુ હોય તે બાગને થોડો વાર આંગળાંથી દાખી રાખવાથી ફાયદો થાય છે. અથવા જે ધોરી નસનું મોઢું દેખાતુ હોય તો એ આંગળાં વચ્ચે તેને પકડી જરા વાર દાખી રાખવાથી તેનું મોઢું વળગી જાય છે અને લોહી બંધ થાય છે.

પણ જે કપાએલી નસ મોટી હોય છે તો ઊપલા ઉપાયથી લોહી બંધ થતુ નથી અને ત્યારે એક જાતનો ચોપીઓ, જેને આરટરીફોરસેપ અથવા ધોરી નસ પકડવાનો ચોપીઓ આવે છે તેનાથી ધોરી નસનું મોઢું પકડી તે નસના છેડાને રેસમી દોરીથી મજબુત બાંધી લેવો. એ રેસમના દોરીના દબાંણથી તે ઠેકાણે સેજ વરમ થઇને તેનું મોઢું બંધ થાય છે. અને થોડા દાડા પછી દોરાને સેજ ખેંચવાથી તે છુટો પડી બાહાર નીકળી જાય છે. પણ ઉપર પરમાણે આરટરીફોરસેપ ન મળી આવે ત્યાંસુધી લોહીને બંધ રાખવા સારું જખમ ઉપર આગળ જણાવવા પરમાણે દબાંણ કરીને તરતને વાસ્તે લોહી બંધ રાખવું. કદાપી હાયના કોઈ બાગમાં જખમ પડ્યો હોય અને તેમાંથી લોહીની ધાર નીકળા કરતી હોય તો, નળીઆનો એ ત્રણ ઈંચનો કટકો લેઈ તેની આસપાસ લુગડુ બપેટી અને તેને હાથની બાજુની અંદરની તરફ જે ધોરી નસ આવેલી છે, તેના ઉપર મેલી જોરથી પાટો બાંધી લેવો. જેથી ધોરી નસ ઉપર દબાંણ થયે અને હાથની નસોમાં લોહી આવતુ અટકે. તેમજ જે પગના કોઈ બાગમાં જખમ

પડીને લોહીની સેડ તેમાંથી છુટે તો જાંગના કાતરાની આસરે બે ઈંચ નીચે અને જાંગની આગલી બાજુ ઉપર ઉપર લખવા પરમાણે નળી-આની સખત ગાદી મેલીને જોરથી પાટો બાંધી લેવા.

લોહી ધણું જવાથી આજારીનું અંગ થંડુ થાય તથા તેની નાડી ધણી નાની અને નખળી જણાય તો તેને કુવત આપવા સાર થોડો ખરાં-ડી પાણીમાં મેળવીને પાવે. અથવા થોડો વાઈન આપવો. જો નાડી છેક ખેશી જાય અથવા બેમાલુમ થાય તો સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક ટીપાં ૪૦ થી ૬૦ સુધી લેઈ એક આઉસ પાણીમાં મેળવી તે પાઈ દેવું, અને તેથી નાડી પાછી ઉઠે નહીતો એક કસ્તૂક પછી ખીજવાર એ દવા પાવી. સેરવા, દુધ, કાંજુ જેવો ખોરાક આપવો. અને આજારીને સુવા-ડી રાખવો.

ચાંદુ અથવા અલસર.

ફોલો અથવા ગુમકુ અથવા વાગવાથી જન્મ પડે છે અને ચામ-ડીનો કોઈ ભાગ પાકીને તેમાંથી પર નીકળા કરે છે તેને સાધારણ રીતે ચાંદુ કેવામાં આવે છે. ચાંદુ છ જાતનું થાય છે. સાર ચાંદુ, નખળુ ચાંદુ, સુસ્ત ચાંદુ, અથવા જીનું ચાંદુ, દરદવાળુ ચાંદુ, સુજેલુ ચાંદુ અને સ-ડાવાળું ચાંદુ—

સાર ચાંદુ.

તંદુરસ્ત હાલતમાં ચાંદુ થાય છે તો તે જલદી રૂઝી જાય છે. એટ-લા માટે એવા ચાંદાને તંદુરસ્તી ભરેલું અથવા સાર ચાંદુ કહે છે. સાર ચાંદુ ધણું ખર ગોળ અને વચમાંથી જરા ખાડા વાળુ હોય છે તેના કોર પાતળી અને તેની જમીન લાલ હોય છે. અને તે સુવાળી હોતી નથી પણ નાના દાણાથી ઢંકાએલી એટલે દાણાદાર હોય છે, તેના અંદરથી ધાર પર નીકળે છે, અને તે જલદી રૂઝી જાય છે, આ ચાંદાના ઉપર થંડા ખાણીમાં લુગડુ બોળી દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર મેલી તે ઉપર પાટો બાંધી રાખવાથી અથવા સૂઈત મલમની પડી મારવાથી તે રૂઝી જાય છે.

નખળુ ચાંદુ.

ચાંદા ઉપર જોઇએ તે કરતાં વધારે પોલટીસ બાંધવાથી તે નખળું થાય છે તેની જમીન બાલ હોય છે ખરી પણ તે ઉપરના દાણા ઘણા મોટા ઉપસેલા, ડુગી આવેલા અને પોચા હોય છે અથવા સાધારણ બોલીમાં બોલીએ તો તે ઉપરનું માંસ સુજી આવેલું હોય છે અને તે જલ્દી અંશુર આવતું નથી.

ઉપાધ—આ જાતનાં ચાંદાં જે ભાગ ઉપર હોય તેને જોયો રાખવો એટલે જાણે પગ ઉપર એવાં, સાંદાં પડ્યાં હોયતો ચાલ હાલ કરવી નહી, એટલુંજ નહી પણ પગને લટકતો રાખવો નહી, પણ તેની નીચે તકીયો વીગરે મુકી જોયો રાખવો. નખળાં ચાંદાને કુવત આપવા સાફ તેના ઉપર નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડુ પલાળી દાડામાં ચાર અથવા પાંચ વાર મેલા કરવું અને પાટો બાંધી રાખવો.

સલફેટ આવ ઝીંક ... ગરેન ૧૬

કમપાજીડ ટીઅર આવ લવંડર દરામ ૨

સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી... દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૮

ઉપલા લોશનથી કાપો ન થાય તો ચોખ્ખુ મોરચુથ ગરેન બેન એક આંઉસ પાણીમાં મેળવી તે પાણી ચાંદા ઉપર દાડામાં બે વાર મેલ્યા કરવું અથવા દરરોજ અળગે હાથે મોરચુથાનો કટકો તે ઉપર લગાડી પછી સફેત મલમની પટ્ટી મારવી, અને પાટો બાંધી લેવા. એથી ઉપસી આવેલું માંસ ઝરી જાય નહી અને ચાંદાનો દેખાવ સુધરે નહી તો દરરોજ તેના ઉપર કાસટીક લગાડી સફેત મલમની પટ્ટી મારવી.

સુસ્ત અથવા જુનું ચાંદુ.

જે ચાંદામાં અંશુર આવવાનું કામ થયું ધીમું ચાલે છે, અને જે બાંખી મુદત સુધી રહે છે તેને ઉપલા નામથી ઓળખે છે. સુસ્ત ચાંદુ થયું કરીને પગના નળા ઉપર અને ટેટા ઉપર થાય છે. તેને જાણે કોતરી

કાંઈ હોય એવું દેખાય છે. પણ તેની વચ્ચેમાની જમીન મુકી મુંઝાણી અને સપાટ હોય છે. તેની કોર સખત જાંઘ અને વાંકી મુકી હોય છે. અને તેમાંથી થોડી પાતળી લોહીવાળી રેસી નીકળે છે. આ ચાંદામાં પ-મની નસો ધણી મુજબ આવે છે. તોપણ ચાંદામાં ઘણું કરી દરદ થતું નથી અથવા આંગળાએ દાખવાથી પણ તેમાં ફુપાવો થતો નથી.

ઉપાય—આ જાતના ચાંદા ઉપર રેડપ્રીસ્ટીપીટરઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી બનાવી દરરોજ ચેલા કરવી. એથી ચાંદાની કોર ઝરે નહીં અને ચાંદાનો દેખાવ સારો થાય નહીં તો તેને બદલે તેના ઉપર મોરથુથુ અળગે હાથે દરરોજ એક વાર લગાડવું. અથવા ચાંદા ઉપર જે ચાર દહાડા મુધી દર રોજ કાસટીક લગાડવું અને દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પોલટીસ બાંધવી. જેથી તેની જાંઘ ઉપસી આવેલી કોર ખેંસી જશે અને ચાંદાનો દેખાવ સુધરશે. પછી તેની કોર ખેંસી જાય અને તેની જમીન સારા ચાંદા જેવી લાલ જણાય તો તે ઉપર નીચે લખેલા લેશનમાં છુગડું બાળી તે ઉપર મુકી પાટો બાંધી રાખવો અથવા સફેદ મલમની પટ્ટી મારવી.

સલફેટ આવ ઝીંક ... .. ગરેન ૧૬

કમ્પાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર ... .. દરામ ૨

સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી ... .. દરામ ૨

પાણી ... .. આઉસ ૮

જો આજારી નબળો હોય તો નીચે લખેલી ગોળીઓમાંથી એકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી અથવા દહાડામાં જે વાર બખેથી ત્રણ ત્રણ ગરેન કવીનાઈન આપવું.

સલફેટ આવ આયરન ... .. ગરેન ૨૪

કાર્બોનેટ આવ પોટાસ ... .. ગરેન ૧૨

મર ... .. ગરેન ૧૨

એસોઝ ... .. ગરેન ૬

દરદવાળું ચાંદુ.

મુસ્ત ચાંદા શીવાય સઘળી જાતના ચાંદામાં સેજ ફુપાવો હોય છે, પણ જે જાતના ચાંદામાં જો કે નાના હોય છે. અને ધણાં મુજબનાં

હોતાં નથી તોપણ દરદ અને દુખાવો અતીથિ થાયછે. અને તેને આંગળું અથવા કપડું લાગવાથી દરદ વધારે થાયછે. દરદને લીધે દહાડામાં આંખરોને ચેન પડતું નથી અને રાતે જાંઘ આવતી નથી. આ ચાંદુ ધણું કરી પોચા મીઠાજવાળા માણસોને થાયછે. તેનું કદ નાનું હોયછે. તેની કોર વાંકી ટીકી હોય છે, પણ જાંઘો હોતી નથી. તેની જમીન ઉપર પાતળું છીછડું વળગી રહેછે અને તેમાંથી લોહી સાથે મળેલું પાતળું ૫૩ નીકળે છે.

ઉપાય—ચાંદા ઉપર ટીચરઓપીમાં લીન્ટનો કટકો બાળી તે મેલવો. ૪ ગરેન અફીણને બે ચમચા પાણીમાં ઘુંટી તેમાં લુગડું બાળી ચાંદા ઉપર મુકવું અથવા નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડું બાળી ચાંદા ઉપર મુક્યા કરવું.

એસીડ નાઇટ્રીક ... ટીપાં ૨૮
ડીસટીલ્ડવાટર ... આંદ્રિસ ૨

અથવા—અળગે હાથે કાસટીક લગાડવી—જેથી દુખાવો નરમ પડશે, આંખરોનો ઝાડો કબજા હોય તો તે સાફ લાવવા કમ્પાઉન્ડ રબારબ પાઉડરનો ગુલાબ આપવો—જો દરદ ધણું થતું હોય તો નીચે લખેલી દવાની છો ગોળીઓ ખનાવી અકેક ગોળી દહાડામાં બે અથવા ત્રણ વાર ગળાવવી અને રાતે જાંઘ ન આવે તો ૧ ગરેન અફીણની બે ગોળી ખનાવી અકેક ગોળી રાતે ગળાવવી અથવા સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આંબ મોરફીઆ ટીપાં ૩૦ ને એક આંદ્રિસ પાણીમાં નાખી દર રાતે સુતી વેળા પાવી.

સલફેટ આવ કવીનાઇન ... ગરેન ૯
એક્ટ્રાક્ટ આવ હાઇડ્રોક્સીઆમસ ... ગરેન ૧૨
કેમફર ... ગરેન ૪

સુજેલું ચાંદુ.

આ ચાંદાની આસપાસની આમડી ઘણી લાલ થએલી અને સુજેલી હોયછે. અને તેમાં આગ અને અગન બળે છે, તેમાંથી પાતળું ૫૩ નીકળેછે અને વખતે બે સાથે તાવ આવેછે.

ઉપાય—ચાંદા વાળા ભાગને જોયો રાખવો, અને તેના ઉપર અને તેની આસપાસની સુજેલી જગા ઉપર થંડા પાણીમાં લીન્ટનું લુગડું ખોળી દાહાડામાં પાંચથી છો વખત મેહેલ્યા કરવું. કદાપી સુજેલા ચાંદાની જમીન ઉપર છીછડા જેવું વળગેલું હોય તો દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પોલટીસ ખાંધવી. જો તાવ હોયતો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું. સોજો નરમ પડવા પછી તેનો ઉપાય સારા ચાંદાના જેવો કરવો.

લાઈકર આમોનીયા એસાટીસ	...	આંઉસ ૧
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટ્રેસ	...	દરામ ૨
પોટાસા નાઈટ્રેસ	...	ગરેન ૪૦
કેમફર વોટર	...	આંઉસ ૪

સડેલું ચાંદુ.

જે ચાંદામાં સડો લાગુ પડે, તેના ઉપર જરા કાળા ખરાબ ગંધવાળાં છીછડાં વળગેલાં હોય અને જેમાંથી ગંધાતું પડે નીકળે તેને ઉપલું નામ આપવામાં આવ્યું છે. ઘણું કરી નખળા ખાંધાવાળા અને ખીગડેલા લોહી વાળાને આ જાતનાં ચાંદાં થાય છે. સુજેલું ચાંદુ સડાવાળુ થતાં વાર લાગતી નથી.

ઉપાય—સડેલા ચાંદા ઉપર અજસીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર ખાંધવી. અથવા નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડું ખોળી સડેલા ભાગ ઉપર મુક્યા કરવું, જેથી છીછડાં જુદાં પડી જશે.

એસાડ નાઈટ્રીક	...	ટીપાં ૮
ડીસટીલડ વોટર અથવા પાણી.	...	આંઉસ ૨

સડેલાં છીછડાં એ દવાથી નીકળી ન જાય તો તેના ઉપર સંભાળથી થોડાં ટીપાં એસાડનાઈટ્રીકનાં નાખવાં. અને તે ઉપર તરત થોડું ઠંડુ પાણી રેડવું અને પછી પોલટીસ ખાંધ્યા કરવી. સડેલા ચાંદામાં વાસ ઘણો ખ-

રાખ હોય તો તે ઉપર નીચે લખેલી દવામાં લુગડું બોળી દાહાડામાં ત્રણ વાર મહેલા કરવું.

એસીડ કારબોલીક ... આંઉસ ૨

પાણી ... ... આંઉસ ૮

અથવા વાસ દુર કરવા સારૂ જે દરામ કોનડીસ સોલ્યુશનને દશ આંઉસ ચોખ્ખા પાણીમાં નાખી તે પાણીથી ચાંદાને દરરોજ ધોયા કરવું. સહેલી જગો સાફ થયા પછી તે ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી દરરોજ મારવી. આ જાતનું ચાંદુ ઘણું કરી નાખનાઈમાં થાયછે. વાસ્તે આજરોને કુવત આવવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ ... ગરેન ૨૦

કમપાઉનડ ટીચર આવ લવંડર ... દરામ ૪

ખારકનો ઉકાળો ... ... આંઉસ ૫૦

ખોરાક કુવતવાળો આપવો. જો દુખાવાને બીધે રાતે જંધ ન આવે તો ૧ ગરેન અફીણમાંથી જે ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

લચક.

ચાલતાં અથવા દોડતાં કોઈ પણ સાંધાને આંચકો લાગે અથવા જોર કરવાથી સાંધો મરડાય તેને લચક કહેછે. શરીરના સઘળા સાંધામાં પોહિંચો અથવા પગની ઘુંટીનો સાંધો વારેવારે લચકાયછે. લચકમાં સાંધો ઉતરી અથવા ખસી જતો નથી પણ તેની આસપાસની ખાંધણ તથા માંસના સાકા મરડાયાથી અથવા ટુટવાથી સાંધામાં દુખાવો તથા દરદ થાયછે. તે સુજી આવેછે. તેને હલાવાતો નથી, અને તેની પીડાથી વખતે તાવ પણ આવેછે. વખતે તેમાં ઘણો સોજો થાયછે. આગ અગન બળે છે અને ઘણું દરદ થાયછે. અને વરમ નરમ પડવા પછી ઘણા દાહાડા સુધી સાંધો હલાવી શકાતો નથી.

ઉપાય—જો લચક સહેજે લાગી હોય તો સાંધાના ઉપર લીનીમૅંટ

આવ સોપ ચોપડવું અથવા જે કુઆવો વધારે હોયતો ૧૧ આંઉસ લી-
નીમિન્ટ આવ સોપમાં ચાર દરામ ટીચર ઓપી નાખીને તે ચોપડવું.
અથવા લીનીમેન્ટ કેમફરકો ચોપડવું. અથવા નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડું
ખોળી તે મેહિયા કરવું.

ટીચર આવ અરનીકા ... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૧

કળતર થાય તો ફલાનલનો સેક કરવો. પણ જે સાંધા થોડો ગરમ
હોય, અને તેમાં આગ બળે તો લાઈકર આમોનીયા એસીટીસ તથા
લીનીમેન્ટ આવ સોપ દરેક સરખે ભાગે લેખ મેળવી મુજેલા સાંધા ઉપર
ચોપડવું. જે લચકાએલો સાંધો મુજ આબો હોય તો તેને જરા પણ હ-
લાવવો નહીં. તેના ઉપર પાટો લપેટી રાખવો, કેમકે તેથી તેને આંચકો
લાગતો નથી. પણ જે તે ઘણો મુજ આબો હોય, તે બહુ લાલ જણાય,
ગરમ લાગે અને તેમાં આગ અગન બળે તો તે ઉપર થંડું પાણી રેડ્યા
કરવું અથવા નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડું પલાળી તે ઉપર મુક્યા કરવું.

ગોલારડ ચોટર ... દરામ ૨

ટીચર ઓપી ... દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૧૦

એધી સોળે નરમ ન પડે પણ વધારે જણાય તો સાંધાના ઉપર ફ-
રતી એકથી બે ડજન જળો મેલવી, પછી તે ઉપર પોલટીસથી સેક કરવો.
આનરનીનો ઝાડો સાફ લાવવા સારું કમપાર્જીડ રૂબારબ પાણીડરનો જી-
લાખ આપવો. જે તાવ આવે તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર
ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીયા એસીટીસ ... આંઉસ ૧

સ્પીરીટ ઇથર નાઈટરસ ... દરામ ૨

પેટાસા નાઈટરસ ... ગરેન ૪૦

કેમફર ચોટર ... આંઉસ ૪

જે નખખાઈ જણાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ
ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

એસીડ નાઈટરી ડીલુટ ... ટીપાં ૪૫

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના. દરામ ૧

ખારકનો ઉકાળો.

... આંઉસ ૩

સોજો ઉતરી ગયા પછી લચક જીની થાય અને સાંધો ખરાબર હીલવી શકાય નહીં તો તે ઉપર દાહાડામાં બે ત્રણ વાર થંડું પાણી રેડ્યા કરવું અને પાટો બાંધી રાખવો. અથવા તે ઉપર લીનામેંટ આવ સોપ સોપવું અને ધીમે ધીમે હાલચાલ કરવી.

હાડકાનું ભાંગવું—ફરેકચર.

ભાંગેલા હાડકાની બે જાત કરવામાં આવી છે, એકમાં ફક્ત હાડકું જ ભાંગે છે. અને તેના ઉપરના માંસ તથા ચાંમડાંઓને કશી હરકત પોંચતી નથી. બીજીમાં હાડકું ભાંગે છે તે સાથે તેના ઉપર માંસ તથા ચાંમડાંમાં જખમ પડે છે. જેથી કેટલીએક વેળા ભાંગેલા હાડકાના બંને છેડા જખમમાંથી ખુલા નજરે પડે છે. એ જખમ બે રીતે થાય છે. વખતે જે કારણથી હાડકું ભાંગે છે તેજ કારણથી જખમ પણ પડે છે. જેમકે બંધકની ગોળી પગમાં વાગવાથી તેમાં જખમ પડે છે અને તેની સાથે હાડકું પણ ભાંગે છે. પણ કેટલીએક વખતે પેહેલાં હાડકું ભાંગા પછી ભાંગેલા હાડકાનો અંણીદાર છેડો ચાંમડી ચીરી બાહાર નીકળી આવે છે, અને તેથી જખમ પડે છે. ફક્ત હાડકું ભાંગે તેનાં કરતાં તે સાથે જખમ પણ થાય તો તેમાં જખમ વધારે છે. કોઈ વેળા હાડકું ખરાબર આડું ભાંગે છે. કોઈ વેળા આડકાતર ભાંગે છે અને કોઈ વેળા તેના બે જીંદા કટકા થવાને બદલે તેમાં ઉભી ફાટ અથવા ચીરો પડે છે. વખતે હાડકું એકજ ટેકાણેથી ભાંગીને તેના બે કટકા થવાને બદલે તેનો ચુરેચુરો થાય છે.

નીશાની—ભાંગેલી જગોમાં ડુખાવો અને દરદ થાય છે. તે થોડો ધણો સુજી આવે છે. તે હલાવી શકાતો નથી અને જાણે લુલો થઈ ગયો હોય એમ જણાય છે. જે જખમ પણ સાથે હોય તો, તેમાંથી લોહી નીકળે છે અને વખતે હાડકાનો છેડો જખમમાંથી બાહાર નીકળી આવેલો દેખાય છે. પણ આ નીશાની જોરમાં ચોટ લાગવાથી પણ જણાય છે.

માટે ફક્ત એટલા ઉપરથી હાડકુ ભાંગુ હશે એવું અનમાન ન કરવું. પણ ભાંગેલુ હાડકું નીચે આપેલી ત્રણ નીશાનીઓથી ઓળખાઈ આવે છે. ૧લી. જે ભાંગનું હાડકુ ભાંગે છે તેની શીકલ ફેરવાઈ જાય છે, ૨જી. તે હમેશાં કરતાં વધારે હાલે છે. અને ૩જી. હાડકાના છેડાના ધસારાનો ખાસ અવાજ સંભળાય છે. એ નીશાનીઓ સમજમાં આવે તે સારૂ પહેલાં આપણે એક દાખલા તરીકે એમ ધારીએ કે, જાણે જંગનું હાડકું ભાંગી ગયું છે. હવે એ અકસમાત બનવા પછી પહેલી નીશાની તરીકે આપણને જંગનો દેખાવ ફેરવાયેલો લાગશે. ભાંગેલી જગો આગળથી ગોળ ટેકરો જણાશે. તથા તેને બીજી તરફની જાંઘ સાથે સરખાવવાથી તે ધણી બેડોળ દેખાશે. એટલુંજ નહીં પણ આજરોને સુવાડી બંને પગો સરખા લાંબા કરાવીશું તો ભાંગેલી તરફનો પગ લાંબો અથવા ટુંકો થયેલો જણાશે. બીજી નીશાની એ છે કે જે જગો ઉપરથી હાડકું ભાંગેલું હોય તે જગા આગળથી તે હાલતું જણાય છે. જંગના હાડકાને ગમે ત્યાંથી બે હાથે પકડી હલાવશું તો તે હાલતું નથી, પણ જ્યારે તે ભાંગે છે ત્યારે એક હાથે ભાંગેલી જગાની ઉપરથી અને બીજા હાથે તેની જરા નીચેથી મજબુત પકડીને હલાવી જોશું તો જાણે બે હાડકાં હોય તેમ જંગમાં હાલશે. જ્યારે એ પરમાણે ભાંગેલા હાડકાને હલાવીએ ત્યારે તેના બે કડકાં હોય તેમ હાલે છે એટલુંજ નહીં પણ ભાંગેલા ખડખડા છેડા એક બીજા સાથે ધસાવાથી તેમાંથી એક ખાસ અવાજ નીકળે છે, જે કાનને ખુલ્લો સંભળાય છે. અને હાથ મેલવાથી તેનો ધસારો હાથને જણાય છે. પણ આ ધસારો સઘળી વખત જણાતો નથી, કેમકે કોઈ વખતે ભાંગેલા કટકા એક બીજા સાથે એટલાતો સજડ બેસી જાય છે કે, તેને હલાવવાથી ધસાતા નથી અને તેથી આ નીશાની જણાતી નથી.

ઉપર કહેલી ત્રણ નીશાની બધી વખતે સાથે જણાતી નથી ત્યારે આ રોગ પારખવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડે છે અને તે ઘણા અનુભવી માણસથીજ ખાતરીથી પારખી શકાય છે.

સખબ—વાગવાથી, પડી જવાથી અથવા બીજી કોઈ રીતે જોર પડવાથી, હાડકાં ભાંગીને તેના બે અથવા વધારે કટકા થાય છે. જેમ હાડકાં લાંબાં અને પાતળાં હોય તેમ તે ઘણા જલદી ભાંગે છે. અચપણમાં

હાડકાં નરેમ હોય છે. અને તે ભાંગવાને ઠેકાણે મરડાઈ જાય છે. પણ ધ-
રડપણમાં તે ધણાં કકરાં થાય છે. અને તેથી સેજ જોરથી ભાંગી જાય
છે. ઝોરત કરતાં મરદને આવા અકસમાત વારે વારે થાય છે.

ઉપાય—ધણી વેળા એવા સ્વાલ પુછવામાં આવે છે કે શું આપણા
પાસે કાંઈ એવી દવા અથવા લેપ છે કે જે લગાડવાથી હાડકું પાછું સં-
ધાઈ જાય? ના એવી કંઈ દવા નથી અને એવી દવાની જરૂર પણ નથી
કેમકે કુદરત પોતે એટલું તો કુવત ધરાવે છે કે ભાંગેલા હાડકાંને વગર
દવાએ પાછું સાંધી શકે છે. એની સામેતીમાં તમો માત્ર હાડકાના છેડાને
બરાબર લગોલગ ખેસાડી કેટલીએક મુદત સુધી વગર ખસી જવે સાથે
રાખવાની કોશીશ કરો તથા તે બાગને જરા પણ હાલવા દેવા વીના રા-
ખો અને પછી જુઓ કે કુદરત પોતે એ હાડકાના છેડાને કેવા મજબુત
આપડા મારીને સાંધી લે છે. માટે આ રોગનો ઉપાય કરતી વેળા સીએ-
લા ડાકટરો લેખો મારીને અથવા દવાઓ લગાડીને હાડકાંને સાંધવાનો
ફાંકો રાખતા નથી; પણ કુદરતને પોતાનું કામ સારી રીતે બજાવવામાં
થોડી મદદ આપવાની મતલબથી તેઓ વચમાં પડે છે. તેઓ ફક્ત ભાં-
ગેલા હાડકાંને વગર હલાવે એકસ મુદત સુધી સ્થીર રાખી મુકવાની ત-
જવીજ કરે છે. અને ભાંગેલા હાડકાના છેડાએને ખસી જવા દેતા નથી
જેથી કુદરતને પોતાનું કામ સેલાઈથી કરવાને બની શકે છે અને છેવટે
તેઓને જશ મળે છે. કોઈ પણ ભાંગેલા હાડકાનો પેલો હાલજ એ છે કે
તેના છેડા જે એક બીજાથી જુદા પડીને ખસી જાય છે. તેને પાછા પોતાની
જગો ઉપર સરખા ખેસાડવા. પછી તેના ઉપર પાટીઆઓ મુકીને
પાટો બાંધવો, કે તેથી ભાંગેલા છેડા પોતાની જગાપર વળગેલા રહે અને
છુટા પડી જાય નહીં અને ભાંગેલા બાગને જરા પણ હલાવવો નહીં
પણ બીજાના ઉપર એવી રીતે ગોઠવીને મુકવો કે તેથી ભાંગેલું હાડકું
ખસી ન જાય. એ ઉપાય કેવી રીતે કામ લગાડવો તે વીસ્તારીને નીચે
આપવામાં આવ્યું છે.

ભાંગેલાં હાડકાંને કેમ ખેસાડવા તે સમજવા સાર એક દાખલો લેવા
કે જાણે પગનો નજો ભાંગી ગયો છે, તો તેના છેડા ખસી જાય છે, એ-
ટલું જ નહીં પણ એક બીજા ઉપર, ચઢી પણ જાય છે, માટે તેઓને પાછા

પોતાની જગો ઉપર ખેસાડવા સાર પગની ધુંટી આગળથી એક હાથે પગને ખેંચવો, અને બીજા હાથે હાડકાના ઉપર નીકળી આવેલા છેડાને જરા ધીમેથી દાખવો, જેથી એકબીજાના ખાંચા એવા તો લગોલગ ખેસી જશો કે નળાનાં હાડકાં ઉપર હાથ ફરવી જોઈશું તો ભાંગેલી જગાનો ખાંચો હાથને લાગશે નહીં.

એ પરમાણે હાડકાના છેડાને પોતાની જગોપર ખેસાડા પછી જો તેને જરા પણ હલાવીએ તો ભાંગેલા છેડા પાછા ખસી જાય છે, માટે તેને પોતાની જગો ઉપર રાખવા સાર જડા કાગળનાં અથવા ગટાપરચાના અથવા લાકડાનાં પાટીઆં આવે છે, તે ભાંગેલા પગની ઉપર તથા નીચે બંને બાજુએ મુકવાં, એ પાટીઆં પગ તથા હાથના ઉપર ખેસતાં આવે એવા તઈઆર મળે છે, અગર જો ન મળી આવે તો જડા કાગળના કટકા બંધ ખેસતા કાપવા, એટલે જાણે હાથની કામડીનાં હાડકાં ભાગાં હોય તો હાથની કોણીથી તે પોંચા સુધી પોંચે એટલાં લાંબાં અને હાથની પોળાઈ જેટલાં પોળાં લેવાં, તેમજ જો હાથની બાજુનું હાડકું ભાંગે તો ખંભાથી તે કોણી સુધી આવે એટલાં લાંબા રાખવાં, પગનો નજો ભાંગે તો ઘુંટણથી ધુંટી જેટલાં લાંબા, અને જંગનું હાડકું ભાંગે તો એક કટકો થાપાથી તે પગસુધી લાંબો રાખવો, એ કટકા પોળાઈમાં એટલા રાખવા કે જ્યારે તેઓને સામાસામી મેલવામાં આવે, ત્યારે એકેની કોર એકબીજા સાથે લાગે નહીં, જુદા જુદા ભાગ પરમાણે તેઓની સંખ્યા પણ જુદી જુદી રાખવી પડે છે, હાથની કામડી અને પગના નળાને જો પાટીઆંની જરૂર છે, પણ હાથની બાજુ સાર ચાર જોઈએ, એ વીંચે દરેક હાડકાના ભાગવામાં સમજવું છે, ગટાપરચા અથવા કાગળનાં પાટીઆં મેલવા અગાઉ તેઓને ગરમ પાણીમાં બોળીને નરમ કરવાં, જેથી ભાંગેલા હાથપગ ઉપર ચપટ ખેસી જશે, પાટીઉં એલવા પેલાં તેના અંદર જરા રૂ અથવા ટોની ગાદી કરી તે ઉપર ફરતો પાટો લપેટી લેવા જેથી તે ચામડીને ધસશે નહીં.

પાટીઆં મેલવા પછી ભાંગેલા ભાગ ઉપર પાટો બાંધવો, પાટો જડા લાંગડાથનો અથવા બીજા કપડાનો લેવો, અને તે બિંધી ત્રણ ધંચ પોહાળો અને આસરે પાંચથી છ વાર લાંબો રાખવો, અને તેને સારી

પેઠે ગોળ વીંટાળી રાખવું, પછી તે એક હાથમાં લેઈ તેનો છેડો બીજા હાથે પગ ઉપર મેલીને પેહેલા હાથે એવી રીતે લપેટતા જવું કે પાટાના એક આંટાની કોર ઉપર બીજા આંટો આવે. પાટો બાંધવામાં નીચે લખેલી બાબતો ઉપર ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે. ૧ છુ પાટાના સધળા આંટા એક સરખા જોરથી તાણવા, જે એક આંટો ઠીલો અને બીજાને તંગ હોય તો તેથી સોહી ધાઈ આવે છે, તેમજ પાટો બરાબર સપાટ લપેટવા એટલે એક કોર ધણી દબાય અને બીજી કોર ઠીલી રહે એમ લપેટવા નહી. ૨ જી. પાટાના આંટા સરખે તકાવતે રાખવા પણ જે આંટા સરખા ન આવે તો દરેક આંટો અરધો વાળતુ જવું જોઈ કરચલી નહી આવે, અને તે સરખો આંટો લપેટાયે. ૩ જી. પાટો એટલો તાણીને બાંધવા નહી કે તેથી બાંધેલા ભાગમાં ફુપાવો થાય અને તે સુજી આવે, ધણીવેળા વગર સમજણ રાખવે તંગ પાટો બાંધવાથી સોળે એટલો તો વધી જાય છે કે તેથી તેમાં સડો લાગુ થાય છે. જોઈ હાથપગો કાપી નાખવા પડે છે, અને વખતે આજરોનો જીવ જોખમમાં આવી પડે છે. ૪ થું. પાટો બાંધવા પછી ફુપાવો ધણો થાય અને સોળે વધતો જાય તો તેને છોડી નાખી ફરી બાંધવો. ૫ થું. ફક્ત ભાંગેલી જગો ઉપર પાટો બાંધી તેની નીચેના ભાગને ખુલ્લો રહેવા દેવો નહી, જેમકે પગનો નજો ભાંગો હોય તો ફક્ત નજાની આસપાસ પાટો બાંધીને પગની પાટલી તથા આંગળાને ખુલ્લું રાખવાં નહી, કેમકે એ પરમાણુ કરવાથી પગની પાટલીમાં સોહી ધાઈ આવે છે, તે સુજી જાય છે, અને તે થંડો લાગે છે, કાળા થાય છે, અને છેવટે તેમાં સડો લાગુ પડે છે. વાસ્તે પગનો નજો ભાંગો હોય તો પણ પગનાં આંગળાથી તે છેક ધુંટણ સુધી પાટો બાંધવો. અથવા હાથની કાંમડીના હાડકાં ભાંગ્યા હોય તો પણ હાથનાં આંગળાં તથા પોંચાને પાટો લપેટી બાંધેલાં રાખવાં. ૬ થું. સરખાતમાં એડો ધણો સોળે હોય છે તેથી પાટો બાંધા પછી પાંચ સાત દાહાડામાં જ્યારે સોળે નરમ પડે છે, ત્યારે પાટો ઠીલો પડી જાય છે, માટે એવી રીતે થાય ત્યારે પાટો છોડી નાખીને ફરી બાંધવો, પાટો બાંધા પછી આજરોને જરા કઠણ અને સપાટ બીજાના ઉપર સુવાડવો, જે ભાગ ભાંગેલો હોય તેને એવી રીતે ગોઠવવો કે તે સીધો અને સરખો રહે અને જરા પણ હલાવવા નહી. જો પેટ

કબજ હોય તો એરંડીઆની પીચકારી સફરામાં મારવી, અથવા એપર્સ. મસાહટનો જીલાય આપવો. ઝાડો બીઠાના ઉપર કુંઈ વાસણમાં જ કરાવવો, અને ભાગેલા ભાગને જરા પણ હાલવા દેવો નહીં, જે તાવ જણાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઇકર આમોનાઆ એસ્ટીટીસ . . આંઉસ ૧

સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... .. દરામ ૨

પોટાસાનાઇટરસ ... .. ગરેન ૪૦

કેમફરવોટર ... .. આંઉસ ૪

જે આજરો લોહીવાર હોય તો તેને શરૂઆતના દાહાડામાં કાંજી જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. પણ નબળાઇ હોય તો કુદ જોવા ખોરાક તથા થોડો વાઇન પણ આપવો.

હાડકું ભાગવા સાથે જખમ પણ હોય તો પેટેલાં જખમને ઘોઈ સાફ કરવો. પછી હાડકાના છેડાને ઉપર સમજવા પરમાણે ખરાબર બેસાડવો, અને તે ઉપર પાટીઆં મેલી પાટો એવી રીતે બાંધવો કે જખમ ખુલો રહે અને પાટાથી છોલાય નહીં. જે જખમ ઘણો નાનો ને સાફ ધારવાળો અથવા કપાયલા જેવો હોય તો તેના ઉપર તેમાંથીજ નીકળતા લોહીમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે ઉપર મેલવો. અથવા કોલોડીયનમાં લીન્ટનો કટકો બોળીને મેલવો. જેથી તે થોડા દાહાડામાં રૂઝાઈ જશે. પણ જે જખમ ધુંદાએજો અથવા મોટો હોય તો તે એ ઉપાયથી રૂઝાશે નહીં. મોટે તે ઉપર પેટેલાંથીજ ચંડા પાણીની ગાદી મેલવી અને જરા પણ ભાગેલા ભાગને હલાવવો નહીં. જે જખમ પાક ઉપર ચડે અને સુજી આવે તો તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી. અને પછી સફેત મલમની પટી મારવા કરવી. પાટો પરથી ખસેડી થાય તે બદલ્લા કરવો અને પાટીઆની અંદરનીખાળુએ ઓઢલ કલોથનો કટકો મેલવો કે તેથી ખરાબ ન થાય. અમધુ હાડકું ભાંગે તેના કરતાં જખમ સાથે હાડકું ભાંગેછે તો તે પાછું સંધાતા બેવડો અથવા ત્રણગણો વખત લાગેછે. વખતે જખમ એટલો તો મોટો હોયછે કે તેમાંથી સડો પેદા થાયછે અને જેખમાએલા હાથ પગને કાપી નાખવો પડેછે. અથવા જાનની ખરાબી થાયછે.

આંગળાનું હાડકું ભાંગે તો આગલી તથા પાછલી તરફ જડા કા-
ગળતી ચીપ આખી આંગળી ઉપર બેસતી આવે તેવી મેલવી. અને
આખી આંગળી ઉપર એક આંગળ પહેળો પાટો બાંધી રાખવો. હાથના
પોંચાનું હાડકું ભાંગે તો હાથના પોંચામાં હુગડાંનો ગાળ દડો આપી સુઠી
વળાવવી. અને તે ઉપર પાટો બાંધવો. અથવા હથેળીપર હુગડાંની શ-
ખત ગાદી મેહલેની આંગળાથી તે પોંચા સુધી પાટો બાંધવો. આંગળાનું
હાડકું ૧૦ થી ૨૫ દાહાડામાં સંધાઈ જાય છે. તારપછી પાટો છોડી થોડા
દાહાડા સંભાળથી હીલવવું અને ધણું જોર કરવું નહી.

હાથની કામડીના હાડકાં અધવચમાંથી ભાંગે તો તેને સારૂ બે
પાટીયાં આવે છે તેમાંનું એક બાહારની બાજુએ અને બીજું અંદરની
બાજુએ મેલવું. અને પછી આંગળાથી તે છેક કોણી સુધી પાટો
બાંધવો. જો પોંચાની નજદીકથી ભાંગ્યા હોય તો તેને સારૂ પીસતોલના
આકારનું પાટીયું આવે છે તે બાહારની બાજુએ મેહલેની હાથને પાટી-
યાના વાંકા છેડા સાથે રાખીને પાટો બાંધવો. હાથને ઝોળીમાં રાખીને
ફરવું અને ભાંગ્યા પછી થોડા દાહાડા બાદ પાટા ઉપર અંદરનું ધારૂ
પાણી અથવા લાહી લગાડવી. કે તે સુકાઈ જશે ત્યારે પાટો ઢીલો નહી
પડે. અને હાથ જરા હીલવવાથી હાડકાં ખસી જવાની ધાસ્તી રહેશે નહી,
એક મહીના પછી પાટો છોડી નાખી હાથને ધીમેથી હલાવવો. હાથની
બાજુનું હાડકું ૧૬ ઠેકાણેથી ભાંગે છે. ઉપલે છેડેથી, હેઠલે છેડેથી, અથવા
વચમાંથી. જ્યારે વચમાંથી ભાંગે ત્યારે ચાર પાટીયાં ચારે તરફ ફરતાં
મેહલેની આંગળાથી તે ખંભા સુધી પાટો બાંધવો. ઉપલો છેડો ભાંગવાથી
ખંભાની આગળ ધણો સોળો આવે છે અને તેમાં ડુખાવો થાય છે. વા-
સ્તે તેના ઉપર પેહેલાં થંડું પાણી એક બે દાહાડા સીંચ્યા કરવું. સોળો
નરમ પડે કે કાખમાં હુગડાંની મોટી ગાદી કરી મેલવી. પછી હાથની
બાજુને છાતીની સાથે દામેલી રાખીને તેના ઉપર બાહારની તરફથી પા-
ટીયું મેહલેની હાથની બાજુ અને છાતી ઉપર ફરતો પાટો બાંધવો અને
ગળામાં રૂમાલ બાંધી હાથના પોંચાના આગળથી તેમાં બરાબરી હાથ
ઝંચો રાખવો. હાથની બાજુનું હાડકું હેઠલા છેડા તરફથી ભાંગે તો કોણી
આગળથી હાથને વાળીને કોણીના સાંધામાં બેસવું આવે એવો વાંકો

જાડો કામળ કાપીને પાટો બાંધવો. આ હાડકું ભાંગિતો તેમાં પશુ થોડા દાહાડા પછી પાટા ઉપર ચુંદર અથવા લાહી લગાડી હાથને ઝોળીમાં રાખવો. બમ્પણમાં ૨૫ થી ૩૦ દાહાડાની મુદતમાં અને પુષ્પ ઉમરે ૩૫ થી ૪૦ દાહાડાની મુદતમાં બાળુનું હાડકું સંધાઈ જાય છે.

હાંસડીનું હાડકું ભાંગિતો કાખના અંદર મોટો લુગડાનો ડુઓ દાખવો, અને પાટાના બે આંટા કાખમાંથી ખંભાના ઉપર ફરતા લેવા, જેથી એ ગાદી કાખમાં દબાયે. પછી ખંભાની પાછળથી સામેની કાખ તરફ પાટો લઈ જવો. અને કાખમાં થઇને એક આંટો ખંભા ઉપર લેવો અને પછી પાછો પીઠ ઉપરથી આડો આંટો પેટેમાં ખંભામાં લઈ જવો. એ રીતે પાટો બાંધવાથી પાટાના આંટા પીઠ ઉપર એકડીની માફક આવે છે. પછી હાથને કોણીમાંથી વાળી સામા ખંભા સાથે રમાલ બાંધી અને તેની ઝોળીમાં હાથ રાખવો. હાંસડીનું હાડકું આશરે ૨૦ થી ૨૫ દાહાડામાં સંધાય છે.

નળાણું ભાંગવું નળાના બંને હાડકાં ભાંગે છે ત્યારે પગ ટુંકો થાય છે અને હાડકું ભાંગવાની બીજી નીશાની ખુલી જણાય છે. નળાનું મોટું હાડકું આબાદ ચામડીની હેઠળ છે તેથી તેના ઉપર હાથ ફરવવાથી તે ભાંગેલું હોય છે તો તરત જણાઈ આવે છે. પણ જ્યારે નળાનું નાનું હાડકું એકલું ભાંગે છે ત્યારે તે પારખવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આ હાડકાં ભાંગે તો તેના ખશી ગએલા હાડકાના છેડાને ખસાડવા સારૂ પગને બાંગ ઉપર વાળવો અને પછી તે ખેંચીને હાડકાને દાખવું. પછી પાટીયાં મેલવાં. અને પગની પાટલીથી ઘુટણ સુધી પાટો બાંધવો. પગના નળા સારૂ બે પાટીયાં આવે છે જે ઘુટણના સાંધાથી તે ઘુટી સુધી પોહાયે એટલાં લાંબા હોય છે. તેમાંનું એક જરા મોટું હોય છે અને તેની સાથે પગની પાટલીની બાહારની બાળુ સારૂ એક કટકો વધારે હોય છે તે નળાની બાહારની બાળુએ ખસવું આવે છે અને બીજી જરા નાનું હોય છે. જે અંદરની બાળુએ આવે છે. એ બે પાટીયાંમાં ઘુટીના ટેકરા સારૂ અંકેક બાકું હોય છે. પાટો બાંધીને આબરની સુવાડી રાખવો, અને પગને હાલવા દેવો નહીં.

પશુ થોડા દાહામાં ડુખાવો તથા સોજો નરમ પડે કે પાટાના ઉપર

ગુંદરનું ધાર પાણી અથવા લાહી ચોપડવી. અને તે સુકાય કે પછી બગલમાં લાકડી આપી આબરોની થોડો વખત હાલ ચાલ કરાવવી. લાહી લગાડવા પછી કદાપી પગ સુજી આવે અથવા પાટો ઢીલો પડી જાય તો પાટાને કાતરથી ધીમેથી ઉભા સળ કાપી નાખવા. અને પછી બીજી પાટો બાંધીને ફરી ગુંદર અથવા લાહી લગાડવી. એ પાટો ૧ થી ૧૧ મહીનો સુધી રહેવા દેવો, અને પછી છોડી નાખી ધીમે ધીમે હાલચાલ કરાવવી.

જાંગુ હાડકુ ઉપલે અથવા હેઠલે છેડેથી અથવા વચમાંથી ભાગે છે. એ હાડકાના ભાગેલા છેડાને તેની જગ્યાએ રાખવા સારૂ ઘણું કરીને એક પાટીઆનો કટકો આસરે ચાર ઇંચ પોજો, એક ઇંચ જાડો અને બગલથી તે પગની પાટલી કરતાં ત્રણથી ચાર ઇંચ લાંબો રહે એવો લેવો. પછી ગુઠણ સુધી પગ ઉપર પાટો લપેટવો. ત્યારબાદ પેટેલાં પાટીઆને ભાગેલા પગની બાહારની બાજુએ મેલીને પગના આંગળાથી તે ગુઠણ સુધી પાટો લપેટવો. પછી પગને એસીને જાંગના ભાગેલા હાડકાના છેડાને ખેસાડવા. પછી જાંગના કાતરાની એક બે ઇંચ હેઠળથી તે ગુઠણના સાંધા સુધી આવે એવો પાટીઆનો કટકો જાંગની અંદરની બાજુએ ખેસતો આવે એવો સુકવો અને પછી બાહાર તથા અંદરની તરફનાં પાટીઆને દાખી રાખીને છેક કમર સુધી પાટો લપેટવો અને પ્રાટાના બે ચાર આંટા ફરતા કમરની આસપાસ લેવા. જ્યાં તે મજબુત રહેશે. આસરે ૨૦ થી ૩૦ દાડામાં હાડકું થોડું સંધાય છે. ત્યાર પછી પાટીઆ કાઢી નાખી જાડાં બોરડ કાગળના કટકા કાપી ગરમ પાણીમાં નરમ કરી જાંગની બેઉ બાજુએ મેલવા અને પાટો બાંધી તે ઉપર ગુંદરનું પાણી અથવા લાહી સારી પેઠે લગાડી તેને ખુબ તર કરવો. પછી તે ઉપર બીજી સુકો પાટો બાંધી તેને પણ ગુંદરના પાણીથી તર કરવો. એક બે દાડામાં તે સુકાય કે બેઉ બગલમાં લાકડી આપીને આબરોની થોડો ચલાવવો. પણ ગરદનથી તે પગની પાટલી સુધી પોંચે એવો પાટીનો કટકો ગરદન ઉપર બાંધી તેની ઝોળીમાં ભાગેલા પગને મેલી તેના ઉપર ટેકાવી રાખવો અને ભાગેલા પગને જમીન ઉપર મેલવા દેવો નહી. જો પાટો ઢીલો પડી જાય તો ધીમેથી તેને કાપી નાખી બીજી ઉપર

લખવા પરમાણે બાંધવો. આસરે જે મહીના પછી પગને ધામે ધામે જમીન ઉપર મેલવા દેવો. બાળકને ૧૧ થી ૨ મહીના સુધીમાં અને પુખ્ત ઉમર પછી ૨ થી ૩ મહીનામાં આ હાડકું સંધાય છે માટે એટલી મુદત સુધી પાટો બાંધવો રાખવો.

પાંસળી ભાગવાથી તેની અણી વારમવાર ફેફસામાં લાગે છે અને તેથી તેમાં જોખમ વધારે છે. પાંસળીના ભાગેલા છેડાને પાછો ખેસાડવાની મનલખથી તેને જરા દાખવો અથવા ચોળવો નહીં કેમકે તેમ કરવાથી ફેફસા ઉપર દબાણ થાય છે જેથી નુકસાન થાય છે. એનો ઉપાય આસરે ૫ થી ૬ ઇંચ પોળો પાટો લેઈને તેને છાતીની આસપાસ કાપ્પથી તે છેક છેલી પાંસળી સુધી ફરતો આજીરીથી ખમાય એટલા ગરથી તાંણીને લપેટવો. થોડા દાડમાં પાટો ઢીલો પડે તો ફરી બાંધવો અને એ રીતે આસરે ૨૦ થી ૩૦ દાડ સુધી બાંધી રાખવો. જો એ સાથે છાતીમાં દરદ થાય તથા ફેફસાના વરમની નીશાંની જણાય તો તેનો ઉપાય કરવો.

માથાનાં હાડકાં ભાગવાથી ભિન્નને જોખમ પોચે છે અને તેનો વરમ થાય છે, માટે જ્યારે એ વરમની નીશાંની જણાય ત્યારે તેનો ઉપાય કરવો. માથા ઉપર થંડુ પાણી સોંચા કરવું અને આજીરીને ચૂપ સુવાડીરાખવો.

ઉપલી અંગ્રેજ દવા ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે દેથી ઉપાયો કરવા જેવાકે મજીઠ, મહુડાં, એ બંનેનું થંડા પાણીમાં બારીક વાટી ટુટેલા હાડ ઉપર લેપ કરવો. અથવા આમળાં, મેદાલકડી, તલ, એને ઠંડા પાણીમાં બારીક વાટી લેપ કરવો. અને તેમાં ઘી પણ મેળવવું ન લેપ કરવો તેમજ નીચે પરમાણે દવાઓ પાવી.

ઘજીને ઠીકરામાં નાખી અધખળા કરી તેને બારીક વાટી તેમાંથી બખે દરામ મધની સાથે દરરોજ ચઠાડવા. અથવા પીળી કોડીઓનો ઘુનો રતી ૨ થી ૩ ઉકાળીને દુધમાં દરરોજ આપવો.

અથવા—ખેરડીની છાલ, ત્રીફળાં, સુંક, તીખાં, પીપર, દરેક અકેક તોલો લેઈ તેને સરખે ભાગે યુગળ લેઈ બધાનો એક જીવ કરી તેમાંથી પનર ગરેતને આસરે દુધમાં દરરોજ આપવું.

સાંધાનું ઉતરી જવું.

ન્યારે કોઈ સાંધા ઉપર માર પડે છે, અથવા પડી જવાથી, જોર પહોંચે છે, અથવા તે ઘણો જોરથી વાંકો ટીકો કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનું હાડકું પોતાની જગો ઉપરથી ખસી જાય છે અથવા કે સાંધો ઉતરી જાય છે.

નીશાની—હાડકું ઉતરી ગયાથી સાંધાની સીકલ ફેરવાઈ જાય છે. ઉતરી ગએલા હાડકાના છેડાનો ટેકરો બીજી જગો ઉપર નીકળી આવેલો જણાય છે. અને ઉતરી ગએલા ભાગનો અસમ લંબાઈ ઓછી થાય છે. અને તે મરડાએલો દેખાય છે. એ સાથે સાંધામાં ડુખાવો તથા દરદ થાય છે. તે હલાવી શકાતો નથી અને ઉતરી ગએલા ભાગને ટેકાવી રાખવો પડે છે.

ઉપાય—જ્યાં સુધી દરેક સાંધા વીંચે સમપુરણ જ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી હાડકું ઉતરી ગયા પછી તેને પોતાની જગો ઉપર પાછું બેસાડવું ધ્યાન મુશ્કેલ છે. હાડકું કઈ જગો ઉપર જોડાયેલું અને તે કઈ જગો ઉપર ઉતરી ગયું છે તે સઘળી વેળા સહેલાઈથી માલમ પડતું નથી. ઘણી વેળા સેજ લચકાએલા સાંધાને ઉતરી ગએલો ગણવામાં આવે છે અને તેને ઓળખીને તથા કડાકા મારીને ખરાબી કરે છે વાસતે વાગવાથી અથવા બીજા કોઈ પણ અકસ્માતથી કોઈ સાંધો જરા ડુખાય અથવા મચકાય કે ઉતરી ગયો છે એમ સમજી તેને કદી ઓળખવો નહીં. કેટલાએક દેશી લોકો અનુભવ ઉપરથી ઉતરેલા હાડકાને બેસાડે છે, પણ તેઓ વારે વારે સાંધાઓ ઉપર એટલું તો જોર કરે છે. તથા વખતે નહીં ઉતરેલા સાંધાને એટલા તો ઓળે છે અને મરડે છે કે તેથી ઉલટી ખરાબી થાય છે. આપણા લોકોમાં એવો ખોટો વીચાર છે કે શીએલા અથવા અંગ્રેજી ડાકટરો હાડકાં સાંધો અથવા ઉતરી ગએલાં હાડકાં ચડાવી નંજીતા નથી. પણ આ ટેકાણે ખાતરીથી જણાવવાની જરૂર પડી છે કે અંગ્રેજી ડાકટરો બીજી બાબતો વીંચે જોટલી સોંધો કરીને પરવીણ થયા છે તેના કરતાં તેઓએ આ બાબત વીંચે વધારે જ્ઞાન મેળવેલ છે. તેઓ હાથ પગના સાંધા તો ઘું પણ શરીરમાંના દરેક સાંધા, દરેક માંસના લોચા, દરેક રંગ અને નસ અકેક ભાગને એવો તો સારી રીતે જાણે છે કે એવું

આપણા દેશી વધદિ અથવા હાડ વધદો પણ જાણતા નથી.

હાથનું આંગળું અથવા અંગુઠો ઉતરી જાય તો, હાથને કોઈ માણસ પાસે ઝલાવી ઉતરેલા આંગળાને ઉતરેલા સાંધાની પાસેથી પકડીને જોરથી ખેંચવું. અને પછી ઉતરેલા હાડકાના છેડાને બીજે હાથે દાખવો એટલે તે પોતાની જગોએ ખેંચી જશે.

ખંભાના સાંધાનું ઉતરી જવું—ખંભાના સાંધામાં બાજુનું હાડકું આવે છે તે ચાર ટેકાણે ઉતરી જાય છે તેમાં ઘણી વખતે હેડળ બગલમાં ઉતરી જાય છે. તારે બાજુના હાડકાનું સોપારી જેવું માથું કાખમાં જણાય છે. એ હાડકું ચડાવવા સાર આભરીની નીચા કોચ ઉપર ચતો સુવાડવો, અને ઉતરી ગયેલા સાંધાની બાજુએ કોચની કોર ઉપર ખેંસવું. આભરીના હાથને પોંચા આગળથી બંને હાથે પકડવો, પછી એક પગને જમીન ઉપર જોરથી ટેકાવી રાખી બીજા પગને આભરીની કાખમાં એવી રીતે મેલવો કે પગની પાટલી હાથની બાજુની ઉતરી ગયેલી સોપારી ઉપર લાગે. એ પરમાણે તતબીર કરી આભરીના હાથને થોડા જોરથી સાંધો ખેંચવો. અને થોડો સાંધો ખેંચા પછી આભરીના હાથને તેની છાતી તરફ વળાણ આપી પગની પાટલીથી ઉતરી ગયેલા હાડકાને ઉપર દાખવું. જેથી કટ કરીને અવાજ સાથે તે પોતાની જગો ઉપર ચઢી જશે. આ સાંધાને ચઢાવવાની બીજી રીત એ છે કે. આભરીને વગર હાથાની ખુરશી ઉપર ખેંસાડવો, અને પછી તેની બાજુએ ઉભા રહીને પગને ખુરશી ઉપર મેલી ઘુટણને આભરીની બગલમાં દાખવો પછી જમણા હાથે આભરીની હાથની બાજુ પકડીને તેને સારી પડે હેડળ ખેંચવી, અને પછી તેને ઘુટણ સાથે જોડા દાખવી. જેથી સાંધો ચડી જશે.

સાંધો ચડાવવા પછી કાખમાં લુગડાની ગાંદી મેલીને બાજુને છાતી સાથે પાટાથી બાંધી લેવી. અને હાથને ઝેંખીમાં લટકતો રાખવો.

હાથની કોણીનો સાંધો ઉતરી જાય તો, ખંભાના સાંધાને ચડાવવાની બીજી રીત ઉપર લખેલી છે તે મુજબ કોણીના સાંધામાં ઘુટણ મુકી તે ચડાવવો.

હાંસડીનું હાડકું ઉતરી જાય તો તેના ઉપર હાંસડીનું હાડકું બાજે તારે પાટો બાંધવાને લખ્યું છે. તેમ પાટો બાંધવો.

પગની ધુટી કુદતાં અને હોડતાં ઉતરી જાય છે, તેને ખસાડવા સારૂ પગને સારી પહે ખેંચવો, અને એવી રીતે વલાણ આપવી કે જે બાજુએ ફરી ગયો હોય ત્યાંથી પાછો સીધો થાય.

આંખમાં કુલી જેવા દાણા થવાનો રોગ.

આંખની સફેતી ઉપર ટાંચણીના માયા જેવડા પોપચા અથવા દાણા થાય છે અને તેની આસપાસની સફેતી લાલ થાય છે. એ દાણા કુટી જાય ત્યારે તેના કદ જેવડું નાનું ચાંદુ પડે છે. ઘણી વખત એક જ દાણો થાય છે. પણ વખતે એક કરતાં વધારે થાય છે. નાનાં બાળકોને આ રોગ ઘણી વખત થાય છે. તેનાથી અજવાળું બીલકુલ નિવાળું નથી જેથી આંખની પોતાના હાથથી આંખ ઢાંકી રાખે છે.

ઉપાય—સુગર આપણે ગરેન ૨ થી ૩ ને ૧ આંખે સ ગુલાબજળમાં પીગળાવી તેમાંથી થોડાં ટીપાં દાહાડામાં એ વારે એ દાણા ઉપર નાખવાં. અથવા નીચે લખેલા લોશનમાંથી દહાડામાં એક એ વારે દર રોજ પીછાને જરા આડકતરે કાપી તેની વતી નાખવાં.

લીઉનરકાસ્ટીક ... ગરેન ૨

ગુલાબજળ ... આંઉસ ૧

ઉપલી દવાને એક સીસીમાં ભરી તે ઉપર કાળો અથવા લીલો કાગળ લપેટી રાખવો, નહીં તો દવા બગડી જશે. જે આંખની નખજો હોય તો ક્વીનાઇન અથવા કાડલીવરઆઇલ તેની ઉમર પરમાણે દર રોજ આપવું. અને શકતી વાળો ખોરાક આપવો. આંખ ઉપર લીલી અથવા કાળી બનાતનો મડદો રાખવો. જે દાણા ઘણા હોય અને દરેક વધારે હોય તો કાનપટી ઉપર અડધારેપીઆ જેવડું બક્ષીસ્ટર મારવું.

આંખના પોપચાનો રેતડો.

આંખના પોપચાનું એકરેનું પડ જે તંદુરસ્ત હાલતમાં સુંવાળું હોય છે તે આંખનો સોજો અથવા આંખ આવી ગયા પછી ખડખડકુ થાય છે અને તેના ઉપર ઝીણા લાલ દાણા થાય છે.

નીશાની—આભરીને ઘણું કરી ઉપલા પોપચાની તોચે રેતી જેવું ખુચતું હોય એમ લાગે અને તેથી આંખને ઓળા કરે, આંખમાંથી પાણી ગળ્યાં કરે જેથી આંખ ડોવાઈ જાય. લાંબા દાડા એ રોગ ભરી રહેવાથી આંખમાં ડુલાં પડે અને રોશની કમી થાય.

ઉપાય—જ્યારે આંખના પોપચામાં કંઈ ખુચતું હોય ત્યારે તે પોપચાને ઉલટાવી જોવું. જો તેનું માંસ ઉપસી આવેલું અને દાણાદાર જણાય તો તે ઉપર અળગે હાથે મોરચુથાનો સુંવાળો કટકો અડાડવો અને પછી તે ઉપર બે ચાર ટીપાં સાલીડ તેલના નાખી પછી પોપચું સમુ કરવું એ પરમાણે દર રોજ પોપચાને ઉલટાવીને મોરચુથુ લગાડવો. એ દવા લગાડતાં જરા ચમરશે ખરી પણ પછી થોડા વારમાં રેતી જેવું ખુચતું બંધ થશે અથવા મુગર આવેલો બારીક ભુકી કરી તેમાંથી એક ચપટી ભરી પોપચાને ઉલટાવી તે ઉપસી આવેલા દાણાઓ ઉપર ભભરાવવી. જો એથી આરામ ન થાય તો ચાર દરામ લાઇકર પોટાશીમાં તેડલુજ પાણી મિળવી તેમાં લુગડાનો કટકો અથવા ખરસ બોળા તે ઉપસી આવેલ દાણાઓ ઉપર લગાડવું. એ દવા ત્રણ અથવા ચાર દાડે લગાડવી. એથી આગ થોડી બજે અને નખળી લાગે તો તેમાં પાણી થોડું નાખવું. ક્ષીનાઇન વીંગેરે શકતી લાવનારી દવાઓ તથા શકતી લાવનારો ખોરાક આપવો. સારી હવાની ફેરબદલ કરવી.

આંખનો મોતીઓ.

મોતીઆની મુખ્ય નીશાની એ છે કે આંખમાં કાંઈ પણ દરદ થયા વીના રોશની ધીમે ધીમે કમ થતી જાય છે. સઘળી ઓજા ધુમસથી ઠંડાઈ ગઈ હોય એમ લાગે છે. અને આંખની પુતળી તંદુરસ્ત હાલતમાં બંધારે જેવી નીતરી હોય છે તે ગદળી અને સફેત દેખાવા માંડે. જેમ જેમ આંખની આંખ વધતી જાય તેમ પુતળી વધારે સફેત થતી જાય છે. જ્યારે તે મોતીઓ પાકો થાય ત્યારે કાંઈ પણ ઓજા દેખાતી નથી એટલુંજ નહીં પણ અજવાળા અથવા અંધારુંનો તફાવત પણ માલમ પડતો

નથી. પુતળીના આડુ બાણે ચણાની ડાળ જેવડું સફેત પડ આડુ આબું હોય એમ લાગેછે.

ઉપાય—આનો ઉપાય કામિલ ૧૬૮૨ પાસે કઢાવવા શિવાય બીજું કંઈ નથી. ડાક્ટરો તે મોતીઆ પાકો થયા પછી કલોરોફોર્મ સુંઘાડી આશરે દશ અથવા પંતર મીનીટની અંદર મોતીઆ કાઢી નાખે છે. જેથી આબરો અસલના જેવું દેખતુ થાય છે. અને કંઈ પણ હરકત આવતી નથી.

ખરાબ હવા.

(ફાઉલ એર—Foul Air).

ધણી વેળા ખરાબ ગલીચ અથવા દુરગંધ હવા ઘરમાં અથવા રેવાની કોઈ પણ જગોએ ઉતપંન થવાથી ધણા ખરાબ દરદો ઉતપંન થાયછે વાસ્તે એવી ખરાબ હવાનો બીલકુલ નાસ કરવો જરૂરનો છે.

ઉપાય—૨ ભાગ કળીચુનો તથા ૧ ભાગ કુલાવેલી ફટકડી એ બંનેને એક કાચની રકાબીમાં મુકી ઓરડો અથવા બંધા બહુ ગંદકી રેતી હોય ત્યાં ખુલી મુકવી.

અથવા—૧ રતલ ફીરાકસીને પાણીમાં મેળવી મોરી, ગટર, અગર સંધાસ બંધા ગંદકી રેતી હોય ત્યાં છાંટવી.

ઓરડામાં બધી જગોએ ચુનો લગાડવો.

ગંધક દેવતા ઉપર નાખી તેનો ધુમાડો આખા ઓરડામાં આપવો. મોરી, સંધાસ અથવા ગટર વીગેરેમાં કારબોલીક એસીડ પાઉડર છાંટવો. અથવા કોતડીસોલ્યુસન છાંટવું.

અથવા—નાઇટરેટ આવ લેડ દરામ ત્રણ ને દોઢ બાટલી ગરમ પાણીમાં નાખી પીગળાવવું અને પછી ચાર દરામ નીમક બીજા જુદા વાસણમાં પાણી નાખી તે પીગળાવી તે ઉપર જણાવેલા મેળવણીમાં નાખી અને તેમાં એક મોટો લુગડાનો કટકો બાળી જે ઓરડાની હવા ખરાબ હોય ત્યાં ટાંગવો જેથી ગમ તેવી ખરાબ હવા હથે તે ઓખી થશે.

ઝેરી હવાઓ.

(પોઇઝનસ ગેસીસ—Poisonous Gases.).

ઝેરી હવાઓ જેવી કે કાર્બોનિક એસીડ ગાસ, સલ્ફ્યુરેટ્ડ હાઇડ્રો-જન વગેરે ગલીચ ગટરોમાં, રૂના મોટાં કારખાનાઓમાં તથા દીવા કર-વાની ગ્યાસ બનાવવાના કારખાનાઓમાં જોઈએ તેવી સફાઈ નહીં રાખવાથી હુતપન થાય છે.

આ ઝેરી હવાઓ તથા બાફા સ્વાસમાં લેવાથી માણસ ગુંગળાઈ જાય છે અને જો તેના એવે વખતે ઘટતાં જીવાયો ન કરે તો તે મરણ પામે છે.

ઉપાય—બીમારને તુરત એવી ગલીચો હવાવાળી જગોમાંથી ખસેડી સ્વછ હવાવાળી જગોમાં લઈ જવો, અને ત્યાં તેનું મોટું જમીન તરફ રાખીને સુવાડવો તેના એક હાથનો પોંચો તેના કપાળની નીચે રાખવો. આ ઉપાયથી તેનું ગળુ ખુલુ થશે. તથા ગળામાંની સ્વાસ લેવાની નળીમાં ઓખી હવા દાખલ થશે.

ઉપાય બીજો—ઉપલા ઉપાયથી સ્વાસ સારી પેઠે ચાલુ ન થાય તો તુરત બીમારને ગમ્મ તે એક બાજુએ કોરવાળી પાછો જોડો કરવો. વળી કોરવાળી જોડો કરવો. એ પરમાણુ એક મીનીટમાં પંદરથી વીસવાર કરેલા કરવું, જેથી બીમારની છાતી માંહેલી ઝેરી હવા તેના ફેફસામાં દખાવાથી જંપુ કરતી વેળા બાહાર નીકળે છે. અને તેને કોર વળાવવાથી ઓખી હવા તેના સ્વાસમાં જાય છે.

અથવા બીમારને જંપુ સુવાડી તેની પીપડી ઉપર હાથોવતી સારી પેઠે દખાણુ કરવું, અને બીજા માણસે તેની છાતીની બંને તરફની પાંસળીઓ દાબીને તરત છોડી દેવી, અને વળી પાછી દાખવી. આ પરમાણુ જ્યાં સુધી સ્વાસ સારી પેઠે ચાલુ થાય ત્યાં સુધી કરેલા કરવું. તથા જાડા લુગડાના કટકાથી તેના હાથ અને પગોના તળીઆંખુબ મસજવાં.

અથવા—બીમારને ચતુ સુવાડીને તેના ખંભા નીચે તકીઓ મુકવો તથા જો મો અને નાકમાં ફીણ આવ્યું હોય તો આંગળા ધાલીને તે કાઢી નાંખવું. ત્યાર પછી બીમારના માથા, આગળ ઉભા રહીને તેના બંને

હાથો ખંભાઓ આગળથી મેળવ્યુત પકડીને માથા તરફ ઉપર ઊંચકવા. અને પાછા નીચે લાવવા. આ પરમાણે મીનીટમાં આશરે વીસ વખત સુધી કરેલા કરવું, તથા પગો ગરમ પાણીમાં અને બળી પાછા થંડા પાણીમાં એમ તરત અવાર નવાર બોળ્યા કરવા. મોઢા ઉપર થંડું પાણી છાંટવું. અથવા વીજળીનો સંચો તરત મળી આવે તો તેનો એક છેડો છાતી ઉપર દાખી રાખવો, અને બીજો છેડો ખીમારના હાથમાં પકડાવીને વીજળી આપવી તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે પીચકારી વતી ગુદામાં દાખલ કરવી.

ટરપેન ટાઇન	.. આઉસ ૧
ઇંડાની દાળ ...	.. (એક ઇંડાની)
કાંજ ...	.. આઉસ ૨૦

હડકાચેલું કુતરું, સોયાળ અથવા ખીલાડી કરડે તે.

(હાઇડ્રો ફોબીઆ—Hydrophobia).

(ઇટસ પ્રીવેનસન—Its prevention).

ઉપાય—ઉપર જણાવેલું કોઈ પણ હડકાચેલું પ્રાણી કરડે તો, તેનું ઝેર ચડે નહીં એટલા માટે ૨૦ ગરેન સેલીશીન ગ્યાં સુધી પુસકળ પરસેવો છુટે ત્યાં સુધી દર ત્રણ કલાકે દાંડમાં ચારવાર પાંચથી સાત દાડા સુધી પાણીમાં ચાલુ પાવું. એથી ઝેર શરીરમાં ફરી વળવાને બદલે પરસેવાની સાથે નીકળી જશે, જેથી તે ઝેરની ખીલકુલ અસર થશે નહીં. ડંખવાળા ભાગની આસપાસની જગો છરી અથવા ચાકુ વતી કાપી વેહેતી મુકવી અને પુથકળ લોહી વેઢવા દેવું. આંમ કરવાનું કારણ એટલુંજ છે કે તેથી લોહીની સાથે ઝેર નીકળી જાય છે તે પછી તે ઉપર લીઢિનર કાસટીક લગાડી લોહી બંધ કરવું અથવા કોઈ પણ એવું પ્રાણી કરડે કે તુરત તે ભાગને ગરમ પાણીથી ધોઈને તેના ઉપર કાળી રશનાઇ ઓપડવી અને ફરીથી તે ભાગને ધોઈ ડંખવાળા આખા ભાગ ઉપર લીઢિનર કાસટીક લગાડવી અને એ પરમાણે એ મહીના સુધી ડંખને રહ્યાવા દેવો નહીં પણ જ્યારે તે રહ્યાવા માંડે કે પાછું વખતો વખત લીઢિનર કાસટીક લગા-

ડયા કરવું, અને એ પરમાણે આળુ રાખવું, અને પારાની ઝળવણી વાળી દવાઓ આપી તેટલો વખત સુધી મોઢું આવેલું રહે તેમ કરવું. એ પરમાણે કરવાથી ઝેરી અસર બીલકુલ નાશ થશે.

અથવા—જેવું ઉપર પરમાણે ઝેરી જનાવર કરડ કે એસીડ સલ-ફ્યુરીક અથવા એસીડ નાઇટ્રીકથી તે ભાગ બાળી નાંખવા.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

આખરાના મુળની છાલ, કાળીજીરી, એ બંનેને સરખે ભાગે લેઇ ખારીક ખાંડી તેમાંથી ૩ ગા ભાર તલના તેલમાં નાંખી દરરોજ પાવું.

અથવા—કુકડવેલનાં મુળ, નસોતર, અંદરમાંણીનાં મુળ, સીકોતરી એંજીયો, આખરાનો પીતપાપડો એ સરવ ખરાખર લેઇ ખારીક ખાંડી તેમાંથી ૩ ગા ભાર ઉના પાણી સાથે દરરોજ સવારે પાવું.

હડકવા.

નીશાની—હડકાએલા જનવરો કરડવા પછી ઘણું કરી તુરત આ રોગ થતો નથી. પણ પહેલાં તે જખમ રૂઝાઇ જાયછે અને ઘણા દીવસો અથવા મહીનાઓ કાંઈ પણ જણાવું નથી. પછી કરડેલી જગો ઉપર આંજીરની દરદ અથવા ચળ થાય છે, ત્યાં ચસકા અથવા ગોદા મારેછે. આજસ આવે, બેચેની લાગે અને ખેત્તાર દાડા સુધી એ પરમાણે થયા પછી આ બીમારીની ખાસ નીશાંનીઓ નીચે પરમાણે થાય છે.

હરેક વાતે આંજીરી ઉતાવળ કરે, જરા જરામાં ધુસે થાય, અને ચીરડાઇ જાય, ગરદન અને ગળાની આસપાસ દરદ અને ખેંચાવો માલમ પડે, પછી તેનાથી પ્રવાહી એટલે પાણી જેવી ચીજ ગળાય નહીં, હાથ યગ ખેંચાય, અને ધુન્ને અને કેટલીક વેળા નકર ખોરાક તેનાથી અવાઈ શકાય પણ પાણી પીવા જાય કે ખેંચ તાંણ થઈ આવે. અને સ્વાસ ગુંગળાય, શરીર ઉપર પવન લાગવાથી, ઓઠાડેલું લુગડુ ખેંચવાથી, પાણી પીધાથી, અથવા પાણી જોવાથી, અથવા એક વાસણનું પાણી બીજા વાસણમાં રેડવાથી આંજીરની ઘણા કમકમાટ છુટે છે, અને ખેંચતાંણુ તથા ધુન્ને થઈ આવે છે, કોઈ વેળા તેની આસપાસ જનવરો હોય

એવું જણાય છે, તેની યુક ઘણી જડી અને ઓકણી હોય છે. તેથી તેનું મોઢોડું મોઢાંટી જાય છે. બીજા માણસોને કરડવા જાય તેમ ચાળા કરે છે.

આ બીમારીની આસ નીચાંની થયા પછી વખતે આજરો એવીસ કલાકમાં મરણ પામે છે. ઘણું કરી બીજા અથવા ત્રીજા દહાડા મોત થાય છે અને વખતે અડવાડીઆથી વધારે દહાડા કાઢી આજરોનો અંત આવે છે.

ઉપાય—આવે વખતે પાણી ન પાવાની એક કાંપલ ડાકર જલામણ કરે છે પણ જો અતીથિ તરસ લાગે તો પાણી પાવું નહી, પણ અડતાળીસ આંગિસ જેટલું મળણી એવીસ કલાકના અરસામાં મોટી પીચકારીવડ ગુદામાં દાખલ કરવું, જેથી તરસ તદન મટી જશે, અને પાણી જોવાથી તેને ધારતી લાગે છે તે પણ લાગશે નહી. તેને શકતી લાવવા માટે આલકોહોલ પાવો. તથા હાથની અથવા પગની કોઈ નસ ચીરીને તેમાં થોડાં ટીપાં લાઈકર આમોનિઆ ફારેટીયર દાખલ કરવું. અથવા બીમારને તાંણુ તોડ સર થાય કે તરત નરમ પાડવા કલોરો ફોરમ રમાલ ઉપર છાંટી મુંઘાડીને તેને બીજકુલ ખેલાંત કરવું અને એવી અવસ્થામાં નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તે પીચકારી વતી ખંભાની ચામડીમાં દાખલ કરવી.

એક્ટ્રાક્ટ આવ કેલેબારબીન ... ગરેન ૧

હાઈદ્રોકલોરેટ આવ મોરફીઆ ... ગરેન ૧થી ૨

પાણી ... મીનીમ ૫

અથવા ૧૦ ટીપાં ઈથર ઓપીના એક આંગિસ પાણીમાં મેળવીને પાવું અથવા ત્રણ ગરેન અફીણની ચાર ગોળીયો ખનાવી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ગળાવવી. બરફ અથવા બરફની પોટલી બરડાના કાંઠા ઉપર ફેરવવી. અને ખેચતીણ ઘણું થતું હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક મોટો ચમચો ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ઈથર આવ ઇનડીઅન હેમ્પ ... ટીપાં ૩૦

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોરમ ... ટીપાં ૪૦

કેમફર વોટર ... આઉસ ૧૧

અથવા—બીમારને હડકવાની સઘળી નીચાંનીઓ જણાય કે તરત

તેને જ્યાં સુધી તે યાકીન સુસ્ત થઈ જાય અને ધણી પરસેવા છુટે ત્યાં સુધી ધણી જિરમાં દોડાવવું. અથવા ખીજી રીતે પરસેવા પાડવાના ઉપાય કરવા તેને ખીલકુલ હવા ન આવતી હોય એવા ઓરડામાં ધણી મરમ પાણીથી નવડાવવો. અથવા જ્યાં ખુરશી ઉપર બેસાડીને તેને મરમ પાણીનો ખાફ આપવો. તેનાથી ગળી ચકાવું હોય તો પરસેવા છુટે. વાળા દરામ શુલીચીન અથવા ચાર ગરેન જેનસીસપાઉડર દર અડધે કલાકે જ્યાં સુધી પુશકળ પરસેવા છુટે ત્યાં સુધી ફકાડવો. અથવા નીચેની સધળી દવાઓને ઉકાળી ગાળી તેમાં અડધો આંઝોસ ટીચર આવ એસેફોટીડા નાંખી અને તે સધળું પીચકારીવતી ગુદામાં દાખલ કરવું.

હોપસ ...	...	દર મ ૧
તંબાકુ ...	...	દરામ ૦૧
હેનબેનનાં પાંદડાં ...	...	દરામ ૦૧
એકરૂકટ આવ હેમલોક ...	...	ગરેન ૪
એકરૂકટ આવ લેચ્યુસ ...	...	ગરેન ૪
અફીણ ...	...	ગરેન ૧
પાણી ...	...	આંઝોસ ૬

અગર જો અંગ થંડુ પડે, નાડી બેથી જ્યાં મારે તો સોલ્યુશન આપ આમોનીઆ ટીપાં ૧૦ થી ૧૫ અથવા સ્પીરીટ આમોનીઆ એસેમટીક દરામ ૦૧થી ૧ સુધી લેઈ થોડા પાણીમાં નાંખી અને દર એક અથવા બે કલાકે એ દવા જરો પાવી.

આજરોને ધીરજ અને હીમત આપવી, અને તેની આગળ સારી વાતો નરમાશથી કરવી. તરશ ધણી લાગે તો ખુરશીનો કટકો મેઢામાં આપવો.

અથવા—આકડાના દુધમાં આજરોનો આંટો નાંખી તેની ચાંતકી આ કરી દેવતા ઉપર સેકી તેમાંથી રંગાભાર લેઈ આજરોને ખવરાવવું. તેથી ઉલટી તથા ઝાડો થશે તેને બંધ કરવા સાર ખીચડીમાં સારી પેઢે ધી નાંખી ખવરાવવું.

સાપનો ડંખ.

(સરપન્ટ બાઇટ Surpent bite)

નીશાની—સાપ કરડવા પછી ડંખેલી જગો મુજબ આવે અને તાલ થાય તેનો સોળો વધતો જાય અને વખતે તેમાં સડો લાગુ પડે. એ સાથે ફેર ચક્ર આવે, આંખે અંધારા આવે, હાથ પગમાં ધુજરી થાય હલદી થાય અને તેમાં લીલું પીત જેવું પડે. બેચેની ઘણી થાય. ચેરો સોરાઈ જાય, થંડો પરસેવો પડે, નાડી બેચી જાય, અને બેહોશી થઈ મરણ નીપજે.

ઉપાય—શરીરના જે ભાગ ઉપર ડંખ માર્યો હોય તેના ઉપરના ચાર આંગળાં જેટલું ઉપર એક મજબુત મુઠળી અથવા પાટીથી તે બાંધી લેવું. કે જેથી ઝેર ઉપર ચઢતું અટકશે. ડંખેલા ભાગ ઉપર દેવતાનો ગાંગડો મુકીને તે ભાગ બાળી નાંખવો. અથવા દીવાની આંચે ડંખેલા ભાગને આશરે અડધી મીનીટ સુધી રાખવો જેથી બળી જશે.

અથવા—એસીડ સલ્ફ્યુરીક અથવા એસીડ નાઇટ્રીક અથવા લી-ઉનર કાસ્ટીકથી તે ભાગ બાળી નાંખવો. અથવા તેટલો ભાગ ચપ્પ વતી કાપી નાંખવો અથવા જે માણસના મોઢામાં ચાંદા વીગેરે કુંઢપણુ રોગ ન હોય તેવા માણસ પાસે તે ઝેર ચુસાવી કઢાવવું ચુસનારને તે ઝેર પેટમાં જવાથી અથવા મોઢામાં લાગવાથી કુંઢ પણુ ખરાબ અસર થશે નહીં પણ તેના મોઢાની અંદર ચાંદુ વીગેરે જખમ હશે તો ખરાબી થશે તે જખમ ચુસવા પેલાં ચુસનારને બરાંડી અથવા બીજા દારૂના કોગળા કરાવવા અને ચુસા પછી પણ તેના કોગળા કરાવવા.

અથવા—જખમ ઉપર રૂમડી અથવા ગલાસ મુકી લોહી કાઢી નાંખવું અને પછી જખમની આસપાસ તાજુ તરબુ તેલ અથવા સાલીડનું તેલ ૧ આંડિસ ૧ ચમચી સ્પીરીટ આવ હારટસ હારન નાખી તે થોડો વાર મસજા કરવું. ડંખ ઉપર લાઇકર અમોનીયા ફોરટીઅર અથવા લાઇકર પોટાસાના થોડા ટોપાં નાંખવાં. આ દવાઓ જુલદા ન મળી શકે તો રાખને પાણીમાં ડોવી તે પાત્રી અથવા ગા દરામ લાઇકર પોટાસા પાણીમાં મેળવી દર અરધે કલાકે પાવું.

બીમારને ઘણી નખખાઈ થએલી જણાય તો બરાંડી અને પાણી

વારંભવાર પાયા કરવું. ખરાંડી ન મળી શકે તો તાડી અથવા તાડીનો દારૂ પાવાથી પણ ફાયદો થશે.

શરીરના એવા ભાગ ઉપર ડુંખ લાગો હોય જેવો કે ખરડો પેટ વીગિરે કે જ્યાં સુતળી બાંધી શકાય નહિ તો તેવા ભાગને નસતરથી વધારે ચીરોને તે ઉપર મુકાં વેહેતુર મુકવાં. અને થોડું થોડું લોહી વહેવા માંડે કે તરત કોઈ માણસ પાસે તે ચુસાવવું. ડુંખની ઉપર ચુનો અને ગોળ મળવી તે મુકવો.

કીડ ધણી લાગતી હોય તો થોડું અફીણ પાણીમાં ડોવોને તે વતી ડુંખને ધોવો અથવા ડુંખ ઉપર ડાંમ દેવો.

સાપે ડુંખેલા ભાગની ઉપર મજબુત દોરી વતી બાંધવા પછી કુકડીની ગાંડ ડુંખેલા ભાગ ઉપર જોરથી દાખવી. એમ કરવાથી કુકડી થોડા વખતમાં મરણ પામશે. આ પરમાણે ત્રણ ચાર કુકડી મરવા પછી ઝેર ઉતરી જશે.

એક જાતનો પથર જેને સ્નેક સ્ટોન કરીને કહેછે તે ડુંખ ઉતારવાના કામમાં આવેછે આ પથર બનાવવાની રીત નીચે પરમાણેછે.

સાબરસીંગના એક કટકાને મુકા ઘાસમાં રારી પડે લપેટીને તેના આસપાસ ત્રાંખાનો એક પાતળો કટકો જડવો અને તે પછી એ સઘળાંને દેવૂતામાં મુકવું જ્યારે સાબરસીંગ ખરોખર બળીને કાણુ થાય કે તેની ઉપરનું ત્રાંખાનું પતર કાઢી નાખી બજેલુ સાબરસીંગ નીચે જણાવા પરમાણે કામમાં લેવું જેવો સાપ ડુંખે કે તુરત તે ભાગ ઉપર છરીના નાના કાપ કરવા અને તે ઉપર સાબરસીંગનો બજેલો કટકો મુકવો જે ત્યાં આશરે બે મીનીટ સુધી વળગી રહેશે. અને પછી પોતાની મેળે ખરી પડશે જ્યારે તે ખરી પડે ત્યારે તરત એક પાણીના વાંસણમાં તેને નાખવો. અને પછી બહાર કાઢીને મુકા લુગડાથી તેને મુકો કરી અને પાછો બીજીવાર તેને ડુંખ ઉપર મુકવો. બીજી વખત બે મીનીટથી પણ ઓછો વખત તે વળગી રહેશે. વળી એજ પરમાણે ત્રીજીવાર કરવું. જ્યારે તે બીલકુલ વળગેજ નહિ ત્યારે બંધ કરવો. એમ કરવાથી ઝેર બીલકુલ ઉતરી જશે.

આજરીને ઝેરની અસર સારી પડે થાયછે ત્યારે ઝોકાં આવે છે અને જાણે જંધતો હોય એમ લાગે છે. તો તેવ વખતે તેને જંધવા દેવો.

નહિ. આભરી લેવાતો જાય અને નાડી ખેસતી જાય તો સ્પીરીટ આમો-
નીઆ એરોમેટીક ટીપાં ૪૦ ને એક આંઉસ પાણીમાં નાખી પાવું અને
નાડી નાની થવા અથવા ખેશી જવા ઉપર તથા શરીરના થંડા થવા ઉપર
ધોઆંન રાખીને એ દવા દર બે અથવા એક અથવા અરધા કલાકે
પાવી. કાંઈ દવા હાજર ન હોય તો બરાંડી પાણીમાં નાખી પાવો.

ઝરની અસર નરમ પડવા પછી જખમમાં સડો લાગુ પડે તો તે
ઉપર પોલટીસ બાંધવી અને સડા વાળા આંદામાં બતાવા પરમાણે તેનો
ઉપાય કરવો.

ઉપલી અંગરેજી દવાએજન મળી આવે તો—

થોડા આસુંદનું મુળ વાલ ચાર, તીખાં વાલ ચાર એ બંનેને બારીક
ખાંડી કુધની સાથે પાવાં.

અથવા—પરેવાની ચરક, માણસના મવાળા, ગાયના સીંગડાનાં મુળ,
મોરનાં પીછાંનાં આંદલા, જવનો લોટ, ધાણા, કપાસીઆના મીજ એ સરવ
બરાબર લઈ બારીક વાટી તેમાંથી ૩૧ ભાર દેવતા ઉપર નાખી દરદીને
લુગડું એઢાડી અંદર ધુંવાડો દેવો.

અથવા—વાંઝણી કુંકોડીનું મુળ પાણીમાં ધસીને પાવું તેમજ તેનો
લેપ કરવો આ ઉપાય સારો છે.

અથવા—ખાખરાનું મુળ પાણીમાં વાટીને પાવું.

અથવા—લાઠકરેપોટાસા ૨૦ થી ૨૫ મીનીમ થોડા પાણીની સાથે
દર અડધે અથવા એક કલાકે પાવું અને તેજ દવા એક દરામ લઈ તેમાં
થોડું પાણી નાખી તેમાં લુગડું પલાળી ડંખ ઉપર મુકવું અને તે બીનિલુજ
રાખવું. આ ઉપાય ધણો સારો છે.

અથવા—કુઆના છોડને મુકવી ખાંડી ૩૦૦ ભારને આગરે પાણીની
સાથે પાવું તથા તે ભુકો ડંખ ઉપર ચોપડવો.

અથવા—કરેડલા ડંખ ઉપર નસતરથી બે ત્રણ કાપ મુકી તેનું
થોડું લોહી વેહવા દેવું, તથા નીચેની દવા વાપરવી લાઠકરેપોટાસા દરામ ૪
બરાંડી આંજીસ દસ, પાણી આંઉસ ૫ એ સધળાને મેળવી એમાંથી
દોઢ આંજીસ દર કલાકે આરામ થતાં મુધી પાવું. તેમજ નીચેનું લોસંન
તબયાર કરી તેમાં લુગડું બાળી ડંખ ઉપર મુકી તે લોસંનથી બીનિલુજ

રાખવું. લાઇકર પોટાસી આંજીસ ૧ પાણી આંજીસ ૩ એ બંનેને સારી પેઠે મેળવી મુકવું. આ ઉપાય ધણેજ સારો છે. આ ઉપાયથી આશા છોડી દીધેલા દરદીઓને આરામ થએલ છે લાઇકર પોટાસી સાપના ઝરને ધણીજ અકસારે દવા છે.

વીછીનો ડંખ.

સ્કોરપીઅન બાઈટ—Scorpionbite.

ઉપાય—૧ વાઇન ગલાસ બરાંડીમાં ૧ ચમચી નીમક નાખી તેમાં લુગડુ બોળી તે ડંખ ઉપર લગાડવું. અથવા આંગળા ઉપર અથવા પગ ઉપર ડંખ મારો હોય તો ઉપલી મેળવણીમા તે ભાગ બોળવો.

અથવા—ડુંગળી બાફી ડંખ ઉપર બાંધવી.

અથવા—બાવળના લાકડાની રાખ પાણીમાં ડોવી તે ડંખ ઉપર લગાડવી અથવા એસીડ ટારટારીક અને ફટકડી એ બંનેને વાટી તે ડંખ ઉપર મુકવી.

અથવા—લાઇકર આમોનીઆ ફારટ્રીઅરનાં ઘોડાં ટીપાં ડંખ ઉપર મુકવાં.

અથવા—પલવીસ એપીકાક્યુનાને પાણીમાં મેળવી તે ડંખ ઉપર લગાડવું.

અથવા—ડંખની ઉપરના ભાગ ઉપર દોરી બાંધા અને પછી તે ઉપર માંખણ અથવા લસણ મસળવું.

અથવા—મુળાનો રસ ડંખ ઉપર ચોપડવો.

અથવા—પાણીમાં નીમક ડોવી તે આંખમાં છાંટવું.

અથવા—આમલીઆને પાણીમાં ઘસી તેનું ચળકતુ પડ કાઢી તે પડ ડંખ ઉપર ચોટાડવું. ડંખ સુસાયા પછી તે પોતાની મેળે ખરી પડશે.

અથવા—વીજળીનો સેચો હાજર હોય તો તેનો એક હાથો દરદીના હાથમાં પકડાવવો. અને બીજો હાથો ડંખ વાળા ભાગ ઉપર પકડીને વીજળી આપવી એથી દરદ એકદમ બંધ થશે.

કાનખજુરાએ ડંખ માર્યો હોય તો બરાંડી અથવા કલોરોફોરમમાં નીમક ડોવી તે ડંખ વાળા ભાગ ઉપર લગાડવું.

વીંછીના ઝેરના ઉપલા ઉપાયો ન મળી આવે તો નેપાળાની દીવેટ ઘસીને ડંખ ઉપર ચોપડવી. અથવા નવસાર અને હરતાલ એને પાણીમાં વાટી ડંખ ઉપર ચોપડવું.

અથવા—પલાસ પાપડાને આકડાનાદુધમાં ઘસી ડંખઉપર લગાવવું.

અથવા—આંમળસારો ગંધક, મોરના પીછાંના ચાંદલા, સણુ એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી વાલ ચાર દેવતા ઉપર નાંખી તેનો ડંખ ઉપર ધુવાડો દેવો આ ઉપાય સારો છે.

જળોનો ડંખ.

(લીચ બાઇટ—Leech bite)

ઉપાય—જળો મુકા પછી તેના ડંખમાંથી લોહી ઘણું નીકળે તો ગ્યાં સુધી લોહી બંધ થાય ત્યાં સુધી ડંખ ઉપર બરફ મુકવો. અથવા બાજેલી હળદરનો ભુકો અથવા ફુલાવેલી ફટકડીનો ભુકો ડંખ ઉપર દાખવો.

નાઇટરેટ આવ સોલવર ડંખ ઉપર લગાડવું અથવા ડંખની નીચે નાં ચાંમડીમાં એક સોય આડી ખોશી તેના એકથી બીજા છેડા સુધી સોયની આસપાસ ઝીણા મજબુત રેશમી દોરો લપેટવો.

લીન્ટને ટીચરફેરી પરકલેમીડમાં બાળી તે અથવા કરોળીઆનું પડ ડંખ ઉપર મુકીને ગ્યાં સુધી લોહી બંધ થાય ત્યાં સુધી દાખી રાખવું અથવા પાઉડર આવ મેટીકો ડંખ ઉપર દાખવો.

ભમરાનો ડંખ.

(વોસ્પ બાઇટ—Wasp-bite)

ભમરાના ડંખથી ઘણી વેળા પુશકળ દરદ થઇને તેની આસપાસના ભાગો સુજી આવે છે.

ઉપાય—ડંખને ચીપીયાથી એસા ફાટવો. અથવા જો તે ઘણાં જાડો

હોય તો ડુંખ ઉપર ડુંખીનો પોકળ ભાગ જોરથી દાખવો. જેથી ડુંખીની નળીના તે પોકળ ભાગમાં ચાંમડી સેહેલાઈથી ઉપર આવીને ડુંખ બહાર નીકળશે, અને ત્યારપછી તે ડુંખવાળા ભાગ ઉપર ટરપેનટાઈન, ઓલીવઓઇલ, એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ, રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન, મધ, મીઠુ તેલ, સુગરલેડનું પાણી, ટીઅર આવ કેલેનડ્યુલા અથવા કેળના પાંદડાનો રસ. આ નવમાંથી ગમે તે એક મસળવું. અથવા ડુંખ લાગવાથી વરમ ધણે જોરમાં થયો હોય તો પોલટીસનો ગરમ સેક કરવો. થોડી જાણે મુકવી અને એક હલકો જીલાબ આપવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો.

સુંઠ, પારેવાંની ચરક, હરતાળ, સીંધવ, એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક ખાંડી બીજોરના રસમાં મેળવી તેનો લેપ ડુંખ ઉપર કરવો.

મધમાખનો ડુંખ.

(બી સ્ટીંગ—Bee sting)

- ઉપાય—ડુંખનો ભાગ તપાસવો અને જો માંસમાં ડુંખ પડેલો જાય તો તે નાના ઓપીઆથી બાહાર ખેંચી કાઢવો. અથવા ડુંખી ડુંખ ઉપર જોરમાં દાખવી કે જેથી ડુંખ ઉપર નીકળી આવશે. ત્યાર પછી લાઈકર આમોનીઆ ફારટીઅર પાણીનાં નાર્મનિ તેથી ડુંખને ધોવો.

અથવા—મીઠા તેલમાં, સુગરલેડના પાણીમાં, મધમાં, કેળના પાંદડાના રસમાં, રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈનમાં, ઈથર સલફ્યુરીકમાં અથવા કારબોનેટ આવ સોડાને પાણીમાં પીગળાવીને તેમાં લુગડું બાળી તે વારંવાર ડુંખ ઉપર લગાડ્યા કરવું.

અથવા—વરમ ધણે જોરમાં થયો હોય અને ઉપલા ઉપાયોથી તે નરમ ન પડે તો અળસાની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ મુકવી અથવા કોલનવોટર મુકવું.

અથવા—કેશર, તગર, સુંઠ એને પાણીમાં વાટી ડુંખ ઉપર લગાવવું.

અથવા—સુંઠ, કપ્પતરની હઘાર, બીજોરનો રસ, સીંધવખાર, એને ખારીક વાટી ડુંખ ઉપર લેપ કરવો.

અથવા—અરીઠા, રાજ, હજરતખોર, ગળગળી, હળદર, દારૂહળદર, ગેર એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી તેમાં પાણી મેળવી તેનો ડંખ ઉપર લેપ કરવો.

અથવા—મગ, મસુર એ બંનેને ગઉમુતરમાં વાટી કાળી માટીમાં મેળવી ત્રીકુળાના પાણીથી લેપ કરવો.

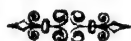

મછરનો ડંખ.

(મોસ્કીટો બાઈટ—Mosquito bite)

ઉપાય—ઠરપેનટાઈન તથા મીઠુ તેલ એ બંને સરખે ભાગે મેળવીને તે ડંખ ઉપર લગાડવું અથવા સ્પીરીટ આવ હારદશ હારનને પાણીમાં મેળવી તે વડે તે ભાગ ધોવો. તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેમાં લુગડાનો કટકો બોળીને તે મુકવો.

સુગરલેડનું પાણી	...	આંહિસ ૩
ઘીચરઓપી	...	દરામ ૨
ગુલાબજળ	...	આંહિસ ૧

બળી જવું.

(બરન—Burn)

જ્યારે કોઈ કારણને લીધે લુગડાં સળગી ઉઠે છે અથવા દેવતાની આજ્ઞા અથવા દેવતા શરીરને લાગે છે ત્યારે ચામડી બળી જાય છે. તેમજ ઘણું કકળતું પાણી અથવા તેલ અથવા બીજાં ઉનો પ્રવાહી ચામડી ઉપર પડે છે ત્યારે તે દાઝે છે.

બળવાની તથા દાઝવાની અસર જુદી જુદી થાય છે. જો થોડી થોડી ગરમી ચામડીને લાગે છે અથવા ઘણો થોડો વાર સુધી તેના અસર જારી રહે છે તો ચામડી લાલ થવા શીવાય વધારે ખરાબી થતી નથી. પણ જો ગરમી વધારે હોય છે તો ચામડી લાલ થાય છે એટલું જ નહીં પણ તેના ઉપર ફોફાં આ ઉઠી આવે છે. જો ઘણી ગરમી લાગે છે તો ચામડીનાં

સમજાતાં પડો બળી જાય છે અને માંડુ પડે છે. જેની આસ પાસની જગો લાલ હોય છે અને તેમાં ડુખાવો થાય છે. વખતે તીક્ષ્ણ ગરમી લાગવાથી ચામડી તથા તેની નીચેનું માંસ પણ બળી જાય છે અને તે પાકી આવે છે. સેજ બળેલો ભાગ વગર પાકવે સારો થાય છે. પણ જ્યારે ચામડીની જાડાઈ લગી બળી જાય છે ત્યારે તે પાકીને રૂઝાય છે. જ્યારે વખતે હાથ પગના સાંધા આગળથી ચામડી બળે છે અને તે પાકીને રૂઝાય છે ત્યારે સાંધા ખેંચાઈને હાથ પગ વળી જાય છે અને તે લાંબા થતા નથી.

શરીરનો થોડો ભાગ બળવાથી અથવા દાઝવાથી જીવને જીવન પોંચતો નથી. પણ જેમ ઘણો મોટો ભાગ બળે છે અથવા જેમ વધારે જીંડાણના ભાગો બળે છે તેમ જીવન વધારે સમજવા. હાથ પગ બળવાથી જેટલો જીવન રહે છે. તેના કરતાં પેટ છાતી અથવા મોટું બળવાથી ઘણો વધારે રહે છે અને જો પેટ અથવા છાતીનો મોટો ભાગ બળી ગયો હોય તો તેમાંથી આજરોને સાર થવાની આશા થોડી રહે છે. તેમજ જીવન કરતાં બાળકને અથવા ઘરડાંને વધારે જલદીથી ખરાબ અસર થાય છે.

પણ ઉપર કહેલી નીશાની શીવાય આખા શરીર ઉપર જે અસર થાય છે તે વધારે જલદીથી ખરાબી કરે છે. કોઈ પણ ભાગ બળવા પછી થોડા વખતમાં આજરોને તાઢ વાય છે. તેના શરીરમાં તાઢના ઉકરોંટા આવે છે. તેનું આખું શરીર થંડુ થાય છે અને તેની નાડી ખેંચી જાય છે. જેમ ઘણો ભાગ બળ્યો હોય તેમ તાઢ અને અંગનું તાટું થવું ઘણું હોય છે અને એ હાલતમાં આજરો વખતે એક બે દહાડામાં મરણ પામે છે. પણ ઘણી વેળા તાઢની નીશાની જણાવા પછી ૨૪ કલાકમાં અંગ પાછું ગરમ થવા માંડે છે અથવા તાવ ભરાય છે.

એ તાવ વખતે એક અઢવાડીયુ સુધી રહે છે તે સાથે પેટમાં ડુખાવો તથા દરદ થાય છે. ઝાડો છુટી જાય છે. અને આંતરડામાં અથવા પેટમાંના અથવા છાતીમાંના બીજા અગત્યના અવયવમાં વરમ અથવા સોજાં થવાથી ઘણું કરીને ૮ મે અથવા ૯ મે દાહાડે આજરોનો અંત આવે છે. આઠ નવ દહાડા ગયા પછી તાવ નરમ પડે છે તો પણ કેટલો એક જીવન બાકી રહે છે. કેમકે જો ઘણો ભાગ બળ્યો હોય તો તે પકી છે ત્યારે નબળાઈ ઘણી થાય છે. અને તેથી વખતે આજરો મરણ પામે છે.

ઉપાય—બજેલા ભાગ ઉપર દવા લગાવવાની મુળ મતલબ તેને હવાથી બચાવવાની છે. એટલે કે તેના ઉપર હવા ન લાગે, કોઈ પણ ભાગ સેજ બળી જવાથી તે લાલ થયો હોય તો સાલીડુ અથવા મીઠું તેલ ચોપડા કરવું. જેથી ચાંમડીનો સોજો નરમ પડશે અને ફોફડ્યા થવા પામશે નહિ. અથવા કુમારના લાખરાને વચેથી ચીરીને તે ઉપર મુકવી, અથવા તેનો રસ ચોપડવો.

અથવા—ઘઉંનો અથવા ચોખાનો લોટ બજેલા ભાગ ઉપર ભભરાવવો અથવા ૩ બાળીને બજેલા ભાગ ઉપર દાખવું.

અથવા—એક ભાગ મુનાનું પાણી અને બે ભાગ મીઠું તેલ એ બંનેને સારી પેઠે મેળવી તેમાં અથવા સ્પીરીટવાઇન અથવા ટરપેનટાઇનને ડુધમાં ભિળીને તેમાં લુગડુ બોળી તે બજેલા ભાગ ઉપર મુકવું અને પછી ઉપલી દવા સીંચતા રેવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાં લુગડુ બોળી બજેલા ભાગ ઉપર મુકવું.

મુગરલેડ	...	...	દરામ ૨
આલેવઆઇલ	)		આંબેસ ૧
અથવા અળસીનું તેલ			
પાણી	...	...	આંબેસ ૧
ગુલાબજળ	...	...	આંબેસ ૪

અથવા—ગુંદરનું ઘાર પાણી કરી ચોપડવું. જો ફરફોલા થયા હોય તો તેને સોય અથવા ઠાંચણીથી ફોડી અંદરથી પાણી કાઢી નાખવું પણ ફોફડ્યાની ચાંમડી કઠી કાપી નાખવી નહિ બજેલા ભાગ ઉપર દવાનું લુગડુ મુકુ હોય તે ઉચક મેલ કરવું નહિ. કારણ કે તેમ કરવાથી જખમને હવા માગવાથી ખરાબી થાય છે. લુગડુ પલાળીને મુકા પછી તેના ઉપર દવા બીનામુકો સીંચા કરવી.

ન્યારે બજેલા ભાગ પાકે અને પર ઘણું નીકળે અથવા તે ખરાબ વાસ મારે તારે ઉપર ચોપડેલી દવા અથવા લુગડુ કાઢી નાખવું, અને પછી તેને સારી પેઠે ઘોઈ તે ઉપર સફેત મલમતી પટી દર રોજ મારવી અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે બજેલા ભાગ ઉપર ચોપડવી.

ફારમેન્ટ આવ ઝીંક ... આંબેસ ૧

હીરાબાળનો ભુકો	...	દરામ ૦૧
સુગરલેડ	...	દરામ ૦૧
ચરખી	...	આંગિસ ૩

હાથને અથવા શરીરના કોઈ બીજા ભાગને વરાળ લાગી હોય તો થોડો વાર સુધી બળેલા ભાગને દેવતા ઉપર રાખી શેકવો જોઈએ દરદ બી-લકુલ બંધ થઈ જશે.

અથવા—એક આંગિસ ઓલીવ ઓઇલ તથા બે આંગિસ લાઇકર પોટાસ એ બંને મેળવીને તે બળેલા ભાગ ઉપર ઓપડવું.

અથવા—ગરમ પાણીમાં વાદળી બોળી બળેલા ભાગ ઉપર પહેલાં ફેરવવું અને ત્યાર પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તે લગાડવી અને લગાડ્યા પછી તે ઉપર ૩ મુકવું.

એસીડ કારબોલીક ... ભાગ ૧

એસીટ્ટ આવ લેડ ... ભાગ ૩

ચરખી

અથવા લીનીમેન્ટ આવ લાઇમ } ભાગ ૨૦

કેરો શીનનું તેલ બળેલા ભાગ ઉપર લગાડવાથી ઘણી જલદીથી રૂઝ આવે છે. તેમજ આ તેલથી પવનની ખરાબ અસર બળેલા ભાગ ઉપર થતી નથી.

• બળેલા ભાગ ઉપર સોડાબીકારબોનસનો ભુકો દાખવો અને તે ઉપર લુગડાનો કટકો પાણીમાં બોળી મુકવો.

અથવા—જો બળી જવાથી ચાંમડી ગોરતના કટકાની પેઠે ચડી આવે તો નાઇટરેટ આવ સીલવર અથવા મોરથુથુ તે ઉપર થોડા દાહાડા સુધી લગાડવું.

લાખ ઉની કરતાં તેનો રસ આંગળા ઉપર પડવાથી તે બળી જાય છે અથવા ફેફડાઓ થાય છે અને ઘણું દરદ થાય છે. તે વેળા હાથને ગરમ પાણીમાં બોળવા અથવા તે ૫ થી ૨૦ ગરેન સુધી નાઇટરેટ આવ સીલવરને એક આંગિસ પાણીમાં મેળવીને તે પીછા વડે બળેલા ભાગ ઉપર લગાડવું અને તે ઉપર મુકવું અને તે વખતે જરા ખરાંડી પાવો.

આ રોગમાં આંખરીની હાલત પરમાણુ જુદી જુદી પીવાની દવા આપવાની વધારે જરૂર છે. બળવા પછી જ્યારે શરીર ઘંડુ થાય અને

લખ્ખલાં આવે ત્યારે તરત એક બે ચમચા બરાંડીમાં થોડું પાણી નાખીને પાવું અને જોડુઆવો તથા દરદ હાથું થતું હોય તો તેમાં ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં ટીચરઓપીના નાખવાં. બે ત્રણ કલાકમાં અંગની અસલ ગરમી પાછી ન આવે અને નાડીમાં જોર ન જણાયતો બરાંડી પાણી ફરીથી પાવું અને જુઆવો તથા દરદ હોય તો તેમાં પણ ૧૦ ટીપાં ટીચરઓપી નાખવું.

ન્યારે તાવ શરૂ થાય ત્યારે બરાંડી પાણી પાવું નહિ પણ તાવને ઓછો કરવા શરૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લોકર ગલાસ ભરી દાદાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

લાઇકર આમોનોયા એસીટીસ ... આંઝિસ ૧

સ્પીરીટ આવ નાઇટરીક હાઇડ્રે ... દરામ ૨

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

કેમફરવોટર ... આંઝિસ ૪

જો ઝાડો કબજ હોયતો ઉપલી દવાના એક ખોરાકમાં ત્રણથી ચાર દરામ એપસેમસાઇટ નાખીને પાવું અથવા કમપાઉન્ડ રિપારેબ પાઉડરનો જીલાબ આપવો.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે દશી ઉપાયો કરવા. જેવા કે મીણ, મહુડાં, લોદર, રાજ, મજીઠ, રક્તચંદન, મરવા એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી ગાયના ધીમાં પકવવાં પછી એ ધીનો લેપ કરવો. અથવા જીન્ના ચુનાને પલાળી તેને દહીના પાણીમાં વાટી દાઝિલ ભાગ ઉપર લેપ કરવો અથવા જવને બાળી તલના તેલમાં વાટીને દાઝિલા ભાગ ઉપર લેપ કરવો. અથવા સેકેલા જીરને બારીક વાટી તેની બરાબર મીણ રાજ ધી મેળવી લેપ કરવો જેથી જલદી આરામ થશે.

બાલની મજબુતીનો ઉપાય.

(સ્ટ્રેન્ગથીંગ આવ ધ હેર—Strengthening of the Hair.)

ઉપાય—નીચેની સઘળી દવાઓને મેળવી તે બાલ ઉપર લગાડવી.

એસીડ ગાલીક ... ભાગ ૨

એરંડીયુ તેલ ... ભાગ ૨૫

ઓઘલિ આવ બરગેમોટ... થોડાં ટીપાં

ચરબી ... ... હાગ ૬૦

અથવા જો ધરડપણને લીધે બાલ ખરી જાય તો તેનો ઉપાય નથી પણ શરીરની નબળાઈથી અથવા આમડીના રોગોથી બાલ ખરી જતા હોય તો નીચે પરમાણુ ઉપાયો કરવા.

શરીરની નબળાઈથી બાલ ખરી જતા હોય તો સારો તથા શક્તી વાળો ખોરાક આપવો.

સોલ્યુશન આવ આમોનીયા... આંઉસ ૦ા

આલકોહોલ ... ... દરામ ૧ા

કપુર ... ... ગરેન ૨૦

નીમક ... ... આંઉસ ૦ા

પાણી ... ... આંઉસ ૨૦

એ સમજાને મેળવીને તેથી દાહાડામાં ત્રણ વાર માથુ ધોવું ત્યાર પછી ૪ આંઉસ કુકરની ચરબી અને એક આંઉસ કપુર એ બંનેને મેળવીને તે માથાની તાલકી ઉપર લગાડવું, એમ કરવાથી બાલના મુળને મજબુતી આવશે એટલુંજ નહીં પણ તે વધશે.

અથવા નીચેની દવા થોડી થોડી બાલને લગાડવી.

ટીચર આવ કુથારીડીસ ... દરામ ૨

ઓઘલિ આફ રોઝમેરી ... ટીપાં ૧૦

ઓઘલિ આફ લવંડર ... ટીપાં ૧૦

કોલોન વોટર ... ... આંઉસ ૨

બાલ સાફ કરવાના બરસ ઉપર રમદાઝ નાખીને તેથી બાલને દર રાત્રે સાફ કરવા અને ત્યારપછી દર સવારે તે ઉપર થંડું પાણી નાખવું અને બાલને તદન સુકાવા દેવા.

તાળું લીંબુનો રસ ... ... દરામ ૧

ફ્યુઈડ એક્ટ્રાક્ટ આવ સીનકોના બારક. દરામ ૨

ટીચર આવ કુથારીડીસ ... ... દરામ ૨

ઓઘલિ આવ લેમન ... ... ટીપાં ૨૦

ઓઘલિ આવ બરગેમોટ ... ... ટીપાં ૧૦

ચરબી ... ... આંઉસ ૨

પરથમ માથાને સાથુ પાણી અને થોડા કોલનવાટરથી પોંધને કુછી નાખી મુઠાંવા દેવું. અને તારપછી બીજા દાહાડે સવારમાં ઉપલી દવાએને થોડા પોત્રેટમાં મેળવીને તે માથા ઉપર લગાડવી અને આ પરમાણે દરરોજ લગાડ્યા કરવું જેથી ચારથીપાંચ અડવાડીયામાં તેનો ગુણ જણાય.

અથવા નીચેની દવાએને મેળવીને તે લગાડવી.

એરંડીયુ તેલ ... આંઉસ ૦૧

ટીચર આવ કુંથારીડીસ... દરામ ૧

ઓઈલ આવ સ્ત્રિમન ... ટીપાં ૧૨

કડવી બદામનું તેલ ... ટીપાં ૧૨

ચરબી ... આંઉસ ૧

અથવા નીચે લખેલી દવાએને મેળવી તે લગાવવી.

જવંત્રીનું તેલ ... આંઉસ ૦૧

ઓલીવ ઓઈલ ... આંઉસ ૧

સોલ્યુશન આવ આમોનીયા. દરામ ૦૧

સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી ... આંઉસ ૧

ગુલાબ જળ ... આંઉસ ૨૧

અથવા ચંબેલીનું તેલ બાલ ઉપર લગાડવું.

બાલ કાળા કરવાની રીત.

(બ્લેકીંગ ધ હેર—Blackening the Hair.)

ઉપાય—થોડું સખનાઈટરેટ આવ બીસમથ કોઈ પણ જાતના પોત્રેટમાં મેળવીને તે બાલ ઉપર દરરોજ લગાડ્યા કરવું. અથવા—

સોલ્યુશન આવ હાઈડ્રોસલફ્યુરેટ આવ આમોનીયા. દરામ ૭

લાઈકર પોટાસા ... દરામ ૩

પાણી ... આંઉસ ૧

આ સમજાને મેળવીને તદ્યાર રાખવું અને એ લગાડવા અગાઉ દોઢ દરામ નાઈટરેટ આવ સોલવર તથા બે આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવીને તેથી બાલને પીંચાવતી બીજાવવા અને તેને દશ, મીનીટ મુખા

સુકાવા દેવા. અને પછી ઉપલી મેળવણીમાંથી એક ભાગ બેઠું તેમાં થોડું બાગ થંડું પાણી નાખી અને તે બાલ ઉપર લગાડવું. આ પરમાણે કરવા પછી બાલને ગરમ પાણીથી બીજવવા અને તેને સુકાવા દેવા કે જેથી ઉજળા બાલ કાળા થશે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો,

લોહાનો નેર, ભાંગરાનો રસ, ગળી એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક ખાંડી તેને બકરાના મુતરમાં મેળવી દીવસ સાત સુધી રહેવા દેઈ પછી તેમાંથી રૂપ) બાર લેઈ ખારીક વાટી માથા ઉપર લેપ કરવા. તેને પોહાર એક રાખી પછી થંડા પાણીથી માથુ ધોઈ નાખવું.

બાલ ઓછા કરવાનો ઉપાય.

(રીમુવિંગ ધ સુપરફ્લુઅસ હેર—Removing the superfluous Hair.)

ઉપાય—

દરતાળ	...	...	ભાગ ૧
કળીચુનો	...	...	ભાગ ૧૧
ધણિનું ફુધ	...	...	ભાગ ૧૧

એ સમ્પન્નને સારી પેઠે ગરમ પાણીમાં મેળવી ન્યાંથી બાલ ઓછા કરવા હાય તે ઉપર લગાડવું, અને સુકાણા પછી તે ધોઈ નાખવું, એટલે બાલ ખરી નથી.

અથવા નીચે જણાવેલી દવાને મેળવી ઉપર પરમાણે લગાડવી.

કળીચુનો	...	...	આંદસ ૧
કોલસો	...	...	દરામ ૧
કારબોનેટ આવ પોટાસ	...	...	આંદસ ૨

અથવા—સ્ટ્રાંગસોલ્યુશન આવ સલફ્યુરેટ આવ બેરીઅમમાં થોડું કાંજનું ઘાડું પાણી મેળવીને લાહી જેવું કરી થોડી મીનીટ સુધી તે લગાડી રાખવું, અને તે સુકાણા પછી છરીના પાના વગરની બાજુવતી તેને કાઢી નાખવું.

ખોડો.

(ડેનડરફ—Dandruf).

ખોડો પેદા થવા પેહેલાં માથામાં કીડ લાગેછે, આમડીના ઉપર નાંતી કુલીઓ થાયછે, અને પછી ઘવડતાં બારીક સફેદ ભુકો નીકળે છે, બાલને સાફ ન રાખવાથી, ઘણી ગરમીની અસરથી, અને ઘણા ગરમ ખોરાક ખાવાથી ખોડો થાય છે.

ઉપાય—બાલ ઘણા લાંબા હોય તો તે કાતરી નાખવા, ગરમ પાણીથી માથાને દરરોજ ધોવા કરવું, જીલાબ આપી કોઠો સાફ રાખવો, હાથોમાં બદ્દહજમી ચાલતી હોય તો તેનો ઉપાય કરવો, આંતરની સાદા ખોરાક ઉપર રાખવો, તેલ, મરચુ, મસાલો તથા દારૂ બંધ કરવો, ૦ તોલો ટુંક-જીઆર અને એક રતલ ગરમ પાણીમાં પીગળાવી તેથી માથાને દરરોજ ધોવા કરવું, અથવા દરરોજ સાલીડનું તેલ ચોપડવું. જો બાલમાં કુલી ઘણી થઈ હોય અને કીડ બહુ લાગતી હોય તો બાલ સઘળા ખોડાથી નખાવવા, અને તે ઉપર સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટ આંઉસ એક લેઈ તેની સાથે બે આંઉસ સાલીડનું તેલ સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી થોડું દર રાત્રે લગાડવું, અને સવારમાં ગરમ પાણીથી તથા સાબુથી ધોઈ નાખવું, અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તે લગાડવી.

લાઇકરપોટાસા	...	દરામ ૨
સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી	...	આંઉસ ૦૧
ગુલાબજળ	..	આંઉસ ૫૧

અથવા નીચે લખેલી દવા લગાડવી.

કારબોનેટ આવ પોટાસ	..	આંઉસ ૧
ઓઇલ આવ રોઝમેરી	...	ટીપાં ૨૦
પાણી	...	આંઉસ ૨૫

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તે લગાડવી.

ગલીસીરાઇન	...	આંઉસ ૧
ક્લોરાઇડ આવ ઝીંક	...	ગરેન ૨૦
કોલનવોટર	...	આંઉસ ૦૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

જી.

(લાઇસ—Lice).

ઉપાય—માથાને સાબુ અને ગરમ પાણીથી દરોજ ધોઈ સાફ કરવું, અને લીખીઆથી બાલને ઝોળવા. જ્યેથી થોડી જી હશે તો નીકળી જશે, અગર જી ઘણી હોય તો મરકપુરીઅલ ઝોઇન્ટમેન્ટ દરામ એક લેઈ તેને થોડા સાલ્ફીડના તેલમાં અથવા ધુપેલતેલમાં મેળવીને તે માથા ઉપર લગાડી સારી પેઠે પચાવવું, અને એક બે કલાક પછી ગરમ પાણીથી માથાને સાફ ધોઈ નાખવું, જ્યેથી જી મરીને નીકળી જશે, અથવા કેલ્લેમલ દરામ ૦ા થી ૧ સુધી લેઈ માથાના બાલમાં સારી પેઠે ભભરાવી થોડો વખત રહેવા દેવું, અને પછી સાબુ તથા ગરમ પાણીથી માથાને ધોઈ નાખવું, વખતે ગંધક અને ગંધકનો મલમ લગાડવાથી પણ જી મરી જાય છે. માટે પારાની દવા નહોત્ય તો એ દવા લગાડવી, અથવા ઓખો સરકો અથવા સ્પીરીટવાઇનથી બાલને ધોવાથી અને પછી ઝોળવાથી લીખ સઘળી નીકળી જાય છે.

અથવા ઉપર પરમાણુ સ્પીરીટવાઇન અથવા સરકાથી ધોવા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી તે સવાર સાંજ સારી પેઠે ઝોળવી.

કપુર ... આંઉસ ૦ા

દરાખનો સરકો ... આંઉસ ૨૦

પાણી ... આંઉસ ૨૦

અથવા—ધોળી આંડ, લીબુનો રસ તથા ગલીસીરાઇન એ ત્રણેને મેળવીને તે માથા ઉપર ઝોળવું, અને પાછુ ધોઈ નાખવું.

અથવા ગંધકને ખરેલમાં સારી પેઠે ધુટીને તે માથા ઉપર લગાડવું, અથવા ખારો અથવા સંચળ વાટીને તે માથા ઉપર ઓપડવા, અને તે પછી દરીઆનુ ખાર પાણી ગરમ કરીને તેથી માથુ ધોવું.

અથવા નવસાગરનો જુકો સરકામાં સારી પેઠે મેળવીને તે માથા ઉપર ઓપડવા.

ભુખ ઓછી થવા વીશે

(લોસ આવ એપીટાઇટ—Loss of Appitite).

સમ્બન્ધ—ધણા દાર અથવા ધણી ગરમ આ પીવાથી, અથવા ધણું ગરમ ખાણું ખાવાથી, આળસુ બેસી રહેવાથી, ધણી ચીંતા રાખવાથી, ધણા અભ્યાસ કરવાથી, તથા ખરાબ હવામાં રહેવાથી ભુખ ઓછી થાયછે.

ઉપાય—ખોરાક ખરાબર વખતસર લેવો, અને હવા ફેરફાર કરાવવી તથા હાજરીને શકતી આપવા માટે નીચે જણાવેલી દવા પાવી.

સીનકોનાબારક ... દરામ ૯

કેસકેરીલા બારક ... દરામ ૨

એ બંને દવાઓને સારી પેઠે વાટી તેમાં દોઢ ખાટલી પાણી નાખી તે સઘળાને થોડી મીનીટ સુધી ઉકાળીને પછી એક ગ્લેસ આવડે, ત્યાર પછી નીચે ઉતારી ગાળી લેઈ તેમાં બે આંડસ ઠોંચર આવ સીનકોના તથા ડોઢ દરામ એસાડનાઇટ્રીક ડીલુટ બેળા એ મેળવણીમાંથી ચાર અમ્યા બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા ખાણું ખાવાની અગાઉ એક કલાકે ૪ થી ૮ ગરેન કમપાઉનડ એલેઝપીલ બપોરે સવાથી ધણા ફાયદો થશે.

શરીરમાં ચરબીનું ફેલાવું.

(ઓબેસીટી—Obesity)

સમ્બન્ધ—લાંબા વખત સુધી જીંધવાની ટેવ રાખવાથી, ધણાં ધીનાં પકવાનો ખાધાથી, ધણા ઓખા અથવા ચરબીવાળુ ગોસ દરરોજ ખાવા થી અને ચાલવાની કસરત નહીં રાખવાથી માણસના શરીરમાં ચરબી ફેલાઇને તે અતીથિ જડુ થાયછે.

ઉપાય—જે માણસને ચરબી ફેલાવા માટે તેને પોતાનો ખોરાક ધીમ ધીમ ઓછો કરતા જવું. ધણુંકરીને ખીર અથવા પોરટર પીવા નહીં. સેલેડ, સરકો, સોડાવોટર—સીડબીજપાઉડર—પોટાસ અથવા લીઠીઆ વોટર વગેરે સારી પેઠે ખાધા પીધામાં લેવું.

ખોરાકમાં ચરબીવાળું ગોસ, ધી, ઘણા ચોખા ખાવા નહી. દરરોજ ઘણું ચાલવાનો માવરો રાખવો. રાત્રે હલકું ખાણું ખાવું અથવા બીલકુલ ખાવું નહી. થોડું ઉધવું અને સવારમાં પેહેલા ઉઠી ફરવા જવું એ પરમાણે કરવાથી ઘણે દરજે શરીર પાતળું પડશે.

તેમજ ૫ ગરમ એળીઓ. દર ચાર દાહાડે પાણીમાં મેળવીને પાચા અથવા ૩ દરામ સોલ્યુસન આવ પોટાસ તથા સાડાચાર આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવીને તેમાંથી દોઢ આંઉસ જેટલું દર ચાર કલાકે દાહાડામાં ત્રણ વાર થોડા દાહાડા સુધી પાવું. અગર જો એથી ઝાડો આવે તો તેને પેહેલો બંધ કરીને પછી આ દવા પાછી ચાલુ કરવી.

અથવા—નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવું અને તે આશરે પંદર દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવું.

એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ ...	દરાંમ ૨
ક્લોરેટ આવ પોટાસા	દરાંમ ૧૫
પોટાસા નાઈટ્રસ	દરાંમ ૧
પાણી	આંઉસ ૬

ઘણા ગરમ પાણીનો બાફ દરરોજ આપવો અને પેટ બહાર કુલતુ હોય તો તે ઉપર પાટો બાંધી રાખવો.

અથવા એ પરમાણે સ્ત્રી, ચરબીથી જડી થઈ ગઈ હોય અને તેણીને દસતાન બીલકુલ બંધ થઈ ગયું હોય તો ખોરાક દાખલ ફક્ત દુધ આપવું. પેહેલે દાહાડે ૧૫ શેર દુધ તથા બે ભાગ હમેશાંનો ખોરાક, બીજા દાહાડે ૧૫ શેર દુધ તથા એક ભાગ હમેશાંનો ખોરાક, અને ચોથા દાહાડે ત્રણ શેર દુધ ફક્ત પાવું. આ પરમાણે થોડા દાહાડા સુધી કરવાથી ચરબી ઓછી થયા વીના રહેશે નહીં. દુધ પાવાથી ઝાડો છુટી જાય તો થોડા દાહાડા દુધ પાવું બંધ કરવું.

ડુબેલા માણસનો ઉપાય.

(ટ્રીટમેન્ટ આવ ડરાઉનીંગ—Treatment of Drowning.)

નીશાની—ડુબેલા માણસની છાતી ભરેલી લાગે. સ્વાસ ઝડપથી

ચાલે અને ડચકાં આવવા માંડે, પછી સ્વાસ થોડો ખાંઓ નાખીને ચાલે, તે સાથે ફેર આવે. કાનમાં અવાજ થાય, મોઢા ઉપર ફીણ આવે, તરે-હવાર સ્વપનાં આવે પછી બેશુધી થાય, અને સ્વાસ ચાલતો તદન બંધ થાય અને દમ બંધ થયા પછી દીલનો ધબકારો ૨ થી ૪ મીનીટ સુધી જારી રહેતે તે અટકી જાય.

ઉપાય—પાણીમાંથી બાહાર કાઢ્યા પછી તરત કીનારા ઉપર આ-જારીને સુવાડવો અને તેના માથાનો નીચે તેનો એક હાથ મેલીને માથુ વાંકુ રાખવું. જેથી મોઢા તથા દમ નાળનું પાણી બાહાર નીકળી જશે. મોઢા તથા નાક ઉપરનું ફીણ લૂછી નાખવું અને તેમાંથી પાણી નીકળે તેને લૂછી સાફ કરતા જવું. છાતી તથા ગરદનનાં આસપાસ તંગ લુગડાં પેહેરેલાં હોય તે કાઢી નાખવાં અથવા કાપી નાંખવાં અને તેને તપકીર સુંઘાડવી. અથવા સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક સુંઘાડવું અથવા આ મોનીઆ કારબોનસ સુંઘાડવું તથા મોઢા ઉપર થંડુ પાણી છાંટવું. અને છાતીના હેઠલા ભાગ તથા પેટના ઉપલા ભાગ અથવા પીપડી ઉપર બંને હાથ મેલીને જોરથી દબાણ કરવું અને એક બે મીનીટ દબાણ રાખીને પાછા હાથ ઉચકી લેવા. ફરી એક બે સેકન્ડ રહેતે દબાણ રાખીને પાછા હાથ ઉચકી લેવા એ પરમાણે એક મીનીટમાં પંદર વખત કર્યા કરવું એથી દમ ચાલવા માંડશે. પણ જો કદાપી ન ચાલે તો વગર દીલ નીચે પરમાણે ઉપાય કરવો.

આજારીને જંઘો સુવાડવો. અને છાતીના નીચે તકીઓ અથવા લુગડાનો ડુઓ મેલીને તેને જંઘી રાખવી. એ પરમાણે સુવાડી પછી ધી-મેથી અરધો ચતો થાય એવી રીતે તેની એક કોર જંઘકવી અને પાછી હળવેથી તે મેલી દેવી જેથી તે પાછો જંઘો પડે એ રીતે એક મીનીટમાં આશરે પંદર વખત કોરવાળી તે પાછી મેલી દેવી. અને દર પાંચ સેકન્ડે અવાર નવાર જમણી તથા ડાબી તરફથી કોર જંઘકવી. દર વેળા જંઘો પાડ્યા પછી પીઠ ઉપર બંને ખંખાની વચ્ચે હાથથી જરા દાબવું. એક મા-ણસે આજારીનો હાથ તથા માથાની સંભાળ રાખવી. જ્યારે શરીર જંઘુ પડેછે ત્યારે છાતી દબાયછે અને તેમાંની હવા બાહાર નીકળેછે અને જ્યારે કોર ફેરવતાં શરીર અરધુ ઉચકાયછે ત્યારે છાતી પાછી ખીલે છે અને તેથી ફેફસામાં હવા પાછી દાખલ થાયછે.

ઉપલો ઉપાય કરતી વેળા હાથપગ અને શરીરનો દરેક ભાગ એક માણસે સુછતા જવું. અને ગરમ ધાબળી અથવા કામળાથી શરીર ઢાંકવું. પણ એ પરમાણે કરતાં ઉપર પરમાણે કરવામાં જરા આંચકો આવેા નહીં.

ઉપલી તતખીર ૨ થી ૫ મીનીટ સુધી જરૂરી રાખવા છતાં સ્વાસ્થ ગાલવા ન માંડે તો નીચે લખેલી બીજી રીત પ્રમાણે કરવા કોશીસ કરવી.

આજરોને ચતો સુવાડવો અને માથા તથા ખંભાની નીચે તકીઆ અથવા લુગડાનો કુચો મેલી ઊંચું રાખવું. આજરોનું મોઢું ઉઘાડી તેની જીભ બાહાર ખેંચવી અને દોરીથી હેઠલા જડખા સાથે બાંધી લેવી કે તે પાછળ પડી, હવાની નળીને બંધ ન કરે. પછી આજરોના માથા આગળ ઉભા રહેતી ખંભા આગળથી આજરોના બંને હાથોની બાજુ પકડવી. ને ધીમેધી બંને હાથોને પાછળ માથા તરફ ખેંચી લાંબા કરવા અને આશરે બે સેકન્ડ સુધી એ રીતે ખેંચી રાખવા. પછી પાછા બંને હાથોને કોણીમાંથી વાળીને આજરોની છાતીની બંને બાજુ સાથે બે સેકન્ડ સુધી દાબી રાખવા એ પરમાણે એક મીનીટમાં પંદર વખત હાથોને ખેંચીને લાંબા કરવા અને પાછા છાતી સાથે દાબવા. આ તતખીર વા થી ૧ કલાક સુધી જરૂરી રાખવી તે કંટાળીને મેલી દેવી નહીં.

અથવા તેના મોઢામાં જોરથી ટુક્યાં કરવું બીજા માણસે તેની બંને બાજુની પાંસળીઓ સેજ દાબતા જવું. ૧૫ મિનિટ કપુરે ૨ આંઉસ બરાંડી અને ૨૦ મિનિટ કાર્બોનેટ આવ આમોનીઆ તથા બે આંઉસ પાણી એ સઘળાને મેળવી તેની પીચકારી ગુદામાં મારવી. અગર જો ધમણ મળી શકે તો તેનાથી મોઢામાં ટુંકવું અને છાતી ઉચકાતી જણાયતો ટુંકવું બંધ કરવું.

ઉપલી તતખીરથી શ્વાસ પોતાની મેળે ચાલવા માંડે કે હાથ અને પગને રમાલથી અથવા ફલાનલના લુગડાથી ખુબ ચોળવા, અને ચોળતી વખતે આજરોનું શરીર ગરમ લુગડાથી ઢાંકેલું રાખવું. શરીર થંડું પડ્યું હોય તો ગરમ છંટ અથવા બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેનો થેક કરવો. મુંઠનો ભુકો અથવા દળેલી રાઈ શરીર ઉપર ચોળવી. તેનાથી ગળાઈ શકાય એવું જણાય કે એક ચમચો ગરમ ચા અથવા કાફી પાવી. જો તે પી શકે તો થોડી ગરમ ચા અથવા કાફીમાં ૧ થી ૨ દરામ સ્પીરીટ આવ નાહટરીક

ધર નાખીને પાવું. દમ સરખો ચાલવા પછી ઉનુ કુધ પાવું. પંખાથી ખુબ પવન નાખવો. શરીર તથા નાડી ઉપર નીધા રાખી થોડો ખરાડી પાયા કરવો. ઊંધ આવે તો તેને સુવા ન દેવા.

ગળાની આસપાસ ફાંસી નાખવાથી અથવા ગળામાં કુંઘ ખોરાક નો ભાગ ખુચી બેઠાથી અથવા કંઈ લુગડાનો કુચો ગળામાં દેવાથી અથવા માટી અથવા પાણી નીચે દબાવાથી અથવા કોઈ ખાલી કુચો અથવા ઉજડ જગોમાં ઉતરવાથી સારી ચોખી હવા મળતી નથી તેથી માણસ ગુંગળાધને મરણ પામેછે. એ કારણોથી દમ ગુંગળાધને માણસ દેખાઈતુ મરી જાય ત્યારે પણ તરત ઉપલો ઉપાય કામે લગાડવો, જેથી દમ ચાલવા માંડશે. કદાપી ગળામાં કાંઈ ખુચી બેઠું હોય તો પેટેનાં તે ખેંચી કાઢવું અને જો ડટાઈ ગયાથી અથવા ખીજા કારણથી પાંસળાં ભાગી ગયાં હોય તો ત્યારે દમ ચાલવા સારૂ હાથથી છાતી ઉપર દબાણ કરવું નહીં પણ ઉપર લખેલી હાથ ઉપર નીચે લઈ જવાની રીત પરમાણુ કોશીશ કરવી.

દરીઓ લાગવા વીશે.

ઘણા માણસોને વાહાણ અથવા આગખોટમાં બેસીને મુસાફરી કરતી વેળા દરીઓ લાગ્યાથી પુરુકળ આકળવીકળ અને ઉલટી થાયછે. પેટમાં ડોવાય છે તથા જરા પણ ચેન પડતું નથી. અને તેથી તેઓ સુસ્ત પડી રહેછે.

ઉપાય—સરવથી સરસ ઉપાય એ છે કે ૨૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલ તથા ૧ ગલાસ ખાંડી એ બંનેને મેળવીને પાવું. અથવા ૨૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલને ખરફમાં અથવા અમપેનમાં ભળીને જરા ગરમ કરીને ૨ ટીપાં ઓઈલ આવ કીઓઝોટનાં નાખી તે પાવું. અથવા સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમેટીક અથવા ધરિર સલફ્યુરીક એ બંનેનાં થોડાં થોડાં ટીપાં પતાસાં ઉપર નાખીને ખવારવાં.

દરીઓ લાગે નહીં એટલા સારૂ તેને મુસાફરી કરવા અગાઉ એક હલકો જીલાબ આપવો. અને જો જરૂર જણાય તો ઉલટીની દવા આપીને પેટ સાફ કરવું. તથા દરીયામાં હોયતે વેળા જ્યારે વાહાણ પાણીની

મહિ નીચે જાય તારે સ્વાસ જોરમાં લેવો. તથા તે પાણીની ઉપર આવે તારે સ્વાસ બાહાર કાઢવો. આ પરમાણુ કરવાથી શરીર માંહેલા અવયવો નહીં હાલવાથી દરીઓ નહીં લાગે. શરીરને વાહાણના આંચકા ખાવાની ટેવ પડે ત્યાં સુધી એવા માણસે વાહાણમાં સ્થીર પડી રહેવું. અને જો જરૂર જણાય તો દર બેથી ત્રણ ચમચા ભરી કાફી દર બે કલાકે પાવી, અથવા થોડું દરીયાનું ખાંડ પાણી પાવું.

સાધારણ ઉપાયો.

સેક.

દરદને નરમ પાડવા સાથે અકરસાટ અને એંચાવો ઓછો કરવા, આકડાને ખેસાડવા, અને થંડા શરીરને ગરમ કરવા સાથે ગરમ પાણીમાં લુગડું બાળીને અથવા કેટલીએક વસ્તુએને ગરમ કરી તેથી શરીરના ભાગોને ગરમી આપવામાં આવેછે તેને આપણે સેક કહીએછીએ. આ ઉપાય જો કે ઉપર ચોટક જોતાં ઘણો નજીવો લાગેછે. તોપણ જો તે બરાબર રીતે કરવામાં આવેછે તો તેથી અતીસે ફાયદો થાયછે. શેક ઘણો ગરમ તેમ છેક થંડો ન જોઈએ. પણ બીમારથી તેની ગરમી સહેવાય, અને તે લગાડ્યાથી તેને સાથે લાગે તેટલો જોનો રાખવો. શેક ન થી વા કલાક અથવા તેની ધારેલી અસર થાય ત્યાં સુધી જરૂરી રાખવો. શેકતી વખત શેકના ભાગ ઉપર થંડો પવન લાગવા દેવો નહીં. અને શેક કરી રહ્યા પછી ગરમ લુગડાં ઓઢાડી દેવાં.

ફૂલાનલનો સેક, એક તપેલું ભરી ખજખજતા પાણીમાં ફૂલાનલનો મોટો કટકો બાળીને તેને ચીપીયાથી પકડી બાહાર કાઢી અને તેને એક જગા ટુપાલમાં લપેટી તેને સારી પેઠે નીચોવી નાખવો. પછી ફૂલાનલના કટકાને પોહોળો કરી જે જગો ઉપર સેક કરવો હોય તે જગોને તેનાથી બધી ઢાંકી લેવી. અને તેના ઉપર ઓઢલ કલાથ અથવા તે ન મળે તો સુકા ફૂલાનલનો કટકો ઉપર ઢાંકવો કે ગરમ ફૂલાનલ જલદી ઢરી ન જાય. એ રીતે શેક થાય તેવામાં બીજો ફૂલાનલનો કટકો ગરમ પાણીમાં નાંખી તપેલા ઉપર ઢાંકવું ઢાંકી દેવું. પછી જ્યારે સેકવાળો કટકો થંડો

પડ કે પાણીમાંનો ગરમ કટકો કાઢી ઉપર પરમાણે નીચોવીને પાછો મુકવો. એ પરમાણે વારાફરતી કટકા ગરમ કરીને સેકે બરી રાખવો. સેકના કટકાનો ડુઓ કરીને તેને ઉચક મેલ કરવા કરવો નહી. કેમકે તેમ કરવાથી સઘળી જગોને એક સરખી રીતે સરખી ગરમી મળતી નથી અને તેથી જોઈએ તેવો ફાયદો થતો નથી. ફલાનલ અને તેમ ઘણી જાડી લેવી. કે. મકે પાતળી કરતાં જાડી ફલાનલ વધારે વાર ગરમ રહેછે. જે સેક ઘણો નહી સહેવાય તેવો ઉનો હોય તો તેના ઉપર બીજી લુગડું લપેટીને મુકવું. આ સેક બીજી રીતે પણ તઈયાર કરી શકાય છે. ફલાનલના કટકાને ખળખળતા પાણીમાં ખોળવાને બદલે તેને એક ચારણીમાં ગ્રહેલી તે ચારણીને ખળખળતા પાણી ઉપર મુકવી કે પાણીના બાફથી ફલાનલનું લુગડું ગરમ થઈ અને તેને વગર નીચોવે કામમાં લેવાય. ફલાનલનો સેક, પોલટીસનો સેક, અને એવા બીજા પાણી વાળા સેકને બીના સેક કહેછે.

ખસખસના પોસનો સેક—ખસખસના ફીંડવાં લેઈ ખોખરાં કરી તેની પોટલી બાંધીને પાણીમાં નાખી તેને ચુલા ઉપર ઉકળવા મુકવી. પછી તે પાણીમાં ફલાનલનો કટકો નાખીને ઉપર લખવા પરમાણે સેક કરવો. ખસખસના ફીંડવામાં અફીણનો ભાગ આવેછે તેથી દરદ જલદી નરમ પડે છે.

ટરપેનટાઈનનો સેક—પેહેલો ઉપર લખવા પરમાણે ફલાનલનો સેક તઈયાર કરવો અને પછી પેલા ગરમ ગરમ ફલાનલ ઉપર ટીપુ ટીપુ ફેરવું ટરપેનટાઈન અથવા ટરપીટન તેલ નાખવું અને તેનો સેક કરવો. ટરપેનટાઈન એક જગો ઉપર ઘણું રેડવું નહી, પણ લુગડાંનું જે પડ લગાડવું હોય તે આખા પડ ઉપર ફેરવું નાખવું.

ખાટલીનો સેક—કાળી કાચની અથવા માટીની ખાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેને મજબુત બુચ દેઈ તેના સેક કરવો. ખાટલીનો સેક ઘણો ગરમ હોય તો તેના ઉપર ફલાનલનું લુગડું વીટાળી પછી સેક કરવો. સેકતાં ખાટલી ફાટી ન જાય અથવા બુચ નીકળીને પાણી ટોળાય નહી તેની ચોક્કસ રાખવી. આ સેક હાથ પગ અને પેટ ઉપર ઘણું કરી કામ આવે છે.

રેતી, શુભું, ઘેંટ, નળીયું અને મીઠાનો સેક કરવા સાર એમાંની જે વસ્તુનો સેક કરવો હોય તેને લોઢી ઉપર ગરમ કરવી અને તેને જડા લુગડામાં લેઈ તેનો સેક કરવો. તેમજ ચુલામાંની ગરમ રાખ અથવા બિભટનો સેક પણ ફાયદો કરેછે. પણ બિભટને ઘણા જડા લુગડામાં લેવી કેમકે તે લુગડામાંથી ચળાઈને આજરોના શરીર ઉપર પડેછે. તેમજ તેમાં દેવતાની ચોણગારી ન આવે તેની ચોકસી રાખવી. કેમકે કોઈ વેળા એવી બુલ પ્રવાયી લુગડું બળી જાયછે, અને આજરોનું શરીર પણ દાગે છે. ઘણા દેશી વધદો લુગડાના કુચાને દેવતા ઉપર ઉતારી તેનો સેક કરાવે છે એથી પણ ફાયદો થાય છે. પણ ફલાન્ટ અથવા ઉત્તરું લુગડું હોય તો વધારે સારું. એ સઘળા સેકો તેમજ બાટલીના સેકને સુકા સેક કહેછે.

પોલટીસ.

સુજેલા ભાગને ગરમી આપવાને તથા પકવવાને, તેની ચાંમડીને નરમ રાખવાને, તથા દરદને ખેસાડવાને ધજનો લોટ, પાઉ, અજસીનો લોટ વીગેરે વસ્તુઓને પાણીમાં અથવા દુધમાં ઊંની કરીને વાપરવામાં આવે છે તેને પોલટીસ કહેછે. પોલટીસ ઘણી જડી અને ભારી રાખવી નહિ. કેમકે ઘણી ભારે હોય તો તે દરદમાં વધારો કરે છે. તેમજ ઘણી કઠણ કરવી નહિ. પણ માવા જેવી નરમ રાખવી તે આજરોને પસંદ પડે એટલી ગરમ ગરમ મેલવી. અને તે દર બે અથવા ત્રણ કલાકે બદલી નવી બાંધવી. પોલટીસ ઘણી વસ્તુઓની બનાવવામાં આવેછે.

ઘઉંના લોટની પોલટીસ— ધજના અથવા ચુલાના લોટની પાણીમાં પોલટીસ બનાવવાને ટેકાણે તેને દુધ સાથે સારી પેઠે ગરમ કરવું અને તેમાંનું દુધ લેટ સાથે મળીને સઘળું માવા જેવું થાય કે તેની પોલટીસ કામમાં લેવી. દુધમાં બનાવેલી પોલટીસ જલદી સુકાઈ જતી નથી અને તે ચાંમડીને તતડવા દેતી નથી. પણ દુધ ન હોય તો અખજતા પાણીમાં થોડો લોટ અથવા પાઉ નાખી તેને ગરમ કરવું અને સારા જેવું થાય કે તેને ઉતારી લેઈ તેને એક લુગડાના કટકા ઉપર જડુ જડુ પાથરી સુજેલા અથવા કુખતા ભાગ ઉપર બાંધી બેવું.

પાઉની પોલટીસ—પાઉની કાતરીને અળખણતા પાણીમાં ભોળી કાઢી તેની પોલટીસ કરવા કરતાં તેને દુધમાં સારી પઠે ઉકાળી પાઉને દુધ સાથે એક રસ સેરા જેવું થવા દઈ તે કામમાં લેવું.

અળસીની પોલટીસ—આપણા લોકો અળસીને જરા ખાંડી ન ખાંડી કે તેની પોલટીસ બનાવેછે. પણ એ પરમાણે તદ્યાર કરેલી પોલટીસ ઘણી ખરાબ અને અવગુણી થઈ પડે છે. માટે અળસીને ખુબ ખાંડી લોટ જેવી કરી અને ૪ આંઉસ અળસીના લોટને ૧૦ આંઉસ અખળતા પાણી સાથે ઘોડી વાર ગરમ કરવી કે આ પોલટીસ તદ્યાર થશે. આ પોલટીસને નરમ રાખવા સાર તેમાં સાલીડનું તેલ નાખવામાં આવે છે. આપણા લોકોમાં એવા વીચાર છે કે સોળ ઉપર તેલ લગાડાય નહિ. એ વીચાર તદન ખોટો છે.

કાંદા અથવા ગાજરની પોલટીસ—કાંદા અથવા ગાજરને બાફી તેની પોલટીસ આપણા લોકો વારે ઘડીએ કાનિ લગાડે છે. ઉપલી બીજી પોલટીસની ગેરહાજરીએ તેથી કામ ચાલેછે. પણ ખસુસ કરી એ પોલટીસો સડેલા ચાંદા ઉપર લગાડવાથી ખરાબ વાસ દુર થાય છે અને દરદ નરમ પડે છે.

કોપડાની પોલટીસ—પોલટીસથી સડેલા ચાંદાનો વાસ દુર થાય છે. લાકડાના કોપડાની બારીક ભુકી બાઆંજિસ લેખને એ આંજિસ ઘઉંનો લોટ અને ૧૧ આંજિસ અળસીનો લોટ એ બધાને ૧૦ આંજિસ અખળતા પાણીમાં મેળવી ઘોડો વાર ઉકાળવાથી આ પોલટીસ બનશે.

વરાળીયાં—લીમડાના અને બીજા પાંદડાને સારી પઠે વાઢી એને ચાલણી ઉપર મેલી તેને ગરમ પાણીની વરાળ અથવા બાફથી સારી પઠે ગરમ કરી તે પણ પોલટીસને ડેકાણે વાપરવામાં આવેછે એ માટે એને વરાળીયાં કહેછે. પોલટીસની બીજી ચીજ ન હોય તો એ વરાળીયાં કામમાં લેવાં. એથી પણ સોળે અથવા દરદ નરમ પડશે.

રાઈનું પલાસતર.

રાઈનું પલાસતર અથવા રાઈની પટી બનાવવાની સરખથી સરસ

રીત એ છે કે દળેલી રાઇને ટાઢા પાણીમાં સારી પેઠે મેળવીને નરમ કરી
છરી અથવા અમઆના હાથા વતી કાગળ અથવા જાડા લુગડાના કટકા
ઉપર ઓપડી તેના પટ્ટી બનાવવી. અને તેના ઉપર ત્રીણું લુગડુ મેલીને
એ પડ ચાંમડીને લાગે એવી રીતે પટ્ટી મુકવી. લુગડાનું પડ રાખવાથી
સફાઈ રહેછે એટલુંજ નહિ પણ રાઈ ચાંમડીને વળગી રહેતી નથી. કારણ
કે તેથી ચાંમડી ઉપર ફેફડા આ યઈ આવે છે. રાઈ ૧૦ થી ૨૦ મીનીટ
સુધી રાખવી જોયી ચાંમડી લાલ થશે અને તેમાં બળતરા બળશે. પણ
ફાળાવો મુજ નરમ પડશે. ધણી વેળા રાઇની પટ્ટી મારવાથી જલદી બ-
ળતરા બળતી નથી તેનું કારણ એ છે કે રાઈમાં લોટ હજાર વીગેરે વસ્તુઓ
ભેળવવામાં આવે છે. માટે છોડાં કઢેલી નવી રાઈ ઘેરે દળાવી તેને એક
કાચના બુચવાળા સીસામાં બરી રાખવી. રાઇને પાણી સાથે મેળવવાથી
એક જાતનું ઉડતું તેલ પેદા થાય છે. પણ એ તેલ ગરમ પાણીથી અ-
થવા સરકાથી બરાબર પેદા થતુ નથી. માટે એવી વસ્તુઓથી રાઇની
પટ્ટી બનાવવી નહિ. પણ ટાઢા પાણીમાંજ બનાવવી. વળી ધણેા વખત
સુધી રાઇને હલાવા કરવી નહિ. કેમકે એ પરમાણુ કરવાથી તેમાં પેદા
થતુ તેલ જલદીથી ઉડી જાય છે. અને તેથી તેનો ગુણુ ઓછો થાય છે.
રાઇની પટ્ટી કઢી લીધા પછી જરા ગરમ પાણીમાં લુગડુ બેળી તેથી
લાલ થએલી જગોને ધોવી.

બલીસ્ટર-પલાસતર.

કેટલી એક ચોજ ચાંમડી ઉપર થોડા ફલાક લગાડી રાખવાથી ફે-
ફડા ઉઠે છે તેને આપણા લોકો બલીસ્ટરના નામથી ઓળખે છે કેયારીડીસ
પલાસતર અથવા હસપેનીસ ફલાઈનાં પલાસતરની પટ્ટી મારવાથી આવી
અસર જલદીથી થાય છે. પણ તેથી પોચા મીઝાળ વાળાને પીશાબમાં
બળતરા બળે છે. અને પીશાબ ઓચાઈ જાય છે માટે સાધારણ રીતે
બલીસ્ટરીંગ ટીસીજ અથવા બલીસ્ટરીંગ પેપર અથવા બલીસ્ટરનું કાગળ,
આ કામ સારૂ વાપરવું. બલીસ્ટરનું કાગળ લગાડવા પેહેલાં તેની કોર ઉપર
કાતરથી અમકા મેલવા પછી તેનું સુકું પડ ઉપર રાખીને દવા વાળુ પડ

આંમડી ઉપર લગાડવું જે જગો ઉપર બલીસ્ટર લગાડવું હોય તેની ઉપર વાળ હોય તો કાઢી નખાવવા અને તે જગોને સાબુ અને પાણીથી ઘોંટી સુકી કરવી. બલીસ્ટર લગાડ્યા પછી સઘળી જગોથી સરખુ દાખીને ચોટાડવું. કોઈ ઠેકાણે કરચલી આવવા દેવી નહિ પછી તે ઉપર રૂનો કુચો મેલીને જરા દાખીને પાટો બાંધી રાખવા. બલીસ્ટર બરાબર વળગે નહિ અને કરચલી વળી જાય તો તેથી તેની અસર થતી નથી. ઘાથું કરી ૬ થી ૮ કલાક સુધી રાખવા પછી તે કાઢી લેવું અને જો તે બરાબર ઉઠું ન હોય તો પાંઉની પોલટીસ કરીને તે ઉપર બાંધવી. જેથી થોડા વારમાં ફેફસાંઓ ઉપડી આવશે. કાગળના બલીસ્ટરની અસર વખતે ૧૦ થી ૧૨ કલાક સુધી થતી નથી અને ત્યાં સુધી તે રાખવું પડે છે. પણ જો તેમ રાખતાં પીશાબમાં આગ અગન જણાવા માંડે તો તરત તે કાઢી નાખી તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી. અને પીશાબની અગન નરમ પાડવા અળ-સીની આ થોડી થોડી પાવી.

ફેફસાંઓ યથા પછી તે ઉપરની પાતળી આંમડી અથવા ખોળ સઘળી કઢી પણ કાઢી નાખવી નહી. પણ કાતરથી જે ત્રણ ઠેકાણે ચપકા મેલી તેમાંનું પાણી કાઢી નાખવું. બલીસ્ટરમાંથી ઝરતુ પાણી સાજી આંમડીને લાગવાથી તે લાલ થાય છે. અને તેના ઉપર ફેફસાં આવી આવે છે માટે આસપાસની સારી આમડીને ટુકા પાણીથી ઘોંટી લુછી કરી રાખવી. બલીસ્ટરની રશી વાળા હાથ આંખને લગાડવા નહી પણ તે સાબુથી સારી પોટ સાફ રાખવા.

બલીસ્ટરને રૂઝાવા સારું કેળના ચાંબલાની છાલ ઉપર જરા સાલીડ-નું તેલ ચોપડી તે ઉપર બાંધવું અથવા સીમપલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટીમારવી.

નાના બાળકને બલીસ્ટર મારવું પડે તો બને ત્યાં સુધી ડાક્ટરની સલાહ વીના મારવું નહિ. અને તે જે ત્રણથી વધારે કલાક રાખવું નહિ. જો એટલા વખતમાં તેની અસર ન થાય તો તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી. ગરબવંતી સ્ત્રીને પણ બલીસ્ટર મારવામાં એ પરમાણે સંભાળ રાખવી.

જે જગો ઉપર કાગળનું બલીસ્ટર બરાબર લગાડી ન શકાય અથવા આંખનીનું ભિજી ખસી જવાથી તે રાખે નહિ તો તેને ઠેકાણે લાઇકર એપીસપાસટીકસ જેને લીનીમેન્ટ કેથારીડીસ અથવા બલીસ્ટરની લીક-

વીડ કહે છે તે લગાડવામાં આવે છે. એ દવાનો એક મોટો ચમચો ભરી લેખને એક યુવના ઉપર લુગડુ લપેટી તેમાં બોળીને લગાડવું અને ૦૧ કલાક સુધી ધીમેથી ધસીને તે સઘળી પચાવવી જેથી ફાફરો ઊઠે.

સફરાની પીચકારી—એનીમા સીરીન્જ.

સફરામાં મારવા સારૂ જે જાતની પીચકારી વાપરવામાં આવે છે. એક જાતની પીચકારી જે સાધારણ પીચકારીના જેવા આકારની પણ કદમાં ગાંધી ૧૨તલ પાણી માથે એવી મોટી આવે છે, અને તે વાપરવામાં બીજા માણસની મદદ લેવી પડે છે. પણ બીજી જાતની પીચકારી સાથે લાંબી નળી આવે છે જેથી આજારી પેતે પાતાના હાથે તે પીચકારી વાપરી શકે છે. આપણા લોકો પીચકારી મારવાને બહુ બીક રાખે છે અને તેને એક મોટું કામ સમજે છે. પણ જ્યારે ડાકટર એ સેહેલોપણ ધણો ગુણકારી ઉપાય બતાવે ત્યારે તે વીચે જરા પણ વહેમ અથવા અંદેશો રાખવા વીના કરવો. ઘણી વેળા ચુંકો, કબજાખત અને બીજા રોગોમાં પીવાની દવા અસર કરી શકતી નથી અને પીચકારી મારવાથી ચમતકારીક અસર થાય છે. માટે જોકે આ ઉપાય દેખીતો નજીવા છે. તોપણ તે ઘણી વખત બહુ કીમતી થઈ પડે છે.

એરંડીઆની પીચકારી—૧ થી ૧૧ આંડસ એરંડીઆને ૧ રતલ કાંજના પાતળા પાણી સાથે મેળવી તેને મોટી પીચકારીમાં ભરી સફરામાં મારવી.

ટરપેન્ટાઈનની પીચકારી—૧ આંડસ ટરપેન્ટાઈનને ૧ રતલ કાંજના પાતળા પાણી સાથે મેળવી તેની પીચકારી સફરામાં મારવી.

જળો.

જળો જુદા જુદા ભાગ ઉપરથી લોહી કાઢવાના કામમાં આવે છે. દરેક નાની જળો ૧ દરામ, મધ્યમ કદની જળો ૨થી ૩ દરામ, અને મોટી જળો ૪ દરામથી વધારે લોહી, ચુસા કાઢે છે. અથવા તેને તોળીને

લગાડીએ તો તેના વજન કરતાં બમણું લોહી ખેંચી કહાડે છે. જનો લગાડવા અગાઉ વીચાર કરવું જરૂરનું છે, કે બીમારના શરીરમાંથી કેટલું લોહી કાઢવાથી દરદનું જોર નરમ પડશે. અને તે બરાબર અડસટો કચે, પછી તેટલી જજો લગાડવી. ખરાબ પરસેવાવાળી અને ચીકાસ અથવા મવાળાવાળી જજો ઉપર જજો વળગતી નથી. માટે જજો વળગાડતા પહેલાં તેને સાબુથી સાફ ઘોઈ નાખવી. અને પછી તે ભાગ ઉપર જજોવાજો કાઢવ અથવા સાકરનું પાણી ચોપડવું જોયી જજો ઝડપથી ચોટશે. જો મવાળા ઘણા હોય તો તે કઢાવી નાંખવા. આસરે ૧૦ કલાકમાં ઘણું કરીને જજો લોહી ચુસીને ધડાઈ જાય છે. અને ઘણું કરીને પોતાની મજે નીચે ખરી પડે છે, પણ જો તે ચુસી રહ્યા પછી છુટી ન પડે તો તેને ખેંચી કાઢવી નહી પણ તે ઉપર મીઠાનું પાણી અથવા થંડુ પાણી છાંટવું જોયી છુટી જશે.

જજો નીકળી ગયા પછી તેના ડંખોને થોડો વાર ઝરવા દેવા સાર જરમ પાણીનો અથવા લોટનો અથવા બીજી પોલટીસનો સેક કરવો. જજોના ડંખ ઘણા ઝરેલો તો ઉપર સેક નહી કરવાથી અને હવામાં ખુલા રહેવા દીધાથી લોહી બંધ થશે. પણ જો લોહી ન બંધ થાય તો થંડા પાણીમાં લીન્ટનો અથવા લુગડાનો કટકો અથવા ૩ બોળી તે ઉપર મેલી જરા તાણીને પાટો બાંધવો. અથવા જરા ફટકડીની ભુકી ભભરાવવી, અને તેથી બંધ ન થાય તો ઈંચર આવરીલમાં લુગડું બોળી તે ઉપર મેલવું અથવા તે ઉપર કાસ્ટીક લગાડવી.

દાંતના પારા ઉપર જજો મેલવા સાર તેને માટે કાચની નળી આવે છે. તેમાં અથવા જડા પીછાની નળીમાં જજો મુકી તેના મોઢા જેટલો છેદ પાડી લગાવવી જોયી જજો પેટની અંદર ન જઈ શકે, જો જજો પેટમાં ચાલી જાય તો તરત મીઠાનું પાણી સારી પડે આજરોને પાવું કે જોયી જજો મરી જશે.

ઘટતે પ્રસંગે જજો મેલવાથી અતીથિ ફાયદો થાય છે. પણ ઘણી વેળા અણસમજી વધતો જે દરદમાં ન ઘટે તે દરદમાં જજો મેલાવે છે, અને નખાઈ ઉપર ખાલ ન રાખતાં એટલી તો જજો મેલાવે છે કે તેથી શરીરમાંનું લોહી ઘણું નીકળી જાય છે અને ખરાબ મરીણામ ની

પણ છે. ઘણી વેળા પાંચ સાત ડગ્ગન જગાથી નીકળતુ લોહી તો તેઓ ને મનથી કાંઈજ મનમાં આવતું નથી, અને વખતે ૧૦ થી ૧૨ ડગ્ગન મેલાવવાનો તેઓ બેઘડક હુકમ આપે છે પણ મોટા માણસને જે તણ ડગ્ગન કરતાં વધારે જગો એક વખતે કદી મેલાવવી નહી.

હમેશાં મધ્યમ કદની જગો મેલાવવી અને ઘણી મોટી અથવા જોને આપણે બેશીઆ જગો કહીએ છીએ તે કદી મેલાવવી નહી. નાના બાળકને જગા મેલાવવામાં બહુ ઓક્સી રાખવી. અને ૧ વરસના બાળકને રથી ૩ અને ૨ વરસના બાળકને ૩થી ૪ નાની જગો મુકાવવી.

આંખનાં પોપચાં અને ગોળીની ચાંચડાં ઉપર કદી જગો મુકાવવી નહી કેમકે એ બાગોમાંથી લોહી ઘણું ઝરવા કરે છે, તે જલદીથી બંધ કરાઈ શકાતુ નથી, અને તેથી ખરાબ પરીણામ નીપળે છે.

કર્પોગ-વેહેતુર.

કર્પોગ અથવા વેહેતુર મેલવાની પેટી વીલાયતી તથા આર આવે છે, તેમાં કેટલાએક ચઢ ઉતરી કદનાં કાચના કુલીઆ જેવા ગલાસ જે ને કર્પોગ ગલાસ કહે છે તે તથા વેહેતી ધારવાળાં કેટલાએક છરીના જેવાં નાનાં પાનાના હથીઆર એ ચોળે સુખ્ય કરી હોય છે. કર્પોગ અથવા વેહેતુર જે રીતે મેલવામાં આવે છે. પેલો પેલા હથીઆરથી ચામડી ઉપર ચપ્પકા મુકી પછી કર્પોગ ગલાસથી લોહી ખેંચી કાઢવામાં આવે છે. તેને માહસ્ટ કર્પોગ અથવા બીના વેહેતુર કહે છે કમર, પીઠ, બામ્બી, અને એવી કેટલોક જગામાંથી એ રીતે લોહી કાઢવામાં આવે છે પણ જ્યાં ચપ્પકા મેલ્યા વગર માત્ર અમથાં ગલાસ મેલવામાં આવે છે. તેને ડરાઈ કર્પોગ અથવા મુકાં વેતુર કહે છે. મુકાં વેહેતુર મેલવાની રીત એછી છે, કર્પોગ ગલાસની અંદર ફરતો સ્પીરીટ વાઇન અથવા બેવડો દારૂ લગાડે વા, અને પછી તેને બળતી દીવાસળી દેખાડવી જેથી તે બળવા માંડશે, પછી ગલાસમાં હસપીરીટ બળતો હોય તેવામાં તેને ચાંમડી ઉપર જોડું વાળવું. પેલો બળતો હસપીરીટ તરત અંદર ઓલવાઈ જશે. અને જેમ તેના બાક નરમ પડતો જશે તેમ ચાંમડી અંદર ખેંચાઈને ઉપથી આવ.

શે. અને ગલાસ મજબુત વળગી રહેશે, થોડો વખત સુધી એ ગલાસ વળગેલું રહેવા દેવું પછી તેની એક કોર ધીમેથી એમને ગલાસને છુટો પાડવા. જ્યાં પેહેતુર અથવા કર્પીંગ મેલવા ત્યાં આ રીતે મેલવું. કર્પીંગ ગલાસમાં સ્પીરીટ એટલો બધો નહીં નાંખવો કે તે ઊંધું વાળતી વખત તેનો રેગાડો ઉતરી તેથી ચાંમડી દઝિ.

પણ કર્પીંગથી લોહી કાઢવું હોય તો પેહેલાં પેલું ધારવાળું પાનાવાળું હથીઆર મેલીને તેની ડેસ દાખવી જેથી તેના ચપકા પડશે, અને તેમાંથી લોહી નીકળશે. પછી તરત એ ઉપર ઉપર લખવા પરમાણે કર્પીંગ ગલાસ મેલવું જેથી લોહી તેમાં એસાઈ આવશે.

ફમડી—જે જગા ઉપરથી લોહી કાઢવાનું હોય તે જગા ઉપર પેહેલાં અસતરાથી થોડાક ચપકા મેલી પછી સિંગડાના જેવી ઊંચળીથી લોહી એસા કાઢવામાં આવે છે તેને ઉપલા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એ રીત માછમટ કર્પીંગને મળતીછે. પણ આપણા વધદો વગર કારણે આવી રીતે લોહી કાઢીને માણસને નબળું કરી નાખે છે. માટે જ્યાં જળો મેલાવી લોહી કાઢવાની જરૂર હોય, તેવીજ હાલતમાં આ રીતે લોહી કાઢવું અને નબળાઇમાં કદી એ ઉપાય કામે લગાડવો નહીં.

સંગરાહ અથવા ફસ.

શરીરના દરેક ભાગ અને અવયવનો ખોરાક લોહીછે. દરેક ભાગ લોહીમાંથી પોષણ થાયછે અને બને છે. હૃદયગીનો મુખ્ય પાયો લોહીછે. જેનું લોહી સારું કુવત વાળું તેનું સઘળું સારું. પણ જેનું લોહી ખરાબ તેની હૃદયગી રોગથી ભરેલી હોયછે. આટલાજ ઉપરથી વાંચનારની ખાતરી થવી જોઈએ કે શરીરમાંની આ અમુલ્ય વસ્તુની બને તેમ સંભાળ કરવી જોઈએ અને તેનું એક ટીપું પણ કમારગે ખરચવું ન જોઈએ. પણ આપણા ગામડા તથા શહેરોમાં વારે વારે જીવામાં આવે છે કે, એક નાળુક બાંધાનું માણસ સેજ ખુજલી અથવા ચાંમડીનો કાંઈ કોહોવાટ થવાને લીધે સંગરાહ મેલાવનાર પાસે જઈને એક અથવા બેને હાથનો સંગરાહ

મેલાવે છે. તેમજ હમેલદાર હાલતમાં ધણી ઓરતો સંગરાહ મેલાવવાની
 કરેજ સમજે છે. વળી કેટલા એક માણસો તો ફક્ત સંગરાહ મેલાવવાની
 આદત અથવા ટેવ પડી છે એવાં બાનાથી બેધડક લોહી કઢાય છે. પણ
 એ પરમાણે થવાથી તેનું પરીણામ કાંઈ સાર નીપજતુ નથી. શરીરમાંનું
 લોહી નીકળી જવાથી તે નબળુ થાય છે. અને નબળા શરીર ઉપર દરેક
 ખતના રોગનું જોર ફાવી શકે છે. હમેલદાર ઓરતની હમેલ ટુટી પડે છે.
 ધણી વેળા મોત નીપજે છે. એવાં વહેમી લોકોને ગાંમડાઓમાં અને શહે-
 રોમાં પણ અણસગળુ વધદો સંગરાહ મેલાવવાની બલામણુ કરે છે. તે
 ખરેખર અફસોસ કરવા જેવું છે. સંગરાહ મેલાવથી કાળુ લોહી નીકળે
 છે તે ઉપરથી એવો નાસકારક ઉપાય બતાવનારાઓ વધદોનું મોટું કાળ
 બાલોને તેઓના અસાની દરદીઓને સમજાવે છે કે જુઓ આ કેવું કાળુ
 લોહી છે. એ ખરાબ અને ઝેરી લોહી શરીરમાં રહેત તો ઘણો ભયંકર રોગ
 પેદા કરત. પણ એવી સમજણ આપનારાઓને ખબર નથી કે જે વહનસ
 ઇઆને બહુ નસોમાં હમેશાં કાળુજ લોહી રહે છે અને અગર જો તેઓના
 હાથમાં સપડાએલું નીરદોશ માણસ એવાન થઈ જમીન ઉપર પડે ત્યાં
 સુધી લોહી કાઢા કીકુ હોય તો પણ તે કાળુજ નીકળશે. માટે કાળુ તે-
 ટલું ખરાબ અને નકામું લોહી છે એમ સમજવું નહિ. અલબત્ત એ લો-
 હીમાં શરીરમાંનો ખરાબ કચરો મળેલો હોય છે. પણ તે કાંઈ નકામું
 નથી. પણ ફેફસામાં પાછું સાફ થઈને સાર થાય છે. અને શરીરના
 બાગોને પોસણુ આપવાને પાછું કામમાં આવે છે. સંગરાહ મેલાવી શ-
 રીરને નબળુ કરવું અને તેને મોતના પંજમાં લાવી મેલવું ખરાબર છે.
 માટે શીખેલા ડાકટરની સલાહ વગર ભમાતુઓના કહેવા ઉપરથી ફક્ત કદી
 જોલાવવી નહિ. સંગરાહ મેલાવનાર બીમારની હાલત કેવી જોઈએ તે
 જાણવું ઘણું જરૂરનું છે. જો રોગ સંગરાહ મેલાવવાને લાયકનો હોય,
 આજરી લોહીઆર અને મજબુત બાંધાનો હોય, તેનો ચેરો તથા આંખ
 લાલ થઈ હોય, તેની નાડી મોટી ભરેલી અને કઠણ હોય, અને રોગ એક
 બે દાહાડાનો હોય તોજ સંગરાહ મેલાવવાથી ફાયદો થાય છે.

બાળકનો જનમ આપતી વખત થતાં દરદોનો

અટકાવ તથા બાળક જણાવવાની ક્રીયા

વીગેરે પ્રસુતિની સમજૂતી.

પ્રસુતી.

પ્રસુતીના અનેક પ્રકાર છે. પુરા માસ થયા પછી બાળકના હાથ પગ પહેલાં ન આવતાં, પેટેલું માથું આવેછે, તેને સ્વભાવિક પ્રસુતી કહે છે. તેની અંદર વીણ સર થયા પછી ચોવીસ કલાકની અંદર બાળક જનમેછે તે વખતે માતા તથા બાળક કાંઈ પણ હરકત શિવાય તંદુરસ્ત હોય છે. યાત્રીક શક્તી ખુદરતે પોતાની મેળે અંદર મુકેલીછે વાસ્તે તેવે વખતે કોઈ પણ દાઢએ અંદર હાથ ધાલવે નહિ, કારણ કે પોતાની મેળે પ્રસુતી થશે. વખતે અંદર હાથ ધાલવાથી ફાયદાને મદલે ગેરફાયદો થાયછે.

પ્રસુતીને વખતે જે જે સોળે જરૂરની હોય તે આગળથી એકઠી કરી રાખવી જોઈએ, કારણ કે તે વખતે તુરતો તુરત જોઈતી વસ્તુઓ નહિ મળી આવવાથી ઘણી ખરાબી થાયછે. તેમાંની જેવી કે એરંડીયું, ખરાંડી, ગરમ તથા ઠંડુ ખાણી, બાળકને વાસ્તે ગોદડીઓ, બાળોતીયાં, નાળ બાંધવા સાર સુતરનો દોરો, નાળ કાપવા સાર એક ખુડી કાતર, બાળકને નવાડવા સાર લાકડાની ડોડી કચરોટ, બાળકને શરીરે ચોપડી નવરાવવા સાર ચણાનો લોટ વીગેરે સોળે તઢયાર રાખવી.

પ્રસુતીના પુર્વ સુચક ચીન્હો.

નવમા મહીનાના આખરે એ ચીન્હ થયા માંડેછે અને તે ઉપરથી પ્રસુતીનો વખત નજીક આવ્યો એમ સમજવું. પ્રસુતીના આદસ દીવસ અગાઉ ગરબ નીચે કેડમાં ઉતરે છે. અને જે સ્વાસ લેવામાં આગળ અડઅણ થતી હતી તે હવે દુર થાય છે. આ વખતે ખરોખર ખેસાતુ નથી, જાંગો ભરાઈ જાયછે અને સુઈ રહેલું ગમેછે.

બાળકનો જનમ થોડા દહાડામાં થશે એ ચીન્હો ઈંદરની રસ્તે ફક્ત એકલું અથવા લોહીનું મળેલું પાણી નીકળા કરે છે તે ઉપરથી બાળકને

એક બે દહાડાની વાર છે એમ જણાવે છે. કેટલીએક સ્ત્રીઓને પાંચ છ કલાક અગાઉ પણ તે પરમાણે પાણી નીકળે છે અને તે બાળકનો જનમ આપે છે.

વેદના—વેદના બે પરકારની છે. એક સત્ત વેદના અને એક મીથ્યા વેદના. એ બંને વેદના ધણું કરીને સરખીજ હોય છે. થોડા અનુભવ વાળી સ્ત્રીને તે સમજાયું કઠણ પડે છે. સત્ત વેદનાથી બાળકનો જનમ થાય છે અને મીથ્યા વેદનાથી ગરભપાત થાય છે. વાસ્તે સત્ત અને મીથ્યા વેદના જાણવાની ઘણી જરૂર છે. મીથ્યા વેદના થાય તો તુરત કામિલ વધદની મદદ લેવા અથવા ગરભપાતના મથાળા નીચે આપેલા ઉપાય કરવા.

સત્ત વેદના.

નવ મહીના થયા પછી એ વેદના શરૂ થાય છે. આ વેદના પ્રથમ ચુંકોની માફક ક્રમરની નીચે ઉતપંન થાય છે. તે હળવે હળવે આખા પેટમાં અને જંગમાં ફેલાય છે.

એ વેદના નાચમસર થઇને પછી દરેક વખતે તેથી થોડું થોડું વધારે ફુપ્પ થાય છે, અને તે વધારે વખત સુધી રહેતું જાય છે. સ્ત્રીની ઇંદરીને રમતે મળગુગળ પાણી નીકળવા માંડે છે.

મીથ્યા વેદના.

આ વેદના ગરભનો વખત પુરો થવા અગાઉ ગમે તે વખતે થાય છે. આ વેદના ચુંકોની માફક નહિ થતાં અજુરેણથી જન્મ આંતર-ડામાં ફુપ્પ થાય છે તેમ આમાં પણ એકજુટાણે ફુપ્પ થાય છે. અને તે આખા પેટમાં અથવા જંગમાં ફેલાતું નથી.

એ વેદના અનીયમીતપણે થઇને સત્ત વેદના પરમાણે તેનું ફુપ્પ અનુક્રમ પરમાણે વધતું નથી.

સ્ત્રીની ઇંદરીમાંથી મળગુગળ પાણી નીકળતું નથી.

સત્ત વેદનાને યોગે ગરભાશયનું મુપ્પ જોને કમળ કહે છે તે હળવે હળવે ઉઘડે છે. પણ મોટલી આગળ આવતી જાય છે.

મિથ્યા વેદનામાં ગરભાશયનું મુપ્પ ઉઘડતું નથી. પણ મોટલી આગળ આવતી જતી નથી.

જે પાણીની કોથળીમાં બાળક રહે છે તેને પણ મોટલી કહે છે.

પ્રસુતીની ત્રણ અવસ્થા.

પ્રસુતીની ત્રણ અવસ્થા છે. ૧ લી. પ્રસુતીના આરંભથી એટલે થોડું થોડું પેટમાં દુખવા લાગે ત્યારથી તે ગરભાશયના મુખમાંથી બાળકનું માથું બહાર પડે ત્યાં સુધીની. ૨ જી. બાળક જનમે ત્યાં સુધીની. ૩જી. ઓર બહાર પડે ત્યાં સુધી.

૧ લી. થોડી થોડી વેદના થવા લાગી એટલે પેહેલી અવસ્થાની શરૂઆત થાય છે. આથી કરી કમળનું મોટું ઉઘડવા માંડે છે. આગળ જે સત્ત્વ વેદના કહી તે આ છે. આ અવસ્થામાં પેટમાં વાઢકાપ થાય છે તેથી સ્ત્રી કકળાટ કરે છે, અને કકળાટ કરવા એ પેહેલી અવસ્થાનું સાચું ચોક્કસ છે. આ અવસ્થા સરૂ થવા પછી વેદના થાય તે વખતે તે પ્રસુત થનારી સ્ત્રી ઘણી ગાભરી થાય છે. અને કેડની નીચે દાખવાનું કહે છે. આ અવસ્થાની આખરે ગરભાશયનું મોટું ઉઘડી ઇંદરીની રસ્તે થોડું ઘણું મળકુમળું લોહી વહે છે. આ વખતે સ્ત્રી પોતાની મેળે કરાંઝવા લાગે છે. બાળકનું માથું ગરભસ્થાનના મુખમાંથી બાહાર આવે છે, એ પરમાણે પેહેલી અવસ્થા પુરી થઈ, બીજીનો આરંભ થાય છે.

બીજી. આ અવસ્થામાં વેદના અને દુખ વધે છે. વેદના જલદી જલદી થઈ તે વધારે વખત રહે છે. આ વેદનાથી સ્ત્રી શ્વાસ છુંટી રાખીને આપોઆપ કરાંઝે છે. (એ કરાંઝવું બીજી અવસ્થાનું ચોક્કસ છે) અને તેને જે કંઈ ઝાલવાનું મળે છે તે મજબૂતીથી ઝાલે છે. દરેક વેદનામાં બાળક વધારે વધારે આગળ આવતું જાય છે, અને બાળક જનમ્યું કે બીજી અવસ્થા પુરી થાય છે.

ત્રીજી અવસ્થા—આ અવસ્થામાં ઓર બાહાર પડે છે. જે વેદનાથી છોકરું જનમે છે. તે વેદનાથીજ ઘણું કરીને ઓર છુંટી પડી ગરભસ્થાનમાં છુંટી રહે છે. અને બાળક જનમ્યા પછી એકાદી વેદના આવી કે તેની સાથેજ ઓર બાહાર નીકળી પડે છે. છોકરું જનમ્યા પછી સરાસરી બેથી ત્રીસ મીનીટની અંદર ઓર નીકળી જઈ નીકાલ થાય છે. વખતે અડધા કલાક કરતાં પણ વધારે વખત લાગે છે.

સુખાણીને નવમો મહીનો ખેસતાંજ બોલાવવી અને સ્ત્રીની સાથે સારો સમાગમ કરાવવા કે જેથી જણતી વખત તેને કોઈ પરકારની

શરમ ન થાય અને ખરાબ પરીણામો થતાં અટકે.

પ્રસૂતી ચાલુ થતી વખત ગરબણીની ભંગમાં તથા હાથ પગમાં કંપારી તથા ઘુભરો છુટે છે. તે વખતે એટલો બધો જોરમાં થાય છે કે ખાટલો પણ હાલા કરે છે. પણ તેથી કંઈ નુકશાન નથી. આવી વખતે ઉની ચા. કાફી. દુધ અથવા ચોખાની કણકીની કાંજ પાવી જોયી તે મટી જશે. તેવે વખતે કેફી ચોજ આપવી નહી.

વખત અને ઉલટી. પહેલી અને બીજી અવસ્થામાં કેટલીકને ઉલટી થાય છે તે બંધ કરવી નહી, કેમકે તેથી કરી નીચે જોર લાગી જણવામાં મદદ મળે છે. આ કામને વાસ્તે કેટલીએક વખતે ઉલટીની દવા આપવાની જરૂર પડે છે.

હાથપગ ઉપર ગોટલા. બીજી અવસ્થામાં ગરબનું મોટું કેડમાં નીચે ઉતરતાં પગમાં ગોટલા ધાલે છે. તેમજ એકજ પડએ ઘણીવાર મુલાથી પણ કેટલીએક વાર ભંગમાં, પાસામાં તેમજ પગમાં ગોટલા ધાલે છે. તેને દેવતા ઉપર ઉનો હાથ કરી તે ઉપર શેકવું. અથવા ચોળવું. અથવા ઓરડામાં જરા ફરવું અથવા ગરમ કરેલી ઇંટ અથવા ગરમ નળીયું અથવા ઉના પાણીની ખાટલી વીગેરેથી તે ભાગ શેકવા. અથવા મીઠું તેલ અથવા ખાંડી ચોળ્યાથી તે મટી જશે.

દરદને લીધે ઓખો આવી જાય તો ખારી ખારણાં ઉઘાડી સ્વછ દવા આવવા દેવી. પંખાથી થોડો પવન નાખવો થંડા પાણીથી મોટું આંખ અને કપાળ ધોવું. અને એક બે ઘુંટડા ચોખ્ખુ પાણી પાવું જોયી આરામ થશે.

જણનારી સ્ત્રીનો ઓરડો સ્વછ હવાવાળો રાખવો તેમાં ધુવાડો અથવા બીનાશ ન હોવી જોઈએ. તેની પાસે એક બે માયાળુ સ્ત્રીઓ તથા મુચાણી શીવાય કોઇને રહેવા દેવું અથવા આવવા દેવું નહી તેનું બીજાનું ઝોળ પડેલા ખાટલા ઉપર ન રાખવું તેમજ ઘણું નરમ ન રાખવું.

ખોરાક—સાદો અને પોષ્ટીકારક હોવા જોઈએ. વખતો વખત ખાવાની ઘણા થાય તેમ તેને આપવો. પણ માફકસર અને થોડો આપવો.

આંગળી સ્પર્શ પરીક્ષા—આ પરીક્ષાથી વેદના ખરી છે અથવા ખોટી છે. પ્રસૂતીનો આરંભ થયે છે કે નહી, ગરબની સ્થિતિ સ્વભાવીક છે કે

નહી, પ્રસુત થવાને કેટલી વાર છે. એ વીગેરે તેથી ઘણી અગત્યની ખબર મળે છે. કેટલીએક અણુસમજૂ દાઢાઓ વગર સમજવે આંગળી ધાલે છે જેથી પાણુ મોટલી કુટી જઈ નુકશાન પોંચે છે. વાસ્તે તેની મુરખ દાઢાઓ પાસે આંગળી ધલાવવી નહી.

આંગળી કેવી રીતે ધાલવી તે વીચે ખુલાસો કરવાની જરૂર છે તે એ કે ગરભણી સ્ત્રીએ પોતાની ડાબી બાજુએ સુઈને, ઢગરા પલંગની કોર ઉપર રાખવા. અને પછી શરીર જરા આગળ વાળી ઘુંટણ મોઢા બણી લેવા. એ પરમાણુ ગરભણીએ સુતા પછી પરીક્ષા કરનારીએ પોતાની જમણા હાથની અંગોઠા પાસેની આંગળી તેલમાં બોળી સ્ત્રીની ઇંદ્રીમાં ધીરજથી અને સંભાળથી યુદાની તરફના ઇંદ્રીના મારગમાં આસ્તેથી નાખવી. આંગળીનો તખ વધેલો ન હોવા જોઈએ. આંગળીથી ગરભાસયનું મોઢું મોકળું થયું છે કે નહી તે તપાસવું. જો તે બીલકુલ ઉઘડેલ ન હોય તો પ્રસુતીનો આરંભ થયો નથી. જો થોડુ ઉઘડ્યુ હોય તો થોડો આરંભ થયો છે, અને ઘણું ઉઘડ્યું હોય તો પ્રસુતીનો આરંભ થવાને ઘણો વખત થયો છે. પાણુ મોટલી આંગળીને ન લાગતાં બાળકના માથાના મવાળા આંગળી એ લાગે તો પાણુ મોટલી કુટી ગઈ છે એમ જાણવું.

ગરભનું માથુ કમખમાંથી બહાર આવ્યું હોય તો પેટેલી અવસ્થા પુરી થઈ એમ સમજવું. પણ આંગળીને માથુ ન લાગતાં હાથપગ વીગેરે બીજો ભાગ લાગે તો તે અસ્વભાવીક પ્રસુતી છે એમ સમજવું.

ગરભસ્થાન—પુરા દહાડા થઈ ગયા પછી ગરભણીને થોડી વેદના થવા લાગે તો પ્રસુતીની પેટેલી અવસ્થા શરૂ થઈ સમજવું, આ વખતે તેને દોઢથી બે તોલા લગી એટલે ચારથી છ સાહના ચમચા જોઈવું એરંડીયું તેલ ઉના પાણીમાં કે આદાના રસમાં પાવું, તેથી કરીને ગરભાશયને ઉતેજન મળે છે. થોડા વખતમાં ઝાડો થઈ સ્ત્રીની ઇંદ્રીની જગો ખાલી થાય છે, અને ગરભને બાહાર આવવાને મોકળી જગો મળે છે. આ અવસ્થામાં સુઈ રહેવું નહી. બેસવું કરવું અને થોડું થોડું કામ કરવું. એરંડીયું આપવાથી ઝાડો ન ઉતરે તો ગરમ પાણીમાં લુગડું બોળી તેથી તેનું પેટ તથા કમર વીગેરે શેકવું. બીજી અવસ્થાનો વખતમાં એટલે ગરભાશયના

મુખમાંથી મોઢું બાહાર આવે અને કરોડવાની વેદના થાય ત્યારે સુધ્ધિ જવું.

વેદના થવા માંડે એટલે સ્વાસ બાહાર ન કાઢતો જેમ જેમ વધારે કરોડાય તેમ તેમ વધારે વધારે કરોડવું. એથી કરી ગ્રભ સેહેલાઈથી બાહાર આવશે. ગ્રભનું માથું સ્ત્રીની ઇંદરીના મોઢા આગળ આવવા લાગે કે તરત સ્ત્રીએ ખાટલાના કીનારા ઉપર ઢગરા આણીને ડાબી બાજુએ સુધ્ધિ જવું, અને ધુંટણ પેટ પાસે લાવીને બે જંગના વચ્ચે ઓસાકું મુકવું.

બાળકનું માથું સ્ત્રીની ઇંદરીની પાસે આવ્યાને તે ભાગ ટુલવા માંડે કે તરત ડાબા હાથની આંગળીને નરમ સુંવાળું કપડું વીટાળી મોઢું તણાઈને ફાટી ન જાય તે વારતે આંગળીની પછવાડેના ભાગથી સંભાળીને મોઢાની કોરને એવી દાખવી કે તેથી કરી બાળકની આગળ આવવાની ગતિને કુંઈ હરકત ન પડતાં તે મોઢાને મદદ મળે.

સ્ત્રીની ઇંદરીથી માથું બાહાર પડવા માંડે કે તે તરત આપણા જમણા હાથની હથેળી પર લેવું. પણ તેને જોરથી દાખીને પકડવું નહીં, અને તેનું સ્વભાવીક ગોળ કરવું થવા દેવું. જેમ જેમ માથું બાહાર આવતું જાય તેમ તેમ આપણા તરફ તેને ધોરજથી લેતા જવું.

માથુ ને ખંભા બાહાર આવવા છતાં પણ મોઢાને ઉપર કહા પરમાણે આંગળાથી મદદ આપતા રેવું.

માથુ બાહાર આવે કે તરતજ એક બીજી સ્ત્રીએ પેટ ઉપર હાથ વતી જોરથી દબાણ કરવું જેમ જેમ બાળક વધારે વધારે બાહાર આવતું જાય તેમ તેમ તેણે પેટના નીચલા ઉતરતા ભાગ ઉપર વધારે વધારે દબાણ કરતા જવું અને અધું બાળક તથા ઓર બાહાર પડે ત્યાં સુધી તથા સ્ત્રીને પેટ પાટો બાંધે ત્યાં સુધી તે હાથનું દબાણ કાઢી લેવું નહીં. એ પરમાણે કરવાથી ઓર જલદીથી બાહાર નીકળે છે.

છોકરાનું ફકત ડોકુંજ બાહાર આવી રહ્યું હોય તો થોડો વખત વાટ જોઈને છોકરાનું માથુ ઘણીજ હલકી રીતે તેની કાખમાં આંગળી ઘાલીને હળવે હળવે ઘણી સંભાળથી ખેંચવું. પણ એ કામમાં ગફલત કરવાથી બાળકના ગળામાં સ્ત્રીની ઇંદરીનો ફાંસો બેસી જવાથી તે બાળક મરણ પામે છે. વાસતે તે બાબત પુરી સંભાળ રાખવી.

ઉપર કહ્યા પરમાણુ કાખમાં આંગળી ધાલી છોકરું બાહાર કાઢતી વખતે કોઈ બીજી સ્ત્રીએ પ્રસુત થનારીના પેટ ઉપર જોરથી દબાવું રાખવું. જેથી જાણનારીને રક્તસ્રાવ થવાની બીક થોડી રહેશે.

પ્રસુતી થતાં આવતી મુરછા—કેટલીએક સ્ત્રીને ખરાબ દાઢમેણના પ્રજ્વળે યાક લાગવાથી અથવા નાજુક નખળી સ્ત્રીએને બાળકનો જન્મ આવવા પછી મુરછા આવી જાય છે અને તેને કાંઈ બાત રહેતું નથી તો તે વખતે તે સ્ત્રીને થવા અગાઉ ચારે દરામ ખાંડી તેટલાજ ગરમ પાણીમાં મેળવી તેને પાવું. ખાંડી લેવામાં ધરમને લીધે હરકત હોય તો તેટલુંજ કોલનવોટર તેટલાજ ગરમ પાણીમાં નાખીને પાવું. એ દવાથી મુરછા આવતી બંધ થઈ જશે. એમ છતાં મુરછા આવે તો હાથ પગનાં તળીઆંને ખાંડી અથવા કોલનવોટર મેળવું. અને કોલનવોટર અથવા કાંદાને વાટીને મુંઘાડવો. તથા મોઢા ઉપર થંડું પાણી છાંટવું.

જે સ્ત્રીને વારમવાર મુરછા થતી હોય અથવા થવાનો સંભવ હોય તેણીને ગરબ રહા પછી બે ત્રણ મહિનથી ફેરીએટ કવીનાઈન એટ સ્ટ્રીકીનીઆ ત્રણ અથવા ચાર ચાર ગરેન એક આંઉસ પાણીમાં દીવસમાં બે વખત દસ પનર દાડા પાવું. અને તે પછી બે ત્રણ મહીના લગી દરેક વખત પાંચ પાંચ અથવા છછો ગરેન પાંણીમાં નાખી પાવું જેથી મુરછા આવતી બંધ થશે. અથવા ફેરીએટ આમોનીઆ સીટરસ ઉપર પરમાણુ વાપરવું.

બાળકની તથા જાણનારીની આવજત બાળક જનમ્યું કે તરતજ એક બાધમે તેના શરીર ઉપર થોડું થોડું થંડું પાણી નામવું. અને તેના મોઢાની અંદરનો ચોકટ પદારથ આંગળીથી કાઢી નાખવો. કોઈ કોઈ વખત બાળકની આસપાસ ડુંગળીના ફાતરા જેવું પડ હોય છે તેને તરતજ ટાંકણી અથવા નખથી ફાડી નાખવું નહીતો અંદર બાળક ગુંગળામરીજશે.

બાળક તનફુરસ્ત હોય અને ખરોખર સ્વાસો સ્વાસ લેતું હોય તો તેની નીચે પરમાણુ નાળ કાપવી.

નાળ કાપવા વીશે—જોકરાની ડુંદીથી મુમારે બે ઈંચ (ચાર આંગળને છેટે) સુતરનો દોરો ચોવડો અથવા છગણો કરી તેનાથી નાળ બાં-

ધવી એ બાંધા પછી બાંધેલી જગ્યાથી ઉપર પરમાણુજ ચાર આંગળ બીજી જગો મુકીને તે બીજી જગોએ ફરી બાંધવી અને પછી આ બંને બંધની વચ્ચેવચ્ચે તે નાળ કાપવી. આમ કરવાથી લોહી નીકળતું નથી. તેમજ અભાશયમાં બીજી છોકરું હોય છે તો તેને પણ ઇજા થતી નથી. નાળ મજબુતીથી બાંધવી કે જ્યેથી નાળ ટુટે અથવા તેમાંથી લોહી ન નીકળે.

નાળ કાપવા પછી તેનો જે કટકો ઓર સાથે વળગેલો છે તે કોઈ એક માણસે મજબુત પકડી રાખવો, નહીતો તે નાળનો કટકો પાછો અંદર જતો રહેશે.

બાળકને નવાડવું—બાળકના શરીર ઉપરનો ચોક્ક પદારથ ઘોઈ નાંખવા સારૂ ચણાનો લોટ અથવા સાબુ લેવા અને તેને કોકરવરણા પાણીથી ઓપડી ઘોઈ નાંખવો. બાળકને કોકરવરણા પાણીમાં ગરદન સુધી ઊંડા વાસણમાં બેસાડવું પણ કાંન અથવા નાકમાં પાણી ન જાય તેની પુરી સંભાળ રાખવી. પછી તેને બાહાર કાઢી નરમ લુગડાથી આસ-તેથી લુછી નાખી કોરૂ કરવું. પણ જોરથી લુછવું નહીં.

સુવાવડીની વ્યવસ્થા—બાળક જનમ્યું કે તરતજ સ્ત્રીને ચતી કરાંને તેના પેટના ગોળાની ઉપરની બાજુએ દાખીને પકડવી. આ હાથ ઓર પડવા પછી સુવાવડીને પાટો બાંધે ત્યાં સુધી કાઢવો નહીં. પ્રસુતીની વ્યવસ્થા સારી રીતે રાખી હોય તો બેથી દસ મીનીટનું અંદર ઓર બાહાર પડશે. જે જલદી ન પડે તો પેટ ઉપર હળવે હળવે દાખીને હાથ ફેરવવો. એટલે ઓર બહાર આવશે. ઓર અભાશયમાંથી છુટી પડી છેકે નહીં તે જોવાને સારૂ સ્ત્રીએ ઇંદરીના ફુવારની નાળ પકડીને હળવેથી એકાદવાર જરા ખેંચી જોઈ હોય તો તેમાં હરકત નથી. જે તેનો અભાશયથી સંબંધ ટુટે હશે તો તે તરત બહાર આવશે. પણ કેવળ નાળ ખેંચીનેજ ઓર બાહાર કાઢવાનો કદી પણ પ્રયત્ન કરવો નહીં. કેમકે એમ કરવાથી જીવ જીવમમાં આવે પડે છે. ઓર પડવા પછી કોકરવરણા પાણીમાં થોડો ખાંડી નાંખી સ્ત્રીને ચતી સુવાડીને તેના અંગ ઉપરનો લોહીનો ખરાબ થએલો ભાગ ઘોઈ નાંખવો. સ્ત્રીને ચાર પાંચ દાડા સુધી બીછાના ઉપરથી બીલકુલ ઉઠવા દેવી નહીં તેને સાંત પડી રહેવા દેવી.

દેખાઈતાં મુવાં જેવાં જનમેલાં બાળક.

બાળક જનમવા પછી કોઈ કોઈ વાર એવું દેખાય છે કે જાણે સ્વાસ અથવા દમ બીલકુલ ધીમે ધીમે લેછે અથવા મુદલ લેતું નથી, અને મરી ગયા જેવું દેખાય છે. એનો જો તાત્કાલિક ઉપાય ન કરાય તો તે બાળક તરત મરણ પામેછે. માટે એવું બાળક જનમે કે તરતજ તેના મોઢામાંથી અને ગળામાંથી તરતો તરત ચોકટ પદારથ અથવા બલગમ હોય તે આંગળીથી કાઢી નાખવો, તેના મોઢા તથા છાતી ઉપર થંડુ પાણી થોડું છાંટવું. પછી તેનો નાળ ધબકેછે કે નહી, તે બે આંગળાં વચે ગ્રાહીને તપાસ કરવો. તે નાળ અથવા છાતી જરા જરા હાલતાં હોય તે વખતે છોકરું રોવા લાગે અથવા સ્વાસો સ્વાસ લેવાનું સર થાય ત્યાં લગી અથવા નાળ અથવા છાતીનું ધબકવું બીલકુલ બંધ થાય ત્યાં લગી નાળ ન કાપતાં ઓરને સગડીથી તાપ આપવો અથવા તેને કકડતાં ઉના પાણીમાં ઓળવી અને પછી બાળક રોવા માંડેછે કે કેમ તે જોવું. એ ઉપાયથી પણ નાળ સારી રીતે ધબકે નહી તો તે કાપવી નહી, અને બાળકને હુશિયાર કરવાનો આગળ ઉપાય ચલાવવો. પણ જો બાળક તેમજ નાળ કાળો પડી ગયેલો દેખાય અથવા તેનો સોજો આઓ હોય તો નાળ બાંધવા અગાઉ તેમાંથી સાધારણ બે ચમચા લોહી જવા દેવું, અને પછી નાળ બાંધવો અને પછી બાળકને હુશિયાર કરવાનો ઉપાય કરવો. આમોનીઆ કારબોનસ, બ્રાંડી, કોલનવોઝર અથવા ડુંગળીને વાટી તેઓમાંથી જે મળી આવે તે સુંઘાડવાં. પીઠ તથા કુલા થાપડવા. બાળકને ચતુ મુવાડી તેની છાતી અને પેટ ઉપર ઘેમેલો રેમાલ થંડા પાણીમાં પલાળી તેના ઉપર જરા જોરથી ઝપ ઝપ મારવો. છાતી તથા મોઢા ઉપર થોડી થોડી વારે ટુંક મારવી. છાતી હાથ વતી ડુબેલા માણસના ઉપાયની અંદર લખવા પરમાણે દખાવ મેલ કરવી. છાતી ઉપર વારાફરતું ઝરમ અને થંડુ પાણી નામવું. જો થંડીથી બાળક ખેસાવધ થયું હોય તો તેને ઉનના લુગડામાં વીંટાળી તેની પાસે સગડી મુકવી પછી તેને ટુંક આવે કે તરત થંડુ પાણી અંગ ઉપર છાંટવું. તથા હાથ પગ અને શરીરને બ્રાંડી લગાડી ઓળવાં. કાન મચડવો પવનમાં લઈ જવો. છાતી

અને પગનાં તળીઆં ખાંડીથી ઘસવાં. પોંછાથી અથવા આંગળીથી ખાંડી નાકમાં તેમજ ગળામાં લગાડવી. પછી એક વાસણમાં થંડુ અને બીજા વાસણમાં કોકરવરાણું પાણી લેઈ એકમાંથી બીજામાં એવી રીતે ત્રણ ચાર વાર બાળકને તે પરમાણે બાળી તેમાં બાળવું. કોકરવરાણા પાણીમાં એકદમ બાળી અડધી મીનીટમાં બાળકને બાહાર કાઢી લેવું. ઘણી વાર તેમાં રાખવું નહીં.

એ ઉપાયથી હુંશીયાર ન થાય તો તેનું નાક અંગુઠા તથા આંગળી વચે ડામી રાખી તેના પેટ ઉપર જરા હાથ દેઈ આપણા ફેફસામાં પેટેલી હવા ભરી પછી આપણું મોઢું તેના મોઢાં બરોબર રાખી તે હવા તેના મોઢામાં થઈ તેના ફેફસામાં દાખલ કરવી. અંગ પછી ફેફસું જરા ધીમેથી દાખલ જેથી હવા પાછી બાહાર નીકળી જશે પાછી ઉપર પરમાણે હવા દાખલ કરવી એ પરમાણે તેને એકાદી છીંક અથવા સ્વાસ આવું થાય ત્યાં લગી કરવું, અને એ પરમાણે કરતી વખત બીજા માણસે પોતાના હાથ ઉના કરી બાળકના અવયવો ઉપર ફેરવી હુંકાળા રાખવા. ઉપર પરમાણે ફેફસામાં હવા ભરવાનો ઉપાય કરતી વખતે બાળકની જીભ ગળામાં આડી ન આવે તેની સંભાળ રાખવી, અને તે સીધો રહે તેમ ફેરવી તેનું મોઢું બીડાઈ જતું હોય તો બાટલીના લાકડાના બુચને મોઢામાં બે દાંત વચે મુકવું જેથી મોઢું ઉઘાડું રહેશે.

અથવા—કુમેલા માણસને બતાવેલા હવા આવ જવ કરવાના ઉપાયો કરવા. થોડીવારમાં નીરાસ થઈ જવું નહીં, ઉપલા ઉપાયો લાંબા વખત સુધી કરવાથી બાળક હુંશીયારીમાં આવે છે.

પાણમોટલીનું કુટુંબ.

કેટલીએક મુરખ સુવાણી અથવા સ્ત્રીઓ પ્રસુત થનારી સ્ત્રીની ઇંદરીમાં થોડી આગળ પાણમોટલી આવી કે તેને તરત ફાડી નાખે છે, તેથી બાળકનો જનમ થવામાં દર થઈ પડે છે, તથા અનેક અડ-ચણા આવી પડે છે અને પ્રસુતીની વેદની અથવા વીણ બંધ થઈ જાય.

છે જેથી જોખમકારક થઈ પડેછે. વાસ્તે તે પાણુમોટલી એકદમ ફાડવી નહી જ્યારે તે બરોબર બાહાર આવેછે ત્યારે તે પોતાની મેળે ફુટેછે, અને તેની સાથે જે પાણુ નીકળેછે તેની સાથે બાળક પણ બાહાર જલદી નીકળેછે. પરંતુ તે પાણુમોટલી બાહાર આવેછે અને તે મોટા દાડમ જેવડી હોય અને ફુટતી નથી. અને પ્રસુતી થવાનું વીલમ થાયછે, તો તેને ફાડવી. તે સીવાય કદી ફાડવા વીચાર રાખવો નહી.

સ્ત્રીની ઇંદરીની અંદર દવાવાળી આંગળીઓ કરી દાઢયણે મોટું મોટું થવા તેની અંદર આંગળીઓ ફરવે છે, તેથી અંદર સોળે ચડી આવી બાળકને જનમવામાં બેરકત આવે છે, અને નુકશાન કારક થઈ પડે છે વાસ્તે તેમ ન કરવું.

ઓરખેચી કાઢવી—બાળક જનમ્યા પછી ઓર તરત બહાર નથી પડતી તો મુરખ દાઢઓ તે ઓરને ખેંચે છે જેથી અંદરનો તમામ ભાગ બાહાર નીકળી પડે છે, અને સ્ત્રીનો જન જોખમમાં આવી પડે છે. આવી વખતે દાઢઓ કહે છે કે ઓર કાળજે ચોટી જેથી તેનું મોત થયું, વાસ્તે એ પરમાણુ ઓર કદી પણ ખેંચવી નહી.

પ્રસુત થએલી સ્ત્રીને—બાળક જનમ્યા પછી ઓર તરત બહાર પડે કે સ્ત્રીને ઉભી કરી તેના પેટમાં માથાવતી દબાવે છે તે રીવાજ ધણો જ ખોટો છે. વાસ્તે સ્ત્રીને તે વખતે કદી પણ ઉભી કરવી નહી. ખુદરતે પોતાની મેળે પુકતીઓ કામ લગાડેલી છેજ જેથી અંદરનું લોહી હોય તેટલું નીકળવા માંડે છે અને સંક્રમણ થતું જાય છે. ઉભી કરવાથી શરીરનો છુપો ભાગ વખતે બાહાર આવી જાય છે, તેમજ બીજા કેટલા એક ગેર ફાયદા થાય છે વાસ્તે તેવે વખતે કદી પણ ઉભી કરવી નહી.

(ઝેરો.)

ઝેરો ચાર પ્રકારનાં છે. ૧ લું. ધાતુને લગતાં, ૨ જી. ગ્રાડ પાનને લગતાં, ૩ જી. હડકાયાં અથવા એવાં ઝેરી જનાવરોને મળતાં, ૪ યુ. ના મારી અથવા ઝેરી હવા. એ ચારે જાતોના જીદા જીદા મુખતવે ઉપાયો

તેમજ ધાતુને અથવા ઝાડ પાનને લગતાં કેટલાએક ઝેરો દવા તરીકે વપરાય છે. તે માહિતું કોઈ જુલથી વધારે અવાણું હોય અથવા કોઈને અપાણું હોય તે દરેકના જુદા જુદા ઉપાયો.

હેડરાજીરી ઓક્સીડમ મ્યુરીયસ.

હેડરાજીરી ઓક્સીડમ રમ્પરમ.

હેડરાજીરી નાઇટ્રીક મ્યુરીયસ.

હેડરાજીરી કમકરેટા.

કેલોમલ

એવી પારને મળતી જે દવાઓ જુલથી વધારે પેટમાં ગઈ હોય અથવા કોઈએ જાણી જોઈ ખાધી હોય અથવા કોઈએ આપી હોય અને તેનાથી કંઈ ઉપદેવ જણાય તો કુકડાના ઈંડા માંદેલી સફેતી અને પાણી એ બંનેને મેળવી છછો આંઉસ પાવું. ઈંડાની સફેતી ન મળે તો ઘઉંનો લોટ અને પાણી એ બંનેને મેળવી તે પાવું. ઘઉંનો લોટ પણ ન મળી આવે તો જે પદારથમાં ગુંદરના જેવા ઓકાસ હોય એવા પદારથનું પાણી પાવું. અથવા મુગલી બે દાણાનું પાણી કાઢી પાવું. એ પણ ન મળે તો ઓસામણ અથવા દુધ અને સાકર પાવું અથવા મધ અને પાણી પાવું. ઉપલી ગમે તે દવાનું પાણી હોજરી ભરીને પાવું. અને ઉલટી કરાવવી વળી પાછું એ પરમાણે પાવું, અને ઉલટી કરાવવી. જેથી અંદરનું ઝેર તેની સાથે મળી જઈ બાહાર નીકળી જશે. ઉલટી ન થાય તો ગળાના કાકડા સુધી આંગળીઓ ધાલી ઉલટી કરાવવી. કેટલી એક વખત ઝેરનું જોર વધી જવાથી આજીરી પોતાની મેળે દવા પીતો નથી ત્યારે તેને (સ્ટમક પમ્પ) થી અંદર દવા દાખલ કરવી અને ઉલટી કરાવવી અથવા સ્ટમક પમ્પથી પાછી ખેંચી લેવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો."

સોથેલો આમળસારો ગંધક, ઉમરાના દુધમાં વાલ ચાર મેળવીને ચટાડવો. અથવા ખીજડીના પાન ૩૫) ભાર તેને પાણીમાં બાફી બારીક વાટી, સાકર મીલાવી દીવસ સાત પાવું.

સોમલ.

મનસલ.

હડતાળ.

વીંગેરેને લગતી ધાતુઓના ઝેરનો ઉપાય. આવા ઝેરવાળા આભરીને સરવથી પેહેલાં ઉલટીની દવા આપવી જરૂર છે. વાસ્તે ૩૦ ગરેન પલવીસ એપીકાક્યુતા તથા ૨૦ ગરેન ઝીંકસોસલફસ એ બંનેને ગરમ પાણીમાં મેળવી તે પ્લાવું. અને તે ઉપર બીજી સાદુ ગરમપાણી પાવું, અથવા ૨ ચમચા નીમક અથવા ૧ ચમચો દળેલી રાઈ ગરમ પાણીમાં નાખી તે થોડી થોડી વારે ઉલટી આવે ત્યાંસુધી પાયા કરવું. અથવા પારાના ઝેરોમાં જે ઉપાયો બતાવ્યાછે તે પરમાણે કરવું. જેમકે ઉનું દુધ અને સાકર અથવા મધ અને ઉનું પાણી અથવા ગરમ કાંજી અને ગુંદરનું પાણી અથવા મૃતમકપમ્પથી તે દવા હોજરીમાં દાખલ કરવી અને પાછી એસી લેવી. કદાપી તે ઝેર લેવાને એ ચાર કલાક થયા હોય અને પોતાની મેળે ઉલટી ખુબ થઈ હોય તો ઉલટીની દવા આપવી નહી. પણ તે ઝેરનો અટકાવ થવાસાર નીચેની દવા આપવી. તેમજ દવા વીંગેરેથી ખુબ ઉલટી કરાવવા પછી પણ નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવા. એ ત્રણ ગલાસ ભરી દુધઝોડી થોડી મીનીટ પાચા કરવું, અને જો બરફ મળી શકે તો તેનો કટકો મોઢામાં રાખવા આપવો. અથવા બરફથી દુધ થંડું કરીને પાવું. અથવા દુધ અને ચુનાનું પાણી સરખેભાગે મેળવીને પાવું. અથવા ૫ દરામ ફેરી પરકલોરાઈડ તથા ૩ થી ૪ આં-ઉસ પાણી એ બંનેને મેળવવું, ત્યારપછી કેલસાઈનિડ મેગનેસીઆને પાણીમાં મેળવી ખોર જેવું થાય ત્યાંસુધી ખરલમાં ધુટવું અને પછી ઉપર જણાવેલી મેળવણીમાં ભળી દેવું. એ મેળવણીમાંથી ૧ થી ૨ ચમચા ભરી દર અરથે કલાકે પાણીમાં ભળીને પાવું અથવા ૧ ચમચી સેકરેટેડ ઓક્સાઈડ આવ આપરન પાણીમાં મેળવી દર કલાકે પાવું. તેમજ હેન બેન તથા કલોરોફોરમ સરખે ભાગે મેળવી તે પેટ ઉપર ચોપડવું.

તરસ ઘણી લાગે, આગ અગન બળે અને ઉલટી બહુ થાય તો

ખરક, ઘુંડું પાણી, લીંબુ અથવા નારંગીનું સરખત અને પાણી, સોડા વાટર, સાબુ ચોખ્ખાની કાંજી, ઘુંદરનું પાણી વીગેરે એવી ચીજો અવાર નવાર આપતા રહેવું. જો પેટ ઉપર ઘણું દરદ થાય તો તે ઉપર રાઈની પોલ્ટીસ મારવી. અથવા હાથ પગમાં તાણ અને આંકડી આવે અને પેટમાં દરદ ઘણું થાય તો હાથર સલફ્યુરીક ટીપાં ૧૦ તથા ટીચર ચોપી ટીપાં ૧૦ એ બંનેને થોડા પાણીમાં મેળવી પાવું. અને જરૂર પડેતો ૩ અથવા ૪ કલાકે ફરી એજ માફક પાવું.

આ ઝેરની નીશાની કોષેરાની નીશાનીને મળતી આવેછે પણ સો-મલના ઝેરથી આંખમાં, ગળામાં અને પેટમાં આગ અગન ધણી બળેછે અને પેટમાં કપાતું તથા અમળાતું દરદ થાયછે તેમ તેમાં થતું નથી.

ઉપલા ઝેરથી મરણ થયું હોય તો તેને ચીરીને તપાસી જોતાં, હા-જરી અને નાના આંતરડાના પેહેલા ભાગની અંદરની ત્વચાનો નાસ થઈ તે ભુરા રંગની થાય છે અથવા તે કેકાણે કાણાં પડેછે.

ટારટર એમેટીકને મળતી ચીજોનો ઉપાય.

ટારટર એમેટીક માંહેલી કાંઈ પણ દવા વધારે આધામાં આવી હોય તો મેગનેસીઆ પાણીમાં મેળવીને પાવો, અથવા ટીચર આવ કેટીકુ, અથવા ટીચર આવ કાઈનો, અથવા એસીડટાનીક, અથવા ઇનફ્યુઝન આવ સીનકોના ખારક એ ચારમાંથી ગમે તે એક દવા પાણી સાથે પાવી. અથવા ધણી જલદ આ બનાવીને તે પાવી, અથવા ઉપલી દવા પેટમાં ગયા પછી ઉલટી થવાથી પેટમાં ચુંક અને અગન વીગેરે પીડા નહોય તો ગરમ પાણી સારી પેઠે પાવું, જોયી ઉલટી થઈ અંદરનું ઝેર નીકળી જશે, અથવા ઉલટી થઈ પેટમાં ચુંક વીગેરે પીડા થઈ હોય તો પરમથ તણ ચાર વખત ગરમ પાણી પાઈ તેથી ઉલટી કરાવવી, અને પછી સીનકોના અથવા કોરડીફીલીઆ અથવા માયાફળ, અથવા દાડમના મુળની છાલ વીગેરેનો ઉકાળો છછો આંઉસ અકેક ધડીએ પાવો, તેમજ પીચકારીવતી શુદ્ધામાં તે દાખલ કરવો, જોયી અંદરના ઝેરનો નાશ થશે.

ઉપરના ઝેરથી મરણ નીપજી હોય તો આજ્ઞરીને ચીરી જોતા તેનું ફેફસું, હોજરી, આંતરડાની અંદરની ત્વચા એમનો નાશ થઈ જુરા વરણના થાય છે, તથા કેટલીએક વખતે મગજમાં પણ એ પરમાણુ દેખાય છે.

કલોરાઈડ આવ એન્ટીમોની વધારે આધામાં આણું હોય તો મગ-
નેસીઆ, કાર્બોનેટ આવ સોડા, અથવા ચાક, આ ત્રણમાંથી ગમે તે
એક દવા ફકાડવી.

તરાંખાના ઓક્સીડ

તરાંખાના કાર્બોનેટ

જર્ગીલ

મોરધુધુ

ઉપર પરમાણુની કોઈ પણ જાતની દવા વધારે આધામાં
આવી હોય તો બે અથવા ૩ આંદુસ સાકર ખવરાવવી. પછી સાકરનું
પાણી કરીને હોજરી ભરીને પાવું. જેથી ઉલટી થશે. પછી પાછું ઉપર
પરમાણુ સાકરનું પાણી હોજરી ભરીને પાવું, અને ઉલટી કરાવવી એ
પરમાણુ ઉલટીઓ કરાવવાથી ઝેરનો નાશ થશે. સાકરનું પાણી પીચકારી
વતી ગુદામાં દાખલ કરવું. અને ઉપર પરમાણુ ઉપાયો આરામ થાય ત્યાં
સુધી કરવા. ઉપલી દવા પાવા પછી ઉલટી ન થાય તો ગળામાં આંડળાં
અથવા પીછું વગેરે નાખી ઉલટીઓ કરાવવી. અથવા પારાના જેરને
મળતા સઘળા ઉપાયો કરવા. ઉલટી ન થતી હોય તો સ્ટમકપમ્પની મદદથી
અંદરનું ઝેર કાઢવું. એ ઝેરથી હોજરી અથવા આંતરડામાં બજારતરા બ-
જતી હોય તો તેના ઉપર જળો મુકવી અથવા પેટ સેકવું.

કથીર અથવા કથીરની બનાવટની દવાઓના ઝેરનો ઉપાય.

આજ્ઞરીને ગરમ દુધ અથવા ગરમ પાણી અથવા ઓસામણ
ધાણું પાવું અને તે અરધી અરધી ઘડીને આંતરે પાવું જેથી ઉલટીઓ
સારી પેટ થઈ આરામ થશે. ઓસામણ અથવા દુધની પીચકારી
ગુદામાં મારવી એથી પણ ઉલટીઓ થઈ શકાયો થશે. અને અંદરના
ઝેરનો નાશ થશે. પેટમાં બજારતરા બજતી હોય તો પારાના ઝેરમા બતાવા
પરમાણુ જળો મુકાવવી અથવા પેટને ગરમ પાણીથી સેકવું. ઉપર પર-

માણે ઘણી ઉલટીઓ થયા પછી પેટની અંદર રહેલા ઝેરનો નાશ થવા સાથે જવન્યાર તથા સાકર તથા પાણી એ ત્રણેને મેળવવાને તે પાવું જેથી ઉલટી બંધ થઈ અંદરના ઝેરનો નાશ થશે. ઉલટી બંધ ન થતા હોય અને પીડા થતી હોય તો અફીણ અથવા અથવા એક ગરેન છ સાત ઘડીને આંતરે આપવું. અથવા તેટલું ટીચરઓપી આપવું, વખતે ઉપલા ઝેરમાં ખડી ને પાણીમાં ઓગાળી પાવાથી પણ ફાયદો થાય છે. ઉપલા ઝેરથી મરણ થયું હોય તો તેને મારીને જોતાં હોજરીમાં જે ડોકાણે એ ઓસડ લાગુ હોય ત્યાં દબાવેલ હોય એમ લાગે છે. તથા તે ચાંમડી અને વચલી ચાંમડી એ બંને વચે લોહીના કાળા ડાઘ પડેલા જણાય છે.

કાસટીક વગેરે રૂપાને મળતા ઝેરનો ઉપાય.

આજરોતિ તરતજ પાણીમાં થોડું મીઠું નાખી ઓગાળી તે હોજરી ભરીને પાવું, જેથી ઉલટી થશે. પછી ચીકાસ કારક પદારથ જેવા કે ગુંદર, સાકરનું પાણી વીગેરે પાવાં, પેટમાં બળતરા થતી હોય તો જળો મુકાવવી અથવા ગરમ પાણીથી પેટને સેકવું. ખાવાને સાબુઓખા વીગેરે નરમ પદારથ આપવાં.

એસીડ સબક્યુરીક અથવા

એસીડ નાઈટ્રીક અથવા.

હાઈડ્રોક્લોરીક એસીડ

વીગેરે તેજ્યો ખાંધામાં આવા હોય તેના ઝેરનો ઉપાય.

કોઈ પણ તેજ્ય પેટમાં ગયા પછી તરતજ મેગનેસીઆ એક દ્રામ પાણી સાથે મેળવીને ઘડીએ ઘડીએ પાવું અથવા સોડા અથવા કાર્બોનેટ આવ પોટાસ અથવા કેલસાઈડ મેગનેસીઆ અથવા કાર્બોનેટ આવ મેગનેસીઆ અથવા ચાક, અથવા કમપાઉન્ડ ચાક પાઉન્ડર એઓમાંથી ગમે તે પાણીમાં મેળવીને પાવી, અથવા મુતાનું પાણી અથવા સાબુનું ફીણ અથવા મીઠુતેલ એ ત્રણમાંથી ગમે તે પાવું, પેટમાં બળતરા વીગેરે થાય તો તે ઉપર જળો મુકાવવી, અને પેટ ઉપર ગરમ પાણીનો સેક કરવો. ખાવાને સાબુઓખા વીગેરે આપવું.

એઝરથી મરણ થયું હોય તો તેને મારીને જોતાં જીભ ઉપર, મોઢામાં,

ગળાનો રસ્તો, હાજરીની આમંડી વીગેરેની ત્વચાનો નાશ થાય છે, એટલે તે ઘણી પાતળી નરમ થએલી લાગે છે, હાજરીની અંદર છેદો પડેલા હોય છે, અને તેની અંદર લોહીના કાળા ડાઘા પડેલા લાગે છે, નાઈટરીક આસીડથી મોત થયું હોય તો દાંતો, મોઠું, અને ગળાના મારગની અંદરની આમંડીનો અને બીજાં ઠેકાણે જ્યાં લાગેલ હોય તે ઠેકાણાની આમંડીનો નાશ એટલે તે પીળા રંગની આંમ જ્યેવી નરમ ચીકણી એવી થએલી અને પાજરીમાં છેદો પડેલા જણાય છે. અને તે છેદો ગોળ હોય છે.

લાઈકર પોટાસા.

પોટાસા ક્યુઝા.

પોટાસા કારબોનસ.

સોડા કારબોનસ.

લાઈકર આમોનીઆ.

આમોનીઆ કારબોનસ.

ચુનો વીગેરે એને લગતા ઝેરનો ઉપાય

એ સરવેનો મુખ્યત્વે કરીને ઉપાય, સરકો અને પાણી એ બંનેને મેળવી ઘડી ઘડીવારે પાવું એ સાર છે. પરંતુ આમોનીઆના ઝેરનો ઉપાય તુરત કરવો જોઈએ કારણ કે તેથી જલદીથી ખરાબી થાય છે. આમોનીઆ પેટમાં ગમ્મ પછી તુરત એક બે આંજિસ સરકો ચાર પાંચ આંજિસ પાણી એ બંનેને મેળવી થોડું થોડું ઘડી ઘડી વારે હાજરી બરાતાં સુધી પાવું અને પાણી, કાંજી, ગુંદરનું પાણી, સાકરનું પાણી, વીગેરે થોડી થોડી વારે પાવાં. અથવા મીઠું તેલ પાવું. સરકો ન મળી શકે તો લોખ્ખો રસ અથવા નારંગીનો રસ સારી પેઠે પાવો. એ પણ ન હોય તો અમથુ પાણી અથવા ચીકાસકારક પદારથો પાવાં.

કેથારીડીસને મળતાં ઝેરનો ઉપાય.

મીઠું તેલ, અથવા ગરમ દુધ. અથવા કાંજી, એવાં ચીકણા પદારથો ઘણાં પાવાં અને તે પદારથો પીચકારીવતી શુદ્ધમાં દાખલ કરવાં. પેટને ગરમ પાણીનો સેક કરવો. છંદરીમાં ઘણાં દુખાવો થતો હોય તો ઉપલાં ચીકણાં પદારથોમાંના એકમાં થોડું અકીણ મેળવી તેની પીચકારી છંદરીમાં મારવી.

કારબોનેટ આવલેડ અથવા બોદારસીંગ અથવા સીફ્ટર — આ
લાઈકર પલંખીએસીટસ અથવા સફતો, અથવા,
પલંખી એસીટસ વીગેરે સીસાને લગતા ઝેરનો ઉપાય.

એ ઝેરનું મોટું વજન પેટમાં જમન બચકારક લક્ષણો વરતાય
તો મેગનેસીયા સલફસ (વીલાતી મીઠું) વીસથી પચાસ દરામ લેઈ
ચાર પાંચ પાંદન્ટ પાણીમાં મેળવી તે થોડું થોડું ઘડી ઘડી વારે પાવું
પેટેલી વખતે જોડણી પીવાય એટલું પાવું જેથી ઉલટી થઈ પછી પાછું એ
પરમાણે પાઈ ઉલટીએ કરાવવી. પછી અંદરના ઝેરનો નાસ થવા સાર
ત્રણ ત્રણ આંગુસ એક એક ઘડીએ પુરો આરામ થાય ત્યાં સુધી પાવું.
એ ઝેરથી પેટમાં અગન થતી હોયતો પારાના ઝેરમાં ખતાવા પરમાણે
ઉપાયો કરવા એ ઝેરથી તુરત મરણ થયું હોય તે તેને ચારી જીતાં હોજ-
રીમાં કાળા ડાઘ પડેલા જણાયછે. અને હોજરીમાં તથા નાના આંતરડા-
માં કાળા બુરો પડેલો ચડેલો લાગેછે. લાંબી વખતે મોત થયું હોય તો
મોટા આંતરડાં ઘણાં ખેચાઈને નાનાં થાયછે. અને તેની અંદર ઝાડો
સીડી જેવો થઈ જાયછે. અથવા સઘળું શરીર ઘણું તવાઈ જાયછે.

કલોરાઈડ આવ એન્ટીમોનીના ઝેરનો ઉપાય.

મેગનેસીઆ અથવા કારબોનેટ આવ સેડા અથવા ચાક આ
ત્રણમાંથી ગમે તે એક દવા ફકાડવી.

ફટકડીને લગતી દવાઓ વધારે આધામાં આવી હોય તો કેલસાઈ-
ડ મેગનેસીઆ ફકાડવો.

જસતની ધાતુના ખારો—ઝીંકસી સલફસ અથવા આસીટેટ આવ
ઝીંક વીગેરે આધામાં આળ્યું હોય તો દુધ, મેગનેસીઆ અથવા સોડા
આ ત્રણમાંથી ગમે તે એક પાણી સાથે પાવું.

હીરાકસી એટલે લોઢાના ખારો. જેવા કે સલફટ આવ આયરન
વીગેરે આધામાં આળ્યું હોય તો

સોડા અથવા આમોનીઆ કારબોનસ પાણી સાથે પાવું.

ફોસફરસને લગતી દવા આધામાં આવી હોય તો ટરપનટાઈન
તેલ પાવું.

ઝેરીકમુરો ખાધામાં આબો હોય તો સ્ટમકપમ્પથી ઝેર કાઢી નાખવું અથવા ૩૦ ગરેન ઝીંકસી સલફ્યુર ગરમ પાણી સાથે ફકાડી ઉલટી કરાવવી અને તે પછી ૨૦ ગરેન હેડરેડ આવ ક્લોરલ દર અરધાથી એક કલાકે તાણતોડ થતી હોય તો તે નરમ પડે ત્યાં સુધી પાવું.

એસીડ કારબોલીકને લગતી દવા ખાધામાં આવી હોય તો ગરમ પાણી અને રાષ એ બંનેને મેળવી તે પાવું અને તેથી ઉલટી ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવને તે પાવી.

ગલીસીરાઈન ... ... આંઉસ ૦૫ થી ૧

સલફેટ આવ ઝીંક ... ... ગરેન ૨૦

પાણી ... ... આંઉસ ૪

સારી પેટે ઉલટી થવા પછી ચુનાના પાણીમાં સાકર મેળવી તે વાર-વાર પાયા કરવી એ વખતે સ્ટમકપમ્પ મુકવો નહીં કારણકે હોજરી ની અંદરનું પડ ઉપલી દવાથી તવાઈ જાય છે. અને જ્યારે તે મુકે છે ત્યારે તેની નળીના છેડાના દબાણથી અંદર ચાંદુ પડી ખરાબ થાય છે. નાડી ખસી જાય તો હાથપગ ઉપર સુંઠનો બુકો ચોળવો અથવા રાષનો બુકો ચોળવો. અથવા શેક કરવો. શરીરમાં હુશીઆરી લાવવાને ખાંડી તથા આમોનીઆ પાણીમાં મેળવીને પીચકારીવતી ગુદામાં દાખલ કરવું પણ મોટેથી કદી પાવું નહીં.

હેડરેડ આવ ક્લોરલ વધારે ખાધામાં આબો હોય તો ૩૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક ગરમ પાણીમાં નાખીને પાવું અથવા સ્ટમકપમ્પ મુકીને તે ખેચી કાઢવું. આ, કાફી તથા ગરમ પાણી પાવું. રવાસ સારી પેટે ચાલિ એટલા વાસ્તે પાંસળીઓ સારી પેટે દાખવી અને છોડી દેવી, દાખવી અને છોડી દેવી એ પરમાણું કરવું. ૧ થી એ મીનીમ લાઇકર આમોનીઆ ફેરટીઅર તથા ૪ મીનીમ પાણી એ બંનેને મેળવી તે પીચકારી વતી ખંભાની ચાંમડીમાં દાખલ કરવું.

હેનબેન અથવા

બેસાડોના અથવા

એકોનાઈટ

વીગેરે તેને મળતી દવાઓ વધારે ખાધામાં આવી હોય તો ઉલટી

ભાવવાની દવાઓ આપવી. પાણીમાં રાઇની ભુકી નાંખી તેને પાવી, અથવા ૩૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક પાણીમાં મેળવીને તે પાવું. બી-મારને ઊંઘવા ન દેવો. પણ જ્યાં સુધી તેને કેફ ઉતરે ત્યાં સુધી તેને જોર જીલમથી ચલાવા કરવો.

એસીટીક એસીડની દવા વધારે આધામાં આવી હોય તો—મેગ-નેસીઆ, કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ. ચાક અથવા કારબોનેટ આવ સોડા એ ચારમાંથી ગમે તે એક દવા પાવી. *

અફીણુ અથવા તેને લગતી દવાઓ વધારે આધામાં આવી હોય તો—જેમ બને તેમ જલદી રૂમકપમ્પ મુકીને તે ઝેર બાહાર ખેંચી કાઢવું, અથવા તે ન મળે તો સલફેટ આવ ઝીંક ગરેન ૨૦ લેઈ ગરમ પાણી-માં નાંખી પાઈ દેવું, તે ન હોય તો દળેલી રાઈ ૧થી ૨ નાંખી અમચો ભરી થોડા ઘંડા પાણીમાં નાંખી પાઈ દેવી અથવા એ ન હોય તો પલ-વીસએપીકાક્યુના ગરેન ૧૫ને થોડા ગરમ પાણીમાં નાંખી તે પાવું અથવા થોડુ મીઠાનુ પાણી પાઈ ઉલટીઓ કરાવવી. પણ ચારમાં કલાક થઈ ગયા પછી ઉલટીની દવા આપવાથી ફાયદો થતો નથી. આભરી બે હોશમાં હોય તેને હુશિયાર કરવા સાફ ઘંડા પાણીના ફટકા તેના ચેરા ઉપર મારવા અને માથા ઉપર થંકુ પાણી નામવું જોઈ તે જરા હુશિ-યાર થશે. આભરીને બીલકુલ હુંધવા ન દેવો. જો જરા હુશિયાર થાય તો તેને બે માણસે પકડી થોડી હાલ ચાલ કરાવવી તેને મોટે સારે ખોલા-વવો તેને ચોટકા અથવા સોમટીઓ ભરવી. આભરી જરા હુશિયાર થાય તો જલદ કાફી બનાવીને તે પાવી અથવા ચા પાવી. આભરીની નાડી નાની અથવા ખેસી જાય તો લાઈકર આમોનીયા ટીપાં ૧૦ અથવા સ્પી-રીટ આમોનીયા ટીપાં ૩૦ થી ૪૦ સુધી થોડા પાણીમાં નાંખી પાવું અને નાડી ખેસતી જાય તો દર ૦ થી ૦૧ કલાકે એ દવા આપવી અથવા એ દવા ન હોય તો થોડો બરાંડી પાણીમાં નાંખીને પાવો. પણ ઘંડા હોય તો તે ઉપર બાટલીનો સેક કરવો.

બેલાડોના અથવા ધતુરો અથવા તંબાકુ અથવા ડીલ્ટેલીસ અ-થવા કોતીઅમ અથવા કરેણુનારસ વીગેરે એવાં ઝેરો જતાં ખાવામાં આપ્યા હોય તેનો ઉપાય—તેમ આધારે ઘણો વખત ન થયો હોય અને

ઘણી ઉલટી ન થઈ હોય તો ટારટર એસીડિક બે અથવા ત્રણ ગરેન અથવા પલવીસ એપીકાકયુના ગરેન ૨૦ તેઓને એક આંઉસ પાણીમાં મેળવી તે પાછ ઉલટી કરાવવી. અથવા ઉપલી દવાઓને આધારે ઘણા વખત થયો હોય તો ઉપર પરમાણે ટારટર એસીડિકની સાથે ઝાડો લાવવા એપસંમસાલટ એક અથવા બે આંઝસ તેની સાથે મેળવવા પાવું. અને ગુદામાં બીજી ઝાડાની દવાની પીચકારી મારવી. પેટમાં આગ બળતી હોય તો તે ઉપર જળો જુકાવવી તથા ગરમ પાણીનો સેક કરવો.

ઝેરીકચુરો, કપુર કાકમરી વીગેરે દવા વધારે આધારમાં આવી હોય તો—સ્ટમકપમ્પ મુકી તે બહાર ખસી કાઢવું તેમ કરવા પછી મોઢામાં પ-મણનો છોડો ઘાલી તેથી ફેફસામાં હવા દાખલ કરવી. એ પરમાણે ઝટલી એક ઘડી હવા ભરી પછી થોડાં ટીપાં ધથર સલફ્યુરીક થોડાં પાણી સાથે મેળવવા તે અથવા ઓલીઅમટરીબીનથીના થોડુ થોડા વખત સુધી પાવું જેથી આરામ થયે.

દારૂ ઘણો પીવામાં આવ્યો હોય તેનો ઉપાય—સલફેટ આવર્ત્રીક ગરેન ૨૦ ને પાણીમાં મેળવી પાઈદેવું અને ઉલટી કરાવવી. ઉલટી ન થાય તો ટોચરઓપી ટીપાં ૧૦ થોડા પાણીમાં નાખી તે પાઈ પછી ઉપર પરમાણે ઉલટીની દવા આપવી. અથવા સ્ટમકપમ્પથી તે ઝેર બહાર કાઢી લેવું માથા ઉપર જ્યુબ થંડુ પાણી રેડવું તથા તેના મોઢા ઉપર થંડા પાણીના ઝાપટા મારવાં. અને ગુદામાં ગિરાવર જ્યુલાબની પીચકારી મારવી, શરીરમાં તંગ લુગડા હોય તે કાઢી નાખવાં.

આઈઓડાઈન અથવા પોટાસા આઈઓડાઈડ વધારે આધારમાં આવ્યો હોય તો. સલફેટ આવર્ત્રીક અથવા પલવીસ એપીકાકયુના વીગેરે ઉલટીની દવા આપવી તથા કાંજ બનાવીને તે પાવી.

ખોરાક ખાવાના નિયમો.

બનતાં મુધી સાદો ખોરાક ખાવો, જાત જાતનાં અથાણાં, ઘણા મ-સાલાવાળાં સાકો, તથા ઘણા ગળપણવાળાં પકવાનો થોડાં વાપરવાં. દરરોજ એકજ જાતનો ખોરાક ખાવો નહી, પણ એક અથવા બે દહાડે બદલા કરવો ને જેટલી જુબ લાગી હોય તેથી વધારે ઠાંસીને ખાવું નહી.

દર ખોરાક વચે ૩-૪-અથવા પાંચ કલાકનો આંતરો એટલે એટલો વખત ગયા પછી બીજી ખોરાક ખાવો.

ખોરાક બરાબર ચાવી ચાવીને ખાવો, આખોને આખો ગળી જવો નહીં. દરરોજ બરાબર વખતે ખાવું, ઘડી ઘડી વેલુ મોકુ ખાવું નહીં. ખાતી વેળા જીવને ખુસી રાખી વાતો કરતા જવું ને ખાવું. ખાવા પછી ૧૦ થી ૧૫ મીનીટ પછી પાણી પીવું તરત પીવું નહીં. અથવા ખાતાં ખાતાં પીવું નહીં.

કંઈ મેહેનત કરવાથી ઘણો થાક લાગ્યો હોય, તે વખતે તુરત ખાવું નહીં પણ વીસામો લેઈને ખાવું.

ભારે ખોરાક ખાધા પછી તુરત શરીરને અથવા મનને કંઈ મેહેનત આપવી નહીં.

લાંબા વખત સુખી ભુખ્યું ન રેવું અથવા વારંવાર અપવાસ ન કરવા.

દારૂ પીવાના નિયમો.

ભુખ લાગી હોય તે વખત ઘણો દારૂ પીવો નહીં. દારૂ એકદમ ન પીતાં થોડો થોડો પીવો. દારૂ જલદ હોય તો તેની અંદર પાંણી નાખીને પીવું એમને એમ ન પીવો. દારૂ પીધા પછી તરત સુઈ ન જવું.

જીવાંત અને લોહીઆર માણસે ઘણો દારૂ ન પીવો જેટલો દારૂ પીધામાં આવે તે પરમાણે શરીરને દરરોજ મેહેનત આપવી.

ચા પીવાના નિયમો.

હલકો ખોરાક ખાનાર અને અપવાસ કરનારાઓએ થોડી અને ગરમ ચા પીવી.

ઘણા દોગા અથવા ઘણો ખોરાક ખાનારે ડાઝી ચા પીવી.

પાતળા અથવા નબળા માણસે જલદ ચા ન પીતા તેની અંદર દુધ નાખીને પીવી.

સવારના ખોરાક ખાધા પછી તે ઉપર ઘુંદની ચા પીવાનો આવરો

રાખવા ઘણો ખોરાક ખાધા પછી ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ચા પીવી.
નખના કોઢાવાળાએ ઘણી ગળી અથવા ઘણી ગરમ ચા ન પીવી.

કસરત કરવાના નિયમો.

કસરત ખુલા મેદાનમાં તાજી હવાવાળી જગ્યામાં કરવી. હાથ પગ વીગિરે તમામ હાલતા ભાગોને એક સરખી રીતે મેહેનત આપવી.

કસરત કરતી વખતે પેટ, છાતી, ગરદન ઉપર તડાતડ લુગડાં પેરેલું હોય તો તે કાઢી નાંખવાં અથવા ઢીલાં કરવાં.

કસરત કરતાં હાંફ ચડી આવે તથા થાક લાગે તો વધારે કસરત કરવી નહીં. ઘણો વખત કસરત કરવા પછી તુરત થંકુ પાણી અથવા થંડો પવન ન ખાવો.

જેમ શરીરને કસરત આપવી તેમ મનને પણ સારી બાબતોથી મેહેનત આપવી. જેને કસરત કરવાનો માવશો ન હોય; તેણે એકદમ વધારે કસરત કરવી નહીં.

દીલ ગુરદાના રોગવાળાએ ઘણી કસરત ન કરવી.

દવાઓનો કોસ.

નીચેના કોસમાં આપેલું દવાઓનું વજન અથવા કોસ મોટા એટલે ૨૧ વરસની ઉપરની ઉમરનાં આજ્ઞરીનું સમજવું. બાળકને વાસ્તે તેની નીચે જુદું વજન એટલે કે બાળકને આટલેથી આટલેસુધી આપવું એ પ્રમાણે કરેલ છે. તે બાળક ૧ વરસની ઉપરનું જાણવું. કેટલેક ડોકાણે કેટલીએક દવાઓ ઝરાંછી જેથી તેવે ડોકાણે બાળકને વાસ્તે તેનું વજન આપેલું નથી.

નવી ફારમા કોપીમાં કેટલીએક દવાઓનાં નામો વીગેરેમાં ફેરફાર કર્યો છે એટલે કે આગળ જે નામથી ઓળખાતી તે આજ બીજા નામથી ઓળખાઈ છે. જેથી તે નામ સાધારણ યદ્ય પડેલ છે અને નવાં નામ જાણવાથી વખતે ગુંચવણ પડે છે તેને વાસ્તે કોસમાં X નીશાની બતાવી છે તે નામો આગળ વપરાતા તે સમજવાં.

આ દવાઓનો કોસ અથવા વજન નવી ફારમાકોપી પ્રમાણે આપેલ છે તે વાત ધ્યાનમાં રાખવી.

કોસની અંદર સા. નીશાની કરી છે તે લાટીન ભાષામાં જણાવેલ છે અને બીજાં નીશાની આપેલ છે તે ઇંગ્રેજી ભાષામાં જણાવેલ સમજવી તેમજ જેને ( )માં. અગર. ગુ. મુકેલ છે તે ગુજરાતી ભાષાસમજવી.

જે દવાઓ બતાવવાથી બની શકે તેવી છે તેને વાસ્તે ખુલાસાથી બતાવવાની સમજણ આપેલ છે. પરંતુ કેટલીએક દવાઓ સાધારણ માણસથી તેને નિહાળે તેવાં ઓળખી નહિ મળી શકવાથી બની શકે તેવી નથી તેને વાસ્તે તેવી જગ્યાએ ફક્ત તેની અંદર કઈ કઈ દવાઓ આવે છે એ દવાઓનાં અંગ જણાવેલ છે જેથી તે જાતની દવા ન મળી શકે તો તેને મળતી બીજી દવાઓનો ઉપયોગ કરવા હરકત ન રહે એટલે કે જે દવાઓનાં અંગ લખેલાં હોય અને તે દવા ન મળી શકે તો તેવી જ જાતના અંગો બીજી દવાને મળતાં આવે તો તે વાપરવાને ઉપયોગમાં આવે.

તેમજ જે દવાઓ આંહી બીલકુલ ન બને અને જેની સમજુતી આપવાથી ક્ષણ લંબાણ થઈ પડે તેમજ તે સમજમાં આવવા તથા

બનવા ધણુંજ કઠણ છે જેથી તેવી જીજ્ઞ દવાઓના અંગ જણાવેલ નથી.

આ કોસમાં બની શકે તેટલી દવાની બનાવવાની ક્રિયા તથા બીજાના અંગ જણાવેલ છે તે ખાતે મારો મુળ હેતુ એટલાજ છે કે કેટલા એક લોકો જે દવામાં બીલકુલ વટાળ નથી તેમ તે દવાઓ આપણા મુલકની દવાઓની બનાવેલ છે તેમ છતાં વેહેમથી અમુલ્ય દવાનો મરતાં સુધી બીલકુલ લાભ લેતા નથી અને ખરાબ થાય છે. જેથી આ કોસમાં આપેલી બનાવટો ઉપરથી દેશી બાંધવોને જાણવામાં આવશે કે આમાંની કેટલીએક દવાઓ આપણી દેશી છે અને તેમાં બીલકુલ વટાળ નથી.

આમાં દરદોની અંદર આપેલી દવાઓ શીવાય બીજી વધારે દવાઓના ગુણુ વજન વીગેરે ઉપર પ્રમાણે સમજીતી આપેલી છે જેથી જે દરદની અંદર બતાવેલ જે દવા ન મળી શકે તો તેવીજ જાતની એટલે કે તેવાજ ગુણુ વાળી આની અંદરથી ગોતી તેના આપેલા વજન પ્રમાણે લેવી જેથી તે પ્રમાણે ફાયદો કરી અને હરકત દુર કરશે.

આ કોસમાં લાટીન નામથી નહિ પણ ઇંગ્રેજી નામથી ગોઠવવામાં આવેલ છે માટે દરેક દવા જોતાં તેને પહેલાં ઇંગ્રેજી નામ ઉપર જોવી એટલે કે લા. લાઇકર આરસેનીકાલીસ. આ દવા લાઇકરમાં જોવી નહિ પણ તેનું ઈ. નામ આરસેનીક સાલ્યુશન ઉપરથી આમાં જોવી.

આની અંદર ઘણાખરાં નામો ઇંગ્રેજી ઉપરથીજ જણાવ્યામાં આવેલ છે વાસ્તે ઉપર પ્રમાણે જોને ઇંગ્રેજી નામ ઉપરથી જોવી.

આમાં જે દવાઓના અંગ બતાવેલ છે તેમાં જેમ કે બેનઝોએટડ આમોનીઆ તેની બનાવટનું એક અંગ લહીએ તે એકે સાલ્યુસેનઆવ આમોનીઆ. હવે સાલ્યુસેનઆવ આમોનીઆ શેનુ બનેલ છે તે જોવું. એટલે તે નવસાર તથા કળીચુનાનું બનેલ છે એમ નીકળશે. એ પ્રમાણે દરેક દવા સમજવામાં આવે ત્યાં સુધી તેના અંગ તપાસવાં. તે ઉપરથી આપણી દેશી અગર તે શુંશું ચીજથી બનેલ છે તે ચોખ્ખુ જણાઈ આવશે.

ક

ઈ. કનફેક્સેન આવટરપેનટાઈન—લા. કનફેક્સીઓ ટેરી બીનથીની ગુ. ટરપેન ટાઈન તેલનો પાક. ગુ.

ગુણુ—ચરમ પાડે છે. "હુંશીઆરી લાવે છે, પીશાય લાવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

ખનાવટ—ટરપેનટાઇન ૧ આંઝિસ. જેઠીમધનો બુકો ૧ આંઝિસ. મોખુંમધ ૨ આંઝિસ. પેહેલાં ટરપેનટાઇન અને જેઠી મધને ખરલમાં ઘુટતાજવું અને તેમાં થોડું થોડું મધ નાંખતા જવું.

ઈ. કનકેકશન આવરોઝીસ. યુ. ગુલકુંદ. ઝાઝો આધાથી ઝાડો લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

ખનાવટ—ગુલાબનાં ફુલ ૧ પાઉન્ડ, સાકર ૩ પાંઝીડ, એ બંનેને પાણીમાં ખરલમાં ખુબ વાટી એક રસ કરવાં.

ઈ. કનકેકશન આવ પેપર. લા. કનકેકસીઓ પીપેરીસ. યુ. તીખાનોપાક. ગુણુ—વા તોડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

ઈ. કનકેકશન આવ રેકેમોની. લા. કનકેકસીઓ. રેકેમોનાઈ. યુ. રેકેમોનીઆનો પાક.

ગુણુ—ઝાડો લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

ખનાવટ—રેકેમોનીનો બુકો ૩ આંઝિસ. સુંઠ ૧૧૧ આંઝિસ, લવીંગનું તેલ ૧ દરામ, અજમાનું તેલ ૧૧૧ દરામ, સાકરની ચાસણી ૩ આંઝિસ મધ ૧૧૧ આંઝિસ ઉપલી દવાઓ ચાસણીમાં નાંખી સારી પેઠે મેળવી તેમાં મધ મેળવતા જવું અને પછી તેલો એકર નાખવાં.

ઈ. કનકેકશન આવ સલક્યુર લા. કનકેકસીઓ સલક્યુરીસ યુ. ગંધકનોપાક.

ગુણુ—ભોલી સુધારે છે, પરશ્વેવા પાડે છે, ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન. બાળકોને ૫ ગરેન.

ખનાવટ—ગંધક ૪ આંઝિસ એસીડ ટારટરીક પોટાસ ૧ આંઝિસ સધરપએરિજીલ ૪ આંઝિસ એ બધાંને સાથે ખરલ કરવાં.

ઈ. કનકેકશન આવ સેના લા. કનકેકસીઓ સેની. યુ. સુનામખીનોપાક.

ગુણુ—ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન, બાળકોને ૨ થી ૫ ગરેન.

ખનાવટ—સુનામખીનાં પાંદડાં ૮ આંઝિસ, અંજીર ૧ પાંઝીડ, આંમલીનો ગર ૧૧૧ પાંઝીડ, ગરમાખાની સીંગનો ગર ૧૧૧ પાંઝીડ, આલુનો ગર ૧૧૧ પાંઝીડ, ધાણા ૪ આંઝિસ, જેઠીમધનાં મુળ ૩ આંઝિસ, સાકર ૨૧૧ પાંઝીડ.

ઈ. કનકેકશન આવ ઓપીઅમ લા. કનકેકસીઓ ઓપાઈગુન્ઝીફીનો પાક.

ગુણુ—ઝંઘ લાવે છે, દરદ નરમ પાડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

બનાવટ—અફીણ, તીખાં, સુંક, અજમો, ગમતરાગા કાયાનુંચુરણ.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કલોરોફોર્મ લા. ટીચુરા કલોરો ફોર્માઈ કમપોઝીટા.

ગુણ—હુંશીઆરી લાવે છે, ઉછાળો ખેસાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ.

બનાવટ—કલોરો ફોર્મ ૨ આંજિસ, રેકટી ફાઇડ સ્પીરીટ ૮ આંજિસ, ટીચર કારડામોમકો ૧૦ આંજિસ એ બધાને એકરસ મળવવાં.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડામોમસ લા. ટીચુરાકારડે મોમાઈ કમપોઝીટા.

ગુણ—પેટનો પથન તોડે છે, ચુંક નરમ પાડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે મોટી ઉમરનાને ગાથી ૨ દરામ બાળકને ૫ મીનીમ. એળકીનો ટીચર.

બનાવટ—એળકી, અજમો, તજ, કીરમજ, ખેદાણા પરફુસ્પીરીટ.

ખેદાસ—એળકીને કેસકેરીલા દેશમાંથી લાવે છે.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કેમફર લા. ટીચર કેમફરી કામપોઝીટા.

ગુણ—કેફ લાવે છે, આંશી નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૬૦ મીનીમ. બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

બનાવટ—અફીણ ૪૦ ગરેન, લોબાનનાં ફુલ ૪૦ ગરેન, કપુર ૩૦ ગરેન, પરફુસ્પીરીટ એક પાઈન્ટ, સુવાનું તેલ ગા દરામ એ બધાને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ મુઘી રાખી મુકવાં અને તેને વારં વાર હલાવ્યા કરવાં પછી તેને ગાળી બેઈ એક પાઈન્ટમાં ઓઢું રહે તેટલું તેમાં પરફુસ્પીરીટ રેડવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આફ્જેનસીના લા ટીચુરાફેનસીઆનાકામપોઝીટા.

ગુણ—બુખ લાગે છે, ક્રોધને શકતી આવે છે, પેટમાંનો પથન તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ગા થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

બનાવટ—ફેનસીના ઝાડનાં મુળીઆં, એફેન્જ જાતના ઝાડનાંફળ, એળકી, પરફુસ્પીરીટ.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ ખેનઝોઇન લા. ટીચુરા ખેનઝોઇની કમપોઝીટા અથવા ફ્રાઅરસ બાલસંમ.

ગુણ—ચુંકો તથા તાંણ, તોડ નરમ પાડે છે, પીસાખ લાવે છે, ઘા ઉપર મુકવાથી રૂઝ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ગા થી ૧ દરામ બાળકને ૫ મીનીમ.

લોપાતના ફૂલનો ટીચર—

ખતાવટ—લોપાત ૨ આંઝિસ, મ્લોક્ષ ૧૫ આંઝિસ, બાલસમ ટોલુ
૦૫ આંઝિસ, સીકોતરી એળીઓ ૧૫૦ ગરેન રેકટી કાઈડ સ્પીરીટ ૧
પાઈન્ટ એ બધાંને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી ભરી
રાખી વારંવાર હલાવવું અને પછી ગાળી લેઈ એક પાઈન્ટમાં ભેરવું
બાકી રહે તેરલું રેકટીકાઈડ સ્પીરીટ નાંખવું.

ઈ. કમપાઈડ ટીચર આવ લેવેન્ડર લા. ટીચુરા. લેવેન્ડયુંલીકામપોઝીટા
અથવા કમપાઈડ સ્પીરીટ આવ લવેન્ડર અથવા રેડાપસં.

ગુણુ—ચુંકો નરમ પાડે છે. પેટમાંને ભિવન તોડે છે. હુંશીઆરી લાવે
છે. માટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.

ખતાવટ—લવેન્ડરનું તેલ ૧૫ દરામ, ગુલાબનું તેલ ૧૦ મીનીમ,
તજ ૧૫૦ ગરેન, જાયફળ ૧૫૦ ગરેન, રાતી સુખડ ૩૦૦ ગરેન, રે-
કટી કાઈડ સ્પીરીટ ૨ પાઈન્ટ તજ, જાયફળ અને સુખડને સ્પીરીટ-
માં નાંખી એક બંધ વાસણમાં રહેવા દેવું અને તેને વારંવાર હલાવવું
પછી તેમાં ઉપલાં તેલમાં મેળવી પછી ગાળી લેવું તે એક પાઈન્ટ
કરતાં આઠું ધાય તેરલું સ્પીરીટ નાંખવું.

ઈ. કમપાઈડ ટીચર આવ સીનકોના લા. ટીચુરા સીનકોના કામપોઝીટા

• ગુણુ—શક્તી આપે છે. તાવ મટાડે છે. માટી ઉમરનાને ૦૫ થી
૨ દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

સીનકોના જાતના ગ્રાડના છોડીઆનો ટીચર—

ઈ. કમપાઈડ ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા લા. ડીકાકટમ શારસીકા-
મપોઝીટા.

ગુણુ—શક્તી લાવે છે લોહી સુધારે છે. માટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦
આંઝિસ બાળકને ૨ દરામ.

ખતાવટ—સારસાપરીલા ૨૫ આંઝિસ સારસા ફરાસફ તથા ગુ-
આકુંમવુડ તથા જ્ઞેમીમધ દરેક ૨ ટ્રાંમ મેઝરીયન બારક ૧ દરામ, ખજ-
ખજતું પાણી ૩૦ આંઝિસ. એ સમગ્રની દવાઓને ખોખરીકરી પાણીમાં એક
કલાક ઢાંકીને બીજવી રાખી પછી ઢાંકીલી રાખીને ૧૦ મીનીટ સુધી
ધોમી અથવા ઉકાળવી અને તે થંડી પડે કે તેમાંનું પાણી ગાળી

લેવું, અને તે વીસ આંગિસથી ઓછું થાય તો તેમાં બીજું ગરમ પાણી નાંખી ૨૦ આંગિસ બરોબર કરેવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર કેમફરકો. લા. ટીચર કેમફરકમપોઝીટા.

ગુણ—આંસીને ફાયદો કરે છે બલગમ પાડે છે કેફ લાવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ દરામ.

ખનાવટ—અફીણ ૪૦ ગરેન, લોખાનનાં ફુલ ૪૦ ગરેન, કપુર ૩૦ ગરેન, સુવાનું તેલ ૧૦૦ દરામ, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ ૧ પાઇનટ એ બધાને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી ભરી રાખી વારમવાર હલાવતા રહેવું અને પછી ગાળી લઈ એક પાઇનટમાં ભેટવું ઓછું રહે તેટલું રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ એદર નાંખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ ડીકોક્શન આવ એલોઝ લા. ડીકોકટમ એલોઝ કામપોઝીટા.

ગુણ—ઝાડામાં પીત વધારે છે. તથા દસ્તાન લાવે છે.

ખનાવટ—સીકાતરી એળીઓ દરામ ૨, હીરામોળ તથા કેસર દરેક દરામ ૧૦૦ કરમેન્ટ આવ પોટાસ દરામ ૧, જેડીમધનો સીરો આંગિસ ૧, કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડામિમ આંગિસ ૮, પાણી, પેહેલા હીરામોળ તથા એળીઆને ખાંડી એ બંનેને કારમેન્ટ આવ પોટાસ તથા જેડીમધના સીરા સાથે એક વાસણમાં મેળવી તે ઉપર ૨૦ આંગિસ પાણી રેડી વાસણને ઢાંકી ૫ મીનીટ સુધી ધીમી આંચે ઉકાળવું, અને થંકુ પડ્યા બ્રહ્મી તેમાં ટીચર કારડામિમ નાંખી બે કલાક સુધી વાસણને ઢાંકી રાખવું પછી સઘળાને ફલાટીનના કટકાથી ગાળવું અને તેમાં ૩૦ આંગિસથી ઓછું રહે તેટલું ગરમ પાણી નાંખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ કાબનો લા. પલવીસકાબનો કમપોઝીટા.

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન.

ખનાવટ—કાબનો જાતના ઝાડનો બુકો, અફીણ, સ્ત્રીનકોનાના જોડીઆનો બુકો એ દવાના ૨૦ ગરેનમાં ૧ ગરેન અફીણ આવેછે.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ કેટીકુ લા. પલવીસ કેટીકુ કમપોઝીટા.

ગુણ—ઝાડો કબજ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૪૦ ગરેન

બાળકને ૨ થી ૪ ગરેન.

ખનાવટ—કાથો ૪ આંઉસ, કાઢનો જાતના ઝાડનો ભુકો ૨ આંઉસ, રેટેની ઝાડનાં મુળીઆં ૨ આંઉસ, સીતકોનાના છોડીઆનો ભુકો એક આંઉસ, જવફળનો ભુકો ૧ આંઉસ, એ બધાંને જુદાં જુદાં બારાંક વાટી લુગડે ચાળી બધાંને એકઠાં કરી કાચના જુચવાળા વાસણમાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ જલેપ લા. પલવીસ જલેપા કમપોઝીટા.

ગુણુ—ધણા પાતળો ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૨ ગરેન.

ખનાવટ—જલેપ જાતના ઝાડનો ભુકો ૫ આંઉસ, એસીડટારટારીક પોટાસ ૬ આંઉસ, સુંઠ ૧ આંઉસ, એ બધાંને જુદાં જુદાં બારાંક વાટી લુગડે ચાળી પછી બધાંને એકઠાં સારીપેટું ઘુંટી સીસીમાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ ટ્રેગેકેન્ડ લા. પલવીસ ટ્રેગેકેન્ડી કમપોઝીટા.

ગુણુ—આઠાંવાળી જગા સુંવાળી કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ રૂબારબ લા. પલવીસ રીહાઈકમપોઝીટા અથવા એને ગરેગરીસ પાઉડર કહેતા.

ગુણુ—હોજરીમાંનો ખરાસ તોડેછે. હલકો ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૫ ગરેન.

ખનાવટ—રૂબારબ જાતના ઝાડનાં મુળીઆં ૨ આંઉસ, લાઈટ-મેગનેસીઆ ૬ આંઉસ, સુંઠ ૧ આંઉસ, એ બધાંને જુદાં જુદાં વાટી લુગડે ચાળી પછી બધાંને એકઠાં કરી સારીપેટું એક રસ થતાં મુખી ઘુંટવાં.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ લીકોરીસ લા. પલવીસ ગલીસીરીઝી કમપોઝીટસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. ખાંસી નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન (જેઠીમધનો કમપાઉન્ડ.)

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ સ્કેમોની લા. પલવીસ સ્કેમોનાઈ કમપોઝીટસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન બાળકને

૧ થી ૨ ગરેન.

ખનાવટ—સકામોની ૪ આંદિસ, નેલપ જાતના ઝાડનો બુકો ૩ આંદિસ, સુંઠ ૧ આંદિસ, એ બધાને જુદાં જુદાં બારીક વાટી લુગડે ચાળી પછી એકઠાં કરી ખુબ ઘુંટવાં.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ સીનેમોન લા. પલવીસ સીનેમોન ૬ કમ-પોઝીટા.

ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડે છે. હુમ્મીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન.

ખનાવટ—તજ, એજમી, સુંઠ, તથા તીખં, એ ચારે સરખે ભાગે સહને તેને ખાંડી ઝીણા બુક કરવે.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ આમન્ડસ લા. પલવીસ એમીનડેલા કમ-પોઝીટા બદામની મેળવણીનો પાક.

ગુણુ—ચાઢાંવાળો ભાગ સુંવાળો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦૦ ગરેન.

ખનાવટ—મીઠીબદામનાં મીજ ૮ આંદિસ, ખાંડ ૪ આંદિસ, ગુંદર ૧ આંદિસ, પેહેલાં મીજને ઉનાપાણીમાં નાંખી ઉપરનાં ફોતરાં કાઢી નાંખી તેને લુગડે લુછી કોરાં કરી પછી ખરલમાં વાટી પછી તેમાં ગુંદર તથા ખાંડ નાંખી એક રસ કરી એક ખરણીમાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ એપીકાક્યુઆના લા. પલવીસ એપીકાક્યુના કમપોઝીટા—એને ડોવરસપાઉડર પણ કહે છે. ૧૦ ગરેનમાં ૧ ગરેન અફીણુ આવે છે.

ગુણુ—ઝાડો બંધ કરે છે, ઉંધ લાવે છે, ખાસીમાં બલ્લગમ પાડે છે, ખંધનો પરસેવો બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન બાળકને ૦૧ થી ૧ ગરેન.

ખનાવટ—એપીકાકનો બુકો ૦૧ આંદિસ, અફીણુ ૦૧ આંદિસ, પોટાસા સલફસ ૪ આંદિસ એ બધાને જુદાં જુદાં બારીક વાટી પછી બધાને એક રસ મીલાવી એક કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પેદાસ—અમરીકામાં એપીકાક્યુઆનાનું ઝાડ થાય છે તેનાં મુળીઆ-

નો બુકો.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ ઓપીઅમ લા. પલવીસઓપાઈ કમપોઝીટસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—અફીણ ૧ા આઉસ, કાળાં તીખાં ૨ આઉસ, સુંઠ ૫ આઉસ, લવીંગ ૧ આઉસ, ટરેગેન્થ ૧ા આઉસ, એ બધાને ગુદાં ગુદાં બારીક વાટી લુગડે ચાળી પછી સરવને એકઠાં મેળવી ખુબ ઘુંટી એક કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ ગેમમોન લા. પીલુલા ગેમમોઝીઆ કમપોઝીટા
ગુણુ—ઘણું દુખીને સખત ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—રેવંચી ૧ આઉસ, સીકોતરી એળીઓ ૧ આઉસ, સીનામોમકો (તજનો કમપાઉન્ડ) ૧ આઉસ, કઠણ સાબુ ૨ આઉસ સા- કરની ચાસણી સમાય તેટલી, ઉપલી ચોળીને બારીક ખાંડી તેમાં ચાસણી મેળવી લોંઘા જેવું કરીને એક કાચના ઢાંકણવાળા વાટકામાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ કોલોસીય લા. પીલુલા કોલોસીયીડીસ કમપોઝીટા.

• ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—કોલોસાયનો બુકો ૧ આઉસ, સીકોતરી એળીઓ ૨ આઉસ, સકમોની ૨ આઉસ, સલફેટ પોટાસ ૨ દરાંમ, લવાંગનું તેલ ૨ દરાંમ, નંતરમાં કોઢેલું પાણી સમાય તેટલું.

ઉપલી ચોળીને બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાં ઉપલું તેલ મેળવી પછી તેમાં સમાય તેટલું પાણી મેળવવું અને એક લોંઘા જેવું કરી કાચના ઢાંકણવાળા વાટકામાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ સખકલોરાઈડ આવ મરકુરી લા. પીલુલા હાઈડ્રોજીરાઈ સખકલોરાઈડી કમપોઝીટા.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, ટાંકી અથવા ચાંદીમાં ઘણા કાયદો કરેછે.

મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—કેલોમલ ૧ આઉસ, સલફેટ એન્ટીમોની ૧ આઉસ, રેવં-

ઓનો બુકો ૨ આંઉસ, એરંડીયું તેલ ૧ આંઉસ અથવા સમાય તેટલું,
પેહેલાં કેલોમલ અને એન્ટીમોના સાથે મળવી તેમાં રેવંચી મળવી
પછી એરંડીયું તેલ મળવી એક લોંઘાં જેવું કરવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ સોપ લા. પીલુલાસેપોનાસ કમપોઝીટસ.
ગુણ—ઉંઘ લાવેછે, ઉછાળો નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ડચીટ ગરેન.
ખતાવટ—અફીણ ૦૧ આંઉસ, કઠણ સાબુ ૨ આંઉસ, નરતરમાં
કોઠેલું પાણી સમાય તેટલું.

પેહેલાં અફીણ અને સાબુને મળવી પછી પાણી મળવવું અને
એક લોંઘાં જેવું કરવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ હેમલોક લા. પીલુલા કોનાઈકામપોઝીટા.
ગુણ—કેફ લાવેછે. બલગમ પાડે છે. તાંણતોડ તથા ઉછાળો
નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ એસેફોટીડા લા. પીલુલા એસેફોટીડા કામપોઝીટા.
ગુણ—હુંધીઆરી લાવેછે. પેટની આરી તોડે છે. ચુંકો તથા તાંણ-
તોડ નરમ પાડેછે મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન

ખતાવટ—વધારણી-કઠણસાબુ-ગુલકંદ.

ઈ. કમપાઉન્ડ મીક્ષચર આવસેના લા. મીસચુરાસેના કામપોઝીટા (એને
બલાકડરાફ પણ કહેછે)

ગુણ—ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૧ આંઉસ બાળકને
૧ થી ૧૧ દરામ.

ખતાવટ—એપસંમસાટ આંઉસ ૪ જેઠીમધનો સીરો દરામ ૪ ટી-
ચર આવસેના આંઉસ ૨૧ કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડમોમસ દરામ
૧૦ સુનામખીની ચાં આંઉસ ૨૦ પેહેલાં એપસંમસાટ અને જેઠી-
મધના સીરાને ૧૪ આંઉસ સુનામખીની ચામાં નાખી ધીમી આંચે
પીગળાવવું અને તે પીગળી જાય કે ચુલાપરથી નીચે ઉતારી તેમાં
બાકીની દવાઓ નાખવી અને પછી ૨૦ આંઉસમાં જેટલું ઓછું
થાય તેટલી સુનામખીની ચા નાખવી—

ઈ. કમપાઉન્ડ મીક્ષચર આવ આયરન લા. મીસચુરા ફેરીકામપોઝીટા.

ગુણ—લોહી સુધારેછે. શક્તી આપેછે દરતાંન સાફ લાવેછે. મોટી

ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદિસ બાળકને ૦ા થી ૧ દરામ

બનાવટ—સલફેટ આવ આપરને ગરેન ૨૫ કારબોનેટ આવ પો-
ટાસ ગરેન ૩૦ મર દરામ ૧ સફેત સાકરની બુકી દરામ ૧ સ્પીરીટ
આવ નટમિગ દરામ ૪ ગુલાબજળ આંદિસ ૯ા પહેલાં મરને ખર-
લમાં વાટીને તેની બારીક બુકી કરવી પછી તેમાં કારબોનેટ આવ
પોટાસ તથા સાકરની બુકી નાખી સાથે મેળવવું અને તેમાં થોડો
ગુલાબ નાખીને માવા જેવું નરમ કરવું પછી સ્પીરીટ આવ નટમિગ
તથા થોડો ગુલાબજળ નાખતા જવું અને સારી પેઠે મેળવવું અને
૨ આંદિસ ગુલાબ બાકી રહે કે તેમાં સલ્ફેટ આવ આપરને જુદુ
મેળવી પીગળાવવું પછી એ બંને મીકચરને મેળવીને ખુબ એકઠું કરવું
પછી તેને કાચના કુચની બાટલીમાં ભરી રાખવું. આ દવા પાતી
વેળા ક્ષીસીને ખુબ હલાવવી.

ઈ. કમપાઉન્ડ રૂબારબ પીલ-લા. પીલુલારીહાઈ કામપોઝીટા.

ગુણુ—હલકો ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન

બનાવટ—રૂબારબ જાતના ઝાડનો બુકો ૩ આંદિસ સીકોતરીઓળીયો
૨ા આંદિસ હીરામોળ ૧ા આંદિસ કઠણસાખુ ૧ા આંદિસ પીપરમનું
તેલ ૧ા દરામ ટ્રેકલ ૪ આંદિસ.

ઉપલી ઓળીને બારીક બાંડી લુગડે ચાળી તેમાં તેલ મેળવી પછી
ટરીકલ મેળવી એક રસ કરવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ મુકુલ પીલ-લા. પીલુલા સીલા કામપોઝીટા.

ગુણુ—બાંસીમાં બલગમ પાડેછે. પીથાબ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને
૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—જંગલી કાંદો ૧ા આંદિસ સુંઠ ૧ આંદિસ આમોનીઆ
કમ ૧ આંદિસ કઠણ સાખુ ૧ આંદિસ ટરીકલ ૨ આંદિસ અથવા
મેળવાય તેટલું, ઉપલી ઓળીને ખુબ વાટી લુગડે ચાળી પછી ટરીકલ
મેળવવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ સ્કેમોનીપીલ-લા. પીલુલા સ્કેમોનાઈ કામપોઝીટા.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. કરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.

ઈ. કમપાઉન્ડ એકરૂફેટ આવ કોલોસીય લા. એકરૂફેટ ટંમ કોલોસીયી

ડીસ કમપોઝીટા.

ગુણ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—ઈંદરવરણાનો મેળવણી કાઢિલો રસ.

ઈ. કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ જ્વેનસીઅન લા. ઇનફ્યુઝન જ્વેનસી-એની કામપોઝીટા.

ગુણ—શકતી આપેછે. બુખ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આઉસ.

ખનાવટ—જ્વેનસીઅન જાતના આડના મુળીઆં દરોમ ૧ નારંગીની છાલ મુકી દરોમ ૧ મીઠા લોણની તાજી છાલ દરોમ ૨ એ સધળાને ૧૦ આઉસ ખખખતા પીણીમાં ૧ કલાક સુધી ઢાંકીને બીનવી રાખી પછી ગાળી લેવું.

છ. કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ આરેન્જ લા. ઇનફ્યુઝન આરેન્જ સાઈ કામપોઝીટા.

ગુણ—હોઝરીને શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આઉસ ખાજકને ૧ થી ૨ દરોમ.

ઈ. ક્યુમેશ્શ લા. ક્યુમેશ્શ (ચણકાવા અથવા કાપાળચીની)

ગુણ—ઘાત જતી બંધ કરે છે. પરમાને ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

છ. કરોટન કલોરલ.

ગુણ—ઝંઘ લાવેછે. આંકડાં, તાંણતોડ, ઉલટી તથા ઉછાળો નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

છ. કરોટન ઓઇલ લા. ઓલીઅમ કરોટોનાસ (જમાલગોટાનું તેલ)

ગુણ—પાણી જેવા ઘણો ઝાડો લાવેછે. બાહ્ય લગાડવાથી ચાંમડી રાતી યઇને ચાંદા પડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ઈ. કલોરાઈ આવ કેલસીઅમ-લા. કેલસાઈ કલોરાઇડમ.

ગુણ—કંઠમાળા વીગેરે ગાંઠો પીગળાવે છે લોહી સુધારે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

છ. કલોરાઇડ આવ ઝીંક. લા. ઝીન સાઈકલોરાઇડમ.

ગુણ—પરમામાં પીચકારી મારવાથી ફાયદો થાય છે. ચાંદા ઉપર લગાડવાથી તેઓ રૂઝાય છે. ખાંધામાં નથી આવડુ.

- ઈ. કલોરાઇડ આવ સોડીઅમ, લા. સોડીઆઈ કલોરાઇડમ (મીઠું.)
 ગુણુ—નાના વજનમાં કરમ પાડે છે. મોટા વજનમાં ઉલટી તથા
 ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૪૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૨૦ ગરેન.
- ઈ. કલોરાઇડ આવ આમોનીઅમ લા. એમોનાઈ, કલોરીડમ, (નવસાગર.)
 ગુણુ—લોહી સુધારે છે, ઝાડામાં ખીત લાવે છે, કલેબને પાકતું
 અટકાવે છે. માથાનો દુખાવો નરમ પાડે છે, દરતાન લાવે છે. અસકા
 નરમ પાડે છે અને બંધ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન
 બાળકને ૨ ગરેન.
- ઈ. કલોરીક ઈથર, (જીઓ સ્પીરીટ અફ કલોરોફોરમ).
 ઈ. કલોરેટ આવ પોટાશ, લા. પોટાશી કલોરેસ.
 ગુણુ—પીસામ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળ-
 કને ૨ ગરેન.
- ઈ. કલોરેટ આવ પોટાશ લોઝેનજસ, લા. ટ્રોચોસાઈ પોટાશી કલોરેટીસી.
 ગુણુ—પીસામ લાવે છે, લોહી સુધારે છે. હુશીઆરી લાવે છે. મોટી
 ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.
- ઈ. કલોરોડાઈન.
 ગુણુ—ઝાડો બંધ કરે છે. બંધ લાવે છે. ખાંસી, હાંફણ, કમરનો
 રોગ, તથા માથાનો દુખાવો, કોલેરા, ડાઅરીઆ, વીગરેને ફાવે કરે છે.
 મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૧ મીનીમ.
- ઈ. કલોરોફોરમ, લા. કલોરોફોરમ—
 ગુણુ—આંકડાં તથા તાંબુતોડ નરમ પાડે છે. ઉલટી તથા ઉછાળો
 નરમ પાડે છે. ફેફ્ફુ લાવે છે. વાહ કાપ કરવા માટે તે સુંધાડવામાં આવે
 છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.
- બનાવટ—કલોરીનિટડ બતનો ચુનો, રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ, સેલેકડ બ-
 તનો ચુનો, એસીડ સલફ્યુરીક, ઉકળતુ પાણી.
- ઈ. કલોવત્ર, લા. કેરીઓફીલમ. (લવીંગ.)
 ગુણુ—હુંશીઆરી લાવે છે, હોબરીને શકતી આપે છે. મોટી ઉમ-
 રનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. કસપેરીઆ બારક, લા. કસપેરાઈ કોટેક્સ.

ગુણ—શક્તી આપે છે, હુશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

કસપેરાઈનાં છોડીઆં.

ઈ. કારડે મમસ લા. કારડેમોમ. (એલચી.)

ગુણ—પેટની બાદી તોડે છે, હુશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવઝીક લા. ઝીકસી, કારબોનસ.

ગુણ—શક્તી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવ પોટાસ લા. પોટાસી કારબોનસ.

ગુણ—હોઝરીમાં ખરાસ થતો અટકાવે છે, પીસાળ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન. બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ખતાવટ—સળકારબોનેટ આવ પોટાસ, કારબોનેટ આવ આમોનીઆ પાણી.

ઈ. કારબોનેટ આવ બીસમથ લા. બીસમથી કારબોનસ.

ગુણ—ઉલટી બંધ કરે છે. શક્તી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ લા. મેગનેસીઆ કારબોનસ.

ગુણ—હોઝરીમાં થતો ખરાસ તથા દાહ નરમ પાડે છે. હલકો જીલાળ લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૩ ગરેન

ઈ. કારબોનેટ આવ લીઠીઆ લા. લીથીઆઈ કારબોનસ.

ગુણ—પીસાળ લાવે છે. હોઝરીમાંનો ખરાસ તોડે છે. નજબામાં ધણો ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૬ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવ સેડ લા. પલેમબાઈ કારબોનસ.

ગુણ—આધામું આવતું નથી પણ સાદા મલમ સાથે જીવંત લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ઈ. કારબોનેટ આવ સોડા લા. સોડાકારબોનસ.

ગુણ—ઉલટી તથા ઉછળો બંધ કરે છે. હોઝરીમાંનો ખરાસ તોડે છે. પીસાળ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ખનાવટ—ચોખો સાજી ખાર તથા પાણી એ બંનેને ઉકાળી જાક
ધર જેવું કરી પછી તેને ડરવા દેવું એટલે ગાંઠડા બંધાય.

ઈ. કારબોનેટ આવ આમોનીઆ લા. આમોનીઆ કારબોનેસ અથવા
સેસક્ર્હ કારબોનેટ આવઆમોનીઆ.

ગુણ—હુશિયારી લાવેછે. ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે. ઉલટી લાવે
છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૩૦ ગરેન. બાલકને ૦ થી ૦૦ ગરેન.

ખનાવટ—નવસાગર તથા ચોખો ચાક.

ઈ. કારબોલીક આસીડ લા. એસીડમ કારબોલીકમ.

ગુણ—નદારી હવા તથા ગંદકી દૂર કરેજી માટે છાંટવામાં આવેછે
મલીસારાઈત સાથે મેળવીને ધા ઉપર રૂઝ લાવવા સાથે લગાવવામાં
આવેછે. ચોખી પાસાદાર કારબોલીક આસીડ ઉલટી બંધ કરવાના
કામમાં આવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન

ઈ. કાઈનો લા. કાઈનો

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન

ઈ. કરીમ આવ ટારટર (ગુઓ આસીડ ટારટ્રેટ આવ પોટાસ)

ઈ. કરીઓસોટ લા. કરીઓસોટમ—એક જતના લાકડાનો રસ)

ગુણ—ઉલટી તથા ઉછાળો બંધ કરેછે. લોહી મુધારે છે આકડા
તથા દુખાવો નરમ પાડેછે. સડેલા અથવા પોર્સી દાઢમાં લગાવવાથી
કાયદો થાયછે સડી ગએલી માટીને લગાવવાથી છુટી કરેછે. મોટી
ઉમરનાને ૧ થી ૩ મીનીમ

ઈ. કરીઓસોટ મીક્ષચર લા. મીક્ષચુરાકરીઓસોટી

ગુણ—હુશિયારી લાવેછે તાણતોડ નરમ પાડેછે. તાવની વેળા
શરીરમાંનું લોહીનું ઝેર કાઢી નાખેછે. ઉલટી બંધ કરેછે. મોટી ઉમર-
નાને ૧ થી ૨ આંબસ

ઈ. કુસો લા. કુસો.

ગુણ—કરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૦૦ આંબસ

ઈ. કુધનાઈન વાઈન (ગુઓ વાઈન આવ કુધનીઆ)

ઈ. કેટીકુલોઝેનજસ લા. ટ્રોઓસાઈ કેટીકુ. કાયાની મેળવણીવાળી ટાંકણી

- ગુણુ—ઝાડો કબજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧ ટાંકણીઓ.
૪. કેપસીકમ ફરટ લા. કેપસીકમ ફરટ (રાતાં મરચાં)
- ગુણુ—ધણી હુંશીઆરી લાવે છે. મુખ્ય કરીને તે જોગણ કરવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ ગરેન.
૫. કેમફર લા. કેમફરા. (કપુર)
- ગુણુ—હુંશીઆરી લાવે છે, તાણુ તોડ નરમ પાડે છે.
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન.
૬. કેમફર વાટર લા. આકવા કેમફરી. (કપુરનું પાણી.)
- ગુણુ—હુંશીઆરી તથા ગરમી લાવે છે, ચમક તથા બીજાં દરદોમાં તાણુ તોડ નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગુસ બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
- બનાવટ—૦ા દરામ કપુરની ભુકીને ઝીણા લુગડામાં બાંધીને એક બાટલી બરી ઓખા પાણીમાં નાંખી. ૨૪ કલાક રાખી પછી તેમાંનું નીતર પાણી ગાળી લેવું.
૭. કેમીકલક્રુડ.
- ગુણુ—શક્તી આપે છે, બુખ લાગે છે. મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ ચમચો બાળકને ૧૦ થી ૧૫ મીનીમ.
૮. કેમેલા. (કુંબીલો)
- ગુણુ—કરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન બાળકને ૫ ગરેન.
૯. કેમો માહલ ફલાવરસ લા. એથેમીડીસ ફ્લોરીસ— (એક બાતના ઝાડનાં ફુલ)
- ગુણુ—હોળરીને શક્તી આપે છે. હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
૧૦. કેરેવ વાટર લા. આકવાકેર (વરીઆળીનું પાણી)
- ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે. તાણુ તોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંગુસ બાળકને એક થી ૨ દરામ.
- બનાવટ—વરીઆળીનો મુશો ૧ સર, પાણી ૨ ગ્લાસ એ બધાંને ૧ કલાક સુધી પલાળી રાખી પછી ગાળી લેવું.

ધ. કેરોસીન ઓઇલ.

ગુણ—સંધીવા તથા ઊંઠીયું ટુંટીયું તાવમાં બાહારથી લગાડવામાં આવે છે કોઈ વેળા ખીધામાં પણ આવે છે, માટી ઉમરનાને ૧થી ૨ ચમચી.

ધ. કેલમબાર્ટ લા. કેલમબી રેડીક્સ (કોલમ)

ગુણ—ઝાડો કબજ કરવા વગર શકતી આપે છે. માટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ધ. કેલે બારબીન લા. ફાઇસાસટીનામેટીસફાયા.

ગુણ—ધનુસવા વીગરે બીમારીમાં તાણુ તોડ નરમ પાડે છે. દુધ વધારવાના વાસ્તે યાનો ઉપર ચોપડવામાં આવે છે. માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.

ધ. કેલોમલ (જીઆ સખ કલોરાઇડ આવ મરક્યુરી.)

બનાવટ—ચોખ્ખો પારો, ગંધકનો જલદ તેજબ, મીઠું, નવસાર.

ધ. કેસકેરીલા બારક લા. કેસકેરીલી કોરટેક્સ.

ગુણ—શકતી આપે છે. હાજરીને ઘણા ગુણ કરે છે. માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

કેસકેરીલા ઝાડની છાલ—

ધ. કેસટર લા. કેસટોરીઅમ.

ગુણ—તાણુ તોડ નરમ પાડે છે, હુંડીઆરી લાવે છે, ચમકમાં ઘણા ફાયદો કરે છે. માટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ધ. કેસટર ઓઇલ લા. ઓલીઅમરીસાઇની (એરંડીયુંતેલ)

ગુણ—ઝાડો લાવે છે. માટી ઉમરનાને ૧થી ૮ દરામ. બાળકને ૨૦ થી ૩૦ મીનીમ, નાના બાળકને થોડું પાવું.

બનાવટ—એરંડીનાં બીજ ઉપરથી કાળાં ફેતરાં કાઢી એદરના સફેદ મગજનું તેલ કાઢવું.

ધ. કેસીઆ પદ્મ. લા. કેસીપદ્મા (ગરમાળો).

ગુણ—ઝાડો લાવે છે. માટી ઉમરનાને ૧૦ ગરેનથી ૧૦૦ આંજીસ.

ધ. કોકોબટર. (કોકમનુ તેલ. (જીઆ ઓઇલ આવ ડીઆપ્રોમા).

ધ. કાડલીવર ઓઇલ લા. ઓલીઅમમોરઈ. (મગર અથવા માંછલીનુ તેલ)

ગુણુ—કંડમાળા તથા હરકોઈ જાતની બીજ નખખાઈમાં પીધાથી ધણો ફાયદો કરેછે. શકતી આપેછે. તથા બાહાર લગાડવાના કામમાં આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૮ દરોમ, બાળકને ૦૫ દરોમ.

ઈ. કોડીઆ—(આદવા અફીણુનું એક સત્વ છે.)

ગુણુ—જીંધ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૧ ગરેન.

ઈ. કાનડીસ એન્ટીસેપ્ટીકફલુઇડ—

ગુણુ—નકારી હવા તથા ગંધકી કાઢી નાખવાને તે છાંટવામાં આવેછે.

ઈ. કોનાઆ.

ગુણુ—જીંધ લાવે છે. તથા દીવાનાપણામાં મારફાડ બંધ કરેછે.

ચેતવણી—આ દવા અતી ઝેરી છે અને હેમલોક નામની દવાનું સત્વ છે તે બંધાની ચામડીમાં પીચકારી વડે મારવાના કામમાં આવે છે. પીધામાં આવતી નથી એક મીનીમ પીચકારી વતી ચામડીમાં મારવામાં આવે છે.

ઈ. કોપેવાલા. કોપેમા.

ગુણુ—પરમાને ફાયદો કરેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૧ દરોમ.

બનાવટ—એક જાતના ઝાડનો રસ.

ઈ. કોરીએન્ડર ફ્રેટ લા. કોરીએન ટ્રાઈ ફ્રેક્ટસ (ધાણા).

ગુણુ—હુથીઆરી લાવે છે, પેટની બાદી તોડે છે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન.

ઈ. કોરો સીવ સમલીમેન્ટ (જુઓ પરકોરોઇડ આગ મરકયુરી.)

ઈ. કોલચોકમ કોરમ લા. કોલચોસાઈ કોરમસ.

ગુણુ—પીસાબ તથા ઝાડો લાવેછે. દીલનો ધબકારો નરમ પાડેછે. નજજો નજંદરે ધતીઆદી દરદોમાં ધણો ફાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ ગરેન.

ઈ. કોલચોકમ સીડસ લા. કોલચોસાઈ સેમીના.

ગુણુ—પીસાબ તથા ઝાડો લાવેછે. દીલનો ધબકારો નરમ પાડેછે. મોટા વજનમાં આપવાથી નાડી બેસી જાય છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

કોલચોકમનાં બીજ—

ઈ. કોલીનેટ આપ સોડીઅમ લા. સોડીકોલીનેસ.

ગુણુ—પીતની પથરી તથા બંધાઈ ગએલુ જડું પીત પીગળાવને આંતરડાને રસ્તે બાહાર કાઢે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.

ઈ. કોલોડીઆ લા. કોલોડીઅમ.

ગુણુ—એરંડીઆ તેલમાં ભેળાને લગાડવાથી ચાંદા રૂઝાય છે.

ઈ. કોલોસીય પલ્પ લા. કોલોસીયીડીસપલ્પા. (ઈંદરવારણાનો ગર).

ગુણુ—ગ્રાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ ગરેન.

ઈ. કાસટીક પોટાસ લા. પોટાસા કાસટીકા.

ગુણુ—ચાંદા ઉપર લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ઈ. કેસટીક સોડા લા. સોડાકાસટીક.

ગુણુ—કાસટીકને બદલે લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ગ.

ઈ. ગમ એકેસાઆ લા. એકેસાઈ ગમી (બાવળનો ગુંદર)

ગુણુ—ચોપડવાના તથા અંદર પીવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન

ઈ. ગ્રીન આઇઓડાઇડ આપ મરક્યુરી લા. હાઇડ્રાજીન આઇઓડાઇડમ વાઇરાઇડી.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે. ગાંઠો નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન.

ઈ. ગટા અથવા ડ્રોપસ એસીડ ટાનીક.

બનાવટ—એસીડ ટાનીક ગરેન ૧૦ ગલીસીરાઇન દરમ ૧ પાણી દરમ ૭ પહેલાં ટાનીક તથા ગલીસી રાઇનને ભેળવી પછી પાણી ધીમે ધીમે ભેળવજું. આ દવાના દહાડામાં બે વાર આંખમાં ટીપાં નાખવાથી આંખની અંદરથી પાણી ઝરતુ હશે તે તથા અંદર રાતઃ દાણા થયા હશે તે મટી જશે.

ઈ. ગ્રેગરીઝ પાઉડર (જ્યુઓ કમપાઉન્ડ પાઉડર આપ રૂબાઇ)

ઈ. ગટાકુપરી સલ્ફસ અથવા મોરથુથુના આંખમાં ટીપાં નાખવાનું લેખન.

બનાવટ—મોરથુથુ ગરેન ૨ વરસાદનું પાણી ૧ આંદસ એ બંનેને ભેળવી દાડામાં બે વખત આંખમાં ટીપાં નાખવાથી અંદર લોહી ચડી

આબું હથે તે મટી જશે.

૪. એન્થુલેટ સલફેટ આવ આવરન લા. ફરી સલફસેન્થુલેટા.

ગુણ—ઝાડો કપાળ કરેછે, લોહી બંધ કરેછે, શકતી આપેછે તાવ મટાડેછે, કરમ પાડેછે દસ્તાંન સાફલાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

૫. ગલીસ્ટીરાઇન લા. ગલીસ્ટીરીનમ

ગુણ—શકતી આપેછે, ખાંસી મટાડેછે, ફુખ્તાં કાનની અંદર નાખવાથી ફાયદો થાયછે મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરમિયાન બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ (એક જાતનું તેલ)

૬. ગાલબેનમ લા. ગાલબેનમ

ગુણ—તાણતોડ નરમ પાડેછે, હુશિયારી લાવેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, ઘર અથવા ગુમડા ઉપર આગળી બનાવીને મુકવામાં આવેછે, ખોરાક મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન

૭. ગુએકમ મીક્ષચર લા. મીક્ષચુરા ગુએસાઈ

ગુણ—સેજ હુશિઆરી લાવે છે, પરસેવો પાડેછે, લોહી મુધારેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદસ.

૮. ગુએકમ રેઝીન લા. ગુએસાઈ રેઝીના

ગુણ—ગરમી આપેછે, પરસેવો પાડેછે, લોહી મુધારેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન

૯. ગેમબોલ લા. ગેમબોલ આ (રેવંસીનોશીરો) એ સખત જીભાબની દવા છે અને રૂઢિ બારબતા કટકાને રેવંસીની ખટાઈ કહેછે વાસ્તે એ બંને બોલવામાં એકબેક ન થાય તેની ચોકશી રાખી બાળકને એ દવા આપવી નહિ.

ગુણ—સખત ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.

૧૦. ગેલીકએસ્ટાડ લા. એસ્ટાડમ ગાલીકમ.

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન. બનાવટ—માઆં તથા ઉકળતું પાણી.

ચ.

૧૧. ચરિતા લા. ચીરાટા (કરીઆતુ)

ગુણ—શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩૦ ગરેન

ઈ. ચાક મીક્ષચર લા. મીસચુરા-કરીટા.

ગુણ—ગ્રાણે કમ્બજ કરે છે. પેટમાંનો ખટાસ તથા બાદી તોડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ આંગુલ બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ખતાવટ—ચોખો ચાક ૨ દરામ ગુંદર ૨ દરામ સીરપ ૪ દરામ તજનું પાણી જા આંગુલ ગુંદર અને ચાકને એકઠાં મેળવી પછી તેમાં તજનું પાણી નાખી પછી ચાસણી મેળવવી.

૪.

ઈ. જીજીર-લા. જીજીચર (સુંક).

ગુણ—પેટમાંની બાદી તોડે છે હુશિયારી લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન

ઈ. જુસ આવ ડાંતડેલીઅન લા. સકસ ટેરેકસેસાઈ

ગુણ—લોહી સુધારે છે પીસાળ લાવે છે હલકા જુલાળ લાવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૮ મીનીમ.

ઈ. જુસ આવ ખેલાડોના લા. સકસ ખેલાડોના.

ગુણ—કેફ લાવે છે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે, મોટા વજનમાં આવવાથી ખેસુધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ઈ. જુસ આવ લાઘમ લા. સકસ લાઘમીનીસ. (લોબુનો રસ.)

ગુણ—થંડક આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩ આંગુલ.

ઈ. જુસ આવ હૃષ્યોસીઆમસ લા. સકસ હૃષ્યો સાએમાઈ.

ગુણ—દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે. કેફ લાવે છે. મોટા વજનમાં આવવાથી ખેસુધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ઈ. જુસ આવ હેમલોક લા. સકસકોનાઈ.

ગુણ—ફુઆઈ નરમ પાડે છે, જીઘ લાવે છે, તાણતોડ નરમ પાડે છે. ખાંશીમાં બહુગમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ. બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ઈ. જ્વેનસીઅન મીક્ષચર લા. મીસચુરા જ્વેનસીઆના.

ગુણ—શક્તિ આપે છે, હોઠની ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ આંગુલ. બાળકને ૧૦ થી ૧ દરામ.

ઈ. જ્વેનસીઅન રટ લા. જ્વેનસીઆનારેડીકસ.

ગુણ—શક્તિ આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન (બુકો) નેનસીના ઝાડનાં મુળીઆં.

૪. નેમસીસ પાઉડર લા. પલવીસ નેંદ્રોબાઇવીર, અથવા નાઉબેરીય ને મસીસ પાઉડર કહે છે.

ગુણ—પરસેવા પાડીને તાવ મટાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ ગરેન બાળકને ૦ થી ૦૦ ગરેન.

૫. નેમીકા સારસાપરીલા લા. સારઝીરીડીકસ.

ગુણ—લોહી સુધરે છે. શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન (બુકો) એક જાતનાં ઝાડનાં મુળીઆં.

૬. નેલપ લા. નેલપા.

ગુણ—ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૨ ગરેન. એક જાતના ઝાડનાં બુકો.

૮.

૭. ટ્રૂગેકેન્ડ લા. ટ્રૂગેકેન્ડા.

ગુણ—દરદવાળા અડબચડા બાગોને સુંવાળા કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન. બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન.

૮. ટાર લા. પીકસ લીકવીડા. (ડામર.)

ગુણ—પીસાળ લાવે છે. આંસીમાં બલગમ પાડે છે. ઘુંચીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

૯. ટારટરીક એસીડ લા. એસીડમ ટારટરીકમ.

ગુણ—ઉલટી તથા ઊછાળો નરમ પાડે છે. તરશ મટાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ખનાવટ—કરીમ ટારટર, ઓખી અડી, એસીડ સલફ્યુરીકમ. ઉ-કળતું પાણી.

૧૦. ટારટ્રેટ આવ પોટાસ લા. પોટાસીટાટ્રસ.

ગુણ—હલકો જીભાળ આવે છે. થંડક આપે છે. મોટી ઉમરના-ને ૬૦ ગરેનથી ૦૦૦ આંજિસ. બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન.

ખનાવટ—પોટાસા સખકારમોનસ પોટાસા સુપર ટારટસ. ઉક-જતું પાણી.

૧૧. ટારટ્રેટ સોડા લા. સોડાટારટ્રેટા.

ગુણ—ઝાડો તથા પેશાળ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને એક દરામથી ૦૦ આંજિસ. બાળકને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

૧૨. ટારટ્રેટ આવરન લા. ફેરમ ટારટ્રેટમ.

ગુણ—શક્તિ આપે છે. પીસાળ લાવે છે. સેજ ઝાડો કબજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૪ ગરેન. બાળકને ૧ થી ૨૦ ગરેન.

ક. ઠારઠરેટ ઝે-ટીમની લા. ઝે-ટીમનીઝમ ઠારઠરેટમ. ઝેને આગ-
ળ આનટીમનીઈ પાટાસ ઠારઠરાસ કેહેતા.

ગુણુ—લોહી સુધરે છે, લીલટી લાય છે. પરસેષા પાડે છે. મોટી
ઉમરનાને વા થી ર ગરેન.

ખનાવટ—વીટીરીઝમ ઝે-ટીમની. કરીમઠારટર ઝે બંનેનું બનેછે.

ઘ. ટીચરઆવ કચુખેસ લા. ટીચુરાકચુખેખી.

ગુણુ—જીનો પરમો ધાત વીગરેને કાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને
વા થી ર દરામ.

ખનાવટ—ચણકખાવાનો ભુકો, તથા રેકટી કાંઈડ સ્પીરીટ.

પેદાસ—ચણકખાવાને જતવા બેટમાંથી લાય છે.

ઈ. ટીચરઆવ કાઈનો લા. ટીચુરા કાઈનો.

ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને વા થી ર
દરામ બાળકને ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—કાઈનોની ભુટી તથા રેકટીકાંઈડ સ્પીરીટ.

પેદાસ—વીલાઅતમાં એક ઝાડ થાય છે તેનો સુકો ચોક છે.

ઈ. ટીચરઆવ કુછનીઆ લા. ટીચુરા કુછનીઆ.

ગુણુ—શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને વા થી ર દરામ. બાળ-
કને ૫ થી ૮ મીનીમ.

ઈ. ટીચરઆવ કુએસીઆ. લા. ટીચુરા કુઆસાઈ.

ગુણુ—શકતી આપે છે હાજરીને કાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને
વા થી ર દરામ. બાળકને ૫ થી ૮ મીનીમ.

ઈ. ટીચરઆવ કેટીકુ લા. ટીચુરા કેટીકુ.

ગુણુ—ઝાડો કબજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને વા થી ર દરામ
બાળકને ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—કાંઈ રા આંઉસ તજનો ભુકો ૧ આંઉસ ૫૩૬ સ્પી-
રીટ ૧ પાઈટ એ બધાંને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી
ભરી રાખી વારંવાર હલાવી પછી ગાળી લેઈ તેમાં એક પાઈટમાં જો
ટલુ આછુ રહે તેટલું ૫૩૬ સ્પીરીટ નાખવું.

પેદાસ—કાયાને ખેરના લાકડામાંથી બનાવે છે.

ઘ. ટીચરઆવ કૈયારીડીસ લા. ટીચુરા કૈયારીડીસ.

ગુણુ—પીશાબ લાય છે. મોટા વજનમાં આપવાથી મુરદાનો વર-
મ થઈને પીશાબ બંધ થાય છે. અને તે વખતે પીશાબ થાઅતો
બજતરા બજે છે અને તેમાં લોહી પડેછે. આ દવા સંભાળીને વાપરવી.
મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખનાવટ—એક જાતની માખીઓનો ભુકો ૨ દરામ ૫૩૬ સ્પીરીટ

૧ પાઈટ, એને પણ ટીચર કેટીકુ પરમાણે બનાવાય છે.

પેદાસ—૩મ દેસમાં જાડો ઉપર બીલા રંગની માંખો બેસે છે તેને સરકાનો બાક દેધ મારીનાંખી તેનો ભુકો કરે છે, તેને કેયારીડીસ કહે છે.

૨. ટીચરઆવ કેપસાકમ લા. ટીચુરા કેપસાકમ.

ગુણ—હુંશીઆરી આવે છે. કાગળા કરવાના કામમાં આવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૧ થી ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—મરચાં તથા રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

૩. ટીચરઆવ કેલમબા લા. ટીચુરા કેલમબા.

ગુણ—શકતી આપે છે તેમાં મુખ્ય કરીને હોજરીને શકતી આપે છે

ખોરાક પચાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—કલમબા જૂતના જાડનાં મુળીઆં. તથા પરફ સ્પીરીટ.

૪. ટીચરઆવ કેસકેરીલા લા. ટીચુરા કેસકેરીલી.

ગુણ—શકતી આપે છે ખોરાક પચાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫

થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—કેસકેરીલા જૂતના જાડની છાલ તથા પરફ સ્પીરીટ.

૫. ટીચરઆવ કેસ્ટર લા. ટીચુરા કેસ્ટોરીઆઇ.

ગુણ—ચમકમાં તથા ફેફરાના મરજમાં તાંણતોડ નરમ પાડે છે.

તથા હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૧ દરામ.

ખનાવટ—૧ આંજીસ. કેસ્ટર રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ ૧ પાઈટ એ બનેને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી નાંખી વારમવાર હલાવતા રહેવું અને પછી ગાળી લેઇ તેમાં એક પાઈટ કરતાં નેદુલું બોલું થાય તેટલું રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ રેડવું.

૬. ટીચરઆવ કોચીનીઅલ લા. ટીચુરા કોકસાઇ.

ગુણ—જંઠાટીઆમાં તાંણતોડ નરમ પાડે છે, ઉંધ લાવી ફુજાવો

નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૧૦ મીનીમ.

૭. ટીચરઆવ કોલચીકમ સીડસ લા. ટીચુરા કોલચીસાઇ સેમીનમ.

ગુણ—પીશાબ તથા જાડો લાવે છે, દીલનો પ્રપકારો નરમ પાડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.

ખનાવટ—કોલચીકમના બીજ તથા પરફ સ્પીરીટ.

પેદાસ—વીલાયત દેશમાં કોલચીકમ જૂતનું જાડ થાય છે.

૮. ટીચરઆવ ક્રીનહેલેબોર લા. ટીચુરા વર્ધિટાઇ વાઇરાઇડીસ.

ગુણ—ખરામ તાવમાં તથા ખાંસીમાં શરીરની ગરમી આછી કરે

છે, જાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ આ દવા

સંભાળીને વાપરવી.

૯. ટીચરઆવ ગોલ્ડ લા. ટીચુરા ગોલી.

ગુણુ—ઝાઝે તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ બાળકને ૩ મીનીમ.

બનાવટ—માયાં ફળનો બુકો, તથા પરફુસ્પીરીટ.

૪. ટીચર આવ ચરિટા. ડા. ટીચુરા ચરિટા.

ગુણુ—શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ. બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.

બનાવટ—કરીઆતાનો બુકો. તથા પરફુસ્પીરીટ.

૫. ટીચર આવ હુંજર. ડા. ટીચુરા હુંજરિસ. (સુંકનો અરક)

ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે હુશીઆરી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૧૦ મીનીમ. બાળકને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—સુંકનો બુકો તથા રેકટીફાઇડીરીટ.

૬. ટીચર આવ જેલપ ડા. ટીચુરા જેલપી.

ગુણુ—ઝાઝા લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ. બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

બનાવટ—જેલપનો બુકો તથા પરફુસ્પીરીટ.

વેદાસ—વિભાયત દેશમાં એક જાતનો વેલાછે તેનાં મુળનાં બુકાને જેલપ કહેછે.

૭. ટીચર આવટોલુ. ડા. ટીચુરાટોલુટના.

ગુણુ—ખાંસીમાં બલગમ પાડી હુશીઆરી લાવેછે. સંધીવામાં ધ-ણા ફાયદો કરેછે. મીઠાપરમામાં તથા ઝોરતને ધાત જતી હોય તો તે બંધ કરેછે. બાહાર લગાડવાથી ચાંદાં રૂઝાયછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૪૦ મીનીમ.

૮. ટીચર આવડીજીલ્લીસ. ડા. ટીચુરાડીજીલ્લીસ.

ગુણુ—પીસામ લાવેછે. નાના વજનમાં આપવાથી દીલના માંસના શકાઓને શકતી આપેછે. ખાંસી તથા તાવનું જોર નરમ પાડેછે. મોટા વજનમાં આપવાથી ઝેર ચડી નાડી ખેસી જાયછે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ. બાળકોને ૧ મીનીમ.

બનાવટ.—ડીજીલ્લીસ જાતનાં ઝાડના પાંદડાંનો બુકો તથા પરફુસ્પીરીટ.

૯. ટીચર આવનકસવામીકા. ડા. ટીચુરાનુસીસ વ્રામીસીસ (ઝેરીકચુરાનો અરક) આ દવા ઝેરીછે.

ગુણુ—શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ. મોટા વજનમાં આપવાથી તાંબુતોડ થાયછે.

બનાવટ—ઝેરીકચલાં તથા પરફુસ્પીરીટ.

૧૦. ટીચર આવ પરકલારાઇડ આવ આયરન. ડા. ટીચુરા ફેરી પરકલો રાઇડી અથવા એને ટીચરફેરાઇ સેસફુલ્ફલારાઇડ પણ કહેતા.

ગુણ—શકતી આપેછે. ખાહારથી લગાડવાથી લોહી બંધ કરેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ. બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.
ખનાવટ—કાનસે ધસેલા લોહાનીં ભુકો તથા પ૨ફ્ટ્સ્પીરીટ.

૪. ટીચરઆવમેલાડોના. લા. ટીચુરામેલોડોની.

ગુણ—કેફ લાવેછે. હરકોઇ જાતના તાવમાં અથવા વરમઅંલોહીની ગરમી ઓછી કરેછે. અધ તથા બીજા દરદોમાં પીધામાં આપાયી તથા ચામડી ઉપર લગાડવાથી પરશ્વેષ ઓછો કરેછે. દીલના દરદમાં થોડા વજનમાં આપવાથી દીલને શકતી આપેછે.

મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ. બાળકને ૧ મીનીમ.
ખનાવટ—મેલાડોના જાતના ઝાડનાં પાંદડાંનો ભુકો. તથા પ૨ફ્ટ્સ્પીરીટ
પેદાસ—મેલાડોનાનું ઝુલ્લુ કાશ્મીરદેશમાં માવછે તે ધણું ઝેરીછે.

૫. ટીચરઆવબુકુ લા. ટીચુરાબુકુ.

ગુણ—પીસાળ લાવેછે. હોજરને શકતી આપેછે. પરશ્વેષ પાડેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરાંમ. બાળકને ૫ મીનીમ.
ખનાવટ—બુકુ જાતના ઝાડનાં પાંદડાંનો ભુકો. તથા પ૨ફ્ટ્સ્પીરીટ.

૬. ટીચરઆવમર. લા. ટીચુરામીરી.

ગુણ—શકતી આપેછે. હુશીઆરી લાવેછે. ખાંસીમાં બલગમ પાડે
છે દસ્તાન લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરાંમ બાળકને ૫ મીનીમ.
ખનાવટ.—હીરાબોળ. તથા રેકટીફાઇડસ્પીરીટ.

૭. ટીચરઆવમલીન.

ગુણ—જુની બલગમી ખાંસીમાં તથા હાંફણમાં આપવાથી ધણી
ફાયદો કરેછે પેટમાંનો દુખાવો નરમ પાડીને હુંધ લાવેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ દરાંમ.

૮. ટીચર આવ યલોસીનકોના. લા. ટીચુરાસીનકોનીફલેવી.

ગુણ—શકતી આપેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરાંમ. બાળકને ૫ મીનીમ.
ખનાવટ—સીનકોનાની છાલ તથા પ૨ફ્ટ્સ્પીરીટ.

૯. ટીચરઆવ રખારંબ. લા. ટીચુરારીહાઈ.

ગુણ—હલકો જુલાળ લાવેછે હોજરને શકતી આપેછે.
મોટી ઉમરનાને હોજરને શક્તિ આપવા સાર ૧ થી ૨ દરામ સકત
જુલાળ લાવવા માટે ૧૦ થી ૧ આંદ્રિસ. બાળકને જુલાળ લાવવામાટે
૧૦ દરાંમ.

ખનાવટ—રેવંસીનો ભુકો. કેસર, એળકી, પ૨ફ્ટ્સ્પીરીટ.

૧૦. ટીચર આવરેટની લા. ટીચુરા કેમીરીઆ.

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે.

- મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરમિયાન બાળકને ૫ મીનીમ.
- ઈ. ટીચર આવ લેખનપીલ લા. ટીચરા લાઇમાનીસ. (લીબુનો અરક.)
 ગુણુ—શક્તિ આપે છે. બાદી તોડ છે. હુંશીઆરી લાવે છે.
 મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરમિયાન બાળકને ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—લીબુનું પાણી તથા પચ્કસ્પીરીટ.
- ઈ. ટીચર આવ લોખીલીઆ લા. ટીચરાલોખીલાઇ.
 ગુણુ—તાણુ તોડ નરમ પાડે છે. બલગમ પાડે છે. પરસેવો પાડે છે, ઉલટી લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.
 બનાવટ—લોખીલીઆ જાતના ગ્રાડનો લુકો તથા પચ્કસ્પીરીટ.
- ઈ. ટીચર આવ વેલેરીઆન લા. ટીચરાવેલેરીઆની.
 ગુણુ—અમકમાં તથા ફેફરાના મરજીમાં તાણુ તોડ નરમ પાડે છે અને હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરમિયાન બાળકને ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—વેલેરીઆન જાતના ગ્રાડના મુળનો લુકો તથા પચ્કસ્પીરીટ.
- ઈ. ટીચર આવ સ્કુઇલ લા. ટીચરાસીલા. (ંગલી કાંદાનો અરક.)
 ગુણુ—પીસાબ લાવે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે અને ખાંસીને કાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.
 બનાવટ—ંગલી કાંદો તથા પચ્કસ્પીરીટ.
- ઈ. ટીચર આવ સ્ટ્રેમાનીઆમ લા. ટીચરાસ્ટ્રેમાનાઇ.
 ગુણુ—તાણુ, તોડ, નરમ પાડે છે બલગમ પાડે છે, જંધ તથા કેફ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.
- ઈ. ટીચર આવ સ્ટીલ. (લોહના કાટનો અરક) (જુઓ ટીચર આવ પરલોકરાઇડ આવ આપરન.)
- ઈ. ટીચર આવ સમયુલ લા. ટીચરા સમયુલ.
 ગુણુ—તાણુ તોડ નરમ પાડે છે, ખાંસી તથા હાંફણુ નરમ પાડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૨ મીનીમ.
 બનાવટ—સમયુલ જાતના ગ્રાડનાં મુળીઆનો લુકો તથા પચ્કસ્પીરીટ.
- ઈ. ટીચર આવ સરપેનટરી લા. ટીચરા સરપેનટરાઇ.
 ગુણુ—શક્તિ આપે છે, હુંશીઆરી લાવે છે, પરસેવો પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરમિયાન બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.
 બનાવટ—સરપેનટરી જાતના ગ્રાડનાં મુળીઆનો લુકો તથા પચ્કસ્પીરીટ.

૪. દીવર આવસીનેમાન લા. દીચુરાસીનેમામાહ. (તજનો અરક.)
 ગુણુ—ચુંકો નરમ પાડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે, દસ્તાન વધારે છે.
 માટી ઉમરનાને વા થી ૨ દરામ. બાળકને ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—તજનો બુકો, તથા પચ્કરપીરીટ.
 ખેદાસ—તજને કારકોલાદી દેશમાંથી લાવે છે.
૫. દીવર આવ સીમીસીક્યુગા રેસીમાસા, લા. દીચુરાસીમીસીક્યુગી-
 રેસીમાસી.
 ગુણુ—સંધીવામાં પીધામાં તથા લગાડવાના કામમાં આવે છે.
 માટી ઉમરનાને વા દરામ.
૬. દીવર આવ સેના લા. દીચુરા સેના (સોનામખીનો અરક)
 ગુણુ—ઝાડો લાવે છે. માટી ઉમરનાને ૧થી ૪ દરામ, બાળકને
 ૧૦થી ૨૦ મીનીમ.
 બનાવટ—સુનામખીનાં પાંદડાં, અજમા, એળકી, બેદાણા, પચ્ક
 રપીરીટ.
૭. દીવર આવ સેનીગા, લા. દીચુરા સેનીગી.
 ગુણુ—પીશાબ તથા ઉલટી લાવે છે, બલગમ પાડે છે, માટી
 ઉમરનાને વાથી ૨ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—સેનીગા જાતના ઝાડનો બુકો તથા પચ્કરપીરીટ.
૮. દીવર આવ સેફ્રેન લા. દીચુરા ફ્રોસાહ.
 ગુણુ—જેજ હુંશીઆરી લાવે છે. તાણુ, તોડ નરમ પાડે છે.
 માટી ઉમરનાને ૧થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.
 બનાવટ—કેસર તથા પચ્કરપીરીટ.
૯. દીવર આવ સેવીન લા. દીચુરા સેવાહના
 ગુણુ—કરમ પાડે છે પરસેવા પાડે છે દસ્તાન લાવે છે માટી ઉમરનાને
 ૧૦ થી ૬૦ મીનીમ
૧૦. દીવર આવ હાહઓ સાએમસ લા. દીચુરા હાહઓ સાએમાહ
 ગુણુ—જંઘ લાવે છે કુખાવો નરમ પાડે છે.
 માટી ઉમરનાને વા થી ૧ દરામ બાળકને ૨થી ૩ મીનીમ
 બનાવટ—ખુરસાંણી અજમાના પાંદડાંનો બુકો તથા પચ્કરપીરીટ
 ખેદાસ—ખુસસાંણી અજમાને સીધામ દેશથી લાવે છે.
૧૧. દીવર આવ હેનવેન (જુઓ દીવર આવ હાહઓ સાએમસ)
૧૨. દીવર આવ હેમલોક લા. દીચુરા કોનાઈ
 ગુણુ—જંઘ આવે છે. કેફ લાવે છે. તાણુ તોડ નરમ પાડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.

બનાવટ—હેમલોક ભતના ગ્રાડનાફળ તથા પૃક્ષ્પીરીટ.

૪. ટીચર આવ હોપ લા. ટીચુરા લ્યુપ્યુલાઈ.

ગુણ—ચકતી આવેછે, કેફ લાવેછે, ઉછાજો નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

બનાવટ—હોપસ તથા પૃક્ષ્પીરીટ.

૫. ટીચર આવ અરગટ લા. ટીચુરા અરગોટી.

ગુણ—બાળકનો જનમ આપતી વેળા આપવાથી ગરબસ્થાનના માંસના સાકાઓ ખેચાઈને બાળક સેહેલથી જનમેછે વીણ લાવેછે અથવા દાડે છોકરૂ પડવાથી અથવા બીજા કોઈ કારણથી દસ્તાંન અથવા સોહી થાણું જન્મ હોય તો તે જાળ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ મીનીમ.

૬. ટીચર આવ આરનીકા લા. ટીચુરા આરનાઈકી.

ગુણ—ફુધિયારી લાવેછે, પરસેવા પાડેછે, બેમુઘ કરેછે. થાણું કરીને બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે, કેઈ વાગવાથી તે ટેકાણે સોહી એકઠું થઈ આંબું હોય અને કાળો ડાઘ પડ્યો હોય તો તે ઉપર લગાડવાથી થાણું ફાયદો કરેછે. સોહી બીજી નાખેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૨ દરામ.

બનાવટ—આરનીકા ભતનાગ્રાડનાં મુળીઆં તથા રેકટીફાઈડસ્પીરીટ

૭. ટીચર આવ આઈઓડાઇન લા. ટીચુરા આઈઓડાઈ

ગુણ—સોહી મુધારેછે તાવ તથા ચાંમડીના દરદોમાં પીધામાં આપવામાં આવેછે. મુઝેલા બાજો તથા ગાંઠો ઉપર લગાડવાથી ફાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

બનાવટ—આઈઓડાઇન ૪ દરામ પોટાસા આઈઓડાઇડ ૨ દરામ રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ ૧ પાઈન્ટ.

૮. ટીચર આવ ઇનડીયન હેમ્પ. લા. ટીચુરા કેનેબીસઇનડીકા (બાંગનો અરક)

ગુણ—ખુશ હુંઈ લાવેછે, દુઆપો નરમ પાડેછે, આંચકી તથા બીજા દરદોમાં તાણતોડ નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૧ મીનીમ.

બનાવટ—બાંગનો રાંધે તથા પૃક્ષ્પીરીટ.

૯. ટીચર આવ એકોનાઈટ લા. ટીચુરા એકોનાઈટી.

ગુણ—હર કોઈ ભતના તાવમાં અથવા વરમમાં સોહીની ગરમી ઓછી કરેછે કેફ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ મીનીમ બાળકને ૦૫ થી ૧ મીનીમ આ દવા ઝેરી છે.

બનાવટ—એકોનાઈટ જાતનાં ગ્રાઉનાં મુળીઓનો બુકો તથા રેકટી કાઈડસ્પીરીટ.

૫. ટીચર આવ એલોઝ બા. ટીચુરા એલોઝ.

ગુણ—ગ્રાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરાંમ.

બનાવટ—સીકોતરી એળીઓ ૦૧ આંદિસ, જેડીમધનો સીરો ૧૧૧ આંદિસ. પૂરસ્પીરીટ એ બધાને ૧૫ આંદિસ સ્પીરીટમાં નાખી એક બંધ વાસણમાં સાતદિવસ સુધી બરી રાખી વારમવાર હલાવતા જવું અને પછી ગાળી એક પાઈન્ટમાં ઓછું રહે તેટલું એકર પૂરસ્પીરીટ નાખી બાટલીમાં બરી રાખવું.

૬. ટીચર આવ એસીટ ઓવ આયરન બા. ટીચુરા ફેરી એસીટીસ. ગુણ—ચકતી આવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ મીનીમ.

૭. ટીચર આવ એસેફાટીડા બા. ટીચુરા એસેફાટીડા (વધારણીનો અરક) ગુણ—ચમક તથા બીજા દરદોમાં તાંણ, તોડ, નરમ પાડે છે. હુશિયારી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૧ દરાંમ.

બનાવટ—વધારણી ૧૧૧ આંદિસ તથા પરફસ્પીરીટ. વધારણીને ૧૫ આંદિસ સ્પીરીટમાં નાખી એક બંધ વાસણમાં સાતદિવસ સુધી બરી રાખી વારમવાર હલાવતા જવું પછી કાઢી ગળી તેમાં એક પાઈન્ટ કરતા જેટલું ઓછું રહે તેટલું સ્પીરીટ નાખવું.

પેદાસ—વધારણી ફરાંસદેશમાં એકગ્રાડ યાવેછે તેના મુળીમાંમાંથી કાઢેછે

૮. ટીચર આવ ઓપીઅમ બા. ટીચુરા ઓપાઈ. (અફીણનો અરક) એને લાડેનંમ પણ કહે છે.

ગુણ—જેંધ લાવેછે. ગ્રાડો બંધ કરેછે. ડુખાવો નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૪૦ મીનીમ. બાળકને ૦૧ થી ૧ મીનીમ.

બનાવટ—અફીણ ૧૧૧ આંદિસ તથા પરફસ્પીરીટ ૧ પાઈન્ટ એ બંને સાત દિવસ સુધી એક બંધ વાસણમાં બરી રાખી પછી ગળી સહ તેમાં એક પાઈન્ટ કરતાં જેટલું ઓછું થાય તેટલું સ્પીરીટ નાખવું ૧૫ મીનીમ લોડેનંમમાં ૧ ગરેન અફીણ આવે છે.

૯. ટીચર આવ ઓરેન્જ પીલ બા. ટીચુરા ઓરેનસાઈ (બીજાની જા-લનો અરક)

ગુણ—ખોરાક પંચાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરાંમ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ લીજુની જાલ તથા પરફસ્પીરીટ.

૧૦. ટેનીક એસીડ બા. એસીડંમ ટેનીકંમ.

ગુણ—ગ્રાડો તથા મોટી બંધ કરેછે. કોગળાના કામમાં તથા આંખમાં ટીપાં નાખવાના કામમાં આવેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન બનાવટ—માં આંદિજનો બુકો તથા ધયર.

૪. ટેનિસ માથા ખીસમથા લા. ખીસમથા ટેનિસ.

ગુણ—ઝાડો તથા મરડાને કાપદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.

૫. ડરાઇડ કારબોનેટ માથા સોડા લા. સોડા કારબોનેટ એકસીકેટા.

ગુણ—હોળીમાંનો ખટાસ લોડે છે, પીચામ બાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

૬. ડરાઇડ સલ્ફેટ માથા આયરન લા. ફેરીસલ્ફેટ એકસીકેટા.

ગુણ—શકતી આપે છે. તાવ મટાડે છે, કરમ પાડે છે, દરતાન બાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦.૫ થી ૩ ગરેન (સોડાની બનાવટ)

૭. ડાઇલેક્સટીન પાઉડર.

ગુણ—ખોરાક પચાવે છે, ઉછાળો નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ ગરેન

૮. ડાઇલ્યુટેડ નાઇટ્રીક એસીડ લા. એસીડમ નાઇટ્રીકમ ડાઇલ્યુટમ.
(સુરાખારનો નરમ કરેલો તેજબબ)

ગુણ—શકતી આપે છે, ઝાડો, લોહી, તથા પરસેવા બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૨ મીનીમ.

બનાવટ—એસીડ નાઇટ્રીક ૧ આઉન્સ પાણી ૪ આઉન્સ.

૯. ડાઇલ્યુટેડ નાઇટ્રો મ્યુરીઆટીક આસીડ (જુઓ ડાઇલ્યુટેડ નાઇટ્રો હાઇડ્રો ક્લોરીક આસીડ)

બનાવટ—એસીડ નાઇટ્રીક ૩ આઉન્સ, એસીડ હાઇડ્રો ક્લોરીક ૪ આઉન્સ પાણી ૨૫ આઉન્સ.

૧૦. ડાઇલ્યુટેડ નાઇટ્રો હાઇડ્રો ક્લોરીક આસીડ લા. આસીડમ નાઇટ્રો હાઇડ્રો ક્લોરીકમ ડાઇલ્યુટમ.

ગુણ—શકતી આપે છે, યંદક આપે છે, લોહી સુધારે છે, ઝાડો, લોહી તથા પરસેવા બંધ કરે છે, કલ્પના દરદમાં ધણી ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૨ મીનીમ.

૧૧. ડાઇલ્યુટેડ ફોસ્ફોરીક આસીડ લા. એસીડમ ફોસ્ફોરીકમ, ડાઇલ્યુટમ.

ગુણ—શકતી આપે છે, તરસ મટાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

બનાવટ—ફોસ્ફોરસ, સુરાખારનો તેજબબ, જંતરમાં કોલેજ પાણી.

૧૨. ડાઇલ્યુટેડ સલ્ફ્યુરીક આસીડ લા. એસીડમ સલ્ફ્યુરીકમ ડાઇલ્યુટમ (ગંધકનો નરમ કરેલો તેજબબ.)

ગુણ—શકતી આપે છે, પરસેવા ઓળો કરે છે, ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૨ મીનીમ.

બનાવટ—એસીડ સલ્ફ્યુરીક ૧ આઉન્સ પાણી ૧૧ આઉન્સ.

ડાહલ્યુટડ સોલ્યુસન આવ સબ એસોટી આવ લેડ લા. લાહકર ૫-
લેમબાઈ સબ એસોટીસ ડાહલ્યુટસ.

ગુણુ—સોનવાળા અથવા દરદશળા બામ ઉપર મુકવાથી કાપદો કરે છે.

ઈ. ડાહલ્યુટડ હાહદરો કલોરીક એસોડ લા. એસોડમ હાહદરો કલોરીકમ
ડાહલ્યુટમ.

ગુણુ—ચંડક આપે છે, શકતી આપે છે, ગ્રાડો બંધ કરે છે, કોમળા
કરવાના કામમાં આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બા-
ળકને ૨ મીનીમ.

ઈ. ડાહલ્યુટડ હાહદરો સાએમીક આસોડ લા. એસોડમ હાહદરો સા-
એમીકમ-ડાહલ્યુટમ એને આગળ પડસીક આસોડ કહેતા હતા.

ગુણુ—ઉલટી, ઉછાળો, મેટની બાદી, ચુકો તથા તાંણસીક નરમ પાડે
છે ઉલટીઆમાં આપવાથી કાપદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬
મીનીમ બાળકને ૧ થી ૪ મીનીમ (ઝેરી છે)

બનાવટ—વાલોપ્રસીએટ આવ પોટાસ ૧૮ દરામ એસોડ સલ્ફ્યુરીક
૧ આંઉસ પાણી ૩૦ આંઉસ.

ઈ. ડાહલ્યુટડ એસોટીક એસોડ લા. એસોડમ એસોટીકમ ડાહલ્યુટમ.

ગુણુ—ચંડક આપે છે, તરસ મટાડે છે. મોટી ઉમરનાને બાધી ૨ દરામ
બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

બનાવટ—એસોટીક એસોડ ૧ પાઇનટ પાણી ૭ પાઇનટ.

ઈ. ડીક્રિકસન આવ ડહકેમરા લા. ડીક્રિકટમ ડહકેમારી.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, શકતી આપે છે, પરસેવા તથા પીશબ
બાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઉસ બાળકને ૧ દરામ.

બનાવટ—ડહકેમરા ૧ આંઉસ પાણી ૩૦ આંઉસ એ બંનેને એક
વાસણમાં ઘાલી ૨૦ આંઉસ બાકી રહે ત્યાંસુધી ઉકાળવું પછી ગાળી લેવું.

ઈ. ડીક્રિકસન આવ ડીલીઅન લા. ડીક્રિકટમ ટેરેકસેસાઈ.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, પીશબ તથા હલકો ગ્રાડો બાવે છે મોટી
ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંઉસ બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ઈ. ડીક્રિકસન આવ પેરીરા લા. ડીક્રિકટમ પેરીઆધરી.

ગુણુ—શકતી આપે છે, તથા સેજ પીશબ તથા ગ્રાડો બાવે છે.
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઉસ બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

બનાવટ—પેરીરા બતના ગ્રાડો મુળીઆ ૧૫ આંઉસ તથા ઉક-
ળવું પાણી ૧ પાઇનટ તે બંનેને એક બેંધ વાંસણમાં નાખી ૧૫ મી-
નિટ સુધી ઉકાળવું.

ઈ. ડીક્રિકસન આવ પેપીઝ લા. ડીક્રિકટમ પેપેરીસ(બસબસના પોચનો ઉકાળો.)

ગુણુ—કેફ બાવે છે ગરમ પાણીમાં નાખી સેક કરવાના તથા મુખ્ય

કરીને બાહારના કામમાં આવે છે. અફીણના પોશના ફીડમાં તથા ઉ-
કળનુ પાણી

કળતુ પાણી
ખનાવટ—અફીણના પોશનાં ફીડવા ૨ આંકિસ પાણી ૧૫પાઈ-૨
એ બનેને ૧૦ મીનીટ સુધી ઉકાળી આળી લેવું તેમાં એક પાઈ-૨
કરતાં આછુ થાય તેટલું ઉતું પાણી નાખવું.
સિંચાણ અને ગાંધી દીથીસ.

કરતાં આશુ થાય તરફ હું પાછો ના જાઉં.
 ઈ. ડિ. કસંન આવ પોમગેનર આ ડિ. કસંન એન્ટાઇરેડીયીસ.
 આશુ—કરમ પાડેછે, અડો કમળ કરેછે. માટી ઉમરનાને ૧ થી
 ૨ આંહિસ બાળકને ના થી ૧ દરામ.

ક. ડીકેકેસન આવે જુન બા. ડીકેકેટમ મોકોપેરાઈ.
 મુખ્ય—પીચામ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧થી ૩ આઉસ બાળકને
 ૧થી ૨ ફરમ.

૧ થી ૨ કરામ.
ક. ડીકેસન આવ બારલી લા. ડીકેટું મહેર ડીઆણ (જવનો ઉકાળો)
બુલુ—ચાંદા ઉપર ફાયદો કરેછે. પાણીન બદલે ગમે તેટલુ પી-
યામાં આવે છે.

ખનાવટ—જય ૨ આંદિસ પાણી ૯૦ આંદિસ, પહેલાં ટાઢા પાણીથી જય સાફ કરી પછી તેઓ ઉપર ૫ આંદિસ પાણી રેડી થોડીવાર મુલા ઉપર ઉકાળી પછી તે પાણી નાખી દઈ બાકીનું પાણી જયમાં રેડી ઉકાળતાં ૪૦ આંદિસ રહે એટલે ગાળી લેવું.

કેસનમાં ૪૦ આંકિસ રહે અહીં ગાળા પડે.
 ધ. ડીકોક્સન આવ પલોશીનકોના જા. ડીકોક્સન સીનકોની કસેવી.
 અહીં-શકતી આપેછે, તાવ મટાડે છે, ઝાડો કપાળ કરેછે. મોટી
 ઉમરનાને ૧થી ૨ આંકિસ બાળકને ૧ દરામ.
 ૨ આંકિસ લોડીઆ ૧ આંકિસ ઉકળવુ પાણી ૧ પાન

ઉપરના બે પાનાના આધારે આપણને એક નવું પાના મળે છે. આ પાનાને આપણે 'પાના' કહી શકીએ. આ પાનાને આપણે 'પાના' કહી શકીએ. આ પાનાને આપણે 'પાના' કહી શકીએ.

ખ. ડીઝેલ ઓઇલ વાપરવાના બદલે ગેસ વાપરવાના ઉપાયો શોધવાના છે. ડીઝેલ ઓઇલના બદલે ગેસ વાપરવાના ઉપાયો શોધવાના છે. ડીઝેલ ઓઇલના બદલે ગેસ વાપરવાના ઉપાયો શોધવાના છે.

ખાણકને ૧ દરામ.
ક. ડીકોકસંત આપ સારમાપરિલા લા. ડીકોકસંત સારગ્રી.
ગુણુ-સોહી મુધરે છે, તથા ચકતી આપે છે, ગુના ઠાંકીના દ-
રદને તથા આંમડીના રોગને કાલ્દો કરે છે. મોટી હમરનાને ૨ થી ૧૦
આંદિસ ખાણકને ૨ થી ૪ દરામ.
આંદિસ ને ૨૦ આંદિસ પાણીમાં ૧

આંદોલન જાળવવાને ૨ થી ૪ દરમિયાન.
જનોનું—સારસાપરિલા ૨૦ આંદોલન ૨૦ આંદોલન પ્રાણીમાં ૧
કલાક પલાળી રાખી પછી ૧૦ મીનીટ મુખી થીમી આંદોલન ઉઠાણી
ગાળી મેવું.

- ઈ. ડીક્રિકસંન આપ આઈસ લેન્ડમોસ લા. ડીક્રિકટંમ સીટ્રેરી.
ગુણુ—ગળામાં પડેલાં આંદો ઉપર ફાયદો કરે છે. શકતી આપે છે.
મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંદિસ ખાજકને ૧ થી ૪ દરામ.
- ઈ. ડીક્રિકસંન આપ એલમબારક લા. ડીક્રિકટંમ અલમી.
ગુણુ—ગળાનાં આંદોને ફાયદો કરે છે. શકતી આપે છે, પીશાબ
લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંદિસ ખાજકને ૨ દરામ.
ખનાવટ—એલમાની ધુંદલી તાજી છાલ ૪ આંદિસ પાણી ૮૦ આંદિસ
એ બંનેને વાંસણમાં ધાલી ઉકાળી ૪૦ આંદિસ રહે તારે ગાળી લેવું.
- ઈ. ડીક્રિકસંન આપ ઓકબારક લા. ડીક્રિકટંમ કુઅેરકસ.
ગુણુ—ઝાડો કબજ કરે છે, શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી
૩ આંદિસ, ખાજકને ૧ થી ૨ દરામ.
- ઈ. ડીજીટેલીન લા. ડીજીટેલીનમ.
ગુણુ—દીલ તથા અભરથાનોના કેટલાએક દરદોને ફાયદો કરે છે.
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન (ઝેરીછે)
- ઈ. ડીજીટેલીસ લીફ-લા. ડીજીટેલીસ ફોલીઆ.
ગુણુ—પીશાબ લાવે છે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે. મોટી ઉમ-
રનાને ૦૫ થી ૧૦ ગરેન દવા સંભાળીને વાપરવી.
ખનાવટ—ડીજીટેલીસ ભતના ઝાડનાં પાંદડાં.
- ઈ. ડીલફ્રૂટ-લા. એનીઠાઈ ફુકટસ (સુવા)
ગુણુ—પેટની બાદી તોડે છે, હુશિયારી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦
થી ૩૦ ગરેન.
- ઈ. ડીલવોટર-લા. આકવાએનીથી (સુવાનું પાણી)
ગુણુ—અજીરણ તથા પેટની બાદી તોડે છે, પેટમાંનો દુખાવો નરમ
પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદિસ. ખાજકને ૧ થી ૨ દરામ.
ખનાવટ—સુવાનું તેલ ૧ દરામ, મેગનેસીઆ કારબોનાસ ૩ દરામ,
પાણી ૬૦ આંદિસ પેહેલાં તેલ તથા મેગનેસીઆને ખરેલમાં મીલાવી
પછી પાણી હળવે હળવે મેળવવું.
- ઈ. ડેનડીલીઅનરટ-લા. ડેરેક્સેસાઈ રેડીકસ.
ગુણુ—સોહી સુષારે છે, ઝાડો તથા પીશાબ લાવે છે. ડેનડેલીઅન
ભતના ઝાડના મુળીઆં.

ન

- ઈ. નક્સવોમીકા-લા. નક્સવોમીકા (ઝેરીકચુરો)
ગુણુ—શકતી આપે છે, કેફ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૩ ગરેન.
- ઈ. નકમેગ-લા. મીરીટીકા (ભયફળ)

ગુણુ—પેટમાંના બાદી તોડે છે, હુંડિયારી બાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. નાઇટરેટ આવ એમાઇલ.

ગુણુ—હાંડણ તથા દીલનું કેટલાએક દરદોમાં સુંધાડવામાં આવે છે, કેફ બાવે છે, અને કુખાવો મટાડે છે, (દવા સંભાળીને વાપરવી)

ઈ. નાઇટરીક એસીડ-લા. એસીડનું નાઇટરીક માસુરાખારનો જલદ તેજનબ

ગુણુ—બહુ કરી બાહારથી કાસરીક લાખલ લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ પોટાશ લા. પોટાશ નાઇટ્રેસ (સુરોખાર)

ગુણુ—પીચાંબ તથા પરસેવો બાવે છે, તાવ તથા આંસીને કાપદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન ખાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ લેડ લા. પદ્મમખાઈ નાઇટ્રેસ.

ગુણુ—પાણીમાં એળી ખરાબ અથવા ગંધકી વાળી જગોમાં છાંટવામાં આવે છે.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ સોડા લા. આરજેનટી નાઇટ્રેસ (કાળીખાર)

ગુણુ—બહુ કરી બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે, કોઈ વખત લાંબા દહાડાનો ઝાડો કપાજ કરવા, ચકતી આપવા, તથા તાંણતોડ નરમ પાડવામાં, ખાધામાં અપાય છે. ઉધાડુ રાખવાથી તે ખગડી જાય છે વારંતે સીસા ઉપર બહુ કાગળ વીટાળી રાખવું મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ગરેન, દવા સંભાળીને વાપરવી.

• બનાવટ—૩૫ તથા સુરાખારનો જલદ તેજનબ તથા ઉકળતુ પાણી.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ સોડા લા. સોડી નાઇટ્રેસ.

ગુણુ—પીચાંબ બાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

ઈ. નાઇટ્રો હાઇડ્રો ક્લોરીક આસીડ લા. એસીડનું નાઇટ્રો હાઇડ્રો ક્લોરીકમ.

ગુણુ—ચકતી આવે છે, લોહી મુધારે છે, ઝાડો કપાજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨૦ મીનીમ.

૫

ઈ. પ્યુરીફાઇડ એનીમલ ચારકોલ લા. કારબો એન્સેલીસ પ્યુરીફિકેટસ (જનવરના હાડકાનો બાળેલો કોપલો)

ગુણુ—ખોરાક પચાવે છે, આગરવાને કાપદો કરે છે, કેટલીક ઝેરી દવાઓ જેવી કે સ્ટ્રીકીનીઆ, એકોનાઇટાઇન, મોરફીઆ વીગરેના ઝરને ઉતારવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન.

ઈ. પ્યુરીફાઇડ ઓક્સ બાઇલ લા. ફેલ બિલીમ પ્યુરીફિકેટમ (બળદના

કસેજમાનુ પીત)

ગુણુ—ગ્રાહનો રંગ બદલાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. પરકલોરાઈડ આવ મરકયુરી અથવા બાઈકલોરાઈડ આવ મરકયુરી
બા. હાઈડ્રાર્જેરાઈડ પરકલોરીડમ અથવા હાઈડ્રાર્જેરાઈડ બાઈક-
લોરીડમ (રસકયુર)

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, ચાંદીના દરદમાં ઘસો કાપડો કરેછે. મોટી
ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન (આ દવા સંભાળીને વાપરવી)

ઈ. પરમેનગેનેટ આવ પોટાસ બા. પોટાસી પરમેનગેનેસ.

ગુણુ—પાણીમાં બેળી કોગળા કરવાના અથવા ધાતમાં સ્ત્રીયકારી
દાખલ મારવાના કામમાં આવેછે. તેમજ નદારી તથા ગલોચો દવા
ફર કરવાના કામમાં પણ આવેછે.

ઈ. પ્રીપેરડ ચોક બા. કરીટાપ્રીપેરેટા (ચોખોચોક)

ગુણુ—ગ્રાહો કમજ કરેછે, હોજરીમાંનો ખટાસ તોડેછે. મોટી ઉમ-
રનાને ૧૦થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૧થી ૩ ગરેન.

ઈ. પ્રીપેરડ સ્ટોરેકસ બા. સ્ટાઈરેકસ પ્રીપેરેટસ.

ગુણુ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, હુંશિયારી
લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. પ્રેન બા. પ્રેનમ (આલુ)

ગુણુ—સેજ ગ્રાહો લાવેછે, થંડક આવેછે. મોટી ઉમરનાને ગમેતેટલું.

ઈ. પ્રુક્સ્પીરીટ બા. રપીરીટસ ટેન્યુઝઆર.

ગુણુ—નાના વજનમાં હુંશિયારી લાવે છે, મોટા વજનમાં કેફ લાવે
છે. મોટી ઉમરનાને ૧થી ૪ દરામ (શુધ કરેલો દારૂ)

ઈ. પરેરાઈટ બા. પેરીરીટડોક્સ.

ગુણુ—સેજ ગ્રાહો તથા પીશાબ લાવેછે, શકતી આવેછે. મોટી
ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન. પરેરા જાતના ગ્રાહના મુળીઆં.

ઈ. પ્રેસાપીટેટડ કારબોનેટ આવ લાઇમ બા. કેલ્સીસ કારબોનેટસ પ્રી-
સાપીટેટા.

ગુણુ—હોજરીમાંનો ખટાસ તોડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦થી ૬૦ ગરેન.

ઈ. પ્રેસાપીટેટડ સલ્ફર બા. સલ્ફર પ્રીસાપીટેટમ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, પરસેવો પાડેછે, ગ્રાહો લાવેછે. મોટી ઉમર-
નાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૨ ગરેન.

ખનાવટ—ગંધકના ડુલ, કળીચુનો, પાણી.

ઈ. પલ્લમરસપીલ (જુઓ કમપાઉન્ડપીલ આવ સમ્પલોરાઈડ આવ
મરકયુરી)

- ઈ. પાદમિન્દો, પાદમિન્દા. (કપૂરઓની)
 ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, હુંચિયારી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
- ઈ. પાદમિન્દોવાટર લા. એકવા પાદમિન્દી (કપૂરઓનીનું પાણી)
 ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, હુંચિયારી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંદસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
- ઈ. પીલ આવ કારમેનેટ આવ આયરન લા. પીલુલાફિરી કારમેનેટીસ.
 ગુણુ—શકતી આપેછે, લોહીમાંના રાતા દાણાઓવાળો ભાગ વધારે છે, દરનાં લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.
- ઈ. પીત આવ કુષ્ઠનીઆ લા. પીલુલા. કુઆધનાઈ.
 ગુણુ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. પીત આવ કોલોસીંથએન્ડ હાઇઓસાએમસ લા. પીલુલા, કોલોસીંથી
 ડીસ એટ હાઇઓસાએમાઈ.
 ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. પીત આવ બારમેડોઝ એલોઝ લા. પીલુલા એલોઝ બારમેડોઝસીસ.
 ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
 બનાવટ—એળાઓ ૨ આંદસ, કાણુસાણુ ૧ આંદસ. કેરેવનુંતેલ ૧ દરામ, ગુલકુંદ ૧ આંદસ એ બધાંને સાથે ખરલમાં એકરસ થાય ત્યાંસુધી ખુબ ફટવાં.
- ઈ. પીલ આવ લેડ એન્ડઓપીઅમ લા. પીલુલા પ્લમબાઇકમઓપીઓ
 ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, કેક લાવેછે, પરસેવો પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૫ ગરેન.
 બનાવટ—એસીટેટ આવ લીડ ૩૬ ગરેન, અફીણુ ૧ ગરેન, ગુલકુંદ ૬ ગરેન એ બધાંને ખરલમાં ખુબ બારીક વાટી એકરસ કરવાં.
- ઈ. પીત આવ સોફોરીન લા. પીલુલા એલોઝ સોફોરીના.
 ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
 બનાવટ—સોફોરીએળાઓ ૨ આંદસ, કાણુસાણુ ૧ આંદસ, બયફળનુંતેલ ૧ દરામ, ગુલકુંદ ૧ આંદસ એ બધાંને ખુબ એકરસ થાય ત્યાંસુધી ખરલમાં ફટવાં.
- ઈ. પીત આવ આઇઓડાઇડ આવ આયરન લા. પીલુલાફિરી આઇઓડાઇડી.
 ગુણુ—લોહી મુધારેછે, શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન
- ઈ. પીલ આવ એપીકાકયુંઆના ઉવીર્ફકુઇલ લા. પીલુલા ઇપીકાકયું

આના કમસીલા.

ગુણ—આંસીમાં કાયદો કરી બૂલગમ પાડેછે, પરસેવો પાડેછે. મોટી ઉમરનાંને ૫ થી ૧૦ ગરેત.

બનાવટ—કમપાઉન્ડ પલવીસ એપીકાક ૩ આંઉસ, જંગલી કાંદાનો બુકો ૧ આંઉસ આમોનીઆકમ ૧ આંઉસ, ટરીકલ, ઉપલી ઓળને ટરીકલની સાથે ખરલમાં એક રસ લોદો યાવ ત્યાંસુધી કુટવું.

ધ. પીલ આવ એલોઝ એન્ડમર લા. પીલુલા એલોઝ એટમીરી.
ગુણ—ઝાડો તથા દસતાંન સારીપો લાવેછે, ચમક તથા બીજા દરદોમાં તાંણતોડ નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાંને ૫ થી ૧૦ ગરેત.

બનાવટ—૩ ખારબનોબુકો, સીકોતરી એળાઓ, હીરામાળ, પેપરમીટનુંતેલ ધ. પીલ આવ એલોઝ એન્ડઆયરન લા. પીલુલા એલોઝ એટમીરી.
ગુણ—ઝાડો લાવેછે, લોહીમાના રાતાદાણાઓમાંનો ભાગ વધારેછે, દસતાંન સાફ લાવેછે. મોટી ઉમરનાંને ૫ થી ૧૦ ગરેત.

બનાવટ—સલફેટ આવ આયરન (ગજવેલનો બુકો) ૧૧ આંઉસ, એળાઓ ૨ આંઉસ, કમપાઉન્ડ સીનામોમપાઉડર (તજનો મેળવેલબુકો) ૩ આંઉસ, યુલકંદ ૪ આંઉસ પેહેલાં ઉપલી ઓળને ખરલમાં ખુબ મેળવી પછી અંદરે યુલકંદ નાખતા જવું અને એકરસ મેળવવું.

ધ. પીલ આવ એલોઝ એન્ડ એસેકેટીડા લા. પીલુલા એલોઝ એટ એસેકેટીડી
ગુણ—ઝાડો લાવેછે, ચમકમાં કાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાંને ૫ થી ૧૦ ગરેત.

બનાવટ—સીકોતરીએળાઓ, વધારણી, કઠણસાખુ, તથા યુલકંદ દરેક એક એક આંઉસ સર્ધ બધાંને એકઠાં ખરલમાં ખુબવાટ્યાં.

ધ. પેનકીએટ્રીક હમલઝન.

ગુણ—ખોરાક પચાવેછે, શકતી આપેછે, અધના રોગને કાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાંને ૧ થી ૨ દરામ.

ધ. પેપરમીન્ટવાટર લા. આકવામેન્ટી પેપરીટી (જુદીનાનું પાણી)
ગુણ—પેટના બાદી તોડેછે, ચુકોને નરમ પાડેછે, હુશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાંને ૧ થી ૩ આંઉસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ,

બનાવટ—ઓઇલ આવ પેપરમીન્ટના ૧૫ ટીપાં ઓખુપાણી ૨૦ આંઉસ પેહેલાં પેપરમીન્ટતેલને ખરલમાં નાખી તેમાં થોડો મેગનેસીઆ કાર્બો નાખી તેને સારી પઠે ઘુંટી પછી તેમાં જરાજરા પાણી નાખતા જવું અને ઘુંટતા જવું અમ સઘળું પાણી રેડવું.

ધ. પેપસીન લા. પેપસીના.

ગુણુ—ખોરાક પચાવેછે, હલદીનિ બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

ક. પેલકેટેકુ લા. કેટેકુ પેલીડમ (કાંચો)

ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

ઘ. પેલસીનકોનાખારક લા. સીનકોની પેલીડીકોરેટકસ.

ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦ ગરેન, સીનકોના જાતના ઝાડનીછાલ.

ઙ. પોટાસવોટર (જુઓ એકરવેસાંગ સોલ્યુસન આવ પોટાસ)

ઙ. પોડોફીલિન ૩૪ લા. પોડોફીલાઈ રેડીકસ.

ગુણુ—પાતળો પીત સાથનો ઝાડો લાવેછે, લોહી સુધારેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન પોડોફીલીની જાતના ઝાડનાં મુળીઆં.

ઙ. પોડોફીલીન રેઝીન લા. પોડોફીલીરેઝીના.

ગુણુ—પીત સાથનો ઝાડો લાવેછે, લોહી સુધારેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૧ ગરેન.

ઙ. પોમચેનેટ રૂટખારક લા. ચેનેટાઈ રેડાઈસીસ કોરેટકસ

ગુણુ—કરમ પાડેછે, પોમચેનેટ જાતના ઝાડના મુળીઆંનો ભુક્ષો

૩

ઙ. ફાયરસ બાલસંમ લા. (જુઓ કંમપાઉન્ડ ટીચર આવ બેનઝોઇન) લોખાંનનો ટીચર.

ઙ. ફલુઇડ એક્સટરેક્ટ આવ ડેમીએના

ગુણુ—ધાત બંધ કરે છે, મરદી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ મીનીમ થી ૧ દરામ.

ઙ. ફાઉલરસ સોલ્યુસન (જુઓ આરસેનીક સોલ્યુસન) સોમલનું પાણી

ઙ. ફીટીડ સ્પીરીટ આવ આમિનીઆ લા. સ્પીરીટસ એમિની ફીટીડસ

ગુણુ—ગરમી લાવેછે, ચમકફેફસ વિગેરે બીમારીમાં તાંણતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ.

ખનાવટ—વધારણી, સ્પીરીટ આમિનીઆ એરોમેટીક, રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ.

ઙ. ફેનેલવોટર લા. આકવાફીનીક્યુલી (વરીઆળીનું પાણી)

ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુંસિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંડસ.

ખનાવટ—વરીઆળી આંડલ ૧ ચર પાણી ૨ ગ્યાલન એ બેનને એક વાસણમાં એક દિવસસુધી પલાળી રાખ્યા પછી ગાળી લેવું.

૪. ફાસફેટ આવ લાઇમ લા. ફેલ્સીસ ફાસફસ.
ગુણ—હાજરીમાંનો ખટાસ તોડે, હાડકામાં ચુનાનો ભાગ વધારવા માટે આપવામાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.
૫. ફાસફેટ આવ સોડા લા. સોડીફાસફસ.
ગુણ—લોહી સુધારેછે, ગ્રાહો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૬૦ થી ૧૨૦ ગરેન, બાળકને ૫ ગરેન.
ખનાવટ—ગધાડાનું હાડકું, ગંધકનો તેજબ, જંતરમાં કઢેલું પાણી કારબોનેટ ઓક્સાઇડ.
૬. ફાસફેટ આવ આયરન લા. ફેરીફાસફસ.
ગુણ—શક્તી આપેછે, લોહી સુધારેછે, હાડકાં શક્તી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
ખનાવટ—સલફેટ આયરન, ફાસફેટ આવ સોડા, એસિટેટ આવ સોડા, જંતરમાં કઢેલું પાણી.
૭. ફાસફેટ આવ આમોનીઆ લા. એમોનાઇફ ફાસફસ.
ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, પીથાબ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને ૧ ગરેન.
ખનાવટ—એસીડ ફાસફરીકડીલુટ, સ્પીરીટ આમોનીઆએરોમટીક.
૮. ફાસફરસ લા. ફાસફેરસ.
ગુણ—શક્તી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૧ ગરેન.
ખનાવટ—ઢોરના હાડકામાંથી ખનાવવામાં આવેછે.
૯. ફાસફરસ પીલ, લા. પીલ્યુલા ફાસફેરાઇ.
ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, તથા મરદી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૬ ગરેન.
૧૦. ફાસફેરેટ ઓઇલ લા. ઓલીયમ ફાસફેરેટમ.
ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, તથા મરદી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.
- ખ
૧. ખાંડી (જુઓ સ્પીરીટ આવ ટ્રાંચખાંડી)
૨. ખાંડી મીક્ષચર (જુઓ મીક્ષચર આવ સ્પીરીટ આવ ટ્રેન્ચવાઇન)
૩. ખુમટોપ્સ લા. સ્કોપેરાઇ કેક્યુમીના.
ગુણ—પીથાબ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
૪. ખોમાઇડ આવ પોટાસીઅમ લા. પોટાસી ખોમાઇડમ.
ગુણ—તાવ નરમ પાડેછે, તાંણુતોડ, ચમક, ફેફરા તથા ઉપલીયા-આને કાયદો કરેછે, કેફ લાવે છે, ઘાત જતી હોય તેને તેમજ જુના

પરમાને ધણો ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ગરેન બાળકને ૧૦ થી ૧ ગરેન.

છ. ઓમાઈડ આવ લીઠીઆ લા. લીઠીઆ ઓમાઈડમ.

ગુણ—હોઝરીમાંનો ખરાસ તોડેછે, નજળાથી માથામાં થતો ફુખાવો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

છ. ઓમાઈડ આવ ગેંચાનીઆમ લા. એચાની ઓમીડમ.

ગુણ—લોહી સુધારેછે, ઉઠાંટીઆ, સંધીવા તથા નજળામાં ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૧થી ૧૧ ગરેન.

છ. બ્લુપીલ (જુઓ મરકુશીઆલપીલ)

છ. બલકપેપર લા. પાઇપર નાઇગરમ (કુળાંમરી)

ગુણ—પેટની બાંદી તોડેછે, હુંચિયારી લાંબેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

છ. બલકવેસ લા. લોસીઓ હાઇદરાજરાહનાઇઆ

ગુણ—ટાંકીના આઝાર તથા ચાંમડીના દરદો ઉપર મુકવાથી ફાયદો થાય છે.

બનાવટ—કેલોમલ ગરેન ૩૦ ગુંદર ગરેન ૧૦ ચુનાનુપાણી આંઉસ ૧૦ પેહેલા ગુંદરનું જરૂર પાણી કરી તેમાં કેલોમલ નાખી સારી પેઠે ઘુંટી પછી તેમાં ચુનાનું પાણી નાખવું એટલે કાણુ પાણી થયે.

છ. બારબેડોઝ એલોઝ લા. એલો બારબેડેનસીય (સીકિતરી એળીઓ)

ગુણ—નાના વજનમાં હોઝરીને શકતી આપેછે, મોટા વજનમાં કાઝો તથા દરતાંન લાવેછે.

છ. બાલસંમ આવટોલુ લા. બાલસંમટોલુનંમ.

ગુણ—ખાંસીમાં બલગંમ પાડેછે, હુંચિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

છ. બાલસંમ આવ પીર લા. બાલસંમ પીરવીએનમ.

ગુણ—ખાંસીમાં બલગંમ પાડેછે, જુબી ખાંસીમાં તથા સંધીવામાં ધણો ગુણ કરેછે, થર્રમો તથા ધાંત બંધ કરેછે, ચાંદાં રજાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ મીનીમ.

છ. બાઈક્રોમેન્ટ આવ પોટાસ લા. પોટાસી બાઈક્રોમેસ.

ગુણ—નાના વજનમાં લોહી સુધારેછે, તથા ટાંકીના દરદોને ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન (ગોળી)

છ. બાઈક્રોમેન્ટ આવ પોટાસ લા. પોટાસી બાઈક્રોમેનસ.

ગુણ—ઉલટી તથા ઉછાળો ખેસાડેછે, પીથાખ લાવેછે, હોઝરીનો ખરાસ તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦થી ૪૦ ગરેન બાળકને ૨થી ૪ગરેન.

- ઈ. બાઈકારબોનેટ આવ સોડ લા. સોડી બાઈકારબોનેસ એનેસેસકુઈ
કારબોનેટ આવ સોડપણુ કહેછે.
ગુણુ—હોજરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, પીશાબ લાવેછે, ઉલટી તથા
ઉછાળો ખેસાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.
- ઈ. બાઈકારબોનેટ આવ સોડ લોઝનજીસ લા. ટરોકીસાઈ સોડી બા-
ઈકારબોનેટીસ.
ગુણુ—હોજરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, પીશાબ લાવેછે, ઉલટી તથા
ઉછાળો બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.
- ઈ. બીટર એરેન્જપીલ લા. એરેનસાઈ કોરટેક્સ.
ગુણુ—શકતી અપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બીટર
જાતના ઝાડનું ફળ.
- ઈ. બીસમથલોઝેનજીસ લા. ટરોકીસાઈ બીસમથી.
ગુણુ—શકતી અપેછે, લોહી સુધારેછે, ઉલટી તથા ઉછાળો બંધ
કરેછે, શેજ ઝરડો કપાજ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.
- ઈ. બુકુલીવઝ લા. બુકુફેલીઆ.
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, ડુકનાના દરદોમાં ફાથો કરેછે, મોટી
ઉમરનાને ૨૦ થી ૩૦ ગરેન બુકુ જાતના ઝાડના પાંદડાં.
- ઈ. બેનઝોઇક આસીડ લા. એસીડમ બેનઝોઇકમ (લોબાનનાકુલ)
ગુણુ—ખાંસમાં બલગેમ પાડેછે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે, મોટી
ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન.
- ઈ. બેનઝોઇન લા. બેનઝોઇનમ (લોબાન)
ગુણુ—ખાંસમાં બલગેમ પાડેછે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે, પીશાબ
લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ ગરેન.
- ઈ. બેનઝોએટ આવ આમોનીઆ લા. એમોનાઈ બેનઝોએસ.
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને
૧ થી ૨ ગરેન.
બનાવટ—સોલ્ડુસેન આવ આમોનીઆ, એસીડ બેન ઝોઇક,
ઉકળતુ પાણી.
- ઈ. બેરબેરીલીવઝ લા. યુવાઅરસાઈ ફેલીઆ.
ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે, શકતી અપેછે, મોટી ઉમ-
રનાને ૨૦ થી ૪૦ ગરેન, બેરબેરી જાતના ઝાડનાં પાંદડાં.
- ઈ. બોનપ્લેક (જીઓ એનીમલ ચારકોલ)
ઈ. બારલીકોર (જવનું પાણી, એ પાણી તરસ મટાડેછે, પેટ તથા
પીશાબની અગતી મટાડેછે.
બનાવટ—વિલાયતી જવ જેને પરલબારલી કહેછે તે અથવા દેશી

જવ ૨ આંદ્રસ લેઈ તેને સારી પઠ બેચાર પાણીએ ઘોઈ નાખવા અને પછી ૧૧ પાઉન્ટ ચોખા પાણીમાં ૨૦ મીનીટ ઉકાળી તેનું નીતર પાણી કામમાં લેવું.

ઈ. બેરેક્સ લા. બેરેક્સ (ટંકણખાર)

ગુણુ—દસ્તાન તથા પીશાબ લાવેછે, ગ્રેહમાં છાગલા પડ્યાથી પાણીમાં નાખી કોગળા કરાવવાથી ફાયદા થાય છે, નાના બાળકને મધમાં મેળવી ચાંદા ઉપર લગાડવાથી ફાયદો થાય છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૪૦ ગરેન, બાળકને ૨ ગરેન.

મ

ઈ. મ્યુસીલેઝ આવ ગમઅકેસીઆ લા. મ્યુસીલેગો એકેસાઈ (બાવળના ગુંદનું પાણી.)

ગુણુ—ચાંદને સુવાળાં કરેછે, તથા બીજા પરચુરણ કામમાં આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૦થી ૨૦ મીનીમ.

ખનાવટ—બાવળનો ગુંદર ૪ આંદ્રસ લેઈ તેને ૬ આંદ્રસ પાણીમાં પલાળી ઓગળાવવો.

ઈ. મ્યુસીલેઝ આવ ટ્રેગેકેન્ડ લા. મ્યુસીલેગો ટ્રેગેકેન્ડી.

ગુણુ—ચાંદને સુવાળાં કરેછે, મોટી ઉમરનાને ગમે તેટલું.

ઈ. મ્યુસીલેઝ આવ સ્ટાર્ચ લા. મ્યુસીલેગો એમીલાઈ.

ગુણુ—વરમવાળા બાગને સુંવાળો કરેછે, બીજા દવાઓ સાથે બે-ળીને ગુદામાં પીચકારીયતી દાખલ કરવામાં આવેછે.

ઈ. મર લા. મીરા (હીરાબોળ)

ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, શકતી આપેછે, બલગંમ પાડેછે, દસ્તાન લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન.

ઈ. મરક્યુરી પ્રુઇથચાક લા. હાઇદરાબાદ કમકરેટા.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, પીત સાથનો ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન. બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.

ખનાવટ—ચોખો પારો, ચોખી ખડી, એ બંનેનું બનેછે.

ઈ. મરક્યુરીઅલબીલ લા. પીલ્યુલા હાઇદરાબાદ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, હલકો તથા પીત સાથનો ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન.

ખનાવટ—પારો, ગુલકુંદ, તથા જોડીમધ જતના ઝાડના મુળિયાનોભુકો.

ઈ. મસક લા. મોસકસ (કસ્તુરી)

ગુણુ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે, તંત્રાને શકતી આપેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

૪. મસટરડ લા. સીનેપીસ (રાઇ)

ગુણ—કુઆયો નરમ પાડવા મુઠિ તથા મુળ નરમ પાડવા મઠિ બાહરથી તેની પટી મારવામાં આવેછે, નાના વજનમાં આધામાં આપવાથી હુંશિયારી લાવેછે, મોટા વજનમાં આપવાથી ઉલટી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ ગરેનથી ૧૦ આંદિસ બાળકને ૧થી ૧૦ ગરેન.

૫. મીક્ષચર આવ સ્પીરીટ આવ ટ્રેચવાઇન લા. મીસચુરા સ્પીરીટસ વાઇનાઈ ગેલીસાઈ.

ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદિસ બાળકને ૧ થી ૧ દરામ.

૬. મેગનેસીઆ લા. મેગ્નીસીઆ.

ગુણ—હૃદયરીમાંનો ખંટાસ તોડે છે, હલકો ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.

ખનાવટ—મેગનેસીઆ સખકારબોનસ, એસીડમ એસીટીકમ એ બંનેનું બને છે.

૭. મેગનેટીક ઓક્સાઇડ આવ આયરન લા. ફેરી ઓક્સાઇડ મેગનેટીકમ ગુણ—શક્તી આપેછે, લોહીમાંના રાતા દાણાવાળો ભાગ વધારેછે, દસ્તાંન સાફ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

૮. મેટીકોલીવ્રલ લા. મેટીસીફાલીઆ.

ગુણ—શક્તી આપેછે, હુંશિયારી લાવેછે, પરમામાં, ધાતમાં તથા બીજા દરદોમાં લોહી તથા ધાત બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન. મેટીકો બતના ઝાડના પાંદડી.

૯. મેના લા. મેના (માઝી)

ગુણ—હલકો જીભાળ લાવેછે, તાજુ હોય ત્યારે ખોરાક દાખલ ખવાયછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ આંદિસ, બાળકને ૨૦ ગરેન.

૧૦. મેસ્ટીક લા. મેસ્ટીઆ (મસતકી)

ગુણ—ઝાડો કબજ કરે છે, પીશાબ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન.

૧૧. મેનોઓમાઇડ આવ કેમફર.

ગુણ—બંધ ભાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૩ ગરેન.

૧૨. મોરફીઆ લોઝેનજીસ લા. ટ્રોકીસાઈ મોરફીઆ.

ગુણ—કેફ લાવેછે, ખાંસી મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧થી ૬ ટાંકણીઆ ખનાવટ—અફીણમાંથી ખનાવેછે.

૧૩. મોરફીઆ એન્ડ હાઇકાકયુઆના લોઝેનજીસ લા. ટ્રોકીસાઈ મોરફીઆ એન્ડ હાઇકાકયુઆના.

ગુણ—ખાંસીમાં બલગાંમ પાડે છે, કેફ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને
૧ થી ૬ ટાંકણીઆ.

ઈ. મોઢરૂટ પરઆકસાઈડ આવ આયરન લા. ફેરી પરઆકસીડમ
હુમીડમ.

ગુણ—સોમલના ઝરતે ઉતારવામાં કામ આવે છે, નાનાવજનમાં
શક્તી આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૦૫ આઉસ.

ય.

ઈ. યલોસીનકોનાખારક લા. સીનકોનીકસેવી ફોરટેકસ.

ગુણ—શક્તી આવે છે, સેન ઝાડો કબજ કરે છે, તાવ મટાડે છે,
મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન. સીનકોના
બતના ઝાડની છાલ.

રે.

ઈ. રીડયુંરડ આવરન લા. ફેરમ રીડક્રમ.

ગુણ—લોહી સુધારે છે, શક્તી આવે છે, દસતાંન સાફ લાવે છે,
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

ઈ. રીડયુંરડ આવરન લોઝેનજસ લા. ટરોકીસાઈ ફેરીરીડક્રમ.

ગુણ—લોહીમાના રાતા દાણાખાજો ભાગ વધારે છે, શક્તી આવે છે,
દસતાંન સાફ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઆ.

ઈ. રખારખરૂટ લા. રીહાઈરેડીકસ (રેવંચીની ખટાઈ)

ગુણ—હલકો જુલાખ લાવે છે, હોજરીને શક્તી આવે છે, મોટી
ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ઈ. રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ લા. સ્પીરીટસ રેક્ટીફાઈડસ.

ગુણ—નાના વજનમાં હુશિયારી લાવે છે, મોટા વજનમાં કેફ લાવી
બે શુધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૬૦ મીનીમ (શુધકરેલોદાર)

ઈ. રેઝીન આવ જ્વલપ લા. જ્વેલપીરેઝીના.

ગુણ—શક્ત ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

ઈ. રેઝીન આવ પોઝીફીલમ લા. પોઝીફીલી રેઝીન.

ગુણ—પીત સાથનો ઝાડો લાવે છે, લોહી સુધારે છે, મોટી ઉમરનાને
૦ થી ૧ ગરેન.

ખનાવટ—પોઝીફીલીન બતના ઝાડના મુળીઆનો બુકો રેક્ટીફાઈડ
સ્પીરીટ, પાણી, એસીડ હાઇડ્રોકલોરીક.

ઈ. રેઝીન આવ સ્કેમોની લા. સ્કેમોનાઈરેઝીના (સ્કેમોનાઆ)

ગુણ—ઝાડો લાવે છે, કરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન.
બાળકને ૦.૫ થી ૧ ગરેન.

ખનાવટ—મ્હેમોનો જાતના ઝાડના મુળીઆનો ભુકો, રેકટોકાઇડ-સ્પીરીટ, પાણી.

ઈ. રેટનીશટ લા. કેમીરી આઈ રેડીકસ.

ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન, રેટ જાતના ઝાડના મુળીઆ.

ઈ. રેડસીતકોનાઆરક લા. સીતકોનીશ્વરી કારટેક્સ.

ગુણુ—શકતી આપે છે, સેજ ઝાડો કબજ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન. સીતકોના જાતના ઝાડની છાલ,

ઈ. રેડ આઈઓડાઇડ આવ મરકયુરી લા. હાઇદ્રારજીરાઈ આઈઓ-ડાઇડમ રખરમ.

ગુણુ—ટાંકી તથા ચંક્રડીના બીજ દરદોમાં મીણના સાદા મલમ સાથે મેજવીને બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે, બાધામાં નથી આવતું.

ખનાવટ—પારો, પોટાસઆઈઓડાઇડ, જંતરમાં કોઢલુ પાણી.

ઈ. રોઝવોટર લા. એકવારોઝી (ગુલાબગળ)

ગુણુ—સેજ ઝાડો કબજ કરે છે, ચંડક આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંઉસ.

ઈ. રીસિલસાલ્ટ (જુઓ ટારટેરેટસ સોડા)

૯.

ઈ. લાઇટકારમાનેટ આવ મેગનેસીઆ લા. મેગનીસાઈ કારમાનેસલેવીશ

ગુણુ—હલકો ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.

ઈ. લાઇટ મેગનેસીઆ લા. મેગનેસીઆ લેવીસ.

ગુણુ—હોજરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, હલકો ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.

ઈ. લાઇમવોટર (જુઓ સોલ્યુસન આવ લાઇમ) (ચુનાતું પાણી)

ખનાવટ—પલાંજીલો ચુનો ૨ દરામ સેઈ તેને ૨૦ આંઉસ પાણી સાથે એક બાટલીમાં મેજવી હલાવી તેને ૨૪ કલાક રેવા દેવા અને પછી ઉપલુ નીતઈ પાણી યાય તે કામમાં લેવું. ઘણા દહાડા રાખવાથી એ પાણી ખરાબ યાય છે વાસ્તે તાજુ વાપરવું.

ઈ. લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ પેરીશ, લા. એકસ્ટ્રેક્ટટમ પેરીશીલીકવીડમ

ગુણુ—શકતી આપે છે, પીથાબ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને બાયરી દરામ

ઈ. લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલ, લા. એકસ્ટ્રેક્ટટમ બેલી.

ગુણુ—લાંબા દહાડાનો ઝાડો તથા મરડો બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને

૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ખનાવટ—બીજાનો મગજ, પાણી, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ મેલફરન, લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ ફીલીસીસી લીકવીડમ અને ઓઇલ આવ મેલફરન પણ કહે છે.

ગુણ—કરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૩૦ મીનીમ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ યલો સીનકોના લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ સીનકોનીફલેવી લીકવીડમ.

ગુણ—શક્તી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખનાવટ—સીનકોનાના છોડીઆનો બુકો, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ, પાણી.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ લીકોરીસ લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ ગલીસી રીઝી લીકવીડમ.

ગુણ—ખાંસી મટાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ દરામ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ સારસાપરીલા લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ સારજી લીકવીડમ.

ગુણ—લોહી મુધારે છે, શક્તી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખનાવટ—જેમીકા સારસાપરીલાના મુળીઆં, નરતરમાં કોદેલુ પાણી રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ અરગટ લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ અરગોટી લીકવીડમ.

ગુણ—નાના વજનમાં દસ્તાં લાવે છે, મોટા વજનમાં ઘાણું લોહી અથવા દસ્તાં બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ મીનીમ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમ લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ ઓપાઈ લીકવીડમ.

ગુણ—કેફ લાવે છે, બેથુધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૪૦ મીનીમ, બાળકને ૦૧ મીનીમ.

ખનાવટ—અફીણ અને પાણી.

ક. લીધીઆવાટર (જુઓ એક્રવેર્સીગસોલ્યુસન આવ લીડીઆ)

ક. લેક્ટેટ આવ ઝીક લા. ઝીકસાઈ લેક્ટસ.

ગુણ—શક્તી આપે છે, ફેફરામાં તાંબુતોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

ક. લેક્ટોપેપ્ટીન.

ગુણ—આણું પચાવે છે, બિલટી તથા ઉછાળો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન.

ઈ. લેપ્ટેનદરીન.

ગુણ—કલેન્નના દરદમાં ગુણ કરેછે, ઝાડાનો રંગ બદલેછે, કમળો તથા તાવ તથા હરસમાં ગુણ કરેછે, માટીઉમરનાને ૧થી ૨ ગરેન.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ ઓપીઅમ એનું સાધારણ નાન એપોડલાક આ દવા ચસકા ગોદા તથા વાને ફાયદો કરેછે, ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ખનાવટ—ટીચરઓપી તથા લીનીમેન્ટ આવ સોપ, સરખે બાગે મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ કલોરોફોરમ.

ગુણ—આ તેલ લગાડવાથી આંકડા, એચ, તાંબુ, તથા વાને ફાયદો કરે છે આ દવા ફક્ત ઉપર ઓપડવાના કામમાં આવેછે.

ખનાવટ—કલોરોફોરમ તથા લીનીમેન્ટ આવ કેમફર સરખે બાગે મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ કેમફર (કપુરનું તેલ)

ગુણ—ચસકા તાંબુતોડ તથા વાને ફાયદો કરેછે આ દવા ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખનાવટ—૧ આંડિસ કેમફર અથવા કપુર, ૪ આંડિસ સાલીડનું અથવા તાજુ તલનું તેલ, પેહેલાં કેમફરને ખરેલમાં નાખી તેમાં યાકુ રખીરીટ આવ વાછન નાખી સારી પઠે વાટી પછી તેમાં તેલ હળવે હળવે મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ ટરપેનટાઇન.

ગુણ—આ તેલ વાના દરદને ફાયદો કરેછે, આ દવા ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખનાવટ—૧ આંડિસ કપુર ને ૧૬ આંડિસ ટરપેનટાઇન સાથે ધું-ટીને પીગળાવીપછી તેમાં ૨આંડિસ સોફ્ટસોપ પીગળાવી એકઠોધુંટવા.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ સોપ લા. લીનીમેન્ટ સેપોનાસ.

ગુણ—ચસકા ગોદા તથા વાના દરદને ફાયદો કરેછે, આ દવા ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખનાવટ—હારડસોપની બુકી ૨૫ આંડિસ, કપુર ૧૫આંડિસ, ઓપલ આવ રોઝમેરી ૩ દરામ, રેકટીફાઇડ રખીરીટ ૧૮ આંડિસ, ડી-સટીલ્ડયોટર ૨ આંડિસ, પેહેલાં પાણી તથા રખીરીટને સાથે મેળી તેમાં બાકીની ઓળે નાખી સાત દહાડા સુધી કાચના બુચની બાટલીમાં બીનવી રાખવું, બાટલીને દહાડામાં મેતાર સારી પઠે હલાવવી એમુદત પછી ગાળવાના કાગળવતી ગાળી લેવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ આમોનીઆ (આ દવાથી ચસકા ગોદા તથા વાને ફાયદો થાય છે.

બનાવટ—૧ આંઉસ સોધ્યુસંત આવ આમોનીઆ અથવા તે ન હોય તો બા આંઉસ રપીરીટ આવ હારટસહારન લેઇને ૩ આંઉસ સાલીડના અથવા તાજા તલના તેલમાં મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ આઇઓડીન (ગાંઠ તથા ગળસુના ઉપર લગાડવાથી ફાયદો થાયછે.

બનાવટ—આઇઓડીન ૧૧ આંઉસ આઇઓડાઇડ આવ પોટાશી-અમ બા આંઝિસ, કપુર બા આંઝિસ, એ સઘળાને ૧૦ આંઝિસ રેકટી ફાઇડસ્પીરીટમાં સારી પેઠે મેળવી પીગળાવવું.

ઈ. લેપીસડીવાઇનસ.

ગુણ—આંખના દરદોમાં લગાડવાના કામમાં આપેછે.

ઈ. લેમનજીસ, લા. સકસ લાઇમોનીસ (લીંબુનારસ)

ગુણ—થંડક આપેછે, તીક્ષ્ણ સંધીવામાં ફાયદો કરેછે, માટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંઉસ.

ઈ. લેમનપીલ, લા. લામોનીસ ક્રિસ્ટેકસ (લીંબુની છાલ.)

ગુણ—શકતી આપેછે, પેટની બાદી તોડેછે, માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ઈ. લાડેનમ (જીઓ ઈંચર આવ ઓપીઅમ)

ઈ. લોરલવોટર, લા. એકવા લોરોસેરેસાઈ.

ગુણ—દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, ઉછાળો બંધ કરેછે, માટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ મીનીમ (આ દવા સંભાળીને વાપરવી)

વ.

ઈ. વરમીલીઅન (જીઓ સીનેબાર)

ઈ. વાઇન આવ કુઇનીઆ, લા. વાઇનમ કુઇનાઇન.

ગુણ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે, માટી ઉમરનાને બા થી ૧ આંઝિસ, બાળકને બા થી ૧ દરામ.

બનાવટ—કપીનાઇનસલક, એસીડસીટરીક, ઓરેજપીલ.

ઈ. વાઇન આવ કોલચોકમ લા. વાઇન કોલઓસાઈ.

ગુણ—પીથામ તથા ઝાડો લાવેછે, સંધીવા તથા નળખામાં ફાયદો કરેછે, માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

બનાવટ—તાજી કોલચીસીની છાલ, પરફર્પીરીટ, ઉછાળેલુ પાણી અથવા સેરીવાઇન.

ઈ. વાઇન આવ રૂબારબ, લા. વાઇનમરીહાઈ.

ગુણ—શુષ્ક ઝાડો લાવેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

- છ. વાઇન આવ સાઇટ્ટે આવ આવરન, લા. વાઇનમફેરી સાઇટ્ટેસ.
 ગુણુ—લોહીમાંના રાતા દાણાવાળો ભાગ વધારેછે, શક્તી આવે
 છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.
- છ. વાઇન આવ આવરન, લા. વાઇનમફેરી.
 ગુણુ—લોહીમાંના રાતા દાણાવાળો ભાગ વધારેછે, શક્તી આવેછે,
 માટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૧ આઉસ, બાળકને ૧ દરામ, સલફેટ-
 આવરન, સેરીવાઇન.
- છ. વાઇન આવ હપીકાકયુઆના, લા. વાઇન આવ હપીકાકયુઆની.
 ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, ઉલટી લાવેછે,
 માટી ઉમરનાને ૫ મીનીમ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ થી ૧ મીનીમ.
 ખતાવટ—એપીકાકયુનજી મુળ, પરફ્ફરીટ, ઉકાળેલુ પાણી અ-
 થવા સેરીવાઇન.
- છ. વાઇન આવ એલોઝ, લા. વાઇનમએલોઝ.
 ગુણુ—હોજરીને શક્તી આવેછે, પીત સાયનો ઝાડો લાવેછે, માટી
 ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.
 ખતાવટ—સીકોતરીએળીએ, એળકીનાદાણા, સુંકનોબુકો, સેરીવાઇન.
- છ. વાઇન આવ એપીઅમ, લા. વાઇનમ એપાઈ.
 ગુણુ—આંખના દરદમાં ટીપાં નાખવાના કામમાં આવેછે.
 ખતાવટ—અફીણનો રાંધો, તજનો બુકો, લવાંગ, પરફ્ફરીટ અ-
 થવા સેરીવાઇન.
- છ. વીનીગર, લા. એસીટમ (સરકો)
 ગુણુ—ચંડક આવેછે, બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે,
 માટી ઉમરનાને ૧ થી ૮ ગરેન.
- છ. વીનીગર આવ કેથેરીડીસ, લા. એસીટમ કેથેરીડીસ.
 ગુણુ—પીધાથી પીથામ લાવેછે, બાહાર લગાડવાથી તે જગો રાતો
 થઈને છાગળાં પડેછે, માટી ઉમરનાને ગુંદરના પાણીમાં ભિળી ૧ થી
 ૩ મીનીમ (આ દવા સંભાળીને વાપરવી)
- છ. વીનીગર આવ સ્કુઇલ, લા. એસીટમસીલા.
 ગુણુ—પીથામ લાવેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે માટી ઉમરનાને
 ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.
- છ. વીરેટ્ટીઆ, લા. વીરેટ્ટીઆ.
 ગુણુ—કફ લાવેછે કાષ્ઠજ વેળા પીધામાં આવે છે. માટી ઉમર-
 નાને ૧ થી ૦૧ ગરેન (આ દવા સંભાળીને વાપરવી.)
- છ. વેલરીઅનરટ, લા. વેલરીઅન રેડીકસ.

ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને
૧૦ થી ૩૨ ગરેન. વેલરીઅન જાતના ઝાડનાં મુળીઆં.

ઈ. વેલરીઅનેટ આવ ઝીક, લા. ઝીનસાધ વેલરીઅનસ.

ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, તંત્રુઅને ચકતી આપેછે, અમક
ફૂફે નિગેરે બિમારીમાં ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન.

બનાવટ—ઝીકસીસલક્સ, વેલરીઅનેટસોડા, જ્વરમાં કઠેલું પાણી.

ઈ. વેલરીઅનેટ આવ સોડા, લા. સોડી વેલરીઅનસ.

ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

ઈ. વોલેટાઇલઓઇલ આવ નટમેગ, લા. ઓલીઅમ મીરીસટીસ,
(જયફળાનુ મુગંધી તેલ) પેટમાંની બાદી તોડે છે, હુંશિયારી લાવે છે.
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ મીનીમ.

સ.

ઈ. સ્કુઇલ, લા. સીલા (ઝેરી કાંદો)

ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટા વજનમાં
ઉલટી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન, ઉલટી લાવવા માટે ૮ ગરેન
પેદાસ—વિલાયત દેશમાં દરિયા કિનારે એક જાતનો કાંદો થાયછે તે.

ઈ. સ્ટેમોની, લા. સ્ટેમોનીઅમ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન

ઈ. સ્ટેમોની મિક્સચર, લા. મિક્સચુરા સ્ટેમોનાઈ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંડુસ, બાળકને ૧ દરામ
બનાવટ—રેઝીન આવ સ્ટેમોની તથા કુધ.

ઈ. સ્ટ્રીકીનીઆ, લા. સ્ટ્રીકીનીઆ (ઝેરીકંચુરાનો તત્વ)

ગુણુ—ખેશુધ કરેછે, ચકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૬
ગરેન (આ દવા ઘણી ઝેરીછે)

ઈ. સ્ટેમોનીઅમલીઝ, લા. સ્ટેમોનાઈફોલીઆ (ધતુરાના પાંદડાં)

ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, ઊંધ લાવેછે, ખાંસીમાં બલગમ
પાડેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મોટા વજનમાં ખેશુધ કરે છે,
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.

ઈ. સ્ટેમોનિયમસીડસ, લા. સ્ટેમોનાઈ સેમીના (ધતુરાનાંબી)

ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, ઊંધ લાવે છે, ખાંસીમાં બલગમ
પાડેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મોટા વજનમાં ખેશુધ કરે છે,
મોટી ઉમરનાને ૦.૫ થી ૧ ગરેન.

ઈ. સ્ટ્રાંગ ટીઅર આવ જીજ્જર, લા. ટીચુરા, ઝીનજીબેરીસ ફારસીઅર.

ગુણ—પેટની બાદી તોડે છે, હુંશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—સુંઠનો બુકો તથા રેક્ટીફાઇડસ્પીરીટ.

ઈ. સ્ટ્રાંગસોલ્યુસન આવ પરક્લોરાઇડ આવ આયરન, લા. લાઇકરફેરી પરક્લોરાઇડ ફોરસીઅર.

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે, કોષ્ઠ વેળા પીધામાં આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૪ થી ૮ મીનીમ.

ખતાવટ—સલફેટ આયરન, એસીડ હેડરોક્લોરિક, એસીડનાઇટ્રીક, જંતરમાં કોટેલુપાણી.

ઈ. સ્ટ્રાંગસોલ્યુસન આવ આમોનીઆ, લા. લાઇકર આમોની ફોરસીઅર.

ગુણ—સુષ્કાડવાથી હુંશિયારી લાવે છે, તેલ સાથે મેળવેલે વાથી ચસકા મારતા હોય તો લગાડવાથી ફાયદો થાય છે, સાપ તથા વીંછુના ડંખ ઉપર લગાડવાથી ફાયદો થાય છે.

ખતાવટ—ક્લોરાઇડ આમોનીઆ, સેલેકડલાઇમ, જંતરમાં કોટેલુ પાણી

ઈ. સ્પીરીટ ક્લોરાઇડ.

ગુણ—લોહી બંધ કરવા માટે બાહ્યથી લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ઈ. સ્પીયરમીન્ટવોટર, લા. એકવા મેનથી વીરીડીસ.

ગુણ—પેટની બાદી તોડે છે, હુંશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંઝિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ઈ. સ્પીરીટ આવ ક્લોરોફોરમ, લા. સ્પીરીટસ ક્લોરોફોરમાઇ.

ગુણ—ઝુકો ઉલટી તથા ઉછાળો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ, બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.

ખતાવટ—૧ દરામ ક્લોરોફોરમ ને ૧૬ દરામ રેક્ટીફાઇડસ્પીરીટમાં નાખી હલાવી કાચના બુચની બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઈ. સ્પીરીટ આવ કેન્થુપટ, લા. સ્પીરીટસ કેન્થુપટી.

ગુણ—હુંશિયારી લાવે છે, તાંબુતોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

ખતાવટ—કાળુ પીટીનું તેલ ૧ આંઝિસ, રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ ૪૬ આંઝિસ એ બંનેને એકઠાં મેળવવાં.

ઈ. સ્પીરીટ આવ કેમફર, લા. સ્પીરીટસ કેમફેરી.

ગુણ—હુંશિયારી લાવે છે, ઉલટી તથા ઉછાળો નરમ પાડે છે, તાંબુતોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખતાવટ—કેમફર ૧ આંઝિસ, રેક્ટીફાઇડસ્પીરીટ ૬ આંઝિસ એ બંનેને મેળવવું.

૬. સ્પીરીટ આવ ગુનીપર, લા. સ્પીરીટસ ગુનીપેરી.
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૨ થી ૫ મીનીમ.
બનાવટ—ઝોઇલ આવ ગુનીપર ૧ આંઊસ, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૪૯ આંઊસ એ બંનેને મેળવવું.
૭. સ્પીરીટ આવ નટમેગ, લા. સ્પીરીટસ મીરીસટીકા.
ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.
બનાવટ—ગાયકજનો દુકા એ આંઊસ, પચ્કસ્પીરીટ ૨૦ આંઊસ.
૮. સ્પીરીટ આવ નાઇટરસહયર, લા. સ્પીરીટસ હયેરીસનાઇટરોસાઇ.
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, પરસેવા પાડેછે, ગરમી આપેછે, સળેખમમાં, ખાંસીમાં, પરમા વિગેરે બીમારીમાં આપવાથી ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧૦ દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.
બનાવટ—એસીડનાઇટરીક, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ.
૯. સ્પીરીટ આવ પેપરમીન્ટ, લા. સ્પીરીટસમેન્ટા પીપેરીટા.
ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.
બનાવટ—ઝોઇલ આવ પેપરમીન્ટ ૧ આંઊસ, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૪૯ આંઊસ એ બંનેને મેળવવું.
૧૦. સ્પીરીટ આવ ટ્રેસવાઇન, લા. સ્પીરીટસ વાઇનાઇ ગેલીસાઇ.
ગુણુ—નાના વજનમાં હુંશિયારી લાવેછે, મોટા વજનમાં ટેક લાવીને અશુધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ દરામથી ૨ આંઊસ, બાળકને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.
૧૧. સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી, લા. સ્પીરીટસ રોઝમેરીની.
ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, દુખાવો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ, બાળકને ૨ થી ૫ મીનીમ.
બનાવટ—રોઝમેરીનું તેલ તથા પચ્કસ્પીરીટ.
૧૨. સ્પીરીટ આવ લેવેંડર, લા. સ્પીરીટસ લેવેનડુલી.
ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, પેટને પવન છુટો પાડેછે, હુંશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૨ થી ૫ મીનીમ.
બનાવટ—ઝોઇલ આવ લેવેંડર ૧ આંઊસ, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૪૯ આંઊસ એ બંનેને મેળવવું.
૧૩. સ્પીરીટ આવ હેરટશહેરન (ગુઓ સ્ટ્રોંગસોલ્યુશન આવઆમોનિયા)
૧૪. સખક્લોરાઇ આવ મરક્યુરી, લા. હાઇદ્રારજુરાઇ સખક્લોરીડમ.
ગુણુ—ખીત સાયનો ઝાડો લાવેછે; લાહી સુધારેછે, મોટાવજનમાં

કોલિરામાં ઉલટી બંધ કરેછે તથા ઝાડો બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને
૧૧ થી ૧૫ ગરેન બાળકને ૦ થી ૦૧ ગરેન (દવાસંબાળીને માપરવી.

૪. સમતામરેટ આવ બીસમય, લા. બીસમયી સમતામરેટસ બીસ-
મય એલબેમ પણ કહેછે,

ગુણુ ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરેછે, હોજરીમાં ચતો ખટાસ
તથા છાતી ઉપર બળતીદાહ નરમ પાડેછે, ખરાબ જાતના આંદાઓ
રૂઝવા સાર મલમ સાથે મળવીને લગાડવાના કામમાં આવેછે મોટી
ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન.

ખતાવટ—બીસમય, સુરાખારતો જલદ તેજબ, ઉકળવુ પાણી.

૫. સલકૂર આઈન્ટમેન્ટ, લા. અનયુએનટમ સલકૂરીસ ગંધકનોમલમ.
ગુણુ—ખુબલી ખસ જ્યાં ઝીણી ફાડકીઓને લગાડવાથી ફાયદો
યાવ છે.

ખતાવટ—એક આંઝિસ ગંધકના ફૂલ, ૩ આંઝિસ સાદોમલમ એ
બંનેને મળવીને કામમાં લેવો.

૬. સમલામરેટ સલકૂર, લા. સલકૂર સબલીમેન્ટ એને ફલાવરસ સલકૂર
અથવા ગંધક કહેછે.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, કીડ મટાડેછે, લોહી સુધારેછે પરસેવા પાડેછે,
હરસને ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૫૦ ગરેન, બાળકને ૨
થી ૩ ગરેન.

૭. સીમપલ આઈન્ટમેન્ટ, લા. અનયુએનટમ સીમપલેક્સ સફેત અ-
થવા સાદા મલમ.

ખતાવટ—સફેત મીણ ૨ આંઝિસ તાજુ તલનું તેલ ૩ આંઝિસ,
એ બંનેને એક વાંસણમાં મુકી તેને એક ગરમ અખળતા પાણીના
વાસણમાં મુકવું જ્યાં તેની ગરમીથી આગળી જશે પછી નીચે ઉતારી
ફરવા દેઈ કામમાં લેવું.

ગુણુ—ગુમડાઓ તથા જખમો ઉપર આગળી કરીને મુકવાથી
રૂઝી જાય છે.

૮. સમબુલરેટ, લા. સમબુલરેડીક્સ (સમબુલના મુળીઆં)
ગુણુ—નાંણતોડ નરમ પાડેછે, હુશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને
૧૦ થી ૨૦ ગરેન, સંબલ જાતના ઝાડના મુળીઆં.

૯. સરપેન્ટરીફ, લા. સરપેન્ટરીફ રેડીક્સ.
ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, હુશિયારી લાવેછે, શકતી આવેછે, મોટી
ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન. સરપેન્ટરી જાતના ઝાડના મુળીઆં.

૧૦. સલકૂરસ આસીડ, લા. એસીડમ સલકૂરોસમ.
ગુણુ—ઝેરી તાવો તથા કોલિરામાં શરીરમાં ફરવુ ઝેર દૂર કરે છે,

મોઠી ઉમરનાને ૦૧ થી ૧ દરમ, બાલકને ૨ મીનીમ.

ખનાવટ—તસીડસલકરીક, કોઝલા, પાણી, જરૂરમાં કઢિલુ પાણી.

છ. સલકપુરીકધર (જ્યુઓધર)

છ. સલકપુરેડ પોટાસ, પોટાસી સલકપુરાટા.

ગુણુ—અરાખ જાતનો કોવાટ અટકાવેછે ઉલટી તથા ઝાડો લાવે છે, પરસેવા પાડે છે, હુંથિમારી લાવે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે, મોઠી ઉમરનાને ૪ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—ઓખો ગંધક, પોટાસા સખકારખેલસ.

છ. સલકપુરેડ એન્ટીમની, લા. એન્ટીમનીઅમ સલકપુરેડમ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, ઉલટી લાવેછે, મોઠી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

છ. સલકેટ આવ કુર્ધનીઆ, લા. કુર્ધનીઆ સલકસ.

ગુણુ—તાવની અકસીર દવાછે, શકતી આપેછે મોઠી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૦૧ થી ૧ ગરેન, સીનકના જાતના ઝાડના છોડીઆમાંથી બનેછે.

છ. સલકેટ આવ કોપર, લા. કુપરાઈ સલકસ (મોરથુથુ)

ગુણુ—ધણા દહાડાનાં જુનો ઝાડો તથા મરડો સાળે કરેછે, શકતી આપે છે, મોટા વજનમાં ઉલટી લાવે છે, ઘા અથવા ચાંદા ઉપર લગાડવાથી રક્ત લાવેછે, મોઠી ઉમરનાને ૦૧ થી ૧૦ ગરેન.

છ. સલકેટ આવ ઝીક, લા. ઝીનસાઈ સલકસ (જસતનાકુલ)

ગુણુ—ઝાડો કળજ કરેછે, શકતી આપેછે, ઉલટી લાવેછે, મોઠી ઉમરનાને ૧ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.

ખનાવટ—જસતના કટકા, ગંધકનો તેજબ ઉકળતુ પાણી,

છ. સલકેટ આવ પોટાસ, લા. પોટાસી સલકસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોઠી ઉમરનાને ૧૫ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન ખનાવટ—લાઠકર પોટાસાને યંત્રમાં ગરમ કરી બાકી જો ભુકો રહેછે તે.

છ. સલકેટ આવ બીમરીઆ, લા. બીમરાઈ સલકસ.

ગુણુ—તાવમાં કુર્ધનાઇન ડીસલકસને બદલે આપવામાં આવેછે, મોઠી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન.

છ. સલકેટ આવ મેગનેસીઆ, લા. મેગનેસીઆ સલકસ વિલાયતી મીઠું

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોઠી ઉમરનાને ૬૦ ગરેનથી ૦૧ આંગુસ, બાળકને ૫ ગરેન.

છ. સલકેટ આવ મૂટ્રીકનીઆ, મૂટ્રીકનીઆ સલકેટીસ (ઝેરકોચલાનોસત્વ)

ગુણુ—શકતી આપેછે, મોઠી ઉમરનાને ૬૦ થી ૬૦ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે.)

- ઈ. સલફેટ આવ સીનકોનાઈડા, લા. સીનકોનાઈડા સલફેટોસ.
ગુણુ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.
- ઈ. સલફેટ આવ સોડા, લા. સોડીસલફસ (એને ગલોબરસ સોલટસ પણ કહેછે.)
ગુણુ—પીશાબ તથા ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૧ આંડસ, બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન.
- ઈ. સલફેટ આવ આવરન, લા. ફેરીસલફસ (ફેરાકસી.)
ગુણુ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે. ઝાડો કબજ કરેછે, કરમ પાડેછે, દરતાન લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.
ખનાવટ—લોહ, ગંધકને જલદ તેજાબ, પાણી.
- ઈ. સલફેટ આવ એટ્રોપીઆ, લા. એટ્રોપીસલફસ.
ગુણુ—કોષ્ટજ વેળા પીધામાં આવેછે. ધણું કરીને ચમક તથા ધનુસવા, તાંબુ વિગેરે બિમારીમાં પીચકારીવડે આંમડીમાં દાખલ કરવામાં આવેછે મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન (આ દવા ઝેરછે.)
- ઈ. સલફેટ કારબોલેટ આવ ઝીક, લા. ઝીનસાઈ સલફેટ કારબોલેટીસ.
ગુણુ—પીચકારી દાખલ મારવાના કામમાં આવેછે.
- ઈ. સલફેટ કારબોલેટ આવ સોડીઅમ, લા. સોડીસલફેટ કારબોલેટીસ.
ગુણુ—લોહી સુધારેછે, તાવ મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન
- ઈ. સાલ્વોલેટાઇલ (જુઓ એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ.)
- ઈ. સાલઆમોનીઆક (જુઓ ક્લોરાઇડ આવ એમોનીઆમ) નવસાગર
- ઈ. સાઇટ્રીકઆસીડ. લા. એસીડમ સાઇટ્રીકમ.
ગુણુ—થંડક આપેછે, ઉલટી તથા ઉછાળો બંધ કરેછે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન. બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.
ખનાવટ—સોજાનૌરસ, ચોખ્ખોચાક, એસીડ સલફ્યુરીક, પાણી.
- ઈ. સાઇટ્રેટ આવ પોટાસ, લા. પોટાસી સાઇટ્રેસ.
ગુણુ—પરસેધા મડેછે, પીશાબ લાવેછે, થંડક આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન, બાળકને ૨ ગરેન.
ખનાવટ—પોટાસાકારબોનસ, એસીડસીટ્રીક, પાણી.
- ઈ. સાઇટ્રેટ આવ લીથીઆ, લા. લીથીઆઈ સાઇટ્રેસ.
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, હોજરીમાંનો અટાશ તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. સાઇટ્રેટ આવ આવરન, લા. ફેરીસાઇટ્રેસ.
ગુણુ—શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૦ થી ૧ ગરેન.

ખતાવટ—સોલ્યુસન આવ પરસલકેટ આવ આયરન, સલકેટ આવ ક્વીનાઇન, એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ, એસીડ સીટરીક, સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ, પાણી.

૫. સાઈટ્રેટ આવ આયરન એન્ડ કુઈનીઆ, લા. ફેરીએટ કુઈનીસાઈટ્રેસ

ગુણુ—શકતી આપે છે, જીરણજ્વર તથા ખરોલને કાંપે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખતાવટ—સોલ્યુસન આવ પરસલકેટ આવ આયરન, સલકેટ આવ ક્વીનાઇન, એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ, એસીડ સીટરીક, સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ, પાણી.

૬. સાઈટ્રેટ આવ આયરન એન્ડ આમોનીઆ, લા. ફેરીએટ આમોનીઆ સાઈટ્રેસ.

ગુણુ—શકતી આપે છે, દરતાં લાંબે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૦.૫ ગરેન.

ખતાવટ—સોલ્યુસન આવ પરસલકેટ આવ આયરન સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ, એસીડ સીટરીક, પાણી.

૭. સીનેબાર, લા. હાઇડ્રારજીરાઈ બાઇસલફ્યુરેટ.

ગુણુ—ટાંકીમાં તેની ધુમાડો અપાય છે, લોહી સુધારે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન (ધુઆનિવારેતે).

૮. સીનેમોતવૈટર, લા. એકવાસીનેમોની (તજનું પાણી)

ગુણુ—પેટની બાહી તોડે છે હુશિયારી લાંબે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગ્રામ, બાળકને ૧ થી ૨ દ્રામ.

ખતાવટ—તજનું તેલ અથવા અમ્લ આવ સીનામોમ ૧૯ મીનીમ મેગનેસીઆ કાર્બોનાતસ ૫૬ ગરેન. પાણી ૬૦ ગ્રામ, પેલેલાં તજનું તેલ તથા મેગનેસીઆને ખરેલમાં છુંટી પછી પાણી નાખવું.

૯. સીરપ, લા. સીરપસ (સાકરોસીરો અથવા આસણી)

ગુણુ—સેજ ઝાડો લાંબે છે, મુખ્ય કરીને સ્વાદને વારેતે વપરાય છે.

ખતાવટ—પાણર સોજ સાકરને ૪૦ ગ્રામ, આસણીમાં ધામી આંચે પીગળાવવું પછી આસણી જેવું કાચ તારે ઉતારી લેઈ કામમાં લેવું.

૧૦. સીરપ આવ ક્લોરલ, લા. સીરપસ ક્લોરલ.

ગુણુ—જંથ લાંબે છે, દુઆવો નરમ પાડે છે, ઉલટી તથા ઉઠાળો બંધ કરે છે મોટી ઉમરનાને ૦.૫ થી ૨ દ્રામ.

૧૧. સીરપ આવ જીન્જર, લા. સીરપસ જીન્જર (સુંઠનું ચરબત)

ગુણુ—હુશિયારી લાંબે છે, પેટમાંની બાહી તથા દુઆવો નરમ પાડે

છે, બુખ લગાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—૧ દરામ મટાંગડીચર આવ છુ જર અથવા એમેન્સઆવ છુ જર અથવા તે ન હોય તો ૩ આંઝિસ ડીચર આવ છુ જર ને ૧૯ આંઝિસ સાકરના સીરામાં મળવવું.

ક. સીરપ આવ ટોલુ, લા. સીરપમે ટોલુટેનસ.

ગુણુ—ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે, હુંશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—ખાલસેમ આવ ટોલુ ૧૦ દરામ, સાકર ૨ પાઉન્ડ, ઉકળતુ પાણી ૧ પાઇન્ટ, પહેલાં ખાલસમટોલને પાણીમાં અડધા કલાક મૂકી ઉકાળવું પછી દ્રવ્યતા ઉપરથી ઉતારી લઈ એંદર સાકરનાખવી.

ક. સીરપ આવ ડાઇએલાઇઝડ આયરન,

ગુણુ—શકતી અપે છે, સોમલના ઝરેને ઉતારવાને વારતે આપાય છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ મીનીમ, બાળકને ૧ મીનીમ.

ખતાવટ—ફાઇનઆયરન, આઇનાડાઇન, આંડ, જંતરમાં કઢેલુ પાણી

ક. સીરપ આવ પોપીસ, લા. સીરપસ પેપેયરીસ.

ગુણુ—સેજ ગંધ લાવે છે, ગાંડો કબજ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ દરામ, બાળકને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—અફીણના પોચના ફીડવાં, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ, સાકર તથા ઉકળતુ પાણી.

ક. સીરપ આવ ફ્રાસકેટ આવ આયરન, લા. સીરપસફેરી ફ્રાસફેરીસ.

ગુણુ—શકતી આપે છે, હાડકાંઓ વળી જતાં હોય તેમાં ફાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—સલફેટ આવ આયરન, ફ્રાસકેટ આવ સોડા, એસીટેટ આવ સોડા, એસીડ ફ્રાસફેરીક ડીલુટ, આંડ, જંતરમાં કઢેલુ પાણી.

ક. સીરપ આવ ફ્રાસકેટ આવ આયરન લાઇમએન્ડ સોડા(બુઓ કેમીકલપ્રુડ)

ક. સીરપ આવ બ્રોમાઇડ આવ આયરન, લા. સીરપસફેરી બ્રોમીડમ.

ગુણુ—શકતી આપે છે, કંઠમાળા, બરોલ, કલેન્જનો વરમ વીગરે દરદેમાં ફાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૨ દરામ.

ક. સીરપ આવ મલબેરીસ, લા. સીરપસમોરોઇ.

ગુણુ—સ્વાદ તથા રંગ લાવવા માટે કામમાં આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ.

ક. સીરપ આવ રૂઆરબ, લા. સીરપસરીહાઇ.

ગુણુ—સેજ ગાંડો લાવે છે, હેનરીને શકતી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, ૧ થી ૪ દરામ.

અનાવટ—૩ આરબના મુળીઆનો બુકો, કોરીઆનડર જાતના ફળનો બુકો, સાકર, રેકટીફાઇડરપીરીટ, ઉકળતુ પાણી.

ઈ. સીરપ આવ રેડપોપી. સીરપસ. રીફિડોસ.

ગુણુ—જંઘ લાવેછે, દીલનો ધષકારો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ દરામ, બાળકને ૧૦ મીનીમ.

અનાવટ—અકીલુના ફીડવાં આને સીરપ.

ઈ. સીરપ આવ રેડરોઝીઝ, લા. સીરપસ ગેલીકા.

ગુણુ—ઝાડો તમા લોહી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૧૫ મીનીમ.

અનાવટ—ગુલાબના ચુકાં ફૂલ ૧ આર્ગિસ, સાકર ૬ પાઉન્ડ, ઉકળતુ પાણી ૮૦ આર્ગિસ.

ઈ. સીરપ આવ લેકટો ફોસફેટ આવ લાઇમ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, ધાત બંધ કરે છે, બુખ લગાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૫ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ઈ. સીરપ આવ લેમનસ. લા. સીરપસ લીમોનોસ.

ગુણુ—થંડક આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

અનાવટ—તાજા લીયુ ૨ આર્ગિસ, લીયુમો રસ ૧ પાઉન્ડ, સાકર ૫૦ આર્ગિસ.

ઈ. સીરપ આવ મ્યુઇલ. લા. સીરપસમીલા.

ગુણુ—પીથાળ લાવેછે, આંસીમાં હુંશિયારી લાવી બલગમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરામ, બાળકને ૧૦ મીનીમ.

અનાવટ—નરંગલી કાંદાનો બુકો, તજ, સુંક, સાકર.

ઈ. સીરપ આવ સેના. લા. સીરપસસેના.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૨૦ થી ૩૦ મીનીમ.

અનાવટ—ગુનામલી, ઓઇલ આવ કોરીઆનડર, સાકર, ઉકળતુ પાણી, રેકટીફાઇડરપીરીટ.

ઈ. સીરપ આવ હાઇદ્રેટ આવ ક્લોરલ, લા. સીરપસ ક્લોરલહાઇદ્રેસ.

ગુણુ—જંઘ લાવેછે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે, ઉલટી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ.

ઈ. સીરપ આવ હાઇપોફોસ્ફેટ આવ લાઇમ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, લોહી સુધારેછે, આંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ઈ. સીરપ આવ હેમીડેસમસ. લા. સીરપસ હેમીડેસમાઈ.

ગુણુ—પરસેવા પાડે છે, લોહી સુધારે છે, સેજ પીશાબ લાવે છે, શકતી આપે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

૪. સીરપ આવ આઇઓડાઇડ આવ આયરન, લા. સીરપસ ફેરી આઇઓડાઇડી.

ગુણુ—શકતી આપે છે. કુંડમાળાની ગાંઠો, બરોલ, કલેબનનો વરમ વિગેરે દરદાને કાયદો કરે છે, માટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ મીનીમ.

બનાવટ—ફાઇન આયરન, આઇઓડાઇડ, આંડ, જંતરમાં કોટલુ પાણી.

૫. સીરપ આવ ઓરેજીપીલ, લા. સીરપસ ઓરેજીસાઈડ,

ગુણુ—ખોરાક પચાઈ છે. હાજરીને શકતી આપે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૨૦ મીનીમ.

બનાવટ—ટ્રોચર આવ ઓરેજીપીલ ૧ આંજિસ લેઈ તેને ૭ આંજિસ સ્કાકરના સરખતમાં મેળવવું.

૬. સીરપ આવ ઓરેજી ક્લોવર, લા. સીરપસ ઓરેજીસાઈડ ફ્લોરીસ.

ગુણુ—સ્વાસ લાવવા માટે કામમાં આવે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૨૦ મીનીમ,

બનાવટ—ઓરેજીના ટુલ, આંડ અને જંતરમાં કોટલુ પાણી.

૭. સીવેડીલા, લા. સેમેડીલા.

ગુણુ—કરમ પાડે છે, ગાંઠો લાવે છે, ઉલટી લાવે છે, માટી ઉમરનાને ૪ થી ૬ ગરેન.

૮. સુગર આવ મીલક, લા. સેફેરમ લેકટીસ.

ગુણુ—હલકો ગળે લાવે છે, શકતી આપે છે, માટી ઉમરનાને ૬૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

૯. સુગર આવ લેડ (જુઓ આર્સાઈટ આવ લેડ)

૧૦. સુગર આવ લેડનું પાણી (જુઓ ડાઈલ્યુટેડ સોલ્યુશન આવ સપ્ આર્સાઈટ આવ લેડ)

૧૧. સેકરેટ કાર્બોનેટ આવ આયરન, લા. ફેરી કાર્બોનસ સેકરેટા.

ગુણુ—શકતી આપે છે, દસ્તાંત લાવે છે, માટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન

૧૨. સેકરેટ સોલ્યુશન આવ લાઈમ, લા. લાઈકર કેલસીસ સેકરેટસ (સાકરની મેળવણીવાળુ ચુનાનું પાણી)

ગુણુ—હાજરીમાં થતો ખટાસ અટકાવે છે, ઉલટી બંધ કરે છે, માટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

૪. મેટ્રોલ સોલ્યુસન આવ લાઇમ. લા. લાઇકર ઓપાઈ સેડીવ.
 ગુણુ—એનો ગુણુ લાડેનમના જેવાજ છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીન, બાળકને ૦ મીનીન.
૫. મેનટોનાઈન, લા. મેનટોનાઈનમ.
 ગુણુ—કરમ પાડે છે કરમની અકસીર દવા છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન, બાળકને ૦ થી ૧ ગરેન.
 આ દવા ઉનાડી રાખવાથી બગડી જાય છે વારતે સીસી ઉપર કાગળ કાગળ વિટાળી રાખવો.
૬. મેનટોનીકા, લા. મેનટોનીકા.
 ગુણુ—કરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૫ ગરેન.
૭. સેરી વાઈન ઝેરીકમ.
 ગુણુ—હુશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંઝસ.
૮. સેલીશીન.
 ગુણુ—પરસેવો પાડે છે. નિશ્ણ સંધીવા, જોરાવર જરી તથા ઝેરી તાવ, ફેફસાના નિશ્ણ વરમ નિગેરે તાવનું જોર નરમ પાડે છે, તથા લોહીની ગરમી ઓછી કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન,
૯. સેલીસીલોક એસીડ.
 ગુણુ—સંધીવા, નજળો તથા ઝેરી નાવતી પરસેવો પાડી તાવ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.
૧૦. સેલીસીલેટ આવ સોડા, સોડીસેલીસીલેટ.
 ગુણુ—સેલીશીનના જેવાજ છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન,
૧૧. સેલીનટોપસ, લા. સેબાઈની કેક્યુર્મીના.
 ગુણુ—કરમ પાડે છે, પરસેવો પાડે છે, દસ્તાં લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
૧૨. સોફોટ્રીન એલોઝ, લા. એલો સોફોટ્રીન (એળીઓ)
 ગુણુ—પીત સાયનો ઝાડો લાવે છે જો જરીને શકતી આવે છે દસ્તાં લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.
૧૩. સોડાવાટર (જુઓ એક્સપેસીંગ સોલ્યુસન આવ સોડા)
૧૪. સોલ્યુસન આવ ક્લોરાઇડ આવઝીક, લા. લાઇકર ઝીનસાઈ ક્લોરાઇડ
 ગુણુ—ખરાબ દવા દુર કરવા સારું છાંટવાના કામમાં આવે છે.
 બનાવટ—સોડા બીકારબાનસ ગરેન ૨૦ એસીડ સીટ્રીક ગરેન ૭ એ બનેને જુદા જુદા વાટી એક ગ્લાસમાં પાણી આંઝસ ૪ જરી તેમાં નાખવું જેથી જલુશણાટ થઈ.

૪. સોલ્યુસન આવ કલોરાઇડ આવ એન્ટીમોની, લા. એન્ટીમોનાઈ કલોરાઇડાઈ.

ગુણ—કાર્ટીક દાખલ બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે પીધામાં નથી આવતું.

૫. સોલ્યુસન આવ કલોરાઇડ, લા. લાઇકર કલોરાઈ.

ગુણ—વાસ મારતા ધા પોવા સાર અથવા આગશ્વામાં મોગળા કરવાના કામમાં આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.

ખનાવટ—એસીડ હેડરો કલોરીક, બેકએક્સાઇડ આવ મેગનેસીઆ અને પાણી.

૬. સોલ્યુસન આવ કલોરીનિટાઇડ લાઇમ, લા. લાઇકર કેલસીસ કલોરેટી.

ગુણ—મોગળા કરવાના કામમાં આવેછે, કોઈ વેળા પીધામાં અપાયછે, લોહીમાં ફરતા ઝેરી પદાર્થોનો નાશ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખનાવટ—કલોરીનિટાઇડ લાઇમ અને પાણી.

૭. સોલ્યુસન આવ કાર્બોનેટ આવ મેગનેસીઆ, લા. લાઇકર મેગનેસીઆઈ કાર્બોનેટીસ.

ગુણ—હલકો ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજીસ.

ખનાવટ—સલફેટ મેગનેસીઆ, સોડાકાર્બોનેટ, પાણી.

૮. સોલ્યુસન આવ પરકલોરાઇડ આવ મરક્યુરી, લા. લાઇકર હાઇડ્રાર્જીરાઈ પરકલોરાઇડી.

ગુણ—લોહી સુધારેછે, ગાંઠો પીગળાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ખનાવટ—પરકલોરાઇડ આવ મરક્યુરી, કલોરાઇડ આવ આમોનીઆ અને પાણી.

૯. સોલ્યુસન આવ પરકલોરાઇડ આવ આયરન, લા. લાઇકર ફેરી પરકલોરાઇડી.

ગુણ—શક્તી આપે છે, ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

ખનાવટ—રેડોક્સોલ્યુસન આવ પરકલોરાઇડ આવ આયરન ૫ આંજીસ, નંતરેમાં કોટલુ પાણી ૧૫ આંજીસ, એ બંનેને મેળવવું.

૧૦. સોલ્યુસન આવ પરનાઇટ્રેટ આવ આયરન, લા. લાઇકરફેરી પરનાઇટ્રેટીસ.

ગુણ—શક્તી આપેછે, ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ મીનીમ.

ખનાવટ—ફાઇનઆયરન, એસીડનાઇટ્રીક, નંતરેમાં કોટલુ પાણી.

ક. સોલ્યુસન આવ પરમેનગેનટ આવ પોટાસ, લા. લાઇકર પોટાસી પરમેનગેનટીસ.

ગુણ—લોહી સુધારે છે; ઘણું કરી બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે, હામાંથી નિકળતો વાસ બંધ કરવા માટે કામ આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરમ.

ખનાવટ—પરમેનગેનટ આવ પોટાસ ૮૦ ગરેન, જંતરમાં કઠોલ પાણી ૧ પાઇન્ટ, એ બંનેને એકઠું મળવવું.

ઘ. સોલ્યુસન આવ પોટાસ, લા. લાઇકર પોટાસી.

ગુણ—હોજરીના ખરાશ તોડે છે, પીસાબ લાવે છે, લોહી સુધારે છે નજીબો તથા પરમાને કાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૬૦ મીનીમ બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખનાવટ—કારબોનેટ આવ પોટાસ, કળીચુનો, ઉકળતું પાણી.

ઘ. સોલ્યુસન આવ લાઇમ, લા. લાઇકર કેલસીસ (ચુનાનું પાણી)

ગુણ—ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરે છે, હોજરીમાંનો ખરાશ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ આંજિસ બાળકને ૧ થી ૨ દરમ.

ખનાવટ—કળીચુનો ૨ આંજિસ, પાણી ૧ ગ્યાલન એ બંનેને એક કાચની બુચવાળી બાટલીમાં ભરી બધે અથવા ત્રણત્રણ મીન્ટે ખુબ હલાવવું બારકલાક પછી નિતરે એમ પાણી ઉપર તરી આવશે તેને જુદા કાચના વાસણમાં ગાળી લેવું.

ઘ. સોલ્યુસન આવ સ્ટ્રીકનીઆ, લા. લાઇકર સ્ટ્રીકનીઆ.

ગુણ—શકતી આપે છે, લકવામાં પાછલા દાડાઓમાં આપ્યાથી ફરવો થાય છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીમ (દવા ઝેરી છે)

ખનાવટ—સ્ટ્રીચીનીઆ, એસીડ ક્રેડરોકસોરીક ડીલુટ, પૂકરપીરીટ અને પાણી.

ઘ. સોલ્યુસન આવ સબએસીટેડ આવ લીડ, લા. લાઇકર પબ્લિમખાઈ સબ એસીટેટીસ.

ગુણ—સોજા નરમ પાડવાના તથા રસી વેતી બંધ કરવા માટે ફક્ત બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ખનાવટ—એસીટેડ આવ લીડ, ઓક્સાઇડ આવ લીડ પાણી.

ઘ. સોલ્યુસન આવ સલફેટ આવ એટ્રોપીઆ, લા. લાઇકર એટ્રોપી સલફેટીસ.

ગુણ—કેફ લાવે છે, ઘણું કરીને ચાંમડીમાં પીચકારી દાખલ મારવાના કામમાં આવે છે, આંખના દરદોમાં ટીપાં દાખલ નાખવામાં આવે છે.

ખનાવટ—સલફેટ આવ એટ્રોપીઆ અને પાણી.

ઘ. સોલ્યુસન આવ સાઇટ્રેટ આવ બીસમથ એન્ડ એનાનીઆ, લા.

લાઇકર બીસમથી એટ એમોની સાઇટ્રીસ.

ગુણ—ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ. બાળકને ૫ મીનીમ.

ખતાવટ—એબુ બીસમથ, સુરાખારનો તેજબ, સીટરીક એસીડ, સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ અને પાણી.

ઈ. સોલ્યુસન આવ સાઇટ્રેટ આવ એમોનીઆ, લા. લાઇકર એમોની સાઇટ્રીસ.

ગુણ—થંડક આપે છે ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ દરામ.

ખતાવટ—સીટરીક એસીડ, સ્ટ્રોગ સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ.

ઈ. સોલ્યુસન આવ સોડા, લા. લાઇકર સોડી.

ગુણ—હાજરીનો ખટાસ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખતાવટ—કાર્બોનેટ આવ સોડા, કળીચુનો અને પાણી.

ઈ. સોલ્યુસન આવ હાઇદ્રો ક્લોરેટ આવ મોરફીઆ, લા. લાઇકર મોરફીઆ હાઇદ્રો ક્લોરેટીસ.

ગુણ—કેફ લાવે છે, દરદ મટાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦ મીનીમ, બાળકને ૦૦ મીનીમ.

ખતાવટ—હેડ્રોકલોરેટ આવ મોરફીઆ, એસીડ હેડ્રોકલોરીક ડીલુટ, પૃષ્ઠપીરીટ; પાણી.

ઈ. સોલ્યુસન આવ આરસેનીએટ આવ સોડા, લા. લાઇકર સોડી આરસેનીએટીસ.

ગુણ—લોહી સુધારે છે. શકતી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીમ

ખતાવટ—આરસેનીએટ સોડા ૪ ગરેન, પાણી ૧ આંઝિસ, એ બંનેને મેળવવું.

ઈ. સોલ્યુસન આવ આઇઓડાઇન, લા. લાઇકર આઇઓડાઇન.

ગુણ—ગાંઠો પીગળાવે છે, ફક્ત બાહારથી લગ્ગડવાના કામમાં આવે છે

ખતાવટ—આઇઓડાઇન ૨૦ ગરેન, આઇઓડાઇડ આવ પોટાસ ૩૦ ગરેન, પાણી ૧ આંઝિસ, પહેલાં ઉપલી બંને એબ્સોર્બ કાચની કુંડીમાં વાટી પછી તેમાં પાણી મેળવવું.

ઈ. સોલ્યુસન આવ એટ્રોપીઆ, લા. લાઇકર એટ્રોપીઆ.

ગુણ—કેફ લાવે છે, અફીણના ઝેરના ઉતાર દોષ્વલ પીધામાં અપાય છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ. (આ દવા ઝેરોછ)

ખતાવટ—એટ્રોપીઆ ૪ ગરેન, રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ ૧ દરામ, પાણી

- ૭ દરામ પેહેલાં એટરોપીઆને કાચની ડુંડીમાં રૂપીરીટથી એક રસ કરી પછી પાણી નાખવું.
૮. સોલ્યુસેન આવ આમોનીઆ લા. લાઇકર આમોનીઆ.
 ગુણુ—હુંથિયારી આપે છે હોળરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.
 બનાવટ—નવસાગર, કળીથુનો. પાણી.
૯. સોલ્યુસેન આવ એસીટેટ આવ મોરફીઆ, લા. લાઇકર મોરફીઆઈ એસીટેટીસ.
 ગુણુ—કેક લાવે છે. બેસુધ કરે છે, કુખાચો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦ મીનીમ, બાળકને ૦ મીનીમ.
 બનાવટ—એસીટેટ મોરફીઆ એસીટીક એસીડડીલુટ, પૂકું પીરીડ. પાણી,
૧૦. સોલ્યુસેન આવ એસીટેટ આવ એમોનીઆ, લા. લાઇકર એમોની એસીટેટીસ.
 ગુણુ—પરસેવો પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.
 બનાવટ—એસીટીક એસીડ ૧ આંઉસ, પાણી ૫ આંઉસ, આમોનીઆ કારબોનસ નેહએ તેટલો, પેહેલાં એસીટીક એસીડને ખરલમાં નાખી તેમાં આમોનીઆ કારબોનસ નાખવો તેનું ફીણ ચડવું બંધ થાય ત્યારે બાકી રહેલો આમોનીઆ કાઢી લઈ પછી અંદર ઉપર પ્રમાણે પાણી નાખવું.

૬.

૧૧. હારડસોપ, લા. સેપોઝુરસ (કાણસાપ્પ)
 ગુણુ—હોળરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, સેજ ઝડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
 બનાવટ—એલીવએઇલ અને સોડા.
૧૨. હાઇડ્રેટ આવ કલોરલ, લા. કલોરલ હાઇડ્રેસ.
 ગુણુ—ઊંઘ લાવે છે, ઉછાળો તથા ઉલટી નરમ પાડે છે, તાંણ તોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૦ થી ૧ ગરેન
૧૩. હાઇડ્રેટ પરઓક્સાઇડ આવ આયરન, લા. ફેરી પરઓક્સાઇડમ હાઇડ્રેટમ.
 ગુણુ—શકતી આપે છે, લોહીમાંના રાતા દાણાવાંજો બાંગ વધારે છે મોટા વજનમાં સોમજનું ઝર ઉતારે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ ગરેન.
૧૪. હાઇડ્રો કલોરીક સોલ્યુસેન આવ આરસેનીક, લા. લાઇકર આરસેનીસાઈ હાઇડ્રો કલોરીકસ.
 ગુણુ—શકતી આપે છે. લોહી સુધારે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ મીનીમ
 બનાવટ—એસીડ આરસેનીઅસ, એસીડ હેડ્રો કલોરીક, પાણી.

- ઈ. હાઈદરોકલોરેટ આપ કુમનાઈન.
ગુણ—ઉઠાડીઉ તથા તાવ મટાડે, શકતી આપે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.
- ઈ. હાઈદરોકલોરેટ આપ મેરક્રીઆ, લા. મેરક્રીઆ હાઈદરોકલોરેસ.
ગુણ—એનો ગુણ અક્રીબીના જેવાજ છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.
બનાવટ—અક્રીબી, કલોરાઈકાલસીઅમ. દોરના હાડકાના કોઅલા એસીડ હેડરોકલોરીક ડીલુટ, સોલ્યુસન આપ આમનાઆ પાણી.
- ઈ. હાઈપો ફોસ્ફેટ આપ લાઇમ, લા. ડેલસીસ હાઇપોફોસ્ફીસ.
ગુણ—હાડકામાં ચુનાનો ભાગ વધારે, શકતી આપે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. હાઈપો ફોસ્ફેટ આપ સોડા, લા. મોડી હાઇપો ફોસ્ફીસ.
ગુણ—શકતી આપે. લોહી સુધારે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. હાઈપો સલફાઇટ આપ સોડા, લા. સોડી હાઇપો સલફીસ.
ગુણ—લોહી સુધારે, ગડ, ગુમડાં વિગેરે કાયદો કરે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.
- ઈ. હેમલોક લીઝ, લા. ક્રોનાઈ ફાલીઆ.
ગુણ—કેફ લાવે, બેસુધ કરે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડે, તાંણતોડ નરમ પાડે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ ગરેન.
બનાવટ—ક્રોનાઈ જાતના ઝાડના પાંદડાં.
- ઈ. હોરસેડીસરટ, લા. આરઝેસાઈ રેડીફસ.
ગુણ—હુંશિયારી લાવે, પરસેવા પાડે, પીશાબ લાવે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન એક જાતના ઝાડના મુળીઆં.

અ-ઈ-ઉ-

- ઈ. અરગટ, લા. અરગેટા.
ગુણ—દસ્તાં લાવીન બંધ કરે, હમેલ તોડી પાડે, કોષપણ જાતનું લોહી બંધ કરે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન.
- ઈ. અરગોટીન.
ગુણ—એ અરગટનું મુખ્ય તત્વ છે, પરંપ્રથમ દસ્તાં લાવી પછી તે બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.
- ઈ. આમાન્ડમિસ્ટર, લા. મીસચુરા એમીનડેલી.
ગુણ—ચાંદાને સુવાળાં કરે, પીશાબની અગની મટાડે, ખાંસને કાયદો કરે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંબિસ, બાળકને ૧ દરામ.
બનાવટ—મીઠી બદામ જોલેલી આંબિસ ૧, ચોખ્ખી સાકર દરામ ૪

ગુંદરની બુકી દરામ, એ સધળાને ધુંટી ૧૩ આંહિસ પાણી સાથે મળવવું

૪. આમન્ડાઓહલ, લા. ઝાલીઅમ એમીગડેલી (મીઠી બદામનું તેલ)
ગુણુ—પીશાબની અગની મટાડે છે, આંદાને સુવાળાં કરે છે. મોટી
ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ.

૫. ઝોહન્ટમેન્ટ આવ ગાલએન્ડ ઝોપીઅમ.

ગુણુ—હરસનું લોહી બંધ કરે છે.
ખતાવટ—માઆકળની બુકી ગરેન ૮૦ તથા અફીળની બુકી
ગરેન ૩૨ લેઈ તેને ૧ આંહિસ સફેદ મલમ સાથે સારી પેઠે મળવવું.

૬. આરનીકાટ, લા. આરનેસારેડીકસ.

ગુણુ—હુંગિવારી લાવે છે, કેફ લાવે છે, પરસેવા પાડે છે. મોટી
ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખતાવટ—આરનીકા બાતના ઝાડના મુળીઆં.

૭. આરસેનીકલ સોલ્યુસેન, લા. લાહકર આરસેનીકેલીસ.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, શકતી આપે છે, તાવ મટાડે છે, ઘણા થોડા
વજનમાં આપવાથી ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને
૨ થી ૮ મીનીમ. (આ દવા ઝેરી છે)

ખતાવટ—સોમલ, પોટાસાકારબોનસ, કમપાઉન્ડ ટીઅર આવ
લવંડર, ઉકળવુ પાણી.

૮. આરસેનીઅસ આસીડ, લા. એસીડમ આરસેનીઆસંમ (લોહીસોમલ)

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, શકતી આપે છે. તાવ મટાડે છે. મોટી ઉમર-
નાને ૧ થી ૧૬ ગરેન (આ દવા ઝેરી છે)

૯. આરસેનીએટ આવ સોડા, લા. સોડી આરસેનીએસ.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧
ગરેન (આ દવા ઝેરી છે)

ખતાવટ—એસીડ આરસેનીઅસ, નાઇટરેટસોડા, કારબોનિટસોડા,
ઉકળવુ પાણી.

૧૦. આરસેનીએટ આવ આયરન, લા. ફેરી આરસેનીએસ.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે. આંમડીના જીના દરદાને ફાયદો કરે છે. મોટી
ઉમરનાને ૧ થી ૧૧ ગરેન (આ દવા ઝેરી છે)

ખતાવટ—સલફેર આયરન, આરસેનીએટસોડા, એસીટસોડા, પાણી

૧૧. આસીડ ટારટરેટ આવ પોટાસ, લા. પોટાસી ટારટરસ એસીડા.

ગુણુ—પીશાબ તથા ઝાડો લાવે છે, થંડક આપે છે, તરશ મટાડે છે.
મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૫ ગરેન.

૧૨. આસીડ સોલ્યુસેન આવ નાઇટરેટ આવ મરક્યુરી, લા. લાહકર
હાઇદ્રારેટરેટ નાઇટરેટીસ એસીડસ.

ગુણ—કાઠીક દાખલ લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખનાવટ—પારો, સુરાખારનો તૂળખ, પાણી.

૪. આસીડ ઇનફ્યુઝન આવ રોઝીઝ, લા. ઇનફ્યુઝનરોઝી એસીડમ.
ગુણ—ઝાડો કબજ કરેછે, થંડક આવેછે. માટી ઉમરનાન ૧ થી
૨ આઉસ, બાળકને ૧ દરામ.

ખનાવટ—ગુલાખનાફલ બીગડા કાઉલાં ૨ દરામ, એસીડસલફરીક
ડીલુટ (ગંધકનો તેળખ) ૧ દરામ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આઉન્સ એને
૦૦ કલાકસુધી ઉકાળવું.

૫. આઇઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ, લા. પોટાસી આઇઓડાઇડમ
ગુણ—લોહી સુધારેછે, રાંકીમાં તથા ફંઠમાળામાં આપવાથી ઘણો
ફાયદો કરેછે, ગાંઠને પીગળાવેછે. માટી ઉમરનાન ૨ થી ૧૦ ગરેન,
બાળકને ૦૦ થી ૧ ગરેન.

ખનાવટ—સોલ્યુસન પોટાસ આઇઓડાઇડ, લાકડાના કોઅલા.

૬. આઇઓડાઇડ આવ સીલવર, લા. આરજેન્ટાઇ આઇઓડાઇડી.
ગુણ—ઉઠાટીયાને ફાયદો કરેછે. માટી ઉમરનાન ૦ થી ૦૦ ગરેન,
બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.

૭. આઇઓડાઇડ આવ આયરન, લા. ફેરી આઇઓડાઇડમ.
ગુણ—ચકતી આવેછે. ગાંઠો પીગળાવેછે, દસ્તાં લાવેછે, લોહી
સુધારેછે. માટી ઉમરનાન ૧ થી ૫ ગરેન.

ખનાવટ—ફાઇનઆયરન (સોલુ) આઇઓડાઇડ, ઉકળતુ પાણી,

૮. આઇઓડાઇડ આવ આંત્રીઅમ, લા. આંત્રી આઇઓડાઇડમ
ગુણ—રાંકીમાં લોહી સુધારેછે, ઘર તથા ગુમડાં થયાં હોય તે વેળા
પીધામાં આપવાથી તથા બાહારથી લગાડવાથી તે બંધી જાયછે. માટી
ઉમરનાન ૨ થી ૮ ગરેન.

૯. આઇઓડાઇડ, લા. આઇઓડમ,

ગુણ—ગુરદા ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે, કેટલીક વેળા
તાવમાં લોહી સુધારવાસાર પીધામાં આપવામાં આવે છે. માટી
ઉમરનાન ૦૦ ગરેન.

૧૦. ઇથર,

ગુણ—થુકો આંકરા તથા તાંબુતોડ નરમ પાડેછે. માટી ઉમરનાન
૧૦ થી ૬૦ મીનીમ.

ખનાવટ—રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ, એસીડસલફરીક, કલોરાઇડ કાલસી-
કમ સેલેકડ લાઇમ, પાણી.

૧૧. ઇથીરીઅલ ઈઝર આવ લોબીલીઆ, લા. ઈથુરા લોબીલીઆ
ઇથીરીઆ.

ગુણ—તાંસુતોડ નરમ પાડેછે, ગુચવાળી ખાંસી તથા હાંફણને નરમ પાડેછે, ઊંધ લાવેછે, તાણમાં પરસેવો પાડેછે, હલટી લાવેછે. માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

૪. ઇનફ્યુઝન આવ કલોવઝ, લા. ઇનફ્યુઝન આવ કેરીઓફાલી (લવીંગનો કાવો)

ગુણ—ફુંશિયારી લાવેછે, શકતી આપેછે, અજીરણ, શરદી, પેટનો ઝીઝો દુખાવો નરમ પાડે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ખનાવટ—લવીંગનો ભુકો ૧ દરામ. ઉકળતુ પાણી એ બેઢને વાંસણમાં બાલી ઢાંકી મુઢી એકલાક પછી રાખી ગાળી લેવું.

૫. ઇનફ્યુઝન આવ કુસો, લા. ઇનફ્યુઝન બુસો.

ગુણ—કરમ પાડેછે, માટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ આંઝિસ.

ખનાવટ—કુસો જાતના ઝાડનો ભુકો ૧૦ આંઝિસ, ઉકળતું પાણી ૮ આંઝિસ એને એક બંધ વાંસણમાં નાખી ૧૫ મીનીટસુધી ધીમી આંચે ઉકાળવું અને પછી ગાળી લેવું.

૬. ઇનફ્યુઝન આવ કુએસીઆ, લા. ઇનફ્યુઝન કુએસીઆ.

ગુણ—શકતી આપેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ખનાવટ—૬૦ ગરેન કુઆસીઆઉડનો ભુકો સેઈ તેને ૧૦ આંઝિસ થંડા પાણીમાં ૧૦ કલાક બીનવી રાખી અને પછી ગાળી લેવું.

૭. ઇનફ્યુઝન આવ કેટીકુ, લા. ઇનફ્યુઝન કેટીકુ.

ગુણ—દરતાનમાં, ઝાડામાં, મરડામાં અથવા હરકોઈ બીજી રીતે લોહીનું વેવું બંધ કરેછે, ઝાડો બંધ કરેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ખનાવટ—કાથો ૨૦ દરામ. તજનોભુકો ૧૦ દરામ, ઉકળતુ પાણી એ ત્રણેને એક વાંસણમાં બાલી ઉપર ઢાંકણું ઢાંકી ૨૦ કલાક રહેવા દઈ પછી ગાળી લેવું.

૮. ઇનફ્યુઝન આવ કેમોમાઇલ, લા. ઇનફ્યુઝન એંથીમીડીસ.

ગુણ—હોઝરીને શકતી આપીને ખેરાક પચાવેછે, માટીઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ. કેમોમાઇલ ફૂલનોઉકાળો.

૯. ઇનફ્યુઝન આવ કેલમબા, લા. ઇનફ્યુઝન કેલમબી (કેલમનોઉકાળો)

ગુણ—શકતી આપેછે, મુખ્ય કરીને હોઝરીને શકતી આપેછે. માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ખનાવટ—૧૦ આંઝિસ કોલમની કાતરીને ખોખરી કરીને તેને ૧૦ આંઝિસ થંડા પાણીમાં ૧ કલાક બીનવી રાખી પછી તેમાંનું પાણી ગાળી લેવું.

૭. ઇનકપુત્રન આવ કેસકેરીલા. લા. ઇનકપુત્રન કેસકેરીલા.
 ગુણુ—શરીરને તેમાં મુખ્ય કરીને હોજરીને શકતી આપેછે, ખોરાક પચાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ દરામ.
 બનાવટ—કેસકેરીલાનો બુઝા ૧ આંગિસ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંગિસ એઓને એક બંધ વાંસણમાં નાખી એક કલાક સુધી ધીમી આગે ઉકાળી ગાળી સેવું.
૮. ઇનકપુત્રન આવ ચીરિટા. લા. ઇનકપુત્રન ચીરિટી(કરીઆતાનો ઉકાળો).
 ગુણુ—શકતી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ દરામ.
 બનાવટ—૦૧ આંગિસ કરિયાતાને ખોખર કરીને ૧૦ આંગિસ ખળખળતા પાણીમાં ૦૧ કલાક ઠાંકીને બીનવીરાખવું પછી ગાળી સેવું.
૯. ઇનકપુત્રન આવ ડલકેમારા. લા. ઇનકપુત્રન ડલકેમારી.
 ગુણુ—પરસેવો પાડીને હુંશિયારી લાવેછે, પીશાબ લાવે છે, સોહી સુધારેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
 બનાવટ—ડલકેમારા ૧ આંગિસ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંગિસ એઓને એક બંધ વાંસણમાં એક કલાક સુધી ઉકાળી પછી ગાળી સેવું.
૧૦. ઇનકપુત્રન આવ ડીછટેલીસ. લા. ઇનકપુત્રન ડીછટેલીસ.
 ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, તાવનું ઘેર નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ દરામ.
 બનાવટ—ડીછટેલીસનાં સુકાં પાંદડાં ૧ દરામ, તલનો અરક ૪ દરામ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંગિસ એ બધાને એક ઠાંકણાવાળા વાંસણમાં દશકલાક રાખી પછી ગાળી સેવું.
૧૧. ઇનકપુત્રન આવ બુકુ. લા. ઇનકપુત્રન આવ બુકુ (બુકીની ચા).
 ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, હોજરીને શકતી આપેછે, પરસેવો પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
 બનાવટ—બુકુલીવત્ર ૦૧ આંગિસ લેધને તેને ૧૦ આંગિસ ખળખળતા પાણીમાં ૧ કલાક પલાળી રાખી પછી ગાળી સેવું.
૧૨. ઇનકપુત્રન આવ બેરમેરી. લા. ઇનકપુત્રન આવ બુલા અરસાઈ.
 ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, શકતી આપેછે, સોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
૧૩. ઇનકપુત્રન આવ મેટીસી. લા. ઇનકપુત્રન મેટીસી.
 ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, પીશાબમાં સોહીનું તથા પાતનું જવું બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
 બનાવટ—મેટીસી જાતના ઝાડના પાંદડાં ૦૧ આંગિસ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંગિસ એઓને એક બંધ વાંસણમાં અડધો કલાક સુધી ધીમી આગે ઉકાળી પછી ગાળી સેવું.

૪. ઇનક્યુઝન આવ યલોસીનકોના, લા. ઇનક્યુઝન સીનકોનીફિલેવી.
ગુણુ—શકતી આપેછે તાવ મૂટાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨
આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
ખનાવટ—સીનકોનાની ઢાલ ૪ દરામ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંઝિસ
એ બંનેને નાક ઢાંકણાનાળા વાંસણમાં ધાલી પાંચ કલાક રહેવા દેઈ
મછી ગાળી લેવું.
૫. ઇનક્યુઝન આવ રૂબારૂબ, લા. ઇનક્યુઝન રીહાઈ (રેવંઓની ખટા-
ઈસે ઉકાળો).
ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને
૧ થી ૧૧ દરામ.
ખનાવટ—રૂબારૂબ જતના ઝાડના મુળીઆં ૨ દરામ, ઉકળતુ
પાણી ૧૦ આંઝિસ એ બંનેને એક બંધ વાંસણમાં એકકલાક સુધી ધીમી
આંચે ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
૬. ઇનક્યુઝન આવ રેટની, લા. ઇનક્યુઝન કેમીરી આઈ.
ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી
૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
૭. ઇનક્યુઝન આવ લીનસીડ, લા. ઇનક્યુઝન (લાઇનાઈ).
ગુણુ—ચાંદાવાળા ભાગને સુવાળો કરેછે, પીશાબના અગની નરમ
પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૩ આંઝિસ.
ખનાવટ—અળસી ૧૬૦ ગરેન. તાજા જડીમધના મુળીઆં ૬૦ ગરેન,
ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંઝિસ એ બંનેને એક બંધ વાંસણમાં નાખી
ચારકલાક સુધી ધીમી આંચે ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
૮. ઇનક્યુઝન આવ વેલેરીઅન, લા. ઇનક્યુઝન વેલેરીઅની.
ગુણુ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે હુંશિયારી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને
૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
ખનાવટ—વેલેરીઅન જતના ઝાડના મુળીયાં ૧૨૦ ગરેન, ઉકળતુ
પાણી ૧૦ આંઝિસ એ બંનેને એક બંધ વાંસણમાં નાખી એકકલાક
સુધી ધીમી આંચે ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
૯. ઇનક્યુઝન આવ સરપેન્ટરી, લા. ઇનક્યુઝન સરપેન્ટરી આઈ.
ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, શકતી આપેછે, પરસેવા પાડેછે. મોટી
ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
ખનાવટ—સરપેન્ટરી જતના ઝાડના મુળીઆં ૨ દરામ, ઉકળતુ
પાણી ૧૦ આંઝિસ એ બંનેને એક બંધ વાંસણમાં બે કલાક સુધી
ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
૧૦. ઇનક્યુઝન આવ સેના, લા. ઇનક્યુઝન સેની (સુનામખીનો ઉકાળો)

ગુણુ—ગ્રાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

બનાવટ—૧ આંજિસ ચોખ્ખી મુનામખી તથા ૩૦ ગરેન સુંકની કટકી કરીને એક વાંસણમાં મલી તે ઉપર ૧૦ આંજિસ ખખખણ પાણી નાખા ૧ કલાક ઢાંકી મેલવું પછી તેને ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનફ્યુઝન આવ સેનીગા, લા. ઇનફ્યુઝન આવ સેનીગા.

ગુણુ—પીશાબ તથા ઉલટી લાવેછે, આંસીમાં તથા હાંફણમાં છુટથી બલગેમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજિસ, બાળકને નાથી ૧ દરામ.

બનાવટ—૧૦ આંજિસ સેનેગાઈને ખોખરે કરીને ૧૦ આંજિસ ખખખણ પાણીમાં ૧ કલાક બીનવી રાખી પછી ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનફ્યુઝન આવ હોપ, લા. ઇનફ્યુઝન હ્યુપ્પુલાઈ.

ગુણુ—સેજ જીવ લાવેછે, જે બીમારીમાં અફીણ અપાઈ શકાતુ નથી તેમાં આપવામાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજિસ, બાળકને ૧ દરામ.

બનાવટ—હોપ ૪ દરામ, પાણી ૧૦ આંજિસ એ બંનેને એક માટીના વાંસણમાં એકલાકસુધી ધીમીઆંચે ઉકાળવાં પછી ડરવાદઈ ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનફ્યુઝન આવ અરગટ, લા. ઇનફ્યુઝન અરગોટી.

ગુણુ—દમ્તાનમાં ફાયદો કરેછે, એનાં યુણુ અરગટના જેવાજ છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજિસ.

બનાવટ—અરગોટનો ભુકો ૪ દરામ, પાણી ૧૦ આંજિસ એ બંનેને એક માટીના વાંસણમાં અડધોકલાક સુધી ધીમી આંચે ઉકાળવાં પછી ડરવા દઈ ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનફ્યુઝન આવ ઓરેન્જપીલ, લા. ઇનફ્યુઝન ઓરેનસાઈ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ઈ. ઇનફ્યુઝન આવ જેનસીઅનકો (જેનસીઆનાની કમપાઉન્ડયા.

મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજિસ.

બનાવટ—જેનસીઅનકો ખોખરે કરીને ગરેમ ૧૦, નારંગીની છાલ સુકી ગરેન ૧૦, મીઠાં લીંબુની છાલ તાજી દરામ ૨ એ સઘળાને ૧૦ આંજિસ ખખખણ પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ઢાંકીને બીનવી રાખી ગાળી લેવું.

ઈ. ઇપીકાક્યુઆના, લા. ઇપીકાક્યુઆના.

ગુણુ—આંસી નરમ પાડેછે, પરસેવો પાડેછે, તિજણુ મરડો સાળો કરેછે, તથા ઉલટી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન. એપીકાક્યુના બતના ગ્રાડના મુખીઆં.

ઈ. ઇપીકાક્યુઆના લોઝેનજસ, લા. ટ્રીકીસાઈ ઇપીકાક્યુઆના.

ગુણુ—હલદી લાવેછે, આંધામાં બજારમાં પાડેછે, પરસેવા લાવેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ટાકણાંઆ.

ઈ. આકવામિનયપિપરેટા (કુદાનાનું પાણી)
બનાવટ—પીપરમઠાનું તેલ મીનીમ ૨૨, મેગનેસીઆ કારબોનસ
ગરેન ૧૭, પાણી ૧૦ આંજિસ. પહેલાં મેગ. સીઆમાં તેલ નાખી
સારી પેઠે મીલાવી પછી તેમાં થોડું થોડું પાણી રેડવું.

ઈ. હલેટરીઆમ, લા. હલેટરીઆમ.
ગુણુ—સખત ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૭ા ગરેન.
(આ દવા ઝેરીછે).
બનાવટ—કથુકુંબર જાતના રૂળમો રસ.

ઈ. હડ્યારકોલ, લા. કારમોલીગની.
ગુણુ—આગર વાનિ ફાવડો કરેછે, વાસ મારતા ધાની ઉપર પોલટીસ
દાખલ કામ આવેછે, હવા તથા પાણી આફ કરેછે. મોટી ઉમરનાને
૨૦ થી ૬૦ ગરેન.

ઈ. આકવાસીનામી, (તજનું પાણી).
બનાવટ—તજનું તેલ મીનીમ ૧૭, મેગનેસીઆ કારબોનસ ગરેન
૫૬, પાણી ૬૦ આંજિસ, પહેલાં મેગનેસીઆમાં તેલ નાખી તેને
ધુટી પછી તેમાં થોડું થોડું પાણી મેળવવું.

ઈ. એક્ટ્રેક્ટ આવ કુએસીઆ, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ કુએસાઈ.
ગુણુ—શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૫ ગરેન. કુઆસી-
આનું લાકડું તથા પાણી એ બંનેને ખુબ બાળતા બાકી રહે તે.
બનાવટ—કુએસીઆની છાલ તથા પાણી.

ઈ. એક્ટ્રેક્ટ આવ કેમોમાઈલ, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ એંધીમીડીસ.
ગુણુ—હોળરીને શકતી આપેછે, ખોરાક પચાવેછે, મોટી ઉમરનાને
૨ થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. એક્ટ્રેક્ટ આવ કેલમબા, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ કેલમબી.
ગુણુ—ઝાડો કપાળ કરેલા વીના શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને
૨ થી ૧૦ ગરેન.
બનાવટ—કાલમબાની છાલ તથા પાણી.

ઈ. એક્ટ્રેક્ટ આવ કેલમારબીન. લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ ફાઇસાસટીગેમીડીસ.
ગુણુ—આંચકી તથા બીજાં એવાંજ દરદમાં તાણતોડ નરમ પાડેછે,
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૭ા ગરેન.

ઈ. એક્ટ્રેક્ટ આવ કોલમોકમ, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ કોલમીસાઈ.
ગુણુ—ઝાડો તથા પીચાખ લાવેછે, સાંધાઓનું દરદ મટાડેછે, મોટી

ઉમરનાને ૦૧ થી ૨ ગરેન (૧૬૫ સંભાળીને વાપરવી).

ખતાવટ—કાલચીકમના દાણા અને પાણી.

૫. એકમૂકટ આવ નેનસીઅન, લા. એકમૂકટમ નેનસીઅન.

ગુણુ—શકતી આપેછે, ગોળીઆ ખતાવવા માટે વાપરવામાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

ખતાવટ—નેનટીઆનાનાં મુળીઆં તથા પાણી એ ખંનને ઉકાળતા બાકી રહે તે.

૬. એકમૂકટ આવ નેલપ, લા. એકમૂકટમ નેલપી.

ગુણુ—સખત ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન, બાળકને ૧ ગરેન.

ખતાવટ—નેલપ. રેકટીકાષડ મ્પીરીટ, ઉકળતુ પાણી એ વણને ઉકાળતાં બાકી રહે તે.

૭. એકમૂકટ આવ ટોમકો, લા. એકમૂકટમ ટેમેસી (તંબાકુનો કસ).

ગુણુ—દુખાવો નરમ પાડવા સાર બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ખતાવટ—તંબાકુનાં પાંદડાં તથા પાણી.

૮. એકમૂકટ આવ ડીજીલેસી, લા. એકમૂકટમ ડીજીલેસી.

ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, નાના વળનમાં દીલના સાકાએને શકતી આપેછે, ઝેરી તાવોની ગરમી ઓછી કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૧ ગરેન (આ ૬૫૧ સંભાળીને વાપરવી).

ખતાવટ—ડીજીલેસીનાં પાંદડાં તથા પાણી.

૯. એકમૂકટ આવ ડેનડેલીઅન, લા. એકમૂકટમ ટેરેકસેસાઈ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, પીશાબ લાવેછે, પાત સાયનો ઝાડો લાવેછે, કલેળના દરદમાં કામ આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ખતાવટ—ડાંનડેલીઅનના મુળનો ભુકો તથા પાણી.

૧૦. એકમૂકટ આવ નકસવોમીકા, લા. એકમૂકટમ ન્યુસીસ વોમીસી. (ઝેરી કચુરાનો કસ).

ગુણુ—શકતી આપેછે, કેફ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૧ ગરેન, (આ ૬૫૧ સંભાળીને વાપરવી).

ખતાવટ—ઝેરી કચુરો, રેકટીકાષડ મ્પીરીટ.

૧૧. એકમૂકટ આવ પેરીરા, લા. એકમૂકટમ પેરીરી.

ગુણુ—પીશાબ લાવે છે, શકતી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

ખતાવટ—પેરીરી ભતના. ઝાડના મુળીઆં અને ઉકળતુ પાણી.

- ઈ. એકરૂકટ આવ પોપીઝ, લા. એકરૂકટંમ પેપેવરીસ, (અસખ-સના પોસનો કસ).
 ગુણુ—સેજ કેદ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.
 બનાવટ—અફીણના પોસનાં ફીડવાં તથા પાણી.
- ઈ. એકરૂકટ આવ બારમેડોઝ, લા. એકરૂકટંમ એલોઝબારમેડોનસીસ
 ગુણુ—પીત સાથનો ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.
 બનાવટ—એળીઆ તથા પાણી.
- ઈ. એકરૂકટ આવ એલોડોના, લા. એકરૂકટંમ એલોડોની.
 ગુણુ—અંધ લાવેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, દુખાવો થતો હોય ત્યાં તાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧ ગરેન, (આ દવા સંભાળીને વાપરવી).
 બનાવટ—મુસલમાની અનબુથા લખના તાબ પાંદડાં, પાણી અથવા પીચોરીના રસને સારાં.
- ઈ. એકરૂકટ આવ રબારબ, લા. એકરૂકટંમ રીહાઈ (રેવંઆની અરબીના કસ).
 ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
 બનાવટ—રબારબ જતનામુળીઆં, રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ, ઉકળતુ પાણી
- ઈ. એકરૂકટ આવ રેટની, લા. એકરૂકટંમ કેમરીઆઈ.
 ગુણુ—ઝાડો તથા ભોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનામ
- ઈ. એકરૂકટ આવ લીકરીસ, લા. એકરૂકટંમ ગુલીસીરીઝા (નેડી મધનો રસ).
 ગુણુ—ખાંસી મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
- ઈ. એકરૂકટ આવ લેટ્યુસ, લા. એકરૂકટંમ લેક્ટ્યુસી.
 ગુણુ—જંધ લાવીને દુખાવો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
 બનાવટ—નેડીમળના ડુલ ઝાંખળાં સોતાં તથા પાણી.
- ઈ. એકરૂકટ આવ લોગઉડ, લા. એકરૂકટંમ હીમિટોકસાલાઈ (પતંગના લોકડાનો કસ).
 ગુણુ—ભોહી તથા ઝાડો કબજ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
- ઈ. એકરૂકટ આવ સ્ટ્રોમોનીઅમ, લા. એકરૂકટંમ સ્ટ્રોમોનાઈ (ધતુરાનો કસ)
 ગુણુ—દુખાવો નરમ પાડેછે, જંધ લાવેછે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે.
 મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૦૦ ગરેન.
 બનાવટ—સ્ટ્રોમોનીના બીજ, ઘથર, મૃદસ્પીરીટ ઉકળતુ પાણી.

૪. એકગ્રેકટ આવ સોફોટ્રીનએસોઝ, લા. એકગ્રેકટમ એસોઝ સોફોટ્રીન (સોફોટ્રી એળીઆનો કોસ). મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.

૫. એકગ્રેકટ આવ હાઇઓસાએમસ, લા. એકગ્રેકટમ હાઇઓ સાએમાઇ.

ગુણુ—કેફ લાવેછે, દુખાવો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—પુરસાની, અજમાનાં પાંદડાં તથા પાણી.

૬. એકગ્રેકટ આવ હેનબેન (ગુઆ એકગ્રેકટ આવ હાઇઓસાએમસ)

૭. એકગ્રેકટ આવ હેમલોક, લા. એકગ્રેકટમ કોનાઇ.

ગુણુ—જંબ લાવેછે, દુખાવો તથા તાંબુતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.

ખનાવટ—હેમલોકના તાજાં પાંદડાં અને કુણીડાખળીઓ અને પાણી

૮. એકગ્રેકટ આવ હોપ, લા. એકગ્રેકટમ હ્યુયુલાઇ.

ગુણુ—જંબ લાવેછે, દુખાવો નરમ પાડેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.

ખનાવટ—હોપ, પૂકપીરીટ, ઉકળતુ પાણી.

૯. એકગ્રેકટ આવ બનાડબનહેમ્પ, લા. એકગ્રેકટમ ફેનેબીસઇનડીક્ટ.

ગુણુ—જંબ લાવેછે, દુખાવો તથા તાંબુતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૧ ગરેન. (આ દવા ઝેરીછે).

ખનાવટ—બાંગ અને રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

૧૦. એકગ્રેકટ આવ એકોનાઇટ, લા. એકગ્રેકટમ એકોનાઇટી.

ગુણુ—કેફ તથા જંબ લાવેછે, ચસકા તથા તાંબુતોડ નરમ પાડેછે મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૨ ગરેન.

ખનાવટ—એકોનાઇટનાં પાંદડાં તથા કુલ અને પાણી.

૧૧. એકગ્રેકટ આવ એપીઅમ, લા. એકગ્રેકટમ એપાઇ(અફીણનોકોસ)

ગુણુ—એનો મુળુ અફીણના નેપોલેએ મોટી ઉમરનાને ગાયરગરેન ખનાવટ—અફીણ તથા પાણી.

૧૨. એકોનાઇટીઆ, લા. એકોનાઇટીઆ.

ગુણુ—એકોનાઇટના મુળનું તત્વછે, બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે. (આ દવા ઝેરીછે). એકોનાઇટ વનતના ઝાડના પાંદડાં.

૧૩. એટ્રોપીઆ, લા. એટ્રોપીઆ.

ગુણુ—કેફ લાવેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મેથુષ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે).

- ઈ. એન્ટીમોનીઅલ પાઉડર, લા. પલવીસ એન્ટીમોનીએલીમ.
ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોઠા વગનમાં
ઢલટી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.
ખનાવટ—સુરમાનો ભુકા, મરગનું સીંગડુ એ બંનેનું બનેછે.
- ઈ. એન્ટીમોનીઅલ વાઈન. લા. વાઈનમ એન્ટીમોનીલી.
ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, ઢલટી લાવે
છે મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૫ મીનીમ.
ખનાવટ—એન્ટીમોની ટારટર, સેરી.
- ઈ. એપસેમસાઈટ, (જુઓ સંજકેટ આવ મગનેસીઆ) વિલાયતીમીઠું.
- ઈ. એપોમોરફીઆ.
ગુણુ—ફેફરામાં તથા બીજા દરદોમાં પીચકારીયડે શરીરની આંત-
રીમાં દાખલ કરવામાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૬ ગરેન, પીચકારી
મારવા માટે.
- ઈ. એફરેસન્ટસાઈટ્રો ટારટ્રેટ આવ સોડા, લા. સોડીસાઈટ્રો ટારટ્રેસ
એફરેસનસ.
ગુણુ—હોળરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, પીશાબ લાવેછે, થંડક આવે
છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ ગરેનથી ૦૮ આંઝિસ.
- ઈ. એફરેસીંગ સોલ્યુસેન આવ પોટાસ, લા. લાઈકરપોટાસી એફ-
રેસનસ.
ગુણુ—હોળરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, પીશાબ લાવેછે, થંડક આવે
છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંઝિસ.
ખનાવટ—બીકારબોનેટ આવ પોટાસ અને પાણી.
- ઈ. એફરેસીંગ સોલ્યુસેન આવ લીધીઆ, લા. લાઈકર લીધીઆઈ
એફરેસનસ.
ગુણુ—હોળરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦
આંઝિસ, (પ્રવાહી)
ખનાવટ—કારબોનેટ આવ લીધીઆ અને પાણી.
- ઈ. એફરેસીંગ સોલ્યુસેન આવ સોડા, લા. લાઈકરસોડી એફરેસનસ.
ગુણુ—હોળરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, થંડક આવેછે, મોટી ઉમરનાને
૨ થી ૪ આંઝિસ.
ખનાવટ—બીકારબોનેટ આવ સોડા અને પાણી.
- ઈ. એમીટીક ટારટર (જુઓ ટારટ્રેટેડ એન્ટીમોની).
- ઈ. એમોનાએકુંમ. લા. એમોનાએકુંમ.
ગુણુ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટી
ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

- ઈ. એમોનીએકમ મીક્ચર, લા. મીસચુરા એમોનીએસાઈ.
 ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, ગાંઠો પીગળાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ આંઝિસ (પ્રવાહી)
 બનાવટ—આમોનીઆકમ અને પાણી.
- ઈ. એમોનીએટ ટીચર આવ ગુએકમ, લા. ટીચુરા ગુએસાઈ એમોનીએટા.
 ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, લોહી સુધારેછે, પ્રસેવો પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.
- ઈ. એમોનીએટ ટીચર આવ વેલેરીઅન, લા. ટીચુરા વેલેરીએની એમોનીએટા.
 ગુણુ—અમક તથા બીજા દરદોમાં તાંણતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ મીનીમ.
 બનાવટ—વેલેરીઅન જાતનાં ઝાડના મુળીઆં, સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક.
- ઈ. એમોનીએટ ટીચર આવ ઓપીઅમ, લા. ટીચુરા ઓપાઈ એમોનીએટા.
 ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, કુઆપો નરમ પાડેછે, બેશુધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.
- ઈ. એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક, લા. પલવીસ કીટા એરોમેટીકસ.
 ગુણુ—ઝાડો કપજ કરેછે, હોજરીમાં ચતો ખટાસ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૪ ગરેન.
 બનાવટ—તજનો ભુકો ૪ આંઝિસ, જલકૂળ ૩ આંઝિસ, કેસર ૩ આંઝિસ, લવંગ ૧૧ આંઝિસ, એળકી ફેલેલી ૧ આંઝિસ, સાકર ૨૫ આંઝિસ, ચાખ્ખાચાક ૧૧ આંઝિસ, એ સઘળાને ખુબ બારીક વાટી લુગડે ચાળી પછી એક કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવી.
- ઈ. એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક એન્ડ ઓપીઅમ, લા. પલવીસકરીટા એરોમેટીકસ કમ ઓપીઆ.
 ગુણુ—હોજરીમાં ખટાસ તોડેછે, ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન, બાળકને ૧ ગરેન.
 બનાવટ—પલવીસકરીટા એરોમેટીક ૬૩ આંઝિસ, અફીણ ૨૬ દરામ, એ બંનેને ખુબ વાટી એકરસ કરી લુગડે ચાળી પછી કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવી.
- ઈ. એરોમેટીક મીક્ચર આવ આયરન, લા. મીસચુરા ફેરી એરોમેટીકા.
 ગુણુ—લોહીમાના સતા દાણાવાળો બાગ વધારેછે, સકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ.
 બનાવટ—સીનકોનાના છોડીઆ, કાલંમખાના મુળીઆં, સર્વોગ,

- ફાંત આધરન (લોહ)ટીચર કારડાગ્નિમકો, રસ, પીપ મહાનું પાણી.
૪. એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ ઓમોનીઆ, લા. સ્પીરીટસ ઓમોનીકસ.
 ગુણ—ફુંગિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ મીનીમ.
- બનાવટ—કારબોનેટ આમોનીઆ ૮ ઝાંઉસ, મેગ્નેસિયમસોડા આમોનીઆ ૪ ઝાંઉસ, બેન્ઝીન ૪ દરામ, લીક્વરિંગ ૪ દરામ, રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ ૬ પાઇન્ટસ, પાણી ૩ પાઇન્ટસ, અ બધાને મેળવી બરોબર કરવું.
૫. એરોમેટીક સલફ્યુરીક આસીડ, લા. એસીડમ, સલફ્યુરીકમ, એરોમેટીકમ.
 ગુણ—શક્તી આપેછે, ઝાડો સેજ બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૨ મીનીમ.
 બનાવટ—એસીડસલફ્યુરીક, રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ, તજનોબુકો, સુંઠનોબુકો.
૬. એલડર ફ્લાવરવોટર, લા. એક્વાસેમપ્લસ્ટા.
 ગુણ—પેટમાંની બાદી તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ઝાંઉસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ. એલડર જાતના ફુલનું પાણી.
૭. એલમ, લા. એલ્યુમિન (ફટકડી)
 ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, પીચકારી મારવાના કામમાં આવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન, બાળકને ૦૦ થી ૧ ગરેન.
 • પેદાસ—ઝીનફેશમાંથી લાવેછે.
૮. એલોકથન.
 ગુણ—કલ્પના દરદોમાં જાડુ પીત તથા પીતને લગતી પથરીઓ સેલાઇથી છુટી પાડી આંતરડાને રસ્તે બાહાર કઢેછે, જ્યેષ્ઠીકમળાની બરિમારીમાં ઘણા ગુણ કરેછે, શરીરમાં ફેલાએલી ચરબીનો ઘટાડો કરેછે, પીચાબ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન.
- ૯. એસીટીકએસીડ, લા. એસીડમ એસીટીકમ.
 ગુણ—દાદરને લગાડવાથી ઘણા ફાયદો થાયછે, થંડક આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૩૦ મીનીમ.
૧૦. એસીટીકપથર, લા. ઇથર એસેટીકસ.
 ગુણ—ફુંગિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ.
૧૧. એસીટીક આવ ઝીંક, લા. ઝીનસાલ્ફ એસીટસ.
 ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે, શક્તી આપે છે, ઉલટી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨૦ ગરેન.
 બનાવટ—કારબોનેટ આવ ઝીંક, એસીટીકએસીડ, પાણી.

ગુણુ—તાંબુલોડ નરમ પાડે છે, હંથિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

૪. ઓક્રેલેટ આવ સોરીઅમ, લા. સોરીસાઈ ઓક્રેલસ.

ગુણુ—ઊલટી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન, (આ દવા ઝેરી છે)

૫. ઓકસાઈડ આવ ઝીંક, લા. ઝીનસાઈ ઓકસીડમ.

ગુણુ—શકતી આપે છે, ઝાડો કબજ કરે છે, આંદાં તથા બળેલા બાગ ઉપર મલમની સાથે અથવા અમથુ લગાડવાથી ફાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—જસતનાડુલ, લાઇકરઆમોનીઆ, ઉકળવુ પાણી.

૬. ઓકસાઈડ આવ સીલ્કવર, લા. આલ્બેનટાઈ ઓકસીડમ.

ગુણુ—પરસેવો પાડે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે, ઉલટી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ ગરેન.

બનાવટ—કાળીખાર, ચુનાનું પાણી, પાણી.

૭. ઓકસાઈડ આવ એન્ટીમોની, લા. એન્ટીમોનાઈ ઓકસીડમ.

ગુણુ—પરસેવો પાડે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે, ઉલટી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ ગરેન.

બનાવટ—સોલ્ફુસેન આવ કલોરાઈડ એન્ટીમોની, કારબોનેટસોડા, પાણી

૮. ઓકસીમિલ આવ સ્કુઇલ, લા. ઓકસીમિલ આવ સ્કીલી.

ગુણુ—પીથાગ લાવે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનામ.

બનાવટ—મધ તથા સ્કવીલવીનીગર.

૯. ઓપીઅમ, લા. ઓપીઅમ (અફીણ)

ગુણુ—પેટ બંધ કરે છે, દુખાવો નરમ પાડે છે, કેફ તથા ઊંધ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.

૧૦. ઓપીઅમ લોઝેનજસ, લા. ટ્રોકીસાઈઓપાઈ.

ગુણુ—કેફ લાવે છે, ઝાડો કબજ કરે છે, દુખાવો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.

બનાવટ—અફીણનો સત્વ, ટોઅરટોલ, સાઈરુ, બુંદર, નેડીમધનો સોરો. પાણી.

૧૧. ઓરપીમેન્ટ (પીજુસોમલ)

ગુણુ—હરસમાં બાહારથી બબરાવવાના કામમાં આવે છે.

૧૨. ઓરેન્જ ફલાવરવોટર, લા. એકવાઓરેનસાઈ ફ્લોરીસ.

ગુણુ—સેજ શકતી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંદસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

૪. ઓરેન્જવાઈન, લા. પૌંઈનમ ઓરેન્જસાઈ.
ગુણ—સેજસાજ શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ આંઉસ.
૫. ઓલીવઓઈલ, લા. ઓલીઅમ ઓલીવી.
ગુણ—સેજ ઝાડો લાવેછે, દરદોમાં અવયવોનાં પડેને મુશળાં કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઉસ, બાળકને વા થી ૧દરામ. પુરોપમાં ઓલીવા જ્વતનાં ઝાડ થાયછે તેના પાકાંફળનું તેલ.
૬. ઓલીએટ આવ મરક્યુરી.
ગુણ—બાહારથી લગાડવાથી ઠાંકીના દરદોમાં ગુણ કરેછે.
૭. ઓઈલ આવ ક્યુબેબ્સ, લા. ઓલીઅમ, ક્યુબેબી (અણકપાવાનુતેલ)
ગુણ—પરમામાં તથા ધાતને કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.
૮. ઓઈલ આવ ક્લોવર, લા. ઓલીઅમ, દેરીઓફીલાઈલવીગનુતેલ)
ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, પેટમાંની કુખાવો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ મીનીમ.
૯. ઓઈલઆવ કેન્ગુપુટી, લા. ઓલીઅમ કેન્ગુપુટી (કાઅપતીનુ તેલ)
ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.
૧૦. ઓઈલઆવ કેમોમાઈલ, લા. ઓલીઅમ એન્થીમીડીસ.
ગુણ—હોઝરીને શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ (કેમોમાઈલ ફુલનુતેલ)
૧૧. ઓઈલઆવ કેરેવ, લા. ઓલીઅમ કેરેઈ (વરીઆળીનુ તેલ)
ગુણ—મુદો નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, પેટમાંની બાઈનાંડે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.
૧૨. ઓઈલઆવ કોપેબા, લા. ઓલીઅમ કોપેબી.
ગુણ—પરમામાં ધાત બંધ કરેછે, ખાંસીને કાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ. એક જ્વતના ઝાડનો રસ.
પેંદાસ—અમરિકાદેશમાં કોપેબાનામનું ઝાડ થાયછે તેના થડમાં કાપ મુકવાથી રસ નિકળેછે તે.
૧૩. ઓઈલઆવ કોરીએટર, લા. ઓલીઅમ કોરીએટરી (ધાણાનુતેલ)
ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.
૧૪. ઓઈલઆવ ગરજન (ગરજનનુતેલ)
ગુણ—પરમામાં તથા રકતપીતમાં કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને વા થી ૧ દરામ.
- ઓઈલઆવ ચાલમુગરા (ચોલમુગરાનુતેલ.)

ગુણુ—સોહી મુધારેછે, રકતપીતને કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને
૫ થી ૧૫ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ ગુનીપર, લા. ઓલીઅમ ગુનીપેરાઈ.

ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે,
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ ટરપેનટાઇન, લા. ઓલીઅમ ટેરીબીનથીની.

ગુણુ—નાનાવજનમાં કરમનો ગ્રાડો તથા સોહી બંધ કરેછે, હુંશિયારી
લાવેછે, પરસેવા તથા પીશાબ લાવેછે, મોટા વજનમાં આપાથી ગુ-
રદાનો વરમ થઇને પીશાબ બંધ થઈ જાયછે, બાહારથી લગાડવાથી
સાંધાઓનો ફુગાવો મટેછે, ટરપેનટાઇન જ્યાં પીવાને વાસ્તે કહ્યું હોય
ત્યાં ઓઇલ ટરપેનટાઇન જ વાપરવું એકંદુ ટરપેનટાઇન ન વાપરવું.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ મીનીમ થી ૪ દરમ, બાળકને ૧ થી ૩ મીનીમ.

પેદાસ. વિલાતદેશમાં એક જાતનું ગ્રાડ થાયછે તેના થડમાંથી રસ
નિકળેછે તેમાં થોડું પાણી મેળવી જંતરથી તેનું તેલ કઢેછે.

ઈ. ઓઇલઆવ થીઓપ્સોમા, લા. ઓલીઅમ થીઓપ્સોમી(કોકમનુતેલ)

ગુણુ—બીજી દવાઓ સાથે મેળવીને તેની ગોળી બનાવી તે સફરામાં
અથવા સ્ત્રીના છુપા બાગમાં મુકવામાં આવેછે.

ઈ. ઓઇલઆવ ડીક્, લા. ઓલીઅમ એનીયાઈ (મુવાનુતેલ)

ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને
૫ થી ૧૫ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ પાઇમેન્ટો, લા. ઓલીઅમ પાઇમેન્ટી (કપુરચીનીનુતેલ)

ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ પેપરમીન્ટ, લા. ઓલીઅમ મેથીપીપેરેટા.

ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, પેટમાંનો ફુગાવો નરમ પાડેછે, મોટી
ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ. (કુદીનાનુતેલ)

ઈ. ઓઇલઆવ મસૂરડ, લા. ઓલીઅમ સીનેપીસ (રાઇનુતેલ)

ગુણુ—બીજી દવાઓ બનાવવાના કામમાં આવેછે.

ઈ. ઓઇલઆવ રૂ, લા. ઓલીઅમ રૂટી.

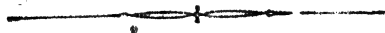
ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, દસ્તાં લાવેછે,
મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ રોઝમેરી, લા. ઓલીઅમ રોઝમેરીની.

ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, બાહારથી લગા-
ડવાના કામમાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ મીનીમ. (ગુલાબનુતેલ)

ઈ. ઓઇલઆવ લેમન, લા. ઓલીઅમ લીમાનીસ (લીંબુનીઝાલનુતેલ)

- ગુણ—શક્તી આપે છે, પેટની બાદી તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.
- ઈ. ઓઇલઆવ લેવેન્ડર, લા. ઓલીઅમ લેવેનકુલી.
ગુણ—તાંણતોડ નરમ પાડે છે, પેટની બાદી તોડે છે, હુંશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.
- ઈ. ઓઇલઆવ સ્પીઅરમીન્ટ, લા. ઓલીઅમ મેંધીવાઇરાઇડીસ.
ગુણ—પેટની બાદી તોડે છે, હુંશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.
- ઈ. ઓઇલઆવ સ્પીનમોન, લા. ઓલીઅમ સ્પીનમોમાઈ (તજનુતેલ)
ગુણ—હુંશિયારી લાવે છે, હાજરીમાંનો વા તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ મીનીમ.
- ઈ. ઓઇલઆવ સેવીન, લા. ઓલીઅમ સેવીના.
ગુણ—કરમ પાડે છે, પરસેવા પાડે છે, દસ્તાંન લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ મીનીમ.
- ઈ. ઓઇલઆવ એનીસી, લા. ઓલીઅમ એનીસાઈ (સુવાનુતેલ)
ગુણ—હુંશિયારી લાવે છે, પેટમાંની બાદી તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ મીનીમ, બાજકને ૧૦ મીનીમ.
- ઈ. ઓઇલઆવ એમઅર, (અંપરનુતેલ)
ગુણ—જીની આંસી તથા દીલના કેટલાએક દરદોમાં ફાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.

દવાઓના તોલ તથા માપની સમજણ.

ભુકો, મુળીઆં, છાલ, પાંદડાં, ગાંગડા, વિગેરે સઘળી સુકી દવાઓ તોળીને લેવી, તથા ટીચર, સહરપ, તેલ, ચા, ઉકાળો, અકુવિગેરે સઘળી પ્રવાહિ દવાઓ માપીને અથવા ભરીને લેવી, તેને વાસ્તે માપવાનાં બે મેઝર ગલાસ આવે છે, જે દવા ટીપાની ગણતરીએ લેવી હોય તેને વાસ્તે મીનીઅમ મેઝર કરીને લાંબી નળી વાળુ ગલાસ આવે છે તે નળી ઉપર પાંચ મીનીમથી ૬૦ મીનીમ સુધી બરોબર માપીને લેવાય તેને વાસ્તે ઉપર આંકડા મારેલા હોય છે. બે ટીપાની બરોબર એક મીનીમ છે. બીજી દવાઓ જે દરામના વળનમાં લેવાય છે તેને વાસ્તે એક આંઉસ મેઝર ગલાસ આવે છે તેના ઉપર એક દરામથી આઠ દરામ સુધી આંકડા મારેલા હોય છે જેથી આઠ દરામ સુધીમાં જેટલુ દવાનું વળન લેવાનું હોય તેટલું માપીને લેવાઈ શકાય છે, ઉપલા માપવાના ગલાસોના છેલા આંકડા સુધી દવા માપીને લેવાય છે તેના આલી છેડા સુધી મપાતી નથી.

૨૦ ગરેનનો	૧ હસકરૂપલ	૨ ટીપાં	૧ મીનીમ.
૩ હસકરૂપલનો	૧ દરામ	૬૦ મીનીમનો	૧ દરામ.
૮ દરામનો	૧ આંઉસ	૮ દરામનો	૧ આંઉસ.
૧૬ આંઉસનો	૧ પાઉન્ડ	૨૦ આંઉસનો	૧ પાઉન્ડ.
ઉપલાં તોલાઓ ભુકો જડ પદારથો		૮ પાઉન્ડનો	૧ ગ્યાલન.
તોળવાનાં છે.			

ઉપલા માપ પ્રવાહી પદારથ માપવાના છે.

અમથાનું તથા ગલાસનું માપ.

માનીઅમથી હયા નાની અમથો	ટીસ્પુન અથવા ૧ દરામની ગણવી
પચલો અમથો હયા	ઉત્રરટસ્પુન ,, ૨ દરામનો ગણવો
મોટો અથવા ટેબલનો અમથો	ટેબલસ્પુન ,, ૪ દરામનો ગણવો

૧ લીકરગલાસ એક આંઉસની બરોબર છે.

૧ વાઇનગલાસ બે આંઉસની બરોબર છે.

“ગાંમઠી અને અંગ્રેજી તોલનો મુકાબલો”

૧ હઉબાર	૧ ગરેન	જુદા જુદા શેરોના તોલોમાં સેજ
૧૫ ગરેનનો	૧ માસો	ફેરફાર હોય છે વાસ્તે જ્યાં તોલો લખ્યું
૪ માસાનો	૧ દરામ	હોય ત્યાં મુબહરા રૂપિયા બરોબર સમજવું.
૩ દરામનો	૧ તોલો	બરોબર તોળતાં રાતોરાત ૩૦ ગરેનનો

૨૧૧ તોલાનો ૧ ઑંડિસ ૧ ઑંડિસ થાયછે પણ સગવડ પડવાને
૪૦ તોલાનો ૧ રતલ ૧ વાસ્તે ૨૧૧ તોલાનો એક ઑંડિસ મુકલ છે.

ગરેન. ઇસકરૂપલ, દરામ. ઑંડિસ અને પાઉન્ડ એ એક ઇંગ્લેન્ડ
સાધારણ તોલ છે. તેમાં ગરેન એ સરવધી નાનું તોલ છે. એક ગ્રેન ઘણું કરીને
એક ઘર્ષ બાર બરાબર થાય છે. વાસ્તે જ્યાં ગરેન ન મળી આવે ત્યાં
જેટલા ગરેનનું વજન આવ્યું હોય તેટલા ઘર્ષના દાણાથી તોળવું. ઘર્ષના
દાણા એક સરખા હોતા નથી નાના મોટા હોય છે વાસ્તે મધ્યમ કદના
દાણા લેવા.

દવાઓના વજન લખવામાં વપરાતી સંક્ષેપ નીશાનીઓ.

gr. ઈઆ grain, ગરેન m ઈઆ minim, મીનીમ
♃ ઈઆ Scruple ઇસકરૂપલ f ડ્ર ઈઆ Fluid drachm
પ્રવાહી દરામ
ડ્ર ઈઆ drachm, દરામ f ડ્ર ઈઆ Fluid Ounce
પ્રવાહી દરામ
ઊ ઈઆ ounce, ઑંડિસ O ઈઆ pint પાઈન્ટ
lb ઈઆ pound, પાઈન્ડ C ઈઆ gallon ગ્યાલન

ઉમર પ્રમાણે દવા આપવાનો કોઠો.

આ યોપડીમાં દવાનું જે વજન લખેલું છે તે ઘણું કરી એકવીસ
પરસની ઉમરના આન્તરીને વાસ્તે છે, અને જ્યાં બાળકને મોટે લખેલ છે
તે એક પરસની ઉપરના બાળકનું જાણવું. તે શિયાવ સગવડતાને વાસ્તે
જુદી જુદી ઉમરના બીમારને કેટલું આપવું તે શ્રાધી કાઢવાને વાસ્તે નીચે
કોઠો આપેલ છે તેમાંથી જેટલી ઉમરનાને વાસ્તે જોઈ હોય તે શ્રાધી કાઢવું.

ઉમર. મોટી ઉમરના બીમારનો મોટી ઉમરના બીમારનો
કેટલામોભાગ. ખોરાક જોઈ દરામ હોયતો.

૧ મહીનો	૨૪ મો ભાગ	૨૧૧ ગરેન
૬ મહીના	૧૫ મો ભાગ	૪ ગરેન
૧ વરસ	૧૨ મો "	૫ "
૨ "	૮ મો "	૭૧૧ "
૩ "	૬ મો "	૧૦ "
૪ "	૫ મો "	૫૨ "
૫ "	૪ મો "	૧૫ "
૭ "	૩ મો "	૨૦ "
૧૪ "	૧૧ "	૩૦ "
૨૦ "	૧૩ "	૪૦ "

૨૧ થી ૪૦ "	૧ ખોરાક	૧ દરામ
૧૦ થી ૩૦ "	બાળ ભાગ	૪૫ ગરેન
૮૦ થી ૯૦ "	૩ "	૪૦ ગરેન
૧૦૦	બાળ	૩૦ "

કોઠો દવાની સમજણ—ઉપર આપેલા કોઠાની પહેલી કલમમાં જુદાં જુદાં વસ્તુ આપેલાં છે. તેમાંથી જે વસ્તુના આગરની વાસ્તે દવાનો ખોરાક કાઢવો હોય તે વસ્તુની સામે લખેલ ખોરાક લેવો. પુત્ર ઉમરના આગરની દવાનો ખોરાક ૧ ગણીનિ (પછી તે ખોરાક ૧ આંગુલ, ૧ દરામ અથવા હરકોઈ પણ વજન હોય) તેનાં જુદીજુદી ઉમરને માટે બીજી કાલમમાં બાગો આપેલા છે. ત્રીજી કાલમમાં મોટી ઉમરના આગરની દવાનો ખોરાક ૧ દરામ ગણીનિ ઉપર પ્રમાણે તેના જુદા જુદા ભાગે આપેલા છે.

દાખલો—અગર જે ૨ વરસની ઉમરના બાળકને વાસ્તે એક દવાનું વજન શેષી કાઢવાનું છે. તો પહેલી કાલમમાં જેવું તેની સામે બીજી કાલમમાં આઠમા ભાગ લખેલું છે તથા એમ સમજવું કે મોટી ઉમરના આગરની વાસ્તે જે ખોરાક હોય તેનો ૮ મા ભાગ ૨ વરસના બાળકને વાસ્તે લેવો.

અથવા તેની સામે ત્રીજી કાલમમાં સાડાસાત ગરેન લખેલું છે તેની મતલબ એવી છે કે જે દવાનો મોટી ઉમરના આગરની ખોરાક ૧ દરામનો હોય તે દવા જે વરસના બાળકને સાડાસાત ગરેન આપવી.

ટીપ્પર અને બીજી પ્રવાહી દવાઓ પણ ઉપલી બીજી કાલમમાં આપેલા ભાગ પ્રમાણેજ આપવી. પણ ત્રીજી કાલમમાં જેટલા ગરેન હોય તેટલાં ટીપ્પાં અથવા મીનીમ લેવાં જેમ કે જેમ તોલના ૧ દરામનાં ૬૦ ગરેન થાય છે તેમ બરેતનાં ૧ દરામનાં ૬૦ મીનીમ થાય છે.

તે છતાં કેટલીએક દવાઓ ઉપલા કોઠાના કરતાં જુદાજ વજનમાં અપાય છે. વાસ્તે એવી કેટલીએક અગત્યની દવાઓનો ખોરાક મોટી ઉમરના આગરની વાસ્તે તથા ૧ વરસની ઉમરના બાળકને માટે જુદો દવાઓના કોસમાં આપ્યો છે. વાસ્તે તે દવાઓના કોસમાં જોવું.

આગરની મા વજત તથા દવાદાર કરનારાઓને અગત્યની સુચના.

આગરની મા વજત, તથા દવાદાર કરનારાઓને કેટલીએક સુચનાઓ ધ્યાનમાં રાખવાની ધણી જરૂર છે. જેમાંની કેટલીએક નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે છે, અને તે એકથી વધુવાર વાંચીને યાદ રાખવાની આ ઓપડીના ઉપયોગ કરનારને મજબૂત બલામણ કરવામાં આવે છે તેમાંની દરેક જોડી યાદ રાખવાથી ધણીજ ઉપયોગી અને ફાયદાકારક થઈ પડશે.

આભરની બનતાં સુધી અંધારા અને બંધ ઓરડામાં રાખવું નહિ પણ મોટા ખુલા અને બરોબર અજવાળું અંદર આવતુ હોય એવા ઓરડામાં રાખવું. બહારના જેવીજ ઓખી હવા હોવી જોઈએ, ઓરડાનું બારણું દરીઆની તરફનું હોવું જોઈએ જેથી તે ઓખી હવા અંદર દાખલ થાય, અને તેને વાસ્તે પશ્ચિમ દિશા તરફનું બારણું વધારે સારૂ છે. કારણ કે તે તરફથી દરીઆની ઓખી હવા આવે છે. ઓરડાની અંદર અજવાળું બરોબર પડવું જોઈએ કારણ કે અજવાળું માણસની સુખાકારીનું સાધન છે. કાંઈ બીમારીમાં અજવાળું ન જોઈતુ હોયતો બારીબારણાં બધાં બંધ કરવાં; પરંતુ અંદર ઓખી હવા આવે જ કરે એવી સગવડ કરવી જરૂરની છે. કેટલાએકનો એવો વીચાર છે કે આભરની હવા વાળા ઓરડામાં રાખવાથી સરસી થઈ જાય છે, પરંતુ તે વિચાર ખુલ બરેસો છે. ઓરડામાં ગમે તેટલો પવન ફૂકતો હોય તેની ફીકર નથી, પરંતુ તેવે વખતે આભરની ઉપર ગરમ લુગડાં જેવાં કે બનાત, ફૂલાદીન, કામળો. વગેરે ઓઢાડો રાખવાં, જેથી તેને સરદીની અસર બીલકુલ નહિ થાય. ઓરડાની નજીક અથવા અંદર રસોડું હોય તો તેનો ધુમાડો આભરની બીલકુલ ન આવે તેની પુરી સાવચેતી રાખવી, કારણ કે ધુમાડો ઘણો ગરમ થઈ કરે છે. તાવની, ભેળની અથવા આંખની બીમારી હોય તો બનતાં સુધી ઘરના પાછળના ભાગમાં દરેદીને રાખવું. જેથી આભરની કંઈ ભેવાનું અથવા ભોલવાનું બનસે નહિ, જેથી ફાયદો થશે. પરંતુ આભરની કંઈ અકસમા તથી માંદુ થયુ હોયતો તેને કુટુંબના માણસોમાં રાખવું, કે તેઓની વાત-સીતથી તેના કુખનો બુઝાવો થશે અને તેનું દીલ જરા ખુસીમાં રહેશે. દોરદાંખરની કોડ અથવા તખેલાની નજીક આભરની રાખવી નહિ કારણ કે તેના છળાની હવાથી આભરનીની તળી અતમાં ખીગાડ થાય છે.

આભરનીના ઓરડાનાં બારીબારણાં ઘણા મજબુત રીતે વાસવાં નહિ કારણ કે તે ઉઘાડ બંધ કરતાં અફળાવાથી જે અવાજ થાય છે તે આભરનીને ફટાળી આવે છે તથા તે ચીડાય છે. વળી તેથી સુખાકારી ઊંઘમાંથી જાગી ઉઠે છે. આભરની માંતી અને બંધ લેવાની ઘણી જ રહે છે તેમાં બહુલ પોચે છે. આભરનીનો રવબાજ તે વખતે ઘણેજ ઓડાએ હોય છે.

આભરનીના ઓરડામાં જરૂરના સામાન શિવાય બીજી કંઈ પણ રાખવું નહિ. કારણ કે ઓરડામાં તેથી નકામા ગરદી થાય છે. અને તેટલી જગો રોકાઈ રહેવાથી તેટલી ઓખી હવા અંદર થોડી રહી શકે છે. જો ઉડતો રોગ અથવા બીમારી હોય તે વખતે તો અંદર બીલકુલ સામાનજ રાખસો નહિ, કારણ કે તેની મારફત તે રોગ બીજને ઉડવાની ધામ્તી રહે છે. યાદ રાખવું કે મુતર અથવા સળૂના લુગડાં કરતાં ઊંચાનું

લુગડું ખરાબ હવા જલદી ખેંચી લે છે. વાસ્તે જોતનું લુગડું આંતરીને પેરાવવું નહિ. તેમજ તેના આટલા ઉપર પણ પાયરવું નહિ. તથા ખારી ખારણાને ઉનના પડદા જડવા નહિ. તેમજ આંતરીના ઓરડામાં ગલીઓ માદરી, સેવંજ વગેરે કંઈ પાયરવું નહિ કારણ કે તેપણ ખરાબ હવા ખેંચી લે છે. તેને બદલે બાહારથી તે આંતરીના આટલામુધી ટુંકાપત નો લાંબા લુગડાનો કટકો પાયરવા કે જેથી આંતરી પાસે આવનારજનાર માણસોના કોષપર પગલાં અકળાઈને આંતરીને ફટાજો ન આપે.

આંતરીના ઓરડામાં કંઈ ગલીઓ થવા દેવી નહિ. તેનો ઝાંઝો, પીચાળ, મોરી અથવા ખાળમાં નાખવો નહિ; પરંતુ બાહાર લઈ જઈ દુર નાખવો તેમજ તેકોઈ વાસણમાં રાખી આટલા નીચે પણ રાખી મુકવો નહિ કારણ કે તેની અંદરનું ઝર ઓરડામાં પથરાઈતે અવગુણ કરે છે. વળી ઝાંઝો પીચાળના વાંસણ સારી જે ઘોઈ તથા સાફ કરીને પાછા ઓરડામાં લાવવાં. જમીન ઉપર પાણી અથવા દવા ટોળાણી હોય તે લુછી જગો કોરી કરી નાખવી બીનાસ થવા દેવી નહિ. આંતરીના લુગડા અથવા બીજાનું દવા અથવા પાણીથી પલળાં હોય તો તે કાઢી નાખી બીજા પેરવાં અથવા પાયરવાં. તેમજ આંતરીને વાસ્તે દવાના તેમજ ખાવા વિગેરેના વાંસણો બીજાએ વાપરવાં નહિ કારણ કે તેથી વાપરનારને તથા આંતરીને ગેરફાયદો થાય છે. ખરાબ હવા, ગલીઓ વીગેરે દુર રાખવા સાથે “કોનડીસ ફુલ્ફડ” સોલ્યુસન આવ પરમેનગેનેટ આવ પોટાસ અથવા એવીજ કોઈ ખરાબ હવા દુર કરનારી વસ્તુને કોડીના વાસણમાં નાખીને ઓરડામાં જુદી જુદી જગોએ મુકવી, આંતરીના ઓરડામાં ખાળ અથવા મોરી ન હોવી જોઈએ કારણ કે તેમાં પાણી વીગેરે પડવાથી ઓરડાની હવાને સરદી આપે છે. રમાલથી આંતરીનું મોઢું નાક વીગેરે લુછવું નહિ પરંતુ તેને બદલે ધોએલાં જુના ફૂટેલાં લુગડાથી મોઢું વિગેરે લુછીતે બાળી નાખવાં. દવા પાવા પછી ચમચો ગલાસ વિગેરે તુરંત ધોઈ નાખવું દવાદાર વિગેરે જરૂર જોગ સામાન આંતરીના આટલા પાસે રાખવું જેથી જોઈતી વખતે ગોતવા જવું ન પડે.

આંતરીને મળવા અથવા જોવા આવનારાઓએ ઓરડાની અંદર એકઠા ન થવું, તેના બીજાના આગળ બીજકુલ ન જવું, તેને ઘાંત કરાવવી નહિ, તેની માવજત એકજ માણસે કરવી, કે જેથી દવા ઓરાકનો વખત ખરોખર તેના ધ્યાનમાં રહે.

પુરૂષ કરતાં સ્ત્રી બીમારની માવજત રાખવાને વધારે સારી છે કારણ કે તેણી વધારે નરમ હૃદયવાની તથા નાજુક હોય છે. પરંતુ માવજત કરનાર સ્ત્રી હુંશિયાર, ચાલુક, મેદનતુ તથા વિચારવંત હોવી જોઈએ કે જે બીમારનો વધારો ઘટાડો, તેના ચોંટા સમજી શકે, તેણીને ઘણું કરી વાંચતાં

લખતાં આવડવું જોઈએ. વળી તેણીનો સ્વભાવ મીઠો, ખુસ, તથા મા-
યાળ હોયો જોઈએ, કારણ કે એવી સ્ત્રી બીમારનું મન જીતી લેશે અને
તેથી તે તેણીનું કહ્યું કરવાને ખુશી જણાય છે. માવજત કરનાર સ્ત્રી
અથવા પુરૂષ પરોપ સ્વભાવનું હોવું ન જોઈએ કારણ કે પરોપ સ્વ-
ભાવ આત્મરીતિ માફક આવતો નથી. તે કામ કરવાને ઉલટમંત્ર મા-
ણસ હોવું જોઈએ. પોતાની કામ કરતાં કાંઈ અડચણ થતી હોય તો
બીમારની આગળ કંઈ અડચણડું ન જોઈએ. તે આપણાળુ, સારા બો-
લનાર, ડાકટરના ફરમાવ્યા પ્રમાણે પરોપર ચાલનાર હોવું જોઈએ. તે
વેલેમી, બીકણ, નકામો બકાસકારો કરનાર તથા વચે વચે માથું મારનાર
ન હોવું જોઈએ. બીમારની માવજત શિવાય બીજા કોઈ કામમાં તેને રહેવું
જોઈએ નહિ, તે ઘરડીયું અથવા કેફી હોવું ન જોઈએ, તેમજ બીમારથી
એક ઘડીપણુ આધુ જવું ન જોઈએ. તેનું કામ પરોપકારી છે, તથા તેના
આધાર ઉપર આત્મરીતિ જીંદગી રહેલી છે એમ તેને સમજાવવું જોઈએ.
તેની ટેવ સફાઈ વાળી તેના લુગડાં સ્વચ્છ તથા તેનું ખોલવું ધીર તથા
નરમાસવાળું હોવું જોઈએ.

બીમારના ઔરડામાં જોરથી ખોલવું, ચાલવું, છીકવું અથવા કાંઈ
અકાડવું નહિ, કેટલીએક બીમારી વેળા ઘણી ધોમધોમી યુસ યુસ વાતો
કરનારી પણ આત્મરીતિ અડચણ થાય છે. એવે વખતે આત્મરીતિ
પોતાની જીંદગી વીણે બચ લાગે છે, અને તેની માડી અસર તેના મનપર
થવાથી તેની બીમારી ઘટવાને બદલે વધે છે, માટે બનતાંસુધી તેની માવ-
જત કરનારાએ ખુસ દેખાવ ધારણ કરવો, અને હસતે ચેરે. રહેવું.
જેથી આત્મરીતિ તૈયારી સુધરતી જાય છે એમ તેને લાગે.

ડાકટર અથવા વધદને દરરોજ હકીકત કેતાં તેમાં વધારો કરી
બીમારોનું રૂપ મોટું કરવું નહિ તેમજ બેદરકારીથી કંઈ કેવાનું બાકીરાખવું
નહી કારણ કે તેમ કરવાથી આત્મરીતિ પુરતો ઉપાય કરવામાં અડચણ
આવે છે. આત્મરીતિ ઝાડોપીશાય ડાકટરને દેખાડખસાર હમેશારા બીમુકવો.

આ ઓપડીમાં જણાવેલી બીમારીના ઉપાયો કરતી વેળા તેખાખત
પ્રથમ સંઘણી ધણી ધ્યાનથી વાંચી જોવી અને ત્યાર પછી ઘટતા ઉપાયો
કરવા વળી લખાણમાં આપેલા દરેક ઉભયાવધી અભ્યય જોવા કે અ-
થવા, અને, જો, વળી, માટે, તથા, પણ, ગમતો, અથવાતો, અગરજો,
વીગેરે ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવું. કેમકે તેની જરા સમજણમાં ફેર પડ-
વાથી મોટી ભુલ થાય છે, વળી જ્યાં ચેતવણી આપી હોય તે ઉપર વધારે
ધ્યાન આપવું. તથા જ્યાં ડાકટરની સલાહ પુછવા જણાવ્યું હોય ત્યાં બ-
નતાંસુધી તેમ કરવાને ચુકવું નહિ, આખી ઓપડીમાં જણાવેલા દવાનો

ખોરાક મોટી ઉમરનાને વાસ્તે છે એટલે વીસવરસની ઉમરનાને માટે, પણ જ્યાં જરૂર છે ત્યાં બાળકને આટલો એમ કરી જણાવેલ છે. તેની અંદર કંઈ જો શક માત્રમ પડેતો તે દવાઓના કોશમાં જોઈ આતરૂં કરવી. પણ જો મોટી ઉમરનાને જણાવેલા ખોરાકમાંથી બાળકને આપવું હોય તો દવા આપવાના કોશમાંથી શોધી કાઢવું.

દવાના ખોરાકના વજન માટે પણ દવાના આપેલા વજન તથા માપમાં જોઈ લેવું.

જો દવાઓ પાણીમાં, સાકરનાસીરામાં, અથવા મધમાં ચઢાડવા અથવા પાવા જણાવી હોય, તે સારી પેઠે મેળવીને પાવી, અને તેની સંભાળ રાખવી કે તે નિચે વાંસણમાં ઠરી ન જાય, ફેટલીએક વેળા “જેલીમાં” પણ દવા મેળવવામાં આવે છે. ભુકી જેવી દવા મેળવતી વેળા પ્રથમ અમચામાં દવા નાખીને પછી થોડું પાણી, મધ અથવા સીરો નાખવો, અને તે સઘળાને સારી પેઠે મેળવવું, અને જ્યાંસુધી ગળી થકાય એવું પાતળું ચાપ ત્યાંસુધી પાણી, સીરો, અથવા મધ નાખ્યા કરવું, જો દવા ભારી હોય તેને જેલીમાં મેળવીને ચઢાડવી, જેવી કે કેલોમલ, જ્વનિ વાસ્તે કાચનો અમચો અથવા ગલાસ વાપરવો.

દરેક કુટુંબમાં એક દવાની પેટી તથા વૈદ્યની ચોપડી રાખવાની ઘણી જરૂર છે. ઘણી ઉતાવળની વેળાએ તેમજ બીજી હરશોઈ વખતે દવાની એવી પેટી તથા ચોપડી એક મોટો આશીરવાદ થઈ પડે છે.

જો ઉપાયોમાં જણાવેલા દવાઓના વજનથી કાંઈ ગુણ નજણાયતો આપેલા દવાના કોશમાં તેનું વજન જોઈ જરૂર જણાય તેમ વધારતાજવું પરંતુ ડાકટર શિવાય અજાણા માણસે દવા કરતી વેળા દવાનો નાનો વજન વાપરવો, વળી દવા હમેશાં તોળી અથવા માપીને લેવી અડસટ્ટે કદી પણ લેવી નહિ, કારણ કે તેથી વખતે ઘણું જોખમ કરતા થઈ પડે છે. ફેટલીએક દવાનો એક વજન જો પરસેવો પાડે છે તો થોડો વધારે વજન ઉલટી તથા ઉછાળો લાવે છે. વાસ્તે ભર્યા અથવા માપ્યા વગર કદી દવા લેવી નહિ.

દરેક દવા વાપરતી વેળા તેની સીસી ઉપર તેનું ખરોખરું નામ વાંચી જોવું અને તે લખેલા પ્રીસક્રીપ્શન સાથે મેળવી જોવું, કારણ કે તેમ સંભાળ નહિ રાખવાથી ઘણી જોખમ ભરેલી ભુલ થઈ જાય છે. અને સમકુચરસ એસીડ, અથવા નાઈટ્રીક એસીડ અને સોઈટ્રીક એસીડ, આ બંનેના વજનમાં ઘણો ફરક છે, અને તેવી ભુલથી કોઈ વેળા ઘણું ખરાબ પરિણામ થાય છે. તેમજ દવા બનાવતી વેળા તથા ખોરાકની મારને આપતી વેળા ઘણી સંભાળ રાખવાની જરૂર છે.

પીવાની, ભરવા, ચોપડવાની, વિગેરે દવાઓ જુદી જુદી રાખવી. ભરવા ચોપડવાની દવા ઊંચે મુકવી કે બાળકતા હાથમાં તે આપે નહિ તેમજ આનંદશીલ તે પાછાં દવાની બુલ ન થાય. વળી દવાની સીસી ઉપર ભરવાની ચોપડવાની અથવા પીવાની તેમજ દવા ઘણી ઝેરી હોય તો ઝર એવું ઘણે મોટે અક્ષરે તે ઉપર લખવું. ભરવા ચોપડવાની દવાની સીસીનું લેખલ અથવા ચોટી રંગીન લેવી પણ પીવાની દવાની સીસીની ચોટીના રંગ ઉજાગો અથવા ઘોળો રાખવો.

દરેક દવા વાપરવા આગાહી સીસીની સારી પેઠે, હાથની પાત્રી અથવા ચોપડવી કે કોઈ દવા નિચે ઠરી જાય નહિ, કારણ કે તેમ થવાથી પેલેલાં એક બે ખોરાકની દવા અસર કરતી નથી અને બાકીના ખોરાકમાં કોઈ ઠરી ગયેલી દવાનો વજન વધી જવાથી તે ઘણો અવશુભ કરે છે. જો એકજ ઘરમાં એકથી વધારે આનંદશીલ હોય તો દરેકની દવાની સીસીઓ તેઓના પોતપોતાના બીજાના આગળ રાખવી. કે એકની દવા બીજાને બુલથી અપાઈ ન જાય.

પીવાની દવા, ગેળી, પાપ્પ, ચાટણુ, વિગેરે બનાવતાં તેઓને સારી પેઠે ધુંટવાં તથા મેળવવાં. દવાનો ખોરાક ચમચમાં અથવા ગજાસમાં રેડ્યા પછી સીસીને સારી પેઠે બંધ કરવી, કારણ કે જરા ખુલી રેવાથી કેટલીએક દવાઓ ઉડી જાય છે. અને તેથી તેની નોંધએ તેવી તેની અસર આનંદશીલ થતી નથી. વળી કેટલીએક દવાઓમાં હવા દાખલ થવાથી તેનો ગુણ બદલાઈ જાય છે, વારંતે બનાવતાં સુધી કાચના અથવા લાકડાના બુચવાળી સીસીઓ વાપરવી. આનંદશીલ ઊંઘી ગમેલ હોય તો તેને ઉઠાડીને દવા આપવી નહિ. કારણ કે તાવ શિવાય બીજી ઘણી ખરી બીમારીને ઊંઘથી કાંપડો થાય છે અને તેટલાસાર આનંદશીલ ઊંઘમાંથી ઉઠાડવું ગેરફાયદા કરે છે. જો તેને દવા આપવાનો વખત થયો હોય તો પણ તેને ઉઠાડવું નહિ, પણ ઊંઘમાંથી જેવું ઉઠે કે તુરંત દવા આપવી, અને ત્યારપછીથી દવાનો બીજો ખોરાક આપવાનો વખત ગણવો. ઊંઘથી યાક ઉતરે છે. ખોરાક પચે છે, બીમારી સારી થાય છે, મનને ચકતી મળે છે, જીંદગી લાંબી થાય છે તથા મુશ્કેલીમાં વધારો થાય છે.

શું દવા ડાક્ટરે પીવા બતાવી છે તે કદીપણ આનંદશીલ કહેવું નહિ.

સરવથી વધારે જરૂરની મુશ્કેલી એ છે કે આનંદશીલની માવજત કરનારે દવાની તથા ખોરાકની જણાવેલો વખત કાગળ ઉપર ઉતારી લેવો અને બરાબર વખતસર દવા તથા ખોરાક આપતાજ પાછો તેપણ નોંધી લેવો, કેટલા ગ્રાહી થયા હતા તથા તાવની વેળા શરીરની ખરબી કેટલી

હતી તે સઘળાનો વખત વીગતવારે હતારી સેવા કે ડાકટર પુછે તે વખતે ખરોખર કહેવાય.

ડાકટરે આત્મરૂપિની જુદગી વીચે જે કંઈ ધારતી ભરેલુ જણાવ્યું હોય તે તેને કદી પણ તે કહેવું નહિ. આત્મરૂપિની વીના કારણે હું બેસ કરવા દેવી નહિ તથા વારંમવારે ઉચક મેલ કરવું નહિ, પણ જે ઉચકવું પડેતો ખીમથી બેસકવું તથા પાછુ સુતાડવું, કેટલીક ખીમારીમાં આત્મરૂપિને ક્રોડવાથી અતીધણી અવગુણ થાય છે.

આત્મરૂપિની પાણીમાં બેસાડવું પડે તે સંભાળવું કે પાણી ઘણું જનું હોય નહિ ઘણા ટુંડા પાણીથી જોડણી અવગુણ થતો નથી તેટલો ઘણા ગરમ પાણીથી થાયછે માટે નખળા ખીમારને તથા બાજકને પાણીમાં બેસાડવા અગાઉ ચરમોમીટર (ઉષ્ણમાપકયંત્ર) થી અથવા હાથથી પાણીની ગરમી તપાસવી. ૧૧૫ થી ૧૨૫ ડીગ્રી ફારેનાઇટસુધીનું ગરમ પાણી વાપરવું અથવા આખો હાથ ભાળતાં હાથને ગરમી ઠીક સેવાતી લાગેતો તે પાણી વાપરવું.

દવા લેવાનાપણ કેટલાએક વ્યક્તિએ જ્યાં અગત્ય હોય ત્યાં દવા લેવી એના જેવું ધારતી ભરેલુ અને ખરાબ કંઈ નથી તેમજ જ્યાં અગત્ય નહિ હોય ત્યાં દવા લેવી એપણ ઉપર પ્રમાણે ધારતી ભરેલુ છે. જરૂરની વેળા જરૂરની દવા લેવાથી ઘણા ફાયદો થાયછે તેમ નહિ જરૂરની વેળાએ દવા લીધાથી ઘણા ગેરફાયદો થાયછે. જેમકે સાબ્ત માણસે દવા લીધા કરવાથી તે ટેવ પડી જાયછે અને જ્યારે જરૂરની વેળા આવે છે ત્યારે તે દવા લીધાથી ફાયદો કરતી નથી અને તેથી ખીમારીમાં તેથી ઘણા ગેરફાયદો થાયછે, કારણ કે દવા તેનો ખોરાક થઈ પડેછે.

આ શિવાય ખીજી ઘણી જરૂરની સુચનાઓ છે પરંતુ તેથી ઘણું લંભાણ થઈ પડે છે વારંમ વારંમ દાખલ કરેલ નથી. જવળી આ સઘળી સુચનાઓ ખીમારીની વેળાનહિ, પણ ખીમારી અટકાવવાની અને સુખાકારી જાળવવાની સુચનાઓ જે ઘણી જરૂરની છે તે પણ આ વખતે લંભાણને લીધે આપિ શકેલ નથી.

અનુક્રમણિકા.

ક્ર.	પાનું.	ક્ર.	પાનું.
કોલેરા	૫૦	ખોડો	૫૮૭
કાંતનું દુઃખવું	૧૭૦	ખોરાક ખાવાના નીમો.	૬૨૫
કાનનું ખેંચેલા પાણું	૧૬૮	ખવાતી ટાંકી	૩૩૮
કાનની સરતમાંથી પડેનું વહેવું. ૧૭૨		ગ.	
કુકડીઆ ખાંસી	૨૨૬	ગરમીથી મોઢાનું આવી જવું. ૧૭૬	
કલેજનો તીક્ષ્ણ વરમ.	૨૬૬	ગળાનો સાદો વરમ	૧૬૮
કલેજનું પાકવું	૨૭૦	ગળાનું ખેંસી જવું	૨૦૧
કાખજનું કીમું દરદ	૫૦૮	ગરદન કાંત અને જડખા	
કમળો	૨૭૪	આગળની ગાંઠોનું સુજા આવવું. ૨૦૩	
કમર ઉપર થતી એકજાતની		ગળામાં અથવા ખોરાક ઉતા	
કીડ	૪૬૩	રવાની નળીમાં કાંઈપણ ખો	
કોઠો જીવાની સમજણ.	૭૧૪	રાક અથવા ચીજનું ખુચી	
કંઠમાળા	૫૩૪	જવું	૨૦૭
કીડ અથવા ખુજલી.	૪૭૧	ગુરદામાં પથરી યાવ અથવા	
કપોળ	૬૦૨	પેસાખમાં રેતી જાય તે વિશે ... ૨૮૭	
કથારના ઝરને ઉતારવાનો		ગોળીનો સોજો અથવા વરમ. ૩૧૫	
ઉપાય	૬૧૯	ગોળીનો તીક્ષ્ણ વરમ	૩૧૫
કાસટીક વીગિરે રૂપાના ઝરનો		ગોળીનો જીનો સોજો	૩૧૭
ઉપાય	૬૨૦	ગોળીનો ચાંદીવાળી ઓરતથી	
કેંધારીડીસના ઝરનો ઉપાય ... ૬૨૧		થતો સોજો	૩૧૭
કસરત કરવાના નીમો.	૬૨૭	ગોળીનો નખળાઈથી થતો સોજો. ૩૧૮	
કરમ	૩૬૦	ગોળીમાં પાણી ભરાવાનો રોગ. ૩૧૯	
ખ.		ગોળીની ચામડીનો રોગ	૩૨૧
ખાટી ઘુંક	૧૭૬	ગોળ કરમ	૩૬૩
ખાંસી	૨૧૭	ગર્ભસ્થાન	૩૭૬
ખાંસી બલગમી	૨૨૩	ગર્ભની દરમીયાનમાં થતો રોગો. ૩૭૭	
ખાંસી જીની બલગમી	૨૨૭	ગર્ભસ્થાનમાં થતી ગાંઠા ... ૩૮૬	
ખાંસ	૨૪૦	ગર્ભસ્થાનમાં થતો દુખાવો. ૩૮૫	
ખરપસુ	૪૪૬	ગર્ભસ્થાનનું નીચે ઉતરી પડવું. ૩૮૬	
કાખખીલારી (ખામલી)	૫૪૦	ગર્ભસ્થાનના મોઢાની કોરેનું	
ખીલી	૪૫૨	સુજા આવવું	૩૮૭
ખીલ	૪૬૪	ગર્ભવંતી સ્ત્રીને ખાળકના જન્મ	
ખુજલી	૪૭૧	વખત થતી તાંણુ.	૩૮૮
ખરામહવા.	૫૬૭	ગોવર	૪૩૧

મુમડા...	૪૫૭
મુરદાનો તીક્ષ્ણ સોજો...	૫૧૭
મુરદાનું જુનું દરદ...	૫૧૯
ગળમુતી...	૫૩૭
ગામડી અને ઇંચેજી તોલનો	
મુકાબલો ...	૭૧૨

ધ.

પુટણનું મુજી આપણું તથા	
તેમાં થતો ફાપાવો...	૩૩
ધર...	૪૫૯
ધુમ...	૪૬૭

અ.

મુંબે ...	૪૭
અમક ...	૧૨૨
અરમ ...	૩૬૦
અરમ પાતળાં...	૩૬૧
અરમ ગોળ ...	૩૬૩
અરમ અપટા ...	૩૬૪
આમડીનો ધસારો છોલાવું...	૪૭૯
આમડી ધણી યંડીલાગવાથી	
અડઅડડી થવા વીશે ...	૪૭૮
એરાનું ફરીજવું ...	૫૨૯
એટ અથવા જરેખ...	૫૪૧
આંફ અથવા અલસર...	૫૪૯
આંફ નખણું...	૫૪૭
આંફ સુરત અથવા જુનું...	૫૪૭
આંફ દરદવાણું...	૫૪૮
આંફ સુજેલું...	૫૪૯
આંફ સડેલું ...	૫૫૦
આ પીસના નીચમો...	૬૨૯
આંધી અથવા ઠાંકી...	૩૩૨
અમચા તથા આસનું માથ...	૭૧૨

છ.

ઠાકરપણાથી બેજી ઉપર	
થતી અસર...	૧૧૯
ધુંદાએક્કો જખમ...	૫૪૨

જ.

જુનો સંધિવા ..	૨૫
----------------	----

જાંગના થાપાઓમાં સોંધવાયા	
થતો ફાપાવો...	૩૪
જાળંદર ...	૮૫
જીભના દરદો...	૧૮૨
જીભ વળગેલી...	૧૮૫
જનમથી નખણાઈ હાથ તેવિશે...	૨૦૫
જુની બલગમીઆંસી...	૨૨૭
જીવ ધુન્ને તે વિશે...	૩૦૫
જીવ મેતાબ મારી જાય અ-	
થવા ચકરી આવે તે વિશે...	૩૦૬
જુ...	૫૮૮
જળોની ડંખ...	૫૭૭
જળો...	૬૦૦
જીરાવર જરી તાવ...	૯

ઝ.

ઝીણા તાવ...	૧૧
ઝાડાની કબજીઅત...	૯૦
ઝેરી હવા...	૫૯૮
ઝેર કોચલાના ઝેરનો ઉપાય...	૬૨૫
ઝેરો...	૬૧૫

ટ.

ટાંકી અથવા આંધી...	૩૩૨
ટાંકી સખત...	૩૩૪
ટાંકી અવાતી...	૩૩૮
ટાંકી સડાવણી...	૩૪૦
ટાંકી સાંધી...	૩૩૨
ટારટર એસીડિકના ઝેરનો ઉપાય...	૬૧૮

ડ.

ડુબેલા માણસનો ઉપાય...	૫૯૦
-----------------------	-----

ઢ.

ઢીલા દાંત...	૧૯૨
--------------	-----

ત.

તાવ...	૧
તાપતક્ષી અથવા ખરોલ...	૧૫
તીક્ષ્ણ અજરેણું...	૪૧
ત્રાંખાના ઝેરનો ઉપાય...	૬૧૯
તેજબના ઝેરનો ઉપાય...	૬૧૮

